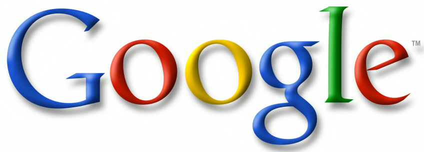
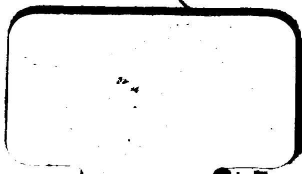
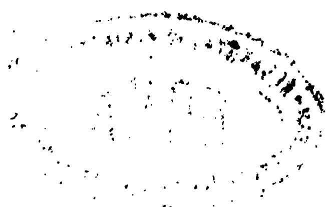

ENCYKLOPEDYJA

POWSZECHNA.

SUPLEMENT I.

ENCYKLOPEDYJA

POWSZECHNA

S. ORGELBRANDA.

Nowe Stereotypowe odbicie.

SUPLEMENT.

I.

WARSZAWA.
NAKŁAD, DRUK I WŁASNOŚĆ S. ORGELBRANDA SYNÓW,
ulica Bednarska № 20.

1884.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 9 Мая 1884 года.

A.

Aarifi-pasza, dyplomata turecki, rozpoczął swój zawód jako pierwszy dragoman w dywanie sułtańskim. Dwukrotnie był posłem w Wiedniu, w 1874 ministrem spraw zagranicznych. Za wezyratu Mahmudą-paszy był ministrem sprawiedliwości. 18 lipca 1877 znowu powierzono mu ministeryjum spraw zagranicznych w miejsce Sawfeta-paszy, ale już 31 tegoż miesiąca podał się do dymisyi. W sierpniu t. r. mianowany został posłem w Paryżu.

Abaffi, książe siedmiogrodzki, ob. Appaffi.

Abd-el-Kader. Wiadomość o śmierci A. rozchodziła się kilkakrotnie; w 1878 r. mianowicie wiele dzienników zamieściło o nim wspomnienie pośmiertne, A. jednak żyje dotąd w Damaszku. W wojnie rosyjsko-tureckiéj i w ogóle w wypadkach, które w ostatnich czasach wstrząsnęły państwem ottomańskiém, A. udziału żadnego nie brał.

Abd-ul-Aziz. Chciwość i marnotrawstwo A. tworzyły coraz większą liczbę niechętnych mu w Turcyi, a nieudolność jego zupełnie stała się jawną wśród ciężkich okoliczności, w jakich stanęło państwo ottomańskie po wybuchu powstania hercegowińskiego 1875 r. Wmieszanie się dyplomatyczne mocarstw w sprawy tureckie wywarło w Konstantynopolu silne wzburzenie, które przeszło w rewolucyję, podniesioną przez softów i ostatecznie sprowadziło detronizacyję A. 30 maja 1876 r. Władza przeszła w ręce synowca jego Murada V. W kilka dni po detronizacyi, 4 czerwca, A. już nie żył. Według urzędowego doniesienia miał sam sobie odebrać życie w przystępie obłąkania, przeciąwszy sobie żyły nożyczkami.

Abd-ul-Hamid II, obecnie panujący, trzydziesty czwarty sułtan turecki, drugi syn Abd-ul-Medżida, ur. 1842. Na tron ottomański wstąpił 31 sierpnia 1876 r. po złożeniu, wskutek rewolucyi pałacowej, brata jego, wśród okoliczności niesłychanie ciężkich dla państwa tureckiego; 7 września t. r. przypasał w meczecie Ejuba uroczyście szablę Osmana. Wojna z Rossyją (ob. Turcyja), zakończona traktatem berlińskim 13 lipca 1878, uszczupliła niesłychanie granice Turcyi, a traktat z Angliją, oddający jéj pod opiekę Turcyję Azyjatycką, i przewidywany podobnyż traktat z Austryją, co do Turcyi Europejskiéj, zniszczyły niemal niezawisłość groźnéj niegdyś potęgi państwa ottomańskiego. W każdym razie za panowania A. Turcyja przestała należyć do większych państw europejskich. W zarządzie wewnętrznym nieustający zamęt, spiski stronników Murada i republikańskie, pogłoski o abdykacyi, ciągła zmiana ministrów i t. d. wypełniły krótkie dotąd panowanie A., żyjącego w ciągłéj trwodze.

Abd-ul-Kerim-pasza, generał turecki, ur. ok. 1806 roku, pochodzi z plemienia Pomaków i jest podobno potomkiem rodziny polskiéj Gajewskich. Szkołę wojenną ukończył w Wiedniu, a wstąpiwszy w szeregi armii tureckiéj, dosłużył się stopnia muszyra (marszałka), jako podkomendny Omera-paszy. W czasie wojny krymskiéj A. dowodził armiją anatolską i dał wówczas dowody zdolności organizacyjnych i talentu. Po ukończeniu wojny sprawował kilkakrotnie obowiązki ministra wojny i jemu to armija turecka zawdzięcza organizacyję na sposób pruski. Przed wybuchem powstania w Bośnii i Hercegowinie A. był główno-dowodzącym w Bułgaryi, gdzie zjednał sobie uznanie i szacunek. Podczas wojny z Serbiją (1876) A., jako głównodowodzący armiją turecką, jakkolwiek odniósł wkońcu zwycięstwo, okazał w ogóle zupełny brak energii i stanowczości. Po wybuchu wojny z Rossyją A. objął naczelne dowództwo armii naddunajskiéj; okazał tu jednak zupełne niedołęztwo i dozwolił wojsku rossyjskiemu przejść bez oporu Dunaj. Odwołany 23 lipca 1877, zesłany został na wyspę Lempos, gdzie dotąd przebywa.

Abeokuta, główne miasto plemienia murzyńskiego Egbas, w dawném państwie Joruba (w Gwinei), nad Ogunem. Miasto bardzo handlowe i silnie obwarowane dla bezustannych napadów Dahomejczyków, 100—150,000 m.

Abicht (Adolf) † 1860 w Wilnie.

Abissynija, jest ciągle widownią walk między władcami, pomiędzy których kraj się rozpadł po upadku Teodora. Północne okolice Bogos i Mensa zostały przez Munzingera zawojowane dla Egiptu.

About (Edmond François Valentin), w czasie podróży do Alzacyi i Lotaryngii 1878 został aresztowany przez władze pruskie i uwięziony za koresponden-

cyje pisywane w czasie wojny francuzko-niemieckiéj. Uwięzienie jego narobiło wiele wrzawy, a A., uwolniony po krótkim czasie, miał sposobność ogłoszenia ostrego o tém zajściu sprawozdania.

Achard (Ludwik Amadeusz) † 1875.

Adams (Karol Franciszek), syn Johna Quincy, prezydenta Stanów Zjednoczonych, mąż stanu, ur. 1807 w Bostonie; w r. 1854 został wybrany do kongresu, w r. 1861 został posłem Stanów Zjednoczonych w Londynie, gdzie pozostał do 1868. W 1871-2 reprezentował Stany Zjednoczone podczas sądu polubownego w Genewie w sprawie Alabamy (ob.). Ogłosił obszerne życiorysy swego dziada i ojca, prezydentów St. Zjed.

Adamski (Maksymilijan), autor rozprawy „*Prodromus historiae rei herbariae in Polonia*“, † 1836.

Afanasiew (Aleksander, nie Aleksy, jak mylnie podano w gł. dziele), pisarz rossyjski, znany pod pseudonimem *Czużbińskiego*, † 1875.

Afganistan. W r. 1873 Anglija porozumiała się z Rossyją co do granic A. neutralnego. W r. 1878, po ukończeniu wojny wschodniéj, Rossyja wysłała do A. posła nadzwyczajnego, który znalazł tam bardzo uprzejme przyjęcie; skłoniło to rząd angielski, czy też wice-króla indyjskiego lorda Lyttona, do podobnego kroku, poseł jednak angielski przez granice przepuszczonym nie został. Wywołało to silne wzburzenie w Anglii i wysłanie ultimatum do emira, oraz obustronne przygotowywania wojenne. Gdy do naznaczonego terminu Emir A. Szir-Ali nie dał odpowiedzi, wojska angielsko-indyjskie, podzielone na trzy armije: kwetyjską, peszawerską i kurumską, liczące w ogóle 34,730 ludzi (w téj liczbie 12,740 Europejczyków), otrzymały 21 listopada rozkaz wkroczenia do kraju nieprzyjacielskiego i dotychczas (koniec listopada) posuwają się naprzód, nie spotykając nigdzie poważnego oporu. — Por. Kaye „*History of the war in A.*“ (3 wyd., 1874).

Agassiz (Ludwik) † 1873 w New Cambridge. Syn jego *Aleksander* A., również jest znakomitym zoologiem, zajmuje się zwłaszcza fauną morską.

Ahrens (Henryk) † 1874 w Salzgitter.

Aimard (Gustaw), romansopisarz francuzki, ur. r. 1818 w Paryżu. Młodo udał się do Ameryki i tam kilka lat przebył między Indyjanami, następnie przebiegł Hiszpaniję, Turcyję, Kaukaz i t. d. Po powtórném zwiedzeniu Ameryki skorzystał ze swych awanturniczych wypraw w licznych romansach, cieszących się powodzeniem, jak „*Les trappeurs de l'Arkansas*“ (1858), „*Les fils de la Tortue*“ (1864), „*Les bisons blancs*“ (1876) i w. in. W początkach wojny 1870 zorganizował batalijon ochotników pod nazwą wolnych strzelców prasy, którego objął dowództwo, ale wkrótce z powodu nieporozumień z podwładnymi zrzekł się takowego.

Ajyrer Jakób, ob. *Ayrer*.

Alabama. Sąd polubowny genewski 1872 wydał w sprawie A. wyrok przyjazny dla żądań Stanów Zjednoczonych, przysądziwszy im 15 milijonów dolarów za straty bezpośrednie, na co Anglija przystała — i w ten sposób długoletnia ta kwestyja zakończoną została.

Albedinski (Piotr), generał rossyjski, ur. 1824, podczas wojny krymskiéj (1853—5) odznaczył się jako pułkownik huzarów, obecnie jest generał-gubernatorem wileńskim.

Albert, król saski, wstąpił na tron 29 października 1873 r. po śmierci ojca swego, króla Jana. W r. 1878 obchodził rocznicę swego srebrnego wesela.

Albrecht (Wilhelm Edward) † 1876.

Alcan (Michał) † 1877.

Aleardi (Aleardo) † 1878 w Weronie.

Aleksinacz, twierdza w płd. Serbii, w pobliżu Morawy, ma 4,000 mieszkańców. W październiku 1876 zdobyta przez Turków, została wkrótce zwróconą Serbii.

Alexander Karadzierdziewicz, oskarżony o udział w zabójstwie Michała Obrenowicza, stawiony został przed sąd w Peszcie i skazany na ośm lat ciężkiego więzienia.

Alexander Jan I., Couza, † 1873 w Heidelbergu.

Alexandra, terytoryjum w Australii środkowéj, oddzielone 1865 r. od terytoryjum północnego, posiada ludność mało liczną, złożoną z krajowców.

Alexandresku, Alexandri, ob. Alessandresku, Alessandri.

Alexandrowicz (Jerzy), w r. 1878, po wysłużeniu 35 lat w zawodzie nauczycielskim, opuścił katedrę i zarząd ogrodu botanicznego; posady tę zajął po nim prof. Fiszer von Waldheim.

Alfa, nazwa różnych roślin, głównie traw, rosnących w Afryce płn. i Hiszpanii, używanych do wyściełania materaców, na wyroby koszykarskie i t. p. Głównie należy tu *Stipa tenacissima* (ob. Stipa), oraz niektóre gatunki żarnowca (ob). A. stanowi obecnie ważny przedmiot handlu.

Alfons *XII* (*Alfonso Francisco de Assis Fernando Pio Juan Maria-de-la-Conception Gregorio Pelayo*), król hiszpański, syn Izabelli II, ur. 1857; po rewolucyi 1860 r. A., wówczas książę Asturyi, udał się z matką do Paryża, następnie kształcił się kilka miesięcy w *Theresianum* w Wiedniu. W r. 1870 Izabella abdykowała na jego korzyść, mimo protestacyi ks. Montpensiera, męża siostry Izabelli. W r. 1874 był uczniem w kolegijum wojskowém w Sandhurst w Anglii. 29 grudnia t. r. przez niespodziany zamach stanu generała Campo Martineza ogłoszony został królem w Walencyi, wśród okrzyków armii, a już 14 stycznia 1875 odbył wjazd do Madrytu. Młody król powierzył utworzenie gabinetu Antoniemu Canovas, dawnemu ministrowi Izabelli. Pomimo smutnych przepowiedni i obecności u steru spraw państwa mało sympatycznego ministra, A. umiał połączyć około siebie stronnictwa monarchiczne, umiarkowanie liberalne, a wytępienie karlizmu w początkach 1876 r. rządy jego umocniło. Nawet częściowe zniesienie przywilejów prowincyj północnych (*fueros*) przeszło bez zaburzeń. W październiku 1868 r. jednak dokonanym był nań zamach bezskuteczny przez Moncasi'ego; rząd pragnie zamachowi temu nadać cechę socyjalistyczną. A. ożenił się z kuzynką swoją, księżniczką Mercedes, córką ks. Montpensier, która wszakże po kilku miesiącach, skutkiem poronienia, † 1878.

Alfons (*don de Bourbon y Este*), brat don Carlosa, ur. 1849 w Londynie, służył w armii austryjackiéj i łuawach papieskich. W r. 1871 ożenił się z ks. Maryją de las Nieras, córką Miguela, b. króla portugalskiego. W grudniu 1872 A. objął dowództwo wojsk karlistowskich w Katalonii, a po upadku powstania opuścił Hiszpaniję.

Algieryja. Obecnym gubernatorem A. od 1873 r. jest generał Chanzy. W lipcu 1876 zarząd A. podzielonym został na trzy departamenty czyli dyrekcyje: spraw wewnętrznych, skarbu i robót publicznych.

Ali-pasza, dyplomata turecki, ur. ok. 1835; zdolności swoje dał poznać jako sekretarz Fuada-paszy na konferencyjach paryskich 1858 r. co do księstw naddunajskich. W 1861 został pierwszym sekretarzem poselstwa w Paryżu, a w 1862 komisarzem w Serbii po bombardowaniu Belgradu, gdzie udało mu się załatwić wiele trudności. W r. 1865 objął kierunek polityczny wilajetu bośniackiego. W 1870 został gubernatorem Erzerumu, potèm Trebizondy, a 1872 prefektem Konstantynopola. W 1873-6 był posłem w Paryżu, w 1876 mianowany został gubernatorem Hercegowiny w czasie powstania, a wkrótce potem Albanii.

Alimpicz (Ranko), generał serbski, ur. ok. 1830, był jakiś czas dyrektorem kolegijum artyleryi w Belgradzie, a wkrótce potém pułkownikiem w armii regularnéj, oprócz tego ministrem robót publicznych. Mianowany generałem, objął dowództwo armii naddryńskiéj; 3 stycznia 1876 przeszedł tę rzekę i pobił armiję turecką w pobliżu Bieliny, przyczém dał dowody męztwa i znajomości sztuki wojennéj. W październiku 1878 wszedł znowu do składu nowego ministeryjum serbskiego jako minister wojny.

Alison (William Puttney) † 1859.

Allain Targé (Frańciszek Henryk René), literat i polityk francuski, ur. 1832 w Angers, gdzie po ukończeniu studyjów prawnych był urzędnikiem sądowym; w r. 1864, przeniosłszy się do Paryża, pracował przy kilku dziennikach, a od założenia *„Republique Française“* (1871), organu Gambetty, jest jéj redaktorem. Za rządu obrony narodowéj był prefektem depar. Maine et Loire, następnie Girondy. W 1876 r. został wybranym do zgromadzenia narodowego, w którém jest jednym z wybitniejszych członków lewicy; okazał zwłaszcza kompetencyję w sprawach finansowych. W r. 1876 bronił energicznie, lubo bezskutecznie, wniosku przez siebie stawionego amnestyi powszechnéj.

Allioli (Józef Frańciszek) † 1873 r.

Almukantarat ob. Almikantarat.

Altruizm, uczucie wprost przeciwne egoizmowi; wyrażenie to wprowadzoném zostało przez Comte'a.

Alzog (Jan) † 1878 r. w Freibergu w Bryzgowii.

Amadeusz, król hiszpański, zniechęcony trudnościami i walkami stronnictw, złożył koronę 11 lutego 1873 r. i przybrał dawny tytuł księcia Aosty. Wróciwszy przez Portugaliję do Włoch, zajął znów miejsce w senacie włoskim, a izba deputowanych wróciła mu dawną listę cywilną. W Hiszpanii pozostawił wspomienie sympatyczne. Żona jego *Maryja dal Pozzo della Cisterna*, † 1876.

Ambros (Aug. Wilhelm), od 1872 r. przebywał w Wiedniu, gdzie zajmował obowiązki przy dworze i redagował feljeton *Wiener Zeitung*, † tamże 1876. Ogłosił jeszcze *„Bunte Blätter, Skizzen und Studien“* (2 t. 1872-4).

Ameryka. Ludność wynosi obecnie 85,520,000 (114 na 1 milę kwadr.).

Ames (Fischer) † 1808.

Ammon (Karol Wilhelm) † 1842.— **A.** (Jerzy Bogumił) † 1839.

Amurat czyli **Murad V**, trzydziesty trzeci sułtan ottomański, ur. 1841; jest on synem Abd-ul-Medżida a synowcem Abd-ul-Aziza, poprzedniego sułtana, którego był urzędowym następcą. — Abd-ul-Aziz, pragnąc jednak zapewnić następstwo synowi swemu, trzymał A. w zupełném odosobnieniu, rozpuszczając niekorzystne o nim wieści. Pomimo to A. nabrał pewnego wykształcenia i posiada kilka języków. — Sułtanem ogłoszony został 30 maja 1876 r. przez softów, którzy byli zapewne narzędziem kilku członków gabinetu. Pierwsze wieści o nowym sułtanie były dlań bardzo pochlebne i budziły pewne na przyszłość nadzieje, wkrótce zaczęto jednak mówić o jego chorobie umysłowéj, któréj zarody rozwinąć się miały w skutek odosobnienia, w jakiém żył dotąd. I w trzy miesiące po wstąpieniu na tron A. uległ losowi swego poprzednika i został złożonym z tronu w skutek prostéj fetwy szeika-ul-islam. Następcą jego został Abd-ul-Hamid II (ob.).

Andersen (Hans Krystyjan) † 1875 w Kopenhadze.

Andlaw (Henryk) † 1871.—**Andlaw Birseck** (Frańciszek), brat pop., † 1876.

Andral (Gabryjel) † 1876.

Andrassy (Julijusz) w czasie zaburzeń tureckich starał się utrzymać pokój europejski. Nota przez niego zredagowana, otrzymawszy sankcyję Rossyi i Niemiec, wręczoną została Porcie w grudniu 1875, ale dowódcy bośniaccy i hercegowińscy zażądali pewniejszych gwarancyj. W maju 1876 przesłaném znów zostało Turcyi memorandum, również bezskuteczne. W czasie wojny turecko-rossyjskiéj Austryja zachowywała neutralność. W każdym razie A. wyjednał kredyt na wypadki nieprzewidziane, co mogło być uważane za manifestacyję antyrossyjską. Według wszelkich pozorów A. doznawał stale poparcia Bismarka. Na kongresie berlińskim 1878 A. wyjednał postanowienie, upoważniające Austryję do zajęcia czasowego Bośnii i Hercegowiny i zaprowadzenia tam ładu. A. jednak nie zawarł żadnego układu z Turcyją, a wojska austryjackie napotkały silny opór ludności, tak że były zmuszone prowadzić istotną wojnę. Wywołało to silne niezadowolenie krajów austryjackich i Węgier, które się powiększyło potrzebą dalszego kredytu na wydatki wojenne. — Wszystko to sprowadza niepewność stosunków wewnętrznych i zagranicznych Austryi, a stanowisko A. jest podobno zachwiane (listopad 1878).

Andrassy (Jerzy) † 1872.

Andree (Karol Teodor) † 1876 w Bad Wildungen. **Andree** (Ryszard), syn pop., również geograf, urodz.

1835 w Brunświku, przemieszkuje w Lipsku. Ogłosił *„Abessinien“* (1869), *„Nationalitätsverhältnisse und Sprachgrenze in Böhmen“* (1871), *„Tschechische Gänge“* (1872), *„Wendische Wanderstudien“* (1874), *„Physikalisch-stat. Atlas des deutschen Reiches“* (wraz z Peschlem, 1877) i in.

Angela. Najnowsze dzieło o A. jest Monteira 1876.

Anquetil (Ludwik Piotr) † 1808 (nie 1818).

Antinori (Horacy, margrabia), zoolog, w szczególności ornitolog i podróżnik włoski, ur. 1811 r. w Perugii; w 1854 zwiedził Syryję i Małą Azyję, w latach 1851—61 okolice Nilu, które opisał w r. 1864, w roku 1867 Abissynije, którą opisał 1874. Po powrocie został sekretarzem towarzystwa geograficznego w Rzymie. W r. 1876 znowu zwiedził obszary górnego Nilu.

Antonelli (Jakób) † 1876.

Aosta (książę) ob. Amadeusz.

Appert (Franciszek) † 1840.

Appenyi (Rudolf) był ambasadorem austro-węgierskim do 1871 w Londynie; 1872 został ambasadorem w Paryżu, gdzie podobno w 1873 miał udział w przeprowadzeniu tak zwanéj fuzyi czyli zjednoczenia między dwiema gałęziami Burbonów. W r. 1876 opuścił to stanowisko i tegoż roku † w Wenecyi. Syn jego *Alexander* A. również oddał się zawodowi dyplomatycznemu.

Appun (Karol Ferdynand), naturalista i podróżnik, ur. 1820 w Bunzlau, † 1872 w Gujanie; zwiedził w latach 1849—67 jako botanik Wenezuelę, Gujanę i Brazyliję i ogłosił *„Unter den Tropen“* (1872).

Arabija. Por. Zehme'go *„Arabien und die Araber“* (1875); Sedillot'a *„Histoire des Arabes“* (2 wyd., 1876).

Arago (Emanuel) obrany został w r. 1876 senatorem z departamentu Pirenejów wschodnich; do tego czasu był członkiem zgromadzenia narodowego. — A. (Stefan), w 1871 wybrany został w departamencie Pirenejów wsch. do zgromadzenia narodowego, ale z powodu podeszłego wieku zrzekł się tego obowiązku. Wkrótce potém wysłanym był na krótko do Włoch w misyi nadzwyczajnéj, odtąd usunął się od życia publicznego.

Arch (Józef), przywódca stowarzyszenia robotników rolnych w Anglii, ur. w Barford, w hr. Warwick; syn biednego robotnika rolnego, podobnąż pracą utrzymywał się od młodości; przez żonę zachęcony do nauki, zaczął przepędzać noce nad książkami i nabrał nieco wiadomości z różnych nauk. Gdy rozpoczął się w Anglii ruch robotników wiejskich, P. stanął na jego czele i założył „Stowarzyszenie narodowe robotników rolnych.“ Zwiedził całą Angliję i Kanadę, dla poznania kwestyi pracy rolnéj i emigracyi. Stowarzyszenie to obejmuje całą Wielką Brytaniję; corocznie pod prezydencyją A. zbiera się kongres z 80 przedstawicieli, który obraduje przez 4 dni i pozostawia komisyję nieustającą. W r. 1874 stowarzyszenie udzieliło 684.500 fr. zapomogi robotnikom, którzy z powodu oporu właścicieli przeciw podwyższeniu płacy zawiesili pracę; wiele rodzin otrzymało pomoc do emigracyi do Ameryki i Australii. Obecnie stowarzyszenie liczy około 60.000 członków i posłużyło za wzór wielu innym podobnym stowarzyszeniom.

Arditi (Ludwik), skrzypek i kompozytor włoski, ur. 1822 w Crescentino; kształcił się w konserwatoryjum medyjolańskiém i już w 1841 przedstawił swą operę w 2-ch aktach *„I briganti.“* W latach 1852-6 był dyrektorem orkiestry w New-Yorku, od r. 1858 jest kapelmistrzem w Londynie, gdzie między innemi dyryguje koncertami w *Covent-Garden.* Oprócz oper ogłosił znaczną liczbę melodyj wokalnych, liczne duety, kompozycyje na skrzypce i t. d. Słynnym jest zwłaszcza jego śpiew *„Il baccio.“*

Argentyńska rzeczpospolita. Prezydentem od 1874 r. jest *Avellaneda* (ob.). Kraj po strasznych wstrząśnieniach obecnie jest spokojny i rozwija się pomyślnie.

Arco (Karol, hr.) † 1878.

Argand (Aimé) † 1803.

Argelander (Fryderyk Wilh. August) † 1875.

Argyll (Douglas Campbell), złożył w 1875 urząd sekretarza stanu dla Indyj, który piastował od 1868 r., jest marszałkiem dworu szkockim, członkiem rady tajnéj, od 1861 prezydentem towarzystwa król. w Edymburgu, a od 1873 towarzystwa geologicznego w Londynie. Ogłosił *„The reign of law“* (3 wyd., 1871) i in. Najstarszy syn jego, *Sir John Marquis of Lorne*, ur. 1845, jest od 1871 małżonkiem księżniczki Ludwiki, czwartéj córki królowéj Wiktoryi.

Argyropulos (Perykles) † 1860.

Arneth (Alfred), syn Józefa Kalasantego A., ur. r. 1819, historyk, jest dyrektorem archiwów w Wiedniu. Ogłosił *„Prinz Eugen von Savoyen“* (3 tomy 1858—59), *„Geschichte Maria Theresias“* (t. 1—8, 1863—77), *„Geschichte des siebenjährigen Krieges“* (1875) i in., nadto ogłosił korespondencyję między Józefem II a Katarzyną II (1869), Maryją Antoniną, Józefem II a Leopoldem II (1866 r.), Maryją Teresą a Maryją Antoniną (2 wyd., 1866).

Arnim (*Harry*, t. j. Henryk, hrabia), z linii A.-*Suckow*, dyplomata pruski, ur. 1824 r. w Moitzelfitz na Pomorzu, kształcił się w Berlinie i poświęcił się dyplomacyi; w r. 1864 został posłem w Rzymie, gdzie w czasie soboru watykańskiego 1869-70 odegrywał ważną rolę i w r. 1870 został wyniesiony do godności hrabiego. W r. 1871 prowadził układy pokoju frankfurckiego, w r. 1872 został posłem państwa niemieckiego przy rządzie francuzkim; tam zawiązał intrygi ze stronnictwem klerykalno-monarchiczném, wbrew życzeniu Bismarka, i wskutek tego, po usunięciu się Thiersa i objęciu prezydentury przez Mac-Mahona, został odwołany i zamianowany posłem w Konstantynopolu 1874. Wkrótce potém pewien dziennik wiedeński ogłosił jego depesze dyplomatyczne z Rzymu, w skutek tego zawieszonym został w urzędowaniu, a gdy następnie okazał się brak kilku dokumentów w archiwum a A. wzdragał się je wydać, oddanym został pod sąd i skazanym na 3 miesiące więzienia, a sąd apelacyjny podniósł karę do 6 miesięcy. Odtąd mieszka za granicą, gdzie na obronę swoję ogłosił broszurę *„Pro nihilo“*, za którą oskarzony o zdradę stanu skazanym został zaocznie na 2 lata ciężkiego wię-

zienia. Przebywa obecnie we Włoszech.—A. (Adolf), z linii A. *Boitzenburg*, syn Adolfa Henryka A., ur. 1832, został w r. 1870 obranym do parlamentu niemieckiego, a w r. 1875—77 był nadprezydentem Szlązka.

Arnold (Jerzy), kompozytor rossyjski, ur. 1811 w Petersburgu; w r. 1831, jako oficer, miał udział w wojnie polskiéj, następnie wstąpił do służby cywilnéj i od roku 1867 jest profesorem w konserwatoryum moskiewskiém; skomponował kilka oper, jak „*Cyganka*“, „*Skarb*“, „*Inwalid*“, ballad (*Swietlana*), uwertur (*Borys Godunow*), śpiewów i t. d. Znanym jest także z dzieł tyczących się muzyki, jak „*O prawidłach harmonii i generał-basu*“ (1841), „*O teoryi dźwięków muzycznych*“, (1861) i in.

Arnold (Krzysztof Frydryk Wilhelm), prawnik niem., ur. 1826 r. w Borken w Hessyi, został 1855 prof. w Bazylei, a 1863 w Marburgu. Ogłosił „*Verfassungsgeschichte der deutschen Freistädte*“ (2 t., 1854), „*Zur Geschichte des Eigenthums in den deutschen Städten*“ (1861), „*Kultur und Rechtsleben*“ (1865), „*Ansiedelungen und Wanderungen deutscher Stämme*“ (1875) i in.

Arrest (Henryk Ludwik) † 1875; odkrył on 400 przeszło mgławic.

Arseńjew (Konstanty) † 1865.— A. (Konstanty), syn pop., również prawnik, ur. 1837, ogłosił „*Predanije sudu*“ (1870), „*Sudiebnoje sliedstwo*“ (1871) i in.

Artaud (Mikołaj Ludwik) † 1861.

Aschanti. W 1873 Anglicy podjęli wyprawę wojenną przeciw A.; dowódca wyprawy był Wollesley. A. ponieśli zupełną klęskę. Por. Hay'a „A. (1874); oraz „*Quatre ans chez les* A.“ (Paryż 1876).

Asnyk (Adam), ogłosił jeszcze drugi tom „*Poezyj*“ (Krak. 1872); „*Cola Rienzi*“, dramat hist. w 5 akt. prozą (Krak. 1873 r.); „*Żyd*“, dramat spółczesny prozą w 3 akt. (Krak. 1875); „*Kiejstut*“, dramat hist. w 5 aktach wierszem, nagrodzony na konkursie poznańskim (Krak. 1878).

Aspis (Bogumił), ogłosił jeszcze poemat „*Na cmentarzu*“ (War. 1876); jest nauczycielem gimnazyjalnym w Warszawie.

Assing (Ludmiła), ogłosiła jeszcze korespondencyję Varnhagena z Rahel (6 t., 1875—6), oraz bijografiję (1873 r.), korespondencyję i dzienniki (9 tomów, 1873—76) księcia Puckler-Muskau.

Assyryjskie starożytności. Por. jeszcze Oppert'a „*Grundzüge der assyr. Kunst*“ (1872), Smith'a „*Assyrian discoveries*“ (1875), Hitzig'a „*Sprache und Sprachen Assyriens*“ (1871), Schraedera „*Keilinschriften*“ (1872).

Aster (Karol Henryk) † 1865 w Dreznie.

Asteria, miejscowość w Oregonie (w Ameryce północnej), nad Kolumbiją, założona 1811 r. przez Astora (ob.).

Astrofizyka, upowszechniająca się obecnie nazwa na oznaczenie téj części astronomii, która się zajmuje opisem natury fizycznéj ciał niebieskich.

Atszin. Od r. 1873 Holandya prowadzi wojnę z A., która pomimo wielu zwycięztw Holendrów dotąd nie jest ukończoną.

Au (Julijusz), po zamknięciu szkoły rolniczéj w Żabikowie został prof. i zastępcą dyrektora podobnéj szkoły w Dublanach pod Lwowem.

Audiffret (Karol Ludwik Gaston) † 1878.

Audiffret-Pasquier (Edmund Armand Gaston, książę), ur. 1816 w Paryżu, syn hr. A., przybrany syn wuja swego ks. Pasquier, wielkiego kanclerza Francyi. Mianowany audytorem w radzie stanu 1845, usunął się po rewolucyi lipcowéj do życia prywatnego. W r. 1871 wybrany do zgromadzenia narodowego, zajął miejsce w prawym środku; w komisyach dał się poznać z wymowy i energii; widząc niemożliwość restauracyi monarchicznéj, przechylił się do rzeczypospolitéj; w r. 1874 obrany był wiceprezesem izby, a przy utworzeniu ministeryum Buffeta prezesem; w 1875 przystąpił do lewego środka i przez zgromadzenie narodowe obrany został senatorem znaczną większością; w 1875 senat mianował go swoim prezesem; w 1877 stawił swoją kandydaturę do akademii francuskiéj, ale zwyciężył go Sardou.

Auersperg (Karol, ks.), po złożeniu prezesostwa ministeryjum (mieszczańskiego) w 1868, był kilkakrotnie, i obecnie jest, prezesem izby panów wiedeńskiéj.—A. (Adolf ks.) brat pop., ur. 1821, służył pierwotnie w wojsku, w 1867 obrany został do sejmu czeskiego, następnego roku mianowany marszałkiem krajowym, t. j. prezesem sejmu, okazał się jawnym stronnikiem partyi niemieckiéj. W r. 1869 został członkiem izby panów, a 1870 gubernatorem Salzburga. Po usunięciu się Beusta 1871 został prezesem ministeryum cislejtańskiego i w tym charakterze przeprowadził nowe prawo wyborcze 1873.

Auersperg (Antoni Alexander, hr.), *Anastazy Grün*, † 1876; po jego śmierci wyszedł „*Nachlass*“, zbiór poezyj (1877).

Aufrecht (Teodor), filolog niemiecki, ur. r. 1822 w Leśnicy na Szlązku, studyjował w Berlinie, od r. 1862 był prof. sanskrytu i lingwistyki porównawczéj w Edymburgu, od 1875 zajmuje podobnąż katedrę w Bonn. Ogłosił: „*Katalog der Sanskrithandschriften in Oxford*“ (1864), „*Hymnen des Rigveda*“ (2 wyd., 1877), „*The ancient languages of Italy*“ (1875) i in.

Augier (Emil), ogłosił jeszcze dramaty „*Jean de Thoumeray*“ (1873), „*Madame Caverlet*“ (1876), „*Le prix Martin*“ (1876 r.), „*Mademoiselle de la Reynie*“ (1876). Zbiorowe wydanie jego utworów dramatycznych wyszło p. t. „*Théâtre*“ (6 t., 1877).

Aumale (książę), dekretem z 10 marca 1873 zaliczonym został na nowo do armii w stopniu generała dywizyi; w 1873 prezydował w radzie wojennéj, sądzącéj Bazaine'a. Przy wyborach 1876 nie stawił swéj kandydatury. Jest prezesem rady generalnéj departamentu Oazy. Ogłosił w ostatnich czasach „*Sur les zouaves et les chasseurs à pied*“ (1875) i in. Drugi syn jego Franciszek Ludwik Maryja ks. *Guise* † 1872.

Aurelle de Paladines, doszedłszy siedmdziesiątego roku życia, wystąpił z armii i w 1875 obranym został do senatu. Ogłosił „*La première armée de la Loire*“ (1872), sprawozdanie z działań armii, którą dowodził w czasie wojny francusko-niemieckiéj.

Australija. Ludność A. wynosi 4,748,600, z czego 2½ milijonów należy do rasy malajskiéj, resztę stanowią głównie Europejczycy. Nowsi podróżnicy: Giles (1872), Forrest (1869—75). Por. Christmana „*Australien*“ (1873), Harcusa „*South-Australia, its history, resources, productions and statistics*“ (1876), Rankena „*Dominion of A., account of its foundation*“ (1873). Kartę specyalną A. wydał Petermann (1871, 8 sekcyj) z opisem geograficzno - statystycznym Meinickego.

Austryjacko-węgierska monarchija. Pod kierownictwem Andrassego Austryja jawnie przystąpiła r. 1872 do przymierza trójcesarskiego. Ministeryjum cislejtańskie Auersperga okazywało wyraźnie zachcianki centralistyczne i w 1873 zdołało przeprowadzić ważną reformę wyborczą, t. j. wybory bezpośrednie do rady państwa, w miejsce poprzedniego wysyłania posłów do téj rady przez sejmy krajowe, przez co znaczenie tych ostatnich obniżyło się. — Wybory wypadły przeważnie w duchu wiernokonstytucyjnym, t. j. centralistycznym, a ministeryjum przeprowadziło 4 prawa wyznaniowe, wymierzone przeciw nadużyciom stronnictwa klerykalnego, — prawa te jednak bardzo łagodnie stosowane są przez ministeryum, zresztą i biskupi zachowują się bardzo umiarkowanie. W r. 1873 odbyła się wystawa powszechna w Wiedniu, ale współcześnie z nią rozpoczął się cały szereg bankructw i innych klęsk ekonomicznych, tak zwany krach giełdowy, który nietylko na sfery prywatne nader szkodliwie oddziałał, ale sprowadził téż uszczerbek w dochodach państwowych i odwlekł możliwość uregulowania waluty. W r. 1875 rozpoczęły się układy z Węgrami o odnowienie umowy, zwłaszcza co do kwestyi celnéj i banku. Obustronne ministeryja zaledwie w 1877 zdołały pogodzić mnóstwo nastręczających się tu sprzeczności, a trudniéj było jeszcze z parlamentami, które wszakże ostatecznie ugodę tę zatwierdziły. Wybuch powstania chrześcijan tureckich (1875) spowodował też A. mnóstwo kłopotów, w obec demonstracyj węgierskich, przyjaznych Turcyi, i agitacyi panslawistycznéj w Czechach i Kroacyi. W czasie wojny rossyjsko-tureckiéj 1876-7 A. starała się zachować zupełną neutralność, przy dosyć wyraźném poparciu ze strony Niemiec. Kongres berliński 1878 r. udzielił A. pełnomocnictwo czasowego zajęcia Bośnii i Hercegowiny, w celu uspokojenia i zaprowadzenia reformy w tych prowincyjach, ale wojska austryjackie pod wodzą Filipowicza napotkały niespodziany i silny opór krajowców, nietylko mahometan ale i chrześcijan. Stanowisko Turcyi, z którą A. co do tego zajęcia układu żadnego nie zawarła, jest niejasne, a A. okazuje wyraźną dążność do stanowczego zatrzymania tych prowincyj. W obec kłopotów, jakie sprawa ta A. spowodowała, stanowisko Andrassego jest zachwiane.

Autran (Józef) † 1877. Od 1868 był członkiem akademii francuskiéj.

Avé-Lallemant (Robert) † 1877.

Avellaneda (don Mikołaj, dr.), prezydent rzeczypospolitéj argentyńskiéj, ur. 1836 w Tukumanie, gdzie ojciec jego Markus A. był gubernatorem. — Markus A., stanąwszy na czele powstańców przeciw Rosasowi, został pokonany, wzięty do niewoli i zamordowany 1842, a Mikołaj młodość przepędził na wygnaniu. Po upadku Rosasa (1851) wrócił do kraju, studyjował prawo w Buenos-Ayres i w 1859 został głównym redaktorem *Nacionala*. W r. 1860 został wybranym do ciała prawodawczego, w 1861 został prof. ekonomii w Buenos-Ayres, w 1868 ministrem sprawiedliwości, wyznań i oświecenia. — Założył w Kordubie obserwatoryjum i akademiję nauk, rozwinął biblioteki ludowe i był promotorem pierwszéj wystawy narodowéj w Kordubie. 1874 obrany został prezydentem i obowiązki te objął 12 października t. r. — Jest téż autorem kilku dzieł prawnych.

Awdiejew (Michał) † 1876.

Azyja. Ludność Azyi wynosi według Behma 824,548,500

B.

Babbage (Karol) † 1871.

Babinet (Jakób) † 1872.

Bacciochi (Napoleona Eliza) † 1869 w Normandyi.

Baden. — W zarządzie wewnętrznym uzupełniono prawodawstwo kościelne, urządzono stosunki starokatolików i usunięto wpływ duchowieństwa ze szkoły. Istniejące od r. 1867 ministeryjum Jollego usunęło się w 1876 r., prezesem nowego ministeryjum został Turban, a ministrem spraw wewnętrznych Stösser.

Baer (Karol Ernest) † 1876 r. w Dorpacie.

Bagehot (Walter), ekonomista angielski, ur. 1826 w Langport, hr. Somerset, † 1877 w Londynie. — Przez kilka lat był redaktorem *Ekonomisty* londyńskiego. Ogłosił: „*The english constitution*“ (1867 r.), „*Physics and politics*“ (1872), „*Lombard street*“ (4 wyd., 1873 r., przekład polski M. Szymanowskiego p. t. „*Charakterystyka rynku pieniężnego*“, Warsz. 1876).

Bagniewski (Adam) † 1875.

Bain (Aleksander), filozof i naturalista angielski, ur. 1818 w Aberdeen, † 1877 w Broamhill w Szkocyi; był prof. na uniwersytetach w Glasgowie, Aberdeen i Londynie. Ogłosił „*Lecture on the application of science to human health*“ (1848), „*History of the electric docks*“ 1852; „*The senses and the intellect*“ (3 wyd., 1868), „*The emotion and the will*“ (2 wyd., 1865), „*Logic*“ (2 t., 1870; przek. pol. 1878), „*Mind and body*“ (1873, tłum. pol.) i in.

Bakałowiczowa (Wiktoryna) † 1878.

Baker (Samuel White), jako pasza w służbie wicekróla Egiptu, udał się na czele 1500 ludzi 1870 do krajów nad Białym Nilem, aby tam ugruntować panowanie egipskie, i przez Gondokoro doszedł do 2° szer. płn., ale wrócił 1873, nie dopiąwszy właściwego celu. Wyprawę tę opisał p. t. „*Ismailia, the expedition to Central Africa*“ (2 t. 1874).

Bakka (Stanisław) † 1874.

Bakunin (Michał) † 1876 w Bernie.

Balicki (Wincenty) † 1848.

Balling (Karol Józef Napoleon) † 1868.

Baltzer (Jan Chrzciciel), kanonik wrocławski, oświadczył się w 1870 przeciw dogmatowi nieomylności; † 1871 w Bonn.

Bałucki (Michał), ogłosił jeszcze komedyje: „*Emancypowane*“ 3 akt. (1873); „*Pozłacana młodzież*“ w 4 akt. (1875); „*Rodzina Dylskich*“, obraz dramatyczny z życia mieszczańskiego w 6 odsł. (1875); „*Teatr amatorski*“ w 2 akt. (1876 r.); „*Po śmierci cioci*“ w 3 akt. (1877). Z powieści, oprócz wielu drobniejszych i nowel, zamieszczanych głównie w pismach warszawskich, wydał od r. 1872 następne większe: „*Sabina*“ (Krak. 1872); „*O kawał ziemi*“ (Krak. 1873); „*Biały murzyn*“ (Lwów 1874); „*Byle wyżéj*“ (t. 1874); „*Z obozu do obozu*“ (2 cz., Warsz. 1874), „*Na przebój*“ (War. 1876); „*Ostatnia stawka*“ (Kraków, 1876); „*Album kandydatek do stanu małżeńskiego*“ (t. 1876); „*Z księgi pamiątek*“, szereg powiastek i typów krakowskich (War. 1878); „*Za winy niepopełnione*“ (Lwów 1878). — Był stałym spółpracownikiem „*Kraju*“, gdzie pisywał mianowicie pełne humoru kroniki tygodniowe. Oprócz tego wydał tom lirycznych „*Poezyj*“ (Kraków 1874).

Bancroft (Jerzy), na własne żądanie odwołany został ze stanowiska ambasadora przy rządzie niemieckim. Ogłosił jeszcze „*Wild tribes*“ (1875), stanowiące pierwszy tom zamierzonego dzieła „*Native races of the Pacific*.“

Bandel (Ernest) † 1876.

Bandtkie Stężyński (Kazimierz Władysław) † 1876.

Baraguay d' Hilliers (Achilles) † 1878 w Amélie les Bains.

Baraniecki (Adryjan), ofiarował muzeum swoje w Krakowie na własność publiczną; zarząd jednak muzeum pozostał przy B. Wydział krajowy galicyjski przyznał mu subsydyjum w wysokości 2.000 zł. aus. rocznie. Liczba okazów wzrasta bardzo szybko, należycie jednak urządzoném będzie muzeum dopiero w nowém pomieszczeniu, które mu ofiarowała rada miejska krakowska, w Sukiennicach, po ich odrestaurowaniu

Barbier (Henryk August), ogłosił jeszcze „*Satires*“ (1865), „*Trois passions*“ (1867) i in. W ogóle późniejsze jego utwory są o wiele słabsze od pierwszych. Od r. 1869 jest członkiem akademii francuskiéj.—**Barbier** (Paweł Julijusz), pisarz dramatyczny francuski, brat stryjeczny pop., ogłosił mnóstwo komedyj, wodewilów, dramatów, libret do oper i t. d., po większéj części przy spółpracownictwie zmarłego już Michała Carrégo. P. t. „*Franctireur*“ ogłosił tom poezyj wywołanych wojną 1870—71.— **Barbier** (Fryderyk Stefan), kompozytor francuzki, ur. r. 1829, jest autorem mnóstwa oper i operetek, zwłaszcza komicznych, i innych utworów muzycznych.

Barciński (Antoni) ogłosił jeszcze „*Buchhalteryję handlową podwójną*“ (1877); † 1878 w Warszawie.

Bardeleben (Kurt, von) jest od r. 1871 nadprezydentem prowincyi reńskiéj.

Baring (Tomasz) † 1866; naczelnikiem domu jest obecnie B. *Aleksander Hugh*, ur. 1835.

Baring-Gould (Sabine), teolog angielski, ur. 1834 w Devonshire, kształcił się w Cambridge, od 1871 jest rektorem w East-Mersea w Essex. Ogłosił: „*Iceland, its scenes and sagas*“ (1864); „*Curious myths of the middle ages*“ (1869); „*The origin and development of religions belief*“ (2 t., 1869—70); „*In exitu Israel*“ (romans, 1870 r.); „*Lifes of the saints*“ (12 t., od 1872) i in.

Barlow (Piotr) † 1862.

Barni (Julijusz Roman), literat i polityk franc., ur. 1818 w Lille, † 1878 r. w Paryżu, kształcił się w szkole normalnéj wyższéj, był nauczycielem w Reims, następnie professorem filozofii w Rouen, ale po zamachu stanu podał się do dymisyi i osiadł w Szwajcaryi, gdzie zyskał rozgłos swemi wykładami i w 1861 został prof. filozofii w Genewie. Po upadku cesarstwa wrócił do Francyi i wybrany r. 1872 do zgromadzenia narodowego, zasiadał na lewicy. — Przełożył ważniejsze dzieła Kanta i napisał: „*Histoire des idées morales et politiques en France au 18 siècle*“ (2 t. 1866); „*Manuel republicain*“ (1872); „*Les moralistes français au 18 siècle*“ (1873) i in.— Był jednym z założycieli kongresów międzynarodowych pokoju.

Barnum (Teodor Pineas), spekulant amerykański, słynny ze swego oryginalnego *humbugu*, ur. 1810 w Bethel, w stanie Connecticut. W trzynastym już roku życia prowadził drobny, wiejski handel swego ojca, i w młodym wieku zyskał znaczne sumy na przedaży losów loteryjnych, — stracił je jednak na piśmie, które założył w Danbury, w Connecticut około 1830. W r. 1834 osiadł w Nowym Yorku i kupiwszy starą murzynkę, zaczął ją okazywać jako 160-letnią mamkę Washingtona. W 1841 nabył muzeum Scuddera, które széroko zasłynęło pod nazwą muzeum B., i zrobił na niém znaczny majątek przez zręczne reklamy i fabrykacyję osobliwości wedle własnego pomysłu, jak konia okrytego wełną i t. p. W 1850 zaangażował na 150 koncertów do Ameryki słynną Jenny Lind, z czego miał 700.000 dolarów zysku. W 1855 rzucił się w przedsiębiorstwa handlowe, alę te tak go zrujnowały, że

znów objął kierunek swego muzeum. Po spaleniu się jego (1868) założył cyrk i menażeryję, dla których w 1874 wystawił ogromny budynek kosztem 1,000,000 dolarów — według ogłoszeń. W 1876 r. założył akwaryjum w Nowym Yorku. Zamiar oddania się polityce nie powiódł mu się, ale przemawia często na różnych meetingach. Ogłosił swoję autobijografiję (1855 i 1869) oraz „*The humbugs of the world*" (1865).

Barrière (Teodor), komedyjopisarz francuski, ur. 1828 w Paryżu, † 1877. Przeznaczony w młodości do zawodu rytownika kart geograficznych, któremu się oddawała cała jego rodzina od dawnych czasów, zwrócił się do literatury dramatycznéj i pierwszą swą sztukę p. t.: „*Rosière et Nourrice*" przedstawił 1842 r. Rozgłos uzyskał dopiero dziełem „*Kobiety z kamienia*" (*Filles de mabre*) 1853. Odtąd z różném powodzeniem sypał krotochwile, komedyje obyczajowe i dramata, z których znaczną liczbę opracował wraz z Lambertem Thiboust. W r. 1871 ogłosił dramat „*Malheur aux vainqueurs*," którego przedstawienie zostało wzbronioném.

Barrot (Odillon) † 1873. Jego „*Mémoirés*" wyszły w 4 t. (1875—6).

Barthélémy-Saint-Hilaire (Julijusz), był sekretarzem prezydenta aż do śmierci Thiersa, spełniając obowiązki te bezpłatnie. W 1875 został obrany senatorem dożywotnim.

Barteszewicz (Adam) † 1878.—**B.** (Julijan). Zbiorowe wydanie dzieł jego wychodzi obecnie w Krakowie.

Bartsch (Jan Adam) † 1873 w Wiedniu.

Barzykowski (Stanisław) † 1872.

Batbie (Anzelm Polikarp), prawnik i polityk francuski, ur. 1828 w Seissan (Gers). Studyjował prawo w Tuluzie i Paryżu; w 1849 został audytorem w radzie stanu. Straciwszy to miejsce po zamachu stanu, został prof. prawa i ekonomii w Dijon, potém w Tuluzie i Paryżu. Za prace nad kredytem ludowym i in. otrzymał kilka nagród. Wybrany do zgromadzenia narodowego w 1871, zasiadał w prawym środku monarchicznym i był członkiem kilku komisyj. W jednym z raportów, powstając przeciw „barbarzyństwu republikańskiemu" postawił zasadę „rządu walki." Przyczyniwszy się do upadku Thiersa, otrzymał w maju 1873, za ministeryjum Broglie'go, tekę oświecenia i wyznań i na tém stanowisku starał się zburzyć wszystkie pożyteczne dzieła swego poprzednika Simona, ale już w listopadzie t. r., z upadkiem Broglie'go, wystąpił z ministeryjum. Przy wyborze senatorów dożywotnich przez izbę przepadł, ale został wybrany w departamencie Gers.— Należy do stronnictwa bonapartystowskiego. Ogłosił: „*Le crédit populaire*" (1862), „*Nouveau cours d'économie politique*" (1864-5, przekł. pol. 2 t., 1870) i in.

Baudissin (Wolf Henryk Fryderyk Karol, von), pisarz niemiecki, † 1878 w Dreźnie.

Baudouin (Jan Niecisław de Courtenay), jest obecnie prof. uniwersytetu kazańskiego. Ogłosił jeszcze „*Niekotoryja obszczyja zamietki o jazykowiedienii i jazykie*" (Petersb. 1871) i in.

Baudrillart (Henryk Józef Leon), ekonomista francuski, ur. 1821 w Paryżu. W r. 1852 mianowany został profesorem-asystentem ekonomii politycznéj w kolegijum francuskiém; w 1855 objął dyrekcyję „*Journal des Economistes.*" W 1857 ogłosił swój „*Wykład ekonomii politycznéj*" (przekład polski Belejowskiéj), który otrzymał nagrodę Monthyona; w r. 1860 traktat „*O stosunku moralności z ekonomiją polityczną*" (przekł. polski Niemirowskiego) nagrodzony medalem przez akademiję. W r. 1866 otrzymał ustanowioną dla niego katedrę historyi ekonomii politycznéj w kolegijum franc. — Ogłosił nadto studyjum nad zbytkiem pierwotnym (1876) i w. in.

Bauer (Karolina), znakomita aktorka niemiecka, ur. 1808 w Heidelbergu † 1878 r.; wystąpiła po raz pierwszy w Karlsruhe i doznawała powodzenia głównie 1824—29 w Berlinie, 1835—44 w Dreznie. Ujęty jéj wdziękami i rozumem książę Sasko-Koburski Leopold poślubił ją morganatycznie, a król pruski dał jéj tytuł hrabiny Montgoméry. Nie chcąc stanowić przeszkody do wstąpienia ks. Leopolda na ofiarowany mu tron belgijski, rozwiodła się z nim, a następnie wyszła za hr. Platera, z którym przebywała w Szwajcaryi. Ogłosiła: „*Aus meinem Bühnenleben*" (1871); „*Komödiantenfahrten*" (1875).

Baumgartner (Gallus Jakób) † 1870.

Baumstark (Antoni) † 1876.

Baunszeidtyzm, akupunktura (ob.) połączona z wcieraniem w nakłutą skórę drażniącym olejkiem, zwykle rozcieńczonym olejkiem krotonowym. Metoda ta leczenia ogłoszoną została przez Karola Baunscheidta († 1860).

Bautain (Ludwik Eugenijusz Maryja) † 1867.

Bawaryja. Ludność (1875) 5,022,904, na 1 m. kw. 3,649.—*Historyja.* W lipcu 1871 ministeryjum Braya ustąpiło i kierunek spraw objęło ministeryjum umiarkowanie liberalne Hegnenberga; po którego śmierci (1872 r). na czele tegoż gabinetu stanął Pfretzschner; najznakomitszymi jednak członkami gabinetu są Lutz i Pfeuffer. Ultramontanie w izbie mieli taką przewagę, że ministeryjum nie wiele mogło przeprowadzić. Przy wyborach 1874 do sejmu niemieckiego i 1875 do sejmu krajowego utrzymało się daléj w przewadze stronnictwo ultramontańsko-patryjotyczne, nie zdołało jednak obalić gabinetu, mającego za sobą króla. Przywódcą większości opozycyjnéj jest Jörg. Wypadek wyborów do sejmu niemieckiego (1877) również okazał się dla patryjotów korzystnym.

Baworowski (Wiktor), ur. 1826 r. Z bogatego zbioru (1500 rękopisów, 10000 rycin i t. d.) zamierza urządzić w Tarnopolu instytucyję na wzór zakładu Ossolińskich we Lwowie. Co do jego prac ob enc. Bliższą wiadomość o B. podał J. I. Kraszewski w „*Tyg. ill.*" z r. 1877.

Bayer (Hieronim Jan Paweł) † 1876.

Bayle (Piotr), znakomity myśliciel franc., zwany Wolterem XVII wieku, ur. 1647 w Carla w Langwedocyi, † 1706 r.; syn pastora kalwińskiego, już w młodym wieku wystąpił z pismami spornemi teologicznemi, a udawszy się na uniwersytet do Tulu-

sy, zwątpił w zasady kalwinizmu i przeszedł na katolicyzm, lecz po pewnym czasie wrócił do pierwotnego swego wyznania, wskutek czego był zmuszony czas jakiś przepędzić w Genewie, gdzie się zapoznał z filozofiją Descartes'a. W 1675 r. został prof. filozofii w Sedanie, lecz w skutek zniesienia szkół reformowanych utracił to miejsce 1681 r. — Wkrótce jednak otrzymał podobnąż posadę w Roterdamie i tam dopiero ustalił swą sławę literacką, dziełem o komecie z 1680 r., oraz pracami krytycznemi, zamieszczanemi w wydawaném przez niego pismie: „*Nouvelles de la république de lettres.*" Po edykcie nantéjskim ogłosił: „*Ce que c'est que la France toute catholique sous le règne de Louis le Grand*" i „*Commentaire philosophiques pur ces paroles de Jesus Christ: Contrains les d'entrer*"; ostatnie to dzieło jednak wzbudziło niechęć protestantów, którzy w niém widzieli zachętę indyferentyzmu i niewiary. Z powodu innych pism obwiniono go o zaprzeczanie Bogu a nawet o zbrodnię stanu, wskutek czego 1693 r. utracił posadę nauczycielską.— Wtedy ogłosił znakomity „*Dictionnaire historique et critique*" (2 t., 1697), który już w 1702 r. wyszedł w drugiém powiększonėm wydaniu w 4 tomach; ostatnie wydanie jest paryzkie (16 t., 1829). Ostatnie lata zatruwano mu coraz nowemi sporami i szarpaniami osobistéj jego czci. Jego „*Lettres*" wyszły w Roterdamie (1712), a „*Oeuvres diverses*" w Hadze (4 t. 1725—31 r.). Życie jego opisali Des Maizeux (1730) i Feuerbach (1838).

Bayle (Kasper Wawrzyniec) † 1816.

Bazaine (Franciszek Achilles). Sąd wojenny pod przewodnictwem ks. Aumale otworzył swe posiedzenia w grudniu 1873 w Trianon, i B. skazanym został na degradacyję i na śmierć. Degradacyja jednak odbyła się bez upokarzającéj ceremonii, a kara śmierci przez marszałka Mac-Mahona zamieniona na 20-letnie zamknięcie w twierdzy. Wysłany na wysepkę św. Małgorzaty, przebywał tam wraz z rodziną, używając dosyć swobody, i korzystając z tego, zdołał uciec, spuściwszy się po sznurze z twierdzy do oczekującéj nań łódki. Był we Włoszech, Niemczech, Anglii i ostatecznie osiadł w Hiszpanii, napróżno ofiarowując różnym rządom swoje usługi. W „*New-York-Herald*" ogłosił usprawiedliwienie swego postępowania pod Metz, ale nie zjednało mu to stronników.

Baze (Jan Didier), wybrany w 1871 do zgromadzenia narodowego, został tam kwestorem; nie należąc do żadnéj grupy, głosował jednak z prawicą; po uchwaleniu wszakże konstytucyi 1875 przyłączył się do lewicy i został wybrany przez izbę senatorem dożywotnim. W senacie jest téż kwestorem.

Bądzkiewicz (Antoni), pedagog i pisarz spółczesny, ur. na Litwie ok. 1831 r., studyjował nauki filologiczne w Kijowie, od 1857—64 r. był nauczycielem języka polsk. w Wilnie, następnie w Piotrkowie a obecnie w Warszawie. — Zawód literacki rozpoczął w 1859 r., jako spółpracownik „*Kroniki wiadomości krajowych i zagranicznych*"; następnie zamieszczał prace w różnych pismach, od r. 1859—64 był korespondentem z Wilna do „*Gazety polskiéj.*" Najważniejszą jego pracą jest „*Teoryja poezyi w związku z jéj historyją opowiedziana.*" (War. 1867), która wywołała liczne krytyki i spory, w każdym razie zaleca się pewną oryginalnością. — Obecnie pracuje nad „*Rysem systematów wychowawczych w Polsce*", z którego kilka monografij, jak o Aleksandrze Zdanowiczu, o Michale Homolickim, o Amosie Komeńskim i in. pomieścił już w czasopismach.

Beaconsfield (hr.) ob. Disraeli (Benjamin).

Beaumont-Vassy (Edward) † 1875.

Becher (Zygfryd) † 1873 w Wiedniu.

Beck (Jan Ludwik) † 1869.

Bécquerel (Antoni Cezar) † 1878.—**B.** (**Aleksander** Edmund) † 1878.

Beecher (Henry Ward), oskarżony został przez Tiltona, dyrektora dziennika *Independent*, o stosunki cudzołożne z jego żoną; oskarzyciel zażądał 100 tysięcy dolarów wynagrodzenia. Sąd przysięgłych jednakże po 113 dniach audyjencyi wyroku żadnego nie wydał. Sprawa ta wszakże miała niesłychany rozgłos i wywołała inne procesy przeciw B., który jednak pomimo skandalicznego rozgłosu nie przestaje być najbardziéj wziętym w Ameryce kaznodzieją, zbierając na tém olbrzymie sumy.

Beer (Adolf), historyk, ur. 1831 r. w Prossnitz w Morawii, jest od 1868 r. prof. historyi w akademii technicznéj w Wiedniu. Ogłosił: „*Geschichte des Welthandels*" (1860); „*Die erste Theilung Polens*" (3 t., 1873); „*Joseph II, Leopold II und Kaunitz*" (1873); „*Die Finanzen Oesterreichs im 19. Jahrh.*" (1876) i in.

Beke (Karol Tilstone) † 1874.

Belgija. Ludność $5^1/_3$ milijona. Handel—wartość przywozu (1874 r.) 2258 mil. franków, wywozu — 2070 mil. franków. — Dochody państwowe (1876): 250,244,860 fr., wydatki 245,220,640 fr.; dług państwowy 1,163,422,766 fr. — *Historyja.* Ultramontańskie ministeryjum hr. d'Anethan zastąpione zostało 1871 r. również ultramontańskim gabinetem Malou. Po wyborach 1876 stronnictwo ultramontańskie znowu utrzymało górę, jakkolwiek wzburzenie przeciw klerykalizmowi trwa ciągle. W ostatnich czasach okazała się téż pewna opozycyja ludności flamandzkiéj przeciw wyłącznemu używaniu języka francuzkiego i rząd w tym kierunku zrobił niejakie ustępstwa.—Por. Wautersa „*La Belgique*" (1876); Oetkera „*Belgische Studien.*"

Belgiojoso (Krystyna, księżna) † 1871 w Medyjolanie.

Bellermann (Jan Fryderyk) † 1874.

Belcikowski (Adam), ogłosił jeszcze rozprawy i studyją literackie: „*Romantyczność przed Mickiewiczem*" (Warsz. 1872); „*Satyrycy polscy z wieku XVII*" (Lwów 1872); „*O poezyi polskiéj wieku XIX*" (Poznań 1873); „*Faust Goethego*", prelekcyja publiczna (Krak. 1873); „*O narodowém znaczeniu literatury XVIII wieku*" (Poz. 1873); „*Kazimierz Brodziński*" (Lwów 1874); „*Siemieński Lucyjan*" (War. 1878). — Dramata: „*Franczeska di Rimini*" w 4. akt. (Warsz. 1878 r.); „*Kmita i Bonarówna*"

w 5 akt. (Lwów 1875); *„Król Mieczysław II“* w 5 aktach (uwieńczony pierwszą nagrodą na konkursie krakowskim; Warsz. 1876) i *„Król Władysław Warneńczyk“* w 5 akt. (War. 1877) oraz powieść *„Patryjarcha“* (2 t., Krak. 1872).

Benedix (Julijusz Roderyk) † 1873 w Lipsku. — Ogłosił jeszcze *„Die Sheakspearomanie“* (1873) i i.

Bennet (William Sterndale) † 1875.

Bennin v. **Bennigsen** (Lewin August) † 1828.

Bennigsen (Rudolf), był w latach 1872—3 wiceprezesem sejmu niemieckiego, od 1873 jest prezesem izby deputowanych sejmu pruskiego.

Berdau (Feliks), ur. 1826 r. w Krakowie, ogłosił jeszcze *„Studyja nad porostami w królestwie polskiem“* (1876).

Berenhorst (Jerzy) † 1814.

Berg (Teodor, hr.) † 1874 w Petersburgu.

Berg (Karol Henryk Edmund) † 1874 w Schandau.

Berg (Mikołaj) ogłosił jeszcze *„O polskich wozstanijach i miatieżach“* (1874).

Berlicz-Sas, pseudonim Julijana Strutyńskiego (ob.)

Berlin, ludność wynosi obecnie 969.000 m.

Berliński kongres ob. Wschodnia wojna.

Bernard (Klaudyjusz) † 1878. Ogłosił jeszcze: *„Leçons sur les anastésiques“* (1875), *„Leçons sur la chaleur animale“* (1876).

Bernard (Karol), ks. sasko-wejmarski, † 1862.

Berneck (Karol Gustaw) † 1871.

Bernhardt (August Fr.) † 1861 w Warszawie.

Bernhardy (Gottfryd) † 1875.

Bernstorff (Albert) † 1873.

Bert (Paweł), fizyjolog franc., ur. 1833 r. w Auxerre; medycynę a zarazem i prawo studyjował w Paryżu. Mianowany preparatorem przy Klaudyjuszu Bernardzie, został następnie prof. w Bordeaux, a w r. 1868 zajął katedrę fizyjologii po Bernardzie w fakultecie nauk ścisłych. Przeprowadził wiele ciekawych badań fizyjologicznych, zwłaszcza nad warunkami życia w różnych wysokościach. W 1876 otrzymał od instytutu nagrodę 10.000 franków. — W 1871 B. został mianowany prefektem departamentu du Nord, a wybrany do zgromadzenia narodowego 1872, zasiadł na skrajnéj lewicy. Ogłosił: *„Leçons sur la physiologie comparée de la respiration“* (1870); *„Sur la question de savoir si tous les animaux voient les mêmes rayons du spectre solaire que nous“*; *„La pression barometrique, recherches de physiologie expérimentale“* (1877). Jest redaktorem części naukowéj w *„République française.“*

Bessarabija. Część B. ustąpiona przez Rossyję Rumunii traktatem paryskim 1856 została jéj wróconą traktatem berlińskim z 13 lipca 1878 r.

Bestużew-Rjumin (Aleksy) † 1766.

Beulé (Karol Ernest), w r. 1873 za ministeryjum Broglie'go był ministrem spraw wewnętrznych; w 1874 odebrał sobie życie. Ogłosił jeszcze *„Fouilles et découvertes“* (2 t., 1873).

Beyer (Karol) † 1877 w Warszawie.

Białecki (Antoni) ur. 1836 w Warszawie; co do jego prac ob. enc

Bibra (Ernest) † 1878 w Norymberdze.

Bichat (Maryja Franciszek Ksawery) † 1802.

Bielowski (August) † 1876 we Lwowie.

Biesiadecki (Alfred), opuściwszy katedrę anatomii patologicznéj w Krakowie, przeniósł się do Lwowa, gdzie został radcą namiestnictwa i referentem do spraw sanitarnych królestwa Galicyi.

Bilbao, oblężoném było przez Karlistów 1873-4 r.; 2 maja 1874 oswodzonem przez odsiecz Serrana.

Biliński (Leon), spółczesny ekonomista polski, ur. 1846 w Zaleszczykach w Galicyi; 1868 r. został docentem, 1871 profesorem nadzwyczajnym, a 1874 zwyczajnym profesorem ekonomii politycznéj w uniwersytecie lwowskim. Członkiem czynnym akademii umiejętności w Krakowie obrany 1876 a 1878 rektorem uniwersytetu lwowskiego; jest także posłem na sejm krajowy. Prace naukowe ogłosił następujące: *„Studyja nad podatkiem dochodowym“* (2t., Lwów i Kraków 1870 r.), *„Wzajemne czy akcyjne towarzystwa ubezpieczeń?“* (w *„Prawniku“* 1870 r.), *„Austryjacka ustawa przemysłowa a postęp nauk spółecznych“* (w *„Prawniku“* 1870 r.), *„Procent a czynsz“* (Warsz. 1872), *„Znaczenie i dążenia t. z. socyjalistów z katedry w Niemczech“* (w *„Przewodniku nauk i lit.“* 1873), *„Wykład ekonomii spółecznéj“* (2 t., Lwów, 1873), *„O przesileniach gieldowych w ogóle i o przesileniu w Austryi r. 1873 w szczególności“* (w *„Prawniku“* 1874 r), *„O pracy kobiet ze stanowiska ekonomicznego“* (Lwów 1874), *„Die Luxussteuer als Korrektiv der Einkommensteuer“* (Lipsk 1875), *„Ekonomija spółeczna: jéj rozwój w 19 stuleciu i stan jéj w bieżącéj chwili“* (w *„Przewodn. nauk i lit.“* 1874), *„Die Eisenbahntarife“* (Wiedeń, 1875), *„Kadaster“* (w *Encykl Roln.* Warsz. 1875 r.); *„System nauki skarbowéj“* (Lwów 1876) i kilka innych rozpraw po polsku i po niemiecku.

Birnbaum (Jan Michał Franciszek) † 1840.

Bisi lub **Bisio** (Stefan) † 1790.

Bismarck-Schönhausen (Otton Edward Leopold, książę), po zawarciu pokoju z Francyją rozpoczął wewnętrzną walkę ze stronnictwem katolickiém wypędzeniem jezuitów (1872) i więzieniem biskupów. W grudniu 1872 złożył prezesostwo gabinetu, ale, jak w 1868, ustąpienie to było tylko pozorném i w grudniu 1873 r. został znowu pierwszym ministrem cesarstwa niemieckiego. W lipcu 1874 strzelił do B. Kullman i lekko go ranił. B. nie wahał się oświadczyć w parlamencie, że sprawca zamachu jest ajentem stronnictwa katolickiego. W tymże roku rozpoczęła się walka z Arnimem (ob.) W 1875 B. występuje przeciw dziennikarstwu urzędowemu belgijskiemu, sympatyzującemu z duchowieństwem katolickiém niemieckiém. Po wybuchu zaburzeń na Wschodzie B. konferuje z Andrassym i Gorczakowem i zapowiada, że pokój nie będzie narażonym. W czasie wojny turecko-rossyjskiéj zachowuje neutralność, a następnie przewodniczy na kongresie berlińskim (1878). W tymże czasie występują objawy porozumienia się z papieżem, natomiast sroży się walka z socyjalizmem; izba niemiecka zostaje rozwiązaną i nowozebranéj przedstawia B. prawa

przeciw socyjalizmowi. Lekki opór liberałów narodowych wywołuje gniewy B., ale prawo z małemi zmianami przechodzi, przynosząc ujmę wolności prasy i swobodzie stowarzyszania się. Sprawę socyjalizmu pragnie B. wnieść na forum międzynarodowe (Październik 1878). Por. M. Buscha *„Fürst B. und seine Leute“* (Lipsk, wyd. 1 i 2, 1878).

Bixio (Girolamo Nino) † 1873 na Jawie; bijografiję jego ogłosił Guerzoni (1875).

Blanc (Jan Józef Ludwik) jest obecnie faktycznym przywódcą skrajnéj lewicy zgromadzenia narodowego francuzkiego, zachowuje się jednak bardzo umiarkowanie.—**Blanc** (August Alexander Karol), po ustąpieniu Thiersa z prezydentury był zmuszony opuścić dyrektorstwo sztuk pięknych, które powtórnie zajął po upadku cesarstwa. W 1876 obranym został członkiem akademii francuzkiéj.

Blanchet (Aleksander Ludwik Paweł) † 1852.

Blanqui (Ludwik August), skazany został przez sąd wojenny na zesłanie do Nowéj Kaledonii, z powodu wszakże choroby i starości pozostawiono go we Francyi.

Blasche (Bernard Henryk) † 1832.

Blasius (Ernest) † 1875.

Blatteis (Jakób), spółczesny medyk polski, ur. w Krakowie 1834 r.; po ukończeniu szkoły przemysłowo-handlowéj na Kazimierzu przeszedł do gimnazyjum w Krakowie, gdzie także uczęszczał na uniwersytet; 1860 otrzymał stopień doktora medycyny, poczem udał się do Warszawy i przez 1½ roku pełnił obowiązki lekarza w szpitalu Dzieciątka Jezus. Po upływie tego czasu, powróciwszy do Krakowa, jest od r. 1866 jednym z lekarzy zdrojowych w Krynicy. W pismach lekarskich od r. 1870 ogłosił kilka rozpraw mianowicie w przedmiocie balneologii krajowéj.

Bleek (Wilh. Henryk Immanuel) † 1856 w Bonn. (W enc. przez omyłkę wydrukowano Bleck).

Bliziński (Józef), spółczesny komedyjopisarz polski, ur. 1827 w Warszawie, gdzie się kształcił; przez jakiś czas zajmował się gospodarstwem wiejskiém, następnie mieszkał w Warszawie, obecnie w Galicyi. Komedyje jego: *„Imieniny“* (1 akt), *„Przezorna mama“* (3 akty), *„Marcowy kawaler“* (1 akt), *„Ojczulek“* (1 akt), *„Pan Damazy“* (4 akty), *„Mąż od biedy“* (1 akt), mają za temat głównie typy i obyczaje wiejskie, zalecają się życiem, dowcipem i werwą, oraz swojskością. B. umie podchwytywać słabości ludzkie i przedstawiać je realistycznie w świetle humoru, nie zawsze jednak wyzyskuje należycie wątek na korzyść założenia. Największém powodzeniem cieszył się *„Pan Damazy“*, przedstawiony po raz pierwszy 1877. Oprócz tego B. zamieszczał wiele prac w czasopismach, był współpracownikiem *„Encyklopedyi powszechnéj“* większéj i zebrał bogate materyjały do hydrografii polskiéj, na podstawie których opracowuje *„Słownik hydrograficzny dawnéj Polski.“*

Bloch (Jan), znakomity finansista i statystyk spółczesny, ur. 1836 w Radomiu; początkowe nauki pobierał w mieście rodzinném, następnie kształcił się w gimnazyum realném w Warszawie, po opuszczeniu którego oddał się zawodowi handlowemu. Nabyte przez B., jako przedsiębiorcę budowy dróg żelaznych Głównego Towarzystwa w latach 1857-60, środki materyjalne i zasoby doświadczenia stały się kamieniem węgielnym dalszéj jego wielostronnéj działalności. W czasie rządów Wielopolskiego B. staje na czele towarzystwa mającego budować drogę z Warszawy do Uściługa i Mławy i pomimo wypadków 1863—4 r. otrzymuje wraz z Kronenbergiem koncesyję na takową, acz w zmienionym kierunku, bo z Warszawy do Brześcia Litewskiego. Cofnąwszy się jednak od jéj budowy, prowadzi drogę Fabryczno-Łódzką, a gdy starania o budowę drogi Sandomierskiéj pozostały bezowocne, musiał B. działalność swoją zwrócić na sąsiednie gubernije cesarstwa. W 1869 buduje drogę Libawską, przy któréj budowie i eksploatacyi znalazło zużytkowanie mnóstwo sił intelektualnych, trawionych w kraju brakiem zajęcia i środków zarobkowania. Koszta budowy i wyzyskiwania téj drogi okazały się znacznie niższemi, niż innych dróg rossyjskich, co skłoniło rząd do oddania B. w administracyję—początkowo drogi Brzesko-Litewskiéj, a następnie całéj sieci dróg żelaznych, na 2400 wiorst długiéj, łączącéj morze Bałtyckie z Czarném. Mając tak obszerne pole działalności, B. nie utknął w rutynie, a chcąc wykazać błędy i nadużycia zachodzące przy administracyi dróg żelaznych, wydaje dzieło p. t.: *„Ruskija żeleznyja dorogi otnositielno dochodow i raschodow eksploatacyi, stoimosti, prowoza i dwiżenia gruzow“* (Petersburg 1875), uwieńczone wielkim medalem na kongresie geograficznym w Paryżu 1875 r. Jako prezes komitetu przedstawicieli powszechnego zjazdu dróg żelaznych rossyjskich, stara się B. o zabezpieczenie losu pracowników dróg żelaznych przez utworzenie kass emerytalnych dla urzędników kolejowych i w tym celu wydaje dzieło *„O pensionnych kassach.“* — Następnie zajęła go myśl wykazania związku i zależności rozwoju ekonomicznego kraju od ilości dróg żelaznych i przedstawienia widomie korzyści, jakie społeczeństwo z powiększenia liczby kolei odnosi. Dla osiągnięcia tego celu należało przedstawić w obrazie statystycznym życie ekonomiczne kraju przed i po zbudowaniu dróg żelaznych. Zajął się więc B. badaniem wpływu, jaki koleje żelazne wywarły w Rossyi na przemysł, handel, rolnictwo, na chów bydła, powiększenie produkcyi i bogactwa krajowego, t.j. na całość życia ekonomicznego. Owocem tych badań było nieukończone jeszcze dzieło (dotąd 5 tomów i atlas), wydane w języku rossyjskim, polskim i francuskim p. t. *„Wpływ dróg żelaznych na stan ekonomiczny Rossyi.“* — Rzecz prosta, że zadanie takie przewyższa siły pojedyńczego człowieka i do wykonania téj pracy B. musiał użyć kilkoletniéj pomocy całego zastępu pracowników, których własnym kosztem opłacał. Jedną z największych zalet dzieł B. jest już nietylko ugrupowanie mozolnie zebranego i krytycznie ocenionego materyjału statystycznego, ale także obliczenie wszelkich danych statystycznych w przeciętnych i procentach, a co najważniejsza, przedstawienie wszelkich zmian

..aktuacyj życia ekonomicznego sposobem graficznym. Jeden rzut oka na taką tablicę wystarcza do objęcia całości pewnéj grupy faktów i zastępuje długie i nużące wczytywanie się w całe stronice cyfr. Metodę tę i prace B. najlepiéj oceniły wyroki sędziów przysięgłych na kongresach statystycznych i wystawach powszechnych w Paryżu, Peszcie, Brukseli, Filadelfii i znowu w Paryżu, nagradzając B. dyplomami honorowemi i złotemi medalami. W skutek tego B. powołanym został na członka komitetu uczonego przy ministerstwie finansów. W tym urzędowym charakterze wydał ważną pracę: *„Badania nad pobieraniem płac przewozowych w walucie metaliczněj"* (Petersburg 1877), rozbierającą wszechstronnie kwestyję dróg żelaznych ze stanowiska budżetu państwowego. Na tém jednak nie ograniczyła się działalność B., i imię jego, jako założyciela, zespoliło się z powstaniem wszystkich nowszych instytucyj finansowych kraju naszego, jak banku handlowego, war. towarzystwa ubezpieczeń od ognia, war. towarz. wzajemnego kredytu, war. tow. miejskiego i in.

Bloomfield (Robert) † 1823.

Bluhme (Fryderyk) † 1874.

Blumenstock (Henryk), literat spółczesny, ur. r. 1845 w Krakowie, gdzie w czasie studyjów uniwersyteckich 1865—9 brał udział w redakcyi *„Czasu."* W r. 1869 otrzymał stopień doktora praw, a 1870 r. zajął urząd sekretarza w prezydyjum rady ministrów, za ministeryjum Potockiego. W 1873 został sekretarzem ministeryjalnym w departamencie prasy. Oprócz wielu fejletonów i korespondencyj, zamieszczanych w pismach polskich i niemieckich, ogłosił: *„Kryminał krakowski wobec noweli karněj z 15 listopada 1867 r."* tudzież w roczniku wiedeńskim *„Dioskuren"* kilka rozpraw literackich, przyczyniających się do rozszerzenia za granicą wiadomości o naszéj literaturze, mianowicie o Krasińskim, Słowackim, Fredrze, Zaleskim, Syrokomli i o *„Dziadach"* Mickiewicza. Z tych wyszły oddzielnie: *„Die Ukraine und ihre Dichter: Bohdan Zaleski"* (Wiedeń 1877); *„Adam Mickiewicz's Dziady —Todtenfeier"* (Wiedeń 1878).

Błonica, toż co diphteritis.

Bludow (Dymitr, hr.) † 1864.

Bobrowski (Floryjan), ksiądz, ur. 1787, † 1846.

Bobrowski (Michał), ksiądz, † około 1830. O ich pracach ob. enc.

Bobrzyński (Michał), prawnik polski spółczesny, ur. 1849 w Krakowie; prawo studyjował w rodzinném mieście i stopień doktora uzyskał 1872 r. Od r. 1871—76 był urzędnikiem w prokuratoryi skarbu w Krakowie. Równocześnie habilitował się naprzód na docenta prawa polskiego 1873 r., a 1875 obok tego na docenta historyi prawa niemieckiego. W roku 1876 mianowany został profesorem tych przedmiotów w uniwersytecie krakowskim, a w 1878 również i dyrektorem archiwum grodzkiego w Krakowie. Ważniejsze jego prace prawno-historyczne są: *„O ustawodawstwie nieszawskiém Kazimierza Jagiellończyka z roku 1454."* (Kraków 1873), *„O założeniu sądów wyższych prawa niemieckiego na zamku krakowskim"* (Kraków 1875), *„Sejmy polskie za Olbrachta i Aleksandra"* (*Ateneum* z r. 1876), *„Stanisław Zaborowski. Jan Ostroróg. Studyja z literatury polityczněj"* (*Przewodnik nauk. i liter.* z r. 1877), *„Bunt wójta krakowskiego Alberta"* (*Bibl. Warsz.* z r. 1877), *„Dzieje Polski w zarysie"* (Warszawa i Kraków 1878, pod prasą). Oprócz tego wydał dzieło M. Taszyckiego: *„Correctura statutorum et consuetudinum Regni Poloniae a. 1532"*, wcielone, jako dalszy ciąg, do *Pomników prawa polskiego* Helcla.

Bochwic (Floryjan), pisarz polski, ur. 1799 w Mirze, † 1856; studyjował prawo w Wilnie, a porzuciwszy adwokaturę, zajął się gospodarstwem wiejskiém. — Co do jego dzieł, ob. enc. — Życiorys jego mieści się w *„Tyg. ill."* 1860.

Bock (Karol Ernest), † 1874 w Wiesbaden.

Boczyliński (Ignacy), literat i pedagog, ur. 1826 w Kraśniku, nauki średnie pobierał w Szczebrzeszynie, wyższe w Peterburgu, gdzie uzyskał stopień kandydata; następnie był nauczycielem w Piotrkowie, Radomiu i Warszawie. Na polu publicystyczném wystąpił 1862 r. w *„Dzienniku powsz."*, gdzie zamieszczał artykuły pedagogiczne. Tamże ukazała się jego rozprawa *„O sztuce dramatyczněj u starożytnych."* Jako spółpracownik *Bibl. War.* zamieścił tam liczne recenzyje (1862—67). Osobno wydał: *„Starożytności rzymskie"* (1862), *„Starożytności greckie"* (1863); *„Jak uczyć historyi"*, *„Gramatykę polską"* (2 cz.). Choroba oczu utrudniła dalszy jego zawód literacki.

Bodzantowicz, pseudonim Kajetana Suffczyńskiego (ob.).

Bogusławski (Józef Kalasanty), † 1817.

Bogusławski (Władysław), literat i krytyk teatralny spółczesny, syn Stanisława B. (ob.), ur. 1838 w Warszawie; szkoły średnie ukończył w Warszawie, wyższe pobierał w uniwersytecie moskiewskim, petersburgskim, oraz w Paryżu i Heidelbergu. Lata od r. 1863—9 przepędził po za krajem. Pochodząc z rodziny ściśle związanéj z losami teatru narodowego, literacką swą działalność głównie w stronę teatru zwracał i jako krytyk teatralny wystąpił w *Kuryjerze Warszawskim*, przyjąwszy zarazem udział w redakcyi *Gazety polskiéj*, w któréj między innemi pisywał naprzemian z Litwosem feljetony *„Bez tytułu."* Pisywał téż recenzyje literackie, nowele (*„Historyja parasola"*, *„Nie wierz mężczyźnie"*), przełożył *„Historyję Atylli"* Thierrego, *„Rok 93"* Wiktora Hugo. W r. 1872 objął kierownictwo pisma illustrowanego *Wieniec*, a po sprzedaniu pisma tego przez wydawców, wrócił do poprzednich zajęć, coraz wyłączniéj oddając się krytyce teatralnéj i muzycznéj. W r. 1871 objął reżyseryję dramatu i komedyi w teatrach warszawskich; obudziło to nadzieję pomyślniejszych losów sceny narodowéj, wszakże trudności stawiane mu przez otoczenie zmusiły go do opuszczenia tego stanowiska po ośmiu miesiącach. Opierając się na doświadczeniu tam nabytém ogłasza ważne studyjum *„Siły i środki naszéj sceny"* (Gaz. pol. 1878). Obecnie jest także spółpracownikiem *Ateneum*. Oprócz powyższych

przełożył jeszcze tomy 6 i 8 „*Historyi XVII wieku*“ Schlossera, „*Islam*“ Vamberego (War. 1877) i in.

Bolintineanu (Dymitr) † 1872 w Bukareszcie.

Boliwija. Melgarejo rządził jako dyktator do r. 1871, w którym strąconym został przez Moralesa; po zamordowaniu tego w r. 1872, prezydentem obrany został Bolivian, w 1874 Frias. — W r. 1876, w skutek rewolucyi wojskowéj, najwyższa władza dostała się generałowi Daza, który przytłumił w styczniu 1877 powstanie podniesione przeciw jego władzy a wkrótce potém przeprowadził swój wybór na prezydenta przez konwencyję ustawodawczą, złożoną prawie zupełnie z jego kreatur. Dla zachowania pozorów konstytucyjnych. Daza zmienia od czasu do czasu swoich ministrów, w rzeczywistości jednak panuje despotycznie. — Traktatem zawartym w Buenos-Ayres 3 lutego 1876 B. ustąpiła rzeczypospolitéj Paragwajskiéj część kraju między 22° szer. płd., Pilcomayo, Paraguayem i Rio-Verde.

Bonaparte Karolina, córka Lucyjana, † 1865. — B. Letycyja, siostra pop., † 1871 we Florencyi; córka jéj *Maryja Wyse* jest wdową po Ratazzim.— B. Antoni, syn Lucyjana, † 1877. B. Aleksandryna Maryja, siostra pop., † 1874 w Perugii. B. Konstancyja, najmłodsza córka Lucyjana, ur. 1823, była przełożoną klasztoru św. Serca w Rzymie, † 1876.

Bonghi (Ruggiero), uczony i mąż stanu włoski, ur. 1827 w Neapolu; w 1849 osiadł w Piemoncie, gdzie oddał się studyjom filozoficznym i przetłómaczył Platona i metafizykę Arystotelesa; w 1860 został prof. w Medyjolanie, gdzie zarazem redagował „*Perseveranza*“, w 1870 został członkiem parlamentu, a w latach 1874—6 był ministrem oświecenia. Ogłosił: „*Storia della finanza italiana* 1864—68“ (1868); „*Discorsi e saggi sulla publica instruzione*“ (2 t. 1876); „*Storia romana*“ (od 1876); „*Pio IX e il papa futuro*“ (1877); „*Leone XIII e l' Italia*“ (1878) i in.

Bonin (Adolf), generał pruski, † 1872 w Berlinie.

Bonjour (Kazimierz) † 1856 w Paryżu.

Borkowski (Witold Dunin), syn Leszka, dramaturg polski, wystąpił po raz pierwszy z dramatem „*Ofiary*“, przedstawionym we Lwowie 1854. Następnie napisał dramat historyczny: „*Klementyna Sobieska*“ i komedyję poważną „*Stosunki rodzinne*“, graną w Warszawie. Ostatnią pracą B. była komedyja 5-aktowa „*Szpieg salonowy*“, dotąd niedrukowana i nie przedstawiana. † 1875 w Winnikach pod Lwowem w młodym wieku.

Borneo. W grudniu 1877 r. sułtanowie z Brunei i Sulu ustąpili towarzystwu angielskiemu północno-wschodni półwysep B.

Bośnija. W lipcu 1875 wybuchło powstanie, małych w początku rozmiarów, ale agitacyja prasy słowiańskiéj zwróciła wkrótce na nie uwagę Europy. Jakkolwiek siły powstańców w Bośnii i Hercegowinie nie przewyższały podobno nigdy 18.000, nieudolność i brak pieniędzy u Turków nie dozwoliły zgnieść powstania, które wywołało akcyję dyplomatyczną mocarstw, następnie sprowadziło wojnę Serbii i Czarnogórza z Turcyją, a gdy ta ostatnia wyszła ztąd zwycięzko, nastąpiła w dalszym ciągu wojna rossyjsko-turecka. W 1878 r. powstańcy wysłali generała Despotowicza do Berlina, aby wyjednał na kongresie przyłączenie B. do Serbii, kongres wszakże poprzestał na poleceniu Austryi zaprowadzenia ładu w B. — Wojska austryjackie pod wodzą generała Filipowicza wkroczyły do B. dnia 27 lipca 1878, lecz napotkały nader silny opór powstańców, złożonych z tureckich mieszkańców kraju, do których jednak przyłączyły się podobno i żywioły chrześcijańskie. Serajewo, stolica B. zajętém zostało 19 sierpnia t. r., a dowódca powstania Hadżi-Loja wpadł w ręce austryjackie. Władze austryjackie dosyć wyraźnie mówią o zatrzymaniu B., która tymczasem stała się znowu widownią grozy wojennéj i doraźnych wyroków. Konwencyi żadnéj z Turcyją, według postanowienia kongresu berlińskiego, Austryja dotąd (październik 1878) nie zawarła.

Botzaris (Marko), syn Krystosa Boczara (ob.), jeden z najznakomitszych bohaterów wojny o niepodległość grecką, ur. 1791 w Suli; po śmierci ojca uszedł na wyspy Jońskie, gdzie wstąpił do służby francuzkiéj, a następnie połączył się z Turkami przeciw swemu wrogowi Ali-paszy; wkrótce atoli pojednał się z tym ostatnim i po jego pokonaniu, gdy wybuchło powstanie greckie, przyjął w niém udział. Po nieszczęśliwéj wyprawie do Epiru 1822, B. zajął się obroną Missolunghi i z kilkuset Suljotami bronił tejże pozycyi przeciw 12000 Turków, a po otrzymaniu posiłków, zadał im straszną klęskę 6 stycznia 1823 r. W kwietniu t. r. mianowany został przez zgromadzenie generałem dowodzącym w Etolii; wkrótce potém zdobył Lepanto i z 2500 ludźmi wyszedł naprzeciwko 25000 Turków, a umiejętnie wyzyskawszy rozdzielenie ich sił, pobił dwa oddziały wojska tureckiego, w nocy zaś z 19 na 20 sierpnia, wsunąwszy się z 250 Grekami do obozu tureckiego, sprawił w nim straszną rzeź i zabił własną ręką dowodzącego baszę Mustafę i jego synowca, podczas gdy reszta jego wojska zdobywała obóz z zewnątrz. Zuchwały ten czyn przypłacił jednak B. śmiercią. Pamięć jego dotąd żyje w pieśniach ludowych. — B. (Konstanty), brat pop., pomścił bohatersko śmierć brata, † 1853 w Atenach, jako generał i senator. — B. (Dymitr), syn Marka, ur. 1813, † 1870 w Atenach, był kilkakrotnie ministrem wojny.

Bouillet (Maryja Mikołaj) † 1864.

Boulanger (Ludwik), malarz francuzki, ur. 1806 w Piemoncie, † 1867 w Dijon, gdzie był dyrektorem muzeum. Był znakomitym przedstawicielem kierunku romantycznego; dążył do wywołania efektów wstrząsających. Główne jego obrazy są: *Mazepa*, *Judyta*, *Lukrecyja Borgija*, *Romeo i Julija* i t. d. Odznaczył się téż jako portrecista. — **Boulanger** (Gustaw Rudolf), również malarz francuzki, ur. 1824 r., mieszka w Paryżu; bierze za przedmiot swych obrazów głównie temata starożytne i wschodnie.

Bouterwek (Fryderyk) † 1867 w Paryżu.

Bowring (John), był ostatnio agentem rządu hawajskiego w Anglii, † 1872 w Claremont.—Syn jego

B. (Edgar Alfred), ur. 1826, od 1849 r. registrator i bibliotekarz urzędu handlowego w Londynie, tłumaczył na język angielski poezyje Schillera (1851), Goethego i Heinego (1860).

Bozdiech (Emanuel), dramaturg czeski, ur. 1841 w Pradze, poświęcał się prawu a następnie był przez jakiś czas guwernerem. Pierwsza jego komedyja „*Z doby Cotilonùw*", przedstawiona 1867, została dobrze przyjętą, a lepiéj jeszcze tragedyja „*Baron Goertz*" (1869). Następnie ukazały się komedyje: „*Svieta pan w županu*"; „*Dobrodruzi*"; „*Zkouszka statnikowa.*" Komedyje **B.** zalecają się wykończoną techniką, zręcznym dyjalogiem, dowcipem i wytwornym stylem. Przełożył téż kilka komedyj z francuskiego.

Brachvogel (Albert Emil) † 1878. Ogłosił jeszcze „*Geschichte des königlichen Theaters in Berlin*" (2 t., 1877—8).

Bradden (Maryja Elźbieta), powieściopisarka angielska, ur. 1837 w Londynie. Oprócz powieści wymienionych w enc. ogłosiła jeszcze: „*To the bitter end*" (1872); „*Lucius Davoring*" (1873); „*Griselda*", dramat (1873); „*Lost for love*" (1874) i w. in. Pracuje téż dla prasy peryjodycznéj.

Brandes (Jerzy), pisarz duński, ur. 1842 r. w Kopenhadze. Ogłosił: „*O współczesnéj estetyce francuzkiéj*" (1870); „*Główne prądy literatury XIX wieku*" (4 t., 1872—6).

Brandt (Józef) przebywa ciągle w Monachijum, gdzie jest kierownikiem kolonii malarskiéj polskiéj. Życiorys jego mieści się w *Tyg. ill.* Nr. 52 r. 1875.

Brasseur de Bourbourg (Karol Stefan) † 1874 w Nizzy.

Bratiano (Jan). Stanął w r. 1876 znowu na czele gabinetu, w którym zatrzymał dla siebie tekę finansów. Na tém stanowisku zawarł traktat przymierza z Rossyją, w skutek którego wojska rumuńskie wkroczyły do Turcyi. W r. 1878 objeżdżał stolice europejskie, celem uzyskania współdziałania rządów przeciw żądanemu przez Rossyję ustąpieniu Bessarabii; występował również jako przedstawiciel Rumunii na kongresie berlińskim 1878, nigdzie wszakże nie znalazł poparcia przeciw żądaniu Rossyi.

Bravo-Murillo (Juan) † 1871 w Biarritz.

Brazylija. *Ludność* (1876 r.) 10,108,000 m. — *Handel* 1875—6: przywóz 172,149,000, — wywóz 183,601,000 milrejsów. — *Budżet* na rok 1878 — dochody 103,800,000, wydatki 107,952,781 milrejsów. — Nietolerancyjne roszczenia duchowieństwa i opór jego przeciw prawom państwowym doprowadziły do starcia w 1873. Biskup z Olindo skazanym został w 1874 na 4 lata domu poprawczego, kara ta jednak złagodzona została na proste więzienie, a w r. 1876 ułaskawionym został zupełnie. Pod mądrym i liberalnym rządem Pedra II. **B.** szybko się rozwija we wszystkich kierunkach życia politycznego i umysłowego. W 1878 kończy się termin zupełnéj emancypacyi niewolników na zasadzie prawa 1871 r. — Por. Nowakowskiego i Flechnera „*B. unter Dom Pedro II*" (Wiedeń 1878).

Brentano (Wawrzyniec), jeden z przywódców rewolucyi badeńskiéj, nie umarł w 1853, jak podane w enc. według błędnych wskazówek; od 1872 przebywał w Dreźnie, jako konsul amerykański, w 1876 wrócił do Chicago; jest członkiem kongresu amerykańskiego.

Brentano (Lujo), ekonomista współczesny, ur. r. 1844 w Aschaffenburgu, od 1872 jest profesorem nauk państwowych w uniwersytecie wrocławskim. Jest on przywódcą socyjalistów z katedry (Kathedersocialisten). Główne jego dzieła są: „*Die Arbeitergilden der Gegenwart*" (2 t. 1871—2); „*Das Arbeiterverhältniss gemäss dem heutigen Rechte*" (1876).

Bret-Harte (Franciszek), nowelista humorystyczny amerykański, ur. 1839 w Albany (New-York); w latach 1854—71 przebywał w Kalifornii, obecnie mieszka w New-Yorku. Ogłosił „*The luck of Roaring Camp*" (1863); „*The rose of Tuolumne*"; „*The outcasts of Pokerflat*" (1869) i w. in. Niektóre tłomaczone są na język polski.

Breton de los Herreros (Don Manuel) † 1873.

Brigham Yung, prorok mormoński, † 1877, najwyższą władzę objął po nim John Taylor.

Bright (John) w 1873 r. został znowu członkiem gabinetu jako kanclerz Lankastru, ale już 1874 r. wystąpił wraz z upadkiem liberalnego ministeryjum Gladstone'a.

Broca (Piotr Paweł), chirurg i antropolog francuzki, ur. 1824 w Sainte-Foy la Grande (dep. Żyrondy); studyjował medycynę w Paryżu, następnie był chirurgiem w różnych szpitalach, a w Pitié prof. kliniki chirurgicznéj. Jeden z najznakomitszych antropologów spółczesnych, jest on dyrektorem pracowni antropologicznéj w szkole wyższych nauk. Towarzystwo antropologiczne w Paryżu jemu zawdzięcza swe założenie. Ogłosił: „*De l'étranglement dans les hernies abdominales*" (2 wyd., 1856); „*Traité des tumeurs*" (2 t. 1865—69); „*L'étnologie de France*" (1859); „*Mémoires sur les caractéres physiques de l'homme préhistorique*" (1869); „*Mémoires d'anthropologie*" (2 t., 1871—5) i w. in. — Wraz z Bonamy i Beau opracował atlas anatomii opisowéj a od 1872 wydaje „*Revue d'antropologie.*" Na język polski przełożono „*O przemianie gatunków*" (1872).

Brockhaus (Henryk) † 1874 w Lipsku. — **B.** (Herman) † 1877 tamże.

Brodowski (Włodzimierz), ur. 1828 w Horwolu, powiecie rzeczyckim; o innych szczegółach ob. encykl.

Broglie (Jakób Albert Wiktor). — Po powrocie z Londynu przeprowadził tak zwane zlanie czyli fuzyję monarchistów i intrygami swemi przyczynił się najbardziéj do obalenia Thiersa 24 maja 1873 a nazajutrz otrzymał od nowego prezydenta polecenie utworzenia gabinetu. Na tém stanowisku rozwinął gwałtowną działalność przeciw republikanom i nie wahał się rząd swój nazwać rządem walki; zdołał przeprowadzić siedmiolecie Mac-Mahona, ale działaniami swemi tak się stał znienawidzonym, że gabinet jego upadł 16 maja 1874 w skutek głosowania nad prostym porządkiem dziennym. — Przy wyborach do senatu przepadł w izbie i ledwie przeszedł na wyborach departamentalnych w dep. Eure

17 maja 1877 został znowu powołanym do utworzenia gabinetu, w którym zatrzymał sobie tekę sprawiedliwości. Nie wahał się rozwiązać izby, ale gdy nowe wybory nie osłabiły większości republikańskiéj, B. ustąpił 20 listopada 1877, tym razem, zdaje się, stanowczo.

Brongniart (Adolf Teodor) † 1876 w Paryżu.

Bronn (Henryk Jerzy) † 1862 w Heidelbergu.

Brossard (Amadeusz Hipolit), † 1869.

Brosset (Maryja Felicité), † 1872.

Brown (Józef), biograf jezuitów, ur. na Białorusi, do zakonu jezuitów wstąpił w Połocku, w 1820 r. wyjechał do Włoch, po powrocie do kraju mieszkał w Tarnowie, od 1846 we Lwowie. Z zebranych starannie materyjałów ułożył spis wszystkich jezuitów polskich, którzy wystąpili w piśmiennictwie. Dzieło to, pisane po łacinie, przełożył na język polski ks. Wł. Klejnowski, i wyszło one, jako odbitka z *Przeglądu poznańskiego*(1861) p.t. *„Biblijoteka pisarzów assystencyi polskiéj towarzystwa jezusowego“* (Poznań 1862).

Brown-Séquard, fizyolog współczesny, ur. 1818 na wyspie św. Maurycego; medycynę studyjował w Paryżu, następnie oddał się badaniom fizyologicznym, pracując nad składem krwi, ciepłem zwierzęcém, rdzeniem kręgowym i jego stosunkiem do chorób, układem nerwów sympatycznych i t. d. Słynie téż jako lekarz chorób nerwowych. — Od r. 1869 jest prof. na fakultecie lekarskim w Paryżu. Prace swe zamieszczał w pismach, dzieła większego nie ogłosił. Od r. 1858 do 63 wydawał *„Journal de physiologie.“* Należy też do założycieli dwutygodnika *„Archives de physiologie normale et pathologique“*, wychodzącego od 1868 r.

Brüllow (Alexander) † 1861.

Brunnow (Ernest Filip) był do r. 1874 ambasadorem w Londynie, z krótką przerwą w 1870—71, przez któryto czas był ambasadorem w Paryżu. — † 1875 w Darmstadzie.

Bryant (William Cullen) rozpoczął z Gayem wydawnictwo *„History of the United-States“* (od 1876), † 1878 w Nowym-Yorku.

Brykczyński (Józef) literat polski, ur. w końcu zeszłego wieku w Opoczyńskiém, † około 1830 r. w Paryżu; syn Antoniego B., szambelana Stanisława Augusta i posła na sejm 1818 r., pobierał nauki u pijarów w Warszawie. Działalność literacką rozpoczął w *„Gazecie codziennéj,“* którą wydawał z Kicińskim i Morawskim; następnie wydawał *„Wandę“* a potém *„Kronikę;“* zamieszczał téż artykuły w *„Orle białym.“* Oddzielnie ogłosił *„Kantatę na uroczystość przez wielki wschód polski obchodzoną“*; *„Pieniacze“*, komedyję z Rasyna, oraz przekład francuzki Barbary Radziwiłłówny. W rękopisie pozostawił przekład niektórych pieśni Ossyjana. Ówczesny ruch literacki znajdował w nim zawsze poparcie. W r. 1830 wyjechał do Włoch i już do kraju nie wrócił. Życiorys jego mieści się w *„Tygod. powsz.“*, Nr. 52 r. 1877 oraz 1 i 2 r. 1878.

Brzozowski (Karol), poeta współczesny, wysokich zdolności, uganianiem się jednak za nadzwyczajnemi żywiołami osłabia wartość swych utworów; tematy wschodnie mają dla B. największy powab. Z utworów jego wymienimy: *„Noc strzelców w Anatolii“* (1856); *„Ognisty lew“* (Lwów 1857); *„Deli Petko“* (Lwów 1876).

Bucher (Lothar), radca legacyjny pruski, ur. 1817 r. w Neustettin; z powołania prawnik, był w 1848 członkiem zgromadzenia narodowego w Berlinie, a w 1850, z powodu uchwały o odmowie podatków, uciekł do Londynu, gdzie do 1859 r. był dziennikarzem. W 1864 r. powołanym został przez Bismarka do ministeryjum spraw zagranicznych i stał się prawą ręką kanclerza. — B. (Bruno), brat pop., ur. r. 1826, jest sekretarzem muzeum wiedeńskiego sztuki i przemysłu, i znanym jest z prac w przedmiocie przemysłu artystycznego.

Büchner (Ludwika), siostra Fryderyka Ludwika B., † 1877 w Darmstadzie. Po śmierci jéj wyszło: *„Die Frau“* (Halla 1878).

Budziński (Stanisław), ogłosił jeszcze: *„O powtarzaniu przestępstw wedle kodeksu karnego obowiązującego“* (War. 1875); *„O kradzieży i pokrewnych jéj przestępstwach“* (War. 1876).

Budzyński (Wincenty), ur. 1815, † 1866.—B. (Michał), ur. 1811, † 1864.— O pracach ich ob. enc.

Buffet (Ludwik Józef), mąż stanu francuzki, ur. 1818 r. w Mirecourt (dep. Wogezów); po ukończeniu studyjów prawnych w Paryżu, został adwokatem w Nancy. W 1848 wybrany do konstytuanty, zasiadał po prawicy i w 1849 został ministrem handlu, ale w tymże roku usunął się a w 1851 na nowo tęż samą tekę przyjął, którą znów piastował krótko, jako przeciwnik głosowania powszechnego. Do ciała prawodawczego wszedł dopiero 1863 r., gdzie zajął stanowisko pośród opozycyi dynastycznéj. Za ministeryjum Olliviera przyjął tekę skarbu, ale już pierwsze jego kroki wywołały niezadowolenie i B. wkrótce wystąpił z ministeryjum. Wybrany do zgromadzenia narodowego 1871 r., zasiadł w środku prawym i przyjął postawę nieprzyjazną Thiersowi. W r. 1873 obrany został prezesem zgromadzenia i na tém stanowisku pozostał do 1875, gdy został mianowany wiceprezesem rady ministrów i objął tekę spraw wewnętrznych. Nienawiść jego do rzeczypospolitéj okazała się tu zupełnie wyraźnie, a jawne nieporozumienie z Sayem, także członkiem gabinetu, zachwiało jego stanowiskiem, które opuścił po wyborach w lutym 1876, nie przeszedłszy na nich ani jako senator ani jako deputowany, lubo kandydaturę swoją do izby stawiał w czterech miejscach. W czerwcu jednak 1876 obrany został przez senat członkiem dożywotnim, gdy w skutek śmierci Ricarda miejsce jedno się opróżniło, większością zaledwie dwu głosów.

Bujnicki (Kazimierz) † 1878.

Bukar (Teofil) † 1847.

Bulgaris (Dymitr), mąż stanu grecki, ur. 1801 na wyspie Hydra, któréj gubernatorem był jego ojciec, † 1878 r. w Atenach. Miał udział w wojnie o niepodległość, w 1831 wszedł do służby cywilnéj; w 1848 został ministrem skarbu, 1854—57 był prezesem gabinetu. Był stałym nieprzyjacielem dynastyi bawarskiéj i po upadku króla Ottona był regentem,

w latach 1874—5 znowu prezesem gabinetu. Należał zawsze do stronnictwa konstytucyjno-zachowawczego.

Bulgaryja. Za podniętą zewnętrzną i wskutek agitacyi serbskiéj w 1876 w Bulgaryi wystąpiły objawy przygotowań do powstania; zaledwie jednak rozwinięte powstanie krwawo stłumioném zostało przez nieregularne wojska tureckie; kilkanaście tysięcy, po większéj części niewinnych mieszkańców, wymordowanych zostało z okrucieństwem. Spowodowało to akcyję dyplomatyczną i konferencyje w Konstantynopolu (grudzień 1876), ale odrzucenie przez Turcyję propozycyj europejskich co do gubernatorów chrześcijańskich wywołało wojnę Rossyi z Turcyją, zakończoną traktatem zawartym w San-Stefano 3 marca 1878. — Na mocy tego traktatu wyzwolona Bulgaryja miała stanowić księstwo, rozciągające się aż do bram Adryjanopola i morza Egejskiego. Na kongresie jednak berlińskim Rossyja zgodziła się ograniczyć B. do Bałkanów, tak że obejmuje ona ok. 1150 mil kw. z $1^3/_4$ do 2 milijonów m. Rządzoną ma być przez wybranego przez mieszkańców księcia, pod zwierzchnią władzą sułtana. Stolicą ma być Zofija. Dotąd (grudzień 1878), książę nie został obranym, ani téż nie zwołane zgromadzenie narodowe. Wyższa administracyja pozostaje w ręku Rossyjan, wielkorządcą jest ks. Dondukow-Korsaków, ministrem oświecenia Drinow, b. prof. uniwersyt. charkowskiego. Między kandydatami do tronu bulgarskiego przytaczają nazwiska ks. Battenberga, generała Ignatijewa, Aleko-paszy i in.— Część kraju za Bałkanami pozostaje w rękach tureckich, ale zyskuje autonomiję pod nazwą Rumelii wschodniéj. Komisyja europejska, mająca się zająć jéj uorganizowaniem, obecnie dopiero się zbiera.

Buliński (Melchior), ksiądz (ur. 1810), ogłosił jeszcze: „*Historyą kościoła polskiego*" (3 t., Kraków 1873). W rękopisie pozostawił monografiję Sendomierza. † 1877 w Sendomierzu.

Bulwer-Lytton (sir Edward Geoffrey) † 1873 w Torquay. B.-L. (Edward Robert) jest obecnie wicecesarzem Indyj. W r. 1878 wysłaniem ambasady do Afganistanu, która przez granice przepuszczoną nie została, sprowadził nieporozumienie między Angliją a emirem, które doprowadziło do wojny z Afganistanem. W 1877 wyszły jego „*Poetical works.*"

Burdach (Ernest) † 1876.

Burger (Ludwik), malarz spółczesny, ur. 1825 r. w Krakowie, mieszka od 1842 r. w Berlinie, gdzie jest członkiem akademii; znanym jest zwłaszcza jako ilustrator dzieł odnoszących się do historyi wojen.

Bürstenbinder (Elżbieta), autorka niemiecka, znana pod pseudonimem *E. Werner*, ur. 1838 r. w Berlinie. Córka kupca, przepędziła młodość dosyć samotną w bycie zapewnionym i wśród miłego otoczenia; jako autorka wystąpiła z kilku drobniejszemi powiastkami w jedném z pism płd. niemieckich, ale powszechną uwagę zwróciły na nią dopiero romanse w „*Gartenlaube*", zalecające się żywém opowiadaniem i zręczném powiązaniem szczegółów. Ogłosiła tam: „*Zerwane więzy*" (2 t., 1875); „*Glück auf*"(1874); „*Vineta*"; „*Za wysoką cenę*" i in. Wszystkie te powieści przełożone zostały na język polski i pomieszczone w różnych czasopismach.

Burgoyne (sir John Fox) † 1871.

Burton (Ryszard Franciszek), zwiedził jeszcze 1869 r. Syryję, 1872 Islandyję, a następnie znowu Afrykę zachodnią; obecnie mieszka w Tryjeście, jako konsul brytański. Z nowszych dzieł jego wymienimy: „*Zanzibar, city, island and coast*" (2 t., 1872); „*Unexplored Syria*" (wraz Karolem Tyrwhitt Drake); „*The gold mines of Midian etc.*" (1878).

Burzyński (Piotr), prof. prawa w uniwersytecie jagiellońskim w Krakowie, ur. 1818 r. w ziemi sanockiéj; w r. 1860 objął katedrę prawa polskiego i jego historyi, oraz prawa cywilnego francuzkiego. Oprócz dzieł wymienionych w enc. i rozpraw, ogłosił jeszcze „*O prawie bliższości w dawnéj Polsce.*"

Buszczyński (Stefan), literat polski spółczesny, ur. na Podolu około 1825, kształcił się na uniwersytecie kijowskim, obecnie mieszka w Krakowie. — Ogłosił kilka monografij, tyczących się literatury polskiéj, jak: „*Mało znany poeta*" (Apollo Korzeniowski, Krak. 1870); „*Pol i jego pisma*" (tamże 1873); „*J. I. Kraszewski w życiu i w pismach*" (w „*Kłosach*" 1876). Oprócz tego wydał: „*Demokraci i arystokraci*" (dramat w 5 aktach, Poznań 1858); „*Poezyje*" (t. 1858 r.); „*Podole, Wołyń, Ukraina*" (Lwów 1862); „*Obraz europejskiego społeczeństwa w drugiéj połowie XIX wieku*" (2 t., Lwów 1869); „*La decadence de l' Europe*" (Paryż, 1867): „*La Pologne et les provinces méridionales*" (tamże 1863) i inne.

Buszyński (Ignacy), historyk, ur. 1807 we wsi Szawkotach na Żmudzi; kształcił się w Wilnie, pocém urzędował w Petersburgu, ostatnio w ministeryjum spraw wewnętrznych. Oprócz prac zamieszczanych w czasopismach ogłosił monografiję „*Opisanie historyczne kościoła Szydłowskiego na Żmudzi*" (Wilno 1869); „*Dubissa, główna rzéka w dawném księstwie żmudzkiém*" (1871); „*Kroże, ich przeszłość i stan obecny*" (1872); „*Opis historyczno-statystyczny powiatu rosieńskiego*" (1873).

Bute, wyspa szkocka w zatoce Clyde, ma 11.000 m.; grunt urodzajny; znaczny połów śledzi; porty: *Rothesay* i *Kerryeray*; miejsce rodzinne Stuartów. Hrabstwo B. obejmuje wyspy B., Arran, Cumbray i Inchmarnock; $10^1/_2$ mil kw. powierzchni, 17000 mieszk.

Bykowski (Piotr Jaksa), literat spółczesny, ur. 1828 na Podolu, kształcił się w uniwersytecie kijowskim, w r. 1861 zarządzał sceną w Kamieńcu Podolskim, obecnie mieszka w Warszawie. Oprócz prac wymienionych w enc. ogłosił: „*Nomina sunt odiosa*", powieść (Odesa 1872); „*Sejmikowicze*" (War. 1874); „*Skarby prababki*" (2 t., 1874); „*Syn Znajdy*" (2 t., Lwów 1875) i in. Jest spółpracownikiem pism warszawskich, w których zamieszcza wiele prac, głównie szkiców powieściowych humorystycznych.

C.

Caballero (Fernan) † 1877 w Sewilli.

Cabrera (Don Ramon), nie brał udziału w powstaniu karlistowskiém 1872; † 1876 w Windsor.

Cairoli (Benedykt), mąż stanu włoski, ur. 1826 w Pawii, wziął udział w powstaniu medyjolańskiém 1848 i w wojnie z Austryją (czterech jego braci zginęło w walkach o niepodległość); w 1859 walczył pod Garibaldim, 1860 r. wybrany został do parlamentu. Towarzyszył Garibaldemu, jako kapitan, w wyprawie do Sycylii, gdzie został ciężko ranny w nogę; w 1868 znowu wszedł do izby deputowanych i jako przywódca skrajnéj lewicy obrany został prezesem izby w marcu 1878, a gdy wybór ten spowodował podanie się do dymisyi gabinetu Depretisa, król polecił C. utworzenie nowego ministeryjum, które dotąd rządzi Włochami. Przy zamachu na króla Humberta (w listopadzie 1878) C. lekko został ranny w nogę.

Callisen (Adolf Karol Piotr) † 1866.

Cameron (Verney Lovett), podróżnik angielski, ur. 1844; w r. 1872 przedsięwziął podróż do Afryki środkowéj z wybrzeża zachodniego dla odszukania Livingstona, i po przekonaniu się o jego śmierci, zbadał 1874 r. jezioro Tanganjika i poznał, że Lukuga, północny odpływ tego jeziora, stanowi źródło Congo, prowadzące do Lualaba. Następnie dotarł do Kilemba w Urua i w październiku 1875 dostał się nad brzegi oceanu Atlantyckiego pod Katambela na półn. Bengueli. Długość jego drogi wynosi 4751 kilometrów. Podróż swoją opisał w dziele „*Across Africa*“ (2 t., 1877; polski przekład zamieszcza Wędrowiec 1878).

Canovas del Castillo (Antoni), mąż stanu hiszpański, ur. w 1830. Zawód swój polityczny zaczął od redakcyi dziennika zachowawczego „*Patria*“; w 1854 został obrany deputowanym. W r. 1856 był sprawującym interesy w Rzymie, w 1857 gubernatorem Kadyksu, w 1861 podsekretarzem stanu w ministeryjum spraw wewnętrznych. W 1864 powołany został do ministeryjum, w 1865 otrzymał tekę finansów i osad. Przed wybuchem rewolucyi 1868 wykazywał konieczność wprowadzenia zasad liberalnych, po jéj zwycięztwie zaś bronił sztandaru monarchii konstytucyjnéj. Odtąd stał się naczelnikiem swego stronnictwa i przebywał w Paryżu. Alfons XII mianował go w 1874 r. prezesem gabinetu i stanowisko to dotąd zajmuje, z krótką przerwą w 1875. Stronnictwo liberalne zawiodło się w nadziejach pokładanych w C., a żądaniom klerykalistów także zadosyć uczynić nie może. — Jest autorem kilku dzieł politycznych i historycznych; między innemi napisał „*Historyję domu austryjackiego.*“

Capefigue (Jan Chrzciciel Honoryjusz) † 1872.

Carafa de Colobrano (Michał) † 1872.

Cardigan (Jakób Tomasz Brudell) † 1868.

Caro (Jakób), ogłosił jeszcze: „*Liber cancellariae Stanislai Ciołek*“ (1874); czwarty tom jego „*Geschichte Polens* (*1430—55*)“ wyszedł 1875.

Carnot (Łazarz Hipolit), obrany został 1875 dożywotnim członkiem senatu.

Carnot (Maryja Franciszek Sadi), inżynier i mąż stanu franc., syn pop., ur. 1841 w Limoges. Ukończywszy, jako pierwszy uczeń, szkołę politechniczną 1857, został inżynierem w Annecy. W 1871 był prefektem Sekwany dolnéj i organizował obronę narodową w tym i sąsiednich departamentach. Obrany 1871 do izby, należy do lewicy; jest sekretarzem izby, a od 1878 podsekretarzem stanu w ministerstwie robót publicznych.

Carpeaux (Jan Chrzciciel) † 1875 w Paryżu.

Carpenter (William Benjamin), fizyjolog ang., ur. 1813 w Brystolu, od 1843 r. prof. w Londynie. Od 1868 prowadzi badania głębokości jezior. Ogłosił: „*Microscope and its revelations*“ (4 wyd., 1868); „*Zoology and instincts of animals*“ (2 t., 1857); „*Principles of mental physiology*“ (1874) i in. — C. (*miss Mary*), siostra pop., ur. 1807 w Brystolu, † 1877, znana filantropka i agitatorka w sprawie kobiet i młodych więźni, założyła w mieście rodzinném towarzystwo „*Redhege Girls Refarmatory*“ którém stale kierowała. Ogłosiła: „*Reformatory schools for childeren*“ (1861); „*Juvenile deliquents*“ i in. Odbyła kilka podróży do Indyj, celem podniesienia tam oświaty kobiet. Broniła w ogóle zasady pracy domowéj dla kobiet.

Caselli (Jan), fizyk włoski, ur. r. 1815 w Syjenie, studyjował fizykę we Florencyi pod Nobilim; w r. 1836 przyjął stan duchowny. Od 1841 był nauczycielem w Parmie, w 1848 głosował za przyłączeniem do Piemontu, za co po powrocie księcia został wygnanym. Osiadł wtedy we Florencyi, gdzie redaguje pismo przyrodnicze „*La recreazione.*“ Z kilku jego wynalazków elektrycznych najsłynniejszym jest *pantelegraf*.

Cassagnac ob. Granier de Cassagnac.

Castelar (Emil), po upadku króla Amadeusza i ogłoszeniu rzeczypospolitéj został ministrem spraw zagranicznych w lutym 1873. W sierpniu został obrany prezydentem Kortezów, a we wrześniu naczelnikiem władzy wykonawczéj. Mając w rękach władzę dyktatorską, zgniótł powstanie socyjalistyczne w Kartaginie i zreorganizował armiję, ale nie zyskawszy votum zaufania kortezów, złożył władzę 2 stycznia 1874 r. Po pronunciamento alfonsowskiém, udał się do Genewy, a po powrocie znowu

wybrany został do kortezów 1876. Był spółpracownikiem wielu gazet i oddzielnie wydał: *Roma vieja y nueva Italia*"; „*Vida de lord Byron*"; „*Historia de un corazon*", romans, i in.

Castilho (Antonio Feliciano, de) † 1875 w Lizbonie.

Catlin (Jerzy), podróżnik amerykański, ur. 1796 w Pensylwanii, od 1832 przebywał pomiędzy wieloma pokoleniami Indyjan północnéj i południowéj Ameryki, zajmując się badaniem ich obyczajów i poglądów religijnych; † 1872 w Jersey-City. Wydał między innemi: „*Letters on the manners of the Nord American Indians*" (1841; przekład niemiecki Berghaus'a, 1848); „*Last rambles in North and South America*" (1867).

Cauer (Emil), rzeźbiarz niemiecki, ur. 1800 w Dreźnie, uczeń Raucha, od r. 1832 zamieszkały w Kreuznach, † 1867 tamże. Główne jego prace są: *Sickingen, Hutten, Karol V, Melanchton.* — Również i synowie jego: *Karol* (ur. 1828) i *Robert* (ur. 1831) odznaczyli się jako rzeźbiarze. Celniejsze ich prace zostały ogłoszone w albumach fotograficznych: „*Cauer-Album*" (Kassel 1868) i „*Karl und Robert*'s C. *plastische Werke*" (Kreuznach 1863).

Cayla (Jan Mamert), publicysta i pisarz francuski, ur. 1812 w departamencie Lot, kończył nauki w Cahors, poczém od 1837 poświęcił się literaturze; pracował początkowo przy czasopiśmie *L'Emancipation* w Tuluzie, poczém przeniósł się do Paryża, gdzie był spółpracownikiem wielu pism poryjodycznych. Oprócz licznych broszur politycznych, wydał między innémi „*Toulouse monumentale et pittoresque*"; „*Etude sur les dialectes méridionaux*"; „*Les célebrités contemporaines*"; „*Histoire de Constantinople*"; „*Histoire des arts et métiers et des corporations ouvrières de la ville de Paris*"; „*Histoire de la carricature*" i in.

Cecil (Eustachy Henryk Brownlow Gascoyne lord), wojskowy i mąż stanu angielski, ur. 1834 w Londynie, syn markiza Salisbury'ego, kończył nauki w kolegijum wojskowém w Sandhurst, poczém służył wojskowo na Przylądku Dobréj Nadziei, w Indyjach i w Krymie; powróciwszy r. 1863 do Anglii, zasiadał w izbie gmin i odznaczył się w rozbiorze kwestyi o wychowaniu wojskowém i o reorganizacyi armii angielskiéj. 1874 mianowany został generalnym inspektorem artyleryi. Wydał: „*Impressions of life at home and abroad.*"

Cejlan, wielka wyspa na oceanie Indyjskim, liczy (1875): 2,459,000 mieszk. 1874 wywóz wynosił do 4,394,000 (główne przedmioty: kawa, bawełna, olej i orzechy kokosowe), przywóz zaś 5,336,000 funtów szter. W tymże roku dochody wynosiły 1,215,000 funtów szterlingów, wydatki zaś, 110,000 funtów szterlingów. — Z prac o C. najważniejsze: *Tennent'a* (5 wyd., 1860); *Ransonneta* (1868); „*Ceylon historical, physical, statistical*" (2 t., 1876).

Celichowski (Zygmunt), historyk spółczesny, ur. 1845 w Poznańskiém, odbył studyja uniwersyteckie w Lipsku, poczém został biblijotekarzem w Kórniku. Oprócz artykułów pomieszczanych w czasopismach, głównie w *Gazecie Toruńskiéj*, wydał: „*De fontibus qui ad abdicationem Joannis Casimiri et electionem Michaelis Wiśniowiecki pertinent 1666—1669.*" — (Drezno 1871).

Celularna patologija, ob. Anatomija patologiczna.

Centryfuga czyli odśrodkowiec, ob. Cukrownictwo.

Cetner (Ignacy Aleksander), ostatni wojewoda bełzki, † 1798, głośnym był ze swego zamiłowania w ogrodnictwie; ob. dz. główne.

Chabas (Franciszek Józef), uczony egiptolog francuski, ur. 1817 w Briançon, wydał między innemi: „*Une inscription historique du régne de Séti I*" (1856); „*Le papyrus magique de Harris*" (1861); „*Mélanges égyptologiques*" (1862); „*Les papyrus hiérotique de Berlin*" (1864 r.); „*L'inscription hieroglyphique de Rosethe*" (1867); „*Recherches pour servir à l'histoire de la XIX dynastie*" (1873) i in.

Changarnier (Mikołaj Anna Teodor), generał francuski, jako członek zgromadzenia narodowego 1871—76 był jednym z najżarliwszych intrygantów stronnictwa monarchicznego, od r. 1876 senator; † 1877.

Chanzy (August), generał francuski, r. 1872 mianowany został dowódcą 7 korpusu w Tours, 1873 generalnym gubernatorem Algeryi; 1876 wybrany senatorem dożywotnim, pozostał wierny swym przekonaniom republikańskim.

Chapman (Jerzy), poeta angielski, przyjaciel i współczesny Shakespeare'a, Johnson'a i Spenser'a, ur. 1557, † 1634. Z prac jego, oprócz przekładu *Ilijady* i *Odyssei*, ważniejsze: „*Bussy d'Ambois*"; „*All fouli*"; „*The conspiracy of the duke of Byron*" i in. Życiorys Ch. napisał Swinburne (1875).

Chareton (Jan Józef Veye), generał i mąż stanu francuski, ur. 1818 w Montélimar, nauki odbywał w szkole politechnicznéj i w szkole aplikacyjnéj, poczém służył jako oficer inżynieryi w Algieryi; podczas wojny Wschodniéj był dwukrotnie raniony pod Sewastopolem; w wojnie francusko-niemieckiéj, jako pułkownik inżynieryi, dostał się do niewoli przy kapitulacyi Sedanu, poczém, wróciwszy do kraju, wybrany 1871 r. deputowanym, został jednym z wiceprezydentów lewicy republikańskiéj; od 1875 generał dywizyi, został 1876 r. senatorem dożywotnim. Położył wielkie zasługi przy reorganizacyi armii. Wydał: „*Projet motivé de réorganisation militaire de la France*" (1872).

Charles, fizyk francuski, w główném dziele nie podano imion: Jakób Aleksander Cezar.

Chasles (Wiktor Eufemion Filaret), krytyk francuski, † 1873 w Wenecyi. Wydał nadto: „*Mémoires*" (3 t., 1877).

Chassé (Dawid Henryk, baron de), generał holenderski, ur. r. 1765 nie zaś 1865, jak podano w główném dziele.

Chassepot (Antoni Alfons), wynalazca nowéj konstrukcyi karabinu, ur. 1833; ob. dz. główne.

Chassin (Karol Ludwik), pisarz francuski, ur. r. 1831 w Nantes, po ukończeniu nauk w Paryżu poświęcił się literaturze i pisywał do rozmaitych czasopisów. Oddzielnie wydał między innemi: „*La Hongrie, son génie et sa mission*" (1855); „*Edgar*

Quinet" (1858); „*Manin et l'Italie*" (1859); „*Histoire politique de la révolution de Hongrie 1847—49*" spólnie z Iranyi'm (2 t., 1859—60); „*Ladislas Teleki*" (1861); „*Le génie de la Révolution française*" (2 t., 1868—69); „*L'armée et la révolution*" (1867) i inne.

Chandoir (Stanisław), numizmatyk, ur. r. 1790 w Warszawie, † 1858 w Iwnicach pod Żytomiérzem; posiadał cenny zbiór rzadkich monet i medali polskich i rossyjskich. Oprócz rozpraw, pomieszczanych w „Pamiętniku towarzystwa archeologicznego rossyjskiego", którego był członkiem, wydał: „*Aperçu sur les monnaies russes et qui ont eu cours en Russie*" (3 t., Petersburg 1836; toż samo po rossyjsku; 2 t., 1837).

Chauveau (Adolf), prawnik francuski, ur. 1808, † 1868; był adwokatem rady stanu i sądu kasacyjnego, od 1838 profesorem w Tuluzie Wydał: „*Théorie du code pénal*" (8 t., 1834—43); „*Code forrestiér expliqué*" (1827); „*Commentaire du tarif en matière civile*" (2 t., 1831); „*Principes de compétence et de juridiction administratives*" (3 t., 1841) i in.

Chavée (Honoryjusz Józef), lingwista francuski, ur. 1815 w Namur, po ukończeniu nauk w seminaryjum duchownem w Floreffe, został 1838 wyświęcony na księdza i był czas jaki wikaryjuszem w Namur, następnie profesorem sanskrytu w Louvain a od 1844 profesorem kolegijum Stanisława w Paryżu. Wydał: „*Essai d'étymologie philosophique*" (1841); „*Lexicologie indo-européenne*" (1849); „*Moise et les langues*" (1855); „*Français et wallon*" (1857); „*Les langues et les races*" (1862) i in. Nadto jest spółpracownikiem czasopisów: „*Revue de linguistique*," „*Revue du XIX siècle*", „*Revue positiviste*" i „*Revue des deux mondes.*"

Chełbotanie ob. Fluktuacyja w dz. gł.

Chenavard (Paweł), malarz francuski, ur. 1808 w Lyonie, kształcił się w Paryżu u Hersenta i Ingresa, poczém przez lat kilka studyjował we Włoszech dawnych mistrzów. Po powrocie wystawił, między innémi, dwa znakomite płótna: *Sąd Ludwika XVI* i *Odpowiedź Mirabeau dana margr. de Dreux-Brézé*. Po rewolucyi lipcowéj powołany do ozdobienia Panteonu, obrał za przedmiot historyję cywilizacyi od stworzenia świata do rewolucyi francuskiéj. Zwrót Panteonu obrządkowi katolickiemu przerwał jego pracę, mimo to jednak wystawiał celniejsze kartony i szkice w salonach 1853 i 1869. Jeden z jego obrazów, zatytułowany *Koniec religii*, narobił wiele hałasu i cofniętym został z miejsca honorowego na wystawie.

Chenu (Jan Karol), lekarz i naturalista francuski, ur. 1808 w Metz, studyjował medycynę w Paryżu, poczém służył jako lekarz wojskowy; podczas oblężenia Paryża (1870—71) był dyrektorem generalnym ambulansów. Z prac jego ważniejsze: „*Essai sur les eaux minérales*" (1840); „*Illustrations conchyliologiques*" (1842-7); „*Leçons élémentaires d'histoire naturelle*" (1846); „*Manuel de conchyliologie et de paléontologie conchyliologique*" (2 t. 1862); „*L'Italie en 1859 et 1860, statistique médico-chirurgicale de la campagne*" (2 t., 1869); „*Encyclopédie d'histoire naturelle*" (31 t., 1850—61) i in. Nadto redagował czasopismo: „*Trois Régnes de la nature*" (1864—66).

Chesnelong (Piotr Karol), mąż stanu francuski, ur. 1820 w Orthez, kończył nauki w Pau, poczém był czas jakiś dyrektorem domu handlowego. Wybrany był do ciała prawodawczego, jako kandydat rządowy, 1859, 1863 i 1869; od 1872 członek zgromadzenia narodowego, zasiadł na prawicy i został jednym z najżarliwszych intrygantów partyi monarchicznéj. 1876 wybrany był powtórnie do zgromadzenia, przy sprawdzaniu jednak wyboru został usuniętym. 1876 członkowie prawicy w senacie postawili jego kandydaturę na senatora dożywotniego, został jednak przegłosowanym na korzyść Dufaure'a.

Chevé (Karol Franciszek), publicysta francuski, jeden z najbardziéj krańcowych socyjalistów, ur. r. 1813; w dziełach swych i broszurach, ogłaszanych od 1839 r., usiłował zjednoczyć katolicyzm z socyjalizmem; 1848 przyjął zasady Proudhona i rozwijał je gorliwie w redagowanych przez się czasopismach, późniéj jednak wrócił do swych poprzednich teoryj. Między innemi wydał: „*La Pologne, sa constitution, son histoire*" (1861); „*Histoire complète de la Pologne*" (2 t., 1863—64).

Chevreau, francuski mąż stanu, w dziele głównem opuszczono imiona: Julijan Henryk.

Chęciński (Jan), autor i artysta dramatyczny, † 1875 w Warszawie; oprócz wymienionych w główném dziele napisał komedyje: „*W nielasce*" i „*Krytycy*" (1873 w czasopiśmie *Wiek*; oddz. wyd. 1875).

Chigi (Flawijusz), kardynał i dyplomata papieski, ur. 1810 w Rzymie, arcybiskup Miry; 1855 legat Pijusa IX na koronacyję ces. Aleksandra II, bawił w przejeździe w Warszawie, następnie był nuncyjuszem w Monachijum a od 1861 w Paryżu, zkąd odwołany 1873 r., otrzymał kapelusz kardynalski i został marszałkiem kościoła rzymskiego.

Chili, 1875 liczyło przeszło 2,076,000 m.; przywóz w tymże roku wynosił 38,138,000 pesos (1 peso = 5 franków), wywóz zaś — 35,928,000 pesos, przeważnie miedź, srebro, pszenica, wełna, mąka, skóry. Flota handlowa liczy 87 okrętów, objętości 22,435 tonn; koleje żelazne 1876 miały 1689 kilometrów, telegrafy zaś 4265 kilom. długości.— Dochody państwa w 1876 wynosiły 24,561,670 pesos, wydatki 24,622,966, dług zaś 46,618,600 pesos. — *Historyja*. W 1874 r. nastąpiło starcie między państwem a kościołem, biskupi rzucili klątwę na prezydenta, ministrów i wielu deputowanych za uchwalenie prawa, niedozwalającego ogłaszania podżegających bul papieskich; rząd jednak zachował stałość w obec tych roszczeń. W r. 1876 obrany został prezydentem Hannibal Pinto; wybór nie zakłócił spokoju kraju, który rozwija się teraz pomyślnie. Od 1876 r. kobiety korzystają z prawa wyborczego. Spór graniczny z konfederacyją argentyńską nie jest jeszcze załatwiony.

Chiny, podług pewniejszych danych rozległość wynosi 213,516 mil kwadratowych, ludność zaś około 426 milijonów.— Głównemi produktami wywozu są: herbata (w 1875 za 80 milionów rub. sr.),

jedwab (za rub. sr. 3,5 mil.), cukier (rsr.. 52 mil.) i in.; przywozu zaś: opijum (za rub. sr. 56 mil.), wyroby bawełniane (za rsr. 44 mil.) i in., w ogóle 1875 r. przywóz wynosił 67,803,000 taëlsów (około 150 mil. rsr.), wywóz zaś 68,913,000 taëlsów (około 152 mil. rsr.). Dochody państwowe wynosiły 1875 około 400 mil. rsr. (w téj liczbie rsr. 24 mil. cła). *Armija* nominalnie liczy 1,071,000 ludzi, w téj liczbie około $^1/_4$ uzbrojonych i uorganizowanych na sposób europejski; flota wojenna składa się z 88 okrętów. Pierwsza droga żelazna zbudowana została w 1876 z Woosung do Szanghai. — *Historyja.* Resztki powstańców rozproszyły się po prowincyjach i z postępem czasu wzrosła opozycyja staro-chińczyków przeciwko cudzoziemcom; lud dopuścił się wielokrotnie nadużyć względem obcych i chrześcijan i rząd tylko pod naciskiem zmuszony był dać zadośćuczynienie. Wpływ księcia Kongo ciągle się zmniejszał. 1873 objął samodzielnie władzę Ki-ciang, nazwany późniéj Czung-czi, wkrótce jednakże † 1875 w 19 r. życia. Po nim nastąpił książe Tsai-tiam (ur. 1872), pod nazwiskiem Kuangsu. 1874 groziła wojna z Japoniją o Formozę, spór jednak na drodze pokojowéj został załatwiony. Poważniejsze zawikłania groziły z Angliją. Rząd indyjski wysłał wyprawę do Ch. dla zbadania stosunków handlowych; wyprawa ta jednak została na granicy odparta bronią a inżynier Margary z towarzyszami zabity. Rząd chiński nie był z razu skłonnym do zadośćuczynienia żądaniom posła angielskiego i dopiero manifestacyja zbrojna skłoniła go do ustępstw: uregulowania stosunków handlowych, ogłoszenia stałéj taryfy celnéj, ukarania zabójców Margarego i t. d. Traktatem zawartym w Tszyfu (wrzesień 1876 r.) rząd chiński dozwolił cudzoziemcom podróże wewnątrz kraju i na przystanie dla obcych statków przeznaczył sześć miast nad rzeką Yantsekiang. We wrześniu 1875 nastąpiło znów zawikłanie z Niemcami wskutek zrabowania przez nadbrzeżnych mieszkańców statku niemieckiego i wymordowania oficerów, i tu rząd chiński spełnił żądania Niemiec, poparte ukazaniem się floty europejskiéj na brzegach chińskich.—Innego rodzaju trudności powstają wskutek emigracyi Chińczyków do Ameryki, która się rozpoczęła od 1848; z jednéj strony agenci wywołują istny rabunek ludzi, t. z. handel kulisów, przypominający całą grozę handlu niewolników, z drugiéj Chińczycy osiadający w Ameryce ściągają niechęć ludności miejscowéj, wpływając na obniżenie wszędzie ceny pracy oraz zagarniając w swe ręce liczne gałęzie przemysłu i handlu.— Stosunki Ch. z innemi krajami są teraz bardziéj ułatwione, odkąd (1876) Ch. zaczęły wysyłać ambasady do rządów europejskich i Stanów Zjednoczonych, a podróż anglika Gilla z Yantsekiang przez Junnau do Birmy okazała możliwość podróżowania i po najodleglejszych prowincyjach. Pierwszą kolej zbudowało towarzystwo angielskie z portu Woosung do pobliskiego Szanghai 1876 r., ale wkrótce rząd chiński drogę tę zakupił i zniszczył; telegrafy (od 1877 r.) rozwijają się pomyślniéj. Wielkie znaczenie dla przyszłości kraju przedstawia wysyłanie młodych krajowców dla kształcenia się za granicą. W 1875 r. rząd ustanowił 120 stypendyjów dla Chińczyków, kształcących się w kolegijum Yale w Stanach Zjednoczonych.— Wewnętrzne zaburzenia także kłóciły spokój kraju w ostatnich latach. W skutek nieurodzajów od 1876 panuje w prowincyjach płn. straszny głód, któremu dotąd rząd zaradzić nie jest w możności. — W ostatnich czasach nieznani sprawcy tajemniczo zaczęli obcinać warkocze, cele tego spisku są nieznane, ale wzburzyło to silnie umysły. W płd. zach. Mandżuryi powstanie trwa bezustannie, lubo od 1875 r. ograniczyło się do drobnych starć z wojskiem. Natomiast powstanie Mahometan na granicy zach., na południu Mongolii, zostało krwawo stłumione 1876. Wtedy wodzowie chińscy postanowili odzyskać miasta na połud. Tianszanu, które się poddały władcy Turkiestanu, Jakób-Begowi, rezydującemu w Kaszgarze. Jakób-Beg sam wyszedł przeciw Chińczykom, ale zamordowany został przez swych podwładnych 1877. Z zamieszania ztąd powstałego skorzystali Chińczycy i w końcu 1877 wtargnęli do Kaszgaru. Stronnicy Jakób-Bega, którzy nie zdołali schronić się na terytoryjum rossyjskie, zostali wymordowani; w samym Kaszgarze 1100 mahometan poniosło śmierć; zarządcą odzyskanych prowincyj został generał Tsontuntan. W walkach tych rozwinęły Ch. energiję, co wraz z zawiązaniem stosunków z Europą znamionuje pewną dążność do wycofania się z długiego zastoju i zbliżenia do cywilizacyi zachodniéj. Z nowszych prac porów. Möllendorfa „*Chinese bibliography*“ (1877); Douglasa „*Chinesische Sprache und Literatur*“ (przekład niemiecki 1877); Richthofena „*Ergebnisse eigener Reisen und darauf gegründete Studien*“ (t. 1, Berl. 1877) oraz Przewalskiego „*Podróż po Mongolii*“ (w jęz. ross., 1875).

Chiselhurst, wieś w angielskiém hrabstwie Kent, 19 kilometrów od Londynu odległa, z zamkiem, zwanym *Camden House*, zamieszkałym od 22 września 1870 przez ekscesarzową Eugeniję z synem a następnie i przez b. cesarza Napoleona III, który tu † 1873 i został w miejscowym kościele pochowany.

Chiwa (*Charesm*), państwo w Turkestanie podległe Rossyi, liczy około 110.000 kilometrów kwadr. i 700.000 m. (Uzbeków, Turkmenów, Karakałpaków, Tadżyków); w 12 i 13 w. było punktem środkowym państwa turecko-seldżuckiego, rozciągającego się od Tygrysu do Indusu, późniéj podległo Mongołom. 1873 r. zdobytem zostało przez wojska rossyjskie, pod dowództwem gen. Kaufmanna. — Porów.: Lercha (1873); Stumma: „*Der russische Feldzug nach Chiwa*“ (1875).

Chlebowski (Stanisław), dyrektor szkoły realnéj i przemysłowéj we Lwowie, † 1872.

Chlebowski, artysta malarz, opuszczono imię: Stanisław.

Chmielnicki (Bogdan) według dokumentów wykrytych przez Kostomarowa C. okazuje się nie stronnikiem Rossyi, a usłużnym Porcie: myślał o odrębności Ukrainy pod zwierzchnią władzą sultana. Por. *Wiestnik Jewropy* 1878 t. 6.

Chmielowski (Piotr), literat i krytyk spółczesny, ur. 1848 r. w Zawadyńcach na Podolu; kształcił się w Warszawie, gdzie studyjował nauki filologiczno-historyczne, poczem doktoryzował się w Lipsku. W pismach warszawskich ogłosił liczne bardzo krytyki, zwłaszcza w „*Niwie*“, „*Gazecie polskiéj*“, „*Tygodniku illustrowanym*“, „*Ateneum*“ i w „*Nowinach*“, między innémi rozbiór dzieł Libelta (*Gazeta polska* 1875—76 r.) „*O listach Odyńca*“ (1878). Oddzielnie wydał „*Genezę fantazyi*“, szkic psychologiczny (1872), „*Kobiéty Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego*“ (1873), „*Rousseau*“ (1878) i inne. C. należy do najznakomitszych krytyków polskich.

Chociszewski (Józef), spółczesny autor ludowy i dziecinny, piszący pod pseudonimem *Tworzymir*, ur. i wychowany w Poznańskiém, od 1862 redagował w Chełmie „*Nadwiślanina*“, 1866—7 tamże a 1868 w Pelplinie „*Przyjaciela dzieci i młodzieży*“ 1868 w Chełmie „*Katolika*,“ pismo obrazkowe dla ludu. Wydał wiele dzieł dla ludu i dzieci, wyliczonych w „*Biblijografii*“ Estreichera, z których celniejsze: „*Dzieje narodu polskiego*“ (Poznań 1869); „*Powieści i podania ludowe*“ (Chełmno, 1869 r.); „*Książka dla ludu*“ (Leszno, 3 t., 1862—64 r.) i w. in.

Chodniew (Aleksy), chemik rossyjski, ur. 1818 w Petersburgu, † 1871 tamże; po ukończeniu nauk w mieście rodzinném był profeserem chemii w uniwersytecie charkowskim. Oprócz licznych rozpraw, drukowanych w czasopismach niemieckich i rossyjskich, wydał: „*Kurs fiziologicz. chimii*“ (Charków, 1847); „*Techniczeskij kurs chimii*“ (2 wyd., 2 t., Petersburg 1856); „*Chimiczeskaja czast' towarowiedienija*“ (2 t., 1859—61) i in.

Chodyński (Zenon), spółczesny historyk kościelny, ur. 1836; po ukończeniu nauk w akademii duchownéj w Warszawie, wyświęcony został na kapłana 1868; obecnie jest dyrektorem seminar. w Włocławku. Wydał: „*Decretales Sum. Pontif. pro Regn. Polon. et Constitutiones Synodorum provincialium et dioecesanarum Regni ejusdem ad summam collectae*“ (Poznań 1869); „*Synodus Archidioecesana Gnesnensis A. D. 1583 celebrata*“ (Warsz. 1872). Nadto pomieszcza cenne artykuły odnoszące się do dziejów kościoła polskiego w „*Encyklopedyi katolickiéj*.“ — Starszy brat poprzedzającego Ch. (Adam), piszący pod pseudonimem *Adam Poroj*, ur. r. 1832, pobierał nauki w Kaliszu, gdzie był następnie patronem trybunału. Założył i redagował czas jakiś czasopismo *Kaliszanin*. Wydał: „*Obrazek dziejów literatury polskiéj*“ (War. 1860); „*Żywot Bł. Rafała z Bronowic*“ (Łęczyca 1862); „*Poezyje*“ (Drezno 1872); „*Stefan Damalewicz*“ (Poznań 1872) i in. Był także spółpracownikiem *Encyklopedyi* Orgelbranda (większéj).

Chodźko (Ignacy) † 1861.

Chodźko (Aleksander), oprócz wymienionych wydał „*Études bulgares*“ (Paryż 1875); i „*Théatre persan*“ (1878), obejmujący przekład pięciu dramatów perskich.

Chojeński (Jan), biskup krakowski, ur. 1487 (nie 1847).

Chomętowski (Władysław), pisarz, † 1876 r. w Warszawie, jako biblijotekarz biblijoteki ordynacyi Krasińskich; oprócz wymienionych ogłosił „*Dzieci hetmańskie*“ (odbitka z *Biblioteki Warszawskiéj*, 2 t., 1877).

Chotek, starożytny ród czeski, od 1725 hrabiowski, z członków którego odznaczyli się zwłaszcza: Chotek (Jan Rudolf), ur. 1748, † 1824, kanclerz i nadburgraf czeski, był także ministrem skarbu i stanu, przyczynił się znacznie do rozwoju handlu i przemysłu czeskiego.— Syn poprzedzającego Chotek (Karol), ur. 1783, † 1855, od młodości piastował wysokie urzędy w Austryi, 1819 był gubernatorem Tyrolu, 1825 kanclerzem dworu, od r. 1826—43 najwyższym burgrabią (namiestnikiem) czeskim. Położył wielkie zasługi dla oświaty i przemysłu w Czechach, podniósł i upiększył Pragę i t. d.

Christicz, *Christić* (Filip), mąż stanu serbski, ur. 1819 r. w Belgradzie, studyjował do 1848 prawo w Wiedniu i Paryżu, poczém zwiedził Angliję, Niemcy i Włochy. Po powrocie do kraju został sekretarzem w min. oświaty, poczém 1851 był naczelnikiem wydziału prawnego w kancelaryi książęcéj, 1852 zastępcą rezydenta serbskiego w Konstantynopolu, 1856 r. członkiem sądu kasacyjnego, od r. 1856—58 przebywał w Wiedniu, jako delegowany rządu serbskiego przy komisyi do uregulowania kwestyi Dunaju; po powrocie mianowany senatorem; 1859 był sekretarzem ks. Miłosza, po śmierci zaś jego mianowany przez ks. Michała prezesem gabinetu i ministrem spraw zagranicznych, pozostał na tém stanowisku do końca 1861, poczém zajął swe miejsce w senacie. 1870 mianowany był przedstawicielem rządu serbskiego w Konstantynopolu.

Chwolson (Daniel), spółczesny profesor języków semickich w uniwersytecie petersburgskim, ur. r. 1827 w Wilnie z rodziny izraelskiéj; po ukończeniu nauk w Wrocławiu osiadł w Petersburgu, był członkiem komitetu do wydawania książek elementarnych dla zakładów żydowskich, poczém został profesorem języka i literatury hebrejskiéj. Wydał: „*O niekotorych sredniewiekow. obwinienijach protiw Jewrejew*“ (1861); „*Izwiestija o Chazarach, Burtasach, Bolgarach, Madiarach, Sławianach i Russkich Abu Ali Achmeda ben Omar Ibn Dasta*“ (1869) i in.

Cichocki (Mikołaj), jezuita, niewłaściwie zwany *Cichowskim* (ob. w dz. gł.).

Cichowski (Roman). Do ostatnich jego ulepszeń narzędzi rolniczych należy brona klawiszowa, która na próbach w Vincennes (listopad 1878) zyskała pochwały.

Cierniogłowe ob. Robaki.

Cieszewski (Karol), powieściopisarz i autor dramatyczny, ur. r. 1833 w Bełzie w Galicyi, † 1867 w Woronowie, nauki pobierał we Lwowie, następnie urzędował w Żółkwi i Bełzie, poczém 1858 przeniósł się do Lwowa i poświęcił literaturze. Początkowo pisywał do *Przyjaciela domowego* i *Dziennika literackiego*, 1869 założył czas. *Czytelnia dla młodzieży*, która wychodziła przez dwa lata. Nadto pisywał powieści i utwory dramatyczne. Wydał: „*Talizman*“ (2 t., Lwów 1862 r.); „*Sierotki hetmańskie*“ (1860);

„*Pozory*“ (3 t., 1864); „*Zerwany most*“ komedyja, (1862); „*Piekielne męki*“ i „*Popas w Żółkwi*“, komedyje (1867 r.), i in. Życiorys C. skreślił Julijan Starkel w „*Dzienniku literackim*“ (1867).

Cieszkowski (Józef), zasłużony górnik, ur. 1798 w Czubrowicach w Szkalbmierskiém, † 1867 w Warszawie; kształcił się w kraju oraz w Niemczech i Anglii, poczém był naczelnikiem kopalń okręgu zachodniego. Pełen nauki i gotowości do poświęcenia, położył wielkie zasługi dla górnictwa krajowego. Założył, urządził i do znacznych doprowadził rozmiarów kopalnię węgla w Dąbrowie, zwaną *Ksawery* i t. d. W nagrodę jego pracy jedna z kopalń w Dąbrowie nazwaną została *Cieszkowskim*. Porównaj *Tygodnik ilustrowany* Nr. 419 z 1867.

Cieszkowski (Henryk), literat, urzędował w Banku polskim i przy biblijotece głównéj w Warszawie, gdzie † 1873. O pracach jego ob. enc.

Ciołek (Erazm), biskup płocki, słynny z nauki i wymowy dyplomata, ob. *Erazm Ciołek*.

Cissey (Ernest Ludwik Oktawijusz Courtot, de), generał francuski, jako minister wojny od 1871 r. przeprowadził reorganizacyję armii francuskiéj w duchu Thiersa, dokładał wszelkich starań co do podniesienia wykształcenia wojskowego i w tym celu założył wiele zakładów specyjalnych. W gabinecie Broglie (1873) pozostał jako minister tymczasowy aż do 1876, w którym ustąpił miejsce generałowi Berthaut. Od 1876 senator dożywotni. W r. 1878 mianowany generałem komenderującym w Nantes.

Civiale (Jan), chirurg francuski, † 1867 r. w Paryżu.

Clam-Gallas (Edward, hr.), generał austryjacki, ur. 1805 w Pradze, walczył 1848 i 1849 z odznaczeniem we Włoszech, r. 1859 na czele 1 korpusu w bitwach pod Magentą i Solferino, poczém został generałem jazdy i komendantem wojsk w Czechach. Jako dowódca 1 korpusu armii w wojnie 1866 doznał porażki w bitwach pod Podolem, Jiczynem i t. d., wskutek czego rano przed bitwą pod Sadową złożył dowództwo w ręce Gondrecourta i był oddany pod sąd wojenny, który 30 października uniewinnił go i powrócił mu wszelkie honory, C-G. mimo to usunął się do życia prywatnego.

Clamageran (Jan Julijusz), ekonomista i mąż stanu francuski, ur. 1827 w Nowym Orleanie (w Ameryce półn.), nauki kończył w Paryżu, gdzie następnie był adwokatem i urzędnikiem magistratu. — Podczas oblężenia Paryża miał sobie powierzonym rozdział żywności. Z prac jego najcelniejsze: „*Du louage d' industrie, du mandat et de la commission dans le droit romain, dans l' ancien droit français et dans le droit actuel*“ (1856); „*De l' état actuel du protestantisme en France*“ (1857); „*Manuel électoral*“ (1861); „*Histoire de l' impôt en France*“ (2 tomy, 1867—8); „*Le matérialisme contemporain*“ (1869); „*Souvenirs du siége de Paris*“ (1872) i i.

Clapier (Aleksander), prawnik i mąż stanu franc., ur. 1798 w Marsylii, studyjował prawo w Aix, poczém był adwokatem w Paryżu a następnie w Marsylii; od 1842 prezes towarzystwa rolniczego, 1870 prezes komitetu liberalnego, 1871 wybrany do izby deputowanych, zasiadł w prawym środku. Wydał: „*Le barreau français*“ (16 t.); „*Le barreau anglais*“ (3 t.); „*Essai historique sur la Pologne*“ (1821) i i.

Clark (Jakób), znakomity lekarz angielski, † 1870.

Claus (Karol Fryderyk Wilhelm), zoolog, ur. 1835 w Kassel, kształcił się w Marburgu i Giessen, w 1858 został docentem w Marburgu, 1860 prof. nadzwyczajnym w Würzburgu, 1863 prof. zwyczajnym w Marburgu, 1870 w Getyndze, 1873 w Wiedniu, zkąd téż zarządza stacyą doświadczalną w Tryjeście. Zasłużył się pracami nad niższemi organizmami, zwłaszcza nad skorupiakami. Ogłosił: „*Die Typenlehre und Häckels Gasträatheorie*“ (1874 r); „*Untersuchungen zur Erforschung der genealogischen Grundlage des Krustaceensystems*“ (1876 r.); „*Studien über Polypen und Quellen der Adria*“ (1877); „*Grundzüge der Zoologie*“ (1866, 4 wyd., 1878). Od 1878 wydaje pismo: „*Arbeiten aus dem zoologischen Institut der Universität Wien und der zoologischen Station zu Triest.*“

Clauss (Wilhelmina), słynna fortepianistka, ur. r. 1834 w Pradze, uczennica Proksch'a, wyszła 1855 zamąż za literata Szarvady w Paryżu, odznacza się zwłaszcza wykonywaniem utworów Beethovena i Chopina.

Clémenceau (Eugenijusz), mąż stanu francuski, ur. 1841 w Mouilleron w Wandei, po ukończeniu wydziału medycznego w Paryżu osiadł w Montmartre. Po rewolucyi 4 września 1870 wybrany merem 18 okręgu i członkiem komisyi oświecenia, 1871, jako członek zgromadzenia narodowego, napróżno starał się obronić od śmierci generałów Lecomta i Klem. Thomas. Następnie był członkiem i prezesem rady municypalnéj paryskiéj; powtórnie wybrany do zgromadzenia 1876, zasiada na skrajnéj lewicy. — Położył zasługi w sprawie wychowania elementarnego.

Clemens (Samuel Langhorne), znany powszechnie pod pseudonymem *Mark Twain*, powieściopisarz i humorysta amerykański, ur. r. 1835 we Florydzie (Missouri), początkowo poświęcał się drukarstwu, następnie podróżował po Kalifornii, Newadzie, wyspach Hawajskich, Europie i Palestynie, poczém został redaktorem jednego z pism w New Yorku. Między innémi wydał: „*The Jounping Frog*“ (1867); „*The Innocents Abroad*“ (1869); „*Roughing it*“ (1872); „*The Golden age*“, komedyja (1873) i i. Wybór jego pism wyszedł p. t.: „*The choice humerous works of Mark Twain*“ (1873).

Clément (Jan Piotr), historyk i ekonomista francuski, ur. 1809 r. w Draguignan, poświęcał się głównie dziejom skarbowości, administracyi i handlu francuskiego. Oprócz artykułów, pomieszczanych w czasopisach, wydał: „*Histoire de la vie et de l' administration de Colbert*“ (1846); „*Le gouvernement de Louis XIV*“ (1848); „*Jacques Coeur et Charles VII ou la France au XV s.*“ (2 t., 1853); „*Histoire du système protecteur en France*“ (1854); „*Trois dames historiques*“ (1857); „*Etudes financières et d'économie sociale*“ (1859); „*Lettres, instructions et mé*

moires de Colbert" (5 t., 1863-68); „*La police sous Louis XIV*" (1866) i in.

Clodt-Jürgensburg (Piotr, baron), rzeźbiarz, † 1867.

Cluseret (Gustaw Piotr), rewolucyjonista franc., nie został rozstrzelanym 1871, jak podano w główném dziele, lecz po upadku komuny ukrywał się przez kilka miesięcy w Paryżu, poczém zdołał schronić się do Anglii, zkąd udał się do Stanów Zjednoczonych, następnie przeniósł się do Szwajcaryi, gdzie w czasopismie *Swiss Times* ogłosił opis wypadków 1870—71, w których brał udział. Nadto wydał dzieło: „*L' armée et le démocratie*", zbiór artykułów pomieszczanych przeważnie w czasopismie „*La démocratie.*" C. skazanym został 1872 zaocznie na karę śmierci za udział w komunie.

Coccius (Ernest Adolf), lekarz niemiecki, ur. 1825 w Knautheim pod Lipskiem, od 1858 profesor medycyny, a od 1867 zarazem dyrektor zakładu oftalmicznego w Lipsku. Wynalazł nowe zwierciadło oczne i oftalmometr; słynny operator, położył wielkie zasługi pracami nad optyką fizyjologiczną.

Cochet (Jan Benoit Dezyderyjusz), archeolog francuski, ur. 1812 r. w Sanvic, odbywał nauki w seminaryjum w Rouen, poczém został wyświęcony na księdza 1837; od 1867 konserwator muzeum starożytności w Rouen. Wydał między innémi: „*Les eglises de l' arrondissement du Havre*" (2 t., 1844—46); „*Les eglises de l' arrondissement de Dieppe*" (2 tomy 1845—50); „*Les eglises de l' arrondissement d' Yvetot*" (2 t., 1852); „*La Normandie souterraine, ou notice sur des cimetièrs romains et franks explorés en Normandie*" (1854); „*Sépultures gauloises, romaines, franques et normandès*" (1857); „*Archéologie ceramique et sépulcrale*" (1863); „*Archéologie chretienne*" (1861) i in.

Cogolniceano (Michał), objął tekę spraw zagranicznych w liberalném ministerstwie Bratianu 1876; w 1878 r. bronił wraz z Bratianu spraw Rumunii na kongresie berlińskim, a niepowodzenie jego usiłowań przeciw ustąpieniu Bessarabii zachwiało jego stanowiskiem.

Cohn (Ferdynand Julijusz), botanik, ur. 1828 r. w Wrocławiu, od r. 1859 profesor botaniki tamże; 1866 założył instytut botaniczno-fizyjologiczny; położył zasługi badaniami nad rozgraniczeniem królestwa roślinnego i zwierzęcego. Wydał: „*Die Menschheit und die Pflanzenwelt*" (1851 r.); „*Haushalt der Pflanzen*" (1854) i in.

Cohnheim (Julijusz), medyk niemiecki, ur. 1839 w Demminie na Pomorzu, studyjował medycynę w Berlinie, Würzburgu, Greifswaldzie i Pradze, w r. 1864 został asystentem Virchowa, w 1868 r. prof. anatomii patologicznéj w Kiel, 1872 w Wrocławiu, 1876 w Lipsku. Prace jego odnoszą się do histologii, anatom. patologicznéj i patologii doświadczalnéj. Główną zasługą C. jest wykazanie, że przy każdém zapaleniu największa część ciałek ropnych składa się z ciałek białych krwi, które przedostają się przez ściany żył i naczyń włoskowatych, tak że bez naczyń krwionośnych zapalenie nie może mieć miejsca. Ogłosił: „*Neue Untersuchungen über die Entzündung*" (1873); „*Vorlesungen über allgemeine Pathologie*" (t. 1, 1877).

Colet (Ludwika) † 1876 w Paryżu.

Colorado, chrząszczyk z C., ob. **ziemniakowy** chrząszczyk (w Suplemencie).

Colson (Feliks), historyk francuski, między innémi wydał: „*De la Pologne et des cabinets du Nord*" (3 t., Paryż 1841), źródłowe, z powodu wielu nieznanych dokumentów historycznych i relacyj z XVII w.; „*La Pologne et les Slaves*" (t. 1863).

Condrau (Jakób), matematyk, ur. 1779 w Szwajcaryi, † 1836 w Tarnopolu w Galicyi; wstąpił do zgromadzenia jezuitów w Połocku, uczył matematyki początkowo tamże, następnie w Tarnopolu. — Wydał: „*Geometriae elementa theor. et pract.*" (Połock 1818); „*Trigonometria plana et sphaerica*" (t., 1819).

Conjunctivitis, ob. **Oftalmija** w dz. gł.

Conradi (August), kompozytor muzyczny, ur. 1821 w Berlinie, uczeń Rungenhagena, od r. 1856 kapelmistrz teatru Wallnera w mieście rodzinném, † 1873. Pisał opery (*Die Deserteure*, *Rübezahl*), symfonije, uwertury, a zwłaszcza muzykę do licznych fars, przedstawianych w teatrach berlińskich.

Coppée (Franciszek), poeta francuski, ur 1843 w Paryżu, był czas jakiś urzędnikiem w ministeryjum wojny, następnie poświęcił się literaturze. Wydał zbiory poezyj: „*Le reliquaire*" (1866 r.); „*Les intimitiés*" (1869); „*Les poëmes modernes*" (1869); „*Les humbles*" (1872); oraz utwory dramatyczne: „*Le passant*" (1869; 33 wyd. 1877; przekład Kaszewskiego w *Tygodn. ilustr.*); „*La grève des forgerons*" (1869; przekład polski Szymanowskiego); „*Deux douleurs*" (1870; przekład polski Szobera, 1876); „*Lettre d'un mobile breton*" (1870); „*Fais ce que dois*" (1871; przekład Duchińskiéj w *Bibl. Warsz.*); „*L' abandonnée*" (1871; przekład Podwysockiego w *Tyg. ill.* 1874); „*Les bijoux de la délivrance*" (1872); „*Une idylle pendant le siège*" (1875 r.); „*Le luthier de Crémone*" (1876); „*L' exilée*" (1876); „*Récits épiques et chansons tristes*" (1878). Zbiory: „*Poésies 1868—74*" (1875); „*Théâtre*" (1872).

Corne (Hijacynt Maryja August), literat i mąż stanu francuski, ur. 1802 w Arras, nauki prawne kończył w Paryżu, po rewolucyi lipcowéj został prezesem trybunału w Douai, od r. 1837 do 1846 członek izby deputowanych, zasiadał na ławach opozycyi; był jednocześnie prokuratorem generalnym przy sądzie apelacyjnym w Paryżu; wybrany do konstytuanty a następnie do ciała prawodawczego, protestował przeciwko zamachowi stanu, poczém usunął się do życia prywatnego. 1871 wybrany do zgromadzenia narodowego, zajął wybitne stanowisko pomiędzy posłami lewego środka; od 1876 senator dożywotni. Między innémi wydał: „*Essai sur la littérature*" (1826 r.); „*De l' education publique*" (1842); „*Le cardinal de Richelieu*" (1853); „*Le cardinal Mazarin*" (2 wyd., 1867); „*Marcel*" (2 t., 1858); „*Souvenirs d' un proscrit polonais*" (1861) i inne.

Cornelius (Piotr, von), poeta i kompozytor muzyczny, bratanek słynnego malarza, ur. 1824 w Mo-

guncyi, uczeń Dehna i Liszta, od r. 1864 profesor harmonii w Monachijum, † 1874 w mieście rodzinném. Napisał wyborne kompozycyje wokalne (po większéj części chórowe), oraz kilka oper, jak: „*Barbier von Bagdad*"; „*Cid*" i in. Jako poeta wydał: „*Zwölf Sonette an Rosa von Milde*" (1859 r.); „*Lieder*" (1861 r.); przekład *Sonetów* Mickiewicza (1868) i in. Nadto przełożył Liszta „*Die Zigeuner und ihre Musik in Ungarn*" (1861).

Cornelius (Karol Sebastyjan), fizyk niemiecki, ur. 1819 w Ronshausen, studyjował matematykę i nauki przyrodnicze w Marburgu i Göttingen, poczém 1851 habilitował się w Halli. — Z prac jego najważniejsze: „*Versuch einer theorethischen Ableitung der elektrischen und magnetischen Erscheinungen*" (Lipsk 1855); „*Theorie des Sehens*" (Halle 1861); „*Zur Theorie des Sehens mit Rücksicht auf die neuesten Arbeiten in diesem Gebiete*" (t. 1861); „*Grundzüge einer Molecularphysik*" (t. 1864); „*Ueber die Bedeutung des Causalprinzips in der Naturwissenschaft*" (t. (1867); „*Grundriss der physikal. Geographie*" (wyd. 3, t. 1868 r.); „*Ueber die Enstehung der Welt*" (t. 1870) i in.

Corot (Jan Chrzciciel Kamil) † 1875 w Paryżu.

Corssen (Wilhelm Paweł) † 1875 w Lichterfelde.

Cortambert (Piotr Fraúciszek Eugenijusz), geograf francuski, ur. 1805 w Tuluzie, kończył nauki w Paryżu, poczém został nauczycielem geografii tamże; od 1878 r. prezes towarz. geograficznego. Oprócz spółpracownictwa w rozmaitych czasopismach, wydał wiele dzieł z zakresu geografii, z których ważniejsze: „*Eléments de géographie*" (1828); „*Eléments de géographie ancienne*" (1834); „*Phisiographie*" (1836); „*Curiosités des trois règnes de la nature*" (1837); „*Cours de géographie*" (1849); „*Eléments de géographie physique*"(1849); „*Eléments de cosmographie*" (1852) i w. in.

Corti (Ludwik, hrabia), mąż stanu włoski, studyjował matematykę w Padwie, następnie wstąpił do ministeryjum sardyńskiego spraw zagranicznych, walczył przeciw Austryi, został 1850 sekretarzem poselstwa w Londynie, 1863 posłem w Brukseli, 1864 w Sztokholmie, 1868 r. w Madrycie, 1869 w Hadze, 1872 w Waszyngtonie, gdzie był prezesem komisyi do sprawy Alabamy, 1875 w Konstantynopolu, w 1878 r. został ministrem spraw zagranicznych w gabinecie Cairolego i w tym charakterze był pełnomocnikiem włoskim na kongresie berlińskim.

Coryot (Józef), pułkownik b. wojsk polskich, po 1831 wstąpił w tymże stopniu do armii rossyjskiéj i służył w korpusie topografów, wyszedł ze służby jako generał i † 1856 w Warszawie. Obacz dzieło główne p. a. *Coryot* (L).

Cossa (Piotr), poeta włoski, ur. 1834 w Rzymie, profesor literatury włoskiéj tamże. Z pism jego najcelniejsze: dramat „*Nerone artista*" (przekład niemiecki 1874) i zbiór poezyj „*Poesie liriche*" (1876).

Costa (Michał), kompozytor muzyczny, ur. 1804 w Neapolu, od 1830 kapelmistrz opery włoskiéj w Londynie oraz dyrektor koncertów pałacowych;— przewodniczy we wszystkich prawie uroczystościach muzycznych w Anglii; 1869 wyniesiony do godności rycerskiéj. Główne jego utwory: opera „*Don Carlos*", oratoryjum „*Ely*", śpiewy i t. d.

Costarica. *Ludność* (1874) 175,000, między którymi 5,000 ucywilizowanych Indyjan. — *Historyja.* Dalszymi prezydentami byli: Tomasz Guardia (1872—6), Esquirol (1876), tegoż roku str.cony przez Herrerę, który ogłosił się prezydentem tymczasowym. W 1877 obrany został Pedro Quiroz, a usiłowania Guardia uchwycenia władzy przez pronunciamento nie udały się.

Couder (Ludwik Karol August), malarz francuski, † 1878 w Paryżu.

Courbet (Gustaw), malarz francuski, † 1877 r. w Genewie.

Courcelle-Seneuil (Jan Gustaw), ekonomista francuski, ur. 1813 r. w Seneuil, początkowo poświęcał się kupiectwu, pracując jednocześnie w rozmaitych czasopismach; 1848 mianowany dyrektorem wydziału dóbr państwa, przebywał następnie w Anglii a potém w Ameryce, gdzie przez pewien czas wykładał ekonomiję w Santjago w Chili; po 4 września 1870 mianowany był członkiem komisyi tymczasowéj. Z dzieł jego ważniejsze: „*Le crédit, la banque, etc.*" (1840); „*Traité théorique et pratique sur les opérations de banque*" (1852; przekład polski Lewestama, Warszawa 1861); „*Traité d' économie politique*" (2 t., 1858); „*Etudes sur la science sociale*" (1862); „*Leçons élémentaires d' économie politique*" (1864); „*La banque libre*"(1867); „*Liberté et socialisme*" (1868) i in.

Crawford (Tomasz), słynny rzeźbiarz amerykański, ur. 1814 w New Yorku, uczeń Thorwaldsena, † 1857 r. w Londynie; główne jego prace: posąg *Beethowena* w Bostonie i posąg konny *Washingtona* w Richmond.

Credé (Karol Zygmunt Fraúciszek), akuszer niemiecki, ur. 1819 r. w Berlinie, od 1852 dyrektor szkoły akuszerek tamże, od 1856 profesor akuszeryi i dyrektor instytutu położniczego w Lipsku. — Wydał: „*Klinische Vorträge über Geburtshülfe*" (1853 i 1854 r.); „*Lehrbuch der Hebammenkunst*" (1875) i in. Nadto spólnie z Spiegelbergiem redaguje czasopismo „*Archiv für Gynäkologie*".

Cremer (Kamil), generał francuski, ur. w depart. Mozeli, uczeń szkoły St. Cyr, odznaczył się w wojnie meksykańskiéj. Ob. dzieło główne. Po rewolucyi 18 marca 1871 komitet centralny paryski ofiarował mu główne dowództwo, którego nie przyjął. † 1876. Wydał ze wspomnień z wyprawy do Meksyku: „*Quelques hommes et quelques institutions militaires*" (1872).

Crémieux (Izaak Adolf), mąż stanu francuski, od 1872 członek zgromadzenia narodowego, zasiadł na skrajnéj lewicy i następnie został prezesem téj grupy parlamentarnéj; od 1876 senator dożywotni. C. jest jednym z autorów dzieła: „*Code des codes*" (1835), nadto pod tyt. „*Liberté*" (1870) wydał wybór swych mów politycznych.

Crispi (Fraúciszek), mąż stanu włoski, ur. 1819 w Ribera, kończył nauki w Palermo, poczém został adwokatem w Neapolu. Brał czynny udział we wszyst-

skich sprzysiężeniach przeciwko Ferdynandowi II. Jeden z przywódców powstania w Palermo, został deputowanym i ministrem wojny rządu rewolucyjnego. Po upadku powstania schronił się do Francyi. 1859 i 1860 walczył w szeregach Garibaldi'ego, z polecenia którego zajmował się reorganizacyją Sycylii. Wybrany deputowanym do pierwszego parlamentu włoskiego, dzięki wymowie, został jednym z przywódców opozycyi konstytucyjnéj. W r. 1876 wybrany był prezydentem izby. W 1877 r. w sprawie Włoch i ministeryjum postępowego objechał Europę i długo zatrzymał się w Berlinie i w Gasteinie u Bismarcka. Po upadku Nicotery został w grudniu 1877 ministrem spraw wewn., ale nieprzyjaciele jego oskarzyli go o dwużeństwo, a lubo ze sprawy wyszedł uniewinnionym, to wskutek powstałego ztąd zgorszenia już w marcu 1878 opuścił stanowisko ministeryjalne. — Oprócz spółpracownictwa w rozmaitych czasopismach demokratycznych wydał kilka broszur politycznych.

Cronholm (Abraham), historyk szwedzki, ur. 1809 w Landskrona, od 1831 profesor w Lund. Wydał: „*Vaeringarne*" (1832); „*Skanes politiska historia*" 2 t., 1846—51); „*Sverige's historia under Gustav II Adolf*" (6 t., 1857—72).

Cruikshank (Jerzy), karykaturzysta angielski, † 1878 w Londynie.

Cruveilhier (Jan), anatom i lekarz, † 1873 w Jussac (w dep. Haute Vienne).

Cruz (Joanna Inez, de la), ur. 1651 w Guipuzcoi, † 1695 jako zakonnica w klasztorze Hieronimitek w Meksyku, przez spółczesnych zwana *dziesiątą muzą*. Pisała sonety, pieśni, kanzony i t. d., treści religijnéj i miłośnéj, wydane pod t. „*Poemas de la unica poetisa americana, musa decima*" (Barcelona 1691).

Cummins (Maryja), słynna powieściopisarka amerykańska, ur. 1834 w Salem (w st. Massachusetts), † 1866 w Dorchester. Od pierwszego wystąpienia na pole literackie zyskała ogólne uznanie. Wydała powieści: „*Lamplighter*"; „*Mabel Vaughan*"; „*Haunted Heart*" i in. Nadto pomieszczała liczne prace w czasopismach „*Atlantic Monthly*" i „*Young Folks.*"

Cureton (William), oryjentalista angielski, ur. r. 1808, † 1864; był duchownym anglikańskim, biblijotekarzem księgozbioru bodlejańskiego i muzeum brytańskiego, sporządził katalog rękopisów téj ostatniéj biblijoteki, uporządkował rękopisy syryjskie, odkryte w klasztorze Nitria, wydał pomiędzy innémi ułomki *Ewangielii* syryjskiéj z V. w.

Cureus (Joachim), historyk i lekarz, ur. 1532 w Freistadt na Szlązku, † 1573 r. w Głogowie, gdzie był lekarzem. Oprócz wymienionego w głównem dziele, wydał ważne do dziejów Szlązka: „*Annales Silesiae ab origine gentis etc.* (1570).

Curtis (Jerzy Ticknor), historyk północno-amerykański, ur. 1812 w Watertown (w st. Massachusets), studyjował prawo i od 1836 osiadł w Bostonie jako adwokat. Jako pisarz początkowo wydał kilka prac prawnych, między innémi: „*Rights and duties of marchant seamen*" (1844); „*Law of copyright*" (1847); „*Law of patents*" (1849); „*Commentaries on the jurisprudence, practice and peculiar jurisdiction of the courts of the United States*" (2 t., 1854—8). Następnie poświęcił się studyjom historycznym i wydał: „*History of the origin, formation and adoption of the constitution of the United States*" (2 t., 1855—58); „*Bijografiję Daniela Webstera*" (2 t., 1870) i in.

Cyprus. W skutek układu zawartego między Turcyją a Angliją, 4 czerwca 1878, C. przeszedł w posiadanie téj ostatniéj, z warunkiem wypłacania Turcyi dotychczasowych dochodów z wyspy téj osiąganych. Układ ten, o którym dowiedziała się Europa dopiero po podpisaniu traktatu berlińskiego, wywołał silne zaniepokojenie w sferach dyplomatycznych. Gubernatorem został sir Garnet Wolseley, 11 lipca wojska angielskie zajęły C., któremu odtąd lepsza zapowiada się przyszłość.

Cystersi, zakon, porów.: Pierre le Nain „*Histoire de l' ordre de Citeaux*" (9 t. 1696); Winter: „*Die Cistensienser des nordöstlichen Deutschland*" (3 t., 1868-71); Janauschek „*Origines Cistercienses*" (1877 i następ.).

Czajewicz (Filip), lekarz, ur. 1841 w Warszawie, † 1877 we wsi Rudzienko gub. lubelskiéj; medycynę studyjował w Warszawie; gdzie następnie osiadł jako lekarz praktyczny. Ogłosił: „*O tkance tłuszczowéj i jej znaczeniu fizyologiczném*" (rozprawa napisana celem uzyskania stopnia dr. med., War. 1869, przekład niemiecki w „*Archiv*" Reicherta i Dubois-Reymonda); „*Historyja szpitala św. Rocha*" (War. 1873); „*O urządzeniu szpitali*" (w *Gazecie lekarsk.* 1874).

Czajkowski (Antoni), poeta i prawoznawca, † 1873 w Petersburgu.

Czajkowski (Józef Antoni), gramatyk, ur. 1812 r. w Warszawie, nauki kończył tamże u Pijarów 1835 (ob. enc.).

Czajkowski (Michał), powieściopisarz, po zawarciu pokoju paryskiego przebywał w Konstantynopolu aż do 1870, w którym, otrzymawszy amnestyję, przeniósł się do Rossyi.

Czako (Zygmunt), zdolny pisarz dramatyczny madziarski, ur. 1820 w Dézsi w Siedmiogrodzie; po ukończeniu nauk początkowych w Koloszu, rozpoczął studyja prawne w Nagy-Enyed, które jednakże wkrótce zmuszony był opuścić, poczém wstąpił do wędrownéj trupy dramatycznéj. Pisał przytém utwory dramatyczne, które zyskały ogólne uznanie. Z prac jego celniejsze: „*Káldor*"; „*Kalmar és tengerész*"; „*Végrendelet*"; „*Leona*"; „*Könyelmüelc.*" Ostatni utwór przyjęty był przez publiczność bardzo zimno, czém zmartwiony Cz. zastrzelił się 1847. Cz., jakkolwiek pisał niewiele, zajmuje jednak jedno z pierwszych miejsc pomiędzy poetami madziarskimi.

Czaplicki (Franciszek Władysław), † 1872 r.; po 1863 przebywał lat kilka w Rossyi Azyjatyckiéj; oprócz prac wymienionych w głównem dziele, wydał: „*Czarna księga*" (1869; przekład czeski, 1870 r.); „*Pamiętniki autora*" (1 t., 1871) i in.

Czapski (Karol Emeryk), spółczesny numizmatyk, syn Karola, marszałka szlachty powiatu piń-

skiego, urzędnik ministeryjum spraw wewnętrznych w Petersburgu; posiada jeden z najznaczniejszych zbiorów numizmatycznych polskich, nabyty od hr. Michała Tyszkiewicza i innych. Wydał w języku francuskim katalog swego zbioru (1872), który pod względem naukowym jest dotąd najdokładniejszym.

Czapski (Maryjan, hr.), naturalista polski, ur. w Mozyrskiém 1816, † w Poznańskiém 1871; był marszałkiem powiatu i kuratorem gimn. w Kiejdanach; po r. 1863 zamieszkiwał w Troicku na granicy stepów kirgizkich, następnie w Dorpacie a od 1871 w Poznańskiém. Najważniejszą jego pracą jest „*Historyja powszechna konia*"(3 t., Poznań 1875, przekł. niemiecki Koenigka, Berlin 1878 r.), stanowiąca przyczynek do historyi cywilizacyi. Pod imieniem bartnika swego Znamirowskiego wydał dziełko o pszczołach; w Dorpacie miewał odczyty o pszczolnictwie, przełożone na język łotyski, a ostatnio zasilał pracami pismo „*Ziemianin.*" — Życiorys jego mieści się w *Tyg. ill.* z r. 1875.

Czarkowski (Piotr), spółczesny literat, ur. 1808 pod Drohiczynem, uczył się w Wilnie, od 1830-39 był nauczycielem prywatnym na Litwie, od 1839 do 1862 w Warszawie; 1862 wstąpił do służby rządowéj i był nauczycielem w Sandomierzu. Porównaj dzieło główne.

Czarnogórze.— Powstanie w Bośnii i Hercegowinie wzbudziło w C. nadzieję przyłączenia téj ostatniéj prowincyi i w porozumieniu z Serbją wojna została wypowiedzianą Turcyi w końcu czerwca 1876. Z początku milicyja czarnogórska, rozwinąwszy kroki zaczepne w Hercegowinie, odniosła kilka pomniejszych zwycięztw nad wojskiem Muchtara-paszy, ale po klęskach serbskich i C. zmuszone było rozpocząć układy o pokój w lutym 1877. Wybuch jednak wojny rossyjsko-tureckiéj znowu wyprowadził C. na pole walki. Gwałtowna bitwa toczyła się 5 czerwca pod Majlat, a 6 czerwca Czarnogórcy odnieśli zwycięztwo pod Spużem. 17 jednak czerwca Turcy trzema kolumnami wkroczyli do C. i po sześciodniowych uciążliwych walkach wojska Sulejmana - paszy połączyły się z wojskiem Ali - Saiba-paszy pod Spużem, 26 wszakże Turcy cofnęli się na południe do Podgorycy, a Czarnogórcy zwrócili swe usiłowania na północ przeciw twierdzy Niksicz, która ostatecznie kapitulowała. Napad Turków z Podgorycy na granicę połudn. C. odpartym został 8 września. — Kongres berliński 1878 przysądził C. zdobycze jego na północy, rozszérzywszy je nieco i na zachodzie, tak że C. sięga do rzeki Tary i jest od Serbii oddzielone wązkim pasem Bośnii i sandżakiem Nowego Bazaru. Najważniejszą jednak korzyścią C. jest przyłączenie portu Antivari, jakkolwiek ma on być zamkniętym dla statków wojennych i pozostawać pod nadzorem Austryi. W ogóle powierzchnia C. wzrosła z 78 do 158 mil kwadr., a liczba mieszkańców że 170.000 podniosła się do 220.000. Porów. Gopczewicza „*Le Monténégro et les Monténégrins*" (1877); tegoż „*Der turko-montenegrin. Krieg*" (3 t., 1878).

Czaszka. Co do różnych form czaszki ob. człowiek.

Czebyszew - Dmitryjew (Aleksander Pawłowicz), prawnik i literat rossyjski, ur. 1835 r. w Moskwie, † 1877 r. w Petersburgu; studyjował prawo w Moskwie, ostatecznie był prof. prawa kryminalnego w Petersburgu. Ogłosił: „*O prestupnom diejanii po russkomu prawu do Pietra*" (1862 r.); redagował „*Sudiebnyj Wiestnik*" i wydawał „*Swod kasacyjonnych rieszenij po ugołownomu diepartamentu senata.* Artykuły jego wstępne i feljetony w „*Gołosie*", „*Birżewych Wied.*" i „*Nowom wremieni*" wywierały silny wpływ.

Czejka (Józef), lekarz i pisarz czeski, † 1862 r. w Pradze.

Czekanowski (Aleksander), geolog i podróżnik polski, ur. 1830 w Krzemieńcu; studyjował medycynę w Kijowie, następnie zwrócił się do nauk przyrodniczych, do których zamiłowanie wzbudziło w nim jeszcze w dzieciństwie obcowanie z Besserem; w latach 1856—57 studyjował geologiję w Dorpacie. Wkrótce potém odbył wycieczkę do Krymu, a w kilka lat późniéj zmuszony udać się do Azyi płn., skorzystał z tego dla zbadania jéj przyrody. Z początku pozostawał w warunkach bardzo ciężkich, ale w 1868, powołany do towarzystwa geograficznego syberyjskiego, zyskał środki do rozleglejszych wypraw. — Zbadał rzekę Niższą Tunguzkę, daléj rzekę Oleniek; obie podróże odbył kosztem akademii nauk petersburskiéj, był on pierwszym eksploratorem tych okolic. Następnie własnym kosztem podjął 1875 wyprawę do ujść Leny i zbadał brzegi oceanu Lodowatego między Leną a Olenikiem. W r. 1877 zamierzał zwiedzić wybrzeża rzeki Anabaru i Chatangi, lecz powołany do Petersburga, gdzie zdawał sprawę z prac swych na publiczném posiedzeniu towarzystwa geograficznego, † 1876 r. w skutek samobójstwa popełnionego w przystępie melancholii. Prace jego zamieszczane były w *Pamiętnikach* akad. nauk petersburskiéj, towarzystwa geograficznego irkuckiego, w *Russische Revue* i w *Mittheilungen Pettermanna*. Za kartę gubernii irkuckiéj nagrodzony został złotemi medalami przez towarz. geogr. petersburskie i paryzkie. W ogóle zdobycze naukowe C. przewyższają doniosłością prace wszystkich nowszych podróżników syberyjskich.

Czemeryński (Ignacy Szczęsny), spółczesny prawnik, ur. 1832 r., doktor obojga praw, radny m. Lwowa, członek wydziału krajowego i syndyk oraz adwokat tamże. Redagował czasopismo „*Prawnik*" (od 1870), nadto wydał „*Powszechne prawo prywatne austryjackie*" (2 t., Kraków, 1861—68).

Czerkaski (Włodzimierz, ks.) mąż stanu rossyjski, ur. 1824, † 1878 w Adryjanopolu; po ukończeniu uniwersytetu moskiewskiego pracował czas jakiś przy marszałku szlachty gub. tulskiéj, następnie był jednym z najczynniejszych i najgorliwszych spółpracowników Milutina przy uwłaszczeniu włościan. Po przytłumieniu powstania polskiego mianowany 1864 członkiem komitetu urządzającego, dyrektorem komisyi spraw wewnętrznych i wyznań, usunięty 1866; 1867 jeden z głównych promotorów i mówców na kongresie słowiańskim

w Moskwie, następnie czynny agitator w wspieraniu powstania na wyspie Krecie, był przez lat kilka głową m. Moskwy. Gorliwy panslawista, od początku rozruchów na półwyspie Bałkańskim wziął wybitny udział, początkowo jako członek komitetu słowiańskiego, następnie w towarzystwie Krzyża Czerwonego, poczem został 8 grudnia 1876 komisarzem do spraw cywilnych przy głównodowodzącym armiją czynną, w końcu mianowany gubernatorem Bułgaryi, miał sobie powierzone wprowadzenie reform w tym kraju.

Czermak (Jan Nepomucen), znakomity fizyjolog, † 1873 (nie zaś 1871, jak podano w głównem dziele) w Lipsku.

Czermak (Jarosław), znakomity malarz czeski, † 1878 w Paryżu.

Czerniajew (Michał), generał rossyjski, naczelny wódz armii serbskiéj podczas wojny z Turcyją 1876, ur. 1828 w Mohylowie nad Dnieprem, wychowany w Mikołajewskiéj akademii wojskowéj, rozpoczął zawód żołnierski podczas wojny wschodniéj 1853 r. i od tego czasu ciągle w ogniu bojowym, nad Dunajem, w Sewastopolu, na Kaukazie i nad jeziorem Aralskiém, uczestniczył w 50 bitwach, z których w 20 dowodził. Najświetniejszém dla niego polem była Azyja środkowa, w któréj przez zdobycie Czekmentu a następnie Taszkientu utwierdził panowanie rossyjskie nad całym prawie Taszkientem. Dalsze jego kroki wojenne w Azyi środkowéj były mniéj szczęśliwe, wkrótce téż uwolnionym został od obowiązków gubernatora wojennego a następnie i od służby wojskowéj. 1874 nabył gazetę „*Ruskij Mir*“, w któréj gorąco podnosił sprawę słowiańską. Powołany powtórnie do służby w sztabie głównym, wziął 1875 r. dymisyję i 1876 udał się do Serbii, gdzie objął dowództwo nad armiją i odniósł pierwsze zwycięztwo pod Babiną Glawą. Następnie jednak C. ponosił klęski i opuścił Serbiję, nie biorąc już udziału w ostatnich walkach.

Czerniowce posiadają od 1875 uniwersytet niemiecki, założony wskutek spolszczenia uniwersytetu lwowskiego. Uniwersytet w C. nie posiada wydziału lekarskiego i rozwój jego świetnie się nie zapowiada.

Czernobyl (Mikołaj), zwany inacséj *Artemisius*, ur. 1495 w Zatcu, † 1556; uczył się w Wittenberdze, poczém wróciwszy do kraju rodzinnego, był przełożonym szkoły miejskiéj, pisarzem miejskim, radnym i w końcu prymasem; na stanowiskach tych uzyskał ogólne uznanie, tak że często był wzywany do załatwienia ważniejszych spraw publicznych. Cz. zajmował się téż literaturą, spisywał dzieje ojczyste i wydał „*Zprawa panum, kterak statek swuj i urzedniky swe rziditi*“ i t. d. (1587).

Czerny-Szwarcenberg (Franciszek), geograf spółczesny, ur. 1847 w Krakowie, gdzie studyjował nauki historyczne, a uzyskawszy tamże stopień doktora filozofii, był nauczycielem gimnazyjalnym w Krakowie i Lwowie. Uzyskawszy stypendyjum uniwersytetu jagiellońskiego dla studyjów geograficznych, przebywał 1874—76 na uniwersytetach wiedeńskim i lipskim, po powrocie do Krakowa został docentem, a w 1877 prof. nadzwyczajnym geografii. Ogłosił: „*Panowanie Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyków*“ (Krak. 1871); „*Zawiązki państwowe i kościelne Czech, Polski i Węgier*“ (Kraków 1872); „*Entdeckungsgeschichte der Gabun- und Ogoveländer und der Ogovequellen*“ („*Zeitschr. der Gesell. für Erdkunde in Berlin*“); „*Wirkungen der Winde auf die Gestaltung der Erdoberfläche*“ (w Petermanna „*Mittheilungen*“ *Ergänzungsheft* Nr. 48); „*Zarys Geografii fizycz. ziemi*“ (w *Przewod. liter.*); „*Zmienność klimatu i jéj przyczyny*“ (w *Pamięt. Akad. umiej. w Krakowie*); „*Znaczenie lasów*“ (w *Rocz. tow. tatrz.*); „*Handel ludźmi w Afryce*“ (w *Niwie* 1877).

Czerny (Jan), spółczesny publicysta czeski, ur. r. 1839 w Dalimierzycach, nauki uniwersyteckie kończył w Pradze, poczém podróżował po Słowiańszczyznie południowéj i Szwajcaryi, opisy których zamieszczał w *Oświacie* i *Posle z Pragi*; należał przytém do redakcyi *Słownika naucznego* (Encyklopedyi). 1866 za wydanie broszury „*Placz koruny czeske*“ uwięziony, po uwolnieniu 1867 został redaktorem *Pokroka*. 1871 i 1872 wybierany był posłem na sejmy czeskie. Oddzielnie wydał: „*Kronika Turnowska*“ (1865).

Czertkow (Aleksander), numizmatyk i historyk rossyjski, † 1858.

Czeska deklaracyja, zowie się oświadczenie posłów czeskich, napisane przez Riegera i przedstawione sejmowi d. 22 sierpnia 1868, w którém 82 podpisanych posłów czeskich określa swój polityczny program, oparty na historycznem prawie politycznym korony czeskiéj i wyjaśnia powody nieprzyjęcia mandatu poselskiego do nowo zwołanego sejmu. Porów. „*Oswiedczeni poslancu czeskych dne 22 Srp. 1868*“ (Praga 1870).

Czeskie królestwo. *Historyja.* Walka między żywiołem czeskim a niemieckim trwa bezustannie. Kongres słowiański 31 maja 1848 r. w Pradze zakończył się walką uliczną (11 czerwca) i bombardowaniem (15 czerwca). Na pierwszym konstytucyjnym sejmie austryjackim deputowani czescy stanowili prawicę i popierali rząd w walce z Madziarami, a po ukończeniu rewolucyi rząd znalazł w Czechach podporę absolutyzmu, który wtedy w Austryi zapanował; dążności narodowe ujawniły się silniéj na polu społeczném i literackiém. Dopiéro patent październikowy i konstytucyja lutowa 1861 (ob. Austryjacko-węgierska monarchija) ożywiły znowu ruch polityczny. Na sejmie krajowym 1861 Czesi posiadali większość, a delegaci sejmu do rady państwa wespół z Polakami opierali się centralistycznym dążnościom Schmerlinga. Język czeski 1874 stał się obowiązującym we wszystkich szkołach krajowych, a za rządów Belcredi'ego (od 1865) widoki czeskie nabrały nowéj siły. Gdy jednak centralizm niemiecki znowu wziął górę 1867, czescy posłowie nie zajęli swych miejsc w radzie państwa. W 1868 udział Czechów w wystawie słowiańskiéj w Moskwie okazał jawną sympatyję ich dla dążeń panslawistycznych. Układy z ministeryjum Hohenwarta 1871 skończyły się na niczém,

gdy Czesi odstąpić nie chcieli od przywrócenia wszelkich praw „*koronie św. Wacława*“ i od żądań wyłożonych w *czeskiéj deklaracyi* (ob.) z 1868 r. Podobneż żądania przedstawili Czesi cesarzowi w czasie jego podróży do Czech 1874 r. Zupełna wszakże bezowocność polityki abstynencyi oraz zupełny związek stronnictwa narodowego z arystokracyją feudalną sprowadziły rozdział śród polityków czeskich. Naprzeciw stronnictwa staroczeskiego, klerykalno-feudalnego, powstało pod przewodem Gregra stronnictwo młodoczeskie, które pod względem kwestyi prawno-państwowéj pozostało wiernem deklaracyi 1868, ale wywiesiło na swym sztandarze zasady liberalne i postanowiło zakończyć politykę usuwania się od obrad sejmowych. We wrześniu 1874 dziewięciu posłów młodoczeskich zajęło miejsca w sejmie, ale ogromna większość staroczeska (71 posłów), pod przewodem Palackiego i Riegera, według zwyczaju poprzestała na zaprotestowaniu przeciw legalności sejmu; tak samo postąpili posłowie czescy w radzie państwa po wprowadzeniu wyborów bezpośrednich do tego ciała. Po rozbudzeniu kwestyi wschodniéj 1875-6 dążności panslawistyczne ujawniły się demonstracyjnem przyjęciem Czerniajewa (ob.), wracającego z Serbii, oraz adresem do komitetu słowiańskiego w Moskwie (maj 1877). Kierunek ten panslawistyczny wszakże nie owładnął całego narodu, znalazłszy opór zwłaszcza śród duchowieństwa, a w ostatnich czasach w ogóle przywódcy czescy starają się więcéj ujawnić austryjackie swe usposobienia manifestacyjami lojalności względem rządu.

Czubinow (Dawid), oryjentalista rossyjski; ur. r. 1814, kończył nauki w uniwersytecie petersburgskim, w którym od 1861 wykłada język i literaturę gruzińską. Wydał: „*Gruzino-rusko-francuzskij słowar*“ (1840); „*Russko-gruzinskij słowar*“ (1846 r.); „*Kratkaja gruzinskaja gramatika*“ (1855); „*Chrestomatyja gruzinska*“ i in.

Czyczeryn (B.), spółczesny prawnik rossyjski, professor uniwersytetu moskiewskiego, wydał: „*Obłastnyja uczreżdienija w Rossii w XVII w.*“ (1856); „*Opyty po istorii russkago prawa*“ (1858); „*Oczerki Anglii i Francii*“ (1858); „*Nieskolko sowremennych woprosow*“ (1862); „*Istorija politycz. uczenij*“ (1869) i inne.

Czystiaków (Michał), spółczesny pedagog i etnograf rossyjski, redagował czasopismo „*Żurnal dla dietiej*“, wydał wiele rozmaitych dzieł dla dzieci, mających powszechną wziętość i często przedrukowywanych, przełożył *Don Kiszota* i Flamariona *Bóg w naturze* (1869 r.), oraz wydał cenne prace etnograficzne: „*Geograficzeskija i etnograficzeskija oczerki*“ (4 t., 1862); „*Razskazy o byłom*“ (1867); „*Żizń drewnich*“ (1868); „*Iz pojezdok po Rossii*“ (1867) i w. in.

Czystowicz (Ilaryjon), spółczesny historyk kościelny rossyjski, professor akademii duchownéj petersburgskiéj, wydał ważne prace: „*Istorija prawosławnoj cerkwi w Finlandii i Estlandii*“ (1856); „*Rieszyłowskoje dieło: Feofan Prokopowicz i Feofilakt Łopatyński*“ (1860 r.); „*Kurs opytnoj psychołogii*“ (1868); „*Feofan Prokopowicz i jego wremia*“ (1869); „*Drewnij greczeskij mir*“ (1871) i in.

D.

Dahn (Ludwik Julijan Feliks), historyk niemiecki, został 1872 r. profesorem w Królewcu. Oprócz wymienionych w głównem dziele, wydał: „*Longobardische-Studien*“ (1876 i następ.); „*Gedichte*“ (1857 r.; 2 zbiór, 1873); tragedyję „*König Roderich*“ (1874) i romans „*Ein Kampf um Rom*“ (4 t., 1875 r.); „*Deutsches Rechtbuch*“ (1877); „*Deutsches Privatrecht*“ (1878) i in.

Daisenberg (Władysław), spół. filozof polski, docent na uniwersytecie jagiell., ogłosił „*Dzieje filozofii prawa i państwa przedstawione na tle dziejów cywilizacyi*“ (t. 1, Kraków 1875 r.), dzieło pisane z wielką erudycyją, lecz bezładnie; „*Filozofija Leibnitza*“ (t. 1875).

Dal (Włodzimierz), pisarz rossyjski, † 1878 w Moskwie.

Dalin (Olof, von), jeden z reformatorów literatury szwedzkiéj, ur. 1708 r. w Vinberga, † 1763 jako kanclerz dworu w Stokholmie. Zasłużył się zwłaszcza redakcyją czasopisma „*Argus szwedzki*.“ Jego poezyje odznaczają się pięknym językiem i zręcznością w budowie wiersza.

Dall (Karolina Healey), literatka amerykańska, gorliwa obronicielka praw kobiet. W pierwszéj swéj pracy „*Essays and Sketches*“ (1848) okazała się zaciętą przeciwniczką niewolnictwa. 1844 wyszła za proboszcza *Karola D.* w Baltimore, poczem, gdy 1855 mąż jéj odjechał jako misyjonarz do Kalkuty, osiadła w Bostonie i występowała w zgromadzeniach publicznych w obronie praw kobiet. Z prac jéj zasługują na uwagę: „*Woman's Right to Labour*“ (1860); „*Historical Pictures Retouched*“ (1860); *Life of Dr.*

Zakrzewska" (1860 r.); „*Woman's Rights unter the Law*" (1861); *Sunshine*" (1864); „*The College, Market and Court*" (1868 r.); „*Patty Gray's Journey*" (1870) i in.

Dalmacyja. *Dzieje.* 1866 D., powiększona przez przyłączenie Raguzy i części Albanii, została oddzielnym krajem koronnym z tytułem królestwa. 1867 r. została przyłączoną do Cislitawii, zgodnie z żądaniem ludności włoskiéj, a wbrew życzeniom ludności sławiańskiéj, żądającéj połączenia z Kroacyją i Slawoniją w trójjedyne królestwo iliryjskie. Zaprowadzenie w D. nowego prawa wojskowego (wrzesień 1869) napotkało w okręgu kattarskim na opór i doprowadziło do powstania, uspokojonego z wielką trudnością w lutym 1870. Z nowszych dzieł o D. porów. Noë'go (1870) i Schatzmayra (1877).

Damrosch (Leopold), skrzypek i kompozytor muzyczny, ur. 1832 w Poznaniu, uczeń Dehna w Berlinie, od 1866 kapelmistrz teatru miejskiego w Wrocławiu, przeniósł się 1872 do New Yorku. Gorliwy stronnik nowego kierunku w muzyce. Z kompozycyj D. zasługują zwłaszcza na uwagę *pieśni* i *serenada.*

Damse (Józef), artysta dramatyczny, ur. w Warszawie 1832, † 1876; z początku oddawał się zajęciom biurowym, a w r. 1854 wystąpił w teatrze Rozmaitości w komedyi „Dwóch Guwernerów." — Odznaczał się werwą w rolach komicznego nastroju. Humor jego, nie wznosząc się do wykwintnéj subtelności wysokiego komizmu, był jednak szczerym i naturalnym.

Dandeville (Wiktor), generał rossyjski, ur. 1825, jako pułkownik wojsk rossyjskich wziął udział 1876 w wojnie serbsko-tureckiéj i został komendantem Belgradu. Po powrocie do kraju awansował na generała majora. Podczas wojny 1877—78, przyłączony do sztabu generała Gurko, kierował operacyjami w Bałkanach, 23 listopada 1877 zajął Etropol a 28 wyżyny Groet; 2 grudnia, śród niesłychanych trudności, przeszedł na południowy stok Bałkanów, poczem przyczynił się do zwycięstwa gen. Szuwałowa pod Filipopolem.

Daniczycz, *Daniczić* (Jerzy), znakomity filolog serbski, ur. 1825 w Nowym Sadzie, po ukończeniu nauk gimnazyjalnych w mieście rodzinném i Presburgu studyjował w Peszcie i Wiedniu początkowo prawo, następnie zaś filologiję, poczém 1856 został biblijotekarzem biblijoteki narodowéj w Belgradzie a 1859 profesorem liceum belgradzkiego; od 1866 jest sekretarzem południowo-słowiańskiéj akademii w Zagrzebiu. Oprócz prac wymienionych w głównėm dziele wydał wiele innych, z których najważniejsze: „*Pripowijetke iz staroga i novoga zavjeta*" (5 wyd., 1865); „*Oblici srbskoga jezika*" (5 wyd. 1869); „*Rječnik iz književnih starina srbskih*" (3 t., 1863—4); „*Život kraljeva i arhiepiskopa srbskih*" (1866 r.) i in. Nadto przełożył na język serbski Stary i Nowy Testament „*Sveto pismo*" (1865).

Daniel (Herman Adalbert), hymnolog i geograf niemiecki, ur. 1812 w Köthen, † 1871 w Lipsku; do 1870 profesor pedagogijum w Halli. Z dzieł jego najważniejsze: „*Thesaurus hymnologicus*" (5 t. 1841—56); „*Codex liturgicus*" (3 t., 1847—53); „*Handbuch der Geographie*" (4 wyd., 5 tom., 1874—75); „*Lehrbuch der Geographie*" (45 wyd. 1876) i „*Leitfaden der Geographie*" (115 wyd., 1877 r.). Porów. „*H. Ad. D. Ein Lebensbild*" (Halla 1872).

Danielewski (Ignacy), spółczesny pisarz polski, jest obecnie redaktorem „*Gazety toruńskiéj.*"

Danija. *Ludność* (1876) 1,903,000 m. *Handel.* (1875) przywóz 227,744,000 koron (po 34,7 kop.), wywóz 170,658,000 koron. — Dochód państwowy (1876—77) 48,085,954 koron, rozchód 46,695,071 koron. — *Historyja,* W r. 1873 zawarto konwencyję monetarną ze Skandynawiją. W tym czasie w Folkethingu straciła większość dotychczas rządząca partyja narodowo-liberalna, oparta na przewadze stolicy, i lewica (partyja chłopska) coraz gwałtowniéj domagała się ustąpienia ministeryjum Holstein-Holsteinborg. Również i przy nowych wyborach lewica otrzymała większość i wskutek tego następne ministeryja Fonnesbecha (1874) i Estrupa (1875) nie były w stanie uzyskać poparcia Folkethingu. Zwłaszcza zaś nie zatwierdzono funduszu na uzbrojenie i ufortyfikowanie granic, jakkolwiek 1873 przyjętą została nowa organizacyja armii. — Walka pomiędzy koroną, ministeryjum i Landsthingiem z jednéj a Folkethingiem z drugiéj strony ciągle się wzmagała, aż w końcu w kwietniu 1877 r. Folkething oskarżył sądownie ministeryjum o pogwałcenie konstytucyi i odrzucił budżet, a sprawy finansowe uporządkowane zostały prowizorycznėm postanowieniem królewskiém. Sąd państwowy uniewinnił ministrów co do zarzutu nielegalnéj przedaży dóbr państwowych. W październiku sejm został znowu otwarty, a Folkething odrzucił wprawdzie budżet przedstawiony w kwietniu, ale uchwalił budżet tymczasowy, czém otwartą została droga do porozumienia się z rządem, zwłaszcza, że jeszcze w lipcu ustąpił minister wojny Haffner, którego propozycyje wydatków na cele wojenne były główném zarzewiem sporów. Skutkiem całego tego starcia między lewicą a rządem stronnictwo narodowo liberalne utraciło władzę; ma to téż wpływ na stosunki z Niemcami, lewica bowiem daleko lepiej jest usposobioną względem tego zaborczego sąsiada.

Danner (Ludwika Krystyna, hr.), morganatyczna małżonka Fryderyka VII, króla duńskiego, † 1874 w Genui, nie zaś 1867 r., jak podano w główném dziele.

Dantzenberg (Jan Michał), poeta flamandzki, ur. 1808 w Heerlen, † 1869 w Brukseli; był nauczycielem w rozmaitych miejscach, od 1838 urzędnikiem banku brukselskiego Société général. Z prac jego zasługują na uwagę: „*Beknopte Prosodia der nederlandsche Spraek*" (Antwerpija 1851 r.); „*Volksleesboek*" (Bruksela 1854). Nadto założył i redagował czasopisma: „*De Toekomft*" i „*Nederduitsch Tijdschrift.*"

Dar Fertit, kraina w środkowéj Afryce, należąca do Egiptu, położona na południe od Darfuru, w porzeczu Bahr el Arab, zamieszkała przez Negrów Su-

dańskich, najważniejszym szczepem których jest Kredj, liczący do 20,000 m.; główna osada Seriba Sibar. D. F. zbadany został 1871 r. przez Schweinfurtha.

Daru (Napoleon, hr.) od 1871 do 1876 był członkiem zgromadzenia narodowego i głosował jako konserwatysta; przy wyborach 1876 wybrany senatorem dożywotnim.

Darwin (Karol), naturalista angielski, oprócz wymienionych w główném dziele wydał nadto: *„O owadożernych roślinach“* (1875 r.); *„Ruchy i sposób życia roślin pnących“* (1875 r.); *„The effects of cross and selffertilisation in the vegetable kingdom“* (1876). Zbiorowe wydanie dzieł D. w przekładzie niemieckim Carusa wychodzi od r. 1874. W polskim przekładzie wydał Masłowski *„Pochodzenie człowieka i dobór płciowy“* (3 t., 1877) oraz Dobrski *„Wyraz uczuć u człowieka i zwierząt“* (1874); nadto *„O pochodzeniu gatunków“* wychodzi w przekładzie Mayzla. Porów. życiorys napisany przez Meyera (1870)

Dash (wicehrabina de Saint Mars), romansopisarka francuska, † 1871 w Paryżu.

Dastich (Józef), filozof czeski, ur. 1834 w Czimelicach, † 1870; po ukończeniu studyjów uniwersyteckich w Pradze i Heidelbergu, był od 1860 docentem a od 1865 profesorem filozofii w Pradze. Wydał między innémi: *„Filosoficka propedeutika“* (2 t., 1866—7); *„Zahladowe prakticke filosofie we smyslu wszeobecne etiky“* (1863) oraz spólnie z Jandeczkiem *„Logika pro wyszszi gimnasia“* (1870).

Daubigny (Karol Franciszek), francuski malarz krajobrazów, † 1878 w Paryżu.

Daudet (Alfons), poeta, romansopisarz i autor dramatyczny francuski, ur. r. 1840 w Nîmes, po ukończeniu nauk w mieście rodzinném przybył 1857 do Paryża, a od 1861—65 był urzędnikiem w kancelaryi prezesa rady prawodawczéj, następnie poświęcił się wyłącznie literaturze. Początkowo wystąpił ze zbiorami poezyj: *„Les Amoureuses“* (1858); *„La double conversion“* (1861); następnie pisał komedyje tak sam jako i w spółpracownictwie z Ernestem Lépine'm, między innémi: *„La dernière idole“* (1862); *„L' oeillet blanc“* (1863); *„Les absents“* (1865); *„Le sacrifice“*; *„L' Arlesienne“* (1872); *„Lise Tavernier“* (1872) i in. Jako powieściopisarz wystąpił D. po raz pierwszy 1863 r. z romansem *„Le roman du petit chaperon rouge.“* Daléj wydał wiele wysoko cenionych tak przez czytelników jako i krytykę zarysów obyczajowych, odznaczających się prawdą i wiernem malowaniem objawów życia, między innemi: *„Le petit Chose“* (1865); *„Lettres de mon moulin“* (1866); *„Lettres à un absent“* (1868); *„Jack, histoire d'un ouvrier“* (2 t., 1878; przekład polski w dodatku do *Przeglądu tygodn.*); *„Fromont jeune et Risler aîné“* (1874; polski przekład w *Kłosach* i *Gazecie polskiéj*); *„Le Nabab“* (1877, polski przekład w *Gazecie Warszawskiéj*) i in. D., obok Flauberta i Zoli, jest najznakomitszym przedstawicielem realizmu w powieści.—Starszy brat jego Daudet (Ernest), literat i publicysta francuski, ur. 1837 w Nîmes, wydał również kilka romansów, utworów dramatycznych, broszur politycznych (*„La vérité sur la fusion“*) i t. d., nadto jest czynnym spółpracownikiem rozmaitych czasopism legitymistycznych.

Dauksza (Mikołaj), pierwszy katolicki pisarz w języku litewskim w XVI. w., był kanonikiem katedry żmudzkiéj; wydał: *„Kathechismus arba mokslas kiekwienam krikszczionii privalus“* (Wilno 1595; jedyny znany egzemplarz w biblijotece publicznéj w Petersburgu) i *„Postyllę katolicką większą“* (tamże 1599 r.; trzecia książka drukowana w języku litewskim).

Daumas (Melchior Józef Eugenijusz), † 1871.

Daumer (Jerzy Fryderyk), pisarz i poeta niemiecki; † 1875 w Würzburgu.

David (Felicyjan), kompozytor francuski, † 1876.

David (Ferdynand), znakomity skrzypek, † 1873 w Graubinden.

David (Hieronim Fryderyk Paweł, baron), w r. 1876 wybrany z dep. Girondy do zgromadzenia narodowego, należy do grupy odwołania się do ludu.

Davidson (Tomasz), geolog angielski, ur. 1817 r. w Edynburgu, kształcił się we Włoszech i Francyi. Z prac jego najcelniejsze *„On fossil british Brachiopoda“* (3 t., 1856) i *„Illustrations and history of Silurian Life“* (1868).

Davis (Andrzej Jackson), przywódca spirytystów amerykańskich, ur. 1826 w Blooming Grove (w st. New York), stale przebywa w Orange (st. New Jersey). Z licznych dzieł jego najważniejsze: *„The principles of nature, her divine revelations and a voice to mankind“* (1847, 30 wyd., 1869). Nadto wydał: *„The Great Harmonia“* (7 t.); *„The approaching crisis“*; *„The penetralia“*; *„The present age“*; *„The inner life“*; *„The summer land“*; *„Death ant the after life“*; *„The harbinger of health“*; *„Arabula, or the Divine guest“* i w. i.

Davium, nowy pierwiastek chemiczny, metaliczny, odkryty 1877 r. przez Kerna w rudzie platynowéj. Kern otrzymał w stanie czystym 0,27 grama. Jest-to metal barwy srebrzystéj, twardy, trudno topliwy, rozpuszczalny w wodzie królewskiéj. Ciężar właściwy = 9,39, ciężar atomowy blisko 154.

Dawson (Jan William), naturalista, ur. 1820 r. w Picton w Nowéj Szkocyi; po ukończeniu uniwersytetu w Edynburgu, powrócił do Kanady i poświęcił się zbadaniu Nowéj Szkocyi i Nowego Brunświku pod względem historyi naturalnéj i geologii; od 1850 jest superintendentem wychowania publicznego w Nowéj Szkocyi. Wydał: *„Acadian Geology“* (2 wyd., 1868); *„Devonian and carboniferous flora of Eastern North America“*; *„Archaia, or Studies on the Cosmogony and Natural History of the Hebrew scriptures“* (1858); *„The story of the earth and man“* i in.

Dąbrowa, główna osada okręgu zachodniego górnictwa rządowego; w r. 1876 tutejsze kopalnie węgla i zakłady hutnicze kupione zostały przez Plemiannikowa za 1,300,000 rs. i są obecnie eksploatowane przez kompaniję francusko-włoską; 1878 założono fabrykę relsów kolejowych.

Dąbrowski (Jarosław), wódz naczelny komuny paryskiéj 1871, ur. 1835 na Wołyniu, ob. dzieło główne.

Déak (Franciszek), znakomity patryjota i mąż stanu węgierski, † 1876 r. w Budapeszcie. Porów. bijografije Pulszky'ego (1876 r.) i Csengery'ego (1877).

De Bary (Henryk Antoni), botanik niemiecki, ur. 1831 w Frankfurcie nad Menem, od 1855 profesor botaniki w Freiburgu, od 1867 w Halli, przeniosł się 1872 r. do Strasburga. Zasłużył się zwłaszcza badaniami nad grzybami. Wydał: „*Ueber Brandpilze*" (1853); „*Ueber die Konjugaten*" (1858); „*Die Mycetozoen*" (2 wyd., 1864); „*Kartofelkrankheit*" (1861); „*Beiträge zur Morphologie und Physiologie de Pilze*" (1864—70); „*Morphologie und Physiologie der Pilze, Flechten und Myxomyceten*" (1866); „*Anatomie der Vegetationsorgane*" (1877) i in. Nadto redagujo czasopismo poświęcone botanice p. t. „*Botanische Zeitung.*"

Decazes (Ludwik Karol Elijasz Amanieu, książe de D. i von Glücksberg), mąż stanu francuski, syn Elijasza D. (ob. dzieło główne), ur. 1819 w Paryżu; wcześnie rozpoczął karyjerę dyplomatyczną, początkowo jako sekretarz ambasady w Londynie, następnie zaś jako poseł nadzwyczajny przy dworach hiszpańskim i portugalskim. Po rewolucyi lutowéj 1848 wraz z ojcem porzucił życie publiczne i zajął się sprawami przemysłowemi. Był członkiem rady generalnéj departamentu Girondy, poczém 1863 i 1869 wybierany był jako deputowany do ciała prawodawczego. 1871, wybrany do zgromadzenia narodowego, zasiadł po prawicy. 1873 r. mianowany ambasadorem w Londynie, został wkrótce potém ministrem spraw zagranicznych i na stanowisku tém pozostał we wszystkich późniejszych ministeryjach aż do końca 1877, t. j. do objęcia rządów przez gabinet Dufaure'a. Podczas przesilenia wschodniego 1876 usiłował zbliżyć się do Rossyi, aby rozerwać przymierze rossyjsko-niemieckie, co jednak powodzenia nie miało. Przy wyborach do izby 1877 przepadł, nie zdoławszy także dostać się do senatu.

Dechamps (Adolf) † 1875.—D. (Wiktor) jest arcybiskupem w Malines; i jednym z przywódców ultramontańskich w Europie.

Dechen (Henryk Ernest Karol von), geolog niemiecki, ur. 1800 w Berlinie, od 1834 profesor górnictwa tamże, był w latach 1860—64 wyższym urzędnikiem górniczym w Bonn. Jako rezultaty urzędowych badań geologicznych prowincyj Nadreńskich i Westfalii wydał *Kartę geologiczną* (1855—65, w 34 sekcyjach) z objaśnieniami („*Erläuterungen*", 2 t., 1870—72); „*Geologische Karte von Deutschland*" (1869); „*Die nutzbaren Mineralien und Gebirgsarten im Deutschen Reiche*" (1873) i in.

De Cort (Franciszek), poeta flamandzki, ur. 1834 w Anwerpii, mieszkał w Brukseli, † 1877. Ogłosił: „*Liederen*" (2 t., 1857—59 r., nowy zbiór 1872 r.); „*Zingzang*" (1866).

Degérando (August), syn Józefa Maryi barona D., ur. 1809 w Lyonie, † 1849 r. w Dreźnie; ożeniwszy się z hr. Emmą Teleki, osiadł w Siedmiogrodzie, pilnie badał stosunki polityczne i socyjalne przybranéj ojczyzny i starał się zjednać dla Węgrów sympatyję na zachodzie. W tym celu wydał kilka ważnych dzieł.

De Gubernatis (Anioł), poeta i uczony włoski, ur. 1840 w Turynie, profesor lingwistyki we Florencyi. Wydał liczne utwory dramatyczne oraz cenne prace z zakresu lingwistyki i mytologii porównawczéj, jak „*Lettura sopra la mitologia*" (1874); „*Romolo Augustulo, elegia dramatica*" (1876) i in.

Deguerry (Kasper), ksiądz, pisarz religijny francuski, ur. 1797 w Lyonie; od 1824—26 kaznodzieja w Lyonie i Paryżu, za Karola X jałmużnik gwardyi, od 1849 proboszcz kościoła św. Magdaleny w Paryżu. Po rewolucyi 18 marca 1871 uwięziony, jako zakładnik, wraz z arcybiskupem Darboy i senatorem Bonjeau, został 27 maja rozstrzelany. — Wydał między innemi: „*Eloge de Jeanne d'Arc*" (1828); „*Histoire de l'Ancien et du Nouveau Testament*"; (1846); „*Vie des Saints*" (1845) i in.

Déjazet (Paulina Wirginija), znakomita aktorka francuska, ur. 1798 r. w Paryżu, † 1875 r. tamże.— Wcześnie wystąpiła na scenę w rolach dzieci i uzyskała następnie wielką sławę, występując na deskach teatru w Palais Royal, zwłaszcza zaś w wodewilach, przez prawdę swéj gry i filuterność.— Bijografiję D napisał Duval (1876).

Delaporte (Michał), pisarz dramatyczny franc., ur. 1806 w Paryżu, † 1872; po ukończeniu nauk w kolegijum w Amiens, uczył się przez czas niejaki malarstwa u Régnaulta i jednocześnie zajmował się litografiją. W tym czasie w dzienniku satyrycznym *La Charge* pomieścił wiele rysunków, z których zwłaszcza *sylwetki fantastyczne* powszechnie się podobały. Następnie poświęcił się literaturze i od 1835 r., już sam, już w spółpracownictwie z Bayard'em, Lubize'm, Cogniard'em, Dupeuty'm, Cormon'em, Gabriel'em i in., napisał cały szereg wodewilów, operetek i komedyj, z powodzeniem przedstawianych na scenie.

De la Rive (August Artur), fizyk, ur. 1801 w Genewie, od 1823 profesor fizyki tamże, † 1873. Pracował zwłaszcza nad elektrycznością i magnetyzmem, zajmował się wiele galwanoplastyką; w latach 1836—41 redagował czasopismo *Bibliothèque universelle de Genève*", w latach zaś 1841—45 „*Archives de l' électricité*, oraz spólnie z Morignac'em *Archives des sciences physiques et naturelles*" (1846—60). Wydał: „*Traité de l' électricité théorique et appliquée*" (3 t., 1854—58).

Delaunay (Karol Eugenijusz) † 1872.

Delavaux (Ludwik), pisarz polski, ur. 1784 r. w Krakowie, † 1870 w Bochni; pochodził z rodziny francuskiej zdawna w Polsce osiadłéj. Wydał: *Obraz piękności natury*" (Kraków 1848); „*Górale Bieskidowi i zachodniego pasma Karpat*" (t. 1851), cenny zarys etnograficzny, i in.

Deligrad, miasto słynne w nowszych dziejach serbskich, leży w powiecie aleksinackim, o 2 godz. od Aleksinacza a 5 od Kruszewacza. Znajdują się tutaj szczątki fortyfikacyj, wzniesionych 1804 r. na początku powstania serbskiego przez niejakiego Żika z Macedonii. Do 1808 r. twierdza ta zwała się *Karwingrad*; tegoż roku miasto było oblężone przez

wojsko tureckie, które podczas świąt wielkanocnych przypuszczało trzykrotny szturm, zawsze jednak było odpartém. Od tego czasu miasto nazwane zostało przez Turków *Deliwar*, przez Serbów zaś D. Następnie jeszcze po kilkakroć kusili się Turcy o zdobycie D., lecz zawsze bezskutecznie, aż w końcu 1813, po opuszczeniu przez Serbów, zostało dnia 7 lipca zajęte przez Turków. W czasie wojny turecko-serbskiéj 1876, po upadku Aleksinacza, był D. główną kwaterą Czerniajewa.

Dellinghausen (Edward, baron), generał rossyjski, ur. 1824 w Estlandii, kształcił się w korpusie kadetów morskich i rozpoczął służbę 1842 jako midszipman, 1846 przeszedł do wojska lądowego i został adjutantem szefa sztabu armii kaukazkiéj gen. Kotzebuego. Podczas wojny wschodniéj 1853—55 odznaczał się zwłaszcza pod Silistryją, 1857 awansował na pułkownika, 1863 na generał-majora, 1869 został dowódcą 29 dywizyi piechoty. Podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877—8, jako dowódca 11 korpusu, odniósł 4 grudnia 1877 zwycięztwo nad Fuadem-Paszą pod Eleną, czem rozstrzygnął los Plewny.

Delord (Taxile), publicysta, literat i mąż stanu francuski, ur. 1812 w Avignon, † 1877; nauki kończył w Marsylii i już wtedy pisywał do czasopisma *Sémaphore*. Przybywszy do Paryża 1837 r., został spółpracownikiem rozmaitych czasopism, od 1842 redaktorem *Charivari*, następnie spółredaktorem *Siècle*, od 1868 czasop. *L'Avenir National*, w końcu 1869 przeszedł znowu do redakcyi *Siècle*'a. 1871 r. wybrany do zgromadzenia narodowego, zasiadał na lewicy. Wydał między innémi: „*Physiologie de la Parisienne*“ (1851 r.); „*Messieurs les Cosaques*“ (1854); „*Les troisièmes pages du journal le Siècle*“ (1860 r.); „*Histoire du second empire*“ (6 t., 1869—76).

Dembowski (Leon), senator i kasztelan, † 1878 r. w Warszawie; życiorys w *Tygodniku ilustrowanym* Nr. 114, 1878.

Demetz (Fryderyk August), filantrop francuski, ur. 1796, † 1873; początkowo adwokat w Paryżu, następnie sędzia i wiceprezes sądu poprawczego, 1836 wysłany był do Stanów Zjednoczonych dla zbadania systemu więzień. 1840 założył w Mettray pod Tours osadę rolniczo-karną dla małoletnich przestępców. Napisał projekt założenia domu schronienia dla przestępców uwolnionych z więzienia (1836 r.); „*Rapport sur les penitenciers des Etats-Unis*“ (1830), oraz wydawał coroczne sprawozdanie o stanie osady w Mettray.

Demidow (Anatol) † 1870 w Paryżu.

Demmler (Jerzy Adolf), budowniczy niemiecki, ur. 1804 r. w Güstrowie w Meklemburgu, pozostając do 1851, jako budowniczy dworski, w służbie rządowéj meklemburgskiéj, wystawił zamek w Szwerynie i w. in. 1868 był jednym z założycieli niemieckiéj partyi ludowéj i 1877, wybrany przez stronnictwo socyjalno-demokratycne, był członkiem parlamentu niemieckiego.

Demolombe (Jan Karol Florenty), prawnik francuski, ur. 1804, od 1827 profesor w Caen i adwokat, wydał wysoko-ceniony komentarz do kodeksu Napoleona p. t. „*Cours de Code Napoléon*“ (t. 1—21, Paryż 1845—63).

Denfert-Rochereau (Piotr Maryja Filip Arystydes), wyższy oficer i mąż stanu francuski, ur. 1823 w St. Maixent, kształcił się w szkole politechnicznéj i w szkole aplikacyjnéj w Metz, po ukończenin któréj 1847 wstąpił do służby wojskowéj. Odbył kampaniję rzymską (1849) oraz krymską (1854—55) i przy wzięciu wieży Małachowa został niebezpiecznie rannym. Następnie był od 1855 r. profesorem konstrukcyi w szkole w Metz, poczém był wysłany do Algeryi i w końcu 1864 mianowany komendantem w Belfort (ob. główne dzieło pod art. *Denfert*). Od 1876 był kwestorem zgromadzenia narodowego; † 1878.

Denis (Paweł Kamil von), 1866 wyszedł ze służby i † 1872 w Dürkheim.

Depretis (Augustyn), mąż stanu włoski, ur. w Stradelli; studyjował prawo i był adwokatem w Turynie, a wybrany do parlamentu sardyńskiego należał do lewicy. W 1860 mianowany został przez Garibaldi'ego prodyktatorem Sycylii, ale gdy nakazał urzędnikom składanie przysięgi na wierność Wiktorowi Emanuelowi, poróżnił się z Garibaldim i złożył urząd. 1862—3 w gabinecie Ratazziego był ministrem robót publicznych, w 1866 ministrem marynarki a w 1867 na krótko finansów; następnie stanął na czele opozycyi postępowéj a po upadku konsorteryi (ob.) w marcu 1876 został prezesem gabinetu i ministrem finansów. Stronnictwo jednak jego rozpadło się, a zwłaszcza odstąpili go Włosi południowi, tak że gdy w marcu 1878 nastąpiło przesilenie ministeryjalne z powodu kwestyi o zarząd zakupionych dróg żelaznych górnowłoskich, D. nie mógł utworzyć nowego gabinetu i ustąpił w marcu 1878. Obecnie (grudzień 1878) po zachwianiu Cairolego, jest znowu mowa o ministeryjum D.

Derfelden (Wilhelm), generał rossyjski, ur. 1735 w Estonii, † 1819; 1854 r. wstąpił do wojska jako szeregowiec i odznaczył się w kampanijach tureckich pod wodzą Rumiancowa i Suworowa. O działalności jego w wojnie polskiéj 1794 r. ob. główne dzieło.

Dernburg (Henryk), prawnik niemiecki, ur. 1829 w Moguncyi, profesor prawa w Zurychu, następnie w Halli a od 1873 w Berlinie; członek pruskiéj izby panów, należy do stronnictwa liberalnego. Wydał: „*Geschichte und Theorie der Kompensation*“ (2 wyd., 1868); „*Das Pfandrecht*“ (2 t., 1860—64); „*Lehrbuch des preuss. Privatrechts*“ (t. 1—2, 1864—77); „*Das Vormundschaftsrecht der preuss. Monarchie*“ (2 wyd., 1876); „*Das preussische Hypothekenrecht*“ (z Heinrichsem, 1877).—D. (Fryderyk), brat pop., ur. 1833, był adwokatem w Darmstadzie, od 1871 jest członkiem sejmu niemieckiego, od 1875 redaktorem „*Nationalzeitung*.“

Derożyński (Waleryjan), generał rossyjski, ur. r. 1826 w gubernii woroneskiéj, po ukończeniu korpusu kadetów wstąpił 1845 r. do artyleryi, następnie, po ukończeniu 1849 akademii wojskowéj, jako oficer sztabu generalnego, brał udział w wojnie

wschodniéj i w obronie Sewastopola był ranny. — 1857 r. mianowany podpułkownikiem, przeznaczony został na naczelnika sztabu 4 dywizyji kawaleryi; 1861 r., jako pułkownik, był przykomenderowany do szkoły wojskowéj mikołajewskiéj; po otrzymaniu 1872 r. stopnia generałmajora, od 1873 pełnił obowiązki dowódcy 2 brygady 9 dywizyi piechoty i w tym charakterze wraz z generałem Stolietowem kierował podczas wojny wschodniéj 1877-8 obroną wąwozu Szybki w Bałkanach, gdzie poległ dnia 26 sierpnia 1877.

Derwisz-pasza, generał turecki, ur. 1817 w Konstantynopolu, uczył się inżynieryi wojskowéj w mieście rodzinném i górnictwa w Paryżu, był potém dyrektorem różnych kopalń w Azyi Mniejszéj, następnie prof. fizyki i chemii w szkole wojskowej w Konstantynopolu, 1849 został gen. dywizyi, 1854 komisarzem tureckim w księstwach naddunajskich, 1855 dyrektorem szkół wojskowych, 1861 dyrektorem górnictwa i leśnictwa, potém posłem w Petersburgu. W 1875 został generał-gubernatorem Bośnii, gdzie srogością swoją przyczynił się do rozprzestrzenienia powstania, a 1877 r. dowódcą w Batum, który przez ośm miesięcy dzielnie bronił.

Deryng (Emil), spółczesny artysta dramatyczny i powieściopisarz, występował z powodzeniem na scenie wileńskiéj, następnie przez czas niejaki był reżyserem sceny warszawskiéj, obecnie założył w Warszawie szkołę dramatyczną prywatną. Wydał: „*Córka żołnierza*“ (2 t., Wilno 1845); „*Szatan ziemi i anioł*“ (3 t., 1851); „*Bracia Morawczycy*“, dramat (1849); „*Hrabia i listy*“, komedyja (1849); „*Pojata córka Lezdejki*“, dramat (1854); „*Bogumił Duda*“ komedyja (1857 r.); „*Obrazki z podań krajowych*“ (1862); „*Dramaturgija powszechna*“ (1874) i in.

Deryng (Maryja), artystka dramatyczna, córka pop., ur. 1857 w Wilnie, wystąpiła po raz pierwszy na scenie lwowskiéj 1870 w komedyi *Pożar w klasztorze*, ale wkrótce porzuciła role naiwne i zyskała powodzenie w rolach tragicznych, które ze zrozumieniem i zapałem oddaje. W 1875 wystąpiła po raz pierwszy w Warszawie i wkrótce stale z teatrem warszawskim się związała. Z ról jéj celniejsze: Ofelija (*Hamlet*), Małgosia (*Faust*), Klara (*Egmont*), Ludwika (*Miłość i intryga*), Amelia (*Zbójcy*), *Dziewica orleańska*, Klara (*Śluby panieńskie*), Goplana (*Balladyna*) i in.

De Sanctis (Franciszek), uczony włoski, ur. 1818 w Morra (w Neapolitańskiém), 1848 był sekretarzem generalnym w ministeryjum oświecenia w Neapolu, poczém od 1850—53 r. więzień polityczny, został nastęnie profesorem politechniki w Zurychu; pod Cavourem był czas niejaki ministrem oświecenia publicznego, następnie profesor uniwersytetu w Neapolu. W marcu 1878 objął tekę oświecenia w gabinecie Cairolego. Z prac jego najważniejsze: „*Storia della literatura italiana*“ (2 t., 1872),

Dessoir (Ludwik), artysta dramatyczny, † 1874 w Berlinie.—Syn jego *Ferdynand* występował od r. 1864—67 w Berlinie, poczém przeniósł się do Drezna.

Destouches (Paweł Emil), malarz historyczny i rodzajowy francuski, ur. 1794 w Dampierre, † 1874 w Paryżu, uczeń Davida, Guérina i Grosa, zwiedzał następnie Angliję i Włochy. — Z obrazów D. najcelniejsze: *Wskrzeszenie Łazarza*, *Chrystus na górze Oliwnéj*, *Szeherazada* i in.

Detlef (Karol), pseudonim, właściwie *Klara Bauer*, powieściopisarka niemiecka, ur. 1836 w Swinemünde, przez czas dłuższy przebywała w Rossyi jako nauczycielka, † 1876 w Wrocławiu. Wydała: „*Unlösliche Bande*“ (3 wyd., 1877); „*Bis in die Steppe*“ (2 wyd., 1871); „*Das Dokument*“ (4 t., 1876); „*Benedicta*“ (3 t., 1876); „*Nora*“ (3 wyd., 2 t., 1876) i in. W powieściach swoich naśladuje Turgeniewa, biorąc zazwyczaj za przedmiot życie wyższych warstw społeczeństwa rossyjskiego.

Deventer (Henryk, van), słynny akuszer, ur. 1651 w Holandyi, † 1724 r.; początkowo uczył się złotnictwa, poczém poświęciwszy się medycynie, ukończył uniwersytet w Gröningen i zajmował się praktyką w Vieverde a następnie w Hadze. Z prac jego, przekładanych na języki niemiecki, francuski, angielski i łaciński, najcenniejsze: „*Dageraat der Vroed vrouwen*, *ofte voorlopes van het traptaet genaemt nieuw ligt der Vroed vrouwan*“ (Leyda, 1696); „*Manuale operatien. I Deel, zijnde an nieuw ligt vor vroed-meesters en vroed-vrouwen*“ (Haga 1701 r.); „*Operationes chirurgicae novum lumen exhibentes obstrectricantibus*“ (Lugdun 1701); „*Beschryving van de ziekte der beenderen, insonderheit van de rachitis*“ (Lugdun 1739) i in.

Devrient (Karol August), 1869 obchodził 50 letni jubileusz swéj działalności na scenie i † 1872 r. w kąpielach Lautenberskich w Harzu.

Devrient (Filip Edward), artysta dramatyczny i pisarz niemiecki, † 1877 w Karlsruhe.

Dewelino, ob. *Deulino* w dz. gł.

Diadochowie (z gr. następcy), zowią się wodzowie Aleksandra W. (ob.), którzy po jego śmierci, zaszłéj 323 przed Chr., po gwałtownych walkach pomiędzy sobą, zakończonych 276 przed Chr., podzielili się państwem macedońskiém.

Diagometr, przyrząd wynaleziony 1878 r. przez profesora Palmieri, przeznaczony do oceniania dobroci olejów i tkanin za pomocą elektryczności.

Dickenson (Anna Elżbieta), jedna z najwymowniejszych obronicielek praw kobiet, ur. 1842 w Filadelfii. W 14 r. życia ogłosiła w czasopiśmie *The Liberator* pierwszą swą pracę p. t. „*Slavery*“, następnie została nauczycielką w New Brighton i odtąd prawie bezustannie przemawiała na zgromadzeniach publicznych za zniesieniem niewolnictwa i porównaniem praw kobiet. Również zaszczytnie dała się poznać jako mówczyni polityczna, między innemi 1862 przyczyniła się do przeprowadzenia w stanach New-Hampshire i Konektikut kandydatów republikańskich. Z mniejszém powodzeniem występywała na polu literackiém, zarówno w artykułach literackich, jak i w oddzielnych dziełach, a między innémi w powieści: „*What answer?*“ (1868).

Didot (Ambroży), księgarz francuski, † 1876.

Diehl (Karol), kaznodzieja polski ewangelicko-reformowany, † 1831, był przez lat wiele senijorem kościołów wyznania helweckiego w królestwie polskiém. Za księstwa warszawskiego był członkiem komisyi prawodawczéj cywilnéj, deputowanym z m. Warszawy na sejm 1811, członkiem towarzystwa przyjaciół nauk. Człowiek zacny, uczony i powszechnie szanowany. Wydał: „*Głos*“ (1811); „*Kazanie*“ (1826); „*Mowa*“ (1828).

Dieringer (Franciszek Ksawery), teolog katolicki niemiecki, † 1876 w Bonn.

Dietl (Józef), znakomity lekarz polski, † 1878 r. w Krakowie; życiorys w *Tygodniku illustrowanym* Nr. 112 z 1878.

Dietrichsheim (Maurycy Józef, hr.), † 1864, straciwszy 1852 syna swego także *Maurycego*, ostatniego potomka starożytnego tego rodu.

Dietz (Teodor), malarz historyczny niemiecki, ur. 1818 w Neunstetten w Badeńskiém, † 1870 w Gray pod Dijon; kształcił się w Monachijum, poczém przebywał tamże do 1841; od 1860 malarz dworski i profesor w szkole sztuk pięknych w Karlsruhe, podczas wojny francusko-niemieckiéj towarzyszył armii badeńskiéj. Z utworów D. celniejsze: *Smierć Maxa Piccolomini'ego*, *Zwycięstwo Ludwika Badeńskiego nad Turkami*, *Nocny przegląd wojska wykonany przez Napoleona*, *Spustoszenie Heidelberga przez Mélaca*, *Zwycięstwo pod Rossbach*, *Szturm do Belgradu*, *Przejście Blüchera przez Ren pod Laub*, *Blücher w marszu na Paryż* i in.

Dietzsch (August), teolog niemiecki, ur. w Hofen, † 1872 w Bonn. Po ukończeniu uniwersytetu w Tübingen, został 1858 proboszczem w Böblingen, zkąd 1870 r. powołany został na profesora teologii systematycznéj w uniwersytecie w Bonn. Z dzieł jego najważniejsze „*Adam und Kristus*“ (Bonn 1871).

Diez (Fryderyk Chrystyjan), filolog niemiecki. † 1876 w Bonn.

Diezmann (Jan August), † 1869.

Dio Cassius, ob. Dyjon Kassyjusz.

Dirksen (Henryk Edward), prawnik niemiecki, ur. 1790 w Królewcu, profesor prawa rzymskiego tamże i w Berlinie, † 1868. Główne jego dzieło „*Manuale Latinitatis fontium juris civilis Romanorum*“ (1837—1839). Pozostałe pisma „*Hinterlassene Schriften*“ (2 t., 1871) wydał F. D. Sanio, który téż napisał jego życiorys (1870).

D'Israeli (Benijamin), objął znowu 1874 r., jako pierwszy minister, steř państwa i prowadzi go dotąd (1878 r.) zręcznie i z powodzeniem. Za jego rządu Anglija przyjęła energiczniejszą postawę w sprawach zewnętrznych, a kwestyja wschodnia, dotykając bezpośrednio interesów angielskich, dała sposobność D. niejednokrotnie rzucić głos na szalę. — Przez zakupienie akcyj kanału suezkiego od wice-króla egipskiego zapewniwszy wpływ Anglii w tamtych stronach, wystąpił w kwestyi wschodniéj stanowczo przeciw Rossyi. Jego usiłowania powstrzymały Turcyję od zupełnego upadku; jako przedstawiciel Anglii na kongresie berlińskim zdołał utrzymać przy Turcyi Rumeliję wschodnią, a układem, zawartym potajemnie z Turcyją, uzyskał dla Anglii Cypr. W obec powodzeń D. przeciwnicy jego polityczni w Anglii umilknąć musieli; królowa obdarzyła go 1876 tytułem *earla of Beaconsfield* i *barona Hughensen*, a powrót jego z kongresu berlińskiego był istnym wjazdem tryjumfalnym. Ostatni ten okres jego działalności wypełnia bieżące dzieje Wielkiéj Brytanii (ob.). Por. „*Benj. D., a biography*“ (1877).

Dixon (William Hepworth), historyk i krytyk angielski, oprócz wymienionych w główném dziele wydał jeszcze: „*History of two queens: Catharine of Aragon and Anne Boleyn*“ (4 t., 1873—74); „*Ruby Grey*“ (3 t., 1878) i in.

Dobieszewski (Zygmunt), lekarz, oprócz prac wymienionych w główném dziele wydał: „*Przewodnik do klimatycznego leczenia*“ (War. 1878).

Dobrolubow (Mikołaj), znakomity krytyk i publicysta rossyjski, ur. 1836 w Niżnym Nowogrodzie, † 1861 w Petersburgu; po ukończeniu nauk w instytucie pedagogicznym, poświęcił się literaturze i od 1858 pomieszczał cenne prace krytyczne, zwłaszcza zaś w czasopiśmie *Sowremennik*. Był jednym z najzdolniejszych przedstawicieli kierunku realnego. Z prac jego krytycznych najcelniejsze: *Temnoje carstwo*; *Kogda że pridet nastojasczij deń?*; *Błagonamierennost' i diejatelnost'*; *Czerty dla charakteristiki russkago prostonarodja*; *Łucz swieta w temnom carstwie*; *Zabityje ludi* i w. in. Ogólny zbiór pism D. wyszedł p. t. „*Soczinenja*“ (4 t., Petersburg 1862). Oprócz krytyk D. pomieszczał nadto poezyje satyryczne pod pseudonymem *Konrada Lilienszwagera*. Porów. Bibikowa „*O literaturnoj diejatelnosti M. A. D.*“ (Petersburg 1862).

Dobrski (Konrad), spółczesny pisarz medyczny polski, lekarz praktykujący w Warszawie, wychowaniec warszawskiéj szkoły głównéj. Oprócz licznych artykułów, drukowanych w rozmaitych czasopismach, wydał przekład Niemeyera „*Szankier i syfilis*“ (Warsz. 1870); Vogta „*Listy o fizyjologii*“; „*Pielęgnowanie chorych.*“ Nadto brał udział w przekładzie Niemeyera „*Wykład patologii i terapii*“ (2 t., 1869—70) i Emmerta „*Wykład chirurgii szczegółowéj*“ (2 t., 1872).

Dobrucza, ob. główne dzieło. Ogólna ludność D. wynosi około 160.000, przeważnie Tatarów, daléj Turków i Bułgarów. Główniejsze miasta Babadag i Tuldża; kolej żelazna idzie z Kiustendżi.—Historycznie od niepamiętnych wieków siedlisko przechodnie rozmaitych narodów i plac krwawych bojów za czasów greckich i rzymskich; zawojowana 650 przez Bułgarów, była w XI w. koczowiskiem Pieczyngów, potém należała do cesarstwa byzantyńskiego, od r. 1396 znajdowała się pod panowaniem tureckiém, w końcu 1878 r. została przyłączoną do Rumunii, jako wynagrodzenie za odstąpioną Rossyi przez nią Bessarabiję. Pamiętna w wojnach rossyjsko-tureckich za Katarzyny II, Mikołaja I, oraz w wojnie 1877—78. Jestto kraj nietknięty jeszcze kulturą, a uprawa jego wymaga znacznych kapitałów, których brak Rumunii. Porów. Petersa „*Geographie und Geologie der Dobrudscha*“ (2 t., 1867—68).

Dobrzański (Antoni), spółczesny pisarz rusiński, zamieszkały w Galicyi, ksiądz unicki w Przemyślu. Wydał: „*Gramatyka języka starosławiańskiego*" (Przemyśl 1837 r.); „*Hramatika starosławiańskoho cerkownoho jazyka*" (t. 1851); „*Powisti z pisma światoho nowoho i staroho zawita*" (t. 1853—4); „*Nauki cerkownyi na wsi prazdnyki w roci*" (t. 1860); „*Nauki cerkownyi na wsi nedili ciloho roku*" (2., t. 1861); „*Żytie znamenytych w roci świątych uhodnykiw bożych*" (t. 1865).

Dobrzelin, wieś w gub. warszawskiéj, pow. kutnowskim, posiada jednę ze znaczniejszych w kraju cukrowni (własność Jana Blocha), o 14 prasach hydraulicznych, wyrabiającą rocznie przeszło 37.000 pudów cukru.

Dołhorukow (Piotr), † 1868 r. w Bernie; oprócz prac wymienionych wydał: „*Le général Yermolow*" (Paryż 1861); „*De la question du servage en Russie*" (t. 1861); „*La question russo-polonaise et le budget russe*" (Lipsk 1861); „*Les réformes en Russie*" (t. 1861); „*Mémoires*" (Genewa 1868) i in.

Domejko (Ignacy), znakomity mineralog i geolog, oprócz prac wymienionych w główném dziele wydał ze wspomnień uniwersyteckich „*Filareci i Filomaci*" (Paryż 1878).

Domenech (Emmanuel Henryk Dieudonné, ksiądz) pisarz i podróżnik francuski, ur. 1825 r. w Lyonie, odbył nauki w kolegijum w Perpignan. 1846 wyjechał w towarzystwie misyjonarzy do Texas, 1848 został kapłanem i poświęcił się pracom misyjonarskim oraz badaniom antropologicznym i entnograficznym w Texas i Nowym Meksyku. 1850 przybył do Francyi po zastęp młodych misyjonarzy. 1861 zwiedzał Irlandyję z celem wynalezienia rękopisów celtyckich odnoszących się do pierwszych emigracyj irlandzkich do Ameryki w XV i XVI w. Powróciwszy do Ameryki 1864, został powołany przez cesarza Maksymilijana do dyrekcyi prasy i po tragicznym jego końcu powrócił do Europy; podczas wojny 1870-1 był jałmużnikiem ambulansów przy armii Mac-Mahona. — Wydał między innémi: „*Journal d' un missionnaire au Texas 1846—52*" (1857); „*Voyages dans les solitudes américanes, le Minnesota*" (1858); „*Manuscrit pictographique américain, précedé d' une notice sur l'idéographie des Peaux-Rouges*" (1860); „*La Vérité sur le livre des Sauvages*" (1861); „*L' empire au Mexique*" (1862); „*Legendes irlandaises*" (1865); „*Mexique tel qu'il est*" (1868 r.); „*Histoire du Mexique*" (3 t., 1868) i w. in.

Donati (Jan Chrzciciel), astronom włoski, ur. r. 1826 w Pizie, † 1873 r., od 1852 obserwator, a od 1860 dyrektor obserwatoryjum astronomicznego we Florencyi; znany z odkrycia wielkiéj, od jego nazwiska nazwanéj komety z 1858 roku i prac nad analizą spektralną gwiazd.

Donders (Franciszek Kornelijusz), słynny oftalmolog ur. 1818 w Tilburgu w północnym Brabancie; po ukończeniu studyjów medycznych w Utrechcie, został tamże 1842 profesorem anatomii i fizyjologii. 1851 odbył podróż do Londynu, gdzie pilnie studyjował oftalmologiję, poczém wróciwszy do Holandyi, założył ze składek dobrowolnych zakład leczniczy chorób ocznych, cieszący się wielkiém powodzeniem w całéj Europie. D. zasłużył się głównie badaniami nad fizyjologiczną optyką (anomalije akkomodacyi i refrakcyi), wprowadził w użycie okulary pryzmatyczne i cylindryczne. Z prac jego najznakomitsze: „*Natuurkunde van den Mensch*" (przekład niemiecki, 2 wyd., 2 t., 1859); „*Anomalies of accomodation and refraction*" (przekład polski Dr. Jodko 1870); „*Mikrochemische Untersuchungen thierischer Gewebe*" (spólnie z Muldnerem, Utrecht 1846 r.); „*Die Lehre von den Augenbewegungen*" (1847); „*Ueber die Natur der Vocale*" (1858 r.) i inne. Nadto redaguje czasopisma: *Nederlandsch Lancet*; *Onderzoekingen gedaan in het physiologisch laboratorium der Utrechtsche Hoogeschool*, — oraz spólnie z Arltem i Leberem *Archiv für Ophthalmologie*.

Dondukow-Korsakow (Aleksander, ks.), generał rossyjski, ur. 1822, jako oficer dragonów odznaczył się na Kaukazie i 1854 w wojnie wschodniéj, poczem był generał gubernatorem kijowskim. Powołany do armii podczas wojny 1877—78, zatrudnionym był administracyją i po śmierci ks. Czerkaskiego został generarał-gubernatorem Bułgaryi. Przez czas niejaki gazety rozszerzały wieści o kandydaturze ks. D. na tron bułgarski.

Donner (Jan Jakób Krzysztof), tłumacz poetów klasycznych, ur. 1799 w Krefeld, od 1843 profesor gimnazyjum w Stuttgardzie, † 1875; przełożył na język niemiecki: Sofoklesa (8 wyd. 1875); Eurypidesa (3 t., 3 wyd., 1876); Eschylosa (1854); Homera *Ilijadę* (2 wyd., 1864) oraz *Odysseję* (2 wyd., 1868); Arystofanesa (3 t., 1862); Pindara (1860); Terencyjusza (2 t., 1864) i Plauta (3 t., 1864—5); nadto tłumaczył Camoensa „*Luizyjadę*" (3 wyd., 1869).

Dorian (Piotr Fryderyk), przemysłowiec i mąż stanu francuski, ur. 1814 w Montbéliard, † 1873; jako członek izby deputowanych mianowany był 1870 przez rząd obrony narodowéj ministrem robót publicznych i na tém stanowisku zasłużył się podczas oblężenia Paryża dostarczaniem broni. Po kapitulacyi usunął się do życia prywatnego.

Döring (Teodor), aktor niemiecki, † 1878 w Berlinie.

Dosa (Jerzy), przywódca w powstaniu ludu wiejskiego w Węgrzech 1514 r., Siedmiogrodzianin, rodem z kraju Szeklerów, ztąd niekiedy nazywany *Jerzym Szekely*, odznaczył się w oblężeniu Belgradu, poczém, odstąpiwszy sprawy królewskiéj, stanął na czele powstałych chłopów w obronie swobód ludu. — Pokonany na polu rakuskiém przez Jana Boremiszka, zwyciężył pod Csanad wojska biskupa Czaki i Stefana Batorego, poczém rozbity pod Eger (Erlau), po wytrzymaniu dwumiesięcznego oblężenia w Szegedynie, wzięty do niewoli przez wojska Jana Zapolya, po ciężkich męczarniach, został ćwiartowanym. W powstaniu tém utraciło życie przeszło 70.000 ludzi.

Doucha (Franciszek), zasłużony pisarz czeski, ur. 1810 w Pradze, po ukończeniu nauk tamże, wstąpił do seminaryjum i wyświęcony 1835 r. na kapłana,

był kapelanem po rozmaitych możnych domach czeskich. Nader czynny we wszystkich prawie gałęziach piśmiennictwa krajowego, wydał mnóstwo dzieł: pedagogicznych, religijnych, beletrystycznych i filologicznych, wierszem i prozą. Tłumaczył z angielskiego Thomsona i Shakespeare'a, z niemieckiego Kleista, z francuskiego Wiktora Hugo, z włoskiego Dantego. Nadto zbierał pieśni ludowe czeskie i serbskie. Z prac jego najcelniejsze: „*Knihopisny slownik czesko-slowensky*" (Praga 1866 r.), najkompletniejsza biblijografija czeska 19 w.

Douglas (Fryderyk Bailey), dziennikarz i mąż polityczny amerykański, ur. 1817 w stanie Maryland, z rodziców niewolników, rasy czarnéj, do r. 1838 był niewolnikiem u pułkownika Lloyda, jednakże tęsknota za wolnością i wykształceniem skłoniła go do ucieczki. Przez lat kilka przebywał w Bedford w Massachusetts, zajmując się wyrobkiem, przyczém zgromadzał około siebie murzynów, uczył ich czytać i pisać i z wielkim zapałem przemawiał za zniesieniem niewolnictwa; 1841 powołany został na członka *American Anti-Slavery Society*. Następnie był redaktorem wychodzących w Rochester (st. New-York) czasopism *Fred. D' Paper* i *The North Star*. Po zniesieniu niewolnictwa zajmuje się, jako publicysta i mąż stanu, kwestyjami politycznemi i socyjalnemi. Od 1870 jest redaktorem wychodzącego w Washingtonie czasopisma *The New National Era*. — Nadto ogłosił swą autobijografiję p. t. „*My Bordage and my Freedom*" (1845 i części; przekład niemiecki, Hamburg 1860).

Dowkont (Szymon), spółczesny pisarz w języku litewskim, ur. 1793 w Kurlandyi, wyższy urzędnik w Petersburgu, pisał pod pseudonymem *Jakyb Łaukys*, wydał: „*Budą senewęs letuwiu kalniemi ir Zamajtiiû iszraszę pagal senowęs raszta*" (Petersburg 1845); „*Daines Ziamajiû pagal Zôdliû dajnînku iszraszitas*" (t. 1846 r.); „*Palangos Petras*," powieść w rodzaju Robinsona. Udzielił Narbutowi 800 dokumentów dotyczących Litwy.

Drahomirow (Michał), generał rossyjski, ur. 1830 w gub. czernichowskiéj, początkowe wykształcenie otrzymał w b. pułku szlacheckim, poczém był w mikołajewskiéj akademii sztabu generalnego, którą ukończył 1856; 1858 został profesorem taktyki w akademii mikołajewskiéj, 1861 naczelnikiem sztabu 2 dywizyi gwardyi, 1861 członkiem głównego zarządu gen. sztabu, 1868 generał majorem, 1869 naczelnikiem sztabu kijowskiego wojennego okręgu; 1873 dowódcą 14 dywizyi, na czele któréj podczas wojny wschodniéj odznaczył się przy przejściu Dunaju i w bitwach pod Szypką. Ranny w sierpniu 1877, zmuszony był powrócić do kraju, poczém w Kwietniu 1878 został dyrektorem akademii generalnego sztabu.

Draper (Jan William), ur. 1811 w St. Helens pod Liwerpolem, był do 1868 profesorem fizyjologii w uniwersytecie w New-Yorku. Oprócz prac wymienionych w główném dziele wydał: „*On the process of Daguerreotype and its Application to Taking Portraits from the Life*"; „*Treatise on the Forces which produce the Organisation of Plants*" (1844); „*Thoughts on the future civil policy of América*" (1865); „*A history of the American Civil War*" (3 t., 1867-70); „*Historyja konfliktu pomiędzy religiją a umiejętnością*" (1874) i i.—**D.** (Jan Krzysztof), syn poprzedzającego, chemik i fizyjolog amerykański, ur. 1835 w Wirginii; po ukończeniu studyjów uniwersyteckich w New Yorku został profesorem chemii w kolegijum medyczném a następnie prof. fizyjologii i nauk przyrodzonych w kolegijum miejskiém. Ogłasza liczne prace w czasopismach naukowych amerykańskich i angielskich. Oddzielnie wydał: „*O oddychaniu*" i wielce ceniony podręcznik *anatomii, fizyjologii i hygijeny*.—Brat jego **D.** (Henryk), ur. 1837 w Wirginii, studyjował w New Yorku, poczém został tamże profesorem fizyjologii i chemii analitycznéj. Położył wielkie zasługi przy fotografii astronomicznéj, 1861 wynalazł teleskop szklanny, służący do zdejmowania fotografij ciał niebieskich. 1870 r. zbudował olbrzymi teleskop, ustawiony w Hastings. Oprócz licznych prac, pomieszczanych w czasopismach, wydał *Podręcznik chemii* i cenną rozprawę „*On the construction of silvered glass telescope*."

Dreher (Antoni), słynny przemysłowiec austryjacki, ur. 1810 r. w Wiedniu, † 1863. Poświęciwszy się zawodowi piwowarskiemu, pracował przez lat kilka w browarach bawarskich i angielskich, poczém 1836 objął zarząd browaru w Schwechat pod Wiedniem (założonego 1632) i wkrótce zakład ten postawił na najwyższéj stopie w Europie. 1861 założył drugi browar w zakupionych przez się dobrach Miecholupy w Czechach a 1863 trzeci w Köbányi (po niem. Steinbruch) niedaleko Pesztu. W zakładach tych wywarza się rocznie przeszło 615.000 wiader piwa.

Drenteln (Aleksander), generał rossyjski, ur. 1820 w gub. kijowskiéj, od 1838 służy w wojsku, 1850 awansował na pułkownika, 1859 na generał-majora, 1867 na generał-adjutanta; jednocześnie był pomocnikiem prezesa komitetu reorganizacyi armii. 1872 mianowany został dowódcą wojsk okręgu kijowskiego. Podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877—78 był dowódcą wojsk na tyle armii czynnéj i na tém stanowisku oddał wielkie zasługi przez organizowanie rezerw i utrzymywanie związku armii czynnéj z Rumuniją. Po zabiciu gen. Mezencowa mianowany został 27 września 1878 naczelnikiem t. z. trzeciego oddziału przybocznéj kancelaryi.

Drewnowski (Franciszek), spółczesny pisarz polski, były urzędnik skarbowy, emeryt, pisze wierszem i prozą. Między innemi wydał: „*Tablice z potrzebnemi objaśnieniami obliczenia opłaty stemplowéj*" (1855); „*Tofana czyli przepełnienie zbrodni*", poemat (1870); „*Pogląd na wyrób i konsumcyję piwa w królestwie polskiem*" (1870); „*Pogląd na przemysł browarny w królestwie polskiem*" (1871); „*Piwa krajowe*" (1873) i in.

Drezyna (*Draisine*), wózek zbudowany pierwotnie przez *Drais*'a w Mannheimie († 1851), poruszany za pomocą przyrządu korbowego przez siedzące w nim osoby. **D.** używane są na drogach zwyczajnych, główne jednak zastosowanie znalazły na drogach

żelaznych, gdzie służą inżynierom oddziałowym do objazdu i rewizyi dróg. W nowszych czasach zaczęto budować drezyny parowe.

Droz (Gustaw), malarz i powieściopisarz francuski, ur. 1832 w Paryżu, po ukończeniu nauk w kolegijum Henryka IV wstąpił 1852 r. do szkoły sztuk pięknych, gdzie był uczniem Picot'a. 1864 r. wystąpił na pole literackie w czasopiśmie *Vie parisienne*, gdzie pod pseudonymem *Gustav Z.* pomieścił szereg wybornych szkiców humorystycznych z życia wyższego. Oddzielnie wydał: „*Monsieur, Madame et Bébé*" (1866; przekł. polski 1870); „*Entre nous*" (1867 r.); „*Le cahier bleu de Mademoiselle Cibot*" (1868); „*Autour d' une source*" (1869); „*Un paquet de lettres*" (1870); „*Babolain*" (1872; przekład polski 1874); „*Une Femme gênante*"(1876) i in. Jest nadto spółpracownikiem czasopisma *Opinion Nationale* i *Revue des Deux-Mondes*.

Dualizm, w polityce, zowie się podział władzy w państwie związkowém pomiędzy dwie narodowości lub dwie prowincyje, lub téż podział państwa na dwie luźno z sobą połączone części. Przykład ustroju dualistycznego znajdujemy zwłaszcza w Austryi, gdzie 1867 r., w skutek ugody pomiędzy władzą wiedeńską a koroną węgierską, podzielono monarchiję na dwie części: przedlitawską, z władzą centralną w Wiedniu, i zalitawską, z zarządem w Peszcie. Sprawy ogólne państwowe, dotyczące obu części, załatwiane są w *delegacyi* (ob.), wybieranéj z rady państwa w Wiedniu i z sejmu węgierskiego.

Duboc (Karol Edward), poeta niemiecki, piszący pod pseudonimem *Roberta Waldmüllera*, ur. 1822 r w Hamburgu, początkowo kupiec, poświęcił się od 1857 literaturzę i przebywa obecnie w Dreźnie.— Wydał liczne nowele i romanse, między innemi: „*Das Vermächtnis der Millionärin*" (3 t., 1871 r.); „*Schloss Roncanet*" (4 t., 1874) i in. — Brat jego **Duboc** (Juliusz), ur. 1829, wydał: „*Geschichte der englischen Presse*" (1873); „*Sociale Briefe*" (3 wyd., 1873); „*Psychologie der Liebe*" (1874); „*Das Leben ohne Gott*" (1875); „*Gegen den Stromm*" i in.

Dubravius (Jan), właściwie *Jan ze Skalky - Dubrawky na Hradiszti*, historyk czeski, ur. w Pilznie, † 1553; kształcił się we Włoszech, gdzie otrzymał stopień doktora praw, po powrocie do kraju, zostając przy boku Stanisława Thurzy, biskupa ołomunieckiego, był wysyłany w rozmaitych poselstwach do Włoch, w sprawie zaślubin króla polskiego Zygmunta I z Boną, i do Polski. Cesarz Ferdynand I, wynagradzając liczne jego zasługi na polu dyplomatyczném, wyniósł go 1541 r. na biskupstwo ołomunieckie. Czynny w sprawach państwowych, był zarazem gorliwym kapłanem; nadto pracował na polu literackiém. Wydał w języku łacińskim wiele dzieł religijnych, historycznych i politycznych, z których ważniejsze: „*Historia regni Bohemiae libri XXXIII.*" (Prostejów 1552, Bazyleja 1687); „*Oratiuncula in nuptiis regis Poloniae Sigismundi junioris*" (1549); „*Oratio ad eundem Sigismundum de auxiliis contra Turcos*" i in.

Du Camp (Maksym), pisarz francuski, ur. 1822 r. w Paryżu; po ukończeniu studyjów naukowych w 1844—5 odbył podróż na Wschód, poczém poświęcił się fotografii. 1849, wysłany przez ministeryjum wychowania publicznego, zwiedził Egipt, Nubiję, Palestynę i Azyję Mniejszą. Po powrocie 1851 był jednym z założycieli i czynnych spółpracowników czasopisma *Revue de Paris*; nadto pomieszczał swe prace w *Revue des Deux-Mondes*, *Revue de France*, *Moniteur Universel* i in. Wydał: „*Souvenirs et paysages d' Orient*" (1848); „*Égypte, Nubie, Palestine, Syrie*" (1852); „*Le Nil, lettres sur l' Égypte et la Nubie*" (1853); „*Les chants modernes*" (1855); „*L'Eunuque, moeurs musulmanes*" (1856); „*En Hollande*" (1859); „*Expédition des Deux Siciles*" (1861); „*Orient et Italie*" (1868 r.); „*Paris, ses organes, ses fonctions, sa vie*" (6 t., 1869—75), dzieło najciekawsze i najszczególniejsze, jakie napisano o stolicy Francyi; „*Souvenirs de l'année 1848*" (1876); „*Histoire et critique*" (1877) i in.

Du Chaillu (Paweł Belloni), podróżnik, oprócz wymienionych w główném dziele, wydał: „*Myitpingi Kingdom*" (1870); „*The country of the Dwarfs*" (1872).

Dudevant (Amantyna Lucylija Aurora), autorka francuska, † 1876 w Nahaut.

Dudik (Beda), spółczesny historyk morawski, ur. 1815 w Kojetynie w Morawii, po ukończeniu nauk wstąpił do klasztoru benedyktynów w Rejhrodzie, poczém został profesorem filologii i historyi w Bernie; 1854 r. był wysłany do Szwecyi i Rzymu dla zbierania materyjałów historycznych, poczém 1855 mianowany historyjografem morawskim, zwiedzał archiwa w Galicyi i zrobił dokładny ich opis. — W dziełach swych występuje jako przeciwnik panslawizmu. Z dzieł jego celniejsze: „*Mährens gegenwärtige Zustände*" (1848); „*Mährens Geschichtsquellen*" (1850); „*Des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung*" (1857); „*Mährens allgemeine Geschichte*" (t. 1—8, 1860—78); „*Archive im Königreiche Galizien und Lodomerien*" (1867) i in.

Duer (Jan), prawnik amerykański, ur. 1782 r. w Albany, † 1858; w 16 r. życia wstąpił do armii związkowéj, poczém studyjował prawo i 1820 osiadł w New-Yorku jako adwokat, potém brał udział w rewizyi praw stanu New-Yorku, został 1849 sędzią a 1857 sędzią najwyższym. Dzieło D. „*Law and Practice of Marine Insurance*" (2 t., 1845—6) służy jako autorytet. Nadto wydawał zbiór rezolucyj sądu najwyższego p. t. „*Duer's Reports*" (6 tomów).

Dühring (Eugenijusz Karol), filozof i ekonomista niemiecki, ur. 1833 r. w Berlinie, od 1864 docent tamże; stronnik ekonomisty amerykańskiego H. C. Careya. Spory z Helmholzem i innymi uczonymi zmusiły go do opuszczenia katedry, co wywołało silne wzburzenie między profesorami i studentami w Niemczech. Wydał między in.; „*Kritische Geschichte der Philosophie*" (2 wyd., 1873 r.); „*Kritische Geschichte der Nationalökonomie*" (2 wyd., 1874 r.); „*Kritische Geschichte der allgemeinen Prinzipien der Mechanik*" (2 wyd., 1876); „*Kursus der Nationalökonomie*" (2 wyd., 1876); „*Kursus der Philosophie*"

(1875); „*Neue Grundgesetze zur rationellen Physik und Chemie*" (1878) i w. in.

Dufaure (Julian Armand Stanisław), mąż stanu francuski, był do maja 1873 ministrem sprawiedliwości, poczém 1875 r. objął powtórnie tę tekę, od marca do grudnia 1876 był wiceprezydentem izby deputowanych. W wyborach 1876 wybrany senatorem. 13 grudnia 1877 otrzymał od prezydenta rzeczypospolitéj polecenie utworzenia gabinetu parlamentarnego i jako pierwszy minister umiał dotąd (grudzień 1878) zachować dobre stosunki z republikańską większością izby.

Dufour (Wilhelm Henryk) † 1875 w Genewie.

Dulk (Albert Fryderyk Benno), poeta dramatyczny niemiecki, ur. 1819 w Królewcu, studyjował chemiję i nauki przyrodzone, po 1849 odbył podróż do Egiptu i Arabii, poczém przez lat kilka przemieszkiwał w chacie pasterskiéj nad jeziorem Genewskiém, od 1858 przebywa w Stuttgardzie. Zarówno oryginalne jak życie są i jego utwory dramatyczne: „*Orla*" (1844); „*Simson*" (1859); „*Jesus der Christ*" (1865); „*Konrad II.*" (1867) i in.

Dumas (Aleksander, syn), znakomity powieściopisarz i dramaturg, od 1875 członek akademii francuskiéj, wydał oprócz wymienionych w główném dziele: „*Une visite de noces*" (1871); „*La Princesse Georges*" (t. r.; przekład polski „*Księżniczka Jerzowa*"); „*La Femme de Claude*" (1873; przekład polski Jaczewskiego, 1876); „*Monsieur Alphonse*" (1873); „*L' Etrangère,*" (1877, przekł. polski „*Cudzoziemka*", 1878); „*Joseph Balsamo*" (1878); „*Entr'actes*" (1878). To ostatnie dzieło obejmuje zbiór rozpraw literackich i politycznych.

Dunin (Karol), spółczesny prawnik, ur. 1850 we wsi Skroniawie, studyjował prawo w uniwersytecie warszawskim, obecnie urzędnik sądowy. Oprócz wielu artykułów prawnych i spółecznych, pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, oraz udatnych poezyj humorystycznych i satyrycznych, wydał, celem pozyskania stopnia magistra, cenną pracę „*O prawie mazowieckiém*" (Warszawa 1876). W 1878 proponowano mu katedrę prawodawstwa słowiańskiego w uniwersytecie charkowskim.

Dupanloup (Feliks Antoni), prałat francuski, był 1871—6 członkiem zgromadzenia narodowego, r. 1876 został wybrany do senatu. Brał udział w intrygach przeciwrepublikańskich i przyczynił się do zawiązania tak zwanéj fuzyi monarchicznéj. † 1878 w Lancey pod Grenoblą.

Dupin (Karol, baron), członek akademii, były minister, † 1873 w Paryżu.

Dupré (Jan), rzeźbiarz włoski, ur. 1817 w Siena, początkowo snycerz, kształcił się we Florencyi i zwrócił na siebie uwagę utworem *Abel zabity* (1842). Z późniejszych prac jego najcelniejsze: *Saffo* (1857), *Tryjumf krzyża* (*in Santa Croce*) i *Pieta* (1865 r.) oraz pomnik *Cavoura* w Turynie.

Duprez (Karolina), śpiewaczka (ob. główne dzieło p. *Duprez* (*Gilbert Ludwik*), † 1875.

Dupuy de Lôme (Stanisław Karol Henryk Laurenty), inżynier francuski, ur. 1816 r. w Ploemeur pod Lorient, służył jako inżynier w marynarce, 1857 powołany do ministeryjum marynarki, został następnie głównym inspektorem floty. Wielce zasłużony nad podniesieniem marynarki francuskiéj, zbudował 1848-52 pierwszy okręt linijowy śrubowy, 1859 pierwszy statek pancerny (*Gloire*) i in. 1870—72 pracował nad aerostatyką i wybudował balon dający się w pewnéj mierze kierować.

Duszek albo Duschek (Franciszek), † 1872.

Dutkiewicz (Walenty), prawnik, wydał nadto: „*O znaczeniu jurysprudencyi*" (Warszawa 1875); „*O mniemaném prawie zwyczajowém w Polsce*" (Warszawa 1876 r., w *Bibliotece umiejętności prawnych*); „*O stosunkach majątkowych między małżonkami*" (1877).

Duvergier (Jan Chrzciciel Maryja), słynny prawnik francuski, ur. 1792 w Bordeaux, po ukończeniu studyjów prawnych został adwokatem w Paryżu. Za monarchii lipcowéj był dyrektorem departamentu w min. sprawiedliwości. Z dzieł jego najcelniejsze: „*Collection des constitutions, chartes et lois fondamentales des peuples de l' Europe et deux Amériques*" (6 t., Paryż 1821—23); „*Collection complète des lois, decrets, ordonnances, règlemants et avis du conseil d' état de 1788—1830*" (2 wyd., 80 t., Paryż 1824—38); „*Table génerale analytique et raisonnée de lois, decrets etc. depuis 1788—1833*" (2 t., t., 1834—38); „*De l' effet retroactiv des lois*" (t., 1845) i w. in.

Dworzaczek (Ferdynand Gotard Karol), zasłużony lekarz polski, † 1877 w Topoli pod Łęczycą.

Dybowski (Benedykt), zbadał dokładnie głębokość i faunę Bajkału i ogłosił jeszcze: „*Spostrzeżenia nad ptakami z rodziny giłów*" (w *Ornitolog. Journal* 1874); „*O raczkach* (*Gammaridae*) *z wód Bajkału*" (w *Horae societatis entomologicae rossicae*); „*Raczki wód jeziora Bajkału*" (w czasop. sybirsk. oddziału towarz. geogr. 1878). „*O tygrysie ussuryjskim*" (w *Przyrodzie i Przemyśle* 1870) i in. Wróciwszy 1877 do Warszawy, udał się 1878 r. znowu do Syberyi Wsch. dla badań zoologicznych.

Dyjakonisy. W kościele ewangielickim zgromadzenie D. założoném zostało 1836 r. przez pastora Fliednera w Kaiserwerth w Prusiech, z celem niesienia pomocy chorym w szpitalach, domach sierot i więzieniach, oraz nauczania dzieci. Podług tego wzoru założono liczne zakłady D. w Niemczech, Anglii (1840) i Ameryce (1849). 1866 było 481 D. niemieckich, 1871 zaś 2657. Położyły one wielkie zasługi podczas wojen niemiecko-austryjackiéj (1866) i francusko-niemieckiéj (1870-1).

Dyptych (z gr. *diptichon*), u Greków zwała się tak tabliczka do pisania, złożona z dwu części, mogących się składać. D. również zowie się obraz w ołtarzu, składający się z dwu części zamykających się.

Dywilino, ob. Deulino w dz. głów.

Działowski (Zygmunt), archeolog polski, ur. 1843 w Prusiech zachodnich. W młodym wieku już zajął się archeologiją ojczystą i w r. 1874, z polecenia tow. nauk poznańskiego, udał się na zjazd archeologiczny do Kijowa, gdzie jeden po polsku przema-

wiał. Tow. naukowe toruńskie, jego staraniem głównie założone, korzystało wiele z jego ofiarności i pracy. W 1877 wybrany przez ludność zachodnio-pruską do sejmu niemieckiego, † 1878 w Berlinie. Życiorys jego mieści się w *Tygodniku ilustr.* Nr. 118 z 1878 r.

Dzieduszycki (Maurycy, hr.), historyk polski, † r. 1877 we Lwowie; wydał nadto *„O samobójstwie“* (Lwów 1876). Życiorys w *Tygodniku ilustr.* Nr. 72 i 73 z 1877 r.

Dzieduszycki (Wojciech), spółczesny pisarz polski, poseł na sejm galicyjski, jeden z przywódców stronnictwa Młodego Podola, wydał między innemi: *„Ateny, dzieje spółczesne“* (Lwów 1870); *„Studyja estetyczne“* (t. 1878); *„Aurelijan, powieść z czasów cesarstwa rzymskiego“* (t. 1878) i in.

Dziekoński (Tomasz), literat polski, † 1875 r. w Warszawie.

Dzierożyński (Damazy Antoni Jan), prawnik polski, ur. 1782 na Białorusi, nauki początkowe pobierał w Połocku, uniwersytecie w Wilnie, poczém 1811 wstąpił do służby publicznéj w sądownictwie ks. warszawskiego, był notaryjuszem powiatu inowrocławskiego, patronem przy trybunale bydgoskim, płockim i mazowieckim, adwokatem sądu apelacyjnego w Warszawie, mecenasem przy sądzie najwyższéj instancyi, sędzią kryminalnym, a w końcu pisarzem kancelaryi ziemiańskiéj kaliskiéj. 1835 wyjechał w Poznańskie, gdzie zginął bez wieści; prawdopodobnie udawszy się do Ameryki, utonął przy rozbiciu się okrętu. Wydał wiele pism, z których celniejsze wyliczone w dziele głównem. Życiorys w *Tyg. ilustr.* Nr. 295 z 1865.

Dzierzkowski (Józef), powieściopisarz polski; zbiorowe wydanie jego powieści wyszło w 6 tomach (Lwów 1875).

Dzieszkowski (Damijan), zasłużony nauczyciel, przeor i prowincyjał dominikanów w Warszawie, ur. 1770 w Wilnie, † 1846 r. w Warszawie; 1787 wstąpił do zakonu w Warszawie, poczém, po odbyciu studyjów, był nauczycielem i kaznodzieją tamże, następnie przeniesiony do Gdańska, powrócił do Warszawy i przez lat 17 był przeorem, rektorem i trzykrotnie prowincyjałem. Czyny i zasługi jego wylicza Bartoszewicz w dziele *„Kościoły warszawskie.“* Wydał: *„Zbiór nabożeństwa ku czci Boga“* (Warszawa, 1821; 9 wyd. 1870); *„Prośba do Boga“* (tamże, 1869). W rękopisie zostawił *„Historyję kościoła ks. Dominikanów w Warszawie.“*

Dziewicza błona ob. Dziewictwo.

Dziewulski (Eugenijusz), fizyk spółczesny polski, ur. 1843 w Siedlcach; gimnazyjum ukończył w Lublinie, matematykę i fizykę studyjował w Kijowie i Warszawie. Od 1867 jest asystentem przy katedrze fizyki — początkowo w b. szkole głównéj, następnie w uniwersytecie, w 1878 zaczął prowadzić wykład fizyki dla studentów medycyny; miewa też odczyty publiczne w Warszawie. Ogłosił: *„O przenoszeniu cieczy i cząstek ciał stałych w nich zawieszonych pod wpływem strumieni elektrycznych“* (w *Pamięt. tow. lekarskiego*, War. 1870). W 1878 badał głębokość Rybiego Oka w Tatrach, rezultaty tych poszukiwań zamieścił w *„Zdrowiu“* (1878).

Dżungaryja (*Songaryja*, *Ziungoria*, po chińsku *Thian-szan-pe-lu*), prowincya w Azyi środkowéj, pomiędzy górami Niebieskiemi i Ałtajem, na wschód od rossyjskiéj prowincyi semireczeńskiéj, była niegdyś niezależnem państwem; zdobyta 1758 przez Chińczyków, odtąd stanowi prowincyję chińską, podzieloną na dwa okręgi: Kur-kara-usu i Czuguczeli. Główne miasto Kur-kara-usu. Ludność składa się z Kałmuków (budystów) i Kirgizów (mahometan); nadto znajdują się chińskie kolonije wojenne. 1866 wybuchło powstanie w obwodzie Ili, który 1871 roku przyłączony do Rossyi, stanowi tak zwane kraje semireczeński i zailijski i jest jedną z najżyzniejszych i najlepszych okolic w całym obwodzie i we wszystkich ziemiach hord kirgizkich.

E.

Ebel (Herman Wilhelm), lingwista niemiecki, od 1872 profesor lingwistyki porównawczéj w Berlinie, † 1875 w Misdroy.

Ebers (Jerzy Maurycy), egiptolog niemiecki, 1872 znalazł w Tebach w Egipcie najlepiéj zachowany rękopis papyrusowy, zawierający podręcznik medycyny, tak zwany *papyrus* E., znajdujący się obecnie w bibliotece uniwersyteckiéj w Lipsku i ogłoszony drukiem 1875. — Oprócz wymienionych, wydał jeszcze romanse *„Uarda“* (3 wyd., 3 t., 1877) i *„Homo sum“* (1878), oraz wspaniale ilustrowane dzieło *„Aegypten in Wort und Bild“* (od 1878). W polskim przekładzie P. Wilkońskiéj wyszła jego powieść *„Córka króla egipskiego“* (Lwów 1877).

Ebersberg (Ottokar Franciszek), piszący pod pseudonymem *O. F. Berg*, komedyjopisarz niemiecki, ur. 1833 w Wiedniu, napisał przeszło 100 fars i póz; niektóre z nich, jak *„Einer von unsere

Leut"; „*Die Pfarrerskōchin*"; „*Die Probir Mamsell*" i in. cieszyły się wielkiém powodzeniem. 1862 założył czasopismo humorystyczne *Kikeriki*.

Eberty (Jerzy Fryderyk Feliks), pisarz niemiecki, ur. 1812 w Berlinie, do 1849 sędzia w Wrocławiu, porzucił następnie karyjerę prawniczą i 1854 r. został profesorem tamże. Wydał między innemi: „*Die Gestirne und die Weltgeschichte*" (1846; 2 wyd., 1874); „*Walter Scott*" (2 wyd., 1870); „*Lord Byron*" (1862); „*Geschichte des preussischen Staats*" (7 t., 1866—73). „*Jugenderinnerungen eines alten Berliners*" (1878).

Eccarius (Jan Jerzy), krawiec i publicysta niemiecki, sekretarz generalny stowarzyszenia międzynarodowego robotników, ur. 1818 w Friedrichorda w księstwie Gotha; 1846 przeniósł się do Londynu i wkrótce wystąpił na pole literackie w czasopismach *Neue Rheinische Zeitung* i *Red Republican*. 1864 przyjął czynny udział w założeniu stowarzyszenia międzynarodowego robotników, był 1865 r. członkiem komisyi wykonawczéj ligi reformy, 1866 został redaktorem odpowiedzialnym czasopisma *Common Wealth*; 1867 wybrany został sekretarzem generalnym stowarzyszenia międzynarodowego robotników. Oddzielnie wydał: „*A Working Man's refutation of Stuart Mill*" (1867, przekład niemiecki Eichhoffa, Berlin 1869).

Echeverria (Don Estéban), poeta południowo-amerykański, † 1851 w Montevideo.

Eckardt (Julijusz), publicysta niemiecki, ur. 1836 w Wolmarze w Liflandyi, od 1861—68 r. sekretarz konsystorza w Rydze, następnie w Lipsku a od r. 1870 w Hamburgu, został 1874 sekretarzem senatu tamże. Wydał: „*Die baltischen Provinzen Russlands*" (2 wyd., 1869); „*Russische und baltische Charakterbilder*" (2 wyd., 1876 r.); „*Jungrussisch und Altlivländisch*" (2 wyd., 1871) „*Livland im 18 Jahrhundert*" (t. 1, 1876) i in.

Eckardt (Ludwik), poeta niemiecki, ur. 1827 r. w Wiedniu, z powodu udziału w rewolucyi 1848 r. przeniósł się do Szwajcaryi, został docentem estetyki w Bernie, 1860 profesorem w Lucernie, od 1862—64 bibliotekarzem dworskim w Karlsruhe, następnie redaktorem czasopisma radykalnego *Deutsche Wochenblatt* w Mannheimie, od 1868 r. przebywał w Wiedniu i † 1871 r. w Tetschen w Czechach. — Oprócz kilku dramatów i powieści wydał: „*Vorschule der Aesthetik*" (2 t., 1865); „*Wandervorträge*" (1867) i in. Bijografiję E. napisał Arnold (1867).

Eckart (Henryk), filozof, teolog i mystyk niemiecki, znany pod nazwą *Mistrz* E., ur. w połowie XIII w. w Strasburgu, † pomiędzy 1327 i 29. Wykładał w Paryżu w kolegijum św. Jakóba, w Rzymie otrzymał stopień doktora teologii, wstąpił następnie do zakonu dominikanów i doszedł do wysokich dostojeństw. W latach 1317-27 przebywał w rozmaitych miastach (Strasburgu, Frankfurcie, Kolonii i in.) i w kazaniach wykładał swój system. — Obdarzony ognistą wyobraźnią, wielkim darem słowa, wywierał wielki wpływ na swoich słuchaczy. 1326 kapituła zakonu złożyła go z urzędu i odebrała mu prawo kapłańskie; papież Jan XXII potępił jego naukę E. śród mistyków niemieckich XIV w. pierwsze zajmuje miejsce; nauka jego głównie opartą jest na panteizmie; w śmiałości poglądów i wniosków przeszedł wszystkie panteistyczne systematy starożytności i wieków średnich. Z licznych uczniów E. najsłynniejsi są: Jan Tauler, Henryk Suso i Jan Ruthbroek. Prace E. pomieścił Pfeiffer w dziele: „*Deutsche Mystiker d. 14 Jahrhunderts*."

Eckert (Karol), kompozytor muzyczny, ur. 1820 w Potsdamie, 18 2 towarzyszył H. Sonntag w wycieczce artystycznéj do Ameryki północnéj, od r. 1854—62 kapelmistrz dworski w Wiedniu, następnie do 1863 w Stuttgardzie, a od 1864 w Berlinie. Pisał *opery* („*Kättchen von Nürnberg*"; „*Wilhelm von Oranien*" i in.), *oratoryja* („*Ruth*", „*Judith*"), *uwertury*, *pieśni* i in.

Eckstein (Ernest), poeta niemiecki, ur. 1845 r. w Giessen, odbył wiele podróży i przebywa obecnie w Lipsku. Z jego utworów poetycznych, odznaczających się piękną formą i bogactwem fantazyi, pisanych jednak nieco pośpiesznie, zasługują zwłaszcza na uwagę epopeje komiczno-satyryczny „*Schach der Königin*" (1870); „*Venus Urania*" (2 wyd., 1877). Nadto wydał: „*Pariser Silhouetten*" (2 wyd., 1874); „*Novellen*" (2 t., 1874); „*Leichte Waare*" (2 wyd., 1874) „*Initium fidelitatis*" (poezyje humoryst. 1876, 7 wyd. 1877); *Beiträge zur Geschichte des Feuilletons*" (2 t., 1876) i in.

Edem-Pasza, mąż stanu turecki, ur. 1823 na wyspie Chios z rodziców pochodzenia czerkieskiego, kształcił się we Francyi, gdzie 1838 ukończył szkołę górniczą. Powróciwszy do Konstantynopola, został oficerem sztabu generalnego i położył zasługi pracami topograficznemi; od 1849 adjutant sułtana Abd-ul-Medżida, wstąpił następnie do służby dyplomatycznéj; 1854 w charakterze komisarza Porty jeździł do Serbii, 1856 został po Alim-paszy ministrem spraw zagranicznych i na stanowisku tém okazał się stronnikiem politycznych dążności Reszyda-paszy. Po upadku Midhata został 1877 wielkim wezyrem, z poleceniem dalszego rozwijania zapowiedzianych reform konstytucyjnych. Klęski jednak wojenne i gwałtowne wstrząśnienia wewnętrzne, uniemożliwiły przeprowadzenie tego zadania, zresztą pozornego tylko. W lutym 1878 zastąpionym został przez Achmęda Wefika paszę.

Edison (Tomasz Alva), słynny wynalazca spółczesny, ur. 1847 w Milan, w stanie Ohio Ameryki płn. Nauki pobierał jedynie w szkole elementarnéj i w jedenastym roku życia przedawać zaczął gazety na pociągu kolei żelaznéj Great-Trunk. Po kilku latach sam zaczął układać gazetkę kolejową, którą odbijał ręczną praską; za opisanie jednak skandalicznéj przygody pewnéj damy, mieszkającéj na jednéj ze stacyj téj drog , odebrano mu ten sposób zarobkowania. Wtedy wstąpił jako operator nocny do biura telegraficznego, gdzie widok cudów elektryczności wzbudził w nim ducha wynalazczego. Ale gdy naczelnikowi swemu przedstawił pewne ulepszenie telegrafów, uważany przez niego za waryjata, stracił znowu posadę. I kilka innych wynalazków nie miały powodzenia, zwolna jednak zwrócono nań

uwagę, a E. szeroko zasłynął wielu wynalazkami, z których ważniejsze są: telefon, fonograf, megafon, mikrotazymetr. Posiada on obecnie pracownię w Monlo Park pod Nowym-Yorkiem, gdzie wyłącznie zajmuje się wynalazkami.

Edmonds (Jan Worth), prawnik północno-amerykański i jeden z najgorliwszych stronników tak zwanego *spirytyzmu*, ur. 1799 w Hudsonie, od 1836—38 był agentem rządu unii pomiędzy plemionami zachodnich Indyjan, następnie powrócił do New-Yorku, został inspektorem więzień i położył wielkie zasługi nad ich polepszeniem. Od 1853 r. słowem i pismem bronił i rozszerzał zasady spirytualizmu, który jedynie, wedle jego poglądów, może uszlachetnić społeczność ludzką. Wydał „*Spiritualism*“ (2 t., New-York 1853).

Edwards (Amalia B.), powieściopisarka angielska, ur. 1831, krewna lorda Walpole, jest autorką wielu powieści, romansów i pism dla młodzieży. Znaczniejsze: *Historyja Barbary*, *Mis Cavess*, *Ręka i Rękawiczka*, *Żona mojego brata*, *Drabina życia* i inne.

Efimow (Dymitry), budowniczy rossyjski, ur. 1811, † 1864; członek akademii sztuk pięknych w Petersburgu; po odbyciu podróży po Grecyi, Egipcie, Nubii i Palestynie, osiadł 1856 w Petersburgu i wybudował wiele kościołów oraz gmachów publicznych i prywatnych w Rossyi.

Egilsson (Sveinbjörn); uczony islandzki, ur. 1791 w Guldbringa, rektor szkoły w Reikjawik, † 1852; przełożył na język łaciński: „*Fornmanna sögur*“ (12 t., 1828—46); na język islandzki Homera i Eddę, oraz wydał „*Lexicon poeticum antiquae linguae septentrionalis*“ (2 t., 1855).

Egipt w skutek zaborczéj polityki chedywa znacznie się rozszerzył, tak że obejmuje niemal całą Afrykę płn. wsch., a obszar jego wynosi, bez Sahary wschod., około 40,000 mil kw. z ludnością 17,000,000, z czego na Egipt właściwy wypada 5,250,000, Sudan 5,000,000, Dar-Fur 4,000,000.— Wartość wywozu wynosiła 1872 r.: 1,472,000,000 piastrów (po 6 kop.), dochód państwowy (1874-5) 2,108,493 worków (po 500 piastrów), dług 1873 r.: 44,203,962 funt. szter.—*Historyja.* Przekształcenie kraju na wzór europejski chedyw starał się dalej przeprowadzać, pomimo usunięcia 1874 r., na życzenie Francyi, Nubara-paszy, ministra spraw zagranicznych, wykształconego w duchu europejskim. Napaść sułtana Dar-Furu na Kordofon 1874 dała sposobność chedywowi przyłączenie Dar-Furu do swoich posiadłości. W 1875 zaprowadzone zostały sądy europejskie, w miejsce dawniejszych konsularnych, do roztrzygania spraw między krajowcami a cudzoziemcami. Tymczasem jednak szalona rozrzutność wicekróla ujawniła się znacznym deficytem, a dla chwilowego ratunku sprzedał on Anglii 176,402 swoich akcyj kanału suezkiego za 4 mil. funtów szter., a zarząd finansów objął Anglik Cave przy pomocy finansistów francuskich i włoskich. Pomimo to jednak chedyw nie chciał wydatków swych zmniejszyć a 1876 zawieszono wypłatę procentów od długów państwowych i prywatnych wicekróla. Gdy najwyższy sąd europejski w Aleksandryi nakazał sekwestracyję pałacu królewskiego w Ramleh, zakazał chedyw wykonania tego wyroku. Do zrujnowania finansów przyczyniła się i nieszczęśliwa wojna z Abisyniją oraz powstanie w Dar-Fur 1877 r. W czasie wojny rossyjsko-tureckiéj E. dostarczył Turcyi korpus posiłkowy z 6000 ludzi pod wodzą syna wicekróla Hassana. W 1878 zdecydował się chedyw powierzyć Anglii i Francyi urządzenie swych finansów. Nowsza literatura: Ebers „*Aegypten in Bild und Wort*“ (od 1878); Brugsh „*Geschichte Aegyptens unter den Pharaonen*“ (1877); de Leon „*The Khedive's Egypt*“ (1877); J. C. „*Histoire financière de l'Egypte depuis Saïd Pacha*“ (1878).

Egressy (Gabryjel), artysta i autor dramatyczny madziarski, † 1866 w Peszcie.

Ehrenberg (Gustaw), literat polski, ur. 1814 r. w Warszawie; ob. dz. gł.

Ehrenberg (Chrystyjan Gottfryd), znakomity naturalista niemiecki, † 1876 w Berlinie.

Eichhoff (Fryderyk Gustaw), uczony francuski, † 1866.

Eichorn (Antoni), historyk, kanonik katedry warmińskiéj, † 1869 w Frauenburgu; na podstawie bogatych zbiorów kapituły warmińskiéj wydał dwie cenne i sumiennie napisane monografije do dziejów kościoła polskiego: „*Der ermländische Bischof und Kardinal Stan. Hosius*“ (2 t., Królewiec 1854—5) i „*Der ermländische Bischof Martin Kromer als Schriftsteller, Staatsmann und Kirchenfürst*“ (Brunsberga 1868).

Eichwald (Karol Edward), zasłużony naturalista, † 1876 r. Oprócz prac wymienionych w głównem dziele, wydał nadto „*Lethaea rossica*“ (2 t., 1852—68).

Elektryczne światło stało się w ostatnich czasach przedmiotem powszechnego zajęcia, odkąd zwłaszcza ulepszenie machin magnetoelektrycznych dozwoliło łatwo i stosunkowo tanio otrzymywać prąd galwaniczny. Główną trudność oświetlenia elektrycznego stanowiło to, że w jeden prąd można było jednę tylko lampę el. wtrącać; pod tym względem ważny postęp stanowią *Jabłoczkowa świece elektryczne* (ob. w supl.), przedstawione 1878 w Paryżu, których można znaczną liczbę jednym prądem obsługiwać. Innego rodzaju lampy elek. urządzili w ostatnich czasach Werdermann, Rapieff, Sawyer i Mann i i. Mówią też, że Edison pracuje nad nowym rodzajem E. ś. — Bardzo pomyślnie dało się E. ś. użyć tam, gdzie idzie o skoncentrowanie światła, jak do latarń morskich, fabryk i t. p., co do oświetlania ulic próby dotąd nie są zupełnie pomyślne. Por. Fontaine „*L'éclairage à l'électricité*“ (1877).

Ekwator, rzeczpospolita Ameryki płd.— *Ludność* (1875) 866,000, oprócz tego około 200,000 dzikich Indyjan. *Dochody państwowe* (1873) 3,650,510 dolarów, wydatki 3,985,560 dolarów. — *Historyja.* Prezydent Moreno, otrzymawszy władzę, rządził w sposób najgwałtowniejszy, przy pomocy duchowieństwa i jezuitów, którym nadał wielkie przywileje; 6 sierpnia 1875 został z powodu zemsty osobistéj zamordowanym. Wybrany po nim na pre-

zydenta Borrero, jakkolwiek należący do obozu liberalnego, opierał się również na ultramontanach i pod koniec 1876 został zastąpionym przez liberalnego generała Veintemilla. Ultramontanie starali się odzyskać władzę i urządzili powstanie w listopadzie 1877, ale po krwawéj walce 14 i 15 list. odparci zostali. W 1878 zniesiony został konkordat ze stolicą apostolską.

Eliasz (Walery), spółczesny malarz polski, ur. 1840 w Krakowie, uczył się w tamecznéj szkole sztuk pięknych, następnie w Monachijum, poczém odbywszy podróż artystyczną po Niemczech, Francyi, Belgii i Włoszech, osiadł w mieście rodzinném. Maluje obrazy religijne i historyczne, przytém zajmuje się literaturą. Wydał *„Ilustrowany przewodnik do Tatr“* (Poznań 1870); *„Szkice z podróży w Tatry“* (Kraków 1874); *„Obrazek z podróży w Tatry“* (Kraków 1875).

Elie de Beaumont (Jan Chrzciciel Armand Ludwik Leoncyjusz, de), znakomity geolog, † 1874 w Conon. Orócz wymien. w gł. dz. ogł.: *„Carte géologique de la France“* (2 wyd., 1855 z 3 tomami tekstu) i *„Notices sur les systèmes des montagnes“* (1852).

Ellis (Aleksander), generał rossyjski, ur. 1825, rodem Anglik, wstąpił do wojska rossyjskiego 1846, walczył 1849 w Węgrzech, następnie, naturalizowawszy się 1854 w Rossyi, w Krymie i 1863 w Polsce; 1868 mianowany generał-majorem, zasiadał 1875 w komitecie do reorganizacyi armii. W wojnie rossyjsko-tureckiéj 1877—78, jako dowódca brygady strzelców gwardyi, odznaczył się pod Górnym Dubnikiem 24 października 1877 oraz pod Arab-Konak.

Ellisen (Adolf), uczony niemiecki, † 1872.

Elsner (Jan Gottfryd), zasłużony gospodarz niemiecki, † 1869 w Waldenburgu.

Elssler (Teresa i Fanny), znakomite tancerki, ur. 1808 i 1810 w Wiedniu, występowały między 1830 i 41 z wielkiem powodzeniem w całéj niemal Europie. Teresa E. zaślubiła 1850 r. księcia Adalberta pruskiego († 1873 r.) i otrzymała tytuł baronowéj *von Barnim*; † 1878 w Meran.

Elton (Fryderyk), kapitan angielski, słynny z podróży odbytéj 1870 r. nad rzeką Limpopo, 1871 do świeżo odkrytych kopalń złota w Marabastadt w rzeczypospolitéj Transwaalskiej i 1872 z Natalu do Zanzibaru. Wydał: *„Exploration of the Limpopo river“* (1871); *„Special reports upon the goldfield at Marabastadt“* (1872) i *„From Natal to Zanzibar“* (1873).

Elvenich (Piotr Józef), teolog niemiecki, jest jednym z przywódców stronnictwa starokatolików.

Elżbieta, margrabina Ansbach, ur. 1750, z domu lady *Berkeley*, wyszła 1769 za Williama hr. Craven, z którym miała 7 dzieci. Rozwiodłszy się z nim, odbywała podróże po Wschodzie, gdzie zaprzyjaźniła się z Krystyjanem, margrabią Ansbach (ur. 1736 † 1806), którego skłoniła do sprzedania swego księstwa Prusom za 400,000 tal. i za którego wyszła po śmierci swego męża 1791; przemieszkiwała po większéj części w zamku Brandeburgh-House w Anglii, zajmując się sztuką i literaturą i odbywając aż do śmierci częste podróże, † 1828 w Neapolu.— Pisała komedyje, podróże, satyry i t. d., w językach angielskim, francuskim i niemieckim. Z prac jéj ważniejsze: *„Le Philosophe moderne;“* *„Anecdotes modernes de l'ancienne famille de Kinkervankos-Darspraken-Gotschdern“*, satyra na drobne dwory panujące w Niemczech; *„Le soldat de Dierenstein“*; *„Tourney through the Crimea to Constantinople“* (1784); *„Pamiętniki“* (wyd. angielskie, francuskie i niemieckie, 1825—26).

Emerson-Tenaut (Jakób), Irlandczyk, znakomity helenista, ur. 1794, autor szacownego dzieła o wyspie Cejlon, na któréj żył długo jako sekretarz osad. † 1869 w Londynie.

Emler (Józef), spółczesny historyk i archeolog czeski, ur. 1836 w Libanie nad Bystrzycą, nauki uniwersyteckie pobierał w Wiedniu, poczém był nauczycielem w Pradze; 1862 r. został adjunktem archiwum ziemskiego, 1864 przeszedł do archiwum miejskiego. Początkowo redagował *Pamatky archeologicke* i był spółpracownikiem *„Slownika naucznego“*, od 1869 objął redakcyję *Czasopisu Muzeum Czeskiego*.— Oprócz wielu rozpraw historycznych, drukowanych w rozmaitych czasopismach, począł od 1869 r. wydawać pomnikowe dzieło *„Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno 1541 combustarum“*, od 1870 zaś prowadzi daléj znakomite wydawnictwo Erbena *„Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae.*

Enault (Ludwik), pisarz francuski, ur. 1824 r. w Isigny, po ukończeniu studyjów w Paryżu, podróżował po Anglii, Belgii, Niemczech, na Wschodzie i po państwach Skandynawskich. — Pisze do wielu czasopism i w *Constitutionnel'u* prowadzi krytykę artystyczną. Wydał: *„Promenade en Belgique et sur les bords du Rhin“* (1852); *„La Terre sainte“* (1854); *„Constantinople et la Turquie“* (1855); *„La Norwége“* (1857); *„Christine“* (1857); *„La Vierge du Liban“* (1858); *„De la littérature des Indous“* (1860); *„L' amour en voyage“* (1860 r.); *„Un amour en Laponie“* (1861); *„Stella“* (1863); *„L' Amérique centrale et méridionale“* (1866); *„Le secret de la confession“* (1870); *„La vie à deux“* (1874) i w. i.

Engel (Jan Krystyjan), historyk węgierski i słowiański, ur. 1770 w Lewozcy, † 1814 w Wiedniu, kształcił się w Presburgu i Getyndze, poczem był urzędnikiem w Siedmiogrodzie i Galicyi, tudzież cenzorem w Wiedniu. Zajmował się gorliwie dziejami Węgier i krajów sąsiednich, mianowicie słowiańskich, których języki posiadał, lecz w ogóle był im nieprzyjaznym, mimo to jednak dość bezstronny. Z licznych dzieł jego, z których pewne dotychczas mają wartość, bliżéj nas obchodzą: *„Geschichte von Halitsch und Wladimir bis 1772“* (Wiedeń 1792); *„Geschichte der Ukraine“* (Halle 1796); *„Geschichte des ungar. Reiches“* (4 t., Halle 1797—1804) i w. in.

Engel (Andrzej), pisarz rossyjski, † 1871 w Wilnie; wydał: *„Morskoj technicz. słowar“* (1863); *„Wojenno-techniczeskij francusko-niem.-angl.-russkij słowar“* (6 t., 1864—7); *„Szesti-jazycznyj słowar ter-*

minow otnosiaszczichsia do parowoj maszyny" (1865); „*Opisanije dieł chraniaszczichsia w archiwie wilenskago general-gubernatorstwa*" (2 t., 1869—70) i in.

Engelhart (Zofija), z domu *Nowosilców*, spółczesna autorka rossyjska, pisząca wierszem i prozą pod pseudonimem *Olga N.* Tłumaczyła na język francuski niektóre utwory Puszkina, nadto od 1854 napisała w języku rossyjskim wiele powieści i sztuk dramatycznych, drukowanych w rozmaitych czasopismach i w ogóle z upodobaniem czytywanych. — Z prac jéj ważniejsze: „*Suženago koniem nie objedież*" (1854); „*Nie tak żiwi kak choczetsia a kak Boh wielit*" (1854); „*Starik*" (1856—7); „*Miraż*" (1859); „*Sieniejstwo Tureminych*" (1861); „*Sudba ili charakter*" (1862); „*Dwa nowosielija, dwa swidanija*" (1864); „*Nie soszliś*" (1867); „*Na rodinie*" (1870); „*Tak Boh wielił*" (1872) i w. in.

Engelman (August), historyk rossyjski, zajmujący się dziejami Inflant, ur. 1810, † 1858, nauki uniwersyteckie pobierał w Petersburgu; wydał: „*Beiträge zur Berichtigung der russisch-livländischen Chronologie*" (1856); „*Istoriko-chronołogicz. izsliedowanija w obłasti liwonskoj i ruskoj istorii XIII w.*" (1858) i in.

Engestrom (Wawrzyniec), spółczesny literat polski, oprócz wymienionych w główném dziele wydał: „*Karol Lineusz*" (War. 1874); „*Kongres antropologii przedhistorycznéj w Sztokholmie*" (Poznań 1875); „*Henryk Ibsen, poeta norwegski*" (Warszawa 1876); „*Sprawozdanie z obchodu jubileuszowego 400 letniéj rocznicy założenia wszechnicy upsalskiéj*" (Poznań 1876).

Ennen (Leonard), badacz historyczny, ur. 1820 w Schleiden, od 1857 archiwista w Kolonii. Wydał „*Geschichte der Reformation in der Erzdiöcese Köln*" (1848); „*Joseph Clemens und der spanische Erbfolgekrieg*" (1851 r.); „*Frankreich und der Niederrhein*" (2 t., 1856); „*Geschichte der Stadt Köln*" (4 t., 1863—74); „*Quellen zur Geschichte der Stadt Köln*" (5 t., 1860—75).

Erckmann-Chatrian, romansopisarze francuscy, oprócz pism wymienionych w główném dziele, wydali nadto: „*L' histoire d' un plébiscite*" (1872); *Les deux frères*" (1873); „*L' ami Fritz*" (1876, przerobiony także na dramat) i in.

Erkert (R.), spółczesny etnograf rossyjski, pułkownik, wydał: „*Wzgliad na istoriju i etnografiju zapadnich gubernij Rossii*" (1863, z atlasem); „*Etnograficzeskaja karta rossijskoj imperii*" (1862, z tekst. franc.); „*Etnograficzeskij atlas zapadno-ruskich gubernij*" (1863, z tekstem); „*Atlas etnographique des provinces habitées en totalité ou en partie par des Polonais*" (1863) i in.

Erman (Jerzy Adolf), syn Pawła, uczony niemiecki, † 1877 w Berlinie.

Erslew (Tomasz Hansen), literat duński, ur. 1803, od 1849 dyrektor archiwum ministeryjum wyznań; z prac jego najcelniejsza: „*Słownik uczonych duńskich*" (3 t., 1841—53).

Erzerum obleżone było przez Rossyjan od listopada 1877 do lutego 1878 i zajęte po Adryjanopolskiém zawieszeniu broni. pokój wszakże w San-Stefano zostawił je przy Turcyi. Z wilajetu E. ustąpiony jednak został Rossyi obszar Karsu.

Esaad-efendi (Mahomet), historyk turecki, ur. r. 1790 w Konstantynopolu, od 1831 redaktor tureckiéj gazety rządowéj, 1836 r. poseł do szacha perskiego, potem inspektor generalny szkół i członek rady wychowania. Wydał „*Uss-i-Tzafer*" (opis wytępienia janczarów przez Mahmuda 1826, przekład francuski Perceval'a, 1832).

Escayrac de Lauture (hr.), podróżnik francuski, ur. 1822, zwiedził 1848 r. Afrykę północną, 1849 Kordofan (opis którego wydał 1851) i Sudan (opisany przezeń 1853 i 1856); 1860 towarzyszył armii francuskiéj do Chin i dostał się do niewoli, † 1868 w Fontainebleau. Oprócz innych wydał: „*Mémoires sur la Chine*" (1864) i „*La guerre en Chine*" (1867).

Esipow (G.), spółczesny historyk rossyjski, zajmujący się przeważnie dziejami sekt religijnych. Oprócz studyjów w tym przedmiocie, pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, z których ważniejsze: „*Iwan Pososzkow*" (1861); „*Kniażna Praskowija Jusupowa*" (1863); „*Samozwancy carewiczi*" (1863); „*Oswobożdienije carycy Ewdokii Fedorowny*" (1860), wydał oddzielnie: „*Sobranije dokumentow po diełu carewicza Aleksieja Pietrowicza*" (1861); „*Raskolniczii dieła XVIII stolietija*" (2 t., 1861—2); „*Caryca Ewdokija Fedorowna*" (1863); „*Tuszinskij wor*" (1863) i in.

Eski-Sagra zajętą została w lipcu 1877 r. przez generała Hurkę, który tu dwukrotnie 30 i 31 lipca odparł Reufa-paszę. 1 Sierpnia jednak Sulejman pasza podążył Reufowi na pomoc i niespodzianie uderzył na Rossyjan, którzy cofnęli się do wąwozu Szypki. Miasto spłonęło, a Bułgarowie i Turcy nawzajem się mordowali; w styczniu 1878 E. znowu przez Rossyjan zajętą została.

Esmarch (Karol), prawnik niemiecki, ur. 1824 r. w Sonderburgu, w Szlezwigu, kształcił się w Bonn, Heidelbergu, Berlinie i Kiel, potém służył wojskowo i brał udział w wojnie Szlezwicko-Duńskiéj r. 1848—51, następnie doktoryzował się i od r. 1855—57 wykładał prawo rzymskie w Krakowie, poczem przeniósł się do Pragi. Z dzieł jego celniejsze: „*Ueber römisches und germanisches Recht*" (1853); „*Römische Rechtsgeschichte*" (1853 r.); „*Grundzüge des heutigen römischen Familienrechts*" (Kraków 1856); „*Grundsätze des Pandektenrechts*" (1860) i w. in.

Espartero (don Joachim Baldamero) † 1879.

Esquiros (Henryk Alfons), poeta, romansopisarz i publicysta francuski, † 1876 w Paryżu.

Estko (Piotr), pisarz duchowny, jezuita, ur. 1749 na Mazowszu, † 1802 w Orszy; wstąpił do zakonu w prowincyi mazowieckiéj, po zniesieniu towarzystwa przybył 1773 do Połocka, był prefektem szkół i profesorem filozofii; pisał po łacinie i polsku pod pseud. *Aestrix Aegidius.* Wydał: „*Prawdy pospolite*" (Poznań 1763); „*Axiomata Christianae Philosophiae*" (Wilno 1769; toż po polsku); „*Institutiones styli utriusque*" (Połock 1800).

Estreicher (Karol), ukończył w 1878 „*Biblijografiję XIX wieku*" w 5 t. Niedostające do całości 2 ze-

szyty obejmować będą suplementa. Nadto, oprócz kilku pomniejszych rozpraw „*Bibliografija Polska od XV do XVI stólecia*" (Kraków 1875); „*Zestawienie przedmiotów zawartych w 136 tomach Biblijoteki Warszawskiéj*" (t. 1875).

Etienne (Michał), publicysta niemiecki, ur. 1827 w Wiedniu, od 1850—55 przebywał w Paryżu, 1855 został redaktorem gazety „*Presse*" w Wiedniu, 1864 r. wraz z *Maksem Friedländerem* (ur. 1829 w Neisse, † 1872 w Nizzy), założył dziennik „*Neue freie Presse*", redagowany przez niego w duchu niemiecko-liberalnym.

Etiologija, nauka o przyczynach chorób, ob. Medycyna i Patologija (w dz. gł.).

Ettinghausen (Andrzej von), fizyk, ur. 1796 r. w Heidelbergu, † 1878 w Wiedniu; profesor mechaniki w akademii wojskowéj w Wiedniu, następnie mechaniki i fizyki w uniwersytecie tamże, wydał wiele dzieł matematycznych i fizycznych, między innemi wykład fizyki (1844, 4 wyd. 1860). — Syn pop. **Ettinghausen** (Konstanty von), paleontolog, ur. 1826 w Wiedniu, od 1854 profesor botaniki w Wiedniu, następnie w Grazu. Położył wielkie zasługi badaniami nad roślinami kopalnemi. Z prac jego najważniejsza: „*Physiotypia plantarum austriacarum*" (5 t., 1856, z 500 tablicami in fol.).

Ettmüller (Ernest Maurycy Ludwik), zasłużony filolog niemiecki, † 1877 w Zürichu.

Eulenburg (Fryderyk Albert, hr.) przeprowadził 1875 nową ordynacyję prowincyjonalną dla pięciu prowincyj wschodnich, nie bez zatargów ze stronnictwem liberalnym. Przy wyborach 1876 próżno starał się wytworzyć przychylną sobie większość konserwatywną, a gdy Bismark w październiku 1877 odmówił zezwolenia na wprowadzenie nowéj ordynacyi do prowincyj zachodnich, E. zażądał uwolnienia i takowe udzieloném mu zostało w marcu 1878. Następcą jego w ministeryjum spraw wewn. został krewny jego E. (Botho, hr.) ur. 1831; studyjował prawo, następnie został landratem w Deutsch-Krone, 1865 obrany z tego okręgu do izby, przyłączył się do stronnictwa konserwatywnego i został obrany wiceprezesem izby. Następnie sprawował kilka urzędów, od 1876 był nadprezydentem w Hanowerze. Pierwszą jego pracą, jako ministra, było prawo przeciwsocyjalistyczne.

Europa. Ludność E. (1877) wynosi około 311 milijonów.

Evans (Tomasz Moore), przemysłowiec, ur. 1794, brat jego *Alfred Smit*, ur. 1802, a najmłodszy brat *Duglas*, ur. 1808. Lata śmierci i działalność podane w dziele głównem. O ich zasługach pod względem przemysłu krajowego ob. *Tygodnik ilustrowany* Nr. 320 z 1865 r. i 423 z 1868.

Eversmann (Edward), naturalista rossyjski, profesor uniwersytetu kazańskiego, ur. 1794 w Hagenau, † 1860 w Kazaniu; po ukończeniu studyjów uniwersyteckich w Magdeburgu, Berlinie i Dreźnie, 1818 wstąpił do służby rossyjskiéj, 1827 odbył podróż do stepów Kirgiz-Kajsackich i opisał je w *Annales des Voyages*" (1828). Następnie wydał w osobnych monografijach w jęz. niemieckim spostrzeżenia nad krainą orenburską. Nadto ogłosił: „*Estestwiennaja istorija orenburgskago kraja*" (2 t., 1846—50); „*Descriptio novarum lichenum specierum in desertis Kirgisiensibus lectarum*"; „*Die Expedition zwischen dem Caspischen Meere und Aralsee im Winter 1825—26*"; „*Reise in die Kalmukischkirgisische Steppe zwischen der unteren Wolga und den unteren Ural*" (1827) i w. in.

Ewald (Jerzy Henryk August von), znakomity oryjentalista niemiecki, do 1867—74 występował w sejmie niemieckim jako partykularzysta; † 1875 w Getyndze.

Ewstigniejew (Michał), spółczesny powieściopisarz rossyjski, autor mnóstwa pisemek dla ludu, treści historycznéj, obyczajowéj i humorystycznéj, cieszących się wielkiém powodzeniem, z których najważniejsze: „*Pan Twardowskij, polskij kołdun XVI w.*" (3 t., 1868); „*Wiedma iz za Dniepra*" (3 t., 1868); „*Dobrynia Mikiticz, bohatyr wremion Władymira*" (1871); „*Zwonok, sbornik scen i anegdotow*" (1871); „*Pił do dna nie widat dobra*" (1871); „*Dwa tuza i pikowaja dama*" (1871) i w. in.

Eyma (Ludwik Ksawery), literat francuski, ur. około 1815 r. na w. Martynice, redaktor dziennika *Journal des actionnaires*. Po rewolucyi 4 września 1870 w dzien. *Figaro* występywał przeciwko rzeczypospolitéj i rządom obrony narodowéj. Oskarżony 1871 przez komitet centralny, ratował się ucieczką. Wydał romanse: „*Le medaillon*" (1840); „*Emmanuel*" (1840); „*Le grand cordon et la corde*" (1852); nadto zarysy z podróży: „*Les femmes du nouveau monde*" (2 t., 1853); „*Les peaux noirs*" (1859) i kilka wodewilów pod anagramem *Amey*.

Eysmont (Marcin), matematyk i wierszopis polski, ur. 1735 r. w Rachmanowie na Wołyniu, † 1812 w Łukowie; uczył się u pijarów w Złoczowie, wstąpił następnie do ich zgromadzenia i po odbyciu podróży do Włoch i Francyi był nauczycielem w Rzeszowie i Warszawie, a od 1789 prowincyjałem. Pisał sielanki, elegije i ody, w języku polskim i łacińskim, z których celniejsze: „*Palemon i Galatea*" (2 sielanki, 1775 r.); „*Manualik pociesznego człowieka*" (wierszem, 1779 r.); „*Job z gruntu nieszczęśliwy*" (1814) i in. W rękopisie zostawił: „*Zasady architektury cywilnéj i wojskowéj*."

F.

Faber (Jan Lotaryjusz), przemysłowiec niemiecki, ur. 1817 pod Norymbergą, prawnuk *Kaspra* F., założyciela fabryki ołówków (1761). Objąwszy 1839 zakład, założył filije w New-Yorku i Paryżu; 1856 wszedł w spółkę z rossyjskim kupcem Alibertem, właścicielem kopalni wybornego grafitu w górach Sajańskich w Syberyi, co znacznie podniosło dobroć jego wyrobów. 1864 otrzymał tytuł dożywotniego radcy bawarskiego.

Fabian (Szymon), farmaceuta polski, ur. 1803 r. w Poznaniu, kształcił się w Gdańsku, posiadał aptekę w Warszawie, obecnie w Nowym Dworze. Ogłosił: „*Farmacyję*“ (wyd. 1, 1835—44, wyd. 2, 1852—1858). — F. (Karol), lekarz, syn pop., studyjował medycynę w Warszawie, następnie osiadł w Suchedniowie. Ogłosił kilka prac w czasop. lekarsk., a rozprawa jego „*O zastosowaniu kąpieli zimnych do leczenia gorączek*“ (*Pam. tow. lek.* 1878), była premijowaną przez tow. lekarskie war.— F. (Oskar), brat pop., matematyk, kształcił się także w szkole głów. warsz. i jest prof. uniwersytetu lwowskiego. Ogłosił: „*O zbieżności szeregów nieskończonych*“ (Lwów 1871); „*Uginanie się światła i długość fal*“ (t. 1871); „*Przyczynek do poznania kształtu linii prężności pary nasyconéj*“ (1876), „*Matematyka dla szkół średnich napisana wedle systemu W. Żmurki*“ (t. 1, „*Geometryja*“, 1875) i in.

Fabiani (Karol), słynny swego czasu kaznodzieja polski, ur. 1716, † 1788; był kanonikiem kaliskim i kaznodzieją szkół wydziałowych kaliskich. Wydał zbiory kazań, dotychczas cenionych i przedrukowywanych, jak „*Kazania na niedziele i święta całego roku*“ (4 t., Kalisz 1786; ost. wyd. Brodnica 1865); „*Misyja apostolska*“ (3 t., Kalisz 1788; ost. wyd. Poznań 1876) i in.

Fabrice (Jerzy Fryderyk Alfred), minister saski, ur. 1818 w Quesnoy sur Deule, wstąpił 1834 do służby wojskowéj saskiéj, był 1864 szefem sztabu generalnego przy armii egzekucyjnéj w Holsztynie a 1866 przy korpusie saskim w Czechach, poczém został generał-porucznikiem i ministrem wojny i na tém stanowisku zreorganizował armiję saską. W lipcu 1870 mianowany generał-gubernatorem okręgu 12 korpusu armii, po zawarciu pokoju z Francyją pozostał zastępcą kanclerza niemieckiego w Francyi do lipca 1871, poczém, jako generał jazdy, objął tekę ministeryjum wojny w Saksonii i w październiku 1876 r. został nadto prezesem rady ministrów i ministrem spraw zagranicznych. W 1878 otrzymał tytuł barona.

Fadiejew (Rościsław), w wojnie 1877—8 niemiał udziału, kilka razy tylko udawał się do Belgradu ze zleceniami rządowemi.

Faed (Tomasz), malarz szkocki, ur. 1826 w Burley-Mill, syn robotnika, studyja akademickie odbył z odznaczeniem w Edynburgu, poczém od 1852 r. osiadł w Londynie. Maluje akwarele i olejne obrazy rodzajowe i historyczne. Z prac jego celniejsze: *Dziecię bez matki*, *Walterscott z przyjaciółmi w Abbotsford*, *Pierwsza niezgoda familijna*, *Nowa wojna o starego żołnierza*, *Wychowanie dziecka* i in.

Fairbairn (William), inżynier angielski, ur. 1789 w Kelso, † 1874 w Moor Park pod Farnham; położył zasługi nad udoskonaleniem maszyn tkackich, badał wytrzymałość metali i konstrukcyj metalicznych, ulepszył kotły parowe i t. d. Wydał: „*Construction of boilers*“ (1851); „*Iron*“ (2 wyd., 1869); „*On Mill and millwork*“ (3 wyd., 1871); „*On cast and wrought iron for building purposes*“ (4 wyd. 1865); „*Iron ship building*“ (1865). Autobijografiję F. ogłosił Pole (1877).

Falck (Jeremijasz), rytownik polski, ob. Falk, w dz. gł.

Falconer (Hugo), paleontolog angielski, ur. 1808 w Szkocyi, † 1865; ukończywszy nauki medyczne, 1830 r. udał się do Kalkuty jako chirurg w służbie kompanii wschodnio-indyjskiéj; poświęcił się zbadaniu gór imalajskich Hpod względem paleontologicznym; 1837 r. z Al. Burnes zwiedził Peszawar i Kaszmir, następnie zarządzał ogrodem botanicznym w Szaharanpur, 1848 został profesorem botaniki w kolegijum medycznem w Kalkucie, 1855 r. przeniósł się do Anglii. Wydał: „*Fauna antiqua Siwalensis*“; „*Paleontological memoirs and notes*“ (2 t.) oraz liczne rozprawy w *Asiatic Researches* i *Geological Transactions*.

Faleński (Felicyjan), poeta polski, oprócz wymienionych, wydał tragedyję „*Altea*“ (1875) i powieść „*Sama jedna*“ (1877).

Falk (Adalbert), pruski minister spraw duchownych; w latach 1873—75 za pomocą prawa majowego starał się przeprowadzić, pomimo silnego oporu partyi klerykalnéj, przewagę państwa nad kościołem. Również przeprowadził nową organizacyję synodalną w kościele ewangielickim.

Falke (Jan Fryderyk Bogumił), historyk niemiecki, † 1876.

Faucher (Julijusz), ekonomista niemiecki, ur. 1820 w Berlinie, gorliwy obrońca wolności handlu i jako taki czynny zarówno w mowie jak i na piśmie,

zwłaszcza w wydawanym przez siebie od 1863 r. „*Vierteljahrschrift für Volkswirtschaft und Kulturgeschichte.*“ † 1878 w Rzymie.

Favre (Julijusz Klaudyjusz Gabryjel), mąż stanu francuski, został 1876 senatorem.

Fawcett (Henryk), ekonomista angielski, ur. 1833 w Salisbury, od 1857 ociemniały, został 1863 profesorem w Cambridge a 1864 członkiem parlamentu. Wydał: „*Manuel of political economy*“ (5 wyd., 1876); „*Pauperism, its causes and remedies*“ (1871) „*Free trade and protection*“ (1878). W polskim przekładzie wyszła „*Ekonomija polityczna*“ (1874).

Fazly-pasza, generał turecki, rodem Arnaut, ur. około 1836 r., był przez długi czas adjutantem zmarłego sułtana Abd-ul-Azisa, w orszaku którego odbył podróż po Europie, poczém był przy boku ks. Jussuf-Izzedina. Brał czynny udział w ostatnich wojnach. 1876 pod Osmanem paszą dowodził podczas wojny serbskiéj korpusem rezerwowym pod Widdyniem, następnie uczestniczył w stłumieniu powstania bułgarskiego, przyczém nie splamił się okrucieństwem. Po wybuchu wojny wschodniéj polecono mu zajęcie Suchum-Kale i brzegów Abchazyi, w czém okazał wielką energiję, wkrótce jednakże został wraz ze swym oddziałem odwołany i przyłączony do armii dunajskiéj Sulejmana-paszy.

Fazy (Jan James), mąż stanu szwajcarski, † 1878.

Fecht (Wilhelm) filolog spółczesny, ur. 1821 r. w Berlinie, kończył tamże uniwersytet, poczém był w Warszawie nauczycielem prywatnym; 1848 r. wstąpił do służby rządowéj, był członkiem komitetu cenzury, następnie inspektorem zakładów prywatnych w Warszawie, obecnie jest starszym cenzorem. Wydał: „*Theor.-pract. Lehrbuch der deutschen Sprache*“ (1859; 7 wyd., 1878); „*Reden zur Schillerfeier in Warschau*“ (1859); „*Gramatyka łacińska teoretyczno-praktyczna*“ (3 części, 1857; 3 wyd. 1868); „*Wypisy greckie Jakobsa*“ (1863).

Fedczenko (Aleksy), naturalista i podróżnik rossyjski, ur. 1844 w Irkucku, w latach 1868—71 odbywał podróże po Turkiestanie, zginął 15 września 1873 przy wstępowaniu na Montblanc. Opis jego podróży po Turkiestanie wyszedł 1874.

Feder, trzeci syn Dymitra Korybuta Olgierdowicza, miał czynny udział w sprawach publicznych na Litwie i Podolu od 1422—35, podpisał się na traktacie pokoju, zawartym 1422 między Polską, Litwą i Krzyżakami, oraz 1430 r. na traktacie, zawartym przez Świdrygiełłę z zakonem pruskim i inflanckim. Był za panowania tego księcia starostą podolskim. Gdy po zrzuceniu Świdrygiełły z tronu objął rządy Litwy Zygmunt Kiejstutowicz, F. przystał do niego i wraz z innemi książętami poręczył 1432 r., że w. książę dotrzyma wszystkich zobowiązań względem Korony i króla Władysława. W trzy lata jednak, za przykładem starszego brata Zygmuta Korybuta, stanął po stronie Świdrygiełły, wymówił wierność w. księciu i w bitwie pod Wiłkomierzem (1435) był wzięty do niewoli. Dalsze jego losy nieznane. Umarł prawdopodobnie bezdzietnie, jakkolwiek późniejsi kronikarze i heraldycy wywodzą od niego rody kniaziów Zbaraskich, Wiśniowieckich, Poryckich i t. d. Powodem tego było pomieszanie z Fedorem lub Fedkiem Koryjatowiczem, kniaziem ruskim z Nieświdy (w pow. łuckim), żyjącym w ostatnich latach panowania Władysława Jagiełły, którego był najgorętszym przeciwnikiem na Wołyniu i Podolu i z którym nie jedną stoczył walkę, póki nie dostał się do niewoli. Porów. Stadnickiego „*Bracia Władysława Jagiełły*“, str. 104—109.

Fedotow (Paweł), malarz rodzajowy rossyjski, ur. 1816 w Moskwie, † 1853 w Petersburgu; pierwotnie służył wojskowo, poczém poświęcił się wyłącznie sztuce i celował w malarstwie rodzajowém.— Celniejsze jego prace są: *Przyjazd małżonka*, *Nazajutrz po nocnéj hulance*, *Wdówka* i in. Nadto zajmował się literaturą, pisał wiersze i powiastki. Ob. Witkowskiego „*Wospominanie o F.*“ (1862).

Feigel z Feigelsfeldu (Józef Jan), słynny prawnik czeski, ur. 1718 w Pradze, † 1784 tamże; po ukończeniu studyjów uniwersyteckich był prokuratorem ziemskim i profesorem prawa w uniwersytecie. — Wydał: „*Observationes theorico-practicae super processus summario plurium juri boemico adoptatae*“ (Praga 1754); „*Institutiones juris Bohemici*“ (t. 1765). Nadto rozpoczął wydawać całkowity zbiór praw krajowych p. t. „*Oeffentliche Vorlesungen über die k. Stadtrechte, neue Landesordnung, Novellen etc.*“ (12 części, Praga 1777—84).

Fejer (Jerzy), jeden z najznakomitszych nowoczesnych historyków węgierskich, ur. 1766 w Kesztelye, † 1850 w Peszcie; po ukończeniu studyjów teologicznych w Presburgu, był od 1808 r. profesorem dogmatyki w uniwersytecie peszteńskim, a w końcu biblijotekarzem uniwersyteckim. Z mnóstwa jego dzieł, w językach łacińskim, węgierskim i niemieckim, treści pedagogicznéj, filozoficznéj, statystycznéj, historycznéj, ekonomicznéj i beletrystycznéj, najcelniejsze są: „*Encyklopedyja nauk*“ (1818 r.); „*Słownik geograficzny teraźniejszych i dawniejszych wieków*“ (1817—18); „*Badania o początku i pochodzeniu Madziarów*“ (1825 r.); „*O królu Kolomanie i synu jego Giejzie I*“ (1826); „*Codex diplomaticus Hungariae*“ (40 t., Buda 1829—1844), zawierający niezmiernie wiele źródeł do dziejów polskich, i in.

Fejérpataky (Kasper, *z Klaczan*), patryjota słowacki, † 1870 w Klaczanach na Węgrzech.

Felder (Franciszek Michał), poeta ludowy niemiecki, wieśniak, ur. 1839 r. w Schoppenau, za wolnomyślność prześladowany przez duchowieństwo, † 1869 w Bregenz. Wydał „*Sonderlinge*“ (2 t., 1867); „*Reich und Arm*“ (1868).

Feldspat, ob. Spat polny w dz. gł.

Feliks (ojciec), słynny kaznodzieja francuski, jezuita, ur. 1810 w okolicach Valenciennes, profesor retoryki w kolegijum w Brugelette, zkąd wezwany do Paryża, zasłynął na kazalnicy w Notre Dame. — Jego kazania, zamieszczane w *L' ami de la réligion*, wydawano od 1856—63 corocznie tomami p. t. „*Le progrès par le christianime, conferences de Notre-Dame de Paris.*“

Felińska (Ewa), autorka polska, ur. 1793

Feliński (Stanisław), spółczesny pisarz, starszy kapelan wojskowy, poprzednio kaznodzieja i kanonik katedralny miński. Wydał: „*Czyn szlachectwa*" (Wilno 1856); „*Kazania na niektóre niedziele i uroczystości w roku*" (Warszawa 1858); „*Złoty medalik*" (Wilno 1859 r.); „*Majowa nowenna*" (1861); „*Chciwość ukarana*" (2 wyd. 1861); „*Zemsta*" (Wilno 1864); „*Powieści*" (wyd. 3, Warsz. 1877) i in.

Feodozy, założyciel nazwanéj od niego sekty Bezpopowców, pochodził z rodziny bojarskiéj Urusowów; 1694 udał się do Polski i założył tam dwa klasztory: męski i żeński. Po powrocie do Rossyi 1706 r. aresztowany, † w więzieniu nowogrodzkiém. Stronnicy jego wyznania rozszérzyli się w Rossyi, Prusiech i Austryi.

Féré (Karol Oktawijusz), powieściopisarz francuski, ur. 1815 w Tours, nauczyciel w Rouen, gdzie redagował dwa czasopisma. Z romansów jego ważniejsze: „*Les mystères du Louvre*" (6 t., 1859); „*La rose d' Ivry*" (2 t., 1862); „*Les quatre femmes d' un pacha*" (5 t., 1864) i in.

Ferdynand I, cesarz austryjacki, † 1875 w Pradze.

Fergański okrąg ob. Kokand.

Fergusson (William), chirurg angielski, ur. 1808 w Prestonpans, od 1840 r. professor chirurgii w King's College w Londynie, wynalazł wiele instrumentów chirurgicznych. Wydał: „*System of practical surgery*" (5 wyd., 1870).

Ferrières, miejscowość w departamencie francuskim Seine-Marne, zamek barona Rothschilda, od 19 września do 5 października 1870 główna kwatera króla pruskiego Wilhelma I; 19 i 20 września 1870 r. toczyły się tu układy pokojowe pomiędzy Bismarkiem i Favre'm.

Fessler (Józef), teolog niemiecki, ur. 1813 w Lochan w Voralbergu, † 1872; wyświęcony na kapłana 1837, był profesorem historyi kościelnéj i prawa kanonicznego w Brixen w Tyrolu, następnie w Wiedniu, od 1864 biskup dyjecezyi St. Poelten; nadto był członkiem izby panów i sejmu dolnoaustryjackiego, prałatem domowym papieskim i sekretarzem soboru watykańskiego. Wydał: „*Papst Gregor VII und die Kirchenfreiheit*" (1850); „*Institutiones patrologiae*" (2 t., 1850); „*Geschichte der Kirche Christi*"; „*Ueber das Studium des Kirchenrechtes*" (1858 r.); „*Der kanonische Process*" (1860); „*Die wahre und falsche Unfehlbarkeit des Papstes*"; „*Das letzte allgemeine Concil*" i in.

Fet (Atanazy), spółczesny poeta rossyjski, początkowo służył wojskowo, potém poświęcił się literaturze i pisał poezyje, które zebrane razem często były przedrukowywane (2 t., Petersburg 1863).— Opiewa w nich przyrodę, miłość i wiosnę; tłumaczył Horacego i Shakespeare'a. Pisywał także w *Ruskim Wiestniku* prozą listy ze wsi, w których okazuje się stronnikiem poddaństwa ludu.

Feydeau (Ernest), romansopisarz francuski, † 1873 w Paryżu.

Ficker (Julijusz), badacz historyczny niemiecki, ur. 1826 w Paderbornie, od 1852 r. profesor w Insbrucku. Wydał: „*Rainald von Dassel*" (1850 r.); „*Engelberg von Köln*" (1853 r.); „*Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens*" (4 t., 1868—73) „*Beiträge zur Urkundenlehre*" (t. 1, 1878).

Ficker (Adolf), spółczesny statystyk, ur. 1816 w Ołomuńcu, po ukończeniu studyów uniwerstyteckich w Wiedniu, był prof. liceum w Lublanie, Ołomuńcu i Czerniowcach, od 1853 urzędnikiem, a od 1864 naczelnikiem wydziału statyst. w Wiedniu. Oprócz wielu rozpraw, pomieszczanych w redagowanych przez niego „*Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik*", wydał „*Grundriss der Weltgeschichte*" (Ołomuniec i Czerniowce 1846—51); „*Bevölkerung der öster. Monarchie in ihren wichtigsten Momenten statistisch dargestellt*" (Gotha 1860), „*Geschichte, Organisation und Statistik des österreichischen Unterrichtswesens*" (2 cz., 1872) i in.

Fiedler (Adolf Bogumił), założyciel pierwszorzędnéj fabryki sukna w Opatówku (w pow. kaliskim), istniejącéj pod jego firmą od 1824, którą następnie prowadził syn jego *Edward*, późniéj przeszła ona na własność Nitzscke'go; miała 3 machiny parowe i zatrudniała 600 robotników, 1870 zbogaconą została licznemi machinami i przyrządami. Wyroby téj fabryki mają ustaloną wziętość w kraju i zagranicą.

Fiedler (Józef), spółczesny historyk, ur. 1819 r. w Trzeboni, nauki kończył w Pradze i Wiedniu, gdzie jest naczelnikiem archiwum tajnego. Oprócz rozpraw, pomieszczonych w Miklosicha „*Slavische Bibliothek*", z których więcej nas obchodzi „*Chronicon Poloniae 965—1259*" (przedruk w *Rozmaitościach lwowskich* 1859, z przekładem polskim), wydał: „*Aktenstücke zur Geschichte Franz Rakoczy's*" (2 t.); „*Der blutige Landtag in Onod*"; „*Böhmens Herrschaft in Polen*" (1855).

Fiedler (Robert), ur. 1810 r., nauki odbywał w Wrocławiu, potém był nauczycielem prywatnym w Warszawie, gdzie dobrze nauczył się po polsku. — Ob. główne dzieło.

Field (Cyrus Weit), przemysłowiec amerykański, założyciel telegrafu atlantyckiego, ur. 1819 w Stockbridge w Massachusetts, początkowo kupiec w New-Yorku. 1854 powziął zamiar połączenia liniją telegraficzną podmorską Amerykę z Europą i otrzymawszy 50 letni przywilej, zawiązał z Piotrem Cooperem, Mojżeszem Taylorem i in. spółkę, z któréj następnie 1856 wywinęła się spółka *Atlantic Telegraph C°*. 1854 i 56 odbył podróż w interesach towarzystwa do Anglii, poczém 1857, 8 i 9 probował, lecz bezskutecznie, założyć liniję podmorską, mimo to nie przestawał pracować nad swym zamiarem, który w końcu 1866 szczęśliwie do skutku doprowadził.

Fierich (Edward), spółczesny prawoznawca, profesor i rektor uniwersytetu krakowskiego, rodem z Galicyi, studyja uniwersyteckie kończył we Lwowie, od 1862 r. wykłada w Krakowie prawo cywilne austryjackie. Wydał: „*Sätze aus sämmtlichen Rechts- und polit. Wissenschaften*" (1845); „*Zusätze zu den Vorträgen über öster. civilgerichtliche Verfahren*" (1862); „*Vorträge über das öster. Civilgericht*" (1865 i 1867).

Fietzek (J. A.), † 1862.

Figueras (Stanisław), mąż stanu hiszpański, ur. 1819 w Barcelonie; prezesem gabinetu był do 11 czerwca 1873.

Figuier (Wilhelm Ludwik), popularyzator franc., ur. 1819 w Montpellier, od 1846 profesor szkoły farmaceutycznéj tamże, a od 1853 w Paryżu. Wydał wiele dzieł popularyzujących naukę, jak „*Exposition et histoire des principales découvertes scientifiques modernes*" (7 t., 1851—57); „*Histoire du merveilleux dans les temps modernes*" (4 t., 1859—60); „*La terre avant le déluge*" (1862); „*La terre et les mers*" (1863; przekład polski W. Niewiadomskiego, 1873); „*Histoire des plantes*" (1864, przekład polski Wagi 1872); „*La vie et les moeurs des animaux*" (1865); „*Vie des savants illustres depuis l' antiquité*" (5 t., 1866—72); „*Les merveilles de la science*" (4 t., 1866—72); „*Les merveilles de l' industrie*" (4 t., 1872—76); „*Le lendemain de la mort*" (1872; przekład polski 1873); „*Les races humaines*" (1873). Od 1856 wydaje corocznie przegląd postępu nauk przyrodzonych p. t. „*L' année scientifique*." W polskim przekładzie wyszło nadto: „*Najważniejsze odkrycia i wynalazki w dziedzinie nauk, sztuki i przemysłu*" (1876). — Żona jego F. (Julija Bouscaren), ur. 1829 w Montpelier, jest autorką kilku powieści i utworów dramatycznych, między innemi: „*Mos de Lavene*" (1859); „*Nouvelles Languedociennes*" (1860 r.); „*La soeur de lait*" (1861); „*Le gardien de la Camargue*" (1862); „*La prédicante des Cévennes*" (1864); „*L' Italie d'après nature*" (1868 r.); „*Gutemberg*" (1869); „*Barbe d'or*", dramat w 5 aktach (1876) i in.

Filipowicz (January), filolog i pedagog, ur. 1815 w Nowogródku, † 1869 w Wilnie, nauki uniwersyteckie kończył tamże. Wydał powiastkę „*Pan Jasnotki*" (Wilno 1843); pismo zbiorowe „*Lud i Czas*" (t. 1845 r.); przełożył spólnie z Tomaszewiczem Stöckhardta „*Wykład chemii*" (t. 1855) oraz spólnie z nim wydał rozprawę „*O chemicznéj polskiéj terminologii*" (t. 1856 r.); brał téż czynny udział w wydawnictwie „*Słownika języka polskiego*", do którego opracował litery M, N i O.

Filipowicz (Józef, baron von Philippsberg), generał austryjacki, ur. 1818 w Gospiczy na Pograniczu wojskowém, syn sztabsoficera pochodzenia bośniackiego, otrzymał wykształcenie wojskowe, 1836 był kadetem w korpusie pijonierów, 1839 podporucznikiem, następnie przeniesiony do sztabu generalnego, został 1848 majorem w pułku pogranicznym warazdyńskim, mężnie walczył 1848—49 pod Jelaczyczem, 1850 został adjutantem bana i podpułkownikiem, 1857 pułkownikiem, 1859 generałmajorem i dowódcą brygady w 6 korpusie, na czele którego walczył we Włoszech; 1860 wyniesiony do godności dziedzicznego barona, był komisarzem cesarskim przy kongresie narodowym serbskim, 1866 znajdował się przy armii północnéj jako adlatus przy dowódcy 2 korpusu hr. Thun, poczem został generałem dywizyi w Wiedniu, następnie dowódcą wojsk krajowych w Innsbruku, 1872 w Bernie a 1874 w Pradze, przyczém jednocześnie awansował na feldcechmistrza. W lipcu 1878 mianowany został dowódcą 13 korpusu, przeznaczonego do zajęcia Bośnii. Pod koniec tegoż miesiąca przeszedł Sawę pod Brodem i dowodził osobiście kolumną środkową, z którą po upartym boju zajął 19 sierpnia Serajewo. We wrześniu zdołał prawie zupełnie przeprowadzić swe zadanie, przez zajęcie Bośnii, Hercegowiny, poczem powrócił do Pragi, gdzie mieszkańcy przygotowali mu świetne przyjęcie.

Filippi (Filip), naturalista włoski, ur. 1814 r. w Medyjolanie, profesor historyi naturalnéj w uniwersytecie padewskim a od 1848 r. profesor zoologii i członek rady wychowania w Turynie. — Wydał między innémi: „*Delle funzioni riproduttive degli animali*" (1850); „*Regno animale*" (1852); „*La creatione terrestre*" (1854) i in.

Fillmore (Millard), 13 prezydent Stanów Zjednoczonych, † 1874 w Buffalo.

Fin (Samuel Józef), spółczesny literat i historyk żydowski, czynny w sprawie kształcenia swych spółwyznawców na Litwie, ur. 1818 w Wilnie; studyjował początkowo biblię, talmud i literaturę żydowską, następnie zaś języki europejskie i nauki świeckie. Od 1847 do 56 nauczyciel języka hebrejskiego w szkole rabinów w Wilnie. Redagował pismo peryjodyczne: *Pyrche Cofon* (Kwiaty północy, Wilno 1841) oraz od 1860 tygodnik a następnie miesięcznik *Hakarmel*. Nadto wydał oddzielnie wiele prac, z których ważniejsze: „*Gramatyka rossyjska*" w narzeczu żydowskiém (1847 r.); „*Historyja Żydów*" (*Nidche Israel*, 1851); „*Historyja Żydów w Wilnie*" (*Kirja Neemana*, 1860) i in.

Fingu (Fingoe), plemię Kafrów, zamieszkałe w ziemi Kapskiéj, liczy około 15,000 głów.

Fink (Gotfryd Wilhelm), teoretyk muzyczny, ur. 1783 w Sulza, † 1846 w Lipsku; oprócz wielu pism, odnoszących się do teoryi i historyi muzyki, wydał wysoko ceniony zbiór pieśni: „*Musikalischer Hausschatz der Deutschen*" (8 wyd., 1866).

Finlandyja, w 1875 r. liczyła około 1,938,000 m.; wartość wywozu (drzewo i wyroby leśne, masło, śledzie i t. d.) 1875 wynosiła 85 mil. marek, przywozu zaś 157 mil. marek; dochody 1876 wynosiły 30,847,996, rozchody zaś 27,815,717 marek; dług państwowy 63,095,269 marek. Z nowszych prac historycznych o F. ważniejsze: Reina (2 t., 1870-71); Koskina (1873); Helmsa (1869); Armfelta (1874); z prac statystycznych: Ignatiusa (1872) i Vaseniusa (1876).

Finlay (Jerzy), historyk angielski, ur. 1800 r. w Glasgowie, jako zagorzały przyjaciel Greków osiadł w Atenach, gdzie † 1875. Główne jego dzieło jest: „*Historyja Grecyi od czasu zawojowania jéj przez Rzymian*" (1 t, 1844—61; częściowo przełożone na język niemiecki).

Finsch (Fryderyk Herman Otto), zoolog niemiecki, ur. 1839 w Warmbrunn, od 1861 asystent przy muzeum w Leiden, od 1864 r. przełożony muzeum przyrodniczo-etnologicznego w Bremen, 1876 wraz z Brehmem zwiedził Syberyję. Wydał: „*Monographie der Papageien*" (2 t., 1867—69); „*Ornithologie Centralpolynesiens*" (1867 r.); „*Vögel Ostafrika's*"

(1870); „*Neuguinea und seine Bewohner*" (1855) i in.

Fireks (Teodor, baron) znany pod pseudonimem *Schedo-Ferroti*, publicysta rossyjski, ur. 1812 r. w Hassenpot w Kurlandyi, † 1872 w Dreznie; służył początkowo w ministeryjum kommunikacyi, następnie na komorze celnéj w Rydze, wreszcie był członkiem legacyi w Brukseli, poczém usunął się od służby rządowéj. Pisał w języku francuskim głośne w swoim czasie dzieła, dotyczące najważniejszych kwestyj politycznych. Występował w pracach swoich często bardzo śmiało, wbrew widocznym celom władzy. Największy rozgłos miały jego „*Etudes sur l'avenir de la Russie.*" Z innych bliżej nas obchodzą „*Que fera-t-on de la Pologne?* (1863); „*Lettre d'un patriote polonais etc.*" (1863); „*La question polonaise au point de vue de la Pologne, de la Russie et de l'Europe*" (1863).

Firkowicz (Abraham), pisarz żydowski, karaita, ur. 1786 w Łucku, † 1874 w Bakczysaraju; był rabinem w Eupatoryi i dążył do rozprzestrzenienia karaizmu; zwiedzając gminy swéj sekty w Azyi Mniejszéj, Persyi i Egipcie, zgromadził bogaty zbiór starych rękopisów żydowskich, z których 1500 włączono do biblijoteki cesarskiéj w Petersburgu.

Firmenich (Jan Mateusz), germanista, ur. 1808 w Kolonii i tamże zamieszkały, wydał między innemi ważne dzieło do poznania narzeczy niemieckich: „*Germaniens Völkerstimmen*" (3 t., 1843—66; dodatek 1868).

Fischer (Jan Jerzy), poeta niemiecki, ur. 1820 w Wirtembergskiém, od 1857 profesor przy wyższéj szkole realnéj w Stuttgardzie. Wydał zbiory poezyj, odznaczających się świeżością i młodzieńczym życiem: „*Gedichte*" (2 wyd., 1858); „*Neuere Gedichte*" (1865); „*Den deutschen Frauen*" (1869); „*Aus frischer Luft*" (1872), „*Merlin*" (1877). Cenione są również jego utwory dramatyczne: „*Saul*" (1862); „*Friedrich II*" (1868 r.); „*Florian Geyer*" (1866); „*Kaiser Maximilian von Mejiko*" (1868) i in.

Fish (Hamilton) z ukończeniem prezydentury Granta złożył téż tekę spraw zagranicznych w ręce Evartsa 4 marca 1877.

Fitzinger (Leopold Józef Fraňciszek Jan), zoolog niemiecki, ur. 1802 w Wiedniu, od 1844—61 zatrudniony przy gabinecie przyrodniczym dworskim w Wiedniu; położył zasługi nad systematyką, zwłaszcza zwierząt domowych. Między innemi wydał: „*Naturgeschichte der Säugethiere*" (6 t., 1855—61); „*Der Hund und seine Rassen*" (1876); „*Die Arten und Rassen der Hühner*" (1878).

Flagg (Edmund), publicysta i literat amerykański, ur. 1815, początkowo poświęcał się dziennikarstwu, 1841 sekretarz poselstwa w Berlinie, 1850 konsul w Wenecyi, od 1852 osiadł w St. Louis, jako redaktor dziennika demokratycznego. Oprócz malowniczego opisu podróży w sawanach: „*The Far West*" (2 t., 1838), wydał romanse: „*Carrero*"; „*Franciszek de Valois*"; „*Bianka z Artois*"; *Katarzyna Howard*" i ważne dla spółczesnych dziejów Wenecyi: „*Venise, the city of the sea*" (2 t., 1853), obejmujące okres od najazdu Napoleona I 1797 do poddania się miasta Radeckiemu. Dalszym ciągiem jest: „*North Italy since 1849.*"

Flammarion (Kamil), astronom francuski, ur. r. 1842, oprócz wymienionych w główném dziele wydał nadto: „*Les mondes imaginaires et les mondes réels*" (18 wyd., 1875 r.); „*Dieu dans la nature*" (11 wyd., 1874, przekład polski 1875); „*Les merveilles célestes*" (1865); „*Histoire du ciel*" (1861); „*Voyages aériens*" (1869): „*L'atmosphère*" (1872); „*Histoire d'une planète*" (1873); „*Les terres du ciel*" (1876) i in. W polskim przekładzie wyszło nadto „*Opowiadania o nieskończoności*" (1874).

Flaubert (Gustaw), powieściopisarz francuski, oprócz wymienionych wydał „*Tentation de St. Antoine*" (1874); przekład polski „*Salammbo*" wyszedł w Krakowie (1876).

Fliedner (Teodor), duchowny ewangielicki, ur. 1800 w Nassauskiém, od 1822 r. proboszcz w Kaiserswerth, † 1864; 1836 r. założył w Kaiserswerth pierwszy zakład dyjakonis, będący wzorem podobnego rodzaju zakładów w Niemczech i za granicą.

Flinders (Maciej), podróżnik angielski, ur. 1760 w Domington, † 1814 w Londynie; zwiedził 1795, 1798 i 1801 południowe i południowo-wschodnie, zaś 1802 wschodnie wybrzeża Australii. Wydał: „*Voyage to terra Australia*" (1814).

Florencyja wraz z przedmieściami liczyła 1876 169,000 mieszkańców; od 1865—71 była stolicą królestwa włoskiego. Zaszczyt ten drogo opłaciła, wpadła bowiem w deficyt, którego pomimo szczupłego zasiłku państwowego pokryć nie jest w stanie. 17 marca 1878 ogłosiła swą niewypłacalność, a magistrat złożył swój urząd; zaledwie pomoc rządu i osób prywatnych postawiła kassę oszczędności w możności wypełnienia jéj zobowiązań. Parlament wyznaczył komisyję do rozpatrzenia téj rzeczy. Por. Mari „*La questione di Firenze*" (1878); Perrens „*Histoire de Florence*" (3 t., 1877).

Flottwell (Edward Henryk), mąż stanu pruski, ur. 1786 w Insterburgu, † 1865 w Berlinie; po ukończeniu studyjów prawnych w Królewcu, 1805 wstąpił do służby rządowéj w Gąbinie i przez ciąg 30 letniego urzędowania w Poznańskiém odznaczał się energiją i nienawiścią do żywiołu polskiego. Od 1830—41 był naczelnym prezesem w. ks. poznańskiego i zostawił po sobie pamięć najzawziętszego tępiciela narodowości i wyznania. Przeniesiony następnie do innych prowincyj, był w końcu czas niejaki ministrem skarbu a następnie spraw wewnętrznych. Wydał „*Denkschrift über die Verwaltung der Provinz Posen*" (1841).

Flückiger (Fryderyk August), profesor farmakognozyi, ur. 1828 w Langenthal, od 1853—60 aptekarz w Burgdorf pod Bernem, od 1861 docent a od 1870 profesor farmakognozyi w Bernie, przeszedł 1873 na tęż katedrę do Strasburga. Wydał oprócz innych: „*Lehrbuch der Pharmacognosie*" (1867); wraz z Hanbury'm „*Pharmacographia*" (1874); „*Dokumente zur Geschichte der Pharmacie*" (1876).

Folkierski (Władysław), przebywa obecnie w Peru, gdzie jest prof. matematyki w uniwersytecie w

Linie. Dzieła jego *„Zasady rachunku różniczkowego i całkowego“* wyszedł t. 2, zawierający *„Rachunek całkowy“* (1878).

Feltz (Filip) † 1877 w Monachijum.

Fonograf, przyrząd wynaleziony 1878 przez **Edisona** (ob.), służący do utrwalania głosu ludzkiego i innych dźwięków. Składa się on z walca nawiniętego tafelką cynfolii, obok któréj umieszczony jest lekki rylec. Głos wydawany w pobliżu F. wprawia w ruch rylec, który na obracającym się i przesuwającym walcu pozostawia ślad swych drgań. Jeżeli następnie walec z tak przygotowaną cynfoliją obracany będzie tak, aby dotykał znów rylca, to rysy na cynfolii poprzednio utworzone wprawiać będą w odpowiednie drgania rylec, przez co odtworzą się tony, które poprzednio rysy te utworzyły. — Taż sama tafelka cynfolii użytą być może wielokrotnie, tak że każdy dźwięk i głos uwiecznionym być może i na zawołanie zawsze na nowo wydawanym.—Dotąd wszakże F. jest jeszcze przyrządem bardzo niedokładnym, dźwięki są zaledwie zrozumiałe, nosowe, chropawe, a o uwiecznieniu ich dotąd ani mowy być nie może, bo rysy na tafelce po kilkakrotném użyciu zupełnie się ścierają. Porów. Moncela *„Le téléphone, le microphone et le phonographe“* (1878).

Fontane (Teodor), pisarz niemiecki, ur. 1819 r. w Neuruppin, zamieszkały w Berlinie. Wydał: *„Gedichte“* (2 wyd., 1875); *„Balladen“* (1861); *„Jenseits des Tweed“* (1860); *„Der schleswig-holsteinische Krieg“* (1866); *„Der deutsche Krieg von 1866“* (2 wyd., 2 t., 1871); *„Der Krieg gegen Frankreich“* (2 t., 1873—76); *„Wanderungen durch die Mark Brandenburg“* (3 wyd., 3 t., 1874).

Fonvielle (Wilfrid de), publicysta i popularyzator naukowy francuski, ur. 1828 r. w Paryżu, po ukończeniu nauk w kolegijum Sainte-Barbe, studyjował nauki przyrodzone, następnie przez czas niejaki był profesorem matematyki, poczém poświęcił się literaturze. Z dzieł F. ważniejsze: *„L' homme fossile“* (1865); *„Les merveilles du monde invisible“* (1865; przekład polski 1872); *„Eclairs et tonnerre“* (1866); *„L'astronomie moderne“* (1868); *„Les voyages aériens“* (1870); *„Les ballons pendant le siége de Paris“* (1871); *„Physique des miracles“* (1872); *„Aventures aériennes“* (1876 r.); *„La conquête du pôle Nord“* (1877). Nadto wydał wiele broszur politycznych, jak *„L' entrevue de Varsovie“* (1860); *„La terreur“*; *„Paris en flammes“*; *„Les dernières causeries de Rochefort“*; *„Lettre d' un condamné a mort par la Commune“* i w. in.

Forbes (Dawid), podróżnik angielski, ur. 1827, † 1876, był inżynierem, mieszkał długo w Peru i Boliwii i zasłużył się badaniami tamecznéj przyrody i ludności. Wydał: *„On the geology of Bolivia and southern Peru“* (1861); *„On the Aymara Indians“*. Ogłosił též gramatykę języka aymara, studyja nad geologiją Szkocyi i Norwegii, oraz ogłaszał od 1870 sprawozdania o produkcyi żelaza na całéj ziemi.

Forbes (Archibald), dziennikarz ang., ur. 1838 w hrabstwie Moray w Szkocyi, kształcił się w Aberdeen, służył w dragonach, w 1870 został korespondentem *Daily News* z głównéj kwatery niemieckiéj w czasie wojny franc.-niem., był obecnym zwalczeniu komuny paryskiéj, zwiedził 1874 podczas głodu Indyje, 1874—76 w czasie wojny karlistowskiéj był już to w obozie rządowym już w powstańczym, a 1877 był znowu korespondentem *Daily News* z kwatery rossyjskiéj, towarzyszył walkom w wąwozie Szypki i pod Plewną i z nieustraszoną odwagą przeciskał się do pierwszych szeregów, aby przesyłać najświeższe wiadomości. Obecnie towarzyszy armii angielskiéj w Afganistanie. Ogłosił: *„My experiences of the war between France and Germany“* (1871); *„Soldiering and skribbling, a series of sketches“* (1872) i in.

Forckenbeck (Maks von), niemiecki mąż stanu, ur. 1828 w Münster, od 1849 adwokat w Mohrungen, następnie w Elblągu, od 1873 nadburmistrz Wrocławia; od 1858—73 członek izby poselskiéj pruskiéj, od 1866 prezes téjże, 1867 deputowany do sejmu północno-niemieckiego a 1871 do sejmu niemieckiego, od 1874 prezes sejmu niemieckiego i członek izby panów pruskiéj; 1861 r. był jednym z założycieli stronnictwa postępowego a 1866 r. stronnictwa narodowo-liberalnego.

Forster (William Edward), mąż stanu ang., ur. 1818 w Bradpole, był fabrykantem nici w Bradford, zkąd obrany do parlamentu, przyłączył się do liberalnych i stał się jednym z przywódców stronnictwa; 1868 był wiceprezesem komisyi edukacyjnéj i przeprowadził prawo o wychowaniu i w ogóle przyczynił się do podniesienia szkół w Anglii. W 1874 ustąpił wraz z Gladstonem.

Förstemann (Ernest Wilhelm), lingwista niemiecki, ur. 1822 r. w Gdańsku, od 1866 r. biblijotekarz w Dreźnie. Wydał: *„Altdeutsches Namenbuch“* (*Personennamen*, 1854; *Ortsnamen*, 2 wyd., 1872); *„Geschichte des deutschen Sprachstammes“* (t. 1 i 2, 1874—5).

Förster (Henryk) biskup wrocławski, energicznie sprzeciwiał się prawom majowym, wskutek czego zmuszony był 1876 schronić się na Szląsk austryjacki. Wydał: *„Lebensbild Diepenbrocks“* (2 wyd., 1859 r.); *„Die christliche Familie“* (4 wyd., 1854); *„Kanzelvorträge“* (6 t., 1854) i in.; w polskim przekładzie wyszły *„Kazania niedzielne całego roku kościelnego“* (2 t., 1861).

Förster (Ryszard), spółczesny historyk polski, ur. 1845 r. w Wrześni (w Poznańskiém), studyjował w uniwersytecie wrocławskim, gdzie dla otrzymania stopnia doktorskiego wydał starannie opracowane dzieje panowania Władysława, króla polskiego i węgierskiego, z nieznanych dotąd źródeł, p. t.: *„Vladislaus Jagiello II Rex Pol. et Hungariae 1439—1444“* (Wrocław 1871).

Forsyth (Tomasz Douglas, sir), urzędnik ang., ur. 1828 w Liverpolu; wstąpił do służby kompanii wschodnio-indyjskiéj, został 1852 r. komisarzem w Pendżabie; w 1878 podjął się trudnéj misyi do Kaszgaru, dla przeciwdziałania wpływowi rossyjskiemu, i zdołał zawrzeć z tym krajem traktat handlowy. Po powrocie został członkiem rady prawodawczéj indyjskiéj.

Fortuny (Maryjan), malarz hiszpański, ur. 1839 w Reus w Katalonii, towarzyszył gen. Prim w wyprawie do Marokko (1859—60), poczém przebywał po większéj części w Rzymie, gdzie † 1874. Z obrazów jego najcelniejsze *Wesele w Madrycie*, *Marokański pogromca wężów* i in.; nadto wykonał wiele udatnych akwarell, jak *Modlący się Arabowie* i in.

Foucaux (Filip Edward), oryjentalista francuski, ur. 1811 w Angers, studyjował w kolegijum francuskiém sanskryt pod Burnoufem, przy którym w 1852 został suplentem. Wydał: „*Grammaire de la langue thibétaine*“ (1839 r.); „*Histoire du Buddha Sakya Mouni*“ (2 t., 1848); „*Vikamôrvâa*, dramat Kalidasy (1861); „*Onze episodes du Mahâbhârata*“ (1861 r.); „*Doctrine des Bouddhistes sur le Nirvâna*“ (1864); „*Sakountalâ*“, dramat Kalidasy (1861) i in.

Foucher de Careil (Ludwik Aleksander, hr.), literat, publicysta i mąż stanu francuski, ur. 1816 r. w Paryżu, po ukończeniu studyjów uniwersyteckich podróżował po Europie i Stanach Zjednoczonych, poczém zyskał rozgłos pracami nad Leibnitzem. Od 1859 członek rady generalnéj w Calvados, odznaczał się żywą opozycyją przeciwko drugiemu cesarstwu. Od 1871 prefekt dep. Côtes-du-Nord, następnie dep. Seine-et-Marne, od 1876 wybrany senatorem. Z dzieł jego celniejsze: „*Réfutation inédite de Spinosa par Leibnitz*“ (1854); „*Lettres et opuscules inédites de Leibnitz*“ (1854); „*Leibnitz, la philosophie juive et la cabala*“ (1861); „*Hegel et Schopenhauer*“ (1862); „*Leibnitz, Descartes et Spinosa*“ (1863 r.); „*Goethe et ses oeuvres*“ (1865) i in.

Fourichon (Marcin), marynarz francuski, jest od 1876 senatorem dożywotnim; w gabinecie Dufaura był od 10 marca 1876 r. ministrem marynarki i na stanowisku tém pozostał w następnym gabinecie Simona aż do 1877.

Fourtou (Maryja Franciszek Oskar Bardy de), francuski mąż stanu, ur. 1836 w Ribérac, podprefekt pod koniec drugiego cesarstwa, od 1871 członek zgromadzenia narodowego, od 7 grudnia 1872 do 18 maja 1873 minister robót publicznych, następnie oświecenia, od 23 maja do 19 lipca 1874 spraw wewnętrznych, został 1876 powtórnie wybranym do izby; od 16 maja 1877, jako minister spraw wewnętrznych, rozpoczął zaciętą walkę ze stronnictwem republikańskiém, usunął 50 prefektów, zabronił kolporteryi gazet liberalnych i zamknął gospody, trzymające te gazety, i t. d., pomimo to, gdy republikanie zwyciężyli na wyborach do izby 14 października 1877, F. ustąpił z całym gabinetem. F. jest bonapartystą, z odcieniem klerykalnym.

Fowler (Jan), inżynier angielski, ur. 1817 w Sheffield, zbudował wiele dróg żelaznych i doków, wsławił się zwłaszcza budową kolei podziemnéj w Londynie, dla któréj zaprojektował oddzielnéj konstrukcyi parowozy. F. jest nadto naczelnym inżynierem rządu egipskiego.

Fraas (Karol Mikołaj), znakomity pisarz w dziedzinie rolnictwa, † 1875.

Fraas (Oskar), geolog, ur. 1824 r. w Lorch, proboszcz w Laufen, od 1852 konserwator zbiorów historyi naturalnej w Stuttgardzie, w latach 1864 i 1875 odbył podróże na Wschód; zasłużył się badaniami geologicznemi Würtembergu oraz nad antropologiją przedhistoryczną. Z prac jego ważniejsze: „*Fauna von Steinheim*“ (1870); „*Vor der Sündfluth*“ (3 wyd., 1870); „*Aus dem Orient*“ (1867); „*Drei Monate am Libanon*“ (1876); „*Goologische Beobachtungen bei Libanon*“ (1877).

Franchi (Aleksander), kardynał sekretarz stanu, ur. 1819 w Rzymie, † 1878 tamże; potomek poważanéj rodziny adwokackiéj, w seminaryjum zyskał względy kardynała Lambruschini'ego, i otrzymawszy 1841 stopień doktora teologii, został minutantem (referentem) w sekretaryjacie stanu; następnie 1852 był szambelanem honorowym, 1853—6 posłem nadzwyczajnym przy dworze madryckim; 1856 arcybiskupem Tessaloniki *in partibus* i jednocześnie internuncyjuszem przy dworze toskańskim do 1859; od 1860—68 przewodniczącym w kancelaryi do nadzwyczajnych spraw kościoła, poczem został nuncyjuszem w Madrycie; 1871 przebywał jakiś czas w Konstantynopolu, jako poseł nadzwyczajny; 1873 został kardynałem, 1874 r. prefektem kongregacyi propagandy. Podczas konklawy w marcu 1878 r. otrzymał F. znaczną liczbę głosów, złożył ją jednak na korzyść Leona XIII, przez którego został wynagrodzonym godnością sekretarza stanu. Na stanowisku tém usiłował F. przeprowadzić zgodę pomiędzy kościołem i rządem niemieckim, nagła jednak śmierć, jak głosi opinija publiczna, zaszła wskutek zadanéj mu trucizny, nie pozwoliła doprowadzić rzeczy do zamierzonego celu.

Francisci (Jan), zwany także *Rimanski*, jeden z najgorliwszych przywódców narodowości i języka słowackiego w Węgrzech, ur. 1822 r. w Hnuszci, nauki kończył w Presburgu, potém służył w sądownictwie i był wyższym urzędnikiem w rozmaitych komitatach. 1848 brał czynny udział w ruchu słowiańskim przeciw Madziarom, za co przez tychże skazany został na śmierć i ocalenie swe winien upadkowi sprawy węgierskiéj. Na pole literackie wystąpił wcześnie, pisał poezyje, zbierał z innymi pieśni ludowe, wydane przez Reussa p. t. „*Prostonarodnij zabawnik*“; ogłosił udatne powiastki dla dzieci „*Slowenskie powesti*“ (1845). Od 1861 redagował *Pesztbudinskie Wiedomosci*, zastąpione następnie *Slowenskiemi Nowinami*. — Przewodniczył zgromadzeniom narodowym i należał do wszystkich spraw, mających na celu dobro narodu słowackiego.

Franciszek Karol, arcyksiążę austryjacki, ojciec cesarza Franciszka Józefa I, † 1878 w Wiedniu.

Franciszek V, b. książę Modeny, † 1875 r. w Wiedniu.

Franck (Adolf), filozof i pisarz francuski, ur. 1809 w Liocourt, od 1820 profesor liceum Karola w Paryżu; wykładał następnie w Sorbonnie i w kolegijum francuskiém. W filozofii stoi na stanowisku spirytualizmu. Z prac jego ważniejsze: „*Esquisse d'une histoire de la logique*“ (1838); „*La Kaballe*“ (1843); „*Philosophie du droit pénal*“ (1864); „*La philosophie mystique en France*“ (1866); „*Philosophie et Religion*“ (1867); „*Morale pour tous*“ (1868)

Nadto brał czynny udział w wydawnictwie: *„Dictionnaire des sciences philosophiques“* (1852).

François (Ludwika von), powieściopisarka niemiecka, ur. 1825 r. w Weissenfels; między innémi wydała: *„Die letzte Reckenburgerin“* (3 wyd., 1873); *„Ausgewählte Novellen“* (2 t., 1868); *„Erzählungen“* (2 t., 1871); *„Stufenjahre eines Glücklichen“* (2 t., 1877, 2 wyd., 1878) i in.

Francyja. *Statystyka.* Ludność F. podług obliczenia z 1876 wynosi blisko 36,906,000 czyli od r. 1872 (36,103,000) wzrosła blisko o 803,000, t. j. o 2,22 procent.—*Rolnictwo.* Z całéj powierzchni F., wynoszącéj 528,577 kilometrów kw. (9,599 mil kw.), około 93,6% jest produkcyjnych, mianowicie 50% użytych jest pod rolę, 4,6% pod hodowlę wina, 21,8% pod łąki i 17% pod lasy. 1875 wyprodukowano 242 mil. hektol. zboża, mianowicie 101½ mil. hektol. pszenicy, 69½ mil. owsa, 27 mil. żyta, 18 mil. jęczmienia i 10½ mil. kukurydzy, daléj 125 mil. hektol. kartofli, 372,522 cent. tytuniu, 981,948 cent. konopi, 833,950 cent. lnu, 114,316 centnar. chmielu i t. d. Wina 1875 otrzymano 83⅔ mil. hektol., (w r. 1876 z powodu nieurodzaju tylko 41,85 mil. hektolitrów), z czego wywieziono około 4 mil. hektol., wartości 261½ mil. franków (wina szampańskiego 1874 wywieziono 15,3 mil. butelek, w kraju zaś zużyto 3,5 mil. butelek). Hodowla jedwabników, mianowicie w stronie południowo-wschodniéj, wydaje rocznie około 10 mil. kilogr. kokonów (620,000 kilogr. surowego jedwabiu). Połów ryb znaczny, daje korzyści około 61,7 mil. franków rocznie. Z ciał kopalnych 1873 otrzymano 349,7 mil. cent. węgli, 39,9 mil. cent. rudy żelaznéj, 10,8 mil. centn. soli, 603,700 centn. ołowiu, 49,299 kilogr. srebra.— *Przemysł.* Fabryki jedwabne liczyły 1873 r. 97,021 warsztatów; przędzy wełnienéj było 1680 fabryk z około 2,9 mil. wrzecion; wyrobów wełnianych—1644 fabryk z 139,900 warsztatami; wyrobów bawełnianych—przeszło 4,6 mil. wrzecion. Ogólna wartość produkcyi fabrycznéj 1874 wynosiła 9,756 mil. franków (123,357 fabryk). — *Handel.* 1874 przywieziono za 4,422½, wywieziono zaś za 4702 mil. franków, w téj liczbie: wyrobów jedwabnych za 416 mil. franków, wełnianych za 328 milijon., wina — 229 mil., wyrobów galanteryjnych — 184 mil., wyrobów skórzanych — 147 mil., jedwabiu surowego — 96 mil., sera i masła — 90 mil., spirytualij — 69 mil. franków. 1876 wartość przywozu wynosiła 4908,8, wywozu zaś 4547,5 mil. franków. Marynarka handlowa 1875 liczyła 15,524 statków (522 parowych), mających 1,037,272 tonn objętości. Długość dróg żelaznych 1877 wynosiła 22,671 kilom., linij zaś telegraficznych — 54,550 kilom. — *Finanse.* Podług budżetu na 1875 dochody państwowe wynosiły 2,793,177,804, wydatki zaś 2,781,035,095 franków; dług państwa — 23,404 mil. franków (roczny procent 1150 mil. franków). — *Armija* na stopie pokojowéj liczy 281,601 piechoty, 68,617 kawaleryi, 66,331 artyleryi, razem z inżynieryją i t. d. 490,322; na stopie wojennéj 1,750,000, z czego 880,000 armii polowéj i 560,000 pospolitego ruszenia. — *Flota wojenna* miała 1875 154 okrętów (26 pancernych) z 28,431 ludzi załogi i 78 okrętów (31 pancernych) rezerwy. *Kolonije*: w Afryce, Algieryja, Senegambija, Gabon, Mayotte, Nossi-Bé i Ste Marie ogółem 671,982 kilometr. kwadr. z przeszło 2,875,000 mieszkańców; w Azyi (posiadłości w Indyjach i Kochinchinie)—56,758 kil. kw. z 1,793,000 mieszk.; w Ameryce: Gujanna, Gwadelupa, Martynika, St. Pierre i Miquelon — 124,456 kilom. kw. i 346,000 mieszk.; w Australii: Nowokaledonija, wyspy Markezyjskie i Clipperton — 20,964 kilom. kw. i 69,000 mieszk.; nadto pod protekcyją F. znajdują się: królestwo Kambódża, Tahiti i wyspy Tuamotu i Gambier, mające 91,894 kilom. kwadr. i 914,000 ludności. W ogóle kolonije francuskie mają 966,050 kilom. kw. i około 5,998,000 mieszk. *Historyja.* 24 maja 1873 w skutek koalicyi stronnictw monarchicznych upadł Thiers i w miejsce jego wybrany został na prezydenta Mac-Mahon, który powołał do rządu ministeryjum reakcyjne, z Broglie'm na czele. Broglie usiłował przez fuzyję monarchistów obalić rzeczpospolitę i osadzić na tronie hr. Chamborda, jako Henryka V. Zamiar ten jednakże był udaremniony przez manifest hrabiego z 27 października, poczém monarchiści, jako formę przejściową, przeprowadzili 20 listopada septennat, przedłużając Mac-Mahonowi prezydenturę na lat siedm. Ministeryjum Broglie opierało się na absolutystach i klerykałach i wszelkiemi siłami starało się przeszkodzić przyjęciu ostatecznéj ustawy państwowéj. Upadek Broglego (16 maja 1874), miejsce którego zajął Cissey, nie wywarł wpływu na reakcyjne postępowanie rządu. Pomimo to wielu orleanistów, widząc niemożność zaprowadzenia monarchii konstytucyjnéj, przyłączyło się do republikanów, poczém 25 lutego 1875 izba przyjęła prawo konstytucyjne Wallona, zniosła stan prowizoryczny i ugruntowała ostatecznie republikę. Na pół konstytucyjne ministeryjum Buffeta (18 marca 1875) utrzymało się aż do czasu przeprowadzenia wyborów do utworzonéj świeżo izby wyższéj (senatu, składającego się z 300 członków, z których 75 wybiera izba deputowanych) oraz izby deputowanych. Po wyborach 20 lutego 1876 w izbie deputowanych okazała się większość stanowczo republikańska (360 republikanów i 170 monarchistów, w téj liczbie 80 bonapartystów), podczas gdy w senacie nieco przeważyło stronnictwo monarchiczne, rezultatem czego był upadek ministeryjum Buffeta (21 lutego), miejsce którego zajęło ministeryjum republikańskie pod Dufaurem (od 8 marca). Zdawało się, że intrygi monarchistów ucichną, namiętności zostaną ułagodzone i umiarkowana republika na stałe utrwaloną, témbardziéj, że zakwitł handel i przemysł oraz wzniósł się dobrobyt powszechny. Jednakże intrygi klerykalne sprowadziły w grudniu 1876 upadek Dufaura, miejsce którego zajęło od 12 grudnia również republikańskie ministeryjum Simon'a, lecz i to, pomimo protestu izby deputowanych, było 16 maja 1877 usunięte przez Mac-Mahona i zastąpione przez ministeryjum walki, pod przewodni-

ctwem Broglie'go, złożone z klerykalnych, bonapartystów i orleanistów. Ministeryjum to dla zgniecenia ogólnego niezadowolnienia w narodzie przedsięwzięło najenergiczniejsze środki. Odroczono posiedzenia izby na miesiąc, usunięto lub przeniesiono 50 prefektów i 150 innych wyższych urzędników, rozciągnięto ścisły nadzór nad wszelkiego rodzaju stowarzyszeniami, zgromadzeniami i prasą i t. d. Gdy po zebraniu się izba deputowanych, na wniosek komisyi budżetowéj pod przewodnictwem Gambetty, odrzuciła 21 czerwca (większością 364 przeciwko 160 głosów) przedstawiony budżet, zatwierdziwszy tylko kredyta na reorganizacyję armii, Broglie uzyskał 22 t. m. od senatu (150 przeciwko 130 głosom) zgodzenie się na rozwiązanie izby i rozpisanie nowych wyborów, poczém 25 czerwca rozpuszczono izbę. Połączone lewice, z Thiersem i Gambettą na czele, wybrały komitet pod przewodnictwem Dufaure'a, mający za zadanie przestrzeganie nadużyć władz przy przeprawadzeniu wyborów i zbieranie materyjałów do oskarzenia postępowania rządu. Republikanie występowali z zupełną ufnością w wygraną swéj partyi, do tego stopnia, że Gambetta słynną swą mowę, mianą 15 sierpnia w Lille, zakończył wyrazami „będzie zmuszonym poddać się lub ustąpić“ (il faudra se soumettre ou se démettre). Wskutek tego 11 września skazany został na 3 miesięczne więzienie, 12 zaś października za powtórzenie tych wyrazów na takąż karę; nie. odważono się jednak wykonać wyroku. Ministeryjum ze swéj strony przedsięwzięło najenergiczniejsze środki w przeprowadzeniu kandydatów rządowych. Wytoczono około 3500 procesów politycznych i prasowych, prezydent odbywał podróże po prowincyi, żeby zjednać ludność dla rządu i t. d., w ogóle nacisk był większym niż kiedykolwiek za cesarstwa. Zwycięztwo reakcyi zdawało się być zapewnionem; wybory jednak 14 października dały świetny dowód wykształcenia politycznego kraju. Republikanie zyskali w nowéj izbie 320 miejsc na 210 stronników rządowych (w téj liczbie 112 bonapartystów). Jeszcze bardziej stanowczem było zwycięztwo partyi republikańskiéj przy wyborach 4 listopada do rad generalnych, w których przeprowadzili swoich kandydatów w 50 departamentach. Po zebraniu się izby 7 listopada postawił A. Grévy wniosek o utworzeniu komisyi z 33 członków dla zbadania nadużyć przy wyborach. Wniosek ten, pomimo sprzeciwienia się Broglie'go i Fourtou, przyjęty był przez izbę 16 listopada (320 głosami). Broglie odwołał się do senatu, konstytucyjna część którego oświadczyła, że pod żadnym pozorem nie przystanie na nowe rozwiązanie izby. W skutek tego ministeryjum Broglie'go podało się 20 listop. do dymisyi. Mac-Mahon jednak nie chciał i wtedy ustąpić i zamiast powołania ministeryjum parlamentarnego, ustanowił 24 t. m. tak zwane ministeryjum fachowe, złożone z urzędników reakcyjnych, pod przewodnictwem generała Rochebouета. Ferry jednak w imieniu lewicy oświadczył, że izba nie może wchodzić w żadne stosunki z ministeryjum. Niezważając na to, przedstawiono izbie do zatwierdzenia 4 bezpośrednie podatki, co izba na posiedzeniu 4 grudnia odrzuciła. Wtedy prezydent pod naciskiem umiarkowanych senatorów, izby handlowéj i licznych deputacyj z prowincyi, oraz z uwagi na mającą się odbyć w roku przyszłym wystawę powszechną, niechcąc przytém za radą krańcowych reakcyjonistów posunąć się do militarnego zamachu stanu, widział się zmuszonym ustąpić żądaniu większości. 13 grudnia powierzył Dufaure'owi uformowanie nowego gabinetu. Do składu tegoż weszli: Dufaure jako prezes i min. sprawiedliwości, Mercère—spraw wewnętrznych, Waddington — zagranicznych, Bardoux — wychowania, Borel — wojny, Pothuau — marynarki, Leon Say —finansów, Teisserenc de Bort — rolnictwa i handlu, Freycinet — robót publicznych. Jakkolwiek większość republikańska w nowéj izbie znacznie się wzmogła przez skasowanie wielu nielegalnych wyborów oraz wybory dodatkowe, nauczona jednak smutném doświadczeniem nie chciała izba zatwierdzić odrazu całego budżetu, który przyjęto dopiero w marcu 1878, po zatwierdzeniu przez senat nowego prawa o stanie oblężenia, uniemożliwiającego nadal wszelkie w tym względzie nadużycia. Izba stopniowo dążyła do zatarcia nadużyć poprzedniego rządu. Zawieszono rozpoczęte procesy polityczne i prasowe, umorzono nałożone kary, ogłoszono ogólną amnestyję za przewinienia prasowe; usunięto 82 prefektów i t. d. Min. robót publicznych Freycinet rozwinął energiczną działalność w podniesieniu handlu i przemysłu, przez przedsięwzięcie budowy dróg żelaznych, kanałów i portów. W ogóle przyszłość rzeczypospolitéj zdaje się być zapewnioną, témbardziéj, że stronnictwa monarchiczne coraz więcéj się rozkładają, a orleaniści konstytucyjni przechylają się ku umiarkowanym republikanom; bonapartyści rozpadli się na dwie frakcyje: klerykalnych i demokratycznych. Do wzbudzenia w masie narodu przywiązania do republiki przyczyniło się podniesienie handlu, przemysłu i dobrobytu publicznego, świetnym objawem czego była wystawa powszechna, otworzona 1 maja 1878. Również i w polityce zagranicznéj przyniosło F. korzyść zaprowadzenie spokoju i ugruntowanie republiki. Stosunki z Niemcami i Włochami, poprzednio dość naprężone z powodu knowań klerykałów i przechylania się Decazesa ku Rossyi, weszły na dobrą drogę. W kwestyi wschodniéj F. zbliżyła się do dawnéj swéj sojuszniczki Anglii i na kongresie berlińskim zajęła ważne, wpływowe stanowisko.—Z nowych dzieł o F. ob.: Heuze'go „*La France agricole*“ (1875); Lami'ego: „*Dictionnaire encyclopédique de l'industrie et de arts industriels de la France*“ (1876 i nast.); Delarbre'a „*Les colonies françaises*“ (1877); Lorignol'a „*Atlas départamental*“ (z tekstem Fisquet'a 1877 i nast.); Kalcksteina: „*Geschichte des französichen Königsthums unter den ersten Kapetingern*“ (t. 1, 1877); Ranke'go „*Ursprung und Beginn der Revolutionskriege*“ (1875); Hillebranda „*Geschichte Frankreichs seit der Thronbesteigung Louis Philipps*“ (t. 1, 1877); Taine'a „*Les origines de la*

France contemporaine" (1875 i nast.); Fustel de Coulanges „*Histoire des institutions politiques de l' ancienne France*" (2 wyd., 1877 i nast.) i in.

Fransecky (Edward Fryderyk von), generał pruski, ur. 1807 r. w Gedern w Hesseńskiém, wstąpił 1825 do armii pruskiéj, odbył 1848 kampaniję duńską, 1849 został majorem sztabu generalnego, 1858 pułkownikiem, od 1860—64 dowodził brygadą oldenburgską, w wojnie austryjacko-niemieckiéj 1866 dowodził 7 dywizyją piechoty, na czele któréj walczył pod Königgrätz i Blumenau; w wojnie francusko-niemieckiéj dowodził 2 korpusem armii, poczém 1871 otrzymał komendę nad 15 korpusem w Strasburgu.

Fredro (Aleksander), † 15 lipca 1876 r. we Lwowie, pochowany został w Rudkach; w ostatnich latach życia ofiarowano mu medal nauczczenie zasług jego dla sceny. Komedyje pozostawione przez niego w rękopisie są w ogóle słabsze, niż dawniejsze. Są one: „*Wielki człowiek do małych interesów*" (w 5 akt.); „*Żenić się czy nie żenić*", „*Dwie blizny*", „*Rewolwer*"; „*Świeczka zgasła*"; „*Z jakim przestajesz, takim się stajesz*"; „*Wychowanka*" (w 5 akt.); „*Pan Benet*"; „*Komedyja zwierząt*"; „*Dyliżans*" (w 4 akt.), grana już około 1838 r. we Lwowie; „*Rajmund mnich*" (opera, z muzyką Mireckiego). Niektóre z powyższych sztuk zostały przedstawione. Z komedyj F. tłomaczone są na niemiecki: *Śluby panieńskie* przez Paumanna, *Dożywocie* przez Thulliego, *Zrzędność i Przekora* przez Pohla de Pollenberg, *Mąż i żona*, *Damy i Huzary*; na rossyjski *Zemsta za mur graniczny*, na czeski *Damy i Huzary* przez Wollaka, oraz *Nikt mnie nie zna*, na chorwacki *Damy i Huzary* i in.—Rodzaj jego pamiętników, p. t. „*Trzy po trzy*", drukowała *Gazeta polska* 1876.— Por. Lewestama „A. F. *szkic bijograficzno-literacki*" (1876); Tarnowskiego „*Komedyje* A. F., *trzy odczyty publiczne*" (War. 1876, odczyty te na krótko przed śmiercią F. wygłoszone były w Warszawie). Smólski pomieścił życiorys F. w „*Deutsche Zeitung*" (1876 r.).

Fredro (Jan Aleksander), ogłosił jeszcze komedyje: „*Obce żywioły*" (w 5 akt., Krak. 1878); „*Wielkie bractwo*" (1875), „*Kalosze*" (1877).

Freeden (Wilhelm Ihno Adolf von), badacz sztuki żeglarskiéj, ur. 1822 w Norden, od 1856 rektor szkoły żeglarskiéj w Elsfleth; od 1867—75 kierował założoną przez siebie strażnicą morską w Hamburgu. Gorliwie zajmuje się oceanografiją, meteorologiją morską, statystyką żeglugi, wyprawami podbiegunowemi i t. d. Od 1871 redaguje czasopismo *Hansa*.

Freeman (Edward August), pisarz angielski, ur. 1823 r. w Harborne, fellow przy uniwersytecie oxfordzkim. Wydał: „*History of the Saracens*" (nowe wyd., 1876); „*The history of the Norman conquest of England*" (5 t., 1867—76); „*Old English history*" (2 wyd., 1871); „*Historical essays*" (1871 i 1873) „*Ottoman power in Europe*" (1877) i w. in.

Freiligrath (Ferdynand), poeta niemiecki, † 1876 w Kannstatt pod Stuttgartem. Bijografiję jego napisał Schmidt-Weissenfels (1876).

Fremont (Jan Karol), z powodu udziału w projekcie drogi żelaznéj memfiskiéj został na oskarżenie oszukanych akcyjonaryjuszów francuskich skazany in contumaciam przez sądy paryzkie za oszustwo; wszystek jego majątek został zlicytowany, tak że F. musiał dla wyżywienia rodziny starać się o urząd w Waszyngtonie i został gubernatorem terytoryjum Avizony.

Freppel (Karol Emil), prałat francuski, ur. 1828 w Obernai w Alzacyi, odbywał studyja w Strasburgu, wyświęcony 1850 na kapłana, był od 1854 profesorem teologii w Paryżu; w końcu 1870 r. został biskupem w Angers. Wydał wiele cennych dzieł, z których ważniejsze: „*Les pères apostoliques et leurs époques*" (3 wyd., 1870); „*Les apologistes chrétiens au deuxieme siècle*" (1860); „*Examen critique de la vie de Jésus-Christ par Renan*" (15 wyd., 1866); „*Conferences sur la divinité de Jesus-Christ*" (1868, przekład polski, 1872); „*Tertulien*" (1864); „*St.-Cyprien*" (1864); „*Clément d' Alexandrie*" (r. 1865); „*Examen critique des Apôtres de M. Renan*" (1866); „*Origène*" (1868); „*Oeuvres oratoires*" (5 t., 1869—77); „*Oeuvres polémiques*" (1874) i in.

Frey (Henryk), anatom i zoolog, ur. 1822 r. w Frankfurcie nad Menem, od 1848 profesor histologii i anatomii porównawczéj a następnie i zoologii w Zurichu, jest jednym z pierwszych mikrolepidopterologów spółczesnych. Wydał: „*Handbuch der Histologie und Histochemie der Menschen*" (4 wyd., 1873, przekład polski dr. Witkowskiego, 1870); „*Das Mikroskop*" (5 wyd., 1874); „*Grundzüge der Histologie*" (1875) i in.

Freycinet (Karol Ludwik de Saulces de), inżynier i mąż stanu francuski, ur. 1828 w Foix, po ukończeniu szkoły politechnicznéj był inżynierem górniczym, poczém od 1855 dyrektorem drogi żelaznéj południowéj i na stanowisku tém położył wielkie zasługi. O roli F. podczas wojny 1870—71 ob. dzieło główne. Wybrany senatorem 1876 r., zasiadł na lewicy republikańskiéj. W gabinecie Dufaura minister robót publicznych, przedstawił olbrzymi projekt rozwoju dróg żelaznych, bitych oraz komunikacyj wodnych i uzyskał 1871 od izb kredyt 500,000,000 fr. na kupno pewnéj liczby małych dróg żelaznych prywatnych.

Friedberg (Emil Albert), badacz prawa kościelnego, ur. 1837 w Konitz, od 1865 profesor w Halli, od 1868 w Freiburgu, od 1869 w Lipsku. Wydał: „*Ehe und Eheschliessung im deutschen Mittelalter*" (1864); „*Das Recht der Eheschliessung*" (1865 r.); „*Die Geschichte der Civilehe*" (2 wyd., 1866): „*Der Staat und die katholische Kirche in Grossherzogthum Baden*" (2 wyd., 1866); „*Die Grenzen zwischen Staat und Kirche*" (1872) i in.

Friedenthal (Karol Rudolf), mąż stanu pruski, ur. 1827 w Wrocławiu, był 1857—63 landratem w Grottkau, następnie fabrykantem; w 1867 obrany do sejmu pruskiego i niemieckiego, został przywódcą stronnictwa wolno konserwatywnego, a 1874 został ministrem rolnictwa. Po ustąpieniu Eulenburga objął czasowo zarząd spraw wewn. od paźdz. 1877 do marca 1878.

Friedreich (Mikołaj), lekarz niemiecki, ur. 1825 w Würzburgu, 1857 r. profesor anatomii patologicznéj tamże, a od 1858 r. w Heidelbergu. Wydał: „*Krankheiten des Herzens*“ (2 wyd., 1867); „*Muskelatrophie und Muskelhypertrophie*“ (1873); „*Der akute Milztumor*“ (1874).

Friedrich (Jan), teolog katolicki niemiecki, ur. 1836 w Poxdorf w Górnéj Frankonii, od 1865 profesor w München; przy rozpoczęciu soboru watykańskiego był przez kardynała księcia Hohenlohe-Schillingsfürst powołany do Rzymu. 17 kwietnia 1871, wraz z Döllingerem, ekskomunikowany z powodu nieprzyjęcia dogmatu nieomylności, został jednym z przywódców starokatolików. — Wydał: „*Kirchengeschichte Deutschlands*“ (2 t., 1867—69); „*Documenta ad illustrandum Concilium Vaticanum anni 1870*“ (2 t., 1871); „*Tagebuch, während des vatikanischen Koncils geführt*“ (2 wyd., 1873); „*Der Mechanismus der vatikanischen Religion*“ (1876 r.); „*Geschichte des vatikanischen Koncils*“ (1877).

Fries (Elijasz), botanik szwedzki, † 1878 r. w Upsali.

Fritsch (Karol), meteorolog, ur. 1812 w Pradze, od 1851 adjunkt, od 1862—72 wicedyrektor austryjackiego centralnego instytutu meteorologii i magnetyzmu ziemskiego, osiadł następnie w Salzburgu.

Fritsch (Gustaw Teodor), anatom, ur. 1838 r. w Chociebużu, 1863—66 podróżował po Afryce południowéj, 1867 udał się do Aden i Górnego Egiptu, 1874 do Ispahanu. Zasłużył się badaniami etnograficznemi nad południową Afryką, pracami nad anatomiją porównawczą i fizyjologiją oraz mikrofotografiją. Wydał: „*Drei Jahre in Südafrika*“ (1861); „*Die Eingeborenen Südafrika's*“ (1872); „*Skulptur und feinere Strukturverhältnisse der Diatomaceen*“ (1870) i in.

Fritsch (Karol, von), geolog, ur. 1838 w Weimarze, odbył podróże po Maderze, wyspach Kanaryjskich, 1866 po Santorinie, 1872 po Marokko i w górach Atlasu; od 1873 profesor geologii w Halli. — Wydał: „*Reisebilder von den Kanarischen Inseln*“ (1867); „*Das Gotthardgebiet*“ (1873 r.); „*Tenerife, geologisch, topographisch*“ (1867); „*Geologische Beschreibung von Tenerife*“ (1868) i in.

Fröbel (Julijusz), publicysta niemiecki, został 1873 r. konsulem niemieckim w Smirnie, a 1876 r. w Algierze; ogłosił jeszcze „*Die Gesichtspunkte und Aufgaben der Politik*“ (1878).

Frohschhammer (Jakób), filozof niemiecki, oprócz wymienionych w główném dziele, wydał „*Beleuchtung der päpstl. Encyklika und der Syllabus*“ (2 wyd., 1870); „*Der Fels Petri in Rom*“ (5 wyd., 1875); „*Der Primat Petri und des Papstes*“ (1875); „*Die Phantasie als Grundprincip des Weltprocesses*“ (1876) i in.

Frossard (Karol August), generał francuski, † 1875 w Château Villain.

Froude (Jakób Antoni), historyk angielski, oprócz wymienionych wydał cenne dzieło „*The Englisch in Ireland*“ (3 t., 1872—74).

Fryczyński (Michał), agronom, ur. 1792 na Litwie, † 1859 w Zameczku pod Wilnem; ob. dzieło główne.

Fryzlandyja, ob. Fryslandyja.

Fuad-pasza, gen. turecki, z pochodzenia Czerkies, wychował się w Konstantynopolu, odznaczył się jako oficer jazdy i jako dowódca oddziału jazdy odniósł zwycięstwo 4 grud. 1877 pod Eleną nad ks. Światopełkiem-Mirskim; w 1878 r. został dowódcą korpusu pod Konstantynopolem.

Fudakowski (Herman), fizyjolog, † 1878. Życiorys napisany przez Julijana Kramsztyka w *Pamięt. tow. lek. war.* (1879).

Fugger. Sławny ten z bogactw i dotąd kwitnący ród niemiecki, zostawał oddawna w stosunkach z Polską; niektórzy jego członkowie przesiedlili się tutaj i mieli posiadłości w Krakowie i w Warszawie. Kroniki i akta miejskie często o nich wspominają pod nazwiskiem *Fukarów* lub *Fukierów*. 1527 król Zygmunt I nadał Fuggerom przywilej, że mogą prowadzić kupiectwo nawet i w czasie pojarmarcznym, za co obowiązali się do dochodów miasta wnosić rocznie pewną kwotę pieniędzy. 1564 *Bartłomiej Fukar* był ławnikiem wyższego prawa magdeburgskiego na zamku krakowskim. Oni téż dostarczali srebra do mennicy królewskiéj w Warszawie i prowadzili najznaczniejszy handel zbożowy z Gdańskiem.

Führich (Józef, von), malarz, † 1876 w Wiedniu.

Funke (Otto), fizyjolog, ur. 1828 w Chemnitz, od 1853 profesor fizyjologii w Lipsku, od 1860 w Freiburgu. Wydał: „*Lehrbuch der Physiologie*“ (6 wyd., 1876); „*Atlas der physiologischen Chemie*“ (2 wyd., 1858).

Furlana ob. Fryjul.

Fürstenberg (Maurycy), zasłużony weterynarz, ur. 1811 w Berlinie, † 1872 jako nauczyciel w Eldena. Wydał: „*Krätzmilben der Menschen und Thiere*“ (1861 r.); „*Anatomie und Physiologie des Rindes*“ (1868) i in.

Fusinato (Arnold), poeta włoski, ur. 1817 w Schio pod Vicenzą, zamieszkuje w Florencyi. — Wydał: „*Poesie*“ (1853; często przedrukowywane); „*Poesie patriotiche*“ (1870); „*Lo studente di Padova*“ (1869). Od 1856 r. był żonaty z poetką *Herminiją Fuà*, ur. 1834 w Rovigo, † 1876 w Rzymie, która wydała: „*Versi e fiori*“ (1852); „*Stornelli*“ (1870).

G.

Gabelentz (Jan Conon von der), mąż stanu i językoznawca niemiecki, † 1874 r. w Lemnitz pod Friptis.

Gablentz (Ludwik Karol Wilhelm, baron von), generał austryjacki, zastrzelił się 1874 w Zurichu z powodu strat finansowych.

Gaboriau (Emil), powieściopisarz francuski, † w 1873 r.

Gacki (Józef), historyk, † 1876; oprócz wymienionych w głównem dziele, wydał: *„Jedlna, jej kościół, zapisy i akta obelnego prawa“* (Radom 1875).

Gagneur (Ludwika), autorka francuska, ur. około 1837, żona *Justusa Karola Włodzimierza* G., ekonomisty i męża stanu (ur. 1807 w Poligny, od 1869 deputowanego, wydawcy *„Papiers et Correspondance de la famille impériale, trouvés aux Tuileries“*), wydała kilka romansów socyjalnych i antyklerykalnych, z których celniejsze: *„Une expiation“* (1859); *„Une femmne hors ligne“* (1861); *„Un drame électoral“* (1863); *La croisade noire“* (1865); *„Le Calvaire des femmes“* (1867 r.); *„Les réprouvés“* (1867); *„Les forçats en mariage“* (1867); *„Les crimes de l'amour“* (1870); *„Chair à canon“* (1872); *„Les droits du mari“* (1876); *„Le roman d' un prêtre“* (1876).

Gajewski (Paweł), pisarz rossyjski, ur. 1797 r. w Połtawie, † 1876 w Petersburgu, był od 1826—44 cenzorem, następnie dyrektorem departamentu oświecenia narodowego; przełożył wiele dzieł z obcych języków, między innémi Bandtkiego *„Historyję polską“* (1830); Bernatowicza *„Pojatę“* (1832); Massalskiego *„Pan Podstolic“* (1832—33) i in.

Galicyja. *Historyja.* Wkrótce po zamianowaniu ministrem galicyjskim dra Ziemiałkowskiego, nastąpiło utworzenie i (3 maja 1873) uroczyste otwarcie akademii umiejętności w Krakowie, któréj protektorem został arcyksiążę Karol Ludwik, brat panującego cesarza, zastępcą protektora Alfred hr. Potocki, prezesem dr. Majer a sekretarzem dożywotnim dr. Szujski. Była to sprawa, którą już na dłuższy czas przedtem omawiano, akademija zaś utworzoną została z b. krakowskiego towarzystwa naukowego, którego członkowie zostali dożywotnio członkami nadzwyczajnymi akademii. W kilka dni po otwarciu akademii, na które zjechał do Krakowa sam arcyksiążę-protektor, z największym zapałem przez obywatelstwo podejmowany, wybuchło słynne wiedeńskie przesilenie finansowe, zwane *krachem*, którego skutków doznała także w znacznym stopniu i Galicyja, które jednak miało dla niej ten błogi skutek, że zarazie lekkomyślnie zakładanych spółek akcyjnych nie pozwoliło bardziéj rozpowszechnić się w téj prowincyi i ostatecznie podkopać jéj dobrobytu. Sejm galicyjski jeszcze w r. 1874 zostawał pod laską Leona ks. Sapiehy († 1878), który w następnym roku się usunął a marszałkowstwo objął Alfred hr. Potocki, gdy zaś ten w skutek śmierci namiestnika hr. Gołuwskiego (ob.) został powołany do zajęcia jego stanowiska, laskę marszałkowską objął Włodzimierz hr. Dzieduszycki (1876). W tym peryjodzie do aktywów sejmu galicyjskiego zaliczyć należy uchwalenie ustaw szkolnych o przymusowém posyłaniu dzieci do szkół, o bezpłatności szkół i o wyższém uposażeniu nauczycieli, niemniéj o zniesieniu prawa propinacyi, które ma nastąpić w ciągu lat 26 na zasadzie, że właściciele spłacają się sami, to jest że prawo wyszynku samo przez się w ciągu tego okresu zostaje umorzoném. W ustawie gminnéj zaprowadzono kilka drobnych lecz pożytecznych zmian, rozszerzających prawo nadzoru wydziału krajowego nad gospodarstwem gminném, zamierzona jednak i gorąco popierana przez znakomitszych posłów (Zyblikiewicz, Skrzyński, Hausner) reforma wyborcza, dająca miastom szerszą a więc sprawiedliwszą reprezentacyję, nie przyszła do skutku, z powodu zbyt silnego oporu partyi św.-jurskiéj i dających się jéj powodować nieoświeconych włościan, reforma zaś drogowa dotąd zwalczyć nie może zaściankowéj opozycyi, dbających tylko o swoje okolice posłów. Pod koniec października 1876 nastąpiły nowe powszechne wybory do sejmu. Inteligencyja odniosła stanowcze zwycięstwo: nie wybrano prawie wcale włościan niepiśmiennych, stanowiących niepotrzebny balast w sali sejmowéj, upadli również najgłówniejsi przywódcy i poplecznicy partyi t. zw. św.-jurskiéj, szukającéj punktu oparcia po za granicami Austryi. Laskę marszałkowską objął Ludwik hr. Wodzicki, mąż wyższych zdolności i w służbie publicznéj gorliwy, mimo jednak tak korzystnych warunków sejmy pod jego laską w latach 1877 i 1878 odbyte niczém trwalszém nie zapisały swéj pamięci i żadnéj ze spraw ważniejszych, w poprzednim okresie sejmowym rozpoczętych, do pomyślnego nie doprowadziły rozwiązania. Przyczyną tego jest po części milczące przyjęcie przez sejm 1875 pod laską Alfreda hr. Potockiego ustawy o bezpośrednich wyborach do rady państwa w Wiedniu, gdy dotychczas sejm delegacyję wybierał. Dążeniem téj ustawy było wywołanie antagonizmu między sejmem a delegacyją i paraliżowanie jednego przez drugą. Cel ten można uważać prawie już za dopięty, ponieważ zasada solidarności i zgodności z sejmem, dotychczas

obowiązująca w delegacyi do rady państwa, w ostatnich czasach zachwianą została i kilku posłów (Hausner, Skrzyński, Wolski, a przedewszystkiem pierwszy) jawnie przeciw niej wystąpiło. Mowa Hausnera z d. 5 listopada 1878, jednogłośnie uznana za znakomitą, znajduje poklask u publiczności i gorętszych żywiołów w Galicyi, podczas gdy wszystkie poważniejsze żywioły jednogłośnie oświadczają się przeciw niéj i twierdzą, że koło polskie czyli delegacyja w Wiedniu już dawniej daleko silniéj zaznaczyło swe stanowisko. Wyrzeczenie stanowczego zdania o téj secesyi, która nawet przez cesarza Franciszka Józefa w przemowie do delegacyi lwowskiéj (grudzień 1878) naganioną została, jest tém trudniejsze, że wszystkie stowarzyszenia polityczne, jakie w Galicyi do 1873 istniały, następnie upadły i że obecnie jedyném zorganizowaném stronnictwem jest stronnictwo *Stańczyków*. Że jednakże i secesyja liczy zwolenników, dowodzi tego, iż gmina miasta Lwowa prawie jednomyślnie nadała Hausnerowi obywatelstwo honorowe, a w skutek uczty na cześć tego posła wydanéj przyszło do krwawego starcia między policyją i publicznością (we Lwowie 16 listopada 1878). Próby zorganizowania stronnictwa przeciwnego Stańczykom pojawiają się rok rocznie w sejmie (w 1878 klub postępowy), dotychczas jednak zamierzonego celu osiągnąć nie były w stanie, jakkolwiek w ciągu pojedynczych kampanij sejmowych częstokroć odnoszą zwycięstwa, jak tego był dowodem adres uchwalony w 1877 przez koło sejmowe, który dla tego tylko nie stał się uchwałą sejmu, że sejm przedwcześnie zamknięto. Do objawów pracy organicznéj w Galicyi w ciągu tych lat pięciu zaliczyć wypada: założenie akademii sztuk pięknych w Krakowie pod kierownictwem Matejki, reformę szkół technicznych w Krakowie i Lwowie, utworzenie w kilku odpowiednich miejscowościach szkół tak zw. przemysłu domowego, t. j. koszykarstwa, garncarstwa i t. p., daléj uwieńczoną powodzeniem wystawę przemysłową we Lwowie (1877), zawiązanie towarzystwa tatrzańskiego, które góry nasze zamierza uprzystępnić dla krajowców i cudzoziemców, tudzież budowę gmachu sejmowego we Lwowie i restauracyje rozmaitych pamiątek historycznych, jak krakowskich Sukiennic i t. p., a wreszcie przyjęcie na koszt kraju szkół rolniczych w Dublanach i Czernichowie.

Gallen (Filip), pseudonim *Filipa Lange*, romansopisarza niemieckiego, ur. 1813 w Potsdamie, od 1857 przebywającego tamże jako lekarz wojskowy. Wydał liczne romanse i powieści, z których celniejsze: *„Der Irre von St. James"* (1853, 5 wyd. 1871); *„Andreas Burns und seine Familie"*; *„Der Inselkönig"*; *„Der Sohn des Gärtners"*; *„Der Strandvogt von Jasmund"*; *„Die Tochter des Diplomaten"*; *„Die Insulaner"*; *„Der Löwe von Luzern"* i w. in. Zbiorowe wydanie wyszło p. t. *„Gesammelte Schriften"* (36 t., 1857—66). W polskim przekładzie wyszła powieść G. *„Czarodziejka z Argentières"* (1871).

Galli (Maryjan Edward), spółczesny wierszopis i powieściopisarz, znany pod pseudonimem *Edwarda Maryjana*, doktór medycyny, zamieszkały w Dubnie na Wołyniu, wolne od zajęć chwile poświęcał literaturze. — Wydał: *„Pisma Edwarda Maryjana"* (3 t., 1842 r.); *„Tymofej Chmielnicki"* (1842); *„Pamiętniki moich przyjaciół"* (2 t., 1847); *„Sprawozdanie z czynności towarzystwa lekarskiego wołyńskiego"* (1861); *„Trojeść syryjska"* (1860).

Gallium, nowy pierwiastek chemiczny, metaliczny, odkryty 1875 przez Lecoq de Boisbaudrana za pomocą spektroskopu w blendzie cynkowéj. Jest szarawy, topi się przy 30°, cięż. wł. = 6, cięż. atomowy = 69,86.

Galton (Franciszek), lekarz i podróżnik angielski, ur. 1822 w Duddleston pod Birmingham, studyjował medycynę w Londynie i Cambridge, poczém 1846 odbył podróż do Afryki północnéj celem zbadania Nilu białego; 1850 podróżował powtórnie po Afryce południowo-zachodniéj. Wydał: *„Narrative of an explorer in Tropical South Africa"* (1853); *„Art of travel, or shifts and contrivances in wild countries"*; *„Meteorographica"* (1863); *„Hereditary genius, its laws and consequences"* (1869); *„English Men of science, their nature and nurture"* (1874) i in.

Gałachow (Aleksander), spółczesny historyk literatury rossyjskiéj, pracował przez czas długi w zawodzie nauczycielskim i zajmował się krytyczném badaniem nad piśmiennictwem narodowém dawnych i nowych czasów. Oprócz wielu cennych artykułów, pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, wydał: *„Russkaja Chrestomatija"* (13 wyd., 1870 r.); *„Istoriczeskaja Chrestomatija"* (3 t., 1848—64); *„Istoria russkoj słowiesnosti"* (2 t., 1868) i i.

Gałęzowski (Seweryn), lekarz, † 1876 w Paryżu.

Gałęzowski (Ksawery), oftalmolog, oprócz wymienionych w główném dziele, wydał: *„Étude sur les lois physique et physiologique des couleurs"* (1868); *„Traité des maladies des yeux"* (2 t., 1871—72).

Gambetta (Leon), przyczynił się umiarkowaniem swojém do przeprowadzenia konstytucyi 1875 r. W mowach zawsze stara się wykazać trwałość rzeczypospolitéj. Podczas wyborów w lutym 1876 wybranym był czterokrotnie do izby poselskiéj. W 1876 obrany został prezesem komisyi budżetowéj, co zapewnia mu znaczny wpływ. W 1877 wystąpił gwałtownie przeciw roszczeniom stronnictwa klerykalnego. Po rozwiązaniu izby 16 maja 1877 agitował silnie na korzyść wyborów republikańskich, a za mowę obrażającą Mac-Mahona skazany został na trzy miesiące więzienia, ale rząd nie ośmielił się go aresztować; po wyborach 14 paźdź. 1877 G. stanął znów na czele coraz wzrastającego stronnictwa republikańskiego i jest jednym z najpotężniejszych ludzi we Francyi. W ostatniéj swéj mowie (grud. 1878) żąda, aby Francyja wyrzekła się dążności do rozprzestrzeniania swych zasad, co stanowi zapewnie wyraźne zerwanie z dawną tradycyją republikańską.

Ganin (Mitrofan), spółczesny embryjolog porównawczy rossyjski, kończył uniwersytet w Charkowie, od 1870 professor anatomii porównawczéj w uniwersytecie warszawskim. Wydał: *„Istorija razwitija słożnych ascidij"*; *„Istorija razwitija skorpijona"*

(1867); „*Nowyja nabliudienija nad razmnożenijem gusienic dwukryłych nasiekomych*" (1865); „*Ob jajcie much*"; „*Beiträge zur Erkenntniss der Entwickelungsgeschichte bei den Insecten*" i in.

Garcin de Tassy (Józef Heliodor Sagesse Vertu), oryjentalista francuski, † 1878.

Garibaldi (Józef), patryjota włoski, 1874 otrzymał dotacyję od rządu włoskiego, 1875 wszedł do izby deputowanych i silnie popierał projekt uregulowania koryta Tybru oraz osuszenia bagien pontyjskich, w maju 1876 znowu wrócił na Kaprerę.

Garnier (Józef), ekonomista francuski, został 1876 senatorem.

Garnier-Pagès (Ludwik Antoni), mąż stanu francuski, † 1878 r.; oprócz wymienionych w głównėm dziele, wydał: „*Les journées de Juin*" (1873) i kilka broszur, jak: „*De la suppression des armées permanentes*", „*De la question du timbre*", „*De l' introduction des journaux etrangers*" i in.

Garrison (William Lloyd), jeden z najczynniejszych działaczy na polu zniesienia niewolnictwa, ur. 1804 w Newburyport w Massachusetts; początkowo był zecerem w Baltimore, przyczém wykształciwszy się własną pracą, założył 1826 r. w Bostonie czasopismo *National Philantropist*, 1828 przeniósł się do Bennington Vermont, gdzie redagował czasopismo *Journal of the Times*, 1830 powrócił do Bostonu i założył tygodnik *Liberator* a 1832 towarzystwo patryjotyczne *New England Anti-Slavery Society*. Następnie uczestniczył w założeniu towarzystwa *American Anti-Slavery Society* w Filadelfii. Wskutek swéj działalności narażony był na wielkie prześladowania ze strony właścicieli niewolników, mimo to aż do ukończenia wojny domowéj nie przestawał bronić swych zasad piórem i słowem. Nadto był gorliwym stronnikiem emancypacyi kobiet i zniesienia kary śmierci. Wydał: „*Thoughts on African Colonisation*" (1832 r.); „*Sonnets and other poems*" (1843); „*Selections*" (1852).

Gastineau (Benjamin), literat i publicysta francuski, ur. 1823 w Montreuil-Bellay, początkowo zecer, od 1848 począł agitować w duchu socyjalistycznym; był czynnym spółpracownikiem wielu czasopism. Po zamachu stanu deportowany do Algieru, wrócił do Francyi 1854, lecz za przewinienie prasowe wysłany był 1858 powtórnie tamże, skąd powrócił dopiero 1861. Podczas komuny mianowany był dyrektorem biblijoteki narodowéj, wskutek czego po zajęciu Paryża przez Wersalczyków schronił się do Belgii. Wydał miedzy innemi: „*Lutte du catholicisme et de la philosophie*" (1844 r.); „*Le bonheur sur terre*" (2 w., 1845); „*L'orpheline de Waterloo*" (1847); „*Le règne de satan*" (1848); „*Les femmes et les moeurs de l' Algérie*" (1861); „*Histoire de la folie humaine*" (1862); „*Les femnes des Césars*" (1863); „*Les génies de la liberté*" (1865); „*Les petits romans de Paris*" (1866); „*Nouveaux romans de Paris*" (1868) i w. in.

Gätzschmann (Maurycy Ferdynand), górnik, ur. 1800 w Lipsku, od 1832—72 r. profesor akademii górniczéj w Freibergu i zarazem od 1841—52 dyrektor szkoły budownictwa tamże. Wydał: „*Auf- und Untersuchung der Lagerstätten*" (2 wyd., 1866); „*Lehre von der bergmänischen Aufbereitung*" (2 t., 1858—72).

Gayarré (Karol), pisarz północno-amerykański, ur. 1805 w Luizyjanie, studyjował prawo w Filadelfii, był od 1833 prezesem sądu miejskiego w New-Orleanie, 1846 mianawany sekretarzem stanu. Wydał: „*Romance of the history of Louisiana*" (1848); „*Louisiana, its history as a French colony*" (3 t., 1852); „*History of the Spanish domination in Louisiana*" (1853); „*Philipp II of Spain*" (1867), oraz dramat historyczny „*School of politics.*"

Gazy. Podział G. na trwałe i ściśliwe czyli dające się skroplić został z nauki wyrugowanym w skutek prac Picteta w Genewie i Cailleteta w Paryżu. — Obaj ci uczeni niezależnie i spółcześnie w końcu 1877 zdołali skroplić gazy, które dotąd opierały się wszelkim usiłowaniom, jak tlen, wodór, powietrze. Dawne usiłowania nie wiodły się dla tego, że G. były ściskane przy temperaturze zbyt wysokiéj, a teoryja uczy, że wyżéj pewnéj, dla każdego gazu właściwéj temperatury (temp. krytycznéj) przez ściskanie G. skroplić się nie mogą. Dla silnego oziębienia G. poddano je obecnie silnemu ciśnieniu a następnie dozwolono im gwałtownie się rozszerzać, przez co temperatura ich znacznie opada. Pictet nadto oziębiał je skroplonym kwasem węglanym, który przy ulotnieniu oziębia się do — 140°. Cailletet otrzymał gazy te tylko w postaci mgły, Pictet zaś istotne strumienie ciekłego wodoru, tlenu i powietrza. Dla skroplenia wodoru trzeba było ciśnienia 650 atmosfer i temperatury — 140°; dla tlenu przy tejże temperaturze wystarcza ciśnienie 525 atmosfer. Pewne szczegóły każą się domyślać, że wodór nawet zamienionym był w ciało stałe. Powietrze wypływa z przyrządów zagęszczających w postaci wyraźnych kropel. Zebranie skroplonych G. w naczynia dotąd się nie udało. Szczegółowy opis metod użytych przez Picteta i Cailleteta podały wszystkie pisma naukowe w początku 1878 r. Z pism illustrowanych warszawskich rysunki tych przyrządów podały *Kłosy* i *Wędrowiec* (1878). Por. Boguskiego „*Najnowsze odkrycia fizyczne*" (War. 1878).

Gąsiorowski (Albert), spółczesny powieściopisarz, piszący pod pseudonimem *Gorowskiego*, wydał: „*Raskolnik*" (1864); „*Wychowanica*" (2 t., 1865); „*Wyprawa wiedeńska*" (poemat, 1864 r.); „*Adam Mickiewicz*" (1872).

Gąsiorowski (Franciszek), powieściopisarz i biblijograf, ur. 1807 w Warszawie, † 1867 tamże, kończył nauki w uniwersytecie warszawskim, po 1831 przebywał w Krakowie i był spółpracownikiem *Tygodnika*. Oprócz artykułów pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, głównie w *Biblijotece Warszawskiéj*, wydał pod pseudonimem *Franciszka Nowowiejskiego* powieści: „*Andrzej z Tęczyna*" (1833); „*Kmita i Bonerówna*" (1834); „*Ostatnia wojna szwedzka*" (1840); „*Szwedzi w Krakowie*" (1835).

Gebhardt (Edward von), malarz historyczny, ur. 1838 w Estlandyi, od 1860 przebywa w Düsseldorfie, gdzie jest od 1877 r. profesorem. Wysoko cenione

są jego obrazy z historyi biblijnéj, jak *Chrystus na krzyżu*, *Ostatnia wieczerza* i in.

Gegenbaur (Karol), słynny anatóm niemiecki, ur. 1826 w Würzburgu, od 1855 profesor anatomii w Jena, od 1873 r. w Heidelbergu, jest głównym przedstawicielem anatomii porównawczéj. Z prac jego ważniejsze: „*Grundzüge der Vergleichenden Anatomie*“ (2 wyd., 1870); „*Grundriss der vergleichenden Anatomie*“ (1874, 2 wyd. 1878). Od 1875 wydaje „*Morphologisches Jahrbuch.*“

Geiger (Abraham), uczony judaista, † 1874 w Berline; oprócz wymienionych w główném dziele, wydał „*Das Judenthum und seine Geschichte*“ (3 t., 1864—71); „*Nachgelassene Schriften*“ (5 t., 1875—76). Nadto wydawał: *Jüdische Zeitschrift für Wissenschaft und Leben* (11 t., 1862—74). Por. Ludwika G. „*Ab. G. Leben in Briefen*“ (1878).

Geiger (Łazarz Eliezor Salomon), lingwista niemiecki, ur. 1829 w Frankfurcie nad Menem, † 1870 tamże, jako nauczyciel. Wydał: „*Ursprung und Entwickelung der menschl. Sprache und Vernunft*“ (2 t., 1868—72); „*Ursprung der Sprache*“ (1869); „*Zur Entwickelungsgeschichte d. Menschheit*“ (1871).

Geikie (Archibald), geolog angielski, ur. 1835 w Edynburgu, od 1855 członek *Geological Survey*, od 1870 profesor mineralogii i geologii w Edynburgu. Oprócz wielu prac nad geologiją Szkocyi, wydał: „*Geology*“ (1873 r.); „*Physical Geography*“ (3 wyd., 1874; polski przekład, 1874) i in.

Geissel (Jan von), arcybiskup koloński i kardynał, † 1864; ogłosił: „*Der Kaiserdom zu Speyer*“ (3 t., 1826—28); „*Schriften und Reden*“ (4 t., 1869—77). Bijografiję jego wydał Remling (1873).

Genée (Rudolf), pisarz niemiecki, ur. 1824 w Berlinie, od 1865 r. przebywa w Dreźnie. Znany jest głównie jako komentator i przerabiacz dramatów Shakespeare'a. Wydał między innémi „*Shakespeare's Dramen in Deutschland*“ (1868); „*Shakespeare's Leben und Werke*“ (1871 r.) oraz kilka komedyj.

Genewska konwencyja, zowie się umowa, zawarta 22 sierpnia 1864 w Genewie, celem możliwego złagodzenia klęsk wypływających z wojny. Początkowo zgodziły się: Baden, Belgija, Danija, Francyja, Hessyja, Niderlandy, Prussy, Szwajcaryja, Włochy i Würtenberg podczas wojny uważać za neutralny personal szpitalny i w ogóle służbę sanitarną, w razie spełniania przez nich obowiązków, zbierania i opatrywania rannych. Za znak zewnętrzny neutralności przyjęto na budynkach i stacyjach opatrunkowych widoczną i jednostajną chorągiew, u osób zaś opaskę na ramieniu, opatrzoną krzyżem czerwonym na białém polu. Następnie przystąpiły do G. k. wszystkie mocarstwa Europejskie, Stany Zjednoczone Ameryki północnéj odmówiły w niéj udziału. Postanowienia G. k. w praktyce zastosowane zostały po raz pierwszy podczas wojny prusko-niemieckiéj 1866; 15 października 1868 rozszerzone zostały przez dodanie 15 artykułów oraz rozciągnięte i do marynarki i wojny morskiéj. Por. Luedera (1875).

Genewski kanton. Ludność (1876) 99,000 miesz. Rada wielka występuje w ostatnich czasach energicznie przeciw stronnictwu ultramontańskiemu, mając za sobą większość ludności; w 1876 zniosła stowarzyszenia religijne i zabroniła pełnienia obrządków religijnych po za kościołem. Zatargi między starokatolikami a stronnikami papieża musiały być uspakajane przy pomocy wojska, biskup starokatolicki otrzymał uposażenie państwowe.

Gerber (Karol Fryderyk von), prawnik i mąż stanu niemiecki, ur. 1823 w Ebeleben, od 1847 r. profesor w Erlangen, 1851 w Tübingen, 1862 w Jena, 1863 w Lipsku, 1867 członek sejmu w Berlinie, od 1871 minister wyznań i oświecenia publicznego w Saksonii. Wydał: „*System des deutschen Privatrechts*“ (12 wyd., 1876); „*Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts*“ (2 wyd., 1869); „*Gesammelte juristische Abhandlungen*“ (2 t., 1872).

Gerhardt (Karol Adolf Chrystyjan Jakób), lekarz niemiecki, ur. 1833 r. w Speyer, od 1861 profesor w Jena a od 1872 w Würzburgu. Powaga w chorobach płuc. Wydał: „*Lehrbuch der Kinderkrankheiten*“ (3 wyd., 1875); „*Lehrbuch der Auskultation und Perkussion*“ (2 wyd., 1871; polski przekład Wyrzykowskiego 1872).

Gerlach (Ernest Ludwik von), † 1877 w Berlinie; w sejmie niemieckim i w izbie pruskiej był jednym z najgwałtowniejszych przeciwników praw majowych, 1874 wziął dymisyję z powodu skazania go za broszurę, wymierzoną przeciwko rządowi pruskiemu.

Gerok (Karol), poeta niemiecki, ur. 1815 w Waiblingen, od 1868 prałat w Stuttgardzie, wysoko ceniony jako mówca kościelny. Wydał: „*Palmblätter*“ (21 wyd., 1874 r.); „*Pfingstrosen*“ (5 wyd., 1873); „*Blumen und Sterne*“ (3 wyd., 1870 r.); „*Deutsche Ostern*“ (1871); „*Eichenlaub*“ (1871); „*Jugenderinnerungen*“ (3 wyd., 1876); nowy zbiór „*Palmblätter*“ (1878).

Gerstäcker (Karol Edward Adolf), zoolog niemiecki, ur. 1828 w Berlinie, profesor zoologii i docent przy instytucie gospodarstwa wiejskiego tamże. — Wydał: „*Handbuch der Zoologie*“ (wraz z Carusem, 1863); 5 i 6 tom Bronnsa „*Klassen und Ordnungen*“ (1866); „*Berichte über die wissenschaftlichen Leistungen in der Entomologie*“ (1855—72); „*Der Coloradokäfer*“ (1877) i in.

Ghega (Karol, kawaler de), inżynier, † 1860.

Gherardi del Testa (Tomasz), komedyjopisarz włoski, ur. 1818 w Terriciuola pod Pizą. przemieszkuje w Villa Sestini pod Pistoją. W komedyjach swoich, zwłaszcza zaś politycznych, odznacza się czystością języka i śmiałym oraz szczęśliwym dowcipem. Zbiór jego komedyj wyszedł p. t. „*Teatro comico*“ (1856 i następne).

Ghyczy (Koloman), mąż stanu węgierski, ur. 1808 w Komornie, 1848 minister sprawiedliwości, 1861 prezes sejmu węgierskiego i członek lewicy, od marca 1874 do lutego 1875 minister finansów, następnie znowu prezes izby niższéj, należy do stronnictwa środkowego.

Giacometti (Paweł), pisarz dramatyczny włoski, ur. 1816 w Novi Ligure, przebywa w Gazzuolo pod Mantuą. Napisał liczne tragedyje, zwłaszcza dla

Ristori i Rossi'ego, z których najcelniejsze „*Sofocle*" (1860). Wybór jego prac wyszedł 1859—66.

Giddings (Jozue Reed), działacz na polu zniesienia niewolnictwa, ur. 1795 w Pensylwanii, † 1864 w Montrealu; był początkowo nauczycielem, następnie studyjował prawo i został 1820 adwokatem; od 1838—59 zasiadał w kongresie, energicznie domagając się zniesienia niewolnictwa, wskutek czego doznawał licznych prześladowań. 1861 mianowany konsulem generalnym osad angielskich w Północnéj Ameryce. Wydał: „*Zbiór mów przeciwko niewoli*" (1835); „*The exiles of Florida*" (1858); „*A history of the rebellion, its authours and causes.*"

Giffard (Henryk), inżynier francuski, ur. 1825 r.; w 17 roku życia wstąpił do biur jednéj z dróg żelaznych francuskich, w 1843 zaczął badać żeglugę napowietrzną i w 1852 r. wzniósł się w górę za pomocą balonu wydłużonego i machinki parowéj, co miało umożebnić kierowanie balonem; zadania tego jednak jak i inni pracownicy nie rozwiązał. Wynalazł injektor, znany pod jego nazwiskiem, do zasilania kotłów machiny parowéj, powszechnie dziś używany. Pracował téż nad machinami o wysokiém ciśnieniu i nad fabrykacyją wodoru. W r. 1867 podczas wystawy powszechnéj urządził balon uwiązany (*ballon captif*), a na większą jeszcze skalę w czasie wystawy 1878, — ten ostatni balon sprzedany został do Anglii. Ogłosił „*Application de la vapeur à la navigation aérienne*" (1851); „*Du travail dépensé pour obtenir un point d'appui dans l'air calme ou moyen de l'hélice*" i in.

Gildemeister (Otto), pisarz niemiecki, ur. 1823 w Bremen, od 1850 redaktor główny *Weserzeitung*, 1851 sekretarz senatu, od 1857 członek tegoż, był od 1871—75 burmistrzem w mieście rodzinném. Przełożył dzieła lorda Byrona (3 wyd., 6 t., 1877); niektóre utwory Shakespeare'a (wydanie Bodenstedta) i tegoż *Sonety* (1871).

Giles (Ernest), podróżnik australijski, przedsięwziął w latach 1872, 73, 74 i 75 cztéry ekspedycyje, celem zbadania zachodniéj części Australii. Podróże te dokonane były z niesłychanym mozołem i okazały, że zachodnia Australija jest krajem bezwodnym, pustym. G. jest jeszcze młodym człowiekiem, mieszka w Melbourne. Ogłosił: „*Geographical travels in Central-Australia*" (1874).

Gilm (Herman von), poeta niemiecki, ur. 1812 w Innsbrucku, † 1864 jako sekretarz namiestnictwa w Linzu. W poezyjach swych okazuje się pełen natchnienia i miłości dla kraju rodzinnego, wolnomyślny w poglądach politycznych i religijnych. — Wydał „*Gedichte*" (2 t., 1864—5).

Gilosze, ozdoby linijne na przedmiotach metalowych, w szczególności tafle do druku i litografii, zwłaszcza przy wyrobie papierów wartościowych, weksli i t. p. Służące do wyrobu tych tafel *machiny giloszowe* podobne są do tokarń.

Ginzel (Józef August), spółczesny historyk kościelny i kanonista czeski, ur. 1804 w Liberci, nauki uniwersyteckie kończył w Pradze, poczém wyświęcony na kapłana, był profesorem teologii w Litomierzycach. Z pism jego celniejsze: „*Geschichte der Kirche*" (2 t., 1846—49); „*Archiv für Kirchengeschichte und Kirchenrecht*" (1851—52 r.); „*Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method und der slavischen Liturgie*" (1857) i in.

Girdwojń (Michał), naturalista polski spółczesny, ur. na Żmudzi, przebywał następnie we Francyi i Szwajcaryi, obecnie mieszka w Warszawie. Ogłosił „*Anatomiję pszczoły*" (Par. 1875) z 12 tablicami rysunków; dzieło to, najlepsze ze wszystkich w tym rodzaju, zwróciło na siebie powszechną uwagę i zdobyło kilka nagród. G. pracuje również nad hodowlą ryb. Ogłosił téż „*Patologija ryb*" (1877); „*Nieco o przyrodzie łososia pospolitego i o sposobach cechowania jego w Anglii*" (1878) i in.

Girsztowt (Polikarp), lekarz, † 1877 r. w Warszawie w skutek morderstwa. Wydawnictwa jego prowadzi daléj prof. Łuczkiewicz. Dla uczczenia jego pamięci tworzy się stypendyjum jego imienia.

Girtler (Jakób), spółczesny prawnik, ur. w Krakowie, tamże kończył nauki uniwersyteckie, od r. 1848—60 służył wojskowo, poczém studyjował prawo i 1865 doktoryzował się w Gratzu; podczas wojny prusko-austryjackiéj (1866) powołany do wojska, po skończonéj wojnie przeniósł się do Wiednia i habilitował się na katedrze prawa niemieckiego; 1871 powołany na tęż katedrę do Krakowa. Wydał: „*Wspomnienia o prawie magdeburgskiém w Polsce*" (1872).

Giudici (Paweł Emilijan), historyk włoski, ur. 1812 w Mussoneli w Sycylii, od 1840 osiadł w Florencyi, 1848 przez czas krótki profesor uniwersytetu w Pizie, był od 1859—63 profesorem estetyki w akademii sztuk pięknych we Florencyi, poczém poświęcił sie wyłącznie literaturze; 1876 został wybrany do parlamentu włoskiego. Z prac jego celniejsze: „*Storia de la letteratura italiana*" (1844); „*Storia dei comuni italiane*" (3 t., 1853—4); „*Storia del teatro italiano*" (1860) i in.

Gladstone (William Edward). Niepopularność G. wzrastała ciągle i 17 lut. 1874 gabinet jego ustąpić musiał Disraelemu, przyczem był zmuszony porzucić kierownictwo stronnictwa liberalnego, pomimo to przyjął w ostatnich czasach wybitny udział w życiu polityczném. W kwestyi zwłaszcza wschodniéj zajął stanowisko wręcz nieprzyjazne rządowi, domagając się zupełnego wyzwolenia chrześcijan. Występował jednak tak namiętnie, że nietylko ściągnął na siebie napaści prasy, ale znajdował coraz mniej uznania wśród swego stronnictwa w parlamencie; gdy w maju 1877 wystąpił z 5 rezolucyjami przeciw rządowi, musiał trzy z nich, w których domagał się wystąpienia rządu przeciw Turcyi, na żądanie innych przywódców stronnictwa liberalnego usunąć, a dwie pozostałe poniosły zupełną klęskę. Przy swéj działalności politycznéj prowadził daléj swe badania nad Homerem, opatrzył dzieło Schliemanna przedmową i wydał „*Homeric synchronizm*" (t. 1, 1876), w którym usiłuje wykazać, że oblężenie Troi jest istotnie faktem historycznym, prawdopodobnie w początkach 14 w. przed Chr.

Glais-Bizoin (Aleksander Oliwier), francuski mąż stanu, † 1877 w Paryżu.

Glaser (Adolf), pisarz niemiecki, ur. 1829 w Wiesbaden, był od 1856 redaktorem czasopisma *Westermanns illustr. deutsche Monatsheften*, obecnie mieszka w Darmstadzie. Napisał wiele dramatów, między innemi „*Galileo Galilei*“ (1861), i romansów, zwłaszcza przeróbek z holenderskiego Lennepa, Cremera i in.

Glaser (Julijusz Antoni), mąż stanu austryjacki, ur. 1831 r. w Pastelbergu w Czechach z rodziców wyznania mojżeszowego, od 1856 profesor prawa kryminalnego w Wiedniu, od 1871 minister sprawiedliwości. Wydał: „*Abhandlungen aus dem oester. Strafrecht*“ (1858); „*Gesammelte kleinere Schriften*“ (2 t., 1868 r.); „*Schwurgerichtliche Erörterungen*“ (2 wyd., 1875).

Glassbrenner (Adolf), satyryk i humorysta niemiecki, † 1876 w Berlinie.

Gliński (Antoni Józef), pisarz polski, ur. 1817 r. w Szczorsach, † 1866 w Wilnie, wykształcony na dworze Adama Chreptowicza, był przez lat wiele redaktorem *Wiadomości gubernijalnych wileńskich*; do 1863 tłumaczem przy redakcyi *Kuryjera wileńskiego*. Wydał: „*Bajarz polski*“ (4 t., 1853; 2 wyd., 1862); przekład „*Bajek Kryłowa*“ (2 t., 1860—2).

Gliszczyński (Michał) † w zupełnéj nędzy 1874 w Kielcach.

Gloger (Zygmunt), spółczesny pisarz polski, ur. 1845 we wsi Kamionka na Podlasiu, studyjował w szkole główném warszawskiéj i uniwersytecie krakowskim. Oprócz wymienionych w główném dziele wydał: „*Kopalnoczka*“ (1867); „*Anula*“ (1868 r.); „*Krakowiaki*“ (1877); „*Starodawne dumy i pieśni*“ (1877) i in. Czynnie zajmuje się badaniami archeologicznemi, sprawozdanie z których pomieszcza w *Wiadomościach archeologicznych*, *Biblijotece Warszawskiéj*, *Kłosach*, *Materyjałach antropologicznych* i t. d.

Glück (Elżbieta), poetka niemiecka, pisząca pod pseudonimem *Betty Paoli*, ur. 1835 w Wiedniu, od 1843—48 była towarzyszką ks. Schwarzenberg, od 1850 przebywa po większéj części w Wiedniu. — Wydała: „*Gedichte*“ (2 wyd., 1845 r.); „*Nach dem Gewitter*“ (2 wyd., 1850); „*Romancero*“ (2 wyd., 1856); „*Neue Gedichte*“ (2 wyd., 1856); „*Lyrisches und Episches*“ (1855); „*Neueste Gedichte*“ (1870); „*Franz Grillparzers Werke*“ (1875) i in.

Głębocki (Adryjan Mikołaj), spółczesny malarz, ur. 1823 we wsi Panki (w Wieluńskiém), kształcił się w szkole sztuk pięknych w Warszawie, poczém zwiedził Paryż i Monachijum; od 1863—73 był nauczycielem rysunków w Częstochowie, następnie w instytucie głuchoniemych w Warszawie. Maluje obrazy religijne, historyczne i rodzajowe, z których celniejsze: *Przybycie kompanii na Jasną Górę*, *Żebracy w Częstochowie*, *Kramy w Częstochowie*, *Chór kościoła tamże*, *Pracownia Wita Stwosza* i in.

Głowacki (Aleksander), spółczesny humorysta polski, piszący pod pseudonimem *Bolesława Prusa*, ur. 1847; nauki gimnazyjalne pobierał w Lublinie, następnie kształcił się na wydziale matematycznym w Warszawie. Kroniki jego, prowadzone w *Niwie*, *Kuryjerze War.* i *Ateneum*, zalecają się humorem oraz trzeźwém zapatrywaniem na rzeczy. Ogłosił téż znaczną liczbę powiastek, jak „*Dusze w niewoli*“, *Sieroca dola*“, „*Szkatułka babki*“, „*Lokator poddasza*,“ *Wielki los*“, „*Przeklęte szczęście*“, „*Sukienka balowa*“, „*Straszna noc*“, „*Miesiąc nektarowy*“, „*Wigilja*“, „*Sen Jakóba*“; pomieszczane one były w różnych czasopismach. Oddzielnie wyszły: „*Kłopoty babuni*“ (1874), „*To i owo*“ (1874), „*Pałac i rudera*“. Powiastki te są przeważnie humoreskami. Oprócz tego przełożył: „*Zagadki życia*“ Laugela (w *Bibl. fil. pozyt.*, 1873), oraz napisał „*O odkryciach i wynalazkach*“ (Odczyt publiczny, 1873).

Gneist (Rudolf), prawnik niemiecki, ur. 1816 w Berlinie, od 1844 profesor uniwersytetu tamże; od 1859 członek izby deputowanych, jeden z przywódców lewego środka i znakomity mówca parlamentarny, zasiada téż w sejmie państwa i broni polityki rządu. — Wydał: „*Die Bildung der Geschwornengerichte in Deutschland*“ (1849); „*Das heutige engl. Verfassungs- und Verwaltungsrecht*“ (1867); „*Das deutsche Grundsteuersystem*“ (1859 r.); „*Die Geschichte des Selfgovernments in England*“ (2 t., 1863); „*Selfgovernment, Kommunalverfassung und Verwaltungsgerichte in England*“ (3 wyd., 1871); „*Der Rechtsstaat*“ (1872); „*Vier Fragen zur deutschen Strafprocessordnung*“ (1874); *Das Reichsgesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Socialdemokratie*“ (1878) i in.

Godlewski (Franciszek), kaznodzieja, † 1838.

Godlewski (Emil), spółczesny botanik polski, ur. 1847 we wsi Krasocinie w gub. kieleckiéj, uczęszczał do gimnazyjum naprzód w Kielcach, potém w Warszawie, gdzie również w r. 1869 szkołę główną ze stopniem magistra nauk przyrodniczych ukończył. Dla dalszych studyjów pojechał do Würzburga i do Jeny; w uniwersytecie jenajskim otrzymał dyplom doktorski 1872, a w następnym r. habilitował się na docenta botaniki w Krakowie. Przeniósłszy się do Lwowa, od r. 1874—5 wykładał botanikę i zoologiję jako nauczyciel pomocniczy w tamtejszej politechnice a od r. 1877 botanikę jako docent w uniwersytecie. Obecnie mianowany został profesorem botaniki w szkole rolniczéj w Dublanach. Oprócz 3 rozpraw w czasopismach niemieckich (*Arbeiten des botan. Instituts in Würzburg*, *Flora*) umieszczonych, w języku polskim ogłosił: „*O własności absorbcyjnéj ziemi ornéj*“ (w *Bibliot. roln.*, War. 1870); „*O metodzie oznaczenia szybkości przyswajania za pomocą obliczania pęcherzyków gazowych, wydobywających się z rośliny pod wodą*“ (*Sprawozd. Akad. umiej.*); „*Niektóre doświadczenia nad oddychaniem porostów*“ (tamże); „*O oddychaniu roślin*“ i „*Wpływ światła na wzrost roślin*“ (w *Kosmosie* 1877).—**Godlewski** (Mścisław), prawnik, starszy brat pop., ur. w Krasocinie, prawo i ekonomiję studyjował w Warszawie, Berlinie, Paryżu i Heidelbergu, a po powrocie został urzędnikiem sądowym. W 1872 objął redakcyję „*Biblijoteki umiejętności prawnych*“, założonéj przez grono młodych prawników warszawskich, i prowadził ją do 1877 r.

W *Bibl.* téj zamieścił przekład „*Zasad kodeksu Napoleona*“ Delsola (3 t., 1874)); „*Powody urzędowe do pierwszéj księgi kodeksu cywilnego król. pol. z r. 1825*“; „*Prace przygotowawcze do ustaw hypotecznych król. pol. z r. 1818 i 1825.*“ Od listopada 1875 prowadzi redakcyję „*Niwy*“, gdzie pomieścił znaczną liczbę swych prac.

Gohren (Paweł Teodor von), pisarz z zakresu rolnictwa, ur. 1836 w Jena, od 1859 r. przełożony stacyi doświadczalnéj w Blansku, od 1872 dyrektor instytutu agronomicznego w Mödling. Wydał „*Naturgesetze der Fütterung*“ (1872 r.); „*Die naturgesetzlichen Grundlagen des Ackerbaues*“ (1877).

Goldschmiedt (Lewin), prawnik niemiecki, ur. 1829 w Gdańsku, po ukończeniu studyjów uniwersyteckich w Berlinie habilitował się 1855 w Heidelbergu, gdzie 1860 został profesorem prawa handlowego i rzymskiego. Z prac jego ważniejsze: „*Kritik des Entwurfs eines Handelsgesetzbuches für die preuss. Staaten*“ (1857 r.); „*Encyklopädie der Rechtswissenschaft im Grundriss*“ (1862) i in.

Goldschmidt (Herman), astronom, † 1866 w Fontainebleau.

Goldstücker (Teodor), sanskrytolog, ur. 1821 r. w Królewcu, uczeń Burnoufa w Paryżu, docent uniwersytetu berlińskiego, następnie od 1851 profesor sanskrytu w uniwersytecie londyńskim, † 1872 w Londynie. Znakomity znawca prawa i języków staroindyjskich. Z prac jego najcelniejszy *Słownik sanskrycki.*

Golemberski (Władysław), spółczesny publicysta, ur. w Warszawie, po ukończeniu studyjów uniwersyteckich w Moskwie, był nauczycielem w Warszawie i Pińczowie; od 1868 zamieszkuje za granicą, przeważnie w Węgrzech. Oprócz artykułów zamieszczanych w rozmaitych czasopismach, wydał między innemi: „*Stronnictwa węgierskie, wybory na sejm*“ (1869 r.); „*Studyjum nad polityką węgierską ostatniego dwulecia*“ (1871) i in.

Gołębiewski (Seweryn). Wiadomość podana w *Enc.*, iż G. sprawował obowiązki w biblijotece ordynackiéj Zamojskich, jest błędną. Gromadził on tam tylko materyjały do życiorysu Jana Zamojskiego, lecz pracy téj nie ukończył. Por. Z. Glogera życiorys S. G. (*Tyg. ill.*, Nr. 95, 1877).

Gołuchowski (Agenor, hrabia), namiestnik Galicyi, † 1875.

Gomulicki (Wiktor Teofil), spółczesny pisarz polski, ur. 1850 r. w Ostrołęce, nauki gimnazyjalne kończył w Pułtusku i Warszawie, poczem studyjował czas jakiś prawo w b. szkole głównéj w Warszawie. Zawód literacki rozpoczął od drobnych poezyj, pomieszczanych w rozmaitych czasopismach; następnie poświęcił się dziennikarstwu i był kolejno spółpracownikiem: *Przeglądu tygodniowego*, *Kuryjera warszawskiego*, *Wieńca* i *Kuryjera codziennego*, w których pomieszczał: poezyje, powiastki, nowele, artykuły estetyczne oraz przekłady z Wiktora Hugo, Musseta, Heinego i in. Oddzielnie wydał: „*Kolorowe obrazki*“ (1867); „*Z otchłani*“ (1870); „*Księga pieśni*“ (1871); „*Co się podoba dziewczętom*“, przekład z Musseta (1874) i in.

Gondek (Feliks), spółczesny pisarz religijny, ksiądz, pleban w Krzyżanowicach w Galicyi, 1859 odbył pielgrzymkę do Palestyny, przyczém był na Libanie, między Maronitami. Wydał: „*Wspomnienia z pielgrzymki*“ (1860); „*Ćwiczenia duchowne*“ (1865; 3 wyd., 1874); „*Józefata dolina*“ (1861; 4 wyd., 1870 r.); „*Gorzałka, źródło wszystkich zbrodni*“ (1864; 2 wyd., 1868); „*Siedm grzechów głównych*“ (3 t. w 7 cz., 1859—71) i in.

Göppert (Henryk Robert), naturalista niemiecki, ur. 1800 w Sprottau, od 1881 profesor w Wrocławiu i dyrektor ogrodu botanicznego tamże; zasłużył się badaniami nad bijologiją i paleontologiją roślin, oraz zgromadził najliczniéjszy zbiór paleontologiczny.

Gorczakow (Aleksander Michałowicz), starał się 1875 przeprowadzić porozumienie między Niemcami a Francyją. Różne fazy kwestyi wschodniéj odbiły się w notach dyplomatycznych G., podczas wojny znajdował się w kwaterze głównéj a pokój w San-Stefano był jego dziełem. Na wiosnę 1878 ciężko zachorował, a udawszy się na kongres, był obecnym tylko na kilku posiedzeniach. Na posiedzeniu 24 czerwca oświadczył, że ustępstwa przez kolegów jego poczynione były wbrew jego woli.

Goczyński (Adam), powieściopisarz i dramaturg, † 1876 w Brzeźnicy pod Krakowem.

Górecki (Tadeusz), malarz, ur. 1825 r. w Dusieniatach pod Wilnem, † 1868 r. w Petersburgu; ob. dzieło główne.

Górski (Włodzimierz), biblijograf i publicysta, † 1878 we Lwowie; był urzędnikiem w Warszawie i od 1863—67 redagował „*Wędrówca*“, pisując zarazem do *Gazety handlowéj*. Od 1867 przemieszkiwał we Lwowie. Oddzielnie ogłosił „*Krótki rys zasad biblijotekoznawstwa*“ (War, 1868), oraz tłomaczył „*Dzieje powszechne*“ Szlossera (Lwów 1866).

Górski (Ludwik), spółczesny ekonomista, obywatel ziemski, bierze czynny udział w rozmaitych instytucyjach przemysłowych. Wydał: „*Uwagi nad obecnym stanem robotników wiejskich w Królestwie polskiém*“ (1861); „*Projekt ustawy sądów gminnych wiejskich*“ (1871); „*Nasze błędy w gospodarstwie folwarcznem*“ (1874); „*O dobrowolnych umowach właścicieli folwarcznych z włościanami, w celu zniesienia służebności pastwiskowych i leśnych*“ (1876).

Gorup-Besanez (Eugenijusz, baron von), chemik niemiecki, ur. 1817, † 1878 w Erlangen, gdzie był od 1849 profesorem chemii; położył zasługi nad chemiją fizyjologiczną i analizą zoochemiczną. Wydał „*Anleitung zur zoochem. Analyse*“ (3 wyd., 1871 r.); „*Lehrbuch der Chemie*“ (6 wyd., 3 t., 1876).

Gorzkowski (Maryjan), spółczesny archeolog i filolog, zamieszkały w Kijowie, wydał: „*Hapka w utrapieniu*“, obraz sceniczny (Rzym 1861); „*Cymeliarchium, historyczne poszukiwania nad znaczeniem obrączki i pierścionka*“ (Kijów 1864); „*Xopoimania, historyczne poszukiwania o tańcach*“ (War. 1869).

Göschen (Jerzy Joachim), angielski mąż stanu, ustąpił z ministeryjum wraz z Gladstonem 1874. W 1876, jako przedstawiciel wierzycieli angielskich

Chedywa udał się wraz z Joubertem, przedstawicielem francuzkim, do Kairu i zdołał skłonić wicekróla do oddania finansów egipskich pod kontrolę europejską. W 1878 był przedstawicielem Anglii na kongresie międzynarodowym monetarnym w Paryżu, gdzie się oświadczył przeciw zmianie stopy monetarnéj przez Angliję. Wydał: *„Theorie of foreign exchanges“* (2 wyd., 1876).

Gosse (Filip Henryk), badacz natury angielski, ur. 1810 w Worcester, zwiedził Amerykę północną i Jamaikę. Wydał między innemi: *„The aquarium“* (2 wyd., 1874); *„Manual of marine zoology“* (2 t., 1855—6); *„The romance of natural history“* (8 wyd., 1869); *„Land and sea“* (1868).

Goszczyński (Seweryn), poeta polski, † 1876 we Lwowie.

Göthe (Jan Wolfgang). W polskim przekładzie wyszły jeszcze: *„Reineke lis“*, tłumacz. Jenikego (War. 1877); *„Götz von Berlichingen“* tłum. Lewestamma (War. 1878); *„Poezyje drobniejsze“* Zatheya (Krak. 1878). Studyjum o G. ogłosił Chmielowski w *Ateneum* (1878). Z niemieckich najnowsze są Grimma (1877), Fischera (o *Fauście* 1878), Kalischera (o stosunku G. do nauk przyrodzonych, 1878).

Göttling (Karol Wilhelm), filolog i archeolog niemiecki, † 1869 w Jenie.

Gottlober (Abraham Ber), spółczesny uczony żydowski, nauczyciel szkoły rabinów w Żytomierzu, jeden ze znakomitszych stylistów hebrejskich; oprócz poezyj, krytyk i artykułów treści naukowéj i literackiéj, wydał w języku hebrejskim *„Podróże Lud. Aug. Frankla“*; *„Dzieje Karaitów“*; *„Dzieje Kabały i Chasydyzmu“* i in.

Götz (Herman), kompozytor muzyczny niemiecki, ur. 1840 w Królewcu, kształcił się w Berlinie pod Sternem i Bülowem, od 1863 organista w Winterthur, przebywał od 1867 w Zurichu, gdzie † 1876. Wsławił się zwłaszcza operą *„Der Widerspänstigen Zähmung“* oraz kilkoma symfonijami.

Grabowski (Stanisław, hr.), powieściopisarz niemiecki, ur. 1823 r. w Berlinie, † 1874 w Berg pod Stuttgartem; nauki pobierał w Królewcu, poczém zaciągnął się do wojska, z którego 1853 wziął uwolnienie i wstąpił do służby angielskiéj na Helgolandzie. Następnie wystąpił ze służby i poświęcił się wyłącznie literaturze. Pisał nowelle i humoreski z życia wojskowego, oraz romanse, z których celniejsze: *„Up ewig ungedeelt“*, *„Unter der preuss. Fahne“* i in., pomieszczane głównie w *Trybunie*.

Grabowski (Julijan), spółczesny chemik polski, dr. fil., ur. 1848 w Warszawie; chemiję studyjował w Warszawie, następnie był asystentem przy katedrze chemii w Strasburgu, a po powrocie do kraju docentem w uniwersytecie lwowskim i akademii technicznéj tamże, a od 1877 jest profesorem technologii chemicznéj w instytucie techniczno-przemysłowym w Krakowie, gdzie urządził wyborną laboratoryjum. Ogłosił *„O petroscenie i talenie“* (w *Sprawozdaniach Akad. umiejętn.*, 1877); *„O znajdowaniu się połączeń azotowych w oleju ziemnym galicyjskim“* (1877); *„Podręcznik technologii chemicznéj“* (przekład Wagnera, War. 1877); oraz kilka rozpraw w *„Berichte der deutschen chemischen Gesellschaft.“* — G. jest członkiem korespondentem Akad. Umiej. w Krakowie, oraz rady miejskiéj krakowskiéj; za urządzenie działu nafty i wosku ziemnego na wystawie lwowskiéj 1877 r. otrzymał medal.

Grabowski (Bronisław), spółczesny pisarz polski, ur. 1841 r. w Kaliszu, po ukończeniu gimnazyjum w Piotrkowie studyjował filologiję w uniwersytecie petersburskim i w szkole głównéj warszawskiéj, poczém został nauczycielem gimnazyjalnym w Warszawie a od 1872 w Częstochowie. Odbył liczne podróże po krajach słowiańskich, będących pod panowaniem Austryi. Owocem jego studyjów słowiańskich jest szereg artykułów, pomieszczonych w rozmaitych czasopismach, z których ważniejsze: *„Bośnia i Hercegowina“* (w *Kłosach*, 1875); *„Bułgaryja i Bulgarowie“* (w *Ateneum*, 1876); *„Słoweńcy, kraj i dzieje“* (w *Niwie*, 1872); *„Zwyczaje doroczne ze stanowiska mytologii porównawczéj“* (w *Tygod. powszechnym*) i in. Oprócz tego pracował na polu dramatyczném i w zakresie tym wydał: *„Mściwój i Swanhilda“*, tragedyja (1876); *„Na wodach“*, komedyja (1878); *„Sprzymierzeńcy, czyli inteligencyja w miasteczku“* (1878), oraz napisał komedyję *„Podupadli“*, tragedyje *„Syn Margrafa“* i *„Królewicz Marko“*. Nadto drukował w rozmaitych czasopismach wiele wierszy ulotnych, przełożył z Prescotta *„Dzieje Filipa II“* (1875); z Smilesa *„Oszczędność“* (1875) oraz kilka romansów i powieści z angielskiego, niemieckiego, czeskiego i chorwackiego, jak również wydał 4 roczniki *„Kalendarza ludowego częstochowskiego“* (1876—1879) i obrazek ludowy *„Cudze szczęście“* (1878).—Żona jego **Grabowska** (Maryja) z *Krokowskich*, ur. 1855 w Warszawie, jest autorką trzech komedyjek dla dzieci, premijowanych we Lwowie: *„Mały nauczyciel“* (1874), *„Imieniny Mamy“* i *„Pracowite pszczółki“* oraz powiastki ludowéj *„O Kasi ładnéj dziewczynie“* (Częstochowa 1878). Nadto tłumaczyła powieści z francuskiego i czeskiego.

Gräfe (Alfred Karol), oftalmolog niemiecki, ur. 1830 r. w Martinskirchen, studyjował medycynę w Halli, Heidelbergu, Lipsku, Pradze, Berlinie i Paryżu, poczém poświęcił się wyłącznie chorobom ocznym, był 1854—58 asystentem swego krewnego Albrechta G. (ob.), następnie habilitował się w Halli, gdzie potem został profesorem oftalmologii i założył prywatny instytut oftalmiczny, który zyskał wielkie uznanie. Oprócz licznych artykułów, wydał: *„Klinische Analyse der Mobilitätsstörungen des Auges“* (1858); *„Symptomenlehre der Augenmuskellähmungen“* (1867).

Granier de Cassagnac (Bernard Adolf), pozostawił redakcyję *Pays* zupełnie synowi, sam niekiedy tylko zamieszcza artykuły w tym dzienniku oraz w *Ordre*. W izbie należy do grupy bonapartystów.— **Granier de Cassagnac** (Paweł) wybrany 1876 do izby przyłączył się również do bonapartystów; wystąpienia jego zalecają się jednak tylko gwałtownością, która go cechuje jako dziennikarza. Za obrazę

Mac-Mahona skazany został 1878. Wspólnie z ojcem ogłosił „*Histoire illustrée de Napoleon III*“ (1871), z któréj wyciąg wydał p. t. „*Histoire abregée de Napoleon III.*“

Grant (Ulisses Sidney). Za powtórnych jego rządów objawiły się trudności, zwłaszcza w kwestyjach finansowych; na południu kilkakrotne były zaburzenia, głównie w Luizyanie, a władze dla powstrzymania i usunięcia tych nieporządków nie użyły właściwych środków. Około końca 1874 r. rozpoczęła się polemika w dziennikach w przedmiocie utrzymania G. po raz trzeci na prezydenturze; był to balon próbny przez samego G. puszczony, próba ta jednak była tak niepomyślną, że G. oświadczył, że nigdy nie miał zamiaru po raz trzeci stawić swéj kandydatury. — W tym samym czasie ukazał się w Nowym-Yorku pierwszy dziennik rządowy, t. j. broniący polityki rządu w Stanach Zjednoczonych; dziennik ten, *The Republic*, istniał zaledwie kilka miesięcy, w czasie wyborów do izby, które wydały większość przeciw rządową.—4 marca 1877 G. złożył władzę w ręce swego następcy Hayesa i udał się w podróż po Europie.

Grant (James August), oficer i podróżnik angielski, ur. 1827 w Nairn (hr. Aberdeen); 1845 wstąpił do armii indyjskiéj i brał udział w kilku bitwach, w 1857 był rannym. W 1860 przedsięwziął wraz ze Spekem podróż dla zbadania źródeł Nilu. W 1868 został naczelnikiem oddziału odkryć przy wyprawie abisyńskiéj lorda Napiera. Za prace swe podróżnicze nagrodzony został orderami i medalami. Ogłosił: „*Walk a cross Africa*“ (1864); „*The Botany of the Speke and Grant expedition*“ (1872).

Granville (Jerzy Leveson Gower, hrabia), z upadkiem ministeryjum liberalnego, w lutym 1874, złożył tekę spraw zagranicznych, a w początkach 1875 przyjął po Gladstonie przywództwo opozycyi liberalnéj. W 1878 był członkiem komisyi angielskiéj przy wystawie powszechnéj w Paryżu.

Grasera metoda, ob. Graser (Jan Baptysta) w dz. głównem.

Gray (Asa), ogłosił jeszcze „*Darwinianas, essays and reviews partaining to Darwinianism*“ (1876). Po śmierci Agassiza został kierownikiem instytucyi Smithsona.— **Gray** (Jerzy Robert), zoolog ang., ur. 1808 w Littbe Chelsea, † 1875; od 1831 był urzędnikiem w British Museum, zasłużył się pracami w dziedzinie entomologii i ornitologii. Ogłosił: „*List of the genera of birds*“ (1841); „*Genera of birds*“ (3 t., 1837—49); „*Hand list of the genera and species of birds*“ (1870).

Grecyja. *Ludność* 1,400,000. *Handel* (1874): przywóz 120,367,000, wywóz 75,485,000 drachm. *Finanse* (1877): dochody 39,247,000 drachm, wydatki 41,067,825, dług państwowy 483,082,902 drachm. *Historyja.* Nieustająca walka stronnictw powodowała ciągłe zmiany ministeryjalne; w październiku 1875 r. utworzony gabinet Komundurosa wytoczył procesy poprzednim ministrom i wykrył ich przestępstwa i przekroczenie konstytucyi. Wybuch powstania bośniackiego i wznowienie kwestyi wschodniéj podsyciło namiętności narodowe i pragnienie zdobyczy na Turkach, słabość wszakże kraju i wpływy angielskie nie dozwoliły Grecyi przyjąć udziału w wojnie Serbii i Czarnogórza, a następnie Rossyi z Turcyją. Postanowienia konferencyj konstantynopolitańskich, które zupełnie o G. zapomniały, wywołały silne rozdrażnienie w kraju, a wśród stanowiska tak chwiejnego upadł gabinet Komundurosa (marzec 1877); nowe ministeryjum Deligeorgisa uzyskało w izbie słabą większość i przedsięwzięło pewne przygotowania wojenne, ale wśród coraz wzrastającéj wrzawy wojowniczéj utrzymać się nie mogło. Pogodzenie przywódców stronnictw Komundurosa, Trikupisa i Deligeorgisa zaledwie umożebniło utworzenie gabinetu pod kierunkiem Kanarisa (czerwiec 1877). Rychła śmierć tego ostatniego (19 września) nie wywołała przesilenia rządu, który działalność swoją wypełniał zatargami z Turcyją o naruszenie granic, uruchomianiem armii i wysyłaniem jéj na granicę, zbrojeniem ochotników i t. p. demostracyjami wojennemi, podsycanemi wiadomościami o rosnącém wzburzeniu w Epirze i na Kandyi. Dopiero upadek Plewny ośmielił G. Deligeorgis, Trikupis i Zaimis, przyjaźniéj dla Turcyi usposobieni, wystąpili z gabinetu; Delyanis objął tekę spraw zagr., Petmezas wojny, Papamichalopulo finansów. W styczniu 1878 korpus 12000 wojska greckiego pod gen. Sutzosem wkroczył do Tessalii i Epiru, ale czynił małe postępy i ustąpił na nalegania Anglii, która przyrzekła bronić sprawy greckiéj na kongresie berlińskim, na którym Delyanis i Rhangabé przedstawili żądania G. Nadzieje jednak Greków zawiedzione zostały, skończyło się bowiem na sprostowaniu granic, wskutek czego G. w Tessalii i Epirze zyskała 200 mil kw. z 2,300,000 mieszk. Wszakże dotąd (grudzień 1878) Turcyja postanowień kongresu nie spełniła, dochodzą tylko wieści o bliskiém zebraniu się komisyi międzynarodowéj dla uregulowania granic.

Greigh (Samuel von), generał rossyjski, z rodziny pochodzenia angielskiego, w młodym wieku wstąpił do wojska i służył w kawaleryi; od 1866 do końca 1873 był towarzyszem ministra finansów Reuterna, poczem w Styczniu 1874 został generalnym kontrolerem państwa i na stanowisku tem pozostał do 1878, w którym po Reuternie objął ministeryjum finansów. Na stanowisku tém usiłuje podnieść finanse państwa.

Grévy (Franciszek Paweł Julijusz), w 1873, wskutek drobnego zajścia w izbie, opuścił stanowisko prezesa zgromadzenia narodowego; jako przeciwnik zasady dwu izb, nie chciał wejść do senatu i po wyborach 1876 roku został znowu obranym prezesem izby deputowanych. G. obok Gambetty jest uważany za naczelnika stronnictwa republikańskiego we Francyi. — **Grévy** (Albert), brat pop., ur. 1824 r., był adwokatem w Paryżu, w 1870 w Paryżu został obrany do zgromadzenia narodowego i następnie do izby deputowanych; należy do stronnictwa republikańskiego, które go obrało swoim prezesem.

Griesinger (Wilhelm), lekarz niemiecki, ur. 1817 w Stutgardzie, † 1868 w Berlinie; w latach 1850

—54 był dyrektorem szkoły lekarskiéj w Kasr-el-Ain i prezesem rady zdrowia w Egipcie, następnie prof. w Tubindze, Zurichu a od 1865 w Berlinie. Położył zasługi zwłaszcza w leczeniu obłąkanych, dla których zakłady zreformował; w Berlinie założył klinikę chorób nerwowych, którą połączył z psychijatryczną. Ogłosił: „*Pathologie und Therapie der psychologischen Krankheiten*" (4 wyd., 1876); „*Ueber Infektionskrankheiten*" (2 wyd., 1864); „*Gesammelte Abhandlungen*" (2 t., 2 wyd., 1864). Od r. 1867 wydawał: „*Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten.*" Bijografiję jego ogłosił Wunderlich.

Grocholski (Kazimierz), jest przywódcą koła polskiego w radzie państwa wiedeńskiéj; polityka jego jednak zbyt ostrożna i trwożliwa wywołuje coraz silniejsze niezadowolenie w kraju.

Grochowski (Wojciech) † 1876 w Warszawie.

Grocyjusz, ob. Grotius w dz. gł.

Grodzicki (Faustyn) † 1872.—G. (Józef Benedykt), ur. 1703, † 1788; o szczegółach życia ob. enc.

Groen van Prinsterer (Wilhelm), historyk i mąż stanu niderlandzki, † 1876.

Gropius (Karol), malarz niem., ur. 1793 w Berlinie, † tamże 1870, jako malarz teatrów dworskich i członek akademii, zasłynął zwłaszcza jako znakomity dekorator, urządzał téż słynne dijoramy.—Gropius (Marcin), brat stryjeczny poprzed., ur. 1824 w Berlinie, jest znakomitym architektem; od 1869 jest dyrektorem szkoły sztuk pięknych w Berlinie. Trzyma się stylu ściśle klasycznego.— Wraz ze Schmiedenem wystawił szpital w Berlinie, uniwersytet w Kiel i t. d.

Grossman (Ludwik) wystawił 1873 w Warszawie operę komiczną w 3 aktach „*Duch Wojewody*" (tekst Anczyca); opera ta graną była i w Wiedniu z wielkiém powodzeniem.

Grotkowski (Jan), poeta polski XVII wieku, którego dzieła niedawno odkryto. Rok urodzenia i śmierci G. jest nieznany; był pisarzem pokojowym Władysława IV i długo bawił w Neapolu w sprawie sum neapolitańskich; w r. 1662 był sekretarzem Jana Kazimierza. Andrzéj Morsztyn przyznaje mu pierwszeństwo wśród poetów spółczesnych. G. pisał poezyje oryginalne, dotąd wszakże znaleziono tylko jego przekłady *Sonetów* Petrarki i *Tryumfu miłości* tegoż, oraz *Tryumfu wiary* Bartasa; rzeczy te drukowane były w *Biblijotece Ossolińskich* (t. IV 1864, i t. VIII 1866).

Grousset (Paskal) w 1874 wraz z Rochefortem i czterema innymi spółwięźniami uszedł z Nowéj Kaledonii; następnie pisywał do wznowionéj *Latarni* Rocheforta i innych pism.

Grottger (Artur), por. Aren „*A. G., eine Remiscenz*" (Wied. 1871); Kantecki ogłosił życiorys G., oparty na jego korespondencyi, oraz studyjum nad jego utworami (Lwów 1878).

Grove (Sir William Robert), fizyk angielski, ur. 1811 w Swansea, kształcił się w Oksfordzie, następnie był adwokatem; z powodu choroby zmuszony do zaniechania swych zajęć, zajął się elektrycznością i następnie zupełnie oddał się fizyce. W 1840 został prof. fizyki w instytucyi londyńskiéj, a jako członek zarządu muzeum brytańskiego, miał udział w jego reorganizacyi. W 1853 mianowany został radcą królewskim, jest téż członkiem zarządu miasta Londynu. Z odkryć jego ważniejsze: stos noszący jego nazwisko, polarność elektro-chemiczna gazów, stos gazowy, elektryczność płomieni, nową kombinacyja szkieł przedmiotowych w lunetach i in. Mnóstwo jego rozpraw mieści się w pismach naukowych angielskich; największy rozgłos miało dzieło p. t. „*O stosunku sił fizycznych*" (1846).

Groza (Aleksander) † 1875 w Chałaimgródku pod Berdyczowem.

Grudziński (Stanisław), brat Stefana G., poeta spółczesny, ur. 1852 r. w Wodziankach na Ukrainie; studyjował prawo w Kijowie, następnie przebywał w Krakowie, obecnie redaguje w Warszawie *Tygodnik powszechny*. Ogłosił „*Idealista*", poemat fantazyjny (Kraków 1871); „*Marzenia i piosnki*" (tamże 1872); „*Poezyje*" (t. 1873); „*Dwie mogiły*" (1879); „*Poezyja a społeczeństwo*" (odczyt miany we Lwowie), oraz kilka powieści, zamieszczanych w różnych czasopismach warsz., jak „*Łokciem a miarką*" (1879), „*Zuch dziewczyna*" i in. Zbiór jego powieści ma wyjść p. t. „*Powieści ukraińskie.*"

Grüneisen (Karol) † 1877 w Stutgarcie.

Gruppe (Otto Fryderyk) † 1876.

Gruszczyński (Stanisław), filolog spółczesny, ur. w Poznańskiém, studyjował filozofiję w Wrocławiu, następnie został nauczycielem szkoły realnéj w Poznaniu. Ogłosił: „*In Platonis Sophistam adnotationum specimen*" (Wrocł. 1842); „*O Mickiewiczu ze stanowiska narodowego; Wojna chocimska Wacława Potockiego*", dwie prelekcyje (Poznań 1868); „*Nauka o zdaniu*" (tamże 1861 r.); „*O znaczeniu Myszeidy Ignacego Krasickiego*" (tamże 1863)

Grygorowicz (Wiktor) † 1877 w Elizabetgródzie.

Grzegorz z pod Racławic pseudonim Lucyjana Siemieńskiego.

Grześ z Mogiły, pseudonim Jul. Starkieła.

Grzymała (Wojciech), syn Wincentego G., publicysta polski, ur. 1793; służył w wojsku i był adjutansem Zajączka, potem ks. Józefa Poniatowskiego; wzięty do niewoli 1812, wrócił 1815 i był referendarzem w radzie stanu; po r. 1831 wydalił się do Francyi i pisał w języku polskim i francuskim. — Ogłosił: „*Czynności byłego referendarza*" (Warsz. 1828); „*La verité sur Pierre le Grand*" (Paryż 1838 r.); „*Z Ukrainy list napisany*" (Lipsk 1859) i in.

Grzymułtowski (Krzysztof). Por. Jabłonowskiego „*Krzysztofa G., woj. poznańskiego, listy i mowy*" (War. 1876).

Guayana, ob Gujana.

Gucewicz (Wawrzyniec), zasłużony architekt polski, ur. w Migunach w pow. wiłkomirskim, † 1798 w Wilnie; syn włościanina, oddany do posług przy kościele, zajął się nauką i wstąpił do szkół pijarskich. Znalazłszy opiekę u biskupa Massalskiego, udał się 1778 za granicę, gdzie wśród ciężkich warunków wyuczył się budownictwa; po powrocie przebudował katedrę i ratusz w Wilnie i in. Po założe-

niu szkoły inżynierów korpusu litewskiego, był tam profesorem architektury cywilnéj w akademii. — Walczył w r. 1794 i był ranny pod Woronowem, poczém wrócił na swoją posadę do Wilna. Życiorys jego mieści się w *Tyg. ill.* Nr. 229 r. 1864.

Guerrazzi (Frańciszek Dominik) † 1873 pod Livorno. Z ostatnich prac jego wymienimy: „*Vita di Andrea Doria*" (2 t., 1874). Życiorys G. ogłosił Fenini (1874).

Guericke (Henryk Ernest Ferdynand) † 1878 w Halli.

Gueydan (Ludwik Henryk, hr.) był gubernatorem Algieryi do r. 1873, w którym zastąpionym został przez gen. Chanzy.

Guibert (Józef Hipolit), arcybiskup paryski, ur. 1802 w Aix, kształcił się w Rzymie, był wikaryjuszem generalnym w Ajaccio, biskupem w Viviers, 1859 arcybiskupem w Tours, 1871 w Paryżu, 1876 został kardynałem. Zaprowadził we Francyi cześć *Sacre Coeur de Jesus*, odegrywał rolę pośrednika między kuryją rzymską a rządem francuskim. Jest autorem kilku dzieł teologicznych.

Guillemin (Amadeusz Wiktor), pisarz naukowy francuski, ur. 1826 w Pierre (dep. Saony i Loary), kształcił się w Paryżu, potém wykładał matematykę, oddając się przytém dziennikarstwu. W r. 1871 znajdował się na liście kandydatur republikańskich do ciała prawodawczego, ale pomimo znacznéj liczby głosów, nie osiągnął większości. Ogłosił: „*Les mondes, causeries astronomiques*" (1860, 4 wydanie, 1864): „*Les chemins de fer*" (1862, 4 wyd., 1873); „*La lune*" (3 wyd., 1871 r.); „*Le ciel*" (ost. wyd., 1877); „*Les phénomènes de la physique*" (2 wyd., 1869); „*Eléments de cosmographie*" (3 wyd., 1871); „*Les application de la physique*" (1873) i in. Drobne jego prace mieszczą się w różnych czasopismach.

Guizot (Frańciszek Piotr Wilhelm), † 1874 w Val-Richer. W ostatnich latach życia był gorliwym stronnikiem fuzyi monarchicznéj a żarliwością swoją religijną spowodował rozdzielenie w kościele reformowanym we Francyi. Ogłosił jeszcze „*Vie de quatre grands chrétiens français*" (1873), życiorysy św. Ludwika, Kalwina, Duplessis Mornaya i św. Wincentego à Paulo.

Gumplowicz (Ludwik) jest obecnie docentem ogólnego prawa państwowego w Hradcu.

Gumprecht (Otto), krytyk muzyczny, ur. 1823 w Erfurcie, od 1849 r. sprawozdawca muzyczny „*Nationalzeitung*" w Berlinie, gdzie zamieszcza wyborne feljetony muzyczne. Ogłosił „*Musikalische Charakterbilder*" (1869 i 1876); „*R. Wagner und dessen Festspiel: Der Ring der Nibelungen*" (1873).

Günther (Antoni) † 1863.

Günsberg (Rudolf), technolog spółczesny, kształcił się w Jenie i jest prof. technologii chemicznéj we Lwowie. Ogłosił „*Die Fachschule für chemische Technik*" (Lwów 1866—9); „*Szkoły techniczne, myśli odpowiedniego urządzenia*" (Lwów 1868).— Od 1867 — 69 był wraz z Gostkowskim redaktorem „*Rolnika.*"

Gurlt (Ernest Julijusz), anatom i chirurg, syn Ernesta Fryderyka G., ur. 1825 w Berlinie, jest od 1862 r. prof. chirurgii w Berlinie. Ogłosił „*Handbuch der Lehre der Knochenbrüchen*" (2 t., 1860—65); „*Ueber thierische Missgeburten*" (1876). Redaguje pismo „*Kriegerheil*". W polskim przekładzie wyszedł: „*Podręcznik do ćwiczeń operacyjnych na zwłokach, tudzież do ich zastosowania na ciele żywem*" (1871).

Gustaw, książe Waza, † 1877 w Pillnitz pod Dreznem.

Guszalewicz (Jan), poeta rusiński, ur. 1823 r. w Prauszówce, w tarnopolskiém w Galicyi, wstąpił do stanu duchownego i był nauczycielem religii i języka ruskiego w gimnaz. lwowskiém. Przełożył na język ruski „*Słowo o pułku Igora*" (Lwów 1855), a zbiór jego „*Poezij*" wyszedł 1861 (Lwów). W latach 1848—49 redagował pismo „*Pszczoła.*"

Gutkowski (Wojciech), ekonomista polski; za księstwa warszawskiego był szefem artyleryi, następnie poddyrektorem szkoły artyleryi i inżynierów. Ogłosił „*Katechizm ekonomiczny dla włościan*" (Warsz. 1806); „*Rozprawa o fortyfikacyi*" (tamże 1811); „*Obrachowanie korzyści wynikających z zaprowadzenia rolnictwa przemiennego*" (t. 1825) i kilka przekładów. W 1804 r. wydawał w Zamościu „*Dziennik ekonomiczny zamojski*" (tomików 18).

Gutzkow (Karol Ferdynand) od 1875 r. mieszkał w Heidelbergu a następnie w Frankfurcie, gdzie † 1878 r. Ogłosił jeszcze „*Die neuen Serapionsbrüder*" (1877 r.); „*Rückblicke auf mein Leben*" (1875); „*Dionysius Longinus oder über den ästhetischen Schwulst in der neveren deutschen Literatur*" (1878) i in. Jego „*Dramatische Werke*" wyszły w trzeciém wydaniu 1871—2, 20 t. Od 1873 wychodzi „*Gesammtausgabe von G. Werken.*"

Gyulay (Frańciszek) † 1868 w Wiedniu.

H.

Haag (Emil) † 1865.
Haase (Henryk Gottlob Fryderyk Chrystyjan) † 1867.
Häckel (Ernest Henryk) ogłosił jeszcze „*Anthropogenie*" (1874 r.); „*Arabische Korallen*" (1876). Głośnym był téż jego spór (1877-8) z Virchowem, który powstał przeciw wprowadzaniu do szkół nauki o zmienności gatunków.
Hackländer (Fryderyk Wilhelm) † 1877 (w enc. podano błędnie 1872).
Hagenbach (Karol Rudolf) † 1874. Życiorysy jego ogłosili Stähelin (1875) i Eppler (1875).
Hałatkiewicz (Domicyjan Zenon) † 1878 w Krakowie.
Hamburg. *Ludność*: samego miasta 264,700 m., wraz z okręgiem 388,600 m. *Finanse* 1876: dochody: 24,123,300 marek, wydatki 25,770,000 marek, dług: 123,862,726 m.
Hamerling (Robert) ogłosił jeszcze romans „*Aspasia*" (3 t., 1875). — „*Ahasverus w Rzymie*" wyszedł w polskim przekładzie Ordona (Lwów, 1877); inny przekład tegoż poematu posiada w rękopisie F. Jezierski.
Hamon (Jan Ludwik) † 1874 w St. Raphael (Var).
Haneberg (Daniel Bonifacy), teolog katolicki niem., ur. 1816 pod Kempten, † 1876; został księdzem 1839, 1841 prof. teologii w Monachijum, 1854 opatem benedyktynów tamże, 1871 biskupem spirskim; z początku przeciwnik dogmatu nieomylności, pogodził się z nim następnie. Ogłosił „*Religiöse Alterthümer der Hebräer*" (1869); „*Geschichte der bibl. Offenbarung*" (1863, 4 wyd. 1876); „*Renan's Leben Jesu beleuchtet*" (1864) i w. in.
Hänel (Gustaw Fryderyk) † 1878 w Lipsku.
Hankel (Wilhelm Bogumił). Prace jego nad elektrycznością ogłaszane były także oddzielnie p. t. „*Elektrische Untersuchungen*" (12 cz., 1856—71).— H. (Herman), matematyk, syn pop., ur. 1839 w Halli, † 1873; od 1867 był prof. w Erlangen, 1869 w Tubindze. Ogłosił „*Zur allgemeinen Theorie der Bewegungen der Flüssigkeiten*" (1861 r.); „*Theorie der complexen Zahlensysteme*" (1867 r.); „*Zur Geschichte der Mathematik im Altherthum und Mittelalter*" (1874); „*Ueber die Elemente der projektivischen Geometrie*" (1875).
Hankiewicz (Klemens), pisarz polski spółczesny, obecnie sekretarz uniwersytetu Franciszka-Józefa w Czerniowcach, ogłosił: „*Grundzüge der slavischen Philosophie*" (Krak. 1869, wyd. 2, Lwów 1873); „*Życie, pisma i system Br. Trentowskiego*" (Stanisławów 1871); „*Psychologija*" (w jęz. rusińsk., Czerniowce 1873) i w. in. pomniejszych rozpraw.

Hanower, miasto, ma 107.000 m.
Hansen (Piotr Andrzéj) † 1874 r. W ostatnich latach przyjął żywy udział w pomiarach europejskich stopnia geograficznego.
Hansteen (Krzysztof) † 1873.
Harcourt (Bernard Hipolit Maryja hr. d'), odwołany 1873 ze stanowiska ambasadora w Londynie i zastąpiony przez Rochefoucauld-Bisacia, wrócił na nie po śmierci Jarnaca 1875.
Hardy (Gathorne), mąż stanu angielski, ur. 1814 w Bradford; kształcił się w Oksfordzie, od 1856 był członkiem izby niższéj, w któréj od 1865 był przedstawicielem uniwersytetu oksfordzkiego. W r. 1858 za ministeryjum Derby'ego mianowany został podsekretarzem stanu w min. spraw wewn., a 1867 ministrem spraw wewn., któreto stanowisko utrzymał aż do upadku ministeryjum torysowskiego 1868. W lutym 1874 wrócił ze swém stronnictwem do władzy, jako minister wojny.
Hargraves (Edmund Hammond), podróżnik, ur. 1815 w Gosport; młodo udał się do Australii, a przeniósłszy się po kilku latach do Kalifornii dla poszukiwania złota, uderzony został podobieństwem budowy geologicznéj tego kraju z niektóremi częściami Australii i wpadł na domysł, że i tam znajdować się musi złoto, — a po powrocie do Australii 1851 sprawdził słuszność tego przypuszczenia. Ciało prawodawcze Nowéj Walii połud. przyznało mu 250,000 fr. wynagrodzenia. W 1854 osiadł w Anglii i ogłosił „*Australia and its goldfields*" (1855).
Harnier (Wilhelm von), podróżnik, ur. 1836 w Hessyi; 1860 zbadał obszar Białego Nilu, a w listopadzie 1861 zamordowany został pod Gondokoro. Jego „*Reise*" wyszła 1866.
Harte-Bret, ob. **Bret-Harte** (w supl.).
Hartington (Spencer Compton Cavendish, margrabia), mąż stanu angielski, syn księcia Devonshire, ur. 1833; kształcił się w Cambridge i w 1862 został doktorem prawa. W 1856 należał do poselstwa rossyjskiego Granville'a, a w 1857 wybrany został do parlamentu. W 1859 wywołał votum nieufności przeciw rządowi Derby'ego. W 1863 został lordem admiralicyi, a wkrótce potém podsekretarzem w wydziale wojny; w 1866 za drugiéj administracyi Russella H. został sekretarzem stanu w wydziale wojny i tegoż roku wraz ze swymi kolegami utracił władzę. W gabinecie Gladstone'a 1868 objął zarząd poczt, a 1871 naczelne sekretarstwo Irlandyi. W skutek wyborów 1874 znowu stanowisko to utracił. Od 1875, po zrzeczeniu się Gladstone'a, jest uznanym naczelnikiem stronnictwa liberalnego.

Hartmann (Julijusz von), opuścił służbę 1875 jako generał kawaleryi.

Hartmann (Maurycy) † 1872. Jego „*Gesammelte Schriften*“ wyszły w 10 t. (1874); „*Gedichte*“ (1874).

Hartmann (Karol Robert Edward) ogłosił jeszcze „*Kritische Grundlegung des transcendentalen Realismus*“ (1875); „*Wahrheit und Irrthum im Darwinismus*“ (1875); „*Studien und Aufsätze*“ (1876).

Hartmann (Robert), naturalista i podróżnik niemiecki, ur. 1832 w Blankenburgu w Harcu, towarzyszył 1859—60 Barnimowi w podróży do Afryki płn.-wsch., w 1867 został prof. anatomii w Berlinie. Ogłosił „*Reise des Freihern v. Barnim durch Nordostafrika*“ (1863); „*Naturgeschichtlich-medizinische Skizze der Nilländer*“ (1865—6); „*Die Nigritier*“ (1876).

Hasenclever (Wilhelm), polityk niemiecki, jeden z przywódców stronnictwa socyjalno-demokratycznego, ur. 1837 w Arensbergu; z powołania garbarz, został następnie redaktorem gazety „*Neuer Socialdemokrat*“; w 1871 r. obrany został prezydentem ogólnego niemieckiego stowarzyszenia robotniczego (na zasadach Lassele'a), — od tegoż roku jest członkiem sejmu niemieckiego, gdzie często głos zabiera.

Hauer (Franciszek), geolog i paleontolog, ur. 1822 w Wiedniu, od 1866 dyrektor tamecznego instytutu geologicznego; zasłużył się zbadaniem geologii i paleontologii Alp i Karpat, oraz przygotowaniem kart geologicznych Siedmiogrodu (1861) i Austryi (1867). Ogłosił „*Geologische Uebersicht der Bergbaue Oesterreichs*“ (wraz z Fötterle, 1855); „*Geologie Siebenbürgens*“ (wraz ze Stacho, 1863); „*Geologie und ihre Anwendung auf die Kenntniss der Bodenbeschaffenheit Oesterreichs*“ (1864).

Haug (Marcin) † 1876 w Ragatz.

Haupt (Maurycy) † 1874.

Hauser (Kasper). Mittelstädt okazał bezzasadność mniemania, iż był synem księżniczki badeńskiéj Stefanii. Julijusz Meyer („*Autentische Mittheilungen*“) i in. uważają H. za oszusta.

Hausner (Otto), polityk polski spółczesny, ur. 1827 w Brodach, ze staréj rodziny kupieckiéj, osiadłéj we Lwowie; szkoły średnie kończył we Lwowie, od 1844—7 studyjował medycynę w Wiedniu, a w 1848 w Berlinie, gdzie miał udział w wypadkach marcowych, wstąpiwszy do legii akademickiéj i walcząc na barykadach; zmuszony opuścić Berlin, wrócił do Wiednia i w październiku został lekko rannym na moście Tabor. Następnie czas jakiś studyjował agronomiję w Hohenheim i w 1850 osiadł na wsi, z początku w Przemyskiém, następnie we Lwowskiém, nie mieszając się do żadnych przedsiębierstw przemysłowych i bankowych. Pracował też nad statystyką i wydał statystykę porównawczą Europy (1865). W języku angielskim ogłosił słownik wszystkich bitw od początków dziejów ludzkości (2 t., Nowy York 1864). W 1875 napisał monografiję o kolei Karola Ludwika, w 1877 miał we Lwowie odczyt o architekturze. Obecnie podał do druku „*L'oeuvre de la peinture italienne*“ oraz pracuje nad statystyką nędzy ludzkiéj. W 1870 obrany został do rady powiatowéj lwowskiéj, 1872 delegatem tow. kredytowego ziemskiego galicyjskiego, w 1873 wszedł do sejmu krajowego, jako poseł izby handlowéj brodzkiéj, i przez pewien czas był zastępcą członka wydziału krajowego. W 1878 został członkiem rady państwa jako delegowany właścicieli większych posiadłości okręgu samborskiego. Niezadowolony z trwożliwéj polityki Grocholskiego, przywódzcy koła polskiego, wraz ze Skrzyńskim i Wolskim wystąpił z koła, co wywołało silne niezadowolenie w kraju, zwolna jednak opinija publiczna skłaniać się zaczęła nieco na stronę owéj mniejszości, zwłaszcza gdy H. wypowiedział w radzie państwa świetną mowę za adresem, potępiającym politykę Andrassego. W listopadzie 1878 we Lwowie na cześć jego wyprawiono pochód z pochodniami, któremu policyja chciała przeszkodzić, co wywołało starcie między ludnością a policyją.

Hausrath (Adolf), teolog protestancki, ur. 1837 w Karlsruhe, od 1867 profesor w Heidelbergu. H. jest przedstawicielem kierunku historyczno-krytycznego w teologii. Ogłosił: „*Neutestamentliche Zeitgeschichte*“ (4 tomy, 2 wyd., 1873—7). „*D. F. Strauch und die Theologie seiner Zeit*“ (1876).

Haussmann (Jerzy Eugenijusz) jest dyrektorem *Credit mobilier*. Na wyborach 1876 przedstawił się jako kandydat w pierwszym okręgu paryzkim, ale uzyskał tylko nieznaczną liczbę głosów.

Haussonville (Józef Othenin Bernard de Cléron, hr. de), po upadku Napoleona III nie zasiadał już w izbie, jak to błędnie podano w enc., odnosi się to do jego syna Pawła H. Ogłosił jeszcze „*Saint Beuve*“ (1875).

Haussonville (Paweł Gabryel Othenin de Cléron, wicehrabia) ur. 1843 w Gurcy-le-Châtel, kształcił się w Paryżu. Wybrany do zgromadzenia narodowego 1871, zasiadał w środku prawym i głosował przeciw Thiersowi. Na wyborach 1876 i 1877 nie przeszedł. Za rządów Brogliego był naczelnikiem jego kancelaryi.

Hawaii. Królem od 1874 jest Kalakua I.

Hawaryja ob. Avarie.

Hayes (Izaak Izrael), podróżnik amerykański, ur. 1832 w hrabstwie Chester w Pensylwanii. Studyjował medycynę w Filadelfii i jako chirurg towarzyszył Kanemu w drugiéj jego wyprawie do bieguna płn. Powróciwszy, przekonany o istnieniu wolnego morza około bieguna, zdołał zebrać fundusze na nową wyprawę i wypłynął z Bostonu w 1860; na saniach dotarł do 81° 37′ szer. płn. i zebrał wiele ciekawych szczegółów. Po powrocie w czasie wojny domowéj wstąpił jako chirurg w szeregi armii płn. W 1869 H. zwiedził znowu Grenlandyję wraz z malarzem Bradfordem. W 1870 starał się otrzymać dowództwo wyprawy uchwalonéj przez kongres, uzyskał je wszakże Hall. Gdy kapitan Nares po powrocie ze swéj podróży, w któréj dotarł do 83° 20′, zaprzeczył istnieniu morza wolnego i możliwości dojścia do bieguna, H. wystąpił przeciw niemu, wskazując drogi, których należy jeszcze próbować.

H. otrzymał złote medale od towarzystw geograficznych w Paryżu i Londynie. Ogłosił „*The Open polar sea*“ (1867 r.), „*The land of desolation*“ (1872) i in.

Hayes (Rutherford Birchard), obecny, dziewiętnasty prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki płn., urodzony w Cincinnati (Ohio) 1822, studyjował prawo w uniwersytecie Harvarda w Cambridge (Massachussets) i został adwokatem w mieście rodzinném. W czasie wojny domowéj wstąpił do wojska północnego, był rannym i doszedł stopnia brygadyjera-generała ochotników. Po zawarciu pokoju wrócił do swéj adwokatury, na któréj zyskał, zdolnościami i prawością, znaczny majątek i został obrany gubernatorem stanu Ohio. W 1866 rozpoczęła się agitacyja co do wyboru prezydenta, a H., mało znany po za granicami swego stanu, prawie nie był uważany za kandydata stronnictwa republikańskiego. Pomogło mu to, że konwencyja narodowa republikańska według zwyczaju zebrała się w Cincinnati, gdzie wszystko brzmiało uwielbieniem dla prawości H., szczerości jego przekonań republikańskich i pragnienia reformy administracyjnéj. Tam więc, w czerwcu 1876, postawionym został jako kandydat republikański przeciw kandydatowi demokratycznemu Tildenowi. Walka była zacięta, a rezultat wyborów 7 listopada 1876 długo wątpliwy, nakoniec komisyja kongresu, przyznawszy mu jeden głos większości, ogłosiła go prezydentem od 4 marca 1877. H. utworzył ministeryjum złożone z przedstawicieli różnych stronnictw, — zapowiedziana jednak reforma administracyjna nie ujawnia się dotąd. H. jest pochodzenia szkockiego, dziad jego ur. się już na gruncie amerykańskim i był kowalem i oberżystą w stanie Connecticut.— Żona jego jest córką lekarza Webba z Kentucky.

Hayti. Obecnym prezydentem rzeczypospolitéj H. jest Michał Domingue, rzeczypospolitéj zaś S.-Domingo — Ignacy Gonzales.

Hebert (Edmund), geolog francuski, ur. 1812 w Villeforgeau (Yonne); kształcił się w szkole normalnéj, następnie był prof. w Meaux, potem preparatorem chemii w szkole normalnéj, a w 1857 został prof. geologii w Sorbonnie. Od 1877 jest członkiem akad. nauk. Ogłosił „*Les mers anciennes et leurs rivages dans le bassin de Paris*“(1857) i znaczną liczbę rozpraw. W 1870 założył wraz z Milne-Edwardsem „*Annales des sciences géologiques.*“

Hechel (Fryderyk Bogumił), lekarz polski, ur. 1795, † 1851; medycynę studyjował w Wilnie, a następnie był prof. medycyny sądowéj i policyi lekarskiéj w Krakowie. Ogłosił: „*Historyję krytyczną badania początku i wzrostu medycyny sądowéj*“ (Krak. 1839); „*O koniecznej potrzebie i użyteczności policyi lekarskiéj*“ (tamże 1842); „*O pijaństwie*“ (1844) i in. Życiorys jego podał Skobel w *Rocz. tow. nauk. krak.*, 1852, t. XXII.

Heczko (Jerzy Bogusław), teolog ewangelicki polski, pastor i kaznodzieja na Szlązku austryjackim, ogłosił „*Pierwiastki kazania*“ (Wiedeń 1849); „*Modlitewnik*“ (Cieszyn 1860); „*Mały katechizm dra M. Lutra wyłożony*“ (tamże 1872).

Hefner-Alteneck (Jakób Henryk), historyk sztuki i cywilizacyi, ur. 1811 w Aschaffenburgu, jest od 1868 konserwatorem bawarskich zabytków sztuki i dyrektorem muzeum narodowego w Monachijum. Ogłosił: „*Trachten des christlichen Mittelalters*“ (3 cz. z 366 tablicami, 1840—54); „*Kunstwerke des Mittelalters und der Renaissance*“ (z Beckerem, 180 tablic, 1848—60), „*Eisenwerke und Ornamente der Schmiedekunst*“ (1861) i in.

Hegel (Konstanty), rzeźbiarz polski, † 1876 w Warszawie. Życiorys jego mieści się w *Tyg. ill.* N. 68 z 1877.

Heideloff (Karol Aleksander) † 1865 w Hassfurt.

Heimann (Bazyli Aleksandrowicz), generał rossyjski, ur. 1823 w Grodnie, † 1878 w Karsie; kształcił się w gimnazyjum grodzieńskiém, następnie wstąpił do wojska w stopniu podoficera; 1844 w stopniu niższego oficera naznaczonym został do wojsk walczących na Kaukazie, gdzie w 1864 został generał-majorem, 1872 generał-lejtnantem. W czasie wojny rossyjsko-tureckiéj 1877 H. walczył w Azyi, gdzie zdobycie Ardahanu i krwawe bitwy na Awliarze i Dewe-Bojun wsławiły jego męztwo; padł ofiarą tyfusu.

Heinrich (Teodor) † 1865 w Warszawie.

Heintz (Franciszek) † 1729 (w enc. błędnie 1629).

Heis (Edward), zasłużony astronom niem., ur. 1806 w Kolonii, † 1877 w Münster, gdzie od 1852 był prof. matematyki i astronomii; zajmował się badaniem gwiazd zmiennych (wraz z Argelanderem), gwiazd spadających, światła zodyjakalnego i t. d. Ogłosił: „*Sammlung von Beispielen und Aufgaben der allgemeinen Arithmetik und Algebra*“ (wyd. 45, 1846); „*Lehrbuch der Geometrie*“ (wraz z Eschweilerem, 3 t.), „*Zodiakallichtbeobachtungen*“ (1875) i in. Ogłosił atlas nieba w 12 tablicach (1872), od 1858—75 redagował „*Wochenschrift für Astronomie.*“

Held (Józef), prawnik niem., ur 1815 w Würzburgu, studyjował prawo w Heidelbergu i Monachijum, od 1841 jest prof. w Würzburgu. Ogłosił: „*System des Verfassungsrechts der monarchischen Staaten Deutschlands*“ (2 t., 1856—7); „*Staat und Gesellschaft*“ (3 t., 1861—5); „*Grundzüge des allgemeinen Staatsrechts*“ (1868); „*Die Verfassung des deutschen Reichs*“ (1872) i in.—**Held** (Adolf), ekonomista, syn pop., ur. 1844, od 1868 prof. nauk państwowych w Bonn, jest czynnym członkiem stowarzyszenia polityki socyjalnéj. Ogłosił: „*Die Einkommensteuer*“ (1872); „*Die deutsche Arbeiterpresse der Gegenwart*“ (1873); „*Grundriss der Nationalökonomie*“ (1876) i in.

Helferich (Jan Alfons Renat), ekonomista niem., ur. 1815 w Neuchâtel; 1844 został prof. w Freiburgu, 1849 w Tubindze, 1860 w Getyndze, od 1869 jest prof. w Monachijum. Jako nauczyciel jest bardzo wpływowy; ogłosił ważne prace w przedmiocie waluty, podatków, renty leśnéj.

Helfert (Józef Aleksander) ogłosił jeszcze: „*Ge-*

schichte Oesterreichs vom Ausgang des Wiener Oktoberaufstandes 1848" (4 t., 1865—75), „*Die Wiener Journalistik 1848*" (1877).

Helijochromija toż co *fotochromija*, ob. fotografija.

Hellwald (Frydryk Antoni Heller von), geograf, ur. 1842 w Padwie; służył w wojsku austryjackiém, obecnie jest redaktorem wybornego tygodnika „*Ausland.*" Ogłosił „*Die Russen in Centralasien*" (1873); „*Kulturgeschichte in ihrer natürlichen Entwicklung*" (2 wyd., 1876), „*Maximilian der I, Kaiser von Mexiko*" (2 t., 1869), „*Ziemia i jéj mieszkańcy*" (2 t., 1877) przekład polski w „*Panteonie wiedzy ludzkiéj*", wydawanym przez *Przeg. tygod.* (1877—8). — H. (Ferdynand), brat pop., ur. 1843, mieszka w Rzymie, ogłosił: „*Vlämisches Leben*" (1867), „*Geschichte des holländischen Theaters*" (1874). W bibliotece wiedeńskiéj H. znalazł drugą część „*Spiegel Historiael*" Maerlauta (wyd. 1873).

Hempel (Jan), zasłużony górnik polski, ur. 1818 w Burcu w Podlaskiém, kształcił się w gimnazyjum w Łukowie i na kursach dodatkowych w Warszawie; w 1840 wstąpił do służby górniczéj w stopniu elewa, pracował w sekcyi techniczéj wydziału górnictwa komisyi skarbu, następnie był pomocnikiem Cieszkowskiego, jako naczelnika kopalń okręgu zachodniego, w 1852 został naczelnym zawiadowcą kopalń; w tymże czasie na kursach technicznych w Dąbrowie wykładał geologiję i eksploatacyję kopalń. 1857—60 r. zajmował się ułożeniem karty geognostycznéj okręgu wschodniego, w 1860 został naczelnikiem okręgu zachodniego i kierował przytłumianiem pożaru kopalni Reden. W 1868 opuścił służbę, ale w 1876 został zarządzającym górnictwem w król. polskiém. Jest członkiem towarzystwa geologicznego berlińskiego, górniczego szlązkiego i in. Opracował *Kartę geognostyczną powiatów olkuskiego i bendzińskiego* (na 18 arkuszach, 1856), przyczém pierwszy odkrył, że skały wulkaniczne występują w król. polsk. mianowicie w postaci porfirów, oraz ślady formacyi permskiéj, co następnie stwierdził Roemer. Oprócz tego ogłosił: „*Description géologiques des environs de Kielce, Chenciny et de Malogoszcz*" (w *Annales des mines*, 6 sér., t. 12); „*Kilka słów o karcie geognostycznéj Roemera* i t. d." (w *Bibljot. War.* 1876); „*Uwagi co do poszukiwań soli kamiennéj w granicach król. polskiego*" (tamże 1877).

Hengstenberg (Ernest Wilhelm) † 1869 w Berlinie. Życiorys jego ogłosił Bachmann (2 t., 1876).

Henke (Ernest Ludwik Teodor) † 1872 w Marburgu. Po śmierci wyszła jego „*Neuere Kirchengeschichte*" (1875).

Henne-Am-Rhyn (Otto), historyk cywilizacyi, ur. 1828 w St. Gallen, gdzie w 1857 został prof. w szkole kantonalnéj, w 1859 został archiwaryjuszem państwowym, następnie przebywał w Lipsku, a od 1877 w Hirschbergu na Szlązku. Ogłosił: „*Geschichte des Kantons St. Gallen*" (1863), „*Geschichte des Schweizervolks*" (3 t., 1864—6), „*Die Kulturgeschichte im Lichte des Fortschritts*" (1869), „*Allgemeine Kulturgeschichte*" (6 t., 2 wyd., od 1877), „*Die deutsche Volkssage*" (1874); pisał téż o wolnomularstwie.

Henneberg (Jan Wilhelm Julijusz), chemik rolniczy, ur. 1825 w Wasserleben, został 1857 dyrektorem stacyi doświadczalnéj w Getyndze, a w 1859 zarazem prof. uniwersytetu tamże. Znacznie rozwinął naukę o paszy bydła. Ogłosił „*Beiträge zur Begründung einer rationellen Fütterung der Wiederkäuer*" (2 zeszyty, 1860—4), „*Neue Beiträge*" (1870—1). Od 1853 redaguje „*Journal für Landwirtschaft.*"

Henrion (Mateusz Ryszard August, baron) † 1862.

Herat utracił 1874 krótkotrwałą niepodległość i znowu jest prowincyją Afganistanu.

Herbst (Edward), prawnik i mąż stanu austryjacki, ur. 1820 w Wiedniu, w 1847 został prof. prawa we Lwowie, 1858 w Pradze, w 1861 wybrany został przez stronnictwo niemieckie do sejmu czeskiego i rady państwa, gdzie zasłynął jako mówca i stał się przywódcą partyi niemieckiéj konstytucyjnéj. Od 1867—70 był ministrem sprawiedliwości, odtąd znowu przywódcą lewicy niemieckiéj w radzie państwa. Ogłosił „*Handbuch des österreichischen Strafrechts*" (2 t., 2 wyd., 1876).

Hercegowina. Ostatnia faza kwestyi wschodniéj wzięła początek z powstania wybuchłego w H. w Lipcu 1875 r. Zresztą podzieliła ona los Bośnii (ob.).

Herculano de Carvalho (Aleksander) ogłosił jeszcze „*Estudos historicos*" (1876) i in. † 1877 w Santarem.

Herkner (Józef) † 1864.

Hermann (Fryderyk Benedykt Wilhelm) † 1868.

Hermite (Karol), matematyk franc., ur. 1822 w Dieuze (Meurthe), jako uczeń szkoły politechnicznéj ogłosił rozprawę o funkcyjach Abla; 1848 został repetytorem analizy matematycznéj i egzaminatorem w szkole politech., w 1869 prof. analizy, a 1870 prof. w fakultecie nauk ścisłych. Od 1856 jest członkiem akad. nauk. Prace H. tyczą się głównie teoryi liczb i funkcyj eliptycznych oraz funkcyj Abla. Ogłosił: „*Théorie des fonctions modulaires*", „*Théorie des fonctions elliptiques*", „*Sur la fonction de sept lettres*" i w. in.

Herold (Ferdynand) w 1870 został sekretarzem rządu obrony narodowéj, a następnie sekretarzem generalnym ministeryjum sprawiedliwości, i zastępując na stanowisku ministra Cremieux'go, który się udał do Tours, przeprowadził wiele ulepszeń w ministeryjum. W 1871 został mianowany ministrem spraw wewn. w zastępstwie Favre'a i usunął kandydatury rządowe. Na wyborach do zgromadzenia narodowego nie utrzymał się, ale został wiceprezesem rady municypalnéj Paryża. W 1876 wybrany został z depart. Sekwany do senatu, gdzie należy do lewicy.

Hertz (Wilhelm), poeta niem., ur. 1835 w Stutgardzie, jest prof. politechniki w Monachijum. Epiczne jego poemata wysoko są cenione: „*Lanzelot und Ginevra*" (1860), „*Hugdietrichs Brautfarth*" (1863), „*Heinrich von Schwaben*" (1869), „*Gedichte*" (1859). Oprócz tego ogłosił „*Deutsche Sage im Elsass.*"

Hervé (Florimont Ronger), kompozytor i autor dramatyczny franc., a zarazem aktor, śpiewak i dyrektor orkiestry, ur. 1825 w Houdain (Pas-de-Calais), kształcił się na organistę i w 1848 skomponował muzykę do farsy „*Don Kiszot i Sanszo Pansa*“; w 1851 został dyrektorem orkiestry w Palais Royal, a 1854 objął dyrekcyję kawiarni koncertowéj *Folie Mayer*, którą przekształcił w mały teatr pod nazwą *Folies concertantes*, gdzie dawał drobne bezsensowe sztuczki, ale zalecające się żywą i wesołą muzyką, których sam był autorem i kompozytorem, grywając zarazem główne role. Repertoar swój przeniósł następnie do Marsylii i Kairu, a po powrocie do Paryża objął zarząd Eldorado, gdzie wystawił mnóstwo operetek i t. p. drobnostek, a następnie występował w *Porte-Saint-Martin*. Z boleścią jednak widział tryjumfującego rywala Offenbacha, przeciw któremu wystawił „*Oeil crevé*“ (3 akt.). Ostatniém błazeństwem, które miało rozgłos i obiegło całą Europę, był „*Mały Faust*“ (1869), lubo wystawiał i inne sztuki. Wyuczywszy się w krótkim czasie po angielsku, przeniósł się do Londynu, gdzie w teatrze *Covent-Garden* urządził promenady koncertowe, ściągające liczne tłumy.

Herwegh (Jerzy) † 1875 w Lichtenthal pod Baden-Baden. W 1877 wyszły jego „*Neue Gedichte.*“

Hess (Karol), malarz, † 1874 w Reichenhall.

Hessen-Darmstadt. *Ludność* wynosi obecnie przeszło 882 000. *Szkoły*: 1 uniwersytet (Giessen), 7 gimnazyjów, 2 szkoły realne, 2 seminaryja nauczycielskie, około 1800 szkół ludowych. *Finanse*: dochody (1876—1878): 22,544,120 marek, wydatki 20,294,564 m., lista cywilna 1,346,285 m., dług 4,092,479 m. *Historyja.*—Losy W. ks. H.-D. związane są ściśle z losami państwa niemieckiego, w 1875 wprowadzono prawa kościelne; po śmierci Ludwika III, 13 czerwca 1877, wstąpił na tron synowiec jego Ludwik IV. Por. jeszcze Dieffenbacha: „*Das Grossherzogthum H. in Vergangenheit und Gegenwart*“ (od 1875).

Hetzel (Piotr Julijusz), literat i księgarz franc., ur. 1814 w Chartres, studyjował prawo w Paryżu i Strasburgu, ale następnie zwrócił się do księgarstwa, zawiązawszy spółkę z wydawcą Paulin. Wydał znaczną liczbę książek, mających na celu rozprzestrzenienie pojęć liberalnych, oraz pierwsze większe dzieła ilustrowane, jak „*Don Quichotte*“, „*Contes de Perrault*“. Do Grandvilla „*Les animaux peints par eux mêmes*“ i Gavarni'ego „*Le diable à Paris*“ dorobił tekst pod pseudonimem P. J. Stahl. Miał pewien udział w ruchach 1848 i był sekretarzem generalnym władzy wykonawczéj za Cavaignaca, a po obiorze Ludwika Napoleona na prezydenta wziął dymisyję. Po zamachu stanu przebywał do amnestyi 1859 w Brukseli, gdzie wydawał dzieła Wiktora Hugo i rozpoczął wydawnictwo zbioru dzieł autorów franc. (przeszło 300 t.). Po powrocie do Francyi znacznie rozwinął działalność swoją wydawniczą (Verne, Erckmann-Chatrian, Gustaw Droz i in.). Jako autor ogłosił: „*Scènes de la vie privée et publique des animaux*“ (1851), „*Contes et études*“, „*Bibliothèque de mademoiselle Lili et son cousin Lucien*“ i w. in., głównie dzieł dla młodzieży; niektóre z nich zostały uwieńczone przez akademiję. W 1864 założył ilustrowane pismo dla młodzieży „*Magasin d'education et de récréation*“, które otrzymało nagrodę Monthyona, oraz „*Bibliothéque d'éducation et de récréation*“ (dotąd przeszło 150 t.).

Heuglin (Teodor) wstąpił 1875 do służby egipskiéj, † 1876 w Stutgardzie. Z dzieł jego wyszły jeszcze: „*Reisen nach dem Nordpolarmeer*“ (3 t., 1872—4), „*Reise in Nordost-Afrika*“ (2 t., 1877).

Heurich (Jan), budowniczy spół. polski, ur. 1840 w Warszawie, kształcił się w szkole sztuk pięk. w War.; pomiędzy gmachami przez niego wzniesionemi przytoczyć można: kościół w Willanowie, willę Raua i in. Oprócz rozpraw, zamieszczanych w czasopismach, ogłosił „*Przewodnik dla stolarzy*“ (War. 1862), „*Przewodnik dla cieśli*“ (2 wyd., War. 1874); „*Jak robotnicy u nas mieszkają i jak mieszkać powinni*“ (t. 1873).

Heusinger (Karol Fryderyk) † 1868.

Heydt (August von der) † 1874 w Berlinie.

Heymann (Stanisław), malarz polski, ur. 1848 r. w Częstochowie, kształcił się w szkole sztuk pięknych w Warszawie, następnie w Dreźnie i Monachijum, a po powrocie do Warszawy pracował pod kierunkiem Simmlera i Horowitza, od r. 1872—8 znowu przebywał w Monachijum. Oddaje się malarstwu rodzajowemu (*Młoda gosposia*, *Pociecha starości*, *Zabawna lekcyja muzyki*, *W samotności*, *Natrętny żebrak* i in.), głównie jednak zajmuje się portretowaniem, a wiele jego portretów zwróciło uwagę w Monachijum i Warszawie.

Heyzmann (Udalryk), spółczesny prawnik polski, ur. 1835 r. w Husiatynie w Galicyi wsch., kształcił się w Krakowie, gdzie 1859 uzyskał stopień doktora praw; w r. 1860 habilitował się na docenta prawa kościelnego we Lwowie ale w tymże samym roku powołanym został na tęż katedrę do Krakowa i od 1863 jest prof. zwyczajnym. Ogłosił: „*Najnowsze prawa kościoła katolickiego w państwie austryjackiém odnośnie do konkordatu*“ (Kraków 1861); „*Rechtshistorischer Beitrag zum Studium der Kirchlichen Coelibatsgesetzgebung*“ (1859); „*Zur Publication der Trienter Beschlüsse in Polen*“ (Moguncyja 1869); „*Balthasaris Behem Codex picturatus anno 1505*“ (Wied. 1865); „*Statuta synodalia episcoporum crac. XIV et XV seculi*“ (1875); „*Statuta syn. Andreae episcopi sec. XV etc.*“ (1877),—dwa ostatnie stanowią t. IV i V „*Pomników star. prawa polskiego*“ i in. H. jest członkiem zwyczajnym akad. umiej. w Krakowie.

Hibiscus. H. abelmoschus zowie się téż ambrettą.

Hildebrand (Bruno), statystyk niem., ur. 1812 w Naumburgu, † 1878 w Jena; w 1841 został prof. w Marburgu, 1851 w Zurichu, 1856 w Bernie, 1861 w Jena. Ogłosił: „*Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft*“ (1848), „*Die kurhessische Finanzverwaltung*“ (1850) i in. Od 1863 wydawał „*Jahrbücher der Nationalökonomie und Statistik.*“ Syn jego Adolf H., ur. 1847 w Marburgu, rzeźbiarz, mieszka we Florencyi; ważniejsze jego dzieła są: pijący chłopiec, śpiący pastuszek, Adam.

Hildebrandt (Ferdynand Teodor), malarz, † 1874 w Düsseldorf.

Hill (Rowland, sir), administrator ang., reformator poczt, ur. 1795 w Kidderminster. W 1835 zamianowany został członkiem komisyi do kolonizacyi Australii płd.; w 1837 ogłosił projekt wprowadzenia jednostajnéj opłaty 1 penny od listu, w 1840 powierzono mu przeprowadzenie téj reformy, a gdy wskutek zmiany ministeryjalnéj dostał dymisyję, naród złożył się na znaczny dar dla niego. Wróciwszy jednak do służby, został sekretarzem generalnym poczt 1854, a pocztmistrzem naczelnym 1856. W 1862 otrzymał emeryturę i 25,000 funtów szterl. od parlamentu w uznaniu swoich zasług.

Hille (Augustyn Bartłomiéj) † 1865.

Hillebrand (Karol), pisarz niemiecki, syn Józefa H. (ob.), ur. 1829 w Giessen, w 1849 miał udział w powstaniu badeńskiém, uszedł do Francyi, w 1863 został prof. w Douay, od 1870 mieszka we Florencyi. Ogłosił „*Dino Campagni*“ (1862), „*De la bonne comédie*“ (1863), „*Frankreich und die Franzosen*“ (2 wydanie, 1874), „*Wälsches und Deutsches*“ (1875), „*Aus und über England*“ (1876), „*Geschichte Frankreichs seit 1830*“ (5 t., od 1877). Od 1874 wydaje zbiorowe dzieło „*Italia.*“

Hinschius (Paweł), prawnik niemiecki, ur. 1835 w Berlinie; oddał się wyłącznie prawu kościelnemu i został prof. tego przedmiotu 1863 w Halli, następnie wykładał go w Berlinie, Kiel, a od 1872 w Berlinie. W 1872 został także członkiem parlamentu niemieckiego, gdzie należy do stronnictwa narodowo-liberalnego; miał udział w opracowaniu praw kościelnych pruskich. Główném dziełem jego jest „*Kirchenrecht der Protestanten und Katholiken in Deutschland*“ (1869) i in. Nadto ogłosił: *Das landesherrliche Patronatrecht*“ (1855), „*Die preussischen Kirchengesetze*“ (1875); „*Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche in Preussen.*“

Hipler (Franciszek), historyk niem. spółczesny, zajmuje się gorliwie dziejami Warmii, zapatrując się na nie ze stanowiska wyłącznie niemieckiego. Ogłosił „*Des ermländischen Bischofs J. Dantiscus und seines Freundes Nicolaus Kopernicus geistliche Gedichte übersetzt, mit dem Leben des Dantiscus*“ (1857), „*Nicolaus Copernicus und Martin Luther nach ermländischen Archivalien*“ (1868), „*Analecta Warmiensia, Studien zur Geschichte der ermländischen Archive und Bibliotheken*“ (1872), „*Literaturgeschichte des Bisthums Ermland*“ (1873), „*Specilegium Copernicanum, Festschrift des hist. Vereins für Ermland zum 400 Geburtstage*“ (1873).

Hippeau (Celestyn) ogłosił jeszcze: „*De l'instruction publique en Italie*“ (1874), „*De l' instruction pub. dans les Etats du Nord: Suède, Norwége et Danemark*“ (1877) i in. W polskim przekładzie St. Belzy wyszły jeszcze: „*Wychowanie publiczne w Anglii*“ (1874) i „*Wychowanie publiczne w Niemczech*“ (1874).

Hirsch (August), lekarz spółczesny, ur. 1817 w Gdańsku, gdzie od 1846 praktykował, od 1863 jest prof. historyi medycyny w Berlinie. W 1873 z polecenia rządu pruskiego zwiedził okolice nadwiślańskie dotknięte cholerą. Zajmuje wybitne stanowisko w dziedzinie patologii historyczno-geograficznéj. Wraz z Virchowem wydaje od 1866 r. „*Jahresbericht.*“

Hirsch (Max), ekonomista, ur. 1832 w Halberstadt, mieszka w Berlinie i jest członkiem parlamentu, gdzie należy do stronnictwa postępowego. Przyczynił się wiele do rozwoju niemieckich stowarzyszeń przemysłowych i wydaje ich organ centralny „*Der Gewerbverein.*“ Ogłosił „*Reise in das Innere von Algerien*“ (1862), „*Sociale Briefe von England*“ (1872), pisał téż o kasach pożyczkowych i t. p.

Hirsch (Teodor), historyk spółczesny, ur. w Gdańsku, gdzie jest prof. gimnazyjum, ogłosił kilka ważnych prac, tyczących się dziejów jego ojczystego miasta, jak „*Geschichte des academischen Gymnasiums in Danzig*“ (1837), „*Die Oberpfarrkirche von S. Marien in Danzig*“ (1843), „*Das Kloster Oliwa*“ (1850), „*Handels- und Gewerbsgeschichte Danzigs*“ (Lipsk 1858), dzieło uwieńczone nagrodą towarz. ks. Jabłonowskiego. Należy do wydawców ważnego dla historyi polskiéj zbioru: „*Scriptores rerum prussicarum*“ (od 1863).

Hirschfeld (Ludwik) † 1876 w Warszawie.

Hirth (Jerzy), ekonomista niem., ur. 1841 w Gräfentonne; redagował 1863—6 „*Deutsche Turnzeitung*“, w 1867 założył w Berlinie „*Deutsches Parlamentalmanach*“, w 1868 „*Annalen des Norddeutschen Bundes*“, obecnie p. t. „*Ann. des deutschen Reichs.*“ Mieszka obecnie w Monachijum. Ogłosił: „*Das gesammte Turnwesen*“ (1868); „*Tagebuch des deutsch-französischen Kriegs*“ (1870—4, zbiór dokumentów); „*Freisinnige Ansichten der Volkswirthschaft*“ (3 wyd., 1876) i in.

Hirzel (Salomon), księgarz niem., ur. 1804 w Zurichu, † 1877 w Halli, założył 1853 księgarnię w Lipsku, która wydała znaczną liczbę ważnych dzieł naukowych. Znany jest jako wyborny znawca Goethe'go i pozostawił znaczną biblijotekę, tyczącą się tego poety, którą zapisał uniwersytetowi lipskiemu; katalog jéj w 3 wyd. wyszedł 1874.

His (Wilhelm), fizyjolog spółczesny, ur. 1831 w Bazylei, gdzie od 1857 był prof. anatomii i fizyjologii, od 1872 jest prof. anatomii w Lipsku. Ważne są zwłaszcza jego prace tyczące się histologii i historyi rozwoju płodu. Ogłosił „*Crania helvetica*“ (z Rütimeyerem, 1864), „*Unsere Körperform und das physiologishe Problem ihrer Entstehung*“ (1874); wraz z Braunem redaguje „*Zeitschrift für Anatomie und Entwickelungsgeschichte.*“

Hiszpanija. *Ludność* według ostatniego spisu 1870 wynosi (wraz z wyspami Balearskiemi i Kanaryjskiemi) 16,835,500 m. *Szkoły* — w 1873 było 27,760 szkół ludowych z 1,381,972 uczniami; oświata ludowa wprawdzie obowiązkowa, ale zostaje w rękach niewykształconego duchowieństwa, i tylko większe miasta posiadają dobrych nauczycieli. Co do szkół średnich, to jest 31 seminaryjów i 63 szkół uczonych (*instituos de segunda ensenanza*), oprócz licznych kolegijów prywatnych. Oprócz 10 uniwersytetów (ob. enc.), jest szkoła budownictwa,

konserwatoryjum handlu i przemysłu, szkoła inżynieryi, 2 szkoły handlowe, 9 szkół żeglugi, 2 rolnicze, 3 przemysłowe, 2 górnicze, 5 szkół sztuk pięknych i 1 muzyki, 1 leśna, akademija wojenna w Madrycie, szkoła kawaleryi (Valladolid) i marynarki (Ferrol), szkoła strzelnicza (Toledo). *Handel* —wywóz (1875—produkty surowe, wino, owoce, oliwa, miedź, rtęć, espartero, korek): 393 mil. pesetas (franków), przywóz (bawełna, przędza, cukier, drzewo, żelazo, węgle, sukno) 320 mil. pes. Flota handlowa (1877) 2915 okrętów o 557,320 ton. W 1874 zniesiono różne banki emisyjne i dyskontowe rządowe, pozostał tylko bank narodowy, z kapitałem 100 mil. pes.—*Historyja.* Rozmaitość dążeń różnych stronnictw republikańskich ujawniała się coraz bardziéj; Salmeron i Pi y Margall skłaniali się do federalizmu, Castellar pragnął utrzymać siłę rządu przez jedność państwową. Od czasu, gdy Don Carlos sam zjawił się na północy, obszar kraju zajęty przez powstanie karlistowskie coraz bardziéj się rozszerzał. 9 września 1873 władza przeszła z rąk Salmerona do Castellara, który obwołany został dyktatorem; zreorganizował on wprawdzie armiję i zgniótł powstanie komunistyczne na południu kraju, ale zanim zdołał je zupełnie poskromić, został obalonym 1 stycznia 1874 przez zamach stanu generała Pavia, a Serrano objął najpierw prezesostwo gabinetu, a wkrótce potem przybrał tytuł regenta. Zdobycie Kartageny, ogniska ruchów komunistycznych, poszło mu już gładko, ale wojny karlistowskiéj w ciągu całego roku ukończyć nie zdołał. Tymczasem intrygi monarchiczne, pod wpływem zwłaszcza podobnych agitacyj we Francyi, rozwijały się coraz bardziéj, 30 grudnia ukazała się proklamacyja Alfonsa XII (ob.), najstarszego syna Izabeli, na którego korzyść abdykowała jeszcze 30 czerwca 1870; proklamacyją tą Alfons usunął Serrana a prezestwo gabinetu objął Canovas (ob.). Nowy król wylądował 9 stycznia 1875 w Barcelonie a 14 stycznia odbył bez przeszkody wjazd tryjumfalny do Madrytu. W lutym 1876 udało się rządowi przytłumić zupełnie powstanie karlistowskie i wygnać Don Carlosa, ale przez zawieszenie wypłaty procentów od pożyczek państwowych rząd przyznać się musiał do bankructwa swych finansów, a w obec roszczeń duchowieństwa okazał się słabym i coraz bardziéj ustępującym. Konstytucyja uchwalona i przyjęta 1876 była już bardzo reakcyjną, w wykonaniu okazała się jeszcze wsteczniejszą, zwłaszcza pod względem religijnym. Powstanie na Kubie zostało prawie zgniecioném przez generała Martineza Campos, wewnątrz jednak H. daleką jest od spokoju, zarówno w prowincyjach baskijskich, gdzie zniesienie odrębnych przywilejów wywołało silne niezadowolenie, jak i w reszcie kraju, który jest ciągle widownią spisków i aresztowań. Zamach na króla dokonany przez Moncasiego rząd starał się przedstawić jako wynik ruchów międzynarodowych socyjalistycznych. Por. Lausera „*Neueste Geschichte Spaniens*" (2 t., 1877).

Hitzig (Ferdynand) † 1875 w Heidelbergu.

Hjort (Piotr) † 1871.

Hnojek (Antoni Wojciech) † 1868.

Hobart-Pasza (August Karol, baron), objął w czasie wojny turecko-rosyjskiéj 1877 r. naczelne dowództwo eskadry na Czarném morzu, a lubo przez pewien czas groził wybrzeżom rossyjskim czarnomorskim, tó jednak działalność floty była niemal żadna. Po ukończeniu wojny przyjął udział w pracach nad reorganizacyją państwa ottomańskiego.

Hoboken, miasto w Stanach Zjed. Ameryki półn. w stanie New-Yersey, nad Hudsonem, naprzeciwko Nowego Yorku. Szkoła politechniczna. 20,300 m.

Hodometr ob. Odometr.

Hodża (Michał Mirosław) † 1870.

Hoffmann (August Henryk von Fallersleben) † 1874 w Korvei. Wybór jego poezyj wyszedł w 8 wyd. (1875); „*Kinderlieder*" (1877).

Hoffmann (Karol Aleksander), pisarz polski, † 1875 pod Dreznem.

Hoffmann (Henryk Karol Herman), botanik spółczesny, ur. 1819 w Rödelsheim, jest od 1853 prof. w Giessen; położył zasługi badaniami grzybów. Ogłosił: „*Icones analyticae fungorum*" (1861—5); „*Index fungorum*" (1863); „*Witterung und Wachsthum oder Grundzüge der Pflanzenklimatologie*" (1857); „*Schilderung der deutschen Pflanzenfamilien*" (1846).

Hoffmannowa (Klementyna z Tańskich). Dzieła jéj w nowém wydaniu wyszły w Warsz. (12 t., 1876—77).

Hofmann (Jan Krystyjan Konrad), teolog, † 1877 w Erlangen.

Hofmann (August Wilhelm). W polskim przekładzie Masłowskiego wyszedł „*Wstęp do nowoczesnéj chemii*" (Kraków 1875).

Hofmann (Fryderyk), poeta niemiecki, ur. 1813 w Koburgu, kształcił się w Jenie i dał się poznać jako komedyjopisarz, po 1841 był redaktorem Mayera „*Conversationslexikon*" w Hildburghausen, od 1861 r. jest spółpracownikiem „*Gartenlaube.*" Ogłosił „*Gedichte*" (1842—48); „*Geisterspuck auf der Veste Koburg*"; „*Kinderfeste.*" Układał gwiazdki dla dzieci: „*Weihnachtsbaum*" (1841—66), które Mayer darmo rozdawał między biedne dzieci.

Hofmeister (Wilhelm), znakomity botanik niem., ur. 1824 w Lipsku, † 1877 w Lindenau pod Lipskiem; początkowo był kupcem, następnie zajął się botaniką, został prof. w Heidelbergu, 1872 w Tubindze. Prace jego nad zapładnianiem i rozwojem roślin stanowią epokę w téj części nauki. Ogłosił: „*Entstehung des Embryo der Phanerogamen*" (1849); „*Vergleichende Untersuchungen der höheren Phanerogamen und der Koniferen*" (1851); „*Handbuch der physiologischen Botanik*" (z de Bary'm i Irmischem, od 1865).

Hohenlohe-Schillingfürst (Klodoweusz książe), jest od 1874 posłem niemieckim w Paryżu.

Holtzendorff (Franciszek von) jest obecnie prof. w Monachijum. Wydaje z Virchowem „*Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge*" a z Onchenem „*Deutsche Zeit- und Streitfragen*";

wydał daléj „*Encyclopädie der Rechtswissenschaft*" (2 wyd., 2 cz., 1873—5); „*Handbuch des deutschen Strafrechts*" (3 t., 1871—4).

Holtzmann (Henryk Julijusz), teolog protestancki, ur. 1832, w 1861 został prof. w Heidelbergu, 1874 w Strasburgu. Jest przedstawicielem kierunku liberalnego. Ogłosił „*Kanon und Tradition*" (1859); „*Kritik der Epheser und Kolosserbriefe*" (1872); „*Geschichte des Volks Israel und der Enstehung des Christenthums*" (z Weberem, 2 t., 1867).

Hołyński (Aleksander Jan Joachim), podróżnik, ur. 1818 na Litwie, po 1831 przebywał we Francyi i Hiszpanii, następnie osiadł w Ameryce. Ogłosił: „*Coup d'oeil sur les Asturies*" (Paryż 1843); „*La Californie et les routes interocéaniques*" (Bruksella 1853); „*L'Equateur, scènes de la vie sud-americaine*" (Paryż 1860).

Hołyński (Otto), teolog, prof. historyi kościelnéj na uniwersytecie lwowskim, ogłosił „*Czytania majowe dla ludu*" (Lwów 1873); „*Wykłady historyi kościelnéj na uniwersytecie lwowskim*" (1878).

Honegger (Jan Jakób), historyk spółczesny, ur. 1825 w Dürnten w kantonie zurichskim, jest od 1874 prof. w uniwersytecie zurichskim. Ogłosił: „*Literatur und Kultur des 19 Jahrhunderts*" (1865); „*Grundsteine einer allgemeinen Kulturgeschichte der neuesten Zeit*" (5 t., 1868—74); „*Kritische Geschichte der französischen Kultureinflüsse in den letzten Jahrhunderten*" (1875).

Hood (Tomasz, młodszy, ur. 1835) † 1874.

Horain (Julijan), ur. 1821 w Radoszkowicach, przeniósł się z Hoboken do Kalifornii, zkąd daléj pisuje korespondencyje do pism warszawskich. Ogłosił jeszcze: „*Karta symboliczna amerykańskiego stulecia*" (New-York 1875); „*5P—1R, wielka ramota*" (*Tyg. ill.* 1875, oraz oddzielnie Chicago 1877 r.), jestto pierwsza polska książka oryginalna w Ameryce napisana i drukowana.

Horsford (Eben Norton), chemik amerykański, ur. 1818 w Moscow (w stanie Nowego Yorku), został 1846 prof. w Harvard-College w New-Cambridge. Wynalazł on proszek piekarski 1856 (ob. chleb), mleko zagęszczone 1853, wprowadził zastosowanie kwasu siarkowego do fabrykacyi przedmiotów wytwarzanych przez fermentacyję.

Horsky (Franciszek) † 1877 w Kolinie.

Horvath (Michał) wrócił do Węgier 1866 i otrzymał uposażone opactwo, został prezesem akademii, a 1876 deputowanym; † 1878 w Karlsbadzie. Ogłosił jeszcze „*Dzieje wojny o niepodległość 1848—9*" (3 t., 2 wyd., 1872).

Hosemann (Teodor) † 1875 w Berlinie.

Hoszowski (Konstanty), badacz historyczny, ur. 1805, studyjował prawo w Krakowie, gdzie był następnie profesorem, sędzią, od 1842—44 sędzią prezydującym najwyższego sądu karnego, od 1844 senatorem wolnego miasta Krakowa, od 1846 sprawował inne urzędy do 1854, w którym otrzymał emeryturę. Był członkiem tow. naukowego, obecnie akad. nauk. O pracach jego ob. enc.

Hotho (Henryk Gustaw) † 1873 w Berlinie, gdzie od 1859 był dyrektorem zbioru miedziorytów w muzeum królewskiém.

Houssaye (w enc. Houssey) *Arsenijusz*, ogłosił jeszcze: „*Le chien perdu et la femme fusillée*" (1872); „*Le roman des femmes qui ont aimé*" (1874); „*Histoire étrange d'une fille du monde*" (1876) i in. W 1875 objął zarząd teatru narodowego lirycznego, ale zrażony trudnościami, wkrótce stanowisko to opuścił. — **H.** (Henryk) ogłosił jeszcze „*Histoire d'Alcibiade et de la Republique Athénienne depuis la mort de Périclés jusqu'à l'avénement des trente tyrans*" (2 t., 1873) i in.

Hozyjusz (Stanisław). Akademija umiejętności krakowska podjęła wydawnictwo „*Acta Hosiana.*"

Hube (Romuald) przebywa obecnie w Petersburgu, gdzie jest członkiem rady państwa. Ogłosił jeszcze „*Kodeks dyplomatyczny tyniecki*" (Warsz. 1872); „*Prawo polskie w wieku XIII*" (t. 1875); „*Statuta nieszawskie*" (t. 1875, w *Bibl. um. praw.*); „*Roty przysiąg krakowskich z końca wieku XIV*" (t. 1875).

Huber (Jan) ogłosił jeszcze „*Der Jesuitenorden*" (1873).

Hübner (Józef Aleksander, baron) został 1867 odwołany ze stanowiska ambasadora w Rzymie. Ogłosił: „*Sixte Quint, sa vie et son temps*" (1870); „*Promenade autour du monde*" (2 t., 1875, wyd. ill. 1876; przekład polski p. t. „*Przechadzka na około świata*", War. 1874).

Hübner (Otto), statystyk, ur. 1818 w Lipsku, † 1877; mieszkał długo w Austryi, od 1849 w Berlinie, gdzie wydawał „*Statist. Centralarchiv*". Występował w obronie wolnego handlu i w Berlinie założył towarzystwo ubezpieczeń hypotecznych. Ogłosił „*Die Banken*" (2 t., 1854), najwięcéj jednak rozgłosu zyskał swemi tablicami statystycznemi (26 wyd., 1877).

Hübsch (Henryk), budowniczy, † 1863.

Hückel (Edward), botanik polski spółczesny, ur. 1830, jest nauczycielem gimnazyjum we Lwowie. Ogłosił: „*Ueber die Flora der Umgegend von Drohobycz in Galizien*" (Wiedeń 1866); „*Rys pedagogiki*" (nakład gminy Drohobycza, Lwów 1868); „*Wycieczka botaniczna w Karpaty Stryjskie do źródeł Świcy*" (Kraków 1868); „*Botanika dla szkół niższych*" (Krak. 1870, wyd. 2 zmniejszone, Lwów 1878).

Hudsońskiéj zatoki kraje. *Kompanija zatoki Hudsońskiéj* została 1869 pozbawioną swych przywilejów i ograniczoną do handlu futrami. Kapitał jéj akcyjny wynosi obecnie 1,700,000 funtów szterlingów. Czysty dochód w 1875 wynosił 114,992 funt. szterl.

Hueter (Karol Albert Maurycy), chirurg niem., ur. 1838 w Marburgu, w 1868 został prof. chirurgii w Rostocku, 1869 w Greifswaldzie, znany jest z prac nad septycemiją i pyemiją, chorobami stawów i t. d. Do podręcznika chirurgii Billrotha i Pitha dostarczył wykład gorączek septycemicznych i pyemicznych, tracheotomii i laryngotomii; ogłosił „*Allgemeine Chirurgie*" (1873); redagował „*Deutsche Zeitschrift für Chirurgie*"

Hugo (Wiktor Maryja), wybrany delegowanym rady municypalnéj paryskiéj do wyborów senatoryjalnych, ogłosił manifest do gmin francuskich, wzywając je do głosowania w duchu republikańskim. Sam został obrany senatorem w dep. Sekwany 1876 i zasiada na skrajnéj lewicy, przemawiając przy każdéj sposobności za amnestyją zupełną dla skazanych za udział w komunie. Ogłosił jeszcze: „*Rok dziewięćdziesiąty trzeci*" (1873, trzy polskie przekłady 1874); „*Mes Fils*"; „*Actes et paroles: Avant l'exil*" (1874); „*Pendant l' éxil*" (1875); „*Depuis l' éxil*" (1876); „*La légende des siècles*" (2 seryja, 2 t., 1877); „*L' art d' être grand-père*" (1877); „*Historyja zbrodni*" (3 t., 1877; przekład polski Śliwowskiego 1878). W 1876 ogłosił w *Rappel* gorącą odezwę „*Pour la Serbie.*" Jako rysownik sam podał kilka ilustracyj do wydania ludowego „*Roku dziewięćdziesiątego trzeciego*" i do nowego „wydania *Notre Dame de Paris*" (1877). W nowym przekładzie polskim ukazały się „*Kościół Panny Maryi w Paryżu*" (Lewestama, 1877) i „*Nędzarze*" (Podwysockiego, od 1878). — **Hugo** (Franciszek Wiktor), syn pop., † 1873.

Huggins (William), astronom i fizyk angielski, ur. 1824 w Londynie, rozpoczął nauki w szkole city londyńskiéj, lekcyje matematyki pobierał prywatnie; w młodym wieku oddał się astronomii i w 1855 założył obserwatoryjum w Upper-Tulse Hill. Zajął się zaraz badaniem natury fizycznéj ciał niebieskich, do czego mu pomogło odkrycie analizy spektralnéj (ob.); wraz z Millerem zajął się porównaniem widma gwiazd i mgławic z widmami różnych ciał ziemskich, zbadał téż widmo kilku komet i odkrył w nich węgiel, zastosował analizę spektr. do obserwacyj ruchu własnego gwiazd stałych, oznaczył ciepło, jakie ziemia odbiera od niektórych gwiazd. W 1877 zdołał otrzymać fotografiję widma jednéj z gwiazd stałych (Wegi). Jest członkiem wielu towarzystw naukowych; towarzystwo królewskie w Londynie ofiarowało mu olbrzymi teleskop. W 1869 wykładał w Cambridge o badaniach astronomicznych za pomocą spektroskopu.

Hulakowski (Jan), pisarz i archeolog czeski, ur. 1804 w Brodzie Niemieckim, † tamże 1877; kształcił się w Pradze i tamże był urzędnikiem archiwum miejskiego oraz archiwum muzeum czeskiego do 1858: Oprócz wielu rozpraw ogłosił: „*Zkraceni slow uživane w rukopisech a listinach zwlasztie latinskich strcedniego wieku pak czeskich a staroslovanskich*" (Praga 1852).

Hülsse (Julijusz Ambroży), technolog, † 1876.

Humbert (Rajner Karol Emanuel) po śmierci ojca wstąpił na tron włoski w styczniu 1878. W listopadzie t. r. w czasie wjazdu do Rzymu w powrocie z Neapolu Passamente wykonał nań zamach bezskuteczny. Co do jego rządów ob. Włochy.

Hundeshagen (Karol Bernard) † 1872. Po śmierci jego wyszły „*Kleinere Schriften*" (2 t., 1875).

Hunt (Robert), fizyk angielski, ur. 1807 w Devenport, sam sobie zawdzięcza wykształcenie naukowe, jest konserwatorem archiwum górniczego w muzeum geologii praktycznéj i prof. mechaniki w szkole górniczéj. Pracował nad działaniem chemicznem promieni światła i wpływem ich na wzrost roślin, oraz nad fotografiją. Dał początek wykazom statystycznym górnictwa angielskiego, obecnie corocznie ogłaszanym. Wydał znaczną liczbę rozpraw i kilka dzieł, między innemi traktat fizyki (1851).

Hunt (Tomasz Sterry), chemik amerykański, ur. 1825 w Norwich (Connecticut), pierwotnie studyjował medycynę, następnie zwrócił się do chemii i został laborantem w kolegijum Yale. W 1837 został chemikiem i mineralogiem w *Geological-survey* w Kanadzie, w 1872 prof. geologii w instytucie technologicznym w Massachussets. Zajmował się badaniami polimeryzmu związków mineralnych, składem skał, wód mineralnych, oleju skalnego i in. Ogłosił „*Chemistry of the earth*" (1859), wykład chemii organicznéj i in. Zbiór jego rozpraw wyszedł 1874.

Hurko (Józef Włodzimierzowicz), generał rossyjski, ur. 1828, w 1846 wstąpił do gwardyi, 1867 został generał-majorem, 1876 generał-lejtnantem. W czasie wojny turecko-rossyjskiéj 1877—8 odznaczył się przejściem przez Bałkany z przednią strażą armii rossyjskiéj w lipcu 1877; mianowany dowódcą drugiéj dywizyi kawaleryi gwardyi, odniósł w październiku tegoż roku zwycięztwo pod Górnym Dubnikiem.

Husseja-Awni-pasza, generał i mąż stanu turecki, ur. 1819, odznaczył się w czasie wojny krymskiéj jako naczelnik sztabu generalnego, następnie został dyrektorem szkół wojskowych, miał udział w wojnie z Czarnogórzem, po któréj został prezesem rady wojennéj, 1869—71 i 1873—5 był ministrem wojny i na tém stanowisku położył zasługi reorganizacyją wojskowości tureckiéj. W kwietniu 1875 złożony został z urzędów, ale już w sierpniu tegoż roku objął znowu ministeryjum wojny, a po wstąpieniu na tron Murada V 30 maja 1876 został przytém głównodowodzącym armiją, ale już 15 czerwca t. r. wraz z ministrem Reszydem-paszą został zamordowany na posiedzeniu rady ministrów.

Huxley (Tomasz Henryk) był 1870—2 członkiem komitetu szkół londyńskich, w 1873 obrany został na 3 lata rektorem uniwersytetu w Aberdeen. Ogłosił jeszcze „*Anatomy of vertebrated animals*" (1871), „*An. of invertebrated animals*" (1877); jego „*Mowy i rozprawy*" wyszły 1876.

Hyères. Por. Malcza „*Klimatologija* **H.** (**Warsz.** 1878).

Hyrtl (Józef) opuścił katedrę anatomii 1874, przeszedłszy na emeryturę.

I.

Ibsen (Henryk), poeta norwegski, ur. 1828 w Skien, był w latach 1851-7 dyrektorem teatru w Bergen, 1857—63 w Christyjanii, następnie osiadł w Monachijum. Słynie zwłaszcza jako dramaturg. Z dramatów jego wymienimy: „*Brand*“, utwór w rodzaju Fausta Göthego (1866, 8 wyd. 1877), „*Pier Gynt*“ (1867); „*Kejser og Galiläer*“ (1873); „*Kronprätendenten*“ (1875); z komedyj: „*De Unges Forbund*“ (1869) i „*Kärlighedens Komedie*“ (1863). Poezyje liryczne „*Digte*“ wyszły w 2 wyd. 1875.

Idźkowski (Adam), budowniczy, ur. 1801; o pracach jego ob. enc.

Ignatijew (Mikołaj Pawłowicz), generał i dyplomata rossyjski, ur. 1832, syn kapitana, który podczas zaburzeń petersburskich 1825 pierwszy usłuchał rozkazu cesarza. Wychowany w szkole kadetów, walczył następnie na Kaukazie, w 1856 został pułkownikiem, 1858 generałem. Zmieniwszy służbę wojskową na dyplomacyję, wstąpił do sekcyi wschodniéj ministeryjum spraw zagranicznych. W 1860 mianowany został ministrem pełnomocnym w Pekinie, gdzie osiągnął ustąpienie kraju Nadamurskiego. W 1864 został ambasadorem w Konstantynopolu, gdzie rozwinął znaczną działalność i wzmocnił wpływ Rossyi na Słowian tureckich, a przez Mahmuda-paszę nawet na samą Portę i stał się istotną potęgą w Konstantynopolu. Po wybuchu powstania w Bułgaryi i wypowiedzeniu wojny Turcyi przez Serbiję i Czarnogórze starał się za pomocą konferencyj mocarstw w Konstantynopolu 1876—7 zmusić Portę do ustępstw i do uległości Rossyi, ale bezskutecznie. Podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877 znajdował się w kwaterze główněj, we wrześniu t. r. otrzymał dymisyję. Przez czas jakiś mówiono o kandydaturze I. do tronu bułgarskiego.

Iłowajski (Dymitr Iwanowicz), historyk rossyjski spółczesny, prof. historyi w uniwersytecie moskiewskim; z licznych jego rozpraw, umieszczanych w czasopismach petersburskich i moskiewskich, wymienimy „*Polskie sejmiki w XVIII wieku*“ (*Russkij Wiestnik* 1862). Oddzielnie ogłosił: „*Istorija rjazanskago kniażestwa*“ (Moskwa 1858); „*Kratkie oczerki russkoj istorii*“ (2 wyd., 1870); „*Drewnij mir i srednije wieka*“ (6 wyd., 1867); „*Rukowodstwo k wsieobszczej istorii*“ (2 t., 11 wyd., 1870, przekład polski 1867); „*Rukowodstwo k russkoj istorii*“ (2 t., 11 wyd., 1870); „*Grodnienski sejm 1793*“ (1870, przekład polski Iwanowskiego, Poznań 1872).

Imeretyński (Aleksander Konstantynowicz, książę *Bagration* I.), generał rossyjski, ur. 1837, odebrał wychowanie w korpusie paziów, 1855 wstąpił do gwardyi, 1859—62 kształcił się w akademii wojennéj, poczém zaliczony został do sztabu generalnego gwardyi, walczył przeciw powstaniu polskiemu, w 1869 został generałem i naczelnikiem sztabu okręgu warszawskiego, 1872 pomocnikiem inspektora batalijonów strzeleckich, w 1877 dowódcą 2 dywizyi piechoty, która została przyłączoną do armii pod Plewną, miał udział w jéj oblężeniu i przejściu przez Bałkany. Po ukończeniu wojny został na miejsce Niepokojczyckiego naczelnikiem sztabu generalnego i generał-adjutantem.

Indyjanie, por. jeszcze Bancrofta „*The native races of the Pacific states of North America*“ (5 t., 1875—6).

Indyje przednie. Według najnowszych danych obszar posiadłości angielskich w I. wynosi 69,033 mil kw. z ludnością 239,405,000, z czego 26,279 mil kw. z 48,236,000 m. przypada na państwa hołdownicze a 42,754 mil kw. ze 191,168,000 m. na posiadłości bezpośrednie.

Historyja. 1 stycz. 1877 I. otrzymały tytuł cesarstwa i ustanowiony został order korony indyjskiéj, co na ludność indyjską korzystny dla Anglii wpływ wywarło. Od marca 1876 wicekrólem I. jest lord Lytton, administrator energiczny i dbający o dobro ludności krajowéj, a liczba Indyjan na wyższych posadach zwolna się zwiększa. — Ludność trapioną była strasznym głodem, tak że w niektórych miejscach śmiertelność dochodziła do 40%, a wsparcia rządowe znacznie zwiększyły dług publiczny; od 1878 zapomogi na potrzeby głodowe mają stale do budżetu wchodzić, ale podniesienie w tym celu podatków wywołało w kwietniu 1878 w Surate (na płn. Bombaju) zaburzenia, szybko przytłumione. Długość linii dróg żelaznych w latach 1874—78 podniosła się z 8869 do 9795 kilometrów.— Wojna rossyjsko-turecka wywołała silne zajęcie mahometan indyjskich, tak, że liczba pism w narzeczach indyjskich doszła w końcu 1877 do 336; posypały się téż liczne składki na rzecz Turcyi. Gwałtowność prasy indyjskiéj wywołała pewne ograniczenie jéj swobody. W kwietniu 1878 wojsko indyjskie wynosiło 186,000 żołnierzy, z czego część trzecia Europejczyków; w tymże czasie korpus indyjski przeprowadzony został na Maltę, co miało stanowić manifestacyję przeciw-rossyjską. Stosunki z Afganistanem dawno już były naprężone, a z plemieniem Afrydów, mieszkającém na płd. Afganistanu, na płd. zachód Peszawaru, musiał nawet rząd indyjski prowadzić wojnę w 1876. W 1878 jawna przychylność emira Szyr-Alego (ob.) dla Rossyi i niedopuszczenie posła angielskiego doprowadziło

do wojny z Afganistanem, którą Anglija pomyślnie prowadzi (koniec 1878).

Indykator, przyrząd do oznaczenia ciśnienia pary w cylindrze machiny parowéj; składa się on z małego walca, do którego dostaje się para wychodząca z cylindra machiny i działa na tłok uciskany sprężyną. Ołówek przyczepiony do pręta tego tłoka oznacza ruch jego na rozwijającym się papierze. Specyjalne dzieła o I. są Völckera (1868) i Rosenkranza (2 wyd., 1875).

Inflanty. Zbioru akt dawnych do historyi I. wyszedł w Rydze t. 5. (1876). Por. téż Karwowskiego *„Wcielenie I. do Litwy i Polski 1558—61"* (Pozn. 1873) oraz G. Manteuffla *„Inflanty Polskie"* (Pozn. 1879).

Ipswich, miasto w Anglii, stolica hrabstwa Suffolk, nad spławną rzeką Orwell, 43,000 m. Port, niegdyś zamulony, obecnie oczyszczony, a z przypływem morza do samego miasta dochodzą statki o 200 beczkach ładunku; warsztaty okrętowe, gisernie żelazne i in.

Irade (z arabskiego *wola*), w Turcyi rozkaz sułtański, wydany na imię wielkiego wezyra, który takowy ogłasza.

Ireczek, ob. Jireczek (suplement).

Irlandyja. *Ludność* I. stale się zmniejsza i w 1876 wynosiła 5,317,000. *Handel* wsparty jest znaczną liczbą banków (293), z których bank irlandzki posiada 3 milijony funtów szterlingów kapitału zakładowego.—*Historyja.* W 1875 obchodzono wielki jubileusz O'Connela. Gdy w 1876 wniosek Butta o wysadzenie komisyi do zbadania niedostatków rządu irlandzkiego został przez izbę odrzucony, wywołało to manifestacyję w Dublinie, która doprowadziła do krwawego starcia (15 sierpnia) „narodowców" z „oranżystami". W ogóle stronnictwo narodowców, pod przewodem Smytha, dążące do zupełnego oderwania I. od Anglii, zyskuje przewagę nad stronnictwem *Home-rule*, pragnącem tylko samorządu I. Część tego ostatniego stronnictwa (*obstrukcyjoniści*), wbréw życzeniu jego przywódcy Butta, od 1877 stara się wszelkimi sposobami utrudniać obrady izby gmin londyńskiéj, co często ma wpływ na przebieg spraw. Namiestnikiem I. od 1877 jest ks. Marlborough. Co do nowych postanowień względem I. przytoczyć należy reformę sądownictwa, które zostało zbliżoném do angielskiego, oraz prawo o zamykaniu gospod w niedziele. W początkach 1878 wielki popłoch wznieciły nowe morderstwa agrarne, zwłaszcza zabójstwo earla of Leitrim, znienawidzonego z powodu srogości względem swych dzierżawców, dotąd wszakże nie wywołało to żadnych praw wyjątkowych. Porów. Hulla *„Physical geology and geography of Ireland"* (Lond. 1877).

Isajłowicz (Dymitry) † 1845.

Isakowicz (Izaak), spółczesny kaznodzieja polski obrządku ormiańskiego w archidyjecezyi lwowskiéj. Ogłosił *„Kazania i nauki i t. d."* (3 t., Lwów 1855—57); *„Ojcze nasz na ośm nauk pasyjnych rozłożony"* (1860); *„Kazania niedzielne"* (1862); *„Kazania pasyjne"* (1872) i in.

Islandyja. *Ludność* 71,000 m. *Handel*, wywóz około 4 mil. rs. Dochody 1874: 282,547 marek, wydatki 186,147 m. — W 1874 wprowadzoną została nowa konstytucyja, według któréj ciało prawodawcze *„althing"* składa się z 36 członków.

Ispahan liczy 60,000 m.

Iwangoród, twierdza drugiego rzędu w powiecie nowo-aleksandryjskim gub. lubelskiéj, przy ujściu Wieprza do Wisły, założona 1836, na miejscu dawnéj wsi Dęblin, którą nabył ówczesny namiestnik król. pol. Paszkiewicz.

Izabella II, była królowa hiszpańska, wróciła 1876 do Hiszpanii i przebywała częścią w Sewilli, częścią w Escorialu, intrygami swemi jednak wywierała wpływ niekorzystny na syna swego Alfonsa XII i starała się przeszkodzić małżeństwu jego z księżniczką Montpensier. Gdy zaś nowy jéj kochanek (Marfori popadł 1875 w niełaskę) został przez rząd z Hiszpanii wydalony, opuściła 1877 w rozdrażnieniu kraj i wróciła do Paryża, gdzie zawiązała nawet stosunki z don Carlosem. Dopiéro śmierć młodéj małżonki Alfonsa XII sprowadziła pewne zbliżenie matki z synem.

Izdebska (Władysława z Rogozińskich), autorka pedagogiczna spółczesna, ogłosiła kilka pożytecznych i z talentem napisanych dzieł dla młodzieży, jak *„Wieczory z babunią"* (War. 1868); *„Wianek, dziełko poświęcone dorastającéj młodzieży"* (Warsz. 1871 r.); *„Pamiętnik babuni"* (1875 r.); *„Wieczory czwartkowe"* (popularny wykład fizyki, 3 wydanie, Warsz. 1879) i in.

Izmail-pasza, wicekról Egiptu. Niesłychanie marnotrawne prowadzenie dworu doprowadziło I., pomimo ogromnych podatków i licznych pożyczek, niemal do bankructwa; aby ocalić przynajmniéj osobisty swój majątek, przestał wypłacać procenty od swych długów; pod naciskiem jednak mocarstw europejskich, występujących w obronie wierzycieli, poddał się ich żądaniom, a jako minister skarbu wstąpił do gabinetu anglik Wilson dla zupełnego zreorganizowania zarządu finansowego. Niepomyślna próba zdobycia Abisynii 1876 przyczyniła się téż do zniszczenia uroku, jaki posiadał niegdyś I. w Europie z powodu swych rzekomych cywilizacyjnych dążności.

J.

J. Antoni Dr., pseudonim Antoniego Józefa Rollego (ob. w supl.).

Jabłeczkowa świece elektryczne, rodzaj lamp elektrycznych, różniący się od dawniejszych regulatorów (ob. galwaniczne światło) tém, że oba pręciki węglowe umieszczone są nie jeden naprzeciwko drugiego, ale równolegle obok siebie. Przestrzeń między niemi wypełniona jest masą odosobniającą, proszkiem szklanym, talkiem, kaolinem i t. d. Oba pręciki węglowe umieszczone są w lichtarzach metalicznych, które pośredniczą w doprowadzaniu prądu, między sobą zaś oddzielone są téż substancyją odosobniającą. W miarę jak węgle się zużywają, znajdująca się między niemi masa topi się, ulatnia i uchodzi. Ponieważ węgiel dodatni zużywa się prędzéj, nadaje mu się większą szerokość. Ważną zaletę tych świec elektrycznych stanowi to, że kilka ich może być wtrąconych w ten sam prąd galwaniczny. W 1878 wyprobowano je w Paryżu i innych miastach, główną trudność ich rozpowszechnienia stanowią koszta światła, tym sposobem otrzymanego, dotąd zresztą ściśle nie oznaczone. W każdym razie ostatnie postępy sposobów otrzymywania światła elektr. zapowiadają zwycięztwo jego nad gazem.

Jabłonowski (Antoni Barnaba), ur. 1732 † 1799; o szczegółach życia ob. enc. „*Pamiętniki*“ jego wyszły w *Sprawozdaniach zakładu Ossolińskich* za 1874. — **J.** (Stanisław), młodszy syn pop., był szefem gwardyi litewskiéj pieszéj i generał-majorem, posłował z Wołynia na sejm 1788, w 1790 był posłem w Berlinie. Za księstwa warszawskiego był senatorem—kasztelanem, potém wojewodą; † 1822. **Jabłonowski** (Władysław), generał, ur. 1769, pochodził z tejże saméj rodziny, któréj jedna gałęź osiadła w Lotaryngii; tam któryś J. pojął za żonę córkę naturalną czy téż wnuczkę Stanisława Leszczyńskiego; z tego małżeństwa właśnie urodził się Władysław. Służył w wojsku francuskiém, potém w polskiém i w stopniu generała dowodził legijami wysłanemi na S.-Domingo, gdzie † 1802. — **Jabłonowski** (Wacław, hrabia), ekonomista i publicysta, przez czas jakiś przebywał we Francyi i Algierze; ogłosił: „*Esquisse d'un système de civilisation et de colonisation d' Algérie*“ (Paryż 1840); „*La France*“ (1843 r.); „*Gospodarstwo na połowę*“ (Żytomierz 1861) i in.

Jabłonowski (Aleksander), literat i historyk spółczesny, ur. 1829 w Goźlinie w ziemi Czerskiéj, kształcił się w Kijowie i Dorpacie, do 1859 zajmował się nauczycielstwem w Kijowie, następnie zwiedził znaczną część Europy, a w szczególności Słowiańszczyznę; przemieszkiwał potem w Kamieńcu i Odessie, czas jakiś zmuszony był przepędzić w Kereńsku, 1871—2 znowu podróżował po ziemiach słowiańskich. „*Wspomnienia z podróży po muzułmańskim wschodzie*“ ogłaszał w *Bluszczu* (1871), *Tyg. ill.* (1873—4) i *Gaz. polskiej* (1875—76). Oprócz tego ogłosił: „*O prowincyjonalizmach w dawnéj Polsce*“ (w *Pismach Gromadzkiego*, Kijów 1857); „*Historyczny rozwój rodziny w Polsce*“ (w *Dzien. liter.* lwowskim 1863); „*Krzysztofa Grzymułtowskiego listy i mowy*“ (War. 1876, t. I *Źródeł dziejowych*); „*Rozbiór pomysłów Duchińskiego*“ (w *Przeg. pol.* 1860), oraz studyjum o *Balladynie* Słowackiego (Toruń 1874).

Jackowski (Maksymilijan), ekonomista spółczesny, zamieszkały w w. ks. poznańskiém, ogłosił: „*Sejmik gospodarczy w Toruniu*“ (Toruń 1867); „*Wskazówki dla kupujących i przedających posiadłości ziemskie*“ (1869); „*Rzut oka na nasze zasady, sprawy i potrzeby*“ (1870); „*Ułomności nasze oraz środki ku sprostowaniu*“ (1871).

Jacobi (Maurycy Herman) † 1871 w Petersburgu. Por. Wilda „*Zur Gedächtniss von J.*“ (1876).

Jacoby (Jan) od 1871 żył zdala od działalności politycznéj, † 1877 w Królewcu. Dodatki do jego „*Gesammelte Schriften*“ wyszły 1877.

Jacquemart (Albert), historyk sztuki, ur. 1808 w Paryżu, † 1875 tamże; był urzędnikiem w ministeryjum skarbu. Znanym jest z dzieł: „*Histoire artistique de porcelaine*“ (1862); „*Merveilles de la céramique*“ (3 t., 1866—9); „*Histoire de la céramique*“ (1873).— **J.** (Julijusz Ferdynand), syn pop., malarz i rytownik, ur. 1837, znanym jest z wielu obrazów, a zwłaszcza jako ilustrator wielu ozdobnych dzieł.

Jäger (Emil Fryderyk Oskar), historyk, ur. 1830 w Stutgardzie, jest od 1865 dyrektorem gimnazyjum w Kolonii. Ogłosił: „*Geschichte der Römer*“ (3 wyd., 1874); „*Geschichte der Griechen*“ (2 wyd., 1877); „*Die punischen Kriege*“ (3 t., 1869—70); „*Neueste Geschichte*“ (3 t. 1874—5).

Jagicz (Batrosław), filolog chorwacki, ur. 1838 w Warażdynie, kształcił się w Wiedniu i 1868—70 był nauczycielem gimnazyjalnym w Zagrzebiu; za ministerstwa Raucha wydalony z téj posady, był sekretarzem akademii zagrzebskiéj a 1871 udał się w podróż naukową do Niemiec i Rossyi. W 1872 objął katedrę językoznawstwa porównawczego w Odessie a 1874 katedrę języków słowiańskich w Berlinie. W 1878 został członkiem akademii krakowskiéj. Liczne jego prace pomieszczone były w *Pamiętnikach akademii zagrzebskiéj* oraz w piśmie

Knjiżewnik. Oddzielnie ogłosił: „*Grammatica hervatskoga jezika*“ (Zagrzeb 1864); „*Historia knjiżevnosti hervatskoga naroda*“ (1867 r.; dodatki 1868) i in. Od 1876 z Nehringiem i Leskienem wydaje „*Archiv für slavische Philologie.*“

Jagielski (Wiktor), lekarz spółczesny, medycynę studyjował w Berlinie, następnie osiadł w Londynie, gdzie wsławił się kuracyją kumysową. Ogłosił „*Kumys i jego użycie*“, przekład polski Kwaśniewskiego (War. 1871).

Jagielski (Władysław), agronom spółczesny, ogłosił „*Chów drobiu swojskiego i zagranicznego*“ (Poz. 1872); „*Poradnik w owczarni*“, przek. z Haselbacha (Berlin 1860, wyd. 3 1867).

Jakób-Beg, władca Kaszgaru, ur. 1820 w Taszkiencie; syn nauczyciela religii, wstąpił do wojska, a przez ożenienie się z córką gubernatora Taszkientu (1852) zyskał możnych przyjaciół i został gubernatorem twierdzy Akmasdszyd (teraz Perowsk); w 1864 bronił walecznie lubo bezskutecznie przeciw Rossyjanom Tszemkientu i Taszkientu. W 1865 dodany został przez Chudujara, chana Kokanu, jako generał, Buzurgchanowi, wysłanemu dla odzyskania Kaszgaru odpadłego do Chin. J. opanował główne miasta, zgromadził wojska i bogactwa, odesłał Buzurgchana do Kokanu i pod nazwą Atalika Ghazi (władcy wiary) ogłosił się panującym. W 1877 zamordowany został przez jednego ze swych dworzan.

Jakób-chan, syn Szyr-Alego (ob.).

Jakubowicz (Władysław) † 1878.

Jakubowski (Leopold), prawnik i ekonomista, urodz. 1819 roku w Lemieszówce na Podolu, † tamże 1873 roku; kształcił się w Kijowie i Petersburgu oraz Heidelbergu i Paryżu, następnie wykładał ekonomiję w jednym z wyższych zakładów naukowych w Petersburgu. Ogłosił: „*Pierworys prawa czyli encyklopedyja prawoznawstwa*“ (Petersb. 1860); „*Zasady gospodarstwa społecznego*“ (Żytomierz 1861), oprócz licznych prac w pismach warszawskich.

Jal (August) † 1873.

Jamajka posiada 506,000 mieszk., z których tylko 13,000 białych; dochody wyspy wynoszą 1,444,000 funtów szterlingów. Historyję J. ogłosił Gardner (1874).

Janczewski (Edward Glinka), botanik polski, ur. 1846 w Blinstrubiszkach na Żmudzi, został 1873 docentem anatomii i fizyjologii roślin w uniwersytecie krakowskim a 1875 profesorem tegoż przedmiotu. Od 1876 jest członkiem korespondentem akad. umiej. w Krakowie. Napisał znaczną liczbę rozpraw botanicznych, jakoto: „*Morphologische Untersuchungen über Ascobolus furfuraceus*“ (1871); „*Le parasitisme du Nostoc lichenoides*“ (1872 r.); „*Vergleichende Untersuchungen über Entwicklung des Archegonium*“ (1872); „*Recherches sur les Porphyra*“ (1872); „*Les propagules du Sphacelaria cirrhosa*“ (1872); „*Przyczynki do historyi rozwoju trzęsidłowatych*“ (1873); „*Poszukiwania nad wzrostem wierzchołkowym korzeni roślin okrytoziarnowych*“ (1874); „*Poszukiwania nad rozwojem korzonków u roślin ziarnowych*“ (1874, trzy ostatnie także po francusku); „*O rurkach sitkowych w korzeniach*“ (1874); „*Recherches sur l'accroissement du thalle das les Phéosporées*“ (1875); „*Rozwój pączka u skrzypów*“ (1876, toż samo po francusku); *O rozwoju płodnicy krasnorostów*“ (1876) i in.

Janet (Paweł), filozof franc., ur. 1823 w Paryżu, kształcił się w szkole normalnéj, w r. 1864 został prof. historyi filozofii w Sorbonie. Oprócz prac wymienionych w enc. ogłosił jeszcze: „*Les problèmes du XIX siècle*“ (1872); „*La morale*“ (1874) i in. W polskim przekładzie wyszedł jeszcze „*Materyjalizm spółczesny*“ (1878).

Janin (Julijusz Gabryjel) † 1874. Bijografiję jego ogłosił Piedaguel (1875).

Janiszewska (Julija), autorka pisząca pod pseudonimem *Bronisławy*, ur. w Horodence w Galicyi, † 1868 w Warszawie; była nauczycielką w szkołach rządowych i prywatnych. Ogłaszała liczne utwory w różnych czasopismach i noworocznikach, zwłaszcza w *Kółku domowém*, *Przeglądzie naukowym*. Do celniejszych należą: „*Potrójne swaty*“, szkic historyczny; „*Krzysztof Zbarazki w Konstantynopolu*“; „*Wędrówka przez upłynione wieki*“; „*Kobieta na katedrze*“; „*Ze źródeł*“ (przekł. z ks. Gratry, War. 1867) i in.

Jankowski (J.-*Adelsberg*, Edmund Kajetan Artur Witold), botanik i ogrodnik polski, urodz. 1849 r. w Warszawie, studyjował nauki przyrodzone w Warszawie i uzyskał stopień kandydata; następnie jako praktykant pracował w ogrodzie pomologicznym w Warsz. i uzyskał tam stopień ogrodnika, poczem jeszcze zwiedził różne ogrody w Europie i był uczniem w szkole hodowli drzew w Paryżu. Po powrocie został starszym dyrektorem ogrodu pomologicznego. Ogłosił: „*Krzew winny, jego hodowla w gruncie i w budynkach*“ (Warszawa 1877); „*Kwiaty naszych ogrodów* i t. d.“ (Warszawa 1877); „*Sad i ogród owocowy*“ (Warsz. 1878), gdzie traktat o drzewach karłowatych jest pierwszy w języku polskim; „*Kwiaty naszych mieszkań*“ (Warsz. 1879). Zajmuje się opracowaniem *Pomologii* polskiéj, t. j. opisaniem wszystkich odmian owoców swojskich i przyswojonych, które się na ziemi polskiéj udają. Miewał téż odczyty o ogrodnictwie w muzeum przemysłowém warszawskiém.

Janota (Eugenijusz) † 1878 we Lwowie.

Janssen (Piotr Julijusz Cezar), astrofizyk, ur 1824 w Paryżu; jest członkiem francuskiego biura długości, od 1873 członkiem akademii, od 1877 zarządza obserwatoryjum fizyczno-astronomiczném, założoném według jego skazówek w Meudon pod Paryżem. Prace jego odnoszą się głównie do analizy spektralnéj (ob.). Poznał, że linije atmosferyczne widma słonecznego pochodzą od pary wodnéj. W czasie zaćmienia słońca 1868 odkrył, że protuberancyje słoneczne są płonącym wodorem i podał sposób obserwowania ich nietylko podczas zaćmień. W 1870 wykrył drogę do analizy spektr. ilościowéj. W 1874 obserwował w Japonii przejście Wenery przez tarczę słoneczną. Za pomocą wielkiego fotohelijografu otrzymał znaczną liczbę fotografij

słońca, które się przyczyniają do dokładniejszego poznania powierzchni słońca.

Janssen (Jan), historyk niemiecki, ur. 1829 r. w Xanten, ogłosił oprócz dzieł wymienionych w enc. „*Geschichte des deutschen Volks seit dem Ausgang des Mittelalters*“ (t. 1, 1877), w którem przypisuje reformacyi upadek sztuk i nauk w Niemczech; „*Zeit und Lebensbilder*“ (1875) i w. in. Jest on najznakomitszym z ultramontańskich pisarzy niemieckich.

Januszkiewicz (Eustachy) † 1877 r. w Brukseli, gdzie ostatnie lata życia przepędził. Życiorys jego mieści się w t. II „*Rocznika tow. literacko-historycznego w Paryżu za lata 1873—8*“ (Paryż 1879).

Japonija. *Ludność* (1875) 33,315,000 m. — Na drodze reform politycznych i społecznych J. daléj postępuje. Zarząd kraju od 1876 ustanowiony jest według wzorów europejskich, władzą centralną jest gabinet czyli *seiin*, któremu 11 ministrów zdaje sprawę; ciała obradujące stanowią *genroin*, senat złożony z wyższych urzędników, i *chikuhokuankuaigi* czyli zgromadzenie przedstawicieli prowincyj, mające na powołanie mikada zbierać się corocznie, było zwołaném 1875, ale już 1876 nie. Niezależnie od tego daimiosi utworzyli 1874 związek dla obrony swych interesów, który nie jest bez wpływu politycznego. Liczba prowincyj od 1876 wynosi 38. Sprawiedliwość od 1872 oddzieloną jest od administracyi, postępowanie sądowe jest jawne, tortury od 1875 (na papierze) usunięte. Dochody państwowe w 1875 wynosiły 68,588,266 jen (po 135 kop.) wydatki prawie tyleż, dług 142,289,587 jen. W lipcu 1878 otwartą została szkoła politechniczna. Siła zbrojna stała wynosi (1876) 35,380 żołnierzy. W r. 1878 rząd zezwolił na otwarcie 102 banków, z kapitałem 34,120,000 jen. — Powstanie przytłumione 1874, wybuchło znowu 1876 na płd. wyspy Nippon i w Kiusiu. Setki samurajów (szlachty) oddały głowę pod miecz katowski, pomimo tego krwawa walka do lipca 1877 wiodła się dla wojsk rządowych nieszczęśliwie i dopiero we wrześniu powstanie zostało przytłumioném. W ogóle ludność nie sprzyja zapamiętałemu wprowadzaniu przez rząd obyczajów europejskich i można się spodziewać dalszego jeszcze oporu przeciw nadmiernie szybkim reformom rządu. Por. Bosqueta „*Le Japon de nos jours*“ (2 t., 1877); Alcocka „*Art and art-industries in J.*“ (1878). Historyję J. ogłosił Adams.

Jarecki (Henryk) napisał jeszcze operę „*Król kuźni*“, do słów Podwyszyńskiego i Wojdałowicza (1875).

Jarkowski (Antoni) † 1828 w Krzemieńcu.

Jarochowski (Kazimierz), historyk, ur. w Sokolnikach małych 1829 (nie 1828 jak podano w enc.), 1846 był przez pół roku więziony, sędzią w Poznaniu jest od 1862. Oprócz dzieł wymienionych w enc. ogłosił: „*Car Piotr i carewicz Aleksy*“ (Kraków 1862); „*Dzieje panowania Augusta II od r. 1702—4*“ (Poznań 1874); „*Opowiadania i studyja historyczne*“ (t. 3, War. 1877); „*Sprawa Kalksteina*“ (War. 1878). Oprócz tego znaczną liczbę rozpraw krytycznych, literackich i politycznych umieścił w *Ateneum*, *Przeglądzie polskim*, *Przewodn. nauk i liter.* Wszystkie prace J. odznaczają się gruntownością i umiejętném przedstawieniem; nadało mu to wybitne stanowisko w literaturze. Od 1878 jest członkiem korespondentem akademii umiejętności w Krakowie.

Jaroński (Feliks) ur. 1777 † 1827, o pracach jego ob. enc.

Jasiński (Jan Tomasz Seweryn) † 1879 w Warsz.

Jasiński (Ignacy), malarz, ur. 1834 w Kaliszu, † 1878 w Meranie, kształcił się w szkole sztuk pięknych w Warszawie, po 1862 przepędził lat kilka w Rossyi; po powrocie pracował czas jakiś w kilku muzeach zagranicznych. Oddawał się głównie malarstwu portretowemu i religijnemu (*Objawienie Matki Boskiéj* w kościele Ś. Krzyża w Warsz., *Święta Weronika*, *Ś. Józef*, *Przemienienie pańskie* w kościele W. Święt. w Warsz., *Opieka ś. Józefa* w kościele katolickim w Jekaterynosławiu i in.), probował też sił swoich w malarstwie rodzajowém (*Ślub sierocy*, *Jan Zamojski u Kochanowskiego*, *Bracia rozbójnicy*, *Ojciec Hilary*, *Obłąkana* i in.).

Jaszewski (Stanisław), publicysta i powieściopisarz, ur. 1804 w Czyżkach w Samborskiém, † 1842 we Lwowie, należał do najczynniejszych pisarzy w epoce wskrzeszenia literatury w Galicyi; z licznych prac jego największego doznały powodzenia „*Powieści historyczne*“ (5 t., Lwów 1829—31).

Jawa. *Ludność* (1876) wraz z Madurą 18,520,400 mieszk. (w téj liczbie 0,16% Europejczyków).

Jaworski (Stanisław) † 1782.

Jeddo ma tylko 780,000 m. Zostało zniszczone pożarem 7 kwietnia 1872; rezydencyja mikada dotąd nieodbudowana.

Jedwab'. Por. A. Kozubowskiego: „*Jedwabniki dębowe i bałwianowe* i t. d.“ (Krak. 1877).

Jeleński (Jan), literat spółczesny, ur. 1845 w Łagiewnikach (w Stopnickiém); wykształcenie jego szkolne skończyło się na czterech klasach w Kielcach, obecnie jest urzędnikiem kolei terespolskiéj. Ogłosił znaczną liczbę drobnych artykułów ekonomicznych w *Wieku* i in., oraz kilka broszur, w których gwałtownie powstaje przeciw żydom i niemcom: „*O samopomocy w kształceniu się*“ (War. 1878); „*O skierowaniu żydów ku pracy w rolnictwie*“; „*Nasz świat finansowy*“ (1874), „*Niemcy, żydzi i my*“ (1876); „*Dworacy żydów*“ (1878).

Jelinek (Karol) meteorolog, ur. 1822 w Bernie (Morawii), † 1876 w Wiedniu; był od 1852 prof. matematyki w Pradze, od 1833 dyrektorem centralnego biura meteorologicznego w Wiedniu. Ogłosił „*Anleitung zur Anstellung meteorologischer Beobachtungen*“ (1876) i in. Z Hannem redagował „*Zeitschrift der österreichischen Gesellschaft der Meteorologie.*“

Jelski (Ludwik hr.), finansista polski, † 1844 w Neris we Francyi, był urzędnikiem komisyi skarbu pod Lubeckim, zajmował się pracami przygotowawczemi do założenia banku polskiego i po jego otwarciu 1828 został pierwszym jego prezesem. Po r. 1831 przebywał w Paryżu, gdzie ogłosił: „*Lettre de Ju-*

nius II sur le ministère français" (1831); „*Histoire de la révolution*" (1835) i in.

Jelski (Kazimierz), rzeźbiarz, † 1867; był prof. rzeźby w uniwersytecie wileńskim. Ogłosił: „*O związku architektury, skulptury i malarstwa*" (Wilno 1822). Życiorys jego mieści się w *Gaz. War.* z 1867 Nr. 130.

Jelski (Konstanty), podróżnik i naturalista polski, ur. 1838 w Ladzie (gub. mińskiéj), nauki przyrodzone studyjował w Kijowie, gdzie następnie został nauczycielem w gimnazyjum żeńskiém. Po powrocie z wycieczki naukowéj do Krymu, wraz z prof. Kesslerem, został kustoszem gabinetu; w tym czasie ogłosił rozprawę o mięczakach okolic Kijowa. W kilka lat późniéj udał się do południowéj Ameryki, gdzie przebywał kilka lat w Kajennie, przedsiębiorąc ztąd ciągłe wycieczki w okolice; zebrał tam znaczną ilość ptaków, węży, ryb, zwłaszcza pająków dotąd nieznanych, oraz ssących i mięczaków; zbiory te otrzymał gabinet zoologiczny warszawski, a opracowaniem ich zajmuje się Taczanowski (ob). Kosztem hr. Branickiego udał się następnie Jelski do Peru, gdzie dotąd przebywa wraz z towarzyszem swoim Stolzmanem i gdzie pobyt jego wydał rezultaty bogatsze jeszcze aniżeli w Gujanie, między innémi znalazł nieznane zwierzę ssące *Dinomys* (ob.), około 60 nieznanych gatunków ptaków, oprócz mnóstwo istot niższych. Badań swych nad obyczajami zwierząt dotąd drukiem nie ogłosił.

Jełowicki (Aleksander) † 1877 w Rzymie.

Jełowicki (Mikołaj), pisarz polski, ur. 1794 na Wołyniu, † 1867 w Paryżu, kształcił się w Krzemieńcu, po 1831 osiadł w Paryżu, gdzie ogłosił znaczną liczbę prac, jak: „*Zakonnica*", powieść (Lwów 1854); „*Biesiada krzemieniecka*" (2 roczniki 1857 i 8, Paryż 1861), tłumaczył Liguorego „*Dzieje apostolskie*" i in.

Jenike (Ludwik) ogłosił jeszcze „*Reineke lis*", przekład z Göthego (War. 1877). W 1877 obchodził 25 letni jubileusz swéj pracy literackiéj.

Jensen (Wilhelm), powieściopisarz niemiecki, ur. 1837 w Heiligenhafen w Holsztynie, 1866—72 był redaktorem „*Norddeutsche Zeitung*" w Flensburgu, obecnie mieszka w Kiel. Ogłosił: „*Minatka*" (1871); „*Unter heiterer Sonne*" (1869); *Die Namenlosen*"; „*Nirvana, drei Bücher aus der Geschichte Frankreichs*" (4 t., 1877); „*Karin von Schweden*" (1878); „*Gedichte*" (2 wyd., 1872); „*Lieder aus Frankreich*" (2 wyd., 1873). Powieści jego zalecają się żywą fantazyją i silnym kolorytem.

Jenssen (Adolf), kompozytor, ur. 1837 w Królewcu, przebywał w Rossyi, Poznaniu, Kopenhadze, obecnie mieszka w Dreźnie. Znany jest zwłaszcza jako kompozytor piosnek; z większych jego kompozycyj wymienimy „*Córka Jefty*". Ogłosił także utwory na fortepijan.

Jerrold (William Blanchard), ogłosił jeszcze „*Historyję Napoleona III*" (2 t., 1874—5), w któréj się okazuje wyraźnym stronnikiem bonapartyzmu.

Jerzy V, były król hanowerski, mieszkał w ostatnich latach we Francyi, częścią w Biarritz, częścią w Paryżu, w towarzystwie córki swéj Fryderyki; † 1878 w Paryżu, zwłoki jego pochowane zostały w Windsor.—Syn jego Ernest August przybrał po śmierci ojca tytuł księcia kumberlandzkiego, ale zastrzegł sobie w piśmie do mocarstw prawa do Hanoweru, dla tego téż rząd pruski nie wypłacił mu sum skonfiskowanych ojcu.

Jerzy I, król Hellenów, trzyma się niemal zdala od rządów, które pozostawia zupełnie przywódcom stronnictw greckich, ale to ściąga nań zarzut ospałości; zarzucają mu również sprzyjanie cudzoziemcom. Gdy w 1876 wraz z rodziną udał się w podróż za granicę, sądzono, że już do kraju nie wróci. Zupełne nieziszczenie nadziei greckich, rozbudzonych podczas wojny rossyjsko-tureckiéj, wpłynęło więcéj jeszcze na utratę popularności jego w kraju.

Jeske (August) † 1875 w Warszawie.

Jezierski (Michał), powieściopisarz i poeta, zamieszkały na Ukrainie, ogłosił zbiór poezyj (Wilno 1837), powieści (tamże, 2 t., 1843), komedyje (Kijów 1857) i in.

Jezuici. W 1877 liczba członków zakonu jezusowego wynosiła 9,971, z tych 2,030 misyjonarzy przebywa po za Europą. Od 1869 liczba J. powiększyła się o 1,088.

Jeżowski, filolog, w enc. brak imienia *Józef*.

Jhering (Rudolf), prawnik, ur. 1818 w Aurich, był od 1845 r. profesorem w Bazylei, 1852—1868 w Giessen, 1868—72 w Wiedniu, od 1872 w Getyndze. Główne jego dzieła są: „*Geist des römischen Rechts*" (3 wyd., 3 tom., 1873); „*Ueber den Grund des Besitzschutzes*" (2 wyd., 1869); „*Die Jurisprudenz im täglichen Leben*" (2 wyd., 1873); „*Der Kampf ums Recht*" (5 wyd., 1877); „*Der Zweck im Recht*" (t. 1, 1878).

Jireczek (*Ireczek*, Józef), pisarz czeski, ur. 1825 w Wysokim Mycie, kształcił się w Pradze, następnie urzędował w ministeryjum oświecenia w Wiedniu i za ministeryjum Hohenwarta 1871 był przez krótki czas ministrem oświecenia. Ogłosił kilka podręczników szkolnych, tłumaczył z polskiego, niemieckiego i łacińskiego, był spółredaktorem kilku pism, wydawał (wraz z bratem) dzieła dawniejszych autorów. Główniejsze jego prace są: „*Obrazy z rakouskych ziemi, naroduw a diejin*" (1853); „*Anthologie literarnie historicke*" (1858—61); „*Rozprawy z oboru filologie, historie a literatury*" (wraz z bratem) oraz „*Rozprawy o mitologii słowiańskiéj*". Jireczek (Hermenegild), brat pop., prawnik, ur. 1827, radca ministeryjum oświecenia w Wiedniu. W literaturze wystąpił 1844, ogłosił kilka powieści oraz utworów dramatycznych; z licznych prac jego prawnych najważniejsze: „*Slovanske prawo w Czechach a na Morawe*" (3 t., Praga 1863—73). — **Jireczek** (Konstanty), syn Józefa, ogłosił biblijografiję bułgarską: „*Knihopis nowoblharska knižina 1806—70*" (Wied. 1872), oraz „*Historyję Bułgaryi*" (1874).

John (Franciszek), † 1876 jako feldzeugmeister i naczelnik sztabu generalnego armii.

John (Eugenija), *E. Marlitt*, ogłosiła jeszcze „*W domu radcy handlowego*" (2 t., przekład polski w *Kłosach* 1877) i in.

John (Ryszard Edward), prawnik niem., ur. 1827 w Marienwerder, został 1856 prof. w Królewcu, 1862—7 był członkiem sejmu pruskiego, gdzie należał do stronnictwa liberalnego, 1868 prof. w Kiel, 1869 w Getyndze, 1870 członkiem sądem apelacyjnego hanzeatyckiego w Lubece, od 1876 znowu jest prof. w Getyndze. Jego „*Entwurf nebst Motiven zu einem Strafgesetzbuch für den Norddeutschen Bund*" (1868) miało ważny wpływ na układ kodeksu kryminalnego płn. niemieckiego. Ogłosił jeszcze: „*Das Strafrecht in Norddeutschland*" (1870); „*Die Lehre vom fortgesetztem Verbrechen*" (1860); „*Ueber Geschwornengerichte und Schöffengerichte*" (1872) i in.

Johnson (Andrew), na nowo obrany senatorem w styczniu 1875, † tegoż roku w Carter-County.

Joinville (Franciszek d'Orleans, książę), jako członek zgromadzenia narodowego nie przyjmował prawie w naradach udziału. Na wyborach 1876. podobnie jak inni członkowie jego rodziny, nie stawił swéj kandydatury.

Jolly (Julijusz), mąż stanu badeński, ur. 1823 r. w Mannheim, był od 1857 prof. prawa w Heidelbergu, w 1861 został radcą w ministeryjum spraw wewn. i okazywał się przychylnym zjednoczeniu z Niemcami. W 1866 wystąpił z ministeryjum, ale po zwycięstwie Prus został prezesem ministeryjum i na tém stanowisku przyczynił się do ścisłego zlania Niemiec. W 1876 r. niespodzianie otrzymał uwolnienie z prezesostwa gabinetu i został prezesem izby obrachunkowéj. Przyczyną jego dymisyi było zapewne to, że książę chciał nieco umiarkowaniéj stanąć w obec duchowieństwa katolickiego.

Jones (Owen), budowniczy, † 1874.

Jordan (Wilhelm). Tragedyję „*Wdowa Agisa*" przełożył na polskie Kaszewski.

Jordan, pseudonim utalentowanego humorysty polskiego, który około r. 1873 pierwsze prace swoje drukował w *Tyg. ill.* Pierwszy utwór J. większych rozmiarów, p. t. „*Wędrówki delegata*", drukowany najpierw w tém piśmie a następnie wydany osobno, zwrócił nań powszechną uwagę. Maluje on tu obyczaje braci szlachty z wielką trafnością krytyczną i zamaszystym, pełnym życzliwości a jednak niepobłażliwym humorem. Te same zalety spotykamy i w dwu następnych tego rodzaju pracach J. „*Przygody panów Marka i Agapita na wystawie rolniczéj w Warszawie*" oraz „*Ze wspomnień marymonckich*" (*Tyg. ill.* 1879). Napisał téż J. kilka drobnych obrazków scenicznych, jak np. „*Blaga*", „*Przy kolei*", które dzięki swoim typom, niezaprzeczenie oryginalnym i jowialnym, mają powodzenie. Humor J. ma wiele pokrewieństwa w swych głębszych objawach z humorem Wilkońskiego a rodzaj jego talentu w zakresie obrazowania codziennych przygód życia wiejskich spółobywateli naszych jest zupełnie samodzielny. Nic dziwnego, że ciekawość publiczna co do właściwego nazwiska tego pisarza, który dotąd umiał nie zdradzić tajemnicy swego pseudonimu, mocno jest podrażnioną.

Jörg (Józef Edmund), otrzymał 1877 błogosławieństwo apostolskie od papieża z powodu 25 letniego istnienia „*Historisch-polit. Blätter*". Po rozwiązaniu parlamentu niemieckiego, przy nowych wyborach nie stawił swej kandydatury.

Joule (James Prescott), fizyk angielski, ur. 1818 w Salfort, kształcił się prywatnie, mieszka w mieście rodzinném, gdzie jest piwowarem. Należy do założycieli teoryi mechanicznéj ciepła i oznaczył dokładnie równoważnik mechaniczny ciepła. Ogłosił téż pracę o powstawaniu ciepła przez prądy galwaniczne.

Jowanowicz (Włodzimierz), pisarz serbski, ur. 1833 w Szabcu, kształcił się w Wiedniu i Berlinie, w r. 1856 został prof. ekonomii w szkole rolniczéj w Topczydarze; w 1858 miał wybitny udział w wypędzeniu księcia Aleksandra, przez Miłosza mianowany został sekretarzem ministeryjum finansów i redaktorem gazety urzędowéj, wydalony jednak z powodu radykalnych przekonań, udał się do Londynu, gdzie ogłosił „*The serbian nation and the eastern question*". Przez jakiś czas był prof. w akademii białogrodzkiéj, przyłączył się do Omladiny i był spółredaktorem „*Zastawy*". Oskarzony o udział w zabójstwie ks. Michała, ale uniewinniony, udał się znowu za granicę, i ogłosił: „*Les Serbes et la mission de la Serbie*" (1870), „*The emancipation and unity of the Serbian nation*" (1873). Od 1873 jest sekretarzem w ministeryjum spraw wewnętrznych.

Józef z Bochni, pseudonim Józefa Chmielewskiego (ob.).

Józef z pod Krakowa, pseudonim Józefa Szujskiego (ob.).

Józef z Mazowsza, pseudonim Józefa Wojciechowskiego (ob.).

Józefowicz (Jan Tomasz) † 1729. — **Józefowicz** (Wincenty) † 1856.

Judeich (Jan Fryderyk), leśnik, ur. 1828 w Dreźnie, był 1862—1866 dyrektorem szkoły leśnéj w Weisswasser w Czechach, od 1866 w Tharand. Ogłosił: „*Forsteinrichtung*" (2 wyd. 1874); wydaje „*Tharander forstliches Jahrbuch*" i „*Deutsches Forst und Jagd Kalender*".

Jühlke (Jan Bernard Ferdynand), ogrodnik, ur. 1815 w Barth na Pomorzu, został 1854 inspektorem ogrodów w Greifswaldzie, w 1866 dyrektorem ogrodów królewskich w Prusiech. Dzieła jego ważne są dla ogrodnictwa: „*Hülfsmittel zur Verbesserung der landwirthschaftlichen und gärtnerischen Kulturpflanzen*" (1868); „*Rassenverbesserung der Kulturpflanzen*" (1869); „*Gartenbuch für Damen*" (3 wyd. 1874).

Jundziłł (Józef) † 1877 w Wilnie.

Jurkiewicz (Karol), w r. 1878 obrany został dziekanem wydziału fizyko-matematycznego. Ogłosił jeszcze przekład „*Wody*" Tyndalla (Warsz. 1874). Od r. 1878 redaguje „*Przyrodę i przemysł*".

K.

Kaczkowski (Zygmunt). Zbiorowe wydanie dzieł jego wyszło w Warszawie w 11 tomach (1874—75). Długie milczenie przerwał powieścią „*Graf Rak*" (w *Gaz. pol.* 1877), któréj celem jest popularyzowanie astronomii, przyczém wypełniona jest rozprawami społeczno-politycznemi; utwór ten wszakże znacznie ustępuje dawniejszym pracom K.—Życiorys K. napisany przez W. Korotyńskiego mieści się w wydaniu zbiorowém. W 1 tomie mieści się samego K. rozbiór materyjałów historycznych, które mu służyły za podstawę do jego powieści. Znaczna liczba drobniejszych utworów K. tłumaczona jest na język czeski, chorwacki i serbski. *Murdelijon*, *Wnuczęta* i *Rozbitek* tłum. są na język rossyjski, *Dziwożona* na niem. przez Paumanna; na ten ostatni język przełożonych jest i kilka mniejszych utworów K.

Kaczyński (Paweł), technolog, † 1878 w Drzewicy.

Kaffrowie. Oprócz Natalu i Kafreryi angielskiéj przyłączyła jeszcze Anglija do swych posiadłości część Kafreryi, z któréj utworzyła prowincyję *Ostgriqualand*. W ogóle posiadłości angielskie w Kafreryi obejmują 586 mil kwad. z ludnością 254,000. Niezależna dotąd część K., czyli kraj Pondo, obejmuje 170 mil kw. W r. 1878 Anglija toczyła znowu z K. zwycięzką wojnę.—Por. Fritscha: „*Drei Jahre in Südafrica*" (1868); tegoż „*Die eingeborenen Sudafrikas*" (1873).

Kafiristan. Liczba mieszkańców wynosi około 700,000.

Kajsiewicz (Hieronim), ur. 1812. Życiorys jego mieści się w „*Rocz. towarz. histor. liter. w Paryżu 1873—8*" (1879).

Kalakaua (Dawid), król wysp Sandwichskich, ur. 1838; odebrał staranne wychowanie i mówi kilku językami europejskiemi; po śmierci Kamehamehy V 1872 stawił kandydaturę swą do tronu, utrzymał się jednak jego spółzawodnik William Lunalilo, który wszakże umarł już 1873, a K. obrany został królem w lutym 1874. Spółzawodniczką jego była wdowa Kamehamehy IV († 1863), któréj stronnicy wywołali zaburzenia, uśmierzone przez majtków angielskich i amerykańskich. W 1874—75 K. odbył podróż do Stanów Zjednoczonych i zawarł z niemi traktat przyjacielski i handlowy.

Kalinczak (Jan), powieściopisarz słowacki, † 1871; był dyrektorem gimnazyjum ewangielickiego w Czechach i redaktorem pisma *Orla*. Z powieści jego historycznych i obyczajowych najlepsza „*Restauracyja*" (przekł. pol. Grabowskiego, War. 1874). Tłumaczył téż niektóre powieści Kraszewskiego.

Kaliński (Hieronim) † 1860 w Warszawie.

Kalisz, posiada 19,000 ludności.—Tęż samą nazwę nosi nędzna osada polska w stanie Illinois, zabudowana w warunkach bardzo niekorzystnych.—Por. Wiśniowskiego „*Radom i Kalisz w Ameryce*" (*Tyg. ill.*, 1877 r. N. 56).

Kalkstein Stoliński (Ludwik), por. Jarochowskiego „*Sprawa Kalksteina*" (1878).

Kameke (Arnold Karol Jerzy von), objął 1873 r. ministeryjum wojny; w 1875 został generałem piechoty.

Kamieński (Henryk), syn generała Henryka K., ur. 1812 r., † 1865 w Algierze; o jego pracach ob. encykl.

Kamieński (Mikołaj), pułkownik, ur. 1799 r., † 1873 w Paryżu; oprócz wym. w enc. ogłosił: „*Kilka wspomnień starego żołnierza*" (Poz. 1872).

Kamieński (Napoleon Ludwik), publicysta i księgarz, ur. 1806 r., † 1873; żył w Poznaniu, gdzie 1840—7 wydawał *Dziennik domowy*, był redaktorem *Gazety rządowéj* w. ks. poz.; przełożył „*O nawozach*" Hazziego (Pozn. 1839).

Kamiński (Jan Maurycy), prawnik i literat, ur. 1844 w Warszawie. Ukończywszy instytut pedagogiczny w Radzyminie, był czas jakiś nauczycielem ludowym, następnie studyjował prawo w Warszawie. Oprócz wielu prac, zamieszczanych w czasopismach, ogłosił: „*O sposobach uczenia czytać*" (Warsz. 1868); „*Dodatek do ustnego wykładu geografii*" (1869, 2 wyd. 1873); „*O prostytucyi*" (1870, 2 wyd. 1875); „*Nauka czytania*" (1874); „*O prawach autorskich*" (przekł. z ross. Spasowicza, 1874). Odznaczył się także jako obrońca kryminalny i prelegent; z odczytów jego były drukowane: „*O stosunku poezyi do życia społecznego*" (*Przegl. tyg.*, 1872); „*O podziale pracy*" (*Tydzień*, 1873), „*O niepoczytalności i niepoczytaniu*" (*Gazeta sąd.*, 1873), „*O nieletnych przestępcach*" (*Tydzień*, 1874). Od r. 1874 jest redaktorem *Kolców*.—**Kamińska** (Maryja Elżbieta, siostra pop., poetka, ur. 1859 r., † 1878, ogłaszała drobne utwory w różnych pismach pod pseudonimem *Maryja Elżbieta*; zbiór ich dotąd nie wyszedł.

Kampschulte (Wilhelm), historyk niemiecki, ur 1831 r. w Wickede w Westfalii, † 1872 w Bonn, gdzie od 1861 był profesorem. Ogłosił: „*Die Universität Erfurt*" (2 t., 1858—60); „*Johann Calvin*" (t. 1, 1869).

Kanada. *Finanse* (1875—6): dochody: 24,648,715 dollarów, wydatki: 23,713,071 dol., dług (1875 r.) 116,008,378 dol.; długość linii dróg żelaznych 6719 kilometrów.—Gubernatorem generalnym, po ustą

pieniu lorda Dufferina, mianował Beaconsfield r. 1878 zięcia królowéj, margrabiego of Lorne.

Kanaris (Konstanty). Gdy po wybuchu wojny rossyjsko-tureckiéj przywódcy stronnictw połączyli się w celu wspólnego działania patryjotycznego, stanął K. (czerwiec 1877) na czele ministeryjum koalicyjnego, w którém objął tekę marynarki, ale † już we wrześniu 1877.

Kanaryjskie wyspy. Liczba mieszkańców 284,000. Por. Löher „*Kanarische Reisetage*" (1876); Millares „*Historia de la inquisicion en las islas Canarias*" (4 t., 1875).

Kandyja. *Ludność* 275,000 m. (7/8 chrześcijan).— *Historyja* Reformy zapowiedziane w statucie organicznym 1868 pozostały na papierze, a podatki po dawnemu były dowolnie nakładane. Na wiosnę 1876, gdy wrzenie zaczęło się objawiać w różnych prowincyjach tureckich, chrześcijańscy mieszkańcy K zebrali się w Sfahii i przesłali petycyję do sułtana o zniżenie podatków, zamianowanie gubernatorem chrześcijanina i t. d. Żądaniom tym odmówiono, wszakże gubernatorowi Reufowi-paszy udało się powstrzymać wybuch, zwłaszcza że Grecyja zachęcała Kandyjotów do cierpliwości, poprzestawszy na wysłaniu noty do Porty. Po ogłoszeniu konstytucyi tureckiéj Kandyjoci usunęli się od wyborów, odwołując się do statutu organicznego i żądając odrębności wyspy; 21 sierp. nakoniec chwycili za broń, Turcy utrzymali się tylko w twierdzach, a Grecy ogłosili w Apokorone przyłączenie do Grecyi; kongres berliński 1878 jednak na to się nie zgodził, poleciwszy tylko Turcyi wprowadzenie w czyn statutu 1868. Kandyjoci wszakże broni nie złożyli i dla uspokojenia wyspy wysłanym został w lecie 1878 Muktar-pasza.—Por. Stillmanna „*The Crete-Insurrection*" (1874); Löhera „*Kretische Gestade*" (1876).

Kania (Emanuel) żyje dotąd; w encykl. błędnie wspomniano o jego śmierci.

Kanitz (Filip Feliks), etnograf spółczesny, urod. 1829 r. w Peszcie zasłużony zwłaszcza badaniami krajów naddunajskich, które objeżdżał od 1858 r. Ogłosił: „*Die römischen Funde in Serbien*" (1861); „*Serbiens byzantinische Monumente*" (1862); „*Serbien*" (1868); „*Donaubulgarien und der Balkan*" (2 t., 1875—7).

Kap, Kapska ziemia, *kraj przylądkowy. Ludność* (1876): 721,000 m.—Odkrycie bogatych pokładów złota sprowadziło z sąsiednich stron Afryki wędrówkę ludności czarnéj, przypominającą dawniejszą wędrówkę do Kalifornii. Mianowany 1876 gubernatorem sir Bartle Frere znacznie rozszerzył granice posiadłości angielskich, przez co odjęto boersom rzeczypospolitéj Transwalskiéj i Oranje-Rivier możność wytworzenia sobie nowych osad na wybrzeżu zachodniém. Zamiarowi prezydenta rzeczyposp. Transwalskiéj przeprowadzenia kolei do zatoki De la Goa starał się rząd angielski przeszkodzić podniesieniem prawa do własności téj zatoki. Przeciw temu jednak wystąpiła Portugalija, utrzymująca swoje prawa do téj zatoki, a sąd polubowny Mac-Mahona przyznał jéj słuszność 1877. Tymczasem wszakże rząd angielski, korzystając z nieszczęśliwéj wojny boersów transwalskich z krajowcami, przyłączył Transvaal do swych posiadłości, co wywołało naganę parlamentu angielskiego, odpartą jednak energicznie przez Carnarvona. W 1878 r. przyłączono do posiadłości ang. kraje Manis i Galeka. Widoczna dążność Anglii do owładnięcia całą Afryką płd. nie napotka zapewne nigdzie poważnego oporu. — Por. Webera „*Vier Jahre in Africa*" (2 t., 1878).

Kaplińska (Zofija), autorka polska, ur. 1831 r., † 1864; zamieszczała znaczną liczbę prac (powieści i rozpraw) w *Tyg. ill.*, *Czytelni*, *Kron. wiadom. kraj. i zagr.*, najczęściéj pod kryptonimem Z. J. A. Oddzielnie wydała: „*Rozrywki na dni świąteczne dla dzieci*" (Warsz. 1853); „*Książka dla dzieci*" (1854). Zbiorowe wydanie jéj prac wyszło w 2 wyd. 1876 w Warsz. Życiorys K. mieści się w *Tyg. ill.*, N. 249 z r. 1864.

Karakurczyńcy, mieszkańcy brzegów jeziora Łob-Nor (ob.), poznani i opisani przez Przewalskiego; jestto ludność zostająca na bardzo niskim stopniu ogłady; odzież ich nędzna, utkana jest z włókien roślin wodnych, a jedyny pokarm stanowią ryby; przedmioty metalowe są osobliwością w kraju.

Karasowski (Maurycy), kompozytor i pisarz w przedmiotach muzycznych, ur. 1823 w Warszawie, był tamże członkiem orkiestry teatralnéj, następnie przeniósł się do Drezna. Skomponował kilka utworów na basetlę; z utworów jego literackich wyszły oddzielnie: „*Rys historyczny opery polskiéj*" (Warsz. 1859); „*Życie Mozarta*" (t. 1868); „*Młodość Fryderyka Szopena*" (1869).

Karatheodori (Aleksander), Iskender-pasza, mąż stanu turecki, ur. 1830 r. w Konstantynopolu, pochodzi z rodziny Fanaryjotów greckich, kształcił się w Paryżu, wstąpił do służby dyplomatycznéj Porty, był w kilku stolicach sekretarzem ambasady, następnie przez Alego-paszę powołany do ministeryjum spraw zagr. Przez kilka lat był posłem w Rzymie, następnie musteszarem (podsekretarzem stanu) w minist. spraw zagran. i na tém stanowisku przetrwał liczne zmiany ministeryjalne. W czerwcu 1878 r. wyniesiony do godności paszy, mianowany został pierwszym przedstawicielem Porty na kongresie berlińskim, poczém prowadził w Wiedniu układy z rządem austryjackim o zajęcie Bośnii. W końcu 1878 r. objął tekę spraw zagranicznych, dotąd jednak (Grudzień 1878) bawi jeszcze w Wiedniu.

Karcewski (Wincenty), astronom, † 1827.

Karczewski (Julijan), malarz, ur. 1806, † 1833.

Karlos (don Carlos Maria-de-los Dolores Jan Izydor), jako pretendent hiszpański zwany Karolem VII, książę Madrytu, utrzymywał się w Hiszpanii płn. pomimo wszelkich wysiłków rządu republikańskiego. Po wstąpieniu na tron Alfonsa XII w styczniu 1875 K. ogłosił doń odezwę, zawiadamiającą, że daléj walczyć będzie, aby skończyć z rewolucyją i bezbożnością. Walka trwała rok jeszcze cały i dopiero w lutym 1876 Tolosa, ostatnie schronienie karlistów, wpadła w ręce rządu. K.

schronił się do Anglii, następnie do Ameryki, wrócił wkrótce do Europy i 1877 r. udał się do Rumunii do kwatery główněj cesarza rossyjskiego, który go poprzednio wspierał zasiłkami pieniężnemi, ale nie znalazłszy tam szczególnego przyjęcia, udał się do Paryża, gdzie najwięcéj przesiaduje.

Karłowicz (Jan), ogłosił jeszcze „*Piękna Meluzyna i królewna Wanda*“ (w *Ateneum* 1876) i in. Na wystawie filadelfijskiéj 1876 przedstawił nowy sposób pisania nut, którego objaśnienie wyszło p. t. „*Project of a new way of writing musical notes*“ (Warsz. 1876).

Karol (Teodor Maksymilijan August), książę bawarski, † 1875 w Tegernsee.

Karol, książę Rumunii, zdoławszy 1871 groźbą abdykacyi skłonić stronnictwo konserwatywne do działalności i utworzywszy stalszę ministeryjum, dążył do podniesienia Rumunii; reformatorskie te prace przerwane zostały wojną rossyjsko-turecką 1877, Rumunija stanęła po stronie Rossyi a K. objął na pewien czas nawet główne dowództwo nad armiją oblegającą Plewnę. 14 maja 1877 r. izba uchwaliła niepodległość Rumunii, co zatwierdził kongres berliński 13 lipca 1878; ustąpieniu Bessarabii K. stanowczo się opierał, poddał się jednak rozporządzeniom kongresu. We wrześniu 1878 K. przyjął tytuł królewskiéj wysokości.

Karol, książę pruski, trzeci syn króla Fryderyka Wilhelma III, brat cesarza Wilhelma I, ur. 1801, jest od 1853 wielkim mistrzem zakonu joannitów, od 1854 szefem artyleryi. W 1827 zaślubił księżniczkę sasko-wejmarską Maryję († 1877).

Karmarsch (Karol) † 1879 w Hanowerze.

Karpow (Gennadyj), historyk rossyjski spółczesny, ogłosił: „*Kriticzeskij obzor razrabotki glawnych ruskich istocznikow do istorii Małorossii*“ (Moskwa 1870); „*Istoria borby moskowskago gosudarstwa s polsko-litowskim 1462—1506*“ (1867).

Karr (Jan Chrzciciel Alfons). Muza K. w ostatnich utworach przybrała charakter nieco dziwaczny; obok udanéj prostoty, goni za paradoksami i próżnością, jak w romansach „*Plus ça change*“ (1875) i „*Plus c'est la même chose*“ (1875), a więcéj jeszcze w utworach polityczno-socyjalistycznych „*L'art d'être malheureux*“ (1876) i „*On demande un tyran*“. Ogłosił jeszcze „*Notes de voyage d'un casanier*“ (1877).

Kars, w czasie wojny turecko-rossyjskiéj 1877—78 oblężony został w maju 1877 r. przez Rossyjan pod wodzą Loris-Melikowa; wycieczki Turków były odpierane, a 17 czerwca rozpoczęło się bombardowanie; 9 lipca wszakże Rossyjanie odstąpili, a nazajutrz Muktar pasza połączył się z garnizonem K. Dopiero gdy Rossyjanie odnieśli zwycięztwo pod Aladża-Dagh, Muktar usunął się z pod K., pozostawiwszy 10,000-ną załogę, źle zaopatrzoną. Loris-Melikow znowu rozpoczął oblężenie, a po strasznėm bombardowaniu 15 listopada twierdza została zdobytą w nocy 17—18 list.—Pokój berliński 13 lipca 1878 przysądził Rossyi K. Z uzyskanéj części Armenii tureckiéj (czyli Gruzyi) utworzony został *obwód karski*, przyłączony do namiestnictwa kaukazkiego; Lazystan z Batumem ulegają oddzielnemu zarządowi.—W obwodzie K. przeważa ludność georgijska, t. j. kaukazka, język jednak góruje turecki, wyznanie w ogólności mahometańskie.

Karsten (Herman), matematyk, † 1877 w Reinerz.—**Karsten** (Hermann), botanik, był 1868—72 prof. botaniki w Wiedniu, obecnie mieszka w Schaffhausen. Ogłosił jeszcze: „*Fäulniss und Ansteckung*“.

Kartezyjusz. Por. „*Droga do prawdy Renata K.*“, wraz z życiorysem K. skreślonym przez W. Dobrzyckiego (Lwów 1878, t. 1 wydawanéj tam „*Biblijoteki filozoficznéj*“).

Karwowski (Stanisław), historyk spółczesny, nauczyciel gimnazyjum w Ostrowiu, w w. ks. poznańskiém, ogłosił „*De Livonia imperii Sigismundi Augusti subjecta*“ (Halla 1870), toż obszerniéj po polsku: „*Wcielenie Inflant do Litwy i Polski 1558—1561*“ (Poznań 1873).

Kasanlik, *Kazanłyk*, w czasie wojny rossyjsko-tureckiéj został zajęty przez przez gen. Hurkę 17 lipca 1877, ale 31 lipca wojsko rossyjskie zostało odparte przez Sulejmana paszę i dopiéro 11 stycznia 1878 zajęło K. znowu. Traktatem berlińskim 13 lipca 1878 przypadł K. Rumelii wschodniéj.

Kasiński (Karol), pedagog spółczesny, nauczyciel seminaryjum nauczycielskiego w Poznaniu, wydał: „*Książkę do początkowego nauczania*“ (Pozn. 1862, wyd. 7, 1872); „*Elementarz*“ (1867); „*Nauka czytania i pisania*“ (1867) i in.

Kaszak (*Atheroma*), jestto chorobliwa wyniosłość na skórze, polegająca na zatkaniu i następném wypełnieniu torebek gruczołowych wydzieliną. K. ma więc postać torby, o mniéj albo więcéj grubych i stwardniałych ścianach, wypełnionéj masą tłuszczu drobnoziarnistego, zapadłych komórek i t. d. Zawartość K. jest jakoby nieco do kaszy podobna, ztąd nazwa. K. dochodzi rozmaitéj wielkości, czasami do bardzo znacznéj, zwłaszcza na głowie, i przedstawia się w postaci okrągłych, gładkich guzów, nad któremi skóra swobodnie przesuwać się daje. Usuwa się na drodze operacyjnéj, albo w całości, albo téż, jeżeli takie wydobycie na trudności napotyka, wyciska się z przeciętego K. całą zawartość i ściany opróżnionéj torby jakim środkiem gryzącym się wypala.

Kaszewski (Kazimierz), oprócz rozpraw i krytyk, zamieszczanych w różnych czasopismach, przełożył jeszcze tragedyję Wibrandta „*Arria i Messalina*“ (War. 1875).

Kaszgar, ob. Chiny (w suplemencie).

Kasznica (Józef), ogłosił jeszcze: „*O stosunku prawoznawstwa do innych nauk*“ (Warsz. 1875).

Kataryzm, ob. Katarowie.

Katedralni socyjaliści (*Kathedersocialisten*), nazwa szydercza nadana w Niemczech pewnéj liczbie profesorów nauk społecznych i ekonomii politycznéj (Schönberg, A. Wagner, Brentano, Held, Schmoller i in.), którzy oświadczyli się 1872 przeciw zasadom szkoły manszesterskiéj (ob. Gospodarstwo narodowe), a do podniesienia stanu robotniczego i zmiany stosunków ekonomicznych żądali udziału

państwa. Grupa ta uorganizowała się na kilku zebraniach w Eisenach, na których określono szczegóły zasad i żądań.—Por. Oppenheima „*Der Kathedersocialismus*“ (1872), Scheela „*Die sociale Frage*“ (1873).

Kaukazkie namiestnictwo było podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1876—1877 r. widownią kilku usiłowań powstańczych ludności mahometańskiéj. W grudniu 1876 r. wpadła policyja na ślady dążeń powstańczych, ruchy wszakże rozpoczęły się dopiero w końcu kwietnia między Czeczeńcami, w maju w Abchazyi, we wrześniu w Dagiestanie. 16 maja eskadra turecka, po bombardowaniu Suchum-Kale, wysadziła tam na ląd nieco wojska, a 23 pod Adlerem większą liczbę dawnych emigrantów czerkiesów. Wojska rossyjskie zajęły wąwozy prowadzące z Abchazyi do kraju Czeczeńczów i przeszkodziły silniejszemu powstaniu. A lubo za Czerkiesami wylądowało 14,000 regularnego wojska tureckiego pod Fazly-paszą, to jednak nawet na wybrzeżu urzymały się załogi rossyjskie. W końcu Czerwca nadeszły większe siły rossyjskie, 27 czerw. ponieśli Turcy zupełną klęskę a 30 zajęli Rossyjanie wioskę Assacho, główne siedlisko sił powstańczych. Pod Poti wylądowało znów 6,000 Turków, ale znaleźli się w niebezpieczeństwie odcięcia od brzegu i Hobart pasza zabrał ich na pokład. Z Suchum-Kale odpłynęli Turcy w końcu lipca, zabrawszy ze sobą około 30,000 Abchazów, którzy się osiedlili w Anatolii. Czeczeńcy okazali się wytrwalszymi, ale i tu w sierpniu powstanie było przytłumione. Zbiegli przywódcy wzburzyli wtedy Dagiestan, ale 24 września poniosło zupełną klęskę 6,000 powstańców, a w kilka dni późniéj został rozbity oddział z 4000 ludzi złożony. Z końcem roku wszystkie drobne oddziały uległy już zupełnemu rozproszeniu. Traktat berliński przysądził Rossyi Karski obwód (ob.) i Batum. — Por. H. Jaworskiego „*Wspomnienia Kaukazu*“ (3 cz., Poz. 1877); Mianzarowa „*Bibliographia caucasica et transcaucasica*“ (Petersb. 1874—76); Bischoffa „*Der Kaukasus und seine Bedeutung für Russland*“ (Lipsk 1877).

Kaulbach (Wilhelm von), malarz, † 1874 w Monachijum.—**Kaulbach** (Fryderyk August), ur. 1850, syn Fryderyka K. (ur. 1822), również jest malarzem w Monachijum.

Kavanagh (Julija) † 1877 w Nizzy.

Kayserling (Maurycy), teolog żydowski, ur. 1829 w Hanowerze, kształcił się w Würzburgu i Berlinie, w 1861 został rabinem w Aargowii, 1870 kaznodzieją w Peszcie. Ogłosił bijografiję Mojżesza Mendelsona (1862), oraz „*Moses Mendelsohns philosophische und religiöse Grundsätze*“ (1856), oprócz tego „*Geschichte der Juden in Spanien und Portugal*“ (2 t., 1861—7); „*Der Dichter Ephraim Kuh*“ (1864); „*Die jüdischen Frauen in der Geschichte, Literatur und Kunst*“ (1878; przekł. pol. w *Izraelicie*, 1878).

Kazanlyk, ob. Kasanlik.

Kazimierz Wielki. Por. Szujskiego „*Charakterystyka K. W.*“ (w *Przewodniku nauk. i liter. lwowskim* 1876).

Kehr (Karol), pedagog niemiecki, urodz. 1830 r. w Goldbach pod Gotha, od 1873 dyrektor seminaryjum w Halberstadt. Ogłosił: „*Die Praxis der Volksschule*“ (8 wyd., 1877); „*Praktische Geometrie*“ (4 wyd., 1873); „*Geschichte der Methoden des deutschen Volksunterrichts*“ (1877). Oprócz tego wydaje od 1872 „*Pädagogische Blätter*“.

Kehrein (Józef), ogłosił jeszcze „*Handbuch der Erziehung und des Unterrichts*“ (1876, 2 wyd., 1877); „*Blumenlese aus Katholischen Dichtern des 19 Jahrhunderts*“ (1876) i in. † 1876 w Montabaur.

Keil (Godfryd Teodor Henryk), filolog niemiecki, ur. 1822 w Gressow pod Wismarem, jest od 1869 prof. w Halli. Wydał: „*Grammatici latini*“ (6 tom., 1855—74) i „*Plinii secundi epistolae*“ (1870).

Kekulé (Fryderyk August), znakomity chemik spółczesny, ur. 1829 w Darmstadt, w 1858 został prof. w Gent, następnie w Bonn. Należy do twórców nowszych teoryj chemicznych. Ogłosił „*Lehrbuch der organischen Chemie*“, oprócz znacznéj liczby rozpraw.

Keller (Józef) † 1873 w Düsseldorf.

Keller (Emil), polityk francuski, ur. 1828 w Belfort; w 1857 r. wybrany deputowanym z departamentu Wyższego Renu, jako kandydat rządowy, okazał się najgorliwszym stronnikiem władzy doczesnéj papieża; w r. 1870 domagał się od rządu uzbrojenia gwardyi narodowéj i wolnych strzelców w Alzacyi i wysłania do Strasburga komisarza nadzwyczajnego dla urządzenia oporu przeciw nieprzyjacielowi. Po detronizacyi Napoleona III K. uorganizował w Alzacyi korpus ochotników, na czele którego walczył przez cały czas téj nieszczęśliwéj wojny. Wybrany do zgromadzenia narodowego r. 1871, zaprotestował przeciw ustąpieniu Alzacyi, obrany znów w okręgu Belfortu, zasiadł po prawicy klerykalnéj; w 1876 r. z tegoż okręgu obrany został do senatu. Ogłosił „*Histoire de France*“ (2 t., 1858) i kilka broszur okolicznościowych, w duchu klerykalnym.

Keller (Gotfryd), poeta szwajcarski, ur. 1815 r. w Glattfelden pod Zürich; z początku oddawał się malarstwu; mieszka w Zürichu, gdzie 1861—76 był pisarzem państwowym. Ogłosił „*Gedichte*“ (r. 1846); „*Neuere Gedichte*“ (2 wyd., 1854); oraz nowelle: „*Der grüne Heinrich*“ (1854); „*Sieben Legenden*“ (1872, 2 wyd., 1873); „*Züricher Novellen*“ (2 t., 1878). W utworach swoich lirycznych zaleca się świeżością i oryginalnością.

Keményi (Zygmunt, baron) † 1875.

Kennedy (John Pendleton) † 1870. Bijografiję jego ogłosił Tuckermann (1871).

Kenngott (Gustaw Adolf), mineralog, ur. 1818 r. w Wrocławiu, został 1850 prof. historyi naturalnéj w Petersburgu, 1852 r. adjunktem-kustoszem przy gabinecie mineralogicznym dworskim w Wiedniu, 1856 r. prof. mineralogii w Zürichu; zasłużył się zwłaszcza pracami nad krystalografiją. Ogłosił: „*Lehrbuch der Mineralogie*“ (3 wyd., 1875); „*Lehrbuch der reinen Krystallographie*“ (1846); „*Uebersicht der resultate mineralogischer Forschungen*“ (1852—65); „*Elemente der Petrographie*“ (1868); „*Minerale*

der *Schweiz*" (1868); „*120 Krystallformennetze*" (1877); „*Erster Unterricht in der Mineralogie*" (1877).

Kerbela (*Meszed Hussein*), miasto w tureckim wilajecie Bagdadu, za zachód Eufratu, z powodu grobowca imana Hussejna stanowi Mekkę Szyitów. Liczba mieszkańców podawaną jest rozmaicie, od 25 do 60,000, a liczba pielgrzymów tam przybywających wynosi około 120,000 rocznie. Prawowierni szyici chowają tam zwłoki swych krewnych, tak, że ilość zwłok sprowadzonych z Persyi wynosiła w 1873—4 r. 12,202, ale 1875—6 obniżyła się do 841.—W grudniu 1877 ludność arabska K. usiłowała oswobodzić się z pod panowania tureckiego, co jéj się wszakże nie powiodło.

Kerkápoly (Karol), uczony i mąż stanu węgierski, urod. 1824 r. w Szengtal pod Veszprim, został 1847 prof. filozofii w Pápa; obrany 1865 do sejmu, przyłączył się do stronnictwa Déaka i w latach 1870—73 był ministrem finansów. Od r. 1874 jest prof. nauk państwowych w Peszcie.

Kerl (Jerzy Henryk Bruno), wydaje od r. 1871 „*Repertorium der technischen Litteratur*".

Kerpely (Antoni), metalurg węgierski, ur. 1837 w Arad, został 1868 r. prof. metalurgii w Szemnicach, 1875 wyniesiony do stanu rycerskiego. Ogłosił: „*Das Eisenhüttenwesen in Ungarn*" (1872); „*Handbuch über Anlage und Einrichtung der Eisenhütten*" (1875); „*Ueber Eisenbahnschienen*" (1878). Od 1865 wydaje sprawozdania o postępie hutnictwa żelaza i redaguje węgierską gazetę górniczą i hutniczą.

Kessler (Karol), spółczesny zoolog rossyjski, był prof. w Kijowie, obecnie w Petersburgu, kilkakrotnie sprawował obowiązki rektora. Położył zasługi zwłaszcza w ichtyjologii. Ogłosił: „*Russkaja ornitołogija*" (1842 r.); „*Fauna gubernij kijewskago uczebn. okruga*" (6 zesz., 1851—6); „*Opis ryb koi wstreczajutsia w wodach s.-peterb. gub.*" (1865 r.); „*Lekcii po jestest. istorii ryb*" (1864) i in., oprócz mnóstwa rozpraw.

Ketteler (Wilhelm Emanuel), przywodził biskupom pruskim w walce przeciw prawom majowym; w 1875 popadł w konflikt i z rządem bawarskim, gdyż bez jego zezwolenia kazał podczas uroczystości kościelnéj w Oggersheim, a nakoniec i rząd heski wystąpił przeciw niemu z powodu nielegalnego obsadzania probostw. 1877 udał się w podróż do Rzymu i w powrocie † t. r. na tyfus w klasztorze Burghausen pod Augsburgiem.

Keudell (Robert von), dyplomata pruski, urodz. 1824 w Królewcu, został 1862 radcą rządowym w Wrocławiu, 1863 urzędnikiem w ministeryjum spraw zagran., odtąd zyskał względy Bismarcka i miał udział w różnych jego pracach; w 1871 r. wszedł do parlamentu niemieckiego i został posłem niemieckim w Konstantynopolu, zkąd przeszedł na podobne stanowisko do Rzymu, a od 1876 ma tytuł ambasadora.

Khalil-Szeryf-pasza, mąż stanu turecki, znany poprzednio pod nazwą *Khalil-beja*, ur. 1831 w Siut, w Egipcie górnym; po ukończeniu nauk w Paryżu został sekretarzem wicekróla Egiptu Abbasa paszy, następnie jednak przeszedł do służby tureckiéj i towarzyszył Aalemu paszy, pełnomocnikowi na kongres paryzki 1856. 1857—9 był posłem w Atenach, 1861—66 w Petersburgu; w r. 1868 został podsekretarzem stanu w ministeryjum spraw zagr. i przyczynił się do złagodzenia starcia między sułtanem a khedywem z powodu otwarcia kanału suezkiego. 1870—72 był posłem w Wiedniu, od r. 1872 ministrem spraw zagr.; zastąpiony 1876 r przez Sawfeta paszę, został mianowany posłem w Paryżu, zkąd odwołany został we wrześniu 1877. † 1879.

Khedive, *Chedive*, *Chedyw*, urzędowy tytuł od r. 1867 wicekróla egipskiego, zwanego dawniéj *wali;* znaczy prawie tyle co wicekról.

Kiepert (Henryk), ogłosił jeszcze „*Atlas antiquus*" (6 wyd., 1877); „*Lehrbuch der alten Geographie*" (1877) i in.

Kijów, liczy 117,000 m.

Kilija w skutek traktatu berlińskiego 13 lipca 1878 przypadła znowu Rossyi.

Kinglake (Aleksander William), historyk ang.. ur. 1811 w Wilton-House pod Taunton, kształcił się w Cambridge i do 1856 był adwokatem. Od r. 1857 członek parlamentu, należy do stronnictwa liberalnego. Wielki rozgłos miała praca jego „*Eothen*" (Wschód, 1844); następnie ogłosił historyję wojny krymskiéj „*The invasion of the Crimea*" (5 t., 1863—75, 6 wyd., 1877).

Kingsley (Karol) † 1875 r. Jego „*Memoir and correspondence*" wyszły w 7 wyd. 1877.—**Kingsley** (Henryk), brat pop., † 1876; zbiór jego romansów, malujących wybornie życie australijskie, wyszedł w 7 t. 1872.

Kirchhoff (Gustaw Robert), fizyk, od 1873 jest prof. w Berlinie. Ogłosił jeszcze „*Vorlesungen über mathematische Physik und Mechanik*" (1874—6, 2 wyd., 1877).

Kirchhoff (Jan Wilhelm Adolf), filolog, ur. 1826 w Berlinie, gdzie po ukończeniu studyjów uniwer. był nauczycielem gimn., od 1865 r. jest tamże prof. uniwersytetu. Ogłosił krytyczne wydanie Eurypidesa (2 t. 1855, wyd. 2, 3 t., 1867), oraz „*Corpus inscriptionum atticarum*" (t. 1 i 2, 1873—7). Nadto napisał „*Die Homerische Odyssee und ihre Entstehung*" (1859); „*Die Komposition der Odyssee*" (1869); „*Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets*" (3 wyd., 1877) i in.

Kirchmann (Julijusz), prawnik i filozof niemiecki, ur. 1802 w Schafstädt pod Merseburgiem, był adwokatem, potém wiceprezesem sądu w Raciborzu, od 1849 członkiem sądu apelacyjnego w Berlinie, ale stracił ten urząd 1867 w skutek odczytu mianego na zgromadzeniu rzemieślniczém, w którym upatrywał przyczynę nędzy w zbytniéj płodności i zalecał, aby małżeństwa starały się wychowywać nie więcéj nad dwoje dzieci; odtąd przebywa w Berlinie, oddając się pracom literackim. Był 1848 r. członkiem zgromadzenia narodowego, 1861—76 sejmu pruskiego. Ogłosił komentarz do kodeksu karnego płn. niemieckiego (1870); „*Philosophie des Wissens*" (1864), „*Erinnerungen aus Italien*" (1864);

„Aesthetik auf realistischer Grundlage“ (2 t., 1868); *„Katechismus der Philosophie“* (1877); od 1868 prowadzi wydawnictwo biblijoteki filozoficznéj.

Kirkor (Adam Honory), ogłosił jeszcze: *„O pierwotnéj Słowiańszczyźnie, zarysy mitologiczne“* (w *Niwie* 1875); *„Słowianie na ziemi madziarskiéj“* (w *Ognisku* 1875); *„Litwa, Ruś, czyli zachodnie gubernije* i t. d.“ (w *Optekunie domowym* 1875); *„Pokucie pod względem archeologicznym“* (1876); *„O znaczeniu i ważności zabytków pierwotnych, oraz umiejętném ich poszukiwaniu“* (1878) i in.

Kjöhkenmöddings (po duńsku *odpadki kuchenne*), podłożne wzgórza, utworzone ze skorup mięczaków i kości zwierzęcych, napotykane zwłaszcza w Danii nad Kategatem; są to szczątki uczt ludzkich z epoki kamiennéj, ważne pod względem archeologicznym. Najdokładniéj zbadał je Steenstrup (r. 1872—3).

Klaczko (Julijan), ogłosił jeszcze *„Les deux chanceliers“* (Gorczakow i Bismarck 1876); *„Préliminaire de Sadowa“* i in.

Klapka (Jerzy), otrzymał 1873 r. od rządu ottomańskiego wezwanie do uorganizowania armii tureckiéj i podczas wojny 1876—7 przebywał w Konstantynopolu, udzielając Porcie rad wojennych. W r. 1877 usiłował podniecić Węgry do dania pomocy Turcyi.

Klebs (Edwin), medyk spółczesny, urod. 1834 r. w Królewcu, został 1866 prof. anatomii patologicznéj w Bernie, 1871 w Würzburgu, 1873 w Pradze; jest głównym przedstawicielem teoryi uważającéj grzybki mikroskopowe za przyczynę chorób. Ogłosił: *„Handbuch der pathologischen Anatomie“* (od 1867, dotąd 6 zeszytów); *„Studien über die Verbreitung des Kretinismus in Oesterreich“* (Praga 1877); *„Beiträge zur Geschwulstlehre“* (1 zesz., 1877); *„Ueber die Umgestaltung der medicinischen Anschauungen in den letzten Dreizehnten“* (1877).

Kleczewski (Arkadyjusz), publicysta spółczesny, redagował w Warszawie 1864—8 *„Kurjera świątecznego“*, następnie przeniósł się do Krakowa, gdzie od 1868 wydaje pisma humorystyczne *„Dyjabeł“* i *„Harap“*, — każde z nich wychodzi co dwa tygodnie.

Klein (Jakób Teodor) † 1760.

Klein (Julijusz Leopold), poeta i pisarz, ur. 1804 w Miskolcz, w Węgrzech, † 1876 w Berlinie; był-to uzdolniony dramaturg, lubo niedostawało mu artystycznego umiarkowania. Ogłosił tragedyje: *„Maria von Medici“* (1841); *„Luines“* (1843); *„Zenobia“* (1847); *„Moreto“* (1859); *„Heliodora“* (1867) i in., oraz komedyje: *„Die Herzogen“* (1846); *„Voltaire“* (1862) i in. Napisał też obszerną historyję dramatu (13 t., 1865—76). Jego *„Drammatische Werke“* wyszły w 7 t. (1871—2).

Kleist-Retzow (Jan Hugo von), polityk niemiecki, ur. 1814 w Kiechow na Pomorzu, studyjował prawo i wstąpił do służby sądowéj, w 1844 r. został landratem w Belgradzie, w 1848 stanął na czele ściśle zachowawczego stronnictwa junkierskiego i należał do założycieli *Kreuzzeitung*. 1849—52 należał do stronnictwa wstecznego w sejmie, a po zwycięztwie reakcyi został nadprezydentem prowincyi nadreńskiéj, gdzie z bezwzględną samowolą występował przeciw liberalizmowi. Po ustanowieniu rejencyi dymisyjonowany, usunął się do życia prywatnego i dopiéro po zmianie polityki wewnętrznéj za Bismarcka przyjął czynny udział w życiu publicznem jako członek izby panów, gdzie silnie występował przeciw polityce kościelnéj rządu. Od 1876 r. stoi na czele skrajnéj prawicy niemiecko-zachowawczego stronnictwa w sejmie niemieckim.

Klek, port w Hercogowinie, obok brzegów Dalmacyi, według ugody 1853 w czasie wojny zamknięty.

Klemm (Fryderyk Gustaw) † 1867.

Kletke (Gustaw Herman), poeta i publicysta niemiecki, ur. 1813 w Wrocławiu, od 1849 redaktor, od 1867 redaktor naczelny *Vossische Zeitung* w Berlinie, ogłosił *„Gedichte“* (2 wyd., 1875); *„Kinderlieder“* (1857) i liczne dzieła dla dzieci.

Klöden (Gustaw Adolf), geograf, ur. 1814 w Potsdamie, syn *Karola Fryderyka* K. (ur. 1786, † 1856), historyka i geografa, jest profesorem szkoły przemysłowéj w Berlinie od 1855; ogłosił: *„Das Stromsystem des oberen Nil“* (1856); *„Handbuch der Erdkunde“* (4 t., 3 wyd., 1873—77); *„Geogr. powsz.“* (przekł. pol. Warsz. 1865); *„Unser deutsches Volk und Land“* (z Köppenem, od 1877).

Klonowicz (Fabian Sebastyjan), według dokumentu znalezionego przez Detmerskiego (*Gaz. lub.* 1877) K. nie żył już 1603, gdy powszechnie za rok śmierci jego przyjmowano 1608. Wykryto téż nieznany utwór K. p. t. *„Gorais“*, obejmujący genealogiję Gorajskich (wydany przez Wł. Okęckiego, r. 1875).—W katedrze lubelskiéj umieszczono 1870 tablicę pamiątkową K.

Klopp (Onno), historyk niemiecki, ur. 1822 r. w Leer we Fryzyi wsch., był 1845—58 nauczycielem gimn. w Osnabrück, następnie w Hanowerze, od 1861 był przy boku króla hanowerskiego i wraz z nim udał się na wygnanie, w 1874 przyjął wyznanie katolickie. Prace jego historyczne odznaczają się dążnością welfijską, nieprzyjazną Prusom: *„Geschichte Ostfrieslands“* (3 t., 1854—58); *„König Friedrich II von Preussen und die deutsche Nation“* (2 wyd. 1867); *„Der Fall der Stuarts“* (t. 1—6, 1875—7) i in. Nadto wydaje dzieła Leibniza (t. 1—10, 1866—77).

Kluger (Władysław), inżynier, ur. w Krakowie ok. 1840, w 1874 udał się do Peru, gdzie jest prof. hydrauliki w Limie i kieruje wielu robotami inżynierskiemi. Ogłosił *„Wykład hydrauliki wraz z teoryją machin wodnych“* (wraz z Kucharzewskim, Paryż 1873); *„Wykład wytrzymałości materyjałów i stałości budowli“* (Par. 1877). Oba te dzieła wyszły nakładem hr. Działyńskiego. Akademija krakowska otrzymała 1878 od K. bogate zbiory antropologiczne, zebrane w Peru.

Kłodziński (Jan) † 1876 w Warszawie.

Knapp (Jerzy Fryderyk), statystyk, syn technologa Fryderyka Ludwika K. (ob.), ur. 1842 w Giessen, był od 1867 dyrektorem biura statystycznego

w Lipsku, 1874 został prof. w Strasburgu. Ogłosił „*Theorie des Bevölkerungwechsels*“ i in.

Kner (Rudolf), zoolog, ur. 1810 w Linz, † 1869, był od 1841 prof. we Lwowie, od 1849 w Wiedniu; znany jest zwłaszcza na polu ichtyologii. Ogłosił: „*Versteinerungen des Kreidenmargels von Lemberg und seiner Umgebungen*“ (Wied. 1848); „*Neue Beiträge zur Kenntniss der Kreideversteinerungen von Ost-Galizien*“ (1852); „*Die Süsswasserfische der österreichischen Monarchie*“ (z Häcklem, 1858 r.); „*Ueber die Ganoiden*“ (1867); „*Lehrbuch der Zoologie*“ (3 wyd., 1862).

Koberstein (Karol August), historyk, † 1870.— Syn jego *Karol* K., ur. 1836, jest aktorem w Dreźnie a także i poetą dramatycznym. Wydał: „*Forian Geyer*“; „*Erich XIV*“ i in.

Koch (Chrystyjan Fryderyk), prawnik, † 1872.

Kochanowski (Jan). Życiorys K. ogłosił Przyborowski (Poznań 1862); studyja o trenach Faleński (w *Bibl. war.* 1867), o lirykach tenże (w *Tyg. ill.* 1864 N. 257 i 8), o sielankach Rymarkiewicz, (*Ateneum*, 1876). Po niemiecku ogłosił Löwenfeld „*Joh. K. und seine lateinische Dichtungen*“ (Pozn. 1867). Zawiązano (1879) w Warszawie, pod przewodnictwem prof. Przyborowskiego, komitet, mający przygotować jubileuszowe wydanie wszystkich dzieł K. z objaśnieniami, bijografiję poety, biblijografiję i rozprawę o jego języku.

Kochanowski (Maryjan Korwin), poeta, ur. około 1849 r. w Warszawie, † 1868 w Krakowie; smutne uczucia, spowodowane zawodami, wyraził w pieśniach, niedokończonych poematach i innych fragmentach, które wyszły po jego zgonie: „*Kilka poezyj*“ (Kraków 1868); „*Wydanie pośmiertne pieśni i poematów*“ (1869); „*Ostatnie poezyje*“ (1870, wyd. 2, 1871). O jego poezyach por. *Tyg. ill.*, N. 185 z r. 1871.

Kochański (Wiktor), medyk, ur. 1808 w Wilnie, † 1878 w Warszawie; medycynę studyjował w Wilnie, następnie przeniósł się do Warszawy, gdzie w r. 1832 został naczelnym lekarzem szpitala ś. Ducha, 1849 pomocnikiem a w końcu inspektorem służby cywilno-lekarskiéj w król. pol. i prezesem rady lekarskiéj, i na tém stanowisku przeprowadził wiele ważnych ulepszeń. Przy otwarciu akademii lekarskiéj 1857 był czas jakiś jéj przełożonym. Ogłosił: „*Policyja lekarska o grzebaniu ciał zmarłych*“ (Warsz. 1846); „*Przepisy kwarantannowe od zarazy bydlęcéj*“ (1856); „*O środkach uśmierzenia księgosuszu*“ (1857) i in.

Köchly (Herman August Teodor) † 1876 w Tryjeście, w podróży do Grecyi. Życiorys jego ogłosił Hug (1877).

Kohl (Jan Jerzy), ogłosił jeszcze: „*Die Völker Europas*“ (2 wyd., 1872); „*Geschichte der Entdeckungsreisen und Schiffahrten zur Maghelaensstrasse*“ (1877); „*Die natürlichen Lockmittel des Völkerverkehrs*“ i in. † 1878 w Bremie.

Köhler (Ludwik), fortepijanista, kompozytor i pisarz muzyczny, ur. 1820 w Brunświku, od 1847 r. prowadzi założoną przez siebie szkołę muzyczną w Królewcu. Ogłosił: „*Die Melodie der Sprache*“ (1853); „*Systematische Lehrmethode für Klavierspiel und Musik*“ (2 t., 1856—8); „*Führer durch die Klavierunterrichtsliteratur*“ (2 wyd., 1860); „*Der Klavierunterricht*“ (4 wyd., 1877); „*Harmonie und Generalbasslehre*“ (2 wyd., 1871); „*Die Neue Richtung in der Musik*“ (1864) i in. Skomponował kilka oper oraz utwory na orkiestrę, fortepijan i do śpiewu.

Kohlrausch (Rudolf Hermann Arndt), fizyk, ur. 1809 w Getyndze, † 1858; był prof. fizyki w Marburgu, od 1857 w Erlangen; z licznych prac jego, tyczących się elektryczności, najważniejszą jest stwierdzenie prawa Ohma za pomocą ulepszonego przez niego kondensatora.

Kohn (Albin), agronom spółczesny, ur. w Warszawie, kształcił się w instytucie rolniczym w Marymoncie, następnie osiadł w w. ks. poznańskiém; czynny na polu piśmiennictwa rolniczego, ogłosił: „*Rośliny pastewne*“ (Warsz. 1858); „*Drób*“ (1858); „*Biblijoteczka dla polskiego rolnika*“ i w. in. Przełożył na niem. Sadowskiego „*O drogach handlowych greckich i rzymskich*“, oraz ogłasza w tymże języku sprawozdania z prac archeologicznych, wydawanych w języku polskim i rossyjskim. Spólnie z dr. Melis'em wydał 1 tom dzieła, mającego na celu zaznajomienie Europy z poszukiwaniami archeologicznemi w Polsce p. t. „*Materialen zur Vorgeschichte des Menschen im östlichen Europa*“ (Jena 1878). W dziele tem znajdują się przekłady lub streszczenia badań: Przyborowskiego, Glogera, Zawiszy, Alta, Pawińskiego, Stawiskiego, Zielińskiego, Kirkora, Kopernickiego, Ossowskiego, Jagmina, Tyszkiewicza, Łoskiego i in.

Kojsiewicz (Ferdynand), prawnik i ekonomista, ur. 1800 w Krakowie, † tamże 1874; był tam prof. i sekretarzem towarzystwa naukowego. Oprócz licznych rozpraw, zamieszczanych w czasopismach, ogłosił: „*Widok ogólny wszystkich części znajomych na powierzchni kuli ziemskiéj*“ (1842); „*Wiad. hist. o przywilejach akad. krakowskiéj*“ (1847), oraz wydał niektóre nieznane prace Kołłątaja.

Kojsiewicz (Franciszek Ksawery), prawnik, ur. 1798 w Krakowie, † 1863 w Warszawie, gdzie był obrońcą przy senacie; drukował znaczną liczbę swych obron, oraz dzieło „*O spadkach beztestamentowych podług praw i zwyczajów polskich*“ (Krak. 1842, wyd. 2, Warsz. 1845).

Kokand. Chciwość i gwałtowność chana Chudojara spowodowały 1875 powstanie; rokoszanie obwołali chanem syna Chudojara, Nassr-ed-dina; wojsko ojca przeszło na stronę powstańców, a ten udał się pod opiekę Rossyi. Powstańcy napadli na terytoryjum rossyjskie, 2 września 7,000 Rossyjan przeszło granicę; Kokańcy ponieśli klęskę pod Machram, a nowy chan zdecydował się ustąpić Rossyi obszar na płn. Sir-Daryi; to jednak na nowo wzburzyło Kokańców, i po kilku klęskach 25,000 ich oszańcowało się w Andiszanie, a po walkach 19—22 stycznia miasto zostało zdobyte. Natychmiast nowe siły ukazały się na płd. miasta w górach i dopiéro 20 lutego poddała się stolica Kokan; ludność wyczerpana poddała się nowemu władcy. Przez

ukaz 19 lutego 1876 r. z K. utworzonym został *obwód Fergański*, obejmujący 1,400 mil kw.; posiada on kopalnie miedzi, żelaza, soli, oraz źródła nafty. Stolicą został Margelan.

Koklusz, ob. Krztusiec (w enc. przez omyłkę wydrukowano Krętusiec i zamieszczono na str. 457).

Kokon, ob. jedwabnictwo.

Kolbe (Adolf Wilhelm Herman), chemik, urodz. 1818 w Elliehausen pod Getyngą, studyjował chemiję w Getyndze, był od 1842 asystentem Bunsena w Marburgu, 1845—47 Playfaira w Londynie; w 1852 został prof. w Marburgu, 1865 w Lipsku. Dokonał ważnych prac w chemii organicznéj, jak nad działaniem chloru na siarek węgla, nad rozkładem kwasów organicznych przez prąd elektryczny, nad składem kakodylu, poznał łatwą metodę otrzymywania kwasu salicylowego i jego własności antyseptyczne; pod względem teoretycznym jest przeciwnikiem najnowszych kierunków w chemii. Oprócz wielu rozpraw ogłosił: *„Ausführliches Lehrbuch der organischen Chemie“* (Bruns. t. 1 i 2, 1855—64, t. 3 przez Meyera i Wedige); *„Kurzes Lehrbuch der anorganischen Chemie“* (1878); od 1870 wydaje *„Journal für praktische Chemie“*.

Kolberg (Wilhelm) † 1877 r. w Warszawie. Życiorys jego mieści się w *Tyg. ill.* N. 77 z r. 1877. **K.** (Oskar), ogłosił jeszcze *„Rzecz o mowie ludu wielkopolskiego“* (1876). Dzieła *„Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa* i t. d.“ wyszła jeszcze ser. VI—VIII (*„Krakowskie“*) i ser. IX—XI (*„W. ks. poznańskie“*).

Koldewey (Karol), podróżnik do bieguna półn., ur. 1837 w Bücken, w Hanowerskiém, prowadził 1868 pierwszą niemiecką wyprawę do Szpicbergu (opis 1871), 1869—70 drugą do Grenlandyi wsch. (opis 2 t., 1873—4); następnie został asystentem obserwatoryjum morskiego w Hamburgu.

Kolumb (Krysztof). Przekonanie, iż zwłoki K. pochowane były w Hawannie, okazało się mylném, odkryto je bowiem 1877 w katedrze w St. Domingo.

Kołosowski (Jan Franciszek), publicysta polski, ur. 1806, † 1872, mieszkał długo w Paryżu, gdzie ogłosił *„Moje stosunki z Towiańskim i Towiańczykami“* (1856); *„Położenie obecne“* (1845) i w. in.

Komar (Tadeusz), poeta liryczny, ur. 1836 r. na Podolu, † 1871 r. w Szwajcaryi, gdzie przepędził ostatnie lata życia; po śmierci jego wyszły: *„Dumy i pieśni Ludomira“* (1865).

Komierowska (Kazimiera), ur. 1828, † 1863.

Komorowski (Bronisław) ogłosił jeszcze dramat *„Kromwell“* (1875) i in.

Kompert (Leopold), pisarz niemiecki, ur. w Münchengrätz, mieszka w Wiedniu; jego opowiadania i nowelle: *„Geschichten aus dem Ghetto“* (1848 i 1860); *„Geschichten einer Gasse“* (2 tomy, 1865); *„Zwischen Ruinen“* (3 t., 1875), przedstawiają obrazy życia żydowskiego. Niektóre z nich w przekładzie polskim zamieszczone były w *Jutrzence* i *Izraelicie*.

Komuna paryska. Najnowszą historyję K. ogłosił Lissagaray (1878); por. téż Stanisławskiego *„Historyja kom. par. z r. 1871“* (Warsz. 1878).

Koń. Por. Czapskiego *„Historyja powszechna konia“* (Pozn. 1876).

Konak (po tur. dom), w Turcyi mieszkanie ludzi bogatszych w szczególności zaś wyższych urzędników, ztąd K. oznacza często stan urzędniczy.

Koncewicz (Łukasz) † 1867 w Warszawie.

Kondratowicz (Daniel), malarz, † 1846 w Warszawie.

König (Henryk Józef), romansopisarz niemiecki, † 1869 w Wiesbaden. Zbiór całkowity jego dzieł wyszedł w 20 t. (1854—69), wybór w 15 t. (1875).

König (Robert), pedagog i pisarz niem., ur. 1828 w Gdańsku, studyjował filologiję i teologiję i 1854 został rektorem wyższéj szkoły żeńskiéj w Oldenburgu a 1858 r. inspektorem szkoły guwernantek w Droyssig pod Seitz, żył lat kilka w Szwajcaryi, a wróciwszy 1868 do Niemiec objął redakcyję pisma *„Daheim“* w Lipsku. Oprócz kilku książek szkolnych, ogłosił kilka dzieł w kwestyi kobiet: *„Ein Blick auf den gegenwärtigen Stand der Literatur über weibliche Pädagogik“* (1856); *„Zur Charakteristik der Frauenfrage“* (1870). Najnowszém jego dziełem jest *„Deutsche Literaturgeschichte“* (3 części, 1878), w któréj starał się utworom poetycznym i zewnętrznie (przez druk, illustracyje) nadać cechy epoki ich utworzenia.

König (Ewald August), romansopisarz niemiecki, ur. 1838 w Barmen, długo zajmował się kupiectwem, od 1871 mieszka w Neuwied. Ogłosił liczne szkice z życia żołnierskiego i romanse, jak: *„Durch Kampf zum Frieden“* (4 t., 1871); *„Unter den Frommen“* (4 t., 1875); *„Die Wege zum Glück“* (4 tomy, 1878); *„Schuldig?“* (4 t., 1878).

Konsorteryja, stronnictwo parlamentarne włoskie, utworzone przez Cavoura, miało 1860—1876 większość w izbie i z jego łona tworzone były przez ten czas ministeryja. Jądro tego stronnictwa stanowiła większość dawnéj izby sardyńskiéj; celem K. było uzupełnienie jedności włoskiéj, ustalenie konstytucyi parlamentarnéj, przywrócenie równowagi finansowéj i urządzenie stosunku państwa do kościoła (wolny kościół w wolném państwie). Zwolna stronnictwo to jednak zaczęło upadać w skutek wewnętrznych niezgód, klęsk finansowych, biurokracyi i nepotyzmu ministrów, zwłaszcza gdy główny cel stronnictwa osiągnięty został, K. rozpadła się 1876. Ostatnie jéj ministeryjum, Minghettego, ustąpiło miejsca Depretisowi ze stronnictwa postępowego. Przy wyborach 1876 K. otrzymała zaledwie 100 głosów w izbie deputowanych; ulega obecnie przekształceniu pod przewodnictwem Selli.

Konstantynopol. *Ludność* według obliczeń Saxa (1877) wynosi około 600,000 m., z których 500,000 mieszka na stronie europejskiéj, a 70—80,000 na przedmieściach azyjatyckich. — K. był w grudniu 1876 i w styczniu 1877 siedliskiem konferencyj mocarstw co do kwestyi wschodniéj, uchwały jéj jednak, nieprzyjęte przez Turcyję, pozostały bezowocne.—W początkach 1878 K. zagrożonym był przez wojska rossyjskie, które dotarły aż do San Stefano; ukazanie się floty pancernéj angielskiéj na morzu Marmora ocaliło stolicę, a wielki książę Mikołaj

po układach w San Stefano poprzestał na zwiedzeniu miasta. Tymczasem Turcy urządzili nową liniję obronną a wojska rossyjskie odstąpiły od K. we Wrześniu 1878.

Kopernicki (Izydor), znakomity antropolog spółczesny, ur. na Ukrainie około 1827 r., studyjował medycynę w Kijowie i był lekarzem wojskowym w Sewastopolu w czasie oblężenia; następnie był prosektorem w Kijowie a odczyty jego o anatomii w związku z fizyjologiją miały licznych słuchaczy. Po r. 1868 mieszkał w Jassach i urządził tam muzeum anatomiczne, ale pomimo świetnego powodzenia i obietnic rządu rumuńskiego, przeniósł się do Krakowa, gdzie dotąd przebywa. Rozprawy jego, umieszczane w *Journal of anthropology*, w *Journal of the anthropological institute of the Great Britaine* oraz w *Archiv für Anthropologie*, zjednały mu europejską sławę i zaproszenie do grona różnych towarzystw naukowych. Ogłosił: „*O dziełach Jana z Głogowa mających styczność z antropologiją*" (Kraków 1870); *Spostrzeżenia nad właściwościami językowemi w mowie górali bieskidowych*" (1875); „*Zagadki i łamigłówki górali bieskidowych*" (1876); „*Anatomiczno-antropologiczne spostrzeżenia nad murzynem*" (1871; toż po ang. Londyn 1872); „*O budowie czaszek cygańskich*" (w *Arch. f. Anthr.*) i w. in. Na kongresie międzynarodowym antropologicznym w Peszcie 1876 mówił o budowie czaszek przedhistorycznych na ziemiach polskich, które znalazł odmiennemi od słowiańskich, zkąd wnioskuje, że w ostatniéj epoce przedhistorycznéj na ziemiach tych, a prawdopodobnie i w całéj Europie, żyły ludy aryjskie nie słowiańskiego szczepu. Sprawozdanie z tego kongresu zamieścił w *Kron. rodz.* 1879. Na wystawie paryzkiéj 1878 przedstawił bogaty zbiór czaszek.

Kopernik (Mikołaj). Liczbę bijografów K. powiększył Dominik Berti: „*Copernico e le vicende del sistema Copernicano in Italia*" (1876, dedykowane senatowi miasta Krakowa). Por. téż Brandowskiego „*O łacinie Mikołaja K.*" (Poz. 1876). Staraniem Artura Wołyńskiego urządza się w Rzymie muzeum K., w którém zebrane będą wszystkie dzieła i pamiątki odnoszące się do K., oraz dowody jego polskiego pochodzenia. Z okoliczności 400-letniéj rocznicy urodzenia K. za pośrednictwem pism warszawskich zebrano kapitał 15,000 rs. dla utworzenia stypendyjum imienia K. Towarzystwo przyrodników lwowskie nosi nazwę tow. imienia K.

Köpke (Rudolf Anastazy), historyk niemiecki, ur. 1813 w Królewcu, † 1870 w Berlinie, gdzie był profesorem. Ogłosił: „*Geschichte Otto's I*" (1838); „*Hrotsuit von Gandersheim*" (1869); „*Die Gründung der Universität Berlin*" (1860); „*Ludwig Tieck*" (2 t., 1855); „*Kaiser Otto der Grosse*" (wraz z Dümmlerem, 1876).

Koppe (Jan Gotlib), rolnik niemiecki, ur. 1782 r. w Beesdau, w Łużycach dolnych, † tamże 1869 r.; został 1811 docentem i rządcą w akademii rolniczéj w Möglinie, następnie zarządzał kilku większemi dobrami, poczém osiadł w Beesdau, które zakupił. W 1854 został członkiem rady stanu. Wywierał silny wpływ na rozwój rolnictwa. Główném jego dziełem jest „*Unterricht im Ackerbau und in der Viehzucht*" (2 t., 1821, 10 wyd., 1873).

Korff (Modest, baron), dyrektor biblijoteki w Petersburgu, † 1876.

Korowicki (Aleksander) † 1864 w Warszawie.

Korwin (Wawrzyniec). Por. Mecherzyńskiego „*O W. K.*", rzecz złożona akademii krakowskiéj.

Korytyński (Albin), muzyk spółczesny, nauczyciel śpiewu w gimnazyjum w Drohobyczu, ogłosił: „*Pieśni narodowe na fortepijan*" (Lwów 1862); „*Praktyczna nauka śpiewu*" (Krak. 1873); „*Wykład teoryi muzyki*" (Krak. 1873).

Korzeliński (Seweryn) † 1876 w Brzeźnicy, w powiecie stryjskim.

Korzeniowski (Józef), właściwie *Korzeniewski*, medyk, † 1870 w Wilnie.

Korzeniowski (Józef). Życiorys K. ogłosił Lewestam (w t. 1 wyd. zbiorowego). Studyja o nim pisali Karol Widman (w *Dzien. liter.* i oddzielnie, Lwów 1868) i Adam Rzążewski (w *Bibl. War.* 1875 tom 1).

Korzeniowski (Hipolit), po opuszczeniu katedry chirurgii w Petersburgu, z powodu wysłużenia emerytury, 1877, osiadł znowu w Warszawie. † 1879 w Petersburgu, dokąd na krótki czas wyjechał.

Korzeniowski (Apollo). Por. Stefana Buszczyńskiego „*Mało znany poeta*" (Krak. 1870).

Korzistka (Karol Franciszek), technik czeski, ur. 1825 w Brzezowie, w Morawii, kształcił się w Bernie, Wiedniu i akad. górniczéj w Bańskiéj Szczawnicy w Czechach, gdzie następnie był prof., potém był prof. szkoły polit. w Wiedniu i Pradze i rektorem téj ostatniéj. Wywarł znaczny wpływ na rozwój przemysłu w Czechach. Ogłosił: „*Die Margrafschaft Mähren und Schlesien in ihren geographischen Verhältnissen*" (1860); „*Die hohe Tatra in den Central-Karpathen*" (1861); „*Der höhere polytechnische Unterricht*" (1863); „*Prace topograficko oddeleni przirodovieckeho proskoumani Czech*" (2 t., 1873); „*Popis albanskeho pohorzi blizko Rzimu*" (1875) i w. in.

Korzon (Tadeusz), ogłosił jeszcze „*Historyję starożytną sposobem elementarnym wyłożoną*" (Warsz. 1876), zalecającą się tém, że daje wyborny obraz całego życia narodów starożytnych; — rozprawę „*Stan ekonomiczny Polski w latach 1782—1792*" (*Ateneum*, 1877, t. 3 i 4); oraz odczyty „*O życiu umysłowém Grecyi*" (w *Tyg. ill.*); „*Historyk w obec swego narodu i w obec ludzkości*" (tamże 1878).

Kościelski (Józef), dramaturg spółczesny, urodz. 1845 w Służewie, w w. ks. poznańskiém, wykształcenie uniwersyteckie pobierał (1865—69) w Heidelbergu i Berlinie. W r. 1871—72 odbył podróż na Wschód, poczem osiadł w rodzinnym majątku Szurleju na Kujawach. Wystąpił naprzód jako poeta liryczny, wydając: „*Sonety Nadgoplańskie*" (1869), późniejsze jego prace należą głównie do działu poezyi dramatycznéj, jak: „*Władysław Biały*", dramat (Pozn. 1874); „*Aryja*", tragedyja (Kraków 1875), grana w Krakowie; „*Kłopoty pana Edmunda*", krotochwila; „*Do Indyj*", przysłowie w 1

akcie (grane w Krakowie); „*Nierówne prawa*", komedyja (grana w Warszawie); „*Laura*", dramat w 5 aktach. Oprócz tego napisał szkic satyryczny p. t. „*Z portretów familijnych*" (Poznań), szereg prelekcyj z podróży na Wschód, mianych w Poznaniu a drukowanych w Dzienniku Poznańskim 1872—1876 r., jako też rozprawę o poezyi epicznéj arabskiéj, drukowaną w IX t. *Rocznika Tow. Przyjac. Nauk* Poznańskiego. Ulotne jego liryczne wiersze pojawiają się w pismach poznańskich i warszawskich, a obecnie dwa tomy jego lirycznych poezyj są pod prasą w Poznaniu.

Kościeniec, ob. Rogowiec.

Kosiński (Adam Amilkar), powieściopisarz, ur. 1815 w Cholewach, gub. warszawskiéj. O pracach jego ob. enc. Obecnie przebywa najczęściéj w Krakowie i przygotowuje do druku obszerne dzieło heraldyczne.

Kosiński (Julijan), chirurg spółczesny, ur. ok. 1834, studyjował medycynę w Petersburgu, następnie był lekarzem wojskowym, w 1865 został prof. chirurgii w szkole głównéj warsz., i zatrzymał tęż katedrę po przekształceniu szkoły głównéj na uniwersytet; biegły operator, ogłosił: „*Absence de la carotide primitive droite*" (Par. 1868); „*Zur Geschichte der Lehre über Entstehung des Eiters*" (Wied. 1868).

Kossuth (Ludwik), po otrzymaniu amnestyi 1867 obrany został tegoż roku do sejmu węgierskiego w Waitzen, lecz mandatu nie przyjął i zamieszkał w Turynie; w 1877 znowu obrany został z Csegled przez wszystkie stronnictwa polityczne dla nadania większéj doniosłości temu aktowi, i tym razem jednak K. znowu odmówił. Zawikłania wschodnie wyprowadziły go na widownię polityczną, gdy wystosował kilka odezw na korzyść Turcyi, a nawet starał się pobudzić Węgrów do czynnego ujęcia się ze sprawą Turcyi; sam też przebywał czas jakiś w Konstantynopolu.

Kostendil, na zasadzie traktatu berlińskiego 1878 należy do księstwa bułgarskiego.

Köstlin (Karol Reinhold), estetyk, urod. 1819 r. w Urach, jest od 1857 prof. estetyki w Tubindze. Ogłosił: „*Aesthetik*" (2 t., 1863—9); „*Richard Wagners Tondrama: Der Ring der Nibelungen*" (1877) i inne.

Köstlin (Julijusz), teolog, ur. 1826 w Stutgardzie, od 1855 prof. w Getyndze, od 1860 r. we Wrocławiu, od 1870 w Halli. Ogłosił: „*Das Wesen der Kirche*" (2 wyd., 1872); „*Luthers Theologie*" (2 t., 1863); „*Martin Luther*" (życiorys, 1875) i in.

Kostrzewa (Grzegorz), pseudonim Antoniego Wieniarskiego (ob. dz. gł.).

Kosztulski (Jan Karol), † 1869 w Warszawie.

Koszutski (Karol), ob. Kosicki.

Kotłubaj (Edward), pisarz historyczny, ur. 1822 w Wilnie, kształcił się w Mitawie i w akademii inżynierskiéj w Petersburgu, poczem pełnił obowiązki inżyniera wojskowego w Kijowie. Osiadłszy w 1842 na wsi w Trockiém, zwrócił się do badań historycznych i wtedy ogłosił prace wymienione w enc. W skutek wypadków 1868 stracił majątek i dla utrzymania rodziny znowu wrócił do zajęć inżynierskich i ostatnio pracował przy budowie drogi Patiłowskiéj; † 1879 w Petersburgu. W rękopisie pozostawił: „*Dzieje wojenne Polski*", doprowadzone do Sobieskiego, i „*Atlas genealogiczno-historyczny*", obejmujący kilkaset tablic.

Kotsis (Aleksander), malarz † 1877 na Podgórzu pod Krakowem. Życiorys w *Tyg. ill.* z r. 1877 N. 88 i 89.

Kotur, miejscowość w Azyi przedniéj, na południe Araratu, gdzie się schodzą granice rossyjska, turecka i perska; do 1850 należał do Persyi, a zajęty przez Turków, wrócony jéj został dopiero postanowieniem traktatu berlińskiego 1878. Obwód obejmuje 16—18 mil kw., posiada 18 wiosek z ludnością 8,000, złożoną głównie z Kurdów, wyznających mahometanizm; sama mieścina K. ma 1,000—1,200 m. i nędzne podziemne mieszkania.

Kotzebue (Wilhelm), jeden z synów Augusta Fryderyka K., dyplomata, ur. 1813 w Rewalu, w r. 1870 został posłem w Dreźnie; znany jest jako pisarz belletrystyczny pod pseudonimem *Wilhelma Augustsohna*.

Kowalczyk (Jan), astronom spółczesny, ur. około 1840 w Krakowie, tamże studyjował astronomiję, od 1865 jest starszym adjunktem obserwatoryjum warszawskiego. Obliczył drogę kilku planet i oprócz prac zamieszczonych w czasopismach ogłosił „*Mikołaj Kopernik i jego układ świata*" (Warsz. 1872), streszczenie dzieła Kopernika.

Kowalewski (Józef Szczepan) † 1878 w Warszawie.

Kowalewski (Jerzy), podróżnik ross., † 1868 r.; ostatnio był ministrem oświecenia. Zbiór jego dzieł wyszedł w 10 t. 1871.

Kowalski (Stanisław), pedagog, żyjący w Galicyi, ogłosił „*Początkowe praktyczne budownictwo*" (Lwów 1849); „*Wędrówki studenta*" (1858); „*Ojciec Bogumił*" (Bochnia 1861); „*Rozrywki na dni świąteczne*" (Rzeszów 1873) i w. in.—w ogóle książki popularne i dla młodzieży.

Koźmian (Stanisław), jest obecnie prezesem towarzystwa naukowego poznańskiego.

Koźmian (Jan), ksiądz, jezuita, był kanonikiem poznańskim, redaktorem *Przeglądu poznańskiego* i przełożonym pensyjonatu męzkiego. Jako zaufany doradca arcybiskupa poznańskiego i jedna z wybitniejszych postaci obozu ultramontańskiego został z kraju wydalony i przebywał w Rzymie, † r. 1876. Ogłosił „*Prelekcyje z historyi polskiéj*" (Poznań 1862) i in.

Kraków, liczy mieszkańców 54,800. Uniwersytet liczył w r. 1876—7 587 studentów; do zasobów naukowych K. przybyło muzeum techniczne, ofiarowane miastu przez dr. Baranieckiego, mające teraz pomieszczenie zbyt szczupłe; otrzyma ono dopiero istotne znaczenie w przeznaczonych dla niego salach w Sukiennicach, których restauracyja zbliża się do końca.

Krakowianka (Anna), pseudonim Anny Liberówny (ob. Libera w dz. gł.).

Kramsztyk (Izaak) ogłosił jeszcze przekład „*Przy-*

słów Salomona" (1877). — **Kramsztyk** (Stanisław) ogłosił jeszcze „*Wykład fizyki*" (1877, w *Panteonie wiedzy ludzkiéj*, wydawanym przez Wiślickiego); „*Arytmetyka handlowa*" (część ogólna, 1879), oraz przełożył Reicha „*Studyja nad kobietą*" (1878 r.). Z prac zamieszczanych w czasopismach wymienimy „*Dowody obrotów ziemi*" (w *Przyr. i Przem.*, 1878). **Kramsztyk** (Zygmunt) wydał jeszcze „*Optometryję objektywną*" (Par. 1879).

Krasicki (Ignacy). Zbiór zupełny dzieł K. wychodzi w Warszawie od 1878 (w *Bibl. najcelniejszych utworów liter. europ.*). A. Weinert odszukał część obszernego herbarza K. — Porów. Kraszewskiego „*K., życie i dzieła, kartka z dziejów literatury*" (*Ateneum* 1878).

Krasiński (Zygmunt). Zbiorowe wydanie dzieł K. ukazało się we Lwowie 1875 ze wstępem Tarnowskiego. Zbiór poezyj niedrukowanych wyszedł w Krakowie (1877), niektóre zamieściła *Kron. rodzinna* 1877—8, gdzie się téż ukazała 1876 „*Z. K. wycieczka w góry Szwajcaryi, odbyta wspólnie z Mickiewiczem i Odyńcem*". Niektóre utwory przełożyła na język angielski Marty Walter Cook († 1874), wyszły one w Filadelfii (1876), niektóre poezyje tłumaczył téż na angielski Bulloch-Hall. — Wdowa po *Z.* K., hr. Elżbieta z Branickich, K. † 1876 r. w Krakowie.

Krasiński (Henryk), od r. 1838 przebywał w Anglii, walcząc z niedostatkiem, † 1876 w Londynie.

Krasnohorska (Eliza), pseudonim poetki czeskiéj *Henryki Pechówny*, ur. 1847 w Pradze; po śmierci ojca, oddana na pensyję prywatną, uczyła się po niemiecku i francuzku, a znajomość czeskiego wyniosła jedynie z domu. Skargi znajomych muzyków na brak tekstów do kompozycyi skłoniły ją do napisania libreta do Bedlowéj *Leili*, następnie do *Tajemstv* Smetany (1878 r.). Do poezyi zwróciła się za natchnieniem powieściopisarki Svietli, wyszły one p.t. „*Z maji žiti*", „*Ze Szumavy*", „*Pievec volnosti*", to ostatnie w formie dyjalogu. Przełożyła téż wyjątki z *Pana Tadeusza* i zamierza dokonać całego przekładu. W r. 1875 przeniosła się ze wsi do Pragi i objęła redakcyję pisma *Ženske listy*, dążącego do rozszerzenia zakresu pracy niewieściéj.

Kraszewski (Józef Ignacy). Niespożyta i olbrzymia a różnostronna działalność K. coraz potężnieje, czyniąc go jednym z najobfitszych pisarzy wszystkich czasów, a zapewne najpłodniejszym ze spółczesnych. Powieści jego drukuje się po kilka, kilkanaście na raz w różnych czasopismach polskich, które obok tego ozdabia korespondencyjami swemi o ruchu społecznym i literackim Europy. Stale przebywa wciąż w Dreźnie, zkąd jednak często wybiega do Włoch dla utrzymania zdrowia; w 1875 zwiedził Szwajcaryję i Paryż.—Z powieści ogłoszonych w ciągu ostatnich lat kilku wymienimy: „*Morituri*" (2 t., 1874)—dramat bolesny, przedstawiający upadek rodziny arystokratycznéj, zarówno z powodu jéj cnót, jak i błędów przeszłości; w powieści „*Resurecturi*" (2 t., 1876), słabszéj pod względem artystycznym, drogę do podźwignięcia wskazuje ofiara i praca. Spowinowaconą z poprzedniemi pod względem myśli przewodniéj jest powieść „*Niebieskie migdały*" (3 t., 1876). Daléj: „*Pamiętniki panicza*" (1875); „*Król i Bondarywna*" (1875); „*Roboty i prace*" (1875); „*Kawał literata*" (szkice z końca XVIII w. 2 t., 1876) i t. d. Z powieści politycznych, wydawanych pod pseud. *Bolesławity*, oprócz wymienionych w enc., przytoczymy: „*My i oni*"; „*Dziecię starego miasta*"; „*Para czerwona*"; „*Hybrydy*" i in. W ostatnich czasach z upodobaniem zwrócił się K. do powieści historycznych; ciekawy zwłaszcza jest ciąg odnoszący się do epoki Sasów: „*Hrabina Cosel*" (1874); „*Brühl*" (1874); „*Z siedmioletniéj wojny*" (1875 r.); „*Starosta warszawski*" (1876),—téj ostatniéj bohaterem jest Aloizy Brühl, syn ministra, a na scenę wprowadzeni są główniejsi działacze drugiéj połowy zeszłego stulecia. Do téjże kategoryi należą „*Krzyżacy*" (1874), z czasów Kazimierza Jagiellończyka; „*Powrót do gniazda*" (z podań XVI w.); „*Historyja o Janaszu Korczaku i piękněj miecznikównie*" (1875); „*Ostatnie chwile księcia Wojewody (Panie kochanku)*" (1875), istotne arcydzieło pod względem pomysłu i wykonania. Niezależnie od powyższych powziął K. pomysł opracowania całego cyklu powieści historycznych, któryby objął wszystkie epoki dziejów naszych, począwszy od czasów bajecznych. Pierwszy utwór tego szerego stanowi „*Stara baśń*" (3 tomy, 1876), obejmująca legendę piastowską i należąca do arcydzieł K. Daléj idą: „*Lubonie*" (2 t., 1876), z czasów Mieczysława I.; „*Bracia zmartwychwstańcy*" (3 t., 1876), z czasów Bolesława Chrobrego; „*Mosław*" (2 t., 1877), z XI w.; „*Boleszczyce*" (2 t., 1877), z czasów Władysława Szczodrego; „*Królewscy synowie*" (4 t., 1877), z czasów Władysława Hermana i Bolesława Krzywoustego; „*Historya prawdziwa o Petrku Właście Palatynie, którego zwano Duninem*" (2 t., 1878), z XII wieku; „*Stach z Konar*" (t. 1879). I w ostatnich czasach ogłosił K. kilka utworów dramatycznych: „*Kosa i kamień*" (1874), „*Dzień trzeci maja*" (1876) i in. — „*Rachunki sumienia*" po r. 1870 wydawane już nie były. Przytoczyć tu daléj należy, że przekład polski Szekspira (1875—7) opatrzył K. jego życiorysem oraz objaśnieniami do każdego utworu oddzielnie, w *Ateneum* drukował *studyjum o Krasickim* (r. 1876), wydał „*Biblijotekę pamiętników i podróży po Polsce*" (6 t., 1870—2),—a w wielu kwestyjach niejednokrotnie głos zabierał. Wyliczenie i zebranie większych i mniejszych prac K. stanowić będzie mozolne zadanie biblijografa.—Zbiorowego wydania lwowskiego powieści K. wyszło 75 tomów. W r. 1879 przypada 50 letnia rocznica działalności literackiéj K. Rok ten jubilejuszowy stanowi istotną uroczystość narodową. Ze wszystkich ognisk i zakątków kraju odzywają się głosy uwielbienia dla olbrzyma piśmiennictwa polskiego, zewsząd napływają projekta uczczenia go. Uroczystość narodowa, mająca odbyć się w Krakowie, naznaczona jest na Wrzesień, i już dziś znajduje odgłos daleko po za granicami kraju, a K. zasłużył niewątpliwie na uznanie całéj Europy. W Warszawie od 18.. wy-

chodzi *wydanie jubileuszowe dzieł* K. w 15 t., obejmujące wybór jego powieści, a oprócz tego przygotowuje się *Książka zbiorowa*, mająca objąć utwory kilkunastu pisarzy, poświęcone wyłącznie ocenie działalności K.

Kraszewski (Kajetan), najmłodszy z braci Józefa Ignacego, zajmuje się astronomiją i opracowywał ten dział wiedzy w *Enc. powsz.* (większéj). Probuje téż sił w literaturze powieściowéj: *„Votum“* (w *Kłosach* 1875); *„Koniuszy Brzeski“* (Lwów 1875), rzecz osnuta na podaniu z życia Karola Radziwiłła (Panie Kochanku); *„Chełmianie“*, obraz historyczny (1878). Ogłosił téż komedyję *„Uproszone zaloty“* (1878), oraz wydał *„Monografije domu Kraszewskich vel Kraszowskich Jastrzębczyków“* (Pozn. 1861).

Kraus (Franciszek Ksawery), archeolog i historyk niemiecki, był prof. w Strasburgu, w 1848 powołanym został na katedrę historyi kościelnéj w Freiburgu. Ogłosił: *„Die christliche Kunst in ihren frühesten Anfängen“* (1872); *„Roma subterranea“* (1878); *„Lehrbuch der Kirchengeschichte“* (4 tomy, 1872—6); *„Kunst und Alterthum in Elsass-Lothringen“* (od 1876); *„Charakterbilder aus der christlichen Kirchengeschichte“* (od 1876).

Kraut (Wilhelm Teodor) † 1873.

Krauze (Antoni) † 1831 w Warszawie.

Krążenie, ob. Obieg krwi.

Krementz (Filip), biskup warmiński spółczesny, ur. 1819 w Koblencyi, gdzie w 1848 został proboszczem. Biskupem jest od 1867; na soborze watykańskim był przeciwnikiem dogmatu nieomylności, ale z powodu kroków przedsiębranych przeciw starokatolikom popadł w konflikt z rządem pruskim.

Kremer (Alfred), ogłosił jeszcze *„Kulturgeschichte des Orients unter den Chalifen“* (2 t., 1875—6).

Kremer (Józef) † 1875 w Krakowie. Po śmierci jego wyszły *„Początki logiki dla szkół średnich“* (Krak. 1876). Zupełny zbiór dzieł K. wychodzi od 1877 w Warszawie pod redakcyją H. Struvego.— Por. H. Struvego *„J. K. i Karol Libelt“* (w *Kłosach*, 1875 Nr. 525—548), oraz Krupińskiego w *Tyg. ill.* (1875 r.).

Kreutz (Feliks), spółczesny geolog polski, mieszkający we Lwowie, ogłosił: *„Tatry i wapienie ryfowe w Galicyi“* (Krak. 1868); *„Trachyt sanidyno-oligoklazowy“* (1868) i in.

Kroacyja. Ludność K. (1876) 1,156,000 m., Pogranicza zaś Wojskowego, przyłączonego do K., 691,000.—W r. 1877 pomiędzy K. a rządem węgierskim zaszło nieporozumienie co do kapitału powstałego ze sprzedaży lasów w dawném Pograniczu Wojskowém, który miał być użyty na szkoły i koleje żelazne, w końcu jednak tegoż roku nastąpiła ugoda, mocą któréj $52^2/_3$% tego kapitału ma być obracanych na koleje żelazne a reszta na instytucyje autonomiczne, drogi i szkoły. Od 1877 Kroaci nalegali na Austryję do wojny z Turcyją i do przymierza z Rossyją, zajęcie przeto Bośnii i Hercogowiny znalazło gorące uznanie w K., gdzie w skutek tego ożywiły się pragnienia wielkoilliryjskie.

Krocionogi, *tysiąconogi*, *wielonogi* (*Myriapoda*), gromada zwierząt z typu stawonogich, obejmująca zwierzęta lądowe, z głową oddzieloną i licznemi, dosyć jednostajnemi stawami, o jednéj parze czułków i licznych parach nóg, oddychające dychawkami. Jestto gromada nieliczna i była dawniéj łączona z owadami lub skorupiakami. Ciało ich jest walcowate lub spłaszczone; na każdym pierścieniu osadzoną jest jedna lub dwie pary nóg. Oczy, zebrane w grupy, osadzone są przy podstawie rożków; gębę uzbrajają dość mocne szczęki. Budowa organów wewnętrznych K. zgodna jest z budową owadów, układem nerwowym zbliżone są do pierścienic, środkowym przyrządem krążenia jest wydłużone naczynie grzbietne. Płeć mają rozdzieloną. Samice są zwykle większe, jaja składają w ziemi; młode odbywają niejakie przemiany. Żyją pod kamieniami, korą drzew, w miejscach ciemnych, wilgotnych i w ziemi.—Dzielą się na dwa rzędy—*tęporożne (Chilognatha)* i *ostrorożne (Chilopoda)*; pierwsze mają ciało walcowe, żywią się gnijącemi częściami roślinnemi, drugie płaskie, karmią się drobnemi zwierzątkami. Przykładem pierwszych są *skulica (Glomeris)*, *krocionóg (Julus)*, mający własność zwijania się w krąg, przyczém leży nieruchomo; drugich—*tysiączonóg* (*Scolopendra*). Specyjalne prace o K. są: Brand a, Gervais'go, Newporta, Fabra, Saussure'a, Kocha i in.

Króleczyk (Adam), podróżnik, ur. 1826 w Niednowie, w Prusiech zachodnich, † 1872 r. w Hongkong; po ukończeniu studyjów teologicznych w Królewcu, był pastorem na Mazurach, w 1859 wstąpił do misyjonarzy angielskich, a wysłany do Chin, osiadł 1864 w Szeklung, zkąd robił wycieczki po kraju. Ogłosił: *„The manners and the costums of Ju-tse“* (Hongkong 1872); *„The entrance of the Yiu-territory“* (1870).

Królikowski (Karol Ludwik), filozof polski, ur. 1807, † 1871, utrzymywał pensyjonat w Krakowie, następnie przeniósł się do Paryża, gdzie założył księgarnię i wydawał pismo *„Polska Chrystusowa“* (2 t., 1842—46); w dziele tém połączył wszystkie niemal systemy filozoficznego mistycyzmu. Oprócz tego ogłosił *„Mémoire historique et politique sur l'état actuel de la ville libre de Cracovie“* (1840) i in.

Królodworski rękopis. Spór o autentyczność K. r. rozstrzygniętym nie został, w 1878 r. zaprzeczył jéj Szembera w czwartéj edycyi dziejów piśmiennictwa czeskiego; z obroną wystąpił znów Jireczek.

Kronenberg (Leopold), zasłużony przemysłowiec i finansista polski, ur. 1812 w Warszawie, † 1878 w Nicei, stał przez długi czas na czele całego ruchu ekonomicznego w król. polskiém, a wytrwałą i pomyślną pracą nagromadzone w rękach jego znakomite środki majątkowe stały się podstawą czynnéj, śmiałéj i pożytecznéj dla kraju działalności. Jego bezpośredniéj inicyjatywie, albo przynajmniéj silnemu udziałowi, zawdzięcza się utworzenie licznych instytucyj finansowych, które zapewniły byt znacznéj części inteligencyi krajowéj, dla któréj zamknęły się dawniejsze drogi działalności i bytu. Koléj terespolska i nadwiślańska zbudowa-

ne zostały pod jego kierunkiem, a z administracyi drogi wiedeńskiéj usunął żywioł niemiecki. Miał znaczny udział w rozwoju przemysłu cukrowniczego, w przedsiębierstwach górniczych i w zakładaniu różnych fabryk. Bank handlowy, towarzystwo warszawskie ubezpieczeń od ognia, kasa przemysłowców warszawskich, są—można powiedzieć—dziełem K. Pod jego wpływem przekształcił się urząd starszych kupiectwa i powstał komitet giełdowy w Warszawie, powaga jego przyczyniła się do powstrzymania naszego rynku handlowego od ryzykowanych spekulacyj i uchroniła go od gwałtownych wstrząśnień, któremu uległy kraje daleko bogatsze. W towarzystwie kredytowém miejskiém, towarzystwie wzajemnego kredytu i innych nowych instytucyjach finansowych niemniéj był żywym uczestnikiem i sumiennym doradcą. Pod jego zarządem powstały szkoły techniczne przy kolei wiedeńskiéj i nadwiślańskiéj, oraz kasy przezorności przy tychże drogach, a z własnych funduszów założył szkołę handlową wyższą w Warszawie. Zakupieniem *Gazety codziennéj* (następnie *Polskiéj*) i powierzeniem jéj redakcyi Kraszewskiemu 1859, przyczynił się niemało do podniesienia dziennikarstwa warszawskiego. Kierunek pozostałego po nim domu bankierskiego i związanych z nim przedsiębierstw przeszedł w ręce trzech jego synów: Stanisława, Leopolda i Władysława.—Wyczerpujący życiorys K., któryby musiał być zarazem obrazem rozwoju ekonomicznego kraju w ciągu ostatnich dwudziestu lat, dotąd się nie pojawił.

Krowicki (Marcin), przez zmyłkę w encykl. Kronicki.

Krüdener (Mikołaj Pawłowicz, baron), generał rossyjski, ur. 1811 r. w Estlandyi, wstąpił 1828 do korpusu inżynierów a po ukończeniu akademii wojskowéj został zaliczony do sztabu generalnego 1836; w 1849 został pułkownikiem i oberkwatermistrzem korpusu gwardyi, w 1859 r. generałem i dowódcą wołyńskiego pułku gwardyi, na którego czele miał udział w zwalczaniu powstania polskiego 1863, w 1865 generał-lejtnantem, a 1876 dowódcą 9 korpusu armii, który 1877 przyłączony został do armii naddunajskiéj. 16 lipca zdobył Nikopolis, ale 20 lipca dywizyja jego, pod wodzą generała Schilder Schuldnera, poniosła klęskę pod Plewną, a 30 lipca sam niepomyślnie walczył z Osmanem paszą. Pozostał ze swym korpusem pod Plewną aż do jéj poddania się, a następnie mianowanym został pomocnikiem głównodowodzącego wojskami okręgu warszawskiego.

Kruk (Kalasanty), pseudonim Kazimierza Chłędowskiego (ob.).

Krup, w ogóle pewna forma zapalenia błon śluzowych, przy któréj wysięk włóknikowy, krzepnący w postać błoniastą, osiada na powierzchni i bez jéj uszkodzenia odjęty być może. W ten sposób istnieć może krupowe zapalenie gardła, łącznicy oka, płuc i t. d. Specyjalnie tym wyrazem oznacza się krupowe zapalenie krtani, zdarzające się najczęściéj w pierwszych latach życia i stanowiące jednę z najbardziéj zabójczych chorób wieku dziecięcego. K. jest chorobą gorączkową, objawia się zrazu głosem ochrzypłym i dusznością. Właściwe objawy występują nagle, zwykle w nocy i zależą od mniéj albo więcéj zupełnego zatkania krtani skrzepłym wysiękiem. Dziecię budzi się nagle z objawami duszenia; wśród krztuszenia wyrzuca wysięk, stanowiący mniéj albo więcéj dokładny odlew wnętrza krtani, poczém następuje ulga, zanim na nowo zebrany wysięk nowego nie spowoduje napadu. Często dzieci umierają w czasie napadu, często po przejściu K. ulegają ciężkim chorobom płucnym. Leczenie polega na użyciu środków przeciwzapalnych, jak pijawki, ciepłe okłady i t. d., na wcieraniu lekarstw mających wysiękowi bardziéj płynne nadać własności. W chwili napadu najłatwiéj wysięk usunąć się daje za pomocą środka wymiotnego. W razie grożącego niebezpieczeństwa należy krtań przeciąć poniżéj, ażeby powietrzu dostęp do płuc otworzyć. W odpowiedniéj chwili i umiejętnie zastosowana operacyja ta stanowi w leczeniu K. czynnik bardzo ważny.

Krupiński (Franciszek Salezy), ogłosił jeszcze przekład „*Logiki*“ Baina (2 t., Warsz. 1878), oraz rozprawy „*O Kremerze i Libelcie*“ (*Tyg. ill.* 1875); „*O romantyzmie i jego skutkach*“ (w *Ateneum* 1876). Ostatnia ta rozprawa wywołała wiele wrzawy z powodu napadów autora na wszystkich romantyków ostatniego okresu literatury polskiéj, nie wyłączając Mickiewicza.

Krupowicz (Maurycy), archeolog, ur. 1823 w Wilnie, był sekretarzem komisyi archeolog. wileńsk., następnie przeniósł się do Warszawy i został sekretarzem ks. Borjatyńskiego. W r. 1869 redagował w Wilnie pismo „*Po ziarnie*“. Wydał „*Zbiór dyplomatów rządowych i aktów prywatnych do dziejów Litwy*“ (Wilno 1858). Z rękopisów pozostałych po Ign. Daniłowiczu opracował: „*Skarbiec dyplomatów papieskich do dziejów Litwy i Rusi*“ (2 t., 1860—2).

Krzeczunowicz (Kornel), ekonomista spółczesny, obywatel galicyjski i poseł na sejm lwowski, oprócz wielu prac w czasopismach ogłosił: „*Betrachtungen über die Behandlung der Streitigkeiten zwischen den gewesenem Herrschaften und den ehemaligen Unterthanen in Gallizien*“ (Lwów 1851, 2 wyd., Wied. 1861); „*Rzecz o katastrze w Galicyi*“ (Krak. 1860); „*Przeciw ustawie o podatku gruntowym*“ (Lwów 1871) i in.

Krztusiec, *koklusz*, w enc. przez omyłkę wydrukowano Krętusiec i zamieszczono na str. 457.

Krzywicki (Prokop), kaznodzieja, † 1834 w Krzemieńcu.

Krzyżanowski (Hieronim), spółczesny prawnik, ur. 1819 we wsi Kolombrodzie w Bialskiém, nauki uniwersyteckie pobierał w Petersburgu, poczém był tamże urzędnikiem i profesorem uniwersytetu, następnie dyrektorem wydziału wyznań w Warszawie, nakoniec członkiem senatu. Wydał: „*Wzgliad na sowremiennoje graždanskoje zakonodatielstwo wo Francyi*“ (1858); „*Zbiór przepisów o fabrykach i dozorach kościelnych*“ (1863); „*Zasady postępowania sądowego cywilnego*“ (1864) i in.

Księżarski (Henryk), spółczesny teolog i kaznodzieja, profesor akademii krakowskiéj, kaznodzieja katedralny, pleban w Modlniczy; oprócz wielu mów pogrzebowych oraz wierszy okolicznościowych, wydał: „*Kazania pasyjne*“ (1859); „*Pięć kazań na uroczystość św. Jana Kantego*“ (1869); „*Dokumenta tyczące się wcielenia rzeczypospolitéj krakowskiéj*“ (1872). — Nadto 1848 redagował w Krakowie czasopismo dla ludu p. t. *Prawda.*

Kubala (Ludwik), historyk spółczesny, oprócz wymienionych wydał: „*Stanisław Orzechowski i wpływ jego na rzeczpospolitą w obec reformacyi*“ (1870), zalecające się nowością poglądów.

Kubalski (Mikołaj Ambroży), publicysta, urodz. 1794 w Sadomierskiém, † 1873 w Galicyi; za młodu służył wojskowo, potem przez długi czas przebywał we Francyi, zajmował się statystyką i dziejami plemion słowiańskich, pisał po francusku. Oprócz licznych broszur i rozpraw, pomieszczanych w czasopismach, wydał: „*Mémoires sur l'expedition en Suisse et en Savoie dans les années 1833—34*“ (1836); „*Statistique de l'Empire de la Russie*“ (1838); „*Statistique des peuples slaves*“ (1840); „*Recherches historiques et statistiques sur les peuples d'origine slave*“ (2 t., 1852); „*Vie et avantures du Cte M. Beniowski*“ (1853); „*Voyage entre la mer Baltique et la mer Noire*“ (1854); „*Tableau de l'Europe orientale*“ (1854); „*Considerations sur le passé et l'état actuel de la Pologne*“ (1863) i in.

Kubary (Jan), podróżnik spółczesny, ur. około 1843 w Warszawie, był czas jakiś na wydziale lekarskim w Warszawie, ale nie ukończywszy nauk, wyjechał do Niemiec i w r. 1869 przyjął obowiązki ajenta domu handlowego Godeffroy i wysłany został na ocean Spokojny w celu dostarczania przedmiotów etnograficznych i przyrodniczych do muzeum Godeffroy w Hamburgu. Zwiedził znaczną część wysp Pelew, Mulgrawe i Karolińskich, oraz Żeglarskich. Opis jego podróży umieszczony był w *Journal des Museums Godeffroy;* niektóre w *Tyg. ill.* (1873).

Kuh (Emil), poeta i pisarz niemiecki, ur. 1828 r. w Wiedniu, profesor literatury niemieckiéj w akademii handlowéj tamże, † 1876 w Meran. Wydał: „*Erzählungen*“ (1857); „*Gedichte*“ (1858); bijografije *Stiftera* (1868) i *Hebbla* (2 t., 1877).

Kuh (Dawid), spółczesny publicysta niemiecki, ur. 1818 w Pradze, z pochodzenia izraelita, studyjował w m. rodzinném i w Wiedniu prawo a następnie medycynę; kilkakrotnie zmieniał stan i przekonanie, był redaktorem kilku czasopisów rozmaitéj barwy, stronnik Czechów, następnie zacięty nieprzyjaciel Słowian. Wybierany był posłem na sejmy austryjackie z Czech. 1858, będąc redaktorem czasopisma *Tagesbote* w Pradze, prowadził głośną polemikę przeciwko autentyczności Rękopisu królodworskiego. † 1879 w Pradze.

Kuhn (Franciszek baron von Kuhnenfeld), feldmarszałek austryjacki, był do 1874 ministrem wojny, poczem został dowódcą wojsk w Gratz.

Kühn (Julijusz), pisarz z zakresu gospodarstwa wiejskiego, ur 1825 w Pulsnitz (w Górnych Łużycach), zarządzał majątkami hr. Egloffstein pod Wielką Głogową, poczem został dyrektorem instytutu agronomicznego w Halli. Wydał: *Krankheiten der Kulturgewächse*“ (2 wyd., 1859); „*Zweckmässige Ernährung der Rinder*“ (6 wyd., 1873) i in.

Kühnast (Ludwik), spółczesny historyk, nauczyciel gimnazyjalny w Rastenburgu, wydał: „*Historische Nachrichten über die Stadt Bromberg*“ (1837); „*De comitibus Martini Galli*“ (1841); „*Deutsche Kirchenlieder in Polen*“ (1857); „*Statistische Mittheilungen über Littauen und Masuren*“ (2 t., 1863).

Kühner (Rafał), filolog i pedagog niemiecki, † r. 1878 w Hanowerze; wydał jeszcze „*Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*“ (t. 1, 1877).

Kujot (Stanisław), pisarz polski spółczesny, ksiądz, ur. 1845 w Kełpinie, w Prusiech królewskich. Nauki pobierał w gimnazyjum w Chojnicach i w Chełmie, 1865 r. wstąpił do seminaryjum duchownego w Pelplinie a od 1868—72 słuchał historyi i języków starożytnych w Münster i w Berlinie. — Po krótkiéj pracy w parafii (w Gniewie), został nauczycielem w biskupiém progimnazyjum w Pelplinie, na któréj to posadzie dotychczas pozostaje.—Roku 1875 obrano go wiceprezesem wydziału histor. towarzystwa naukowego w Toruniu.—K. jest autorem wielu prac historycznych, które bądź wyszły osobno, jak: „*Rys urządzeń państwowych w Polsce, dla uczniów gimnazyjów*“ (Pelplin 1873); „*Opactwo Pelplińskie*“ (1875); „*Szkic biblijograficzny o kronice pelplińskiéj*“ (1876 r.), bądź umieszczone były w czasopismach, jak „*Matthaeus Parisius a Inocento IV*“, „*O Cystersach w Łeknie*“, „*Wyprawa Husytów na Pomorze r. 1433*“ (w *Tyg. Katolickim* od r. 1872), „*O księciu pomorskim Grzymysławie*“, „*Zdrada pod Gąsawą r. 1227*“, „*Z przeszłości Pelplina*“, „*O Beghinach w Kuszczorku pod Toruniem*“, „*Studyjum krytyczne o bitwie pod Płowcami*“ (w *Warcie*), „*Margrabiowie Brandenburscy w dziejach Pomorza za księcia Mestwina II*“ (w *Roczniku* I Tow. Nauk. w Toruniu r. 1878). Prócz tego wydał dwie powieści ludowe: „*Głowa św. Barbary*“ (1875) i „*Pierwsze nawrócenie Prusaków*“ (1877).

Kujundžic, *Kujundżić* (Mikołaj), spółczesny filozof i poeta serbski, piszący pod pseudonimem *Aberdar*, ur. 1842 w Belgradzie, nauki pobierał tamże, oraz w Wiedniu, Monachijum, Paryżu i Londynie; 1866 został profesorem filozofii w szkole głównéj w Belgradzie, wkrótce jednakże uznano wykłady jego za niebezpieczne i mianowano go urzędnikiem w minist. spraw wewnętrznych, skąd po 2 latach wziął uwolnienie i objął redakcyję czasopisma *Mlada Srbadija*, wydawanego przez Omladinę serbską; późniéj został sekretarzem towarzystwa naukowego. Wydał: „*Gusle*“ (1861); „*Prvi jek*“ (1868, zbiór drugi 1871; trzeci 1874). Nadto, oprócz artykułów umieszczonych w czasopismach, wydał: „*Filosofija u Srba*“; „*Prakticzni pravac*“ (1868); „*Nauka o osecanija*“ (1867); „*Nauka o swesti*“ (1872) i in.

Kukuchota (niebieskie miasto), miasto w Mongolii, w pobliżu muru chińskiego; główny punkt handlu wielbłądami. W 20 tutejszych klasztorach znajduje się około 20,000 mnichów.

Kuku-Nor (niebieskie jezioro, po chińsku *Tsing-hai*), stepowe jezioro słone w Azyi Środkowéj, w urodzajnéj okolicy, ma 5,121 kilometrów kwadratowych powierzchni, wzniesione na 3,199 metrów nad poziom morza.

Kulawski (Walenty), historyk, ur. 1796 w Bolesławcu, w Kaliskiém, † 1862 w Krakowie, gdzie był nauczycielem w liceum ś. Anny. Przyjaciel Lelewela, zamierzał z nim razem opracować historyję powszechną, lecz wypadki polityczne stanęły temu na zawadzie; z materyjałów jednak zebranych pozostawił w rękopisie olbrzymie dzieło, oraz *Historyję Piastów szlązkich* w 13 t., również w rękopisie, wyjątki tylko z niéj drukowane były w programatach licealnych i Rocz. Tow. Nauk.

Kulczycki (Władysław), spółczesny literat, poeta, tłumacz i publicysta, przez długi czas przebywał w Rzymie, gdzie był szambelanem zmarłego papieża Pijusa IX; pisał korespondencyje z Rzymu do gazet polskich, tłumaczył Dantego, z którego dwie pieśni wydrukowano w *Dodatku do Czasu* (r. 1857) oraz Lacordaira „*O wolności Włoch*“ (1860). Nadto wydał: „*Papiestwo i aneksyja*“ (1860 r.); „*Włochy w obec Pijusa IX*“ (1860); „*La Polonia e l'Italia dinanzia Pio IX*“ (1859); „*Izella*“, poemat (1871).

Kuldża, okrąg rossyjski w Azyi Środkowéj, w gub. turkiestańskiéj, na północnéj pochyłości gór Niebieskich (Thian-Szan), 71,213 kilom. kw. i około 100,000 ludności. Miasto główne *Kuldża*, nad rz. Ili, w pobliżu granic Syberyi, ważny punkt handlowy.

Kuliczkowski (Adam), pisarz spółczesny, ur. 1843 r.; oprócz wymienionych w główném dziele wydał: „*Wypisy polskie dla szkół*“ (1870); „*Trzecia książka do czytania i nauki języka polskiego*“, spólnie ze Starklem (1877); „*Stosunek zarysu dziejów literatury do badań i pomysłów Małeckiego*“ (Lwów 1875), jestto odpowiedź krytykom jego dziejów literatury.

Kulik (Jakób Filip), matematyk, † 1863 w Pradze.

Kullak (Teodor), fortepianista i kompozytor muzyczny, ur. 1818 w Krotoszynie, uczeń Dehna i Tauberta w Berlinie, od 1850 jeden z dyrektorów konserwatoryjum Marxa tamże, założył 1855 nową akademiję muzyczną. Napisał wiele trudnych utworów muzycznych, zwłaszcza zaś wyborne etiudy, koncerta i t. d.—Brat jego **Kullak** (Adolf), ur. 1823 w Międzyrzeczu (w Poznańskiém), † 1862 r. w Berlinie, dał się również poznać jako kompozytor wielu utworów salonowych. Nadto wydał: „*Das Musikalisch-Schöne*“ (1858); „*Die Aestetik des Klavierspiels*“ (2 wyd., 1876) i in.

Kumarsi, stolica państwa Assantów, liczy około 100,000 m.

Kummer (Rudolf Ferdynand von), generał pruski, ur. 1816 r. w Sulejowie w Poznańskiém, 1834 porucznik, 1866 dowodził brygadą w armii Menu, 1870 r. początkowo 3-cią dywizyją rezerwy pod Metz, następnie 15 dywizyją pierwszéj armii pod Amiens, Bapaume i St. Quentin, 1873 mianowany generałem piechoty.

Kunasiewicz (Stanisław), spółczesny archeolog, zamieszkały we Lwowie, oprócz artykułów zamieszczonych w rozmaitych czasopismach, wydał: „*Przechadzki archeologiczne po Lwowie*“ (2 zesz., 1873—74); „*O wykopaliskach, popielnicach* i t. d.“ (1872); „*O wykopaliskach Józefpolskich*“ (1873); „*Zajęcie Rusi, utrata téjże i ponowne przyłączenie do Polski*“ (Lwów 1874); „*Eustachy hr. Tyszkiewicz*“, wspomnienie pośmiertne (Lwów 1874) i in.

Kundmann (Karol), rzeźbiarz, ur. 1838 w Wiedniu, profesor akademii sztuk pięknych tamże. Wykonał wiele posągów w arsenale, pomnik Schuberta i in.

Kunik (Aryst), spółczesny historyk, numizmatyk i biblijograf rossyjski, ur. 1816 r.; po ukończeniu studyjów w uniwersytecie berlińskim, 1844 mianowany adjunktem historyi w akademii nauk w Petersburgu; od 1849 redaktor komisyi archeologicznéj, 1857 akademik, został 1858 biblijotekarzem akademii nauk i kustoszem gabinetu numizmatycznego w Ermitażu. Wydał między innemi cenną pracę „*Die Berufung der schwedischen Rodsen durch die Finnen und Slaven*“ (2 t., 1844—5); „*O rusko-wizantijskich monetach*“ (1860); „*Sbornik materijalow dlja istorii akademii*“ (2 t., 1865) i in.

Kunat (Stanisław), pisarz polski, † 1866 r. w Paryżu.

Kupelwieser, malarz historyczny, opuszczono imię *Leopold*, ur. 1796 (nie 1798); był od 1836 profesorem malarstwa historycznego w akademii sztuk pięknych w Wiedniu. Z obrazów jego najcelniejsze *Wniebowzięcie Maryi*, *Narodzenie N. M. P.*, i *Mojżesz modlący się o zwycięztwo nad Amalekitami*.

Kupelwieser (Franciszek), hutnik niemiecki, ur. 1830 w Wiedniu, studyjował w instytucie politechnicznym tamże oraz w szkole górniczéj w Leoben, następnie pracował przy piecach wielkich i giserni w Kemlicha, od 1866 profesor szkoły górniczéj w Leoben, poczem, po zreorganizowaniu takowéj na akademiję, pierwszy jéj rektor 1875—77. Oprócz licznych artykułów w czasopismach, wydał: „*Studien über Bessemerprozess*“ (1870); „*Die Kohlenreviere von Ostrau, Rossitz und Fünfkirchen*“ (1870); „*Beiträge zum Studium des Hohofenprocesses*“ (1873) i in.

Kurczola, wyspa na m. Adryjatyckim, ob. Curzola.

Kurelac (Franciszek), pisarz słowiński, † 1874 w Zagrzebiu; oprócz wymienionych wydał zbiór pieśni ludu chorwackiego p. t. „*Jaczke*“ (1873).

Kurlandyja, liczyła 1873 przeszło 637,000 m.

Kürnberger (Ferdynand), powieściopisarz niemiecki, ur. 1823 w Wiedniu, przebywa w Gratz; wydał romanse: „*Der Amerikamüde*“ (1856); „*Der Haustyrann*“ (1876); „*Novellen*“ (3 t., 1861—62) i inne.

Kurowski (Jan Nepomucen), pisarz z zakresu rolnictwa i technologii, † 1866 w Warszawie.

Kurschat (Fryderyk), spółczesny badacz języka litewskiego i leksykograf, profesor uniwersytetu królewieckiego, kaznodzieja ewangielicki litewski i przełożony seminaryjum litewskiego przy uniwersytecie w Królewcu, wydał nowe wydanie zbioru pieśni ludowych Rhesy p. t. „*Dainos*“ (1843); „*Bei-*

träge zur Kunde des lithuanischen Sprache" (2 t., 1843—49); „*Wörterbuch der littauischen Sprache*" (Halla 1870 i następne); „*Grammatik der littauischen Sprache*" (Halla 1878). Nadto 1855 redagował czasopismo w jęz. litewskim p. t. *Kalejwis.*

Kurylskie wyspy, od 1875 r. należą wyłącznie do Japonii; ogólna ich przestrzeń wynosi 14,554 kilom. kw.

Kurz (Hermann), poeta niemiecki, urod. 1813 r. w Reutlingen, † 1878 jako biblijotekarz w Tübingen. Wydał: „*Gedichte*" (1836); „*Dichtungen*" (r. 1839); „*Schillers Heimatsjahre*" (2 wyd., 1857); „*Der Sonnenwirt*" (3 t., 2 wyd., 1862); wyborne przekłady Gottfryda ze Strasburga („*Tristan und Isolt*" 3 wyd., 1877); Cervantesa („*Zwischenspiele*", 1868) i in. Zbiorowe wydanie jego dzieł wyszło p. t. „*Gesammelte Werke*" (10 t., 1874—75).

Kurzweil (Edward), spółczesny publicysta polski, ur. 1807 w Żółkwi, w Galicyi, nauki pobierał tamże, 1830 i 1831 r. walczył w szeregach wojska polskiego, poczem przeniósł się do Francyi, gdzie był nauczycielem szkoły wojskowéj w St. Cyr. Wydał między innemi z rękopisu dzieło kawalera d'Eon de Beaumont „*Idée de la république de Pologne et son état actuel*" (1840), które K. w przedmowie przypisuje posłowi przy dworze polskim hr. Broglie; „*Traité de la prosodie de la langue italienne*" (1862); „*Solutions possibles de la question polonaise*" (1863).

Kuszel (Aniela), autorka polska, † 1873.

Kuszian (Karol, baron), zasłużony patryjota chorwacki, ur. 1817 w Krapinie, † 1867 w Zagrzebiu; studyjował prawo w Peszcie, poczem był adwokatem, posłem na sejmy, na których gorliwie bronił sprawy narodowéj i energicznie występował przeciwko madziaryzowaniu kraju i ztąd wielce był popularnym i szanowanym. Do 1849 był redaktorem i spółpracownikiem czasop. *Slovanske Jiho* i *Prztel lidu*, poczem został wielkim notaryjuszem zagrzebskim.

Kuthy (Ludwik), poeta madziarski, ur. 1813 r. w Auszonyvásár, w kom. biharskim, † 1864; studyjował w Debreczynie, poczem był notaryjuszem kom. biharskiego, następnie redagował dyjaryjusz sejmu siedmiogrodzkiego w Klausenburgu, oraz został sekretarzem prywatnym hr. L. Batthyányi'ego. Oprócz kilku utworów dramatycznych pisał nowele, oraz wydał romans „*A haza rejtelmei*". Głównie zyskał uznanie poezyjami opowiadającemi.

Kutschker (Jan Chrzciciel), arcybiskup wiedeński, ur. 1810 r. w Wiese na Szląsku Austryjackim, 1857 był radcą w ministeryjum wyznań, 1862 został wyświęcony na biskupa, 1876 po Rauscher'ze został arcybiskupem wiedeńskim, 1877 kardynałem. Wydał cenną pracę: „*Das Eherecht der katolischen Kirche*" (5 t., 1856—7).

Kuzmany (Karol), patryjota i pisarz słowacki, † 1866 w Stubnie.

Kymmene-Elf, rzeka w Finlandyi, wypływa z jeziora Päijäne i wpada do zatoki Fińskiéj, pomiędzy Frederiksham i Louisa; długa 334 kilometrów.

Kymografion, przyrząd fizyjologiczny służący do badań nad krążeniem, wprowadzony przez Ludwiga. W przeciętą tętnicę przeznaczonego do badania zwierzęcia wprowadza się rurkę, w którą wpływająca krew porusza piórko, kreślące na obracającym się jednostajnie walcu linije krążenia. Na skreślonych linijach odczytać można i ilość uderzeń serca i ciśnienie krwi. Ponieważ bardzo rozmaite czynniki wpływają na krążenie krwi, a badanie tych wpływów jest zarówno dla fizyjologii jak i dla kliniki pierwszorzędnéj wagi, ztąd łatwo zrozumiéć znaczenie K. w pracowni fizyjologicznéj.

L.

Laband (Paweł), germanista, ur. 1828 w Wrocławiu, od 1864 profesor w Królewcu, od 1872 r. w Strasburgu. Wydał: „*Beiträge zur Kunde der Schwabenspiegels*" (1861); „*Magdeburger Rechtsquellen*" (1869); „*Die vermögensrechtlichen Klagen nach den sächsischen Rechtsquellen*" (1869); „*Das Staatsrecht des Deutschen Reichs*" (1876 i następ.).

Labillardière (Jan Julijan), naturalista i podróżnik francuski, ur. 1755 w Alençon, † 1834; studyjował medycynę w Montpellier, potem poświęcił się botanice i odbywał liczne podróże po Francyi, Anglii, Syryi, Libanie, Australii i Jawie. Wydał: „*Icones plantarum Syriae*" (1791—1812); „*Novae Hollandiae plantarum specimen*" (2 t., 1804); „*Rélation du voyage à la recherche de Lapeyrouse*" (2 t., 1800).

Labitzki (Józef), kompozytor muzyczny, urodz. 1802 pod Eger, od 1834 do 1868 dyrektor orkiestry kąpielowéj w Karlsbadzie, napisał wiele utworów do tańca, kwartetów, waryjacyj i t. d. — Syn jego **Labitzki** (August), objął po nim dyrekcyję orkiestry; ceniony skrzypek i autor utworów do tańca.

Laboulaye (Edward René Lefebvre de), prawnik

i publicysta francuski; był od 1871—76 członkiem zgromadzenia narodowego, poczem został senatorem dożywotnim. Oprócz wymienionych w głównem dziele wydał: „*Paris en Amerique*“ (1863, 21 wyd., 1869; przekład polski, 1867); „*Etudes comparées sur l'Allemagne et les pays slaves*“ (1855; 2 wyd., 1865) i w. in. W polskim przekładzie wyszła nadto jego „*Historyja Stanów Zjednoczonych*“ (Warszawa t., 1876—8) i powieść „*Abdallah czyli czterolistna koniczyna*“ (1869).

Laboureur (Franciszek Maksymilijan), jeden z celniejszych rzeźbiarzy włoskich, ur. 1767 w Rzymie, † 1831 tamże, wykonał wiele znakomitych utworów, znajdujących się w Rzymie, Lijonie i Wiedniu; w Warszawie jest jego dłuta grobowiec Stanisława Małachowskiego w kościele św. Jana.

Labrouste (Piotr Franciszek Henryk), słynny budowniczy francuski, ur. 1801 r. w Paryżu, † 1875 tamże; kształcił się w akademii sztuk pięknych, odbył następnie podróż do Włoch, poczem został 1829 inspektorem robót przy pałacu sztuk pięknych w Paryżu. Od 1867 po Hittorfie objął katedrę w akademii sztuk pięknych; nadto był członkiem akademii. L. słynął jako wyborny konstruktor; z prac jego celniejsze: szpital w Lausannie (1837); biblijoteka w Genewie (1848—50); biblijoteka narodowa w Paryżu i in.

Lachner (Franciszek), kompozytor muzyczny, † 1877.

Lacordaire (Jan Teodor), naturalista francuski, † 1870 w Lüttich; oprócz wymienionych w głównem dziele wydał: „*Monographie des coléoptères subpentamères*“ (2 t., 1845—48).

Lacroix (Paweł), pisarz francuski, wydał jeszcze: „*Moeurs, usages et costumes au moyen age et à l'époque de la renaissance*“ (1873); „*Vie militaire et religieuse au moyen age*“ (1874); „*Dix huitiéme siècle*“ (1875); „*Les sciences et les lettres au moyen age et à l'époque de la renaissance*“ (1876) i in.

Ladmirault (Ludwik René Paweł de), generał francuski, wybrany 1876 do senatu, zasiada na prawicy i jest wiceprezydentem tegoż ciała. Z powodu swych dążności klerykalnych, podejrzany u stronnictwa republikańskiego, został w Lutym 1878 usunięty ze stanowiska gubernatora Paryża i zastąpiony przez generała barona Aymarda.

Lafayette (Oskar Tomasz Gilbert du Motier, margrabia de), mąż stanu francuski, od 1876 senator dożywotni, zasiada na lewicy; ob. dzieło główne.— **Lafayette** (Edmund du Motier, margr. de), brat poprzedniego, od 1849 nie brał udziału w życiu politycznem, dopiero 1876 wybrany do senatu, należy do lewicy republikańskiéj.

Laforge (Anatol de), publicysta francuski, urod. 1821 w Paryżu, po ukończeniu studyjów prawnych obrał zawód dyplomatyczny i 1846 jeździł w misyi politycznéj do Hiszpanii; od 1848 r. był spółpracownikiem *Siècle'a*. Po 4 Września 1870 mianowany prefektem dep. Aisne, odznaczył się energiczną i szczęśliwą obroną m. St.-Quentin; następnie był prefektem dep. Niższych Pireneów. Po podpisaniu preliminaryjów pokoju usunął się od życia publicznego i został znowu spółpracownikiem *Siècle'a*. Z prac jego ważniejsze: „*L'instruction publique en Espagne*“ (1847); „*Des vicissitudes politiques de l'Italie dans ses rapports avec la France*“ (1850); „*Histoire de la République de Venise sous Manin*“ (2 t., 1853); „*La peinture contemporaine en France*“ (1856), oraz wiele broszur, z których nas bliżéj obchodzą: „*La Pologne devant les chambres*“ (1863); „*La Pologne en 1864*“ (1864); „*Lettres à Mgr. Dupanloup à propos de la Pologne*“ (1865) i in.

Lagarde (Paweł Antoni de), oryjentalista niemiecki, ur. 1817 r. w Berlinie, studyjował tamże oraz w Halli teologiję i języki wschodnie, habilitował się 1851 w Berlinie; 1852—3 przebywał w celach naukowych w Paryżu i w Londynie; od 1869 profesor języków wschodnich w Getyndze. Wydał: „*De Gerponicon versiane syriaca*“ (1855); „*Gesammelte Abhandlungen*“ (1866); *Materialen zur Kritik und Geschichte des Pentateuch*“ (1867); „*Beiträge zur baktrischen Lexikographie*“ (1868); „*Onomastica sacra*“ (2 t., 1870); „*Symmicta*“ (1877); „*Armenische Studien*“ (1877 r.); „*Semitica*“ (1878); „*Deutsche Schriften*“ (1878) i in. Nadto wydał tekst kilku pism syryjskich (1854—55), pięcioksięgu koptyjskiego (1867) i ewangielij arabskich (1864).

Laguéronnière (Ludwig Stefan Artur Dubreuil Hélion, wicehrabia de), publicysta francuski, † r. 1875; 1870 był posłem w Konstantynopolu.

Laird (Macgregor), podróżnik, ur. 1808 w Greenock.

Lakhnau, ob. **Luknow**.

Lam (Jan), pisarz polski, wydrukował jeszcze „*Żona w śniegu*“ (*Dziennik polski*, 1878); powieść „*Głowy do pozłoty*“ przełożoną została na język niemiecki (*Romanzeitung des Auslandes*, 1876 r.). Przed kilkoma laty proponowano mu miejsce fejletonisty w wiedeńskiéj *Neue freie Presse*, którego nie przyjął.

Lamarmora (Alfons *Ferrero*, margrabia di), mąż stanu i generał włoski, † 1878 we Florencyi. Gdy wskutek jego dzieła „*Un po più di luce*“ (1873), wymierzonego przeciwko Bismarckowi i dyplomacyi pruskiéj, izba przyjęła 1875 do nowego kodeksu karnego artykuł 196 o naruszaniu tajemnicy stanu, L. ogłosił broszurę „*I segreti di stato nel governo costituzionale*“ (1877), w któréj broni swéj poprzedniéj pracy i występuje przeciwko uchwale izby.

Lamartine (Alfons Prat de), poeta, historyk i mąż stanu francuski, † 1869 w Passy.

Lambl (Duszan), lekarz spółczesny, ur. 1824 r. w Pradze, studyjował medycynę tamże, poczem podróżował po kraju i Słowiańszczyźnie, zwiedził celniejsze miasta i uniwersytety w Europie; 1860 powołanym został na katedrę anatomii patologicznéj w uniwersytecie charkowskim, od 1871 objął katedrę kliniki terapeutycznéj w uniwersytecie warszawskim. Oprócz licznych rozpraw w języku niemieckim, czeskim i rossyjskim, wydał oddzielnie: „*Pohled na Bosnu*“ (1846); „*Ewropa w ohledu narodopisnem*“ (1846); „*Patologiczeskaja anatomija*“ (4 t., 1860—65) i in.

Lambruschini (Rafał), literat i publicysta włoski, † 1873 w San Cerbone pod Florencyją.

Lamé-Fleury (Julijusz Rajmund), literat francuski, ur. 1797 w Orleanie, za restauracyi wstąpił do wojska, z którego 1857 otrzymał uwolnienie w stopniu pułkownika. Wydał wiele dzieł dla młodzieży, z których celniejsze: „*Cours complet d'histoire racontée aux enfants*“ (18 t., 1829—44; przekład polski, 9 t., 1841); „*Mythologie racontée aux enfants*“ (1833, przekład polski 1846 i 1858); „*Biographie elementaire*“ (1839) i in.

Lami (Mohammed ben Osman), najcelniejszy i najpłodniejszy poeta turecki, † 1531 r.; oprócz wielu dzieł w prozie i przekładów perskiego poety Dżami, napisał 4 epopeje romantyczne: „*Wamik i Afra*“ (przekł. niem. Hammera-Purgstalla, 1835); „*Absal i Selman*“; „*Mędrzec i Ramin*“; „*Ferhâdnâmeh*“ (przekł. niem. Hammera-Purgstalla, 1852). Pomniejsze jego utwory wydał w tłumaczeniu Pfizmaier („*Kleinere Gedichte*“, 1839).

Lammers (August), ekonomista i publicysta niemiecki, ur. 1831 w Lüneburgu, studyjował w Getyndze, poczem poświęcił się publicystyce, był redaktorem rozmaitych czasopism, ostatnio od 1866 *Bremer Handelsblatt*. 1877 wybrany do sejmu pruskiego, przyłączył się do partyi narodowo-liberalnéj. Oddzielnie wydał: „*Die geschichtliche Entwickelung des Freihandels*“ (1869); „*Die deutschen Auswanderung unter Bundesschutz*“ (1869); „*Deutschland nach dem Krieg*“ (1871); „*Verjüngung der Kirche*“ (1876); „*Die Schutzzölle*“ (1878) i in. Nadto od 1878 redaguje wraz z swą żoną *Matyldą* L., autorką dzieła „*Die Frau, ihre Stellung und Aufgabe in Haus und Welt*“ (1878), tygodnik *Nordwest*.

Lamont (Jan), astronom, wydał: „*Handbuch des Erdmagnetismus*“ (1848); „*Astronomie und Erdmagnetismus*“ (1851 r.); „*Handbuch des Magnetismus*“ (1867). O zasługach jego w nauce ob. dzieło główne.

Lancaster (Józef), twórca metody wzajemnego uczenia, † 1838 w New Yorku. Wydał „*Improvenment in education*“ (1805).

Lancelloti (Jan Chrzciciel), nuncyjusz w Polsce, † 1656 r.; instrukcyja jego wydrukowaną została w Rykaczewskiego „*Relacyje nuncyjuszów*“ (t. 2-gi, str. 156).

Lancereau (Edward), oryjentalista francuski, ur. 1819 w Sedan, uczył się sanskrytu pod Langlois i Burnoufem, do 1849 r. profesor kolegijum Karola W., poczem oddał się wyłącznie studyjom nad językami wschodniemi; oprócz wielu artykułów, pomieszczonych w *Journal asiatique* i *Encyclopedie du XIX s.*, wydał: „*Chrestomathie hindi et hindouie*“ (1849); przekład „*Hitopadesy*“ (1855) i in.

Landesmann (Henryk), piszący pod pseudonimem *Hieronimus Lorm*, pisarz i poeta niemiecki, urod. 1821 w Nikolsburg w Morawii, przebywa w Dreźnie. Wydał między innemi romans „*Gabriel Selmar*“ (1863); „*Novellen*“ (2 t., 1856; zbiór drugi, 2 t., 1864); „*Gedichte*“ (2 wyd., 1875); „*Philosophisch-kritische Streifzüge*“ (1878 r.); „*Geflügelte Stunden*“ (3 t., 1875—76); „*Philosophie der Jahreszeiten*“ (1876); „*Todte Schuld*“, romans (2 tomy, 1876); „*Neue Gedichte*“ (1876) i in. W pismach swoich jest L. przedstawicielem pessymizmu.

Landié (Edward Augustyn), pedagog, ur. 1788 we Francyi, † 1853 w Warszawie, gdzie przez lat wiele był nauczycielem w szkołach rządowych i prywatnych. Wydał: „*Histoire morale de l'eloquence*“ (1815); „*Gramatyka francuska dla poczynających*“ (1840, 7 wyd. 1864); „*Chréstomatie française*“ (2 tomy, 1840; 6 wyd., 1855); „*Zbiór rozmów francusko-polskich*“ (1842).

Landois (Herman), zoolog, ur. 1835 w Münsterze, 1859 wyświęcony na kapłana, od 1862 nauczyciel nauk przyrodzonych w Botzlar, następnie w Münster, od 1873 profesor zoologii tamże. Wydał: „*Lehrbuch der Zoologie*“ (2 wyd., 1875); „*Ton- und Stimmapparate der Insekten*“ (1867); „*Thierstimmen*“ (1875). — **Landois** (Leonard), fizyjolog, brat poprzedniego, ur. 1837 w Münster, od 1863 profesor fizyjologii w Greifswaldzie, wydał: „*Lehre vom Arterienpuls*“ (1872); „*Transfusion des Bluts*“ (1875); „*Graphische Untersuchungen über den Herzschlag*“ (1876).

Lanfrey (Piotr), dyplomata i literat francuski, od 1875 senator, † 1877 r. w Paryżu; dzieła „*Histoire de Napoléon I*“ wyszedł t. 4 i 5 (do 1875).

Lang (Henryk), słynny teolog protestancki, † r. 1876 w Zürichu.

Langara, ob. Langora.

Lange (Maksymilijan), pisarz niemiecki, urodz. 1832 w Marburgu, przebywa w Lipsku, jeden z najlepszych szachistów niemieckich; wydał: „*Lehrbuch der Schachspiels*“ (2 wyd., 1865); „*Handbuch der Schachaufgaben*“ (1862); „*Feinheiten des Schachspiels*“ (1865).

Lange (Fryderyk Albert, nie zaś *F. Albin*, jak podano w główném dziele), filozof niemiecki, syn znakomitego teologa Jana Piotra L. (ob.), ur. 1828 r. pod Solingen, † 1875 jako profesor w Marburgu; oprócz wymienionych, wydał: „*Logische Studien*“ (1877).

Lange (Krystyjan Krzysztof Andrzéj), zasłużony pisarz norwegski, ur. 1810 w Staback pod Chrystyjaniją, początkowo studyjował teologiję, poczém poświęcił się badaniu dziejów, 1833 został nauczycielem instytutu morskiego a 1846 archiwistą państwa. Z dzieł jego ważniejsze: „*Diplomatarium norvegicum*“ (5 t., 1847—60); „*De norske Kloster Historie*“ (1836) i in.

Lange (Antoni), znakomity malarz krajobrazów, ur. 1779 w Wiedniu; ob. dzieło główne.

Langenbeck (Konrad Jan Marcin), słynny anatom i chirurg, ur. 1776 w Horneburgu, w Hanowerskiém, od 1804 profesor w Göttingen, 1807 założył tamże klinikę chirurgiczną i oftalmiczną, † 1851. Wydał: „*Nosologie und Therapie der chirurgischen Krankheiten*“ (5 t., 1820—50); „*Icones anatomicae*“ (8 t., 1826—39); „*Handbuch der Anatomie*“ (4 t., 1831—47) i in.—Syn poprzedzającego **Langenbeck** (Maksymilijan Adolf), również słynny chirurg i oftalmolog, ur. 1818 w Göttingen, od 1846 profesor tamże, od 1858 lekarz praktyczny w Hanowerze. Wydał: „*Klinische Beiträge*“ (2 tomy, 1840—45);

„*Impfung der Arzneikörper*“ (1856); „*Insolation des menschlichen Auges*“ (1859).

Langer (Antoni), poeta ludowy wiedeński, urod. 1824 r. w Wiedniu, studyjował tamże, poczem poświęcił się wyłącznie literaturze. Od 1850 redaguje czasopismo *Briefe des Hansjörgl.* Nadto napisał wiele sztuk ludowych, granych z powodzeniem na scenach przedmieściowych, wydanych po części w zbiorze „*Wiener Volksbühne*“ (4 t., 1859—64), oraz ogłosił kilka romansów, z których celniejsze: „*Der letzte Fiaker*“ (3 t., 1855); „*Die Rose vom Jesuitenhof*“ (1860—1861); „*Dämon Brandwein*“ (1863); „*Ein Polizeiagent von Anno 48*“ (3 wyd., 1868).

Langethal (Chrystyjan Edward), agronom i botanik, † 1878.

Langhans (Wilhelm), kompozytor i pisarz muzyczny, ur. 1832 r. w Hamburgu, kształcił się w konserwatoryjum lipskiém oraz w Paryżu pod Alardem, obecnie przebywa w Berlinie, gdzie jest profesorem historyi muzyki w akademii muzycznéj Kullaka. Z kompozycyj L. celniejsze: kwartet, *Symfonija z B dur*, utwory na skrzypce i fortepijan i in. Z dzieł jego ważniejsze: „*Das musikalische Urtheil*“ (1872); „*Ein Stück Orient*“, listy z podróży (1872); „*Die königliche Hochschule für Musik zu Berlin*“ (1873); „*Die Musikgeschichte in 12 Vorträgen*“ (1878) i in.

Langie (Karol), spółczesny ekonomista, ur. 1814 w Białobrzeżkach, obwodzie rzeszowskim, radca miejski i członek akademii umiejętności w Krakowie; oprócz wielu artykułów, pomieszczanych w czasopismach, wydał: „*Świętojanka, noworocznik gospodarski*“ (1843); „*Kalendarz naukowy*“ (1864); „*O sprawie głodowéj w Galicyi 1866 roku*“ (1866); „*Magistrat w obec wolnéj gminy*“ (1868); „*O dobroczynności*“ (2 zeszyty, 1869) i in.

Langlois (Amadeusz Hijeronim), mąż stanu francuski, syn malarza t. n., ur. 1819 w Paryżu, służył początkowo we flocie, poczem 1847—8 w ministeryjum marynarki; 1848 r. wziął uwolnienie i brał czynny udział w sprawach politycznych. Gorący stronnik zasad Proudhona, po zamachu stanu uszedł i wrócił dopiero po ogłoszeniu amnestyi 1859; przy końcu cesarstwa występował przeciwko rządowi, po rewolucyi 4 Września 1870 organizował batalijony marszowe, wybrany 1871 i 76 deputowanym, zasiadł na lewicy. Wydał: „*L'homme et la révolution*“ (2 t., 1867); „*Correspondence de P. J. Proudhon*“ (3 t., 1875).

Lans (Jan), polemik, jezuita, ur. 1541 w Belgii, † 1591 r. w Jarosławiu, wstąpił do zgromadzenia w Wilnie, był profesorem w kolegijach polskich, zawołany prawnik; wydał głośne w swoim czasie dzieło przeciwko Sebastyjanowi Klonowiczowi: „*Nobilis Poloni pro Societatis Jesu Clericis*“ (1590 r.), wielokrotnie przedrukowywane w Niemczech i we Włoszech i tłumaczone na obce języki.

Lansdowne (William Petty), stał na czele gabinetu do 1793 (nie 1783). — Porów. Fitzmaurice „*Life of William L.*“ (3 t., 1875—76).

Laparotomija, przecięcie ściany brzusznéj—operacyja wykonywana w celu dostania się do jamy brzusznéj najczęściéj dla oddalenia nowotworów np. torbieli jajnika, lub na trupie zmarłéj kobiety w celu wydobycia żywego płodu (ob. cięcie cesarskie).

Laprade (Piotr Maryja Ryszard Wiktor de), poeta francuski, ur. 1812 w Montbrisson, studyjował prawo w Lyonie i tamże został adwokatem, od r. 1847—61 profesor literatury francuskiéj w Lyonie, 1858 został członkiem akademii. Wydał: „*Psyché*“ (1841, 3 wyd., 1860); „*Odes et poëmes*“ (1841); „*Poëmes évangéliques*“ (2 wyd., 1860); poemat satyryczny „*Pro aris et foris*“ (1860); „*Les symphonies*“ (1855); „*Pernette*“ (1868); „*Tribuns et courtisans*“ (1876) i in.

Larochefoucauld-Bisaccia (Karol Gabryjel Maryja Sosthènes, hr.), mąż stanu francuski, ur. 1825 w Paryżu, wybrany 1871 do zgromadzenia narodowego zasiadł na skrajnéj prawicy i był jednym z przywódców legitymistów; od 6 Grudnia 1873 do 20 Kwietnia 1874 poseł w Londynie; 1876 i 77 wybrany ponownie do zgromadzenia narodowego, przy sprawdzaniu ostatnich wyborów inwalidowany.

La Roncière le Noury (Kamil Wojciech Maryja, baron de), marynarz francuski, 1876 r. wybrany do senatu, należy do grupy parlamentarnéj odwołania się do ludu.

Larousse (Piotr), literat i wydawca francuski, ur. 1817, od 1837 nauczyciel w Toucy a od 1840 w Paryżu, gdzie 1851 założył księgarnię i wydał wiele podręczników szkolnych. Największą zasługę położył przez wydanie słownika encyklopedycznego „*Grand dictionnaire universel du XIX siecle*“ (15 t., 1864—76 i suplement, 1878). Nadto założył i redagował czasopisma *L'école normale* i *L'émulation.*

Laskarys (Jerzy), spółczesny poeta polski, urod. na Litwie, oprócz przekładów podróży Biard'a, Fraisoneta, Houssaye'a i Niboyeta, wydał: „*Kartki z życia*“ (1856); „*Ludzie prości*“ (1858); „*Pięć hymnów*“ (1858); „*Harogi obywatelskie*“ (1861); „*Trzy piosnki*“ (1868) i in.

Lasker (Edward), polityk niemiecki, 1875 wydał zbiór rozpraw pod tyt. „*Zur Verfassungsgeschichte Preussens*“.

Laskowski (Roman), powieściopisarz, ur. 1800 r.; ob. dz. główne.

Laskowski (Zygmunt), medyk, profesor anatomii człowieka w szkole medycznéj przy uniwers. genewskim, autor wielu prac specyjalnych z zakresu anatomii i gynekologii, ur. 1841 w Warszawie, gdzie 1858 ukończył gimnazyjum i do 1863 uczęszczał na wykłady medyczne, najpierw w akademii medycznéj a potém w szkole głównéj. Lata 1864—66 spędził na studyjach w Paryżu i Londynie, 1867 r. doktoryzował się w Paryżu i odkrył nowy sposób konserwowania preparatów anatomicznych, co dało pewien rozgłos jego nazwisku. 1869—75 r. był docentem anatomii i chirurgii operacyjnéj w szkole praktycznéj fakultetu medycznego paryzkiego, zkąd, powołany przez radę stanu rzecznlitéj genewskiéj, przeniósł się do Genewy. W r. 1871

odbył kampaniję jako naczelny chirurg jednego ambulansu polowego i był bardzo czynny podczas oblężenia Paryża.

Las Palmas, m. obronne na wyspach Kanaryjskich, na wschodnim wybrzeżu wyspy Gran Canaria, w rozkosznéj dolinie nad ujściem rz. Giniguanda, stolica całego archipelagu, około 9,000 m.; rezydencyja biskupa, sąd apelacyjny, piękna katedra, klimat umiarkowany i zdrowy.

Lassen (Chrystyjan), oryjentalista, † 1876 w Bonn.

Lasser von Zollheim (Józef, baron), minister austryjacki, ur. 1815 r. w Warfen w Salzburgskiém, 1848 członek rady państwa, 1849 radca ministeryjalny, 1860—65 r. minister zarządu politycznego, 1865—71 namiestnik Tyrolu, od r. 1871 minister spraw wewnętrznych.

Lastigue (Jan), żeglarz i podróżnik francuski, ur. 1791 w Vic-Bigorre w dep. Górnych Pirenejów, † 1876; od 1820—4 zwiedził brzegi Brazylii, La Plata i in.; 1844 r. jako dowódca zachodnio-indyjskiéj eskadry dokonał ważnych badań hydrograficznych, w końcu był od 1860 zatrudnionym w ministeryjum marynarki. Z prac jego najważniejsze: „*Description de la côte de Pérou*" (1824); „*Exposition du système des vents*" (1840; 2 wyd., 1855); „*Études sur les mouvements de l'air*" (1868); „*Essai sur les ouragans et les tempêtes*" (1858) i in.

Laub (Ferdynand), słynny skrzypek, ur. 1832 r. w Pradze, od 1856—63 nadworny muzyk w Berlinie, następnie w Wiedniu, poczem od 1866 profesor konserwatoryjum w Moskwie; † 1875 w Gries pod Bozen. 1873 dawał koncerta w Warszawie.

Laurent (Franciszek), uczony belgijski, oprócz wymienionych w główném dziele, wydał: „*Les principes du droit civil*" (33 t., 1869—78); „*Cours élémentaire de droit civil français*" (4 t., 1878).

Laurent-Pichat (Leon), literat i mąż stanu francuski, ur. 1823 w Paryżu, kształcił się tamże, poczem odbył podróż po Włoszech, Grecyi, Egipcie i Syryi, po powrocie poświęcił się literaturze, pisywał do dzienników liberalnych i często za przewinienia prasowe odsiadywał w więzieniu. Wybrany 1871 r. do zgromadzenia narodowego, zasiadł na skrajnéj lewicy; od 1876 senator dożywotni. Wydał: „*Les voyageuses*", zbiór poezyj, spólnie z Henrykiem Chevreau (1844 r.); „*Les libres paroles*" (1847); „*Chronique rimée*" (1850); „*Cartes sur table*" (1855); „*La païenne*" (1857); „*La Sybille*" (1859); „*Gaston*" (1860); „*Les poëtes de combat*" (1864); „*Commentaires de la vie*" (1868); „*Avant le jour*" (1869) i in.

Laurentie (Piotr Sebastyjan), historyk i publicysta francuski, † 1876.

Lauri (Wincenty), biskup de Mondovi, nuncyjusz papieski w Polsce; sprawował ważną poselstwo od Pijusa V do Maryi Stuart, kr. szkockiéj, po jéj zaś uwięzieniu był legatem przy Filibercie, ks. Sabaudyi, poczem 1576 wysłany był do Polski w celu pozyskania korony dla domu austryjackiego. Następnie wysłany był na dwór francuski i r. 1583 mianowany kardynałem, † 1592 w Rzymie. Listy jego pisane w sprawach polskich oraz instrukcyja drukowane są w Rykaczewskiego „*Relacyje nuncyjuszów*" (t. 1, str. 288).

Lauterbach (Jan Krzysztof), skrzypek spółczesny, ur. 1832 w Kulmbach, kształcił się w szkole muzycznéj w Würzburgu oraz u Bériota w Brukseli, od 1853 skrzypek nadworny w Monachijum, od 1861 kapelmistrz królewski w Dreźnie.

Lauth (Franciszek Józef), egiptolog niemiecki, ur. 1822 r. w Arzheim, po ukończeniu studyjów w Monachijum, był nauczycielem gimnazyjalnym w Kusel, potém w Monachijum, od 1869 r. profesor uniwersytetu i konserwator zbiorów egipskich tamże. Wydał: „*Das vollständige Universalalphabet auf der Grundlage des hebräischen Systems*" (1855); „*Das germanische Runen-Fudark*" (1857); „*Manetho und der Turiner Königspapyrus*" (1865); „*Les zodiaques de Denderah*" (1865); „*Moses der Ebräer, aus zwei ägyptischen Papyrusurkunden*" (1868); „*Die geschichtlichen Ergebnisse der Aegyptologie*" (1869); „*Ein neuer Kambysestext*" (1875); „*Aegyptische Chronologie*" (1877); „*Troja Epoche*" (1877) i inne.

Laveleye (Emil Ludwik Wiktor de), ekonomista i pisarz francuski, ur. 1822 w Bruges, kształcił się tamże, w Paryżu i w Gandawie, od 1864 profesor ekonomii politycznéj w Liège. Oprócz artykułów, pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, wydał: „*Mémoires sur la langue et la littérature provençales*" (1844); „*Histoire des rois francs*" (1847); „*L'armée et l'enseignement*" (1848); „*Le sénat belge*" (1849); „*L'enseignement obligatoire*" (1859); „*La question d'or*" (1860); „*Essai sur l'économie rurale de la Belgique*" (1863); „*La Néerlande*" (1864); „*Rapport sur l'exposition universelle de Paris*" (1868); „*La Prusse et l'Autriche depuis la bataille de Sadowa*" (1870); *L'instruction du peuple*" (1872); „*Des causes actuelles de la guerre en Europe et de l'arbitrage international*" (1873); „*De la liberté et de ses formes primitives*" (1874) i in.

Lavergne (Ludwik Gabryjel Léonce Guilhaud de), pisarz i mąż stanu francuski, ur. 1809 w Bergerac, studyjował prawo w Tuluzie, od 1840 urzędnik w ministeryjum spraw wewnętrznych, następnie w radzie stanu, po rewolucyi Lutowéj poświęcił się literaturze i pracom nad ekonomiją polityczną, został 1865 prezesem towarzystwa centralnego rolniczego; od 1871 członek izby deputowanych, zasiadł na prawym środku i gwałtownie zwalczał politykę Thiersa; od 1876 senator dożywotni. Wydał między innemi: „*Essai sur l'économie rurale de l'Angleterre, de l'Ecosse et de l'Irlande*" (1854, przekład polski, 1861); „*L'agriculture et la population en 1855 et 1856*" (1857); „*La constitution de 1852 et le décret du 14 novembre*" (1860); „*Economie rurale de la France*" (1861); „*La Pologne*" (1864); „*La banque de France et les banques départamentales*" (1865); „*Les economistes français du XVIII siècle*" (1870) i in.

Lawrence (William Beach), prawnik amerykański, ur. 1800 w New Yorku, studyjował w Europie, poczem od 1823 osiadł jako adwokat w mieście rodzinném, od 1826 r. był sekretarzem poselstwa w

Londynie, 1830 przebywał w Paryżu, gdzie przełożył na język angielski Barbé Marbois'a *Historyję Luizyjany;* 1832 powrócił do Ameryki, wykładał przez lat kilka ekonomiję polityczną w Columbia College w New Yorku, w końcu poświęcił się kwestyjom socyjalnym i międzynarodowym. Wydał: *„Disabilities of American women married abroad"* (1871); *„Administration of equity jurisprudence"* (1874) i in.

Layard (Austen Henryk), angielski mąż stanu, podróżnik i badacz starożytności, od 1869 był posłem w Madrycie a następnie, po odwołaniu Elliot'a, od 1877 w Konstantynopolu i na stanowisku tém okazał się nader energicznym i wpływowym, tak podczas ostatniéj wojny rossyjsko-tureckiéj, jako też i po zawarciu pokoju. Jego dziełem jest, że Rossyja nie zawarła bezpośredniego pokoju z Turcyją; on również zawarł konwencyję 4 Czerwca r. 1878 o ustąpieniu Anglii Cypru.

Ląd, wieś w gub. kaliskiéj, pow. słupeckim, nad rz. Wartą, w piękném położeniu, słynne niegdyś opactwo cystersów, jedno z najdawniejszych i najbogatszych w kraju, wspominane często w dziejach; następnie osadzeni tu byli kapucyni. Kościół odbudowany 1852, mieści wiele zabytków sztuki i pamiątek. Opis w *Tyg. illustr.* z 1862 N. 144 i 1863 N. 171; *„Wiadomość historyczna o opactwie i kościele w L."* (1858).

Leba, rz. w pruskiéj regencyi gdańskiéj, ob. Lebsko (jezioro).

Le Bas (Filip), historyk i archeolog francuski, ur. 1794 w Paryżu, † 1860; początkowo służył w marynarce, odbył kampaniję 1813—14, od 1820 pracował w prefekturze Sekwany, następnie kierował wychowaniem późniejszego cesarza Napoleona III; od 1828 egzaminator szkoły normalnéj, 1843—51 podróżował po Grecyi i Azyi Mniejszéj, w końcu był konserwatorem biblijoteki Sorbony. Z dzieł jego ważniejsze: *„Voyage archeologique en Orient"* (1847); *„Allemagne"* (3 t., 1838); *„Dictionnaire encyclopedique de l'histoire de France"* (12 t.) i wiele dzieł elementarnych z zakresu historyi, literatury i in.

Lebert (Herman), lekarz niemiecki, ur. 1813 r. w Wrocławiu, † 1878 w Bex (Waadt), od 1836—46 zajmował się praktyką w Szwajcaryi, następnie w Paryżu, od 1852 profesor kliniki w Zürichu, od 1859 w Wrocławiu. Wydał: *„Anatomie pathologique générale et spéciale"* (2 t., 1854—62, z atlasem w 2 tomach); *„Allgemeine Pathologie und Therapie"* (2 wyd., 1875); *„Handbuch der praktischen Medicin"* (4 wyd., 1876); *„Die Krankheiten des Magens"* (1877) i in.

Lebid (Abu Akail), poeta arabski, ur. 575 † 662, autor słynnéj muallaki, odznaczającéj się mistrzostwem języka i obrazowością wyrażenia, przełożonéj na język łaciński i niemiecki przez Peipera (r. 1828), na francuski zaś przez Fouineta (1830).

Le Brun (Tomasz), publicysta, ur. 1798 w Warszawie, † 1857 tamże, był sekretarzem stanu przy radzie administracyjnéj; redagował *Gazetę Warszawską* (od 1820—30) a następnie *Gazetę rządową* (od 1838 do 57).—Syn poprzedzającego **Le Brun** (Tomasz), redagował *Gazetę muzyczną i teatralną* (1865) oraz wydał: *„Komedyje prozą i wierszem"* (1868); *„Pan Adam w Warszawie"* (tekst do rysunków Ks. Pillati, 1868); obecnie jest spółpracownikiem *Kuryjera Codziennego.*

Lecky (William Edward Hartpole), historyk angielski, ur. 1838 r. w Dublinie; wydał: *„History of the rise and influence of the spirit of rationalism in Europa"* (5 wyd., 1872; przekład niemiecki, 2 t., 1870); *„History of the European morals from Augustus to Charlemagne"* (2 t., 3 wyd., 1877, przekład niemiecki 1870); *„England in the XVIII century"* (t., 1 i 2, 1878).

Lecocq (Aleksander Karol), kompozytor muzyczny francuski, ur. 1832 r. w Paryżu, kształcił się w konserwatoryjum paryskiém pod Bazine'm i Halevy'm; z licznych jego operetek znane są na scenach polskich zwłaszcza: *„Fleur de Thé"* (1869); *„Les cent vierges"* (1872); *„La fille de Mme Angot"* (1872); *„Giroflé Girofla"* (1874 r.); *„La pompon"* (1875); *„Kosiki"* (1876); *„Le petit duc"* (1878) i in.

Ledebur (Leopold Karol Wilhelm August, baron von), historyk niemiecki, † 1877 w Potsdamie.

Ledóchowski (Mieczysław), arcybiskup gnieźnieński, po odsiedzeniu więzienia został wyrokiem trybunału kościelnego w Berlinie usuniętym ze stolicy arcybiskupiéj, poczem 1875 mianowany kardynałem, przebywa od 1876 w Rzymie, nie przestając energicznie walczyć przeciwko prawom majowym.

Ledru-Rollin (Aleksander August), radykalista francuski, † 1874 w Fontenay aux Roses.

Leeser (Izaak), hebraista, ur. 1808 w Westfalii, 1825 udał się do Ameryki, od 1829 rabin w Filadelfii. Wydał: *„The Jews and the mosaic law"* (1833); *„Discours argumentative and devotional"* (2 tomy, 1836); *„Portuguese form of piayers"* (2 t., 1837); *„Pentateuch"* (1846); *„Descript. geography of Palestine"* (1852) i in.; nadto od 1843 redagował czasopismo *Jewish advocate.*

Lefranc (Piotr Józef), publicysta i mąż stanu francuski, ur. 1815 w Montuirey-la-Ville, syn rolnika, wykształcił się własną pracą, poczem studyjował prawo w Paryżu i od 1844 poświęcił się literaturze, pisując do dzienników liberalnych. Po rewolucyi Lutowéj wybrany reprezentantem, głosował w konstytuancie i zgromadzeniu prawodawczém ze skrajną lewicą. Po zamachu stanu usunął się do życia prywatnego i zajmował się handlem; od 1868 roku począł w dziennikach zwalczać politykę napoleońską; 1871 wybrany do zgromadzenia narodowego zasiadł na lewicy; od 1876 senator. Wydał między innemi: *„La république et les partis"* (1851); *Le mariage du vicaire"* (1863); *„Le rastell électoral"* (1868) i in.

Legatowicz (Ignacy Piotr), wierszopis i biblijograf, ur. 1797 w Mińsku, † 1867 tamże; ob. dz. gł. Pisał także dowcipne epigramaty i inne poezyje satyryczne (*„Epigramata"*, Wilno 1848 i 1854 i in.).

Leger (Ludwik), pisarz francuski; 1872 r. odbył podróż do Rossyi, mieszkał dosyć długo w Moskwie i obeznał się z językiem i literaturą rossyjską.

W tym czasie zmienił swoje poprzednie poglądy i w dziele *„Le monde Slave"* (1873) wykluczył Polaków ze świata słowiańskiego.

Lehmann (Piotr Marcin Orla), mąż stanu duński, † 1870 w Kopenhadze.

Lehmann-Pasza, generał turecki, ur. 1823 w Torgau, początkowo służył w wojsku pruskiém, 1851 przeniósł się do Turcyi, gdzie mu się początkowo nie wiodło, tak że opuścił Konstantynopol i udał się do Małéj Azyi a potem na Kaukaz; w 1852 został instruktorem przy laboratoryjum artyleryjskiém w Konstantynopolu, podczas wojny krymskiéj awansował na majora, a 1856 na podpułkownika; krótko przed wojną 1877 został generał-majorem i paszą. W połowie Lipca 1877 zaliczony był do armii Sulejmana, jako dowódca artyleryi. Na stanowisku tém odznaczył się w bitwach Sierpniowych w Szybce; poległ 11 Listopada 1877 r. podczas jednego z ataków na ten wąwóz.

Lehrs (Karol), filolog niemiecki, ur. 1802 w Królewcu, od 1835 profesor uniwersytetu tamże, † r. 1878; wydał: *„De Aristarchi studiis Homericis"* (2 wyd., 1865); *„Quaestiones epicae"* (1837); *„Populäre Aufsätze aus dem Alterthum"* (2 wyd., 1875).

Leichhardt (Fryderyk Wilhelm Ludwik), słynny podróżnik, ur. 1813; ob. dzieło główne.

Leitgeber (Mieczysław), spółczesny pisarz ludowy, księgarz i wydawca poznański, ur. w Poznaniu, w r. 1867—70 wydawał *„Przegląd biblijograficzny piśmiennictwa polskiego"*, nadto pod pseudonimem *Mieczysława z Poznania* drukował powiastki dla ludu: *„Czesław"* (1861; 2 wyd., 1867); *„Do Ameryki"* (1870); *„Kruświca i Gniezno"* (1863) i in.— Brat poprzedn. Leitgeber (Jarosław) ogłosił: *„Katalog książek polskich teologicznych i religijnych 1860—1872"* (1873).

Leitner (Gottlieb Wilhelm), oryjentalista i podróżnik, ur. 1830 w Peszcie, uczył się w Konstantynopolu, w Brusie, na Malcie i w kolegijum królewskiém w Londynie, poczém 1855 został tłumaczem przy komisaryjacie angielskim podczas wojny wschodniéj; 1859 został profesorem jęz. arabskiego, tureckiego i nowogreckiego w kol. królewskiem; w latach 1866 do 1870 zwiedził Kaszmir, Tybet i Dardistan; wydał: *„The races and languages of Dardistan"* (2 t., 1867—71) i w. in.

Lejkin (Mikołaj), spółczesny powieściopisarz i dramaturg rossyjski, celuje zwłaszcza wiernym opisem zwyczajów i obyczajów stanu kupieckiego. Z powieści jego najcelniejsze *„Apraksincy"* (1867); zbiorowe wydanie wyszło p. t. *„Powiesti, razskazy i dram. soczinienija"* (2 t., 1870).

Lejtan (Hans), pisarz i publicysta łotewski, ur. 1815 w Rydze, † 1874 tamże, był pisarzem gminnym, następnie od 1856 r. redaktorem i wydawcą upowszechnionéj pomiędzy Łotyszami gazety *Majas weezis*; nadto, oprócz licznych przekładów, wydał około 40 rozmaitych dzieł w języku łotewskim. L. uważany jest za najlepszego z prozaików łotewskich.

Lelewel (Karol Maurycy), ojciec znakomitego historyka *Joachima*, ur. 1749; ob. dz. główne.

Lelewel (Joachim), słynny historyk polski; księgarz Żupański w Poznaniu rozpoczął wydawać zbiór jego listów (t. 1, 1879); porów. Warnki *„O zasługach L. na polu geografii"* (1878).

Lemaître (Fryderyk), artysta dramatyczny francuski, † 1876 w Paryżu.

Lemoine (John Emil), publicysta francuski, 1875 otrzymał krzesło w akademii francuskiéj po Julijuszu Janin.

Lemuria, dawny ląd, obecnie znajdujący się pod poziomem oceanu Indyjskiego, prawdopodobnie był niegdyś w bezpośrednim związku z Azyją i rozciągał się na wschód do Indyj zagangesowych, na zachód do Afryki płd.-zach. O istnieniu tego lądu świadczą liczne fakta z geografii roślin i zwierząt. Nazwa L. pochodzi od cechujących ją szczątków małpozwierzy (lemurów). Niektórzy uważają ją za kolebkę rodu ludzkiego.

Lenormant (Franciszek), znakomity starożytnik francuski, wydał między innemi jeszcze: *„L'alphabet phénicien dans l'ancien monde"* (2 wyd., 2 tomy, 1875); *„Les premières civilisations"* (2 tomy, 1874; przekład niemiecki 1875); *„Choix de textes cunéiformes"* (1874—1875); *„Syllabaires cunéiformes"* (1877); *„La monnaie dans l'antiquité"* (1876) i in.

Leo (Henryk), historyk niemiecki, † 1878 w Halli; z prac jego lingwistycznych najważniejsze *„Angelsächs. Glossar"* (2 t., 1872—77).

Leo (Leopold August), lekarz, ur. 1792, † 1868 w Warszawie, po ukończeniu uniwersytetu w Królewcu 1815 osiadł w Warszawie, gdzie miał liczną praktykę; 1828—9 redagował czasopismo *Magazin für Heilkunde und Naturwissenschaft*, od 1832 był spółpracownikiem *Pamiętnika lekarskiego.* Oddzielnie wydał: *„Ideen und Erfahrungen über die Natur und Behandlungen der asiatischen Brechruhr"* (r. 1832).—Syn jego **Leo** (Edward), prawnik i publicysta, po ukończeniu nauk w kraju i zagranicą, poświęcił się adwokaturze i był obrońcą przy senacie; nadto jest redaktorem *Gazety Polskiéj.*

Leon XIII, papież, poprzednio *Joachim Pecci*, ur. 1810 w Carpineto pod Anagni, kształcił się w Collegio romano i Accademia ecclesiastica, poczem został protonotaryjuszem, 1837 prałatem domowym a następnie delegatem Beneventu. Odznaczywszy się na tém stanowisku wytępieniem rozbojów, otrzymał legacyję w Spoleto, potem w Perugii. Mianowany arcybiskupem Damietty in part. infid., został 1843 nuncyjuszem w Brukseli, gdzie z jednéj strony potrafił zyskać niezależność kościoła belgijskiego, z drugiéj względy króla Leopolda I. 1846 wyniesiony na arcybiskupa Perugii, został jednocześnie mianowany kardynałem. Po objęciu rządów kościoła przez Pijusa IX zarządzał Pecci spokojnie swą archidyjecezyją, będąc usunięty, za radą zazdroszczącego mu kar. Antonellego, od spraw ogólnych. Dopiero po śmierci ostatniego (Listopad 1876 r.) powołany do Rzymu, został w Listopadzie 1877 kamerlingiem papieskim i jako taki po śmierci Pijusa IX (7 Lutego 1878) kierował sprawami kuryi i został po $1^1/_2$ dniowém konklawe 44 (z 62) głosami wybrany 20 Lutego 1878 r. papieżem i z

Marca koronowany. Nie wypierając się postępowania swego poprzednika, złagodził jednakże formę stosunków z Włochami i Niemcami. Mianował sekretarzem stanu kard. Franchi (ob.), po zawczesnéj jego śmierci (1 Sierpnia 1878) Ninę (ob.), zawiązał osobiste stosunki z dworami berlińskim i rzymskim i stara się załagodzić wszelkie kwestyje sporne. Program swój wypowiedział w liście do kard. Nina (27 Sierpnia 1878).—Porów. Antoni de Waal „*Pabst Leo's XII Leben*" (1878).

Leonardo da Vinci, malarz; w polskim przekładzie W. Gersona wyszedł „*Traktat o malarstwie*" (1876).

Leonowens (Anna Henryjeta), wychowawczyni panującego króla syjamskiego, ur. 1834 w Carnarvon w Wallii, po śmierci męża, oficera w Indyjach, przyjęła obowiązki wychowawczyni dzieci króla syjamskiego, 1863 r. osiadła w Bangkok, gdzie wywarła wielki wpływ na złagodzenie obyczajów. Między innemi jéj wpływowi przypisać należy zniesienie niewoli osobistéj przez jéj wychowańca wkrótce po objęciu tronu (1868). L. od 1867 przebywa w New Yorku. Wspomnienia swe z pobytu w Syjam ogłosiła w dziełach: „*The English governess at the court of Siam*" (1870) i „*Romance of a Siamese harem-life*" (1872).

Léouzon-Leduc (Ludwik Antoni), spółczesny pisarz francuski, ur. 1815, w podróżach po krajach północnych starał się poznać ich język i historyję; 1846 jeździł do Finlandyi po marmur na grobowiec Napoleona I; od 1856 redagował czasopismo *Observateur*. Z dzieł jego ważniejsze: „*Etudes sur la Russie et le nord de l'Europe*" (1844); „*La Finlande, son histoire, sa mythologie, sa poésie*" (2 t., 1845); „*Histoire littéraire du Nord*" (1850); „*Essai biographique sur le comte Ouwarof*" (1851 r.); „*L'empereur Alexandre II*" (1855); „*Ivan*" (1859); „*Gustave III, roi de Suéde*" (1861); „*Voltaire et la Police*" (1867); „*Le Kalevala, épopée nationale de la Finlande et des peuples finnois*" (1868); „*A travers les cours et les chancelleries*" (1875); „*Midhat Pacha*" (1877) i in.

Lerdo de Tejada (Sebastyjan), mąż stanu meksykański, ur. 1827 w Jalapa, 1856 minister finansów w gabinecie gener. Comonforta, 1857 prezes ministeryjum, 1858 prezes kongresu, 1863 r. wygnany przez Francuzów, był ministrem spraw zagranicznych Juarez'a, po śmierci którego został 1872 prezydentem rzeczypospolitéj meksykańskiéj; wybrany w Lipcu 1876 ponownie prezydentem, w skutek powstania, wzniecouego przez Diaza, zmuszony był schronić się do Stanów Zjednoczonych, będąc przez tegoż poprzednio rozbitym 12 Listopada 1876 pod Huamantla. Wydał wysoko cenione dzieło statystyczne: „*Obraz rzeczypospolitéj meksykańskiéj*" (r. 1850).

Leroy-Beaulieu (Piotr Paweł), ekonomista francuski, ur. 1843 w Saumur, studyjował w Paryżu, poczem zwiedził Niemcy, Włochy i t. d.; po powrocie poświęcił się piśmiennictwu, pracował w *Temps*, *Journal des Débats*, *Journal des Economistes* i 1873 założył czasopismo *L'economiste français*. Z dzieł jego celniejsze: „*De l'influence de l'état moral et intellectuel des populations sur le taux des salaires*" (1867); „*Les guerres contemporaines*" (1869); „*De la colonisation chez les peuples modernes*" (1870); „*De l'administration locale en France et en Angleterre*" (1870); „*La question ouvrière au XIX siècle*" (1871); „*Du travail des femmes au XIX siècle*" (1872; przekład polski 1875); „*Traité de la science des finances*" (2 tomy, 1877) i in.

Lescoeur (Ludwik), spółczesny historyk kościelny, ur. 1825 w Paryżu, kapłan oratoryjanów tamże, wydał między innemi: „*L'église catholique en Pologne*" (1860); „*L'église de Pologne*" (1868).

Lesley (F. Piotr), geolog amerykański, ur. 1819 w Filadelfii, studyjował teologiję w Princeton College (New Jersey), odbył 1842—44 pierwszą podróż po Niemczech, studyjował następnie nauki przyrodzone w Halli i 1850 osiadłszy w mieście rodzinném, poświęcił się geologii. 1867 był komisarzem amerykańskim na wystawie paryskiéj, poczem zwiedził Egipt; od 1873 r. profesor geologii i górnictwa w uniwersytecie filadelfijskim. Wydał „*Manual of coal and its topography*" (1856); „*Guide to the iron works of the United States*" (1858); „*Man's origin and destiny*" (1868).

Lesseur *Lesserowicz* (Wincenty), miniaturzysta, ur. 1745 w Warszawie, † 1813 tamże; ob. dz. głów.

Leszczyński (Prokop), spółczesny kaznodzieja i pisarz religijny, kapucyn, ur. 1814 na Wołyniu, wykształcony gruntownie w kraju i zagranicą, wstąpił do zakonu kapucynów, słynął z wymowy w Warszawie; był gwardyjanom w Lubartowie, prowincyjałem zakonu, obecnie przebywa w klasztorze w Zakroczymiu. Oprócz przekładów dzieł Ligouri'ego i Ventury, wydał wiele mów i kazań, książek do nabożeństwa, będących w powszechném użyciu, z których celniejsze: „*Miesiąc Maj*" (1864 i części); „*Św. Józef*" (1872); „*Żywoty świętych pańskich*" (2 t., 1874) i w. in.

Leszjanin (Rajko), mąż stanu serbski, ur. 1825 w Leszju, nauki pobierał w liceum belgradzkiém oraz na uniwersytecie hejdelbergskim i w Paryżu; od 1850 do 56 profesor prawa w liceum, został następnie sekretarzem stanu a po objęciu rządów przez ks. Michała—ministrem sprawiedliwości i pełnił ten urząd do 1868; z powodu usunięcia zachorował i od 1872 znajdował się w zakładzie chorób umysłowych. Czynny na polu literackiém, wydał między innemi „*Insztitucije Justinianovoga prawa*" (1857).

Leszjanin (Mikołaj), dyplomata serbski, ur. 1830 w Leszju, † 1867 w Belgradzie, studyjował w Heidelbergu, Berlinie, Paryżu i Londynie, poczem służył w ministeryjum spraw wewnętrznych, był agentem dyplomatycznym w Carogrodzie, Paryżu i Cetynii, od 1859 dyrektorem kancelaryi księcia a od 1860 naczelnikiem ministeryjum spraw zagranicznych. Oprócz znakomitych rozpraw krytycznych, pomieszczonych w *Srbskim Dnewniku*, wydał „*Dréawna služba i drżawne sluge*" (1859).

Leu (August), malarz niemiecki, ur. 1819 w Münster, uczeń akademii düsseldorfskiéj, zamieszkuje w Düsseldorfie. Z prac jego odznaczają się zwłaszcza prześliczne krajobrazy okolic alpejskich i norwegskich.

Leunis (Jan), naturalista niemiecki, ur. 1802 r. w Mahlerten pod Hildesheim, † 1873 jako nauczyciel nauk przyrodzonych w Hildesheim. Wydał: „*Schulnaturgeschichte*“ (3 t., liczne wydania); „*Analytischer Leitfaden für den ersten wissenschaftl. Unterricht in der Naturgeschichte*“ (3 t.); „*Synopsis der drei Naturreiche*“ (tom 1, „*Zoologie*“, 2 wyd., 1860; t. 2, „*Botanik*“; 2 wyd., 1864—77; t. 3, „*Mineralogie*“, 2 wyd., 1875—8); „*Die Schlangen Hildesheims und der Umgegend*“ (1869); „*Nomenclator zoologicus*“ (1866).

Levasseur (Piotr Emil), historyk i ekonomista francuski, ur. 1828 w Paryżu, studyjował tamże, od 1852 nauczyciel w rozmaitych zakładach, został 1876 po Wołowskim profesorem ekonomii politycznéj. Wydał między innemi: „*Recherches historiques sur le système de Law*“ (1854); „*La question d'or*“ (1855); „*Histoire des classes ouvrières en France jusqu'à la Révolution*“ (2 t., 1859); „*La France industrielle en 1789*“ (1865); „*Histoire des classes ouvrières en France depuis 1789*“ (2 t., 1867) i in.

Leverrier (Urban Jan Józef), znakomity astronom francuski, † 1877 w Paryżu; dyrektorem obserwatoryjum został po nim Tisseraud, poprzednio dyrektor obserwatoryjum w Tuluzie.

Levezow (Konrad), archeolog niemiecki, wydał między innemi bliżéj nas dotyczące: „*De nummis aliquot graecis antiquissimis in Magno Ducatu Posnanensi nuper repertis*“ (1826); „*Ueber mehrere in Grossherzogthum Posen gefundene uralte Münzen*“ (1834); *Ueber die Aechtheit der sogenannten obotritischen Runendenkmäler zu Neu-Strelitz*“ (1834).

Levittoux (Henryk), spółczesny lekarz, wynalazł nadto sposób zdejmowania odlewów gipsowych z żywych osób; okazy takowych odlewów, przedstawione na wystawie powszechnéj w Paryżu (1878 r.), zyskały powszechne uznanie.

Lewartowski (Karol Ludwik), pisarz religijny, ur. 1821 r., † 1866, był proboszczem w Iwaldzie w Galicyi; wydał między innemi: „*Wykład obrzędów religijnych i zwyczajów rzymsko-katolickiego kościoła*“ (1855; 3 wyd., 1872); „*Bóg karze zbrodnie a nagradza cnoty*“ (1849) i in.

Lewatywa, *enema*, zależy na wprowadzeniu do kiszki prostéj pewnéj ilości wody lub odpowiednich środków lekarskich, w celu wywołania wypróżnienia albo podziałania na samą ścianę kiszki, przy jéj owrzodzeniach, hemoroidach i t. p. Oprócz tego niekiedy przy niemożności otwarcia ust, przy zwężeniu przełyku i t. p. L. stanowi jedyny sposób zadania lekarstwa, a także żywienia chorego—*lewatywy odżywiające.*

Lewes (Jerzy Henryk), pisarz angielski, † 1878 w Londynie; wydał nadto „*Problems of life and mind*“ (t. 2 p. t „*The physical basis of mind*“, 1877).

Lewestam (Fryderyk Henryk), literat i publicysta polski, † 1878 w Warszawie; oprócz wymienionych przełożył wzorowo z Goethego „*Götz von Berlichingen*“ (1877).

Lewicki (Anatol), spółczesny historyk, nauczyciel gimnazyjalny w Przemyślu, napisał: „*Mieczysław II, król polski*“ (rozprawa przedstawiona 1875 akademii umiejętności w Krakowie); „*Wratysław II czeski królem polskim. Ustęp z dziejów czesko-polskich*“ (1876).

Lewicki (Józef), pisarz rusiński, ur. 1801, † 1861 r. w Szkle w Galicyi, był plebanem grecko unickim tamże; oprócz wierszy okolicznościowych w języku polskim, rusińskim i niemieckim, wydał: „*Grammatik der ruthenischen Sprache in Galizien*“ (1834); toż po rusińsku (1849); „*Hrammatyka nimeckeho jazika*“ (1845); „*Listy tyczące się piśmiennictwa ruskiego*“ (1843) i in.

Lewicki (Kazimierz), generał rossyjski, ur. 1835 w Witebsku, po ukończeniu korpusu kadetów w Połocku, rozpoczął służbę 1853 r., jako porucznik w pułku pawłowskim lejbgwardyi; 1857 wstąpił do akademii sztabu generalnego, poczem 1866 został szefem sztabu 2 dywizyi kawaleryi; 1868 mianowany pułkownikiem, był od 1870—76 r. profesorem akademii sztabu generalnego i zarazem członkiem komitetu do organizacyi armii. 1876 mianowany generał majorem, został pomocnikiem naczelnika sztabu głównego w armii w. ks. Mikołaja, działającéj w Turcyi Europejskiéj i jako taki wypracował ogólny plan operacyj oraz plany szczegółowe w pierwszém stadyjum wojny. Na niego w części spada wina klęski, poniesionéj przez wojska rossyjskie 11 Wrześn. 1877 pod Plewną, zarówno wskutek chybionego planu jako téż z powodu, że nieposłał na czas posiłków gen. Skobelewowi.

Lewiński (Stefan), biskup łucki unicki, ur. około 1730; ob. dzieło główne.

Lewiński (Józef), znakomity spółczesny artysta dramatyczny niemiecki, ur. 1835 w Wiedniu, początkowo poświęcał się zawodowi kupieckiemu, czując jednak niewypowiedziany pociąg do teatru, debiutował 1855 na scenie teatru an der Wien, poczem występował na rozmaitych scenach prowincyjonalnych, aż dopiero zwróciwszy na siebie uwagę aktora Marra w Bernie, był przez tegoż polecony Laubemu; od 1858 r. zaangażowany do teatru wiedeńskiego, występuje z wielkiem powodzeniem nietylko tamże ale i w rolach gościnnych w Dreźnie, Monachijum, Lipsku, Berlinie i t. d.

Lewis (Taylor), uczony amerykański, ur. 1802 r. w stanie New York, od 1832 profesor języka greckiego przy uniwersytecie w New Yorku; oprócz wielu rozpraw z zakresu teologii, literatury i filozofii, wydał: „*O naturze i zasadach prawa karnego*“ (1844); „*Plato contra Athaeos*“ (1845); „*Sześć dni stworzenia świata*“ (1855 r.); „*Nauka i Biblija*“ (r. 1856) i in.

Lewis (Estela Anna), z domu *Robinson*, poetka amerykańska, ur. około 1824 w Baltimore (Maryland), podróżowała przez czas długi po Włoszech, Francyi i Anglii, 1841 wyszła za adwokata Sidneya D. Lewis, poczem wróciwszy do Ameryki, pisze do celniejszych dzienników amerykańskich pod pseu-

donimem *Stella*. Wydała: „*The records of the heart*“ (1846); „*The child of the sea*“ (1848); „*My study*“ (1851); „*Myths of the minstrel*“ (1852); „*Wybór poezyj*“ (1858); „*Helemar, czyli upadek Montezumy*“, tragedyja (1863); „*Zbiór poezyj*“ (1866); „*Safo z Lesbos*“ (1868); „*Blanka de Beautieu*“, romans (1871) i in.

Leyden (Ernest), lekarz niemiecki, urod. 1832 r. w Gdańsku, od 1865 profesor w Królewcu, od 1872 w Strasburgu a od 1876 r. w Berlinie; z prac jego najważniejsze: „*Klinik der Rückenmarkskrankheiten*“ (2 t., 1874—76).

Leydig (Franciszek), zoolog niemiecki, ur. 1821 w Rothenburgu, 1855 profesor zoologii w Würzburgu, 1857 r. w Tübingen, 1875 w Bonn. Z prac jego w przedmiocie anatomii porównawczéj i histologii celniejsze: „*Lehrbuch der Histologie*“ (1857); „*Vom Bau des thier. Körpers; Handbuch der vergleichende Anatomie*“ (1864); „*Tafeln zur vergleich. Anatomie*“ (1864); „*Die anuren Batrachier der deutschen Fauna*“ (1877) i in.

Lhota (Antoni), spółczesny malarz historyczny i religijny czeski, ur. 1814 w Kutnéj Horze, kształcił się w Pradze, Monachijum i we Włoszech, po powrocie był do 1854 profesorem akademii w Pradze. Wykonał wiele obrazów religijnych oraz historycznych z dziejów czeskich i słowiańskich, z których celniejsze: *Sen Libuszy; Nawracanie pogańskich Prusaków przez Ottokara II; Chrzest Borzywoja; Mikołaj Kopernik* i w. in.

Lhuilier (Szymon), matematyk, † 1810 w Puławach.

Libelt (Karol), filozof, † 1875 w Czeszewie; zbiorowe wydanie jego dzieł przedsięwziął Żupański w 18 tomach.—Por. H. Struvego „*Józef Kremer i K. L.*“ (w *Kłosach* 1878, N. 525—528).

Liberyja, ma 24,778 kilometrów kwadratowych powierzchni; początkowo od 1822 kolonija murzyńska, założona przez Amerykanów Północnych dla wyzwolonych niewolników, od 1847 państwo niezależne; 1875 dochody wynosiły 111,457 dolarów, dług państwowy $^1/_2$ mil. dolarów.

Lichtenfels (Edward von), spółczesny malarz niemiecki, ur. 1833 r. w Wiedniu, profesor akademii sztuk pięknych tamże, maluje wysoko cenione krajobrazy.

Liczbark lub *Lidzbark*, po niemiecki *Lautenburg*, m. w pruskiéj regencyi kwidzyńskiéj, pow. brodnickim, nad jeziorem, około 2,500 mieszkańców, dość handlowe; fabryki sukna i płótna.

Lidl (Albert), gramatyk, ur. 1790.

Liebermeister (Karol), lekarz, ur. 1833 w Ronsdorf pod Elberfeld, 1865 profesor w Bazylei, 1871 w Tübingen; wydał: „*Beiträge zur pathologischen Anatomie und Klinik der Leberkrankheiten*“ (1864); „*Handbuch der Pathologie und Therapie des Fiebers*“ (1875) i in.

Liebknecht (Wilhelm), socyjalista niemiecki, ur. 1826 (nie 1817 jak podano w główném dziele): był od 1874 członkiem sejmu niemieckiego; po ogłoszeniu praw przeciwko socyjalistom aresztowany, odsiaduje obecnie więzienie. Wraz z Hasenclevarem był redaktorem czasopisma *Vorwärts* (od 1878 *Reform*) w Lipsku, będącego centralnym organem demokratów socyjalnych niemieckich.

Liebreich (Mateusz Eugenijusz Oskar), lekarz niemiecki, ur. 1839 w Królewcu, od 1872 profesor w Berlinie, odkrył 1869 własność usypiającą chloralu oraz wprowadził w użycie wiele nowych środków lekarskich.

Lieder (Franciszek), gramatyk, † 1867 w Warszawie.

Liezen-Mayer (Aleksander), spółczesny malarz, ur. 1839 w Raab, uczeń Piloty'ego w Monachijum, tamże zamieszkały; celuje zwłaszcza w zakresie malarstwa historycznego. Z prac jego celniejsze: *Elżbieta podpisująca wyrok śmierci na Maryję Stuart* oraz rysunki do *Fausta* Goethego i *Ekksharda* Scheffelsa.

Liflandzka gubernija, ludn. wynosi ok. 1,001,000.

Liljegren (Jan Gustaw), archeolog szwedzki, ur. 1791, † 1837, jako biblijotekarz w Stokholmie; położył zasługi jako badacz starożytności północnych, run i t. d. Wydał: „*Runurkunder*“ (1833); „*Svensk Diplomatarium*“ (2 t., 1829) i in. Do dzieła jego o runach Dieterich napisał słownik p. t. „*Runensprachsatz*“ (1844).

Lińce lub *Ilińce*, miasteczko w pow. lipowieckim gub. kijowskiéj, nad rz. Solem, przeszło 6,000 m.; niegdyś własność Sanguszków, otrzymało prawo miejskie 1757 r.

Lindau (Paweł), pisarz niemiecki, urod. 1839 r. w Magdeburgu, dosyć długo przebywał w Paryżu, 1866—69 redagował czasopismo *Elberfelder Zeitung*, 1869—71 lipskie *Neue Blatt*, poczem berlińskie *Gegenwart* i przegląd *Nord und Süd*. Wydał: „*Harmlose Briefe eines deutschen Kleinstädters*“ (2 t., 1870); „*Literarische Rücksichtslosigkeiten*“ (3 wyd., 1871); „*Molière*“ (1871); „*Alfred de Musset*“ (1877), oraz dramaty „*Maria und Magdalena*“ (1872); „*Johannistrieb*“ (1878) i komedye: „*Ein Erfolg*“; „*Tante Therese*“ i in. („*Theater*“, 2 t., 1873—75).

Lindblad (Adolf Fryderyk), szwedzki kompozytor muzyczny, ur. 1804 w Skenninge, założył 1827 szkołę muzyczną tamże, † 1878 r. Pisał wyborne pieśni, powszechnie znane z powodu wykonywania ich przez Jenny Lind, oraz opery, symfonije i t. d.

Linde (Antoni von der), słynny spółczesny szachista, ur. 1833 w Haarlem, początkowo studyjował teologiję, następnie filozofiję, od 1876 biblijotekarz w Wiesbaden; wydał wiele cennych monografij biblijograficznych (o drukarniach w Haarlemie, Spinozie i t. d.), nadto: „*Lehrbuch des Schachspiels*“ (1876); „*Elemente des Schachspiels*“ (1876); „*Geschichte und Literatur des Schachspiels*“ (2 t., 1874) i in.

Lindner (Albert), poeta niemiecki, urod. 1831 r. w Sulza, od 1864—67 r. nauczyciel gimnazyjum w Rudolstadt, przebywa obecnie w Berlinie; wydał tragedyje: „*Brutus und Collatinus*“ (1867 r.); „*Die Bluthochzeit*“ (1871); „*Marino Falieri*“ (1875), nadto „*Geschichten und Gestalten*“ (1877); „*Das Ewig-*

Weibliche. Beobachtungen über die Frauen" (1878) i in.

Lindström (Adolf), spółczesny historyk finlandzki, zamieszkały w Abo, wydał między innemi „*Om Finska folkvandringan etc.*" (2 t., 1848—9), wyjątki w *Biblijotece Warszawskiéj* (1860), w którém dowodzi, że Finowie zamieszkiwali niegdyś całą Europę, ziemie polskie i litewskie.

Lingaici, sekta religijna w południowéj części Indyj Wschodnich, czcząca bożka Siwę pod postacią lingamu (ob.), jako symbolu siły twórczéj w naturze. Porów. Kittel „*Ueber den Ursprung des Lingakultus*" (1877).

Linhart (Antoni), historyk słowiński, ur. 1758 r. w Radolicach, † 1795 w Lublanie, gdzie był sekretarzem urzędu ziemskiego, przyczem gorliwie zajmował się literaturą narodową i za młodu pisał i tłumaczył poezyje i sztuki dramatyczne. Z dzieł jego najważniejsze: „*Versuch einer Geschichte von Krain*" (2 t., 1788—9), najlepsza dotychczas praca o dziejach Krainy.

Linniczenko (Andrzéj), spółczesny profesor (od 1855) literatury rossyjskiéj w uniwersytecie kijowskim, wydał: „*Oczerk postiepennago razwitija idei jazykoznanija w Rossii*" (1856); „*Kurs istorii poezii*" (1861); „*Kurs istorii russkoj literatury*" (1861) i inne.

Lipiński (Karol), spółczesny historyk literatury, nauczyciel gimnazyjalny w Moguncyi, wydał wcale dobre dzieło o literaturze polskiéj p. t. „*Geschichte der polnischen Nationalliteratur*" (1873).

Lipiński-Rosenberg (Wojciech), spółczesny agronom niemiecki, ur. 1818; jego dzieła rolnicze cenione są ze swéj praktyczności. W polskim przekładzie wyszło: „*O uprawie roli*" (1870; 2 wyd., 1872); „*Wykład teoryi uprawy ziemi*" (1869; 2 wyd., 1872).

Lipnicki (Augustyn), spółczesny kaznodzieja i pisarz religijny, zamieszkały w Wilnie; wydał: „*Życie św. Jadwigi*" (1856 r.); „*Życie św. Kazimierza*" (1858); „*Zasady kaznodziejstwa*" (2 t., 1860); „*Prawo stolicy apostolskiéj*" (1862) i in.

Lippe, księstwo niemieckie. Dochody w 1876 r. wynosiły 861,689, wydatki—836,668, dług zaś państwowy 1,298,148 marek; do armii niemieckiéj dostarcza księstwo 1 batalijon piechoty.

Lippe-Weissenfeld (Arnim, hr. na), pisarz niemiecki z zakresu rolnictwa, ur. 1825 w Oberlössnitz pod Dreznem, studyjował w Jenie i Lipsku, następnie gospodarował, poczém 1869 osiedlił się w Dreźnie, w końcu od 1872 profesor agronomii w Rostoku, gdzie założył stacyję doświadczalną. Wydał: „*Die Landwirtschaftliche Buchhaltung*" (r. 1858); „*Landwirtschaftliche Briefe*" (1861); „*Lehrbuch der allgemeinen Landwirtschaft*" (1863); „*Nährstofftabelle*" (2 wyd., 1871); „*Die Grundzüge der Züchtung* (2 wyd., 1869; przekład polski 1872); „*Landwirtschaftliches Lesebuch*" (2 t., 1871—75); „*Landwirtschaftliches Herbarium*" (1876 r.) i in. W polskim przekładzie wyszło: „*Podstawy hodowli bydła*" (1872).

Lippincott (Sara Jane, z domu *Clarke*), autorka amerykańska, pisząca pod pseudonimem *Grace Greenwod*, ur. 1823 r. w st. New York, otrzymała świetne wychowanie, poczem podróżowała wiele po Europie (ostatni raz 1876). Od 1850—73 wydała znaczną liczbę dzieł, nadto redagowała czasopismo dla młodzieży: *The little pilgrim*.

Liprandi (Jan), spółczesny historyk i polityk rossyjski, brat generała *Pawła Liprandi* (ob.), początkowo służył wojskowo, następnie był wyższym urzędnikiem w ministeryjum spraw wewnętrznych, używany do wielu ważnych spraw państwowych. Wydał między innemi: „*Materiały dla oteczestwiennoj wojny 1812*" (1867); „*Wostocznyj wopros i Bołgarija*" (1862); „*Kratkoje obozrjenie ruskich raskołow*" (1870); „*O prirodnich granicach i stremlenje Niemcew na wostok*" (1870) i w. in.

Lipsius (Ryszard Adelbert), teolog niemiecki, ur. 1830 w Gera, od 1871 r. profesor w Jena; wydał: „*Glaube und Lehre*" (1871); „*Die Pilatusakten*" (1871); „*Die Quellen der römischen Petrussage*" (1872); „*Lehrbuch der evangelisch-protestantischen Dogmatik*" (1876); „*Dogmatische Beiträge zur Vertheidigung und Erläuterung meiner Lehrbücher*" (r. 1878) i in.

Lipski (Tadeusz), dyplomata polski, ur. 1725 r. (nie 1625).

Liske (Ksawery), historyk, członek akademii krakowskiéj, obecnie rektor uniwersytetu lwowskiego, wydał jeszcze: „*Dwa dyjaryjusze kongresu wiedeńskiego 1815*"; „*Cudzoziemcy w Polsce*" (1876); nadto umieszcza sprawozdania o pracach historycznych polskich w roczniku Sybla.

Liszaj (*lichen*), przewlekłe łuszczkowate zapalenie skóry w postaci wysypki, złożonéj z guziczków brunatnych dokoła ujścia gruczołów skórnych; pokrytéj delikatną łuseczką naskórka. Występuje na piersiach, brzuchu, kończynach, najczęściéj u dzieci. Rozróżniają dwie formy L.—czerwony i drugi towarzyszący szkrofułom. Leczenie zasadza się na użyciu wewnętrznem i zewnętrznem tranu, a także preparatów arszenikalnych.

Littre (Maksymilijan Piotr Emil), filozof i filolog francuski, od 1876 senator dożywotni, wydał nadto suplement do swego „*Dictionnaire de la langue française*" (1877 i nast.).

Littrow (Karol Ludwik von), astronom, † 1877 w Wenecyi.

Litwos, pseudonim spółczesnego powieściopisarza Henryka *Sienkiewicza* (ob.).

Liukiu (*Lu-Czu*), grupa wysp na oceanie Wielkim, pomiędzy Kiusiu i Formozą, 6,916 kilom. kw. i około 167,000 m., pokrewnych z Japończykami, gościnnych i łagodnych. Dobrze zabudowane; handel morski i przemysł rozwinięte. Największą z wysp jest *Okinawa*. Wyspy te zostają w stosunku lennym do Japonii.

Liverpool, m. angielskie, 1877 r. liczyło przeszło 527,000 m.

Livingstone (Dawid), słynny podróżnik, † 1 Maja 1873 w Itala nad jeziorem Bangewesolo. Z notat jego wydał Waller „*The last journals of* L. *in Central*

Africa" (1874). Porów. Andree'go „L., *der Missionar*" (3 wyd., 1869).

Liwadyja, pałace cesarskie i osada w pow. jałtyńskim, gub. taurydzkiéj, w czarującéj okolicy na południowym wybrzeżu Krymu; 200 mieszkańców; dwa wspaniałe gmachy wytwornéj architektury, ozdobione arcydziełami sztuki, park, cieplarnie i t. d. Zwykłe letnie mieszkanie dworu rossyjskiego. Pierwotnie własność gen. Revelioti, potem hr. Leona Potockiego, od którego nabytą została przez cesarzowę ross.

Liwno (lub *Ljewno*), miasteczko w Bośnii, o 80 kilom. na północo-zachód od Mostaru, liczące 300 familij mahometańskich, 214 katolickich i 131 gr. katolickich; oblężone 26 Września 1878 przez Austryjaków pod wodzą ks. Wilhelma Würtembergskiego, poddało się 28 t. m.

Liwy, pozostałe w niewielkiéj liczbie plemię pierwotnych mieszkańców Inflant i Kurlandyi, około 2,000 osób, osiadłych w kilku wsiach nad brzegami m. Baltyckiego w gub. liflandzkiéj. Słownik ich mowy wydał Sjögren (1861).

Löbe (Wilhelm), pisarz z zakresu gospodarstwa wiejskiego, ur. 1815 w Treben w ks. sasko-altenburgskiém, był gospodarzem praktycznym, poczem docentem w Lützschena, w końcu osiadł w Lipsku, gdzie wydaje *Illustrirte landwirtschaftliche Zeitung* i *Taschenkalender für sächs. Haus.-und Landwirte.* Nadto wydał liczne dzieła, z których ważniejsze: „*Handbuch der rationellen Landwirtschaft*" (6 wyd., (1856); „*Anleitung zum rationellen Anbau der Handelsgewächse*" (7 t., 1868—70); „*Ueber Getreidearten*" (1865); „*Handlexicon der gesammten Landwirtschaft*" (2 t., 1877—8) i in.

Lobenwein (Jan Andrzéj), lekarz, ur. 1758 (nie 1718).

Lockyer (Józéf Norman), astronom i fizyk angielski, ur. 1836 r. w Rugby, kształcił się w Anglii i na kontynencie, od 1870 sekretarz *Royal Commission on scientific instruction and the advancement of science.* Zasłużył się zwłaszcza badaniami nad własnościami fizycznemi ciał niebieskich. Wydał: „*Contributions to solar physics*" (1873); „*Spectroscope and applications*" (1873); „*Stargazing, past and present*" (1877); „*Primer of astronomy*" (przekład niemiecki, 1877); „*Why the earth's chemistry is as it is*" (1877). Nadto L. redaguje czasopisma *The Heaven* i *Nature.* Obecnie pracuje nad szczegółowém zbadaniem widma, co go doprowadziło (1879) do ważnych wniosków, iż ciała przyjmowane obecnie za pierwiastki są prawdopodobnie ciałami złożonemi.

Locré de Roissy (Jan Wilhelm), prawnik francuski, ur. 1758, † 1840; był adwokatem parlamentu, 1791 sędzią, 1815 adwokatem dworu królewskiego. Z prac jego celniejsze: „*Esprit du code Napoléon*" (6 t., 1807); „*Esprit du code de commerce*" (10 t., 1811—13); „*Esprit du code de procédure civile*" (5 t., 1816); „*Législation civile, commerciale, criminelle de la France*" (31 t., 1828—32).

Loftus (Sir August William Fryderyk Spencer), mąż stanu angielski, ur. 1817, jako 4 syn markiza d'Ely; po ukończeniu nauk w Cambridge, rozpoczął 1837 zawód dyplomatyczny jako ataché poselstwa w Berlinie, 1844 przeniesiony do Stutgardu, 1848—52 towarzyszył lordowi Statford Canning w poselstwie do dworów berlińskiego, wiedeńskiego i greckiego; 1852 mianowany sekretarzem legacyi w Stuttgardzie, 1858 został ambasadorem w Wiedniu, 1860 w Berlinie, 1862 w Monachijum, 1865 powtórnie w Berlinie, 1868 r. akredytowany przy związku północno niemieckim, został w końcu r. 1871 posłem w Petersburgu i na stanowisku tem usiłował nadaremnie 1876—77 rozwiązać pokojowo kwestyję wschodnią.

Logau (Fryderyk, baron von), poeta niemiecki, † 1655.

Löher (Franciszek), historyk niemiecki, wydał jeszcze: „*Kanarische Reisetage*" (1877 r.); „*Cypern. Reiseberichte über Natur und Landschaft, Volk und Geschichte*" (1878); „*Kaiser Friedrichs II Kampf um Cypern*" (1878).

Loménie (Ludwik Leonard de), pisarz francuski, ur. 1818 w St Yrieix (w dep. Haute-Vienne), od 1862 profesor szkoły politechnicznéj w Paryżu, od 1871 członek akademii. Wydał: „*Galerie des contemporains*" (10 tom., 1840—47); „*Beaumarchais et son temps*" (2 wyd., 1858); „*La comtesse de Rochefort*" (1871); „*La famille de Mirabeau*" (1877) i in.

Lommel (Eugenijusz), fizyk niemiecki, ur. 1837 w Edenkoben, 1865 docent w Zürichu, 1867 profesor w Hohenheim, od 1868 r. w Erlangen; wydał: „*Studien über Besselschen Funktionen*" (1868 r.); „*Wind und Wetter*" (1873); „*Das Wesen des Lichts*" (1874) i in.

Londyn, stolica królestwa W. Brytanii, liczy 455,191 domów, 1,043 kościołów i kaplic (w 1871 r.); przeszło 3,583,000 m. (1876 r.); 10,000 ulic, 11 parków, 34 placów handlowych, 80 skwerów. Wydatki miasta w 1878 wynosiły 6,619,000 funt. szterlingów, dług zaś 21,708,402 funt. szter.—Porów. Thornbury „*Old and new London*" (4 tomy, 1873—75); Jesse „*London, its celebrated characters etc.*" (3 wyd., 3 t., 1871).

Long (Jerzy), uczony angielski, ur. 1800 w Poulton (w hrabstwie Lancaster), po odbyciu studyjów w Cambridge, był od 1824 profesorem uniwersytetu w Wirginii (w Półn. Ameryce), następnie od r. 1837 adwokatem; od 1849—71 profesorem kolegijum w Brighton. Redagował „*Penny Cyclopedia*" (29 t., 1833—46) i „*The biographical dictionary*" (7 t., 1842—44); nadto wydał wiele dzieł, pomiędzy innemi „*France and its Revolutions*" (1850).

Long (Chaillé), spółczesny podróżnik po Afryce, ur. 1843 w Baltimore, z rodziców pochodzenia francuskiego, odbył w armii północnéj wojnę domową, w 1870 r. wstąpił do służby wojskowéj w Egipcie, 1874 przyłączonym był do ekspedycyi Gordona, od którego jeździł w misyi do króla Mtesa w Uganda, przyczem zwiedził Ukerewe. 1875 przebył krainę Bari, następnie dzielnicę Makraka Niam-Niam. Oprócz artykułów w czasopismach specyjalnych angielskich i francuskich, wydał: „*Central Africa. Naked thruths of naked people*" (1876).

Lónyay (Melchijor, br.), mąż stanu węgierski, był do Grudnia 1872 prezesem ministeryjum węgierskiego, od 1875 jest członkiem izby magnatów.

Loomis (Elijasz), matematyk i astronom amerykański, ur. 1811 r. w st. Connecticut, kształcił się w kollegijum Yale i w Paryżu, poczem został profesorem w kolegijum Western Reserve w Ohio, od 1844 do 60 był profes. fizyki w uniwersytecie New Yorkskim a od 1866 w kolegijum Yale. Od 1845 do 49 zajmował się wymierzaniem położenia geograficznego rozmaitych miejscowości Stanów Zjednoczonych. Wydał wiele dzieł i podręczników z zakresu matematyki i astronomii.

Lopez (Narcyz), obrońca swobód Kuby, ur. 1799 w Wenezueli, służąc w wojsku hiszpańskim, został generałem, dowódcą gwardyi i gubernatorem Madrytu; 1848 oskarżony o zdradę stanu, schronił się do Stanów Zjednoczonych, skąd przedsięwziął dwie wyprawy w celu oswobodzenia Kuby z pod panowania hiszpańskiego. Wzięty do niewoli pod Moritonega, został 1851 stracony.

Lorenz (Ottokar), historyk niemiecki, wydał jeszcze: „*Deutschlands Geschichtsquellen im spätern Mittelalters*“ (2 wyd., 2 t., 1876); „*Papstwahl und Kaiserthum*“ (1874); „*Drei Bücher Geschichte und Politik*“ (1876).

Loris-Melikow (Michał), generał rossyjski, urod. 1825 w Tyflisie, syn bogatego kupca gruzińskiego, po ukończeniu szkoły junkierskiéj w Petersburgu wstąpił 1843 do pułku huzarów grodzieńskich jako kornet, następnie był adjutantem ks. Woroncowa na Kaukazie, podczas wojny wschodniéj 1853—5 brał udział przy oblężeniu Karsu, po zdobyciu twierdzy został jéj gubernatorem, 1856 został generał majorem, 1863 generał lejtnantem (czas jakiś walczył przeciwko powstańcom polskim), 1865 generał adjutantem, 1875 r. generałem kawaleryi, 1877 dowódcą armii rossyjskiéj w Armenii; w Maju wkroczył do Armenii tureckiéj, zajął Ardahan i obległ Kars; 25 Czerwca rozbity przez Mukhtara Paszę pod Zewinem a 26 Sierpnia pod Guediklar, odniósł 15 Października stanowcze zwycięstwo nad Turkami pod Aładża-Dagh, następnie dowodził przy wzięciu Karsu (18 Listopada), poczem 7 Grudnia odniósł zwycięstwo pod Dewebojun. Po ukończeniu wojny wyniesiony został 29 Kwietnia do godności hrabiowskiéj.

Lerm (Hieronim) pseudonim **Henryka Landesmanna** (ob. supl.).

Löschin (Gotthilf), historyk Gdańska, profesor tamtejszego gimnazyjum; wydał między innemi: „*Geschichte Danzigs*“ (1816); „*Ueber das Verhältniss des Danzigs zur poln. Republik*“ (1858).

Lotto (Izydor), skrzypek, jest od 1872 profesorem konserwatoryjum w Strasburgu.

Lotze (Rudolf Herman), filozof niemiecki, był od 1842—44 profesorem w Lipsku, poczem objął katedrę w Göttingen; ob. dz. główne.

Louis (Józef), spółczesny prawnik polski, urodz. 1832 r. w Krakowie, studyjował tamże i zagranicą, był sędzią powiatowym w Krzeszowicach, następnie radcą sądu krajowego w Krakowie; wydał między innemi „*Prawo spadkowe*“ (1866); „*Dawne prawo wekslowe polskie*“ (1872); „*Wieś Paczołtowice*“ (1874) i in.

Lowacz (po tur. *Lofdża*), miasto w tureckim wijalecie widyńskim, nad rz. Osmią, na południe od Plewny, 15,000 m.; 5 Sierpnia 1877 r. zwycięztwo Turków nad armiją rossyjską; zajęte 3 Września przez Rossyjan, pod wodzą ks. Imeretyńskiego i generała Skobelewa.

Lowe (Sir Robert), angielski mąż stanu, ur. 1811 w Bingham, studyjował w Winchester i w Oxfordzie, poczem został 1842 adwokatem, wkrótce jednak udał się do Australii, gdzie 1843—50 r. był członkiem zarządu kolonii i deputowanym Sydney; 1851 wrócił do Anglii, został 1852 r. wybrany do izby niższéj, głosował ze stronnictwem liberalném i sprawował rozmaite urzędy. Późniéj zmienił swe poglądy i na posiedzeniach 1866—7 zwalczał bil reformy; od 1868 kanclerz skarbu i członek rady wychowania, od sierpnia 1873 do lutego 1874 minister spraw wewnętrznych.

Löwe (Wilhelm), lekarz i mąż stanu niemiecki, urod. 1814 w Olvenstedt pod Magdeburgiem, był 1848 członkiem niemieckiego zgromadzenia narodowego z okręgu Kalbe, i stąd L.-*Kalbe* zwany, 1849 r. prezesem tak zwanego *Rumpfparlamentu* w Stuttgardzie, z powodu czego przez trybunał najwyższy skazany in contumaciam na dożywotne ciężkie więzienie, następnie praktykował jako lekarz w Szwajcaryi, Londynie i New Yorku; w skutek amnestyi 1861 r. powrócił do Niemiec, był od 1863 członkiem pruskiéj izby deputowanych (w latach 1871—75 wice prezesem téjże), a od 1871 r. jest członkiem sejmu niemieckiego.

Lubań, po niem. *Lauban*, m. powiatowe w regencyi lignickiéj, na Szląsku Pruskim, nad rz. Kwisą (Queis), przeszło 10,000 m.; przemysłowe i fabryczne.

Lubbock (Sir John, baronet), słynny uczony angielski, urod. 1834 w Londynie, odbywał studyja w Eton, bankier w m. rodzinném, od 1870 r. członek parlamentu; członek rozmaitych towarzystw uczonych i wice kanclerz uniwersytetu londyńskiego. Oprócz prac z historyi naturalnéj, wydał: „*Prehistoric times*“ (2 t., 3 wyd., 1872); „*The origin of civilisation and the primitive condition of man*“ (3 wyd., 1875; polski przekład, 3 t., 1873).

Lubczyce lub *Hlubczyce*, po niem. *Leobschütz*, m. powiatowe w regencyi opolskiéj na Szląsku Pruskim, na rz. Psyną (Zinne), około 11,500 m.; osada bardzo starożytna, handel i przemysł kwitnący.

Lubelczyk (Samuel), teolog i filozof, zwał się właściwie *Wierzchowski Samuel* (Jocher, t. II, str. 60); ob. dz. główne.

Lubelski (Wilhelm), spółczesny lekarz, syn Filipa L., także lekarza (ur. 1788 w Zamościu, † 1879 w Warsz.), ur. 1832 r. w Warszawie, studyjował w Dorpacie, Wiedniu i Paryżu, gdzie 1859 doktoryzował się, obecnie jest lekarzem szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie. Oprócz licznych rozpraw, pomieszczanych w czasopismach polskich, niemieckich, francuskich i angielskich, wydał: „*O bólu twa-*

rzowym" (1861); „*Sprawozdanie z oddziału kobiet epileptycznych*" (1861—67); „*Jak pielęgnować zdrowie*" (1869); „*Małżeństwo*" (z Debaya, 1862) i in.

Lubieniecki (Julijan), rolnik i pszczolarz, urodz. 1802 w Przemyślanach; ob. dz. główne.

Lübke (Wilhelm), historyk sztuki, urod. 1826 r. w Dortmund, od 1861 profesor w Zürich, 1866 r. prof. historyi sztuki przy politechnice w Stuttgardzie. Wydał: „*Vorschule zur Geschichte der Kirchenbaukunst des Mittelalters*" (6 wyd., 1873); „*Geschichte der Architektur*" (5 wyd., 2 t., 1875); „*Geschichte der Plastik*" (2 wyd., 1871); „*Grundriss der Kunstgeschichte*" (7 wyd., 1876); „*Geschichte der Renaissance in Frankreich*" (1868); „*Geschichte der deutschen Renaissance*" (1873); „*Kunsthistorische Studien*" (1869); „*Geschichte der italienischen Malerei von 4 bis ins 16 Jahrhundert*" (1878) i in.

Lublin; opisy: Sierpińskiego „*Obraz m. L.*" (1839 i 1843); Zielińskiego „*Przewodnik L.*" (1875); tegoż „*Monografija L.*" (tom 1, 1877); „*Pamiatnaja knižka*" (1871, 72, 73).

Lubliner (Hugo), spółczesny pisarz dramatyczny niemiecki, znany pod pseudonimem *Hugo Bürger*, ur. 1846 r. w Wrocławiu, od 1858 w Berlinie, poświęca się studyjom i pracom technicznym, uprawiając obok tego od wczesnéj młodości literaturę dramatyczną. Napisał szereg komedyj i dramatów, z których celniejsze: „*Der Frauenadvocat*" (1873); „*Die Modelle des Sheridans*" (1875 r., obie wydane p. t. „*Theater*", 1876); „*Die Florentiner*" (1876); „*Die Adoptirten*" (1877); „*Gabriele*" (1878) i in.

Lubowski (Edward). Na scenie warszawskiéj przedstawiono jeszcze jego komedyje: „*Nietoperze*", w 4 aktach (1874); „*Przesądy*", w 5 aktach (1875); „*Kiedyż obiad*", fraszka w 1 ak. (1877); „*Pogodzeni z losem*", w 5 akt. (1878); „*Czarnokwit*", krotochwila w 3 aktach (1878). Prócz tego na innych scenach grano tegoż komedyję w 4 aktach p. t. „*Gonitwy*. W r. 1876 wydał studyjum historyczne p. t. „*Rodzina Borgiów*"; w Gazecie Polskiéj rozpoczął drukować jednotomową powieść pod tyt. „*Cichy Janek i głośny Franek*", ma przygotowaną do druku powieść dwutomową p. t. „*Krok daléj*", będącą w pewnym związku z poprzednio wydaną „*Na pochyłości*". Nadto przełożył dla sceny: „*Kaprys Maryjanny*" Musseta, „*Poskromienie złośnicy*" Szekspira, „*Bezczelni*" Augiera, „*Bractwo koleżeńskie*" (Camraderie) Scribego i in.

Luta-Nzige, ob. Nyanza.

Lucae (Ryszard), słynny budowniczy niemiecki, ur. 1829 r. w Berlinie, † 1877 tamże; kształcił się w akademii budowniczéj w mieście rodzinnėm; 1859 r. wraz z Lübkem odbył podróż po Włoszech i Sycylii, od 1862 profesor a od 1872 dyrektor akademii budownictwa. Początkowo stawiał mniejsze budowle prywatne, wille i t. d.; z większych prac jego celniejsze: teatr w Frankfurcie, pałac Borsiga w Berlinie, fasada ministeryjum handlu, politechnika i w. in.

Lucas (Karol Fryderyk Edward), pomolog niemiecki, ur. 1816 w Erfurcie, od r. 1835—40 pracował przy ogrodach botanicznych w Erfurcie i Monachijum, od 1846 inspektor ogrodu botanicznego w Dreźnie, założył 1860 r. w Reutlingen pierwszy w Niemczech instytut pomologiczny; wydał: „*Lehre vom Obstbau*" (5 wyd., 1878); „*Obstbau auf dem Lande*" (5 wyd., 1875); „*Illustrirtes Handbuch der Obstkunde*" (spólnie z Oberdieck'em, 8 t., 1858—75); „*Taschenbuch für Pomologen und Gartenfreunde*" (corocznie od 1860); „*Einleitung in das Studium der Pomologie*" (1877). Nadto spólnie z Oberdieck'em redaguje czasopismo *Pomologische Monatshefte*. W polskim przekładzie wyszły: „*O hodowaniu najużyteczniejszych warzyw ogrodowych*" (1867); „*Sadownictwo*" (1873).

Lucca (Paulina, właściwie *Lucas*), śpiewaczka, od r. 1861 do 73 była prymadonną opery dworskiéj w Berlinie, obecnie występuje w rolach gościnnych w rozmaitych miastach; 1868 wyszła za v. Rhaden'a a 1873 powtórnie za v. Wallhofen'a.

Luchs (Herman), spółczesny archeolog szląski, sekretarz towarzystwa historycznego i kustosz muzeum w Wrocławiu, pracowity i gruntowny badacz, redaktor czasopisma, wydawanego przez towarzystwo. Oddzielnie wydał: „*Ueber die Bilder der Hedwigslegende*" (1861); „*Schlesische Fürstenbilder*" (1868—72) i in.

Ludewig (Jan Piotr), historyk niemiecki, † 1743 (nie 1773).

Ludwig (Karol Fryderyk Wilhelm), fizyjolog, ur. 1816 w Witzenhausen, od 1846 profesor anatomii porównawczéj w Marburgu, 1849 profesor anatomii i fizyjologii w Zürichu, 1855 w Wiedniu, 1865 r. w Lipsku; wsławił się wielu ważnemi badaniami. Z dzieł jego najcelniejsze: „*Lehrbuch der Physiologie des Menschen*" (2 wyd., 2 t., 1858—61).

Ludwig (Alfred), spółczesny filolog, ur. 1832 r. w Wiedniu, studyjował tamże, poświęcił się badaniom nad językiem sanskryckim, słowiańskim i litewskim, profesor filologii porównawczéj w uniwersytecie wiedeńskim. Wydał między innemi: „*Der Infinitiv im Veda, mit einer Systeme des lithauischen und slavischen Verbs*" (1871).

Luschka (Hubert), anatom, ur. 1820 w Konstancyi, od 1855 profesor anatomii w Tübingen, † 1875; wsławił się swemi pracami topograficzno-anatomicznemi. Główne jego dzieło jest „*Anatomie des Menschen*" (3 t., 1862—69). W polskim przekładzie wyszły: „*Położenie organów piersiowych człowieka*" (1862 r.); „*Położenie organów brzusznych człowieka*" (1874).

Lutostański (Bolesław), spółczesny lekarz, urodz. 1837 w Warszawie, studyjował w kraju i zagranicą, osiadł w Krakowie, gdzie jest członkiem akademii, sekretarzem komisyi statystyczno-lekarskiéj. Wydał: „*Zbieranie materyjałów statystyczno-lekarskich*" (1870); „*Szczawnica*" (1874); „*Żegiestów*" (1874); „*Hygiena*" (1873—4) i w. in.

Lutz (Jan von), mąż stanu bawarski, ur. 1826 r. w Münnerstadt, 1854 sędzia w Norymberdze, 1863 prywatny sekretarz królewski, 1866 naczelnik gabinetu tajnego, 1867 minister sprawiedliwości, następnie wyznań, przeciwnik stronnictwa ultramontańskiego, które starał się zwalczyć. Wydał: „*Kom-*

mentar zu dem bayrischen Einführungsgesetz für das allgemeine deutsche Handelsgesetzbuch" (2 t., 1863—66).

Lützow (Karol von), historyk sztuki, ur. 1832 r. w Göttingen, 1858 docent w Monachijum, od 1864 profesor akademii sztuk pięknych w Wiedniu; od 1866 redaguje *Zeitschrift für bildende Kunst.* Wydał: „*Münchener Antiken*" (1861—69); „*Die Meisterwerke der Kirchenbaukunst*" (2 wyd., 1871).

Lwow (Aleksy), muzyk rossyjski, † 1870 r. pod Kownem.

Lyell (Karol), znakomity geolog, † 1875 w Londynie.

Ł.

Łabeński (Franciszek Ksawery), nie **Łabęcki** (Ksawery), jak podano w gł. dziele, ur. i † w Petersburgu.

Łabęcki (Antoni), prawnik, ur. 1778 r. w Warszawie.

Łaguna (Świętosław), spółczesny prawnik, urod. 1833, był profesorem prawa w uniwersytecie petersburgskim, potem 1862 sędzią trybunału cywilnego w Warszawie; napisał: „*O statucie wiślickim*" (w *Bibl. Warszawskiéj* 1859); „*O Hanzie nad Dźwiną*" (w *Piśmie Zbiorowém* Ohryzki).

Łamanski (Włodzimierz), spółczesny historyk rossyjski, ur. 1830 w Petersburgu, po ukończeniu uniwersytetu odbywał podróże po Słowiańszczyźnie i in., poczem od 1871 został profesorem historyi i literatury słowiańskiéj w uniwersytecie petersburgskim. Wydał: „*O Sławianach w Małoj Azii, Afrykie i Ispanii*" (1859); „*Łomonosow*" (1865 r.); „*Ob istoriczeskom izuczenii greko-sławianskago mira*" (1871) i in. Pisał nadto wyborne studyja nad dawniejszymi pisarzami polskimi, mianowicie zaś nad Modrzewskim (1874).

Łapiński (Teofil), spółczesny pisarz, rodem z Galicyi, początkowo służył w wojsku austryjackiém, następnie walczył w szeregach armii węgierskiéj (1849), od 1850 przebywał w Turcyi pod nazwiskiem *Taffik-Beja*, poczem od 1864 mieszkał w Paryżu. Wydał: „*Feldzug der ungarischen Hauptarmee im Jahre 1849*" (1850); „*Die Bergvölker des Kaukasus*" (2 t., 1863).

Łaski (Stanisław), wojewodą sieradzkim został r. 1542, † 1550. Pozostałe po nim pisma wydał M. Malinowski p. t. „*Prace naukowe i dyplomatyczne*" (1864).

Łaski (Olbracht), † 1597. Życiorys w *Tyg. illustr.*, 1863 N. 214.

Łazarew (Jan), generał rossyjski, ur. 1820 r. na Kaukazie, wstąpił do wojska 1839 jako prosty żołnierz; 1842 za męztwo w walce przeciwko Czerkiesom otrzymał stopień oficerski; czynny ciągle w wyprawach przeciwko Szamilowi, awansował stopniowo, 1860 mianowany został generał majorem oraz naczelnikiem wojennym środkowego Dagestanu; od 1865 r. dowódca 21 dywizyi piechoty. Podczas wojny wschodniéj 1877 działał w Małéj Azyi i odznaczył się zwłaszcza w bitwie pod Aładża-Dagh (15 Października 1877), w któréj na czele 40 dywizyi piechoty oskrzydlił lewe skrzydło armii Muktara Paszy i tem samem rozstrzygnął los walki, przez co przypisują mu główną zasługę w tém, decydującém o losie dalszéj kampanii w Azyi, zwycięstwie, aczkolwiek niesłusznie, Ł. bowiem był tylko wykonawcą planów Obruczewa (ob.). Następnie odznaczył się Ł. przy wzięciu Karsu (17 Listop. 1877).

Łazarewicz (Bonifacy), filolog, ur. 1833; ob. dz. główne.

Łazowski (Dobromysł Eugenijusz Łada), gramatyk, ur. 1807 r. w Krakowie, † 1868 we Lwowie, kończył uniwersytet w Krakowie, potem służył wojskowo, następnie był nauczycielem prywatnym i utrzymywał pensyjonat w Tarnowie; ob. dz. głów.

Łażecznikow (Jan), powieściopisarz rossyjski, † 1869 w Moskwie.

Łobanow (Aleksy, ks.), mąż stanu rossyjski, ur. 1825, potomek jednego z najstarszych rodów książęcych, kształcił się w liceum aleksandryjskiém, r. 1844 wstąpił do służby w ministeryjum spraw zagranicznych, 1850 r. został sekretarzem ambasady w Berlinie, 1856 radcą poselstwa w Konstantynopolu, od 1859—63 sprawował obowiązki posła tamże, 1866 został gubernatorem gub. orłowskiéj, następnie towarzyszem ministra spraw wewnętrznych, od 1878 poseł w Konstantynopolu.

Łobarzewski (Ignacy Łada), polityk, nie *Łobaszewski* (Piotr), jak podano w dz. głównem.

Łob-nor, jezioro we wschodniéj części Turkiestanu, postaci nieregularnéj elipsy, w kierunku półn.-wsch., długie na 90—100, a szerokie na 20 wiorst. Jestto zresztą raczéj błoto niż jezioro, a woda tak płytka, że nawet łodzią płynąć po niem nie można. Na brzegach i wysepkach żyją Karakurczyńcy (ob.). Jezioro zbadaném zostało przez Przewalskiego (1877).

Łom, rz. w Bułgaryi, prawy dopływ Dunaju, po-

wstaje z połączenia Białego (*Ak*) i Czarnego (*Kara*) Ł., wypływa z najbardziéj na północ wysuniętych stoków Bałkanu i wpada do Dunaju pod Ruszczukiem. Linija Ł. podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877 r. grała ważną rolę. W połowie Lipca armija w. ks. Następcy (12 i 13 korpus) przeszła Ł. i zajęła pozycyje pod Kadiköi, Kostanicą, Karahassan i Popkiöi, w skutek jednak walk stoczonych od 28—30 Sierpnia z armiją Mehemeda Alego wypartą została z tych stanowisk i po bitwie 5 Września zmuszoną przejść na lewy brzeg Ł. W. książę skoncentrował swoje siły pod Cerkowną, odparł 21 września Mehemęda Alego, powtórnie zajął liniję Ł. i stanowczo odparł gwałtowny, sześciokrotny atak Sulejmana Paszy (12 Grudnia).

Łonginow (Michał), biblijograf rossyjski, urodz. 1814 w gub. tulskiéj, † 1875 r. w Petersburgu; po ukończeniu uniwersytetu w Petersburgu, był od r. 1843 urzędnikiem w minist. wojny, następnie spraw wewnętrznych, potem gubernatorem orłowskim, w końcu naczelnikiem głównego zarządu do spraw prasowych. Oprócz licznych rozpraw, drukowanych w rozmaitych czasopismach, wydał: „*Graf Speranskij*" (1859); „*Kniażna Tarakanowa, Nowikow i Szwarc*" (1857); „*Biograficzeskija zapiski*" (1857—64) i w. in.

Łopaciński (Józef), poeta, † 1878 w Łomży.

Łoski (Józef), spółczesny archeolog, ur. 1827 r., obywatel ziemski, zamieszkały na Podlasiu, oprócz rozpraw, zamieszczanych w rozmaitych czasopismach, wydał: „*Genealogija portretowa Sapiehów w Kodniu*" (1856 r.); „*Cerkiew zamkowa w Kodniu*" (1857); „*Biblijoteka i muzeum Świdzinskiego*" (1857 r.); „*Wojciech Jakubowski*" (1873); „*Ryciny polskich i obcych rytowników z 17 i 18 w.*" (zeszyt 1—5, 1877) i in.

Łoziński (Józef), pisarz rusiński, ur. 1807, pleban grecko-katolicki w Jaworowie; ob. dz. główne.

Łoziński (Walery), powieściopisarz, oprócz wymienionych w gł. dz., wydano jeszcze „*Ludzie z pod słomianéj strzechy*" (1876), zbiór powieści ludowych.

Łubieński (Feliks Walezyjusz), minister sprawiedliwości i spraw zagranicznych. „*Pamiętniki*" jego opracował i wydał Chomętowski (1876).

Łukomski (Stanisław), znakomity rytownik, ur. 1835 r. w Poznaniu, † 1867 tamże; wykonał wiele sztychów, zwłaszcza do wspaniałych ilustrowanych wydań Żupańskiego, odznaczających się czystością rysunku i wyborną techniką.

Łuszczewska (Jadwiga), spółczesna poetka, napisała jeszcze: „*Narzeczona z Ogrodzieńca*" (dramat historyczny); „*Bolesław Chrobry*" (poemat, 1875) i powieści „*Na rozdrożu*"; „*Krzyż nad otchłanią*" i in.

M.

Maasen (Fryderyk Bernard Chrystyjan), kanonista, ur. 1823 w Wismarze, 1851 przeszedł na katolicyzm, od 1871 profesor w Wiedniu; wydał: „*Geschichte der Quellen in der Literatur des kanon. Rechts*" (t. 1, 1870); „*Neun Kapitel über freie Kirche und Gewissensfreiheit*" (1876).

Mac Adam (Jan Loudon), wynalazca nowéj metody budowania dróg bitych (ob. Makadamizacyja), ur. 1755 w Szkocyi, † 1836 w Moffat; wydał: „*On the scientific repair and preservation of public roads*" (1819 r.); „*On the present state of road making*" (1820).

Mac Closkey (Jan), prałat katolicki amerykański, kardynał, ur. 1801 w Brooklyn, kształcił się w New Yorku oraz w Rzymie w kolegijum propaganda fidei; po powrocie do kraju rodzinnego był początkowo proboszczem w New Yorku, następnie od r. 1849 koadyjutorem biskupa n. yorkskiego J. Hughes'a, poczem 1849 został biskupem nowo utworzonéj dyecezyi Albany, po śmierci zaś Hughes'a mianowanym został arcybiskupem n. yorkskim. Jako taki założył w N. Yorku dom podrzutków, instytut głuchoniemych, szpital, dom schronienia dla starców i t. d. Na soborze watykańskim występował jako zagorzały obrońca nowych dogmatów, w nagrodę czego otrzymał 15 maja 1875 kapelusz kardynalski; pierwszy z Amerykanów dostąpił téj godności.

Mac Clure (Robert John, Le Mesurier), marynarz angielski, † 1873 w Portsmouth.

Macdonald (Jerzy), poeta angielski, urod. 1825 r. w Huntlay pod Aberdeen, przebywa w Londynie; wydał: poezyje, wdzięczne powieści dziecinne i liczne romanse; zbiorowe wydanie jego utworów wyszło p. t. „*Works*" (10 t., 1875).

Maciejowski (Michał), pedagog, ur. 1770 w Warszawie, † 1832 tamże; ob. dz. gł.

Maciejowski (Wacław Aleksander), znakomity badacz dziejów, literatury i prawodawstwa polskiego i słowiańskiego, wydał nadto „*Żydzi w Polsce, na Rusi i Litwie*" (1878).

Maciejowski, spółczesny komedyjo i powieściopi-

sarz polski, znany pod pseudonimem *Sewer*, po r. 1863 zamieszkały za granicą, oprócz prac pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, wydał: „*Pojedynek szlachetnych*", komedyja w 4 aktach (Warszawa 1876); „*Mama sobie życzy*", nowela (t. 1876); „*Na pobojowisku, epizod z wojny 1871 r.*" (Lwów 1877); „*Wydziedziczone*", powieść (Warsz. 1877); „*Irena*", dramat; „*Zosia Żurawianka*" (1878). Komedyję M. „*Pojedynek szlachetnych*" przełożyła na język czeski Krasnohorska.

Mackay (Karol), poeta szkocki, ur. 1814 w Parth, był spółpracownikiem *Morning Chroniole* i innych czasopism; wydał: „*Poezyje*" (1834 i 1840); „*Memoirs of extraordinary popular delusions*" (3 tomy, 1841 r.; nowe wyd., 1869); „*The Salamandrine*" (1842; nowe wyd. 1856); „*Legends of the Isles*" (1857); „*Voices from the crowd*" (5 wyd., 1857); nadto wiele romansów, *Autobijografiję* (2 t., 1876) oraz „*The Gaelic etymology of the languages of Western Europe*" (1878).

Mac Kinlay, *M' Kinlay* (Jan), podróżnik angielski, zwiedzał od 1840 r. południową Australiję, poszukując Burke'go i Wills'a, 1861 zbadał w rozmaitych kierunkach ląd stały Oceanii do zatoki Carpentaria i opis téj podróży wydał 1863; † 1872 r. w połud. Australii.

Mackintosh (Karol), chemik, † 1843 r. w Dunchattan.

Macleod (Henryk Dunning), ekonomista angielski, ur. 1821 w Edynburgu, pierwotnie prawnik, następnie dyrektor banku, 1868 był członkiem komitetu kodyfikacyi praw angielskich, mianowicie prawa wekslowego; wydał: „*Theory and practice of banking*" (3 wyd., 3 t., 1876); „*Principles of economical philosophy*" (1872—76); „*Dictionary of political economy*" (1863, nieukończone); „*Elements of banking*" (1876; 3 wyd, 1877). W dziełach swych, pisanych z wielkim talentem i uczonością, zbija teoryję, że kredyt jest kapitałem. Porów. Richelota „*Une révolution en économie politique*" (1863).

Mac Mahon (Maryja Edme Patrycy Maurycy, hr. de, *ks. Magenty*), prezydent rzeczypospolitéj francuskiéj. Gdy po wyborach 1876 r okazało się, że izba deputowanych jest przeważnie republikańską, M. powierzył władzę ministeryjum reakcyjnemu, rozwiązał izbę niespodziewanie w Czerwcu 1877 r. i usiłował, przez podróże po prowincyi i manifesty, przeprowadzić nowe wybory w duchu wstecznym. Pomimo że wybory 14 Października 1877 wypadły w duchu republikańskim, M. zachował początkowo politykę reakcyjną, następnie jednak pogodził się z faktem spełnionym i wolą narodu i usunął się od knowań monarchistów, pozostając wiernym konstytucyi. Od tego czasu M. mało mięszał się do spraw politycznych, rzadko występując publicznie. Z powodu nieprzystania na zamach stanu, proponowany mu przez wsteczników 1877, stał się celem napaści i naśmieszek ze strony reakcyjonistów a zwłaszcza bonapartystów, podczas gdy republikanie, nie pragnąc zmiany prezydenta, zachowywali się względem niego z oględnością. Pomimo to M. nie mógł pogodzić się szczerze z rzecząpospolitą, a gdy republikanie zażądali w 1879 usunięcia od dowództwa generałów znanych z usposobień nieprzyjaznych względem panującego porządku, M. na to nie przystał i zrzekł się prezydentury. Izba w połączeniu z senatem przystąpiła bezzwłocznie do wyboru nowego prezydenta i gdy Dufaure, podówczas prezydent ministeryjum, zrzekł się kandydatury, większość republikańska jednogłośnie obrała Julijusza Grévego (ob.), miejsce którego, jako prezesa izby, zajął Gambetta. Zmiana ta, która silnie ugruntowała rzeczpospolitą we Francyi, odbyła się zupełnie spokojnie. M. usunął się do życia prywatnego.

Macready (Wilhelm Karol), aktor francuski, † 1873.

Madagaskar, wyspa afrykańska, ma 591,981 kil. kw. powierzchni i około $2^1/_2$ mil. mieszk.; obecnie panuje królowa Ranavalo Madionda II; przeważa wpływ francuski. Oprócz wymienionych pisali o M. jeszcze Sibrea (1870), Grandidier (1877 r. i nast.) i in.

Madaliński (Antoni Józef), generał polski, urod. 1739 w Wielkopolsce; czynny w konfederacyi Barskiéj, poseł z poznańskiego na sejm 1791 r., ob. dz. główne.

Madera, wyspa, podług spisu z 31 Grudnia 1876 ma blisko 124,000 m.

Mädler (Jan Henryk), astronom, oprócz wymienionych, wydał jeszcze: „*Allgemeine Selenographie*" (2 t., 1837); „*Die Wunderbau des Himmels*" (7 wyd., 1877); „*Geschichte der Himmelskunde*" (2 t., 1872—73).

Madou (Jan Chrzciciel), malarz rodzajowy belgijski, ur. 1796 w Brukseli, † 1877; początkowo zyskał imię jako litograf wydanemi przez się zbiorami ubiorów belgijskich oraz „*Physionomie de la société en Europe de Louis IX à nos jours*" (1835—36); „*Scènes de la vie des peintres de l'école flamande et hollandaise*" (1840). Następnie poświęcił się malarstwu olejnemu i akwarelowemu. Przedmiot do swych wysoko cenionych obrazów brał zwykle z czasów dawniejszych a zwłaszcza z wieku zeszłego. Obrazy jego odznaczają się pomysłem, wielkim humorem i znakomitą techniką w wykonaniu.

Madras, stolica prezydenctwa angielskiego w Indyjach Wschodnich, ma około 400,000 m.—Prezydenctwo M. ma na przestrzeni 358,129 kilom. kw. przeszło 31,281,000 mieszk.

Madura, wyspa holenderska na oceanie Indyjskim, ma 5,341 kilom. kw. i około 677,000 m.; stolica Bangkallan.

Mafia, tajemny związek w Sycylii, utworzony na wzór Camorry neapolitańskiéj, mający na celu wspieranie przemytnictwa i obronę członków towarzystwa przeciwko prawu i policyi. M., pomimo energicznego działania ministeryjum Minghettego i Nicotery dotychczas nie została zgniecioną. Porów Umilta „*Camorra e Mafia*" (1878).

Magdeburg, m. niemieckie, liczy 88,000, z przedmieściami zaś 125,000 mieszk.

Magdeburgskie prawo. Dzieje zaprowadzenia i rozszerzenia M. p. w Polsce opisują: Roepell „*Ueber*

die Verbreitung des Magd. Stadtsrechts in Gebiete des alten polnischen Reichs" (1857); „*Wspomnienia o prawie M. w Polsce*" (w *Pam. Wydz. pr. Krakow.*, (1872); Władymirski Budanow „*Niemieckoje prawo w Polszie i Litwie*" (1868) i in.

Maglaj, miasteczko w Bośnii, na prawym brzegu Bosny, około 3,000 m., przeważnie machometan, 8 meczety i starożytny zamek; głośne napadem mieszkańców 2 Sierpnia 1878 r. na jazdę austryjacką, w którój ta ostatnia poniosła klęskę.

Magne (Piotr), mąż stanu francuski, był do Lipca 1874 ministrem finansów; od 1876 r. senator; † 1878.

Magnuski (Władysław), spółczesny pisarz religijny, ur. 1833 r., wyświęcony 1856, obecnie wikaryjusz przy kościele św. Krzyża w Warszawie; przełożył wiele dzieł teologicznych, jak Debreyne'a „*Teologiję*"; Gaume'a „*Woda święcona*" (1872); tegoż „*Życie*" (1872); Piogera „*Życie po śmierci*" (1875) i w. in.

Magnuszewski (Dominik), poeta polski. Zbiorowe wydanie pism poczęło wychodzić we Lwowie, dotychczas tom 1, zawierający poezyje liryczne i „*Niewiastę polską w trzech wiekach*" (Lwów 1877).

Mahmud Damat Pasza, mąż stanu turecki, syn Fethi Achmeda Paszy, wskutek małżeństwa swego z Dżemileh-Sulhaneh, jedną z córek Abdul Medżyda, zyskał wielkie znaczenie i rangę muszyra. Zbogacony przekupstwem, potrafił zjednać sobie wielki lecz zgubny dla państwa wpływ nad szwagrem swoim Abd-ul-Hamidem II. Jemu należy przypisać upadek Midata. Mianowany naczelnikiem artyleryi, aczkolwiek nie miał o tem żadnego pojęcia, oraz najwyższéj rady wojennéj (Dari-Szura), rozwinął podczas wojny rossyjsko-tureckiéj zgubną działalność; częścią z tchórzliwego zamiłowania pokoju, częścią zaś z zazdrości przeciwko dzielnym generałom, krzyżował ich plany, zmieniał ciągle dowództwa i w ogóle paraliżował działania wojenne. Znienawidzony z tego powodu powszechnie, umiał zachować swe stanowisko, utrzymując ciągle sułtana w strachu przed spiskami, i został nawet ministrem wojny. Dopiero w Czerwcu 1878 został usuniętym.

Mahmud Nedim Pasza, mąż stanu turecki, urodz. około 1806, uczeń i przyjaciel Reszyda Paszy, rozpoczął za jego poparciem karyjerę w ministeryjum spraw zagranicznych i szybko postępując, był generalnym gubernatorem Syryi i Smirny, gubernatorem Trypolisu, ministrem sprawiedliwości, 1867 r. ministrem marynarki, po śmierci Ali paszy mianowany 1871 wielkim wezyrem, pozostawał na tem stanowisku do 1876; po wstąpieniu na tron Abd-ul-Hamida, skompromitowany o współudział w spisku, wysłanym został do Cosmy. M. był pod wpływem Rossyi, z którą zostawał w tajnych knowaniach.

Mahmudieh, kanał w dolnym Egipcie, od zachodniego ramienia Nilu do portu Aleksandryjskiego; długi 88 kilometrów.

Maibom (Wiktor von), germanista, urod. 1821 r. w Kassel, od 1858 profesor w Rostoku, 1866 w Tybindze, 1873 w Bonn, od 1875 radca najwyższego sądu handlowego w Lipsku. Z dzieł jego najważniejsze: „*Das deutsche Pfandrecht*" (1867).

Majeranowski (Konstanty), pisarz dramatyczny i publicysta, ur. 1790 r. w Krakowie, † 1851 (nie 1841, jak podano w gł. dziele); prace jego wylicza Estrejcher w „*Biblijografii*" (t. III, str. 42—44).

Majorescu (Jan), uczony rumuński, urod. 1811 r. w Siedmiogrodzie, † 1864 r. w Bukareszcie; przesiedliwszy się do Wołoszczyzny, wywarł wielki wpływ na duchowe rozbudzenie się kraju; 1848 r. był agentem dyplomatycznym przy parlamencie frankfurckim, 1860 dyrektorem zarządu szkolnego, w końcu profesorem historyi na uniwersytecie w Bukareszcie. Z pism jego najważniejsze: „*Intinerar in Istria*" i „*Vocabular Istriano-Roman*". — **Majorescu** (Tytus), syn poprzedniego, ur. 1840 w Krajowie w Wołoszczyźnie, studyjował filozofiję i prawo w Niemczech i Francyi, poczem 1862 został profesorem filozofii w Jassach. Z podobnie jak sam myślącymi założył tu towarzystwo, pierwotnie czysto literackie, następnie i polityczne, które wywarło wpływ na rozwój kraju. Jakkolwiek prześladowany za swe przekonania i działania, został jednakże 1874 w gabinecie L. Catargiu ministrem oświecenia publicznego i na stanowisku tem pozostał do upadku gabinetu w Wrześniu 1876. Znaczna część pism jego wydana została w zbiorze „*Critice*" (r. 1874).

Majunke (Paweł), publicysta ultramontański niemiecki, ur. 1842 na Szląsku, po ukończeniu studyjów został kapłanem, od 1869 redaktor kolońskiéj *Volkszeitung*, następnie od 1871 r. do Października 1878 berlińskiéj *Germania*, od 1874 członek sejmu niemieckiego. Oddzielnie wydał „*Luise Lateau*" (2 wyd., 1875).

Makart (Hans), malarz; z nowszych jego obrazów zasługują na wzmiankę: *Kleopatra* (1874); *Wjazd Karola V do Antwerpii*" (1877) i in.

Maksymow (Sergijusz), spółczesny literat rossyjski, odbywał kosztem rządu podróże nad Amur, morze Kaspijskie i t. d.; wydał cenne studyja etnograficzne: „*God na Sewierje*" (1859); „*God na Wostokje*" (1864) i kilka powieści z życia ludu.

Maksymowicz (Michał), pisarz rossyjski, był powtórnie profesorem i rektorem uniwersytetu kijowskiego do 1855; † 1873 w gub. połtawskiéj. O jego życiu, pismach i zasługach ob. *Wiestnik Ewropy* (Marzec 1874).

Malaga, prowincyja hiszpańska ma na 7,313 kil. kw. 505,000 m.—*Malaga*, miasto, liczy ok. 102,000, z przedmieściami zaś 119,000 m.

Malaguti (Faustyn Jowita), chemik, † 1878 r. w Rennes.

Malarstwo, por. jeszcze: Crove i Cavalcaselle „*Geschichte der altniederländ. Malerei*" (przekł. niem., 1875); Rosini'ego „*Storia della pittura italiana*" (2 wyd., 7 t., 1848—52); Dohme'go „*Kunst und Künstler des Mittelalters und der Neuzeit*" (1876 i nast.).

Malewski (Franciszek), pisarz polski, ur. 1800 w Wilnie, † 1870 w Petersburgu; ob. dz. gł.—Ojciec jego **Malewski** (Szymon), ur. 1759 w Wilnie, † 1832

tamże, był profesorem a następnie rektorem uniwersytetu wileńskiego.

Malicki (Bartłomiéj Kazimierz), filolog, ur. 1644 w Krakowie; ob. dz. głów.

Malinowski (Jakób), pisarz polski, urodz. 1808 r. w Warszawie, † 1869 w Dijon we Francyi; po ukończeniu studyjów w uniwersytecie warszawskim był profesorem instytutu agronomicznego w Marymoncie, po 1831 r. przeniósł się do Francyi, gdzie był profesorem języka niemieckiego w liceum w Dijon. Wydał wiele rozpraw w jęz. polskim i francuskim, z których celniejsze: „*Biblijografija emigracyi od r. 1827 do 1850*"; „*Rzecz o pobycie Kazimierza I w Cluny*" (1869); toż po francusku (1868); „*Essais litteraires et scientifiques*" (1860); „*Une province de Cluny en Pologne*" (1869) i in.

Malinowski (Lucyjan), spółczesny badacz języka, urodz. około 1843 roku, studyjował filologiję w szkole głównéj warszawskiéj, następnie w Petersburgu, Jenie i Lipsku, gdzie się doktoryzował, poczem był nauczycielem gimnazyjalnym w Warszawie, obecnie profesor lingwistyki porównawczéj w uniwersytecie krakowskim i sekretarz komissyi językowéj przy akademii nauk. Wydał: „*Lautlehre der Lehnwörter in der polnischen Sprache*" (1869); „*Beiträge zur slavischen Dialectologie. I. Ueber die Oppelnsche Mundart in Oberschlesien*" (1873); „*Zarysy życia ludowego na Szląsku*" (1877); „*Modlitwy Wacława, zabytek języka polskiego z w. XV*" (1875 r.) i in.

Maliński (Paweł), rzeźbiarz, ur. 1790 r.; ob. dz. główne.

Mallinger (Matylda), spółczesna śpiewaczka, ur. 1848 w Graz, debiutowała 1860 na scenie w Monachijum, 1869 wyszła za barona Schimmelfennig v. d Oye; obecnie występuje w operze berlińskiéj z wielkiém powodzeniem, zwłaszcza w utworach Wagnera.

Malot (Hektor Henryk), powieściopisarz francuski, ur. 1830 r. w La Bouille (Seine Inférieure), po ukończeniu studyjów prawnych w Paryżu, pracował czas niejaki u notaryjusza, poczem poświęcił się literaturze, pisując do rozmaitych czasopisów. Wydał liczne romanse, pisane w kierunku realistycznym, jak: „*Les amants*" (1859); „*Les époux*" (1865); „*Les enfants*" (1866); „*Les amours de Jacques*" (1860 r.); „*La vie moderne en Angleterre*" (r. 1862); „*Un beau-frère*" (1868); „*Une bonne affaire*" (1870); „*Souvenirs d'un blessé*" (2 t., 1872); „*Un miracle*" (1872); „*Un mariage sous le second empire*" (1873); „*Le mariage de Juliette*" (1874); „*Une belle mère*" (t. r.); „*L'auberge du monde*" (4 tomy, 1875—76); „*Les batailles du mariage*" (3 t., 1877); „*Cora*" (przekład polski w *Gaz. Warszawskiéj*, r. 1878) i in.

Malou (Julijusz Edward Franciszek Ksawery), belgijski mąż stanu, ur. 1810 w Ypern, od 1841 r. klerykalny członek izby niższéj, 1862—74 senator; 1845—47 minister finansów; 1870 minister bez teki, 1871 minister finansów i prezes ministeryjum ultramontańskiego. Po zwycięstwie na wyborach 11 Czerwca 1878, otrzymanem przez liberalnych, M. usunął się wraz z całem ministeryjum klerykalném.

Maltzan (Henryk Karol Eckhard Helmuth von, baron na *Wartenburgu i Penzlinie*), podróżnik, † 1874 w Pizie wskutek samobójstwa.

Malus, fizyk francuski, w dz. głów. opuszczono imiona: *Stefan Ludwik*; wydał: „*Traité d'optique analytique*"; „*Théorie mathematique de la double réfraction*" i in.

Maly (Jakób Józef), spółczesny literat czeski, ur. 1811 w Pradze, po ukończeniu nauk tamże, poświęcił się wyłącznie literaturze; od 1862 jest po Erbenie archiwistą m. Pragi. Spółpracownik, spółredaktor i wydawca wielu czasopisów, w których pomieszcza utwory swoje prozą i wierszem. Przekładał z obcych języków rozmaite dzieła historyczne i ekonomiczne a nadto dramaty Shakespeare'a. Pomagał w układzie i wydawaniu *Słownika* Jungmana, był spółpracownikiem *Słownika naucznego*, od r. 1874 wydaje mniejszą Encyklopedyję p. t. „*Struczny wszeobecny slownik wieczny*"; był redaktorem *Dennicy* (1840—43); *Kwiétow* (1846—47); *Poutnika* (1848); *Narodnich Nowin* i w. in. Z dzieł jego ważniejsze: „*Diejiny narodu czeskeho*" (1862—63); „*Sebranie bachorek a powidek narodnich*" (r. 1845); „*Struczny obraz jazyka czeskeho*" (1872) i w. in. Zbiorowe wydanie pomniejszych jego pism wychodzi w *Narodniej Bibliotece* („*Wybor drobnych spisu*").

Małachowski (Stanisław), marszałek sejmu czteroletniego; pamiętniki jego wydał Lucyjan Siemieński (1853).—**Małachowski** (Kazimierz), generał, wydał: „*Opowiadanie działań wojennych i wypadków od 1 Sierpnia do 10 Września 1831 r.*" (1844); „*O legijonach*" (w *Dodatku* do *Czasu*", 1856). Porów. „*Esquisse sur la vie de Casimire M.*" (1847).

Małkowski (Konstanty), spółczesny prawnik i filolog, ur. 1816 r. we wsi Poddębice (pow. włocławskiego), po ukończeniu nauk gimnazyjalnych w Włocławku i Warszawie, studyjował prawo w uniwersytecie petersburgskim, poczem został urzędnikiem komisyi prawodawczéj, przez czas jakiś redagował *Tygodnik Petersburgski* a obok tego zajmował się badaniami nad Słowiańszczyzną północną. Od 1862 był członkiem senatu, w Warszawie oraz dyrektorem wydziału komisyi sprawiedliwości, następnie od 1873 r. dyrektorem głównym téjże, poczem przy reorganizacyi sądownictwa w królestwie polskiém został senatorem. Oprócz rozpraw, pomieszczanych w rozmaitych czasopismach polskich i rossyjskich (ważniejsze: „*Kriticzeskija izsliedowanija o proischożdenii Wielikago Nowgoroda*"), wydał: „*Przepisy postępowania sądowego w sprawach karnych*" (1865); „*Wykład prawa karnego*" (1866); „*Przegląd najdawniejszych pomników języka polskiego*" (1872).

Małopolski (Maksymilijan), kaznodzieja, ksiądz zakonu dominikańskiego, ur. 1820 r. w Koninie, † 1864 w Warszawie; wydał zbiory *Kazań* niedzielnych, parafijalnych i świątecznych (5 t., 1852, 53, 54 i 60) oraz kilka książek do nabożeństwa. Życiorys w *Gazecie Warszawskiéj* N. 257 z 1864 r.

Mamiani (Terenzio della Rovere, hr.), mąż stanu i pisarz włoski, jest wiceprezesem senatu.

Mancini (Paskal Stanisław), prawnik włoski, ur. 1817 r. (ob. dz. głów.), był 1862 i 1876 ministrem sprawiedliwości i wyznań; jego projekt do prawa przeciwko nadużyciom duchowieństwa, jakkolwiek przyjęty przez izbę w Styczniu 1877, odrzuconym został przez senat; natomiast przeprowadził M. prawo o obowiązkowem nauczaniu elementarnem. W Marcu 1878 r. usunął się wraz z gabinetem Depretisa.

Mandel (Edward), rytownik niemiecki, ur. 1810 w Berlinie, od 1842 profesor a od 1857 dyrektor szkoły rytowniczéj tamże, wykonał wiele cennych sztychów, jak *Karol I* (van Dycka), *portret Rafaela*, *Madonna della Sedia* (Rafaela), *Ecce Homo* (Guido Reni'ego), *La Bella* (Tycyjana) i w. in.

Mandl (Ludwik), spółczesny anatom i fizyjolog, ur. 1812 r. w Peszcie, studyjował medycynę tamże i w Wiedniu, od 1837 osiadł w Paryżu, gdzie wykładał w kolegijum francuskiém a następnie w klinice medycznéj anatomiję i mikroskopiję. Zasłużył się głównie zastosowaniem badań mikroskopijnych w medycynie i anatomii. Wydał: „*Traité pratique du microscope* etc.“ (1839); „*Manuel d'anatomie générale*“ (1843); „*Anatomie pathologique de la phthisie tuberculeuse*“ (1853); „*Anatomie microscopique*“ (2 t., 1838—57); „*Hygiène de la voix*“ (1873) i in.

Mangin (Artur), pisarz popularny z zakresu nauk przyrodzonych, ur. 1824 r. w Paryżu, kształcił się tamże, z powodu czynnego udziału w rewolucyi r. 1848 porzucił karyjerę naukową i poświęcił się wyłącznie piśmiennictwu. Oprócz artykułów, pomieszczanych w rozmaitych czasopismach popularnonaukowych, wydał: „*Les savants illustres de la France*“ (1856); „*Voyage scientifique autour de ma chambre*“ (1862); „*Voyages et découvertes outre mer au XIX siècle*“ (1862); „*Les mystères de l'océan*“ (1864); „*L'air et le monde aërien*“ (1865); „*Le désert et le monde sauvage*“ (1866 r.); „*Les jardins*“ (1867); „*Les poisons*“ (1869); „*Nos ennemis et nos alliés, études zoologiques*“ (1870) i in.

Mangold (Karol Amand), kompozytor muzyczny, ur. 1813 w Darmstadzie, uczeń brata swego *Wilhelma* M. († 1875) i konserwatoryjum paryskiego, od 1848 r. dyrektor orkiestry teatru dworskiego w Darmstadzie. Napisał: *oratoryje* (*Wittekind*, *Izrael na puszczy*), *opery* (*Das Köhlermädchen*, *Gudrun* i in.), *kantaty koncertowe* (*Elysium*, *Śmierć Hermana*, *Frithjof*), *pieśni* i t. d.

Maniewski (Konstanty), spółczesny kaznodzieja i poeta, ur. 1825 w Galicyi, kaznodzieja przy kościele św. Ruprechta w Wiedniu; wydał między innemi: „*Tatry*“, poezyje (1866); „*Kinga*“ (1868); „*Stu dwunastu męczenników zakonu św. Dominika*“ (1869); „*Łza chrystusowa*“ (1871) i in.

Manila, wyspa filipińska, ma na przestrzeni 106,503 kilom. kw. przeszło 4,540,000 m.

Mańkowski, malarz, opuszczono imię *Szymon*.

Mann (Maurycy), w dz. głów. mylnie pomieszczony pod *Man*, ur. 1814 (nie 1824, jak tamże podano), studyjował prawo w Krakowie, potem od r. 1832 w Genewie i Paryżu, 1837 powrócił do Krakowa, następnie przebywał w Poznańskiem, poczem od r. 1849 został członkiem redakcyi *Czasu* krakowskiego, 1850 wraz z Adamem Potockim odbył podróż na Wschód; † 1876 r. w Krakowie. Oprócz wymienionych w gł. dziele wydał jeszcze: „*Listy o walném zebraniu delegowanych Ligi polskiéj w Kórniku*“ (1849); „*O sprawie państwa Kościelnego*“ (1859); „*Biskupi francuscy w sprawie państwa Kościelnego*“ (1860); „*Sztuka i miłość*“, dramat (1849).

Mannhardt (Wilhelm), mytolog niemiecki, urod. 1831 w Friedrichstadt w Szlezwigu, jakiś czas docent uniwersytetu berlińskiego, obecnie przebywa w Gdańsku, niepospolity znawca rzeczy słowiańskich i litewskich. Oprócz cennych prac archeologicznych i mytologicznych w rozmaitych czasopismach, wydał: „*Deutsche Mythenforschungen*“ (1859); „*Die Götter der deutschen und nordischen Völker*“ (1860); „*Roggenwolf und Roggenhund*“ (2 wyd., 1866); „*Korndämonen*“ (1868); „*Wald- und Feldkulte*“ (2 t., 1875—77) i in.; nadto ogłosił nowe wydanie Łaskiego „*De Diis Samogitarum*“ (Ryga 1866) z cennemi uwagami.

Manning (Henryk Edward), prymas kościoła katolickiego w Anglii, 1875 otrzymał kapelusz kardynalski; oprócz wymienionych w dziele głównem, wydał jeszcze: „*Miscellanies*“ (2 t., 1877); „*True history of the Vatican council*“ (2 t., 1877); na język polski przełożono „*O sprawach Ducha św.*“ (1877).

Manteuffel (Karol) † 1879.

Marassé (Mieczysław), spółczesny ekonomista, rodem z Galicyi, po ukończeniu uniwersytetu krakowskiego, otrzymał 1864 stopień doktora praw; wydał: „*Przegląd polskiéj literatury ekonomicznéj*“ (1864); „*O pojęciu i zadaniu statystyki*“ (1866); „*O kredycie ziemskim w Austryi*“ (1866); „*Rzecz o podatkach i ich reformie*“ (1867); „*Gospodarcze stosunki w Galicyi*“ (1874) i in.

Marbach (Gotthard Oswald), filozof i poeta niemiecki, ur. 1810 r. w Jaworze na Szląsku, profesor filozofii i dyrektor towarzystwa asekuracyjnego w Lipsku. Wydał: „*Physikalisches Lexicon*“ (2 wyd., 6 t., 1858—60); „*Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*“ (2 t., 1838—41): „*Ueber moderne Literatur*“ (3 t., 1836—38); „*Buch der Liebe*“, zbiór poezyj (1839); tragedyje: „*Papst und König*“ (r. 1843, nowe wyd., 1875); „*Hippolyt*“ (1858); „*Ein Weltuntergang*“ (1861). Nadto przekładał *Pieśń o Nibelungach* (4 wyd., 1872); Sofoklesa (1876); *Oresteję* Eschylosa (1873), oraz wydał „*Altdeutsche Volksbücher*“ (44 t., 1833—47).

Marcère (Emil Ludwik Gustaw Deshayes de), mąż stanu francuski, ur. 1828 w Domfront, studyjował prawo w Caen, poczem od 1850 służył w ministeryjum sprawiedliwości, następnie sprawował wyższe urzędy sądowe. 1871 wybrany do izby deputowanych, odznaczył się jako mówca lewego środka; od 12 Mar. do 13 Grud. 1876 był ministrem spraw wewnętrznych, poczem został prezesem środka lewego. W gabinecie Dufaura objął powtórnie

tekę spraw wewnętrznych i jest rzecznikiem gabinetu republikańskiego.

Marchocki (Ignacy), słynny dziwak, † ok. 1829; wydał: „*Prawo szlacheckie*“ (1804); „*Ustawy rolników*“ (1804); „*Prawa miasta Minkowic*“ (po 1819).

Marczyński (Wawrzyniec), historyk, ur. 1779 na Podolu, † 1845 tamże; był proboszczem w Czarno-Kozienicach.

Marek (św.), jeden z 4 ewangielistów, rodem z Jerozolimy, wraz z Barnabą towarzyszył św. Pawłowi w pierwszéj jego podróży i miał zginąć śmiercią męczeńską. Zwłoki jego przeniesione zostały do Wenecyi, za któréj patrona jest uważany. Nazwana od jego imienia Ewangielija jest obok Ewang. Mateusza najstarszą. Porów. Weissa (1871).

Marek (Antoni), pisarz czeski, znany pod pseudonimem *Bolemír Izborski*, ur. 1785 w Turnowie, † 1877 r. w Pradze; po ukończeniu seminaryjum w Litomierzycach, wyświęcony 1808 na księdza, był od 1823 proboszczem Libuńskim, dziekanem i kanonikiem kapituły litomierzyckiéj. Pisywał wierszem i prozą do rozmaitych czasopisów, przełożył komedyję Shakespeare'a „*Pomylowe*“ (1823) oraz wydał „*Logika neb umnice*“ (1820 r.; 2 wyd. wraz z *Metafizyką*, 1844). Do końca prawie życia brał czynny udział we wszystkich zgromadzeniach narodowych.

Marek (Jan Henryk), jeden z lepszych poetów czeskich, znany pod pseudonimem *Jan z Hwiezdy*, ur. 1801 w Liblinie, wyświęcony 1826 na księdza, był w końcu proboszczem w Kralowicach, gdzie † 1853. Pomieszczał w czasopismach pieśni, ballady, powiastki, legendy i t. d., czytane z wielkiém upodobaniem. Oddzielnie wydał: „*Baśni*“ (1823 r.); „*Konwalinky*“ (2 cz., 1824—26); „*Zabawne spisy*“ (10 zesz., 1843—47); „*Wybor spisuw*“ (w Kobera *Narodni bibliotece*, 1872).

Marenco (Leopold, hr.), poeta włoski, syn *Karola M.* (ob. dz. główne), ur. 1831 w Cera w Piemoncie, przebywa w Medyjolanie. Wydał tragedyje („*Piccarda donati*“, „*Saffo*“, „*Matelda*“ i „*Pia de' Tolomei*“, 1876); dramaty („*Il conte glauco*“) i komedyje („*Supplizio di Tantalo*“, „*Gli amori del nonno*“, 1876; „*Quel che nostro non è*“, 1877) i in.

Mareograf, przyrząd do mierzenia wysokości wody, w szczególności przyrząd samopiszący, oznaczający liniję krzywą stanu wody w ciągu 24 godzin. Reitz w Hamburgu zbudował M., który oprócz tego podaje stan średni wysokości wody na morzu.

Marewicz (Ignacy Wincenty), wierszopis, urodz. 1755 na Litwie, † 1822 (nie 1816 jak w dz. głów.) w Warszawie, gdzie był urzędnikiem stanu cywilnego. Po zgonie jego wydano „*Nefelonikones, urywki z ociemicielstwa*“ (Paryż 1863). Życiorys w *Gazecie Warszawskiéj*, N. 61 z 1870 r.

Marfori (Karol), ulubieniec Izabeli II, ur. 1818 (nie 1828, jak podano w dz. głów.); 1876 r. popadł w niełaskę.

Marie (Aleksander Tomasz), adwokat paryski, † 1870.

Marienhaus, miasteczko, leży obecnie w pow. lucyńskim gub. witebskiéj; inaczéj zwane *Marienhauzen*.

Mario (Józef, markiz *de Candia*), słynny spółczesny tenorzysta, ur. 1808 w Turynie, otrzymawszy wysokie wykształcenie muzyczne, wstąpił 1830 do armii sardyńskiéj, wkrótce jednak wyszedł z wojska, kształcił się daléj w konserwatoryjum paryskiém i 1838 debiutował w operze paryskiéj. Następnie występował do 1870 z wielkiem powodzeniem w Petersburgu, Londynie, Paryżu i in., obecnie jest dyrektorem sztuk pięknych w Rzymie. Wielki swój majątek poświęca na cele patryjotyczne.

Mariotte'a prawo, ob. Gaz (w dz. głów.).

Markhaus (Klemens Robert), geograf angielski, wydał jeszcze: „*Narratives of the mission of Georg Bogle to Tibet, and of the journey of Thomas Manning to Lhasa*“ (1876).

Markiewicz (Mikołaj), historyk i poeta rossyjski, ur. 1804 w Dunajcu, † 1860 w Tarowcu (gub. czernichowskiéj); po ukończeniu nauk w Petersburgu, służył czas jakiś wojskowo, poczem przebywał w Moskwie, zajmując się literaturą i muzyką, w końcu osiadł na wsi. Oprócz licznych poezyj, umieszczanych w czasopismach, wydał: „*Jewrejskie melodii*“ (1830); „*Ukrainskija melodii*“ (1831); „*Istorija Małorosii*“ (5 t., 1842—43).

Marmier (Ksawery), pisarz, jest od 1870 członkiem akademii francuskiéj; wydał jeszcze: „*Les âmes en peine*“ (1875); „*Une grande dame russe*“ (1876); „*En pays lointains*“ (1876); „*Aux bords de la Neva*“; „*Histoires allemandes et scandinaves*“ i „*Les drames du coeur*“ (1877).

Marny (Barbot N. P. de), słynny geolog i podróżnik po Rossyi i Azyi, 1858 r. badał kopalnie węgla kamiennego około Tuły, 1853 r. zakłady górnicze uralskie, 1860 wziął udział w ekspedycyi nad rz. Manycz, 1862 z polecenia dep. górnictwa zwiedził Niemcy, Francyję, Hiszpaniję, Angliję i Belgiję; 1866 roku został profesorem akademii górniczéj w Petersburgu; 1874 r. wziął udział w ekspedycyi nad m. Aralskie i Kaspijskie, przyczem zwiedził Samarkandę i Taszkient; † 1877 w Wiedniu.

Marokko. *Historyja.* Po śmierci Sidi-Mohammeda wstąpił na tron syn jego Mulej Hassan (1873 r.) i od początku starał się podnieść kulturę kraju przez zaprowadzenie reform wewnętrznych i stosunki z mocarstwami Europy, przez co jednakże ściągnął na siebie nienawiść pewnéj części magnatów krajowych, którzy w Sierpniu 1878 starali się go usunąć za pomocą trucizny.

Marpingen, wieś kościelna w pruskim okręgu regencyjnym trierskim, w pow. St. Wendel, 1,400 m.; po nad źródłem w sąsiednim lesie miała się objawić 1875—77 Matka Boska, w skutek czego miejsce to stało się celem licznych pielgrzymek.

Marquardsen (Henryk), prawnik niemiecki, ur. 1826 w Szlezwigu, studyjował w Kiel i Heidelbergu, habilitował się tamże, poczem od 1861 r. został profesorem prawa państwowego w Erlangen, zkąd wybrany był do sejmu bawarskiego, od 1871 członek sejmu niemieckiego, należy do stronnictwa na-

rodowo-liberalnego. Wydał: „*Ueber Haft und Bürgschaft bei den Angelsachsen*“ (1851); „*Der Trentfall. Zur Lehre von der Kriegskontrebende und dem Transportdienst der Neutralen*“ (1866 r.); „*Das Reichspressgesetz vom 7 Mai 1874*“ (1875) i in.

Marrené (Waleryja), ob. Morzkowska (w dz. gł. i w Supl.).

Mars, planeta, posiada dwa księżyce, odkryte przez Asapha Halla w Waszyngtonie 11 i 17 Sierpnia 1877 r. Osobliwą jest drobność tych ciał niebieskich oraz ich bliskość względem planety. Bliższy, *Fobos*, odległy od środka M. na 1,260 mil geogr., obiega go w ciągu 7 godzin 39 min. od zachodu na wschód; dalszy, *Deimos*, jest odległy na 3,140 mil geogr., a czas obiegu jego wynosi 30 godzin 18 min. Ponieważ czas obiegu Fobosa jest mniejszy od czasu obrotu M. około osi, przeto dla mieszkańców M. ma on ruch pozorny od zachodu na wschód, t. j. zdaje się wschodzić od strony zachodniéj. Średnica ich wynosi 6—7 kilometrów, zresztą z powodu ich drobności ocena ta może być tylko niedokładną. Z odległości i czasów obiegu tych księżyców Hall obliczył masę Marsa na $\frac{1}{3,050,000}$ masy słońca.

Marsh (Jerzy Perkins), pisarz i mąż stanu amerykański, ur. 1801 r. w Woodstock (w st. Wermont), studyjował prawo, poczem został wybrany do najwyższéj rady swego stanu, przyczem zajmował się studyjami lingwistycznemi i przełożył Raska *Gramatykę islandzką* (1838). 1842—49 zasiadał w kongresie, poczem wysłanym został, jako minister pełnomocny, do Konstantynopola; 1852 r. był posłem nadzwyczajnym w Grecyi, poczem, odbywszy podróż po Europie, powrócił do Ameryki i zajął się badaniem literatury angielskiéj, o któréj miewał odczyty, wydane 1861 i 1862. Nadto ogłosił „*Man and natur*“ (1864; 2 wyd. p. t. „*The earth as modified by human action*“, 1874). Od 1871 jest posłem przy dworze włoskim.

Marsh (Othniel Karol), paleontolog amerykański, ur. 1831 w Lockport (w st. New York), studyjował od 1852 w Philips Academy w Andower, następnie do 1860 w Yale College, poczem do 1865 r. specyjalnie badał chemiję, mineralogiję, zoologiję i geologiję w New Hawen, Berlinie, Heidelbergu i Wrocławiu. Od 1866 profesor geologii w Yale College, 1868 rozpoczął uwieńczone świetnym powodzeniem poszukiwania w Rocky Mountains. Kilka lat poświęcił temu przedmiotowi, rezultatem czego był wielki zbiór skamieniałości, ofiarowany przezeń muzeum Peabody'ego. Odkryte przez siebie przeszło 400 gatunków skamieniałych zwierząt spisał w *American Journal of Science and Arts*. Najcelniejsze z prac jego dotyczą odkrycia kopalnych małp w pokładach eocenicznych Wyomingu (1872); olbrzymich kopalnych Dinoceratów (1873); ptaków zębatych (Odontornithes, 1873); kopalnych zwierząt jednokopytowych w pokładach trzeciorzędowych (1874); Tillodontia (1876); Dinoceratów (r. 1877) i w. in.

Marskość wątroby (*cirrhosis hepatis*), zapalenie, siedliskiem którego jest włóknista powłoka wątroby i rzadka tkanka łączna, przebiegająca wraz z naczyniami w jéj miąższu. Powstaje najczęściéj z użycia wyskoku i wywołuje żółtaczkę, wodną puchlinę brzucha w wysokim stopniu, hemoroidy, ogólne osłabienie. Leczenie M. w. zasadza się na użyciu środków przeczyszczających, wód karlsbadzkich i marienbadzkich i dobrem odżywianiu chorych. Niekiedy uciekać się trzeba do przekłucia brzucha dla wypuszczenia zebranego płynu.

Marston (John Westland), dramatyk angielski; zbiorowe wydanie prac jego wyszło p. t. „*Dramatic and poetical works*“ (2 t., 1876).

Marteau, malarz, opuszczono imię *Ludwik*, ur. w Paryżu, † 1805 w Warszawie.

Martel (Ludwik Józef), mąż stanu francuski, ur. 1813 w St. Omer, studyjował prawo, poczem został adwokatem a następnie sędzią w mieście rodzinnem; 1849—51 członek legislatiwy, 1863 i 1869 wybieranym był jako kandydat opozycyi do ciała prawodawczego; 1871 r. członek i wiceprezes zgromadzenia narodowego, należał początkowo do środka prawego, po upadku zaś Thiersa przechylił się do umiarkowanéj lewicy. 1876 wybrany do senatu, został jednym z wiceprezesów tegoż; w gabinecie Simona (Grudzień 1876 do Maja 1877 r.) miał tekę sprawiedliwości i wyznań.

Martelli (Franciszek), nuncyjusz papieski w Polsce, † 1717; znajdował się na sejmie grodzieńskim 1678 (nie 1768, jak podano w dz. głównćm).

Martens (Karol), ur. 1790; ob. dz. główn.

Martin (Bon Ludwik Henryk), historyk francuski, jest od 1876 senatorem.

Martin (Konrad), biskup paderborński, ur. 1812 w Geismar, studyjował teologiję w Münster, wyświęcony na kapłana 1836, był od 1844 r. profesorem teologii w Bonn, od 1856 biskupem Paderbornu; gorliwy ultramontanin, był przed i podczas soboru watykańskiego 1869—70 jednym z najgłówniejszych stronników dogmatu nieomylności papieskiéj, 1875 r. z powodu oporu przeciwko prawom majowym usunięty z katedry, przebywa w Holandyi. Wydał: „*Die Arbeiten des vatikanischen Konzils*“ (3 wyd., 1873); „*Vaticani concilii documentorum collectio*“; „*Lehrbuch der katholischen Religion für höhere Lehranstalten*“ (15 wyd., 2 t., 1873); „*Lehrbuch der katholischen Moral*“ (5 wyd., 1865); „*Die Wissenschaft von den göttlichen Dingen*“ (5 wyd., 1866); „*Die christliche und die Civilehe*“ (r. 1874); „*Drei Jahre aus meinen Leben*“ (1877; 3 wyd., 1878); „*Unsere gegenwärtigen Pflichten*“ (r. 1877); „*Blicke ins Jenseits*“ (1878) i w. in. W polskim przekładzie ogłoszono: „*Etyka Katolicka*“ (Lwów 1863); „*Dogmatyka ogólna i szczegółowa*“ (2 t., t. 1869); „*Nauka religii katolickiéj*“ (2 t., Poznań 1871).

Martin (Tomasz Henryk), filozof i pisarz francuski, ur. 1813 r. w Balléme (dep. Orne), studyjował w szkole normalnéj w Paryżu, poczem był nauczycielem liceum w Dijon a następnie w Caen, od 1838 profesor literatury starożytnéj w Rennes; od 1850

koresponden akademii nauk moralnych i politycznych, został 1871 r. członkiem akademii napisów. Wydał między innemi: „*Etudes sur le Timée de Platon*“ (2 t., 1841); „*Philosophie spiritualiste de la nature*“ (2 t., 1849); „*Histoire des sciences physiques dans l'antiquité*“ (2 t., 1849); „*La vie future*“ (r. 1855); „*Examen d'un probléme de théodicée*“ (1859); „*Galilée: les droits de la science et la methode des sciences physiques*“ (1868); „*Newton défendu contre un faussaire anglais*“ (1868); „*Les sciences et la philosophie*“ (1869); „*Le mal social et ses remédes prétendus*“ (1872); „*Histoire des hypothéses astronomiques chez les Grecs et chez les Romains*“ (1877) i inne.

Martin (Edward), akuszer, ur. 1809 r. w Heidelbergu, od 1837 profesor położnictwa i chorób kobiecych w Jenie, od 1850 w Berlinie, † 1875 tamże; wsławił się jako zręczny i szczęśliwy operator. Wydał: „*Lehrbuch des Geburtshülfe*“ (3 wyd., 1874); „*Neigungen und Beugungen der Gebärmutter*“ (2 wyd., 1870).

Martius (Karol Fryderyk Filip von), naturalista, † 1868 w Monachijum; wydał jeszcze: „*Beiträge zur Ethnographie und Sprachenkunde*“ (2 t., 1863—66). Życiorys jego napisał Schramm (2 t., 1869).

Marton de Mand (Józef), pisarz madziarski, † r. 1836.

Martynika, wyspa, 1876 r. liczyła około 166,000 m.: wartość przywozu wynosiła w tymże roku 25,6 mil. marek, wywozu zaś 18 mil. marek. Porów. Pardona „*La Martinique depuis sa découverte*“ (r. 1877); Huca „*La Martinique, études sur certaines questions coloniales*“ (1877).

Marycki (Szymon), prawnik i filolog, † 1575; pisali o nim Jeżowski w „*Popisie Konwiktu Pijarskiego*“ (1825) i Węclewski.

Maryja Krystyna, ekskrólowa hiszpańska, w Styczniu 1878 uczestniczyła w obrzędzie weselnym kr. Alfonsa XII w Madrycie; † 1878 w Hawrze.

Maryją *Zofija Amalija*, była królowa neapolitańska, ur. 1841, córka księcia Maksymilijana bawarskiego, 1859 wyszła za następcę, późniejszego króla neapolitańskiego Frańciszka II, towarzyszyła złożonemu z tronu mężowi do Gaety, gdzie podczas oblężenia okazała nadzwyczajną odwagę, obecnie przebywa w Bawaryi lub w Anglii.

Maryjańskie wyspy *(Ladrony, wyspy Złodziejskie, Rozbójnicze)*, gromada wysp w Australii, na wschód wysp Filipińskich, stanowi szereg około 16 wysp, ciągnący się z płn. na płd., obejmuje 23 mil kw. powierzchni z 8,000 m.; płody podobne jak na Filipinach. Mieszkańcy (Chamorro) są główni Hiszpanie oraz Malajczycy, przesiedleni z Filipinów; pierwotni mieszkańcy, których w 1670 r. liczono do 100,000, zostali wytępieni w skutek prześladowań religijnych Hiszpanów. Siedliskiem gubernatora jest Agana na Gujanie. **M. w.** odkryte zostały 1521 przez Magiellana, od 1668 r. stanowią posiadłość hiszpańską.

Masella (Kajetan Aloizy), nuncyjusz papieski, ur. 1826 w Pontecorvo, studyjował filozofiję i teologiję w kolegijum barnabitów w Neapolu a następnie w seminaryjum papieskiem w Rzymie, 1849 r. wyświęcony na kapłana, został 1850 r. sekretarzem a następnie audytorem nuncyjatury w Neapolu, r. 1859 w Monachijum, 1864 w Paryżu, 1867 prałatem domowym Pijusa IX i sędzią konsulty w Rzymie; 1871 towarzyszył Franchi'emu w misyi do Konstantynopola; 1874 mianowany sekretarzem propagandy, 1877, wyświęcony na arcybiskupa cezarejskiego in part. inf., posłany był w miejsce Bianchi'ego jako nuncyjusz do Monachijum. Na stanowisku tem, po śmierci Pijusa, potrafił zawiązać przyjazne stosunki pomiędzy dworem bawarskim i Watykanem, poczem zawiązał 1878 r. rokowania z ks. Bismarkiem w Kissingen co do wejścia w stosunki Niemiec z kuryją.

Maspero (Gwido), filolog francuski, ur. 1846 r. w Paryżu z rodziców pochodzenie włoskiego, kształcił się tamże, poczem, po rocznym pobycie w Montevideo, został 1869 repetytorem jęz. egipskiego w École pratique des hautes études; 1870 walczył przeciwko Prusakom; 1873 został w miejsce Rougé'go profesorem Collége de France. Wydał: „*Du genre épistolaire chez les Égyptiens*“ (1872); „*Sur quelques papyrus du Louvre*“ (1875); „*Le papyrus de Berlin*“; „*Histoire ancienne des peuples d'Orient*“ (2 wyd., 1876) i w. in.

Massalski (Tomasz), spółczesny pisarz polski, ur. 1800 na Litwie, nauki pobierał u jezuitów w Połocku i w uniwersytecie wileńskim, potem urzędował w Petersburgu, następnie gospodarował w gub. mińskiéj, od 1858 przebywa w Warszawie, gdzie jakiś czas był urzędnikiem biblijoteki publicznéj. Oprócz wymienionych w głównéм dziele wydał nadto pod pseud. Artura Odrowąża Kamińskiego „*Gramatykę języka polskiego*“ (Wilno 1858), oraz pod pseudon. R. Michalskiego tłumaczył Nicolasa.

Massé (Feliks Maryja), kompozytor muzyczny francuski, ur. 1822 w Lorient, kształcił się w konserwatoryjum paryskiém a następnie w Rzymie, o 1860 r. dyrektor chórów w operze wielkiéj w Paryżu, został 1866 profesorem kompozycyi w konserwatoryjum. Oprócz wielu drobniejszych utworów, napisał kantatę *Le rénégat de Tanger* (1844); *wielką mszę solenną* (1846) oraz opery: „*La favorite e la schiava*“; „*Gelatée*“ (1852); „*Les noces de Jeannette*“ (1853); „*La fiancée du diable*“ (1854); „*Miss Fauvette*“ (1855); „*Les saisons*“ (1855); „*La reine Topaze*“ (1856); „*Le Cousin de Marivaux*“ (1857); „*Les chaise à porteurs*“ (1858); „*La fée Carabosse*“ (1859); „*La mule de Pedro*“ (1863); „*Fior d'Aliza*“ (1866); „*Le fils du brigadier*“ (1867 r.); „*Paul et Virginie*“ (1876) i in.

Massenet (Julijusz Emil Fryderyk), kompozytor muzyczny francuski, ur. 1842 r. w Montaud (dep. Loiry), uczył się w konserwatoryjum paryskiém pod Laurent'em, Bazin'em, Reber'em i Thomas'em, poczem 1862, otrzymawszy pierwszą nagrodę, wysłany był do Rzymu, zkąd zrobił wycieczkę do Niemiec i Węgier. W Peszcie 1865 r. napisał na fortepijan *Scènes de bal* oraz *Scènes hongroises.* Po powrocie do Rzymu wykonał *wielką uwerturę* i *rekwiem.* W Paryżu wykonał fantazyję symfoniczną *Pompeia*, po-

czem wystąpił z operą komiczną „*La Grand' tante*“ (1867). W r. następnym wystąpił za świetną kantatę *Paix et liberté.* Następnie napisał muzykę do opery „*Manfred*“ (słowa J. Ruelle), daléj do tragedyi Leconte'a de Lisle „*Les Erinnyes*“ (1873 r.); opery komicznéj „*Don César de Bazan*“ (1872) i in. Największą jednak sławę zyskał M. muzyką do dramatu w 3 częściach „*Marie Magdeleine*“ (r. 1873), oratoryjum „*Eve*“ (1875) oraz wielką operą „*Le roi de Lahore*“ (1877). Pisał nadto rozmaite mniejsze utwory na fortepijan i orkiestrę. Świeżo napisał operę „*Méduse*“.

Massey (Gerald), poeta i pisarz angielski, urodz. 1828 r. w Tring (Hertford), z ubogich rodziców, otrzymał zaledwo elementarne wychowanie, daléj kształcił się własną pracą, w młodym wieku przybył do Londynu, gdzie założył pismo socyjalne, potem był sekretarzem towarzystwa socyjalistów chrześcijańskich i spółpracownikiem rozmaitych czasopisów. Wydał: „*Poezyje i pieśni*“ (1846 r.); „*Voices of Freedom and Lyrics of Love*“ (1849); „*Craigerook castle*“ (1856 r.); „*Havelock's masch*“ (1861 r.); „*Shakespeare's sonnets*“ (1866; 2 wyd., 1872); „*A tale of eternity*“ (1869) i in.

Massman (Hans Ferdynand), germanista, † 1874 w Muskau.

Matejko (Jan Alojzy), znakomity malarz polski; oprócz wymienionych w dziele głównem wykończył olbrzymi obraz *Bitwa pod Grunwaldem*, za który na wystawie paryskiéj 1878 r. otrzymał najwyższą nagrodę. Nadto z nowszych prac jego celniejsze: *Zamordowanie kr. Przemysława przez Brandeburgczyków*; *Dzieci Jagiełły*; *Portret Wilczka*; *Wernychora*; *Bolesław Łysy Rogatko* i in. Kopije drzeworytnicze wszystkich dawniejszych utworów M. z krótkim tekstem objaśniającym wyszły w Warszawie staraniem Lewentala (1876).

Materna (Amalija), spółczesna śpiewaczka, urod. 1847 w St. Georgen (w Styryi), debiutowała 1862 na scenie w Gratz, 1868 zaangażowana do teatru Karola w Wiedniu, obecnie prymadonna opery dworskiéj tamże. Wsławiła się zwłaszcza mistrzowskiem przedstawianiem roli Brünnhildy w operze Wagnera podczas uroczystości w Bayreuth (1876).

Mateusz (św.), apostoł i ewangielista, pierwotnie celnik, przez Jezusa powołany na apostoła, głosił ewangieliję w Persyi i Etyjopii i podług legendy zginął śmiercią męczeńską w Nubii. Jest autorem 1 Ewangielii Nowego Testamentu, napisanéj w oryginale w języku hebrejskim. Kościół obchodzi jego pamiątkę 21 Września.

Mathieu (Klaudyjusz Ludwik), astronom, urodz. 1783 w Mâcon, profesor analizy i mechaniki w Paryżu, † 1875 tamże, wydawał przez 30 lat „*Annuaire du bureau des longitudes*“.

Matteucci (Karol), fizyk włoski, wydał: „*Lezioni di fisica*“ (4 wyd., 2 t., 1851); „*Lezioni sui fenomeni fisico-chimici dei corpi viventi*“ (2 wyd., 1846); „*Cours special sur l'induction, le magnetisme de rotation* etc.“ (1854). Porów. Bianchi (1874). Co do życia ob. dz. głów.

Matuszewicz (Marcin), kasztelan brzeski; ciekawe i ważne jego pamiętniki, obejmujące czas od r. 1714—65, zostały ogłoszone staraniem prof. Pawińskiego (4 t., Warszawa, 1876).

Mauch (Karol), podróżnik, † 1875 w Blaubeuren w Würtembergskiém; wydał: „*Reisen in Südafrika 1865—1872*“ (1872).

Maurenbrecher (Karol Piotr Wilhelm), historyk niemiecki, urodz. 1838 w Bonn, od 1867 profesor w Dorpacie, następnie 1869 w Królewcu, 1877 r. w Bonn; wydał: „*Karol V und die deutschen Protestanten*“ (1865); „*England im Reformationszeitalter*“ (1866); „*Don Carlos*“ (2 wyd., 1876); „*Studien und Skizzen zur Geschichte der Reformationszeit*“ (1874); „*Königthum und Verfassung in Preussen*“ (1878).

Maurer (Jerzy Ludwik von), prawnik niemiecki, † 1872.

Maury (Maciéj Fontaine), astronom i geograf amerykański, † 1873 w Lexington w Wirginii; wydał jeszcze: „*Nautical monographs*“ (1859—61).

Maurycego św. wyspa (*Mauritius* lub *Isle de France*), wyspa angielska na oceanie indyjskim, należąca do gromady wysp Maskareńskich, ma 34,8 mil kw. i przeszło 339,000 m.; górzysta, przerznięta głębokiemi dolinami i żyznemi polami; wydaje wszelkie rośliny podzwrotnikowe i wiele europejskich, głównie uprawiają trzcinę cukrową. Przywóz 1874 wynosił 2,584,000, wywóz zaś 3,020,000 funtów szterl.; dochodów było 720,000, wydatków 727,000, długu zaś 896,000 funt. szterl. Ludność składa się z Francuzów, Anglików, Żydów, Malajów, Chińczyków, Negrów i Kulisów. Stolicą wyspy jest Port Louis. Odkryta 1595 przez Portugalczyków, została 1598 r. zajętą przez Holendrów, 1715 przez Francuzów, którzy ją nazwali *Ile de France*, 1810 zdobyta przez Anglików, którym r. 1814 formalnie została odstąpioną.

Maurer (Jerzy Ludwik von), prawnik niemiecki, † 1872.

Mauss (Józef), ur. 1774 we Lwowie, † 1856 tamże; ob. dz. gł.

Max (Gabryjel), malarz, syn rzeźbiarza *Józefa* M. († 1855 w Pradze), ur. 1840 w Pradze, uczeń Piloty'ego w Monachijum; wykonał liczne obrazy, odznaczające się wyborną techniką, jak: *Narzeczona lwa*, *Ecce homo*, *Głowa Chrystusa na chustce św. Weroniki* i in.

Maxwell (James Clerk), fizyk angielski, ur. 1831 w Edynburgu, studyjował tamże i w Cambridge, r. 1856 r. został profesorem fizyki w Aberdeen, 1860 w King's College w Londynie, 1871 w Cambridge. Wydał: „*Essay on the stability of the motion of Saturn's rings*“ (1859 r.); „*Theory of heat*“ (4 wyd., 1875); „*Treatise on electricity and magnetism*“ (2 t., 1873).

May (Tomasz Erskine sir), historyk angielski, ur. 1815, kształcił się w Bedford Schol, 1831 został asystentem biblijotekarza izby niższéj i stopniowo się posuwając, mianowany był 1871 clerk'iem téjże izby. Wydał: „*A treatise on the law, privileges, proceedings and usage of Parliament*“ (7 wyd., 1878); „*Remarks and suggestions with a view*

to facilitate the dispotch of public business in Parliament" (1849); „*On the consolidation of the election laws*" (1850); „*Rules, orders and forms of proceeding of the House of Commons*" (1854); „*Democracy in Europe*" (2 t., 1877); „*Constitutional history of England since the accession of Georg III, 1760—1850*" (3 wyd., 3 t., 1871).

Mayer (Julijusz Robert), fizyk niemiecki, wydał: „*Mechanik der Wärme*" (2 wyd, 1874); „*Naturwissenschaftliche Vorträge*" (1876); „*Die Torricellische Leere und über Auslösung*" (1876); † 1878 w Heilbronn. Porów. dz. głów.

Mayr (Jan Jerzy), kartograf, urod. 1800 w Brixlegg w Tyrolu, od 1824 pracował w biurze topograficzném w Monachijum, spółpracownik topograficznego atlasu Bawaryi, † 1864 r. w Monachijum. Z prac jego najważniejsze: „*Atlas der Alpenländer*" (9 kart, 1858—62; suplement 1865).

Mayseder (Józef), muzyk, † 1868 w Wiedniu.

Mażuranicz (Jan), poeta i mąż stanu serbsko-chorwacki, 1873 został banem Kroacyi.

Mączkowate przeistoczenie (*degeneratio amyloidea*), jestto przemiana wsteczna pewnych tkanek i organów, spowodowana zakłóceniem odżywiania, a zależąca na zmianie chemicznéj ich treści na t. n. *substancyję mączkowatą* (*amylois*). Jestto właściwie tylko szczególna odmiana ciał białkowatych a nazwisko jéj pochodzi od pewnego podobieństwa w zachowywaniu się względem jodu do mączki roślinnéj. M. p. podlegają najczęściéj śledziona, nerki, wątroba, błona śluzowa kiszek cieńkich i naczynia. Nie występuje ono nigdy jako sprawa chorobowa pierwotna, ale nawiedza osoby poprzednio wycieńczone rozmaitemi chorobami, jak przewlekłem ropieniem kości, chorobą syfilityczną, gruźlicą, zimnicą, staje się w następstwie obfitem źródłem zakłócenia ogólnego odżywiania i nigdy pomyślnie się nie kończy.

Mączyński (Józef), archeolog, ur. 1801 w Krakowie; ob. dz. gł.

Mecherzyński (Karol) ogłosił jeszcze: „*Wzór odmian gramatycznych i składni języka polskiego XIV wieku*" i in.

Meciszewski (Hilary), pisarz polski, † 1855 r. w Krakowie, ob. dz. główne; pisma jego wylicza Estrejcher w *Biblijografii*, t. 3 str. 90—92.

Meding (Oskar), pisarz niemiecki, znany pod pseudonimem *Gregor Samarow*, ur. 1829 r. w Królewcu, pierwotnie urzędnik pruski, od 1859 hanowerski, powiernik króla Jerzego, 1867—70 r. jego ajent w Paryżu, od 1878 r. przebywa w Berlinie. Wydał poczytne romanse z dziejów spółczesnych: „*Um Scepter und Kronen*" (4 t., 1872); „*Europäische Minen und Gegenminen*" (4 t., 1872); „*Zwei Kaiserkronen*" (4 t., 1875); „*Held und Kaiser*" (4 t., 1876); „*Ritter oder Dame*" (1878) i in.

Medyjolan, m. włoskie, ma 199,000 m., łącznie zaś z przedmieściem Corpi Santi około 261,000.— *Medyjolańska prowincyja* ma na 2,992 kilom. kw. około 1,048,500 m.

Mehmed Kibrizli Pasza, mąż stanu turecki, urod. 1810 na Cyprze, 1842 generał, 1854 oraz 1859—61 wielki wezyr, † 1871 w Konstantynopolu. Autobijografija jego żony *Melek Hanum* wyszła w przekładzie niemieckim p. t. „*Dreizig Jahre im Harem*" (2 t., 1873).

Mehemed Ali Pasza, generał turecki, właściwie *Karol Detroit*, ur. 1827 w Brandenburgu z rodziny hugonockiéj, uczęszczał do szkoły klasztornéj w Magdeburgu, 1843 r. był chłopcem okrętowym na statku meklemburgskim, z którego uciekł w Konstantynopolu. Tutaj znalazł opiekuna w Aali Efendim (późniejszym w. wezyrze Aali Paszy), przyjął islamizm, ukończył szkołę wojskową i 1853 wstąpił jako oficer do armii tureckiéj; podczas wojny krymskiéj zyskał względy Omera Paszy, szybko awansował na pułkownika; odbył następnie kampaniję czarnogórską, 1861—62 r. w sztabie Omera Paszy, 1865 został generałem brygady, 1867 r. towarzyszył Hussein Awni Paszy na Kretę, poczem został generałem dywizyi; wysłany nad granicę grecką z energiją przytłumił bandytyzm. Podczas wojny 1875—76 dowodził korpusem w Bośnii, bez wielkiego jednak powodzenia. Po usunięciu Abd ul Kerima mianowany 18 Lipca 1877 r. muszyrem i głównodowodzącym armiją turecką w Bułgaryi, zorganizował armiję w czworoboku fortec, po stoczeniu szeregu zwycięzkich walk zajął liniję Łomu, z powodu jednakże niepołączenie się z nim Sulejmana Paszy nie mógł przedsięwziąć nic stanowczego i w końcu Września, w skutek nieporozumień z ks. Hassanem egipskim, został odwołany i mianowany głównodowodzącym w Sofii; 1878 powołany do Konstantynopola, miał sobie powierzoną obronę stolicy. W Czerwcu 1878 wysłany był jako pełnomocnik na kongres berliński, po ukończeniu którego mianowany głównodowodzącym w Albanii, zabity został przez fanatyków mahometańskich 7 Września 1878 w Ipeku.

Mehmed Ruszdi Pasza, generał i mąż stanu turecki, ur. 1809 w Konstantynopolu, wstąpił 1825 do wojska, gruntowną znajomością języka francuskiego, z którego tłumaczył dzieła o sztuce wojskowéj, zwrócił na siebie uwagę władzy, 1839 został pułkownikiem, 1840 wysłany był w celu uspokojenia Libanu, po powrocie członek rady wojennéj, miał sobie powierzoną reorganizacyję rezerw (redyfów); od 1853 generał, mianowany został ministrem wojny, odbył kampaniję krymską, poczem od 1855 do 58 znowu minister wojny, był następnie ambasadorem w Berlinie i Paryżu, mianowany w Wrześniu ministrem wojny, spełniał kilkakrotnie ten urząd jak również i wielkiego wezyra, ostatnio od Maja do Grudnia 1876. W Czerwcu 1878 r. był znowu przez czas krótki wielkim wezyrem. M. jest przedstawicielem staroturków.

Meinardus (Ludwik Zygfryd), kompozytor muzyczny, urodz. 1827 w Hooksiel w Oldenburgskiém, uczeń konserwatoryjum lipskiego, oraz Marxa w Berlinie, od 1865 nauczyciel konserwatoryjum drezdeńskiego, od 1874 przebywa w Hamburgu. Napisał liczne: oratoryja (*Szymon Piotr*, *Gedeon*, *Król Salomon*, *Luther w Wormacyi*, 1876), śpiewy, pieśni, utwory salonowe i t. d., oraz operę „*Die Oda-*

lisken". Nadto wydał: „*Ein Jugendleben*" (autobijografija, 2 t., 1874) i „*Kulturgeschichtliche Briefe über deutsche Tonkunst*" (1873); „*Rückblicke auf die Anfänge der deutschen Oper in Hamburg*" (r. 1878).

Meinicke (Karol Edward), geograf, urod. 1808 r. w Brandenburgu, od 1846—69 dyrektor gimnazyjum w Prenzlau, † 1876 r. w Dreźnie; wydał: „*Das Festland Australien*" (2 t., 1857); „*Die Inseln des Stillen Oceans*" (2 t., 1876).

Meisner (Józef), wierszopis i publicysta polski, ur. 1803 w Warszawie, ukończył uniwersytet tamże ze stopniem magistra praw, poczem służył wojskowo i jako kapitan piechoty 1831 udał się zagranicę; ob. dz. głów.

Mejer (Otto Jerzy Aleksander), pisarz z zakresu prawa kościelnego, ur. 1818 w Zellerfeld w Harzu, od 1847 profesor w Królewcu, 1850 w Greifswald, 1851 w Rostoku, 1874 w Göttingen. Wydał: „*Lehrbuch des deutschen Kirchenrechts*" (1869); „*Die Propaganda*" (2 t., 1852—53); „*Zur Geschichte der römisch-deutschen Frage*" (1871 i następ.).

Meksyk, federacyjna rzeczpospolita w południowéj części Ameryki północnéj, ma 1,921,240 kilom. kw. i 9,276,000 m. (1873). Podług budżetu za r. 1875—6 dochody wynosiły 23,807,611 dol., wydatki zaś 24,891,522 dolarów; wywóz (1872—3) wynosił 31,691,000 dol., przywóz zaś 29,062,000 dolarów. Armija liczy 22,387 ludzi; koleje żelazne mają 595 kilom., linije zaś telegraficzne 9,250 kil. długości.—W Listop. 1876 Lerdo de Tejada pozbawiony został władzy przez Porfirio Diaz'a, który 5 Maja 1877 przez kongres ogłoszony został prezydentem do 30 Listopada 1880. Potrafił on umiarkowaném postępowaniem zachować spokój w kraju, aczkolwiek nie udało mu się w zupełności przytłumić powstań, rozpoczynanych przez chciwych władzy generałów. Z powodu nieporozumień ze Stanami Zjednoczonemi, rząd waszyngstoński dopiero 1878 uznał Diaz'a za prezydenta.

Melbourne, stolica kol. Wiktoryi w południowéj Australii, liczy (1876) przeszło 247,000 m.; założone 1837 r.

Melantrich (Jerzy z *Aventina*), zasłużony drukarz, wydawca i pisarz czeski, ur. 1511 r. w Rożdialowicach, † 1580; obyczajem swego czasu od czarnych włosów nazwany *Czernowlasek*, *Niger* lub z greck. *Melantrichos*, studyjował w Pradze, Wittemberdze, Bazylei i Norymberdze. Po powrocie do kraju założył 1551 r. drukarnię w Pradze, z któréj wydał znaczną liczbę szacownych dzieł, między innemi *Biblię czeską* (1549, 56, 61, 70 i 77); *Nowy Testament* (1558, 64, 76) i w. in. Jako pisarz, przełożył M. kilka dzieł z jęz. łacińskiego, jak „*Urbana Regia rozmlouvani se sestrou o krasnem kazani P. Krista*" (1545, 71, 73); „*U. Regia Katechysmus*" (1547); „*Studnice żiwota a lekarzstwi dusze*" (1554); „*Modlitby nabożne*" (1554, 58, 64, 81).

Melchers (Paweł), arcybiskup koloński, ur. 1813 w Münsterze, od 1857 biskup w Osnabrück, od r. 1863 arcybiskup koloński, jeden z przywódców ultramontanów w Niemczech, gorliwy propagator dogmatu nieomylności papieskiéj, z powodu sprzeciwiania się ustawom majowym usunięty z katedry 12 Lipca 1876.

Mellerowa (Zofija), spółczesna autorka polska, ur. 1842 r. w Lublinie, zamieszkała w Warszawie, pisuje do czasopisów oraz sztuki dramatyczne; niektóre z nich grywane są z powodzeniem na scenach polskich, jak komedyje: „*Złote runo*"; „*Postanowienia*"; „*Wanda*" (drukowana w *Kłosach*); „*Niebezpieczne lekarstwo*"; „*Zyzio*"; „*Dwie miary*" (1876); „*Fałszywe blaski*" (1877) i in. Nadto wydała powieść „*Grochowe wianki*" (1874).

Memerata (Anna), poetka polsko-łacińska z czasów Zygmunta III i Władysława IV, o istnieniu jéj zgoła nie wiedziano, a utwory jéj odkryto dopiero niedawno w biblijotece Raczyńskich.—Bliższą wiadomość o niéj podaje *Ruch literacki* lwowski z r. 1876.

Menabrea (Ludwik Fryderyk, hr.), generał i mąż stanu włoski, jest od 1876 posłem w Londynie.

Mendelssohn-Bartholdy (Karol), historyk, syn genijalnego kompozytora muzycznego *Feliksa* M., ur. 1838 w Lipsku, † 1874 r. jako profesor historyi w Freiburgu w Bryzgowii; wydał: „*Graf Johann Kapodistrias*" (1864); „*Geschichte Griechenlands seit 1453*" (2 t., 1870—74); „*Fr. von Gentz*" (1867) i inne.

Menonici, ob. **Menno** (Szymon) w dz. gł.

Mentzel (Oswald), agronom niemiecki, ur. 1801 w Waldenburgu na Szląsku, pracował u Thaer'a w Möglinie, następnie urzędnik intendentury pruskiéj, † 1874 r. w Berlinie. Wydał: „*Die Remontirung der preussischen Armee*" (2 tomy, 1845—71); „*Handbuch der rationellen Schafzucht*" (2 wyd., 1861) i in. Nadto spólnie z Lengerk'em wydawał „*Landwirtschaftlicher Kalender*".

Merimée (Prosper), pisarz francuski, † 1870 (nie 1874).

Merlini (Dominik), budowniczy, ur. 1748 w Brescii, † 1817 w Warszawie; ob. dz. główne.

Merode (Fryderyk Ksawery, hr.), b. minister wojny papieski, † 1874.

Merz (Kacper Henryk), rytownik niemiecki, ur. 1806 w St. Galen, od 1826 przebywał w Monachijum, zginął 1875 podczas podróży w Alpach; wykonał wiele znakomitych rycin, między innemi Kaulbacha *Dom waryjatów* i *Zburzenie Jerozolimy*, Corneliusa *Sąd ostateczny* i *Zburzenie Troi*, Genelli'ego *Czarownica* i w. in.

Messyna, prowincyja w Sycylii liczy ok. 439,000 m. (1876), miasto zaś t. n. przeszło 118,000 m.

Metaloterapija, leczenie sparaliżowanych części ciała przez nakładanie różnych metali. W skutek hysteryi lub chorób mózgowych następuje często sparaliżowanie części ciała, otóż, jeżeli na takie części zupełnie nieczułe, sparaliżowane, zimne i blade, nałożymy tafelkę złotą, miedzianą, żelazną, cynkową i t. d., to po kilku minutach odzyskują one wrażliwość i siłę muskularną; ten sam sposób może być użytym z powodzeniem przy sparaliżowaniu przyrządów zmysłowych — oka, ucha, i t. d. Osobliwém jest przytém, że odpowiednia część, na

zdrowéj stronie ciała, traci tyleż na ogólnéj żywotności, ile część chora zyskała *(transfert de sensibilité)*. Niektórzy chorzy ulegają wpływowi tylko pewnych metali, tak np. osoba czuła na złoto, jest obojętną na miedź, żelazo i t. d. (idyjosynkrazyja metaliczna). Wpływ ten niekiedy trwa kilka godzin lub dni, niekiedy jednak zdaje się być trwałym, tak że prowadzić może do zupełnego wyzdrowienia.—Przenoszenie to wrażliwości odkrytém zostało przez Burga i jest dotąd najzupełniejszą zagadką, lubo podawane są próby wytłumaczenia jego na zasadzie prądów elektrycznych, powstających przez zetknięcie metalu z ciałem. Że zjawiska te są prawdziwe, stwierdziło towarzystwo biologiczne paryzkie 1876 r.

Metodyści, porów. jeszcze: Jüngsta „*Wesen des Methodismus*" (1876); tegoż „*Der Methodismus in Deutschland*" (2 wyd., 1877); dzieje M. wydali nadto: Stevens (4 t., 1872) i Porter (1876).

Metronom, ob. taktomiar.

Metzig (Jan), gorliwy obrońca narodowości polskiéj w w. ks. poznańskiém, ur. 1804, † 1868, lekarz osiadły w Lesznie, poprzednio doktór wojskowy. Oprócz rozpraw medycznych ogłosił w obronie narodowości polskiéj kilka pism, z których ważniejsze: „*Suum cuique*" (1856); „*Die Zusammenkunft in Warschau und der europäische Kongress*" (1861); „*Die Wiederherstellung Polens*" (1862 r.); „*Die Polen-Frage*" (1863) i in.

Meyer (Jan Fryderyk von) † 1849.

Meyer (Chrystyjan Eryk Herman von), naturalista, † 1869; od 1846 r. wraz z Dunkerem wydawał „*Paläontographica*".

Meyer (Julijusz), historyk sztuki, ur. 1830 r. w Aachen, od 1872 dyrektor galeryi obrazów w Berlinie; wydał: „*Geschichte der modernen französischen Malerei*" (1866—67); „*Corregio*" (1871) i in.

Meyerheim (Fryderyk Edward) † 1879 r. w Berlinie.

Meyern-Hohenberg (Gustaw von), poeta niemiecki, ur. 1820 w Kalvörde w Brunszwickiém, od r. 1843—68 radca ministeryjalny i intendent teatru ks. Koburgskiego, późniéj przebywał pod Konstancyją, gdzie † 1878. Wydał zbiory poezyj: „*Monatsmärchen*" (1850); „*Zeitgedichte*" (1870); „*Balladen vom Elsass*" (1876) oraz dramaty: „*Ein Kaiser*", „*Heinrich von Schwerin*", „*Die Malteser*" i in.

Mezencow (Mikołaj), generał rossyjski, ur. 1828, od 1847 r. oficer, jako rotmistrz kawaleryi odbył kampaniję wschodnią 1854—55; 1865 mianowany generał majorem, 1871 gen.-adjutantem a 1873 r. gen.-lejtnantem. Był przy ks. Dołgorukowie, hr. Szuwałowie a następnie przy gen. Potapowie pomocnikiem naczelnika 3-go oddziału (szefa policyi), po ustąpieniu ostatniego mianowany 1877 głównym naczelnikiem tegoż oddziału, zamordowanym został na ulicach Petersburga 17 Sierpnia 1878 r.

Mezow (Włodzimierz), spółczesny biblijograf rossyjski, ur. 1830 w Saratowie; od 1858 r. wyłącznie zajęty pracami bibliograficznemi, ogłosił, początkowo w rozmaitych czasopismach, następnie oddzielnie, mnóstwo dokładnie ułożonych spisów biblijograficznych, odnoszących się do pewnych gałęzi nauk. Najważniejszą jego pracą jest „*Sistematiczeskij katałog russkich knih*" (Petersburg 1865), od 1825 r., uzupełniany następnie corocznie dodatkami.

Mędrzecki (Adam), prawnik, ur. 1762 w Warszawie; ob. dz. głów.

Miako *(Kioto)*, miasto święte Japończyków, 1872 miało przeszło 374,000, 1875 zaś tylko ok. 239,000 mieszk.

Mianowski (Mikołaj), lekarz, ur. 1785 r.; ob. dz. głów.

Mianowski (Józef), lekarz, b. rektor szkoły głównéj Warszawskiéj, † 1879 we Włoszech.

Miarka (Karol), spółczesny pisarz polski, obok Lompy najdzielniejszy pracownik w rozbudzeniu życia narodowego polskiego na Szląsku, ur. 1825 r.; po ukończeniu gimnazyjum w Gliwicach i seminaryjum nauczycielskiego w Głogówku od 1869 księgarz w Królewskiéj Hucie; po polsku zaczął się uczyć dopiero 1860 w Pszczynie. Na pole literackie wystąpił z powiastką „*Klemensowa Górka*" (w *Gwiazdce Cieszyńskiéj)*; następnie wydał: „*Głos wołającego na puszczy górnoszląskiéj*" (1865); „*Górnoszlązak i Wielkopolanin*" (1866); „*Szwedzi w Lędzinach*" (1868); „*Przyjaciel górników i robotników*"; „*Odpuść nam*" (1870) i in. Oprócz tego od 1869 r. wydaje czasopismo polityczne i naukowe *Katolik*. W celu rozbudzenia życia narodowego założył r. 1869 pierwsze kasyno w Hutach Królewskich, na wzór którego powstały inne stowarzyszenia polskie na Szląsku. O wpływie jego na spółobywateli najlepiéj świadczy ta okoliczność, że pod warunkiem łagodniejszego pisania podczas wyborów i powstrzymanie się od nacisku, ofiarowano mu z tak zwanego funduszu gadzinowego 7,500 talarów (porów. Wuttke „*Die Deutschen Zeitschriften*" str. 306). O zasługach M. pisze Lucyjan Malinowski w „*Zarysach życia ludowego na Szląsku*" (1877).

Miączyński (Ignacy), publicysta, ur. 1770, † 1840.

Michał Mikołajewicz, w. ks. rossyjski, czwarty syn cesarza Mikołaja, ur. 1832, otrzymawszy staranne wychowanie, wstąpił do artyleryi, szybko otrzymał wyższe rangi, został generałem artyleryi, od 1863 namiestnik Kaukazu. Podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877 otrzymał naczelne dowództwo nad armiją działającą w Armenii; początkowo nie brał udziału w operacyjach wojennych i dopiero późniéj, gdy rzeczy przybierały niepomyślny obrót, znajdował się osobiście przy armii. Po zawarciu pokoju mianowany został generał feldmarszałkiem. Od 1857 żonatym jest z ks. badeńską Cecyliją Augustą (Olgą).

Michaux (Aleksander), spółczesny poeta polski, piszący pod pseudonimem *Miron*, ur. 1839 w Warszawie, nauki odbywał tamże oraz w instytucie agronomicznym w Marymoncie, od 1861 wyłącznie zajął się literaturą, pisywał i tłumaczył wierszem i prozą do rozmaitych czasopisów, nadto był stałym spółpracownikiem *Kuryjera Warszawskiego*. Oddzielnie wydał: „*Pieśni*" (1867); „*Faust*", przekład

z Chamisso (t. r.); „*Fantazyje*“ (1870); „*Księga pieśni*“ (1870).

Michaelis (Otto), ekonomista niemiecki, ur. 1826 w Lübbecke, 1851 r. spółredaktor *Nationalzeitung*, 1861 członek izby deputowanych, 1877 dyrektor urzędu kanclerskiego; wydał: „*Volkswirtschaftliche Schriften*“ (2 t., 1873).

Michelet (Julijusz), historyk francuski; bijografiję jego wydał Monod (1875). Porów. nadto: Noëla „*Jules M. et ses enfants*“ (1878).

Michelet (Karol Ludwik), filozof niemiecki, wydał jeszcze: „*System der Philosophie*“ (3 t., 1876—77); „*Forum Romanum oder die achte Regnon des alten Rom*“ (1877).

Michiels (Józef Alfred Ksawery), pisarz francuski, ur. 1813 w Rzymie, studyjował prawo w Strasburgu, poczem poświęcił się w Paryżu wyłącznie literaturze i historyi sztuki. Wydał: „*Histoire des idées littéraires en France au XIX siècle*“ (2 tomy, 1842); „*Voyage d'un amateur en Angleterre*“ (1844; 4 wyd., 1872); „*Histoire de la peinture flamande et hollandaise*“ (4 t., 1845; nowe wyd. 10 t., 1865—76; dodatek p. t. „*L'art flamand dans l'est et le midi de la France*“, 1877); „*L'architecture et la peinture en Europe depuis le V au XVI siècle*“ (1853; 3 wyd., 1873); „*Rubens et l'école d'Anvers*“ (1854; 4 wyd., 1877 r.); „*Les bûcherons et les schlitters des Vosges*“ (1857); „*Histoire secrète du gouvernement autrichien*“ (1859; 2 wyd., 1861); „*Histoire de la politique autrichienne depuis Marie-Thérèse*“ (1861); „*Le comte de Bismarck*“ (1871); „*Les droit de la France sur l'Alsace et la Lorraine*“ (1871); „*Histoire de la guerre franco-prussienne et de ses origines*“ (1872) i w. in.

Michna (Wojciech), ob. dz. gł.; nadto pod pseudonimem *ks. Wojciecha z Medyki* wydał: „*Pogląd na Wschodnią Europę i Azyję*“ (1864); „*Pogląd na zakon Krzyżowców*“ (t. r.): „*Pogląd na rozwój wiedzy ludzkiéj filozoficznéj*“ (t. r.); „*Pogląd na dzieje Słowian i ich stosunki z sąsiadami*“ (1878).

Mickiewicz (Adam), poeta polski. 22 Marca 1878 r. odsłonięto w Rzymie w Palazzo dei Conservatori popiersie M., dłuta Brodzkiego; z tego powodu syn jego Władysław, chcąc wykazać zasługi ojca położone we Włoszech, wydał „*Mémorial de la légion polonaise de 1848, crée en Italie*“ (1877). Autograf poematu *Pana Tadeusza* znajduje się w biblijotece Dzikowskiéj (nabyty podobno za 40,000 złp.). Z przekładów utworów M. na języki obce wydano nadto: *Grażynę* w jęz. serbskim (Dubrownik 1876 r.) i francuskim (1878); *Dziady* w tłum. niemieckiém Blumenstocka („*Todtenfeier*“, Wiedeń, 1878) i in. Podług ogłoszeń w gazetach Dr. Winklewski pracuje nad przekładem *Pana Tadeusza* na język niemiecki — Porów. jeszcze Turczyńskiego „*Rozbiór dzieł A. M.*“ (Kraków 1873); „*A. M. w opowiadaniach pisarzy rossyjskich*“ (w *Gazecie lwowskiéj* r. 1876).

Midat Pasza, mąż stanu turecki, ur 1825 w Bułgaryi, wszedł 1840 do służby rządowéj jako pisarz w Ruszczuku, wkrótce przeniósł się do Konstantynopola, gdzie własną pracą rozszerzył swe wiadomości, poczem powrócił na prowincyję i zwolna postępował w karyjerze urzędniczéj. Dopiero zwróciwszy na siebie uwagę Fuada Paszy, począł szybciéj awansować. Gdy tenże został w. wezyrem, mianował 1865 M. walim wijaletu dunajskiego (Bułgaryi). Na tem stanowisku M. zgniótł bandytyzm, uporządkował finanse i kredyt, zbudował wyborne drogi i t. d. 1867 r. powołany został do gabinetu, jako minister bez teki, i miał sobie powierzony zarząd nad robotami publicznemi. Z powodu jednak niechęci Aalego Paszy już 1868 usunięty został z Konstantynopola i mianowany walim w Bagdadzie. I tutaj rządy jego, podobnie jak w Bułgaryi, były energiczne i dążące do podniesienia dobrobytu prowincyi. 1872 jako przywódca stronnictwa postępowego był powołany do ministeryjum i 1 Sierpnia, po upadku Mahmuda Nedim Paszy, mianowany w. wezyrem, wkrótce jednakże popadł w niełaskę u sułtana i w Październiku t r. został usuniętym, poczem przez lat kilka, jako człowiek prywatny przebywał w Konstantynopolu, przyczem zawiązał stosunki ze stronnictwem młodo tureckiém. W Sierpniu 1875 mianowany ministrem sprawiedliwości, przedsięwziął za pomocą wprowadzenia konstytucyi rozbudzić w Turcyi nowe siły żywotne. Planu tego nie mógł jednak przeprowadzić za wezyratu Mahmuda Nedim Paszy i dlatego za pomocą powstania softów 11 Maja 1876 spowodował jego upadek. Również miał ważny udział przy strąceniu sułtana Abd-ul-Azisa (30 Maja). Jednakże i teraz w. wezyr Mehemed-Ruszdi Pasza i minister wojny Hussein Awni Pasza okazali się nieprzychylni planom M., który został prezydentem rady państwa. Na zdetronizowanie Murada V (31 Sierpnia 1876) początkowo nie zgadzał się M., wkrótce jednakże pozyskał wpływ na sułtana Abd-ul-Hamida i w końcu, po ukończeniu wojny serbskiéj i zgromadzeniu się konferencyi w Konstantynopolu, dosięgnął swego celu; 16 Grudnia mianowany w. wezyrem, ogłosił 23 t. m. wprowadzenie konstytucyi. Wkrótce jednakże z powodu wypowiedzenia myśli, że dom Osmana nie jest już zdolnym do rządów i musi być zastąpiony inną dynastyją, był 5 Lutego 1877 r. jako zdrajca stanu skazany na śmierć, ułaskawiony jednak, został wsadzony na okręt i wywiziony do Włoch, zkąd udał się do Anglii. Dopiero 1878 r. dozwolono mu powrócić, przeznaczywszy Kretę na miejsce zamieszkania. Następnie mianowany został gubernatorem Syryi. — Porów. Léonzon le Duc „*Midhat Pascha*“ (1877).

Middeldorpff (Albrecht Teodor), lekarz niemiecki, ur. 1824 w Wrocławiu, od 1854 profesor chirurgii tamże, † 1868, twórca metody wykonywania operacyj za pomocą galwanokaustyki. Wydał „*Die Galvanokaustik*“ (1854).

Mielnikow (Paweł), spółczesny historyk, etnograf i powieściopisarz rossyjski, ur. 1819 r. w Niżnym Nowogrodzie, urzędnik rządu gubernialnego tamże; wydał między innemi: „*Istoriczeskije oczerki Popowszcziny*“ (1864); „*Kniażna Tarakanowa*“ (1868); oraz pod pseudonimem *And. Pieczerskiego* powieści: „*Staryje gody*“; „*Miedwieżyj ugoł*“ (1857);

„*Grisza*“; „*Za Wołgoj*“; „*Bielyje hołubi*“ (1869); „*W liesach*“ (1875) i w. in.

Mielżyński, wojewoda poznański, w dz. gł. opuszczono imię *Franciszek*; † 1738.

Mien (Julijusz Mikołaj), spółczesny pisarz, urod. 1841 r. w Bay (Ardenny), kształcił się w Paryżu pod kierownictwem ks. Werger i znanego filologa François. Po utracie ojca przybył 1858 do Warszawy i zdał tutaj egzamen na nauczyciela języka francuskiego; po roku udał się do Grodna, jako urzędnik przy towarzystwie kolei żelaznych rossyjskich, a póżniéj jeszcze, zwiedziwszy znaczną część Rossyi, do Petersburga. W r. 1863 powrócił do Francyi, zatęskniwszy jednak za Polską, po 5 latach znów przybył do królestwa; w r. 1870 przesiedlił się do Krakowa. Po pierwszéj próbie literackiéj, drukowanéj we Francyi p. t. „*Pechés de jeunesse*“, w któréj oprócz oryginalnych utworów mieszczą się także przekłady z Syrokomli i Lermontowa, od r. 1875 poczyna się szereg jego wybornych tłumaczań z literatury polskiéj, jak: Słowackiego „*Arab*“ (Krak. 1875); „*Grób Agamemnona*“, „*Fragment Beniowskiego*“ i „*Testament*“ (Kraków 1876); „*Lilla Wénéda*“ (Paryż 1878) tudzież w *Messager de Vienne* i w *Revue Slave*: „*Mazępa*“, „*Sprowadzenie zwłok Napoleona I*“, „*Mnich*“ i „*Smutno mi Boże!*“; nadto „*Kirgiza*“ Zielińskiego i Kraszewskiego „*Hrabinę Cosel*“ i „*Brühla*“. Przez te przekłady i inne prace o literaturze (np. bijografija Słowackiego) M. oddał niemałą przysługę naszemu piśmiennictwu.

Mierosławski (Ludwik) † 1878 w Paryżu; pisma jego wylicza Estreicher w *Biblijografii*, tom 3 str. 123—126.

Mieroszewski (Jan), statysta, ur. 1789 r., † 1867 w Krakowie, był synem a nie bratem *Stanisława*, jak podano w gł. dz.; za ks. warszawskiego urzędował w min. spr. wewnętrznych i skarbu, po 1814 osiadł w Krakowie i był do 1833 sekretarzem stanu, następnie do 1837 senatorem, uwolniony z polecenia rezydentów za śmiałość i opozycyję. Wydał między innemi: „*Rzut oka polityczny na obecny stan w. miasta Krakowa*“ (1828); „*Nowy Komenijusz*“ (1861 r.) i in.—**Mieroszewski** (Sobiesław, hr.), syn Jacka (ur. 1771, † 1851), a wnuk Stanisława, spółczesny ekonomista, ur. 1820 w Malkowicach, członek akademii krakowskiéj; wydał: „*Rzut oka obywatelski po za siebie i przed się*“ (1862; ciąg dalszy, 1864); „*Szkic dwuwiekowéj polityki polskiego narodu*“ (1867) i in.

Mierzyński (Antoni), spółczesny filolog, ur. 1829 w Krotoszynie, po ukończeniu uniwersytetu berlińskiego, był od 1857—62 nauczycielem gimnazyjalnym w Poznaniu, od 1862 r. profes. języka greckiego w szkole główné́j warszawskiéj, od 1869 wykłada tenże przedmiot w uniwersytecie; od 1878 dziekan wydziału filologiczno-historycznego. Wydał między innemi: „*De vita, moribus, scriptisque latinis Seb. Fab. Acerni*“ (1857); „*Przyczynki do mytologii porównawczéj*“ (1867); „*Jan Łasicki, źródło do mytologii litewskiéj*“ (1870); „*Izsliedowanie o Perseje*“ (1872); „*O ważności w archeologii starożytności litewskich*“ (czytane w Akademii nauk krakow. 1876).

Migulińska stannica ma przeszło 21 000 m.

Miklaszewski (Józef), historyk, ur. 1775 we wsi Żabieńcu w Garwolińskiém, ob. dz. główne.

Miklaszewski (Walenty), spółczesny prawnik, oprócz wymienionych w dz. głównem wydał: „*Studyja nad postępowaniem karném obowiązującém*“ (1875); „*Rys organizacyi władz sądowych*“ (1876); „*Podręcznik dla sądów gminnych*“ (spólnie z Okólskim i Budzińskim, 3 t., 1876—78); „*Kodeks kar głównych i poprawczych wyd. 1866 r. z objaśnieniami*“ (1877—8) i in.

Mikołaj Mikołajewicz, w. ks. rossyjski, trzeci syn cesarza Mikołaja, ur. 1831, otrzymawszy staranne wychowanie, zwłaszcza zaś w zakresie nauk matematycznych, rozpoczął służbę wojskową w korpusie inżynierów, 1856 został generalnym inspektorem inżynieryi, 1860 generałem inżynieryi, 1865 generalnym inspektorem jazdy, dowódcą gwardyi i okręgu wojskowego petersburgskiego oraz prezesem komitetu reorganizacyi armii. 1876 otrzymał naczelne dowództwo nad wojskami zgromadzonemi w Bessarabii; mianowany następnie 1877 r. naczelnym wodzem armii dunajskiéj, prowadził działanie początkowo szczęśliwie, z powodu jednak zbytniego rozrzucenia swych sił i niefortunnych ataków na Plewnę w Lipcu i Sierpniu znalazł się w krytycznéem położeniu, z którego uwolnił się dopiero w skutek błędów Turków i po zgromadzeniu znacznych posiłków. Zwycięstwa podkomendnych doprowadziły do zawieszenia broni w Adryjanopolu i do pokoju w San Stefano, po zawarciu którego mianowany został generał feldmarszałkiem. W Kwietniu 1878 powrócił do Petersburga. Od 1856 żonatym jest z ks. oldenburgską Aleksandrą, która urodziła mu dwóch synów: Mikołaja (urod. 1856) i Piotra (ur. 1864).

Mikołaj I *Pietrowicz Niegosz*, ks. czarnogórski, podczas wojny 1876—78 dowodził Czarnogórcami przeciwko Turkom, zdobył Niksicz i Antivari, i na kongresie berlińskim uzyskał znaczne powiększenie swych posiadłości.

Mikrofon (z gr. *mikros* mały, i *fone* głos), przyrząd wynaleziony przez Hughesa, umożebniający słyszenie słabych tonów przez wzmocnienie, podobnie jak mikroskop przez powiększenie pozwala widzieć drobne przedmioty. Drobny pręcik węglowy, opierający się lekko na kawałku węgla, wprowadza się w drut prądu galwanicznego wraz z telefonem (ob. supl.) Bella; węgle napojone są rtęcią. Jeżeli w pobliżu miejsca zetknięcia obu tych węgli powstaje lekki szmer, to słychać go wyraźnie i silnie w telefonie, jakkolwiek daleko byłby on umieszczonym. Chód muchy, bieg zegarka, uderzenie pulsu i t. d. mogą być w ten sposób wyraźnie słyszane w bardzo znacznéj odległości. Przyczyną tego zjawiska jest zapewne to, że fale głosowe wywołują już to silniejsze już słabsze zetknięcie węgli, zkąd powstają wahania siły prądu, objawiające się w ruchach tafelki telefonicznéj. Odmiennéj nieco konstrukcyi M., zawieszony na ścianie pokoju,

umożebnia słyszenie w znacznéj odległości najsłabszych, powstających w pokoju tym szmerów. Por. Boguskiego „*Najnowsze wynalazki fizyczne*" (War. 1878).

Mikrotazymetr, przyrząd wynaleziony przez Edisona, polegający na téj zasadzie, że przewodnictwo węgla powiększa się, gdy jest poddany ciśnieniu mechanicznemu. Główną przeto częścią M. jest guzik węglowy między dwoma krążkami platyny, z których jedna osadzoną jest stale, gdy na drugą wywiera się ciśnienie. Prąd elektryczny przechodzi od jednéj tafelki platynowéj przez węgiel do drugiéj, a ztąd do galwanometru, w którym ruchy igiełki są proporcyjonalne do ciśnienia. Przyrząd ten nadaje się wybornie do powiększenia drobnych ruchów termometru, barometru, hygrometru i t. d. Edison sądzi, że M. użyć będzie można do mierzenia ciepła dochodzącego od gwiazd i księżyca.

Milan IV, ks. serbski, 1875 r. zawarł w Wiedniu związek małżeński z Nataliją Keszko, wnuczką hr. Sturdzy. Stawszy się powolném narzędziem w ręku Risticza i partyi narodowo-rewolucyjnéj, t. z. *Omladiny*, pod pozorem ujęcia się za chrześcijanami w Bośnii i Hercegowinie, wypowiedział w Czerwcu 1876 wojnę Turcyi, w któréj Serbija rozbita, dzięki tylko wdaniu się Europy utrzymała dalszą niezależność. Podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877—78 r. dopiero po upadku Plewny w Grudniu M. wziął udział w walce i nie napotkawszy prawie nieprzyjaciela, doznał niezasłużonego i niespodziewanego powodzenia, do czasu bowiem zawieszenia broni (w Styczniu 1878) zajął Pirot i Nisz jak również i większą część Staréj Serbii. Na zasadzie pokoju w San Stefano i kongresu berlińskiego otrzymał M. znaczne powiększenie swego państwa i zupełną niezależność.

Milewski (Karol), ur. 1799 w Warszawie; ob. dz. głów.

Millcer (Napoleon), spółczesny chemik, ur. 1842 w Warszawie, kształcił się w gimnazyjum realném w mieście rodzinném, chemiję studyjował w Heidelbergu i szkole głównéj warszawskiéj, gdzie następnie został asystentem katedry chemii, obecnie est dyrektorem pracowni chemicznéj muzeum rolnictwa i przemysłu w Warszawie. Dokonał mnóstwo rozbiorów chemicznych i znanym jest jako wyborny prelegent.

Miller (Orest), spółczesny historyk literatury rossyjskiéj, od 1871 profesor uniwersytetu petersburgskiego, jeden z najczynniejszych i najskrajniejszych panslawistów; wydał między innemi: „*Opyt istoriczeskago obozrjenija russkoj słowiesnosti*" (1862 i 1865); „*Srawnitelno-kriticzeskija nabljudenija nad ep. Ilija Muromiec*" (1870) i w. in.

Miller (Joaquin, właściwie *Cincinnatus Heine*), poeta amerykański, ur. 1841 r. w Indyjanie, pędził awanturnicze życie na Zachodzie, poczem osiadł w Londynie. Z dzieł jego ważniejsze: „*Songs of the sierras*" (1871); „*Songs of the sum-lands*" (1873); „*The ship in the desert*" (1875); „*One fair woman*" (3 t., 1876).

Millet (Jan Franciszek), malarz francuski, † 1875 w Barbicon pod Fontainebleau.

Milutin (Dymitr, hr.), rossyjski minister wojny, ur. 1816 w Moskwie, został 1833 oficerem i odbył pod Grabbem i ks. Barjatyńskim kampaniję kaukaską; 1848 był czasowo przyłączony do ministeryjum wojny; 1853 r. został szefem sztabu generalnego armii kaukaskiéj, 1854 r. generał majorem, 1859 generał lejtnantem, w Wrześniu 1860 towarzyszem i zastępcą ministra wojny. Na tem stanowisku przedstawił 19 Lutego 1861 plan radykalnéj reorganizacyi armii, który, zostawszy w Styczniu 1862 ministrem wojny, począł wprowadzać w życie. Plan ten uzupełnionym został przez wprowadzenie 18 Stycznia 1874 r. ogólnéj powinności wojskowéj oraz 1875 przez zreorganizowanie kawaleryi i artyleryi. Za położone zasługi podczas wojny 1877—78 r., w któréj reorganizacyja mimo pewnych braków, zwłaszcza w zarządzie intendentury, okazała się w ogóle zadawalniającą, M. w Wrześniu 1878 r. wyniesionym został do godności hrabiowskiéj. Jest on gorliwym panslawistą. — **Milutin** (Mikołaj), brat poprzedniego, ur. 1818 r., † 1872 w Moskwie, był sekretarzem stanu w ministeryjum spraw wewnętrznych i na tém stanowisku miał ważny udział w przeprowadzeniu uwłaszczenia włościan, oraz innych reform, przedsięwziętych przez cesarza Aleksandra II. W r. 1863 został ministrem sekretarzem stanu król. polskiego i kierował wszystkiemi pracami, mającemi na celu zniesienie jego odrębności.

Miłkowski (Zygmunt), powieściopisarz, znany pod pseudonimem *Tom. Teodora Jeża*, wydał jeszcze: „*Żarnica*" (1874); „*Szewckie dziecko*" (w *Tyg. ilustr.*, 1876); „*Rotułowicze*" (t., 1876); „*Za króla Olbrachta*" (1876); „*Słowiański Hercog*" (4 tomy, 1876); „*Kłopoty jejmości*" (1877); „*Wyśniona*" (r. 1878); „*Pod obuchem*" (2 t., 1878) i in. Zbiorowe wydanie pism jego poczęło wychodzić we Lwowie. (od 1877).

Miłkowski (Julijan), pisarz polski, urodz. 1829 r. w Krakowie, † 1878 w Kaliszu; początkowo aktor teatru krakowskiego, następnie był spółpracownikiem *Kuryjera Codziennego* w Warszawie, w końcu nauczycielem gimnazyjalnym w Kaliszu i od 1874 redaktorem *Kaliszanina*. Pisał udatne wiersze okolicznościowe, tłumaczył sztuki dramatyczne, powieści, książki dla dzieci i t. d.; oryginalnie napisał powieści „*Imiennik*" (2 t., 1857) i „*Matka i Macocha*" (t. r.).

Minajew (Dymitr), spółczesny zdolny poeta satyryczny rossyjski, rodem z Tambowa, zamieszkały w Petersburgu; jest on jednym z najbardziéj uzdolnionych przedstawicieli kierunku oskarżającego (obliczitelnago) w literaturze. Poezyje jego, pomieszczane w rozmaitych czasopisach pod różnemi pseudonimami, między innemi *Hejne z Tambowa*, odznaczają się humorystycznym i satyrycznym przedstawieniem spółczesnego życia i jego dążności. Najbardziéj zjadliwym jest jego utwór: „*Zasiedanie kluba czetweronogich*". Pisze także komedyje, między innemi „*Spietaja piesnja*" (1874), oraz wybor-

nie tłumaczy niektóre utwory Byrona, W. Hugo, Heinego, Juwenalisa, Barbier'a i Dantego. Zbiory poezyj M. wyszły p. t. „*Dumy i pieśni*“ (1863—64); „*W sumierkach*, *Satiry i piesni*“ (1868); „*Pieśni i poemy*“ (1870); „*Na pereputii*“ (1871).

Minckwitz (Jan), pisarz niemiecki, urod. 1812 r. w Lückersdorf w Łuzycach górnych, od 1861 profesor w Lipsku; przełożył kilku poetów starożytnych, pisał sam poezyje, ogłosił pozostałe pisma Platona (1852), którego bijografiję napisał poprzednio (1838) oraz wydał: „*Lehrbuch der deutschen Verskunst*“ (5 wyd., 1863); „*Lehrbuch der rhythmischen Malerei der deutschen Sprache*“ (2 wyd., 1858) i inne

Mineralne wody, przedstawiają roztwór różnych ilości rozmaitych soli nieorganicznych w niejednakowym stosunku. Z tego powodu stanowią one środek lekarski bardzo złożony, ale główne działanie sprawiają przedewszystkiem przez wprowadzenie do organizmu znacznéj ilości wody, następnie przez wpływ ich temperatury zimnéj lub ciepłéj. Dla tegoto jedno i toż samo źródło pomaga nieraz przy najrozmaitszych chorobach i różne choroby leczą się wodą jednego i tegoż samego źródła. Sprawiają one przedewszystkiem obfite wydzielanie moczu, powiększaią wydzieliny kanału pokarmowego i żółci, wzmacniają więc ogólną wymianę materyi. Przez wpływ temperatury, woda zimna wzmacnia ruchy perystaltyczne kiszek i ułatwia wypróżnienia, ciepła zaś powiększa temperaturę ciała, pobudza działalność skóry i często sprawia zaparcie. Pod względem temperatury M. w. dzielą się na *zimne* od 8°—15° R, *ciepłe* 15—28° R i *gorące* cz. termy jeżeli temp. ich przechodzi 28°. Co do użycia M. w. w kształcie kąpieli, to jakkolwiek przez skórę nie następuje wessanie ich składowych części mineralnych, ale wpływają one na temperaturę ciała, powiększając lub zmniejszając przypływ krwi do skóry, i regulując w ten sposób krążenie. M. w. używane są tylko w chorobach chronicznych. Przy wyborze źródła należy zwracać uwagę nie tylko na skład chemiczny wody, ale także na położenie, klimat, średnią temperaturę i wygody życiowe. Najodpowiedniejsze są miesiące letnie: czerwiec, lipiec, sierpień. Czas trwania kuracyi wynosi zwykle 4—6 tygodni. Skład chemiczny M. w. pod względem jakościowym jest dosyć jednostajnym; wszystkie prawie zawierają chlorki, siarczany, fosforany i węglany alkalij i ziem alkalicznych, a także żelazo, mangan, wolny kwas węglany, siarkowodór i t. d. Pod względem wszakże ilościowym zachodzą między niemi bardzo ważne różnice i stosownie do przewagi jednéj ze składowych części otrzymują nazwę wód alkalicznych, żelaznych, siarczanych i t. d. Ważniejsze z nich są następujące: 1) *Szczawy alkaliczne* zawierają głównie węglan sodu i kwas węglany: *Bilin* w Czechach, *Vichy* we Francyi, *Ems* i *Selters* w Prusiech nadreńskich, *Szczawnica* w Galicyi. 2) *Glaubersko solne źródła*, główna część składowa siarczan sodu: *Marienbad* i *Salzbrunn* zimne i *Karlsbad* gorące. 3) *Żelazne*: *Schwalbach* w Nassau, *Spaa* w Belgii, *Schandau* w saskiéj Szwajcaryi, *Pyrmont* w ks. Waldeck, *Franzensbad* w Czechach, *Kudowa* w Szlązku Pruskim, *Krynica* i *Żegestów* w Galicyi, *Sławinek* pod Lublinem. 4) *Źródła soli kuchennéj*: *Kissingen* w Bawaryi, *Wiesbaden* w Nassau, *Baden-Baden* w ks. badeńskiem, *Ischl* w Austryi i *Reichenhall* w Bawaryi. Niektóre z nich zawierają jod i chrom: *Kreuznach* w Prusiech, *Ciechocinek*, *Busk* (zawiera i siarkę), *Rabka* w Galicyi. 5) *Siarczane* zawierają siarkowodór: *Barèges*, *Bagnères de Suchon* w Pirenejach, *Solec*, *Swoszowice* w Galicyi, *Piatigorsk* w Rossyi. 6) *Obojętne termy*: działanie ich zależy jedynie od wysokiéj temperatury, *Teplitz*, *Wildbad* w Wirtembergii.

Minessota, jeden ze stanów Ameryki północnéj, ma na przestrzeni 216,325 kilom. kw. ok. 600,000 m. (7,000 Indyjan).

Minghetti (Marek), mąż stanu włoski, był do 19 Marca 1876 prezesem ministrów, poczem ustąpił miejscu Depretisowi; wydał jeszcze „*Opusculi litterari ed economici*“ (1872); „*Stato e chiesa*“ (1878), w którem przeprowadza system kościelno-polityczny na podstawie formuły Cavoura *Wolny kościół w wolném państwie*.

Miniewski (Władysław), pisarz polski, ur. 1795 we wsi Magnajowie w Galicyi, † 1865 w Warszawie; po ukończeniu uniwersytetu warszawskiego, urzędował do 1832 r., poczem poświęcił się gospodarstwu. Oprócz utworów dramatycznych, tak oryginalnych: „*Kamma*“, tragedyja (1822) jak i tłumaczonych: Shakespeara „*Ryszard II*“; Ducange'a „*Życie Szulera*“, wydał: „*Siedmiochwilowe życie Sieciecha*“ (1822); „*Bajki*“ (1825); „*Filozofija w Bajkach*“ (2 t., 1857 i 1862) i in. O życiu ob. *Gazetę Warszawską* N. 36 z r. 1865.

Mińsk, m. gub., ma przeszło 48,000 m.

Minter (Karol Fryderyk), malarz portretów i minijatur, ur. 1780 w Szczecinie, † 1847 w Warszawie; ob. dz. głów.—Syn jego *Karol*, ur. 1812 r. w Berlinie.

Mioduszewski (Michał Marcin) † 1868 r. w Krakowie.

Miquel (Fryderyk Antoni Wilhelm), spółczesny botanik, ur. 1811 w Neuenhaus w Hanowerskiem, † 1871 w Utrechcie; studyjował medycynę w Gröningen, 1833 r. został lekarzem szpitalnym w Amsterdamie, wkrótce jednak porzucił medycynę i wyłącznie poświęcił się botanice. 1835 został lektorem botaniki w Roterdamie, 1846 r. profesorem w Amsterdamie, 1859 w Utrechcie, w końcu 1862 dyrektorem zbiorów botanicznych w Leiden. Wydał: „*Monographia generis Melocacti*“ (1841); „*Genera Cactearum*“ (1839); „*Monographia Cycadearum*“ (1842 r.); „*Systema Piperacearum*“ (1843—44); „*Illustrationes Piperacearum*“ (1844); „*Analecta botanica inedita*“ (3 t., 1850—52); „*Stirpes surinamenses electae*“ (1850); „*Flora Indiae batavae*“ (3 t., 1855—59); „*Prodromus systematis Cycadearum*“ (1861); „*Sumatra, seine Pflanzenwelt und deren Erzeugnisse*“ (1862); „*Prolusio florae japonicae*“ (1865—67); „*De Palmis Archipelagi indici*“ (1868);

„Illustrations de la flore de l'Archipel indien" (1870) i w. in.

Miramon (Miguel), b. prezydent rzeczypospolitéj meksykańskiéj, następnie generał w słu̇żbie cesarza Maksymilijana, ur. 1831 w Meksyku z rodziny pochodzenia francuskiego; po ukończeniu szkoły wojskowéj walczył przeciwko Stanom Zjednoczonym, poczem przyczynił się do stłumienia rokoszu wybuchłego przeciwko prezydentowi Zualaga. Wybrany 1858 r. na prezydenta, przyjął ten urząd po dłuższem wahaniu się; wszelkie jednak usiłowania zdobycia Veracruz, w którem objął siedlisko Juarez, uznany za prezydenta przez St. Zjednoczone, okazały się marne. Rozbity następnie przez Juareza pod Salamanką i Lagos, wrócił do Meksyku i usunął się z prezydentury. W kilka jednak dni wybrany powtórnie, na głowę rozbity został w Grudniu 1860 pod San Miguelitha, poczem zmuszonym był schronić się do Europy. Po zajęciu Meksyku 1863 przez marszałka Foreya, mianowanym został M. naczelnym wodzem wojska meksykańskiego. W walce przeciwko Juarezowi rozbity przez Escołeda pod San Jacinto, zmuszony był schronić się do Queretara, gdzie 19 Czerwca 1867 r. wraz z cesarzem Maksymilijanem i gen. Mejia został rozstrzelany.

Mirès (Julijusz), bankier francuski, † 1871.

Mirski (Mikołaj, ks. Swiatopełk), generał rossyjski, ur. 1835 w Petersburgu, po ukończeniu korpusu paziów, wstąpił 1853 do pułku erywańskiego, z którym brał udział w walce przeciwko góralom kaukaskim, 1855 odznaczył się w bitwie z Turkami pod Kurjuk-Dara; 1859 r. mianowany dowódcą batalijonu strzelców, wziął czynny udział w ostatnich walkach z Szamylem; 1865 awansował na generał majora, został następnie dowódcą brygady gwardyi a 1874 r. dowódcą 9 dywizyi piechoty, na czele któréj walczył podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877—8 ze zmienném szczęściem. 4 Grudnia 1877 r. pod Eleną poniósł klęskę od Fuada-Paszy (ob.), w ręku którego zostawił 11 armat, późniéj jednakże przez wzięcie do niewoli całéj armii Szybki zatarł początkowe niepowodzenie i z całą słusznością może być zaliczony do liczby tych wodzów rossyjskich, którzy przyczynili się do upadku państwa Osmańskiego. Od 1876 r. jest ks. M. generał lejtenantem.

Mirydyci, plemię górskie w północnéj części wijaletu tureckiego Skutari (Albanii), około 20,000 głów, wyznania katolickiego; główne miejsce Orosz. M. płacą daninę Porcie i posiadają pewną autonomiję administracyjną; na czele zarządu stoi książe czyli pasza Oroszu (obecnie Prenk), nie ma on jednak prawa rozkazywania, wszelkie bowiem kwestyje publiczne rozstrzygane są na ogólnych zgromadzeniach przedstawicieli rodzin. M. odznaczali się walecznością w walkach przeciwko Grecyi, Czarnogórcom i t. d. 1877 wystąpili nieprzyjaźnie przeciwko Turcyi, z powodu obejścia się władzy z ich księciem (Prenkiem) oraz gwałtownego skłaniania ich do walki z Czarnogórcami.—Pierwsza autentyczna wzmianka o M. spotyka się w dyplomacie z początku 17 w. (w *„Concilia Albaniae"*). Około 1845 Porta, chcąc przywiązać do siebie M., nadała ich „księciu" Bib Doda tytuł paszy. Bib Doda rządził przez blisko 40 lat, faktycznie jednak rządy sprawowała jego matka. 1876 r. objął władzę syn jego Prenk. Porów. opis Lejeana w *„Bulletin de la Société de géographie"* (1870).

Mitchell (Jan), patryjota irlandzki, urod. 1814 r. w hrabstwie Londonderg, † 1875 r.; za zawiązanie stowarzyszenia nieprzychylnego rządowi angielskiemu, United Irishmen, został wysłany na Bermudy a następnie na przylądek Dobréj Nadziei. Wydał: *„Jail journal or five years in british prisons"* (1854).

Mitre (Bartłomiéj), b. prezydent rzeczypospolitéj argentyńskiéj, ur. 1821 r. w Buenos Ayres, przed prześladowaniem dyktatora Rosasa schronił się do Montevideo, walczył przeciwko Rosasowi 1842, poczem przeniósł się do Boliwii, gdzie pracował na polu literackiem; po upadku Rosasa 1852 powrócił do miasta rodzinnego i sprawował rozmaite urzędy; 1860 mianowany został ministrem wojny i gubernatorem Buenos Ayres, 1862—68 był prezydentem rzeczypospolitéj argentyńskiéj, 1865—68 dowódcą armii sprzymierzonéj w wojnie przeciwko Paragwajowi.

Mittelstaed (Jan), spółczesny ekonomista, obywatel ziemski, początkowo w w. ks. poznańskiém, obecnie w. kr. polskiém. Wydał: *„Uwagi nad gospodarstwem wiejskiém"* (Poznań 1851); *„Zarysy ekonomii politycznéj"* (Warszawa 1859; 2 wyd. t., 1873); *„10 milijardów rubli dla Rossyi"* (t. 1874) i inne.

Moabit, zachodnie przedmieście Berlina, nad Sprezą, posiada olbrzymie więzienie celkowe, słynną fabrykę maszyn Borsiga i wiele innych zakładów przemysłowych.

Möbius (Karol August), zoolog niemiecki, urodz. 1825 r. w Eilenburgu, od 1853 nauczyciel w Hamburgu, od 1868 profesor zoologii w Kiel; był 1871 i 1872 członkiem komisyi do naukowego zbadania m. Niemieckiego, 1874 i 75 brał udział w ekspedycyi na wyspę św. Maurycego. Wydał: *„Fauna der Kieler Bucht"* (spólnie z Meyerem, 2 t., 1865—72); *„Austern- und Miesmuschelzucht"* (1870); *„Die echten Perlen"* (1857); *„Die Auster und die Austernwirtschaft"* (1877).

Modena, prowincyja włoska, ma 2,501 kilom. kw. i przeszło 279,000 m.; miasto zaś t. n. 56,000 m. (1876).

Moderados (umiarkowani), stronnictwo reakcyjne w Hiszpanii, wbrew przeciwne stronnictwu *Exaltados*.

Modrzejewska (Helena), opuściwszy 1876 scenę warszawską, udała się do Kalifornii, gdzie wyuczyła się po angielsku i wystąpiła w San Francisco w roli Adryjanny Lecouvreur 1877 r. Zyskawszy tam silne powodzenie udała się w podróż artystyczną po Ameryce. W 1878 r. odwiedziła rodzinny swój Kraków.

Mohl (Robert), prawnik niemiecki, † 1875 w Ber-

linie.—Brat jego Mohl (Juliijusz), oryjentalista francuski, † 1876 w Paryżu.

Mohr (Karol Fryderyk), chemik niemiecki, jest od 1867 profesorem farmakopei w Bonn; wydał jeszcze: „*Kommentaren zur preussischen und deutschen Pharmakopöe*" (2 t., 1873—74); „*Geschichte der Erde*" (2 wyd., 1875); „*Chemische Toxikologie*" (r. 1874) i in.

Mohr (Edward), słynny podróżnik po Afryce, ur. 1828 w Bremen, 1868 zwiedził wodospady Wiktoryja rz. Zambesi w południowéj Afryce; 15 Czerwca 1876 r. z polecenia niemieckiego towarzystwa afrykańskiego wyruszył w podróż do Środkowéj Afryki z wybrzeża zachodniego, † w Listopadzie 1876 r. w Malange w Angoli Wydał: „*Reisebilder aus der Südsee*" (1868); „*Nach den Victoriafällen des Zambesi*" (1875).

Mokosiéj, jedna z nazw herbu *Wukry* (ob. dz. gł.).

Moldenhawer (Aleksander), spółczesny prawnik, ur. 1840 r. w Warszawie, studyjował prawo w Moskwie i Petersburgu, poczem był podprokuratorem sądu apelacyjnego. Od zawiązania się Towarzystwa osad rolnych brał czynny udział w jego pracach, był do 1873 pomocnikiem zarządzającego, zwiedził słynniejsze kolonije rolnicze poprawcze za granicą i opisy tychże umieszczał w czasopisach. Oddzielnie wydał „*O przeprowadzeniu odosobnienia w zakładach więziennych*" (3 t., 1866—70).

Molinizm, nauka głoszona przez Ludwika Molinę (ob. dz. głów.).

Molitor (Wilhelm), pisarz niemiecki, ur. 1819 r. w Zweibrücken, kanonik katedralny w Speyer'ze, 1875—77 członek sejmu bawarskiego; wydał poezyje i liczne romanse tendencyjne w duchu ultramontańskim (pod pseudonimem *U. Riesler* i *B. Bronner*).

Moltke (Hellmuth Karol Bernard, hr.), generał pruski, wydał jeszcze „*Briefe aus Russland*" (1877); 1876 r. wzniesiono mu pomnik w Parchim (w jego miejscu rodzinném). Porów. Müllera „*Generalfeldmarschall Graf M.*" (1878).

Mommsen (Teodor), historyk, jest od 1873 sekretarzem akademii berlińskiéj; wydał jeszcze: „*Römisches Staatsrecht*" (t. 2, 1875; 2 wyd. obu tomów 1877).

Monachijum, stolica Bawaryi, ma 193,000 m.

Monastir (*Toli M.*, *Bitolia*), wijalet turecki, poprzednio zwany Prizrend, od którego 1875 oddzielono Skutari i Hercegowinę, ma 40,846 kilom. kw. i przeszło 1,240,000 m.—Miasto główne *Monastir*, nad rz. Dragor, ma 45,000 m., arsenał, szkołę kadetów i prowadzi handel z Konstantynopolem.

Monbuttu, plemię w środkowéj Afryce, pomiędzy 3 i 4° sz. półn., na południe od Niam-Niam osiadłe, odkryte przez Schweinfurtha. Zamieszkują krainę urodzajną, zroszoną przez rzekę Uellę. M. są dobrego wzrostu, koloru jasnego i stanowią przejście od Murzynów do Afrykanów północnych; są wybornymi kowalami. Porów. Schweinfurtha „*In Herzen von Afrika*" (t. 2, 1874).

Mone (Franciszek Józef), historyk niemiecki, † 1871.

Monnier (Henryk Bonawentura), pisarz francuski, † 1877 w Paryżu; wydał nadto „*Le roman chez la portière*" i „*Les discours de rien*" (1877).

Monrad (Ditlew Gothard), teolog i mąż stanu duński, 1869 powrócił do Danii i został nanowo biskupem dyjecezyi Laaland-Falster.

Monrowia, stolica rzeczypospolitéj Liberyi, ma 13,000 m.

Montana, terytoryjum w Ameryce północnéj, zorganizowane 1864; na wschód od Oregonu, 372,367 kilom. kw. i 20,600 m., obok 19,500 Indyjan; górzyste (Rocky Mountains), bogate w złoto (1876 wydobyto za 20,5 mil. dolarów), srebro, miedź i żelazo; podatki wynoszą 38,000 dol. rocznie. Stolicą Helena (od 1875).

Montausier (Karol de Sainte-Maure, książe de), dyplomata francuski, † 1690.

Montégut (Emil), pisarz francuski, urod. 1826 r. w Limoges, studyjował prawo w Paryżu, wcześnie jednak poświęcił się wyłącznie literaturze, na polu któréj wystąpił w 1847 r. z ciekawym artykułem w *Revue des deux mondes* o systemie filozoficznym Emersona. Następnie prowadził w temże czasopiśmie oraz *Monitorze*—dział krytyki literackiéj. Wydał: „*Essais de philosophie américaine*" z Emersona (1850); przekład *Historyi Anglii* Macaulaya (1853 i następ.); wyborny przekład *dzieł* Shakespeare'a (3 t., 1868—70); „*Du génie français*" (1857); „*Libres opinions morales et historiques*" (1858); „*Les Pays-Bas*" (1869); „*Impressions de voyage et d'art*" (1873) i in.

Montenuovo (Wilhelm Albert, książe), generał austryjacki, syn Maryi Ludwiki, wdowy po Napoleonie I, z morganatycznego małżeństwa z hr. Adamem Neiperk, ur. 1823 r. w ks. Parmy, odznaczył się w wojnie włoskiéj pod Radeckim, następnie w węgierskiéj pod Windischgrätzem; 1860 był komendantem w Siedmiogrodzie a od 1866—1869 w Czechach. Jednę z córek jego zaślubił 1874 margrabia Zygmunt Wielopolski.

Montluc (Jan), dyplomata francuski, † 1579 (nie 1572 jak podano w gł. dziele).

Montreal, m. w Kanadzie, ma około 118,000 m.

Morabici, ob. Almorawidowie i Almohadowie w dz. głów.

Morawija, ma 22,229 kilom. kwadr. (395 m. kw. austr.) i przeszło 2,017,000 m.—Porów. jeszcze Trampler'a „*Heimatskunde von Mähren*" (1877 r.) i Dudika „*Geschichte Mährens*" (7 t., 1860—76).

Mordowcew (Daniel), spółczesny historyk rossyjski, zamieszkały w Saratowie; oprócz wielu rozpraw, umieszczonych w rozmaitych czasopisach, wydał oddzielnie: „*Małorossyjskij literaturnyj sbornik*" (1859); „*O russkich szkolnich knigach XVI w.*" (1862); „*Samozwancy i ponizowaja wolnica*" (2 t., 1867); „*Hajdamaczina*" (1870 r.); „*Politiczeskija dwiżenija russkago naroda*" (2 t., 1871); „*Russkija istoriczeskija żenszcziny*" (1874) i in.

Morelowski (Jan Kanty) † 1856 w Krakowie; ob. dz. gł.

Moręcki (Maryjan), teolog, † 1641 w Poznaniu; ob. dz. gł.

Mörike (Edward), poeta niemiecki, † 1875 r. w Stuttgardzie; bijografiję jego napisał Notter (1875) i Klaibr (1876 r.); zbiorowe wydanie pism wyszło p. t. „*Gesammelte Schriften*“ (4 t., 1878).

Morin (Artur Julijusz), generał i matematyk francuski, † 1876.

Mormoni, sekta religijna; po śmierci Brighama Young († 1877) prezydentem został John Taylor. W nowszych czasach rząd waszyngtoński przedsięwziął poważne kroki względem zniesienia poligamii, przeciwko któréj wydano 1862 oddzielne prawo.—Porów. jeszcze Schlagintweita (2 wyd., 1877).

Morphy (Paweł), znakomity szachista spółczesny, ur. 1837 w Nowym Orleanie, adwokat tamże, bawił 1858—60 w Europie, gdzie znakomitą grą swoją wzbudził powszechne uznanie; podczas wystawy wiedeńskiéj odwiedził powtórnie Europę.

Morzkowska (Waleryja), z drugiego męża *Marrené*, z domu *Malletska*, córka de Grandville Malletskiego, gen. inżynieryi b. wojsk polskich; oprócz wymienionych, wydała: „*Mężowie i żony*“ (1874); „*Dobroczyńca*“ (*Gazeta Polska*, 1875); „*Zasady i czyny*“ (1875); „*Błękitna księżniczka*“ (1876); „*O pracy. Odczyt miany w Warszawie*“ (1876); „*Przeciw wodzie*“ (1877) i in.

Mosenthal (Salomon Herman), dramatyk niemiecki, † 1877 r. w Wiedniu; zbiorowe wydanie jego pism wyszło p. t. „*Gesammelte Werke*“ (6 t., 1877—1878).

Moser (Gustaw von), komedyjopisarz niemiecki, ur. 1825, do 1856 oficer pruski, przebywa w swym majątku Holzkirch pod Lauban. Wydał liczne komedyje i pozy, jak: „*Ein moderner Barbar*“; „*Moritz Schnörche*“; „*Elefant*“; „*Ultimo*“; „*Stiftungsfest*“; „*Hypochonder*“ i in., wydane w zbiorze ogólnym p. t. „*Lustspiele*“ (7 t., 1873—78).

Moskorzowski (Jan Hieronim), socynijanin, † r. 1625.

Moskwa, m. w Rossyi, ma około 604,000 m.— *Moskiewska gubernija*, ma około 1,804,000 m.

Most (Jan Józef), socyjalista niemiecki, ur. 1846 w Augsburgu; pierwotnie introligator, 1863—68 jako czeladnik wędrowny zwiedził Niemcy, Austryję, Włochy i Szwajcaryję, poczem poświęcił się piśmiennictwu socyjalnemu i przez czas dłuższy redagował *Freie Presse* w Berlinie. Jako znakomity mówca ludowy wywierał wielki wpływ i zjednał licznych stronników socyjalizmowi. 1874 i 1877 reprezentował m. Chemnitz w parlamencie niemieckim; przy wyborach 1878 przepadł. Z pism jego celniejsze: „*Proletarierliederbuch*“ oraz wymierzone przeciwko Mommsena *Historyi rzymskiéj*.

Mostowski (Adolf), spółczesny pisarz polski, wydał: „*Kwiaty i chwasty*“, poezyje (Żytomierz 1866); „*Dwa węzły*“, poezyje (t. 1867); „*Komedyje oryginalne wierszem*“ (Warszawa 1871); „*Doktryna*“, komedyja (t. 1872); „*Wśród zieleni i głazów*“ (tamże 1875); „*Kamienne serce*“, komedyja (1877); „*Dwie komedyje: Stracona gwiazdka, Znakomici ludzie*“ (t. 1878) i in.

Moszyński (Antoni), pisarz polski, † 1875 r. w Krakowie; oprócz wymienionych w głównem dziele, wydał: „*Wiadomości o rękopismach polskich oddziału teologicznego w biblijotece publicznéj w Petersburgu*“ (1874); „*Kronika szkoły pijarskiéj w Międzyrzeczu Koreckim*“; „*Kronika szkoły pijarskiéj w Lubieszowie*“.

Motley (John Lothrop), historyk, † 1877 w Dorsetshire w Anglii (nie zaś 1873, jak podano w gł. dziele); wydał nadto: „*The life and death of John Barneveld*“ (1873).

Motory, mechanizmy, za pomocą których siły stosowane być mogą do wytwarzania pracy mechanicznéj, jak koła wodne, machiny parowe, cieplikowe, gazowe, elektromotory i t. d.

Motty (Marceli), spółczesny poeta i filolog, ur. 1817 r. w Poznaniu, nauki uniwersyteckie kończył w Berlinie; por. dz. gł.

Movers (Franciszek Karol), znakomity badacz starożytności fenickich i biblijnych, urodz. 1806 r. w Kresfeld w Westfalii, studyjował języki wschodnie i teologiję w Münster, wyświęcony 1829 r. na księdza, był 1833—39 proboszczem w Berhum, poczém został profesorem teologii w Wrocławiu, gdzie † 1856. Z dzieł jego celniejsze: „*Kritische Untersuchungen über die alttestamentliche Chronik*“ (1834); „*De utriusque recensionis vaticiniorum Jeremiae in dole et origine*“ (1837); „*Die Phönizier*“ (2 t., w 4 cz., 1840—56); „*Phöniz. Texte*“ (2 t., 1845—47); „*Loci quidam historiae veteris testamenti illustrati*“ (1843); „*Denkschrift über den Zustand der katholisch-theol. Facultät an der Universität Breslau*“ (r. 1847) i in. Rezultaty swych badań nad starożytnościami fenickiemi złożył w artykule „*Phönizien*“ w Encyklopedyi Erscha i Grubera (sekcyja 3, t. 24).

Mrugaczewski (Michał), profesor akad. krak., † 1794; był przytém kanonikiem kolegijaty św. Floryjana; ob. dz. gł.

Muchliński (Antoni), oryjentalista, † 1877 w Warszawie.

Mücke (Henryk Karol Antoni), malarz niemiecki, ur. 1806 r. w Wrocławiu, od 1844 do 68 profesor w Düsseldorfie, wykonał liczne obrazy, przeważnie religijne.

Muktar Pasza (Achmed Muktar Pasza), generał turecki, ur. 1832 w Brussie, kształcił się w szkole wojskowéj w Konstantynopolu, 1854 r. wstąpił do armii jako oficer, brał udział w wojnie krymskiéj, poczem został nauczycielem w szkole wojskowéj, 1865 wychowawcą ks. Jussufa Izzeddina, ulubionego syna sułtana Abd-ul-Azisa; 1867 pułkownikiem i komisarzem tureckim na granicy czarnogórskiéj, 1870 generał majorem i drugim dowódcą wyprawy do Jemen, 1871 r. muszyrem i naczelnym wodzem téjże wyprawy, 1872 dowódcą 2 korpusu armii w Szumnie, 1873—74 w Erzerum; podczas wojny 1875—6 był naczelnym wodzem w Hercegowinie, niefortunnie jednakże operował zarówno przeciwko powstańcom jak i Czarnogórcom, od których poniósł nawet dotkliwą klęskę w wąwozie Duga. Przy wybuchu wojny 1877 r. mianowany dowódcą w Erzerum, cofnął się początkowo, energicznie naparty przez Rossyjan, do Keprikei; otrzymawszy jednak posiłki, rozpoczął w Czerwcu działania za-

szepne, odparł wojska rossyjskie 21 i 22 Czerwca pod Elbar, 25 pod Zewine, 10 Lipca wszedł do Karsu, odparł 18 Sierpnia Rossyjan i 25 t. m. zdobył ich stanowisko pod Baszkadiklar. Za te zwycięstwa otrzymał od sułtana tytuł *Ghazi* (zwycięzca). Rossyjanie, wzmocniwszy się na siłach, przełamali 15 Października pozycyje M. na Aladża Dagh; cofnął się on wtedy do Erzerum, wzmocnił się siłami Izmaila Paszy i zajął pozycyje na wzgórzach Dewe-Boyun, lecz i tutaj poniósł 4 Grudnia klęskę. Wkrótce potem został odwołany i powierzono mu obronę stolicy; po powrocie Osmana Paszy z niewoli został jego szefem sztabu generalnego, następnie na krótki czas inspektorem artyleryi, w końcu we Wrześniu 1878 r. wysłanym został na Kretę, dla uspokojenia téj wyspy.

Muller (Piotr Ludwik), historyk holenderski, ur. 1842 r. w Koog, w północnéj Holandyi, studyjował filologiję i historyję w Leiden, 1869 został nauczycielem gimnazyjalnym tamże, 1874 r. urzędnikiem archiwum państwa w Hadze, 1878 profesorem historyi w Gröningen. Wydał: „*Hugo Grotius als latijnsch dichter beschouwd*“ (1867 r.); „*Nederlands eerste betrekkingen met Oostenrijk*“ (1870 r.); „*De staat der Vereenigde Nederlanden in de jaren zyner wording 1572—94*“ (1872); „*Wilhelm von Oranien und Georg Friedrich von Waldeck*“ (tom 1, 1873); „*De Unie van Utrecht*“ (1878) i in.

Müller (Julijusz), teolog niemiecki, † 1878 w Halli.

Müller (Ferdynand von), naturalista, ur. 1825 r. w Rostocku, studyjował w Kiel, przeniósł się następnie do Australii; zwiedził do 1852 południową Australiję, następnie do 1855 Wiktoryję, poczem został dyrektorem ogrodu botanicznego w Melbourne. Wydał: „*Flora australiana*“ (wraz z Benthamem, 7 t., 1863—70); „*Fragmenta phytographiae Australiae*“ (10 t., 1862—77); „*Plants of Victoria*“ (2 t., 1860—65); „*The vegetations of the Chatham islands*“ (1864 r.); „*Vegetable fossils*“; „*Papuan plants*“ i w. in. Również czynnym okazał się M. pod względem geograficznego zbadania Australii.

Müller (Wacław), kompozytor muzyczny, urodz. 1767 w Tyrnowie w Morawii, przebywał w Wiedniu, † 1835 w Baden pod Wiedniem. Skomponował około 220 utworów teatralnych, pomiędzy innemi znane powszechnie: „*Die Zauberzither*“; „*Das Sonntagskind*“; „*Die Schwestern von Prag*“.

Müller (Adam Henryk), publicysta niemiecki, ur. 1779 r. w Berlinie, 1805 przeszedł na katolicyzm, był przyjacielem Gentza („*Briefwechsel mit Gentz*“, 1857), od 1815—27 konsul generalny austryjacki w Lipsku, † 1829 w Wiedniu. Oprócz skłonności do mistycyzmu, był reakcyjonistą i zapalonym nieprzyjacielem Pruss. Wydał: „*Vorlesungen über die deutsche Wissenschaft und Literatur*“ (2 wyd., 1807); „*Elemente der Staatskunst*“ (3 tomy, 1809); „*Die Theorie der Staatshaushaltung*“ (2 t., 1812) i inne.

Müller (Jan), fizyjolog i anatom, ur. 1801 w Koblencyi, był od 1826 profesorem fizyjologii w Bonn, 1833 w Berlinie, † 1858 tamże. Twórca fizycznochemicznéj metody badań fizyjologicznych. Wydał: „*Handbuch der Physiologie des Menschen*“ (3 wyd., 2 t., 1837—40) dzieło, będące podstawą nowszéj fizyjologii; „*Ueber den feinern Bau der krankhaften Geschwülste*“ (1838), przez które dał podnietę do badań mikroskopijnych w anatomii patologicznéj.

Müller (Artur), poeta niemiecki, urodz. 1820 r. w Warszawie, † 1873 w Monachijum w skutek samobójstwa; napisał dramaty: „*Gute Nacht Hänschen*“; „*Die Verschwörung der Frauen*“ i in.

Müller (Wolfgang), *von Königswinter*, poeta niemiecki, † 1874 w Kolonii; wybór jego poezyj wyszedł w 6 t. (1873—6).

Müller (Jan Henryk Jakób), fizyk, † 1875 r. w Freiburgu w Bryzgowii.

Müller (Fryderyk Konrad), poeta niemiecki, znany pod nazwiskiem M. *von der Wersa*, ur. 1823 r. w Ummerstadt, studyjował medycynę, poczem osiadł w Lipsku i poświęcił się literaturze. Jest autorem wielu udatnych pieśni na tle ludowem, jak: „*Liederhort*“ (1855); „*Amaranthos*“ (1857); „*Buch der Lieder*“ (2 wyd., 1873); „*Altdeutschland*“ (1871); „*Neue Sängerhalle*“ (1861—1871 r.); „*Allgemeines Reichskommersbuch für deutsche Studenten*“ (2 wyd., 1876).

Mułkowski (Antoni), filolog, † 1867 w Krakowie.

Münch-Bellinghausen (Eligijusz Franciszek Józef, baron von), poeta niemiecki, znany pod pseudon. *Fryder. Halm*, † 1871 r.; zbiorowe wydanie jego pism „*Werke*“ wyszło w 12 tom. (1857—72).

Munkacsy (Michał), spółczesny malarz węgierski, ur. 1846 r. w Munkacsu w Węgrzech, kształcił się w Wiedniu, Monachijum i Düsseldorfie, od 1872 r. przebywa w Paryżu. Wykonał wiele cennych obrazów, zarówno w rodzaju poważnym jak i rodzajowym, oraz typów charakterystycznych węgierskich.

Münnich (Jerzy Wilhelm) † 1829 nie zaś 1819, jak podano w dz. główn.

Munez (Ferdynand), ob. Rianzares (książe de) w dz. główn.

Münster, m. pruskie, ma 35,700 m.

Munzinger (Werner), podróżnik, został 1868 r. francuskim konsulem w Massana, 1870 egipskim gubernatorem wybrzeży morza Czerwonego, † 1875, zamordowany podczas wycieczki do Szoa. Pisali o nim Dietschi i Weber (1875).

Murad, ob. Amurat.

Murad Efendi (właściwie *Franciszek von Werner*), poeta, ur. 1836 w Wiedniu, konsul generalny turecki w Dreźnie, od Sierpnia 1877 rezydent przy dworze w Stockholmie. Wydał poezyje: „*Klänge aus Osten*“ (1865); „*Ost und West*“ (1877); dramaty: „*Selim III*“; „*Marino Falieri*“; „*Mirabeau*“ i in., oraz „*Türkische Skizzen*“ (2 t., 2 wyd., 1877); „*Nassreddin Chodja, ein osmanischer Eulenspiegel*“ (1878).

Murat (Napoleon Lucyjan Karol, ks.), † 1878 r. w Paryżu.

Murawiew (Michał, hr.), o działaniach jego na Litwie ob. art. Sorokina w *Russkoj Starinie* 1873; nadto porów. Kropatkowa „*Žizń Gr. M. M.*“ (1874).

Muskau (Mużaków), dominijum w Szląsku, na

470 kilom. kw. (8 mil kw. pruskich) i przeszło 15,000 m., osiadłych w 38 miejscowościach, poprzednio własność ks. Pückler, od 1846 należy do ks. Fryderyka Niderlandzkiego.

Musset (Ludwik Karol Alfred de), poeta francuski, porów. jeszcze bijografije wydane przez Pawła de Musset (1877 r.), Lindau'a (1877 r.) i Jadwigę Krausharową (Warszawa 1878).

Mustafa Bairaktar, wielki wezyr turecki, urodz. 1755, jako pasza Ruszczuku walczył 1806 r. przeciwko Rossyi, starał się przywrócić władzę strąconemu przez Janczarów Selimowi III; skazał na śmierć wszystkich, mających udział w jego zamordowaniu, zdetronizował Mustafę IV, 28 Lipca 1808 wyniósł na tron jego brata Mahmuda II, którego został wielkim wezyrem i na stanowisku tem usiłował zgnieść do szczętu Janczarów; zagrożony przez powstanie tychże (15 Listopada 1808 r.) w seraju, zabił Mustafę IV i wysadził się w powietrze.

Muther (Jan Jerzy Teodor Albert Antoni), prawnik niemiecki, ur. 1826 w Rottenbach pod Koburgiem, profesor w Królewcu, Rostoku i od 1872 r. w Jena; pisał w zakresie prawa rzymskiego i procedury cywilnéj, oraz „*Zur Geschichte der Rechtswissenschaft*“ (1867).

Muzyka, porów. jeszcze Żeleńskiego i Roguskiego „*Nauka harmonii i pierwsze zasady kompozycyi*“ (1876).

N.

Nachtigal (Gustaw), podróżnik afrykański, 1871 przebywał w Borgu i Kanem, 1873 w Wadaï, poczem 1874 przez Dar Fur i Kordofan udał się do Egiptu, zkąd 1875 powrócił do Europy, gdzie mianowany został prezesem niemieckiego towarzystwa afrykańskiego.

Nadar, właściwie *Feliks Tournachon*, rysownik, literat i aeronauta francuski, ur. 1820 w Paryżu, studyjował czas jakiś medycynę, poczem poświęcił się literaturze, był spółpracownikiem rozmaitych pism, w których pomieszczał artykuły i rysunki humorystyczne; od 1849 wydawał *Revue comique* a od 1854 *Panthéon Nadar*. Zajmował się przytem gorliwie żeglugą powietrzną; w latach 1863—65 odbył czterokrotnie podróż zbudowanym przez siebie olbrzymim balonem *Géant*. Podczas oblężenia Paryża kierował oddziałem aeronautów, przeznaczonych do obserwowania poruszeń nieprzyjaciół. Wydał: „*La robe de Déjànire*“ (1841); „*Quand j'étais étudiant*“ (1857); „*Le miroir aux alouettes*“ (1858); „*Mémoires du Géant*“ (1864); „*Le droit au vol*“ (1865); „*Les ballons en 1870*“ (1871) i in.

Nadworna, m. okręgowe w Galicyi, ma przeszło 6,000 m. (por. dz. gł.).

Näfels, wieś w kantonie Glarus, nad rz. Linth, ma około 2,500 m., pamiętna zwycięstwem, odniesionem 9 Kwietnia 1388 przez Szwajcarów nad Austryjakami, na pamiątkę czego odbywa się corocznie święto ludowe.

Nagel (Albert Edward), spółczesny oftalmolog, ur. 1833 w Gdańsku, od 1867 profesor oftalmologii w Tübingen; wydał między innemi „*Das Sehen mit zwei Augen*“ (1861).

Nägeli (Karol Wilhelm), botanik, ur. 1817 r. w Kilchsberg pod Zürichem; oprócz wymienionych w głównem dziele, wydał: „*Gattungen einzelliger Algen*“ (1849 r.); „*Beiträge zur wissenschaftlichen Botanik*“ (4 zesz., 1858—68); „*Botanische Mittheilungen*“ (1861—63); „*Die niederen Pilze in ihren Beziehungen zu Infektionskrankheiten und der Gesundheitspflege*“ (1877) i in.

Nagórny (Antoni), spółczesny ekonomista, urodz. 1821 w Jachimówce, w pow. proskirowskim gub. podolskiéj, nauki pobierał w Niemirowie, Kamieńcu i w uniw. petersburgskim, poczem urzędował w Kutaisie i Tyflisie a od 1855 w Warszawie, najpierw w izbie obrachunkowéj, a od 1869 w banku polskim, którego jest obecnie wiceprezesem. Miał ważny i czynny udział w założeniu wielu stowarzyszeń ekonomicznych i instytucyj handlowych w Warszawie, jak stowarzyszenia Merkury, banku handlowego, towarzystwa wzajemnego kredytu i in. Założył i redagował od 1865—68 czasopismo miesięczne, poświęcone naukom społecznym, *Ekonomista*, które przeszło następnie na własność Sommera, a gdy po jego śmierci upadło, N. wskrzesił je 1878 jako pismo tygodniowe. Oddzielnie wydał „*Kwestyja wódki uważana ze strony ekonomii*“ (1864 r., toż po francusku) i in.

Nagpur, prowincyja w Indyjach przedgangasowych, ma na przestrzeni 57,866 kilom. kw. przeszło 2,280,000 m.

Nagy-Bánya, po niem. *Neustadt*, m. górnicze w węgierskim komitacie szatmarskim, przeszło 9,000 mieszk., słynne i starożytne kopalnie złota, srebra i ołowiu.

Najmanowicz (Jakób), rektor uniwersytetu jagiellońskiego, ur. 1580 w Krakowie; o życiu i pismach jego porów. Muczkowskiego „*Rękopisma Radymińskiego*“ (1840).

Nakamura Masauwa, uczony japoński, ur. 1826 r. w Jedo (Tokio), zdobył gruntowną znajomość języka japońskiego, a po otwarciu Japonii dla Europejczyków 1854 nauczył się po angielsku i założył szkołę prywatną, poczem powołany został do kolegijum w Jedo. 1866 udał się do Anglii, skąd wrócił 1868 przez Amerykę północną. Przełożył następnie na język japoński konstytucyję Stanów Zjednoczonych oraz wiele utworów literatury angielskiéj i amerykańskiéj. Od 1875 jest przełożonym wyższego zakładu naukowego dla dziewcząt, założonego przez cesarzową japońską.

Nakielski (Samuel), historyk, ur. 1584 r. w Lelowie, † 1651 w Miechowie, po ukończeniu akademii krakowskiéj wstąpił do zakonu kanoników regularnych Bożogrobców, był nauczycielem, proboszczem, w końcu osiadł w klasztorze miechowskim, gdzie zajmował się dziejami zakonu. Wydał kilka dzieł, z których najcelniejsze: „*Miechovia* etc." (Kraków 1634), ważne z powodu ogłoszonych w niem dyplomatów.

Nakło, m. w w. ks. poznańskiém, ma 5,650 m.

Nakwaska (Karolina z Potockich), † 1875; mąż jéj **Nakwaski** (Henryk) † 1876. Nakwaskiéj mylnie w dz. gł. przyznano: „*Pierścionki Babuni*" i „*Domatek polskich*", autorką bowiem dzieł tych jest Wojnarowska z Rylskich.

Nalewkowe chrząstki, ob. krtań.

Namur, prowincyja belgijska, ma (1876) około 316,000 m., miasto zaś przeszło 27,000 m.

Nancy, m. francuskié, ma (1876) przeszło 66,000 mieszk.

Nangasaki, m. na japońskiej wyspie Kiusiu; 1874 wpłynęło do tutejszego portu 287 okrętów, mających 260,816 ton objętości; wartość przywozu w tymże roku wynosiła 2,245,000 dol., wywozu zaś 4,398,000 dolarów.

Nantes, m. francuskie, ma (1876) przeszło 122,000 mieszk.

Napier (Robert Cornelis, lord N. of Magdala), generał angielski, mianowany został 30 Czerwca 1876 gubernatorem Gibraltaru, poczem w Marcu 1878 naznaczony naczelnym wodzem armii przeznaczonéj do działania w Turcyi, z powodu pokojowego załatwienia kwestyi Wschodniéj na kongresie Berlińskim, nie wystąpił czynnie.

Napoleon I, cesarz Francuzów, porów. jeszcze Lanfreya „*Histoire de N. I*" (t. 1—5, 1869 i nast.), sięgające po 1811 r. i zdzierające urok z legendy Napoleońskiéj; Böhtlingka „*N. Bonaparte. Seine Jugend und sein Emporkommen bis zum 13 Vendémiaire*" (1877).

Napoleon III, b. cesarz Francuzów, porów. jeszcze Delorda „*Histoire de N. III*" (6 t., 1869—75) oraz życiorys Jerrolda (3 t., Londyn 1877). Syn jego *Napoleon Eugenijusz* po ukończeniu szkoły wojskowéj w Woolwich zamieszkał z matką w Chislehurst. W r. 1879 przyjął udział w wyprawie angielskiéj przeciw Zulusom.

Napotne leki (*Sudorifica*), są to środki wywołujące obfite wydzielanie potu. Obecnie ta metoda leczenia rzadko jest używaną w reumatyzmach, chorobie Brigt'a i t. p. N. l. stanowią przedewszystkiem obfite, ciepłe napoje, zwłaszcza napar mięty, maliny, rumianku i t. p. Najczęściéj wszakże w tym celu używa się kąpieli, mianowicie parowych. W ostatnich czasach wprowadzono w użycie nowy środek, wywołujący bardzo obfite wydzielanie potu i śliny, mianowicie alkaloid *pilokarpinę*, mający bardzo obszerne zastosowanie w medycynie. Działanie ich zasadza się już to na pobudzeniu wydzieliny gruczołów potowych skóry, już też samego ośrodka nerwowego.

Naquet (Alfred), lekarz, chemik i mąż stanu francuski, ur. 1834 w Carpentras, studyjował medycynę w Paryżu, poczem pracował nad chemiją czystą i zastosowaną do medycyny oraz filozofiją pozytywną. Wziął czynny udział w opozycyi przeciwko cesarstwu i kilkakrotnie z powodu artykułów swych odsiadywał więzienie. 1869 udał się do Hiszpanii, gdzie przyjął udział w powstaniu andaluzyjskiem. Po 4 Września 1870 mianowanym był sekretarzem komisyi do zbadania środków obrony krajowéj. 1871 r. wybrany do zgromadzenia narodowego, zasiadł na skrajnéj lewicy i wielokrotnie wymownie przemawiał za powrotem zgromadzenia do Paryża oraz przeciwko polityce oportunistowskiéj Gambetty. 1876 wybrany był powtórnie do zgromadzenia. Oprócz artykułów w rozmaitych czasopisach naukowych oraz radykalnych, wydał: „*Application de l'analyse chimique à la toxicologie*" (1859 r.); „*De l'allotropie et de l'isomérie*" (1863); „*Principes de chemie fondés sur les théorie modernes*" (2 t., 1865); „*De l'atomicité*" (1868); „*Propriété, religion, famille*" (1869); „*Le divorce*" (1876) i in.

Narbutt (Justyn), historyk, ur. 1776 w Wilnie, † 1845 tamże; ob. dz. głów.

Narbutt (Teodor), historyk Litwy, † 1864; o życiu obacz *Tyg. ilustr.* N. 26 z 1860 i *Gaz. Warsz.* z 1864 r.

Narymunt Gedyminowicz, syn Gedymina, w. ks. litewskiego, z pierwszéj jego żony Widy, ur. 1277, na chrzcie otrzymał imię *Hleb*, był księciem pińskim; na żądanie ojca wezwany 1330, 33 i 38 przez Nowogrodzian, otrzymał od nich w dziedziczne dzierżenie miasta Ładogę, Orzechów (Schlüsselburg), Keksholm i połowę Koporza, które zdał na syna. Stronnik Jawnuty, udał się 1345 do Krymu, gdzie był uwięziony; poległ 1348 w bitwie z Krzyżakami nad Strawą. Pozostawił 3 synów, z których *Aleksander* opuścił otrzymane od ojca grody i miał być przodkiem książąt Rożyńskich; *Jerzy*, otrzymał początkowo 1340 w dziale Krzemieniec, następnie Bełz i Chełm 1366, napadał często na Polskę i w końcu po 1377 r. przeniesionym został do Lubaczowa; *Patrycy* objął 1386 grody Nowogrodzkie, bronił Nowogrodu przeciwko w. ks. moskiewskiemu Dymitrowi Iwanowiczowi, w końcu przeszedł do służby Bazylego Dymitrowicza i dał początek rodom ks. Chowańskich, Galicynów, Kurakinów i t. d. Porów. Stadnickiego „*Synowie Gedymina*" (t. 1, str. 16).

Nasir-ed-Din, szach perski, podczas wystawy pa-

ryskiéj 1878 odbył powtórną podróż po Europie, przyczem zwiedził i Warszawę.

Nassau-Siegen (Karol Henryk Mikołaj Otto, książe), 1780 bawił w Polsce, ożenił się bogato z wdową po Gozdzkim ks. Sanguszkową, otrzymał indygenat polski, począł budować w Warszawie wspaniały pałac, na miejscu dzisiejszego Sewerynowa, a którego niedokończone obszerne mury długo stały w ruinach i ztąd miejscowość zwano *Dynasowskie* albo *na Dynasach*; † 1805 na Podolu, (nie zaś 1808 we Francyi, jak podano w gł. dziele). Porów. Bartoszewicza „*Znakomici mężowie*“ (t. 1, str. 207); „*Russkaja starina*“ (1871 t. III i 1872 t. IV).

Nasse (Erwin), ekonomista niemiecki, urod. 1829 w Bonn, od 1856 profesor w Rostoku, od 1860 r. w Bonn, 1869 poseł na sejm niemiecki, jest jednym z przedstawicieli t. z. socyjalistów z katedry.

Natal, kolonija angielska w Afryce, podług najnowszych urzędowych wiadomości ma 882 mil kw. i przeszło 307,000 m. Wartość wywozu (1874 r.) wynosiła 770,000 f. szt. (wełna, cukier, skóry, bawełna, kość słoniowa, pióra strusie), przywozu zaś 1,122,000 funtów szt.; dochody wynosiły 247,000, wydatki 306,000, dług państwowy 332,000 funtów. Opis wydał Brooks (1876).

Nathusius (Filip Engelhard von), pisarz niemiecki, † 1872 r. w Lucernie (por. dz. gł.), był przez czas niejaki redaktorem czasopisma *Volksblatt für Stadt und Land*. Żona jego **N.** (Maryja), mylnie podana w dz gł. jako jego siostra, ur. 1817, z domu *Scheele*, jest autorką opowiadań, z tendencyją pietystyczną, zbiorowe wydanie których „*Gesammelte Schriften*“ wyszło w 15 t. (1858—69).—Syn ich **N.**-*Ludom* (Filip von), ur. 1842 w Althaldensleben, był od 1872—76 redaktorem *Kreuzzeitung*, następnie *Reichsboten*, od 1877 jest konserwatywnym członkiem sejmu niemieckiego. — Stryj poprzedniego **Nathusius** (Hermann), ur. 1809 w Magdeburgu, wydał: „*Vorstudien über Geschichte und Zucht der Hausthiere*“ (1861 r.); „*Vorträge über Viehzucht und Rassenkenntniss*“ (1872); „*Ueber die sogen. Leporiden*“ (1876); „*Shorthornrindvieh*“ (2 wyd., 1861). Nadto wraz z Thielem wydaje „*Landwirtschaftliche Jahrbücher*“.

Naumann (Karol Fryderyk), mineralog i geolog, był do 1872 profesorem w Lipsku, † 1873 w Dreźnie; dzieło jego „*Elemente der Mineralogie*“ wyszło w 10 wyd. (1877); dzieła „*Lehrbuch der Geognosie*“ wyszedł t. 3-ci (1872).

Naumburg, m. w Niemczech, ma przeszło 16,000 mieszk.

Nawrocki (Michał), spółczesny oryjentalista, ur. 1825, studyjował języki wschodnie w Kazaniu, poczem został adjunktem a od 1861 profesorem języka arabskiego w uniwersytecie petersburgskim. Wydał „*Opyt grammatiki arabskago jazyka*“ (1867).

Nawrocki (Mikołaj), matematyk i badacz historyczny rossyjski, ur 1803 w Moskwie, po ukończeniu nauk tamże i zagranicą, służył w wojsku, poczem był nauczycielem w zakładach wojskowych. Oprócz wymienionych w gł. dz. wydał między innemi „*Naczertanie sfericzeskoj trigonometrii*“ (1844).

Nawrocki (Feliks), spółczesny fizyjolog, ur. 1838 w Tworkach pod Warszawą, nauki gimnazyjalne pobierał w Poznaniu, następnie studyjował języki wschodnie w Berlinie, poczem zwrócił się do medycyny i studyjował takową w Wrocławiu, gdzie stopień doktora uzyskał 1863 r. Powołany na katedrę fizyjologii w szkole głównéj warszawskiéj r. 1866, zatrzymał takową i po przemianie téj szkoły na uniwersytet rossyjski. Pracował głównie nad fizyjologiją nerwów, zwłaszcza nerwów serca i oddychania, ślinianek, nad nerwami wpływającemi na wydzielanie potu. Pierwotnie zajmował się więcéj pracami chemicznemi, jak badaniem sądowo-lekarskiém krwi rozłożonéj. Rozprawy swoje ogłaszał w *Archiv für Physiologie*, *Gaz. lekarskiéj*, *Medycynie*. Pod jego przewodnictwem dokonane téż zostały liczne prace, ogłaszane w coroczném sprawozdaniu „*Raboty laboratoryj medicynskago fakultieta Imperatorskago warszaw. uniwersyteta*“. Po śmierci Fudakowskiego (1878) objął téż zastępczo katedrę chemii lekarskiéj. Przełożył na język polski Pittegrewa „*O ruchach zwierzęcych*“ (1876).

Neander (Jan August Wilhelm), historyk kościoła, zbiorowe wydanie pism jego wyszło w 14 tom. (1862—75).

Neapol, prowincyja, ma (1876) przeszło 929,000 mieszk.

Nedżid-Pasza, generał turecki, ur. około 1838 r., kształcił się w szkole wojskowéj w Brukseli, poczem przez lat kilka przebywał we Francyi, Anglii i Włoszech. Podczas walki z powstańcami hercegowińskimi 1875 r. dowodził brygadą pod Derwiszem Paszą. Odwołany do Konstantynopola, przyłączył się do stronnictwa, uważającego za konieczne strącenie Abd-ul-Azisa, wskutek czego po objęcia tronu przez Murada został generałem lejtnantem. Podczas wojny serbskiéj 1876 był szefem sztabu generalnego armii Abd-ul-Kerima. Po wybuchu wojny rossyjsko-tureckiéj 1877—8 otrzymał dowództwo nad 1 dywizyją armii dunajskiéj, na czele któréj odniósł zwycięstwa w wielu ważniejszych potyczkach nad Łomem, jak pod Kacelewem i t. d.

Negri (Krzysztof), geograf włoski, ur. 1809 w Medyjolanie, studyjował prawo, nauki przyrodzone i geografiję w Pawii, Gratz, Wiedniu i Pradze, r. 1834 osiadł w Medyjolanie, był czas jakiś urzędnikiem, następnie został docentem uniwersytetu w Padwie. Wziąwszy czynny udział w ruchach 1848 roku, po upadku sprawy narodowéj udał się do Turynu, gdzie został prezesem emigrantów, następnie rektorem uniwersytetu; poczem pod Giobertim wstąpił do ministeryjum spraw zagranicznych. Wysyłany w misyjach dyplomatycznych do rozmaitych krajów, poznał prawie całą Europę, ostatecznie był 1873—77 generalnym konsulem w Hamburgu. Założył nadto w Florencyi towarzystwo geograficzne. Obecnie przebywa w Turynie jako człowiek prywatny. Oprócz licznych artykułów i broszur wydał: „*Memoire storico-politiche dei Greci e dei Romani*“; „*Storia dell' antichità*“ (3 tomy, 1867); „*Grandezza italiana*“ (1864) i in.

Negrowie, porów. Hartmanna *„Die Nigritier“* (t. 1, 1876).

Nenadowicz (Ljubomir), jest synem a nie bratem (jak podano w gł. dz.) Mateusza N.

Nencki (Marceli), spółczesny chemik lekarski, ur. 1847 w Bożykach w Kaliskiém, pierwotnie zajmował się filozofiją i słuchał jéj w Krakowie, Jenie i Berlinie, w tém ostatniém mieście zwrócił się r. 1867 do medycyny i już 1870 uzyskał stopień doktora medycyny, odtąd zajął się wyłącznie chemiją lekarską. W r. 1872 powołany został na asystenta chemicznego w instytucie patologicznym w Bernie, gdzie wkrótce habilitował się na docenta chemii fizyjologicznéj, a następnie mianowany profesorem, dotąd tam tę katedrę zajmuje. W 1877 N. zaproszonym został po śmierci Dietla na katedrę farmakologii do Krakowa, lecz nie chcąc zmieniać kierunku swych studyjów, propozycyi téj nie przyjął. Prace N. są bardzo liczne i ważne, ważniejsze z nich są: badania grupy ciał, nazwanych przez N. guanaminami *(Berichte der deut. chem. Gesellschaft* 1874—6, w streszczeniu w *Kosmosie*, 1876), poszukiwania nad sulfomocznikiem (*Berichte* i *Czasop. aptek.* lwowskie (1873—4), nad rozkładem ciał białkowatych przy topieniu ich z potażem (1873—8), nad leucyną (1878), nad wpływem pracy mechanicznéj na szybkość rozkładu ciał białkowatych w organizmie, nad oznaczeniem ilości azotu w mleku kobiecém i krowiém (*Berichte*, 1875), nad barwnikami moczowemi (od r. 1874), nad procesem gnicia ciał białkowatych (sprawozdanie Lepperta w *Pamięt. tow. lek. warsz.*, 1877 i 9) i in.—Szczegółowy życiorys N., napisany przez Lepperta, mieści się w *Wędrowcu*, N. 102 i nast. z r. 1878—9.

Nepaul, *Nepal*, królestwo w Indyjach przedgangesowych, ma na przestrzeni 146,963 kilom. kw. około 3 mil. m.; por. dz. gł.

Nerthus, w mytologii niemieckiéj bogini ziemi, mylnie niekiedy zwana *Herthą*, ob. Niemiecka mytologija w dz. gł.

Neruda (Wilhelmina), słynna artystka na skrzypcach (ob. dz. głów.), 1864 wyszła za *Ludwika Normanna*, kompozytora muzycznego, urodz. 1831 r. w Stockholmie, kapelmistrza dworskiego i profesora akademii muzycznéj tamże.

Nesselmann (Jerzy Henryk Ferdynand), badacz języka litewskiego, ur. 1811; oprócz wymienionych w gł. dziele, wydał jeszcze: *„Ein deutsch preussisches Vocabularium“* (1868).

Neufeld (Daniel), pisarz polski, † 1874 w Warszawie.

Neumann (Karol Gotfryd), matematyk niemiecki; wiadomość podana o śmierci jego w dz. gł. okazała się mylną. Oprócz wymienionych wydał jeszcze między innemi: *„Theorie der Bessel'schen Funktionen“* (1867); *„Principien der Galilei-Newton'schen Theorie“* (1870); *„Die elektrische Kräfte“* (1873); *„Vorlesungen über die mechanische Theorie der Wärme“* (1875); *„Untersuchungen über das logarithmische und Newton'sche Potential“* (1877) i in. Od 1869 r. redaguje (początkowo spólnie z Clebschem) *Mathematische Annalen.*

Neumann (Hermann Kunibert), poeta niemiecki, ur. 1808 w Kwidzynie, od 1858 inspektor zarządu garnizonowego w Nissie, † 1875. Utwory jego epiczne: *„Des Dichters Herz“* (3 wyd., 1859); *„Nur Jehan“* (2 wyd., 1852); *„Dinonhy“* (1865 r.); *„Die Atheisten“* (1868) i in., odznaczają się zwłaszcza pięknością formy. Pisał nadto utwory liryczne: *„Lazarus“* (1858); *„Deutsches Schwert und Lied“* (1871) oraz dramatyczne. Zbiorowe wydanie *„Gesammelte Dichtungen“* wyszło 1856.

Neumann (Emil), kompozytor i pisarz muzyczny, od 1873 jest profesorem historyi i teoryi muzyki w konserwatoryjum w Dreźnie; oprócz wymienionych w głów. dziele napisał operę *„Mühlenhexe“*, wielką mszę, 30 psalmów (a capella) i t. d. Nadto wydał: *„Ueber Einführung des Psalmengesangs in der evangelischen Kirche“* (1856); *„Die Tonkunst in der Kulturgeschichte“* (tom 1, 1869); *„Deutsche Tondichter von S. Bach bis auf die Gegenwart“* (2 wyd., 1875); *„Italienische Tondichter von Palestrina bis auf die Gegenwart“* (2 wyd., 1877); *„Zukunftsmusik und die Musik der Zukunft“* (1877) i in.

Neumann (Pantaleon), pisarz czeski, ur. 1810 r. w Wolanicach, † 1873 w Pradze; wyświęcony 1833 na księdza, był nauczycielem i proboszczem; zajmował się przytem gorliwie literaturą. Oprócz dzieł religijnych, wydał: *„Struczny diejepis czeski“* (1846; 9 wyd., 1870); *„Zpiewnik pro czeskoslowanskou mladež“* (1850 r.); *„Struczny ziemiepis Czech, Morawy a Slezka“* (1850) i in.

Neumann (Leopold), spółczesny prawnik, urodz. 1811 r. w Zaleszykach w Galicyi, nauki pobierał w Czerniowcu, Lwowie i Wiedniu, od 1840 profesor prawa w uniwersytecie wiedeńskim, następnie rektor, poseł na sejmy, od 1869 r. dożywotni członek izby panów. Z dzieł jego najważniejsze: *„Handbuch der Consulatwesens“*; *„Récueil des traités et conventions conclus par l'Autriche depuis 1763—55“* (1855) i in.

Neumeyer (Jerzy), hydrograf, ur. 1826 w Frankenthal w Pfalzu, zwiedził Australiję, od 1857—64 był dyrektorem *Flagstaff Observatory* w Melbourne, 1872 został hydrografem admiralicyi w Berlinie, 1876 dyrektorem strażnicy morskiéj w Hamburgu. Położył wielkie zasługi badaniami nad geografiją fizyczną i meteorologiją.

Neuralgija, ob. nerwoból w dz. gł.

Newcastle *upon Tyne*, m. w Anglii, ma (1877 r.) przeszło 142,000 m.

Ngami, wielkie jezioro w Afryce południowéj, na północ od pustyni Kalahari, 1,100 m. nad poziom morza, 770 kilom. kw. rozległe, odkryte 1849 r. przez Livingstona i Murraya, zbadane 1856 przez szwedzkiego podróżnika Andersona; od północy wpada do niego rz. Tioge.

Ngorno, m. handlowe w Bornu (w Afryce środkowéj), w pobliżu jeziora Tsad, około 30,000 m.

Niam-Niam, naród murzyński, liczy około 2 mil. głów. (ob. dz. gł.); porów. opis Schweinfurtha *„Im Herzen von Afrika“* (2 t., 1874).

Nicaragua, rzeczpospolita w Ameryce środkowéj, ma około 250,000 m.; dochody państwowe 1875/6

wynosiły 2,324,998 dol.; dług wewnętrzny (w Grudniu 1876)—3,480,177 dol.; wartość przywozu—1,031,098, wywozu zaś 1,460,596 (główne przedmioty: guma elastyczna, kawa, złoto i srebro, żółte drzewo, indygo, skóry i t. d.).—1877 N. popadła w nieporozumienie z ces. niemieckiem, z powodu wzbraniania się ukarania sprawców czynnego zelżenia konsula niemieckiego Eisenstucka. Rząd niemiecki postawił 1 Kwiet. 1877 ultimatum, mimo to N. zwlekała z zadość uczynieniem aż do pojawienia się na wybrzeżach około m. Leon kilku okrętów niemieckich (31 Marca 1878). Porów. jeszcze Squiera „*History of* N.“ (1861) i Belley'ego (2 t., 1867).

Nicolas (August), pisarz francuski, urod. 1807 r. w Bordeaux, od 1860 sędzia trybunału dep. Sekwany; por. dz. gł.

Nicotera (Jan, baron), mąż stanu włoski, urodz. 1828 w San Biase w Kalabryi, studyjował prawo, wcześnie wziął udział w pracach młodych Włoch, 1848 r. walczył w szeregach powstańców kalabryjskich, poczem, jako oficer, wstąpił do armii rzeczypospolitéj rzymskiéj; raniony 1849 r., przemieszkiwał w Turynie do 1857 r., w którym wziął udział w wyprawie do Sapri, zorganizowanéj przez Mazzini'ego a dowodzonéj przez Pisacane'go i mającéj na celu zrzucić jarzmo Burbonów w Neapolu. Ciężko raniony, dostał się do niewoli i został skazany na dożywotnie galery, które odsiadywał początkowo w Neapolu, następnie na wyspie Favignara w pobliżu Sycylii. Uwolniony 1860 przez Garibaldi'ego, służył w jego szeregach 1860—61 i 1866—67. Wybrany do parlamentu z m. Salerno, był jednym z przywódców stronnictwa republikańskiego i wymownie zwalczał konsorteryję, którą udało mu się 1876 przywieść do upadku, poczem został ministrem spraw wewnętrznych w gabinecie Depretisa. Na stanowisku tem zmienił po części swe przekonania, został bowiem lojalnym monarchistą. Przeciwko mafii w Sycylii wystąpił energicznie i z powodzeniem. Z powodu jednak swéj dumy i bezwzględności postępowania, zmuszony był 16 Grudnia 1877 ustąpić, poczem ze swéj strony w Lutym 1878 obalił gabinet Depretisa. Porów. Giordano „*La vita ed i discorsi di Giovanni* N.“ (1878).

Nicutowski (Artur), spółczesny malarz, ur. 1830 w Salwarschinen w Prusiech Wschodnich, przebywa w Düsseldorfie; wykonał wiele cenionych obrazów rodzajowych i scen wojennych, między innemi: *Flisacy polscy*, *Powrót zwycięzcy*, *Pogrzeb żołnierza polskiego* i in.

Nidecki (Tomasz), kompozytor muzyczny, urodz. 1800; ob. dz. gł.

Niderlandy, podług najnowszych wiadomości statystycznych (1877 r.) miały na przestrzeni 32,972 kilom. kw. około 3,865,500 m.; z całéj przestrzeni 1875 było 838,855 hektarów pod rolą, 1,115,958 hekt. pod łąkami i pastwiskami, 198,854 hekt. pod lasami, oraz 765,982 hektarów nieużytków. Bydła podług obliczenia 1875 roku było: 260,100 koni, 1,456,700 bydła rogatego, 941,100 owiec, 153,100 kóz i 338,600 świń, ogólna wartość którego wynosiła 160 mil. florenów. Rybołóstwo 1876 przyniosło 2,757,698 florenów. Wartość przywozu 1876 wynosiła 713,4, wywozu zaś 583 mil. flor. Długość dróg żelaznych 1877 r. wynosiła 1,695 kilom., linij zaś telegraficznych 3,470 kilom. Pod koniec 1876 było, oprócz 3 uniwersytetów, ateneum i szkoły politechnicznéj w Delft, 51 gimnazyjów, 49 wyższych szkół miejskich, 5 seminaryjów oraz 2,705 szkół elementarnych publicznych i 1,116 prywatnych. Podług budżetu na 1878 dochody były obliczone na 112,542,328 flor., wydatki zaś 118,982,482 flor. (deficyt 6,440,159 flor.); wydatki kolonij wschodnio-indyjskich wynosiły (1878) 138,883,224 flor.; dług państwowy (1876)—922,741,326 flor. (procent roczny 26,785,321 flor.). Armija 1876 r. liczyła w ogóle 62,943 ludzi (44,982 piechoty, 4,518 kawaleryi i 11,720 artyleryi), oprócz 35,421 armii indyjskiéj. Flota wojenna liczy (1878 r.): w ogóle 120 statków, w téj liczbie 24 okrętów pancernych.— Porów. Staringa „*De bodem van Nederland*“ (2 t., 1856—60); „*Allgemeene statistiek van Nederland*“ (2 t., 1870—73); „*Bydragen for de algemeene statistiek van Nederlande*“ (roczne sprawozdania, 1877—78); „*Staatkundig en staathuishoudkundig jaarbockj voor 1877*“.—*Historyja*. Gabinet Heemskerka, złożony z członków rozmaitych stronnictw, utrzymał się do Października 1877, po wzmocnieniu bowiem partyi liberalnéj w stanach generalnych wskutek nowych wyborów, ustąpić musiał miejsca stanowczo liberalnemu gabinetowi Kappeyne van der Copello, który objął władzę w listopadzie 1877 r. Przeprowadzono wtedy nowe prawo wyborcze, podług którego liczba członków izby drugiéj wzrosła do 86, oraz obniżono census wyborczy. 1878 przyjęły izby liberalną reformę szkolną. Niepomyślna wojna z Aczyńczykami w lecie 1878 na nowo wybuchła. Z prac nad dziejami N. porów. jeszcze Arenda (4 t., 1875 i następ.).

Niedzielski (Stanisław), śpiewak i kompozytor, ur. 1842 w Rudkach w Samborskiem, wykształcenie gimnazyjalne pobierał w Samborze i we Lwowie, w r. 1863 udał się do Wiednia do szkoły nadwornéj opery, gdzie śpiewu uczył się od profesorów Gentiluomo i Aleks. Arlet a teoryi i kompozycyi od Franc. Krena. W r. 1866 zaangażowany do opery, którą Duniecki starał się utworzyć w Krakowie, przenosi się do Lwowa i zostaje tam członkiem opery niemieckiéj do r. 1869. W 1872 przystąpił do komitetu tow. przyjaciół sceny narodowéj we Lwowie i objął dyrekcyję opery polskiéj. Wskutek zmiany stosunków teatralnych opuścił to stanowisko i w r. 1876 objął dyrekcyję tow. muzycznego w Krakowie. Z kompozycyj jego drukowano kilka pieśni w „*Kalinie*“ (Kraków).

Niegolewski (Maurycy Władysław), poseł pleszewski na sejmy pruskie, ur. 1819; ob. dz. gł.

Niekrasow (Mikołaj), poeta rossyjski, † 1877 r. w Petersburgu; ur. 1821 r. w gub. podolskiéj (nie 1822 jak podano w gł. dziele).

Niełupka, ob. owoc.

Niembsch von Strehlenau (Mikołaj), powszechnie zwany *Mikołaj Lenau*, jeden z celniejszych nowszych liryków niemieckich, urod. 1805 w Csatad,

w Węgrzech, † 1850 w Oberdöbling pod Wiedniem; studyjował prawo a następnie medycynę i nauki przyrodzone w Wiedniu, poczem odbywał podróże po Europie a od 1832 po Ameryce, skąd powróciwszy, przebywał naprzemian w Wiedniu, Ischl i Stuttgardzie, w ostatniém tém miejscu 1844 zapadł na chorobę umysłową i był pomieszczony w zakładzie leczniczym Winnethal a następnie od 1847 w Oberdöbling, gdzie przebywał do śmierci. Wydał: *„Gedichte"* (1832); *„Neuere Gedichte"* (1832), pomiędzy któremi odznaczają się *„Polenlieder"*; oba te zbiory, połączone w jeden, wielokrotnie przedrukowywano (tom 1, wyd. 14, t. 2, wyd. 12, 1852). Oprócz tego wydał: *„Faust"* (5 wyd., 1865); *„Savanarola"* (4 wyd., 1853); *„Albigenser"* (3 wyd., 1852). Po śmierci N. wydał Anastazy Grün *„Dichterischer Nachlass"* (1853 r.); przygotował on również zbiorowe wydanie jego dzieł *„Sämmtliche Werke"* (4 t., 1855). O życiu i pismach N. pisało wielu, między innemi: Uffo Horn *„Nikolaus Lenau, seine Ansichten und Tendenzen"* (1838 r.); Opitz *„Nikol. Lenau. Eine ausführliche Charakteristik"* (1850); Schurz *„Lenau's Leben"* (2 t., 1855); Zaleski *„Lenau jako liryk"* (z przekładami poezyj panny Maryi Bartus, Lwów 1877) i in.

Niemcy, podług spisu ludności z 1 Grudnia 1875 miały na przestrzeni 539,816 kilm. kw. (9,818 m. kw.) około 42,727,000 m., w téj liczbie pod względem narodowości: 38½ mil. Niemców, 2½ Polaków, 220,000 Francuzów, po 150,000 Litwinów, Łużyczan i Duńczyków; pod względem wyznania: około 26½ mil. protestantów, 15½ mil. katolików, 100,000 dysydentów rozmaitych odcieni i około ½ mil. żydów. Z całéj przestrzeni znajduje się 48,5% pod rolą i ogrodami i 25,5% pod lasami. Roczna średnia produkcyja płodów rolnych wynosi: 34 mil. hektol. pszenicy, 94 mil. hektl. żyta, 87 mil. hektl. owsa, 30 mil. hektol. jęczmienia; buraków cukrowych 1874 wyprodukowano 5,640,700 cent.; pod uprawę tytuniu zajętych jest ok. 22,600 hektarów, latorośl winna hoduje się na przestrzeni 123,000 hektarów; średnio rocznie otrzymuje się do 4,440,500 hektolitrów wina; chmiel uprawia się na 24,000 hektarów (przeważnie w Bawaryi). Podług obliczenia 1873 roku było bydła: 3,357,200 koni, 15,800,000 bydła rogatego, 25,140,000 owiec, 7,124,000 świń. Co się tyczy produkcyi górniczéj i hutniczéj, to 1877 otrzymano: 751,5 mil. centn. węgli kamiennych, 214,4 mil. cent. węgli kam. brunatnych, 31,3 mil. cent. żelaza surowego, 8,1 mil. cent. soli kuchennéj, 1,9 mil. cent. cynku, 1,7 mil. cent. ołowiu. *Handel* wspierany jest licznemi bankami (1876 r. było 101 banków z kapitałem wynoszącym 1699 mil. marek), towarzystwami ubezpieczeń i kredytowemi oraz wybornemi środkami komunikacyjnemi. Długość kanałów wynosi 11,250 kilm., dróg bitych 105,000 kilm., dróg żelaznych (1878) 30,452 kilom., linij telegraficznych 48,881 kilm. Flota handlowa liczyła (1878) 4,805 okrętów (w téj liczbie 336 statków parowych o sile 50,603 koni), mających 1,117,935 ton. objętości i obsługiwanych przez 40,882 ludzi. Wartość przywozu 1876 wynosiła 3,913 mil. marek, wywozu zaś 2,549 mil. marek. Podług budżetu na r. 1878—79 dochody i wydatki były obliczone na 536,496,800 marek (415,508,755 marek wydatków zwyczajnych i 120,988,045 marek wydatków nadzwyczajnych). Armija podług etatu na r. 1878—79 powinna liczyć na stopie wojennéj: 30,929 oficerów, 1,271,379 niższych stopni, 24,963 lekarzy i urzędników, 2,550 dział i 299,364 koni; w téj liczbie armii czynnéj: 17,621 oficerów, 687,018 niższych stopni, 21,556 lekarzy i urzędników, 1,800 dział i 233,562 koni; rezerw: 4,051 oficerów, 241,259 niższych stopni, 1,396 lekarzy i urzędników, 426 dział i 30,208 koni; załóg: 9,257 oficerów, 343,102 stopni niższych, 2,011 lekarzy i urzędników, 324 dział i 35,564 koni; na stopie zaś pokojowéj: 17,184 oficerów, 401,659 niższych stopni, 3,705 lekarzy i urzędników, 1,800 dział i 79,893 koni. Flota wojenna na początku 1878 składała się: z 13 statków pancernych o 140 działach i o sile 62,700 koni, 5 kanonierek opancerzonych, z 23 okrętów parowych z 202 działami, 14 kanonierek, 3 statków torpedowych i 4 okrętów żaglowych, w ogóle z 62 statków z 433 działami, mających 94,679 ton objętości, maszyny których mają siłę 114,500 koni. Nadto na warsztatach znajdowało się jeszcze w tym czasie 10 rozmaitych statków. Porów jeszcze: Brachelli'ego *„Statistische Skizze von Deutschland"* (1874); podręcznik geograficzny Neumanna (2 t., 1874); Bluntschliego *„Deutsche Staatslehre"* (1874); Rönnego *„Staatsrecht des Deutschen Reichs"* (2 wyd., 2 t., 1876—77); Dahna *„Deutsches Rechtsbuch"* (1877).

Historyja. W Styczniu 1874 nastąpiły wybory do sejmu państwowego, na których jakkolwiek otrzymało zwycięstwo stronnictwo liberalne, wzmocnił się jednakże środek ultramontański. 20 Kwietnia sejm przyjął ogólną dla całego państwa ustawę wojskową; 24 listopada przedstawiony został projekt do prawa sądowego, który przez sejm oddany został do rozpoznania wybranéj w tem celu komisyi, złożonéj z 28 członków, pod przewodnictwem Miquela. Na początku 1875 r. rozpoczęły czynność sejmy pojedynczych państw. Ważne były zwłaszcza posiedzenia sejmu pruskiego, z powodu walki prowadzonéj ze stronnictwem ultramontańskiém. W walkę tę wciągniętym został i rząd, zwłaszcza w skutek gwałtowych artykułów w dziennikach klerykalnych francuskich oraz uchwały zgromadzenia narodowego francuskiego o podwyższeniu kadrów armii o 144 bataliony. Pojawiły się w dziennikach inspirowanych artykuły o możliwości nowéj wojny z Francyją, wydano zakaz wyprowadzania koni za granicę i t. d. Potwierdzono związek trójcesarski i zawiązano bliższe przyjacielskie stosunki z Włochami, przez odwiedziny Wiktora Emanuela w Berlinie i cesarza Wilhelma w Medyjolanie (Październik 1875). 16 Sierpnia 1875 z wielką uroczystością odkryto pomnik na cześć Hermana w lesie Teutoburgskim. Rozprawy nad projektem do niektórych paragrafów prawa karnego, obejmującego obostrzenie kar za pewne przestępstwa polityczne i państwowe, spowodowały

rozdwojenie pomiędzy stronnictwem liberalno-narodowém a kanclerzem. Projekt ten w części tylko i to znacznie zmodyfikowany uzyskał sankcyę sejmu, poczem sejm 10 Lutego 1876 został odroczonym. Również napotkał ks. Bismark na opór w radzie związkowéj, która nie chciała zatwierdzić przedstawionego przez niego projektu do prawa o drogach żelaznych, przyczem okazały się widoczne dążności do zachowania resztek niezależności w państwach mniejszych, mianowicie zaś w Saksonii. Nadużycia w zakładaniu przedsiębiorstw a ztąd częste bankructwa, ciągły zastój interesów, upadek przemysłu a przez to i dobrobytu ludności pracującéj, bezustanna przytem agitacyja stronnictwa socyjalno-demokratycznego, spowodowały niezadowolnienie wszystkich prawie klas ludności z istniejącego porządku rzeczy. Stan ten wywarł wpływ i na stosunki polityczne. Utworzyło się nowe stronnictwo, t. z. niemiecko-konserwatywne, widzące jedyne zbawienie w powrocie do stanu dawnego; z drugiéj zaś strony wzmogło się stronnictwo socyjalno-demokratyczne, ktore wyzyskując panujące niezadowolnienie i zły stan finansowy, ugruntowało silnie wpływ swój na masy ludu. Na ostatniéj sesyi sejmowéj, otwartéj 30 Października 1876, po kompromisie pomiędzy rządem a stronnictwem narodowo-liberalnem, przyjęty został 22 grudnia projekt do prawa sądowego, poczem sejm został zamkniętym. W skutek zaciętéj walki stoczonéj przez stronnictwa liberalne, tak podczas debatów nad projektem do prawa sądowego jako téż i przy wyborach do nowego sejmu, naznaczonych na 10 Stycznia 1877, straciło stronnictwo narodowo-liberalne 2. miejsc, postępowe 3 miejsca, natomiast znacznie się wzmogli partykularyści, konserwatyści a zwłaszcza socyjaliści, którzy otrzymali 48.,000 głosów (na $5^1/_2$ mil. głosujących). Na nowym sejmie, otwartym 22 Lutego 1877 r. przez cesarza mową tronową, oprócz zatwierdzenia etatu na r. 1877—78, ustanowiono Lipsk jako miejsce zasiadania najwyższego sądu państwowego oraz zatwierdzono nowe prawo patentowe, poczem 3 Maja sejm został odroczonym. Wielkie wrażenie sprawiło podanie Bismarka o uwolnienie od obowiązków, którego jednak cesarz nie przyjął a natomiast udzielił mu nieograniczony urlop, podczas którego zatrzymywał kanclerz niemiecki kierunek nad sprawami państwa i odpowiedzialność; w czynnościach zaś bieżących miał być zastępowanym przez Hofmanna, Camphausena i Bülowa. W lecie 1877, z powodu objęcia we Francyi rządów przez ministeryjum klerykalne Broglie'go, nastąpiło powiększenie garnizonów w Alzacyi i Lotaryngii. W jesieni i w zimie t. r. zajmował się kanclerz projektem reformy podatków, przyczem zaszły nowe nieporozumienia ze stronnictwem narodowo liberalnem, które ujawniły się zwłaszcza po otwarciu sejmu 6 Lutego 1878 r. i doprowadziły do tego, że Camphausen podał się do uwolnienia. Narodowo-liberalni żądali gwarancyj konstytucyjnych, czego wręcz odmawiał Bismark. Na sesyi téj, oprócz spraw bieżących, przyjęto przedstawione przez rząd prawo o zastępstwie za kanclerza w razie choroby i t. d. Zastępstwo to powierzonem zostało wiceprezesowi ministeryjum pruskiego hr. Stolberg-Wernigerode. 11 Maja 1878 miał miejsce zamach Maxa Hödla na cesarza, wskutek czego przedstawiono 21 Maja do zatwierdzenia wyjątkowe prawo przeciwko socyjalistom, które z uwagi, że rząd nie wyczerpał jeszcze środków, do których był przez prawo upoważnionym, znaczną większością głosów zostało odrzuconem 24 t. m., poczem sejm został zamkniętym. Jeszcze umysły nie uspokoiły się tak po pierwszym zamachu, jakoteż w skutek zatonięcia na kanale brytańskim statku pancernego Wielki Kurfirst (31 Maja), gdy nastąpił 2 Czerwca powtórny zamach, wykonany przez Karola Nobilinga, przyczem cesarz otrzymał dość ciężkie rany, w skutek czego zmuszony był 6 t. m. powierzyć rządy na czas choroby ks. następcy tronu. Pod wrażeniem wywołanym przez zamach rozwiązał Bismark 12 Czerwca sejm i naznaczył wybory na 30 Lipca, spodziewając się przytem zyskać bezwarunkową większość konserwatywną i zarazem osłabić stronnictwo postępowe i narodowo liberalne. Dzienniki rządowe silnie zaczęły napadać na te stronnictwa. Zawrzała gwałtowna walka wyborcza pomiędzy stronnictwami, którą zaognił jeszcze Bismark, rozpocząwszy w Kissingen pod koniec Lipca 1878 rokowania z nuncyjuszem papieskim w Monachijum, Masellą, o modus vivendi z kościołem i zakończenie z nim tak zwanéj walki kulturalnéj. Rezultat przeto wyborów był wielce dla rządu niepocieszającym; konserwatywni nie otrzymali bezwzględnéj większości i stronnictwo rządowe w sejmie znacznie osłabło. Środek utrzymał wszystkie poprzednio zajmowane miejsca; partykularyści wzmocnili się, zwłaszcza w Hanowerskiém, socyjaliści utracili tylko 3 głosy. 9-go Września zastępca kanclerza hr. Stolberg otworzył nowy sejm, który, jak się okazało, składał się z 3 prawie równych sobie części: liberalni (postępowi i narodowo liberalni), konserwatyści (stronnictwo niemiecko-konserwatywne i str. państwowe) i środek (klerykalni, partykularyści hanowerscy, Polacy, Alzatczycy) Przedstawione przez rząd prawo o socyjalistach, w formie zmienionéj i z ograniczeniem na pewien określony czas, uzyskało sankcyję sejmu. Silniejszy opór napotykają projekta ks. Bismarka tyczące się znacznego powiększenia ceł, pozorowane opieką przemysłu i rolnictwa niemieckiego. Prowadzą one do zupełnego zerwania wszechwładnego kanclerza ze stronnictwami liberalnemi, gdy konserwatywne gotowe są za pewne ustępstwa bronić jego polityki wewnętrznéj. Zapowiada to zupełny zwrot reakcyjny w Niemczech i wystąpienie z gabinetu członków liberalnych, zwłaszcza Falcka i Friedenthala (Kwiecień 1879 r.). — Pomyślniejszy obraz przedstawia polityka zagraniczna Niemiec. W obec ruchów na półwyspie Bałkańskim, przyjęły N. stanowisko ściśle neutralne, starając się przytem wszelkiemi środkami pogodzić zwaśnione strony i państwa interesowane (*uczciwy mekler*) i w tym charakterze występowały

tak na konferencyjach konstantynopolskich jako też i na kongresie berlińskim, na którym powierzono prezesostwo Bismarkowi. Stosunki z Francyją po upadku ministeryjum klerykalnego (Grudzień 1877) i zamianowaniu posłem Saint-Valliera weszły na drogę przyjacielską, lubo widoczny wzrost sił wojennych francuskich zmusza N. do bezustannych wysiłków na utrzymywanie olbrzymiéj armii.

Niemojewski (Józef), generał polski, ur. 1763 r. w Poznańskiém, nauki pobierał w uniwersytecie wrocławskim; ob. dz. gł. Życiorys w *Tyg. ilustr.* (N. 150 z 1862).

Niemojewski (Ludwik), oprócz wymienionych w gł. dz. wydał jeszcze: „*Obrazki z Syberyi*“ (1875); „*Ziarenka, zbiór wierszyków*“ (t. r.) i in.

Niepce (Józef Nicefor), wynalazca fotografii, ur. 1765 w Châlon sur Saône, początkowo oficer kawaleryi, wynalazł 1824 sposób utrwalenia obrazów w kamerze obskurze, pracował następnie spólnie z Daguerr'em, † 1833 w Gras pod Châlon sur Saône. Porów. Isidore N. „*Post tenebras lux. Histoire de la découverte improprement nommée Daguerréotypie*“ (1841).—**Niepce** (Klaudyjusz Maryja Franciszek de Saint-Victor), synowiec poprzedzającego, ur. 1805 w St. Cyr pod Châlon sur Saône, wojskowy, od 1854 drugi komendant Louvru, położył zasługi nad fotografiją i helijografiją; pierwszy wykonał negatywy na szkle. Wydał: „*Traité pratique de gravure héliographique*“ (1856); „*Recherches photographiques*“ (1855).

Niepokojczycki (Artur), generał rossyjski, urodz. 1813 r. w Słucku (gub. mińskiéj), syn marszałka szlachty, po ukończeniu korpusu paziów, wstąpił 1832 jako kadet do pułku preobrażeńskiego, poczem, po ukończeniu studyjów w akademii wojennéj, został oficerem sztabowym przy 5 korpusie, od 1841—47 walczył na Kaukazie przeciwko Szamylowi, 1849 był szefem sztabu generalnego przy armii posiłkowéj w Węgrzech, poczem został generał majorem Podczas wojny wschodniéj znajdował się początkowo przy armii dunajskiéj, następnie był szefem sztabu generalnego w Sewastopolu; od 1855—64 r. członek głównego sztabu generalnego, został 1864 prezesem komisyi do reorganizacyi armii, następnie komisyi kodyfikacyjnéj wojskowéj, 1868 generałem piechoty, 1874 generał adjutantem i 1877 szefem sztabu generalnego armii dunajskiéj. Pomimo jednak wysokiego swego stanowiska, poczas całéj wojny rossyjsko-tureckiéj odgrywał drugorzędną rolę. Po zawarciu pokoju powrócił do Petersburga i został członkiem rady państwa.

Nieritz (Karol Gustaw), pisarz niemiecki, urodz. 1795 r. w Dreźnie, od 1841—64 dyrektor szkoły okręgowéj tamże, † 1876. Wydał liczne pisma dla młodzieży i ludu oraz od 1850 wydawał kalendarze ludowe. Porów. autobijografija (1872).

Niewęgłowski (Henryk Grach), spółczesny matematyk polski, ur. 1807 w Międzyrzecu, ukończył liceum w Łukowie, poczem przez dwa lata słuchał kursów uniwersyteckich w Warszawie. Po odbyciu wojny 1831, jako porucznik artyleryi, wyszedł do Francyi, był przez lat 20 profesorem szkoły montparnaskiéj i egzaminatorem w liceum św. Ludwika. Oprócz wymienionych w gł. dziele wydał: „*Trygonometryję*“ (1870); „*Kurs mechaniki rozumowéj*“ (2 t., 1873—76) oraz pomieszcza artykuły naukowe w czasopismach francuskich.

Niewiadomski (Wincenty), spółczesny pisarz z zakresu nauk przyrodzonych, ur. 1827 w Warszawie i tamże wykształcony, był probierzem w mennicy Warszawskiéj, następnie urzędnikiem drogi żelaznéj terespolskiéj, poczem wyłącznie poświęcił się literaturze. Oprócz artykułów, pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, wydał przekłady z Figuiera „*Ziemia i morze*“ (1873); Mangina „*Człowiek i zwierzę*“ (t. r.); Mareya „*Machina zwierzęca*“ (1874); oraz opracowane podług Brehma i innych „*Życie i obyczaje zwierząt*“ (1878).

Niewolin (Konstanty), prawnik rossyjski, † 1855 w Tyrolu; zbiorowe wydanie pism jego wyszło w 6 t. (1857).

Niezabitowski (Kajetan), badacz języka litewskiego, † 1876 w Warszawie.

Nigra (Konstanty), dyplomata włoski, został r. 1876 posłem w Petersburgu.

Nihad-Pasza, właściwie *Seweryn Biliński*, generał turecki, ur. 1815 r. we wsi Grodzisku pod Rzeszowem w Galicyi, był 1848 r., jako poseł na sejm w Kromierzyżu, wysłany w deputacyi do ks. Windischgrätza, ażeby wstrzymać go od bombardowania Wiednia, następnie odbył kampaniję węgierską, poczem schronił się do Paryża. Po ukończeniu studyjów wojskowych, wstąpił w stopniu majora do armii tureckiéj; był użytym przy budowie dróg żelaznych i bitych, poczem został dyrektorem dróg żelaznych w ministeryjum komunikacyi. Podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877—8 odegrał ważną rolę jako kwatermistrz generalny armii dunajskiéj i odznaczył się zwłaszcza w walkach stoczonych przez Mehemeda Alego na linii Łomu.

Nihiliści. Nazwa ta użytą została po raz pierwszy przez Turgeniewa w romansie „*Ojcowie i dzieci*“ (1861). Porów. von der Brüggena „*Der Nihilismus in Russland*“ (w *Deutsche Rundschau*, 1878).

Nikołajew, m. portowe w gub. chersońskiéj, ma około 74,000 m.

Nikopoli, m. w tur. wijalecie widdińskim; 13 Lipca 1877 oblężone przez Rossyjan pod gen. Krüdenerem, 16 t. m. zmuszone było do kapitulacyi wraz z 6,000 załogi, 40 działami i 2 monitorami; od r. 1878 należy do ks. bulgarskiego. Przed zdobyciem znajdowało się w N. 900 domów tureckich, 30 bułgarskich i 25 żydowskich. W dziejach pamiętne jeszcze zwycięstwem, odniesioném 28 Wrześ. 1396 przez sułtana Bajazyda nad Zygmuntem węgierskim.

Niksicz, m. i twierdza w Hercegowinie na pograniczu Czarnogórza, około 2,000 m.; podczas powstania hercegowińskiego 1875—76 r. oraz wojny z Czarnogórzem stanowił główny punkt operacyjny Turków, którzy go walecznie bronili pomimo trudności w zaopatrzeniu żywnością przez jedyny wąwóz Duga. Dopiero w Lut. 1877 Czarnogórcy byli w stanie rozpocząć formalne oblężenie i zmusili N.

po rozpaczliwéj obronie do kapitulacyi 8 Września 1877. Pokojem w San Stefano i kongresem berlińskim N. wraz z okolicą przyłączony został do Czarnogórza.

Nilsson (Krystyna), śpiewaczka, wyszła 1872 za finansistę paryskiego Augusta Rouzeauda, nieprzestając występować z powodzeniem w Petersburgu, Londynie, Paryżu i t. d.

Nina (Wawrzyniec), kardynał sekretarz stanu, ur. 1812 w Recanati, syn notaryjusza, po ukończeniu seminaryjum w m. rodzinnem, studyjował teologiję i prawo w Rzymie; 1845 wyświęcony na kaplana, był sekretarzem i uditore rozmaitych kardynałów, przez lat kilka praktykował w Rzymie jako adwokat, poczem został podsekretarzem kongregacyi Concilii Tridentini, dziekanem kościoła Maria Maggiore i kanonikiem u św. Piotra. Mianowany następnie przez Pijusa IX asesorem inkwizycyi i prefektem studyjów w liceum św. Apolinarego, został 1869 członkiem komisyi przygotowawczéj do soboru watykańskiego. 12 marca 1877 r. mianowany kardynałem dyjakonem, został jednocześnie *praefectus oeconomiae* propagandy i zarządzającym groszem św. Piotra. Po śmierci Franchi'ego (ob. w supl.) mianowanym został 9 Sierpnia 1878 przez Leona XIII kardynałem sekretarzem stanu; na stanowisku tem wstąpił w ślady swego poprzednika i usiłuje wynaleść modus vivendi pomiędzy kościołem i władzą świecką, zwłaszcza zaś w Niemczech.

Nippold (Fryderyk Wilhelm Franciszek), historyk kościelny niemiecki, wydał jeszcze: „*Die römisch-kathol. Kirche im Königreich der Niederlande*" (1877).

Nirwana, ob. Buddha i Buddhaizm.

Nisard (Jan Maryja Napoleon Dezyderyjusz), pisarz francuski, wydał jeszcze: „*Les quatre grands historiens latins*" (1874); „*Précis de l'histoire de la littérature française*" (1878).

Nisz (Nissa), m. i twierdza poprzednio w tureckim wijalecie monastirskim, obecnie w Serbii, nad rz. Niszawą, dopływem Morawy, około 16,000 m., w téj liczbie 6,000 mahometan, reszta chrześcijan, cytadela, wielki bazar, katedra biskupa greckiego od XIII w.; punkt środkowy dróg żelaznych tureckich. Starożytne *Naissos*, późniéj *Nassus*, od VI w. osiadłe przez Słowian, miejsce urodzenia Konstantyna W., który je znacznie rozszerzył; od XII w. należało do Serbii, od 1386 do Turcyi. W wojnie serbsko-tureckiéj 1876 bezskutecznie oblegane przez Serbów, stanowiło podstawę działań dla armii tureckiéj. Zajęte przez Serbów w Styczniu 1878, przyznane im zostało przez kongres berliński.

Nitra, po niem. *Neutra* a po madz. *Nyitra*, m. główne komitatu nitrzańskiego, na rz. Nitrą (dopływem Waagi), w pięknem położeniu, dobrze zbudowane, około 11,000 m., stolica biskupa, szkoła główna, wyższe gimnazyjum, seminaryjum, starożytny kościół katedralny; przemysł i handel rozwinięty, zwłaszcza zbożowy; wiele winnic; wielce starożytne, w IX w. stolica oddzielnego księstwa. — *Nitrzański komitat* ma na przestrzeni 100 mil kw. austr. (5,749 kilom. kwadr.) przeszło 361,000 m.; wzgórzysty, grunt urodzajny i dobrze uprawny, klimat zdrowy.

Nitzsch (Karol Wilhelm), historyk, jest od 1872 profesorem historyi w Berlinie; oprócz wymienionych wydał: „*Die römische Annalistik*" (1873).

Nizib, wieś w turecko-azyjatyckim wijalecie Aleppo, nad Eufratem; 24 Czerwca 1839 stanowcze zwycięstwo wojsk egipskich Mehemeda-Ali nad tureckiemi, pod wodzą Hafisa Paszy.

Noailles (Emanuel Wiktoryn Henryk, ks. de), był 1872 ministrem pełnomocnym w Waszyngtonie, następnie od 1873 w Rzymie, poczem 1876 r. został posłem tamże; o pracach jego naukowych ob. dz. gł.

Nobbe (Fryderyk), chemik niemiecki, ur. 1830 w Bremen, od 1861 profesor w szkole przemysłowéj w Chemnitz, od 1868 r. profesor akademii w Tharand i przełożony stacyi doświadczalnéj, założył 1869 pierwszą stacyję kontrolną nasion. Wydał: „*Handbuch der Samenkunde*" (1876); redagował czasopismo *Landwirtschaftliche Versuchstationen*.

Noë (Henryk August), pisarz niemiecki, ur. 1835 w Monachijum, przebywa w Tyrolu; wydał: „*Bayerisches Seebuch*" (1865); „*Oesterreich. Seebuch*" (r. 1867); „*Deutsches Alpenbuch in Wort und Bild*" (1875 i następ.); „*Reisehandbuch für die Deutschen Alpen*" (1877); „*Die Brüder*", romans (3 t., 1873); „*Robinson in den Hohen Tauern*" (3 t., 1875) i in.

Nöggerath (Jakób), geolog niemiecki, ur. 1788 w Bonn, od 1818 profesor mineralogii i górnictwa tamże, od 1816—64 członek wyższego urzędu górniczego, † 1877; położył wielkie zasługi nad podniesieniem górnictwa w prowincyi reńskiéj oraz zbadaniem pod względem geognostycznym Westfalii i prowincyi nadreńskiéj. Z prac jego najcelniejsza „*Das Gebirge in Rheinland-Westfalen*" (3 t., 1821—26). Bijografiję jego napisał Dechen (r. 1877).

Nohl (Ludwik), historyk muzyczny, ur. 1831 r. w Iserlohn, studyjował prawo w Bonn i Heidelbergu, zajmując się zarazem muzyką, któréj się następnie wyłącznie poświęcił; od 1872 profesor historyi i estetyki muzycznéj w Heidelbergu. N. jest przedstawicielem nowéj szkoły muzycznéj niemieckiéj. Wydał: „*Mozarts Leben*" (2 wyd., 1876); „*Beethovens Leben*" (3 tomy, 1864—74); „*Mozarts Briefe*" (2 wyd., 1877); „*Beethovens Briefe*" (2 t., 1865—67); „*Musikerbriefe*" (1867); „*Gluck und Wagner*" (1870); „*Beethoven, Liszt, Wagner*" (1874); „*Beethoven nach den Schilderungen seiner Zeitgenossen*" (1877) i in.

Noorden (Karol von), historyk niemiecki, urodz. 1833 w Bonn, od 1868 profesor w Greifswald, 1870 w Marburgu, 1873 w Tübingen, 1876 w Bonn, 1877 w Lipsku. Wydał: „*Hinkmar, Erzbischof von Reims*" (1863); „*Europäische Geschichte im 18 Jahrh.*" (t. 1—2, 1870—73).

Nordenskjöld (Nils Adolf Eryk), naturalista i podróżnik szwedzki, 1878 przedsięwziął, na oddzielnie w tym celu zbudowanym okręcie Wega, podróż dla naukowego zbadania północnego wybrzeża Sybe-

ryi. Wyprawa ta, obliczona na lat dwa, wypłynęła z jednego z portów północnéj Norwegii i jak donoszą pisma czasowe otoczoną została (w Styczniu 1879) lodami około ujścia Jenseju.

Nördlinger (Herman), leśnik niemiecki, ur. 1818 w Stuttgardzie, od 1842 prof. leśnictwa w Grand-Jouan, od 1845 w Hohenheim, od 1852 praktyczny leśnik, wrócił 1855 do Hohenheim. Wydał: „*Technische Eigenschaften der Hölzer*“ (1860); „*Kleine Feinde der Landwirtschaft*“ (2 wyd., 1869); „*Querschnitte von 500 Holzarten*“ (7 t., 1852—76); „*Deutsche Forstbotanik*“ (2 t., 1874—75). Od 1860—70 redagował *Kritische Blätter für Forst und Jagdwissenschaft*.

Normann (Ludwik), kompozytor muzyczny, ob. Neruda (Wilhelmina) w suplemencie.

Northbrook (Tomasz Jerzy Baring, hr.), mąż stanu angielski, ur. 1826, syn ministra Sir Franciszka Thornhill Baring N. (ur. 1796, † 1866), liberalny członek parlamentu i kilkakrotnie członek gabinetu, 1868 minister wojny, 1872—76 wicekról Indyj Wschodnich, od 1876 członek izby wyższéj.

Northcote (Sir Stafford Henryk), mąż stanu angielski, ur. 1818, od 1855 konserwatywny członek izby niższéj, 1859 sekretarz skarbu, 1866 prezes izby handlowéj, 1867 minister do spraw indyjskich, 1874 kanclerz skarbu państwa, 1876 r. przywódca izby niższéj.

Northumberland (Algernon Jerzy Percy, książe), ur. 1810 (nie 1802 jak podano w dz. głów.), zasiadał 1852—65 w izbie niższéj i należał do stronnictwa konserwatywnego, 1858 był lordem admiralicyi, 1859 wice prezesem urzędu handlowego i członkiem rady tajnéj; 1867 odziedziczył po ojcu swym *Jerzym* majątek i tytuł księcia N. 4 lutego 1878 mianowany został strażnikiem wielkiéj pieczęci.

Norton (Karolina Elżbieta Sara), autorka angielska, 1877 wyszła za baroneta Sir Wiliama Stirling-Maxwella, † w trzy miesiące późniéj t. roku.

Norwegija. *Ludność* (1876 r.) wynosiła, około 1,803,000 (w téj liczbie 11,000 Finów i 19,000 Lapończyków); wartość przywozu (1876 r.) wynosiła 167,400,000 koron, wywozu zaś 118,140,000. Flota handlowa (1874) liczyła 7,664 statków, mających 1,319,734 ton objętości; drogi żelazne miały 557 kilom., linije telegraficzne 7,175 kilom. długości. Oprócz uniwersytetu w Christijanii i 16 szkół wyższych, 1876 r. było 6,406 szkół ludowych z 218,886 uczniami, 35 szkół ludowych wyższych i 110 szkół średnich. Podług prawa 1878 liczba reprezentantów w Storthingu została ustanowioną na 114 (38 z miast i 76 ze wsi). Dochody państwowe podług budżetu na 1877—8 wynosiły 40,233,900 koron i tyleż wydatki zwyczajne, nadto wydatki nadzwyczajne (na zaprowadzenie nowéj broni w armii) 1,416,100 koron; dług państwowy wynosił pod koniec 1878 r. 70,450,000 koron, natomiast zaś stan czynny kassy dochodził do 64 mil. koron. Armija stała liczy na stopie pokojowéj 11,250 ludzi, z rezerwami zaś, landwerą, gwardyją obywatelską i landszturmem 59,906 lud.; flota wojenna 1876 liczyła 32 parowce z 156 działami i 91 statków żaglowych z 146 działami. — *Historyja.* Za panowania Oskara II (od 1872 r.) trwa nieporozumienie z rządem co do dopuszczenia ministrów do Storthingu, który 13 Czerw. 1877 jednogłośnie odmówił udzielenia rządowi kredytu $1^1/_2$ mil. koron na utrzymanie neutralności podczas wojny wschodniéj. Z nowszych prac o N. porów Nielsona „*Przewodnik dla podróżujących*“ (3 wyd., 1877) i „*Podręczniki statystyczne*“ Brocha (1871) i Kjära (1871). — *Literatura* Od czasów odłączenia N. od Danii objawiła się dążność do podźwignięcia języka i literatury narodowéj, głównie za podnietą towarzystwa norwegskiego. Z poetów piszących w jęz. norwegskim odznaczyli się: Hansen, Schwach, Bjerregaard, Munch, Vinje, Ibsen, Björnson; z historyków: Falsen, Keyser, Munch; z filozofów Treschow i in. Historyję literatury opracowali: Hansen (po francusku, 1868) i Hammerich (1875). Porów. „*Die Nationalliteratur der Skandinavier*“ (1874 i nast.).

Norwid (Cypryjan Kamil), poeta polski, ur. 1825 w Warszawie; ob. dz. gł.; zbiorowe wydanie jego poezyj wyszło jako 21 t. *Biblijoteki pisarzów polskich* (Lipsk 1863).

Noryka (*Noricum*), w starożytności część dzisiejszéj Austryi, położona na południe Dunaju, mianowicie: Salzburg, Styryja i Karyntyja. Mieszkańcy, *Noryjczycy*, należeli do plemienia celtyckiego Tauryskòw, pozostawali w 2 w. przed Chr. w przyjaznych stosunkach z Rzymianami; 14 r. przed Chr. podbici zostali przez Tyberyjusza i Druzusa. Po upadku zachodniego państwa Rzymskiego znaczna ich część przyłączyła się do Ostrogotów; stronę północno-zachodnią zajęli Bajowarowie (Bawarowie), północno-wschodnią Awarowie. W w. VI część ich poddała się plemieniu słowiańskiemu Chorutanów. Porów. Muchara „*Das römische Noricum*“ (2 t., 1825).

Norymberga, m. w Bawaryi, ma 91,000 m.—Porów. jeszcze: „*Führer durch Nürnberg*“ (4 wyd., 1874); Ortweina „*Nürnbergs Reinaissancedenkmäler*“ (1878) oraz opisy historyczne Sodena (1860), Voigta (1862) i Priema (1874).

Not (Henryk Mikołaj van der), przywódca powstania belgijskiego w 1788, ob. *Noot* (w dz. gł.).

Noteć, rz., jest obecnie regulowaną od kanału bydgoskiego do jeziora Gopła pod Kruszwicą.

Nottingham, hrabstwo angielskie, ma ok. 318,000 m.; miasto zaś (1877) przeszło 95,000 m.

Nourrisson (Jan Feliks), filozof francuski, urodz. 1825 w Thiers, studyjował prawo w Paryżu, został 1850 adwokatem, wkrótce jednakże porzucił ten zawód i mianowany był profesorem filozofii w kolegijum Stanisława, następnie kolejno w liceum w Rennes, w Clermont i w liceum Corneille'a. Wydał między innemi: „*Essai sur la philosophie de Bossuet*“ (1852); „*Les pères de l'eglise latine, leurs vies, leurs écrits*“ (2 t., 1857); „*Tableau des progrès de la pensée humaine depuis Thalès jusqu'à Hegel*“ (1858); „*La philosophie de Leibnitz*“ (1860); „*La philosophie de Saint-Augustin*“ (2 tomy, 1865); „*La nature humaine*“ (t. r.); „*Spinoza et le naturalisme contemporain*“ (1866); „*La politique de Bos-*

suet" (1867); „*Etudes sur la vie, la caractère et le role politique de Bailly*" (1876); „*Notice sur Jean Toland*" (t. r.) i in.

Novara, prowincyja włoska, 1876 liczyła przeszło 658,000 m., miasto zaś około 31,000 m.

Nowa Gwinea, wyspa w Australii, ma ok. 715,000 kilom. kw. przestrzeni i 1 mil. m.; kolonija holenderska na zachodnim półwyspie (od 1858 r.) ma 176,752 kil. kw. i 200,000 m. Ob. dz. gł.; porów. opisy Finscha (1839) i Moresby (1876).

Nowa Kaledonija, wyspa na oceanie Spokojnym, ma 17,573 kilom. kw. i około 50,000 m., w téj liczbie 15,500 białych. Porów. dz. gł.; opis wydał Garnier (3 wyd., 1876).

Nowa południowa Walija, kolonija angielska w Australii, 1876 miała około 631,000 m. (w téj liczbie 1,067 krajowców). 1874 dochody wynosiły 3,509,666 f. szt., wydatki 2,939,227, dług 10,516,371 funt.; wartość przywozu—10,837,000, wywozu zaś 8,957,000 f. szt. (w téj liczbie za 1,973,000 drogich metali). Długość dróg żelaznych wynosiła 946 kil. nadto 460 znajdowało się w budowie, linij telegraficznych 11,988 kilom.

Nowa Zelandyja, grupa wysp na oceanie Wielkim, ma 270,000 kilom. kw. i przeszło 421,000 m. (w téj liczbie około 45,500 krajowców). 1874 wywóz wynosił 5,251,000 funt. szt., przywóz 8,122,000 funt szt.; dochody 3,624,348, wydatki 2,960,711 funtów; dług 13,366,936 funt. Z opisów, oprócz wymienionych w dz. głów., porów. jeszcze: Kennedy'ego (2 wyd., 1874); Meinicke'go „*Melanesien und Neuseeland*" (1875); Vogela „*New Zealand and the south sea islands*" (1878).

Nowakowski (Franciszek), pisarz polski, ur. 1813 w Poznaniu, studyjował w uniwersytecie berlińskim, obecnie zasiada w radzie szkolnéj okręgu wadowickiego w Galicyi; ob. dz. gł.

Nowakowski (Henryk), publicysta, ur. 1822 we Lwowie, † 1871 tamże; ob. dz. gł.

Nowe Hebrydy, grupa wysp australijskich, ma 14,800 kilom. kw. i 134,500 m.; por. dz. gł.

Nowicki (Emilijan Klemens), chirurg polski, † 1876 we wsi Woli Pszczołeckiéj (w pow. łaskim).

Nowicki (Maksymilijan Siła), spółczesny zoolog, ur. 1824 w Jabłonkowie w Kołomyjskiém, nauki pobierał we Lwowie; ob. dz. gł.

Nowikow (Eugenijusz), dyplomata rossyjski, ur. około 1826, po ukończeniu uniwersytetu moskiewskiego poświęcił się zawodowi dyplomatycznemu, był przy ks. Łobanowie sekretarzem legacyi w Konstantynopolu, następnie, do czasu przybycia gen. Ignatiewa, spełniał zastępczo funkcyją posła, poczém 1865 został posłem przy dworze greckim i na stanowisku tem doprowadził do skutku małżeństwo króla Jerzego z w. ks. Olgą Konstantynówną. 1870 r. został nadzwyczajnym ambasadorem a 1874 posłem w Wiedniu i na stanowisku tem pozostaje do obecnéj chwili. O działalności jego literackiéj ob. dz. gł.

Nowodworski (Michał), spółczesny pisarz religijny, ur. 1831 r., wyświęcony 1854 na księdza, był profesorem hermeneutyki i archeologii w akademii duchownéj warszawskiéj, obecnie jest redaktorem *Tygodnika katolickiego* i *Encyklopedyi katolickiéj*, wydawanéj w Warszawie, któréj dotychczas (początek 1879) wyszło 11 tom. (do lit. *L*). Oddzielnie wydał: „*Ksiądz Karol Surowiecki*" (1870) oraz tłumaczył kilka dzieł religijnych.

Nowogrecka literatura, porów. jeszcze: Nicolai „*Geschichte der neugrich. Literatur*" (1876); Rhangawis „*Précis d'une histoire de la littérature néo-hellénique*" (2 t., 1877); Gidel „*Études sur la littérature grecque moderne*" (1866); tenże „*Nouvelles études*" (1878); Schmidt „*Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder gesammelt, übersetzt und erläutert*" (1877).

Nowy Jersey, jeden ze stanów Ameryki Półn., liczy około 1,015,000 m.; na kongres wysyła 7 (nie 5 jak podano w głów. dz.) deputowanych; dochody 1875 wynosiły 1,535,000 dol., wydatki 1,385,000, dług 2,496,000 dolarów.

Nowy York (New York), stan, ma (1875) przeszło 4,705,000 m. (52,000 kolorowych); dochody wynosiły 25, wydatki—19 mil. dolarów, dług 28,139,000 dol.—Miasto 1875 liczyło przeszło 1,064,000, wraz z przedmieściami Brooklyn, Jersey-City, Hoboken i t. d. przeszło $1^2/_3$ mil. m. — Porów. opisy Richmonda (1872), Disturnella (1876) i in.

Nubar-Pasza, mąż stanu egipski, urodz. 1825 r. w Smyrnie, wstąpił 1842 r. do służby egipskiéj, od 1854 poseł w Wiedniu, od 1866 minister spraw zagranicznych, 1876 uwolniony, we Wrześniu 1878, gdy Chedyw przyjął propozycyję Anglii i Francyi co do uregulowania finansów egipskich, powrócił do życia publicznego i objął kierunek gabinetu, przeznaczonego do przeprowadzenia potrzebnych reform, w którym zasiedli także przedstawiciele Anglii i Francyi.

Nubija, kraina pomiędzy Egiptem a Abisynija, stanowi wyniosłą płaszczyznę piaszczystą, przerznięte wąską i urodzajną doliną Nilu, oraz pojedynczemi oazami, mającą około 864,500 kilom. kw. powierzchni i 1,000,000 m., z pomiędzy których najliczniejszem jest plemię Nubijczyków (Nuba, Berabra), koloru ciemnobrązowego i typu kaukaskiego, pod względem języka dzielące się na dwa pokolenia: Kenusi i Mahassi; są oni wyznania mahometańskiego, zajmują się rolnictwem, handlem i polowaniem. Do 14 w. stanowiła N. niezależne, potężne państwo, którego król rezydował w mieście Donkoła, teraz Dongola. W 6 w. wprowadzono chrystyjanizm podług nauki jakubitów, śladem czego pozostały dotychczas liczne ruiny kościołów i klasztorów w dolinie Nilu, mianowicie prowincyi Dongoli. W 14 wieku N. popadła pod panowanie Arabów i w kraju zaprowadzono islamizm. 1820 zdobytą została przez Izmaila-paszę, syna Mehemeda-Alego i pozostaje dotychczas pod władzą Egiptu.

Numizmatyka, por. Beyera i Zelta „*Nowy skorowidz monet polskich*" (1877).

Nyam-Nyam, ob. Niam Niam w dz. gł. i w supl.

O.

Oberdieck (Jan Jerzy Konrad), pomolog, wydał jeszcze *„Beiträge zur Hebung der Obstkultur“* (spólnie z Lucasem, 2 t., 1857—76); dzieła jego *„Illustrirtes Handbuch der Obstkunde“*, wydawanego spólnie z Lucasem i Jahnem, wyszło 8 tomów (r. 1858—75).

Obermüllner (Adolf), malarz, ur. 1833 r. w Wels w Austryi Wyższéj, od 1860 przebywa w Wiedniu, wykonał wiele wybornych krajobrazów okolic alpejskich i północnych.

Oborski (Mikołaj), biskup sufragan krakowski, ur. 1611; ob. dz. gł.

Obruczew (Mikołaj), generał rossyjski, ur. 1829, po ukończeniu korpusu kadetów wstąpił 1848 do wojska, poczem od 1852 r. studyjował w akademii mikołajewskiéj sztabu generalnego, w któréj 1856 został adjunktem a 1857 profesorem statystyki wojennéj. Od 1861 członek komitetu wojskowego, został 1866 generałem majorem i prezesem tegoż komitetu i na stanowisku tem położył zasługi przy reorganizacyi armii oraz redakcyi nowych regulaminów i instrukcyj o ogólnéj powinności wojskowéj. 1878 awansował na generał lejtnanta. Podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877—8 przyłączony do sztabu armii kaukaskiéj, okazał wysokie zdolności nakreśleniem planu wyprawy przeciwko Muktarowi Paszy, zwłaszcza zaś bitwy pod Aladża Dagh (15 Października 1877), za co wynagrodzony został krzyżem św. Jerzego kl. III i stopniem generał adjutanta. W czasie wojny 1877—78 **O.** obok Todlebena okazał największe zdolności z generałów rossyjskich. Jako pisarz ogłosił: *„Oczerk istoryi wojennago iskustwa w Rossii“* (1850); *„Obzor rukopisnych i peczatnych pamiatnikow, otnosiaszczychsia k istorii wojennago iskustwa w Rossii“* (1853); *„Wojenno-statisticzeskij sbornik“* (4 t., 1868—70).

Ochorowicz (Julijan), spółczesny pisarz polski, od 1877 jest docentem psychologii w uniwersytecie lwowskim; oprócz wymienionych w główném dziele wydał jeszcze: *„O zasadniczych sprzecznościach, na których się wspiera cała nasza wiedza o wszechświecie“* (1874); *„Z dziennika psychologa“* (1876); *„O twórczości poetycznéj ze stanowiska psychologii“* (1877); *„O zjawiskach zdwojenia w życiu duchowém człowieka“* (1877); *„Rozprawy z dziedziny psychologii, fizyki, fizyjologii* i t. d.“ (1879). **O.** odznacza się także jako zdolny i wymowny prelegent.

Ochozyjasz, syn i następca Achaba, król izraelski, jak on bałwochwalca, wstąpił na tron 898 prz. Chr., oddawał cześć Baalowi i Astarte; po dwuletniém panowaniu umarł, wskutek wypadnięcia z okna wysokiéj izby. — **Ochozyjasz**, syn i następca Jorama, król judzki, oddawał cześć bałwanom; spólnie z Joramem, królem izraelskim, przedsięwziął 876 przed Chr. wyprawę przeciwko Hazaelowi, królowi Damaszku, w któréj zginął.

O'Connel (Daniel), agitator irlandzki, porów. życiorys Moriarty'ego (1843); Cusacka *„The Liberator“* (1872), oraz tegoż *„The speeches and public letters of the Liberator“* (2 t., 1875).

Oczapowski (Józef Bogdan), spółczesny ekonomista, profesor b. szkoły głównéj warszawskiéj a obecnie uniwersytetu krakowskiego; oprócz rozpraw pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, wydał: *„Celniejsi pisarze umiejętności skarbowéj“* (1868); *„Rzecz o dochodach państwa“* (1871); *„Opodatkowanie cudzoziemców“* (1871); *„Ogólne i szczególne źródła fizyjologii politycznéj, czyli nauki o naturze państw“* (t. r.); *„Rys encyklopedyi nauk politycznych“* (1871 i następ.); *„Zakres i osnowa prawa politycznego czyli państwowego“* (1873 r.); *„Wpływ klimatu na państwo“* (1873); *„Układ i metoda prawa politycznego i polityki ustroju“* (1873); *„Władza i układ państwa. Zarysy polityki i porównawczego prawa konstytucyj.“* (część 1 i 2, 1875—7) i in.

Oda, druga żona Mieczysława I polskiego, córka Teodora, margrabiego Miśnii, mniszka w klasztorze Kalam, zkąd porwał ją Mieczysław po śmierci Dąbrówki. Była matką kilkorga dzieci, z któremi wygnaną została z Polski przez pasierba swego Bolesława, osiadła 992 w Rzymie, poczem wróciła do klasztoru w Szwajcaryi, gdzie † 1023.

Odbijanie, ob. odbicie.

Odd Fellows, stowarzyszenie filantropijne, założone około 1780 w Liwerpoolu na wzór lóż masońskich, liczy w Anglii około 4,000 lóż i 800,000 członków; rozprzestrzenione także i w Niemczech.

Odesa, ma około 181,000 m.; przemysł ożywiony, 1874 r. w 166 fabrykach wyprodukowano za $14^1/_2$ mil. rubli; wartość przywozu (1874) wynosiła 51 mil. rub., wywozu zaś 42 mil. rub.

Odojewski (Włodzimierz, ks.), powieściopisarz rossyjski, ur. 1803, † 1869 w Moskwie, był dyrektorem biblijoteki publicznéj w Petersburgu, w końcu senatorem; ob. dz. główne.

Odrowążowie, starożytny ród polski, wspominany w dziejach od 1140 r., pochodzący z Morawii. Z członków tego rodu, oprócz słynnych w kościele *Jacka*, *Iwona* i *Czesława* (ob. św. *Jacek*, *Iwo Odrowąż* i *Czesław błogosławiony* w dz. gł.) odznaczyli się: *Piotr*, wojewoda podolski, któremu Władysław Jagiełło nadał Podole i część Rusi; walczył on w Prusiech przeciwko Krzyżakom, na Węgrzech w sprawie Władysława Warneńczyka, poczem wysła-

ny na Wołoszczyznę dla przywrócenia księcia Aleksandra, stoczył bitwę z Bogdanem, w któréj poległ 1450.—Brat jego *Jędrzéj ze Sprowy*, wojewoda ruski, odznaczył się w wojnie z Krzyżakami, Tatarami i Wołochami; od wojewody Piotra odbierał przysięgę dla Kazimierza.—*Stanisław ze Sprowy*, syn Jana, wojewody ruskiego, 1518 kasztelan żarnowski, 1520 biecki, 1534 lwowski, 1536 wojewoda bełski, 1538 ruski, † 1546 r. Drugą jego żoną była ostatnia z rodu panujących książąt mazowieckich Anna, córka księcia Konrada. Na sejmie piotrkowskim 1537 występował z powodu odebrania żonie jego oprawy na Mazowszu, przyczem zarzucał, że i jemu niesprawiedliwie zabrano dobra i starostwa. Córka jego i Anny *Zofija*, ur. 1540, † 1580, zaślubiona była najprzód Janowi Spytkowi Tarnowskiemu, wojewodzie sieradzkiemu, powtórnie zaś Janowi Kostce, wojewodzie sendomirskiemu.

Odyn, *Odin*, skandynawska nazwa bóstwa, zwanego przez plemiona saskie *Wodan*, przez górnoniemieckie Wuotan, ob. art. *Wodan* i *Niemiecka mytologija*, w dz. głów.

Oertel (Filip Fryderyk Wilhelm), pisarz niemiecki, † 1867; oprócz wymienionych wydał jeszcze „*Reinische Dorfgeschichten*" (2 wyd., 3 t., 1877).

Oetker (Fryderyk), publicysta i polityk niemiecki, ur. 1809 w Rehren, od 1859 redaktor czasopisma *Hessische Morgenzeitung*, jako członek pruskiéj izby deputowanych i sejmu niemieckiego należy do stronnictwa narodowo-liberalnego. Wydał: „*Helgoland*" (1855); „*Belgische Studien*" (1876); „*Lebenserinerungen*" (2 t., 1877—8); „*Verfassung und Recht auf Helgoland*" (1878).

Oettinger (Józef), spółczesny lekarz, ur. 1818 r. w Tarnowie w Galicyi, studyjował medycynę w uniwersytecie jagielońskim w Krakowie, w którym obecnie wykłada historyję medycyny; przytem jest głównym lekarzem szpitala starozakonnych, radcą m. Krakowa i członkiem akad. umiejętności. Między innemi wydał: „*Josephi Strutii, medici posnaniensis vita*" (1843); „*Umiejętność lekarska w obec szkół*" (1863) i in.

Ohsson (Konstanty, baron) † 1852; oprócz wymienionego w gł. dziele wydał jeszcze: „*Des peuples du Caucase et des pays au nord de la mer noir et de la mer caspienne*" (1828).

Okazyjonalizm, ob. Geulint (Arnold).

Okeanos, ob. Oceanus.

Oken (Wawrzyniec), filozof i badacz natury, ur. 1779 (nie 1799, jak podano w gł. dz.).

Okeński (Władysław), pseudonim Świętochowskiego Aleksandra (ob. w supl.).

Okraszewski (Stanisław), pisarz polski, ur. 1785 w Lubelskiém, † 1865 we wsi Tychowsku, w pow. ostrogskim gub. wołyńskiéj; ob. dz. głów.

Okrzeja, wieś w gub. siedleckiéj, pow. łukowskim, niegdyś miasteczko, po zburzeniu przez Szwedów zamieniona na wieś, była własnością Grotów z Ostrowca, Leśniowolskich, Ossolińskich a w końcu Cieciszewskich, nie zaś Mikołaja Reja z Nagłowic, jak podano w gł. dziele. Wiadomość o kościele, tamże podana, odnosi się do *Okszy* teraz *Oksy*, wsi a niegdyś miasteczka, nad rz. Nidą, w gub. i pow. kieleckim, własności Mikoła Reja, wyniesionéj na miasto 1554 r., w w. XVII zamienionéj na wieś.

Oksza, wieś w pow. i gub. kieleckiéj, niegdyś własność Mikołaja Reja, ob. *Okrzeja* (w suplem.).

Oksza (herb), biały topór czyli siekiera, w polu czerwoném, ostrzem w prawą stronę tarczy prosto postawiony, na hełmie. nad koroną takiż topor ale końcem utkwiony w koronę; nadany 1103 przez Bolesława Krzywoustego mężnemu rycerzowi z rodu Werszowców czeskich, który przedtem używał herbu *Bradacice* lub *Bratczyce*, t. j. dwie okeze toporzyskami na krzyż, w polu czerwonem.

Okszyc (herb), toż co Oksza (ob. w supl.).

Olbers, astronom, w dz. głów. nie podano imion: Henryk Wilhelm Mateusz.

Oldenburg, w. księstwo i państwo związkowe niemieckie, ma 6,399 kilm. kw. (116 m. kw.) i przeszło 319,000 m.; flota handlowa (1875 r.) składała się z 361 statków, mających 53,157 ton. objętości. Długość dróg żelaznych wynosiła 325 kilm. *Zakłady naukowe*: 4 gimnazyja, 1 progimnazyjum, 9 szkół realnych i wyższych, 2 miejskie, 2 seminaryja i 600 szkół ludowych. Podług budżetu na 1876 dochody były obliczone na 8,519,800 marek, wydatki na 7,059,624 marek; dług państwowy t. r. wynosił 34,283,782 marek. Porówn. jeszcze: Böse'go „*Das Grossherzogthum O.*" (1863); Kollmanna „*Das Herzogthum O. in seiner wirtschaftlichen Entwickelung während der letzten 25 Jahre*" (1878).

Olendzki (Władysław M.), spółczesny pisarz, doktór filozofii, nauki uniwersyteckie pobierał w Berlinie, poczem 1872—3 redagował w Poznaniu *Tygodnik wielkopolski*, obecnie przebywa w Warszawie, pisze kronikę do *Niwy* (pod pseudonimem *Jacka Soplicy*) oraz jest spółpracownikiem *Echa*. Oddzielnie wydał „*Historyja nauk politycznych od XVI wieku do najnowszych czasów*" (cz. I „*Teoryje polityczne XVI w.*", 1872).

Oleśnicki (Zbigniew), por. Kętrzyńskiego „*O Z. O., wojewodzie sędomierskim*" (w *Spraw. zakł. Ossol.* za r. 1878).

Oleszczyński (Seweryn), kaligraf i litograf, † r. 1876.—**Oleszczyński** (Władysław), rzeźbiarz, † 1866 w Rzymie; życiorys w *Tyg. ilustr.*, N. 345 z 1866 r. —**Oleszczyński** (Antoni), rytownik, † 1879 w Paryżu.

Oliphant (Lawrence), podróżnik i pisarz angielski, urod. 1831 na w. Cejlan, zwiedziwszy Indyje, przybył do Anglii i był czas jakiś adwokatem; 1852 udał się do Rossyi, zwiedził Ural, Kaukaz i Krym i podróże swe opisał w dziele „*The Russian stores of the Black sea*". 1857 towarzyszył lordowi Elgin do Chin i ogłosił „*A narrative of the Earl of Elgin's mission to China and Japan*" (przekł. polski 1862). Powołany na sekretarza legacyi w Yeddo, skutkiem otrzymanéj rany podczas napadu bandy rabusiów, musiał powrócić do Anglii. Oprócz wymienionych, wydał: „*The Caucasian compaigne of Omer Pasha*" i „*Patriots and Filibusters*".

Oliphant (Małgorzata) z domu *Wilson*, romanso-

pisarka angielska, ur. 1818 w Liverpool; wydała liczne romanse, w których wybornie maluje życie wiejskie, oraz prace bijograficzne. Z nowszych jéj powieści, drukowanych po większéj części w kolekcyi Tauchnitza, ważniejsze: „*Carita*“ (3 t., 1877); „*Young Musgrave*“ (3 t., 1877); „*The makers of Florence: Dante, Giotto, Savanarola*“ (2 wyd., 1877); „*Mrs. Arthur*“ (3 t., 1877), z prac zaś bijograficznych: „*Life of Edward Irving*“ (4 wyd., 1865) i inne.

Olivier (Justus Daniel), poeta ludowy szwajcarski, ur. 1807 w Eysins (kantonie Waadt), † 1876 w Genewie; wydał poezyje p. t. „*Chansons lointaines*“ (2 wyd., 1854) oraz nowelle.

Oliwa, miejscowość w regencyi i powiecie gdańskim, około 3,300 m.; tutejsze opactwo cystersów zniesionem zostało 1829; porów. dz. gł.

Olizarowski (Tomasz August) † 1879 w Paryżu.

Ollech (Karol Rudolf von), generał pruski, urod. 1811 w Graudenz, 1853 major sztabu generalnego, 1861 komendant korpusu kadetów, 1866, jako dowódca brygady, był ciężko ranny pod Skalicami, 1870 generał piechoty i dyrektor akademii wojskowéj, od 1878 gubernator domu inwalidów w Berlinie. Wydał cenne prace z zakresu historyi wojennéj, jak: „*Friedrich d. Gr. von Kollin bis Leuthen*“; „*Feldzug der Nordarmee 1813*“; „*Geschichte des Feldzugs von 1815*“; „*General Reyhers Leben*“ i in.

Olszewski (Karol), spółczesny chemik, ur. 1846 w Broniszowie w Tarnowskiém, kształcił się w gimnazyjum w Tarnowie, następnie w uniwersytecie jagiellońskim (1866—70). W 1871 r. został tamże asystentem chemii, poczém pracował jeszcze w Heidelbergu i zwiedził ważniejsze pracownie niemieckie. W 1873 został docentem chemii, w 1876 r. prof. nadzwyczajnym w Krakowie. Prace jego ogłoszone w pismach Towarz. nauk. krak. i Akad. umiej. krak. są: „*Rozbiór chemiczny wód studziennych i rzecznych krak.*“ (1871); „*Wpływ temperatury na przewodnictwo galwaniczne wody*“ (wraz ze Skibą 1874); „*Bateryja galwaniczna nowego pomysłu*“ (1875 r.); „*Bateryja galw. o dwóch płynach*“ (1875); „*Rozbiór wody żelazistéj ze Zwierzyńca*“ (r. 1876); „*Przyczynek do wykrycia arsenu przy rozbiorach sądowych za pomocą prądu elektrycznego*“ (1876); „*O połączeniach ksantogenowych alkoholu izopropylowego*“ (w *Czasop. aptekarskiém* 1873).

Omalius d'Halloy (Jan Chrzciciel Julijan d'), geolog i etnolog, ur. 1795 r. w Leodyjum, za rządów francuskich spełniał rozmaite urzędy, za panowania holenderskiego był gubernatorem prowincyi Namur, od 1848 członek a od 1851 prezes senatu belgijskiego; † 1875 w Brukseli. Wydał: „*Éléments de géologie*“ (1831; 3 wyd., 1839); „*Introduction à la géologie*“ (1833); „*Précis élémentaire de géologie*“ (1843, 2 wyd., 1868); „*Abrégé de géologie*“ (1853; 7 wyd., 1863); „*Des races humaines, ou éléments d'ethnographie*“ (1845; 4 wyd., 1859).

O'Meara (Barry Edward), przyboczny lekarz Napoleona I na w. św. Heleny, ur. 1786 w Irlandyi, ob. dz. gł.

Omsk, m. w Syberyi, ma przeszło 30,000 m.

Omladina (po serbsku młodzież), związek serbski, dążący do zjednoczenia i wyzwolenia wszystkich Serbów, początkowo stowarzyszenie, zawiązane 1848 pomiędzy studentami w Presburgu, od r. 1866 czynne na polu polityczném w Serbii i Banacie, doszło w końcu do władzy w księstwie serbskiém i popchnęło ks. Milana do wojny z Turcyją. Organami O. są czasopisma *Istok* w Belgradzie i *Zastava* w Nowym Sadzie; z agitatorów najcelniejsi: Mileticz, Jowanowicz, Risticz i in.

Oncken (Wilhelm), historyk niemiecki, ur. 1838 w Heidelbergu, od 1866 profesor w Giessen, 1874—77 członek sejmu niemieckiego. Wydał: „*Athen und Hellas*“ (2 t., 1865—66); „*Die Staatslehre des Aristoteles*“ (2 t., 1870—5); „*Oesterreich und Preussen im Befreiungskrieg*“ (t. 1, 1876).

Oophoritis, zapalenie jajnika (ob.), powstaje najczęściéj przez nieprawidłowości w miesiączkowaniu, płciowe podrażnienia i w stanie połogowym. Towarzyszy mu ból z jednéj lub drugiéj strony brzucha, gorączka; niekiedy dochodzi do ropienia i zniszczenia właściwéj tkanki jajnika. Zwykle choroba kończy się pomyślnie w ciągu kilku tygodni. Leczy się za pomocą baniek ciętych, okładów ciepłych, jodynowania, a niekiedy i przecięcia nożem.

Opaliński (Łukasz) ur. 1612, ob. dz. głów.

Opiekun *główny*, *przydany*, ob. Opieka.

Oppenheim (Henryk Bernard), pisarz niemiecki, ur. 1819 w Frankfurcie nad Menem, brał czynny udział w ruchach 1848, poczem do 1860 przebywał za granicą, obecnie mieszka w Berlinie; od 1878 r. członek sejmu niemieckiego. Wydał: „*System des Völkerrechts*“ (3 wyd., 1866); „*Vermischte Schriften*“ (2 t., 1866—69); „*Der Kathedersocialismus*“ (2 wyd., 1873); „*Waldeck*“ (1873).

Oran, prowincyja w zachodniéj Algeryi, ma (r. 1875) około 524,000 m. (w téj liczbie 41,000 Francuzów), miasto zaś przeszło 40,000 m. Od 1509—1792 należała do Hiszpanii, następnie do Turcyi; por. dz. gł.

Oranje-Rivier, rzeczpospolita w połudn. Afryce, ma około 57,000 m.; w r. 1875 dochody wynosiły 103,091 funt. szt., wydatki—95,682 f. szt.; dług państwowy—32,923. Wartość wywozu w tymże r. wynosiła 1,530,883 f. szt., przywozu zaś 697,025 funt. szt.

Orbigny (Karol d'), naturalista, † 1876 w Paryżu.

Orda (Napoleon), kompozytor muzyczny, literat i rysownik, ur. 1807 w Worocewiczach w gub. grodzieńskiéj, nauki gimnazyjalne pobierał w Swisłoczy, uniwersyteckie zaś w Wilnie, 1831 służył wojskowo; ob. dz. głów. Oprócz wymienionych tamże, wydał: „*Album dzieł kompozytorów polskich*“ (1838); „*Album widoków guberníj: grodz., wileńs., mińskiéj, kowieńskiéj, wołyńskiéj, podolskiéj i kijowskiéj* i t. d.“ (Seryja 1—4, 1875—8).

Orell Antoni I, król Araukanów (*Antoni Tonnens*), awanturnik francuski, poprzednio notaryjusz w Périgueux, przez czas dłuższy przebywał w Chili, 1861 wybrany był przez Araukanów na króla i przyjął imię *Orélie Antoine*, wkrótce jednak pojmany przez

władze chilijskie, po krótkiém więzieniu, wygnanym został z kraju; porów. „*Orélie Antoine I, roi d'Araucanie et de Patagonie, son avènement au trône et sa captivité*" (1863). † zdaje się 1878 we Francyi.

Ordalije; z nowszych prac porów. jeszcze Dahna (1857), Pfalza (1865) i Hilsego (1867).

Oregon, jeden ze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnéj, liczy około 102,000 m. (około 11,300 Indyjan i 3,300 Chińczyków).

Oreł, m. gub. w Rossyi, ma około 53,000 m.—*Orłowska gubernija* ma przeszło 1,668,000 m.

Orenburg, m. gub. w Rossyi, ma przeszło 45,500 m.—*Orenburgska gubernija* liczy przeszło 926,000 mieszk.

Orfeon, *Orfeum*, nazwa stowarzyszeń poświęconych muzyce i śpiewowi, jakotéż lokalów takich stowarzyszeń, ztąd często w ogólności nazwa miejsc rozrywki.

Orissa, prowincyja w Indyjach Wschodnich, ma na przestrzeni 22,568 kilom. kw. około 3,162,500 m., do czego należy dodać państwa lenne, mające 39,338 kilm. kw. i 1,155,500 m.

Orkisz (Józef), lekarz, † 1878 w Rawie; oprócz wymienionych w gł. dz. wydał jeszcze: „*Gorączka tyfusowa, czem jest i jak ją leczyć*" (1875) i „*Kokłusz, natura jego i sposób leczenia*" (t. r.).

Orléans, m. francuskie, ma (1876) około 50,000 m. (jako gmina przeszło 52,000 m.).

Orłow (Mikołaj, książę), dyplomata rossyjski, 1870 był przez kilka miesięcy posłem w Wiedniu, poczém 1872 został posłem w Paryżu i na stanowisku tém dotychczas pozostaje, ciesząc się opiniją wykształconego, rozumnego i liberalnego człowieka; porów. dz. głów.

Ornatskij (*Ambroży, Ambrozij*), historyk kościelny rossyjski, ur. 1778 w powiecie czerepowieckim, † 1827 r. w klasztorze biełozierskim; kształcił się w akademii aleksandro-newskiéj, od 1819—25 był biskupem penzeńskim i saratowskim. Wydał: „*Istorija rossijskoj jerarchii*" (7 t., Moskwa 1807—15), pierwszą poważną pracę na polu dziejów kościoła rossyjskiego.

Orpiszewski (Ludwik), powieściopisarz i publicysta, urodz. 1805 w Krzewiu na Mazowszu, † 1875 w Lozannie w Szwajcaryi; ob. dz. głów.

Orsowa Nowa, podczas wojny 1876—7 pozostała w ręku Turków. Na podstawie pokoju w San-Stefano Turcy musieli opuścić fortecę, ponieważ jednak nie zastrzeżono w czyje miała przejść posiadanie, przeto wydali ją 25 Maja 1878 Austryjakom.

Orzechowski (Konrad), statystyk, urodz. 1825 r. w Galicyi, † 1875 w Krakowie, gdzie był naczelnikiem biur pomocniczych przy sądzie karnym; wydał: „*Przewodnik statystyczno-topograficzny i skorowidz obejmujący wszystkie miejscowości w królestwie Galicyi*" (1872) i „*Dodatek do przewodnika*" (1873).

Orzelska, córka Augusta II, w dz. głów. nie podano imienia *Anna*, ur. 1707, 1730 wydana za Karola Ludwika ks. Holsteinbech, rozwiedziona 1733, mieszkała w Rzymie i tam † 1769. Porów. Bartoszewicza „*Pani błękitnego pałacu*" (w *Gaz. Warsz.*).

Orzeszkowa (Eliza z *Pawłowskich*), powieściopisarka polska, ur. 1842 w Milkowszczyźnie w Grodzieńskiem, nauki pobierała u pp. Sakramentek w Warszawie, w 17 roku życia wyszła za mąż za obywatela powiatu kobryńskiego, obecnie stale przebywa w Grodnie. Oprócz wymienionych w dz. gł. wydała: „*Ostatnia miłość*" (1868); „*W klatce*" (r. 1870); „*O wpływie nauki na rozwój społeczeństwa*" (1876); „*Pompalińscy*" (1876); „*Mejr Ezofowicz*" (1878) i in. Nadto ogłosiła liczne powieści w czasopismach, jak „*Rodzina Brochwiczów*" (1876) i in.

Osadnik, ob. osada.

Osady *karne, rolnicze, wojskowe*, ob. Osada.

Osenbrüggen (Edward), prawnik niemiecki, wydał jeszcze: „*Kulturhistor. Bilder aus der Schweiz*" (2 wyd., 1867); „*Wanderstudien aus der Schweiz*" (5 t., 1867—76); „*Die Schweiz*" (1876 r.); „*Der Gotthard und das Tessin*" (1877); „*Eine Metamorphose im deutschen Strafrecht*" (1878) i in.

Osiecki (Józef), pisarz ludowy, ur. 1826, wyświęcony 1851 na księdza, był proboszczem w Chociszewie w dyjecezyi płockiéj; porów. dz. gł.

Osiecki (Józef), spółczesny pisarz, urodz. 1827 r. w Dąbrowicy w Galicyi, był czas niejaki inżynierem cywilnym w służbie rządowéj; oprócz wymienionych w głów. dz. wydał powieści: „*Kościuszko w Ameryce*" (1861 r.); „*Zofija Kosakowska*" (1862 r.); „*Zofija Chrzanowska*" (1871), oraz „*Włochy, przewodnik dla podróżnych*" (1870). Od 1879 redaguje w Wiedniu czasopismo humorystyczne *Meteor*.

Osman Pasza (właściwie *Ghazi O. Nury-Pasza*), generał turecki, urod. 1836 r. w m. Tokat w Azyi mniejszéj, po ukończeniu liceum wojskowego w Konstantynopolu przyłączony był 1853 jako porucznik do sztabu głównego. Przed ukończeniem wojny wschodniéj awansował na kapitana i w tym stopniu przeniesiony był 1855 do gwardyi cesarskiéj. 1860 brał udział w uśmierzeniu powstania Druzów, następnie zaś walczył na Krecie, przyczem awansował na pułkownika. Przebywszy potem czas jakiś w Konstantynopolu, wysłany był do do Yemen dla uśmierzenia plemion beduińskich; za okazaną przy tem energiję mianowany 1874 generałem brygady, był następnie szefem sztabu głównego 4 korpusu. Po wybuchu wojny serbsko-tureckiéj, mianowany w Czerwcu 1876 r. generałem dywizyi, objął dowództwo nad korpusem działającym na wschodniéj granicy Serbii, rozbił Leszjanina 3 i 18 Lipca t. r. pod Zajcarem i Wielkim Izworem, za co po zawarciu pokoju w Listopadzie t. r. mianowany został muszyrem. Przy rozpoczęciu wojny rossyjsko-tureckiéj znajdował się na czele 35,000 wojska w Widdynie; w początku Lipca, gdy Rossyjanie posunęli się ku Bałkanom, niespodziewanie rzucił się na lewe ich skrzydło, zajął Plewnę, którą w krótkim przeciągu czasu silnie oszańcował. 20 Lipca odparł z powodzeniem atak gener. Schilder-Schuldnera; 30 t. m. zadał klęskę gener. Krüdener i ks. Szachowskiemu. Również i następny atak 11 i 12 Września, pomimo znacznego powiększenia sił rossyjskich, został odparty przez O., przyczem armija rossyjsko-rumuńska straciła do 16,000 ludzi. Odtąd zmienili Rossyjanie taktykę

przeciwko O. Powołany na szefa sztabu głównego gen. Todleben rozpoczął formalne oblężenie Plewny. Nowa próba ataku, wykonana 16 Października przez Rumunów na redutę Grywicką, świetnie odparta została przez O., za co otrzymał tytuł Ghazi (zwycięzca). Dopiero po zajęciu przez gen. Hurko Górnego Dubnika (24 Paźdz. 1877) a tym sposobem zupełnego osaczenia Plewny i po wyczerpaniu wszelkich zapasów żywności, przedsięwziął O. 10 Grudnia wycieczkę, ażeby sobie otworzyć drogę do Widdynia. Rossyjanie pod gen. Skobelewem zajęli opuszczoną przez Turków Plewnę i O. otoczony i przytem ranny, zmuszony był się poddać. Internowany w Charkowie, uwolnionym został w Lutym 1878, poczem mając sobie powierzone dowództwo nad wojskami zgromadzonemi w Konstantynopolu, przeprowadził reorganizacyję armii; następnie został ministrem wojny i na stanowisku tem dotąd pozostaje. Powodzenie jednak O. wytworzyło liczny zastęp zawistnych, którzy zarzucają mu silne nadużycia w szafowaniu groszem publicznym.

Osmański (Mateusz), pisarz ludowy, ur. 1794 r. w Chełmie; ob. dz. głów.

Ośmiościan, *oktaedr*, bryła ograniczona ośmioma, zwłaszcza równoramiennemi, trójkątami, — częsta postać kryształów (ob.).

Osnabrück, okrąg regencyjny w pruskiéj prowincyi Hanowerze, ma około 278,000 m., miasto zaś około 30,000 m.

Ossoliński (Jerzy). Por. „*Jerzego O., kanclerza w. kor., autobijografija, obejmująca pierwszych 26 lat jego życia*“ (Sprawozdanie z czynności zakładu narodowego imienia Ossolińskich za r. 1875).

Ostaszewski (Spirydyjon), poeta ludowy i literat, † 1875 we wsi Awratynie około Lubaru.

Osterwald (Wilhelm), poeta niemiecki, ur. 1820 w Bretsch, studyjował filologiję w Halli, od 1845 nauczyciel pedagogijum tamże, od 1865 dyrektor gimnazyjum w Mühlhausen; jego poezyje: „*Gedichte*“ (1848; 3 wyd., 1873); „*Im Grünen*“ (1853 r.); „*Deutschlands Auferstehung*“ (1871) odznaczają się świeżém poetyczném natchnieniem, prawdziwym liryzmem i humorem. Nadto wydał: „*Rüdiger von Beklarn*“, tragedyją (1849); „*König Alfred*“, poemat epiczny (1855 r.) i „*Walter und Hildegunde*“, utwór dramatyczny (1867). Wiele z jego pieśni podłożył pod muzykę Robert Franz.

Ostrokrzew, ob. Ostokrzew.

Ostołopow (Mikołaj), pisarz rossyjski, † 1840 r. w Petersburgu.

Ostrowski (Krystyjan Józef) ur. 1810; ob. dz. gł. —**Ostrowski** (Władysław Tomasz) † 1869 w Krakowie.

Ostrowski, pisarz dramatyczny rossyjski, w dz. gł. nie podano imienia *Aleksander*, ur. 1824 w Moskwie, tamże kończył uniwersytet, poczem wyłącznie poświęcił się piśmiennictwu. Nowe wydanie pism O. wyszło w 8 t. (1875).

Ostrzykowski (Bonifacy), pisarz i wierszopis religijny, ur. 1799, wyświęcony 1823 na księdza, był kanonikiem płockim; ob. dz. gł.

Otte (Henryk), archeolog niemiecki, ur. 1808 r. w Berlinie, studyjował teologiję, był od 1858 proboszczem w Fröhden, od 1878 r. emeryt. Wydał: „*Glockenkunde*“ (1858); „*Handbuch der christlichen Kunstarchäologie des deutschen Mittelalters*“ (4 wyd., 1863—68; wyciąg 1855); „*Archäologisches Wörterbuch*“ (1857; 2 wyd., 1876); „*Archäologischer Katechismus*“ (1858; 2 wyd., 1872); „*Geschichte der deutschen Baukunst von der Römerzeit bis zur Gegenwart*“ (t. 1, 1861—74). Nadto od 1856 do 60 wydawał spólnie z Ferd. Quastem *Zeitschrift für christliche Archäologie und Kunst.*

Otto (Leopold), teolog ewangielicki polski, do r. 1875 przebywał w Cieszynie, poczem powrócił do Warszawy.

Oubril (Paweł), dyplomata rossyjski, od 1848 r. sekretarz poselstwa w Wiedniu, 1853 brał czynny udział w konferencyi wiedeńskiéj, mającéj na celu załatwienie kwestyi wschodniéj, wkrótce po ukończeniu wojny wschodniéj udał się na radcę legacyjnego do Paryża, w końcu od 1863 poseł rossyjski w Berlinie, pozostaje dotychczas na tém stanowisku, starając się utrzymać dobre stosunki Rossyi z Niemcami.

Ouida, pseudonim powieściopisarki *Ludwiki de la Ramée*, (ob. w supl.).

Owen (Robert Dale), syn angielskiego reformatora społecznego, † 1877 w New Yorku; urod. 1801 (nie zaś 1804, jak podano w gł. dz.).

P.

Pae, generał polski, w dz. gł. nie podano imienia: Michał, ur. 1780 w Strasburgu, † 1835 w Smyrnie; wcześnie wstąpiwszy do wojska francuskiego, odbył z odznaczeniem wszystkie kampanije i otrzymał stopień generała w sztabie Napoleona; 1814 wziął dymisyję, wrócił do kraju i objąwszy dobra przodków, wspierał rolnictwo, zakładał fabryki, budował wspaniałe pałace, między innemi w Dowspudzie i w Warszawie (na ulicy Miodowéj), 1825 mianowany był senatorem kasztelanem. O dalszéj jego działalności ob. dz. gł.

Pecci (Joachim), poprzednie nazwisko papieża Leona XIII (ob. w supl.).

Padwa, prowincyja włoska, na (1876) ok. 382,000 m., miasto zaś przeszło 66,000 m.

Paez (Józef Antoni), mąż stanu południowo-amerykański, † 1873 w New Yorku; porów. autobijografiję (2 t., 1867—9).

Pagenstecher (Henryk Aleksander), zoolog, ur. 1825 w Elberfeld, studyjował od 1842 medycynę w Göttingen, Heidelbergu, Berlinie i Paryżu, od 1866 docent akuszeryi przy uniwersytecie heidelbergskim, poświęcił się następnie studyjom zoologicznym i 1862 objął katedrę tego przedmiotu w Heidelbergu. Znacznie podniósł zostające pod jego zarządem muzeum zoologiczne, do czego liczne materyjały zebrał podczas podróży do Włoch, Sycylii, Hiszpanii i wysp Balearskich. Wydał: „*Beiträge zur Anatomie der Milben*“ (2 zesz., 1860—1); „*Die Trichinen*“ (1865); „*Die Insel Mallorca*“ (r. 1867); „*Allgemeine Zoologie*“ (2 t., 1875—78) i in.

Palacki (Franciszek), historyjograf czeski, † r. 1876; oprócz wymienionych wydał jeszcze „*Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkriegs*“ (2 t., 1872—4).

Palembang, rezydentura niderlandzka na wyspie Sumatrze, ma (1876) przeszło 629,000 m.

Palermo, prowincyja włoska, ma (1876 r.) około 656,000 m., miasto zaś blisko 228,500.

Palffy z Erdöd (Aloizy, hr.), b. gubernator Wenecyi, † 1876.

Pâli. Childers wydał „*Dictionary of the Pali language*“ (1875).

Palikao (Karol Wilhelm Apolinary Cousin *de Montauban*, hr. de), generał francuski, † 1878 r. w Paryżu.

Palińska (Salomeja), artystka dramatyczna, ob. Kenig (Salomeja).

Palitzsch (Jan Jerzy) † 1788 w Prohlis.

Palmy; porów. jeszcze, de Kerchove de Denterghema „*Les Palmiers*“ (1878).

Pampasy, porów. Le Longa „*Les Pampas de la République Argentine*“ (1878).

Paludan-Müller (Fryderyk), poeta duński, † 1876.

Pałauzow (Spirydyjon), historyk rossyjski, urod. 1818 w Odessie, † 1872 w Pawłowsku pod Petersburgiem; ob. dz. głów.

Pałuki, północna część dawnéj Wielkopolski, między rzekami Wełną i Notecią, pierwotnie zapełniona mnóstwem jezior i rzeczek, snujących się między moczarami i ługami, otrzymała stąd nazwę krainy *po ługach*, *Paługi*, z czasem P. i pod tą nazwą wspominana w historyi już w XIV w. u tak zwanego archidyjakona gnieźnieńskiego (Jana z Czarnkowa).

Panin (Wiktor, hr.) † 1874.

Pape (Edward Fryderyk), malarz krajobrazów, ur. 1817 r. w Berlinie, od 1853 profesor akademii sztuk pięknych tamże. Z utworów jego odznaczają się zwłaszcza wyborne widoki okolic włoskich i alpejskich oraz obrazy zdobiące ściany nowego muzeum w Berlinie.

Pape (Józef), poeta niemiecki, ur. 1831 w Eslohe w Westfalii, studyjował prawo w Monachijum, Tubindze i Berlinie, od 1866 adwokat i notaryjusz w Büren pod Paderbornem. Wydał poematy epiczne: „*Der treue Eckardt*“ (1854; 3 wyd., 1878); „*Schneewittchen vom Gral*“ (1856; 2 wyd., 1872); tragedyje: „*Herzog Kunrad*“ (1859; 2 wyd., 1864); „*Bertha und Maria*“ (1863; 3 wyd., 1867); nowelle: „*Aus verschiedenen Zeiten*“ (1868); dramaty: „*Das Liebespaar von Andernach*“ (1870); „*Vaterländische Schauspielen*“ (2 wyd., 1875) oraz „*Gedichte*“ (1857; 2 wyd., 1875). We wszystkich tych utworach, okazujących wysoko poetyczną naturę, skłania się do romantyzmu oraz przeprowadza ściśle katolickie ideje. Jeszcze silniejsze tendencyje ultramontańskie objawia w romansie „*Josephine. Glaube, Liebe und Vaterland*“ (1854; 3 wyd., 1868), oraz w poemacie „*Das apokalyptische Weib und ihr Herrschersohn als Sinn der Kirche und ihres Reichs*“ (1868).

Pape-Carpentier (Maryja), znana kierowniczka ochron i dyrektorka szkoły normalnéj żeńskiéj w Paryżu, ur. 1815 r., † 1878; z dzieł jéj ważniejsze: „*Conseils sur la direction des salles d'asile*“ (1845; przekład polski T. Lubomirskiego, 1860); „*Enseignement pratique dans les écoles maternelles*“ (1849); „*Leçons des choses pour les enfants*“ (przekład polski T. Lubomirskiego, 1873) i in.

Papież. Po śmierci Pijusa IX (1878) głową kościoła rzymsko-katolickiego jest obecnie Leon XIII (ob. w Supl.).

Paraguay, rzeczpospolita południowo-amerykań-

ska. Liczba mieszkańców w skutek wojny z Brazyliją ciągle się zmniejszała i podług obliczenia z r. 1876 wynosi około 294,000. Dochody 1875 wynosiły 2,188,236 marek, wydatki 4,028,340; dług (r. 1876) 36,7 mil. marek, do czego dodać należy 944 mil. marek wynagrodzenia kosztów wojennych dla Brazylii, rzeczypospolitéj Argentyńskiéj i Uragwayu. Wartość przywozu (1875): 2,262,380 marek, wywozu zaś 2,430,608. Długość dróg żelaznych wynosi 72 kilm.—*Historyja*. Lopez zginął 1 Marca 1870 (nie 1866, jak podano w gł. dz.). Pokój zawarto dopiero 1872, poczem 1876 wojska nieprzyjacielskie opuściły kraj. Od 1871 do 1874 był prezydentem Jovellanos; 1874 r. wybranym został Jan Chrzciciel Gill, zamordowany 12 Kwietnia 1877, poczem 25 Listopada 1877 r. objął władzę Ignacy Uriarte. Porów. jeszcze Lambela „*Le P.*“ (1878); dzieła Schneidera „*Der Krieg der Triplealliance gegen die Republik P.*“ wyszedł t. 2 i 3 (1875).

Parent-Duchatelet (Aleksander Jan Chrzciciel), lekarz francuski, ur. 1790 w Paryżu, † 1836, zasłużył się zwłaszcza pracami z zakresu hygieny publicznéj. Między innemi wydał: „*Essai sur les cloaques de Paris*“ (1824); „*Hygiène publique*“ (1836); „*De la prostitution dans la ville de Paris*“ (2 tomy, 1826) i in.

Parieu (Maryja Ludwik Piotr Feliks Esquiron de), statysta i pisarz francuski, od 1876 senator, zasiada na prawicy. Oprócz wymienionych, wydał jeszcze: „*Essai sus la statistique agricole du département de Cantal*“ (4 wyd., 1875); „*Gustave Adolphe*“ (t. r.).

Paris (Gaston), uczony francuski, urodz. 1839 r. w Avenay, profesor w *École des hautes études* w Paryżu; oprócz wymienionych w gł. dziele wydał jeszcze zabytki języka francuskiego.

Parisius (Ludolf), pisarz niemiecki, ur. 1827 r. w Gardelegen, od r. 1858 sędzia okręgowy tamże, 1864 usunięty z powodu agitacyi wyborczéj w duchu liberalnym, od 1861 członek izby poselskiéj pruskiéj, od 1867 r. sejmu niemieckiego. Wydał: „*Kommentar zum preussischen Genossenschaftgesetz*“ (1867); „*Kommentar zum norddeutschen Genossenschaftsgesetz*“ (1868); „*Ein preusischer Kultusminister, der seinen Beruf verfehlt hat*“ (15 wyd., 1871) oraz romanse: „*Pflicht und Schuldigkeit*“ (2 t., 1872); „*Ein Freiheitsmüder*“ (1873).

Parker (Jan Henryk), historyk sztuki, ur. 1806 w Londynie, początkowo księgarz, następnie kustosz muzeum Ashmoleana w Oxfordzie; wydał: „*Glossary of terms used in Grecian, Roman, Italian and Gothic architecture*“ (5 wyd., 3 t., 1850); „*An introduction to the study of Gothic architecture*“ (5 wyd., 1877); „*The archeology of Rom*“ (12 tomów, 1874—77).

Parma, prowincyja włoska, liczy (1876) przeszło 269,000 m., miasto zaś 42,000 m. Dzieje ks. P. napisał Affo (4 t., 1792—95) i Scarabelli (2 t., 1858).

Paryż, stolica Francyi, ma (1876) ok. 1,989,000 m.; w 1873 liczyło się 76,216 budynków. W 1878 odbyła się, ze świetnem powodzeniem, wystawa powszechna. Z dzieł odnoszących się do opisu i historyi P. porów. jeszcze: „*Paris. Guide, par les principaux écrivains et artistes de la France*“ (2 t., 1867; przekład niem., 5 t., 1870); Du Campa „*Paris, ses fonctions, ses organes*“ (6 t., 5 wyd., 1876); dzieje: Lebeufa (15 t., 1754—58; nowe wyd., 4 t., 1863 i nast.); Gabourda (4 t., 1863—5); Arago (2 t., 1867); „*Histoire générale de la ville de Paris*“ (od 1866, urzędowe).

Pas de Calais, departament francuski, ma (1876) przeszło 793,000 m.

Pasteur (Ludwik), chemik francuski, oprócz wymienionych w gł. dz. wydał jeszcze: „*Études sur le vin*“ (2 wyd., 1872); „*Études sur la bière*“ (1876). Obecnie jest profesorem chemii w Sorbonie w Paryżu.

Paszkowski (Józef), wojownik i pisarz, ur. 1787; ob. dz. gł.

Patti (Adelina), śpiewaczka, wyszła 1868 za markiza de Caux, z którym się 1877 po skandalicznym procesie rozwiodła.

Patmos, wyspa na morzu Egejskiém, podług najnowszych danych na 41 kilom. kw. (0,75 m. kw.) przestrzeni, 14 miejscowości zamieszkałych z 500 domami i około 4,000 m.

Paul (Oskar), pisarz muzyczny, ur. 1836 w Freiwaldau, od 1867 profesor muzyki w uniwersytecie lipskim; wydał: „*Die absolute Harmonik der Griechen*“ (1867); „*Geschichte des Klaviers*“ (1868 r.), „*Handlexicon der Tonkunst*“ (2 t., 1869—73) i in.

Pauler (Teodor), mąż stanu węgierski, ur. 1816 w Budzie, od 1848 profesor prawa w Peszcie, 1871 minister oświecenia publicznego, od 1872—75 minister sprawiedliwości.

Paümann (Wilhelm, baron), tłumacz utworów polskich na język niemiecki, ur. we Lwowie i tamże się kształcił; następnie pracował w biblijotece Ossolińskich. W r. 1848 przeniósł się do Wiednia, gdzie dotąd zamieszkuje. Tłumaczył „*Pierwéj Mama*“, komedyję Korzeniowskiego; „*Twardowskiego*“, „*Farysa*“, „*Alpuhara*“ Mickiewicza i „*Wiesława*“ Brodzińskiego.

Pauthier (Jan Piotr Wilhelm), oryjentalista francuski, ur. 1801 r. w Besanson, † 1873 w Passy pod Paryżem; służył początkowo wojskowo, poczém od 1830 poświęcił się badaniu języków wschodnich i pod kierunkiem Rémusata wykształcił się na jednego z pierwszych sinologów. Oprócz kilku utworów poetycznych, jak „*Helléniennes, ou Élégies sur la Grèce*“ (1825); „*Mélodies poétiques*“ (1826) i in., wydał: „*Doctrine du Tao*“ (1831); „*Ta-Hio*“ (1837); „*Description historique et géographique de la Chine*“ (2 tomy, 1837—53); „*Les livres sacrés de l'Orient*“ (1840; nowe wyd. 1857); „*Quatre livres de philosophie morale et politique des Chinois*“ (1841; 4 wyd., 1852); „*L'inscription syro-chinoise de Singan-fou*“ (1858); „*Histoire des relations politiques de la Chine avec les puissances occidentales*“ (1859 r.); „*La médicine, la chirurgie, etc. en Chine*“ (1860); „*Le livre de Marco Polo*“ (1865) i „*Mémoires sur l'antiquité de l'histoire et de la civilisation chinoise*“ (1869). Nadto przełożył epizod z Mahabharaty „*Savitri*“ (1841 i 42).

Pawija, prowincyja włoska, ma (1876) przeszło 469,600 m.

Pawiński (Adolf), spółczesny historyk i archeolog, ur. 1840 w Zgierzu, nauki gimnazyjalne pobierał w Piotrkowie, następnie studyjował historyję w Petersburgu i Dorpacie; 1865 wysłany za granicę, przebywał przez dwa lata w Berlinie i Getyndze, gdzie się doktoryzował. Po powrocie został docentem historyi powszechnéj w szkole głównéj warsz., następnie profesorem uniwersytetu, jednocześnie od 1875 jest naczelnikiem archiwum głównego król. polskiego. Oprócz wielu rozpraw, pomieszczonych w czasopismach polskich, niemieckich i rossyjskich, wydał: „*Zur Entstehungsgeschichte des Consulats in den Comunen. Nord- und Mittel-Italiens*" (1867 r.); „*Kilka słów o Buckle'u*" (1869); „*O niemieckom prawie w Polsze i Litwie Władimirskago Budanowa*" (1871); „*Połabskie Sławianie*" (1871); „*Notatki kupca krakowskiego*" (1872); „*W sprawie narodowości Kopernika*" (1873); „*Serbija*" (1874 r.). Gorliwie zajmuje się przytém archeologiją przedhistoryczną i cenne w tym przedmiocie rozprawy pomieszcza w czasopismach, między innemi *O cmentarzysku w Dobryszycach* (1875), które rozkopał, *O zjeździe archeologów w Kijowie* (1875), *O kongresie międzynarodowym antropologii i archeologii przedhistorycznéj w Peszcie* (1876) i in. Nadto wydał: „*Pamiętniki Marcina Matuszewicza*" (4 t., 1875—76); „*Dzieje zjednoczenia Ormian polskich z kościołem rzymskim w XVI w.*" (1876 r., jako tom 2 „*Źródeł dziejowych*"); „*Stefan Batory pod Gdańskiem*" (1877, t. 3-ci); „*Początki panowania Stefana Batorego*" (1877, t. 4 tychże) i in. Oprócz tego pod jego kierunkiem wyszedł przekład Macaulay'a „*Dziejów Anglii*" (10 t., 1873—4) i Zeissberga „*Dziejopisarstwo polskie wieków średnich*" (2 t., 1877).

Pawlicki (Stefan), spółczesny filozof, ur. 1839 w Gdańsku, studyjował na uniwersytecie wrocławskim, od 1864 był docentem szkoły głównéj warszawskiéj, poczem 1869 wstąpił w Rzymie do zgromadzenia Zmartwychwstańców. Wydał: „*De Schopenhaueri doctrina et philosophandi ratione*" (1865); „*Szkoła Eleatów*" (1867); „*Abelard i Heloiza* (t. r.); „*Wyprawa filozofów*" (t. r.); „*Materyjalizm w obec nauki*" (1870 r.); „*Antropologija przedhistoryczna i chronologija Mojżesza*" (1871); „*Człowiek i małpa*" (1872); „*Mózg i dusza*" (2 wyd., 1874); „*Lassalle i przyszłość socyjalizmu*" (1874); „*Studyja nad Darwinizmem*" (2 wyd., 1875); „*Kilka słów o podstawie i granicach filozofii*" (1878) i in.

Pawlikowski (Jan Gwalbert), zasłużony starożytnik i zbieracz zabytków krajowych, urod. 1792 r. w Przemyślu, † 1852 we Lwowie; po ukończeniu nauk w Wiedniu, urzędował tamże w kancelaryi nadwornéj, następnie we Lwowie, poczém był przez lat kilkanaście zastępcą kuratora zakładu Ossolińskich we Lwowie, w końcu osiadł w dobrach swych Medyce, gdzie urządził wzorowe gospodarstwo, słynny ogród i posiadał znakomite zbiory rycin i starożytności polskich. Ogłosił „*O rytownikach polskich*" (w *Czasopiśmie Ossolińskich*, 1829 i 30) oraz kilka broszur ekonomicznych.

Payer (Julijusz), podróżnik, ob. Peyer.

Pázmány (Piotr *de Panasz*) † 1637.

Peabody (Jerzy), słynny filantrop, urod. w South Davers (Massachusetts), † 1869 w Londynie, gdzie od 1843 zamieszkiwał jako bankier. Poczynił wspaniałe ofiary na rzecz nauki i nauczania, oraz dla podniesienia stanu robotniczego w Ameryce i Anglii. Rodzinne jego miasto na cześć jego nazwane zostało *Peabody*.

Pedometr toż co odometr (ob.).

Pedro II, cesarz brazylijski, spędził lata 1876—7 na podróży po Ameryce płn. i Europie, zachwycając Europę demokratycznemi swemi zwyczajami oraz wysokiém wykształceniem.

Pekari, ob. Świnia.

Pekin. Według nowych wskazówek liczba mieszkańców ocenia się obecnie tylko na 800,000. Porów. Rochechouart „*Pekin et l'interieur de la Chine*" (1878).

Pelikan (Eugenijusz), chirurg, † 1878 w Aleksandropolu.

Pelletan (Piotr Klemens Eugenijusz), wybrany 1876 członkiem senatu, zasiadł na skrajnéj lewicy. Ogłosił jeszcze „*Napoleon III*", w *Musée biographique*; „*Elysée, voyage d'un homme à la recherche de lui même*", w *Rappel* (1876—7). W 1877 otrzymał od akademii nagrodę za dzieło „*Pasteur du desert*".

Pelouze (Teodor Julijan) † 1867.

Pence, ob. penny.

Pereire (Izaak) † 1874.—P. (Emil) † 1875.

Perels (Emil), inżynier, ur. 1837 r., został 1865 nauczycielem teoryi machin rolniczych w Berlinie, 1867 prof. w Halli, 1873 w Wiedniu; popiera wprowadzanie machin do rolnictwa. Ogłosił: „*Handbuch zur Anlage und Konstruktion landwirtschaftlichen Maschinen*" (1866); „*Anwendung der Dampfkraft in der Landwirtschaft*" (1872); „*Trockenlegung versumpfter Ländereien*" (1877); „*Handbuch des landwirtschaftlichen Wasserbaues*" (1877), oraz wydaje sprawozdania o machinach rolniczych na wystawach przemysłowych.

Perier (August Kazimierz) † 1876.

Persyja. *Handel.* Przywóz wynosi 10—12 mil. rs., wywóz w pomyślnych latach do 14 mil. rs. *Finanse.* Dochody około 13 mil. rs., wydatki przeszło 11 mil. rs.,—z tego na utrzymanie dworu ok. 3 mil. rs. Podatki rolne wynoszą do 25% wartości zbiorów, oprócz opodatkowania bydła; kupcy płacą około 20% dochodu, pogłówne również znaczne.—*Historyja.* Szach zwiedził powtórnie Europę, udając się na wystawę paryzką 1878; tym razem przejeżdżał przez Warszawę; podróż ta jednak, równie jak poprzednia, nie miała wpływu na rozwój i administracyję coraz silniéj ubożejącego kraju. W czasie wojny rossyjsko-tureckiéj P. zachowywała neutralność, okazując jednak przychylne usposobienie względem Rossyi, za poparciem któréj na kongresie Berlińskim uzyskała od Turcyi obszar Kotur (ob. Supl.).

Pertz (Jerzy Henryk) † 1876 w Monachijum.

Peru. *Ludność* (1876) 2,721,000 m. — *Handel.* Wywóz około 45 mil., przywóz ok. 52 mil. rs. *Fi-*

nanse (1875—6 r.) dochody 78$^1/_2$ mil. rs., wydatki 58$^1/_3$ mil. rs., dług 257 mil. rs. Długość linii dróg żelaznych 1876 r.: 1581$^1/_2$ kilometrów.—*Historyja.* W 1872 obrany został prezydentem Pardo, którego rządy liberalne odznaczyły się mnóstwem kosztownych prac publicznych, zwłaszcza budową dróg żelaznych. Od 1876 prezydentem jest Prado. W r. 1877 usiłowania powstańcze generała Pieroli, wspierane przez klerykałów, unicestwione zostały. Przez zazdrość względem poprzedniego prezydenta Prado zbliżył się do ultramontanów, przy wyborach deputowanych 1877 starał się różnemi nadużyciami usunąć liberalnych (cywilistów), a Pardo wygnanym został do Chili. Pomimo to liberalni zwyciężyli i zwrócili się przeciw rządowi, wybrawszy Parda prezesem senatu. Prado był zmuszonym utworzyć ministeryjum liberalne. Usiłowania powstańcze ultromontanów były bezskuteczne. Finanse znajdują się w stanie opłakanym; pomimo to rozwój kraju na polu przemysłowém i naukowém jest niezaprzeczony. W ruchu tym wybitne miejsca zajmują inżynierowie polscy przebywający w P., jak Ernest Malinowski, twórca drogi żelaznéj z Limy do Oroya, Edward Habich, Władysław Kluger (ob.) i Ksawery Wakulski, profesorowie szkoły politechnicznéj, Władysław Folkierski (ob.), dziekan wydziału nauk matematycznych, Tadeusz Stryjeński, architekt, Aleksander Babiński, autor wybornéj mapy P., Konstanty Jelski (ob.), naturalista.

Peruzzi (Ubaldino), mąż stanu włoski, ur. 1822 we Florencyi, któréj był gonfalonierem i burmistrzem 1848—50; w r. 1859 został członkiem rządu tymczasowego toskańskiego, w 1861 ministrem robót publicznych, 1862—4 min. spraw wewnętrznych. Następnie został znowu burmistrzem florenckim, a jako przewódca deputowanych toskańskich odstępstwem swojém od konsorteryi (ob. supl.) przyczynił się do upadku ministeryjum Minghettiego; gdy Florencyja (ob. supl.) zawiesiła wypłatę swych długów, opuścił kierunek zarządu miejskiego.

Peschel (Oskar) † 1875. Na język polski przełożone są jego dzieła: „*Nauka o ludach*“ (tłum. Wisłockiego 1876); „*Historyja wieku odkryć*“ (tłum. Tretiaka Lwów 1879). Nowa seryja jego „*Abhandlungen zur Erd- und Völkerkunde*“ wyszła 1878 r. Bijografiję jego ogłosił Hellwald (1876). Por. też *Wędrowiec*, N. 351 z r. 1876.

Peter (Karol Ludwik), historyk, ur. 1808 r. we Freiburgu, został 1835 r. dyrektorem gimnazyjum, następnie radcą szkolnym w Meiningen, 1853 dyrektorem gimn. w Anklam, 1854 r. w Szczecinie, 1856—73 szkoły w Pforta, od 1873 jest prof. w Jena. Ogłosił: „*Die Epochen der Verfassungsgeschichte der römischen Republik*“ (1841); „*Der Geschichtsunterricht auf Gymnasien*“ (3 t., 1849); „*Geschichte Roms*“ (3 t., 1870—71); „*Römische Geschichte in kürzerer Fassung*“ (1875), oraz tablice chronologiczne historyi rzymskiéj (5 wyd., 1875) i greckiéj (5 wyd., 1877).—Syn jego *Herman* P., ur. 1837 r., od 1875 rektor szkoły książęcéj; wydał: „*Scriptores hist. Aug.*“ (2 t., 1865); „*Veterum hist. Rom. reliquiae*“ (t. 1, 1870) i „*Fasti*“, Owidyjusza (1874).

Petermann (August) † 1878 w Gotha.

Peters (Chrystyjan August Fryderyk) jest od r. 1872 dyrektorem obserwatoryjum w Kiel.—**P.** (Chrystyjan Henryk Fryderyk) odkrył do 1877 r. 22 małych planet.

Petersburg ma 1,325,000 m. Fabryk 621 z produkcyją roczną 83,8 mil. rs. Uniwersytet liczył r. 1875—1,196 studentów. Dochody (1874) 4,953,148 rs., wydatki 4,918,285 rs.

Petersburska konwencyja. W grudniu 1868 zebrał się w Petersburgu kongres przedstawicieli państw europejskich i Ameryki płn. dla naradzenia się nad zastosowaniem w wojnie pocisków pękających z broni ręcznéj, i 13 grudnia t. r. wniósł do prawa międzynarodowego uchwałę pod nazwą P. k., że pociski takie ze względów humanitarnych winny być z użycia wyłączone.

Peucker (Edward) † 1876.

Peyer (Julijusz), w wyprawie 1874 dotarł na saniach do 82° 5′ szerokości płn.; po powrocie osiadł we Frankfurcie nad Menem. Ogłosił „*Die Oesterreichisch-ungarische Nordpolarexpedition 1872—4*“ (1876).

Pękalski (Piotr Franciszek), ur. 1791 w Krakowie, † 1874 tamże; o pracach jego ob. enc.

Pfau (Ludwik), poeta i pisarz niemiecki, urodz. 1821 w Heilbronn, w skutek udziału w ruchach rewolucyjnych 1849 zmuszonym był schronić się do Francyi, gdzie przebywał do 1865, następnie osiadł w Stutgardzie. Ogłosił: „*Gedichte*“ (wyd. zbiorowe 1874); „*Freie Studien*“ (2 wyd., 1874); „*Kunst und Gewerbe*“ (2 t., 1877); „*Das Ulmer Münster Jubiläum*“ (1878) i in.

Pfeiffer (Ludwik Jerzy Karol) † 1877 w Kassel.

Pfretzschner (Adolf), minister bawarski, ur. 1810 w Würzburgu, został 1856 r. radcą w ministeryjum finansów, 1865 ministrem handlu, 1866 min. finansów. W październiku 1872 stanął na czele gabinetu,—należy do stronnictwa umiarkowanie liberalnego i stara się utrzymać dobre stosunki z rządem niemieckim.

Philippson (Marcin), historyk, syn Ludwika P., ur. 1846 w Magdeburgu, jest od 1872 prof. historyi w Bonn; ogłosił: „*Geschichte Heinrichs des Löwen*“ (2 t., 1868); „*Heinrich der IV und Philipp III*“ (3 t., 1871—4).

Phillips (Jerzy) † 1872.

Piacenza, ob. Placencyja.

Piaggia (Karol), podróżnik włoski, ur. 1822 r., udał się w młodym wieku do Egiptu, gdzie przyłączył się do towarzystw handlowych i zdobył znajomość języków i obyczajów miejscowych. Od 1871—6 zwiedził Abisyniję, kraj Galla, okolice morza Czerwonego, żyjąc jako kowal, szewc, stolarz i t. d., i wszędzie gromadząc wiadomości. P. pierwszy zwiedził Niam-niam (1863). W 1876 przyjął udział w wyprawie Gessiego do jeziór Nilowych; zbiory jego etnograficzne z téj podróży zakupiło muzeum berlińskie. Wróciwszy do Włoch, otrzymał od króla złoty medal, ale wkrótce udał się znowu do Afryki i osiadł w Chartum.

Piasecki (Wojciech), artysta dramatyczny, † 1889.

Picard (Ludwik Józef Ernest), wybrany 1876 senatorem dożywotnim, † 1877.

Pichler (Aloizy), teolog, † 1874 w Siegsdorf pod Traunstein.

Pichler (Adolf), poeta niem., ur. 1819 w Erl nad dolnym Innem, jest od 1867 prof. geologii w Inspruku. Słynie zwłaszcza jako liryk: „*Lieder der Liebe*"; „*Gedichte*" (1853 r.); „*Hymnen*" (2 wyd., 1858); „*Epigramme*" (1869); „*Deutsche Tage*" (r. 1870); pisał także tragedyje („*Die Tarquinier*", „*Rodrigo*"), nowelle i podróże. Autobijografiję swą ogłosił 1876.

Piderit (Teodor), pisarz niemiecki, ur. 1826 r. w Detmold, studyjował medycynę, a z powodu udziału w ruchach rewolucyjnych zmuszony udać się do Ameryki, przebywał w Valparaiso jako lekarz. Od r. 1863 przebywa w mieście rodzinném. Filozoficzne jego dzieła: „*Gehirn und Geist*" (1863); „*Wissenschaftliches System der Mimik und Physiognomik*" (1867); „*Die Theorie des Glücks*" (1867) zostały dobrze przyjęte przez krytykę. Następnie zwrócił się do literatury pięknéj i ogłosił: „*Kuriose Geschichten*" (1872); „*Mister Williamsman*", komedyja (1875); „*Charlotte von Wolfenbüttel*", tragedyja (1876) i in.

Piekosiński (Franciszek), spółczesny historyk, członek przybrany akademii krakowskiéj, przyjmuje żywy udział w wydawnictwie *Pomników dziejowych wieków średnich*, do których opracował „*Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiéj św. Wacława*" (cz. I, obejmująca zbiór 371 dyplomatów od r. 1166 do 1386, Krak. 1874), oraz „*Kodeks dyplomatyczny małopolski*", 371 dyplomatów od 1178—1386 (Krak. 1876); razem z Eugenijuszem Janotą wydał „*Zbiór dyplomatów klasztoru mogilskiego pod Krakowem*" (Krak. 1865).

Pieńkiewicz (Adam) † 1859 r. w Kłodawie, gdzie był lekarzem.

Pieńkowski (Karol), poeta, ur. ok. 1836 w Warszawie, † tamże 1877. Kształcił się na uniwersytecie petersburskim, po r. 1863 udał się za granicę, następnie osiadł we Lwowie, a ostatnie lata życia przepędził w Warszawie, gdzie umarł w zupełnéj nędzy w szpitalu. W powieściach swoich: „*Garbusek*", „*Pamiętniki młodéj kobiety*", „*Następstwo*", dramatach: „*Idealni*", „*O zmroku*", „*Wybranka*", i komedyjach: „*Piąty akt*", „*Scena za sceną*", „*Odrodzony*" (przeróbka z Dziwadeł *Kraszewskiego*) uwydatnił niezaprzeczony talent. Znaczna liczba drobnych utworów P. rozrzucona jest po pismach.

Piersiowa klatka, ob. Pierś.

Pietkiewicz (Antoni) ob. Pług Adam. — **Pietkiewicz** (Feliks), brat pop., ur. 1822, adwokat w Kijowie, ogłosił „*Poezyje*" (Kijów 1848).—**Pietkiewicz** (Apolinary), krewny pop., ogłosił „*Meteorologiję*" (Krak. 1872), jedyny poważny wykład téj nauki w polskim języku; „*Dzieje nieba*" (przekł. z Mitschella, Krak. 1872); „*Torf na Ukrainie*" (Warsz. 1872).

Pietraszek (Jan), spółczesny inżynier, ur. 1830 w Wadowickiém, kształcił się w szkole technicznéj w Krakowie, następnie w Wiedniu; w r. 1854 wstąpił do zarządu żeglugi parowéj na Wiśle i od 1862—9 był dyrektorem fabryki téjże żeglugi, od 1871—3 instruktorem szkoły technicznéj drogi żelaznéj warsz.-wied. Ogłosił: „*Przewodnik dla maszynistów*" (War. 1873); „*Mechanikę popularną*" (1875) i inne.

Pijus IX, przepędził resztę życia zamknięty w Watykanie, przedstawiając się światu katolickiemu jako więzień narażony na bezustanne upokorzenia, w dnie tylko uroczyste przyjmował tłumy pielgrzymów ze wszystkich końców świata, znoszących mu bogate dary. W 1873 P. IX wystosował do ces. Wilhelma list, streszczający w żywych słowach skargi przeciw prawom kościelnym, na co nastąpiła nie mniéj żywa odpowiedź cesarza Wilhelma. W 1875 P. IX potępił te prawa, a w liście zwróconym do pewnego biskupa potępił przeciwników dogmatu nieomylności. W 1877 r. obchodził uroczyście 50 rocznicę swego biskupstwa. † 7 lutego 1878.—Życiorysy P. IX ogłosili Legge (2 t., 1875), Schmidt-Weissenfels (1877), Pfleiderer (1878), Hasemann (1878).

Pilat (Stanisław), pedagog i literat polski, urodz. 1802 r. w Krasnymstawie, † 1866 w Niemierowie; kształcił się na uniwersytecie lwowskim, następnie był nauczycielem prywatnym u ks. Władysława Sanguszki, a osiadłszy we Lwowie, prowadził przez lat kilkanaście wyborną szkołę prywatną męzką. Oprócz rozpraw gramatycznych, estetycznych oraz krytyk, zamieszczanych w czasopismach, ogłosił „*Strusiowie*" (tragedyja wierszem w 5 akt., Lwów 1841); „*Zofija Morsztynówna*" (dramat prozą, tam. 1851). Z pozostałych po nim pamiętników ciekawy ustęp zamieściło *Album lwowskie*. Życiorys w *Tyg. ill.*, N. 393 z r. 1867. — **Pilat** (Roman), spółczesny historyk, ur. 1846, docent historyi literatury polskiéj na uniwersytecie lwowskim, ogłosił ważną pracę „*O literaturze politycznéj sejmu czteroletniego 1788—92*" (Lwów 1872) i in.—**Pilat** (Tadeusz), spółczesny statystyk polski, prawnik we Lwowie, ogłosił: „*O miejskich biórach statystycznych*" (Lwów 1871); „*O metodach zbierania dat do statystyki żniw*" (1871); „*Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych*" (2 t., Lwów 1875).

Piliński (Tadeusz), historyk polski, ur. 1837 w Tarnowcu, w Jasielskiém, † 1867 r. w San Remo; kształcił się w Krakowie, Bonn, Heidelbergu i Getyndze; ogłosił po niemiecku rozprawę doktoryzacyjną, która następnie wyszła w polskim przekładzie „*Bezkrólewie po Zygmuncie Auguście i elekcyja króla Henryka*" (Krak. 1872); praca ta odznacza się wysokiemi zaletami. P. pragnął opracować dzieje Stefana, ale choroba, spowodowana wypadkami 1863, przerwała krótkie jego życie.

Pinard (Piotr Ernest), mąż stanu francuski, ur. 1822 w Autun, studyjował prawo w Paryżu i został tam adwokatem; następnie przeszedł do służby sądowéj, jako prokurator, w 1866 został członkiem rady stanu, w 1867 ministrem spraw wewn. Na tém stanowisku przeprowadził prawo prasowe i rozpoczął srogie prześladowanie prasy, któremu *Latarnia* Rocheforta zawdzięczała swe powodzenie. On to téż prowadził walkę przeciw manifestacyjom na

cmentarzu Monmartre i t. p. W grudniu 1868 złożył tękę i wrócił do adwokatury. W 1876 stawił swą kandydaturę do izby, ale się nie utrzymał.

Piotrków. Ludność 17,000 m.

Piotrowski (Rufin), autor słynnych pamiętników, ur. 1806 w Malinie na Ukrainie, kształcił się w Kaniowie. W r. 1831 służył w wojsku polskiém, następnie emigrował do Francyi, gdzie należał do stronnictwa demokratycznego. Wróciwszy 1843 do kraju, został zesłany na Syberyję i skazany do robót ciężkich, zdołał się jednak wydostać do Francyi i przygody swe opisał w *Pamiętniku* (3 t., Pozn. 1860). W 1863 był w kraju, następnie do 1866 r. mieszkał we Francyi, zajmując się nauczycielstwem, poczém osiadł w Tarnowie.

Piotrowski (Maksymilijan), malarz, ur. 1814 w Bydgoszczy, † 1875 r. w Królewcu; kształcił się w Berlinie, następnie był prof. malarstwa w Królewcu. Z utworów jego, głównie rodzajowych, słynniejsze są: *Ludwik XIV i pani Pompadour*, *Flisacy*, *Droga żelazna*.

Piwecki (Marcin) † 1843.

Planety. Liczba znanych drobnych planet czyli asteroid doszła (do lipca 1878) 188. Istnienie Wulkana, planety bliższéj słońca aniżeli Merkury, potwierdzoném zostało prawie niewątpliwie w czasie zaćmienia słońca 1878 r, dostrzeżonym on bowiem wtedy został przez Watsona.

Plantin (Krzysztof). Pozostałą po nim drukarnię objął zięć jego Moretus, którego potomkowie utrzymywali ją przez trzy wieki. W 1875 r. nabytą została ze wszystkiemi skarbami rękopismiennemi i drukarskiemi przez miasto Antwerpiję i zamienioną na *muzeum Plantina*. Por. van der Haeghen „*Musée P. à Anvers*" (1875); Degeorge „*La maison P.*" (1877).

Plastylina, masa plastyczna wynaleziona przez Giudice'go, używana przez rzeźbiarzy w miejsce wilgotnéj gliny. Jest doskonale plastyczną, a zaleca się przed gliną tém, że nie wysycha ani się ściąga. Podobnąż masę utworzył Giesel z oliwy, tlenniku cynku, wosku, siarki i gliny. Dla uchronienia gliny od zsychania dawniéj już radzono do gliny zamiast wody używać gliceryny.

Plater (Władysław hr.), syn Kazimierza († 1816), służył w wojsku polskiém, po r. 1831 wydalił się za granicę, gdzie ogłosił kilka broszur i wydawał dziennik francuski. W końcu osiadł w Szwajcaryi, gdzie założył muzeum w Rypperswyl. Żoną jego była słynna artystka dramatyczna niemiecka Karolina Bauer (ob.).

Plebański (Jan Kazimierz) ogłosił jeszcze odczyt „*O pedagogiczném znaczeniu nauk klassycznych*" (w *Kron. Rodz.*, 1876).

Plener (Ignacy), mąż stanu austryjacki, ur. 1810 w Wiedniu, wstąpił 1836 do służby państwowéj, od 1852 kierował w Presburgu tamecznym wydziałem zarządu finansowego i krajowego, w 1857 r. został dyrektorem finansów we Lwowie, w 1859 powołany do rady państwa, objął 1860 ministeryjum finansów, w 1861 r. wybrany został do izby deputowanych. Złożywszy tekę w 1865 należał, za rządów Belcredi'ego do opozycyi, a w ministeryjum mieszczańskiém objął 1868 zarząd handlu; z upadkiem tego ministeryjum wystąpił z gabinetu, od 1873 r. jest członkiem izby panów.—P. (Ernest), syn pop., ur. 1841 w Eger, był 1867—73 sekretarzem poselstwa w Londynie, w 1873 r. został członkiem rady państwa. Ogłosił: „*Die englische Fabrikgesetzgebung*" (1871); „*Englische Baugenossenschaften*" (1875).

Plewna, miasto w Bulgaryi, na płd.-zach. Nikopoli, 15,300 m. Upamiętniło się w dziejach walkami toczonemi tu w czasie wojny rossyjsko-tureckiéj 1877. 20 i 21 lipca Osman pasza zadał tu klęskę generałowi Schilder-Schuldnerowi, a 30 lipca gen. Krüdenerowi. Po zwycięztwach tych Osman-pasza nader szybko i zręcznie ufortyfikował P. tak, że zamienioną została w istotną twierdzę. We wrześniu wojska rossyjskie i rumuńskie pod dowództwem księcia Karola rumuńskiego przystąpiły do oblężenia P., 7 wrześ. rozpoczęło się bombardowanie, 11 nastąpił ogólny szturm, który wszakże został odparty, a trzy szańce południowe, zdobyte przez gen. Skobelewa, zostały mu wydarte dnia następnego, reduta tylko Grzywicka pozostała w rękach Rossyjan i Rumunów,— straty wojsk oblegających wynosiły w tych dniach około 16,000 ludzi. Napady Rumunów 18 wrz. i 19 paźdz. były również bezskuteczne. Bardziéj prawidłowe oblężenie rozpoczęło się po przybyciu do obozu gen. Todlebena; przez zdobycie Górnego Dubnika przez gen. Hurkę został Osman-pasza odcięty od Orkhani, zkąd otrzymywał posiłki; 9 list. gen. Skobelew zdobył zielony wzgórek na płd. Plewny. Osman pozostawiony bez odsieczy, sprobował 10 grudnia przedrzeć się ku zachodowi i przeszedł Wid, aby przebić się ku Widyniowi; Rossyjanie jednak o zamiarze tym uwiadomieni byli już 7 grudnia, a gen. Skobelew zajął opuszczone przez Turków szańce i samą P. Osman pasza ranny, nie zdoławszy przebić linii Rossyjan i Rumunów, poddał się w południe 10 grudnia,— z 40,000 wojska z 2,000 oficerów, 10 paszami i 77 armatami (ob. rossyjsko-turecka wojna).

Plon (Filip Henryk) † 1872; zakłady przeszły na własność syna jego *Eugenijusza P.*, ur. 1836.

Plug (Adam). Po ieść „*Bakalarze*" ukończoną została 1875 r. Oprócz tego ogłosił jeszcze przekład „*Burzy*" i „*Makbeta*" Szekspira (w *Kłosach*), „*Matki*" Andersena, również w Kłosach, oraz oddzielnie w wydaniu poliglotyczném z rysunkami Andriollego (Warszawa 1876); nadto poemat oryginalny „*Sroczka*", również ozdobne wydanie (Warsz. 1876). Od grudnia 1874 r. mieszka w Warszawie, gdzie jest spółredaktorem *Kłosów*.

Pneumonia, *zapalenie płuc*, miewa charakter rozmaity. Najczęściéj jestto zapalenie tak zwane *krupowe*, pęcherzyki płucne wypełniają się wysiękiem włóknikowym, znaczną ilość ciałek białych krwi zawierającym. Wysięk ten krzepnie, a następnie rozpuszcza się i po części zostaje wessany, po większéj zaś części wydalony w postaci plwocin. Choroba zaczyna się od dreszczu i silnéj gorączki, zanim objawy wyraźne na chory organ nie zwrócą uwagi, duszność, kaszel, z którym się charakterystyczna,

rdzawa wydala plwocina, często wypiek na odpowiednim policzku charakteryzują dostatecznie chorobę. Najważniejsze wszakże objawy wskazuje badanie objektywne — wypukiwanie i wysłuchiwanie. Ósmego dnia następuje zwykle przełom i choroba kończy się konwalescencyją. Jeżeli choroba zajęła znaczną przestrzeń, zwłaszcza obu płuc, zabija często chorego, dusząc go wprost; często też pozostawia następstwa, powodujące przewlekłe zmiany w płucach, często po dłuższym czasie zabójcze. U dzieci i u osób wyniszczonych P. przybiera często inny charakter, wydzielina mniéj zawiera włóknika, ma więcéj charakter kataralny, przebieg jéj mniéj typowy, trwa zwykle dłużéj; przenosi się z miejsca na miejsce, nie rozchodzi w zupełności i jest najczęstszą przyczyną zmian, powodujących suchoty płucne.

Pneumonoconiosis, tą nazwą oznacza się fakt, że często w tkance płuc napotykają się drobne cząsteczki ciał obcych, unoszące się w atmosferze, w któréj człowiek za życia długo przebywał, jak węgiel, żelazo i t. d. Cząsteczki nadają płucom wygląd zabarwiony i są czasem przyczyną przewlekłych processów zapalnych.

Pocci (Franciszek, hr.) † 1876. Porów. Hollanda „*Franz Graf* P. *als Dichter und Künstler*“ (1877).

Podagra, jestto choroba ogólna organizmu, bardzo często dziedziczna, charakteryzująca się specyficznemi bólami w stawach. Istota jéj nie jest dotąd zupełnie wyjaśnioną. Ogólnie przyjmują, że powstaje ona w skutek zebrania się nadmiernych ilości kwasu moczowego (ob.) we krwi, co pochodzi zapewne z niedostatecznego utleniania materyj organicznych. Niedostateczny ruch fizyczny, życie siedzące, nadużycie alkoholu, herbaty, kawy i t. p. zmniejszają utlenienie i powodują ów nadmiar kwasu moczowego. Leczenie P. zasadza się na uregulowaniu godzin spoczynku, zastosowaniu dyjety przeważnie roślinnéj i mlecznéj, usunięciu alkoholu, a również na użyciu kąpieli ciepłych i wód mineralnych alkalicznych: Ems, Kissingen, Wiessbaden.

Podczaszyński (Paweł Bolesław) † 1876, pozostawiwszy bogate zbiory starożytności przedhistorycznych i najzupełniejszy zbiór sfragistyczny polski. Pozostawił w rękopisie „*Sfragistykę polską*“, oraz „*Życiorysy budowniczych, lapicidów, muratorów, rzeźbiarzy i t. d., którzy w Polsce pracowali oraz Polaków w obczyźnie czynnych*“.

Podgórski (August) pseudonim Augusta Mosbacha (ob.).

Podgórze, miasto w Galicyi, w powiecie wielickowskim, naprzeciwko Krakowa, na prawym brzegu Wisły, 4,300 m. Posiada kościół parafijalny, skład soli. Niegdyś należało do Krakowa i dotąd za przedmieście jego uważaném być może, ale za pierwszego podziału przyłączone do Austryi, stało się osobném miasteczkiem. Na pobliskiém wzgórzu (w Krzemionkach) usypaną jest *mogiła Krakusa.*

Podgoryca, miasto ufortyfikowane w tureckim wilajecie Skutari, nad Ribinicą, 7,500 m., traktatem berlińskim 1878 ustąpiona Czarnogórzu i zajęta przez nie w Lutym 1879 r.

Podlewski (Piotr Wincenty), ksiądz, ur. 1804 r. w Kraśnicach, w pow. kowelskim, † 1873 w Hodowiczach na Wołyniu. Oprócz wymienionych w enc. ogłosił jeszcze „*Człowiek postępowy*“ (Warsz. 1873) i in. Wydał w ogóle kilkadziesiąt książek, których spis wyszedł w Krakowie 1872.

Podniebienie miękkie (*palatum molle*), stanowi zdwojenie błony śluzowéj, idące ku tyłowi od podniebienia twardego. Tworzy ono ruchomą poprzeczną zasłonę między jamą ust a gardłem, skośnie ku tyłowi zawieszoną. Na środku wolnego brzegu posiada wałeczkowate przedłużenie, zwane *języczkiem*, od którego poczynając P. m. z każdéj strony dzieli się na dwa łuki, przedni i tylny, a w zagłębieniu między niemi zawartem leży t. n. *migdał* (ob.). Przy przesuwaniu się pokarmów przez paszczę, P. m. zostaje uniesionem do góry i zamyka jamę nosogardzielową, niedozwalając im dostać się do nosa.

Podwysocki (Konstanty) † 1868 w Kamieńcu Podolskim.

Podwysocki (Klemens), spółczesny poeta, urodz. 1832 w Winnicy, kształcił się w Kijowie, następnie zajmował się nauczycielstwem, w 1866 r. przeniósł się do Warszawy, 1878 został nauczycielem języka francuzkiego w progimnazyjum częstochowskiém, obowiązki te jednak krótko sprawował. Z oryginalnych jego utworów poetycznych celniejsze *Irena*, *Miłosz Kobylicz*, *Soroka*, *Noc na wschodzie*, *Ahaswerus* (w *Tyg. ill.*), *Z nad Bohu* (w *Kron. rodz.*). Główną jednak jego zasługą są wyborne przekłady Wiktora Hugo *Strasznego roku*, *Legendy wieków*, *Hernaniego*, *Nędzarzy*; przełożył téż *Świętoszka* Moliera, *Opuszczoną* Cooppégo i in.

Podwysocki (Aleksander), pisarz rossyjski, był do r. 1862 urzędnikiem do szczególnych poruczeń przy namiestniku król. polskiego, a za powrotem do Petersburga ogłosił: „*Zapiski oczewidca o sobytijach w Warszawie w 1861 i 1862 godach sost. po dokumentam*“ (Petersburg 1869).

Pogodin (Michał) † 1875 w Moskwie.

Poggendorff (Jan Chrystyjan) † 1877. Po śmierci jego wyszła „*Geschichte der Physik*“ (1878—9).

Pohl (Ryszard), pisarz niemiecki w przedmiocie muzyki, ur. 1826 w Lipsku, mieszka od 1864 r. w Lipsku; przemawia silnie za kierunkiem Lisztowsko-Wagnerowskim. Ogłosił: „*Akustische Briefe*“ (1853); „*Gedichte*“ (1859); „*Baireuther Erinnerungen*“ (1877). Wraz z Brendlem wydawał: „*Anregungen für Kunst, Leben und Wissenschaft*“ (1857—60).—Inny **Pohl** (K. F.), archiwista towarzystwa muzycznego wiedeńskiego, ogłosił bijografiję Haydna (1875).

Pol (Wincenty). Por. jeszcze Spasowicza „*O pismach Winc.* P.“ (*Ateneum*, 1878). Rozprawa ta rozbiera ideały społeczne P. i wykazuje ich strony ujemne. Zbiorowe wydanie dzieł P. wyszło we Lwowie (1875—7).—W katedrze lubelskiéj umieszczono 1876 r. napis pomnikowy P.

Polke (Eliza, z domu *Vogel*), spółczesna powie-

ściopisarka niemiecka, ur. 1813 r. w Lipsku; przez jakiś czas była śpiewaczką i występowała w operach, a wyszedłszy za technika P., osiadła w Wetzlar. Ogłosiła liczne romanse i nowelle,— treść wielu z nich brana jest ze świata muzycznego: „*Musikalische Märchen*“ (3 seryje, 1852—72); „*Faustina Hasse*“ (2 wyd., 2 t., 1870); „*Verklungene Akkorde*“ (3 wyd., 1873).

Polkowski (Ignacy), spółczesny historyk, urodz. 1833 r., został księdzem 1857; był proboszczem w Łaznowie w archidyjecezyi warszawskiéj; po 1863 osiadł w Poznańskiém i mieszka w Lubostroniu pod Łabiszynem. Zasłużył się zwłaszcza pracami, tyczącemi się rodowodu Kopernika, oraz jako promotor jubileuszu jego 1873. W 1878 został członkiem-korespondentem akademii krakowskiéj. Ogłosił: „*Wspomnienie o życiu i pismach księdza Karola Antoniewicza*“ (Warsz. 1861); „*Groby i pamiątki polskie w Rzymie*“ (Drezno 1870); „*Żywot Mikołaja Kopernika*“ (Gniezno 1873); „*Kopernikiana, czyli materyjały do pism i życia M. K.*“ (tam. 2 t., 1873); „*Bydgoszcz, kilka historycznych wspomnień o zamku i mieście*“ (Poz. 1872); „*Dawny zabytek języka polskiego*“ (Gniez. 1875); „*Katedra Gnieźnieńska*“, wydanie wspaniałe (Gniez. 1874—5). Por. *Tyg. ill.*, N. 271 z r. 1873.

Polska. *Historyja.* Uzupełniamy tu literaturę historyczną wymienieniem prac, które się ukazały w ostatnich latach, trzymając się porządku zaprowadzonego w dziele głównem.

A) *Źródła.* W Krakowie: „*Pomniki dziejowe wieków średnich*“ (*Monumenta medii aevi*, 1875—78): t. I Kodeks dyplomatyczny katedry Krakowskiéj św. Wacława, część I (1166—1366); II Kodeks listów z XV stulecia; III Kodeks dyplomatyczny Małopolski (1178—1386); IV. Najstarsze księgi i rachunki m. Krakowa (1300—1400). „*Starodawne prawa polskiego pomniki*“ (d. c. wydawnictwa A. Z. Helcla): t. III statut Taszyckiego (1532 r.); IV i V (1875—78) mieszczą pomniki prawodawcze i dzieła statystów. „*Pisarze dziejów polskich*“ (*Scriptores rerum polonicarum*): t. III (1875) Stefana Frańciszka z Prószczca Medekszy księga pamiętnicza; IV Archiwum komisyi historycznéj. „*Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*“ (I, 1878 r.); „*Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce*“ (1878, zesz. 2); „*Pamiętnik akademii umiejętności*“ (wydziały: filologiczny i historyczno-filozoficzny, tom. 3); „*Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału hist. fil. akademii umiejętności*“ (tom. 9).— W Warszawie: Staraniem Biblijoteki ordynacyi Krasińskich „*Muzeum Konstantego Świdzińskiego*“ (1875—77): I. Korespondencyje J. K. Chodkiewicza, II. Materyjały do dziejów rolnictwa w XVI i XVII w., III. Pamiętnik Jana Wł. Poczobuta Odolanickiego 1640—1684. *Źródła dziejowe* (1876—79, Pawiński i Jabłonowski): I. K. Grzymułtowskiego listy i mowy; II. Dzieje zjednoczenia Ormian polskich; III. Stefan Batory pod Gdańskiem; IV. Początki panowania St. Batorego; V. Lustracyje królewszczyzn ziem ruskich; VI. Rewizyje zamków ziemi wołyńskiéj w połowie XVI stulecia; VII. Sprawy Pruss książęcych za Zygmunta Augusta; VIII. Sprawy wołoskie za Jagiellonów.—W Poznaniu: „*Acta Tomiciana*“, tom IX w poprawném wydaniu (1876, Działyński); staraniem *Tow. przyjac. nauk poznańskiego*: *Kodeks dyplomatyczny wielkopolski*, obejmujący dokumenta tak już drukowane, jak dotąd nieogłoszone, sięgające do r. 1400 (t. I, 1877, zawiera lata 984—1287; inne tomy zapowiedziane).—We Lwowie: „*Monumenta Poloniae historica*“ (tom III, 1878); „*Akta grodzkie i ziemskie z czasów rzplitéj polskiéj*“ z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie (9 tomów). Oprócz powyższych wydawnictw wielkich ogłoszono: „*Pamiętniki Matuszewicza 1714—1765*“ (4 t., 1876 r., Pawiński); „*Pamiętnik F. hr. Łubieńskiego*“ (1876, Wł. Chomętowski); „*Dyjaryjusz wyprawy Jana Sobieskiego z r. 1671*“ (1878, Ul. Werdum); J. Śniadeckiego „*Listy w sprawach publicznych od r. 1788 - 1830*“ (1878); Liske ogłosił materyjały z pisarzy obcych p. t. „*Cudzoziemcy w Polsce*“ (1876).

B) *Opracowania.* I) *Całkowite dzieje narodu, dynastyi lub stanu, kraju lub cząstki jego, instytucyj* i t. p.: M. Bobrzyński „*Dzieje polskie w zarysie*“ (1879); J. Caro „*Geschichte Polens*“ (t. IV, 1875); J. Bartoszewicz „*Historyja pierwotna Polski*“ (2 t., 1878, do upadku Bolesława Śmiałego); W. A. Maciejowski „*Żydzi w Polsce, na Rusi i w Litwie*“ (1878); „*Historyja włościan*“ (1874 r.), „*Historyja rzemiosł*“ (*Kwartalnik Kłosów*, z r. 1877); Wł. Smoleński „*Mazowiecka szlachta w poddaństwie proboszczów płockich*“ (1868); K. Dunin „*Mazowieckie prawo*“ (1877); M. Boniecki „*Książęta szląscy z domu Piastów*“ (1875); A. Wajnert „*O starostwach w Polsce do końca XVIII w.*“; Sieniawski „*Biskupstwo Warmińskie*“ (1878); K. Estrejcher „*Teatra w Polsce*“ (3 t., 1873—78); ks. Gacki „*Jedlnia, w niéj kościół i akta obelnego prawa*“ (1874); ks. M. Smoleński „*Cztery kościoły w ziemi dobrzyńskiéj*“ (1869); ks. Siarkowski „*Dzwony w gubernii kieleckiéj*“ (1878); A. H. Kirkor „*Skarbiec katedralny w Wilnie*“ (*Kwartalnik Kłosów*, z r. 1877, t. I); ks. Krzyżanowski „*Katedra płocka i jéj biskupi*“ (1877); ks. Polkowski „*Katedra gnieźnieńska*“ (1874 r.); „*Szkoły w Polsce i ubodzy uczniowie krakowscy w czasach najdawniejszych*“ (1878); Zieliński „*Dzieje miasta Lublina*“ (1878).

II) *Monografije.* a) „*Słowiańszczyzna i Piastowie do XIII wieku*“, A. Jabłonowski „*Koleje dziejowe zrzeszania się politycznego Słowian północnych do połowy XV w.*“ (*Kwartalnik Kłosów* I); J. Sadowski „*Drogi handlowe greckie i rzymskie przez porzecza Odry, Wisły, Dniepru i Niemna*“ (*Pamiętnik wydziału hist. fil. akademii um.* III. 1876); M. Sokołowski „*Ruiny na Ostrowie jeziora Lednicy, studyjum nad budownictwem w przedchrześcijańskich i pierwszych chrześcijańskich wiekach w Polsce*“ (tamże); A. Żukowski „*Stosunki Bolesława Chrobrego ze stolicą apostolską*“ (1877); A. Małecki „*Wewnętrzny ustrój w pierwotnéj Polsce*“ (*Przewodnik lit. i naukowy*, 1875); „*Rozgląd w dziejach i polityce pierwotnéj Polski*“ (tamże); „*Kościelne stosunki w pierwotnéj Polsce*“ (tam.); „*Testament Bolesława Krzy-*

woustego" (tamże); A. Lewicki „*Mieszko II*" (*Rozprawy wydziału hist. fil.*, 1876, V); „*Wratysław II królem polskim*" (1876); St. Smolka „*Tradycyja o Kazimierzu Mnichu*" (*Rozprawy*, 1877, VI); „*Henryk Brodaty*" (1872); K. Górski „*Stosunki Kazimierza Sprawiedliwego z Rusią*" (*Przewodnik lit. i naukowy*, 1875, III); ks. Polkowski „*Wykopalisko głębockie średniowiecznych monet polskich*" (1876).

β) *Dzieje do końca XV w.* Łaguna St „*Dwie elekcyje w Polsce XIII w.*" (*Ateneum*, z r. 1878); M. Bobrzyński „*O ustawodawstwie nieszawskiém Kazimierza Jagiellończyka*" (1873); „*O założeniu wyższego i najwyższego sądu prawa niemieckiego na zamku krakowskim*" (1875); „*Sejmy polskie za Olbrachta i Aleksandra*" (*Ateneum*, z r. 1876); „*Bunt wójta Alberta*" (*Bibl. Warsz.*, 1877); „*Jan Ostroróg*" (*Przewodnik lit.*, 1877); R. Hube „*Prawo polskie w w. XIII*" (1875); „*Statuta nieszawskie z r. 1454*" (1875); W. Dutkiewicz „*O mniemaném prawie zwyczajowém w Polsce*" (1876 r.); J. Szujski „*Charakterystyka Kazimierza W.*" (*Przewodnik lit.*, 1876); A. Prohaska „*Polska a Czechy w czasach husyckich aż do odwołania Korybuta z Czech*" (*Rozprawy*, 1877—78, t. VII i VIII); „*Zjazd monarchów w Łucku*" (*Przewodnik*, 1874); „*Zawisza Czarny*" (*Bibl. Warsz.*, 1878); „*Przed Grunwaldem*" (*Ateneum*, 1879); St. Smolka „*Polska w obec wybuchu wojen husyckich*" (*Ateneum*, 1879 r.); K. Kantecki „*Elżbieta, trzecia żona Jagiełły*" (1874); R. Maurer „*Proces królowéj Jadwigi*" (*Przewodnik*, 1875 r.); „*Urzędnicy kancelaryjni Władysława Jagiełły*" (r. 1877); W. Kętrzyński „*O narodowości polskiéj w Prusiech zachodnich za czasów krzyżackich*" (*Pamięt. akad. um.*, 1874, t. I); Z. Kniaziołucki „*Johann Albert König von Polen in seinen ersten Regierungsjahren*" (1875); Fr. Papée „*Polityka polska w czasie upadku Jerzego z Podjebradu 1466—1471*" (*Rozprawy wydz. hist. fil.*, 1877, VII); M. Chyliński „*Pamflet Falkenberga na soborze konstancyjeńskim*" (*Ateneum*, 1878); K. Stadnicki „*Synowie Gedymina*", wydanie poprawne (*Rozprawy*, 1875, III); „*Koryjat Gedyminowicz i Koryjatowicze*" (t. 1877, VII); J. Sutowicz „*Zjazd łucki*" (*Przegląd polski*, 1876—77); A. Małecki „*Karta z dziejów uniwersytetu krakowskiego*" (w sprawie soboru bazylejskiego, *Rozprawy*, 1874, II); „*Klasztory i zakony w Polsce w obrębie wieków średnich*" (*Przewodnik lwowski*); H. Zejssberg „*Kleine Geschichtsquellen Pohlens in Mittelalter*" (1877); „*Dziejopisarstwo polskie w wiekach średnich*" (2 tomy, przekł. dzieła „*Geschichtsschreibung Polens in Mittelalter*", 1873).

γ) *Dzieje do połowy XVIII w.* W. Zakrzewski „*Po ucieczce Henryka 1574—75*" (1878); P. Chmielowski „*Dziesięć lat z dziejów wychowania w Polsce XVI w.*" (*Bluszcz*, 1877); J. Szujski „*Maryna Mniszchówna i Samozwańcy*" (*Rozprawy*, 1876 r.); „*C. Don Alfonso d'Este kandydatem do korony polskiéj r. 1575*" (*Przegląd polski*, 1877); „*Charakterystyka Zygmunta Augusta*" (*Rozprawy*, 1877 r.); A. Przeździecki „*Jagiellonki polskie XVI w.*" (tom V, 1878), dopełniony przez Szujskiego; K. Pułaski „*Gospodarka królowéj Bony na kresach*" (*Bibl. Warszaw.*, 1878); „*Wojna Zygmunta z Bohdanem, woj. mołdawskim w r. 1509*" (tamże 1877); „*Przyczynek do elekcyi Zygmunta*" (tamże 1876); St. Lucas „*Przyłączenie Mazowsza do korony polskiéj*" (*Przewodnik*, 1875); „*Erazm Ciołek*" (*Bibl. Warsz.*, 1877); Ks. Liske „*Zjazd w Poznaniu r. 1510*" (*Rozpr.*, 1875, III); St. Smolka „*Polska i Austryja w latach 1523—1527*" (*Przewodnik*, 1877); P. Popiel „*Jan Zamojski w Padwie i Wenecyi*" (1876 r.); A. Hirschberg „*Jan Łaski, arc. gnieźnieński, sprzymierzeniec sułtana tureckiego*" (1879); L. Zarewicz „*Podkomorzy koronny Zygmunta III*" (A. Bobola, 1876); M. Bobrzyński „*Kazania sejmowe Skargi*" (1876); L. Kubala „*Liberum veto*" (*Przewodnik*, 1875); „*Proces Radziejowskiego*" (tamże 1875); „*Wyprawa żwaniecka*" (tamże 1876); „*Królewicz Jan Kazimierz*" (tamże 1876); „*Poselstwo Puszkina w Polsce 1650 r.*" (tamże 1877); „*Jerzy Ossoliński*" (tamże 1878); B. Kalicki „*Bogusław Radziwiłł, koniuszy litewski*" (1878); K. Kantecki „*Spisek w r. 1688*" (*Przewodnik*, 1877); „*Ojciec St. Augusta*" (*Ateneum*, 1876); A. Jabłonowski „*Kresy ukrainne*" (*Ateneum*, 1877); „*Krzysztof Grzymułtowski*" (tamże 1876); K. Jarochowski „*Zamach Augusta II na Warszawę w roku 1734*" (*Ateneum*, 1877); „*Próba emancypacyjna polityki augustowskiéj i intryga Posadowskiego, rezydenta w Warszawie 1720*" (*Przewodnik*); „*Jan St. Jabłonowski i zatarg jego z królem Augustem II*" (*Roczniki Tow. przyjac. nauk poznań.*, 1876); „*Katastrofa Patkula*" (*Ateneum*, 1879); „*Opowiadania i studyja historyczne*" (1877); „*Sprawa Kalksteina 1670—72*" (*Ateneum*, 1877); Dr. Antoni J. „*Polityka rossyjska w Polsce 1752—62*" (*Przewod.*, 1878); A. Rembowski „*St. Leszczyński, jako statysta*" (r. 1878).

δ) *Panowanie Poniatowskiego i czasy porozbiorowe.* H. Schmitt „*Dzieje Polski XVIII i XIX w.*" (4 t., 1878); R. Roepell „*Polen um die Mitte des XVIII Jhdts*" (1876); A. Beer „*Die Theilung Polens*" (1873); Brüggen „*Pohlens Aufloesung, Kulturgeschichtliche Skizzen aus den letzten Jahrzehnten der polnischen Selbständigkeit.*" (1878); J. I. Kraszewski „*Polska w czasie trzech rozbiorów 1772—99*" (3 t., 1873—75); Wł. Smoleński „*Stan i sprawa żydów polskich w XVIII wieku*" (1876); Dr. Antoni J. „*Czartoryscy i Repnin*" (*Przewodnik*, 1877 r.); Gloger „*Antoni Tyzenhaus*" (*Kwartalnik Kłosów*, 1877, II).

Polskie królestwo. *Ludność.* Ostatnie dane pewne odnoszą się do r. 1873, w którym liczba mieszkańców wynosiła 6,398,793, w téj liczbie według wyznań (1870 roku): prawosławnych 4,66%, katolików 76,28%, protestantów 5,44%, żydów 13,53%.—*Przemysł.* Ogólna ilość zakładów fabrycznych w roku 1873 wynosiła 13,917 z 73,332 robotnikami, wartość ich produkcyi oceniono na 84,715,767 rs. Niski stan waluty rossyjskiéj i opłata cła w złocie wywołała znaczne podniesienie się przemysłu od r. 1876,—danych jednak z lat ostatnich nie posiadamy. — Świadectw *handlowych* w r. 1875 wydano: 1-éj gildyi 328, 2-éj gildyi 4779, na handel drobiazgowy 27,849, na handel rozwozo-

wy 1,082, na handel kolportacyjny 1,082, na rzemiosła miejskie 17,905,—za które ogółem wniesiono opłaty 549,536 rs. — *Ilość* (1870) *inwentarza* w tysiącach, koni 754, bydła 2,232, owiec 4,180, trzody chlewnéj 1,104.—Od r. 1867 P. k. budżetu oddzielnego nie posiada, — do ogólnych dochodów przyczyniało się (1873) sumą 44,532.437 rs. 93 k., wydatki zaś czyniły 43,204.859 rs. 18 kop. Dług P. k., przejęty przez skarb państwa, wynosił w r. 1876 78,674.862 rs. Ilość dróg komunikacyjnych powiększyła droga żelazna nadwiślańska, od Kowla do Mławy przez Pragę pod Warszawą, otwarta 1877. Ze zniesieniem komisyi sprawiedliwości 1876 przestał funkcyjonować ostatni z centralnych zarządów P. k., Bank polski jest jedyną instytucyją państwową dla całego królestwa. Sądownictwo polskie zniesione zostało d. 13 lipca 1876 r., a urządzenia sądowe wprowadzone zostały z małemi zmianami według form przyjętych w cesarstwie. W P. k. funkcyjonuje 1 izba sądowa w Warszawie, 10 sądów okręgowych w miastach gubernijalnych, oraz sądy pokoju (w miastach) i gminne (po wsiach) z apelacyją do sądów zjazdowych. Język obowiązujący w sądach rossyjski, kodeks jednak cywilny nie uległ zmianie.—Por. W. Załęskiego: „*Statystyka porównawcza król. polskiego*“ (War. 1876); „*Skorowidz król. polskiego*“, t. j. wykaz wszystkich gmin, obejmujący 34,000 nomenklatur, wydany przez J. Zinberga. — Dla geografii król. polskiego i w ogóle wszystkich ziem polskich ważną pracą będzie „*Słownik geograficzny król polskiego i krajów sąsiednich*“, który staraniem i pod redakcyją Filipa Sulimierskiego wychodzić będzie od stycznia 1880 r.

Polucyja (*pollutiones nocturnae*), jestto samodzielne wydalanie nasienia (ob.), połączone z lubieżnem wzruszeniem, a następujące najczęściéj podczas snu, bez spółkowania. W stanie prawidłowym zawsze poprzedzać ją musi naprężenie prącia. Pojawianie się P. od czasu do czasu przy wstrzemięźliwem życiu jest zjawiskiem prawidłowém i wtedy dopiero za stan chorobny poczytaném być może, kiedy zdarza się zbyt często, co noc, lub kilka razy w ciągu nocy. Powstają one najczęściéj z przyczyny nadmiernego rozbudzenia popędu płciowego. Leczenie zasadza się na wpływie moralnym na chorego i na zastosowaniu gimnastyki, kąpieli zimnych i natrysków, a także elektryczności.

Połoński (Jakób), poeta rossyjski, ogłosił jeszcze „*Ozimir*“, zbiór poezyj (1876), gdzie między innemi jest wiersz *Kazimierz Wielki*.

Pomacy, Bułgarowie wyznania mahometańskiego,—zyskali rozgłos powstaniem przeciw Rossyjanom 1878 w górach Rodopskich. Uważani są przez niektórych za potomków dawnych Bułgarów, którzy przybywszy z Azyi, prowadzili zacięte walki z państwem Byzantyjskiém.

Pomare, nazwa kilku królów i królowych Tahiti.—P. II, ur. 1764, † 1821, wprowadził na wyspę swoję chrześcijanizm i nakazał przekład biblii na język krajowy.—Córka jego P. *Wahine*, ur. 1811, objęła rządy 1827, w 1842 r. musiała poddać się zwierzchniéj władzy Francyi. † 1877.

Poncelet (Jan Wiktor) † 1867 jako generał. Jego „*Traité de mécanique appliquée aux machines*“ wyszedł w 3 wyd. w 3 t., 1874—6.

Poncet de Sandon (Wacław), pisarz polski, urod. w Nowogródku, † w młodym wieku 1877 w Grodzieńskiém, studyjował filologiję w Charkowie, następnie był nauczycielem. Powieści jego „*Strach ma wielkie oczy*“ i „*Historyja o kapitalném głupstwie kandydata filozofii*“, drukowane w *Tyg. ill.*, zwróciły nań uwagę. Liczne prace pozostały w rękopismach.

Pontécoulant (Filip Doulcet, hrabia de), astronom franc., ur. 1795, † 1874; służył w artyleryi w stopniu pułkownika do r. 1849, do 1848 był parem. Główném dziełem jego jest „*Théorie analytique du système du monde*“ (2 t., 2 wyd., 1856).

Pontmartin (Armand Augustyn Józef Maryja Ferrand, hrabia de), krytyk i romansopisarz francuski, ur. 1811 w Avignon, studyjował prawo a od wybuchu rewolucyi 1830 r. stanął w obronie zasad legitymistycznych najpierw w prasie prowincyjonalnéj a następnie paryskiéj, nadając napadom swoim na stronnictwo liberalne postać krytyk literackich lub gawęd. Znaczna liczba jego artykułów, rozrzuconych po pismach, wyszła w oddzielnych zbiorach, jak „*Causeries littéraires*“, „*Les jeudis de Madame Charbonneau*“ (1862); „*Nouveaux samedis*“ (16 tom., 1865—78); „*Les corbeaux du Gévaudan*“ (1867) i in.

Poorten (Arved), wiolonczelista i kompozytor, ur. ok. 1835 r. w Rydze; odebrawszy wysokie wykształcenie muzyczne, puścił się w podróż artystyczną, w któréj znalazł wielkie powodzenie. Czas jakiś mieszkał w Warszawie. Ogłosił „*Sześć utworów charakterystycznych na wiolonczelę*“, oraz broszurę „*Tournée artistique dans l'interieur de la Russie*“ (1873).

Pope (Aleksander). „*Wybór poezyj A. P.*“ przełożył na język polski Ludwik Kamieński (ob.).

Popliński (Antoni) ur. 1797, † 1868 w Poznaniu; o pracach jego ob. enc.

Popow (Nil Aleksandrowicz), spółczesny historyk rossyjski, prof. uniwersytetu moskiewskiego, ogłosił w pismach rossyjskich pewną ilość rozpraw z historyi polskiéj, jak: „*Królowa Barbara Radziwiłłówna*“ (1857); „*Maryna Mniszek*“; „*Rzeczpospolita krakowska*“ (1874 r.) i in., oraz oddzielnie „*Rossyja i Serbija*“ (2 t., Moskwa 1869).—**Popow** (Andrzéj), również historyk, ogłosił „*Russkoje posolstwo w Polszie 1673—1677*“ (Petersburg 1864); „*Posljedniaja sudba papskoj politiki w Rossii*“ (1868 r.); „*Rim w 1847—8*“ (1871) i in.

Popper (Dawid), znakomity wiolonczelista, urod. 1845 w Pradze, kształcił się w tameczném konserwatoryjum, 1868—73 był dyrektorem koncertów w kaplicy dworskiéj w Monachijum, obecnie wraz z żoną swoją Zofiją Menter, fortepijanistką odbywa podróże artystyczne.

Porchat (Jan Jakób), poeta szwajcarski, ur. 1800 w Crête pod Genewą, † 1864 r. w Lozannie, gdzie był profesorem. Ogłosił: „*Fables et paraboles*“ (r. 1854); „*Poésies vaudoises*“ (1832); „*Contes merveil-*

leux" (1844); „*Trois mois sous la neige*" (1848) i in.; przełożył też na język francuski dzieła Göthego (10 t., 1860—63).

Perotypija, jeden ze sposobów kopijowania, polegający na tém, że gazy przechodzą przez niezadrukowane miejsca oryginału, i działając na papier ciemny, chemicznie przygotowany, odbarwiają takowy w miejscach zaatakowanych, podczas gdy część pozostała zachowuje ciemne zabarwienie.

Portaels (Jan Franciszek), spółczesny malarz, ur. 1818 r. w Wilroide w Brabancyi, kształcił się w Bruksełli i 1842 otrzymał wielką nagrodę w Paryżu. Czas jakiś podróżował po Wschodzie, 1847—50 był dyrektorem akademii w Brukseli, po śmierci żony (córki malarza Naveza) znów prowadził życie podróżnicze, obecnie znowu jest dyrektorem akad. w Brukseli. Obrazy jego zalecają się dobrą kompozycyją i charakterystyką. Ważniejsze: *Pochód pogrzebowy w pustyni Suezkiéj*, *Córka Jefty*, *Ucieczka do Egiptu*, *Lea i Rahel*, *Młoda czarownica* i inne.

Porter (Dawid Dixon), marynarz amerykański, ur. 1814 w Pensylwanii, wstąpił 1827 do marynarki meksykańskiéj, któréj ojciec jego był admirałem, w 1829 przeszedł do służby Stanów Zjednoczonych i oddał im ważne usługi w wojnie z Meksykiem oraz ze Stanami południowemi, w krótkim bowiem czasie przez stosowne opancerzenia zamienił znaczną liczbę statków na okręty wojenne i kanonierki. W 1866 r. został wiceadmirałem, a po śmierci Ferraguta 1870 zajął wybitne stanowisko admirała Stanów Zjednoczonych.

Port Said, miasto w Egipcie, założone dopiéro 1860 r., nad północnym krańcem kanału Suezkiego, ma świetną przyszłość handlową. W 1872 zawinęło do tego portu 1378 statków o 856,800 tonach, w téj liczbie 270 parowców pocztowych. Liczy 8,700 m.; nazwę nosi od wicekróla Saida-paszy.

Portugalija. Ludność (1874) 4,298,881 a wraz z Maderą i Azorami 4,677,562 m.—*Handel* (1874 r.) wywóz 23 mil. milrejsów (po 10 złp.), przywóz 28,2 mil. milrejsów,—główne przedmioty wywozu—wina (9,4), owoce (3,1), minerały (2,1 mil. milrejsów). Z 34 banków najważniejszym jest bank portugalski w Lizbonie z 8 mil. milrejsów kapitałów. Dróg żelaznych było 1876 r. 966 kilometrów, 247 km. w budowie, długość linij telegraficznych 3,533 km.—*Budżet* (1876 — 7): dochody 24,059,981 milr. (z czego na podatki bezpośrednie wypada 5,747,290 m.), wydatki 25,062,727 m. (lista cywilna 591,000 m., procenty od długów 10,532,732 m.).—*Historyja.* Podobnie jak w latach dawniejszych, ostatnie jéj dzieje wypełnione są częstemi zmianami ministeryjalnemi. Po upadku gabinetu d'Avila (4 lipca 1868) utworzył ministeryjum Sá da Bandeira, za rządów którego nastąpiło zniesienie niewolnictwa w kolonijach. 19 maja 1870 rewolucyja wojskowa, urządzona przez Saldanho, postawiła go na czele gabinetu, jakkolwiek izby zaprotestowały przeciw temu zamachowi. Saldanho zmuszonym był wszakże ustąpić już 30 sierpnia, a nie dłużéj trwał i gabinet następny, koalicyjny, pod przewodnictwem znowu Sá da Bandeira. Ustąpił on 30 paźdz., a rekonstrukcyją gabinetu zajął się biskup Viseu. Od 1872—77 rządziło ministeryjum Mello-Andrade, które 1877 ustąpiło miejsca d'Avili, ten jednak gabinet trwał znowu bardzo krótko; starał się on opierać na historykach (postępowcach), ale nie zdoławszy wytworzyć większości w izbie, upadł w skutek wotum nieufności w styczniu 1878, a w końcu tegoż miesiąca ukonstytuował się gabinet znowu pod przewodnictwem Mello, który w nim objął wydział wojny.

Potapow (Aleksander), generał rossyjski, urodz. 1818, został 1837 oficerem, służył początkowo w kawaleryi, odbył z odznaczeniem kampaniję węgierską 1849, poczem pełnił rozmaite obowiązki policyjne; 1860 mianowany oberpolicmajstrem Petersburga, awansował 1861 na generał majora a r. 1866 na generał adjutanta; 1866—68 był atamanem nakaźnym kozaków dońskich, przyczem okazał wiele zdolności administracyjnych. W Marcu 1868 mianowany generał-gubernatorem wileńskim, został 1874 naczelnikiem trzeciego wydziału (szefem policyi). W lecie 1876 r., towarzysząc cesarzowi w podróży do Liwadyi, nagle zapadł na chorobę umysłową, wskutek czego odwiezionym został do zakładu leczniczego w Döbling pod Wiedniem, skąd wyszedł po upływie kilku miesięcy, nie powrócił jednak zupełnie do zdrowia i w początku 1877 uwolniony od dalszéj służby, został zastąpionym przez gen. Mezencowa (ob. w supl.).

Pothuau (Ludwik Piotr Aleksy) złożył tekę marynarki z upadkiem Thiersa; podczas zarządu swego umiał zaprowadzić oszczędności, niezbędne w ówczesném położeniu Francyi. W 1875 r. obrany senatorem dożywotnim, zajął miejsce w lewym środku.

Potocki (Alfred) po śmierci Gołuchowskiego został namiestnikiem Galicyi; niejednokrotnie téż, przy różnych kombinacyjach ministeryjalnych w Austryi, rozc odziły się pogłoski o wstąpieniu znowu P. do gabinetu.

Pougin (Franciszek August Artur Paroisse), muzyk i literat francuski, ur. 1834 r. w Chateauroux, młodo oddał się muzyce, należał do różnych orkiestr i ogłosił kilka kompozycyj; gdy te jednak nie miały powodzenia, P. zwrócił się do literatury i zaczął zamieszczać w różnych pismach krytyki muzyczne, następnie i artykuły polityczne. Oddzielnie ogłosił: „*Musiciens au XVII siècle*" (1863—66); „*Meyerbeer, notes biographiques*" (1864 r.); „*De la littérature musicale en France*" (1865); „*Rossini*" (1872); „*Rameau, essai sur sa vie et ses traveaux*" (1876) i w. in.

Pouyer Quertier (Augustyn Tomasz), członek prawicy, głosował wraz z nią przeciw Thiersowi, którego przed dwoma laty był ministrem. W roku 1876 obrany został do senatu, jako kandydat stronnictwa zachowawczego.

Powieki, są to utwory fałdkowate, znajdujące się przed okiem, które po zbliżeniu się do siebie oko w zupełności zakrywają i w ten sposób ochronę dla

niego stanowią. P. składają się z kolejno ułożonych warstw następujących: skóra, mięsień podskórny-okrężny powiek, t. z. *tarsus* czyli chrząstka powiek, tylko na górnéj powiece wyraźna,—jestto blaszka z mocno zbitéj tkanki łącznéj złożona i stanowiąca właściwy szkielet powiek,—wreszcie łącznica. W chrząstce powiekowéj umieszczone są t. z. gruczoły Meiboma. Wolny brzeg powiek opatrzony jest rzęsami i posiada wyloty gruczołów Meiboma. Dzięki mięśniom powieki mogą się swobodnie otwierać i zamykać.—Choroby powiek są bardzo częste i bardzo rozmaite, z powodu rozmaitości tkanek w skład ich wchodzących; najczęstsze są procesy zapalne na łącznicy; przy paralitycznych stanach mięśni powieki albo się otwierać, albo dokładnie zamykać nie mogą. Jako następstwo rozmaitych procesów występują częste zmiany postaci P., a mianowicie odwrócenia ku zewnątrz, albo częściéj zawinięcie ku wewnątrz, przyczem rzęsy w bezpośrednie zetknięcie z okiem przychodzą.

Powięź, jestto błoniasty utwór ze zbitéj tkanki łącznéj złożony, otaczający mięśnie.

Poznań ma 61,000 m.

Poznańskie wielkie księstwo ma 1,606,000 m. Fabryk i rękodzielni było 1875 r. 64,936, w 1,104 z nich pracowało więcéj niż po 5 ludzi; liczba motorów parowych wynosiła 627 o sile 7,416 koni.—Polskich pism wychodzi w w. księstwie 15,—z tych trzy codzienne w Poznaniu; w całém zaś państwie pruskiém pism polskich 21 (1879).

Pradt (Dominik Dufour) † 1837 (nie 1814).

Pranckh (Zygmunt), generał i mąż stanu bawarski, ur. 1821 r. w Altötting, kształcił się w bawarskim korpusie kadetów, i 1840 wstąpił do wojska jako junkier. W 1866 r. walczył przeciw Prusom, w 1866 został generał-majorem, i tegoż roku ministrem wojny,—na tém stanowisku zreorganizował armiję bawarską. Po wojnie franc.-niem. w imieniu Bawaryi podpisał traktat wersalski, z wynagrodzenia wojennego otrzymał dotacyję 100,000 tal. W 1875 roku izba odrzuciła projekt jego do prawa o stosunkach prawnych urzędników wojskowych, w skutek czego opuścił ministeryjum i obecnie nie bierze udziału w sprawach państwa.

Prantl (Karol von), spółczesny filozof, ur. 1820 w Landsbergu, jest od 1847 prof. w Monachijum. Wykłady jego długo budziły niechęć stronnictwa klerykalnego. Ogłosił: „*Geschichte der Logik*" (t. 1—4, 1855—70); „*Die Philosophie in Sprichwörtern*" (1858); „*Geschichte der Ludwig-Maximilians Universität*" (2 t., 1872) i in.

Prati (Giovanni), ogłosił jeszcze zbiór poezyj p. t. „*Psyche*" (1875), obejmujący 600 sonetów. Przebywa obecnie głównie w Turynie. Od 1876 r. jest senatorem.

Prawdzic (Jerzy), pseudonim Józefa Szujskiego (ob.).

Preller (Fryderyk), malarz niemiecki, ur. 1804 w Eisenach, † 1878 w Wejmarze; kształcił się w Wejmarze, Dreźnie i Antwerpii, od 1831 był profesorem w pierwszém z tych miast. Zasłynął głównie krajobrazami historycznemi, z których najważniejsze są krajobrazy z Odyssei (w muzeum wejmarskiém),—oprócz tego widoki morskie, oraz obrazy ścienne z poezyj Wielanda (w zamku wejmarskim. Syn jego P. *Frydryk* również jest malarzem.

Pressler (Max Robert), leśnik, ur. 1815 w Dreźnie, jest od 1840 r. prof. matematyki w Tharand, rozwinął naukę o dochodach z leśnictwa i zbudował kilka nowych przyrządów technicznych. Ogłosił: „*Der rationelle Waldwirth*" (5 zesz., 1858—65); „*Gesetz der Stammbildung*" (1865 r.); „*Forstwirthschaft der sieben Thesen*" (1865); „*Forstliches Hülfsbuch*" (6 wyd., 1874); „*Holzmesskunst*" (z Kunzem 2 cz. 1873); „*Der Messknecht und sein Praktikum*" (4 wyd., 1874) i in.

Pretis-Cagnodo, także *de Pretis* (Sisinio, baron) minister austryjacki, ur. w Tryjeście, gdzie był sekretarzem centralnéj władzy morskiéj, zkąd 1862 r. powołany został na radcę ministeryjalnego do ministeryjum marynarki; następnie był namiestnikiem w Tryjeście a 1872 został ministrem handlu w gabinecie Auersperga. W zarządzie tym okazał dosyć zręczności i wpłynął na zmniejszenie deficytu. Gdy po zawarciu układu z Węgrami ministeryjum podało się do dymisyi, P. otrzymał polecenie utworzenia nowego gabinetu, co jednak do skutku nie doszło.

Preyer (William Thierry), fizyjolog, ur. 1841 r w Manchester, jest od 1869 r. profesorem w Jena. Ogłosił: „*Die Blausäure*" (2 t., 1868—70); „*Erforschung des Lebens*" (1873); „*Ursachen des Schlafs*" (1877) i in.

Prince-Smith (John), ekonomista, ur. 1809 r. w Londynie, † 1874; zachęcony został do ekonomii przez Cobdena, był nauczycielem języka angielskiego w Elblągu, następnie przeniósł się do Berlina, gdzie agitował za wolnością handlu i był naczelnikiem niemieckiego stronnictwa wolnego handlu, był posłem na sejm pruski i niemiecki. Dzieła jego wyszły w 3 t. 1877—8.

Pröhle (Henryk), pisarz niemiecki, urod. 1822 r. w Satuelle pod Neuhaldensleben, jest nauczycielem w Berlinie. Znany jest jako zbieracz podań: „*Aus dem Harz*" (2 wyd., 1857); „*Harzsagen*" (2 tomy, 1853—6); „*Unterharzische Sagen*" (1856); „*Deutsche Sagen*" (1863); „*Die Reformationssagen*" (1867); ogłosił też bijografije Jahna (1855, wyd. 2 przerobione przez Eulera 1878), Bürgera (1856), Melanchtona (1860) i in.

Prokesch-Osten (Antoni, baron), w 1871 r. przeszedł na emeryturę i otrzymał tytuł hrabiego. † r. 1876 w Wiedniu. Po śmierci jego wyszły: „*Mehemed Ali*"; „*Mein Verhältniss zum Herzog von Reichstadt*"; „*Selbstbiographische Aufsätze*" (1877) i in.—Syn jego, także *Antoni*, ur. 1837 r., ogłosił „*Führer durch Aegypten und Nubien*" (1874).

Prölss (Robert), poeta niemiecki, ur. 1821 r. w Dreźnie, tamże przemieszkuje. Ogłosił tragedyje: „*Sophonisbe*" (2 wyd., 1872); „*Michael Kolhaas*" (1863); „*Katharine Howard*" (2 wyd., 1872) oraz „*Katechismus der Dramaturgie*" (1876); „*Geschichte*

des *Dresdener Hoftheaters*" (1877); „*Katechismus der Aesthetik*" (1878).

Prus (Bolesław), pseudonim Aleksandra Głowackiego (ob. w supl.).

Pruski, pseudonim Zygmunta Glogera (ob. w suplem.).

Prusy, królestwo. *Ludność* (1875) 25,724,400 m., z których według wyznań jest protestantów 64,64%, katolików 33,51%, żydów 1,32%, innych wyznań 0,53%,—nowego obliczenia ludności według narodowości nie przeprowadzano. *Oświata.* Szkół elementarnych 30,000 publicznych i 1,500 prywatnych z (1871) 3,900,655 uczniami, 48,585 nauczycielami i 3,880 nauczycielkami; seminaryjów nauczycielskich (1877) 100, gimnazyjów (1876) 238, szkół realnych 99, uniwersytetów 9 (Berlin, Wrocław, Bonn, Greifswald, Halla, Królewiec, Getynga, Marburg, Kiel, oprócz akademii teologicznéj w Münster i liceum w Braunsbergu, z 893 (1876) wykładającymi i 7,938 studentami; szkoły politechniczne w Hanowerze i Akwizgranie, akademije rolniczne w Proskau i Poppelsdorf, górnicze w Berlinie i Klausthal i t. d.—*Handel.* Opłata cełna (1876)—dochód państwa niemieckiego 71,296,900 marek. Koleje żelazne (1876 r.)—16,668 kilometrów, z czego 4,190 kilom. stanowi własność państwa. *Finanse* (1878—79), dochody i rozchody obliczone są na 713,857,764 marek, z tego opłata długów i procentów 73,903,830 m.,—całkowita wysokość długu (r. 1877) 1,058,000,000 m.

Historyja. Walka z kościołem katolickim przybierała postać coraz ostrzejszą,—w marcu 1874 r. wydaném zostało prawo o małżeństwach cywilnych, a w maju prawo o zarządzie biskupstw opróżnionych (prawa majowe). Gdy w 1875 wydaną została encyklika papiezka (5 lutego), uznająca prawa przeciwkościelne pruskie za nieważne, jako odpowiedź na nią odmówiono (22 kwiet.) zapomogi ze skarbu dla biskupstw i duchowieństwa, a w maju (nowe prawo majowe) uchwalono prawo o usunięciu wszelkich zakonów i kongregacyj z państwa pruskiego, zarząd zaś majątku gmin kościelnych oddano dozorom kościelnym i reprezentacyjom gminnym.—W czerwcu uchwaloném zostało nowe prawo o ordynacyi (zarządzie) prowincyjonalnéj, którego wszakże nie wprowadzono do w. ks. poznańskiego ani do prowincyj nadreńskich. W lipcu 1876 r. został włączony do P. Lauenburg. W październiku odbyły się nowe wybory do sejmu, w którym stronnictwo liberalne otrzymało 174 członków, postępowcy 67, środek (katolicy) 87, inne stronnictwa znacznie słabiéj były przedstawione (Polaków 14). Na sesyję 1877 r. miał minister spraw wewn. Eulenburg przedstawić projekt do prawa o zarządzie miejskim oraz do rozciągnięcia ordynacyi prowincyjonalnéj na prowincyje zachodnie, czemu wszakże oparł się Bismarck. W skutek tego Eulenburg zażądał uwolnienia i zastąpionym został tymczasowo przez ministra rolnictwa Friedenthala. Stronnictwo liberalne jednak nie odważyło się stawić wotum nieufności, zarzuty podniesione przeciw ministeryjum przez postępowców i katolików zostały odparte, a rząd odmówił złożenia rachunków z tak zwanego funduszu Welfów, t. j. kapitałów skonfiskowanych królowi hanowerskiemu. Żądaniu katolików, dotyczącemu zmiany praw majowych, rząd stanowczo odmówił, a dalsze usuwanie biskupów okazywało, że prawa te z całą ścisłością są wykonywane. W 1878 uchwaloném zostało prawo o nowéj organizacyi sądów, ale izba nie zdołała tu przeprowadzić żadnego prawie ze swych żądań. — Wszystko to zwolna sprowadzało nieporozumienie stronnictwa narodowo-liberalnego z Bismarckiem, a stan rzeczy w P. zaczął okazywać zwrot zgoła reakcyjny; minister skarbu Camphausen zażądał uwolnienia, Friedenthal nie chciał daléj zarządzać sprawami wewn., a minister wyznań Falk nie zyskał od cesarza zezwolenia na zmianę wewnętrznych stosunków kościoła ewangielickiego. W marcu postawił Bismarck projekt uorganizowania ministeryjum dróg żelaznych oraz przeniesienia zarządu dóbr państwowych do ministeryjum rolnictwa, a odrzucenie tych żądań sprowadziło gwałtowne rozdraźnienie potężnego kanclerza. Wkrótce nastąpiła nominacyja nowych ministrów,—skarb objął Hobrecht, sprawy wewnętrzne hr. Botho Eulenburg, krewny poprzedniego ministra, zastępcą kanclerza został hr. Otto von Stolberg-Wernigerode, dotychczasowy poseł w Wiedniu, — zmiany te ministeryjalne były wyraźnym dowodem kierunku reakcyjnego. Falk, który napotkał nieprzezwyciężony opór w zamiarach liberalniejszego urządzenia kościoła ewangielickiego, zażądał téż uwolnienia, ale dwa zamachy na cesarza (11 maja i 2 czerwca) skłoniły go do pozostania. W skutek drugiego zamachu cesarz odniósł ciężką ranę i 4 czerwca naznaczył następcę tronu swym zastępcą, nie sprowadziło to wszakże żadnéj zmiany w systemie rządowym; owszem prasa rządowa rozpoczęła gwałtowną walkę z liberalnymi, z powodu wyborów w lipcu 1878 do sejmu niemieckiego, który uległ rozwiązaniu. Powyższe zamachy zwróciły uwagę rządu na stronnictwo socyjalistyczne, na karb którego zamachy owe rzucone zostały, a przeprowadzone przeciw nim ostre prawo zdaje się mieścić w sobie groźbę i przeciw stronnictwom konstytucyjnym. Smutny stan ekonomiczny i zastój handlowy dopełniają miary kłopotów wewnętrznych, zwłaszcza że polityka handlowa Bismarcka dąży do ograniczenia wolności handlu, w czém napotyka silną opozycyję sejmu i prasy. Przygotowywanie prawa ograniczającego swobodę słowa w parlamencie, które unicestwić może zupełnie słaby konstytucyjonalizm pruski, znamionuje koniec roku 1878 i początek 1879. Zaznaczyć tu jeszcze można pogłoski o porozumieniu rządu pruskiego ze stolicą apostolską, co wszakże uważać raczéj można za groźbę przeciw liberałom, aniżeli za szczery zamiar zbliżenia się do stronnictwa katolickiego. Prąd ten reakcyjny polityki pruskiéj najmniéj zapewne uczuje ludność polska, w prześladowaniu któréj możnaby dostrzegać jedynie rywalizacyję między parlamentem a rządem.

Prusy, prowincyja państwą pruskiego, została r.

1878 podzieloną na P. *wschodnie* (648 mil kwadr. z 1,856,000 mieszk.) i P. *zachodnie* (462,8 mil kw. i 1,314,600 m.). Stolicą pierwszéj jest Królewiec, drugiéj Gdańsk. W P. zachodnich wychodzi (1879) pism polskich 6, z tych *„Gazeta Toruńska“* codziennie.

Prusy polskie ob. Prusy królewskie.

Prutz (Jan), syn Roberta Edwarda P., historyk niemiecki, ur. 1842 r. w Jena, jest od 1877 prof. w Królewcu; ogłosił: *„Heinrich der Löwe“* (1865 r.); *„Kaiser Friedrich I“* (3 t., 1871—4); *„Aus Phönizien“* (1876) i in.

Pruyssenaere (Eugenijusz Edward Jakób Maryja de), podróżnik belgijski, ur. 1826 w Ypern, studyjował prawo w Leodyjum a nauki przyrodzone, zwłaszcza botanikę, w Gandawie. W r. 1853—54 zwiedził Europę płd., a 1855 r. udał się do Afryki, 1857 był w Oorisgo i Meherif, wrócił do Kairu i Palestyny, w 1858 był znowu w Oorisgo, a w 1859 popłynął z Chartum w górę Białego Nilu, w 1861 i 62 odbył jeszcze dwie podobne podróże, 1863 r. przedsięwziął wycieczkę do Sennar i Fazogl, 1864 podróżował po Błękitnym Nilu i † w grudniu w skutek gorączki w pobliżu Karkeg. Sprawozdanie z jego podróży, opracowanie przez Zöppritza, mieści się w *„Mittheilungen“* Pettermanna (1877).

Przecławski (Józef), ur. 1800 r. w Słonimskiém, nauki uniwersyteckie kończył w Wilnie. Od 1875 osiadł w Warszawie. Oddzielnie wydał: *„Śmierć i odrodzenie“* (Wilno 1844). W piśmie *„Russkij archiw“* zamieścił wspomnienie o pobycie Mickiewicza w Petersburgu i o działaniach Nowosilcowa na Litwie, w *„Russkoj Starynie“* zaś w latach 1874—5 *O Cenzurze 1830—35*, oraz *Aleksander Szyszkow* i *Ignacy Turkull.*

Przemyśl. Ludność 15,000 m.

Przesięk, jestto płyn surowiczy, nagromadzający się w tkankach lub jamach ciała i wydostający się ze krwi, albo skutkiem nadmiernego jéj ciśnienia albo skutkiem wodnistości; w każdym razie nie jestto produkt zapalenia i tém się różni od wysięku.

Przewalski (Mikołaj), podróżnik rossyjski, urod. 1839 w Smoleńsku, gdzie pobierał nauki gimnazyjalne, następnie wstąpił do wojska i 1863 ukończył akademiję sztabu generalnego, poczém był nauczycielem geografii i nauk przyrodzonych w szkole junkrów w Warszawie i doszedł stopnia podpułkownika sztabu generalnego. Działalność podróżnicza P. rozpoczyna się od 1867 r. podróżą do Irkucka, zkąd otrzymał polecenie zwiedzenia kraju ussuryjskiego, co dokonał w latach 1867—9, sprawozdanie o téj podróży ogłosił 1870. Zbadał sposób życia miejscowéj ludności, zebrał 300 ptaków, przeszło 300 gatunków roślin i t. d.—Drugą podróż przedsięwziął 1871 do Mongolii i kraju Tangutów, przy zasiłkach towarzystwa geogr. petersburgskiego i ministeryjum wojny; w ciągu lat 1871—73 przebiegł 3000 wiorst, dostał się na jezioro Kuku-nor, do Tybetu płn. i do źródeł rzeki Niebieskiéj, prowadził obserwacyje meteorologiczne i magnetyczne i przywiózł bogate zbiory zwierząt i roślin. Opis téj podróży wyszedł 1876 w 2 t. W 1876—7 odbył podróż do jeziora Łob-nor, wykrył ojczyznę dzikich wielbłądów i rozjaśnił mnóstwo kwestyj geograficznych oraz poznał ciekawe plemię Karakurczyńców (ob.). W 1877 r. wrócił do Kuldży, zkąd przedsięwziął nową podróż do Tybetu. Zasługi jego uznane zostały przez różne towarzystwa naukowe.

Przybylski (Ignacy). Życiorys jego ogłosił Ad. Chodyński (Kalisz 1875).

Przyborowski (Walery), pisarz spółczesny, urod. 1845 w Domaszowicach w Kieleckiém; nauki gimnazyjalne pobierał w Kielcach i Radomiu, następnie studyjował nauki filologiczne w Warszawie; przebywa w tém ostatniém mieście i jest współpracownikiem *„Wieku“*. W pismach warszawskich zamieścił znaczną liczbę powieści, głównie historycznych; oddzielnie wyszły: *„Hinda“* (1869), *„Życie za marzenie“* (1871); *„Na mogile“* (1873); *„Na partykularzu“* (2 t., 1873 r.); *„Aryjanie“* (pow. z XVII w., 2 t., 1875); *„Napad o Cześnikównę“* (z tegoż w., Kielce 1878); *„Rubin Wezyrski“* (Lwów 1879); *„Księżniczka z Winsterberga“* (z XIV wieku, Lwów 1879) i in. Oprócz tego ogłosił: *„Dzieje Polski do r. 1772 opracowane dla młodzieży“* (Warsz. 1869). Z tłumaczeń jego wymienimy: *„O charakterze“*, Smilesa (3 t., 1873); *„Historyja papieży i papiestwa“* Rankego (wespół ze Skomorowskim; 1875—76).

Przyłęcki (Stanisław), ur. 1805 w Orzechowie na Litwie, kształcił się u jezuitów połockich, następnie w Tarnopolu i na uniwersytecie lwowskim; kustoszem biblijoteki Ossolińskich był do r. 1832, następnie pracował nad uporządkowaniem biblijoteki Pawlikowskiego w Medyce, od 1846 r. był sekretarzem towarzystwa agronomicznego we Lwowie i redaktorem roczników tego tow. Biblijotekarzem w Wilanowie został 1863. O innych szczeg. ob. enc.

Przystański (Stanisław) objął dyrekcyję szkoły handlowéj prywatnéj w Warszawie, od czasu jéj otwarcia; jest téż jednym z kierowników muzeum przemysłowego w Warsz. Oprócz *Encyklopedyi rolniczéj* kieruje téż wydawnictwem *Encyklopedyi pedagogicznéj.*

Psaligrafija, sztuka wyrzynania z papieru figur i rysunków, do artyzmu niemal posunięta przez Pawła Konewkę (ob.).

Psy. Monografiję P. ogłosił Wodzicki.

Pszczolnictwo. Por. jeszcze Butlerowa *„O hodowli pszczół“* (przekł. pol. Grabowskiego, Suwałki 1877), Cwocholskiego *„Podręcznik dla pszczolarzy“* (Lwów 1877).

Puls (tętno), jestto regularne zboczenie ciśnienia w tętnicach (ob.), mianowicie powiększenie się jego przy każdym skurczu serca i zmniejszenie przy każdym rozkurczu, dające się wykazać w każdéj tętnicy w kształcie uderzenia jéj ścianek o palec ją uciskający. P. jest tém silniejszy im skurcze serca są mocniejsze i im tętnica bliżéj serca jest położoną. W normalnych warunkach krążenia (ob.) ilość uderzeń P. wynosi na 1 min. ok. 73. W praktycznéj medycynie badanie P. ma bardzo ważne znaczenie,

świadczy on równem o sile serca, stanie gorączkowym, budowie samych ścianek tętnicy i t. d.

Pulsometr, przyrząd do podnoszenia wody przez bezpośrednie działanie ciśnienia pary, jest konstrukcyi bardzo prostéj i łatwy do użycia, ale zużywa znaczną ilość pary. Najnowsza praca o P. jest Schaltenbranda (1877).

Pulszky (Franciszek Aurelijusz) jest prezesem wydziału filologicznego akademii węgierskiéj i dyrektorem muzeum narodowego w Peszcie.—Żona jego P. (Teresa) † 1866 w Budzie.

Pyrmont, hrabstwo, ma 1,2 mil kwad. rozległości (a nie 19, jak błędnie w enc. podano).

Q.

Quaglio (Szymon) † 1878 w Monachijum.

Quatrefages de Bréau (Jan Ludwik Armand) ogłosił jeszcze „*L'éspèce humaine*" (1877) i in.

Quetelet (Lambert Adolf Jakób). Życiorys jego ogłosił Mailly (1875).

Queensland, osada brytańska w Australii wschodniéj, oddzielona 1859 od Nowéj Walii płd.; obejmuje 34,000 mil kw. z ludnością 163,500 m. (1874). Najgłówniejszym produktem jest wełna (wywóz 1874—188,100 cent.). Wartość przywozu (1874) 2,834,000 funtów szterlingów, wywozu 3,750,000 f. sz. Dochody (1874) 1,160,987. Wydatki 1,121,710 f. sz., dług 5,253,286 f. sz. Dróg żelaznych 401 kilometrów, 171 km. w budowie, linija telegraficzna 5,819 km. Stolicą jest Brisbone.

Quicherat (Julijusz Stefan Józef), archeolog francuski, brat Ludwika Q., ur. 1814. Po ukończeniu liceum wstąpił do *École des chartes*, następnie pracował w biblijotece królewskiéj i ogłosił ważny zbiór dokumentów, tyczących się potępienia i rehabilitacyi Joanny d'Arc. W 1849 został prof. archeologii, następnie dyrektorem *École des chartes*. Ogłosił „*Procès de condamnation et réhabilitation de Jeanne d'Arc*" (5 t., 1841—9); „*Histoire de Sainte Barbe*" (3 tomy, 1860—4); „*Histoire de costume en France*" (1874) i in.

Quinet (Edgar). Z prac po nim pozostałych wyszła: „*Vie et mort du génie grec*" (1878 r.). Nowe zbiorowe wydanie dzieł jego wychodzi od 1877 r. Przekład polski jego „*Esprit nouveau*" zapowiedziany.

Quintus ze Smyrny (*Smyrnaeus*, także *Calaber* zwany), poeta grecki z czwartego wieku po Chr., jest autorem „*Paralipomena Homeri*" czyli „*Posthomerica*"; jestto epopeja w 14 księgach, stanowiąca ciąg dalszy Homera. Wydanie jéj sporządził Köchly (1850), przekład niemiecki ogłosił Donner (1867).

R.

Raabe (Wilhelm), nowelista niemiecki, ur. 1831 w Eschershausen w Brunświckiém, mieszkał od r. 1862 w Stutgardzie, a 1870 osiadł w Brunświku; pisze pod pseudonimem *Jakóba Corvinusa*. Słynie zwłaszcza jako humorysta. Najlepsze jego utwory są: „*Chronik der Sperlingsgasse*" (4 wyd., 1870); „*Der Hungerpastor*" (2 wyd., 3 t., 1867); „*Der Regenbogen*" (2 wyd., 2 tomy, 1871); „*Abu Telfan*" (2 wyd., 3 t., 1870); „*Der Schüderump*" (3 t., 1870); „*Der Mondschein*" (2 wyd., 1875); „*Krehenfelder Geschichten*" (3 t., 1878); „*Wunnigel*" (1878).

Rabbinowicz (Izrael Michał), gramatyk i pisarz spółczesny, ur. 1818 w Antopolu w Kobryńskiém, przemieszkuje w Paryżu. Ogłosił gramatykę hebrejską, tłumaczył na francuski niektóre części talmudu i in. Najwięcéj u nas znaną jest jego praca „*Vergleichende Grammatik der polnischen Sprache, verglichen mit der deutschen und hebräischen*" (Par. 1877).

Radecki (Teodor), generał rossyjski, ur. 1820 r. w Kazaniu, po odbyciu studyjów w akademii inżynieryi i w akademii sztabu generalnego, został

1839 r. oficerem. Przebywszy przez krótki czas w Warszawie, przeniesionym został na Kaukaz, gdzie odznaczył się 1844 obroną zbudowanego przez siebie mostu na Kubaniu; tegoż roku zdobył ważne stanowisko Szamyla, 1849 odbył, jako major sztabu generalnego hr. Rüdigera, kampaniję węgierską, 1852 przeniesiony znowu na Kaukaz, odznaczył się w walce z Lezgińcami; 1853 walczył w Dagiestanie i awansował na pułkownika. 1860 został szefem sztabu generalnego kozaków terekskich i generał majorem, 1862 generałem dywizyi a 1868 generałem lejtnantem. W wojnie rossyjsko-tureckiéj 1877—78 dowodził gen. R. 8 korpusem armii i położył zasługi zwłaszcza przy przejściu armii głównéj przez Dunaj pod Zimnicą 27 Czerw. 1877, daléj obroną wąwozu Szypki przeciwko Sulejmanowi (w Sierpniu t. r.); w końcu 9 Stycznia 1878 r. wziął do niewoli całą armiję Szypki, złożoną z 41 batalijonów, za co mianowany został generał adjutantem i generałem piechoty. Dopiero w jesieni 1878 opuścił półwysep Bałkański i objął dowództwo nad 5 korpusem, rozłożonym w królestwie polskiém.

Radenhauzen (Krystyjan), pisarz filozoficzny niemiecki, ur. 1818 w Friedrichstadt, poświęcił się zawodowi kupieckiemu, następnie został litografem, późniéj inżynierem, obecnie mieszka w Hamburgu. Ogłosił kilka dzieł filozoficznych, opartych na nowszych zdobyczach nauk przyrodzonych, które zyskały powodzenie, jak: „*Isis, der Menseh und die Welt*“ (4 t., 1863, 2 wyd., 1872); „*Die Bibel wider den Glauben*“ (1865); „*Osiris, Weltgesetze in der Weltgescichichte*“ (3 tomy, 1876),—trzeci tom tego dzieła wyszedł téż p. t. „*Mikrokosmos, der Mensch als Welt im Kleinen*“ (1876); „*Zum neuen Glauben*“ (1877).

Radiometr, ciekawy przyrząd wynaleziony przez Crookesa w Londynie 1877. Składa się on z krzyża czteroramiennego, opartego na ostrzu, na którém może się obracać; każde ramię dźwiga listek wyżarzonéj miki, którego jedna strona jest uczerniona,—wszystkie czarne powierzchnie zwrócone są w jedną stronę. Wszystko to umieszczoném jest w kuli szklanéj, mającéj 5 do 6 centymetrów średnicy, z któréj powietrze zostało jak najdokładniéj wypompowaném.—Skoro taki R. wystawionym zostanie na działanie promieni światła, to krzyż zostaje wprawiony w obrót, przyczém ku przodowi posuwają się powierzchnie nieuczernione, tak jakby powierzchnie czarne były odpychane przez promienie światła.—Według Crookesa objawia się tu istotnie działanie przyciągające i odpychające promieni, teoryja ta jednak nie została powszechnie przyjętą. Z licznych objaśnień tego zjawiska najwięcéj ma stronników przypuszczenie, że obrót ten pochodzi od gazów, które się wywiązują z silniéj ogrzewanych powierzchni czarnych, już to ztąd, że powietrze związane na tych powierzniach częścią uchodzi, już ztąd, że pod nader małém ciśnieniem wewnątrz kuli szklanéj ulatnia się stała powierzchnia blaszek; ruch zaś ten uchodzących gazów wywołuje ruch blaszek w stronę przeciwną, podobnie jak wypływ wody sprowadza obrót młynka wodnego.

Radom, osada polska w Stanach Zjednoczonych, blisko Kalisza (ob. supl.); osada ta obejmuje 300,000 akrów gruntu, z których 40,000 uprawnych. Mieszkańcami są głównie włościanie z Poznańskiego.

Radowitz (Józef von), generał i mąż stanu pruski, ur. 1797 w Blankenburgu na Harzu, † 1853; wstąpił 1812 do armii westfalskiéj jako oficer artyleryi, został wzięty pod Lipskiem do niewoli, następnie w służbie heskiéj odbył kampaniję francuską, w 1823 przeszedł jako kapitan do sztabu generalnego pruskiego, w 1830 został naczelnikiem sztabu generalnego artyleryi. Zaprzyjaźniony z następcą tronu, późniejszym królem Fryderykiem Wilhelmem IV, był jednym z głównych przeciwników zasad liberalnych. Od 1842 był posłem nadzwyczajnym przy kilku drobnych rządach niemieckich, w 1845 został generał majorem. W r. 1848 wystąpił ze służby pruskiéj i wybrany do zgromadzenia narodowego w Frankfurcie nad Menem, był przywódcą skrajnéj prawicy. W 1849 powołany znowu do Prus, pracował nad doprowadzeniem do skutku potrójnego przymierza, w 1850 objął ministeryjum spraw zagranicznych i żądał oporu przeciw polityce austryjackiéj; po konwencyi ołomunieckiéj ustąpił i został dyrektorem szkół wojskowych. Ogłosił: „*Gespräche aus der Gegenwart über Staat und Kirche*“ (1846, 4 wyd., 1851); „*Neue Gespräche aus der Gegenwart*“ (2 t., 1851), kilka prac archeologicznych, matematycznych i wojskowych. Zbiorowe wydanie dzieł jego wyszło w 5 t. 1852—53.—Z synów jego jeden jest dyrektorem akademii wojskowéj w Berlinie, drugi posłem niemieckim w Atenach.

Radziszewski (Bronisław), chemik polski, urodz. 1838 r. w Warszawie; nauki gimnazyjalne pobierał w mieście rodzinném, chemiję studyjował w Moskwie, w 1862 został nauczycielem gimnazyjalnym w Warszawie; wkrótce jednak wydalił się za granicę i 1865—67 pracował nad chemiją w Gandawie pod Kekulém, a uzyskawszy stopień doktora nauk ścisłych, został asystentem, następnie adjunktem (repetytorem) uniwersytetu w Louvain. W r. 1870 przeniósł się do Krakowa na posadę prof. chemii w instytucie technicznym, a od 1872 jest prof. chemii w uniwersytecie lwowskim.—Liczne jego rozprawy naukowe mieszczą się w *Zeitschrift für Chemie*, w *Buletynie* akademii brukselskiéj, w *Comptes rendus* akademii par., w *Rocznikach tow. nauk krak.*, w *Sprawozdaniach akad. krak.*, i in. Prace jego obejmują badania nad różnemi węglowodorami, nad ciałami aromatycznemi, nad równokształtnością i wielokształtnością i t. d. Ważną zwłaszcza jest jego praca nad fosforescencyją, którą objaśnia przez powolne utlenianie. Jest członkiem korr. akad. krakowskiéj, prezesem towarzystwa przyrodniczego lwowskiego, członkiem towarzystwa pedagogicznego i w. in. W latach 1872—5 R. redagował *Czasopismo tow. aptekarskiego* we Lwowie, od 1876 redaguje *Kosmos*.

Radziwiłł (Edmund, książę), syn Bogusława R.

(ur. 1809, † 1873), członka pruskiéj izby panów, a wnuk Antoniego Henryka, namiestnika poznańskiego, ur. 1842 r., jest wikaryjuszem w Ostrowiu i członkiem sejmu niemieckiego, gdzie należy do stronnictwa ultramontańskiego. Ogłosił: *„Die kirchliche Autorität und das moderne Bewustsein“* (1872); *„Die Wunder in Marpingen“* (1877).

Rakowicz (Daniel), pedagog polski, † 1876 r. w Inowrocławiu. Przez pewien czas był sekretarzem generała Morawskiego; wraz z Estkowskim redagował *„Szkołę“*. Oprócz wielu artykułów pedagogicznych i in. ogłosił wyborny elementarz pod tyt. *„Nauka czytania i pisania“*, który w latach 1850—70 miał kilkadziesiąt wydań. — Syn poprzedzającego **Rakowicz** (Franciszek Tadeusz), ekonomista i literat polski, ur. 1839, † 1878 w Toruniu; studyjował medycynę w Berlinie i uzyskał stopień doktora, ale zapadłszy na chorobę oczu porzucił praktykę lekarską i zajął się ekonomiją i literaturą. W r. 1867 założył *„Gazetę toruńską“*. Jemu głównie zawdzięczać należy założenie Towarzystwa pomocy naukowéj dla dziewcząt polskich w Toruniu i teatru polskiego w Poznaniu. Ogłosił nowele *„Szatan na pokucie“* (1868) i *„Karol“* (1868), oraz przełożył Milla *„Poddaństwo kobiet“* (Toruń 1868), Fanny Lewald *„O emancypacyi kobiet“* (t. 1870) i Saint Réné Taillandiera *„Serbija w XIX w.“* (t. 1873). W r. 1871 porzucił redakcyję Gaz. toruńskiéj i zajął się założoną przez siebie księgarnią i wydawnictwem *Kalendarza* (1869—73). W 1873 został wicedyrektorem, a następnie dyrektorem banku włościańskiego, przyczynił się także silnie do zakładadania licznych spółek zarobkowych w księstwie poznańskiém i w Prusiech zach. W ostatnich latach życia ogłosił: *„O czekach czyli ułatwieniu interesu depozytowego przez asygnacyje“* (Pozn. 1876); *„Kupiec i przemysłowiec jakim warunkom powinien uczynić zadosyć i jakie okoliczności uwzględnić, gdy zamierza się osiedlić“* (Pozn. 1877). Ostatniéj pracy *„Kredyt i banki“* dokończyć nie zdołał.

Ramée (Ludwika de la), powieściopisarka angielska, pisząca pod pseudonimem *Ouida*; mieszka we Florencyi. Romanse jéj odznaczają się żywą fantazyją i realistyczném cieniowaniem szczegółów. Pewną ich liczbę przełożono na język polski.

Randa (Antoni) obrany został 1878 r. członkiem akademii umiejętności w Krakowie.

Rangawis (Aleksander Rizos), był posłem w Waszyngtonie tylko do r. 1868, w którym przeniósł się na podobne stanowisko do Paryża, a 1874 do Berlina. W r. 1878 był obok Delyanisa drugim przedstawicielem greckim na kongresie berlińskim. Ogłosił jeszcze *„Precis d'une histoire de la littérature néohellenique“* (2 t., 1877). Zbiorowe wydanie dzieł jego w 13 t. wychodzi od 1874 r.

Rank (Józef), pisarz niemiecki, ur. 1815 w Friedrichsthal w Czeskim Lesie, był 1848 członkiem parlamentu niemieckiego w Frankfurcie, w 1876 został sekretarzem generalnym teatru miejskiego w Wiedniu. Ogłosił powieści wiejskie: *„Aus dem Boehmerwald“* (3 wyd., 3 t., 1853); *„Hoferkäthchen“* (1854); *„Von Haus zu Haus“* (2 wyd., 1860); *„Aus Dorf und Stadt“* (1860 r.); oraz romanse: *„Achtspännig“* (2 wyd., 2 t., 1859); *„Im Klosterhof“* (2 tomy, 1875); daléj *„Aus meinen Wandertagen“* (1864); *„Steinnelken“* (1867 r.); wydał też słownik czesko-niemiecki (3 wyd., 1874) i in. Wybór jego pism wyszedł w 11 t. 1859—60.

Ranke (Leopold) ogłosił jeszcze: *„Ursprung und Beginn der Revolutionskriege 1791—2“* (1875 r.); *„Friedrich II und Friedrich Wilhelm IV“* (1878); *„Denkwürdigkeiten des Staatskanzlers Fürsten von Hardenberg“* (5 t., 1877—8); *„Zur venetianischen Geschichte“* (1878); *„Die Osmanen und die spanische Monarchie im 16 und 17 Jahrhundert“* (1878, jestto czwarte wyd. dawniejszego dzieła *„Die Fürsten und Völker von Südeuropa“*). Zbiorowego wydania dzieł R. wyszło dotąd 45 tomów. — **Ranke** (Karol Ferdynand), filolog, † 1876.

Raspail (Franciszek Wincenty) † 1878 (nie 1870, jak błędnie podano w enc.). W 1874 skazany został na rok więzienia, które odsiedział w Bellevue w 83 roku życia. W 1876 i 7 obranym był jeszcze deputowanym, łubo wymawiał się podeszłym wiekiem. — **Raspail** (Benjamin) jest od 1873 r. deputowanym, i, podobnie jak ojciec, zasiada na skrajnéj lewicy.

Ratzel (Fryderyk), podróżnik i naturalista niemiecki, ur. 1844 r. w Karlsruhe, studyjował nauki przyrodzone i geografiję, w 1869—75 odbył podróż po Włoszech, Węgrzech, Stanach Zjednoczonych i t. d. Obecnie jest w Monachijum prof. politechniki i docentem uniwersytetu. Ogłosił: *„Sein und Werden der organischen Welt“* (1868); *„Wandertage eines Naturforschers“* (2 t., 1873—4); *„Vorgeschichte des europäischen Menschen“* (1875); *„Studien und Kulturbilder aus Amerika“* (2 t., 1876); *„Aus Mejiko“* (1878).

Rau (Heribert) † 1876 w Frankfurcie.

Rauch (Otto), generał rossyjski, ur. 1832, w wojnie rossyjsko-tureckiéj 1877—78 r. odznaczył się przy wzięciu Tyrnowy (7 lipca 1877), daléj jako dowódca oddziału konnych pionierów przy pierwszém przejściu Bałkanów oraz w bitwach pod Eski-Sagra i Jeni-Sagra. Najważniejszym jednak jego czynem było zajęcie, na czele 6 batalijonów gwardyi, 21 Listopada 1877 Prawecy, przez co uniemożliwił dalsze utrzymanie się Turków w Orchanii, punkcie nadzwyczaj ważnym, skąd Osman Pasza otrzymywał posiłki.

Raumer (Rudolf) † 1876 w Erlangen. Ogłosił jeszcze *„Entwurf zur Reform der deutschen Orthographie“* (1875) i in.

Rauscher (Józef Otmar) † 1875.

Rautenstrauchowa (Łucyja), ur. 1800 w Warszawie, przebywała do 1815 we Francyi. Obecnie, jako wdowa po generale Józefie R. († 1842), mieszka w Puławach. Co do jéj prac ob. enc.

Ravenstein (Ernest G.), geograf i kartograf, ur. 1834 w Frankfurcie nad Menem, udał się 1852 do Londynu do Petermanna i otrzymał miejsce w topograficzno-statystycznym instytucie przy ministeryjum wojny. Ogłosił: *„Statistics of Europe and Turkey in Asia“* (1855); *„The Russians on the A-*

mur" (1861); „*The laws of migration*" (1876) i in., oraz znaczną liczbę map, jak 3 karty Afryki i 7 Ameryki w atlasie Mayera i in.

Rawlinson (Henryk Creswiche) ogłosił jesze „*England and Russia in the East*" (1875); z bratem Jerzym przełożył Herodota (z komentarzem, 3 wyd., 4 t., 1876).—**Rawlinson** (Jerzy), brat pop., historyk, ur. 1815, został 1861 prof. historyi starożytnéj w Oksfordzie, 1872 kanonikiem w Canterbury. Ogłosił: „*The five great monarchies of the ancien world*" (3 wyd., 3 t., 1872); „*Origin of the nations*" (1877) i in.

Razgrad, miasto ufortyfikowane w Bułgaryi, nad Białym Łomem, na płn.-zach. Szumli, 10,000 m. Podczas wojny 1877 R. stanowił główny punkt pozycyj tureckich w czworoboku twierdz. 14 Sierp. 1877 miała tu miejsce bitwa. W styczniu 1878 zajętym został przez Rossyjan.

Rechbauer (Karol), polityk austryjacki, ur. 1815 w Graz, po ukończeniu studyjów prawnych był adwokatem w mieście roddzinném, w 1861 r. obrany został do rady państwa i w 1873 został prezydentem izby poselskiéj. Należy do stronnictwa postępowego.

Recklinghausen (Fryderyk), anatom i fizyjolog, ur. 1833 w Gütersloh, był prof. anatomii patologicznéj w Królewcu, Würzburgu, obecnie jest w Sztrasburgu. Odkrył błędne komórki tkanki łącznéj, ruch ameboidalny komórek ropy, przechodzenie białych ciałek krwi przez ściany żył i in.

Reclam (Karol Henryk Wilhelm), pisarz lekarski, ur. 1821 w Lipsku, gdzie jest profesorem medycyny. Ogłosił: „*Geist und Körper*" (1859); „*Buch der vernüftigen Lebensweise*" (2 wyd., 1876); „*Weibes Gesundheit und Schönheit*" (1864); „*Leib des Menschen*" (2 wyd., 1877). Od 1875 wydaje pismo „*Gesundheit*".

Reclus (Jan Jakób Elizeusz) z Włoch przeniósł się do Szwajcaryi i dopiero ostatnia amnestyja (r. 1879) otworzyła mu powrót do Francyi. Od 1875 wydaje olbrzymie dzieło: „*Nouvelle géographie universelle*" w 10 wielkich tomach.

Redlich (Henryk), rytownik polski, ur. 1840 w Łasku, kształcił się w szkole sztuk pięknych w Warszawie, następnie w Dreźnie i Monachijum, mieszka w Warszawie. Wykonał wiele wytwornych rycin, z których zwłaszcza na uwagę zasługuje kopija *Kazania Skargi* Matejki.

Reed (Edward James), budowniczy okrętów, ur. 1830 r. w Scheerness, od 1862—70 był dyrektorem budowy okrętów wojennych marynarki angielskiéj, którą zupełnie przekształcił. Zbudował okręty kazamatowe, wieżowe i t. d. Ogłosił „*Schipbuilding in iron and steel*" (1868); „*Our naval coast defenses*" (1871).

Regel (Edward August), ogrodnik, ur. 1815 r. w Gotha, pracował przy różnych ogrodach botanicznych, w 1842 został dyrektorem ogrodu botanicznego w Zurichu i habilitował się tam jako docent, ale w 1855 r. przyjął wezwanie do Petersburga na dyrektora tamecznego ogrodu botanicznego, gdzie 1857 r. założył towarzystwo ogrodnicze rossyjskie a 1863 ogród pomologiczny. Ogłosił kilkaset rozpraw botanicznych i z powodzeniem stosuje wyniki nauki do praktyki ogrodniczéj, pracował też nad partenogenezą i in. Z pism jego wymienimy: „*Allgemeiner Gartenbuch*" (z Enderem, 2 t., 1855—68); „*Russische Pomologie*" (2 t., 1868); „*Die Johannisbeere*" (2 wyd., 1870); „*Russische Dendrologie*" (5 zesz., 1870—8); „*Populäre Anweisung zum russischen Obstbau*" (1875 r.); „*Kultur der Pflanzen im Zimmer*" (4 wyd., 1878) i in.

Regnault (Henryk Wiktor) † 1878 w Auteuil.

Regnier (Anicety) † 1878 w Wilnie.

Regnikolarne deputacyje, komisyje wybierane przez radę państwa wiedeńską i sejm peszteński, oraz przez ten ostatni i sejm kroacki, w celu porozumienia się co do warunków ugody między Austryją i Węgrami, oraz Węgrami i Kroacyją, zwłaszcza co do wysokości opłat na wspólne wydatki.

Rehman (Antoni), botanik i podróżnik polski, ur. ok. 1840 w Galicyi, kształcił się w uniwersytecie jagiellońskim i następnie został tam docentem. W latach 1860—7 zwiedził całe pasmo Karpat, w r. 1868 botanizował na stepach podolskich i w Bessarabii, w 1873 na Kaukazie, gdzie wdarł się na szczyt Kazbeku, w 1874 zwiedził Krym. Sprawozdanie geobotaniczne z tych podróży umieścił w rocznikach towarzystwa zoologiczno-botanicznego wiedeńskiego, oraz oddzielnie p. t. „*Einige Notizen über die Vegetation der nordlichen Gestade des Schwarzen Meeres*" (Berno 1872). Znaczną liczbę gatunków przez niego odkrytych zamieścił Boissier w dziele „*Flora orientalis*". W 1875—77 zwiedził Afrykę płd., gdzie zebrał obfite plony botaniczne, zajmując się oraz badaniami etnograficznemi, poznał kopalnie dyjamentów w Griqua-land, krainę Bassuto, Natal, kraj Zulusów. Owocem téj podróży był zbiór 3000 roślin, między temi paręset gatunków nieznanych mchów. Jako rezultat téj podróży przedstawił akademii krakowskiéj rozprawę „*Geo-botaniczne stosunki Afryki płd.*" (1877). Drobne jego prace mieszczą się w różnych pismach.

Reichenbach (Henryk Bogumił Ludwik) † 1879 w Dreźnie.

Reichensperger (Piotr Franciszek), polityk niemiecki, brat Augusta R., ur. 1810 w Koblencyi, był od r. 1850 sędzią apelacyjnym w Kolonii, potém w Berlinie, w 1848 członkiem zgromadzenia frankfurckiego, w 1850 parlamentu erfurckiego, od 1858 jest posłem na sejm pruski a od 1871 na sejm niemiecki, gdzie, podobnie jak brat, należy do środka klerykalnego. Ogłosił: „*Die Agrarfrage*" (1847); „*Kulturkampf oder Friede in Staat und Kirche*" (1876) i in.

Reichert (Karol Bogusław), anatom, ur. 1811 r. w Rastenburgu w Prusiech wsch., studyjował medycynę w Królewcu, w 1842 r. został docentem w Berlinie, w 1843 prof. anatomii i anatomii porównawczéj w Dorpacie, w 1853 r. prof. fizyjologii w Wrocławiu, w 1858 prof. anatomii w Berlinie. Położył zwłaszcza zasługi w historyi rozwoju płodu, czynił badania nad rozwojem czaszki i mózgu, nad tkanką łączną. Ogłosił: „*Ueber die Visceralbogen*

der Wirbelthiere" (1837); „*Das Entwickelungsleben im Wirbelthierreich*" (1840); „*Der Bau des menschlichen Gehirns*" (1859—60) i w. in.

Reichlin-Meldegg (Karol Aleksander, baron von) † 1877. Autobijografiję swoją ogłosił 1874.

Rejchman (Bronisław), pisarz polski, ur. 1848 r. w Warszawie, gdzie studyjował nauki przyrodzone, następnie redagował czas jakiś *Przyrodę i przemysł*; pisał sprawozdania naukowe w *Ateneum*. W 1878 wyjechał do Azyi płn. Oprócz wielu prac w pismach, ogłosił: „*Teoryja Darwina i hypoteza Haeckla*" (War. 1853); „*Jędrzéj Śniadecki i Darwin*" (1874); „*O chemicznych własnościach powietrza*" (1874); „*Wędrówki węgla*" (1875) i in.

Rejszel (Ludwik), bajkopisarz polski, ur. 1805 r. w Mniszewie, † 1871 w Łęczycy; służył pierwotnie w wojsku, następnie urzędował. Bajki jego i przypowieści wyszły w Warszawie 1838, następnie miały kilka jeszcze wydań. Życiorys jego w *Gaz. pol.*, 1871, N. 85.

Rembowski (Aleksander), prawnik spółczesny, ur. 1847 w Klonowie (w Kaliskiém), prawo studyjował w Warszawie do 1869, następnie nauki kameralne w Heidelbergu do 1872. Ogłosił: „*O gminie, jéj urządzeniu i stosunku do państwa*" (1872); „*Die polnische Agrargesetzgebung und Stadtgemeindeordnung von 1791*" (Heidelb. 1872); „*Publiczne gospodarstwo gminy*" (*Niwa*, 1876); „*Uwagi nad ustawą dla gmin wiejskich 1864 r.*" (*Gaz. sądowa*, 1875); „*Stanisław Leszczyński jako statysta*" (1878 r.). Oprócz tego zamieszczał liczne krytyki z dziedziny nauk państwowych do dawnego *Ekonomisty*, *Gaz. sądowéj*, *Ateneum*, *Niwy*.

Rémusat (Franciszek Maryja Karol) † 1875 r. w Paryżu.—**Rémusat** (Paweł), syn pop., ur. 1831 w Paryżu, studyjował prawo i nauki przyrodzone i był współpracownikiem kilku pism. W czasie podróży dyplomatycznéj Thiersa towarzyszył mu jako sekretarz. W 1871 wybrany do zgromadzenia narodowego, zajął miejsce w lewym środku i popierał politykę republikańską. W 1876 r. znowu był wybranym ale 1877 nie utrzymał się przeciw kandydatowi bonapartystowskiemu. Ogłosił „*Les sciences naturelles, leur histoire et leurs plus recents progrés*" (1857).

Renan (Józef Ernest) w dalszym ciągu prac swoich nad chrześcijanizmem pierwotnym ogłosił jeszcze: „*Les evangiles et la seconde generation chretienne*" (1877) i „*L'église*" (1878). Oprócz tego ogłosił: „*Mélanges d'histoire et de voyages*" (1878) i gorzką satyrę przeciw Gambecie „*Caliban, suite de la Tempête*" (1878) i in. W 1878 wszedł do akademii francuskiéj na miejsce Klaudyjusza Bernarda.

Reni, miasto portowe na Dunaju, wróciło do Rossyi w skutek traktatu berlińskiego 1878.

Rennie (Jan), inżynier, † 1874.

Rettig (Magdalena Dobromiła) † 1861.

Reuleaux (Franciszek), inżynier, urod. 1839 r. w Eschweiler pod Akwizgranem, był prof. budowy machin w Zurichu, od 1866 w szkole przemysłowéj berlińskiéj a od 1868 jest dyrektorem téj ostatniéj szkoły. Ważne są prace jego nad cynematyką. Jako przedstawiciel Niemiec na wystawie filadelfijskiéj wywarł swemi sprawozdaniami silny wpływ na przemysł niemiecki, którego hasło określił przez „*tanio i źle*". Ogłosił: „*Konstruktionslehre für den Maschinenbau*" (z Mollem, 1852—62); „*Der Konstrukteur*" (3 wyd., 1871); „*Theoretische Kinematik*" (1875).

Reumont (Alfred von), ogłosił jeszcze „*Geschichte Toscanas*" (2 t., 1876); „*Biographische Denkblätter*" (1878).

Reuss (Henryk VII, książę), dyplomata niemiecki, ur. 1825, został 1854 r. radcą poselstwa pruskiego w Paryżu, 1863 posłem w Kasselu, 1864 w Monachijum, 1867—76 w Petersburgu. W 1877 wysłanym został do Konstantynopola jako poseł nadzwyczajny a w 1878 objął poselstwo niemieckie w Wiedniu. Żoną jego jest od 1876 r. księżniczka Maryja Sasko-Wejmarska.

Reuter (Fritz) † 1874 r. w Eisenach. Zbiorowe wydanie utworów jego wyszło w 15 t. (1865—75), dwa ostatnie tomy obejmują „*Nachgelassene Schriften*" z bijografiją napisaną przez Wilbrandta, w r. 1878 wyszły jeszcze dwa tomy dodatkowe. Wydanie ludowe ukazało się w 7 t. (1877—8). Inny życiorys R. ogłosił Glogau (2 wyd., 1875).

Reuter (Paweł Julijusz), założyciel słynnéj agencyi telegraficznéj, ur. 1821 w Kasselu. Pracował pierwotnie w jakimś banku, następnie był spólnikiem księgarni, którą zrujnowała rewolucyja 1848 r., w 1849 założył w Paryżu korespondencyję litografowaną, dostarczającą dziennikom wiadomości bieżących. W 1850 osiadł w Akwizgranie i zaczął korzystać z linij telegraficznych do przesyłania wiadomości, używając poczty gołębiéj, gdzie brakło jeszcze telegrafów. W 1851, po przeprowadzeniu linii z Calais do Douvres, osiadł w Londynie i zaprowadziwszy liczne swoje agentury, zdołał ześrodkować u siebie wiadomości polityczne i handlowe całéj ziemi Gazety wielkie z niechęcią patrzyły na to przedsiębierstwo, które wywołało konkurencyję tanich dzienników, ale za przykładem *Timesa* 1859 r. zaczęły uciekać się do jego pomocy. Istotny tryjumf R. datuje od wojny domowéj amerykańskiéj, gdy R. mógł dostarczać wiadomości z za oceanu, zanim jeszcze posiadały je rządy. W 1865 agencyję swoję ustąpił R. towarzystwu, którego jest kierownikiem. Jest on koncesyjonaryjuszem kilku linij telegraficznych, a w 1872 r. uzyskał od szacha perskiego wyłączny przywiléj budowy kolei, eksploatacyi kopalń i lasów i t. d. w całém jego państwie; zamiar ten jednak, napotkawszy liczne trudności, nie powiódł się Reuterowi.

Rewulsyja, jestto metoda leczenia, polegająca na wywołaniu podrażnienia chorobnego w zdrowym organie, ażeby przez to na organ chory korzystnie podziałać; najczęściéj w tym celu używa się mocnych środków przeczyszczających, albo drażni się skórę pryszczącemi ją maściami; samo już odciągnięcie krwi, a niekiedy wpływ nerwowy tłumaczą tak dobre często skutki z zastosowania téj metody otrzymywane.

Reybaud (Maryja Roch Ludwik), literat i ekono-

mista francuski, ur. 1799 w Marsylii; przeznaczony do zawodu handlowego, odbył kilka podróży na Wschód i do Indyj; w 1829 osiadł w Paryżu i oddał się literaturze, objąwszy redakcyję *Constitutionnela*, następnie innych pism. Od 1846—51 był deputowanym i należał do stronnictwa umiarkowanie liberalnego, następnie usunął się od polityki. Ogłosił: „*La Syrie, l'Egypte et la Palestine*“ (1834 r.); „*Etudes sur les reformateurs ou socialistes modernes*“ (2 t., 1840—43, nagrodzone przez akademiję francuską); „*Jêrome Pâturat à la recherche d'une position sociale*“ (3 t., 1843, romans obyczajowy, który zyskał olbrzymie powodzenie); „*L'industrie en Europe*“ (1856); „*Etudes sur le regime des manufactures*“ (1859—67); „*Les economistes modernes*“ (1862); „*Le fer et la houille*“ (1874) i in.

Richard (Maurycy), mąż stanu francuski, urodz. 1832 w Paryżu, po ukończenia prawa był adwokatem i w 1863 wybrany został do izby jako kandydat opozycyi; następnie jednak przyjął politykę Olliviera i gdy ten doszedł do władzy, R. objął tekę sztuk pięknych; na tém stanowisku przeprowadził kilka reform liberalnych. Rewolucyja wrześniowa usunęła go z widowni politycznéj.

Richardson (sir John) † 1865 w Grasmere.

Richmond (Karol Henryk Gordon Lennox, książe) był ministrem handlu do 1868, następnie objął kierunek stronnictwa torysowskiego w izbie lordów, od 1874 jest prezesem rady tajnéj.

Richter (Herman Eberhard) † 1876 w Dreźnie, ogłosił jeszcze „*Geheimmittel Unwesen*“ (2 t., 1872—75) i in.

Richter (Hijeronim Teodor), chemik i górnik, ur. 1825 w Dreźnie, kształcił się w Freibergu i następnie został tamże chemikiem zakładów hutniczych. Od 1856 wykładał w akademii tamecznéj analizę za pomocą dmuchawki, a od 1875 jest dyrektorem téjże akademii i nadradcą górniczym. Z prac jego chemicznych najważniejszą jest odkrycie indu. Ogłosił przerobione wydanie Plattnera „*Vorlesungen über Hüttenkunde*“ (2 t., 1860—3).

Rieger (Franciszek Ładysław), ogłosił 1877 do komitetu słowiańskiego moskiewskiego adres, skonfiskowany przez rząd austryjacki. Gdy jednak 1878 r. Austryja zajęła Bośniję, R. zbliżył się do rządu, na czele stronnictwa młodoczeskiego znowu wstąpił do sejmu i w zaprojektowanym przez siebie adresie okazał się więcéj niż dawniéj umiarkowanym.

Ring (Max), powieściopisarz niemiecki, ur. 1817 w Zandits pod Raciborzem; z powołania lekarz, oddał się wyłącznie literaturze i od 1850 mieszka w Berlinie. Ogłosił romanse: „*Verirrt und erlöst*“ (1855); „*Stadtgeschichten*“ (1852); „*Rosenkreuzer und Illuminaten*“ (1861); „*Ein verlornes Geschlecht*“ (1867); „*Die Lügner*“ (3 t., 1878) i in. Występował też na polu dramatycznem: „*Die Genfer*“, tragedyja i in. Niektóre jego powieści tłumaczone są na język polski.

Rio de Janeiro liczy mieszkańców 275,000 (w enc. podana liczba zbyt wielka).

Rio de la Plata, ob. Plata.

Ristics (Jan) ustąpił prezesostwo gabinetu Marynowiczowi 1873, ale przyłączywszy się do Omladiny (ob. w Supl.) czyli stronnictwa panslawistycznego, objął znowu 1876 r. ministeryjum spraw zagr. i prezesostwo gabinetu. Zręcznie i szczęśliwie kierował polityką serbską podczas wojny z Turcyją, następnie przy zawieszeniu broni i zawarciu pokoju, oraz podczas drugiéj wojny; na kongresie berlińskim reprezentował Serbiję. W 1878 ministeryjum uległo częściowym zmianom, ale R. stanowisko swoje utrzymał.

Ritschl (Fryderyk) † 1876 w Lipsku. Życiorys jego ogłosił Müller (1877).

Riza pasza (Hassan), mąż stanu turecki, urodz. 1809 r., † 1877 w Konstantynopolu; był niewolnikiem arabskim i za protekcyją matki sułtana Abdul-Medżida doszedł szybko do wysokich godności. W 1839 został ministrem dworu sułtana, 1841 dowódcą gwardyi, 1849 ministrem handlu, marynarki i wojny; następnie ministeryjum wojny zajmował podczas wojny wschodniéj do 1861, w 1876 znowu czas jakiś stanowisko to zajmował.

Robert (Antonina Henryka Klementyna) † 1872.

Robesona kanał, odnoga morska łącząca cieśninę Smitha z morzem biegunowém płn., odkryty 1861 przez Hayesa; 1871 przepłynął go Hall, 1875—6 na wschodniéj jego stronie przezimowali Nares i Stephenson i wbrew nadziejom znaleźli morze biegunowe pokryte lodami.

Robin (Karol Filip), medyk francuski, ur. 1821 w Jaseron (Ain), kształcił się w Paryżu i wcześnie dał się poznać z badań nad budową tkanek ciała, nad przyczynami psucia się cieczy ciała i t. d.; należy do pierwszych histologów francuskich. W 1847 został prof. anatomii, w 1862 prof. histologii, w r. 1871 z Littrém założył towarzystwo socyjologiczne. Członkiem akademii nauk jest od 1866. W ostatnich czasach cesarstwa wykreślonym został z listy sędziów przysięgłych, jako ateusz i materyjalista. W 1876 obrany do senatu, zasiada na lewicy. Ogłosił: „*Du microscope* i t. d.“ (1849); „*Tableaux d'anatomie*“; „*Traité de chimie anatomique, physiologique et pathologique*“, z Verdeilem (3 t., 1852—3); „*Leçons sur les humeurs normales et morbides du corps de l'homme*“ (1867 r.); „*Anatomie microscopique*“ (1868); „*Dictionnaire de medecine*“, z Littrem (13 wyd., 1872) i w. in.

Röbling (Jan August), słynny inżynier, ur. 1806 w Mühlhausen w Turyngii, † 1869; uczył się budownictwa w Paryżu, w 1831 r. udał się do Ameryki i osiadł w Pensylwanii. Z początku fermer, zajął się następnie pracami inżynierskiemi i rozpoczął fabrykacyję drutu żelaznego, co dało mu możność wystawienia największych mostów drutowych. Pierwszy most przeprowadził przez Alleghany z drutu grubego na $17^1/_2$ centymetrów, a po kilku innych tego rodzaju pracach zyskał rozgłos z mostu nad Niagarą pod koléj żelazną. Ostatniém i największém jego dziełem jest most łączący New-York z Brooklynem przez East-river, mający oprócz dwu torów pod koleje żelazne dwie drogi dla wozów i dwie dla pieszych. Śmierć nie dozwoliła

mu skończyć téj pracy, któréj kierunek objął syn jego *Washington* R.—Ogłosił *„Long and short span railway bridges“* (1869).

Rochefort (Wiktor Henryk) przebywa w Belgii lub w Szwajcaryi, prowadząc daléj swą *Latarnię* i pracując do różnych pism paryskich. Ogłosił jeszcze *„De Nouméa en Europe“* (1877). Rozgłos jednak utracił zupełnie.

Rodoć (M.), pseudonim autora humorystycznych piosnek i satyr, którego rzeczywistém nazwiskiem jest **Biernacki** (Mikołaj), ur. 1836 w Kamieńcu Podolskim, kształcił się najprzód w Lublinie, potém w Warszawie, gdzie 1854 ukończył nauki w instytucie szlacheckim. Od 1863 przebywał na wsi, w majętności swojéj na Podlasiu, w r. 1874 wyjechał do Galicyi i mieszkał naprzód w Krakowie, po roku zaś przeniósł się do nowego swego majątku na Podgórzu Karpackiém. Obecnie przebywa we Lwowie, gdzie objął redakcyją pisma literackiego *„Tydzień“*. B. dość późno dał się poznać na polu literatury; dawniéj pisywał tylko artykuły gospodarczéj treści do pism rolniczych; dopiéro od r. 1873 zaczęły się najprzód w pismach peryjodycznych pojawiać jego piosenki humorystyczne i satyry, z tendencyją polityczną i obyczajową, które od razu zwróciły na siebie uwagę z powodu swéj werwy i dowcipu, dotkliwego nieraz dla przeciwników, a następnie w r. 1877 i 78 w Krakowie i Brukselli wydane zostały razem w 6 tomikach. Przedtem jeszcze 1876 r. wydał B. w Krakowie zbiór piosnek tłumaczonych z Berangera, a liczne jeszcze inne przekłady z tego poety jakoteż z W. Hugo i Heinego i oryginalne jego utwory, drukowane w pismach warszawskich i galicyjskich, dotychczas nie zostały razem zebrane. W Warszawie przygotowuje się obecnie do druku zbiór jego piosenek i satyr obyczajowych.

Roebuck (Jan Artur), przepadł na wyborach 1868 r., ale w 1874 znowu został członkiem parlamentu, podczas rozpraw wszakże nad kwestyją wschodnią usuwał się coraz bardziéj od stronnictwa liberalnego, popierając rząd mowami i głosowaniem; wynagrodzony za to został nominacyją na członka rady tajnéj.

Rogalski (Leon) † 1878 w Mokotowie pod Warszawą.

Rogier (Karol), po zwycięztwie liberalnych na wyborach 1878 obrany został prezydentem izby.

Rogojski (Józef), spółczesny pisarz agronomiczny, był nauczycielem szkół rządowych; ogłosił: *„Listy o kulturze“* (2 cz., Warsz. 1870—1); *„Poradnik życia gospodarskiego“* (1871 r.); *„Chemija rolnicza“* (1872).

Rohlfs (Gerhard) zwiedził 1873—4 oazy pustyni libijskiéj, 1875 Amerykę płn., w 1878 r. rozpoczął nową podróż do Tripolis i Wadai, aby ztąd przedrzeć się daléj do Afryki środkowéj. Ogłosił jeszcze: *„Quer durch Afrika“* (1874); *„Drei Monate in der Libyschen Wüste“* (1875); *„Beiträge zur Entdeckung und Erforschung Afrikas“* (1876).

Rokitański (Karol) † 1878 w Wiedniu.

Rolle (Antoni Józef), spółczesny medyk i historyk polski, ur. 1830 r. we wsi Henryka na Podolu, z rodziny pochodzenia francuskiego; medycynę studyjował w Kijowie, Niemczech i Paryżu, poczém 1860 jako lekarz osiadł w Kamieńcu Podolskim i był sekretarzem stałym towarzystwa lekarzy podolskich aż do czasu jego rozwiązania 1865 r.; jest też członkiem kilku towarzystw lekarskich. Ogłosił kilka prac lekarskich, jak rozprawę *„O chorobach umysłowych“* i in., przyczém jednak z zamiłowaniem oddaje się pracom historycznym. Będąc jeszcze studentem ogłosił w *Gazecie codziennéj* kilka poezyj, a następnie zamieścił w niéj 1856—7 szereg opowiadań: *„Jadwisia“*, *„Pan Dominik“*, *„Okolica naddniestrowa podolska“*, *„Kilka wspomnień z akademickiego życia“*. W r. 1857 i 58 pisywał do *Gaz. Warsz.* korespondencyje z nad Dniestru i *„Listy z Wędrówki“* (Saksonii). W 1866 r. ogłosił w *Kalendarzu ilustrowanym* Jaworskiego *„Monografiję Tynna“* oraz *„Wędrówki po Bessarabii“*. W r. 1869—70 umieścił w *Dzienniku dla archeologów* Stanisława Krzyżanowskiego dwie ciekawe rozprawy: *„O drukarniach kresowych“* i *„O drukarni i sztycharni w Berdyczowie“*. Od r. 1869 pisuje do *Przeglądu polskiego* w Krakowie, do *Gazety lwowskiéj* i wychodzącego przy niéj *Przewodnika naukowego i literackiego.* Prace swoje historyczne oznacza pseudonimem *Dr. Antoniego J.*—Osobno wydał: *„Zameczki podolskie na kresach“* (Kraków 1869); *„Tadeusz Leszczyc Grabianka i Teresa z Stadnickich, jego małżonka“* (Lwów 1875), monografija przez krytykę bardzo dobrze przyjęta; *„Opowiadania historyczne“* (Lwów 1875), obejmujące obrazy dziejów ziemi podolskiéj w drugiéj połowie XVII i drugiéj połowie XVIII wieku. Szereg ten ponurych monografij historycznych, odznaczających się istotnemi zaletami opowiadania, obejmuje *„Pod półksiężycem“*, opis rządów tureckich na Podolu; *„Książę Sarmacyi“*, — tytuł ten nadali Turcy Jurkowi Chmielnickiemu, synowi Bohdana; *„Odwiedziny monarsze w Kamieńcu“*, gdzie najwybitniejszą postacią jest Witt, komendant warowni kamienieckiéj; *„Na kresach“*, z czasów konfederacyi barskiéj; *„Dwór tulczyński“* i *„Losy pięknéj kobiety“*, których bohaterami są Szczęsny Potocki i żona jego Zofija; *„Tynna w końcu XVIII wieku“*, —napotykamy tu wiele ciekawych osobistości obracających się koło księcia Karola de Nassau, właściciela Tynny.—*„Nowe opowiadania historyczne“* (wyd. 2, Lwów 1878), obejmują: *„Pod Krzyżem“*, (dzieje odzyskania Kamieńca), *„Losy kresowego miasteczka“* (Studzienicy); *„Wariabiet“*, z historyi Ormijan; *„Zemsta kozacza“*,— zemstą Haneńki nad dzielnym wodzem pogranicznym Piwą.—Oprócz tego zamieścił w *Gazecie lwowskiéj: „Porwanie króla“*; *„Zemsta kozacza“* i in. W 1876 roku R. otrzymał konkursową nagrodę od towarzystwa historyczno-literackiego w Paryżu za sprawozdanie z publikacyj rossyjskich, odnoszących się do historyi trzech ostatnich wieków istnienia Rzeczypospolitéj. Rozprawa ta p. t. *„Polonica, materyjały dotyczące dziejów Polski, w pismach rossyjskich napotykane“*, obejmująca przegląd 2,500 tomów i 6,000 dokumentów

rossyjskich, ma wyjść nakładem akademii umiejętności w Krakowie.

Romanowicz (Tadeusz), spółczesny ekonomista i pisarz polski, ur. ok. 1843 w Galicyi, kształcił się we Lwowie, gdzie obecnie jest naczelnikiem biura statystycznego miejskiego. Ogłosił: „*Banki rolnicze powiatowe*“ (Lwów 1869); „*Sprawa polska i sprawa wschodnia*“ (1876); „*Srodki podniesienia przemysłu w naszym kraju*“ (1873 r.); „*O stowarzyszeniach*“ (1867). W latach 1867—70 wydawał pismo tygodniowe „*Gmina*“, od r. 1874 wydaje roczniki p. t. „*Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie*“.

Romer (Adam) † 1816.

Romer (Gustaw), ur. 1846 w Jodłowniku, w pow. limanowskim, poczciwości włościan winien był wraz z matką ocalenie swego życia w czasie t. z. rzezi galicyjskiéj; do gimnazyjum uczęszczał w Krakowie, na uniwersytet w Heidelbergu, Berlinie, Wiedniu i w Krakowie, gdzie w r. 1871 otrzymał stopień doktora praw. Odbywszy podróż po Zachodzie Europy, przez 2 lata był docentem prawa rzymskiego w uniwers. jagiell. W r. 1875 przeniósł się na wieś w powiat sandecki, skąd 1876 r. i ponownie 1877 obrany został posłem na sejm krajowy. Od 1877 jest także wiceprezesem rady powiatowéj sandeckiéj.

Romodanowski (Jan) † 1780.

Römer (Fryderyk von), mąż stanu wirtemberski, ur. 1794, † 1864; wybrany 1833 do izby, przyłączył się do opozycyi liberalnéj i opuścił zajmowaną posadę rządową. W 1848 został ministrem sprawiedliwości, następnie członkiem parlamentu, gdzie się oświadczył za ustanowieniem dyrektoryjum i pracował nad wprowadzeniem zapowiedzianych w Wirtembergii reform, odmówił uznania postanowieniom tak zwanego *Rumpfparlamentu*, który się przeniósł do Stuttgardu, i rozwiązał go. Uwolniony ze stanowiska ministra, był prezydentem izby 1851—63.—**Römer** (Robert), syn pop., znany prawnik, ur. 1823 w Stuttgardzie, został 1856 prof. w Tubindze, 1864 r. członkiem izby i jest jednym z przywódców stronnictwa narodowo-liberalnego w Wirtembergii, 1871 został radcą sądu handlowego w Lipsku, w tymże roku wszedł do parlamentu niemieckiego. Ogłosił: „*Abhandlungen aus dem römischen Recht*“ (1877) i in.

Römer (Fryderyk Adolf), geolog, ur. 1809 w Hildesheim, † 1869; z początku był urzędnikiem sądowym, 1845 został prof. geologii w szkole górniczéj w Klausthal, a 1862 jéj dyrektorem. Dzieła jego: „*Die Versteinerungen des norddeutschen Oolitengebirges*“ (1835); „*Die Versteinerungen des norddeutschen Kreidegebirges*“ (1840—1); „*Die Versteinerungen des Harzgebirges*“ (1843) i in. przyczyniły się silnie do znajomości geologii niemiec.—**Römer** (Ferdynand), również geolog, brat pop., urod. 1818, kształcił się w Getyndze, Heidelbergu i Berlinie, podróżował po Ameryce, od 1855 jest prof. w Wrocławiu. Ogłosił: „*Das rheinische Uebergangsgebirge*“ (1844); „*Die Kreidebildung von Texas*“ (1852); „*Geologie von Oberschlesien*“ (2 tomy, 1870) i in.—**Römer** (Herman), brat pop., ur. 1816, zajmował się téż geologiją i ogłosił kartę geognostyczną Hanoweru (1867). Jest członkiem sejmu niemieckiego.

Ronge (Jan) przeniósł się 1861 r. do Frankfurtu nad Menem, gdzie 1863 założył towarzystwo reformowano-religijne.

Roos (Albrecht Teodor Emil) † 1869.

Röppel (Ryszard), ur. 1808. Ogłosił jeszcze „*Polen um die Mitte des XVIII Jahrhunderts*“ (Gotha 1876), rzecz dedykowana akademii umiej. w Krakowie, któréj R. jest członkiem. W dziele tém przedstawia R. rozwijające się w Polsce poczucie wewnętrznych politycznych niedostatków, dążności do reform i tworzenie się skutkiem tego politycznych stronnictw w narodzie aż do zgonu Augusta III; jestto niejako wstęp do polityczněj historyi Stanisława Augusta. Sprawozdanie o téj pracy ogłosił Ksawery Liske.

Rosas (don Manuel Ortez de) † 1877 pod Southampton w Anglii.

Roscher (Wilhelm) ogłosił jeszcze „*Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland*“ (1874 r.). Jego „*System gospodarstwa społecznego*“ wyszedł w polskim przekładzie Kupiszewskiego (2 t., 1860—1).

Roscoe (Henryk Enfield), chemik angielski, ur. 1833 w Londynie, kształcił się w Liverpoolu, Londynie i Heidelbergu; w 1858 został prof. chemii w kolegijum Owena w Manchester, od r. 1863 jest członkiem towarzystwa królewskiego. Z licznych jego prac najważniejsze są nad działaniami chemicznemi światła i nad związkami wanadu. Oprócz wielu rozpraw ogłosił: „*Zarys chemii ogólnéj*“ (przekład polski Nawratila i Sokołowskiego, Kraków 1872 r.); „*Odczyty o analizie spektralnéj*“ (3 wyd., 1873) i drobniutką „*Chemiję*“ (przekł. pol. redakcyi pisma *Przyr. i Przem.*, Warsz. 1873).

Rose (Józef Konstanty), spółczesny medyk polski, ur. 1826 w Poznaniu, studyjował medycynę w Berlinie, w 1869 powołany do wykładu w akad. lekar. warszawskiéj, był następnie prof. terapii w szkole głównéj do jéj zniesienia 1869 r., obecnie mieszka w Warszawie jako lekarz praktykujący. Ogłosił: „*Dyjagnostyka fizyczna chorób płuc i serca*“ (War. 1860); „*Wykład patologii i terapii narzędzi oddechowych*“ (War. 1868).

Rosen (Jerzy), poeta rossyjski, † 1860.

Rosen (Jerzy), oryjentalista niemiecki, był konsulem w Belgradzie do r. 1875, następnie osiadł w Detmold. Ogłosił jeszcze: „*Die Balkan-Haiduken*“ (1878).

Rosen (Julijusz), komedyjopisarz niemiecki, właściwie *Mikołaj Duffek*, ur. 1833 w Pradze, był do r. 1867 urzędnikiem administracyjnym, do r. 1874 dramaturgiem w teatrze Karola w Wiedniu. Liczne jego komedyje i farsy („*Hohe Politik*“, „*Nullen*“, „*Grössenwahn*“) są dowcipne i lubiane, ale bez wyższéj wartości. Jego „*Gesammelte Schriften*“ wyszły w 13 t. (1870—8).

Rosner (Antoni), medyk polski, ur. 1831 w Tarnowie, jest prof. nauki o chorobach skórnych w Krakowie i członkiem akademii umiej. Rozprawy

jego mieszczą się w krakowskich pismach naukowych.

Rossi (Ernest), aktor włoski, ur. 1829 w Livorno, studyjował prawo w Pizie, następnie wstąpił do szkoły dramatycznéj Gustawa Modeny i zaczął występować w Medyjolanie i Turynie. W 1853 przybył do Paryża z panią Ristori, następnie występował w Wiedniu, a wróciwszy do Włoch, objął dyrekcyję utworzonéj przez siebie trupy dramatycznéj i rozpoczął z nią wędrówkę po Europie. Repertoar jego obejmuje głównie Szekspira, sam przedstawia główne role. W Warsz. występował z wielkiém powodzeniem 1877 i 78, we Lwowie 1879. Gra jego zaleca się prawdą i sumiennémi wystudyjowaniem.—Jest też autorem kilku słabych utworów dramatycznych.

Rossmann (Wilhelm), archeolog i historyk niemiecki, ur. 1832 w Brunświckiém, studyjował najpierw teologiję, następnie zwrócił się do historyi. W r. 1856 habilitował się na docenta w Getyndze, od r. 1860—9 był nauczycielem następcy tronu saskomeiningeńskiego, w 1872 został prof. historyi sztuki w Wejmarze, następnie w Düsseldorf, obecnie jest radcą w zarządzie muzeów drezdeńskich. Ogłosił: „*Betrachtungen über das Zeitalter der Reformation*" (1858); „*Die Makkabäische Erhebung*" (1860); „*Die Lage des alten Troja*" (1872); „*Vom Gestade der Kyklopen und Sirenen*" (1869) i in.

Rossyja. *Ludność* Rossyi Europejskiéj wynosi przeszło 67 milijonów,—zupełnie dokładnie liczba podaną być nie może, bo dane co do szczegółowych gubernij odnoszą się do różnych lat.—Z ogólnéj téj liczby przypada (w milijonach) na gubernije wielkorossyjskie 24,7, gub. nadbaltyckie (wraz z peterburską) 3.3, małorossyjskie 7.8, noworossyjskie 6,5, nadwołżańskie 15,6 i zachodnie 10,5. Oprócz tego ludność król. polskiego wynosi 6,4 a Finlandyi 1,9.—Co do Rossyi Azyjatyckiéj,—ludność kraju Zakaukazkiego 4,9, Syberyi 3,4, Azyi środkowéj 4,5, czyli razem około 13 milijonów.—*Handel:* Wartość przywozu za lata 1872—76 włącznie wynosiła 2,358 mil. rs., wywozu 1,906 mil., czyli w ciągu tych lat 5 przywóz był większym od wywozu o 45,2 mil. rs., w 1877 roku wartość wywozu znacznie się zwiększyła, co wszakże jest w związku z niskim stanem waluty rossyjskiéj. Od 1877 r. cło płaci się monetą złotą.—Monety złotéj i srebrnéj w r. 1877 przywieziono 10,2 mil. rs., wywieziono 186 mil. rs. Długość linii dróg żelaznych w Rossyi (z król. polskiém i w. ks. finlandzkiém) z początkiem 1876 wynosiła 17,658 wiorst. Flota handlowa w tymże czasie liczyła 3,385 statków o sile 302,663 łasztów. Świadectw handlowych wydano (bez król. polskiego): 1-éj gildyi przeszło 4000, 2-éj gildyi 74,000, na handel drobiazgowy 220,000, na rzemiosła miejskie 47,000.—*Budżet* (1878): Dochody przewidywane: 600,398,425 (podatek gruntowy 119 mil. rs., za prawo handlu $14^1/_2$ mil. rs., akcyza od wódki 193 mil. rs., od tytuniu 13 mil. rs., dochód celny 55 mil. rs., z dóbr rządowych 28 mil. rs. i t. d.); wydatki oznaczone są w téj saméj wysokości (procenty od długów 96 mil. rs., od obligacyj dróg żel. 28 mil. rs., synod 10 mil. rs., ministerym dworu cesarskiego 9 mil. rs., min. wojny 182 mil. rs., marynarki 25 mil. rs., min. oświaty 16 mil. rs., sprawiedliwości 15 mil. rs. i t. d.). Wysokość *długu* w 1877 r. 2,141,947,575 rs. *Flota* wojenna w 1876 składała się z 27 pancerników, 187 parowców i 41 okrętów żaglowych, razem o 1,100 działach.

Historyja. Pierwsze ruchy powstańcze w Hercegowinie i Bośnii wywołały w Rossyi niezmierny zapał, który stronnictwo panslawistyczne wyzyskać umiało; znaczna liczba ochotników rzuciła się do Serbii i Czarnogórza, a składki obfite ze wszystkich stron państwa i od różnych warstw ludności napływać zaczęły. Wystąpienie rządu najpierw dyplomatyczne a następnie czynne (ob. rossyjsko-turecka wojna) przygłuszyło wrzawę przez stronnictwo panslawistyczne wzniecane. Pokojem San-Stefanoskim zyskała R. dla siebie Batum, Ardahan, Kars i Bajazyd w Armenii, oraz Dobrudżę w Europie; Dobrudża wymienioną została z Rumuniją za część Bessarabii, ustąpioną jéj w 1856 r., a Bajazyd na kongresie berlińskim zgodziła się R. pozostawić przy Turcyi.—Wojna ta, z wielkiém powodzeniem prowadzona w drugiéj swéj części, nadała R. potężniejsze jeszcze niż poprzednio stanowisko polityczne, lubo zyski materyjalne w Armenii i nad Dunajem nie odpowiedziały ogromnym ofiarom w ludziach i pieniądzach. Dla zaspokojenia powiększonych wydatków obmyślić musiano nowe źródło dochodów (cło w złocie, powiększony podatek od wódki słodkiéj, od biletów kolejowych, od ubezpieczeń i t. p.).—Stronnictwo panslawistyczne rezultatem wojny nie zadowolniło się, ale utraciło w znacznéj części wpływ swój na ludność, gdy bliższe poznanie ze Słowianami południowymi wspólnych sympatyj nie wzbudziło. Ruch jednak wojenny i ożywienie umysłów z nim związane wywołało też wzrost wichrzeń nihilistyczno-socyjalistycznych, których wpływ ujawnił się w licznych zamachach. Przytoczyć tu zwłaszcza należy zamach Wiery Zazulicz na gen. Trepowa i jéj uniewinnienie przez sąd przysięgłych w Petersburgu, daléj zamachy na wyższych urzędników w Odessie, Kijowie, Charkowie i innych miejscach, zabójstwo naczelnika żandarmeryi Mezencowa (16 sierp. 1878), zamach na jego następcę gen. Drentelena i t. p. Nakoniec cała R. przerażoną została zamachem na Najjaśniejszego Pana, dokonanym 3 Kwietnia przez Sołowiewa.—Wszystkie te czyny musiały wywołać represyję ze strony rządu i doprowadziły do ogłoszenia w znacznéj części państwa częściowego stanu wojennego, i generał gubernatorowie otrzymali władzę wyjątkową.—Dodać tu nakoniec należy, że niektóre pisma rossyjskie odpowiedzialność za te zbrodnie chciały rzucić na społeczeństwo polskie; cała prasa polska jednomyślnie zarzut ten z oburzeniem odparła (Kwiecień 1879).

Rossyjsko-turecka wojna. Turcyja, przyjęta do grona wielkich mocarstw europejskich traktatem paryzkim 1856, nie zdołała jednak przeprowadzić reform wewnętrznych, któreby jéj zapewniły ład i siłę istotną. Przyczyny tego niepowodzenia szu-

kać należy w zepsuciu panującém śród warstw rządzących, począwszy od dworu sułtańskiego aż do najniższych organów urzędniczych. Nowa era ujawniła się w Turcyi jedynie zupełném zrujnowaniem jéj finansów przez olbrzymie pożyczki, a jedne po drugich wybuchające powstania okazywały, że nawet wewnętrznego nie jest w stanie utrzymać spokoju. Tymczasem wzajemne ugrupowanie mocarstw europejskich uległo zupełnemu przeobrażeniu i nie można było myśléć, iż Europa zachodnia zechce spełniać zobowiązania traktatem paryskim na siebie w interesie Turcyi przyjęte.—Wojna niemiecko-francuska dała Rossyi możność zniesienia na konferencyjach londyńskich 1871 warunku, usuwającego jéj flotę wojenną z morza Czarnego, a zręczny i nie przebierający w środkach ambasador rossyjski Ignatijew umiał rozwinąć wpływ rossyjski w Konstantynopolu za pośrednictwem wielkiego wezyra Mahmuda Nedima paszy, który stał się zupełném w rękach jego narzędziem. Sam sułtan Abd-ul-Azis chętnie przystawał na protektorat rossyjski, mając pod jego opieką nadzieję, że zdoła zasady następstwa tronu ottomańskiego przeobrazić na korzyść syna swego Jussufa. W stanowisku Rossyi względem ludów chrześcijańskich półwyspu bałkańskiego zaszła téż zmiana wyraźna, zaczęła ona bowiem występować jako opiekunka narodów słowiańskich, a nie kościoła wschodniego. W 1875 r. w czasie, gdy wskutek zawieszenia przez Turcyję wypłaty od pożyczek, opinija na Zachodzie była przeciw niéj oburzoną, wybuchło powstanie w Hercegowinie, które coraz się silniéj rozwijało pod niedołężnym rządem Mahmuda. Powstanie softów w Konstantynopolu, które spowodowało upadek (maj 1876) Mahmuda i detronizacyję Abd-ul-Azisa, pobudziło powstańców hercegowińskich do silniejszego działania a ruchy rozszerzyły się po całéj Bośnii. Bułgarowie, podnieceni przez emisaryjuszów słowiańskich, podnieśli téż oręż przeciw władzy tureckiéj, a Serbija i Czarnogórze wypowiedziały Turcyi wojnę. Współcześnie rozpoczęła się akcyja dyplomatyczna,—kanclerze trzech cesarstw, Gorczakow, Bismarck i Andrassy, na zjeździe w Berlinie (10—14 maja) przyjęli memorandum przedstawione przez Gorczakowa *(mem. berlińskie)*, w którém żądano od Turcyi dwumiesięcznego zawieszenia broni z powstańcami, dla porozumienia się z niemi co do przeprowadzenia reform przez konsulów zagranicznych. Jakkolwiek Anglija nie zgodziła się na udział w tym kroku, to jednak w skutek zamordowania konsulów francuskiego i niemieckiego w Salonice (6 maja), oraz okrucieństw spełnianych na Bułgarach przez wojska nieregularne tureckie, choć pod tym względem obie strony walczące nie miały sobie nic do zarzucenia, Turcyja znalazła się odosobnioną. Pomimo to Turcyja rozwinęła niespodziewanie silną energiję na polu walki,—Czarnogórcy nie odnieśli żadnych korzyści, a Serbowie ponieśli dotkliwe klęski, choć wódz naczelny turecki Abd-ul-Kerim pasza nie odznaczał się zręcznością i biegłością. Serbowie, którzy przekroczyli granicę na dolnym Timoku i pod Niszem, zostali wyparci w lipcu i pobici 4 i 5 sierpnia przez Abd-ul-Kerima pod Kniażewaczem, a 7 przez Osmana paszę pod Zajczarem. Armija serbska, pod generałem rossyjskim Czerniajewem, okszańcowała się w Aleksinaczu, a lubo pierwszy napad Turków 25 sierp. został odparty, to jednak odnieśli oni stanowcze zwycięztwo 1 września. Wtedy z początkowania Rossyi mocarstwa zainterwenijowały w interesie Serbii i nastąpiło 16 dniowe zawieszenie broni, w czasie którego przedstawiono Turcyi program reform na zasadzie memorandum berlińskiego, tym razem z udziałem i Anglii; Turcyja wszakże odrzuciła go, i w miejsce samorządu dla Bośnii, Hercegowiny i Bułgaryi odwołała się do projektu konstytucyi ogólnéj, skreślonego przez Midhata dla całego państwa. Na zarzuty Turcyi co do posiłków nadchodzących do Serbii, Rossyja odpowiedziała szorstko i kroki wojenne znowu się rozpoczęły. Czarnogórcy odnieśli zwycięztwa dość znaczne nad Muktarem paszą, ale Serbowie po upartych walkach 19—28 października stracili klucz swoich pozycyj nad Morawą—Dżunis, Horwatowicz odpartym został do Kruszewacza, Czerniajew do Deligradu, i Aleksinacz został zdobyty 31 paźdz. Rossyja pod zagrożeniem wypowiedzenia bezpośredniego wojny powstrzymała dalszy pochód zwycięzkich Turków i znowu nastąpiło dwumiesięczne zawieszenie broni. Tymczasem przygotowywania wojenne prowadzone były energicznie zarówno ze strony Turcyi, jak i Rossyi. 13 Listopada uruchomiono w Rossyi 6 korpusów armii, które zebrały się w Bessarabii pod dowództwem wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza, 18 list. rozpisaną została pożyczka wewnętrzna w wysokości 100 milijonów rs. W obec téj gotowości wojennéj mało widoków powodzenia zapowiadała konferencyja przedstawicieli mocarstw, zebranych w Konstantynopolu na zaproszenie Anglii. Angliję reprezentował Salisbury, który zyskany dla zamiarów Ignatiewa, zgodził się na konferencyi przygotowawczéj (od 12 grud.) na ułożenie programu, według którego Bułgaryja w granicach powiększonych miała być podzielona na dwa gubernatorstwa autonomiczne, nieco mniejsze ustępstwa otrzymać miała Bośnija i Hercegowina, a rządy w tych prowincyjach miały prawie zupełnie przejść w ręce komisyi międzynarodowéj, któraby rozporządzała silnym korpusem żandarmeryi, nadto Serbija i Czarnogórze miały téż zyskać pewne powiększenie i t. d. Właściwe konferencyje rozpoczęły się 23 grudnia,—a na propozycyje mocarstw przedstawiciele tureccy Sawfet i Edhem pasza odpowiedzieli przedstawieniem ogólnéj konstytucyi dla całego państwa, wypracowanéj przez wielkiego wezyra Midhata paszę. Konferencyja zgodziła się na pewne złagodzenie swych żądań i przedstawiła je Porcie jako ultimatum 15 stycz. 1877 r. Dla rozstrzygnięcia ciężkiego zadania, czy przyjąć wojnę z Rossyją, czy téż zrzec się niemal stanowiska państwa niepodległego, przyjąwszy ultimatum, Midhat zwołał nadzwyczajną radę z notablów państwa, w liczbie 215, złożoną, która z zapałem przyjęła wniosek Mehmeda Ruszdi, aby żąda-

nia mocarstw odrzucić.—Konferencyje zamknięte zostały 20 stycz., a wkrótce potém wszyscy ambasadorowie wielkich mocarstw opuścili Konstantynopol. Turcyja pospieszyła zawrzeć pokój z Serbiją, który stanął 1 marca, układy z Czarnogórzem jednak się nie powiodły, z powodu wymagań znacznego rozszerzenia granic tego księstwa.

Kroki dyplomatyczne nie zostały jednak jeszcze wyczerpane. W marcu 1877 r. Ignatijew objechał dwory europejskie i zaproponował w Londynie protokuł, w którym żądania mocarstw jeszcze nieco były złagodzone,—mocarstwa—wraz z Angliją—porozumiały się o wspólne podpisanie protokułu tego przez swych posłów i o wspólne polecenie go Porcie. Z powodu jednak dopisku rossyjskiego, żądającego rozbrojenia armii tureckiéj i wysłania specyjalnego posła do Petersburga dla porozumienia się co do rozbrojenia Rossyi, Sawfet pasza odrzucił ten protokuł. Zwłoka ta pozwoliła stronom uzupełnić przygotowania wojenne, a ostatni krok dyplomatyczny dał Rossyi możność wystąpienia w roli mandataryjusza Europy. Jakoż manifest cesarski z 24 kwietnia zawiadomił Rossyję o wypowiedzeniu wojny Turcyi, która na zasadzie traktatu paryskiego z r. 1856 wezwała pośrednictwa mocarstw, ale bezskutecznie. Anglija tylko zaprotestowała (1 maja) przeciwko zasadzie, jakoby Rossyja działać miała w imieniu Europy. Na protest ten oświadczył Gorczakow (19 maja) jedynie, że Rossyja szanować będzie interesa angielskie, i że zamiarem jéj nie jest bynajmniéj opanowanie Konstantynopola. — Kroki wojenne rozpoczęło 24 kwietnia przejście wojsk przez granice Rumunii i Armenii.

Wojska rossyjskie, uruchomione od 1876 r., podzielone były na trzy armije; południową czyli naddunajską, armiję dla obrony brzegów morza czarnego i kaukazką. Pierwsza składała się z 7 korpusów, ogółem przeszło 200,000 żołnierzy, pod naczelném dowództwem w. ks. Mikołaja, przy którym obowiązki naczelnika sztabu generalnego pełnił gen. Niepokojczycki; armija nadbrzeżna obejmowała dwa korpusy, kaukazka zaś cztery, 92,000 wojska i 282 armat pod dowództwem w. ks. Michała. Przeciwko tym siłom Turcy mieli w Armenii około 80,000 wojska pod Muktarem paszą, wojska zaś w Europie były bardzo rozproszone, trzeba bowiem było strzedz granicy serbskiéj i greckiéj, prowadzić wojnę z Czarnogórzem i zwalczać powstanie w Bośnii, a nadto i w Konstantynopolu zatrzymać znaczną siłę, tak że nad Dunajem w kwietniu i maju 1877 stało tylko około 90,000 wojska z 300 armatami, tak rozłożonego, że nad dolnym Dunajem, w Dobrudży i czworoboku fortec, było 33,000 żołnierzy pod Achmed-Ejubem, główna siła—50,000 wojska pod Osmanem paszą znajdowało się w Widdyniu,—a związek między temi armijami utrzymywał korpus 6,000-ny pod Systową. Naczelne dowództwo było w rękach Abd-ul-Kerima paszy. Natomiast potężna flota turecka pod Hobartem paszą stanęła na morzu Czarném, a Dunaju broniła znaczna liczba monitorów i łodzi kanonierskich.— Pomiędzy stronami wojującemi leżała Rumunija,— łatwo było przewidzieć, że nie odpowie ona wezwaniu wielkiego wezyra, aby, jako kraj lenny, połączyła wojska swe z tureckiemi. A gdy odezwa Rumunii do mocarstw o obronę jéj neutralności nie została wysłuchaną, zawarła ona 16 kwietnia z Rossyją konwencyję, dozwalającą armii rossyjskiéj swobodnego przejścia. 21 maja izby rumuńskie ogłosiły niepodległość kraju, a armija wzmocnioną została do 46,000 wojska ze 120 armatami; początkowo jednak ograniczyła się ona na strzeżeniu granicy płd. i udziału w wojnie nie przyjęła.

Wojsko tureckie stojące na prawym brzegu Dunaju zachowało się bezczynnie w obec tych przygotowywań wojennych Rumunii, choć im łatwo było, wpadłszy tam, poniszczyć koleje, mosty, magazyny—a tém samém przeszkodzić lub przynajmniéj opóźnić pochód Rossyjan. Wojska rossyjskie bez żadnéj przeszkody dotarły Dunaju, wzniosły nad nim bateryje, a w samą rzekę zapuściły torpedy; w. ks. Mikołaj obrał kwaterę główną w Plojesztach. Flota rzeczna turecka, doznawszy kilku dotkliwych strat od bateryj rossyjskich i torped, schroniła się pod opiekę twierdz naddunajskich i wyrzekła się wszelkiéj działalności. Przeprawa jednak wojsk rossyjskich za Dunaj opóźniła się z powodu wysokiego stanu wody na rzece; 6 czerwca Cesarz Aleksander wraz z księciem Gorczakowem przybył do Plojeszti do armii.

Tegoż samego dnia, 29 kwietnia, którego armija naddunajska przekroczyła Prut, przeszła i armija kaukazka granicę Armenii tureckiéj. Oddział gen. Okłobżio miał za zadanie zdobycie ważnego miasta portowego Batum, poniósł jednak 24 czerwca pod Samebą klęskę od dowódcy tureckiego w Batum, Derwisza paszy, i cofnął się do rzeki Adkowy;— tymczasem 16 maja flota turecka wysadziła w Suchum-Kale wojska, które podburzyły Abchazów do powstania przeciwko Rossyi; także i w Dagiestanie wybuchło powstanie. Kolumny gen. Dewela i Loris-Melikowa połączywszy się, zdobyły 17 maja twierdzę Ardahan. Loris-Melikow przystąpił następnie do oblężenia Karsu, przeciw któremu walka artyleryjska rozpoczęła się 17 czerwca. Czwarty oddział rossyjski pod gen. Tergukazowem przebył Agrydagh, zajął 30 kwiet. Bajazyd i doszedł do Toprakkale, napotkawszy znaczne zapasy tureckie. Tymczasem jednak Muktar pasza otrzymał znaczne posiłki (20 batalijonów), zajął przeto silną pozycyję od Olti przez Bardust do Delibaby i wysłał Mehemeda paszę przeciw Tergukazowi, ale Mehemed zginął, a wojsko jego musiało się cofnąć; wtedy Muktar pasza wyruszył sam i w wąwozach Elbaru zadał klęskę Tergukazowi, który się cofnął do Seidekanu; współcześnie Faik pasza z wojskami kurdyjskiemi zdołał zająć Bajazyd, gdzie wojsko rossyjskie zamknęło się w cytadeli. Usiłowanie Loris-Melikowa podążenia na pomoc Tergukazowowi nie powiodło się i 5—8 lipca wojska rossyjskie opuściły nawet stanowiska pod Karsem, a Loris-Melikow zajął obóz w Saim, podczas gdy kwatera główna w. ks. Michała znajdowała się w Aleksandropolu. Tergukazow wśród niezmiernych trudności cofnął

się 5 lipca na terytoryjum rossyjskie, ale już 8 lip. ruszył znowu na Bajazyd dla oswobodzenia tamecznéj załogi, która pomimo silnych strat dzielnie się trzymała. 10 lipca Tergukazow był już pod Bajazydem, po ośmiogodzinnéj walce wycisnął nieprzyjaciela z miasta, a zburzywszy fortyfikacyje cofnął się do Igdyru. Rezultatem całéj téj trzymiesięcznéj kampanii było jedynie zajęcie Ardahanu; przyczyną tego niepowodzenia było zbytnie lekceważenie sił tureckich.

Nad Dunajem położenie rzeczy pozostawało bez zmiany, wysoki stan wód Dunaju nie dozwalał przeprawy, a Turcy trwali wciąż w bezczynności. Nawet rewolucyja softów w Konstantynopolu, którzy wdarłszy się do parlamentu żądali gwałtownie usunięcia ministra wojny Redyfa paszy i Abd-ul-Kerima, wywołała jedynie utworzenie wyższéj rady wojennéj, która następnie miała stać się tak fatalną dla działań tureckich. Posiłki napływały téż słabo do armii naddunajskiéj, jedynie wysłany tam został książę egipski Hassan pasza, który przybył w połowie czerwca z 6000 wojska posiłkowego. Nakoniec w nocy z 21 na 22 czerwca przepłynęła Dunaj jedna brygada 14 korpusu (Zimmermanna) na barkach i rozbiła oddział turecki na wyżynach Budjaku, a 26 czerwca cały korpus 14-ty wkroczył po moście pontonowym do Dobrudży, którą Turcy opuścili zupełnie, tak że 19 lipca gen. Zimmermann zajął nawet linię Czernowoda-Kiustendże nad wałem Trajana,—aż do końca wojny nie posunął się on daléj. Przeprawa armii głównéj nastąpiła pod Zimnicą. Przez silne ostrzeliwania wszystkich stanowisk nieprzyjaciela uwaga jego rozerwaną została i w nocy z 26 na 27 czerw. pułk wołyński z 8 korpusu przeprawił się na statkach, a dopiéro z drugiéj strony przyjęty ogniem karabinowym, zajął okoliczne wyżyny. Nad ranem atak turecki odparty został, brygada rossyjska zajęła Systowę, a do wieczora przeprawił się cały 8-y korpus, Turcy zaś cofnęli się do Ruszczuku i Tyrnowy. Rzucenie mostu pontonowego powiodło się dopiéro 2 lipca, cztery korpusy skoncentrowały się pod Systową, 7 lip. gen. Hurko zajął Tyrnowę, a 10 lip. już doszedł do Drenowy i Gabrowy; 12 lip. w. ks. Mikołaj przeniósł kwaterę do Tyrnowy, w połowie lipca cała przestrzeń do Bałkanu, między Jantrą na wschód i Widem na zach. była od Turków oswobodzoną, a książe Czerkaski zajął się natychmiast organizacyją Bułgaryi. Gen. Krüdener zmusił załogę twierdzy Nikopoli do kapitulacyi 16 lip., co zapewniło związek z Rumuniją. To niezwykłe powodzenie ośmieliło wodzów rossyjskich do odważniejszych jeszcze przedsięwzięć. Gen. Hurko przeszedł Bałkany przez wąwóz Hainkiei i po walce z Reufem paszą zajął Kazanłyk 17 lipca; stąd zwrócił się ku północy ku wąwozowi Szypka, na który spółcześnie uderzył z północy książę Mirski; Turcy naciśnięci z dwu stron opuścili go 19 lipca, zarówno jak i wąwóz Trajwna, tak że Rossyjanie mieli trzy przejścia swobodne przez Bałkany. Hurko posunął się na płd., a 25 lip. zajął już Kaskei i Hermanly, tak że stał już o dwa dni drogi od Adryjanopola. W Konstantynopolu zapanował przestrach paniczny, powiększany przez licznych zbiegów mahometańskich, Bułgarowie bowiem oddawali teraz z lichwą prześladowania, jakich od Turków doznawali. Redyf pasza i Abd-ul-Kerim wygnani zostali do Lemnos i zagrożeni sądem wojennym, dowództwo nad Dunajem objął Mehemed Ali, nad armiją w Rumelii Sulejman, który dotąd walczył z Czarnogórcami. Przebieg ten niemiejsze wzburzenie wywołał i w Anglii.

Nagle jednak wystąpiły dla armii rossyjskiéj niebezpieczeństwa, spowodowane zbyt szybkiem posuwaniem się słabéj stosunkowo armii (4 korpusy) między wojsko tureckie w czworoboku fortec i w Bułgaryi zachodniéj, i rozproszeniem się po znacznéj przestrzeni. Krüdener, zająwszy 17 lip. Selwi i Lowacz, wysłał gen. Schilder-Schuldnera z jedną dywizyją przeciw Plewnie nad Widem, dokąd wysłał wojsko Osman pasza, dowódca korpusu skoncentrowanego około Widdynia. 20 lipca gen. rossyjski uderzył na Plewnę, ale został z dotkliwą stratą odparty, a Osman pasza odzyskał i Lowacz. W ciągu kilku dni przeobraził on Plewnę i otaczające ją wzgórza w nader silną twierdzę za pomocą robót ziemnych. W tymże samym czasie wycieczka 12 i 13 korpusu z linii Jantry na wschód ku Ruszczukowi, Razgradowi i Osman bazarowi okazała, że oddział 50,000 ludzi pod Achmed Ejubem zajął silne stanowisko pod Razgradem, a inne silne oddziały koncentrowały się pod Osman bazarem i Eski-Dżumną, co zagrażało mostowi pod Systową. 30 lip. Krüdener i Szachowski uderzyli powtórnie na Plewnę, ale i teraz ponieśli oni dotkliwą klęskę i oszańcowali się pod Poradimem. W. ks. Mikołaj przeniósł 31 lip. kwaterę swą z Tyrnowy do Biely, a 13 sierp. do Górnego Studenia, dokąd przybył i cesarz Aleksander.—Reuf i Sulejman zwrócili się przeciw stanowisku Hurki pod Eski-Zagrą, a generał ten musiał cofnąć się do wąwozu Szypki. Sulejman, Mehemed Ali i Osman łatwo mogli się wtedy połączyć; spółcześnie flota turecka zajęła groźne stanowisko pod Eupatoryją i Sewastopolem, a wybrzeże wschodnie morza Czarnego było przez Turków ostrzeliwane. Anglija nadto okazała gotowość zajęcia Gallipolis i wysłania floty pod Konstantynopol.

Bezczynność, brak jedności i stanowczości u wodzów tureckich nie dozwoliły im jednak korzystać z tego dla nich pomyślnego obrotu. Świeże wojska rossyjskie powołane zostały do Bułgaryi, a z Rumuniją zawartą została nowa konwencyja, mocą któréj dwie nowe jéj dywizyje przeszły Dunaj (jedna poprzednio zajęła twierdzę Nikopoli). Tymczasem Osman oprócz dwu drobnych wycieczek, odpartych przez Rossyjan, ograniczył się przez cały sierpień wzmacnianiem jedynie swych pozycyj. Sulejman nie usłuchał wezwań serdar-ekrema Mehemeda Alego, polecającego mu przejść przez niezajęte wąwozy bałkańskie dla połączenia się z armiją naddunajską, a powołując się na rozkaz rady wojennéj konstantynopolitańskiéj, uderzył na wąwóz Szypki. 19 sierp. zdobył wieś Szypkę i

rzył na wąwóz ufortyfikowany przez Rossyjan, ale zajmowany przez słabe siły pod księciem Mirskim. Walka była nader zacięta i krwawa, z obu stron z niesłychaną wytrwałością prowadzona; już Turcy zdobyli kilka ważnych pozycyj, gdy 24 sierp. podążył na pomoc cały 8-my korpus,—Sulejman prowadził jeszcze przez dwa dni bitwę, już bez żadnych teraz widoków, zniszczywszy tym bezcelowym napadem jeden z najlepszych korpusów tureckich.—Gdy Mehemed Ali poznał, że na Sulejmana liczyć nie może, przedsięwziął sam w końcu sierpnia atak na armiję w. ks. Następcy Tronu nad Łomem i w skutek walki pod Ajaslar 26 sierp. odparł ją do jéj ufortyfikowanych stanowisk na prawym brzegu Kara Łomu. 30 sierp. także wojska stojące naprzeciwko Razgradu nad Solenik-Łomem zmuszone zostały do przejścia za Kara-Łom. Gdy następnie załoga Ruszczuku pod Achmedem Kaizerli paszą przez napady na Kadikoi 31 sierp. i 4 wrześ. odwróciła uwagę Rossyjan, Mehemed Ali uderzył 5 wrześ. na pozycyję pod Kacelewem i zdobył ją po uporczywéj walce. Walki te jednak nie przyniosły mu stanowczych korzyści, nie zdołał bowiem połączyć podwładnych sobie generałów do energicznego ataku na Biełę.

Przeciw Osmanowi postanowiono znów przedsięwziąć kroki zaczepne; armija zachodnia, poddana pod dowództwo ks. Karola rumuńskiego, tworzyła długi łuk od Werbicy do Bogotu, z główną kwaterą w Poradimie. Dla otoczenia Plewny i od południa, generałowie Imeretyński i Skobelew udali się 3 wrześ. z Selwi do Łowacza i zdobyli bez wielkich trudności ważne to miasto. Wodzowie rossyjscy, chcąc uniknąć długiego oblężenia Plewny, postanowili zdobyć ją szturmem. 7 września rozpoczęło się bombardowanie szańców tureckich, 11 wrześ. nastąpił szturm. Główne zadanie przypadło Skobelewowi od płd.; zdobył on rzeczywiście dwie reduty, a Rumunom na prawém skrzydle udało się zdobyć redutę Grywicy, lecz atak środkowy został odparty. Gdy jednak generał Skobelew, mając tylko 12,000 ludzi, nie otrzymywał posiłków, Osman wydarł mu jego zdobycz nazajutrz, a cały krwawy szturm okazał się bezowocnym. Przedstawiła się tedy konieczność rzeczywistego oblężenia Plewny, w którym to celu powołany został gen. Todleben. Dotąd Osman miał swobodny związek z Orhanje, zkąd Szefwet pasza jeszcze 10 paźdz. sprowadził do Plewny znaczne zapasy. Dla otoczenia jéj zupełnego korpus gwardyi pod gen. Hurko zajął stanowisko na zachód Widu.

Tymczasem Mehmed Ali, nie otrzymując posiłków z Konstantynopola, ani téż nie mogąc skłonić upartego Sulejmana do podążenia mu na pomoc z bezczynnego stanowiska pod Szypką, nie mógł prowadzić daléj działań nad Łomem. Sulejman przedsięwziął jeszcze 17 wrześ. bezowocną próbę opanowania Szypki, a Mehemed Ali otrzymał z Konstantynopola rozkaz uderzenia na pozycyje rossyjskie pod Łomem dla opanowania linii Jantry, z zapewnieniem, że Sulejman wesprze go silnym korpusem, i rzeczywiście uderzył 21 września na prawe skrzydło gen. Tatiszczewa pod Cerkowną z siłami zbyt słabemi i odparty, wrócił do stanowisk, zkąd wyruszył 20 wrześ. Mehemed Ali został usunięty, a Sulejman mianowany wodzem armii naddunajskiéj. Ogólna sytuacyja od początku sierpnia zmieniła się już silnie na niekorzyść Turcyi.

Współcześnie i w Azyi wojna przyjęła odmienny obrót. W lipcu i sierpniu napłynęły tam posiłki rossyjskie, a powstanie w Abchazyi zostało umiejscowione i straciło wszelkie widoki, tak że Turcy opuścili w lipcu Suchum-Kale. W ogóle odtąd flota turecka zachowała się zupełnie bezczynnie. Nowe kroki zaczepne rozpoczął Loris-Melikow uderzeniem 18 sierp. na Muktara-paszę, ale odparty, cofnął się do Kurukdarja; obie strony oszańcowały się w swoich pozycyjach, Muktar pasza (z 40,000 wojska na stokach Aładża-Dagh. W początku października Rossyjanie wystąpili znowu zaczepnie i 2 paźdz. zdobyli górę Wielką Jagni, opuścili ją jednak we dwa dni późniéj. Muktar poznał wszakże niebezpieczeństwo zbyt rozciągłego swego położenia i zajął 9 paźdz. bardziéj skoncentrowane na górze Awlijar. Na stanowisko to uderzył generał Heimann, podczas gdy gen. Łazarew obszedł ją z tyłu, armija Muktara została częścią rozbita, częścią wzięta do niewoli. 10,000 ludzi rzuciło się do Karsu, resztę poprowadził Muktar do Kaprikei, gdzie połączył się 27 paź. z Izmaelem paszą, stojącym dotąd naprzeciwko Tergukazowa, z którym częste staczał utarczki. Ponieważ tymczasem Rossyjanie zajęli Chorasan i Olti, Muktar cofał się daléj do wąwozu Dewe Bojun pod Erzerum, ale jego tylna straż, napadnięta przez Heimanna i Tergukazowa, została rozbitą a obóz jéj wpadł w ręce Rossyjan. Pierwszy atak tych generałów na wąwóz Dewe Bojun 4 list. nie powiódł się wprawdzie, ale gdy Turcy, ścigając cofających się Rossyjan, opuścili swe stanowiska, przyjęci zostali ogniem przez ukrytych Rossyjan i w bezładnéj ucieczce schronili się do Erzerum. Usiłowanie zdobycia tego ostatniego miasta 9 list. nie powiodło się, a gdy zamieć śnieżna przeszkodziła dalszym działaniom, Rossyjanie poprzestali na jego oblężeniu. Tymczasem i Kars został 19 paź. oblężony przez Loris-Melikowa, a 15 list. rozpoczęło się bombardowanie z 200 dział, a atak wieczorem 17 listop. tak się powiódł, że rano już większa część fortów była w rękach Rossyjan. Załoga złożona z 800 oficerów i 7,000 żołnierzy z 300 działami kapitulowała. Gen. Komarow i Okłobżio posunęli się wtedy pod Batum, ale miasta tego zdobyć nie mogli.

Na widowni europejskiéj odniósł przedewszystkiém ważne korzyści Hurko na płd.-zachód Plewny. 24 paźd zdobył Górny Dubniak, utrzymujący komunikacyję Osmana z Orhanje, a 28 zmusił do kapitulacyi Telis. Atak Szefketa został krwawo odparty 31 paźdz. na moście w Radomirzu, następnie zajęli Rossyjanie Tetewen i (25 list.) Etropol. Oddział turecki dążący do Plewny z Rahowy pobity został 21 list. przez Rumunów, którzy zajęli Rahowę i (29 list.) Łom-Palankę. Zajęciem jeszcze kilku pozycyj, Rossyjanie zamknęli zupełnie Osma-

na, a Mehemed Ali, który zajął miejsce Szefketa, opuścił Orhanje i cofnął się do Sofii, pozostawiwszy tylko załogę w wąwozie idącym przez Bałkan Etropolski. Ataki Reufa na Szypkę odpierane były bez trudów, a Sulejman, objąwszy 4 paźdz. dowództwo armii naddunajskiéj, po kilku bezużytecznych demonstracyjach cofnął się do Razgradu, oczekując ataku Rossyjan, którzy posunęli się jednak tylko do Kara-Łomu. Osman, nie mógł już liczyć na odsiecz, a szańce rossyjskie coraz ciaśniéj go zamykały, 9 listop. Skobelew zdobył Zielony Wzgórek na płd. Plewny. 12 list. w. ks. Mikołaj przesłał Osmanowi list, przedstawiający mu, że położenie jego jest beznadziei i że wszelki dalszy opór będzie tylko próżnym rozlewem krwi, ale Osman odpisał, że w żadnym razie kapitulować nie będzie. Gdy zapasy zbliżały się do końca, a straszna śmiertelność groziła zagładą armii, Osman postanowił przedsięwziąć próbę przedarcia się na zachód ku Widyniowi. 9 grud. wieczorem skoncentrowali się Turcy nad Widem. Nazajutrz rano Osman przeszedł Wid i z częścią swéj armii uderzył na korpus grenadyjerów pod Górnym Etropolem, gdy druga część zwróciła się przeciw Rumunom pod Susurlu. Ale wojska te, już od kilku dni stojące w gotowości bojowéj, odparły atak, o 11 gen. Ganecki, dowódca grenadyjerów, odrzucił Turków za Wid; tymczasem Skobelew zajął szańce południowe, Rumunowie północne i w południe wkroczyli do Plewny. Osman, ranny, poddał się z 10 paszami, 40,000 wojska i 77 armatami. Tak skończyła się 143-dniowa walka pod Plewną.

Sulejman pasza, rozpoczął dalsze działania dopiéro 19 listop. wycieczką przeciw Pyrgos nad dolnym Łomem, a 26 uderzył na Meczkę, ale został odparty. 4 grud. Fuad z lewém skrzydłem uderzył niespodzianie na stanowiska rossyjskie pod Marian i Eleną i odniósł tu zwycięztwo, ale posunął się tylko do Jahowicy. Ostatnią próbę dotarcia do linii Jantry podjął Sulejman 11 grud. nad dolnym Łomem, ale sześć ataków na Meukę Rossyjanie odparli i odpędzili Turków ze znacznemi stratami. Po upadku Plewny Sulejman odwołany został do Rumelii, Rossyjanie bowiem z wielką energiją zamierzali korzystać ze zwycięstwa nad Osmanem. Hurko ze 75,000 wojska miał udać się przez Bałkan Etropolski, zająć Sofiję i zwrócić przeciw Adryjanopolowi. Radecki, Skobelew i Mirski z 60,000 wojska mieli przekroczyć Bałkany przez wąwóz Szypki i dwa sąsiednie, i zgnieść armiję turecką pod Szypką, gen. Karcow, przeszedłszy przez wąwóz Trojana, miał utrzymywać związek między Radeckim a Hurką. Rumunom pozostawiono oblężenie Widdynia, prawe zaś skrzydło Rossyjan zasłonięte było przez Serbów, którzy po upadku Plewny znów wypowiedzieli Turkom wojnę i zajęli Nisz.—Hurko pomimo śniegów już 31 grud. był za Bałkanami i 3 stycz. 1878 r. zajął bez walki Sofiję, opuszczoną przez Turków, a 11 stycznia Ichtyman. Karcow 10 stycz. stanął pod Karlowem i z doliny Giopsa zagrażał Filipopolowi. 8 stycz. wykonanym został plan zamierzony przeciw Szypce, Turcy zostali otoczeni i 9 stycznia poddali się—32,000 wojska z 93 armatami. Armija stojąca nad Łomem wyruszyła 6 stycznia, opanowawszy wąwozy Twardycy i staréj Rjeki, zabezpieczyła lewe skrzydło armii środkowéj, a silne oddziały przez dolinę Marycy podążyły dla zasilenia Hurki.—Dla obrony Rumelii Turcy wystawili pospiesznie dwie armie, jedną pod Mehemedem Alim pod Kirk Kilisseh na wsch. Adryjanopola, drugą pod Sulejmanem w Filipopolu, Fuad pasza stał obok w Kadikoi. Hurko 13 stycz. stanął pod Tatar-Bazardżykiem, 15 uderzył na Fuada, odparł go ku Sulejmanowi, i 16 wszedł do Filipopola wraz z przedniemi strażami Skobelewa i Karcowa, którzy nadciągnęli z północy. Podczas gdy konnica gwardyi dążyła daléj ku Adryjanopolowi dla przecięcia drogi Sulejmanowi, wojska Hurki uderzyły na niego pod Bellastycą i rozbiły go zupełnie, zabrawszy 5,000 jeńców ze 110 armatami. Szczątki swéj armii Sulejman zebrał nad morzem Egejskiém, zkąd potém wodą dostał się do Konstantynopola. 22 stycz. Radecki wkroczył do Adryjanopola, który już przed dwoma dniami zajęła jego straż przednia, znalazłszy go opuszczonym przez Turków. 26 stycz. kwatera główna przeniesioną została do Adryjanopola, a 29 Rossyjanie byli już nad morzem Marmora i zbliżali się do stolicy, gdy 31 stycz. zawarto zawieszenie broni.

Turcyja zgodziła się na wszystkie żądania Rossyjan, gdy odezwa jéj do mocarstw o pośrednictwo skutku nie odniosła. Rossyjanie zajęli liniję Czekmedczę, a gdy w lutym flota angielska pod admirałem Hornby przybyła na morze Marmora i zarzuciła kotwicę pod wyspami Książęcemi, nawet i dotychczasowy pas neutralny, tak że forpoczty rossyjskie dochodziły do bram Konstantynopola. W. ks. Mikołaj przeniósł kwaterę do San Stefano, gdzie układy pokojowe prowadzone były przez Ignatijewa i Sawfeta paszę. 3 marca pokój został podpisany. Z 29 jego artykułów pierwsze tyczyły się niepodległości Czarnogórza, Serbii i Rumunii, Czarnogórze miało otrzymać Antivari, Serbija Nisz, dolinę Driny i Mały Zwornik. Bułgaryja utworzyć miała księstwo hołdownicze, przez dwa pierwsze lata zarządzane przez Rossyjan,—dochodzić zaś miała aż do morza Egejskiego, t. j. objąć znaczną część Rumelii i Macedonii. Inne prowincyje chrześcijańskie miały otrzymać reformy; koszta wojenne oznaczone zostały na 1,410 mil. rs., wypłata jednak dokonaną być mogła ustąpieniem Dobrudży, Ardahanu, Karsu, Batumu i Bajazydu.—Ciężkie te warunki, zwłaszcza granice Bułgaryi, która przecinała Turcyję na dwie części, wywołały żywe zaniepokojenie w Anglii i Austryi, pierwsza rozpoczęła energiczne uzbrojenia i ściągnęła wojska indyjskie na Maltę, Austryja domagała się zwołania kongresu, na który się Rossyja zgodziła.—Kongres zebrał się w Berlinie 13 czerwca 1878 r. i złożony był z przedstawicieli mocarstw: Niemiec (Bismarck, Bülow i Hohenlohe), Austryi (Andrassy, Karolyi i Haymerle), Francyi (Waddington, St. Vallier, Desprez), Anglii (Beaconsfield, Salisbury i Russel),

Włoch (Corti, Launay i Curtopassi), Rossyi (Gorczakow, Szuwałow i Oubril), Turcyi (Karatheodori-pasza, Mehemed-Ali-pasza i Saadułła-bej). Oprócz tego stawili się — minister grecki Delijanis, rumuńscy Bratianu i Cogolniceano, serbski Risticz, prezydent senatu czarnogórskiego Bozzopetrowicz i biskupi armeńscy, dla przedstawienia żądań swych krajów. Kongres berliński złagodził niektóre warunki pokoju San-Stefanoskiego, Bułgaryja podzieloną została na księstwo Bułgaryi na płn. Bałkanu z Sofiją, i na autonomiczną prowincyję Rumelii wschodniéj. Następnie uchwalono powiększenie granic Serbii i Czarnogórza, jakotéż, pomimo protestów Rumunii, zdecydowano ustąpienie Bessarabii Rossyi, w zamian za Dobrudżę; niepodległość tych księstw zawarunkowano równouprawnieniem wyznań. Na wniosek Anglii, mimo protestu Turcyi, udzielono Austryi pełnomocnictwo wkroczenia do Bośnii i Hercegowiny dla zaprowadzenia tam ładu i porządku. Batum ustąpiony został Rossyi, ale współcześnie dowiedziano się o konwencyi anglo-tureckiéj z 4 czerw., mocą któréj Anglija objęła opiekę nad posiadłościami tureckiemi w Azyi Mniejszéj i zajęła Cypr. Pełnomocnicy greccy przedstawili swe roszczenia co do powiększenia swego terytoryjum, ale pozostawiono to bezpośredniemu porozumieniu Porty z Grecyją, z zastrzeżeniem pośrednictwa mocarstw. Na Dunaju zapewniono swobodną żeglugę, a co do Dardanellów pozostano przy traktacie 1856. 13 lipca traktat został podpisany.— Turcyja zyskała niejakie złagodzenie warunków pokoju San-Stefanoskiego, ale ustąpiła Anglii znaczną władzę w Azyi, a Bośniję i Hercegowinę Austryi, otoczona sprzymierzeńcami i nieprzyjaciołmi straciła prawie niepodległość. Czy porządek obecny długo zapewniony będzie na Wschodzie, zależy to już nie od niéj, a od Rossyi, Anglii i Austryi. Objawy niezadowolenia jednak, zarówno ze strony chrześcijan jak i mahometan półwyspu Bałkańskiego, zaraz po kongresie, wystąpiły ze wszech stron, w górach Rodopskich przyszło nawet do powstania Pomaków, które jednak nie trwało długo. Albańczycy również zapowiadają gotowość chwycenia za broń, a Bułgarowie głośno mówią o zamiarach zjednoczenia z Rumeliją wschodnią. Bośnija zdaje się być zadowoloną z panowania austryjackiego.—Por. dzieła Rüstowa (Zürich 1878), Stuckrada (Hanow. 1878), Sarauwa (Lipsk 1878), Hornthala (Wiedeń 1878). „*Wojna wschodnia*“, wydana przez Wiślickiego (Warsz. 1878), jest bez wszelkiéj wartości.

Rostafiński (Józef), botanik polski, ur. 1850 r. w Warszawie, kształcił się w szkole głównéj warszawskiéj, następnie w Jenie, Halli i Strassburgu, gdzie doktoryzował się 1873, i 1874—6 był docentem; w 1876 przeniósł się w tymże charakterze do Krakowa, w 1878 został prof. botaniki w uniwersytecie jagiellońskim i dyrektorem ogrodu botanicznego. Od r. 1877 jest członkiem korespondentem akad. umiejętności. Za rozprawę ogłoszoną w Brukselli na konkurs „*Prodrome d'une monographie des Laminariacées*“ (1877) otrzymał złoty medal. Prace R., odznaczające się samodzielnością badań, są: „*Versuch eines Systems der Mycetozoen*“ (Strasb. 1873 r.); „*Quelques mots sur l'haematococcus lacustris*“ (Szerburg 1878); „*Florae polonicae prodromus*“ (Berlin 1873); „*Śluzowce*“ (Par. 1875); „*Dodatek pierwszy do monografii śluzowców*“ (1876); „*O przeobrażeniu i zmianie pokoleń w świecie roślinnym*“ (Krak. 1876); „*Beiträge zur Kenntniss der Tange*“ (Lipsk 1876); „*Historyja rozwoju wydętki korzonkowatéj*“ (Krak. 1877); „*O podzielności jaja u morszczyków*“ (Krak. 1877); „*Rzut oka na rodzinę listownic*“ (Krak. 1877); „*Ueber Botrychium granulatum*“ (spólnie z Woroninem, Lipsk 1877); „*Prawo Malthusa w świecie roślinnym*“ (odczyt publiczny w Warsz. 1879).

Roszkowski (Gustaw), prawnik, ur. 1847 w Syrnikach pod Lublinem, studyjował prawo w szkole głównéj warsz., był docentem prawa międzynarodowego w Krakowie, następnie osiadł w Warszawie jako adwokat. W 1879 r. powołany został na katedrę prawa międzynarodowego do Lwowa. Ogłosił: „*Pogląd na naukę Fr. K. Savigny ze stanowiska filozofii prawa*“ (Kraków 1871); „*O istocie i znaczeniu filozofii prawa*“ (Krak. 1871); „*O poselstwach dyplomatycznych i konsulatach*“ (War. 1872).

Roth (Justus Ludwik Adolf), geolog, ur. 1818 r. w Hamburgu, był tamże aptekarzem, następnie oddał się geologii i w 1867 został prof. geologii w uniwersytecie berlińskim. Ogłosił: „*Der Vesuv*“ (r. 1857); „*Gesteinsanalysen*“ (1861 r.); „*Beiträge zur Petrographie*“ (1870—4); „*Ueber den Serpentin*“ (1870); „*Ueber die Lehre vom Metamorphismus*“ (1871); „*Studien am Monte Somma*“ (1877) i in.

Rothschild (Lionel) † 1879 w Londynie.

Rötscher (Henryk Teodor) † 1871 w Berlinie.

Rouland (Gustaw), mąż stanu francuski, urodz. 1806, † 1878; studyjował prawo w Paryżu i następnie był prokuratorem; w 1847 wybrany został do parlamentu, w 1853 został prokuratorem przy sądzie apelacyjnym, od 1856—64 r. był ministrem oświecenia i na tém stanowisku energicznie występował przeciw roszczeniom duchowieństwa, w 1867 został gubernatorem banku. W 1876 obrany został senatorem i zasiadał na prawicy, lubo ostentacyjnie wyrzekł się spólnictwa z bonapartystami.

Roulez (Józef Emanuel Ghilain), starożytnik belgijski, ur. 1806 r. w Nivelles, † 1878 w Gandawie. Kształcił się w Liėges, Heidelbergu i Berlinie, i w 1835 został prof. a 1863 kuratorem uniwersytetu w Gandawie. Liczne jego rozprawy, tyczące się archeologii i epigrafiki rzymskiéj, zamieszone są w buletynach akad. belgijskiéj. Oddzielnie ogłosił: „*Mélanges de philologie, d'histoire et d'antiquités*“ (7 zesz., 1838—54); wydał Ptolomeusza Hefestyjona „*Nova Historia*“ (z komentarzem, 1834) i in.

Rousseau (Jan Jakób). Z powodu stuletniéj rocznicy śmierci R. wyszło kilka o nim prac, jak Chmielewskiego (War. 1878), oraz Krzemińskiego („*Wolter* i R., w *Bluszczu*, 1878).

Rousset (Kamil Feliks Michał), historyk francuski, ur. 1821 w Paryżu, był 1843—5 prof. historyi w Grenoble, do 1863 w kolegijum Bourbon w Paryżu, następnie został historyjografem i biblijote-

karzem ministeryjum wojny, od 1872 r. jest członkiem akad. franc. Ogłosił: „*Histoire de Louvois*“ (4 tomy, 3 wyd., 1864); „*Les volontaires de 1793*“ (3 wyd., 1874); „*La grande armée de 1813*“ (1871); „*Histoire de la guerre de Crimée*“ (2 t., 1877) i in.

Rouvier (Maurycy), deputowany franc., ur 1842 w Aix-en-Provence. Był dziennikarzem demokratycznym w Marsylii, ztąd 1876 obrany został deputowanym. Nazwisko jego stało się głośném z powodu rzuconego nań oszczerstwa o jawną rozpustę, śledztwo jednak przeprowadzone przez izbę okazało zupełną tego bezzasadność.

Rozedma płuc (*Emphysema pulmonum*), choroba zależąca na łączeniu się wielu komórek płucnych w jeden większy pęcherzyk, skąd powstaje chorobliwe rozszerzenie pęcherzyków płucnych, jak również wystąpienie powietrza do tkanki łącznéj międzypęcherzykowéj i podopłucnéj. R. powstaje w skutek nadmiernego i długo trwającego rozciągania ścian pęcherzyków przy natężonych wydychaniach lub wdychaniach, co ma miejsce przy zwężeniu światła oskrzeli w skutek ich kataru, długotrwałego kaszlu, daléj u grających na instrumentach dętych, u mówców, profesorów i t. d. Rozedmie towarzyszy duszność, rozszerzenie klatki piersowéj, kaszel. Jestto choroba długotrwająca i bardzo dokuczliwa. Leczenie zasadza się na łagodzeniu objawów kaszlu i duszności przez zastosowanie zgęszczonego powietrza, pobytu w lasach i t. p.

Ruben (Krysztof), malarz historyczny, ur. 1805 w Trewirze, † 1875 r.; kształcił się w Düsseldorfie i Monachijum; z początku oddawał się malarstwu na szkle, w 1841 r. objął kierunek akademii pragskiéj, w 1852 wiedeńskiéj. Główne jego prace są: *Kolumb w chwili odkrycia Ameryki*, *obrazy na ścianach belwederu w Pradze*, *cykl obrazowy z historyi czeskiéj*, i in.

Rückert (Henryk) † 1875.

Rueff (Adolf), zasłużony weterynarz, ur. 1820 r. w Stuttgardzie, studyjował medycynę w Tubindze, następnie zwrócił się do weterynaryi, w 1846 został nauczycielem zoologii i weterynaryi w Hohenheim, a od 1869—77 był dyrektorem szkoły weterynaryi w Stuttgardzie. R. zbudował znaczną liczbę przyrządów, z których przytoczymy pierścień nosowy do poskramiania byków, pręt galwaniczny do pobudzenia wydzielania śliny u koni, fantom akuszeryjny. Oprócz wielu rozpraw ogłosił: „*Handbuch der landwirtschaftlichen Thierkunde und Thierzucht*“; „*Rasse, Haar und Gang des Pferdes*“ (1874); „*Rassen des Rindes*“ (1876); „*Allgemeine Thierzuchtlehre*“ (1878) i w. in.

Ruhmkorff (Henyk Daniel) † 1877 w Paryżu.

Rumelija wschodnia, prowincyja państwa tureckiego z autonomiją administracyjną, ustanowiona na zasadzie artykułów 13—22 traktatu berlińskiego 1878 r.: ma ona pozostawać pod bezpośrednią polityczną i wojskową władzą sułtana, ale pod zarządem gubernatora chrześcijańskiego. Obejmuje obszar górnéj Marycy i Tundży, graniczy na płn. z Bałkanami, na wsch. z morzem Czarném, zachodnią granicę stanowi dział wodny między Marycą a Iskrą, a południową linija idąca prawie wzdłuż równoleżnika 47° szer. płn. Sułtan może tam trzymać wojska i urządzać fortyfikacyje, ale porządek wewnętrzny ma być utrzymywany przez miejscową żandarmeryję i milicyję, których oficerów mianuje sułtan. Gubernator mianowanym zostaje na lat 5 przez sułtana za zgodą mocarstw. Rossyja miała zatrzymać wojska swoje w R. przez dziewięć miesięcy po ratyfikacyi pokoju.—Gubernatorem mianowany został Aleko-pasza (ks. Vogorides), stanowisko jego—między Turcyją, dążącą do utrzymania jak najsilniejszéj władzy w R., a ludnością bułgarską, pragnącą przyłączenia do Bułgaryi,—jest bardzo mozolnem.

Rumunija. *Ludność* (1878) 5,073,000 m. *Budżet* (1876) 97,874,427 lei (franków), dług państwowy 515,841,278 lei. *Handel*, przywóz (1874) 92 mil., wywóz 135 mil. lei; koleje (1876 r.) 1,236 kilometrów.—*Historyja.* Powstanie w Bośnii i Hercegowinie 1876 podsyciło silnie niepokój umysłów w R., trawionéj bezustannie pragnieniem niepodległości i żądzą odegrania większéj roli politycznéj; wśród takiego wrzenia ster rządu objął gabinet Bratianu 1876 r., który już w lutym 1877 uległ znacznemu przeobrażeniu pód témże samém kierownictwem; w tymże samym miesiącu wojska rossyjskie stanęły nad Prutem, a położenie R. stawało się coraz trudniejszém. Senat uległ rozwiązaniu, a ministeryjum spraw zagranicznych, z którego ustąpił Jonescu, zajął Cogolniceano. Rząd uruchomił armiję, przyjął postawę nieprzyjazną względem Turcyi, 16 kwietnia po wkroczeniu wojsk rossyjskich do Rumunii, zawarł konwencyję z Rossyją, a 24 kwietnia izba konwencyję tę zatwierdziła. Wszakże jeszcze gdy 2 maja, w skutek zaczepnego wystąpienia Rossyjan, Turcy odpowiedzieli bombardowaniem Braiły, Cogolniceanu oświadczył, że kroku tego nie można uważać za casus belli z Turcyją i że rząd powstrzymuje się od ogłoszenia niepodległości Rumunii, ale w kilka dni późniéj nastąpiło starcie między monitorem tureckim a bateryją rumuńską pod Oltenicą, a wypadek ten uznał rząd rumuński za krok wojenny ze strony Turcyi; 12 maja izba przyjęła oświadczenie rządu, że między R. a Turcyją istnieje stan wojenny i przyznała kredyt 10 milijon. na utrzymanie wojska, a 21 maja uchwaliła ogłoszenie niepodległości. W lipcu R. zawarła z Rossyją przymierze zaczepno-odporne. Książę Karol objął naczelne dowództwo nad wojskiem, a bitwy pod Plewną i jéj zdobycie okazały istotne męztwo armii rumuńskiéj.—Wkrótce jednak stosunki z Rossyją stały się mniéj przyjaznemi, w układach w San Stefano R. udziału nie miała, Rossyja uzyskała wprawdzie od Turcyi uznanie niepodległości R., wystąpiła wszakże z żądaniem, aby R. ustąpiła jéj część Bessarabii, którą uzyskała od Rossyi pokojem paryzkim 1856; w zamian miała otrzymać ustąpioną przez Turcyję Dobrudżę. Protestacyje R. były daremne, wojska rossyjskie w znacznéj liczbie nagromadzone zostały w kraju, a armija rumuńska usunęła się do Małéj Wołoszczyzny. Kongres berliński, na którym R. reprezentowaną była przez Bra-

stanu i Cogolniceano, pozostawił R. bez poparcia, która ostatecznie na ustąpienie Bessarabii zgodzić się musiała, a nadto kongres za warunek niepodległości położył równouprawnienie żydów, których prześladowanie często w Europie silny znajdowało rozgłos. W październiku 1878 r. izba musiała zatwierdzić fakt dokonany, poczém wojska rumuńskie opuściły Besarabiję i zajęły Dobrudżę. Dotąd jednak (maj 1879 r.) nie została stanowczo uchwaloną zmiana konstytucyi, nadająca żydom prawa obywatelskie, jako też spory graniczne z Rossyją zupełnie załatwione nie zostały. Wynik przeto wojny nie odpowiedział pragnieniom patryjotów i wysiłkom przez kraj łożonym, doświadczenie jednak zdobyte przyczyni się zapewne do rozjaśnienia opinii i ochłodzenia namiętności politycznych narodu. Por. Beaure i Mathorel „*La Roumanie, géographie, histoire* i t. d." (Par. 1878).

Runebergh (Jan Ludwik) † 1877. Nowe wydanie zbiorowych jego dzieł wyszło 1876. Bijografiję jego ogłosił Cygnäus (1874).

Russel (John hr.), obchodził w 1878 r. 50-letni jubileusz udziału swego w sprawie równouprawnienia katolików, wkrótce jednak zapadł w chorobę i † 1878; był on ostatnim mężem stanu staréj whigistowskiéj szkoły. Spadkobiercą jego został wnuk *John Fracis Stanley* ur. 1866 r.—**Russel** (Odo William Leopold) przedstawiał Angliję na kongresie berlińskim jako trzeci pełnomocnik.

Rüstow (Wilhelm) † 1878 w skutek samobójstwa.

Ruszczuk opuszczony został przez Turków w lutym 1878 i zajęty przez Rossyjan, a traktatem berlińskim przyznany księstwu bułgarskiemu. Fortyfikacyje R. mają być zburzone.

Rybiński (Ian), *Ryba*, † 1596 r. (w enc. błędnie 1796).

Rydel (Łucyjan), spółczesny okulista polski, ur. 1838 w Strzekach wielkich w Galicyi, studyjował medycynę w Wiedniu, następnie został prof. okulistyki w Krakowie; jest członkiem akad. umiejętności tamże. Rozprawy jego mieszczą się w różnych czasopismach naukowych.

Rydzowski (Jędrzéj), prawnik, ur. 1829 w Ciężkowicach w Galicyi, był 1867—71 r. prof. filozofii prawa w Krakowie, oraz posłem na sejm i do rady państwa; jest członkiem akad. krak. Rozprawy jego umieszczone są w różnych czasopismach.

Rymarkiewicz (Jan) ogłosił jeszcze „*Książeczka Jadwigi albo Nawojki z XV wieku*" (War. 1876).

Rzążenie, objaw auskultacyjny, otrzymywany, gdy oskrzela zawierają śluz i w ten sposób światło niejednostajne przedstawiają.

Rzepecki (Ludwik), spółczesny pedagog i literat polski, nauczyciel w Poznaniu, ogłosił kilka broszur w sprawie języka polskiego, oraz „*Obraz katolickich szkółek elementarnych objętych archidyjecezyją gnieźnieńską i poznańską*" (1867 r.); „*Zoologija*" (1872), wydał dzieła Malinowskiego i gorliwie propagował jego grafikę w redagowanych przez siebie pismach „*Oświata*" i „*Warta*".

Rzewuski (Leon). W enc. brak roku urodzenia 1812.

Rzętkowski (Stanisław), spółczesny literat, urod. 1843 w Warszawie, gdzie kształcił się w gimnazyjum gubernialném i na wydziale filologicznym szkoły głównéj. Od r. 1865 jest pomocnikiem redaktora *Tyg. ilustr.* W *Gazecie Warsz.* pisał początkowo „*Listy ze Starego miasta*", w *Tygodniku* zaś kronikę od r. 1874. Był przez lat sześć nauczycielem estetyki przy konserwatoryjum muzycznêm w Warszawie. Pisuje sprawozdania teatralne i redaguje część literacką *Echa muzycznego* oraz *Kalendarz* Ungra. Z prac literackich jego większe są: „*Livia Quintilla*", tragedyja, grana w Warszawie, Krakowie i Lwowie; „*Nic bez przyczyny*", komedyja w 4 aktach, grana w Krakowie; „*Naszyjnik brylantowy*", komed. w 1 akcie; „*Siła wspomnień*", obrazek dramatyczny. Pisuje nowele a dawniéj liczne poezyje, drukowane w czasopismach warszawskich. Oprócz tego wydał *Kalendarz dla Warszawianek* i kilka przekładów dla młodzieży.

Rzyszczewski (Adam) † 1809.

S.

Saadulla-bej, mąż stanu turecki, ur. 1838 r. w Erzerum; syn Essada-paszy, dygnitarza i poety tureckiego, wstąpił 1855 do biura tłumaczy, w 1869 został sekretarzem rady stanu, w 1871 r. wielkim dragomanem dywanu i naczelnikiem biura prasowego, 1873 podsekretarzem stanu w ministeryjum oświaty, 1874 ministrem archiwów i prezesem sądu kasacyjnego, następnie ministrem handlu, 1876 pierwszym sekretarzem sultana Murada V, 1877 posłem w Berlinie; w 1878 był jednym z pełnomocników Porty przy układach pokojowych w San Stefano i Berlinie.

Sabowski (Władysław) ogłosił jeszcze przekład „*Wallensteina*" Schillera (w *Bibl. wyjelniejszych*

utworów liter. europ., 1875),—należący do najlepszych tłumaczeń obcych poetów na język polski.

Sacher Masoch (Leopold von), powieściopisarz niemiecki, ur. 1836 we Lwowie, gdzie ojciec jego był naczelnikiem policyi, kształcił się w Pradze i Grazu, i w tém ostatniém mieście był czas jakiś docentem historyi, następnie do 1865 był prof. we Lwowie, obecnie mieszka w Brucku. Pisma jego malują życie galicyjskie, sąto obrazy zupełnie powierzchowne, bez należytéj znajomości tamecznych stosunków, a odznaczające się jedynie nienawiścią żywiołu polskiego. Pomimo to *Revue des deux mondes* otworzyła mu swe szpalty, dla tego to zapewne w pismach jego występuje nienawiść i względem Niemców: *„Das Vermächtniss Kains“* (2 cz., 1873—7); *„Die Ideale unserer Zeit“*, i w. in.

Sachs (Julijusz), znakomity botanik spółczesny, ur. 1832 w Wrocławiu, został 1861 prof. w szkole rolniczéj w Poppelsdorf pod Bonn, 1867 r. w Freiburgu, 1868 w Würzburgu; położył ważne zasługi zwłaszcza w fizyjologii roślinnéj. Ogłosił: *„Handbuch der Experimentalphysiologie“* (1866); *„Lehrbuch der Botanik“* (3 wyd., 1875 r.); *„Grundzüge der Pflanzenphysiologie“* (1873); *„Geschichte der Botanik“* (1875); od 1873 wydaje *„Arbeiten des botanischen Instituts in Würzburg“*.

Sacy (Samuel Ustazade Sylwester) † 1879 w Paryżu.

Sadowska (Maryja z *Brzezinów*), powieściopisarka polska, pisząca pod pseudonimem *Zbigniewa.* Ur. na Litwie, otrzymawszy staranne wychowanie, była nauczycielką. Po wyjściu za mąż, czas jakiś przebywała w Warszawie, obecnie mieszka w Paryżu. Należy do najznakomitszych polskich powieściopisarzy, a w humorystyce pierwszorzędne zajmuje miejsce. Pisma S. zalecają się oryginalnością, artyzmem, głęboką refleksyją filozoficzną i namiętnością, przebijającą się silnym kolorytem w malowaniu postaci i rzeczy; przez humor jéj przebijają łzy serdecznie odczuwanéj boleści ludzkiéj. Pierwszą humoreską Zbigniewa była *„Podróż naokoło świata odbyta w trzech godzinach“* (w *Piśmie zbior. wileń.*, 1859), następnie *„Pamiętniki muchy“* (Wil. 1861) szereg humoresek; do téjże kategoryi należą *„Cztery ideały“*, w *Kur. Wil.* Więcéj powieściowy już zakrój ma *„Stara panna“* (*Tyg. ill.*, 1861, przekład franc. w *Revue des deux mondes* i ross.). Zasobniejsze doświadczenie życiowe i wyższy rozmysł artystyczny okazują następnie jéj powieści *„Oksana“* (1869); *„Niecnota“* (1871 r.); *„Rocznica“* (1873); *„Sąsiedzi“* (1875). Oprócz tego S. ogłosiła kilka studyjów literackich, o *pani Sand* (w *Przegl. Tygodn.*), o *literaturze angielskiéj* (tamże), o *Goethem i Dancie* (w *Pamięt. nauk.*) i in.

Sadowski (Jan Nep.), znakomity archeolog polski, ur. 1814 r. w Słupach pod Szubinem, w w. ks. poznańskiém, nauki gimnazyjalne kończył w Bydgoszczy, na uniwersytet udał się 1834 do Berlina, gdzie słuchał prawa i administracyi jakoteż wykładów geografii znakomitego Rittera. Śmierć ojca zmusiła go wrócić na wieś i oddać się gospodarstwu. Po wypadkach 1846 r. udał się do Paryża, gdzie znalazł sposobność uzupełnienia swych studyjów naukowych. Po powrocie do kraju 1848 oddawał się znowu głównie gospodarstwu, chociaż i dla nauki, zwłaszcza dla archeologii, znalazł wolne chwile. W r. 1868 wreszcie, oddawszy majątek córce, przeniósł się do Krakowa i odtąd się wyłącznie nauce i literaturze poświęcił. Oprócz pierwszych prób literackich z czasów uniwersyteckich w *Tygodniku literackim* poznańskim, tudzież licznych artykułów treści politycznéj, ekonomicznéj i strategicznéj, rozrzuconych po rozmaitych czasopismach, ważniejsze jego prace są: *„Drogi handlu zbożowego“* (w piśmie zbiorowém *„Na Dziś“*, Kraków 1872 i 3); *„Obecny sposób zapatrywania się na zabytki z epoki spiżowéj“* (w *Sprawozd. akad. umiej.*, 1873); *„Drogi handlowe greckie i rzymskie przez porzecze Odry, Wisły i Niemna do Bałtyku“* (w *Pamiętn. ak. um.*, 1874 i osobno), nader cenne dzieło, które przetłumaczone zostało na język niemiecki (1876), i w zagranicznym naukowym świecie ogólne zyskało uznanie; *„Le commerce de l'ambre“* (w *Comptes rendu du Congres d'antrop. et d'archeol. de Buda-Pest*, 1876); *„Sprawozdanie z posiedzeń kongresu antrop.-arch. w Peszcie“* (Krak. 1876); *„Porzecza Warty i Baryczy“*, jako 1 zeszyt wydawnictwa komis. archeol. akad. um. p. t. *„Wykaz zabytków przedhistorycznych na ziemiach polskich“*.—S. jako członek komisyi archeol. w ak. um. zasiadał 1876 r. na kongresie antropologiczno-archeologicznym w Peszcie, w r. 1878 wybrany został członkiem akad. umiej.

Safwet pasza (także *Sawfet*), mąż stanu turecki, ur. 1815, wstąpił młodo do biura tłumaczy wysokiéj Porty, następnie był sekretarzem Abd-ul-Medżida, członkiem rady państwa, 1854 komisarzem w księstwach naddunajskich, 1865—6 r. posłem w Paryżu, kilkakrotnie ministrem oświecenia i spraw zagr., zwłaszcza 1876—7 przedstawiał stronnictwo pokojowe. W lutym 1878 został prezydentem rady stanu, wkrótce znowu ministrem spraw zagr., a w czerwcu, na miejsce Mehmeda-Ruszdi-paszy, wielkim wezyrem. W końcu t. r. ustąpił Cheiredinowi paszy.

Sagasta (Don Praxedes Mateo) należy od 1875 znowu do kortezów i jest przewódcą opozycyi liberalnéj.

Sahara. *Ludność* ocenioną jest na 3,700,000. S. zachodnia zbadaną została przez Rolhfsa, Duveyriera, Largeau (1875), de Barego (1876), środkowa przez Richardsona, Bartha i Overwega, kraje Tibusów przez Nachtigala, pustynia Libijska przez Rohlfsa. Por. Duveyrier *„Exploration de Sahara“* (1864); Chavanne *„Die Sahara“* (Wied. 1878).

Saint Saëns (Karol Kamil), fortepijanista i kompozytor francuski, ur. 1835 r. w Paryżu, kształcił się w konserwatoryjum paryskiém, od 1858—77 był organistą w kościele św. Magdaleny w Paryżu. Należy do najznakomitszych spółczesnych fortepijanistów i organistów. Jako kompozytor trzyma się wzorów klasycznych, ale umié uwzględnić i wymagania nowsze, utwory jego, lubo nie porywające, zajmują w wysokim stopniu. Podróże jego artysty-

czne zjednały mu rozgłos. Ogłosił przeszło 50 utworów, symfonije: *„Le rouet d'Omphale"*, *„Phaëton"*, *„Danse macabre"*, *„La jeunesse d'Hercule"*; opery: *„La princesse jaune"*, *„Samson et Dalila"*; kantatę *„Prometeusz"* na otwarcie wystawy paryskiéj, kantaty, kwartety, marsze, utwory na fortepijan i t. d.

Saint-Vallier (Karol Rajmund *de la Croix de Chevrières*), dyplomata francuski, ur. 1832 w Coucy-les-Eppes (Aisne), wstąpił młodo do dyplomacyi, znajdował się przy różnych poselstwach, w r. 1868 został sekretarzem Rouhera, w 1866 naczelnikiem gabinetu w ministeryjum spraw zagr., 1869 posłem w Stutgardzie, a obeznany ze stosunkami niemieckiemi, energicznie odradzał wojnę Gramontowi. W 1871 r. mianowany został przez Thiersa przedstawicielem rządu francuskiego przy dowódcy wojsk okupacyjnych niemieckich w Nancy, Manteuffiu, i przeprowadził z nim układy o wypłatę długu i ewakuacyję. Z zadania tego zręcznie się wywiązał, ale, jako republikanin, po upadku Thiersa nie otrzymał żadnego przeznaczenia dyplomatycznego. W 1876 r. wybrany został do senatu i dopiero w styczniu 1878 został posłem rzeczypospolitéj franc. w Berlinie, gdzie zyskał sobie zaufanie; w czerwcu 1878 reprezentował Francyję, jako drugi przedstawiciel, na kongresie berlińskim.

Sainte Claire Deville (Karol) † 1876.

Saisset (**Jan Maryja** Józef Teodor) † 1879 w Paryżu.

Saksonija. *Ludność* 2,760,000 m. *Budżet* (1878—7), zwyczajny 53,856,977 marek, nadzwyczajny 165,047,815 m. (z tego 117,180,400 m. na zakup kolej żelaznych). Dług państwowy 1876: 643½ mil. marek, wzrost jego pochodzi głównie z zakupu przez państwo kolej żelaznych.—Po ustąpieniu gabinetu Friesena w lutym 1876 prezesostwo ministeryjum objął Fabrice.

Salamon (Franciszek), historyk węgierski, urod. 1825 r. w Deva (w Siedmiogrodzie), miał udział w wojnie 1848 jako oficer honwedów, i od 1854 wystąpił w Peszcie jako publicysta. Ogłosił (w jęz. madziarskim) *„Węgry za czasów panowania tureckiego"* (1864); *„Pierwsi Zrinyjowie"* (1865); *„Dwaj dyplomaci węgierscy w XVII w."* (1867) i in. Od 1870 jest prof. historyi narodowéj w uniwersytecie peszteńskim; obecnie z polecenia gminy peszteńskiéj pisze historyję stolicy węgierskiéj.

Salangana ob. jaskółka.

Saldanha Olivera e Daun (Jan Karlos, książę) był 1862—4 i 1866—9 posłem w Rzymie, 1870 w skutek rewolucyi wojskowéj znowu prezesem ministeryjum, 1871 posłem w Londynie, † tamże 1876 (w enc. błędnie podano 1861).

Saldo, ob. buchalteryja.

Salieri (Antoni) † 1825.

Salingré (Herman), niemiecki autor krotochwil, ur. 1833 w Berlinie, † 1879 tamże; z początku był kupcem, następnie oddał się wyłącznie pisaniu lekkich utworów teatralnych, które zyskały niezmierne w Niemczech powodzenie. Ze 100 przeszło jego krotochwil wymienimy *„Ein blauer Montag"* (pierwszy jego utwór 1858), *„Jette vorm Schiedsrichter"*, *„Berliner Kinder"*, *„Wenn die Preussen heimwärts zieh'n"*, *„Reise durch Berlin in 80 Stunden"* i t. p. W r. 1876 zupełnie zaniewidział.

Salisbury (Robert Artur Talbot Gascoine Cecil) został znowu 1874 ministrem do spraw indyjskich, a w 1876 był przedstawicielem angielskim na konferencyjach konstantynopolitańskich. Zanim udał się do Konstantynopola, zwiedził Paryż, Berlin, Wiedeń i Rzym dla wybadania opinii tamecznych rządów, podczas konferencyj okazywał uległość żądaniom Ignatiewa, a gdy Turcyja nie zgodziła się na żądania mocarstw, S. opuścił Konstantynopol w styczniu 1877. Po ustąpieniu lorda Derbego 1878 r. zamienił wydział swój w gabinecie na tekę spraw zagr. i gorliwie popierał politykę wschodnią Disraelego. Natychmiast po objęciu swego urzędu wydał okólnik do przedstawicieli angielskich, że Wielka Brytanija w tym tylko razie przyjmie udział w kongresie, jeżeli Rossyja złoży cały traktat San-Stefanoski. Układami z Szuwałowem udało mu się skłonić Rossyję do ustępstw i według jego instrukcyi Layard zawarł konwencyję z Turcyją o ustąpienie Cypru. Na kongresie berlińskim wraz z Disraelim reprezentował Angliję, a po powrocie otrzymał order podwiązki i honorowe obywatelstwo city londyńskiéj.

Salm-Salm (Feliks, książe), młodszy brat księcia Alfreda (ob. Salm), ur. 1828, służył w wojsku pruskiém, następnie austryjackiém, w wojnie domowéj amerykańskiéj był generałem brygady armii cumberlandzkiéj, 1866 r. generał-adjutantem cesarza Maksymilijana w Meksyku, 1868 wstąpił znowu do służby pruskiéj jako major gwardyi i poległ 1870 pod St. Privat. Ogłosił: *„Queretaro"* (2 t., 1868). Wdowa po nim *Agnieszka*, z domu *Le Clerq*, urod. 1840, od 1876 zamężna powtórnie Heneage, ogłosiła *„Zehn Jahre aus meinem Leben"* (3 t., 1875).

Salmeron y Monzo (don Mikołaj), mąż stanu hiszpański, ur. 1838 w Alhama lo Soco (w Almeryi), studyjował nauki przyrodzone i filozofiję w Granadzie i Madrycie, gdzie został asystentem na wydziale filozoficznym i utrzymywał się z lekcyj prywatnych. Jako członek stronnictwa republikańskiego miał udział w redakcyi dzienników *La discusion* i *Democracia*, w 1865 został członkiem komitetu madryckiego demokratyczno-republikańskiego. W r. 1868 aresztowany był jako spiskowiec, po rewolucyi wrześniowéj obrany został do junty rządowéj tymczasowéj a w 1871 do kortezów, gdzie należał do najznakomitszych mówców republikańskich. W 1873 po abdykacyi Amadeusza został ministrem sprawiedliwości, następnie prezesem kortezów i 18 lipca 1873 prezesem władzy wykonawczéj. Okazał się jednak bezsilnym w obec powstania komunistycznego i karlistowskiego, a gdy kortezi przyjęli karę śmierci do kodeksu wojennego, usunął się 8 września, i objął znów prezesostwo kortezów w miejsce Castellara, który zajął jego stanowisko. Gdy na początku 1874 starał się na czele intransygentów strącić Castellara, został wraz z tym ostatnim usunięty 3 stycznia przez zamach stanu

generała Pavia i wrócił do życia prywatnego; † w Paryżu 1878.

Salnave, prezydent Hayti, ur. 1832, w 1859 już był generałem i 1865 wywołał powstanie przeciw prezydentowi Geffrardowi, a lubo pokonany, został 1867 r. po upadku Geffrarda obrany prezydentem. Przez cały czas jego rządów wrzała niszcząca walka domowa, a nakoniec S. strącony, został rozstrzelany w styczniu 1870. Ob. Hayti, historyja.

Salonika była 1876 widownią zaburzeń, spowodowanych rozdrażnieniem Turków z powodu wmieszania się mocarstw do sprawy wschodniéj. 13 kwietnia zamordowano tu konsulów francuskiego i niemieckiego.

Salvini (Tomasz), słynny aktor włoski, ur. 1829 w Medyjolanie; syn profesora literatury, młodo poczuł pociąg do teatru i wstąpił do trupy Modeny, następnie występował wraz z Ristori. Po sześciu latach opuścił na jakiś czas scenę, aby się następnie oddać repertoarowi klasycznemu. Występuje w rolach gościnnych w różnych miastach Europy, głównie w rolach bohaterów Szekspira, Kornela i Woltera (Orozman w Zairze).

Salzbrunn, kąpiele lecznicze na Szlązku, w obwodzie regencyjnym wrocławskim, w okręgu waldenburskim, nad Salzbachem, na wysokości 376 metrów, nad poziomem morza 5,800 m. Znajduje się tu 10 źródeł (szczawy alkaliczno słone, używane głównie do picia), wysyłka roczna około 200,000 butelek; obok tego zakład leczenia serwatką. Fabryki zwierciadeł, kopalnie węgla.

Saltykow (Aleksy, książę), ur. 1801 r., † 1859. O pracach jego ob. enc.

Samarow (Jerzy), pseudonim pisarza niemieckiego *Oskara Meding* (ob. supl.).

Samaryn (Jerzy Fedorowicz), publicysta i urzędnik rossyjski, ur. 1819 r. w Moskwie, † 1876 w Berlinie; kształcił się w Moskwie, następnie był urzędnikiem przy senacie w Petersburgu, przy generał gubernatorze w Rydze, dyrektorem kancelaryi generał-gubernatora kijowskiego. Uwolniony od obowiązków, był od 1858 członkiem komitetu do spraw włościańskich, a po 1863 r. w podobnym charakterze czynny był w król. polskiém; w końcu pełnił urzędy ziemskie z wyboru w gub moskiewskiéj. Przez długi czas należał do wybitniejszych działaczy politycznych w Rossyi, w polemice często był gwałtowny. Oprócz artykułów zamieszczanych głównie w *Russkiéj biesiadzie*, ogłosił: *„Stefan Jaworski i Teofan Prokopowicz“* (Moskwa 1844); *„Jezuity i ich otnoszenije k Rossii“* (1867, przekład pol., Warsz. 1867); *„Okrainy Rossii“* (4 t., Berlin 1874—6).

Samoa, ob. Żeglarskie wyspy.

Samolewicz (Zygmunt), spółczesny pedagog polski, nauczyciel we Lwowie i członek rady szkolnéj galicyjskiéj, ogłosił *„Gramatykę języka greckiego“* (podług Curtiusa, wraz z Tomaszem Sternalem, Lwów 1869); *„Ćwiczenia greckie“* (podług Schenkla, t. 1871); *„Gramatykę języka łacińskiego“* (tam. 1874); *„O karności szkolnéj w Prusiech i u nas“* (t. 1871); *„Gimnazyja i szkoły realne pruskie a nasze, ze względu na organizacyję i metodę nauczania“* (t. 1871),—ważna ta praca, ułożona wespół z Karolem Benonim, jest sprawozdaniem napisaném dla wydziału krajowego galicyjskiego.

San Marino, porów. Jonas *„Ein wahrhaft freies Volk“* (Wied. 1878).

San Salvador. *Ludność* 434,520 m., w téj liczbie 800,000 Indyjan. *Budżet* (1876), dochody: 1,968,114 dolarów, wydatki: 1,872,294 dol. Przywóz (1875) 2,659,968 dol., wywóz: 3,179,514 d.

San Stefano, wieś położona o 10 kilometrów na zachód Konstantynopola, niedaleko morza Marmora, po zajęciu Rumelii podczas wojny 1877—78 stanowiła do 23 września 1878 r. główną kwaterę rossyjską. Pamiętną jest zawartym tam 3 marca 1878 traktatem preliminaryjnym między Rossyją a Turcyją, mocą którego granice nowo utworzonego księstwa bułgarskiego rozciągnięte zostały do morza Egejskiego; traktat jednak berliński z 13 lipca t. r. znacznie granice te uszczuplił.

Sand (Maurycy), właściwie Dudevant, syn *Aurory* D. (Jerzego Sanda), literat francuski, ur. około 1825 w Paryżu. Oddawał się początkowo malarstwu, następnie zwrócił się do budownictwa. Ogłosił: *„Masques et Bouffons, comédie italienne“* (2 t., 1859); *„Le monde des papillons“* (z własnymi rysunkami, 1866); *„Miss Mary“* (1868); *„L'Augusta“* (1878) i in. Miał też udział w kilku utworach dramatycznych matki.

Sanders (Daniel) ogłosił jeszcze: *„Deutscher Sprachschatz“* (1874); *„Orthograph. Wörterbuch“* 1875); *„Aus den besten Lebensstunden“* (1878) i in. Jako członek komissyi berlińskiéj 1876 do uregulowania ortografii niemieckiéj zajmował stanowisko konserwatywne.

Sandon (Dudley Franciszek Stuart Ryder, wicehrabia), mąż stanu angielski, ur. 1831 jako najstarszy syn hr. Harrowby. obrany został w Liwerpoolu 1868 do parlamentu, gdzie przyłączył się do stronnictwa zachowawczego, a po objęciu rządu przez Disraelego 1874 r. został wiceprezesem rady tajnéj (ministrem oświecenia). Na tém stanowisku przeprowadził 1876 prawo mające na celu stopniowe ulepszanie szkół ludowych angielskich, nie wprowadziwszy jednak przymusu szkolnego, czego pragnęli liberalni. Na sesyi 1877 mógł S. oświadczyć, że na zasadzie tego prawa otworzono w ciągu jednego roku 460 nowych szkół w Anglii.

Sandwichskie wyspy. Ludność 57,000 m., w téj liczbie 3,430 białych. Dochody (1872—4) 1,136,524 dolarów, wydatki 1,192,512 dol., dług 355,050 d.—Król Lunalih umarł 1873 r., po nim obrany został *Kalakua I* (ob w supl.).

Sanguszko (Roman, książę), syn Eustachego, a starszy brat Władysława Hieronima, ur. 1800 r. w Sławucie na Wołyniu, służył w wojsku rossyjskiém i za udział w powstaniu 1831 roku zesłany został na Syberyję, po powrocie zajął się przemysłem i zaprowadził znaczne fabryki w dobrach swoich na Wołyniu. Jedyna jego córka Maryja Klementyna jest od 1851 r. małżonką Alfreda Potockiego, namiestnika Galicyi.

Santa-Ana (Santana Antoni Lopez de) † 1876.

Santoryn. W ostatnich czasach odkryto przedhistoryczne mieszkania, z epoki kamiennéj, zasypane pokładem popiołu wulkanicznego, grubego na 20 metrów.

Sapalski (Józef) ur. 1821; o pracach jego ob. enc.

Sapieha (Leon) † 1878 r.

Sarajewo zdobyte zostało 18 sierpnia 1878 przez wojska austryjackie, przeznaczone do zajęcia Bośnii, po gwałtownéj walce z powstańcami. Odtąd jest siedliskiem władz austryjackich w Bośnii.

Sarasate (Paweł), skrzypek hiszpański, ur. 1846 w Saragossie; syn oficera, nie mając jeszcze lat 10, grał w obec Izabelli i ognistą grą swoją wzbudził silny zapał w Madrycie. Następnie kształcił się w konserwatoryjum paryskiém, poczem objechał Francyję, Hiszpaniję, Belgiję, Angliję, Wschód, Amerykę, Niemcy. W Warszawie po raz pierwszy grał w 1879 r. i wywołał tu niezmierne wrażenie. Gra jego zaleca się zarówno skończoną techniką i zapałem południowym, jak szlachetnością i wytwornością.

Sardou (Wiktoryn) zamieszkuje w Mably wspaniały pałac; z nowszych jego utworów wymienimy „*L'éspion*" (1876), sztuka polityczno-patryjotyczna, któréj treść odnosi się do wojny francuzko-niemieckiéj; daléj „*Dora*" (1877); „*Les bourgeois de Pontarcis*" (1878). Dramat „*Rabagas*" (1872), który narobił mnóstwo wrzawy, nie jest utworem *W. S.*, ale jego kuzyna *Antoniego Leandra* S. (ur. 1808). Od 1877 jest S. członkiem akademii francuskiéj.

Sardynija. Liczba mieszkańców (1876) 658,480.

Sarnecki (Zygmunt), spółczesny komedyjopisarz i literat, ur. 1837 w Hoładkach na Podolu, kształcił się w Odessie, Warszawie i Paryżu, następnie osiadł w Warszawie, gdzie był spółpracownikiem kilku pism, ostatnio *Wieku.* W 1877 r. założył w Warszawie dziennik „*Echo*", który dotąd redaguje w kierunku klerykalno-arystokratycznym. Z komedyj jego: „*Zemsta pani hrabiny*" (1870 r.); „*Nad ranem*" (1870); „*Bezinteresowni*"; „*Po balu*"; „*Kalecy*"; „*Próżność ukarana*" (komedyjka dla dzieci, 1876), najlepszą jest „*Febris aurea*" (1871), grana po raz pierwszy w Warszawie 1875. Komedyje jego w ogóle szwankują tém, że jeden typ gatunkowy rozdrabnia na kilka rozmaitych postaci i gromadzi w jednéj akcyi, na czém cierpi zarówno artyzm jak i prawda życiowa.

Sars (Michał), naturalista norwegski, ur. 1805 w Bergen, † 1869; studyjował teologiję w Chrystyjanii i był proboszczem w okolicach nadmorskich, gdzie oddał się badaniom przyrodniczym. Wtedy ogłosił kilka rozpraw o rozradzaniu się niższych organizmów i „*Fauna littoralis Norvegiae*" (1846). W 1854 otrzymał katedrę zoologii w Chrystyjanii. On to właściwie odkrył rozradzanie się przemienne, okazawszy związek między meduzami a polipami, że to nie osobnik ulega przemianie, ale jego płód. Ostatnia jego praca „*Mémoire pour servir à la connaissance des crinoides vivants*" (1868) miała wielki rozgłos, okazał bowiém, że grupa zwierząt, uważana za zaginioną już przed kilku epokami geologicznemi, żyje dotąd w głębiach mórz norwegskich.—Syn jego *Jan Ernest Walhaven* S. (urodz. 1835) dał się poznać dziełem „*Udsigt over den norske Historie*" (cz. 1, 1873), a drugi syn *Jerzy Ossyjan* S. (ur. 1837) pracami nad skorupiakami.

Sartorius (Wolfgang *von Waltershausen*) † 1876.

Sas Berlicz, ob. Strutyński (Julijan).

Saska prowincyja liczy 458,3 mil. kw. i 2,169,000 m. (1876).

Saulsanowa (Rozalija z *Feliksów*), spółczesna autorka polska, przełożyła z niemieckiego dramat Lessinga „*Natan*" (Lipsk 1867), oraz ogłosiła „*Modlitwy dla Polek wyznania mojżeszowego*" (Warsz. 1861); „*Dzieje starego testamentu w pytaniach i odpowiedziach dla młodocianego wieku*".

Sawczyński (Zygmunt) ogłosił jeszcze: „*Benjamin Franklin i Jerzy Washington*", żywoty w stuletnią rocznicę ogłoszenia niepodległości Stanów Zjednoczonych (Lwów 1876) i in.

Sawicz (Aleksy), astronom rossyjski, ur. 1811 r. w gub. charkowskiéj, kształcił się w Moskwie i Dorpacie, w 1836—7 miał udział w pracach nad oznaczeniem różnicy poziomu morza Kaspijskiego i Czarnego, w r. 1840 został nadzwyczajnym, 1846 zwyczajnym prof. astronomii w uniwersytecie petersburgskim. Z prac jego najważniejsze: „*Kurs prakticz. astronomii*" (2 t., 1838, przekł. niemiecki 1850 i 1878) i „*Pryłożenije tieoryi wierojatnostiej k wyczisleniju astronom. nablijudienij*" (1857, przekład niem. 1863).

Sawiczewski (Floryjan) † 1876 w Krakowie.

Say (Jan Chrzciciel Leon), w 1876 został członkiem senatu, a obowiązki ministra finansów sprawował do 16 maja 1877 i objął je znowu w gabinecie Dufaure'a 13 grudnia t. r.

Sayce (Archibald Henryk), znakomity filolog i asyryjolog angielski, ur. 1846, kształcił się w Oxfordzie i w 1876 został na miejsce Maxa Müllera, który opuścił stanowisko nauczycielskie, prof. filologii porównawczéj. Główne prace jego odnoszą się do napisów klinowych asyryjskich i akadyjskich. Ogłosił pierwszą gramatykę jęz. asyryjskiego (1870), następnie „*Lectures on the Assyrian syllabary*" (1877); „*Babylon literature*" (1877); „*The historical chapters of Isaiah critically examined*"; „*The chaldean floodhistory*"; „*The thenth chapter of Genesis*"; „*The astronomy and astrology of the Babylonians*" (1874); „*Principles of comparative philology*" (1874) i mnóstwo innych rozpraw. Jest członkiem komisyi ustanowionéj do przejrzenia angielskich przekładów biblii.

Sądy przysięgłych, ob. Sąd przysięgłych.

Sągajło (Adolf), matematyk, ur. 1806 r. w Głuchowcach w gub. kijowskiéj, † 1877 w Paryżu; w r. 1831 miał udział w powstaniu i wydalił się następnie do Francyi, gdzie w Tuluzie studyjował prawo i matematykę, następnie był nauczycielem w szkole polskiéj w Batignolles. Oprócz rozpraw, zamieszczanych w „*Pamiętniku nauk ścisłych*" od r. 1871, ogłosił „*Wykład zupełny algebry*" (2 t., Par. 1873—4); „*Geometryja analityczna*" (3 t., 1877);

„*Wykład mechaniki*“. Dzieła te wyszły nakładem biblijoteki kórnickiéj (hr. Działyńskiego).

Schaafhausen (Herman), antropolog, ur. 1816 r. w Koblencyi, studyjował medycynę w Bonn i Berlinie i oddał się fizyjologii; następnie odbywał podróże po Europie, w 1844 został docentem, 1855 prof. fizyjologii w Bonn. Jest jednym z najznakomitszych antropologów spółczesnych i należy do najdawniejszych i najgorliwszych obrońców teoryi postępowego rozwoju w przyrodzie. Z prac jego wymienimy: „*Ueber Beständigkeit und Umwandlung der Arten*“ (1853); „*Ueber die Urform des menschlichen Schädels*“ (1869); „*Die anthropologischen Fragen der Gegenwart*“ (1868); „*Ueber die Methode der vorgeschichtlichen Forschung*“ (1871).

Schäffle (Albert), ekonomista i mąż stanu niemiecki, ur. 1831 w Nürtingen w Wirtembergii, studyjował teologiję w Tubindze, następnie oddał się dziennikarstwu i okazał się gorącym stronnikiem prądu wielkoniemieckiego. Zwróciwszy się do studyjów ekonomicznych, został 1861 prof. ekonomii w Tubindze. Od 1862—5 należał do sejmu wirtembergskiego, 1868 r. do parlamentu celnego niemieckiego. W tymże samym roku został prof. ekonomii w Wiedniu, a 1870 w gabinecie Hohenwarta objął wydział handlu. Do zwrócenia się ku Austryi skłoniła go zapewne nienawiść do Prus. Po upadku tego ministerstwa osiadł w Stuttgardzie, gdzie wrócił do prac literackich. Jakkolwiek przeciwnik socyjalnego demokratyzmu, sądzi, że obecny porządek ekomiczny nieuniknienie zmierza do ruiny. Z dzieł jego wymienimy: „*Die Nationalökonomie oder allgemeine Wirtschaftslehre*“ (1861), trzecie wydanie pod tyt. „*Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft*“ (2 t., 1873); „*Kapitalismus und Socialismus*“ (1870); „*Die Quintessenz des Socialismus*“ (anonim, 1874, 3 wyd., 1877); „*Bau und Leben des socialen Körpers*“ (4 t., 1875—8).

Schaub (Franciszek von), astronom, ur. 1817 r. w Gross-Schweinbart w Austryi dolnéj, † 1871; studyjował w Wiedniu obok medycyny matematykę i astronomiję, w 1843 został asystentem obserwatoryjum wiedeńskiego, 1850 r. prof. astronomii i nautyki w kolegijum marynarskiém w Tryjeście, 1857 dyrektorem założonego tam pod jego kierunkiem obserwatoryjum morskiego, 1860 dyrektorem nowo założonego instytutu hydrograficznego. Następnie został dyrektorem akademii handlowéj i żeglarskiéj w Tryjeście. Według jego skazówek szkoły żeglarskie w Austryi zostały zreorganizowane. Ogłosił „*Leitfaden der nautischen Astronomie*“ (1853, 2 wyd. 1860, przekłady na kilka języków); „*Nautische Tafeln*“ (1853); „*Magnetische Beobachtungen im Mittelmeer*“ (1858) i in.

Schedo Ferroti, ob. Fircks (Teodor).

Scheffler (August Chrystyjan Wilhelm Herman) ogłosił jeszcze „*Sterblichkeit und Versicherungswesen*“ (1868); „*Die Theorie der Wärme*“ (1875 r.); „*Die physiologische Optik*“ (2 t., 1865); „*Die Theorie der Augenfehler und der Brille*“ (1868); „*Die Naturgesetze*“ (2 t., 1876—7).

Scherer (Wilhelm), badacz języka i historyk literatury niemieckiéj, ur. 1841 w Schönborn w Austryi dolnéj, kształcił się w Wiedniu i Berlinie, w 1860 został docentem, w 1864 prof. języka i literatury niemieckiéj w uniwersytecie wiedeńskim, w r. 1872 przeniósł się do Strasburga, w 1877 do Berlina. Z prac jego wymienimy: „*Denkmäler deutscher Poesie und Prosa*“ (z Müllenhofem, 1864, 2 wyd., 1873); „*Deutsche Studien*“ (2 cz. 1870—4, badania nad liter. 11 i 12 wieku); „*Gesammelte Vorträge und Aufsätze*“ (1874); „*Die Anfange des deutschen Prosaromans*“ i t. d. Jest spółpracownikiem i założycielem wielu pism; jako członek komisyi ortograficznéj berlińskiéj, oświadczył się za reformą.

Scherr (Jan), ogłosił jeszcze: „*Menschliche Tragikomödie*“ (studyja i obrazy, 3 t., 1874); „*Grössenwahn, vier Kapitel aus der Geschichte deutscher Narrheit*“ (1876); „*Germania. Zwei Jahrtausende deutschen Lebens kulturgeschichtlich geschildert*“ (od 1876); „*Vier Bücher deutscher Geschichte*“ (1878) i w. in. Część jego opowiadań wyszła p. t. „*Novellenbuch*“ (8 t., 1873—4, 2 wyd. od 1877).

Scherzer (Karol von), podróżnik i statystyk, ur. 1821 w Wiedniu, z początku zajmował się drukarstwem, od 1850 podróżował po Francyi, Włoszech, Stanach Zjednoczonych, Indyjach zach. Rezultaty tych podróży ogłosił w dziełach: „*Reisen in Nordamerika*“ (z Wagnerem, 3 t., 1854); „*Die Republik Costarica*“ (1856); „*Wanderungen durch die mittelamerikanischen Freistaaten*“. W 1857—59 r. miał udział w wyprawie austryjackiéj na statku Navara i notaty jego posłużyły za podstawę części opisowéj sprawozdania z téj ważnéj podróży. W 1872 został konsulem austr. w Smyrnie, w 1875 w Londynie. Oprócz powyższych ogłosił: „*Statistisch-kommerz. Theil der Novara Expedition*“ (2 t., 1864; 2 wyd., 1867); „*Smyrna*“ (1873) i in.

Schiaparelli (Jan Wirginijusz), astronom włoski, ur. 1835 w Savigliano (w Piemoncie), dyrektor obserwatoryjum w Medyjolanie, zasłynął głównie wykazaniem związku, jaki zachodzi między kometami (ob.) a gwiazdami spadającemi (ob.); odkrycie to swoje ogłosił naprzód w kilku listach do księdza Secchiego (1866—7), następnie w rozprawie „*Note e riflessioni intorno alla teoria delle stelle cadente*“ (Flor. 1867). Oprócz tego ogłosił pewną liczbę rozpraw astronomicznych, między innemi „*O poprzednikach Kopernika w starożytności*“.

Schindler (Julijusz Aleksander), polityk austryjacki i poeta znany pod pseudonimem *Julius von der Traun*, ur. 1818 w Wiedniu, studyjował prawo, następnie zostawał w służbie sądowéj, z któréj za pisma swoje wydalony, pracował jako urzędnik prywatny. W 1861 obrany został do sejmu, następnie do rady państwa, w 1862 został notaryjuszem w Wiedniu. W parlamencie dał się poznać głównie z występów satyrycznych przeciw ultramontanizmowi. Ogłosił: „*Oberösterreich. Ein Skizzenbuch*“ (1848); „*Gedichte*“ (2 t., 1871); dramat ludowy „*Theophrastus Paracelsus*“ (1858); „*Die Rosenegger Romanzen*“ (2 wyd., 1873), oraz liczne nowele i romanse.

Schlagintweit. Szacowne ich zbiory, złożone pierwotnie w zamku Jägersburg pod Forchheim, prze-

niesione zostały 1877 do Norymbergi. Hermann S. ogłosił jeszcze: „*Reisen in Indien und Hochasien*" (3 t., 1869—72);—Robert S. „*Die Pacific Eisenbahn*" (1870); „*Kalifornien*" (1871); „*Die Mormonen*" (2 wyd., 1877); „*Die Prairien*" (1876);—Emil S. „*Die Volkssprachen Indiens*" (1875).

Schlechta-Wssehrd (Ottokar Maryja, baron), oryjentalista, ur. 1825 r. w Wiedniu, był dragomanem poselstwa austryjackiego w Konstantynopolu, następnie dyrektorem akademii oryjentalnéj w Wiedniu. W 1871—4 był konsulem generalnym w Bukareszcie. Zasłużył się zwłaszcza przekładami i wydaniami pisarzy perskich i tureckich. Główniejsze z tych prac są: „*Der Fruchtgarten des Sadi*" (1852 r.); „*Ibn Jermins Bruchstücke*" (z persk., 1852); „*Der Frühlingsgarten von Mecolara Abd-ur Rahman Dschami*" (z per., 1855); „*Das Buch vom Fechter von Firdewsi*" (po tur. i niem., 1863). Z innych prac wymienimy: „*Die osmanischen Geschichtschreiber der neuesten Zeit*" (Wiedeń 1856); „*Die Kämpfe zwischen Persien und Russland in Transkaukasien seit 1804—13*" (1864) i in. Ogłosił też w języku tureckim wykład prawa międzynarodowego,—jestto pierwsza książka przez Europejczyka po turecku napisana.

Schleinitz (Aleksander Gustaw Adolf, baron), mąż stanu i dyplomata pruski, ur. 1807 w Blankenburgu na Harzu, rozpoczął zawód dyplomatyczny w służbie pruskiéj, był 1835—40 attaché w Kopenhadze, Petersburgu i Londynie, następnie radcą w ministeryjum spraw zagr. w Berlinie, w r. 1848 przez krótki czas min. spraw zagr., w 1849 prowadził układy pokojowe z Daniją. 1849—50 i 1858—61 był znowu ministrem spraw zagr., następnie min. dworu królewskiego.

Schliemann (Henryk), znakomity archeolog, ur. 1822 w Neubuchow w Meklemburgii; pierwotnie był kupcem i w 1847 założył handel w Petersburgu, następnie przedsięwziął podróż na Wschód i w r. 1870 rozpoczął ważne poszukiwania w Troi, zkąd wydobył cenne zabytki z czasów Pryjama i wojny trojańskiéj. Następnie prowadził podobneż prace w Mycenie 1877 r., a po ich ukończeniu udał się w jesieni 1878 r. na Itakę, gdzie na spadzistéj górze Aktos odkrył odwieczne szczątki dawnego miasta architektury cyklopowéj,—domy są utworzone z ogromnych, mało ociosanych kamieni i podzielone na sześć izb. W ostatnich czasach udał się S. do Hissarliku, gdzie już poprzednio rozpoczął poszukiwania.

Schmid (Jan Ferdynand) † 1873.

Schmid (Herman), powieściopisarz niemiecki, ur. 1815 w Weizenkirchen w Austryi górnéj, do 1850 r. pozostawał w służbie sądowéj bawarskiéj, mieszka w Monachijum. Romanse jego mają za przedmiot życie ludowe oraz historyję Tyrolu i Bawaryi. Jego „*Gesammelte Schriften*" wyszły w 29 t. (1867—73).

Schmid (Ferdynand), poeta niemiecki, piszący pod pseudonimem *Dranmor*, ur. 1823 w Muri pod Bernem, oddał się zawodowi kupieckiemu, osiadł w Brazylii i dorobił się majątku. Poezyje jego odznaczają się głęboką myślą: „*Poetische Fragmente*" (1860); „*Kaiser Maximilian*" (1868); „*Requiem*" (1870). Jego „*Gesammelten Dichtungen*" wyszły r. 1873, 2 wyd. 1876.

Schmidt (Henryk Julijan), ogłosił jeszcze: „*Bilder aus dem geistigen Leben unserer Zeit*" (4 tomy, 1870—4); „*Porträts aus dem 19 Jahrhundert*" (r. 1878) i in.

Schmidt (Jan Fryderyk Julijusz), astronom, ur. 1825 w Eutin, pracował przy różnych obserwatoryjach, a od r. 1858 jest dyrektorem obser. w Atenach. Prace jego odnoszą się do światła zodyjakalnego, gwiazd spadających, zmiennych, do natury fizycznéj komet i księżyca, na którym dostrzegł 1866 zniknięcie krateru Linneusz. Zasłużył się także badaniami nad geografiją fizyczną Grecyi. Z dzieł jego wymienimy: „*Resultate aus zehnjährigen Beobachtungen über Sternschnuppen*" (1852); „*Das Zodiakallicht*" (1856); „*Ueber Rillen auf dem Mond*" (1866); „*Vulkanstudien*" (1874 r.); „*Studien über Erdbeben*" (1875) i in. Ogłosił téż wielką kartę księżyca w 25 tablicach (1878).

Schmidt (J. H. Henryk), hellenista, ur. 1834 r. w Gadebusch, syn biednego tokarza, sam się wyuczył początków łaciny i greczyzny, przez jakiś czas był w gimnazyjum, następnie udał się do Ameryki, gdzie pracował jako nauczyciel i robotnik. Po powrocie do Niemiec prowadził daléj swe studyja, doktoryzował się i został nauczycielem gimnazyjalnym w Wismarze. Głównem dziełem jego jest: „*Die Kunstformen der griechischen Poesie und ihre Bedeutung*" (4 t., 1868—72); krótki wykład swego systemu wydał w „*Leitfaden der Rhytmik und Metrik der klassischen Sprachen*" (1869). Oprócz tego ogłosił: „*Synonymik der griech. Sprache*" (t. 1 i 2, 1876—8).

Schmidt (Jan), filolog, urod. 1842 r. w Prenzlau, kształcił się w Jena i Bonn, gdzie 1868 został docentem filologii porównawczéj, w 1873 został prof. w Graz a 1876, po śmierci Ebla, objął katedrę Boppa w Berlinie. Główne jego dzieła są: „*Zur Geschichte des indogermanischen Vokalismus*" (2 t., 1871—5); „*Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*" (1872).

Schmitt (Henryk) wydał jeszcze piąty i ostatni tom „*Dziejów Polski XVIII i XIX w.*", obejmujący dzieje do bieżącéj chwili.

Schnaase (Karol) † 1875.

Schneider (Ludwik) † 1878 w Potsdamie, jako bibliotekarz cesarza Wilhelma. Ogłosił jeszcze: „*Die preussischen Orden*" (12 cz., 1867—72); „*Der Krieg der Triplealliance gegen Paraguay*" (3 t., 1872—75) i inne.

Schneider (Eugenijusz), przemysłowiec i polityk francuski, ur. 1805 w Nancy, † 1875, był od 1845 dyrektorem zakładów hutniczych żelaznych w Creuzot, w 1851 został ministrem handlu, od 1852 należał do ciała prawodawczego, a od 1865 był jego prezesem aż do upadku cesarstwa, którego był stronnikiem.

Schneider (Antoni), spółczesny starożytnik, ur. 1825 r. we Lwowie i tamże wykształcony, obecnie

urzędnik wydziału krajowego galicyjskiego. Zebrał bogate materyjały do krajoznawstwa Galicyi, które rozpoczął ogłaszać w *„Encyklopedyi do krajoznawstwa Galicyi“* (2 t., 1869—7). Nadto wydał: *„Przewodnik po Lwowie“* (2 wyd., 1875).

Schober (Feliks), artysta i pisarz dramatyczny polski, ur. 1826 w Lublinie, kształcił się w szkole dramatycznéj warsz., następnie wystąpił na scenie warsz. w rolach humorystycznych. Oprócz wielu drobnych wierszy, ogłosił komedyje: *„Stara panna“* (1868); *„Lekcyja śpiewu“* (1869); *„Znakomici“* (1871); *„Podróż po Warszawie“* (1875); *„Fafuła i Grojseszyk na wystawie paryskiéj“* (1878). Są to utwory niewielkiéj wartości, ale mogące posłużyć do zapełnienia reportoaru ludowego.

Schoelcher (Wiktor) obrany został w r. 1871 senatorem dożywotnim.

Schrader (Eberhard), słynny assyryjolog, urodz. 1836 w Brunświku, studyjował w Getyndze teologiję i języki wschodnie; w 1862 został prof. teologii w Zurichu, 1870 w Giessen, 1873 w Jena, 1875 prof. języków wschodnich w Berlinie i członkiem tamecznéj akademii nauk. Główne jego dzieła są: *„Die assyrisch-babylonischen Keilinschriften“* (Lipsk 1872); *„Die Keilinschriften und das alte Testament“* (1872); *„Die Höllenfahrt der Istar, altbabylonisches Epos“* (tekst, przekład i komentarz 1874); *„Keilinschriften und Geschichtsforschung“* (1878).

Schrödter (Adolf) † 1875.

Schubert (F. Teodor), generał rossyjski, znakomity geodet i geograf, ur. 1789 r., † 1865 w Stuttgardzie; syn astronoma, towarzyszył 1805 r. poselstwu rossyjskiemu do Chin, w 1815—18 prowadził pomiary topograficzne między Maasą a Skaldą, a 1822 został dyrektorem nowo ustanowionego w Petersburgu korpusu topografów. W 1826—40 wydał wyborną kartę zachodniéj części cesarstwa na 59 tablicach, zdjął plany Petersburga, Pskowa, Witebska i in. W 1823 urządził wyprawę chronometryczną, która dostarczyła pierwszą dokładną kartę i opis morza Baltyckiego. Ogłosił nadto: *„Exposé des travaux astronomiques et géodésiques exécutés en Russie dans un but géographique jusqu'à l'année 1855“* (1855 r.); *„Essai d'une détermination de la véritable figure de la terre“* (w *Pamiętnikach akademii peters.*, seryja 7., t. 1).

Schulte (Jan Fryderyk von), prawnik kościelny, ur. 1827 w Wintersbergu w Westfalii, studyjował prawo w Berlinie, w r. 1854 został prof. prawa kościelnego w Pradze, 1872 w Bonn, 1874 wybrany został do parlamentu niemieckiego. Dawniéj jeden z przywódców ultramontańskich, przeszedł 1871 na stronę starokatolików. Ogłosił: *„Handbuch des katholischen Eherechts“* (1855); *„Lehrbuch des kathol. Kirchenrechts“* (3 wyd., 1873); *„Die Macht der römischen Päpste“* (1871); *„Der Cölibatszwang“* (r. 1876); *„Lehrbuch der deutschen Reichs- und Rechtsgeschichte“* (4 wyd., 1876); *„Die Geschichte der Quellen und Literatur des kanonischen Rechts“* (2 t., 1875—7).

Schultz (Jan Karol), malarz architektoniczny, ur. 1801 w Gdańsku, † 1878; kształcił się w Gdańsku, Berlinie, Monachijum i Włoszech, w 1831 został dyrektorem szkoły sztuk pięknych w Gdańsku. Wydał: *„Danzig und seine Bauwerke“* (54 tablic, 1845—68, 2 wyd., 1872), oraz zbiór widoków Gdańska, Heli, Oliwy i in. (12 tablic). W 1856 założył towarzystwo, mające na celu zachowanie dawnych zabytków Gdańska.

Schultze (Max Jan Zygmunt), anatom, syn anatoma Karola Augusta Zygmunta S. (ur. 1795 r., † 1877), ur. 1825 w Freiburgu, † 1874 w Bonn; studyjował medycynę w Greifswaldzie i Berlinie, w r. 1850 został docentem w Greifswaldzie; w r. 1851 odkrył chlorofil w organizmie niższych zwierząt, w 1853 udał się do Włoch dla badań zoologicznych na wybrzeżu Adryjatyckiém, rezultatem których było ważne dzieło: *„Ueber den Organismus der Polythalamien“* (1854). W 1854 został prof. w Halli, gdzie przeprowadził prace nad budową przyrządów elektrycznych u ryb i zakończeniem nerwów w przyrządach zmysłowych. W 1859 przeniósł się do Bonn, gdzie pod jego kierunkiem wystawiono nowy gmach anatomiczny; pracował tam nad budową siatkówki, błony śluzowéj nosa i w ważnéj pracy: *„Ueber Muskelkörperchen und das, was man eine Zelle zu nennen habe“* (1861 r.) pierwszy wypowiedział, że do pojęcia komórki nie koniecznie potrzeba błony. Daléj prowadził badania nad substancyją międzykomórkową, nad ruchami protoplazmy i białych ciałek brwi i t. d. Założył *„Archiv für mikroskopische Anatomie“* i technikę mikroskopijną zbogacił wielu nowemi metodami badania. Z pism jego wymienimy jeszcze: *„Zur Anatomie und Physiologie der Retina“* (1866); *„Ueber die Zusammengesetzte Augen der Krebse und Isekten“* (1868) i t. d.

Schultze (Fritz), filozof, ur. 1846 w Celle w Hanowerskiém, studyjował filozofiję w Jenie, Getyndze i Monachijum, zajmując się głównie antropologiją i naukami przyrodzonemi. W 1871 został docentem w Jena, w 1876 prof. w szkole politechnicznéj w Dreźnie. S. należy do przedstawicieli filozofii nowokantyjskiéj, która ze stanowiska krytycyzmu stara się połączyć filozofiję i nauki przyrodzone. Ogłosił: *„Die Thierseele“* (1868); *„Die Religionsunterricht in Deutschlands Schulen und seine Verbesserung“* (1872); *„Geschichte der Philosophie der Renaissance“* (t. 1, 1874); *„Ueber Bedeutung und Aufgabe einer Philosophie der Naturwissenschaft“* (1877) i in.

Schurz (Karol) po objęciu prezydentury przez Hayesa został 1877 r. ministrem spraw wewnętrznych.

Schwann (Teodor), naturalista, ur. 1810 w Neuss pod Düsseldorfem, studyjował filozofiję i medycynę w Bonn, Würzburgu i Berlinie, następnie był asystentem Jana Müllera i ogłosił liczne prace o sztucznem trawieniu, o budowie włókien mięśniowych, o ściągliwości tętnic i in, oraz dzieło *„Mikroskop. Untersuchungen über die Uebereinstimmung in der Struktur und dem Wachsthum der Thiere und Pflanzen“* (1839). 1858 został prof. anatomii w Löwen, 1848 w Lüttich, gdzie 1858 objął katedrę fizyjolo-

gii. Ogłosił jeszcze badania nad znaczeniem żółci dla organizmu i napisał popularny: „*Traité d'anatomie du corps humain*" (2 t.).

Schwartz (Maryja Zofija, z domu *Birath*), romansopisarka szwedzka, urod. 1819 r. w Boras, wyszła 18?9 za profesora S., w 1858 owdowiała. Ogłosiła liczne bardzo romanse, zalecające się zarówno moralną dążnością jak i zajęciem,—znajdują one licznych czytelników. Znaczna ich liczba, jak „*Rodzina Romarhierta*", „*Praca uszlachetnia*" i t. d. tłumaczone są na język polski.

Schwarzenberg (Fryderyk, książę), brat Feliksa Ludwika S., ur. 1800, został 1836 księciem arcybiskupem Salzburga, 1842 kardynałem, 1849 księciem-arcybiskupem pragskim. Jest członkiem izby panów austryjackiéj i gorliwym przedstawicielem interesów klerykalnych i feodalnych.

Schweichel (Jerzy Julijusz Robert), pisarz niemiecki, ur. 1821 w Królewcu, przemieszkiwał 1848—61 w Szwajcaryi, następnie w Berlinie jako redaktor *Romanzeitung*. Ogłosił powieści i romanse, malujące wybornie życie alpejskie: „*In Gebirg und Thal*" (1865); „*Jura und Genfer See*" (1868); „*Der Bildschnitzer vom Achensee*" (3 t., 3 wyd. 1876). Znanym jest także jako dziennikarz socyjalno-demokratyczny.

Schweigaard (Antoni Marcin), prawnik i ekonomista szwedzki, ur. 1808 r. w Kragerö, † 1870 w Chrystyjanii. Kształcił się w Chrystyjanii, w 1835 został prof. prawa, a 1840 prof. statystyki i nauk państwowych. Od 1841 reprezentował stolicę na wszystkich sejmach i w 1845 został obrany dyrektorem banku. Ogłosił: „*Den norske proces*" (2 t., 1846—9); „*Statystykę Norwegii*" (1840); „*Prawo handlowe norwegskie*" (1845) i in.

Schweighäuser (Jan Geoffroy) † 1844 (nie 1824).

Schweinfurth (Jerzy August) ogłosił jeszcze: „*Im Herzen von Afrika*" (1875 r.); „*Artes Africanae*" (1875).

Schweitzer (Jan Chrzciciel von), poeta, ur. 1833 w Frankfurcie nad Menem, † 1875 r. w Giessbach nad jeziorem Brienzeńskiém. W latach 1867—71 był prezydentem stowarzyszenia robotniczego niemieckiego, w r. 1867 obrany został do sejmu płn.-niemieckiego, gdzie należał do stronnictwa socyjalno-demokratycznego. Ogłosił komedyje: „*Die Darwinianer*", „*Epidemisch*", „*Grosstädtisch*" i in.

Schweizer (Kacper Gotfryd Ludwik), astronom, ur. 1816 w Wyla w kantonie Zurychskim, kształcił się w Królewcu pod Besslem, 1841—2 pracował w Pulkowie, 1842 objął w Moskwie kierunek instytutu naukowego a 1845 dyrektorstwo obserwatoryjum tamże. Ogłosił badania nad przyciąganiem w okolicach Moskwy, nad plamami i pochodniami słonecznemi, odkrył cztery komety i t. d.

Schwenck (Konrad), filolog i mytolog, urod. 1793 w Lich, † 1864; kształcił się w Giessen, następnie był nauczycielem w Frankfurcie nad M. Prace jego świadczą o niezmordowanéj pracowitości i bystrości: *Przekład niemiecki Odyssei* (1822), *Hymnów Kallimacha* (1821 r.); „*Mythologische Skizzen*" (1836); „*Mythologie der asiatischen Völker, der Aegypter, Griechen, Römer, Germanen und Slawen*" (2 wyd., 7 t., 1856); „*Ethymologisches Wörterbuch des Lateinischen*" (1827) i w. in.

Scialoja (Antoni) † 1877 w Neapolu.

Ściągające leki (*adstringentia*), są to środki lekarskie, działanie których zależy na połączeniu chemicznem z ciałami białkowatemi (ob.) i klejem, przyczem tworzy się osad, ściągający się następnie. W skutek tego tkanki chorobliwie zmienione, rozpulchnione w skutek zapalenia, katarów chronicznych, ściągają się, włókna się kurczą, a budowa ich nie ulega zmianie. Również na zasadzie tworzenia połączeń z białkiem wstrzymują one processy rozkładowe, gnicie. Przedstawicielem téj grupy jest garbnik (ob.).

Ściborowski (Władysław), medyk spółczesny, ur. 1833 w Krakowie, kształcił się tamże, obecnie jest tamże lekarzem sądowym, sekretarzem stałym tow. lekar. krak., oraz członkiem akad. umiej. Ogłosił: „*Kilka słow o narzędziach używanych do badań gardła i części przyległych*" (Krak. 1865); „*Poradnik dla niewiast wiejskich*" (Warsz. 1866) i in.

Sclopis di Salerano (Fryderyk, hr.) był 1873 prezesem sądu polubownego genewskiego w sprawie Alabamy; † 1878.

Scott (Gilbert) † 1878. Po śmierci jego wyszło: „*The rise and development of mediaeval architecture*" (2 t., 1878).

Scrope (Jerzy Poulett), geolog, ur. 1797, † 1876, zwiedził wulkaniczne okolice Europy i stał się jednym z najwybitniejszych przeciwników teoryi wulkanizmu Bacha. Ogłosił: „*Considerations of volcanoes*" (1825, 2 wyd., 1862); „*Memoir on the mode of production of volcanic cones and craters*" (1859) i inne.

Secchi (Angelo) ogłosił jeszcze dzieła „*O jedności sił natury*" (1876) i „*O gwiazdach*" (1878); † 1878 w Rzymie.

Second (Albéric), poeta francuski, ur. 1816 r. w Angoulême, przybył młodo do Paryża i w 20 roku życia rozpoczął zawód literacki, ogłasza romanse i dramaty, odznaczające się wielu zaletami, lubo pierwsze okazują pewien mistycyzm, jak „*Lettres cochinchinoises sur les hommes et les choses*" (1841); „*Mémoires d'un poisson rouge*" (1842); „*Les petits mystères de l'opéra*" (1844 r.); „*Contes sans prétentions*" (1857) i in. Z utworów jego dramatycznych, które pisze już sam, już z udziałem spółpracowników, wymienimy: „*Un dragon de vertu*", „*Le droit d'aînesse*", „*English spoken*", „*La comédie à Ternay*" i in. S. był spółredaktorem kilku pism, obecnie jest redaktorem „*Entr'acte*".

Sedgwick (Adam), geolog angielski, ur. 1786 r. w Dent (Yorkshire), † 1872 w Cambridge, był kanonikiem w Norwich i od 1818 r. prof. geologii w Cambridge. Wraz z Murchissonem ogłosił szereg prac o pokładach paleozoicznych. Dzieło jego „*Remarks on the structure of large mineral masses* i t. d." (1835) wywarło znaczny wpływ na dalszy rozwój geologii.

Sedillot (Ludwik Piotr Eugenijusz) † 1875.

Sée (Germain), medyk francuski, ur. 1818 r. w

Ribeauvillé (dep. Górnego Renu), studyjował medycynę w Paryżu, objął katedrę terapii po Trousseau, i należał do profesorów oskarżonych 1866 r. przez stronnictwo klerykalne przed senatem o szerzenie zasad materyjalistycznych. Wkrótce został prof. kliniki lekarskiéj, a 1875 objął też katedrę w Hôtel-Dieu. Oprócz wielu rozpraw ogłosił: „*Leçons de pathologie expérimentale. Du sang et des anémies*“ (1866, 2 wyd., 1867). W 1877 przedstawił akademii lekarskiéj raport o własnościach terapeutycznych kwasu salicylowego, który wywołał żywą polemikę.

Ségalas (Anaïs), z domu *Ménard*, poetka francuska, ur. 1819, ogłosiła: „*Les oiseaux de passage*“ (3 wyd., 1857); „*Poésies*“ (1844); „*Enfantines poésies à ma fille*“ (7 wyd., 1864); „*La femme*“ (2 wyd., 1848); „*Nos bons parisiens*“ (1865). Pisała téż romanse: „*Les magiciennes d'aujourd'hui*“ (1869 r.); „*La vie de feu*“ (1875) i in., oraz dramaty: „*Les absents ont raison*“ (1852); „*Le trembleur*“ (1849) i in. Pisma jéj odznaczają się powabem niewieścim, moralnością i poczuciem piękna; pisała téż feljetony w kilku pismach.

Segedin strasznym wylewem Cisy w marcu 1879 zupełnie prawie zniszczony został.

Seidl (Jan Gabryjel) † 1877 r. w Wiedniu. Jego „*Gesammelte Schriften*“ wyszły od 1876 w 6 t.

Seifmann (Piotr Stefan), weterynarz polski, ur. 1823 w Warszawie, sprawował różne obowiązki lekarskie, był nauczycielem szkoły weterynaryi w Warsz., a w 1862 został jéj dyrektorem, w 1863 r. prof. weterynaryi w instytucie politech. i rolniczym w Puławach, następnie w szkole głównéj war., obecnie jest dyrektorem szkoły weter: w Charkowie. Oprócz wielu rozpraw po czasopismach ogłosił: „*O ospie owczéj*“ (Warsz. 1855); „*Przewodnik dla kupujących konie*“ (1853); „*Włośnik i włośnica*“ (r. 1865); „*Zaraza pyskowa i racicowa*“ (1869); „*Wykład o chorobach pomorkowych*“ (1874) i in.

Seismometr, przyrząd służący do wskazywania trzęsień ziemi i kierunku uderzeń. Składa się z miednicy opatrzonéj w górnéj części 8 otworami, umieszczonemi w kierunku głównych stron świata; miednica napełniona jest rtęcią, która przy wstrząśnieniu wypływa otworem zwróconym ku téj stronie nieba, ku któréj skierowane jest uderzenie. Przyrząd ten obmyślił Cacciatore w Palermo. Inny S. Malleta składa się szeregu słupków, stojących z niejednakową równowagą, — z liczby i kierunku upadających wnosi się o sile i kierunku wstrząśnienia.

Selborne (Roundell Palmer, baron), mąż stanu angielski, ur. 1812 w Mixbury, kształcił się w Oxfordzie i w szkole prawa Lincoln's Inn i został adwokatem 1837. W r. 1847 wybrany został do parlamentu i zajął miejsce śród stronnictwa liberalnego. W roku 1861 przez Palmerstona mianowany sollicitor-general i podniesiony do godności rycerskiéj, został 1863 r. attorney-general. W r. 1866 usunął się wraz ze swém stronnictwem. Za rządu Gladstone'a reprezentował Anglię w sprawie Alabamy i 1872 został lordem-kanclerzem Anglii, a zarazem lordem S. Z upadkiem stronnictwa liberalnego wystąpił z ministeryjum 1874.

Sella (Quintino), mąż stanu włoski, ur. 1830 r. w Viella, studyjował technikę, a rozpocząwszy młodo zawód polityczny, jako deputowany, przyłączył się do stronnictwa Cavoura. Już w 1862 w gabinecie Ratazziego był ministrem finansów, a powtórnie pod Lamormorą 1864—5; wtedy to wprowadził podatek od mlewa, który wywołał liczne nań napaści. Po raz trzeci objął tenże sam wydział w grudniu 1869 w gabinecie Lanzy i starał się z pewnem powodzeniem o usunięcie deficytu; odrzucenie przez izbę niektórych jego projektów podatkowych skłoniło go wraz z całym gabinetem do usunięcia się w lipcu 1873 r., poczém stanął na czele opozycyi. Po zupełném rozbiciu się konsorteryi (ob. w supl.), do któréj sam należał jako jeden z najzdolniejszych jéj przewódców, starał się usilnie 1876 o odtworzenie stronnictwa liberalnego. Opozycyja jego przeciw ministeryjom lewicy, Depretisa i Cairolego, była umiarkowaną.

Selvatico (Piotr, margrabia), historyk sztuki, ur. 1803 w Padwie, kształcił się na malarza i architekta, następnie zwrócił się na pole literackie; ogłosił: „*La Cappeltina degli Scrovegni in Padova ed i freschi di Giotto in essa contenuti*“ (1836), arcydzieło w opisywaniu sztuki; „*L'architettura e la scoltura in Venesia*“ (1847). W r. 1850—8 był dyrektorem akademii sztuk pięknych w Wenecyi, gdzie wykładał estetykę i historyję sztuki. Ogłosił jeszcze: „*Storia estetico-critica delle arti del disegno*“ (2 t., 1852—56); „*L'arte nella vita degli artisti*“ (1869); „*Le arti del disegno in Italia*“ (od 1874) i in.

Semiotyka, nauka o objektywnem badaniu chorego, ob. dyagnostyka.

Semper (Gottfryd) † 1879 w Rzymie.

Senft (Chrystyjan Karol Fryderyk Ferdynand), mineralog i geolog, ur. 1810 w Möhra, przejął od ojca zamiłowanie do nauk przyrodzonych i studyjując teologiję w Jenie i Getyndze, zajmował się niemi i został nauczycielem tychże nauk. Zajął się badaniem wietrzenia i rozkładów minerałów i doszedł do ważnych rezultatów. Oprócz rozpraw ogłosił: „*Lehrbuch der forstlichen Gebirgs- und Bodenkunde*“ (1877); „*Lehrbuch der Mineralien und Felsarten*“ (1869 r.); „*Synopsis der Mineralogie und Geognosie*“ (2 t., 1875—7); „*Fels. und Erdboden*“ (1876) i in.

Sennaherib, *Sanheryb*, król asyryjski, 705—681 r., wstąpił na tron po ojcu swoim Sargonie, odzyskał panowanie nad Babiloniją, króla judzkiego Hiskijasza zmusił do płacenia sobie haraczu, pobity jednak został przez Egipcyjan pod Mtaku 701 r. Obok czynów wojennych pamiętny jest i budowlami, jakiemi kraj swój ozdobił, w Niniwie zwłaszcza wzniósł wspaniały pałac. Zamordowany został przez synów swoich 681 r.

Septennat, siedmiolecie, w szczególności nazwa siedmioletniego trwania prezydentury Mac-Mahona w rzeczypospolitéj francuskiéj, od listopada 1873,—co miało na celu odroczenie kwestyi formy rządu; Mac-Mahon wszakże już w 1879 zrzekł się

swego stanowiska.—S. nazywają téż w Niemczech uchwałę 1874, przyznającą koszta na utrzymanie armii niemieckiéj w czasie pokoju w sile 420,000 wojska (do 1 Kwietnia 1881 r.),—uchwała ta była wynikiem ugody stronnictwa narodowo-liberalnego z rządem.

Serbija. *Ludność* (1874) 1,350,520 m.—*Budżet* na r. 1876—7 przedstawia 14,924,044 franków dochodu i 14,701,012 fr. wydatków. Dług państwowy istnieje dopiero od r. 1876; składa się z pożyczki narodowéj w wysokości 1 milijona dukatów i z pożyczki rossyjskiéj, któréj wysokość nie jest znana.—Według prawa z listopada 1876 r. *armija narodowa* składa się z armii czynnéj, którą stanowią żołnierze pierwszéj klasy, i z rezerwy, utworzonéj z drugiéj i trzeciéj klasy popisowych. Armija czynna dzieli się na cztery korpusy, siła jéj ogólna wynosi około 125,000 żołnierzy.—*Historyja.* Po samodzielném objęciu rządu przez księcia Milana, po dojściu jego do pełnoletności, walka stronnictw toczyła się w dalszym ciągu, a ministeryja zmieniały się bezustannie. Z wybuchem powstania w Hercegowinie omladina (ob.) rozwinęła skutecznie panslawistyczną swą agitacyję, zyskała poparcie w ministrze Risticzu, a S., zapewniwszy sobie pomoc rossyjską, rozpoczęła 1 Lipca 1876 z Turcyją wojnę, która miała ją udarować Bośniją, a Milana koroną królewską. Z Rossyi napłynęła pomoc pieniężna i liczni ochotnicy, dowództwo nad armiją serbską objął generał rossyjski Czerniajew. Wojna jednak była dla S. zupełnie niepomyślną, a armija jéj wkrótce została z Turcyi wypchniętą. We wrześniu i październ. toczyły się w dolinie Morawy pod Aleksinaczem krwawe walki, które w końcu października skończyły się zupełną klęską Serbów. Wstawienie się tylko Rossyi powstrzymało zwycięzców od zajęcia całego kraju i zmusiło ich do zawarcia zawieszenia broni 1 listopada. 1 marca 1877 zawartym został między S. a Turcyją pokój, utrzymujący stan rzeczy, jaki był przed wojną. Z wybuchem jednak wojny rossyjsko-tureckiéj w kwietniu 1877 S. rozpoczęła natychmiast przygotowywania wojenne, zachowywała jednak położenie wyczekujące aż do upadku Plewny (10 grudnia); wtedy dopiero wojsko serbskie, wdarłszy się do Turcyi, zdobyło Nisz w styczniu 1878. Rychłe zawieszenie broni (31 stycz.) przeszkodziło dalszym zaborom; pomimo to S. zażądała uznania swéj niepodległości i znacznego powiększenia terytoryjum. Kongres berliński, na którym S. przedstawioną była przez Risticza, przyznał jéj obszary Niszu, Pirotu i Leskowacza, oraz niezawisłość od Turcyi, pod warunkiem jednak równouprawnienia wyznań i przyjęcia na siebie odpowiedniéj części długu tureckiego, jakoteż wypełnienia zobowiązań przyjętych przez Turcyję względem Austryi co do budowy dróg żelaznych. 1 sierpnia ogłoszoną została niepodległość S., a Milan, jako książę niezależny, przyjął tytuł „Wysokości". W październiku 1878 Ristiez utworzył nowy gabinet, w którym sam objął sprawy zagraniczne, Maticz sprawiedliwość, Alimpicz roboty publiczne, Miszkowicz wydział wojny, Jowanowicz skarbu a Wasilewicz oświaty. S. rości pretensyje do niektórych miejscowości pogranicznych, przyznanych księstwu bułgarskiemu, i w ogóle stosunki jéj z nowém tém państwem są niezbyt przyjazne.

Seredyński (Władysław), pedagog i historyk, ur. 1841 r., był nauczycielem we Lwowie, w seminaryjum żeńskiém w Krakowie, kustoszem zbiorów towarzystwa naukowego krakowskiego, obecnie jest członkiem nadzwyczajnym akademii umiejętności i sekretarzem komisyi historycznéj, ogłosił: „*Kilka myśli dotyczących przyszłego urządzenia szkół ludowych*" (Krak. 1866); „*Pedagogija polska w zarysie*" (Lwów 1868); „*Sprawa obioru następcy na tron za panowania i po abdykacyi Jana Kazimierza*" (Krak. 1865 r.); „*Grzegorz z Sanoka arcybiskup lwowski*" (1867); „*Zakres nauki kosmografii w seminaryjach*" (Krak. 1875); „*Rękopisy towarzystwa nauk. systematycznie zestawione*" (1869). Z rękopisu powierzonego akademii wydał „*Księgę pamiętniczą*" Medekszy w III t. wydawnictwa „*Scriptores rerum polonicarum*" i in.

Serowate massy, ob. zserowacenie.

Serrano y Dominguez (Franciszek) po obwołaniu Alfonsa XII królem wydalił się z Hiszpanii, ale wrócił już w początkach 1875 i jest członkiem senatu hiszpańskiego.

Serwer-pasza, mąż stanu turecki, ur. ok. 1826 r. Rozpoczął zawód urzędniczy w dywanie cesarskim, następnie był naczelnikiem korespondencyi w ministeryjum wojny, potem sekretarzem ambasady w Wiedniu, Paryżu, posłem w Petersburgu, sekretarzem generalnym w min. wojny, podczas powstania na Krecie 1867 r. był tam wysłany, jako komisarz cywilny. Od 1868—70 był gubernatorem Konstantynopola i przeprowadził liczne ulepszenia w tém mieście. W r. 1871 został muszyrem i ministrem spraw zagr., potém min. robót publicznych, komisarzem w Bośnii, gubernatorem Hercegowiny i prezydentem pierwszego senatu ottomańskiego. W lipcu 1877 objął znowu tekę spraw zagr.

Settembrini (Ludwik), historyk literatury włoskiéj, ur. 1812 w Neapolu, † tamże 1876; w 1835 został nauczycielem retoryki, ale oskarżony o knowania polityczne był przez 3½ roku więziony. W 1847 wystosował słynny protest przeciw panowaniu Burbonów, a po przewrotach 1848 był przez 1½ miesiąca ministrem oświecenia. Po zwycięztwie reakcyi skazany na dożywotnie więzienie, uszedł przy pomocy syna 1859 r. do Londynu. Po 1860 r. osiadł znowu w Neapolu, gdzie został prof. literatury włoskiéj na uniwersytecie. Najważniejszém jego dziełem są „*Lezioni di literatura italiana*", odznaczające się obok namiętności południowéj, uderzającą żywością stylu. W 1873 został senatorem. Umarł w ubóstwie.

Shakspeare (Szekspir). Polski przekład wszystkich utworów S. ukończono w 1877 w 3 t. Porów. Tarnowskiego „*Szekspir w Polsce*" (Krak. 1878)—są to studyja krytyczne o przekładach polskich S.

Shaw (Robert Barkley), słynny podróżnik angielski, ur. 1839 w pobliżu Londynu, udał się 1859 do

Indyj dla objęcia zarządu plantacyi herbaty, należącéj do jego ojca. Kilkakrotnie przedsiębrał tam dalekie wycieczki, 1871 wstąpił do służby rządowéj i był wysłany 1874 r. jako agent polityczny do emira Kaszgaru, zkąd wrócił 1875. Ogłosił: „*High Tartary*“ (1871); „*A sketch of the Turki language* i t. d.“ (1871); „*A prince of Kashgar*“ (1876) i in.

Siam. *Handel.* Wartość przywozu wynosiła 1876 r. 7,1, wywozu 8,3 milijonów dolarów.—Rząd odmówił zapłacenia Chinom zwykłego (od 1852 r.) haraczu, w r. 1877 Chiny zażądały go pod zagrożeniem wojny, ale S. obstaje przy odmowie.

Siarkowski (Władysław), badacz historyczny, ur. 1840, po ukończeniu seminaryjum w Kielcach wyświęcony na księdza, został tamże wikaryjuszem i zajmuje się gorliwie starożytnościami i etnografiją miejscową. Oprócz rozpraw po czasopismach ogłosił: „*Wesele włościan z okolic Sobkowa i Chmielnika*“ (Kielce 1871); „*Groby kościoła N. Maryi Panny w Kielcach*“ (t. 1872). W r. 1876 akademija krak. wezwała go do spółdziałania w dziale etnografii krajowéj.

Sidi Hedszama państwo, kraj oderwany od cesarstwa marokońskiego przez marabuta Sidi-Hedszama, rozciąga się pod 29° 30′ szer. płn. na 30 kilometrów na wybrzeżu i na 70 w głąb'; dotąd panują tam potomkowie założyciela, a usiłowania sułtanów marok. do odzyskania tam władzy są bezowocne. Na wybrzeżu znajduje się mały port Isgeder czyli Port Hillsborough, głównem miastem jest Talakint.

Sieczenow (Jan), znakomity fizyjolog rossyjski, był prof. w Odessie, obecnie w akademii medycznéj w Petersburgu. Oprócz licznych rozpraw w czasopismach ogłosił: „*O żywotnom elektryczestwie*“ (r. 1862); „*Refleksy gołowago mozga*“ (1866, przekład pol. 1873); „*Fiziologija nierwnoj sistemy*“ (1866 r.); „*Fiziologija organow czuwstw*“ (1867); „*Fiziologija rastitielnych processow*“ (1871).

Siemens (Ernest Werner,—nie Wiktor). Po wystąpieniu Halskego ze spółki, wstąpili do niéj bracia S. Wilhelm i Karol. Ten ostatni był dawniéj naczelnikiem filii petersburskiéj tego zakładu. S. są też właścicielami wielkiéj kopalni miedzi na Kaukazie. Werner S. jest od 1872 członkiem akademii berlińskiéj.

Siemens (Jerzy), technolog niemiecki, ur. 1809 w Pyrmoncie, syn zasłużonego rolnika *Franciszka Ernesta* S. (ur. 1780 r., † 1855), kształcił się w szkole politechnicznéj w Hanowerze, następnie kierował cukrownią w Getyndze, w 1839 został prof. w akademii Hohenheimskiéj. Wprowadził wiele ulepszeń do przemysłu związanego z rolnictwem; o niektórych podał wiadomość w „*Mittheilungen über die eingeführten eigenthümlichen Neuerungen in der Brennerei, Brauerei und Stärkefabrikation*“ (1870). Oprócz tego ogłosił: „*Anleitung zum Branntweinbrennen*“ (2 wyd., 1870) i w. in.—Brat jego *Adolf* S., generał pruski, dał się poznać z kilku ulepszeń w artyleryi.

Siemieński (Lucyjan Hipolit) † 1877 w Krakowie. Porów. Seweryny z Żochowskich Duchińskiéj „*L. S., wspomnienie pośmiertne*“ (Krak. 1878); S. Tarnowskiego „*L. S.*“, rzecz czytana na posiedzeniu publicznem akademii umiejętności w Krakowie, i Belcikowskiego studyjum „*L. S.*“ (Krak. 1879). Z ostatnich prac S. wymienimy „*O Aleksandrze Fredrze i jego twórczości*“ (*Kron. rodz.*, 1876).

Siemiradzki (Henryk) i w nowszych swoich obrazach najchętniéj zwraca się do świata wschodniego lub starożytnego, który z archeologiczną umie odtwarzać ścisłością, ożywiając utwory swoje głęboką myślą. Takiemi są. *Sprzedaż amuletów*, *Rozbitek*, a zwłaszcza *Waza czy kobiéta*, istne arcydzieło: zużyty senator rzymski rozważa w sklepie antykwaryjusza czy kupić starożytną wazę czy niewolnicę; twarze senatora, towarzyszącego mu niewolnika, kobiety wystawionéj na przedaż, kupca—wszystko to typy odrębne, różnemi ożywione wzruszeniami, a całą grupą otacza wytworna wystawa starożytnego składu.— Dla kościoła Wszystkich Świętych w Warszawie wymalował S. *Zmartwychwstanie.*—S. przemieszkuje stale w Rzymie, często jednak zwiedza Warszawę, gdzie przebywa jego rodzina.

Sieńkiewicz (Jan Karol). Wymienione śród prac S. „*Rozprawy tyczące się pierwotnych dziejów Polski*“ są dziełem nie jego ale Stanisława Kaczkowskiego (ob.).

Sieńkiewicz (Henryk) pod pseudonimem *Litwosa* ogłosił jeszcze powieści „*Stary sługa*“, „*Hania*“, „*Selim*“, stanowiące ciąg jeden i zamieszczone w *Gaz. pol.*, odznaczające się istotnemi zaletami. Najwyżéj wszakże talent jego ujawnił się w powieści „*Szkice węglem*“ (w *Gaz. pol.*, 1877), w któréj silnemi barwy maluje smutne położenie ludu i w ogóle stosunki wiejskie; niewielkich rozmiarów ten obraz olśniewa żywością i humorem a przeraża grozą. W 1876 r. S. wydalił się do Ameryki, zkąd przesyła korespondencyje, głównie do *Gaz. pol.*, zalecające się malowniczością opisów i barwnością stylu. Probował też sił w dramacie, ale komedyjka jego przedstawiona we Lwowie 1879 nie znalazła powodzenia.

Siennicki (Stanisław), biblijograf, ur. 1835 r. w Warszawie, był urzędnikiem w Warszawie i Petersburgu, obecnie jest urzędnikiem okręgu naukowego warszawskiego. Ogłosił: „*Opis historyczny rzymsko-katolickiego kościoła w Petersburgu od r. 1763 do 1872*“ (War. 1872, toż po franc.); „*Drukarnia na Jasnéj Górze w Częstochowie i wyszłe z tej oficyny druki 1688—1864*“ (1873); „*Les elzevirs de la bibliothèque de l'université impér. de Vars.*“ (1874).

Silberstein (August), poeta niemiecki, ur. 1827 w Budzie, był więziony za udział w rewolucyi wiedeńskiéj 1848 r., mieszka w Wiedniu. Ogłosił pieśni, jak „*Trutznachtigall*“ (3 wyd., 1870); „*Mein Herz in Liedern*“ (3 wyd., 1875), oraz romanse i powieści, głównie z życia alpejskiego: „*Die Alpenrose von Ischl*“ (2 wyd., 1875); „*Dorfschwalben aus Oesterreich*“ (3 t., 1862—8); „*Hochlandsgeschichten*“ (2 t., 1875) i in.

Simeoni (Jan), kardynał, ur. 1816 w Paliano pod

Palestriną, został 1843 profesorem filozofii w Sapienza w Rzymie, 1868 sekretarzem propagandy, 1875 nuncyjuszem w Madrycie i kardynałem, a w grudniu 1876 po śmierci Antonellego objął ważne stanowisko sekretarza stanu. Stosownie do zwyczaju po śmierci Piusa IX złożył swój urząd, a stanowisko to przez nowego papieża Leona XIII powierzoném zostało Franchiemu.

Simmler (Józef), znakomity malarz polski, urod. 1823 w Warszawie, † tamże 1868; kształcił się w szkole sztuk pięknych w Warszawie, następnie w Dreźnie, Monachijum, Paryżu i Włoszech. Po powrocie osiadł w mieście rodzinném i zasłynął jako pierwszorzędny portrecista. Największy wszakże rozgłos zjednały mu obrazy historyczne, jak „*Przysięga królowéj Jadwigi*", zwłaszcza „*Śmierć królowéj Barbary Radziwiłłówny*", obraz znacznych wymiarów, zalecający się prawdą, pysznym kolorytem i wybornym rysunkiem,—istne arcydzieło, w mnóstwie reprodukcyj szeroko rozpowszechnione. Pozostawił też liczne obrazy religijne, jak: „*Chwała Najświętszéj Panny Niepokolanego Poczęcia*", „*Męczeństwo św. Macieja*" i w. in. Życiorys jego w *Tyg. ill.*, N. 11 z r. 1868.

Simon (Julijusz Franciszek), obrany został 1875 senatorem dożywotnim. W grudniu 1876, po ustąpieniu Dufaure'a, otrzymał od Mac-Mahona polecenie utworzenia gabinetu, w którym sam objął wydział spraw wewnętrznych, a liberalne rządy jego wzbudziły silną niechęć stronnictw monarchicznych i zostającego pod ich wpływem Mac-Mahona. 16 maja 1877 otrzymał S. od tego ostatniego niespodzianie list, stanowiący jakby naganę jego postępowania, na co S. odpowiedział żądaniem dymisyi, zredagowaném w sposób jak najgodniejszy. Czyn ten niesłychany usuwania ministra mającego za sobą większość izby, wywołał silne oburzenie w całéj prasie europejskiéj.—W r. 1875 S. obrany został członkiem akademii francuskiéj po Remusacie. Ogłosił jeszcze: „*Souvénir du 4 Septembre*" (2 t., 1874, 3 wyd., 1876); „*La reforme de l'enseignement secondaire*" (1874); „*Le gouvernement de M. Thiers*" (2 t., 1878).

Simonyi (Ernest), historyk i polityk węgierski, ur. 1821 w Nyitra-Zsambokret (w komitacie neutrackim), miał udział w wojnie 1848—9, po kapitulacyi Komorna udał się do Londynu, gdzie oddał się badaniom nad źródłami dziejowemi węgierskiemi, i w 1859 ogłosił 1 t. swéj pracy w tym przedmiocie. W 1859 przyłączył się do legijonu węgierskiego we Włoszech, w r. 1867 wrócił do Węgier i wybrany został do sejmu, gdzie jest przywódcą skrajnéj lewicy.

Simonyi (Ludwik, baron), mąż stanu węgierski, ur. 1827 w Tarnopolu, został obrany do sejmu w 1847, miał udział w wojnie 1848, po kapitulacyi Vilagos był więziony w Temeszwarze, poczem usunął się do dóbr swoich w komitacie aradzkim; w r. 1861 obrany do sejmu, przyłączył się 1865 do lewego środka, w październiku 1875 w gabinecie Tiszy objął tekę rolnictwa i handlu, ale usunął się już 1876.

Simrock (Karol) † 1876. Por. Düntzera „*Erinnerungen an Karl S.*" (w *Monatschrift* Picka, 1876—77).

Simson (Marcin Edward), mąż stanu niemiecki, ur. 1810 w Królewcu, został 1833 tamże prof. prawa, a 1846 radcą trybunału; w maju 1848 obrany do parlamentu frankfurckiego, został w październiku jego wiceprezesem, a w grudniu prezesem, w końcu maja 1849 r. opuścił to stanowisko; poczém do 1852 r., jako poseł do drugiéj izby pruskiéj, był głównym mówcą stronnictwa konstytucyjnego. Następnie oddał się znowu działalności urzędowéj i uniwersyteckiéj a w 1860 został wiceprezesem sądu apelacyjnego w Frankfurcie nad Odrą. Od r. 1858 znowu członek drugiéj izby pruskiéj, był jéj prezesem w 1860 i 1861 r. W 1867—74 był prezesem sejmu północno-niemieckiego i niemieckiego, od 1869 jest pierwszym prezesem sądu apelacyjnego w Frankfurcie.

Sioux, *Suowie*, szczep indyjski, liczy wedle najnowszych wiadomości 46,980 głów, głównie w Dakocie, oraz w Montana i Wyoming. W ostatnich czasach znowu wojsko amerykańskie prowadziło z S. krwawe walki, które naczelnika ich Sitting-Bulla skłoniły do ucieczki wraz z licznymi stronnikami na terytoryjum angielskie.

Skażenie krwi, *zakażenie krwi*, stan chorobny, w którym do krwi dostaje się zarazek (ob.) z zewnątrz organizmu lub z ogniska chorobnego np. ropnia (ob.) i powoduje ogólną zakaźną chorobę (ob.).

Skeat (Walter William), badacz dawnéj literatury angielskiéj, ur. 1835 w Londynie, kształcił się w Cambridge i od 1864 jest tamże w Christ College lektorem matematyki oraz prof. języka i literatury angielskiéj. Wydał dwa tomy „*Specimens of English literature*" (z Morrisem), i w nowém wydaniu poezyj Chattertona rozstrzygnął kwestyję tak zwanych „*Rowley poems*", wykazawszy źródła, z których Chatterton wydobył swoje przestarzałe wyrazy. Wydał jeszcze „*Bibliographical list of the works that have been published illustrative of the various dialects of England*" (2 t., 1873—5), przełożył poezyje Uhlanda (1864), i ogłosił: „*Moeso-Gothic glossary*" (1868 r.); „*Shakespeare's Plutarch*" (1875) i in.

Skene (William Forbes), historyk literatury angielskiéj, ur. 1809 w Peverie w Szkocyi, studyjował prawo ale następnie oddał się wyłącznie badaniu dawnych zabytków piśmiennictwa szkockiego i walijskiego. Najważniejszemi owocami tych prac są: „*The Highlanders of Scotland*" (2 t., 1837); „*The four ancient books of Wales*" (poezyje bardów z 6 w., 2 t., 1868); „*Celtic Scotland, a history of ancient Alban*" (2 t., 1876—7) i in.

Skobel (Fryderyk Kazimierz) † 1876.

Skobelew (Michał Dymitryjewicz), generał rossyjski, ur. 1845, syn generała Dymitrego S., wstąpił do wojska i odznaczył się już 1871—2 w Turkiestanie pomyślnemi rekognoskowaniami; w 1873 miał udział w wyprawie do Chiwy, w 1874 został gubernatorem wojennym Fergany, w 1875 generał-

majorem, 1876 **generał**-lejtnantem i objął dowództwo dywizyi, na czele któréj w wojnie rossyjsko-tureckiéj zdobył Lowacz 3 Września 1877 r., 11 i 12 września dowodził zuchwałym szturmem Plewny, odznaczył się również przy jéj zdobyciu 10 grudnia, niemniéj głośny udział miał przy przejściu armii przedniéj przez Bałkany, przy wzięciu do niewoli armii Szypki i przy zajęciu Adryjanopola.

Skoblikow (Michał) † 1861.

Ślinne kamienie, sąto złogi wapniste, odkładające się w przewodach ślinianek (ob.) lub na zębach. Pierwsze dochodzą niekiedy wielkości orzecha włoskiego, tworząc guz twardy, wystający w jamie ustnéj. Tworzenie ich odbywa się bardzo powoli. Leczenie zasadza się na ich wydobyciu, po zrobieniu odpowiedniego nacięcia.

Ślinopędne leki (*ptyalogoga*), środki lekarskie, powiększające ilość wydzielanéj śliny, rzadko bardzo obecnie używane. Najsilniéj działającym S. l. jest niedawno wprowadzona w użycie roślina *Jaborandum* i jéj alkaloid *pilokarpina*.

Śliwka (Jan), pisarz polski, ur. 1828 r., † 1874; o życiu i zasługach ob. *Zwiastun ewang.* 1874.

Śliwna (Jan ze), pseudonim Adama Kirkora (ob.).

Ślosarski (Antoni), naturalista spółczesny, urod. 1842 r., studyjował nauki przyrodzone w szkole głównéj w Warszawie, poczém został tamże asystentem zoologii, i tęż posadę zatrzymał po przekształceniu szkoły głównéj na uniwersytet rossyjski.—Pracuje głównie nad mięczakami krajowemi i w tym przedmiocie ogłosił: „*Materyjały do fauny malakologicznéj król. polskiego*" (1873) i in.

Sławikowski (Antoni), okulista, ur 1794 r. we Lwowie, † 1870 w Krzeszowicach; ob. dz. gł.

Sławiński (Fabian Ferdynand), spółczesny gramatyk, ur. ok. 1830 na Litwie, osiadł po r. 1863 w Warszawie. Ogłosił: „*O prawach budowy zgłosek*" (Warsz. 1873); „*O głosce i literze J w obec zasad pisowni*" (1874); „*Obliczenie wyrazów zawartych w trzech słownikach, Lindego, Wileńskim i Rykaczewskiego*" (1873). W rękopisie posiada „*O odmianach głosek w języku polskim*" i „*O budowie zdania pojedyńczego*".

Słoneczne maszyny, raczéj *motory słoneczne*, przyrządy mechaniczne, mające na celu bezpośrednie zużytkowanie ciepła słonecznego do poruszania machin parowych. Pierwszy pomysł S. m. powziął Erickson, a Mouchot nadał im urządzenie bardziéj praktyczne. Przyrząd Mouchota podziwianym był na wystawie paryskiéj 1877 r.,—czy jednak zdoła zyskać istotnie praktyczne zastosowanie, dotąd powiedzieć nie można.

Słotwiński (Konstanty), pisarz polski, ur. 1793 (nie zaś 1783, jak mylnie wydrukowano w dz. gł.).

Słowacki (Julijusz), poeta. Oprócz wydań pojedynczych utworów, ogłoszono jeszcze: „*Listy do matki 1830—48*" (2 t., Lwów 1875—6). Na język francuski rozpoczął wybornie tłumaczyć utwory S. Julijusz Mien (ob. w Supl.), który téż wykończył dramat „*Horsztyński*", z wielkim powodzeniem przedstawiany (1879) na scenie krakowskiéj i poznańskiéj. Porów. jeszcze Przyborowskiego „*Serce poety*" (w *Niwie*, 1876).

Smaland, prowinc. szwedzka, liczy ok. 649,000 m.

Smetana (Fryderyk), kompozytor muzyczny i fortepijanista czeski, ur. 1824 w Litomyślu, kształcił się w konserwatoryjum pragskiem, od 1866—74 r. kapelmistrz teatru narodowego w Pradze. Zwolennik i naśladowca Wagnera, napisał między innemi symfonije *Obóz Wallensteina*, *Libusza* i in., opery, chóry na głosy męzkie i t. d. Ob. o nim *Tyg. ill.* N. 380 z 1875 r.

Smidt (Henryk), pisarz niemiecki, ur. 1798 r. w Altonie, odbył wielkie podróże morskie, następnie był urzędnikiem ministeryjum marynarki w Berlinie, † 1867. Wydał liczne romanse, z których najlepszy: „*Michael de Ruiter*" (2 wyd., 1863), nowele („*Zu Wasser und zu Land*", 2 t., 1867), powiastki i opowiadania („*Seemannssagen und Schiffermärchen*", 1849; „*Seegeschichten und Marinebilder*", 1855 i in.); „*Devrient-Novellen*" (2 wyd., 1857).

Smiles (Samuel), pisarz angielski, wydał jeszcze: „*Oszczędność*" (przekład polski 1876).

Smirnow (Michał), historyk rossyjski, ukończył nauki 1860 w uniwersytecie petersburgskim, poczem został profesorem w Odesie. Wydał między innemi: „*Sud'by czerwonoj ili halickoj Rusi*" (1861); „*Jagiełło i pierwoje sojedinenije Litwy s Polszeju*" (1868).

Smith (Karol Roach), starożytnik angielski, ur. 1805 na wyspie Wight, założył wraz z T. Wright'em towarzystwo archeologiczne brytańskie, przedsięwziął w City poszukiwania najdawniejszych dziejów Londynu i zebrał bogaty zbiór starożytności miejscowych, od 1856 r. przyłączony do muzeum brytańskiego. Wydał: „*Collectanea antiqua: etchings and notices of ancient remains etc.*" (6 tom., 1848—68); „*O starożytnych zabytkach Kentu i wykopaliskach na miejscu obozu rzymskiego w Pevensey w Sussex*" (1852—8); „*Catalogue of the Museum of London antiquities*" (1854); „*Remarks on Shakespeare, his birthplace etc.*" (1868); „*The rural life of Shakespeare*" (1870; 2 wyd., 1874) i w. in.

Smith (William), uczony angielski, znany zwłaszcza z prac encyklopedycznych, ur. 1813 w Londynie, studyjował początkowo prawo, następnie filologiję, od 1853—69 był egzaminatorem języków starożytnych w uniwersytecie londyńskim, poczem 1869 został senatorem tegoż uniwersytetu. Nadto od 1867 jest redaktorem czasopisma *Quarterly Review*. Oprócz licznych podręczników naukowych, wydał: „*Dictionary of Greek and Roman antiquities*" (1840—42; 3 wyd., 1849); „*Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*" (3 t., 1844—49); „*A dictionary of Greek and Roman geography*" (2 t., 1854—7); „*Dictionary of the Bible*" (3 tomy, 1860—63); „*Copious and critical English-Latin dictionary*" (spólnie z Hallem, 1870); „*Historical atlas of ancient geography, biblical and classical*" (z Grove'm, t. 1, 1872); „*Dictionary of christian antiquities*" (z Cheetham'em, 1875); „*Dictionary of christian biography, sects etc.*" (t. 1, 1877) i in.

Smith (Robert Payne), oryjentalista angielski, ur. 1818 w Gloucestershire, studyjował w Pembroke College w Oxfordzie, był przez długi czas podbiblijotekarzem biblijoteki bodlejańskiéj, w roku 1865 został profesorem uniwersytetu oxfordzkiego. S. jest wybornym hebreistą i arabistą oraz jednym z najcelniejszych znawców języka syryjskiego. Z prac jego naukowych odznaczają się: „*Katalog rękopisów syryjskich biblijoteki Bodlejańskiéj*“ (1864); „*Thesaurus syriacus*“ (1868 i następ.). Nadto wydał tekst wraz z tłumaczeniem i objaśnieniami *Komentarzów św. Cyrylego z Aleksandryi do Ewangielii św. Łukasza* i *Historyję kościelną Jana z Efezu*.

Smith (Jerzy), oryjentalista angielski, ur. 1840, był spółpracownikiem Rawlinsona, odkrył 1872 r. w muzeum brytańskiém wersyję asyryjską o potopie biblijnym, wysłany przez *Daily Telegraph* zwiedził 1873 i 1876 Niniwę, gdzie znalazł liczne napisy; † 1876 w Alepo. Wydał: „*Assyrian discoveries*“ (6 wyd., 1877); „*History of Assurbanipal*“ (1871); „*The chaldean account of Genesis*“ (1875) oraz ważne dla nauki zbiory napisów klinowych asyryjskich.

Smokowski (Wincenty), rysownik i malarz, † r. 1876 w Krykianach, w gub. wileńskiéj.

Smołeński (Władysław), pisarz spółczesny, pracujący głównie na polu historyi polskiéj, ur. 1851 w Ciechanowskiém, we wsi Grabienicach Małych; kształcił się w Lipnie, Mławie, w gimnazyjum płockiém i warszawskiém; w r. 1874 skończył wydział prawny w uniwersytecie warszawskim. Od r. 1869—74 umieszczał w *Kłosach* i *Tyg. illustr.* poezyje; od 1875 zwrócił się do badań historycznych. Ogłosił: „*Stan i sprawa Żydów polskich w XVIII wieku*“ (War. 1876); „*Andrzeja Święcickiego Topograficzny opis Mazowsza*“ (*Kwartalnik Kłosów*, z r. 1877, II); „*Mazowiecka szlachta w poddaństwie proboszczów płockich*“ (Warszawa 1878); „*Drobna szlachta w Królestwie*“, studyjum społeczne (*Ateneum* z r. 1879, t. I i II. W *Nowinach* zamieszcza sprawozdania z dzieł historycznych i artykuły, odnoszące się do dziejów Polski. „*S. Stanisław w świetle najnowszéj krytyki historycznéj*“ (w *Nowinach*, 1878), dużo w swoim czasie narobił wrzawy.

Smoleńska (Teofila), spółczesna autorka polska, zamieszkała w m. Chicago w Ameryce, pisze z talentem sztuki dramatyczne, z których komedyja „*Trzy Flory*“ na konkursie krakowskim 1876 zaleconą została do przedstawienia na scenach polskich.

Smoleńska gubernija, liczy (1876) ok. 1,215,000 mieszk.

Smoler' (Jan Ernest), pisarz serbsko-łużycki, † 1876 w Budyszynie.

Smolikowski (Andrzéj), zasłużony pedagog polski, ur. 1764 w Uściach Solnych w pobliżu Bochni, † 1839 w Warszawie; w szkołach w Krakowie zwrócił na siebie uwagę Kołłątaja i Jana Śniadeckiego, który mu powierzył pomoc naukową przy bracie swoim Jędrzeju. Po uzyskaniu stopnia doktora filozofii w Krakowie 1789 mianowany został prof. fizyki w Lublinie, gdzie wykłady według ustaw komisyi edukacyjnéj odbywały się do r. 1803; S. pozostał i za rządu austryjackiego, który wprowadził zastarzały, jezuicki, system nauki; w tymże czasie miał udział w pomiarach tryangulacyjnych téj części kraju. Za księstwa warszawskiego mianowany został rektorem, i na stanowisku tém pozostał aż do wysłużenia emerytury 1828. Zasłużył się utrzymaniem szkoły w czasach wojennych 1812—15, gdy nauczycieli opłacał z własnych i zapożyczonych funduszów; założył piękną biblijotekę szkolną i gabinety. Przyczynił się téż znacznie do założenia tow. naukowego lubelskiego, którego był wiceprezesem. W aktach tego towarzystwa pozostały — nieliczne zresztą — prace jego piśmienne, między innemi rozprawa „*O ciałach i kulach ognistych na ziemię spadających*“.

Smolka (Stanisław), historyk, wydał nadto: „*Archiwa w w. ks. poznańskiem i Prusiech*“ (1875 r.); „*Ferdinand's des Ersten Bemühungen um die Krone vom Ungarn*“ (1878) i in. Opracował téż tom II *Dyplomataryjusza Tynieckiego*, wydanego przez Zakład naukowy Ossolińskich (1876).

Smuglewicz (Franciszek), malarz, † 1807 r. w Wilnie.

Snarski (Stanisław), pisarz religijny, ur. 1794.

Śniadecki (Jan), porówn. jeszcze: Ziemby „*Jan S. na polu filozofii*“ (1871); Skórskiego „*Filozofija Jana S.*“ (1873) i Straszewskiego „*Jan S., jego stanowisko w dziejach oświaty i filozofii w Polsce*“ (1876).

Sobieski (Stanisław), spółczesny pedagog, nauczyciel gimnazyjalny we Lwowie, ogłosił: „*Mniejszą gramatykę łacińską*“ (Lwów 1865); „*Ćwiczenia łacińskie*“ (2 cz., 1865—6); „*Właściwości języka łacińskiego*“ (uzupełnienie gramatyki, 1870); „*O ławce szkolnéj*“ (1870 r.); „*O nauce dostrzegania*“ (1871); „*Wychowanie u Rzymian za czasów cesarstwa*“ (1873); „*Zasady wychowania i nauki, skazówki pedagogiczne i dydaktyczne w stuletnią rocznicę ustanowienia Komisyi edukacyi narodowéj*“ (1873) i w. in.

Sobieszczański (Franciszek Maksymilijan), pisarz polski, † 1878 w Warszawie; ostatnie swe prace, dotyczące przeszłości Warszawy, pomieszczał w *Kuryjerze Warszawskim*. Życiorys w *Tygod. illustr.* z 1878 r. N. 128.

Socyjalizm, porówn. Jägera „*Der moderne Socialismus*“ (1873); Contzena „*Geschichte der socialen Fragen*“ (1877); Schäffle „*Bau und Leben des socialen Körpers*“ (cz. 1 i 2, Tubinga 1876—8).

Soczyński (Karol), lekarz i estetyk, ur. 1782 w Krakowie.

Soetbeer (Adolf), ekonomista niemiecki, ur. 1814 w Hamburgu, od 1843 sekretarz i radca deputacyi handlowéj tamże, został 1872 profesorem w Getyndze. S. jest powagą w kwestyjach monetarnych i położył wielkie zasługi przy przeprowadzeniu reformy monetarnéj w Niemczech na podstawie waluty złotéj. Przełożył Milla „*Ekonomiję polityczną*“ (3 t., 1869—70) oraz wydał „*Kommentar zum deutschen Münz-und Bankgesetz*“ (1874—76) i in.

Sofia lub *Sophia*, zajętą została 3 stycznia 1878 przez wojska rossyjskie pod gen. Hurko i traktatem pokoju w San Stefano przyłączona do niezale-

żnéj Bułgaryi, co zostało potwierdzonem na kongresie berlińskim. S. przeznaczoną została na stolicę ks. Bułgaryi.

Softa (z tureckiego), uczeń wyższych szkół mahometańskich; w ostatnich zmianach w Turcyi (r. 1876—7) softowie mieli przez czas jakiś ważne znaczenie polityczne, przez rozbudzanie fanatyzmu narodowego.

Sokołowski (Stanisław), kaznodzieja, ur. 1537 w Krakowie.

Sokołowski (Marek), gitarzysta, ur. 1826 w Pehrebyszczach pod Żytomierzem; ob. dz. gł.

Sokołowski (August), historyk spółczesny, urod. 1846 w Ulicku Zarąbaném w Galicyi wschodniéj, nauki gimnazyjalne i uniwersyteckie pobierał we Lwowie, gdzie uzyskał stopień doktora filozofii. W r. 1874 został profesorem historyi w gimnazyjum św. Anny w Krakowie, a 1876 habilitował się na docenta historyi austryjackiéj w uniwersytecie jagiellońskim. Ogłosił: „*Stosunki polsko-czeskie za czasów wojen hussyckich*“ (w *Dzienniku liter.* lwowskim, 1868); „*Ostatni obrońcy hussytyzmu w Polsce*“ (Krak. 1870); „*Konrad ks. na Mazowszu i zakon niemiecki*“ (Poz. 1873); „*Projekt rozbioru Polski w wieku XV*“ (w I t. *Sprawozdań akad. um.*); „*Andrzéj Gałka z Dobczyna*“ (w *Przew. nauk. i liter.*); „*Historyja powszechna dla uczniów wyższych klass gimnaz.*“ (t. 1, Lwów 1877).—Jako członek komisyi historycznéj akad. umiej. wydał z jéj polecenia „*Codex epistolaris saeculi XV, pars I*“ (1877) i „*Listy ks. Jerzego Zbaraskiego, kaszt. krak., z lat 1621—31*“ (w II t. *Arch. komisyi histor. w akad. umiej.*, 1878 r.).—Oprócz tego umieścił w różnych czasopismach galicyjskich wiele artykułów krytycznych.

Solothurn, kanton szwajcarski liczy (1876) około 78,000 m.

Solski (Stanisław), matematyk, † 1701.

Somer (Wiktor), ekonomista polski, ur. 1839 w Sokołowie w Pułtuskiem, † 1874 r. w Reichenhal w Bawaryi; nauki pobierał w instytucie agronomicznym w Marymoncie, następnie w uniwersytecie berlińskim i paryskim, poczem przez kilka lat urzędował przy zarządzie drogi żelaznéj lugduńskiéj oraz w biurze kredytu ziemskiego. Oprócz rozpraw pomieszczanych w *Journal des Economistes*, wydał: „*Des domaines de l'état en Autriche*“ (1867). Po powrocie do kraju objął redakcyję czasopisma *Ekonomista*, w którym pomieszczał wiele cennych artykułów.

Somerset, hrabstwo angielskie, ma przeszło 463,000 m.

Sommersberg, właściwie *Sommer z Sommerbergu* (Fryderyk Wilhelm), historyk szląski XVIII w., studyjował filozofiję i prawo w uniwersytecie wrocławskim, poczem 1720 r. został radcą ks. Oleśnickiego, 1723 sędzią we Wrocławiu, 1725 mianowany przez cesarza Karola VI szlachcicem. Od młodości zajmował się gorliwie dziejami Szląska i Polski. Z dzieł jego najważniejsze: „*Silesiacarum rerum scriptores*“ (3 t., 1729—32); „*Diplomatarium Bohemo-Silasiacum*“ (1733); „*Tabulae ducum Silesiae*“ (1723 r.); „*Zur Historie und Genealogie von Schlesien*“ (1785) i in.

Somow (Józef), matematyk rossyjski, † 1876 w Petersburgu.

Sontag (Karol), artysta dramatyczny niemiecki, brat słynnéj śpiewaczki *Henryjety* (ob. dz. gł.), ur. 1828 r., występował w Wiedniu, Szwerynie i Dreźnie, od 1862 w Hanowerze; wydał autobijografiję „*Vom Nachtwächter bis zum türkischen Kaiser*“ (3 wyd., 1876) oraz komedyję „*Frauenemancipation*“.

Sopikow (Bazyli), biblijograf rossyjski, ur. 1765 w Petersburgu, † 1818 tamże; ob. dz. gł.

Sosnowski (Kazimierz), administrator dyjecezyi lubelskiéj, ur. 1800 we wsi Wrotkowie, † 1874 jako pleban w Kołomyi; po ukończeniu nauk gimnazyjalnych w Lublinie, wstąpił 1817 tamże do seminaryjum, poczém studyjował teologiję na uniwersytecie warszawskim. Wyświęcony 1822 r. na kapłana, przeniósł się do Krakowa i tu uzyskał stopień doktora teologii; 1826 powołany na sekretarza biskupa dyjecezyj lubelskiéj Dzięcielskiego, został r. 1831 proboszczem w Krzeczonowie, 1832 kanonikiem katedralnym, 1852 r. dziekanem, 1863, po śmierci ks. Pieńkowskiego, administratorem dyjecezyi; 1869 w skutek nieporozumień z władzami cywilnemi opuścił dyjecezyję, udał się do Lwowa, następnie do Rzymu, gdzie zasiadał na soborze watykańskim, w końcu był plebanem w Kołomyi.

Soulary (Józef Maryja), poeta francuski, urodz. 1815 w Lyonie, w 16 r. życia wstąpił do wojska, w którym pozostawał do 1836, poczem został urzędnikiem w prefekturze dep. Rhodanu. Wydał: „*A travers champs*“ (1836); „*Le chemin de fer*“ (1839); „*Les ephémérides*“ (2 ser., 1846 i 1857); „*Sonnets humouristiques*“ (1857); „*Les Figulines*“ (1862 r.); „*Pendant l'invasion*“ (1871) i in. Zbiorowe wydanie jego pism wyszło p. t. „*Oeuvres poétiques*“ (2 t., 1872).

Sowerby (James), naturalista i malarz, ur. 1757 w Londynie, uczęszczał do akademii królewskiéj, poczem poświęcił się naukom przyrodzonym, † r. 1822 w Lambeth. Z prac jego najważniejsze: „*Coloured figures of English fungi*“ (3 t., 1797—1809); „*English botany*“ (36 t., 1790—1814, z 2592 kolorowanemi tablicami; dodatek 1831 i następ.; 3 wyd., 11 t., 1863—72); „*Mineral conchology*“ (6 t., 1841) i in. Ostatnie dwa dzieła uzupełnił syn jego Sowerby (James de Carle), ur. 1787, † 1854, który nadto wydał: „*The ferns of Great Britain*“ (1855); „*The fern-allies*“ (1856); „*Grasses of Great Britain*“ (1857—8; nowe wyd., 1868); „*British wild flowers*“ (1860; nowe wyd. 1876); „*Useful plants of Great Britain*“ (1862).—**Sowerby** (Jerzy Brettingham), brat poprzedniego, ur. 1788 r. w Londynie, † 1854, wydał: „*The genera of recent and fossil shells*“ (2 t., 1820—24, z 264 kolorowanemi tablicami.—**Sowerby** (Jerzy Brettingham), syn poprzedniego, urod. 1812 r., słynny konchyliolog, wydał: „*Conchological illustrations*“ (6 t., 1841—45); „*Conchological manual*“ (1839); „*Thesaurus conchylio-*

rum" (30 t., 1842—70); „*Popular British conchology*" (1853 r.); „*Illustrated index of British shells*" (1859) i in.

Sewiński (Leonard). Zbiorowego wydania jego „*Poezyj*" wyszły 2 tomy (Poznań 1875). Ukończył też „*Rys dziejów literatury polskiéj podług notat Aleksandra Zdanowicza*" (5 t., Wilno 1874—8),—podaje tam własną swoję charakterystykę.

Spandau, m. i twierdza w Prusach, ma około 27,000 m.

Spannenberg (Gustaw Adolf), słynny malarz historyczny, ur. 1828 w Hamburgu, począł się kształcić tamże pod Kauffmanem, następnie w Hanau pod Pellissierem, od 1849—51 przebywał w Antwerpii, 1851—57 w Paryżu, 1858 we Włoszech, poczem został profesorem akademii sztuk pięknych w Berlinie. Z początkowych prac S. odznaczają się: *Porwane dziecko*, *Łapacz szczurów*, *Wilija św. Jana w Kolonii* i in. Największą jednak sławę zyskał S. obrazami historycznemi, zalecającemi się wyborną kompozycyją, poprawnością rysunku i gruntownością studyjów. W ostatnich latach wymalował kilka obrazów z życia Lutra.

Spasowicz (Włodzimierz), założył w Warszawie pismo miesięczne „*Ateneum*", które znacznym nakładem podtrzymuje. W piśmie tém zamieścił rozprawy o Syrokomli (1876) i o Polu (1878). Rozprawy te, w których utwory poetyczne rozbiera na tle objawów ogólno społecznych, miały silny rozgłos, druga zwłaszcza, wypowiedziana pierwotnie w dwóch odczytach publicznych w Warszawie, wywołała silne oburzenie przeciw S., które wszakże w znacznéj części ustąpiło, gdy rzecz ta, po ukazaniu się w druku, uległa rozważniejszemu zastanowieniu.

Spavénta (Bertrand), filozof włoski, ur. 1817 w prow. Chieti, studyjował spekulacyjną filozofiję niemiecką, 1859 r. został profesorem uniwersytetu w Modenie, 1860 w Bolonii, 1861 w Neapolu; czterokrotnie wybierany był do parlamentu włoskiego. Wydał: „*La filosofia di Kant e la sua relazione colla filosofia Italiana*" (1860); „*Carattere e sviluppo della filosofia Italiana*" (t. r.); „*Prolusione e introduzione alle lezioni di filosofia nella università di Napoli*" (1862); „*La filosofia di Gioberti*" (1863); „*Saggi di critica filosofia, politica e religiosa*" (1867 r.); „*Principj di filosofia*" (t. r.); „*Paolottismo, positivismo, rationalismo*" (1868); „*Studi sull' etica di Hegel*" (1869); „*Idealismo o realismo*" (1874); „*La legge de più forte*" (t. r.) i in.

Spazier (Ryszard Otto), publicysta niemiecki, ur. 1803 w Lipsku, studyjował tamże, poczem zajmował się dziennikarstwem, 1830 redagował czasopismo *Nürnberger Blätter*, wkrótce zabronione. Od 1833 osiadł w Paryżu. Oprócz powieści oraz przekładów z hiszpańskiego i angielskiego, wydał kilka dzieł, odnoszących się do dziejów powstania polskiego z 1830—31 r.

Spezia, m. włoskie, ma (1876) około 26,000 m.

Spiegel (Fryderyk), oryjentalista niemiecki, wydał nadto „*Eranische Altherthumskunde*" (3 tomy, 1871—78) i in.

Spielhagen (Fryderyk), powieściopisarz niemiecki, wydał jeszcze między innemi: „*Ultimo*" (1873, przekład polski Caliera, 1875); „*Sturmflut*" (1876), oraz utwory dramatyczne: „*Liebe für Liebe*" (1875); „*Hans und Grete*" (1876) i in. W polskim przekładzie wyszły oprócz wymienionych w gł. dz.: „*Młot i kowadło*" (w *Tygod. Mód*, 1870); „*Klara Vere*" (w *Kłosach*, 1869); „*Kokietka wiejska*" (w *Wędrowcu*, 1869); „*Panienka z dworu*" (w *Bluszczu*, 1870) i in.

Spoleto, m. we Włoszech, miało 1876 ok. 21,000 mieszk.

Spółkowanie (*coitus*), akt płciowy połączenia ciała męzkiego z żeńskiém, przyczem z naprężonego prącia (ob.), wprowadzonego do pochwy (ob.), następuje wydalenie nasienia i połączenie jego z jajkiem, niezbędne dla zapłodnienia (ob.). S. towarzyszy uczucie lubieżne u obu płci.

Spörer (Gustaw Fryderyk Wilhelm), astronom, ur. 1822 w Berlinie, był nauczycielem matematyki w gimnazyjum w Anklam, 1868 r. uczestniczył w ekspedycyi, wysłanéj przez rząd niemiecki do Mulwaru w Indyjach Wschodnich w celu obserwowania całkowitego zaćmienia słońca, 1875 powołany do obserwatoryjum potsdamskiego, zasłużył się zwłaszcza badaniem powierzchni słońca. Rezultaty swych badań ogłaszał w *Astronomische Mittheilungen* oraz w pismach akademii berlińskiéj.

Springer (Antoni), historyk niemiecki, od 1871 był profesorem historyi sztuk pięknych w Strasburgu, 1873 r. przeszedł na tęż katedrę do Lipska. Oprócz wymienionych w głównem dziele wydał jeszcze: „*Fr. Ch. Dahlmann*" (2 t., 1870—72); *Raffael und Michelangelo*" (1878) i in.

Spuller (Eugenijusz), publicysta francuski, urod. 1825 w Seurre (Côte d'Or), studyjował prawo, został adwokatem w Paryżu, od 1863 poświęcił się wyłącznie publicystyce i pracował przy rozmaitych dziennikach demokratycznych; wszedł w stosunki przyjacielskie z Gambettą, był jego sekretarzem 1870—71, 1872 objął redakcyję czasopisma *Republique française*, 1876 został deputowanym a 1878 prefektem.

Spencer (Herbert), filozof angielski, ur. 1820 r. w Derby, był przez czas dłuższy inżynierem, poczem poświęcił się naukom socyjalnym; wydał: „*The proper sphere of government*" (1842); „*Social statics*" (2 wyd., 1868); „*Principles of psychology*" (2 t., 1855; 2 wyd., 1872); „*Essays*" (5 t., 1858—74); „*Wychowanie umysłowe, moralne i fizyczne*" (1861, przekł. pols. Siemiradzkiego 1877); „*Pierwsze zasady*", wykład swego systematu filozoficznego (1862; 2 wyd., 1867); „*Klasyfikacyja wiedzy*" (1864; 3 wyd., 1871); „*Zasady bijologii*" (1864); „*Socyjologija opisowa*" (1873); „*System filozofii syntetycznéj*"; „*Wstęp do nauki socyjologii*" i w. in.

Srom niewieści (*vulva*), stanowi zbiór organów płciowych zewnętrznych niewiasty. Składa się S. z dwóch warg większych i dwóch małych, pomiędzy którémi pionowa szczelina prowadzi do poch-

wy. Wargi większe, pokryte skórą i włosami, pokrywają zupełnie wargi mniejsze, będące właściwie zdwojeniem błony śluzowéj pochwy. W miejscu, gdzie wargi mniejsze łączą się z sobą u góry, znajduje się łechtaczka (ob.); z tyłu za wargami mniejszemi znajduje się *błona dziewicza* (ob. dziewictwo).

Stachurski (Paulin), ob. *Święcicki* (Paulin) w Supl.

Stadnicki (Kazimierz), znakomity historyk, ur. 1818 w Żmigrodzie, był członkiem wydziału stałego stanów galicyjskich, obecnie jest radcą namiestnictwa we Lwowie; członek akademii umiejętności krakowskiéj. Oprócz wymienionych w głównem dziele, wydał jeszcze: „*Synowie Gedymina*“ (t. 3, 1875); „*Koryjat Gedyminowicz i Koryjatowicze*“ (1877).

Stahl (P. J.), pseudonim pisarza francuskiego Julijusza *Hetzel* (ob. supl.).

Stahr (Adolf Wilhelm Teodor), pisarz niemiecki, † 1876 r. u wód mineralnych Liebenstein; oprócz wymienionych w gł. dziele wydał jeszcze: „*Goethe's Frauengestalten*“ (5 wyd., 1875); „*Aus der Jugendzeit; Lebenserinerungen*“ (2 t., 1870—77); „*Kleine Schriften*“ (4 t., 1871—5) i in.

Stanecki (Tomasz), spółczesny fizyk i matematyk, ur. 1826 w Galicyi i tamże wykształcony, obecnie nauczyciel gimnazyjalny we Lwowie. Oprócz kilku wierszy okolicznościowych, wydał: „*Fizyka dla szkół średnich*“ (1871 i 1876); „*Fizyka doświadczalna, według Kunzeka*“ (1874) oraz przełożył z Mocnika „*Geometryję*“ (1869) i „*Arytmetykę i Algebrę*“ (1872).

Stanhope (Filip Henryk, hr.), historyk angielski, † 1876.

Stanley (Edward Henryk, hr. *Derby*), pozostawał w gabinecie Disraelego w czasie zawikłań wschodnich, jakkolwiek jego kierunek polityki zagranicznéj nie odpowiadał poglądom pierwszego ministra i królowéj; według przekonania bowiem S. Anglija żadną miarą nie powinna była przyjmować udziału w wojnie, a jakkolwiek zdecydował się do protestów przeciwko postępowaniu Rossyi, opierał się wszakże przedsięwzięciu jakichkolwiek środków energiczniejszych. Rola ta S. ściągnęła nań silną niepopularność w Anglii i gdy w styczniu r. 1878 rząd zażądał od parlamentu kredytu i polecił zebranie się floty w Dardanelach, S. zażądał uwolnienia, pozostał jednak w gabinecie, gdy Disraeli cofnął rozkaz wydany flocie. Dopiero gdy i po traktacie San-Stefanoskim S. nie chciał porzucić oporu przeciw zwołaniu rezerwy, wystąpił 30 marca z gabinetu, a gwałtownem występowaniem przeciw swoim poprzednim kolegom w następnych debatach nad kwestyją wschodnią powiększył jeszcze swą niepopularność.

Stanley (Fryderyk Artur, lord), mąż stanu angielski, młodszy brat poprzedniego, ur. 1841 r., poświęcił się zawodowi wojskowemu, był kapitanem pułku grenadyjerów gwardyi, następnie przeszedł do rezerwy i został majorem a potem dowódcą pułku milicyi. Od 1865 członek izby niższéj, zgodnie z tradycyjami swego rodu, przyłączył się do stronnictwa konserwatywnego; w 1868 był przez pewien czas młodszym lordem admiralicyi, w Grudniu jednakże wraz z Disraelim zmuszony był ustąpić. W początkach 1878, gdy Gathorne Hardy został ministrem do spraw indyjskich, S. mianowany był w jego miejsce ministrem wojny, i na tem stanowisku kierował ukończeniem przygotowań wojennych przeciwko Rossyi oraz do okupacyi Cypru.

Stanley (Henryk), słynny podróżnik afrykański, ur. 1840 pod Denbigh w Wallii, wysłany był przez *New York Herald* do Afryki, w celu odszukania Livingstone'a, spotkał go 3 Listopada 1871 w Udżidżi i wraz z nim zbadał północną stronę jeziora Tanganaika oraz kraje na wschód leżące. 1874 r. przedsięwziął na koszt redakcyj *New York Harald*'u i *Daily Telegraph*'u powtórną podróż do środkowéj Afryki, śród niewypowiedzianych trudności zbadał rzekę Congo aż do ujścia i wykazał 1877, że początkiem jéj jest rzeka Lualaba. Wydał: „*How I found Livingstone*“ (1872; przekład polski, 1877). „*Tajemnicza część świata*“ (opis drugiéj jego podróży, przekł. polski w *Wędrowcu*, 1878—79). W 1879 znowu udał się do Afryki. O odkryciach S. ob. *Wędrowiec*, 1878, N. 55 i 67.

Stara Rusa, m. pow. w gub. nowogrodzkiéj, ma około 15,000 m.

Starck (Karol Bernard), archeolog niemiecki, ur. 1824 w Jenie, studyjował filologiję tamże a następnie w Lipsku, poczem, poświęciwszy się archeologii, odbył podróż do Włoch; od 1848 r. docent a następnie profesor w Jenie, objął 1855 katedrę archeologii w Heidelbergu. Wydał: „*Kunst und Schule*“ (1848); „*Forschungen zur Geschichte des hellenistishen Orients*“ (1852); „*Archäologische Studien*“ (1852); „*Staatsleben, Kunst und Alterthum in Frankreich*“ (1855); „*Niobe und Niobiden*“ (1863); „*Nach dem Orient*“ (1874); „*Handbuch der Archäologie der Kunst*“ (t. 1, 1878) i t. d.

Stargard, m. okręgowe reg. szczecińskiéj w Prusach, ma przeszło 20,000 m.

Staszic (Stanisław) na założenie domu zarobkowego zapisał 30,000 rubli (nie 20,000 jak podano w głów. dz.). —Życiorys S. w formie dostępnéj dla ludu ogłosił Promyk (Warsz. 1876).

Statorius, ob. *Stojeński* (Piotr).

Stattler (Wojciech Korneli), malarz, ur. 1797 r. w Krakowie, † 1875 w Warszawie; kształcił się w Krakowie i w Rzymie, gdzie przebywał od 1818 do 1830, za powrotem był profesorem malarstwa naprzód w uniwersytecie jagiellońskim, następnie do 1856 w szkole sztuk pięknych, od 1862 r. mieszkał w Warszawie, zajmując się do ostatnich chwil pracą na polu artystycznem i literackiem. Wykonał wiele portretów oraz obrazów religijnych, z których celniejsze: *Abel i Kain*, *Św. Joachim ze św. Anną i N. M. P.*, *Mojżesz na górze Synai*, liczne *Madonny*, *Ukrzyżowanie Chrystusa*, *Najświętsza rodzina* i w. in. Z prac literackich, oprócz artykułów w czasopismach, wydał oddzielnie: *Projekt do urządzenia akademii sztuk pięknych w Krakowie*“ (1831); „*Myśli względem podniesienia sztuk pięknych*

w kraju" (1849); „*Stanowisko artystyczne Czechowicza*" i in.

Stattler (Henryk), rzeźbiarz polski, kształcił się w Krakowie, Rzymie i Paryżu, następnie osiadł w Warszawie, gdzie † 1877. Z prac jego ważniejsze: *Posąg Adama Mickiewicza* w Paryżu, *Zbawiciel* w kościele wilanowskim, *pomnik Anny Różyckiéj* w kościele Franciszkanów w Krakowie, *statua Kordeckiego* w Częstochowie i in.

Statz (Wincenty), słynny spółczesny budowniczy niemiecki, ur. 1819 w Kolonii, wykształcony własną pracą, 1845 został nadzorcą robót przy katedrze kolońskiéj, 1863 r. budowniczym dyjecezyjalnym. Na stanowisku tym wystawił wiele kościołów, w stylu czysto gotyckim, z których celniejsze: św. Maurycego w Kolonii, N. M. P. w Aachenie, kościoły katolickie w Kevelaer, Dessau, Neustadt-Eberswalde, Bernshausen i in., przyczem udało mu się znakomicie pogodzić wymagania i urządzenia spółczesne z średniowiecznemi formami. Z innych gmachów, wystawionych przez S., celniejsze są: szpital św Jadwigi w Berlinie i jego dom mieszkalny w Kolonii. Najważniejszą jednak jego pracą jest wspaniała katedra w Linzu nad Dunajem, rozpoczęta 1862 r. Wydał: „*Gothische Entwürfe*" (1861); „*Gothisches Musterbuch*" (1856—60); „*Gothische Einzelnheiten*" (1868—70) i in.

Staunton (Howard), pisarz angielski i słynny szachista, ur. 1810, † 1874; studyjował w Oxfordzie, poświęcił się następnie w Londynie publicystyce; 1843, odniosłszy na wielkim turnieju szachowym w Paryżu zwycięztwo nad przeciwnikami, zyskał sławę pierwszego szachisty w Europie, którą odebrał mu 1851 Anderssen, pokonawszy go na turnieju londyńskim. Wydał: „*Chess player's companion*" (1842); „*Chess player's text book*" (t. r.); „*The chess player's handbook*" (1847); „*The chess player's chronicle*" (1841—48); „*Chess tournament*" (1852); „*Great schools of England*" (1865; 2 wyd., 1869) i in. Nadto gorliwie zajmował się studyjowaniem starych dramaturgów angielskich.

Stebnicki (Hijeronim), podróżnik polski, generał major w służbie rossyjsk., mieszka w Tyflisie i podróżował kilkakrotnie po okręgu zakaspijskim, badając koryto Amu-Daryi. W 1874 obserwował w Teheranie przejście Wenery przez tarczę słoneczną, wraz z Chodźką prowadził pomiary gór kaukaskich i poznał zboczenie pionu pod wpływem ich przyciągania; za rozprawę w tym przedmiocie od tow. geogr. petersburskiego otrzymał wielki medal złoty. Liczne prace jego mieszczą się w *Zapiskach* i *Izwiestiach* towarz. geogr. i akad. petersburskiéj, oraz w niektórych pismach angielskich i niemieckich.

Stecki (Jerzy Tadeusz), spółczesny powieściopisarz i etnograf, zamieszkały na Wołyniu; oprócz wielu artykułów pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, wydał: „*Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym*" (2 t., 1864—71); „*Stary dwór*", powieść (1869); „*Krzemieniec i jego okolice*" (1873); „*Łuck starożytny i dzisiejszy*" (1876) i in.

Stefan Batory, król polski; porów. jeszcze „*S. B. pod Gdańskiem w r. 1576—77*" (1877) i „*Początki panawania w Polsce St. B.*" (1877), oba dzieła wydane przez prof. Pawińskiego, stanowią t. 3 i 4 „*Źródeł dziejowych*".

Stefani (Józef), kompozytor muzyczny polski, † 1876 w Warszawie; bijografiją w *Tyg. illustr.*, N. 14 z 1875 r.

Steffeck (Karol Konstanty Henryk), malarz niemiecki, ur. 1818 w Berlinie, kształcił się od 1837 pod Fr. Krügerem, następnie jakiś czas pod Delaroche'm, 1840—42 przebywał we Włoszech, poczem osiadł w Berlinie, został 1859 profesorem a 1860 r. członkiem akademii. Początkowo oddawał się malarstwu historycznemu, obecnie zaś z zamiłowaniem maluje zwierzęta a zwłaszcza konie. Obrazy jego odznaczają się nietyle artystycznem wykończeniem, ile wybornym rysunkiem i głębokiem wystudyjowaniem natury.

Steiner (Jakób), matematyk, ur. 1796 w Utzendorf pod Solothurn, studyjował w Heidelbergu, poczem osiadł w Berlinie, gdzie był początkowo nauczycielem w akademii przemysłowéj, następnie od 1834 profesorem uniwersytetu i członkiem akademii umiejętności; † 1863 w Bernie. Oprócz cennych artykułów, pomieszczanych w *Journal'u* Crella, wydał: „*Systematische Entwickelung der Abhängigkeit geometrischer Gestalten*" (t. 1, 1832); „*Die geometrischen Konstruktionen, ausgeführt mittels der geraden Linie und eines festen Kreises*" (1833 r.); „*Vorlesungen über synthetische Geometrie*", wydane przez Geisera i Schrötera (12 t., 1867; 2 wyd., 1875—6).

Steinhäuser (Karol), rzeźbiarz niemiecki, urodz. 1813 r. w Bremen, uczeń Raucha, przez czas długi przebywał w Rzymie, od 1863 profesor i dyrektor akademii rzeźbiarstwa w Karlsruhe; wykonał wiele posągów, między innemi: *Olbersa*, *Smidta*, *św. Ansgarego* (w Bremen), *Hahnemanna* (w Lipsku), *Goethe'go z Psychą* (w Weimarze), *Hermana i Dorothei* (w Karlsruhe) i in., jak również nagrobków, płaskorzeźb, popiersi i t. p.

Steinmetz (Karol Fryderyk von), generał pruski, † 1877 w Landeck.

Steinschneider (Maurycy), uczony judaista, ur. 1816 w Proosnitz w Morawii, studyjował od 1832 filologiję i pedagogikę w Pradze, następnie języki wschodnie w Wiedniu, Lipsku, Berlinie i Pradze, poczem poświęcił się teologii i literaturze żydowskiéj; był nauczycielem w Pradze, od 1859 w Berlinie, gdzie 1869 został dyrektorem szkoły żeńskiéj izraelskiéj. Z prac jego naukowych najważniejsze: „*Catalogus librorum hebraeorum in bibliotheca Bodlejana*" (1852—60); „*Conspectus codicum manuscr. hebraic. in bibl. Bodlejana*" (1857); „*Die hebräischen Handschriften der königlichen Hof-und Staatsbibliothek in München*" (1875); „*Katalog der hebräischen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Berlin*" (1878) oraz cenny artykuł „*Jüdische Literatur*" w Encyklopedyi Erscha i Grubera (sek. 2, tom. 27; przekład angielski 1857). Nadto wydał „*Hebräische Bibliographie*" (1859—64, 1869—78).

Stelzhamer (Frańciszek), poeta ludowy austryjacki, ur. 1802 w Grosspiesenham w Górnéj Austryi; syn wieśniaka, przeznaczony do stanu duchownego, kształcił się w seminaryjum w Linz, które przed wyświęceniem opuścił, poczem studyjował prawo w Wiedniu, następnie poświęcił się malarstwu, porzucił je jednak i wstąpił do wędrownéj trupy teatralnéj, po rozwiązaniu któréj powrócił do domu rodzicielskiego; † 1874 w Henndorf pod Salzburgiem. S. uzyskał powszechne uznanie swemi poezyjami, pisanemi przeważnie w narzeczu ludowem górnoaustryjackiém, jak: „*Gedichte*" (1836); „*Neue Gedichte*" (1841); „*Erzählungen*" (3 t., 1845); „*Neue Gedichte*" (1846); „*Heimgarten*" (2 t., 1846); „*Liebesgürtel*" (2 wyd., 1876); „*D'Ahnl*", epos w hexametrach (2 wyd., 1855); „*Aus meiner Studienzeit*" (1875); „*Die Dorfschule*" (1877).

Stenzler (Adolf Fryderyk), oryjentalista, urodz. 1807 r. w Wolgast, studyjował języki wschodnie w Greifswald, Berlinie i Bonn, następnie od 1829 r. w Paryżu, poczem do 1833 pracował w biblijotece East-India House w Londynie; od 1833 do 1872 profesor języków wschodnich w uniwersytecie i kustosz biblijoteki uniwersyteckiéj w Wrocławiu. Z prac jego ważniejsze: „*Brahma Vaivarta Purâni specimen*" (1829); „*Raghuvansa, Kalidâsae carmen*" (1832 r.); „*Kumâra Sambhava, Kalidâsae carmen*" (1838); „*Mricchakatika, i. e. Curriculum figlinum, Sûdrakae regis fabula*" (1847); „*Yâjnavalkya's Gesetzbuch*" (1849); „*Indische Hausregeln*" (2 cz. w 4 t., 1864—78); „*Elementarbuch der Sanskritsprache*" (1868; 3 wyd., 1875); „*Meghadûta, der Wolkenbote, Gedicht von Kalidasa*" (1874); „*The institutes of Gautama*" (1876) i in.

Stephan (Henryk), wyższy urzędnik pruski, ur. 1831 w Stolpe na Pomorzu, wstąpił 1848 do służby rządowéj jako urzędnik pocztowy, 1868 został starszym radcą pocztowym i był używany do zawierania konwencyj pocztowych z państwami obcemi, mianowany 1870 r. generalnym dyrektorem poczt, zorganizował poczty w cesarstwie niemieckiém, zaprowadził wiele ważnych ulepszeń i udogodnień komunikacyjnych; jego staraniem zawartą została ogólna międzynarodowa konwencyja pocztowa. Od 1872 członek pruskiéj izby panów, został 1876 r. generalnym pocztmajstrem. Wydał: „*Geschichte der preussischen Post*" (1859 r.); „*Das heutige Aegypten*" (1872).

Stern (Daniel), pseudonim Maryi *d'Agoult* (ob.).

Stern (Adolf), poeta i pisarz niemiecki, ur. 1835 w Lipsku, profesor historyi literatury w politechnice drezdeńskiéj. Wydał: „*Gedichte*" (2 wyd., 1870); „*Johannes Gutenberg*", poemat dramatyczny (1873); liczne nowele, pomiędzy innemi: „*Am Königssee*" (1863 r.); „*Neue Novellen*" (1875 r.); „*Die Deutschherren*", tragedyja (1877); „*Grundriss der allgemeinen Literaturgeschichte*" (2 wyd., 1876); „*Geschichte der neuern Literatur von Dante Alighieri bis zur Gegenwart*" (4 t., 1878 i nast.); „*Bibliothek der Literatur des 18 Jahrh.*" (7 t., 1866); „*Aus dem 18 Jahrh.*" (1874); „*Fünfzig Jahre deutscher Dichtung*" (2 wyd., 1876).

Stettenheim (Julijusz), humorysta niemiecki, ur. 1831 w Hamburgu, od 1857 studyjował w Berlinie, poczem powrócił do miasta rodzinnego i założył czasopismo humorystyczno-satyryczne *Die Wespen*, które następnie 1867 przeniósł do Berlina, gdzie je dotychczas jako *Berliner Wespen* wydaje. Nadto ogłosił: „*Almanach zum Lachen*" (1858—63); „*Die letzte Fahrt*" (1861); „*Lohengrin*" (1859); „*Satirisch-humoristischer Volkskalender*" (1868); „*Ungebetene Gäste*" (1869); „*Berliner Blaubuch aus dem Archiv der Komik*" (2 t., 1869—70); „*Ein gefälliger Mensch*" (1872); „*Wippchens Berichte über den Oriental. Krieg*" (1878) i in. S. jest jednym z najcelniejszych spółczesnych humorystów niemieckich.

Stępkowski lub **Stępowski**, właściwie *Stempowski*. W dz. gł. opuszczono imię *Paweł*. Korespondencyje jego ogłoszone zostały w „*Biblijotece Ordynacyi Krasińskich*" (1871).

Stieler (Karol), pisarz i poeta, syn malarza Józefa S. (ob. dz. gł.), ur. 1842 w Monachijum, studyjował tamże prawo, zajmował się czas jakiś praktyką adwokacką, poczem wstąpił do służby rządowéj bawarskiéj. Odbył liczne podróże po Anglii, Francyi, Szwajcaryi, Włoszech, Węgrzech i t. d. Umieszcza wyborne szkice w augsburgskiéj *Allgemeine Zeitung*. Wydał dzieła ilustrowane: „*Aus deutschen Bergen*" (z H. Schmid'em, 1871); „*Weidmanns-Erinnerungen*" (1874); „*Italien*" (z G. Paulus'em i W. Kaden'em, 1875); „*Rheinfahrt*" (z H. Wachenhusen'em i Fr. W. Hackländer'em, 1877); „*Elsass-Lottringen*" (1877). Nadto ogłosił poezyje w dyjalekcie górnobawarskim: „*Bergbleameln*" (r. 1865); „*Weil's mi freut*" (1876); „*Habt's a Schneid*" (1877); „*Um Sunnawend*" (1878), które ogólnie się spodobały i wielokrotnie były przedrukowane.

Stillfried-Rattonitz (Rudolf Maryja Bernard, hr. von), badacz historyczny pruski, ur. 1804, wyniesiony 1858 r. do godności granda portugalskiego, z tytułem hr. Alcantary, 1861 do godności hrabiowskiéj w Prusach, jest mistrzem ceremonii, przełożonym archiwum domowego królewskiego, członkiem akademii nauk i t. d. Z prac jego celniejsze: „*Alterthümer und Kunstdenkmale des Hauses Hohenzollern*" (2 t., 1838—67); „*Geschichte der Burggrafen von Nürnberg*" (1843); „*Monumenta Zollerana*" (7 t., 1843—62); „*Beiträge zur Geschichte des schlesischen Adels*" (2 zeszyty, 1860—64); „*Stammtafel des Gesammthauses Hohenzollern*" (r. 1869); „*Die Titel und Wappen des preussischen Königshauses*" (1875) i in.

Stintzing (Jan August Roderyk von), prawnik niemiecki, ur. 1825 w Altonie, studyjował prawo w Jena, Heidelbergu, Berlinie i Kiel, był jakiś czas adwokatem w Plön, poczem 1852 został docentem w Heidelbergu, 1854 profesorem w Bazylei, następnie przeszedł 1857 do Erlangen a 1870 do Bonn. Z prac jego celniejsze: „*Ulrich Zasius*" (1857 r.); „*Friedrich Karl von Savigny*" (1862); „*Geschichte der populären Literatur des römisch-kanonischen Rechts in Deutschland*" (1867); „*Hugo Donellus in Altdorf*" (1869); „*Macht und Recht*" (1876) i in.

Stirling-Maxwell (Sir William), uczony angielski,

ur. 1818 w Kenmure pod Glasgowem, kształcił się w Trinity College w Cambridge, przebywał przez czas długi we Francyi i Szwajcaryi, był 1852—65 i od 1875 konserwatywnym członkiem izby niższéj, 1872 został rektorem uniwersytetu edynburgskiego a 1875 kanclerzem uniwersytetu glasgowskiego; † 1878 w Wenecyi. Wydał: „*The annals of the artists of Spain*“ (3 t., 1848; 2 wyd., 1853); „*Cloister-life of Charles V*“ (1852); „*Velasquez and his works*“ (1855).

Stobbe (Jan Ernest Otto), germanista, ur. 1831 w Królewcu, studyjował początkowo filologiję, następnie prawo tamże oraz w Lipsku i Getyndze, 1855 został w mieście rodzinném docentem a 1856 profesorem prawa niemieckiego, przeniósł się 1866 do Wrocławia a 1872 do Lipska. Z prac jego, zalecających się jasnością wykładu i gruntownością, najważniejsze są: „*Zur Geschichte des deutschen Vertragsrechts*“ (1855); „*Geschichte der deutschen Rechtsquellen*“ (2 t., 1860—64); „*Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechts*“ (1865); „*Die Juden in Deutschland während des Mittelalters*“ (1868 r.); „*Handbuch des deutschen Privatrechts*“ (t. 1 i 2, 1871—76) i in.

Stockholm, stolica Szwecyi, ma (1876 r.) przeszło 157,000 m.

Stoicyzm, porów. jeszcze Wincklera „*Der Stoicismus, eine Wurzel des Christenthums*“ (1878).

Stolberg-Wernigerode (Otto, hr. von), mąż stanu niemiecki, ur. 1837 r. w Gedern w Hesseńskiém, 1859—61 służył w wojsku jako oficer, od 1867 do 1873 był nadprezydentem w Hanowerze; od 1867 członek sejmu północno-niemieckiego, został 1872 prezesem pruskiéj izby panów, mianowany 1876 r. posłem w Wiedniu, odwołany z tego stanowiska 1878, został wiceprezydentem ministeryjum pruskiego i zastępcą kanclerza państwa. Otworzył sejm niemiecki 9 września 1878 odczytaniem mowy tronowéj i od 16 września t. r. kierował rozprawami nad prawem przeciwko socyjalistom.

Stoljetow (Mikołaj), generał rossyjski, ur. 1834, został oficerem 1855, rozpoczął karyjerę wojskową na Kaukazie, gdzie w niedługim czasie został podpułkownikiem, 1867 mianowany naczelnikiem kancelaryi zarządu wojennego turkiestańskiego, wkrótce awansował na pułkownika, 1872 powierzono mu kierownictwo wyprawą naukową dla zbadania Amu-Daryi. 1875 został generał majorem. Pod koniec 1876 powołany do Kiszeniewa, miał sobie powierzone zorganizowanie drużyn bułgarskich, z 6 batalijonami których uczestniczył w pierwszym przejściu Bałkanów generała Hurki i odznaczył się w bitwie pod Eski Zagra (31 Lipca 1877). Daléj pierwszy odparł atak Sulejmana paszy na wąwóz Szypki i do czasu przybycia gen. Radeckiego kierował obroną ważnego tego stanowiska. Następnie brał udział w drugiéj wyprawie za Bałkany. 17-go Kwietnia 1878, przyłączony do sztabu generalnego, oddany został do dyspozycyi głównodowodzącemu wojskami okręgu turkiestańskiego. Jako naczelnik misyi dyplomatycznéj udał się do Kabulu, i wpływem swoim na emira Szir Alego (ob. supl.) spowodował zerwanie stosunków z Angliją, które doprowadziło w końcu do wojny afganistańskiéj.

Stolze (Henryk August Wilhelm), twórca nowéj metody stenografii, ur. 1798 r. w Berlinie, do 1838 r. urzędnik w towarzystwie ubezpieczeń od ognia tamże, następnie przełożony biura stenografów przy drugiéj izbie pruskiéj, † 1867. Wydał: „*Lehrbuch der deutschen Stenographie*“ (2 t., 1841); „*Ausführlicher Lehrgang*“ (6 wyd., 1877) i „*Anleitung zur deutschen Stenographie*“ (31 wyd., 1876). Oba ostatnie dzieła przerobione zostały następnie przez jego syna *Franciszka*. O zasługach S. ob. art. *Stenografija* w dz. gł.

Stopczański (Aleksander), spółczesny chemik, ur. 1835 w Nowym Targu, medycynę i nauki przyrodzone studyjował w uniwersytecie krakowskim, obecnie profesor chemii patologicznéj tamże, przysięgły chemik sądowy i członek akademii umiejętności. Oprócz rozpraw umieszczanych po czasopismach, wydał: „*Rozbiór chemiczny wody mineralnéj szczawnickiéj*“ (1865); „*Rozbiór chemiczny wody mineralnéj ze zdroju słotwińskiego w Krynicy*“ (1868) i inne.

Stożek, pseudonim Adama *Asnyka* (ob.).

Strandberg (Wilhelm August), publicysta i poeta szwedzki, urod. 1818 r. w Stigtamta, studyjował w Lund, 1840 osiadł w Stockholmie i objął redakcyję czasopisma *Post- och Inrikes-Tidningar*, którą prowadził do śmierci; † 1877 jako członek akademii szwedzkiéj. Jako poeta zyskał rozgłos wydanym pod pseudonimem Talis Qualis zbiorem pieśni z charakterem politycznym „*Sangar i pansar*“ (r. 1835); następnie wydał nowy zbiór *Poezyj*, odznaczających się równie jak i pierwsze miłością ojczyzny, szlachetnością uczuć i pięknością formy. Wysoko cenione są jego liczne przekłady metryczne arcydzieł poezyj obcych, pomiędzy któremi pierwsze miejsce zajmuje wyborne tłumaczenie *Don Juana* Byron'a.

Strasburg, forteca i stolica niemieckiéj prowincyi Niższéj Alzacyi, ma przeszło 94,000 m. Z nowszych opisów katedry celniejsze: Strobela (13 wyd., 1874) i Krausa (1877).

Strasburger (Edward), spółczesny botanik, urod. 1844 w Warszawie, nauki pobierał tamże, w Paryżu i w uniw. w Bonn; 1866 został docentem szkoły głównéj warszawskiéj, 1869 powołany do Jeny, gdzie obecnie jest profesorem zwyczajnym botaniki i dyrektorem ogrodu oraz instytutu botanicznego. Członek akademii umiejętności w Krakowie. Zyskał chlubne imię w świecie uczonym zwłaszcza odkryciem sposobu zapładniania się paproci. Wydał wiele rozpraw, wyliczonych w „*Roczniku zarządu akademii krakowskiéj*“ (1874). Z prac jego oddzielnie wydanych celniejsze: „*O bezpośredniem powstawaniu istot*“ (1867); „*Krótki rys historyi rozwoju szparek u roślin*“ (1867 r.); „*Dwupłciowość, wielokształtność i krzyżowanie się roślin*“ (1868); „*Die Befruchtung bei den Farnkräutern*“ (1867); „*Die Befruchtung bei den Coniferen*“ (1869); „*Die Coniferen und die Gnetaceen*“ (1872); „*Ueber Zellbildung*

und Zelltheilung" (1875, 2 wyd., 1876; przekł. francuski, 1876); „*Studien über Protoplasma*" (1876) i in.

Straszewski (Maurycy), filozof, ur. 1848 we wsi Lutoryżu w Rzeszowskiem. Do gimnazyjum uczęszczał w Rzeszowie, na wydział filozoficzny udał się 1866 r. do Pragi, a w następnym roku do Wiednia, gdzie słuchał wykładów prof. Zimmermanna, w r. 1869 nadto uczęszczał na niektóre wykłady w wydziale prawnym; w r. 1870 otrzymał dyplom doktora filozofii w uniwersytecie wiedeńskim. Po paromiesięcznéj podróży po Niemczech i Szwajcaryi 1872 habilitował się na docenta filozofii w uniwersytecie jagiellońskim; po śmierci Józefa Kremera 1875 wykładał tenże przedmiot jako zastępca profesora a 1878 mianowany został profesorem. Prace jego, okazujące kierunek pośredniczący i umiarkowany pogląd na filozoficzne systematy, są następujące: „*O dzisiejszém stanowisku filozofii i jéj do innych umiejętności stosunku*" (Krak 1872, 2 wyd., 1877); „*Jan Śniadecki, jego stanowisko w dziejach oświaty i filozofii w Polsce*" (Krak. 1875); „*Filozofija Spinozy i dzisiejszy Panteizm*" (Warsz. 1877); „*Uwagi nad filozofiją Stuarta Milla*" (Krak. 1877); „*Józef Kremer i Karol Libelt*" (Krak. 1875); „*La Psychologie est-elle une science*" (w *Revue philosophique* z r. 1877); „*Herbart, sa personne et sa philosophie d'apres des publications récentes*" (w *Revue philosoph.*, 1878), oprócz tego kilka rozpraw krytycznych („*O Panteonie Trentowskiego*" r. 1877 i in.). Obecnie jest pod prasą w Krakowie obszerniejsze jego dzieło: „*Grundzüge einer Theorie der Erkenntniss*".

Straszyński (Leonard Wilhelm Dawid), malarz historyczny, ur. 1827 we wsi Tokarzówce, w gub. kijowskiéj, † 1879 r. w Żytomierzu; kształcił się w akademii sztuk pięknych w Petersburgu, otrzymał najwyższą nagrodę i wysłany był kosztem rządu za granicę, bawił przez lat 13 we Włoszech, Francyi i innych krajach, gdzie obrazy jego zwracały uwagę na wystawach i chętnie były nabywane; wrócił do kraju 1871, mieszkał w Warszawie 1875 r., później przeniósł się na Ukrainę. Z prac jego, oprócz licznych portretów, najcelniejsze są: *Król Lear; Zamordowanie Rizzia*; *Wallenstein w Czechach*; *Św. Jan Nepomucen przed królem Wacławem*; *Le petit lever de M-me Dubarry* i w. in.

Strauss (Jan), kompozytor muzyczny, † 1849 w Wiedniu. —Syn jego, również *Jan*, ur. 1827, pisał także opery, jak: „*Ali Baba*"; „*Karneval in Rom*"; „*Cagliostro*"; „*La Tsigane*"; „*Prinz Methusalem*" i in.; por. dz. głów.

Streiter (Józef), pisarz niemiecki, ur. 1804 r. w Bozen, studyjował prawo w Innsbrucku, był potem adwokatem w Cavalese a następnie w Bozen, 1861 burmistrzem tamże, 1866 deputowanym na sejm, 1871 r. usunął się do życia prywatnego i † 1873 w Payersberg pod Bozen. S. nietylko jako deputowany i burmistrz ale i jako pisarz energicznie występował przeciwko przewadze kleru. Wydał: „*Jesuiten in Tirol*" (1845); „*Die Revolution in Tirol*" (1851 r.); „*Studien eines Tirolers*" (1862); „*Blätter aus Tirol*" (1868) oraz kilka utworów poetycznych, mianowicie dramatów.

Strodtmann (Adolf), poeta i pisarz niemiecki, ur. 1829 w Flensburgu, od 1852—6 przebywał w Ameryce, poczem w Hamburgu, od 1872 osiadł w Berlinie. Wydał: „*Gedichte*" (2 wyd., 1870); „*Rohana*" (2 wyd., 1872); „*Hohes Lied der Liebe*" (1858 r.); „*Brutus, schläfst du?*" (1863); „*Alldeutschland in Frankreich hinein*" (1871); „*Das geistige Leben in Dänemark*" (1873) i in.; nadto napisał bijografije: *Kinkla* (1850) i *Heinego* (2 t., 2 wyd., 1874), oraz wybornie tłumaczył Tennysona, Shelleya, Brandes'a i in.

Stroganow (Sergijusz Pawłowicz, hr.), ur. 1795, ob. dz. gł. — **Stroganow** (Grzegorz, hr.), syn Aleksandra, były pułkownik gwardyi, 1856 zaślubiony morganatycznie z owdowiałą ks. Leuchtenbergską († 1876).

Strojew (Paweł), archeolog rossyjski, ur. 1796 r. w Moskwie, † 1876 tamże; ob. dz. gł.

Strojnowski (Stanisław), geograf, † 1878 w Warszawie; wydał jeszcze „*Ziemia i jéj mieszkańcy*" (1879).

Stroński (Franciszek), ur. 1803; ob. dz. gł.

Stroobant (Franciszek), malarz i litograf belgijski, ur. 1819, oprócz ilustracyj do dzieł: „*Monuments de Belgique*," „*Le terre sainte*" i in., ozdobił chromolitografijami wydane przez biskupa Łętowskiego dzieło „*Katedra na Wawelu*" oraz oddzielnie wydał 13 widoków starożytnych gmachów Krakowa (1862).

Strossmayer (Józef Jerzy), biskup djakowski, był na soborze watykańskim jednym z przywódców opozycyi przeciwko dogmatowi nieomylności, 1873 r. złożył hołd papieżowi.

Strousberg (Bethel Henryk), właściwie *Baruch Hirsz Strausberg*, przemysłowiec niemiecki, zwany *królem kolejowym*, ur. 1823 w Niedzborzu (Neindenburgu) w Prusiech Wschodnich, udał się 1835 do Anglii, 1848 do Ameryki, poczem zajmował się w Londynie dziennikarstwem, od 1855 był agentem angielskim w Berlinie; wystąpił 1860 jako przedsiębierca budowy drogi żelaznej wschodnio-pruskiej południowej, następnie berlińsko-zgorzelskiej i rumuńskich, zakupił także wiele fabryk; 1876 ogłosił bankructwo, wyjechał do Rossyi, był przyaresztowany w Moskwie, w skutek podstępnego pociągnięcia banku handlowego na 7 mil. zł. r. straty, przez sędziów przysięgłych 1877 uniewinniony, przebywa obecnie w Berlinie. Ogłosił autobijografiję (1876).

Struensee (Gustaw Karol Otto von), poeta niemiecki, znany pod pseudonimem *Gustav vom See*, ur. 1803 w Greiffenbergu na Pomorzu, 1831 wstąpił do służby rządowej, 1864 otrzymał emeryturę; † 1875; ogłosił liczne romanse i nowelle, zbiorowe wydanie których wyszło p. t. „*Gesammelte Schriften*" (18 t., 1867—8).

Strümpell (Ludwik), filozof i pedagog, ur. 1812 w Schöppenstädt w Brunświckiém, studyjował filozofiję i pedagogikę w Królewcu pod Herbartem, był nauczycielem prywatnym w Kurlandyi, 1844

został profesorem filozofii w Dorpacie, 1871 wziąwszy emeryturę, osiadł w Lipsku, gdzie jest czynny jako honorowy profesor filozofii. Z licznych dzieł jego, pisanych w duchu Herbarta, ważniejsze: „*Erläuterungen zu Herbarts Philosophie*" (1834); „*Die Hauptpunkte der Herbart'schen Metaphysik*" (1840); „*Vorschule der Ethik*" (1844); „*Entwurf der Logik*" (1846); „*Der Kausalitätsbegriff und sein metaphysischer Gebrauch in der Naturwissenschaft*" (1872); „*Die Geisteskräfte der Menschen, verglichen mit denen der Thiere*" (przeciw Darwinowi, 1878).

Strutyński (Julijan, hr.), pisarz polski † 1878; oprócz wymienionych w gł. dziele, wydał jeszcze: „*Dwie babki; pani kasztelanowa Trocka i pani starościna Horodelska*" (2 t., 1876).

Struve (Henryk), spółczesny filozof polski, wydał jeszcze: „*Synteza dwóch światów*" (1876); „*Hamlet. Eine Charakter-Studie*" (t. r.) i in.; pod jego kierunkiem wychodzi zbiorowe wydanie pism Kremera.

Stryjowski (Wilhelm), spółczesny malarz rodzajowy, rodem z Gdańska i tamże osiadły, maluje z talentem sceny ludowe miejscowe i polskie. Najudatniejsze z jego utworów są: *Druciarz*, *Kozak w tańcu*, *Polscy żydzi w synagodze*, *Żydzi polscy na cmentarzu*, tudzież wiele scen z historyi Gdańska z 17 i 18 w.

Strzelecki (Henryk), spółczesny leśnik, dyrektor szkoły leśnictwa we Lwowie, do której założenia przyczynił się; wydał: „*Las w stanie natury*" (1874); „*Gospodarstwo lasowe*" (cz.I., 1874); „*Ochrona praw nad lasami*" (spólnie z E. Tillem, 1875).

Strzelecki (Edmund, hr.), podróżnik, porów. życiorys skreślony na podstawie papierów familijnych i listów przez Żmichowską (Ateneum, t. I, r. 1876).

Stubbs (William), historyk angielski, ur. 1825 r., studyjował w Oxfordzie, został 1848 duchownym, 1862 biblijotekarzem w Lambeth, 1866 profesorem historyi w Oxfordzie, 1869 kuratorem biblijoteki bodlejańskiej tamże. Oprócz licznych wydań kronik średniowiecznych, położył zwłaszcza znakomite zasługi dziełem: „*Constitutional history of England*" (2 wyd., 3 t., 1875—8). Nadto jest czynnym spółpracownikiem „*Monumenta Germaniae historica*".

Stückelberg (Ernest), słynny malarz, ur. 1831 r. w Bazylei, kształcił się od 1850 początkowo w akademii antwerpskiej, następnie w Paryżu i Monachijum, 1856 udał się do Włoch, gdzie przepędził 10 lat, poczem osiadł w mieście rodzinnem. Z licznych jego obrazów, odznaczających się poetycznością pomysłów i delikatnością w wykonaniu, ważniejsze: *Procesyja w górach Sabińskich*, *Procesyja z „Fausta"*, *Maryjonetki*, *Miłość młodzieńcza*, *Dzieci malarza*, *Echo i Narcyz*, *Eremita z Maranno* i in. Nadto wykonał liczne portrety i freski.

Studemund (Wilhelm Fryderyk Adolf), filolog, ur. 1843 w Szczecinie, studyjował od 1860 w Berlinie i Halli filologiję, początkowo germańską a następnie klasyczną, 1864 odbył podróż do Włoch w celu studyjowania rękopismów a mianowicie słynnego medyjolańskiego palimpsestu Plautusa, 1866 i 7 z polecenia akademii berlińskiej udał się powtórnie do Włoch i porównał w Weronie palimpsest Gajusa, poczem 1868 został profesorem filologii klasycznéj w Würzburgu, 1870 przeszedł do Greifswaldu a 1872 do Strasburga. Wydał: „*De canticis Plautinis*" (1864); „*Gaji institutionum commentarii IV*" (1874); „*Analecta Liviana*", spólnie z Mommsenem (1873) oraz liczne rozprawy o Plautusie, muzyku Aristoxenosie tudzież metrykach i mówcach greckich.

Studer (Bernard), geolog, ur. 1794 w Büren, od 1825 profesor geologii w Bernie, położył w nauce wielkie zasługi badaniami nad geologiją Alp. Wydał: „*Anfangsgrunde der mathematischen Geographie*" (2 wyd., 1842); „*Lehrbuch der physikalichen Geographie*" (2 t., 1844—7); „*Geologie der Schweiz*" (2 t., 1851—3); „*Geschichte der physischen Geographie der Schweiz*" (1863); *Index der Petrographie und Stratigraphie der Schweiz*" (1872), oraz wraz z Escher'em von der Linth „*Carte géologique de la Suisse*" (2 wyd., 1867).

Studzieniec, gmina i osada rolna dla nieletnich przestępców w pow. skierniewickim, gub. warszawskiej, w leśnictwie rządowém Huta, w której 1874 założone zostały fundamenty pod budowę 5 stosownych domków, a w której obecnie znajduje się już około 100 nieletnich przestępców. Porównaj: „*Rocznik tow. osad rolnych i przytułków rzemieślniczych*" (od 1872).

Stupnicki (Hipolit), pisarz polski, † 1878 we Lwowie.

Sturm (Julijusz Karol Reinhold), poeta niemiecki, ur. 1816, nie zaś 1836, jak podano w gł. dz.; oprócz wymienionych tamże, wydał jeszcze: „*Lieder und Bilder*" (2 t., 1870); „*1870, Kampf-und Siegesgedichte*" (1870); *Gott grüsse dich*" (1876); nadto pisał powiastki i pieśni dla dzieci (po części pod pseudonimem *J. Sterna*).

Styryja, kraj koronny austryjacki, ma na przestrzeni 390 m. kw. austr. (22,454 kilom. kw.) przeszło 1,178,000, w téj liczbie 98% katolików; pod względem zaś narodowości; około 65% Niemców na północy i 35% Słowian na południu. Produkcyja żelaza surowego 1872 r. wynosiła 2,312,576 centnarów, węgla 25,094,853 cent., soli 256,474 cent., ogólna wartość produkcyi kopalnianej była (1872) 6,423,484 guldenów, hutniczej zaś 9,858,150 guldenów. Z nowych dzieł geogr.-statystycznych o S. porów.: Tombergera „*Heimatskunde*" (3 wyd. 1874); Janischa „*Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark*" (1875 i następ.); Roseggera „*Das Volksleben in Steiermark*" (2 t., 1875).

Subbotin (Mikołaj), spółczesny historyk kościelny rossyjski, ksiądz prawosławny, oddaje się głównie zbadaniu sekt religijnych w Rossyi. Oprócz mnóstwa rozpraw po czasopismach, wydał między innemi: „*Dieło patriarcha Nikona*" (1862); „*Raskoł*" (1866); „*Sowremiennyja ljetopisi raskoła*" (1869—72); „*Istorja Biełokrynickoj jerarchii*" (1874) i in.

Suchomlinow (Michał), spółczesny historyk literatury rossyjskiej, ur. 1829 w Charkowie, po ukoń-

czeniu uniwersytetu tamże, mianowany został 1852 adjunktem uniwersytetu petersburgskiego, w latach 1858 — 60 zwiedzał kosztem tegoż Słowiańszczyznę i uczęszczał na uniwersytety zagraniczne, poczem został profesorem historyi literatury rossyjskiej w uniw. petersburgskim. Oprócz rozpraw pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, wydał: „*O sbornikach izwiestnych pod nazw. Pczel*“ (1853); „*O jazykoznanii w drewn. Rossii*“ (1854); „*O predaniach w drewn. russk. lietopisi*“ (1856): „*Łomonosow*“ (1861); „*O literaturje w Rossii pri Petrje Welikom*“ (1862); „*Istorija Rossijskoj Akademii*“ (1874) i in.

Sulejman Pasza, generał turecki, ur. 1838 r. we wsi Djetiklar w Tracyi, sposobił się początkowo do stanu duchownego, podczas wojny wschodniéj wstąpił 1854 do wojska, odznaczył się przy wzięciu szańców Oltenicy, następnie był adjutantem Omera Paszy, po ukończeniu wojny odbył studyja wojskowe w akademii konstantynopolskiéj, którą 1860 ukończył; 1862 odbył pod Derwiszem Paszą kampaniję czarnogórską, następnie, jako dowódca batalijonu, wysłanym był 1864 r. na w. Kretę, gdzie okazał znakomite zdolności strategiczne, zwłaszcza wzięciem silnie przez powstańców bronionéj góry Rowa. Awansowany na podpułkownika, został po ukończeniu wyprawy profesorem literatury w szkole wojskowéj w Konstantynopolu. W tym czasie napisał kilka dzieł naukowych, jak historyję powszechną („*Mehbani-jul-incha*“, 3 t.), gramatykę języka tureckiego i in. przez które zajął pierwszorzędne stanowisko w literaturze. Następnie walczył pod Redifem Paszą w Yemen, gdzie awansował na generał majora, poczem został pomocnikiem dyrektora a po śmierci Ghaliba Paszy dyrektorem szkoły wojskowéj, którą zorganizował podług wzorów podobnych zakładów w Europie W tym czasie wziął czynny udział w sprzysiężeniu przeciwko Abd-ul-Azisowi. 1875 mianowany ferykiem (generałem dywizyi), dowodził podczas wojny serbskiéj 1876 początkowo dywizyją, następnie korpusem, wziął Kniażewacz, wzgórza Djunisu i pierwszy wkroczył do Aleksinaczu. Po zawarciu zawieszenia broni, jako członek komisyi prawodawczéj, wspierał gorliwie plany reformacyjne Midata. 1877 mianowany muszyrem i głównodowodzącym w Bośnii i Hercegowinie, zaopatrzył w żywność twierdzę Niksicz i wkroczył do Czarnogórza. Odwołany po wejściu wojsk rossyjskich do Rumelii, stoczył pomyślne bitwy pod Eski Zagra i Jeni Zagra i oczyścił Rumeliję z wojsk nieprzyjacielskich. Powodzenia te pozostały jednak bez skutku z powodu niesubordynacyi S. Zamiast bowiem działać wspólnie podług ułożonego planu z Mehemedem Alim, bez celu marnował wyborną swą armiję w szalonych atakach na wąwóz Szypki 21—26 Sierpnia i ponawiał je bezskutecznie przez cały Wrzesień. Mimo to jednak, dzięki silnemu poparciu w Konstantynopolu, został 2 Października mianowany po Mehemedzie Alim naczelnym wodzem armii dunajskiéj, z częścią któréj w Styczniu 1878 r. przeszedł za Bałkany; 16 i 17 Stycznia poniósł pod Filipopolem stanowczą klęskę, w skutek czego w Marcu został uwięzionym w Konstantynopolu, oddanym pod sąd i skazany na zesłanie.

Sulerzyski (Natalis), nestor obywateli Prus Zachodnich, poseł na sejmy pruskie, † 1878 w Græfenbergu. Życie swe, nacechowane szlachetnemi dążeniami, dał poznać w „*Pamiętnikach b. posła ziemi pruskiéj na sejm berliński*“ (3 t., Kraków 1871—72).

Sulima, ataman koronny Kozaków zaporozkich, w dz. gł. opuszczono imię *Stefan*.

Sulima (Szymon), generał i publicysta rossyjski ur. 1806 w Kijowie, syn generała Mikołaja S. (ob. dz. gł.), kształcił się w Petersburgu, wstąpił następnie do wojska, brał udział we wszystkich kampanijach za panowania Mikołaja I, 1851 wziął dymisyję w stopniu generała majora, poczem przez lat 20 podróżował po Europie i na Wschodzie, pisywał w języku francuskim artykuły do dzienników zagranicznych w obronie narodowości ruskiej; od lat kilku osiadły w Warszawie, zajmuje się studyjami historycznemi. Wydał między innemi: *Lettre d'un Ukrainien sur la Bosnie*“ (1861); „*La Russie aux Russes comme la Pologne aux Polonais*“ (1863); „*La question russo-polonaise*“ (t. r.); „*Projet sur les moyens à employer pour exterminer le culte Greco-russe dans les provinces Russes Occidentales* (t. r.); „*Teutons, Romans et Slaves*“ (1875) i in.

Sulu, archipelag na oceanie Indyjskim, liczący około 150 wysp, ma na przestrzeni 2,568 kilom. kw. około 200,000 m. (ob. dz. gł.). Główna wyspa archipelagu została zajętą 1876 przez Hiszpanów i przyłączoną do Filipinów, część jej jednak dotychczas pozostaje pod władzą krajowego sułtana.

Sumatra, jedna z wysp Sundzkich, ma w ogóle 442,430 kilm. kw. powierzchni i około 3,120,000 m., posiadłości zaś holenderskie obejmują 378,184 kilm. kw. i przeszło 2,520,000 m.

Sumner (Karol), mąż stanu amerykański; bijografiję jego wydał Pierce (2 t., 1877).

Sunderland, m. portowe w Anglii, ma (1876 r.) przeszło 110,000 m.

Sundzkie wyspy, mają w ogóle 1,630,434 kilm. kw. i około $25^3/_4$ mil. m., w tej liczbie 1,303,578 kilm. kw. i około 23 823,000 m. przypada na posiadłości holenderskie, podzielone na 15 rezydencyj.

Surowicze błony, są to cienkie, przezroczyste, białawe błony, pokrywające powierzchnię wewnętrzną takich jam, które nie posiadają żadnego otworu prowadzącego na zewnątrz, stanowią więc zamknięte worki surowicze. Każda S. b. ma dwie powierzchnie: jednę wolną, drugą połączoną z organem, jaki pokrywa. Najważniejsze S. b. są: otrzewna (ob.), opłucna (ob.), osierdzie (ob.), błona pokrywająca jamę mózgo - rdzeniową (arachnoidea ob.) i błony wyściełające powierzchnię wewnętrzną stawów. S. b. wydzielają nieznaczną ilość płynu lepkiego, ułatwiającego ruchy obu listków tych błon. Z chorób najważniejsze są zapalenia (oprócz wyrazów powyższych ob. synovitis).

Surrey, hrabstwo w Anglii, liczy około 1,092,000

m., z których przeszło 742,000 zamieszkuje w gminach, tworzących przedmieście Londynu, ob. dz. gł.

Süss (Edward), geolog ur. 1851 w Londynie, studyjował w Pradze i Wiedniu, 1882 został asystentem gabinetu mineralogicznego w Wiedniu, 1857 profesorem tamże, przyczem od 1860 członkiem korespondentem a 1867 członkiem zwyczajnym akademii, nadto był 1863—73 członkiem rady miejskiéj wiedeńskiéj oraz sejmu dolno-austryjackiego; wybrany 1873 do rady państwa, odznaczył się jako wyborny mówca lewicy. Wydał: „*Böhmische Graptolithen*" (1852); „*Brachiopoden der Kössener Schichten*" (1854); „*Brachiopoden der Hallstätter Schichten*" (1855); *Der Boden der Stadt Wien* (1862); *Charakter der Osterreichischen Tertiärablagerungen* (1866); „*Lagerung des Steinsalzes von Wieliczka*" (1868); *Die tertiären Landfaunen Mittelitaliens* (1871); „*Bau der italienischen Halbinsel*" (1872); „*Die Entstehung der Alpen* (1875); „*Die Zukunft des Goldes*" (1877) i in.

Sussex, hrabstwo w Anglii, ma około 417,500 mieszk.

Suworin (Aleksy), spółczesny publicysta rossyjski, zamieszkały w Petersburgu, spółpracownik rozmaitych czasopism, redaktor gazety *Russkij Mir*; wydał oddzielnie między innemi „*Russkjie zamieczatielnyje ludi*" (1866). Oprócz tego od 1871 wydaje „*Russkij kalendar*", zawierający cenne wiadomości statystyczne.

Swert (Julijusz de), słynny wiolonczelista, ur. 1843 w Leodijum w Belgii, kształcił się pod przewodnictwem swego ojca, kapelmistrza katedralnego tamże, w 10 r. życia odbywał podróże artystyczne po Belgii i Holandyi, przyczem zwrócił na siebie uwagę Servais'ego, wstąpił, poparty przez niego, do konserwatoryjum brukselskiego, które ukończył 1858 z pierwszą nagrodą, poczem udał się do Paryża, następnie do Szwecyi, Danii i Niemiec, wszędzie z wielkiém powodzeniem występował z koncertami; 1865 został kapelmistrzem teatru w Düsseldorfie, następnie w Weimarze, w końcu w Berlinie. Jako kompozytor, napisał kilka koncertów i pracuje nad operą *Albigensi*.

Świerzbiączka (*prurigo*), jestto przewlekłe zapalenie skóry, występujące w postaci guziczków wielkości główki szpilki, blado-różowego koloru, mocno swędzących. Po zdrapaniu zostają strupy krwawe, brunatno-czerwonego koloru. Oprócz guziczków występują również wzniesienia na skórze, a często i pryszcze. Ś. występuje na powierzchniach wyprostnych stawów. U osób dorosłych należy do chorób niewyleczalnych, u dzieci zwykle wyleczyć się daje letniemi kąpielami, mydłem szarem, tłuszczem, smołą i t. p.

Swieten (Gerard von), słynny lekarz, † 1772 (nie 1780 jak podano w gł. dz.) w Schönbrunn pod Wiedniem; życiorysy jego wydali Beer (1873) i Fournier (1877).

Święcicki (Paulin), poeta, dramaturg, powieściopisarz i lingwista, piszący pod pseudonimem *Stachurski Paulin*, ur. 1841 w Warszycy, w pow. machnowickim w gub. kijowskiej, † 1876 we Lwowie; nauki gimnazyjalne pobierał w Kamieńcu Podolskim, uniwersyteckie zaś w Kijowie, gdzie oddawał się z zamiłowaniem językom słowiańskim i etnografii, następnie przeniósł się do Galicyi, został nauczycielem gimnazyjum a w końcu szkoły realnej wyższej. Wydał kilka powieści i szkiców na tle życia i obyczajów ukraińskich, odznaczających się żywym i odrębnym kolorytem, jak: „*Przed laty*" (1866); „*Trójka*" (2 t., 1868); „*Opowieści stepowe*" (1871). Nadto redagował czasopisma: *Nowiny* (1867—69) i *Szkoła* (1871—72). Przytem ogłosił kilka prac lingwistycznych, mianowicie: „*Odmiana zaimków*" (1871) i „*Mowa ludzka, jej układ pierwotny i budowa*" (1873). Oprócz tego wydał: „*Wycieczkę do Pionin*" (1869), oraz napisał dramata: „*Posadnica Marta*" (na konkurs krakowski 1875, drukowany w *Przeglądzie polskim*, 1876) i tragedyję w 5 aktach „*Światosław Igorowicz*", przez komisyję konkursową warszawską 1876 zaleconą do grania. Ob. *Tyg. Illustr.* Nr. 69 (1877) i *Tyg. Powszech.* Nr. 27.

Święcicki (Julijan Adolf), współczesny pisarz, ur. 1849 w Kozienicach, po odbyciu nauk gimnazyjalnych w Warszawie, studyjował nauki historyczno-filologiczne w szkole głównej a następnie w uniwersytecie warszawskim. Obecnie jest urzędnikiem przy dr. ż. WW. i WB. Oprócz poezyj lirycznych, umieszczanych w czasopismach warszawskich, pomiędzy któremi odznacza się poemat większych rozmiarów „*Opętany*" (*Kłosy* r. 1876), oraz wielu artykułów krytycznych, napisał: „*Owładnej sile*", komedyja wierszem w 3 aktach; „*U wrót szczęścia*", dramat wierszem w 1 akcie; „*O poetach i poezyi arabskiej przed Mahometem*" (*w Biblijotece Warszawskiej* 1878 i oddzielnie t. r.) „*Przegląd literatury hiszpańskiej*" (*Bibl. Warsz.*, 1879); „*Najznakomitsi komedyjopisarze hiszpańscy*", studyjum literackie (*Ateneum* 1879) i in.

Świętochowski (Aleksander), spółczesny pisarz polski, ur. 1849 w Stoczku na Podlasiu, nauki gimnazyjalne odbywał w Siedlcach i Lublinie, uniwersyteckie zaś w szkole głównéj a następnie w uniwersytecie warszawskim, który ukończył 1870; 1875 wyjechał dla dalszych studyjów zagranicę i 1877 otrzymał w uniwersytecie lipskim stopień doktora filozofii, przedstawiwszy rozprawę: „*Ein Versuch die Entstehung der Moralgesetze zu erklären* (1877). Po powrocie do Warszawy został faktycznym redaktorem *Przeglądu Tygodniowego* do Sierpnia 1878, poczem w Grudniu t. r. objął redakcyję czasopisma *Nowin*, którą dotąd kieruje. Na polu literackiém wystąpił 1866 z artykułami w *Gazecie polskiej* i *Tygod. Ilustr.*; od 1870 był stałym spółpracownikiem *Przeglądu Tygodniowego*. Nadto pisywał do *Niwy*, *Ateneum* i *Tygodnia* (lwowskiego). Z artykułów pomieszczonych w czasopismach ważniejsze: „*O średniem wykształceniu kobiet*" (w *Przeg. tyg.* 1873); „*O wyższem wykształceniu kobiet*" (t. 1874); „*Dziedziczność charakteru*" (w *Tygodniu*, 1875); „*Filozofowie niewolnicy*" (tam. 1875); „*Dumania pesymisty*" (*Przeg. tyg.* 1876); „*O prześladowaniu djabła w Polsce*" (tamże 1877). Oddziel-

nie wydał: „*O powstawaniu praw moralnych*“ (1877); „*Wolter w stuletnią rocznicę jego śmierci*“ (1878). Nadto pod pseudonimem *W. Okońskiego* napisał dramaty: „*Niewinni*“ (*Przeg. Tyg.* 1875, osobno Warszawa 1876; 2 wyd. Kraków t. r.); „*Ojciec Makary*“ (Kraków t. r.); „*Antea*“ (*Prz. Tyg.* 1876 osobno przy *Niewinnych*, 1876); „*Na targu*“ (*Prz. tyg.* 1876); „*Za maską*“ (tamże 1876); „*Helvia*“ (tamże 1876); „*Poddanka*“ (tamże 1877); „*Piękna*“ (tamże 1878, osobno Warsz. 1878); „*Błazen*“ (*Nowiny*, 1878); oraz powiastki: „*Karol Krug*“ (*Nowiny*, 1878); „*Chawa Rubin*“ (1879); „*Damijan Capenko*“ (1879) i in.

Swinburne (Algeron Karol), poeta angielski, ur. 1837 r. w Londynie, przez czas długi przebywał we Włoszech. Wydał tragedyje: „*Atalanta in Calydon*“ (1864); „*Chastelard*“ (1865); „*Bothwell*“ (1874); „*Erechteus*“ (1876); dalej znakomite „*Poems and ballads*“ (1866); „*Songs of Italy*“ (1867, do Mazzini'ego); „*Songs befor sunrise*“ (1871, najlepszy jego utwór); „*Songs of two nations*“ (1875); „*Poems and ballads, second series*“ (1878). Nadto pisał szkice z historyi literatury, jak: „*William Blake*“ (1868); „*Essays and studies*“ (1875) i in.

Swińjin (Paweł), pisarz rossyjski, ur. 1787; ob. dz. gł.

Sybel (Henryk von), historyk niemiecki, urodz. 1817 w Düsseldorfie, był 1844 profesorem w Bonn, 1845 w Marburgu, 1847 członkiem heskiego zgromadzenia narodowego, 1850 deputowanym heskim na sejm państwowy w Erfurcie, 1856 profesorem i członkiem akademii nauk w Monachijum, założył tamże seminaryjum historyczne, został 1861 profesorem w Bonn, od 1874 dyrektorem archiwum państwowego w Berlinie; w latach 1862—64 i od 1871 jest deputowanym na sejm pruski i należy do stronnictwa narodowo-liberalnego. Wydał: „*Geschichte des ersten Kreuzzugs*“ (1841); „*Geschichte der Revolutionzeit 1789—95*“ (4 wyd., 4 t., 1876); „*Geschichte des Revolutionzeit 1795—1800*“ (t. 1 i 2, 1872—74); „*Oesterreich und Deutschland im Revolutionskrieg*“ (1868); „*Die Erhebung Europa's gegen Napoleon I*“ (1860); „*Prinz Eugen. von Savoyen*“ (1861); „*Die deutsche Nation und das Kaiserreich*“ (1863); „*Kleine historische Schriften*“ (2 t., 1863—69) i in. Od 1856 redaguje *Historische Zeitschrift.*

Sycylija, wyspa na m. Śródziemnem, ma na przestrzeni 532 m. kw. (29,241 kilom. kw.) przeszło 2,736,500 m. podług obliczenia 1876; w dz. głów. mylnie wydrukowano 23,924,000 m. (zam. 2,392,400, jak powinno być podług obliczenia 1861). Z całéj przestrzeni wyspy 58% zajęte jest pod pola, 25% pod łąki, 10% pod ogrody, 3% pod lasy i 4% znajduje się pod nieużytkami. Hodówla zwierząt jest na dość niskim stopniu, znajduje się jednak na wyspie 350,000 kóz i 700,000 owiec. Nauki i oświata ludowa od czasu zjednoczenia Włoch zrobiły dość znaczne postępy. Szkół wyższych, oprócz 3 uniwersytetów, jest 63, mianowicie: 8 licea, 32 gimnazyjów i 23 szkół technicznych; co się tyczy szkół ludowych, to na 1400 dzieci przypada 1 szkoła. 1874 r. wywieziono 183,5 mil. kilogr. siarki. Ogólna wartość wywozu wynosi 110 mil. lirów, przywozu zaś 70 mil. lirów. Do portów S. wpłynęło (1875): 3,667 okrętów, mających 783,320 ton objętości, i 33,794 statków nadbrzeżnych, mających 2,752,846 ton objętości.—Długość dróg żelaznych wynosi 380 kilm. System zepsucia ogólnego, na którym opierali Burboni swe rządy, tak głęboko zapuścił korzenie pomiędzy wszystkie warstwy narodu, że Mafija (ob.), związek tajemny, mający na celu opór przeciwko prawu i sprawiedliwości, szybko się rozszerzył i wzrósł potężnie. Dopiero prawo wyjątkowe, uchwalone przez izby 1875, i energiczne postępowanie prefekta Malusardi'ego potrafiły choć w części złe ukrócić.

Sydow (Teodor Emil von), geograf niemiecki, ur. 1812 w Freibergu, wstąpił 1830 jako porucznik do wojska pruskiego, był od 1833 r. nauczycielem geografii i sztuki wojskowéj w szkole 8 dywizyi, od 1843 r. członkiem komisyi egzaminacyjnéj wojskowéj, 1851 został kapitanem, 1860 jako major przyłączony był do sztabu generalnego, 1865 awansował na podpułkownika, 1867 został przewodniczącym wydziału geograficzno-statystycznego sztabu głównego; † 1873. Wydał wyborne karty ścienne części świata i Niemiec, oraz: „*Methodischer Handatlas*“ (4 wyd., 1870); „*Schulatlas*“ (28 wyd., 1876) i in.

Sypniewski (Felicyjan) † 1877 w Piotrowie pod Poznaniem.

Syr-Daryjski (*Syr-Darinski*), obwód w rossyjskiéj prowincyi Azyi środkowéj (Turkiestanie), ma na przestrzeni 7,808 mil kw. (429,930,4 w. kw.) około 1,240,000 m.; główne miasto Taszkient. Pod względem administracyjnym dzieli się na 7 powiatów: taszkiencki, aulicatyński, dziżakski, perowski, chodżencki, czemkeicki.

Syrakuzy, prowincyja w Sycylii, ma (1876) około 312,000 m., miasto zaś przeszło 23,000.

Syrski (Szymon), spółczesny przyrodoznawca, ur. 1829 we wsi Lubnie w Galicyi, uczęszczał do szkół w Jaśle i Przemyślu, studyjował medycynę w Krakowie, potem był urzędnikiem i lekarzem przy głównem towarzystwie francuskiem dróg żelaznych w Wilnie, następnie wyjechał do Wiednia dla uzupełnienia studyjów medycznych, zkąd 1864 r. udał się do Warszawy i brał udział przy *Encyklopedyi powszechnéj* (28 tomowéj), jako spółpracownik do nauk przyrodniczych i lekarskich. 1865 odbył podróż po Europie, poczem wrócił do Warszawy i starał się 1866 o docenturę zoologii w szkole główńéj, nie przyszło to jednak do skutku, otrzymał bowiem miejsce dyrektora muzeum historyi naturalnéj w Tryjeście; 1868 wysłany był przez rząd austryjacki z wyprawą naukową dla zawiązania bezpośrednich stosunków handlowych z Indyjami, Japoniją i Chinami i z powierzonego zadania świetnie się wywiązał. Po powrocie urządził na wystawie powszechnéj w Wiedniu słynną wystawę płodów morza Adryjatyckiego i akwaryjum; 1876 został profesorem zoologii w uniwersytecie lwowskim. Napisał wiele rozpraw z zakresu nauk przyrodzo-

nych, medycyny i t. d., drukowanych po czasopismach polskich, niemieckich i włoskich, z których ważniejsze: „*Fauna morza Adryjatyckiego*“ (1869); „*O medycynie europejskiéj w Japonii*“ (1870); „*O rolnictwie w Kochinchinie*“ (1874) a zwłaszcza „*Specyjalne sprawozdanie z wyprawy austro-węgierskiéj do Syjamu, Chin i Japonii*“ (1872). Ob. *Tyg. illustr.* N. 335 i 336 z 1874 r.

Syryja, *Syryjski wijalet* (Soristan), w Turcyi azyjatyckiéj, ma na przestrzeni 171,229 kilm. kw. około $2^1/_4$ mil. m., w téj liczbie 1,400,000 mahometan.

Szachy, por. jeszcze Helcina „*Gra w Sz.*“ (1877).

Szafarzyk (Jan), pisarz czeski i serbski, † 1876.

Szajnocha (Karol), historyk polski; zbiorowe wydanie jego pism wyszło staraniem redakcyi *Tyg. illustr.* w 10 tom. (1876—78), przy którem pomieszczono obszerny życiorys, napisany przez Kl. Kanteckiego.

Szaniecki (Jan Olrych), prawoznawca, ur. 1783; ob. dz. gł.

Szanser (Władysław), spółczesny pisarz polski, piszący pod pseud. *Ordon Władysław*, ur. ok. 1846 w Warszawie, kształcił się w szkole głównéj tamże, przeniósł się następnie do Lwowa, gdzie dotychczas przebywa. Oprócz drobnych wierszy i innych artykułów, pomieszczanych w czasopismach, wydał. „*Poezyje*“ (1869); „*Ktoby się spodziewał*“, humoreska (1873); „*Fijołki*“, nowella (1874) i in.; nadto napisał dramat „*Pojedynek*“ (1873) oraz przełożył Boccacia „*Dekameron*“ (1875).

Szapary (Władysław, hrabia), generał austryjacki, ur. 1831, rozpoczął służbę wojskową w kawaleryi, był 1855—62 adjutantem przybocznym cesarza, 1862 został dowódcą pułku huzarów, 1869 r. generał majorem i dowódcą brygady w Peszcie, 1874 feldmarszałkiem porucznikiem i dowódcą 20 dywizyi, na czele któréj podczas wojny okupacyjnéj w Bośnii tworzył lewe skrzydło. W początku Sierpnia otrzymał rozkaz posunięcia się na Zwornik, napotkał jednak pod Tuzlą na silny opór i zmuszony był cofnąć się do Doboj, gdzie kilkakrotnie odpierał napady powstańców. Po wzmocnieniu armii okupacyjnéj, mianowany dowódcą 3 korpusu, walczył pomyślnie, poczem w Październiku mianowany został dowódcą wojskowym w Temeswarze.

Szaraniewicz (Izydor), spółczesny historyk, ur. 1829 w Kozarze w Galicyi, studyjował we Lwowie, obecnie profesor historyi austryjackiéj w uniwersytecie lwowskim, dyrektor seminaryjum historycznego, członek komisyi egzaminacyjnéj, instytutu stauropigijańskiego we Lwowie i akademii umiejętności w Krakowie. Oprócz wymienionych w głównem dziele, oraz mnóstwa rozpraw historycznych, pomieszczanych w czasopismach polskich, ruskich i niemieckich, wydał: „*Starodawnyje halickije horody*“ (3 t., 1861—62); „*Istoria hałycko wołodymirskoj Rusi*“ (1863); „*Rys wewnętrznych stosunków Galicyi wschodniéj w drugiéj połowie 15 w.*“ (1869); „*O źródłach służących do głębszego poznania dziejów kraju ojczystego*“ (1870); „*Zaczątki słowiańskie u stoku Karpat*“ (1870); „*Rzut oka na beneficyja kościoła ruskiego za czasów Rzeczypospolitéj polskiéj*“ (1875); „*Geograficzesko-istoriczeskii statii*“ (1875); „*Krótki opis geograficzny i topograficzny austryjacko-węgierskiéj monarchii*“ (t. r.) i in.

Szász (Karol), pisarz madziarski, ur. 1829 w Nagy-Enyed, studyjował tamże, walczył w powstaniu 1848—9, poczem studyjował teologiję, był nauczycielem gimnazyjalnym w Nagy-Körös, następnie duchownym kalwińskim w Kézdi-Vásárhely, a potem w Kun-Szent-Miklós, 1865 był posłem na sejm węgierski, 1867 wstąpił do służby rządowéj w ministeryjum wyznań i oświecenia. Odznacza się na polu liryki i opowieści poetycznéj, nadto jako wyborny tłumacz arcydzieł obcych, zwłaszcza poezyj Goethego, dramatów Shakespeare'a, komedyj Molière'a i in.

Szczapow (A. P., t. j. Atanazy Prokopiewicz), historyk rossyjski, ur. 1830 r. w Irkucku, † 1876 tamże, nauki pobierał w seminaryjum duchownem w Irkucku i w akademii kazańskiéj, był do 1861 profesorem historyi rossyjskiéj w uniwersytecie kazańskim, poczem od 1863 powrócił do m. rodzinnego. Oprócz wymienionych w gł. dziele, wydał jeszcze „*Socialno-pedagogiczeskija usłowija umstwennago razwitija russkago naroda*“ (1869) i in.

Szczawiński, wojewoda brzeski, w dz. głów. opuszczono imię *Jakób*.

Szczawnica, zdrojowisko lecznicze; w r. 1875 odkryto nowe źródło *Jan*. S. stanowiła niegdyś część starostwa czorsztyńskiego, będącego kolejno w ręku rozmaitych osób, od 1828 własność Szalayów, z których ostatni *Józef Szalay*, umierając, zapisał ją 1876 na własność krakowskiéj akademii umiejętności. Opisy liczne; między innemi: Dietla, Eliasza (1870), Lutostańskiego (1874), Morawskiego, Szalaya, Trembeckiego, Zieleniewskiego i in.

Szczecin, m. głów. regencyi szczecińskiéj (około 696,000 m.) w Prusach, ma około 81,000 m.—Historyję miasta napisał Berghaus (1875), handlu zaś Th. Schmidt (1875).

Szczegłow (Mikołaj), naturalista rossyjski, mylnie wydrukowano w dz. gł. *Szczelgow*.

Szczepanowski (Stanisław), gitarzysta, † 1877 we Lwowie; życiorys w *Tyg. illustr.*, N. 120 z 1877 r.

Szczepański (Jan Julijan), ur. 1795 r. w Rozdole w Galicyi; ob. dz. gł.

Szczerbina (Mikołaj), poeta rossyjski, ur. 1821 w Taganrogu, † 1869 w Petersburgu; studyjował w uniwersytecie charkowskim, był urzędnikiem rządu gubernialnego moskiewskiego, następnie urzędnikiem do szczególnych poruczeń przy ministeryjum oświaty w Petersburgu. Zbiorowe wydanie jego utworów wyszło w 1874 r. p. t. „*Połnoje sobranie soczinienij*“. Porów. dz. główne.

Székely (Barthold), słynny malarz historyczny węgierski, ur. 1835 w Klausenburgu, studyjował w Wiedniu i Monachijum, zwiedził następnie Paryż, Brukselę, Antwerpiję, Amsterdam i t. d., poczem został profesorem rysunku i malarstwa w szkole sztuk pięknych w Peszcie. Z obrazów jego celniejsze: *Znalezienie zwłok Ludwika II pod Mohaczem*, *Dobocsy*, *Bitwa pod Mochaczem*, fresk z historyi

Karola VII (w muzeum narodowym w Monachijum) i in. Nadto odznaczył się jako wyborny ilustrator dzieł Eötvös'a, poezyj Petöfi'ego i in.

Szelewski (Adam Józef Kalasanty), pisarz religijny, † 1866 w Warszawie.

Széll (Koloman), mąż stanu węgierski, ur. 1842 w Rátót, studyjował w Peszcie i Wiedniu, wybrany 1867 posłem na sejm, był stale jednym z najczynniejszych członków sejmu krajowego i zarazem r. 1868—75 sekretarzem izby deputowanych. Za gabinetu Bittó wybrany był na członka i referenta komisyi do wypracowania planu uregulowania finansów węgierskich, poczem gdy gabinet ten wskutek fuzyi stronnictwa Deáka i Tiszy był zmuszony 1875 ustąpić, objął S. tekę finansów i na stanowisku tém przez zaprowadzenie wielkiéj oszczędności poprawił finanse węgierskie. W Październiku 1878 podał się do dymisyi, z powodu że koszta na okupacyję Bośnii uniemożliwiały przedsięwziętą przez niego reformę finansową.

Szembek (Piotr, hr.), generał polski, † 1866 r. w Siemianicach.

Szeptycki (Wincenty), generał polski, ur. 1782 w Liczkowicach nad Zbruczem na Podolu, † 1836 w Galicyi; syn Jana, generała adjutanta królewskiego, otrzymał staranne wychowanie, 1807 wstąpił do wojska polskiego, odbył z odznaczeniem się kampaniję hiszpańską, daléj walczył pod Wagram, Lipskiem, Reims i t. d. i awansował do stopnia pułkownika. Od 1814 służył w nowo utworzonéj armii polskiéj, jako dowódca gwardyi ułanów do r. 1818, w którym wziął dymisyję, osiadł na wsi, zajmując się, obok gospodarstwa, literaturą; pisał wierszem i prozą. 1830 wezwany do armii, mianowany był dowódcą gwardyi, potem generałem brygady; po upadku powstania osiadł w Galicyi. O życiu jego ob. *Tygod. liter.* lwowski N. 39 z 1862.

Szeptycki (Jan, hr.), spółczesny poseł jaworowski na sejm galicyjski, od 1870—73 członek austryjackiéj rady państwa, posiada w dobrach swych Przyłbice w Galicyi znaczny zbiór starożytności polskich, medali, rycin i t. d. oraz biblijotekę, zawierającą wiele rzadkich dzieł. Żonaty z *Zofiją hr. Fredrówną*, córką komedyjopisarza Aleksandra, zaszczytnie znaną z talentu malarskiego.

Szercl (Czieniek), lingwista, wydał jeszcze: „*Licznyja miestoimienija w sanskritskom jazykie*“ (1869); „*Ob imienach czislitelnych w indoewropejskoj otrasli*“ (1870); „*Kratkij zbornik tekstow na sławianskich narjeczjach*“ (1872); „*Srawnitelnaja gramatika sławianskich i drugich rodstwennych jazykow*“ (2 t., 1871—72); „*Sanskritskaja gramatika*“ (1874) i in.

Szermentowski (Józef), malarz, ur. 1840 w Bodzentynie w Kieleckiém, † 1876 w Paryżu; kształcił się w szkole sztuk pięknych w Warszawie, poczem wysłany, jako stypendysta, do Paryża, osiadł tamże. Malował głównie widoki krajowe, które zjednały mu wziętość i sławę, a także obrazy rodzajowe. Z obrazów jego celniejsze: *Kościołek wiejski*, *Staw w lesie*, *Stracone gniazdka*, *Kościół w Wadowicach*, *Młyn w lesie*, *Gwiazda zaranna*, *Wiatr biednemu w oczy*, *Lekcyja geografii* i in. O życiu ob. *Tyg. illustr.*, N. 39 z 1876 r.

Szigligeti (Edward), właściwie *Szathmary* (Józef), dramaturg węgierski, † 1878; był członkiem akademii węgierskiéj i towarzystwa Kisfaludy. Napisał przeszło 100 utworów dramatycznych. Ob. dz. głów.

Szir-Ali, *Szer-Ali*, książę czyli emir Afganistanu, ur. 1817; syn Dost-Mohammeda (ob.), po śmierci starszego swego brata Hajder-Alego został uznany następcą tronu i objął go po śmierci ojca 1863, do r. 1868 jednak prowadzić musiał zacięte walki z braćmi, występującymy jako pretendenci. Był to istny typ księcia wschodniego: samowolny, nieufny i chciwy,—za rządów jego kraj znacznie podupadł. Prowincyja Seistan została zajętą przez Persyję 1864—6, a Herat dążył do niezależności pod najstarszym synem S., Jakub-Chanem, który podstępnie przez ojca schwytany, więziony był 1874—7. Jakkolwiek pozornie w dobrych był z Angliją stosunkach, zamierzył 1877 r. rozpocząć z nią wojnę o odzyskanie prowincyj należących niegdyś do Afganistanu. W 1878 uległ S. wpływom Rossyj i przyjął posła rossyjskiego gen. Stoljetowa; Anglija, która naprózno od wielu lat domagała się przypuszczenia swego posła, wysłała poselstwo pod sir Chamberlainem, którego wszakże S. przez granicę nie przepuścił w październiku 1878. Wywołało to ze strony Anglii kroki wojenne, które bardzo rychło ukończyły się zupełném zniweczeniem armii afganistańskiéj i ucieczką S. ze stolicy. Wkrótce rozeszła się wieść o śmierci S., w początkach 1879 r., a następca jego, Jakub-Chan, pośpieszył zawrzeć pokój z Angliją, zgodziwszy się na wszystkie jéj warunki.

Szkocyja ma (1877 r.) wraz z wyspami na przestrzeni 1438,82 m. kw. (78,495 kilm. kw.) około 3,770,000 m. 1876 liczono 188,668 koni, 1,131,087 sztuk bydła rogatego, 6,989,719 owiec i 154,099 świń. Rybołostwem zajmuje się rocznie średnio 15,300 statków i 47,000 ludzi. Z nowszych prac geograficznych por. Rogersa „*Scotland, social and domestic*“ (1869); Hunnewella „*The lands of Scott*“ (1871); Murraya „*Handbook for Scotland*“ (3 wyd., 1873).

Szkrofuły cz. *zołzy* (*scrophulosis*), choroba ogólna organizmu, właściwa wiekowi dziecięcemu, charakteryzuje się ogólną skłonnością tkanek do zapaleń chronicznych, przeważnie w gruczołach limfatycznych, tkance łącznéj, skórze, błonach śluzowych, stawach i kościach. Zmiany w budowie naczyń limfatycznych (ob.) są zapewne pierwszą przyczyną tego ogólnego zboczenia w zmianie materyi, powodującego za najsłabszem pobudzeniem owrzodzenia, ropienia, rozpad drobnoziarnisty, zserowacenie, próchnienie kości i t. p. Rozróżniają dwie formy kliniczne S., jednę, gdzie odżywianie ma cechę powolną, gnuśną (S. *torpida*), i drugą, gdzie przemiana materyi zbyt przyśpieszona (S. *eretica*), istotnéj wszakże różnicy między temi formami nie ma. Oprócz niebezpieczeństwa grożącego dziecku z powodu saméj choroby, które rzadko śmierć za

sobą pociąga, groźną jest w S. szczególniéj możność wessania mas serowatych i wywołania ogólnéj gruźlicy (ob.). Przyczyny powodujące S. są niedostatecznie znane: dziedziczność, pochodzenie od rodziców syfilitycznych, gruźliczych, niedostateczne odżywianie, wilgotne mieszkania mają z pewnością ważny wpływ na wywołanie S. Leczenie zasadza się przedewszystkiem na zachowaniu dyjetetycznych i hygienicznych warunków, a oprócz tego na użyciu tranu i kąpieli słonych w Ciechocinku, Kreuznach, Druskienikach, Busku, Kissingen, Soden i t. p.

Szlachtowski (Jan Kanty), pisarz polski, ur. 1816 we Lwowie; o życiu ob. *Tyg. illustr.* N. 214 z r. 1872.

Szlagier (Kaźmierz), dyrektor teatru wileńskiego, ur. 1824 w Kowieńskiém, † 1877 w Inflantach. Kształcił się na uniwersytecie petersburskim, gdzie otrzymał stopień kandydata; po powrocie do Wilna zamierzył oddać się zawodowi dramatycznemu, i wystąpił w roli Hamleta, nie znalazłszy jednak powodzenia, został nauczycielem w gimnazyjum wileńskiém. W r. 1859 objął dyrekcyję teatru wileńskiego i prowadził go bardzo dobrze aż do jego zniesienia 1864 r., następnie był nauczycielem języka łacińskiego w Warszawie. Ogłaszał drobne poezyje oryginalne, sprawozdania z zakresu sztuk pięknych, przełożył „*Cykutę*“ Augiera (w *Kłosach*) i inne.

Szlávy (Józef), mąż stanu węgierski, ur. 1819 r. w Presburgu, po ukończeniu akademii górniczéj wstąpił 1843 do służby rządowéj, za udział w powstaniu 1848—9 wyrokiem sądu wojennego skazany na 5 lat ciężkiego więzienia, siedział od 1849—52 w Ołomuńcu, poczem ułaskawiony, przebywał lat kilka naprzemian w Presburgu lub w swoich dobrach; 1861 mianowany radcą namiestnictwa, został 1865 nadżupanem komitatu biharskiego, 1867 sekretarzem stanu w ministeryjum spraw wewnętrznych, po usunięciu się hr. Mikó objął tekę rolnictwa, handlu i przemysłu, poczem od Grudnia 1872 do Marca 1875 był prezesem ministrów.

Szląsk a) *pruski*, ma (1875) na przestrzeni 731,69 m. kw. (40,289 kilm. kw.) ok. 3,843,700 m. (5,253 na 1 m. kw.), w téj liczbie 825,000 Polaków, 55,000 Czechów i ok. 32,000 Łużycan, podług zaś wyznania około 1,760,500 ewangielików, 1,896,100 katolików, 3,860 innych wyznań chrześcijańskich i przeszło 46,000 żydów. Podług obliczenia z 1873 znajdowało się: 264,449 koni, 1,351,431 sztuk bydła rogatego, 2,143,763 owiec, 381,017 świń, 153,071 kóz oraz 138,792 ulów z pszczołami. 1876 wydobyto: 212,367,596 cent. węgli kamiennych, 8,709,762 cent. węgli brunatnych, 10,791,582 cent. rudy żelaznéj, 7,558,777 cent. rudy cynkowéj, 328,550 rudy ołowianéj i t. d. Produkcyja hutnicza 1875 r. wynosiła: 5,562,513 cent. surowca, 247,782 cent. ołowiu, 22,181 funtów srebra, 860,596 cent. cynku, 320 cent. niklu i t. d. Z zakładów naukowych, oprócz uniwersytetu w Wrocławiu, istnieje: szkoła kadetów, szkoła wojskowa, 32 gimnazyjów (17 ewangielickich, 12 katolickich i 3 mieszane), 9 szkół realnych, 5 szkół wyższych miejskich, 17 seminaryjów nauczycielskich (6 ewangiel. i 11 katolickich), 5 szkół rzemieślniczych i w. in.—Do sejmu niemieckiego wysyła Sz. 35 deputowanych. Z opisów geograficznych porów.: Adamy „*Die Provinz Schlesien nach ihren geographischen und statistischen Verhältnissen*“ (4 wyd., 1872); Schwarza „*Ortschaftsverzeichniss der Provinz Schlesien*“ (1875); Römera „*Geologie von Oberschlesien*“ (1870), z prac zaś historycznych: Grünhagena „*Schlesische Geschichte*“ (2 t., 1857); tegoż „*Wegweiser durch die schlesischen Geschichtsquellen bis 1550*“ (1876); tegoż „*Regesten zur schlesischen Geschichte*“ (2 wyd., 1877); Grotefenda „*Stammtafel der schlesischen Fürsten bis 1740*“ (1875) i in. – b) Sz. *austryjacki*. Nowego spisu ludności (od 1869 r.) nie było. Pod względem narodowości było 52% Niemców, 29% Polaków i 19% Czechów, pod względem wyznań: 72,400 ewangielików, 6,150 żydów i około 434,800 katolików. *Szkoły*: 3 gimnazyja, 2 gimnazyja realne, 4 wyższe szkoły realne, 3 seminaryja nauczycielskie, szkoła handlowa, 4 szkoły rzemieślnicze, 5 szkół wiejskich i 472 szkół ludowych.

Szlezwig-Holsztyn, prowincyja pruska, powiększona 1876 przez przyłączenie ks. Lauenburg, ma na przestrzeni 329,52 m. kw. (18,695 kilom. kw.) około 1,074,000 m., w téj liczbie około 150,000 Duńczyków. Podług obrachunku 1873 znajdowało się w Sz.: 137,084 koni, 708,812 sztuk bydła rogatego, 392,431 owiec, 163,874 świń, 32,946 kóz i 138,339 ulów. Do sejmu niemieckiego wysyła Sz. 10, do sejmu zaś pruskiego 19 deputowanych. Porów. „*Provinzialhandbuch für Schleswig-Holstein*“ (1875); Müllera i Bögera „*Ortschaftsverzeichnis von Schleswig-Holstein*“ (1873); von Ostena „*Schleswig-Holstein in geographischen und geschichtlichen Bildern*“ (2 wyd., 1877).

Szmery serca, ob. tony serca.

Szpaderski (Józef), pisarz religijny, † 1877; wydał jeszcze: „*Kazania*“ (3 t., 1875); „*Homilije i nauki niedzielne*“ (4 t., 1875—6). Życiorys w *Tyg. illustr.* N. 98 z 1877 r.

Szpik kręgowy v. *rdzeń kręgowy* (*medulla spinalis*), część ośrodków nerwowych (ob. nerwowy system) zawarta w kręgosłupie, mianowicie w jego kanale rdzeniowym. U góry przechodzi w rdzeń v. szpik przedłużony (ob.), u dołu kończy się stożkiem, od którego odchodzi nić końcowa. Jestto długi walec, złożony z dwóch połów, między któremi z przodu i z tyłu znajduje się bruzda podłużna. Po bokach z każdéj strony znajdują się również dwie bruzdy, w których tkwią przednie i tylne korzenie nerwów rdzeniowych. Bróździ te dzielą powierzchnię rdzenia na sześć pęczków, z których przednie przeprowadzają wrażenie czucia (ob.) i nazywają się *czuciowemi*, tylne *ruchowemi*. Zwierzchnia część rdzenia składa się z istoty białéj, jądro z szaréj. Co do budowy mikroskopowéj ob. nerwowy system. Środkiem rdzenia idzie cienki kanał, wysłany nabłonkiem słupkowym i będący przedłużeniem czwartéj komórki mózgu.

Szpik przedłużony v. *rdzeń przedłużony* (*medulla oblongata*), ob. mózgowie.

Sztulc (Wacław), poeta czeski, ur. 1814 w Kladnie w pobliżu Pragi, gdzie studyjował teologiję; zostawszy księdzem, był wikarym w Kwilicach, następnie spowiednikiem w zakładzie ociemniałych i w domu obłąkanych w Pradze, od 1848 do 1860 był katechetą gimnazyjalnym, następnie został kanonikiem i proboszczem wyszehradzkim. Działalność literacką rozpoczął S. przekładem „*Dumy o Żółkiewskim*“ Niemcewicza, poczém liczne utwory umieszczał w różnych czasopismach, między temi wiele przekładów z polskiego, jak np. „*Trzech Budrysów*“. Następnie wydał przekład „*Konrada Wallenroda*“ (1837 r.); zbiory oryginalnych poezyj lirycznych ogłosił pod tyt. „*Pomienky na cestach života*“ (1845 r.); „*Perly nebeske*“, „*Czeské dumy*“, „*Harfa Sionska*“ (1865—68). W ostatnich czasach ogłosił wyborne przekłady *Grażyny*, *Dziadów*, oraz w poprawném wydaniu *Wallenroda*. Przekłady te odznaczają się poszanowaniem oryginału i sumienną pracą, jako liryk S. zaleca się samodzielnością, rzewnością, uczuciem religijném i patryjotyczném, oraz udatną formą.

Sztundyści albo *Stundyści*, sekta religijna, założona przez Fil. Jak. Spenera w Niemczech pod nazwą *Braci chrześcijan*, istota któréj zasadza się na prowadzeniu nader surowego życia pod względem moralnym. Nazwa Sz., pochodząca od wyrazu *Stunde* (godzina), powstała ztąd, że członkowie sekty zgromadzali się w pewne godziny dla odbywania ćwiczeń duchownych. 1817 Sz. przybyli z Wirtenbergu na stepy czarnomorskie, gdzie najczynniejszym rozkrzewicielem sekty był pastor Bonekiemer. Syn jego, również pastor, wydał w Odessie w języku niemieckim dwa pisma o istocie nauki Sz. Około 1840 Sz. rozszerzyli się w Bessarabii i w gub. chersońskiéj dość licznie, nawet pomiędzy miejscowymi włościanami. Obecnie Sz. istnieją nadto w Anglii, Niemczech, Hollandyi, Stanach Zjednoczonych i w prowincyjach nadbaltyckich.

Sztyrmer (Ludwik), powieściopisarz, ur. 1809 w m. Płońsku, syn lekarza wojskowego, początkowe nauki odebrał w Siedlcach, następnie w korpusie kadetów w Kaliszu, poczem kształcił się w wyższych naukach wojskowych w szkole aplikacyjnéj w Warszawie i ostatecznie 1834—36 w akademii wojskowéj w Petersburgu; w końcu był generałem. Żona jego, pod któréj nazwiskiem ogłaszał swe pisma, *Eleonora* z Janowskich, ur. 1815 w Połocku. Ob. dz. gł.

Szujski (Józef), historyk i dramatopisarz, wydał jeszcze: „*Dwór królewicza Władysława*“, komedyja (1876); „*Maryna Mniszchówna*“, dramat (t. r.); „*Roztrząsania i opowiadania historyczne*“ (t. r.); „*Śmierć Władysława IV*“, dramat (t. r.); „*Trzecia żona Zygmunta Augusta*“ (1877) i in.

Szumski (Teofil), spółczesny powieściopisarz, zamieszkały w Galicyi, wydał między innemi: „*Niewolnicy serca*“ (1864); „*Na gruzach*“ (2 t., 1865); „*Ludzie dobrych chęci*“ (1868); „*Zmierzchy i świty*“ (1873); „*Z dróg zapomnianych*“ (1876), oraz przełożył z Carlena „*Rok zamężcia*“ (1874) i z Gerstäckera „*Regulatorzy w Arkanzas*“ (1876).

Szuwałow (Piotr, hr.), mąż stanu rossyjski, ur. 1827 w Petersburgu, wstąpił do służby wojskowéj, został 1860 r. podpułkownikiem i flügeladjutantem, 1862 pułkownikiem, 1864 generał-majorem kawaleryi. Przez czas pewien attaché wojskowy poselstwa w Paryżu, został 1862 dyrektorem wydziału w ministeryjum spraw zagranicznych, 1865 generał gubernatorem prowincyi Nadbaltyckich, 16 Kwietnia 1866, po zamachu na życie cesarza, naczelnikiem 3-go oddziału przybocznéj kancelaryi (szefem policyi). 1873 wysłany był w nadzwyczajnéj missyi do Londynu, dla uspokojenia gabinetu angielskiego co do wyprawy do Chiwy i polityki aneksyjnéj w Azyi Środkowéj. Skojarzył następnie małżeństwo księcia Edynburgskiego z w. księżniczką Maryją, jedyną córką cesarza Aleksandra i w Październiku został po Brunnowie posłem w Londynie. Na stanowisku tem odegrał ważną rolę, zwłaszcza w rokowaniach pomiędzy Rossyją i Angliją 1877—78. Jego głównie usiłowaniu zawdzięczyć należy zachowanie pokoju europejskiego po wojnie rossyjsko-tureckiéj, a to przez poddanie traktatu w San Stefano pod rozpatrzenie na zwołanym w tym celu kongresie berlińskim. Na kongresie tem Sz. był drugim przedstawicielem Rossyi i przeprowadził, na podstawie porozumienia z Salisburym, pomyślnie rokowania pokojowe, poczem wysłany był w poufnéj misyi do Wiednia i w końcu powrócił na swe stanowisko do Londynu.—Brat poprzedniego Szuwałow (Paweł, hr.), generał rossyjski, ur. 1830 r., po ukończeniu korpusu paziów wstąpił 1849 do wojska, walczył pod Inkiermanem i 1855 w Sewastopolu; 1859 r. mianowany flügeladjutantem, znajdował się, jako pełnomocnik wojskowy, w głównéj kwaterze armii francusko-włoskiéj w bitwach pod Magenta i Solferino, poczem przez kilka lat był dyrektorem wydziału w ministeryjum spraw wewnętrznych i brał udział w pracach nad uwłaszczeniem włościan, 1864 awansował na generał majora i został jednocześnie dowódcą pułku siemienowskiego, poczem od 1866 był szefem sztabu głównego wojsk okręgu petersburgskiego. 1873 został generał lejtnantem. W wojnie rossyjsko-tureckiéj, jako dowódca 2 dywizyi piechoty gwardyi, przyczynił się do odcięcia Osmana Paszy od Sofii (w Październiku 1877), poczem odznaczył się zajęciem ważnych pozycyj Arab-Konak i Taszkiren pod Bałkanami (w końcu Grudnia 1877), a zwłaszcza trzydniową bitwę pod Filipopolem (15, 16 i 17 Stycznia 1878).

Szwajcaryja. *Ludność* podług obliczenia z d. 1 Lipca 1876 r. wynosiła 2,759,854 (w téj liczbie 1,348,914 mężczyzn i 1,410,940 kobiet). W t. r. znajdowało się 106,000 koni, 993,290 sztuk bydła rogatego, 447,000 owiec, 375,000 kóz, 304,000 świń i 178,000 ulów pszczół. Rocznie produkuje się około 300,000 kilgr. kokonów jedwabnych. Długość drog żelaznych 1876 wynosiła 2,107 kilm.; stacyj telegraficznych było 1,053 (15,796 kilom. drutu), przyjęły one 2,887,033 depesz. Armija

czynna 1876 r. liczyła 119,448 ludzi, a mianowicie: sztab 620, piechota 98,188, kawaleryja 2,646, artyleryja 15,580, inżynieryja 2,285, służba sanitarna 887 i zarząd 292; landwera zaś 93,515 ludzi; z czego przypada na sztab 110, piechotę 81,617, kawaleryję 2,279, artyleryję 7,421, inżynieryję 1,484 i zarząd 604. Podług budżetu na 1876 r. dochody wynosiły 42,277,141 franków, wydatki zaś 43,462,625 fr., okazało się zatem 1,185,484 franków deficytu. Z pomiędzy dochodów najważniejsze pozycyje przedstawiały: cła (17,376,544 fr.) i dochód z poczt (14,845,824 fr.). Główniejsze zaś pozycyje wydatków stanowią: poczty i telegrafy (16,883,336 fr.) i siła wojskowa (15,361,384 fr.). Pod koniec 1876 stan majątkowy związku był: 31,344,147 fr. po stronie czynnéj i 31,124,917 fr. po stronie biernéj, czyli 219,230 fr. czystego majątku. Z nowszych prac geograficzno-statystycznych porów jeszcze: Berlepsch „*Die Alpen in Natur- und Lebensbildern*“ (4 wyd., 1873); tegoż „*Schweizerkunde*“ (2 wyd., 1875); Egli „*Neue Schweizerkunde*“ (6 wyd., 1877); tegoż „*Taschenbuch schweizerischer Geograpie, Volkswirtschaft und Kulturgeschichte*“ (2 wyd., 1878) i w. in.

Historyja. Odrzucony przez lud 12 Maja 1872 projekt do reformy ustawy przyjętym został 19 Kwietnia 1874 r. większością 142,004 głosów, poczem 29 Maja urzędownie ogłoszono nową ustawę. Zgromadzenie związkowe, zebrane na sesyję zimową 5 Października, przyjęło projekt nowéj organizacyi wojskowéj, mocą któréj armija związkowa ma się składać nadal z armii czynnéj (pierwsze 12 lat powołania, około 100,000 ludzi) i landwery. 7 Grudnia przyjęto nadto projekt o ślubach cywilnych. Nieporozumienia z kościołem katolickim nie ustawały, główny powód do nich dało samowolne oddzielenie przez biskupa bazylejskiego Lachata części swéj dyjecezyi (kantonu genewskiego) i powierzenie w niéj władzy proboszczowi Mermillod. Wybory 31 października 1875 do rady narodowéj wypadły, z małym wyjątkiem, w tym samym duchu co poprzedzające. Na 1876 r. prezydentem wybrany został Welti, twórca projektu organizacyi wojskowéj. Walka religijna uciszyła się, wiele jednak ważnych projektów, przyjętych przez radę narodową lub stanową, zostało odrzuconych przez lud. Do tego przyłączył się deficyt w budżecie związkowym, zaburzenia w Tessinie i chylenie się do upadku przedsiębierstwa budowy drogi żelaznéj przez górę św. Gotharda. Prezydentem na 1877 r. wybrany był J. Heer, na 1878 Schenk. Z powodu odmówienia przez wiele kantonów subwencyi na budowę drogi przez górę św. Gotharda rada narodowa i stanowa uchwaliły zasiłek $4^1/_2$ mil. franków z funduszów związku, przez co ukończenie przedsiębierstwa zostało zapewnionem. W końcu, z powodu kilku wypadków straszliwych zbrodni, przedstawiono projekt do nowéj reformy ustawy, a mianowicie przywrócenie kary śmierci. Porów. jeszcze: Hilty „*Vorlesungen über die Politik des Eidgenossenschaft*“ (1875); tegoż „*Oeffentliche Vorlesungen über die Helvetik*“ (1878); Planta „*Die Schweiz in ihrer Entwickelung zum Einheitsstaat*“ (1877) i w. in. Miaskowski „*Die Verfassung der Land, Alpen und Forstwirtschaft der deutschen Schweiz*“ (1878).

Szwecyja liczy na przestrzeni 8030,86 m. kw. (442,203 kilm. kw.) przeszło 4,424,700 m. (podług obliczenia z 31 Grudnia 1876), w téj liczbie około 27,000 Finnów, 6,600 Lapończyków i 1,800 żydów. Rolnictwo ciągle się wznosi, tak że od 1854 corocznie wywozi się zagranicę $1^1/_2$ mil. ton. zboża (1764 przywieziono z zagranicy 660,000 tonów zboża, od 1820 produkcyja miejscowa wystarcza na potrzeby krajowe). 1873 r. otrzymano w ogóle: 674,000 tonów pszenicy, 3,873,000 tonów żyta, 3,088,250 tonów jęczmienia, 8,723,100 tonów owsa, 440,850 ton. grochu, 9,685,000 tonów kartofli i 1,053,000 tonów roślin okopowych (buraków, rzepy i t. d.). Podług obliczenia 1873 znajdowało się: 455,907 koni, 2,181,394 sztuk bydła rogatego, 1,695,434 owiec, 121,840 kóz i 421,795 świń oraz około 100,000 reniferów. 1874 wydobyto w Sz. w 1213 kopalniach 21,692,998 cent. rudy żelaznéj, z 217 pieców wielkich otrzymano 7,575,388 cent. surowca i 137,390 cent. żelaza lanego a nadto w 64 giserniach 406,677 cent. żel. lanego. Oprócz tego w 303 fabrykach otrzymano 3,948,872 cent. żelaza sztabowego i w 265 fabrykach wyrobiono 1,345,013 cent. stali, blachy, gwoździ i t. p. Miedzi w t. r. otrzymano 22,574 cent., srebra 1,740 funtów, rudy cynkowéj 663,265 cent., węgli kamiennych 2,729,610 stóp kub., marmuru wartości 17,974 koron, rudy kobaltowéj 706 funtów i t. d. Przemysł w ostatnich latach znacznie się wznosi, 1874 znajdowało się 2,549 fabryk wszelkiego rodzaju, roczna produkcyja których wynosiła 146,869,249 koron, zatrudniały one 53,334 robotników (w téj liczbie 15,304 kobiet). Handlem r. 1874 zajmowało się 14,628 osób. Ogólna wartość wywozu 1875 wynosiła 206,552 mil. koron, przywozu zaś 268,066 mil. koron. Handel wspierany jest przez wybornie utrzymane drogi bite, długość których 1870 wynosiła 56,995 kilm. z 1524 stacyjami. Drogi żelazne miały w Maju 1877 r. 4,818 kilm. długości, linije zaś telegraficzne pod koniec 1876: 8,022 kilm. długości, w téj liczbie 91 kilm. linij podmorskich. Flota handlowa pod koniec 1875 liczyła 4,357 statków z 526,889 tonami objętości (w téj liczbie 2,438 statków nadbrzeżnych o 111,992 tonach). Liczba statków parowych 1874 wynosiła 649 o sile 723,018 koni. Z ogólnéj liczby 712,520 dzieci w wieku szkolnym 1871 pobierało naukę w szkołach ludowych 577,054. Koszt wychowania ludowego, ponoszony przez rząd i gminy, 1871 wynosił 3,777,250 koron.—Podług budżetu na 1876 dochody zwyczajne wynosiły 31,290,000 koron, nadzwyczajne 45,900,000 czyli razem z doliczeniem czystego dochodu z banku państwowego (900,000 koron) i nadwyżki w dochodzie z 1876 (8 mil. koron) 86,090,000 koron i na tyleż były projektowane wydatki, a mianowicie: 65,322,353 koron wydatki zwyczajne (1,619 mil. kor. etat obrony krajowéj, 8,7 mil. kor. wyznań i oświecenia), 11,476,647 kor. nadzwyczajne i 9,291,000 na umorzenie długu

państwowego, który pod koniec 1876 r. wynosił 176,169,737 koron (40,427,200 koron wewnętrznego i 135,742,537 koron zagranicznego) i był zaciągnięty głównie na budowę dróg żelaznych. Siła wojskowa Sz. składa się z armii czynnéj (wojsk zaciężnych, *värfavde*, i rozkwaterowanych *indelta*), landwery (*beväring*), milicyi gotlandzkiéj i towarzystw strzeleckich (liczących 1876: 18,310 ludzi). Armija czynna 1876 liczyła: 1,613 oficerów, 408 urzędników, 4,378 podoficerów, 1,417 muzykantów i 28,679 żołnierzy, razem 36,495 ludzi, 284 dział i 6,411 koni; rezerwy miały: 334 oficerów i 93,866 żołnierzy, razem 94,200 czyli w ogóle cała armija wraz z korpusem strzeleckim i milicyją gotlandzką: 3,124 oficerów, 418 urzędników, 4,577 podoficerów, 1,493 muzykantów i 148,358 żołnierzy, razem 156,570 ludzi, 258 dział i 6,411 koni. Flota wojenna 1877 r. składała się z 40 parowców o sile 5693 koni z 152 działami i 97 statków żaglowych z 218 działami i jest obsługiwana w ogóle przez 40,000 ludzi. Z nowszych prac geograficzno-statystycznych o Sz. ważniejsze: Dahlmanna „*Inledning till Sveriges physikaliska geographie*" (1857); Hofberga „*Illustreradt Sverige*" (1875); Agardha i Ljunberga „*Statsökonomisk statistik öfver Sverige*" (4 t., 1852—62); Thomée „*Statistik*" (1859—61) i w. in.

Historyja. Król Oskar zagaił pierwszy sejm 20 Stycznia 1873 r., na którym stronnictwo ludowe okazało się silniéj reprezentowaném niż na poprzedzającém. Odrzucono uchwalenie kosztów na koronacyję i zmiejszono listę cywilną króla o 100,000 tal. 14 Maja zawarto konwencyję monetarną z Danija, do któréj później przyłączyła się Norwegija. 1874 odrzucono projekt organizacyi armii. Na posiedzeniu 1875 projekt rządowy znowu odrzucono i przyjęto tylko projekt reorganizacyi floty. 11 Maja 1875 r. utworzono nowy gabinet de Geera, w skład którego weszły wszystkie stronnictwa, lecz i ten nie zdołał przeprowadzić reorganizacyi armii. Również i nowy projekt, przedstawiony sejmowi 1877, został przez izbę drugą znaczną większością głosów odrzucony. Z nowszych dzieł traktujących dzieje Sz. porów. jeszcze: Monteliusa, Hildebranda, Alina i in. „*Sveriges Historia*" (1878 i następ.); Nordenflychta „*Die schwedische Staatsverfassung*" (1861); Swederusa „*Schwedens Politik und Kriege in den Jahren 1808—1814*" (2 t., 1865—66); Hildebranda „*Das heidnische Zeitalter in Schweden*" (1873) i in.

Szypka, wąwóz w Bałkanach, na 1,400 metrów wzniesiony, nazwany tak od bułgarskiéj wsi *Szypka* (548 metr. nad p. morza), leżącéj przy południowym jego wyjściu. Z powodu nieźle utrzymanéj i łatwéj do przebycia drogi jest bardzo ważnym środkiem komunikacyjnym, tem bardziéj, że zbiega się w nim droga od Dunaju, przez Plewnę, Łowacz, Selwi z drogami od Ruszczuku przez Tyrnowę i od Szumli przez Eski Dżumach. Podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877—78 wąwóz Sz. zajęty został przez Rossyjan w początku Sierpnia, gdy zmuszeni byli cofnąć się z Rumelii, i w krótkim czasie ufortyfikowany. Od 21 do 26 sierpnia usiłował Sulejman Pasza zdobyć stanowiska rossyjskie, był jednak przez gen. Radeckiego z wielką stratą odparty. Również i nowa próba (9—17 września) okazała się bezskuteczną i armija turecka zmuszoną była zająć stanowisko wyczekujące i obserwacyjne. Gdy na początku stycznia 1878 r. Rossyjanie rozpoczęli na nowo kroki zaczepne, cała armija obserwacyjna turecka, licząca 32,000 ludzi, po zaciętym boju dostała się do niewoli. Por. Kanitza „*Donaubulgarien und der Balkan*" (t. 2, 1877).

Szyszko (Michał Bohusz), pisarz polski, † 1877 w pow. ihumeńskim.

Szyszło (Wincenty), spółczesny lekarz, ur. 1838 we wsi Wojukiszkach, w gub. wileńskiéj, studyjował medycynę w Moskwie, od 1870 osiadł w Warszawie, zajmując się praktyką lekarską a obok tego literaturą. Oprócz artykułów z zakresu filozofii i nauk przyrodzonych, zamieszczanych w czasopismach, wydał: „*Przegląd dziejów przyrody*" (2 t., 1872).

T.

Taaffe (Edward, hrabia), mąż stanu austryjacki, ur. 1833 w Pradze; wychowany był z obecnym cesarzem austryjackim, w 1857 r. wstąpił do służby rządowéj. 1861 został radcą namiestnictwa w Pradze, w 1863 r. naczelnikiem kraju w Salzburgu, 1867 ministrem spraw wewnętrznych, pod koniec tegoż roku wiceprezesem ministeryjum cislitańskiego, od Października 1869 do Stycznia 1870 był prezesem ministeryjum, od Kwietnia 1870 do Lutego 1871 powtórnie ministrem spraw wewnętrznych; w Maju 1871 został namiestnikiem Tyrolu. W październiku 1878 r. znów objął ster gabinetu i wydział spraw wewnętrznych. Jakkolwiek należy do stronnictwa wiernokonstytucyjnego czyli

centralistycznego, zgadza się jednak na ustępstwa autonomiczne.

Tabor (po turk. *thabur*), w armii tureckiéj oddział wojska, odpowiadający batalijonowi piechoty, na stopie wojennéj liczy 830 ludzi; 3 tabory składają 1 pułk a 8 kompanii (*beliuk*) 1 tabor.

Tacchini (Piótr), astronom włoski, ur. 1838 r. w Modenie, studyjował w rozmaitych uniwersytetach włoskich, poczem 1859 został dyrektorem obserwatoryjum w Modenie. Od 1863 zatrudniony przy obserwatoryjum w Palermo, zajmował się przeważnie badaniem objawów słonecznych; w celu systematycznego obserwowania słońca pod względem spektroskopijnym założył 1871 spólnie z Secchim włoskie towarzystwo spektroskopijne, w pamiętnikach którego pomieszczał większą część swych prac. 1874 obserwował w Indyjach przejście Wenery przez tarczę słońca. Porów. „*Il passaggio di Venere sul Sole dell' 8—9 dec. 1874, osservato a Muddapur*" (1875).

Taczanowski (Bronisław), spółczesny lekarz, praktykujący w Warszawie i ordynujący w szpitalu św. Jana Bożego; oprócz rozpraw pomieszczanych w czasopismach, wydał: „*O badaniu błony bębenkowéj*" (1866); „*Rys praktycznéj otijatryi*" (1869 r.); „*Laryngoskopija i rynoskopija*" (1871).

Tagancew (Mikołaj), spółczesny prawoznawca rossyjski, ur. 1840 w Penzie, studyjował prawo w uniwersytecie petersburgskim do 1868 i zagranicą, po powrocie docent prawa kryminalnego w Petersburgu, od 1871 profesor na téjże katedrze. Oprócz rozpraw pomieszczanych w czasopismach, wydał: „*O powtorenii prestuplenij*" (1867); „*Izsljedowania ob otwietstwiennosti małoletnich prestupnikow*" (1871 r.); „*Ustaw o nakazanijach*" (1873); „*O prestuplenijach protiw żizni*" (1873); „*Kurs ruskago ugołownago prawa*" (1874) i in.

Taganrog, m. w gub. ekaterynosławskiéj, liczy przeszło 48,000 m.

Taine (Hipolit Adolf), myśliciel francuski, wydał jeszcze: „*Les origines de la France contemporaine*" (3 t., 1877 i następ.).

Tamberlick (Henryk), śpiewak włoski, ur. 1820 r. (nie 1826, jak podano w gł. dz.), studyjował początkowo teologiję.

Tambowska gubernija, liczy (1875 r.) przeszło 2,262,000 m.

Tamburini (Antoni), śpiewak włoski, † 1876 r. w Nizzy.

Tanger, miasto marokańskie, liczy 20,000 m.

Tański (Józef), publicysta francuski, ur. 1805 r. w Warszawie.

Tapia (Don Eugenio de), pisarz hiszpański, † r. 1860; był w końcu członkiem komisyi prawodawczéj, generalnym dyrektorem wychowania i członkiem akademii; oprócz wymienionych w gł. dziele wydał jeszcze: „*Ensayos satiricos en prosa y verso*".

Tarczowy gruczoł (*glandula thyreoidea*), leży na przedniéj powierzchni szyi pod krtanią, składa się z dwóch zrazów bocznych, leżących na chrząstce tarczowéj krtani, i zrazu mniejszego, środkowego, położonego na tchawicy. T. g., bardzo bogaty w naczynia, składa się z drobnych, okrągłych, zupełnie zamkniętych pęcherzyków różnéj wielkości i objętych wspólną powłoczką. Znaczenie tego organu mało jest znane. Z chorób T. g. najważniejsze jest jego przerodzenie klejowate, przyczem dochodzi on nieraz do znacznych bardzo rozmiarów, zagrażających życiu, jestto t. n. *wole* (*struma*).

Tardieu (August Ambroży), lekarz francuski, † 1879 w Paryżu.

Tarent, miasto we Włoszech, ma (1876) przeszło 28,700 m. Porów. de Vincentiis „*Storia di Taranto*" (2 t., 1878).

Tarnopol, miasto w Galicyi, liczy przeszło 20,000 m. (w téj liczbie około 10,000 żydów).

Tarnowski (Stanisław, hr.) wystąpił 1876 r. w Warszawie z odczytami publicznemi „*O komedyjach Aleksandra Fredry*" (drukow. w *Bibl. Warsz.*, 1876), które miały niesłychane powodzenie, zarówno jak i następne odczyty „*O literaturze romantycznéj*" (1877) i „*O Panu Tadeuszu*" (1878). We Lwowie miał odczyty „*O upadku literatury polskiéj w XVIII wieku i powodach jéj odrodzenia za Stanisława Augusta*", w Poznaniu „*O znakomitych mężach wielkopolskich*" (1879). Oprócz tego ogłosił: „*O poezyi politycznéj, a w szczególności o pieśniach konfederackich z drugiéj połowy XVIII wieku*" i in. Monografije T., obok wysokich zalet, okazują wszakże słabą stronę, gdyż autor powoduje się zbyt często osobistemi sympatyjami, daje w nich wyraz przekonaniom społecznym swego stronnictwa, a przeciwników obrzuca lekceważeniem i wzgardą.

Tarnowski (Władysław, hr.), kompozytor muzyczny i poeta, † 1878 na morzu niedaleko brzegów Kalifornii, wracając z podróży na około świata. Jako poeta pisał pod pseudonimem *Ernesta Buławy*. Wydał: „*Poezyje Studenta*" (4 t., 1864—65); „*Krople czary*" (1865); „*Szkice helweckie i Talia*" (1868); „*Archiwum wróblewieckie*" (1869); „*Piołuny*" (1869); „*Izaak, mysteryjum*" (1871); „*Nowe poezyje*" (1872); „*Joanna Grey*", tragedyja (1874); „*Karlińscy*", tragedyja (1874). Życiorys w *Tygod. illustr.*, 1878 N. 132; porów. dz. gł.

Tasmanija, wyspa angielska, ma (1876 r.) około 105,500 m.; wartość przywozu 1875 r. wynosiła 1,186,000 f. szt., wywozu zaś 1,086,000; drogi żelazne miały t. r. 241 kilm. długości, nie licząc 27 kilm. będących w budowie, linije zaś telegraficzne 825 kilm. długości.

Tatarkiewicz (Jakób), rzeźbiarz, † 1854 (nie zaś 1804, jak przez pomyłkę wydrukowano w dz. gł.).

Tatomir (Lucyjan), pisarz polski, oprócz wymienionych w gł. dz. wydał jeszcze: „*Geografija ogólna i statystyka ziem dawnéj Polski*" (1868); „*O królu Kazimierzu Wielkim*" (1868); „*Przegląd najnowszych podróży i odkryć geograficznych*" (1869 r.); „*Obrazki geograficzne*" (1877).

Taurycka gubernija, liczy przeszło 747,000 m.

Tawastgusla gubernija, w w. ks. finlandzkiém, liczy przeszło 202,000 m.

Taylor (Bayard), pisarz północno-amerykański, † 1878 w Berlinie, gdzie był posłem Stanów Zjednoczonych.

Tchawica (*trachea*), wraz z *krtanią* stanowi rurę dla przeprowadzenia powietrza do płuc (ob.). *Krtań* leży na przedniéj powierzchni szyi, pod kością gnykową, gdzie u mężczyzn tworzy wyniosłość zwaną *grdyką* cz. jabłkiem Adama, zawiera także części przeznaczone do tworzenia głosu i składa się z chrząstek, więzów i mięśni. Chrząstki są: *tarczowa*, złożona z dwu połów, pod kątem z przodu się schodzących; *obrączkowa*, leżąca pod poprzednią, i *nalewkowe*, trójkątne piramidy, na chrząstce obrączkowéj siedzące, posiadają dwa wyrostki: głosowy i mięśniowy. Do chrząstek krtani należy również nagłośnia (ob.). Z więzów krtani, wiążących wszystkie chrząstki ze sobą i z przyległemi częściami, najważniejsze są *głosowe struny* (ob.), zawierające odstęp zwany *głośnią* (ob.). T. jest dalszym ciągiem krtani, leży przed przełykiem, po za wcięciem półksiężycowem mostka wchodzi do klatki piersiowéj, gdzie dzieli się na dwie gałęzie: *oskrzela*. Każde oskrzele, dochodząc do płuc (ob.), rozdziela się odpowiednio do liczby zrazów płucnych—prawe na trzy, lewe na dwie gałęzie, które wnikają w tkankę płucną i tam na coraz drobniejsze rurki się rozdzielają (ob. płuca). T. składa się z 16—24 poziomo nad sobą ułożonych pierścieni chrząstnych, z tyłu niepełnych. Brzegi sąsiednich pierścieni połączone są sprężystemi więzami. Powierzchnia wewnętrzna tchawicy wysłana jest błoną śluzową i nabłonkiem migawkowym.

Teichmann (Antoni), kompozytor muzyczny, † r. 1877.

Teirich (Walenty), rysownik i pisarz z zakresu sztuki, ur. 1844 w Wiedniu, † 1877; kształcił się w akademii sztuk pięknych w mieście rodzinnem, następnie odbył dłuższą podróż po Włoszech, Austryi, Niemczech, Holandyi, Belgii, Francyi i Anglii, przyczem gruntownie zapoznał się z renesansem włoskim i niemieckim; po powrocie 1868 r. został docentem, następnie profesorem w szkole przemysłowéj przy muzeum austryjackiém i zarazem docentem przy politechnice. Od 1872 r. wydawał „*Blätter für Kunstgewerbe*"; nadto ogłosił: „*Die moderne Richtung in der Bronze- und Möbelindustrie*" (1868); „*Die Ornamente aus der Blütezeit der italienischen Renaissance*" (1871); „*Marmorornamente des Mittelalters und der Renaissance in Italien*" (1874); „*Kabinet, im Auftrag Sr. Majestät des Kaisers Franz Joseph I entworfen*" (1874); „*Bronzen der italienischen Renaissance*" (1877).

Telefon. T. *Reissa* (ob. dz. gł.) mógł służyć jedynie do przesyłania tonów, stanowił przeto tylko T. muzyczny; podobnemiż były i niektóre inne urządzenia na podobnéj zasadzie oparte, jak np. T. *Graya* (1874). Dopiero Graham Bell urządził T. mogący przesyłać i dźwięki artykulowane, zatém głos ludzki. T. *Bella* zaleca się zarazem prostotą i nie wymaga wcale stosu galwanicznego, przesyłanie bowiem dźwięków polega na użyciu prądów indukcyjnych, wytwarzanych przez magnes. Naprzeciwko jednego bieguna magnesu stalowego znajduje się tafelka żelazna, bardzo cienka; głos wydawany w pobliżu téj blaszki wprawia ją w drganie, przez co ona naprzemian zbliża się i oddala od magnesu, sprowadzając tym sposobem zmiany w stanie magnetycznym pręta magnesowego, co w dalszym ciągu wywołać może prądy indukcyjne (ob.). Dla otrzymania takowych magnes w pobliżu blaszki otoczony jest szpulką owiniętą drutem, w którym właśnie prądy te wzniecają się; oba końce drutu otaczającego szpulkę dochodzą do drugiéj stacyi, gdzie obiegają podobnąż szpulkę otaczającą takiż sam magnes; zmiany w natężeniu prądu wywołują zmiany w natężeniu magnetyzmu magnesu, co się objawia ruchem drgającym obok niego umieszczonéj tafelki żelaznéj; ruch ten oczywiście jest zupełnie identyczny z ruchem tafelki pierwszéj i odtwarza dokładnie, pod względem wysokości i dźwięczności, głos, który na pierwszéj stacyi ruch ten wywołał. W T. zatém Bella przyrząd przesyłający głos i odbierający, czyli przesyłacz i odbieracz, urządzone są zupełnie jednakowo. Do lepszego przesyłania głosu służy lejek otwierający się naprzeciw tafelki drgającéj; lejek ten przy przesyłaniu głosu przykłada się do ust, przy odbieraniu go—do ucha. Całość ujęta jest w rękojeść drewnianą, łatwą bardzo do manipulacyi. Zewnętrznie zatém T. ten podobnym jest do tak zwanych T. sznurkowych, przedawanych dla zabawy dzieci, a polegających po prostu na przenoszeniu głosu przez sznur wyprężony.—Działanie T. Bella polega na zmianach w natężeniu prądu, powstających w skutek zmiany w położeniu tafelki drgającéj względem magnesu. W T. *Edisona*, którego zasadę, jak się zdaje, wskazał jeszcze 1874 Elizeusz Gray, prąd otrzymuje się ze stosu, dla otrzymania zmiany w jego natężeniu wprowadzonym jest w obieg prądu krążek węglany: za pośrednictwem lejka mówi się naprzeciwko tafelki, którą głos wprawia w drganie; tafelka dotyka krążka ebonitowego (z gumy stwardniałéj), po za którym znajduje się blaszka platynowa, daléj opowiedziany krążek węglany (ze zbitéj sadzy naftowéj), i znów blaszka platynowa. Po za nią jest tłok, który za pomocą szruby z drugiéj strony umieszczonéj można mniéj lub więcéj naciskać;—całość ujęta jest w stosowną rękojeść i stanowi przesyłacz. Od jednego bieguna stosu drut dochodzi do jednéj tafelki, od drugiego idzie do drugiéj stacyi, gdzie przechodzi przez odbieracz, wraca do pierwszéj stacyi i dochodzi do drugiéj blaszki platynowéj. Tafelka drgająca za pośrednictwem krążka ebonitowego wywiera już silniejszy już słabszy nacisk na krążek węglany, przez który prąd od jednéj do drugiéj blaszki platynowéj przechodzi; rozmaitość ta ciśnienia wywieranego na krążek powoduje zmiany w jego przewodnictwie, przez co prąd staje się już silniejszym już słabszym. Odbieracz urządzony jest podobnie jak w T. Bella, zmiany zatem w natężeniu prądu objawiają się w przyciąganiu jego tafelki drgającéj, która przeto odtwarza dokładnie ruch tafelki pierwszéj, zatém i głos, który jest źródłem tego ruchu.—Zarówno T. Bella jak i Edisona uległy już różnym przeistoczeniom i ulepszeniom; zresztą potrzebnym jest tylko jeden drut, bo drugi, podobnie jak w telegrafie, zastą-

piony być może przez ziemię. Za pomocą T. rozmawiać można w znacznéj bardzo odległości, 250—300 kilometrów, a podobno i na znacznie większéj; miała się nawet powieść rozmowa przez drut atlantycki. Wprowadzeniu T. w użycie zresztą stoją na zawadzie różne jeszcze przeszkody, w obrębie miast wszakże nadaje się bardzo dobrze do komunikacyi wewnętrznéj i w Ameryce, a nawet w Europie w wielu miastach jest już T. zaprowadzony do użytku publicznego.—Por. Du Moncela „*Le téléphone, le microphone et le phonographe*“ (1878); Boguskiego „*Najnowsze postępy fizyki*“ (Warsz. 1878).

Telegraf. Długość linij telegraficznych 1876 wynosiła: w Europie 1,058,411 kilm., na całéj zaś kuli ziemskiéj 1,650,000 kilm.; liczba podanych w tymże roku depesz była: w Europie 80,697,450 (w 26,958 biurach), na całéj zaś ziemi 105,000,000 (w 37,000 biurach). Długość 149 T. podmorskich wynosiła 1877 w ogóle 59,547 mil morskich.

Teliga (Karol), teolog polski, ur. 1808 w Bielinach, w Sędomierskiém; był rektorem uniwersytetu krakowskiego w latach 1864, 68 i 72; członek akademii umiejętności. Ob. dz. gł.

Tellkampf (Jan Ludwik), ekonomista, był od r. 1871 członkiem sejmu niemieckiego, w którym należał do stronnictwa narodowo-liberalnego; † 1876.

Temeszski komitat, w Węgrzech, liczy (1876) po nowym rozdziale komitatów na przestrzeni 129,6 m. kw. austr. (7,136 kilm. kw.) około 412,000 m.

Tempel (Ernest Wilhelm Leberecht), astronom; jako Niemiec był 1870 wydalony z Francyi i udał się do Włoch, gdzie pracował początkowo przy obserwatoryjum w Medyjolanie a następnie w Arcetri pod Florencyją.

Tenerani (Piotr), słynny rzeźbiarz włoski, urodz. 1796 r. w Torano pod Carrarą, uczeń Canovy, późniejsze jednak jego prace okazują wpływ Thorwaldsena, był w końcu prezydentem akademii sztuk pięknych w Rzymie i dyrektorem zbiorów publicznych; † 1859 tamże. Z prac jego najcelniejsze: *Wenus ranna cierniem róży*, *Zemglała Psyche*, *Anioł sądu ostatecznego*, *Zdjęcie z krzyża* (płaskorzeźba) i inne.

Tennyson (Alfred), poeta angielski. Zbiorowe wydanie jego dzieł wyszło w 12 t. (1877); dramat T. „*Queen Mary*“ przełożył na język polski Józef z Mazowsza (Wojciechowski), „*Ginewrę*“ A. Pajgert.

Teramo, prowincyja włoska w Abruzzach, ma 8,325 kilm. kw. i (1876) około 251,000 m.; m. główne także *Terano*, nad rz. Tordina, liczy przeszło 20,000 m.; stolica biskupa.

Tergakazow (Arzas), generał rossyjski, ur. 1819 w gub. tyfliskiéj, syn wyższego duchownego ormijańskiego, wstąpił 1837 do wojska, od 1841 stale przebywa na Kaukazie; 1865 został generał majorem, 1876 generał lejtnantem i dowódcą 38 dywizyi, na czele któréj walczył podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877—78. Początkowo dowodził lewem skrzydłem armii wkraczającéj do Armenii, 30 Kwietnia zajął twierdzę Bajezyd, przez Diadin udał się pod Erzerum, 16 czerwca rozbił Mehemeda Paszę pod Zejdekan, 21 i 22 t. m. nawzajem był rozbity przez Muktara Paszę pod Elbar. Jednocześnie pozostawione przez niego oddziały w Diadin i Mecz Kilissa zostały rozproszone a załoga Bajezydu oblężoną w cytadeli. Pomimo to T. uratował się śmiałym marszem przez wzgórza Igdyr i 10 lipca, odniosłszy świetne zwycięstwo, zdeblokował Bajezyd. Następnie utrzymał się w Igdyrze przeciwko Izmaelowi Paszy i w Październiku wziął udział w bitwie pod Dewe Bojun.

Tessarczyk (Antoni), pisarz polski, ur. 1799 r. w Krakowie, † 1869 tamże.

Tetmajer (Karol), pisarz polski, ur. 1784, † 1875 w Krompach na Śpiżu; ob. dz. gł.

Tetmajer (Józef), matematyk, ur. 1804 w Czermny, w obw. jesielskim w Galicyi, po ukończeniu szkół wstąpił do wojska polskiego i był oficerem sztabu generalnego; po 1831 emigrował do Francyi; członek akademii umiejętności krakowskiéj. Ob. dz. gł.

Texas, stan Ameryki północnéj, liczy (1875) ok. 1,275,000 m. (w téj liczbie około 254,500 kolorowych). Historyję napisał Baker (1873).

Tętniak (*aneurysma*), rozszerzenie mniéj lub więcéj obszerne jakiejkolwiek tętnicy, powstające w skutek zmian chorobnych jéj ścianek, najczęściéj procesu ateromatycznego (ob.). Różne rodzaje tętniaków są: *walcowate*, kiedy rozszerzenie tętnicy w pewnym jéj odcinku jest jednostajne, *wrzecionowate*, *gałęziste*, jeżeli większa liczba małych tętnic, obok siebie umieszczonych, ulega rozszerzeniu i wężykowatemu skręceniu. Następstwa T. zależą przedewszystkiem od ważności zajętéj tętnicy, wywołują one znaczny ucisk otaczających organów, zapalenie i pękają, powodując śmiertelne krwotoki. Leczą się przez ucisk, podwiązanie, wstrzykiwanie środków wywołujących zakrzepy i t. d.

Than (Maurycy), malarz, ur. 1828 w kom. baczskim w Węgrzech, studyjował początkowo prawo, następnie poświęcił się malarstwu, odbył kampaniję 1849, poczem kształcił się w akademii sztuk pięknych w Wiedniu. Odbywszy podróż po Niemczech i Belgii, wymalował 1856 r. w Paryżu wielki obraz *Bitwa pod Mohaczem*; następnie przez 3 lata przebywał w Rzymie, gdzie wykonał kilka obrazów, jak *Odyseusz i Nausika*, *Odyseusz i Pentezyleja* i in.; od 1859 osiadł w Peszcie i tutaj wymalował wiele obrazów kościelnych, portretów, obrazów historycznych i t. d.

Thayer (Aleksander Wheelock), pisarz amerykański, ur. 1817 w South Natick (Massachusetts), studyjował do 1848 w Cambridge, poczem był asystentem przy biblijotece uniwersyteckiéj, a następnie profesorem uniwersytetu. Powziąwszy zamiar skreślenia bijografii Beethovena odbył 1846—51, 1854—6 oraz 1858 i następ. podróż do Niemiec; od 1860—61 zatrudniony przy poselstwie amerykańskiém w Wiedniu, został 1865 konsulem Stanów Zjednoczonych w Tryjeście, gdzie dotychczas przebywa. Oprócz licznych artykułów w rozmaitych czasopismach, wydał: „*Signor Masoni and other papers of the late J. Brown*“ (1862); „*Chronologisches Verzeichnis der Werke L. von Beethovens*“ (1865);

„*Życie L. von Beethovena*“ (t. 1—2, 1866—72; t. 3 w druku; w języku angielskim oraz w przekładzie niemieckim); „*Ein kritischer Beitrag zur Beethoven Literatur*“ (1877) i in.

Theuriet (Andrzéj), poeta i nowelista francuski, ur. 1833 w Marly le Roi (dep. Seine-et-Oise), studyjował prawo w Paryżu, poczem wstąpił do służby rządowéj i obecnie jest wyższym urzędnikiem w ministeryjum finansów. Na pole literackie wystąpił w *Revue de Paris*, poczem umieszczał swe utwory i w *Revue des deux Mondes*, między innemi zbiór poezyj „*In memoriam*“ (1857), nowelę „*Abbé Daniel*“ (1862) i in. Oddzielnie ogłosił: zbiory poezyj: „*Le chemin des bois*“ (1865; 2 wyd., 1877 r.) i „*Le bleu et le noir, poëmes de la vie réelle*“ (1873); daléj dramat „*Jean Marie*“ (1869; 2 wyd., 1872); komedyję „*La vieille maison*“ (1877) oraz powieści: „*Nouvelles intimes*“ (1870); „*Mademoiselle Guignon*“ (2 t., 1874); „*Le mariage de Gérard*“ (1875); „*La fortune d'Angèle*“ (1876); „*Raymonde*“ (1877); „*Le filleul d'un marquis*“ (1878) i in.

Thiers (Ludwik Adolf), historyk i mąż stanu francuski, † 1877 w St. Germain en Laye; bijografiję T. napisał Eggenschwyler (1877); por. jeszcze Simona „*Le gouvernement de M. T.*“ (2 t., 1878).

This (Aleksander), prawnik polski, ur. 1804 r. w Jeziornéj pod Warszawą, † 1846 w Paryżu. Kształcił się w liceum i uniwersytecie warszawskim, wstąpił do służby sądowéj i ostatnio był prokuratorem senatu i członkiem komisyi do przejrzenia praw cywilnych królestwa polskiego. Wraz z Janem Kantym Wołowskim wpłynął na ustalenie jurysprudencyi krajowéj. Był jednym z założycieli i redaktorów „*Themidy polskiéj*“, w któréj zamieścił mnóstwo ważnych rozpraw. Drukował téż wiele prac w czasopismach francuskich i osobno ogłosił: „*Dernier mot sur le pouvoir social*“ (Paryż 1836); „*Code civil de l'empire de Russie*“ (t. 1841); „*Précis des notions historiques sur la formation du corps des lois russes*“ (Peters. 1833).

Thöl (Jan Henryk), prawnik niemiecki, ur. 1807 w Lubece, był od 1830 docentem a od 1837 profesorem prawa w Getyndze, 1842 przeszedł do Rostocku, 1849 wrócił do Getyngi. T. położył zwłaszcza zasługi pracami nad prawem handlowém i wekslowém, mianowicie dziełem „*Das Handelsrecht*“ (2 t., 1841—48; t. 1, 5 wyd., 1875—76, t. 2, 3 wyd. 1873); nadto wydał: „*Volksrecht, Juristenrecht*“ (1846); „*Einleitung in das deutsche Privatrecht*“ (1851); „*Ausgewählte Entscheidungsgründe des Oberappellationsgerichts der vier freien Städte Deutschlands*“ (1857); „*Zur Geschichte des Entwurfs eines allgemeinen deutschen Handelsgesetzbuchs*“ (1861); „*Protokolle der Leipziger Wechselkonferenz*“ (1866) i in.

Tholuck (Fryderyk August Gottreu), teolog niemiecki, † 1877 r. w Halli; bijografiję jego napisał Köhler (1877).

Thomas (Jerzy Henryk), generał amerykański, † 1870 r. w San Francisco, gdzie był dowódcą wojskowym.

Thomsen (Chrystyjan Jürgensen), archeolog duński, ur. 1788 r. w Kopenhadze, zajmował się handlem, przyczem gorliwie poświęcał się numizmatyce, archeologii i historyi sztuki i zgromadził zbiór monet i starożytności; 1816 został sekretarzem komisyi do zabezpieczenia starożytności i jednocześnie objął zarząd nad założoném świeżo muzeum starożytności północnych; 1832 został inspektorem a 1842 dyrektorem zbioru monet i medali, 1839 r. inspektorem galeryi obrazów, 1847 przełożonym muzeum etnograficznego, wreszcie 1861 dyrektorem wszystkich zbiorów odnoszących się do starożytności północnych; † 1865 r. Główną zasługą T. jest rozróżnienie czasów przedhistorycznych na wiek kamienny, brązowy i żelazny.

Thomsen (Karol Wyville), naturalista angielski, ur. 1830 w Bonsyde w Linlithgowshire, od 1845 r. studyjował medycynę w Edynburgu, od 1850 rozpoczął wykłady botaniki, gorliwie przytem zajmował się badaniami nad zwierzętami niższych organizmów i nad historyją ich rozwoju; 1853 r. został profesorem nauk przyrodzonych w Cork, 1854 w Belfast. W tym czasie rozpoczął badania nad kopalnemi i żyjącemi lilijowcami. Z jego podniety przedsięwziął rząd od 1868 kilka ekspedycyj naukowych w celu zbadania głębin morskich, które wydały wielkie rezultaty dla geografii fizycznéj i zoologii; 1870 został profesorem nauk przyrodzonych w Edynburgu. Wydał: „*The deapths of the sea*“ (2 wyd., 1873); „*The voyage of the Challenger, the Atlantic*“ (1877), będące rezultatem wyprawy trwającéj półczwarta roku.

Thoren (Otto von), słynny malarz, ur. 1828 r. w Wiedniu, został 1846 r. oficerem, odbył kampaniję węgierską 1848, poczem przez czas dłuższy przebywał w Wenecyi; od 1857 poświęcił się wyłącznie malarstwu i przez lat kilka studyjował w Brukseli; od 1860 osiadł w Wiedniu. Z prac jego celniejsze: *Portret cesarza Franciszka Józefa na koniu*, *Śmierć Gustawa Adolfa*, *W pobliżu wilka*, *Woły węgierskie pędzone pod wiatr do domu*, *Woły w pługu*, *Oracze normandscy* i in.

Thoresen (Anna Magdalena), z domu Kragh, poetka duńska, ur. 1819 w Fredericyi, wyszła za pastora norwegskiego T., przebywa w Bergen. Z prac jéj, odznaczających się gruntowną znajomością obyczajów i zwyczajów ludu wiejskiego, oraz głęboką miłością narodu i dzikiéj natury kraju, celniejsze: „*Digte af en Dame*“ (2 t., 1860); „*Fortällinger*“ (1863); „*Signes Historie*“ (1864); „*Solen i Siljedalen*“ (1868); „*Billeder fra Vystkysten of Norge*“ (1872); „*Nyeve Fortällinger*“ (1873); „*Liesbilleder*“ (1877).

Thornbury (Jerzy Walter), poeta i pisarz angielski, ur. 1828 w Londynie, † 1876; na pole literackie wystąpił 1845 w *Bristol Journal*, poczem przeważnie pomieszczał swe prace w *Athenaeum*. Wysoki talent okazał w zbiorach poezyj: „*Songs of Cavaliers and Roundheads*“ (nowe wyd., 1860); „*Two centuries of song*“ (1867); „*Historical and legendary ballads and songs*“ (1875); nadto odznaczył się siłą przedstawienia i wyborną charakterystyką w romansach: „*Every man his own trumpeter*“ (3 t.,

1858); „*Ice-bound*“ (3 t., 1861); „*True as steel*“ (3 t., 1863); „*Wildfire*“ (3 t., 1864); „*Tales for the marines*“ (1865); „*Haunted London*“ (1865); „*Great-heart*“ (3 t., 1866); „*The vicar's courtship*“ (3 tomy, 1869) i „*Old stories retold*“ (1869). Nadto wydał: „*Lays and legends of the New World*“ (1851 r.); „*Shakspere's England during the reign of Elizabeth*“ (2 t., 1856); „*Art and nature at home and abroad*“ (2 t., 1856); „*British artists from Hogarth to Turner*“ (2 t., 1861); „*Life of J. M. W. Turner*“ (2 t., 1861); „*Life in Spain*“ (2 t., 1859); „*Turkish life and character*“ (2 t., 1860); „*Tour round England*“ (2 t., 1870); „*Old and new London*“ (2 t., 1873—4) i in.

Thouar (Piotr), zasłużony pisarz włoski, ur. 1809 w Florencyi, † 1861; początkowo korektor w drukarni, założył 1831 czasopismo *Il nipote di Sesto Cajo Baccelli*, poczem był spółpracownikiem czasop. *La guida dell'educatore*, po upadku którego począł wydawać pismo *Giornaletto del popolo*, zmienione później w *Lettura di famiglia;* od 1860 przełożony szkoły miejskiéj we Florencyi. T. odznaczył się zwłaszcza jako pisarz dla młodzieży i ludu; z prac jego celniejsze: „*Saggio di racconti* etc.“ (2 wyd., 1850); „*Racconti pei fanciulli*“ (5 wyd., 1861); „*Racconti pei giovinetti*“ (1860); „*Nuovi racconti per la gioventù*“ (3 wyd.); „*Racconti popolari*“ (nowe wyd., 1861); „*La famiglia e la patria*“ (1848) i inne.

Thudichum (Fryderyk Wolfgang Karol), uczony prawnik niemiecki, ur. 1831 r. w Büdingen w Heskiém, studyjował od 1849—52 w Giessen, od 1858 docent tamże, został 1862 profesorem w Tübingen. Wydał: „*Die Gau- und Markverfassung in Deutschland*“ (1860); „*Der altdeutsche Staat*“ (1862); „*Rechtsgeschichte der Wetterau*“ (t. 1, 1867); „*Das Verfassungsrecht des Norddeutschen Bundes und des Deutschen Zollvereins*“ (2 cz., 1869—70); „*Deutsches Kirchenrecht des 19 Jahr.*“ (2 t., 1877).

Thullie (Wincenty), pisarz dramatyczny polski, ur. 1789 we Lwowie, † 1868 tamże; ob. dz. gł.

Tidemand (Adolf), malarz rodzajowy norwegski, ur. 1814 r. w Mandal, kształcił się w Kopenhadze, Düsseldorfie, Monachijum i we Włoszech, † 1876 w Chrystyjanii. Z prac jego odznaczają się zwłaszcza wyborne obrazy z życia ludu norwegskiego.

Tigri (Józef), pisarz włoski, ur. 1806 r. w Pistri, wstąpił do stanu duchownego, poświęcił się jednak wyłącznie naukom i około 1830 roku założył instytut naukowy, którym kierował do 1850. 1861 odbył podróż po Europie, poczem został inspektorem szkół w Pistoi i biblijotekarzem tamtejszéj biblijoteki. Wydał: poemat dydaktyczny „*Le selve*“ (1844; 2 wyd. 1868); „*Canti popolari toscani*“ (r. 1856); daléj powieści i romanse: „*Il montanino toscano*“ (1860); „*La selvaggia de' Vergiolesi*“ (1870; 2 wyd. 1876); „*Volontario e soldato*“ (1872) i in.

Tischendorf (Lobegott Fryderyk Konstanty), krytyk biblijny, † 1874.

Tissot (Wiktor), spółczesny pisarz francuski, napisał kilka dzieł tyczących się wewnętrznych stosunków Niemiec, odznaczających się żywością opowiadania i bystrością spostrzeżeń, częstokroć jednakże płytkością poglądów, jak: „*Prusacy w Niemczech*“ (przekład polski 1876); „*Podróż po zaborach Pruskich*“ (1876); „*Wiedeń i Wiedeńczycy*“ (1878) i inne.

Tisza (Koloman), mąż stanu węgierski, 1875 r., gdy stronnictwo Deaka rozpadło się, utworzył z lewego środka i większéj części Deakistów stronnictwo liberalne, które, ponieważ stanowiło większość w sejmie, objęło rządy. T. początkowo w ministeryjum Wenkheima objął tekę spraw wewnętrznych, w październiku jednak, gdy stronnictwo jego odniosło świetne zwycięztwo w sejmie, stanął na czele gabinetu, którym w najtrudniejszych okolicznościach zręcznie kierował; przeprowadził 1877 ugodę z ministeryjum cislejtańskim i łagodził wzburzone umysły z powodu chwiejnéj polityki wschodniéj Andrassy'ego. Również otrzymał zwycięstwo przy wyborach 1878 r., połączona bowiem opozycyja liczyła zaledwo 100 głosów. Z powodu jednak polityki wschodniéj a zwłaszcza zaś okupacyi Bośnii i Hercegowiny położenie T. stawało się coraz trudniejszem. Uwolnienie się ministra skarbu Szella (1 Października) spowodowało i T. do podania się do dymisyi. Król powierzył mu sprawowanie tymczasowe ministeryjum. Większość zgromadzonego 20 Października sejmu wynurzyła zupełne zaufanie polityce T., skutkiem czego było dalsze utrzymanie się jego ministeryjum.

Tiutczew (Fedor), poeta i publicysta rossyjski, ur. 1803 w gub. orłowskiéj, † 1873 w Petersburgu; nauki pobierał w uniwersytecie moskiewskim, potem był sekretarzem przy poselstwie w Monachijum i starszym sekretarzem poselstwa w Turynie. Po powrocie mianowany szambelanem i urzędnikiem do szczególnych poruczeń przy ministeryjum spraw zagranicznych, w końcu był prezesem cenzury zagranicznéj. Pisał w języku francuskim rozprawy polityczne i społeczne, drukowane w *Revue des deux Mondes*, w języku zaś rossyjskim wysoko cenione poezyje liryczne i patryjotyczne, zbiorowe wydanie których wyszło w Petersburgu (1850 i 68).

Toberentz (Robert), spółczesny rzeźbiarz niemiecki, ur. 1849 w Berlinie, studyjował tamże w akademii sztuk pięknych, pracował następnie przez dwa lata w atelier Schillinga w Dreźnie, poczem odbył podróż do Włoch. Z prac jego celniejsze: *Perseusz*, *Elf*, *Faun z Amorem*, *Pasterz* (wyróżniony na wystawie paryskiéj 1878), wiele biustów i in.

Todleben (Franciszek Edward), generał rossyjski. Podczas wojny rossyjsko-tureckiéj 1877—78 powołany do armii czynnéj dopiero we wrześniu 1877 r., miał sobie powierzone kierownictwo przy oblężeniu Plewny, po upadku któréj wyniesiony został do godności hrabiowskiéj; w kwietniu 1878 został naczelnym wodzem wojsk okupacyjnych w Turcyi, a 1879 czasowym generał gubernatorem odeskim.

Toepffer (Rudolf), malarz i nowelista szwajcarski, ur. 1799 w Genewie, † 1846 tamże; początkowo poświęcał się sztuce, następnie był profesorem estetyki w akademii genewskiéj, w końcu utrzymywał pensyjonat. Z nowel jego cieszyły się naj-

większém powodzeniem: „*Nouvelles genévoises*" (r. 1845); „*Voyages en zigzag*" (1844 r.); „*Nouvelles voyages en zigzag*" (1854); „*Nouvelles et mélanges*" (1840); „*La bibliotheque de mon oncle*" (1843) i „*Rose et Gertrude*" (1845). Jako artysta posiłkował się wyłącznie ołówkiem; jego rysunki rodzajowe i karykatury odznaczają się prawdą, życiem i humorem. Porów. Ramberta „*Écrivains nationaux suisses*" (t. 1, 1874).

Toeppen (Maksymilijan), spółczesny badacz historyczny i etnograf, ur. 1822, studyjował w uniwersytecie królewieckiem, następnie był dyrektorem gimnazyjum w Kwidzyniu (Marienwerder). Wydał: „*Die Gründung der Universität zu Königsberg*" (1844); „*Critica de historia Borussiae antiqua*" (1847); „*Aufsätze zur Geschichte Preussens*" (1866); „*Aberglauben aus Masuren*" (1867; 2 wyd., t. r.); „*Geschichte Masurens*" (1870); „*Elbinger Antiquitäten*" (3 zeszyty, 1871—73 r.); „*Geschichte der Stadt Marienwerder*" i in.

Tolain (Henryk Ludwik), polityk francuski, ur. 1828 r. w Paryżu, był za czasów cesarstwa jednym z przywódców ruchu robotników i założycieli towarzystwa międzynarodowego, w interesach którego czynnie występował w prasie i zgromadzeniach; w czasie oblężenia Paryża 1870—71 był adjunktem merostwa, w Lutym 1871 członkiem krańcowéj lewicy zgromadzenia narodowego, bezskutecznie usiłował pokojowo zakończyć powstanie komuny; 1876 wybrany został z Paryża senatorem. Odznacza się jako zdolny, wymowny i umiarkowany mówca.

Toldy (Franciszek), pisarz madziarski, † 1875; oprócz wymienionych wydał jeszcze: „*Kulturzustände der Ungarn vor Annahme des Christenthums*" (1850); „*Geschichte der ungar. Literatur im Mittelalter*" (1852) i in.

Toledo, m. w Hiszpanii, liczy przeszło 17,600 m.

Tołstej (Teodor, hr.), rzeźbiarz i medalijer rossyjski, † 1873 w Petersburgu.

Tołstoj (Leon, hr.), powieściopisarz rossyjski, wydał jeszcze romans: „*Anna Korenina*" (w *Ruskim Wiestniku*, 1875), który znalazł niesłychane powodzenie, oraz napisał powieść „*Dekabryści*"

Tomicki (Symforyjan), pisarz polski, † 1878; życiorys w *Tyg. illustr.*, N. 120 z 1878 r.

Tomicki (Piotr), biskup krakowski; zbioru aktów dyplomatycznych, zwanych *Tomiciana*, wyszedł t. 9 (1876, wyd. 2-gie; pierwsze było gotowe 1862, ale z powodu niedbałéj korekty nie było puszczone w obieg).

Tompa (Michał), poeta madziarski, urod. 1819 r. w Rimaszombat (w kom. gömörskim), † 1868; studyjował w Sáros-Patak, 1845 r. został pastorem w Beje, 1848 kapelanem honwedów, 1852 r. proboszczem w Yamva, gdzie pozostał do śmierci; od r. 1858 członek akademii. Wydał: „*Népregék, Népmondák*" (1846); „*Szuhay Mátyás*" (t. r.); „*Zbiór poezyj*" (1847) i in.; zbiorowe wydanie jego poezyj wyszło 1870. Liryczne jego poezyje i opowieści, odznaczające się bogactwem fantazyi i głębokością uczucia, zapewniły T. jedno z pierwszych miejsc w literaturze madziarskiéj.

Tomska gubernija, liczy około 839,000 m.

Topelius (Zacharyjasz), poeta szwedzko-fiński, wydał jeszcze między innemi: „*Dramatiska dikter*" (1861), oraz liczne nowele i pisma dla młodzieży, z których celniejsze: „*Feltskärns berättenser*" (5 t., 1858—67); „*Sagor*"; „*Läsning för barn*" i in.

Töpfer (Jan Gottlob), organmistrz, ur. 1791 w Niederrossla, od 1830 organista dworski w Weimarze, † 1870 tamże; jest twórcą racyjonalnéj teoryi budowy organów. Wydał: „*Die Orgelbaukunst*" (4 t., 1855); „*Die Orgel. Zweck und Beschaffenheit ihrer Theile*" (2 wyd., 1862); „*Anleitung zur Stimmung der Orgel*" (2 wyd., 1865) i in.; nadto napisał: *Szkołę na organy*, rozmaite *pieśni*, *chóry* i t. d.

Töpfer (Karol), pisarz dramatyczny, ur. 1792 r. w Berlinie, początkowo artysta w Wiedniu, od r. 1822 osiadł w Hamburgu i poświęcił się wyłącznie literaturze, † 1871. Z utworów jego, zbiorowe wydanie których wyszło w 4 t. (1873 r.), cieszyły się wielkiém powodzeniem: „*Der beste Ton*"; „*Einfalt von Lande*"; „*Der Pariser Taugenichts*"; „*Des Königs Befehl*"; „*Gebrüder Forster*"; „*Rosenmüller und Finke*" i in.

Torbiel i torbielak (*cystis et cystoma*), guz złożony z worka napełnionego płynem lub masą kaszowatą; jeżeli rozwija się z tworów normalnie już istniejących, nazywa się torbielem, jeżeli zaś jest zupełnie nowoutworzonym—torbielakiem. Do wytwarzania torbieli okazują skłonność przedewszystkiem gruczoły skóry (ob.) i błon śluzowych: z powodu zatkania ich przewodów wyprowadzających, wydzielina ich nagromadza się, gruczoł się rozciąga, przybierając kształt mniejszéj lub większéj kuli. Podobnie również powstają T. jajnika, dochodzące niekiedy do znacznych bardzo rozmiarów. Leczenie T. zasadza się na opróżnieniu zawartości i zastosowaniu środków, doprowadzających do zaniku worka, albo też na zupełnem wyłuszczeniu za pomocą noża.

Terelli (Achiles), spółczesny komedyjopisarz włoski, ur. 1844 r. w Neapolu, jako ochotnik wziął udział w walkach wyzwolenia 1860 i 1866, a na pole literackie wystąpił już w 16 r. życia komedyją „*Chi muore, giace, e chi reste, si da pace*"; następnie napisał około 80 utworów dramatycznych, z których celniejsze: „*Il buon vecchio tempo*"; „*Cuore e corona*"; „*Prima di nascere*"; „*Una corte nel secolo XVII*"; „*La missione della donna*"; „*La verita*" (1875); „*Gli onesti*"; „*I mariti*" (1876); „*La triste realtà*"; „*La fragilità*"; „*La moglie*"; „*Il colore del tempo*" i in.

Torosiewicz (Teodor), chemik, ur. 1803 we Lwowie, † 1876 tamże; ob. dz. gł.

Toruń, miasto w Prusiech Zachodnich; liczy (r. 1875) przeszło 18,000 m.; porówn. jeszcze „*Album widoków*" (24 rycin, nakładem Lambecka, 1877).

Toskanija, prowincyja włoska, liczy (1871) około 1,980,600 m.

Tóth (Koloman), poeta madziarski, ur. 1830 w Baja (w kom. bacskim), od 1860 członek towarzy-

stwa Kisfaludy'ego, od 1861 akademii węgierskiéj, jest od 1865 członkiem sejmu węgierskiego. 1854 ogłosił pierwszy zbiór swych poezyj, które wskutek patryjotycznych tendencyj i serdecznego uczucia zyskały ogólne uznanie. Następnie wydał jeszcze kilka zbiorów poezyj oraz dramatów, z których celniejsze: „*Egy királyné*“ i „*A nök az alkotmányban*“.

Tóth (Edward), pisarz dramatyczny madziarski, ur. 1844 w Putark (w kom. gömörskim), † 1876; początkowo poświęcał się zawodowi handlowemu, następnie był aktorem w rozmaitych towarzystwach prowincyjonalnych, od 1871 występował na scenie peszteńskiéj. Napisał kilka utworów dramatycznych, odznaczających się oryginalnością pomysłów i poetyczném uczuciem, z których ważniejsze: „*A falu rosszsza*“ (1871 r.); „*A kintornás családja*“; „*A tolonc*“ i in.

Toulouse, m. we Francyi, liczy (1876 r.) przeszło 131,600 m.

Tourcoing, m. we Francyi, liczy (1876) przeszło 48,600 m.; tutejsze fabryki bawełniane posiadają przeszło 450,000 wrzecion.

Tours, m. we Francyi, liczy około 48,400 m.

Towiański (Andrzéj) † 1878.

Tracheotomija, operacyja przecięcia tchawicy w jéj górnéj części, wykonywana we wszystkich wypadkach, gdzie z powodu jéj zatkania grozi uduszenie, jak przez ciała obce, które się z zewnątrz dostały, nowotwory, a przedewszystkiem produkty zapalenia krtani krupowego, dyfterytycznego. Po wykonaniu operacyi wprowadzamy do tchawicy rurkę, do oddychania służącą, która pozostać musi tak długo, póki proces chorobowy nie minie. T. wykonywa się najczęściéj u dzieci.

Träger (Albert), poeta niemiecki, ur. 1830 r. w Augsburgu, od 1862 adwokat w Kölleda, od 1875 w Nordhausen, od 1874 członek sejmu niemieckiego, należy do stronnictwa postępowego. Odznacza się jako zdolny liryk. Wydał: „*Gedichte*“ (1858; 11 wyd. 1876); „*Die letzte Puppe*“ (monodram, 1864); „*Die Uebergänge*“ (nowella, 1860) i in.

Transvaalska rzeczpospolita, została 1877 zajętą przez Anglików i zamienioną na kolonije angielską; siedliskiem zarządu jest m. Pretoria.

Trapani, prowincyja włoska ma (1876) przeszło 252,000 m., miasto zaś 36,000 m.

Trapezunt, turecki ejalet w Azyi Mniejszéj, po przyłączeniu części sandżaku batumskiego do Rossyi (1878) liczy około 650—700,000 m.

Trefort (August von), mąż stanu węgierski, ur. 1817 w Homonna w kom. zemplińskim, studyjował prawo w Peszcie, 1840 wraz z Józefem Eötvös'em i Ładysławem Szalay'em wydawał czasopismo *Budapesti Szemle*; 1848 deputowany z Pesztu do sejmu, został sekretarzem stanu przy ministrze handlu Gabryjelu Klanzal'u, po jego ustąpieniu objął tę tekę, jednakże już w Październiku usunął się do życia prywatnego i 1850 wraz z Eötvös'em wyjechał zagranicę. Od rozbudzenia życia konstytucyjnego 1860 czynny na polu publiczném jako deputowany oraz przewodniczący w rozmaitych przedsięwzięciach finansowych, został 1872 ministrem wyznań i oświecenia, przyczem od 1875 objął i tekę handlu. T. należy do przywódców stronnictwa Déaka.

Trejdosiewicz (Jan), spółczesny geolog, ur. 1834 w Warszawie; po ukończeniu gimnazyjum realnego w Warszawie i instytutu agronomicznego w Marymoncie, studyjował nauki przyrodzone w uniwersytecie petersburgskim, poczem 1859 wstąpił do służby w wydziale górnictwa; 1860 r. wysłany był kosztem rządu za granicę, kształcił się w akademii górniczéj w Freibergu, po powrocie został 1862 zawiadowcą fryszerek w Samsonowie; 1863 powołany na profesora mineralogii w instytucie politechnicznym w Puławach; 1864 wysłany w celach naukowych zagranicę, zwiedził Niemcy, Francyję i Anglije a 1867 został adjunktem szkoły głównéj na katedrze geologii i paleontologii, 1869 r. został docentem w uniwersytecie warszawskim a 1877 r. objął redakcyję czasopisma *Ateneum*. Oprócz artykułów pomieszczanych w czasopismach oraz w „*Encyklopedyi rolniczéj*“, z których ważniejsze: „*Geologija*“ i „*Grunt*“, wydał: „*O geologii i jéj postępach*“ (1868); „*O perechodnych formacijach kieleckich gor w carstwie polskom*“ (rozprawa na stopień doktora mineralogii i geologii w un. charkowskim, 1872; przekład polski Rejchmana w „*Pamiętniku Towarzystwa nauk ścisłych w Paryżu*“, t. 7, 1875); „*Uwagi nad poszukiwaniem pożytecznych ciał w królestwie polskiém*“ (1875 r.); „*Opis badań geologicznych, dokonanych w kr. polskiém w 1878 r.*“ (w *Roczniku Akad. Umiejętności*) i in.

Treitschke (Henryk Gottard von), historyk i publicysta niemiecki, jest od 1874 r. profesorem uniwersytetu berlińskiego; oprócz wymienionych w gł. dziele wydał jeszcze: „*Die Gesellschaftswissenschaft*“ (1859 r.); „*Zehn Jahre deutscher Kämpfe*“ (1874); „*Der Socialismus und seine Gönner*“ (1875) i inne.

Trenczyński komitat, w Węgrzech, ma przeszło 248,600 m.

Trentowski (Bronisław Ferdynand), filozof, pośmiertnego jego dzieła „*Panteon wiedzy ludzkiéj*“ wyszły 2 t. (1873—74).

Tresckow (Hermann von), generał pruski, urod. 1815 r., wstąpił do armii 1835, odbył kampaniję szlezwig-holsztyńską 1848—9 jako adjutant Bonina, został 1865 generałem, dowodził podczas wojny francusko-niemieckiéj (1870—71 r.) 17 dywizyją, 1872 został dowódcą 19 dywizyi a 1873—9 korpusu.

Tretiak (Józef), spółczesny powieściopisarz, zamieszkały we Lwowie, wydał: „*Z pogańskich światów, pieśni miłości*“ (1870); „*Królewska para*“ (1871 r.); „*Pamiętniki Daniela*“ (1873); „*Mazurek Szopena*“, nowella (1877); „*Słowo o Chopinie*“ (1877).

Treviso, prowincyja włoska, liczy (1876) 375,000 m., miasto zaś około 28,500 m.

Trębicki (Antoni), mąż stanu i agronom, urodz. 1764 we wsi Płoszczy w Grodzieńskiem; ob. dz. gł.

Trinidad, wyspa angielska w Indyjach Zachodnich, liczy przeszło 109,600 m.; wartość przywo-

zu (1875) wynosiła: 1,508,000, wywozu zaś 1,625,000 funtów szterlingów. Historyję wyspy napisał Borde (1876).

Tripplin (Teodor Teuttold), podróżopisarz, 1878 powrócił do Warszawy i wydał „*Wspomnienia z ostatnich podróży*" (4 t., 1878), które wszakże już żadnego nie miały powodzenia.

Troschel (Franciszek Herman), zoolog, ur. 1810 w Spandau, studyjował matematykę i nauki przyrodzone w Berlinie, od 1835 do 1849 nauczyciel wyższéj szkoły miejskiéj, został 1849 profesorem zoologii w Bonn. Oprócz licznych artykułów w pismach specyjalnych, a mianowicie w *Archiv für Naturgeschichte*, którego redakcyję objął od 1849, wydał: „*System der Asteriden*" (1842); „*Horae ichthyologicae*" (3 zesz., 1845—49); „*Das Gebiss der Schnecken zur Begründung einer natürlichen Klassifikation*" (1856) i in.

Trotz albo *Troç* (Michał Abraham), ur. 1689 w Warszawie; ob. dz. gł.

Troya (Karol), historyk włoski, ur. 1784 w Neapolu, † 1858 tamże; studyjował prawo, za panowania Murata zajmował wyższe stanowisko urzędowe, po powrocie Burbonów poświęcił się adwokaturze, poczem, za wzięcie udziału w ruchu rewolucyjnym 1820, wygnany, przebywał w rozmaitych miejscach Włoch, badając biblijoteki i archiwa; 1848 r. był przez czas jakiś prezesem gabinetu rewolucyjnego. Wydał: „*Il veltro alegorico di Dante*" (1826); „*Storia d'Italia del medio evo*" (16 t., 1839 i następ.).

Trumpp (Ernest), oryjentalista, ur. 1828 w Ilsfeld w Würtembergskiem, studyjował w Tübindze teologiję i języki wschodnie, udał się następnie do Anglii i z polecenia Church Missionary Society odbył podróż do Egiptu, Syryi, Indyj i Afganistanu w celach naukowych; z powodu choroby powrócił 1860 do kraju rodzinnego, lecz 1870 udał się na nowo na wezwanie rządu angielskiego do Indyj, a powróciwszy stąd 1872, został docentem w Tübindze a r. 1874 profesorem języków wschodnich w Monachijum. Oprócz licznych artykułów w czasopismach specyjalnych wydał: „*Materialien zum Uebersetzen aus dem Deutschen ins Hebräische*" (1854); „*Sindhi reading book, in Arabic and Sanskrit charakters*" (1858); „*Ueber die Sprache der sogen. Kafirs im indischen Kaukasus*" (1866); „*The Sindhi Diwan of Abd-ul-Latif Shah*" (1866); „*Grammar of the Sindhi language, compared with the Sanskrit-Prakrit etc.*" (1872); „*Grammar of the Pashto or language of the Afgans etc.*" (1873); „*Einleitung in das Studium der arabischen Grammatiker*" (1876 r.); „*The Adi Granth, or the holy scriptures of the Sikhs, translated from the original Gurmukhi*" (1877) i in.

Trylski (Aleksander), spółczesny agronom, oprócz artykułów pomieszczanych w czasopismach, wydał: „*Nauka o nawozach*" (1870); „*Kilka słów o żywieniu zwierząt domowych*" (1872); „*Wełnictwo, czyli nauka o przymiotach i wadach wełny*" (1873); „*Ważność i znaczenie hodowli owiec*" (1875) i in.

Trzemeszno, m. w w. ks. poznańskiem, liczy (r. 1875) 4,325 m.; 10 Kwietnia 1848 zaszła tu potyczka pomiędzy powstańcami i wojskiem pruskiem.

Trzustka (*pancreas*), stanowi gruczoł podłużny, 6—7 cali długi, podobnie jak ślinianki (ob.) z gronkowatych pęcherzyków zbudowany. Leży przed aortą w jamie brzusznéj, dotykając cienkim końcem cz. *ogonem* śledziony, grubszym cz. *głową* dwunastnicy. Środkiem przebiega przewód trzustkowy cz. Wrisberga, otwierający się do dwunastnicy. Gruczoł ten wydziela właściwy sok, posiadający własność rozpuszczania białka i zamieniania krochmalu na cukier, mający ważne bardzo znaczenie w trawieniu (ob.).

Tschabuschnigg (Adolf von), poeta i mąż stanu austryjacki, ur. 1809 r. w Klagenfurt, studyjował prawo w Wiedniu, 1832 r. wstąpił do służby rządowéj i spełniał rozmaite urzędy, od 1861 członek rady państwa, od 1870 izby panów, był od 1870 do 1871 w gabinecie Potockiego ministrem sprawiedliwości; † 1877 r. Wydał: „*Gedichte*" (4 wyd., 1872); „*Neue Gedichte*" (1851); „*Aus dem Zauberwalde*" (1856); oraz nowelle i romanse: „*Die Ironie des Lebens*"; „*Der moderne Eulenspiegel*"; „*Die Industriellen*" (2 t., 1854); „*Kinder und Thoren*" (2 t., 1875) i in. Zbiorowe wydanie jego pism „*Gesammelte Werke*" wyszło w 6 t. (1875—7). Porów. Herberta „*Adolf Ritter von T.*" (1878).

Tschermak (Gustaw), mineralog spółczesny, ur. 1836 pod Ołomuńcem w Morawii, studyjował 1856—60 w Wiedniu, habilitował się 1861 r. przy uniwersytecie tamże, 1862 został kustoszem gabinetu mineralogicznego, 1868 profesorem uniwersytetu i dyrektorem gabinetu. Oprócz wielu rozpraw, pomieszczanych w wydawnictwach akademii wiedeńskiéj i redagowanych przez niego od 1871 „*Mineralogische Mittheilungen*", ogłosił: „*Untersuchungen über das Volumgesetz flüssiger chemischen Verbindungen*" (1859); „*Ueber Pseudomorphosen*" (1862—66); „*Ueber Feldspatgruppe*" (1864); „*Die Verbreitung des Olivins in den Felsarten und die Serpentinsbildung*" (1867); „*Die Porphyrgesteine Oesterreichs*" (1869); „*Die Pyroxen-Amphibolgruppe*" (r. 1871); „*Die Aufgaben der Mineralchemie*" (1871); „*Die Bildung der Meteoriten und der Vulkanismus*" (1875); „*Ueber den Vulkanismus als kosmische Erscheinung*" (1877); „*Die Glimmergruppe*" (1877—78) i w. in. Największą jednak zasługą T. jest podanie teoryi tworzenia się feldspatu.

Tscherning (Antoni Fryderyk), mąż stanu duński, † 1874; był do końca życia jednym z najczynniejszych przywódców partyi ludowéj.

Tuckerman (Henryk Teodor), pisarz amerykański, ur. 1813 r. w Bostonie, 1833 odbył podróż do Francyi i Włoch, 1837 do Anglii, Malty i Sycylii, 1845 osiadł w New Yorku, gdzie † 1872. Wydał: „*Italian sketch-book*" (1835 r.); „*Isabel, or Sicily*" (1839); „*Thougth on the poets*" (1846); „*Artist life, or sketches of American painters*" (1847); „*Characteristics of literature illustrated by the genius of distinguished men*" (2 t., 1849—51); „*The optimist*" (1850); „*A month in England*" (1853); „*The leaves from the diary of a dreamer*" (1853); „*A memorial of Horatio Greenough*" (1853); „*Biographical essays*" (1857); „*Book of the artists*" (1867); „*The spirit of*

poetry" (1851); „Poems" (1864). Po W. Irvingu jest T. jednym z najcelniejszych pisarzy amerykańskich.

Tulcza, na mocy traktatu berlińskiego 13 Lipca 1878 dostała się Rumunii; liczy około 20,000 m.

Tunel. O budowie T. pisali: Rziha (2 wyd., 1874) i Schön (2 wyd., 1874).

Tunis, państwo hołdownicze Porty Ottomańskiéj w Afryce półn., liczy na przestrzeni 118,400 kilm. kw. około 2,000,000 m. (w téj liczbie 45,000 żydów i około 25,000 katolików). Wartość wywozu (1876) wynosiła 17,1 mil. franków, przywozu zaś 11,8 mil. fr.; dług państwowy wynosi 125 mil. fr. Armija liczy około 20,000 wojsk regularnych; marynarka wojenna składa się z 2 okrętów z 10 działami.

Turcyja po traktacie berlińskim (ob. Rossyjsko-turecka wojna) sięga na północ do Bałkanów, a odliczywszy i niezależną prawie Rumeliję Wschodnią (ob.) tylko do gór Rodopskich. Nadto Austryja zajmuje faktycznie Bośniję i Hercegowinę, a zajęcie przez nią sandżaku Nowego Bazaru jest tylko kwestyją czasu. Sprostowanie granicy greckiéj także dotąd nie załatwione. W ten sposób uszczuplona T. europejska obejmować będzie zaledwie około 3000 mil. kwadr. z 4 mil. mieszkańców. — *Finanse* są w najwyższym rozstroju tak że dla zabezpieczenia praw wierzycieli europejskich jest nawet mowa o oddaniu administracyi skarbu tureckiego pod opiekę mocarstw. W końcu 1875 dług wynosił 237½ milijonów funtów; w r. 1876 wypuszczono 10 mil. funtów pieniędzmi papierowemi (kaimy) po 100 piastrów; w lipcu 1877 zaciągnięto w Anglii 2½ mil. funtów szterlingów i 600 mil. piastrów 10% pożyczki przymusowéj z umorzeniem 5%. Opłata procentów w 1877—8 r. wynosiła 15 mil. funtów tureckich. — *Wojsko*. Dawny podział armii tureckiéj na 7 korpusów został zniesiony, a jego miejsce zajęła nowa organizacyja, dotąd nie ustalona. Armija utworzona po wojnie składała się z 4 korpusów i miała liczyć w Europie 192, w Azyi 58 batalijonów, ogółem 200—250,000 wojska. *Marynarka wojenna* liczy 23 statki pancerne z 205 i 122 statki bezpancerne z 975 działami.

Historyja. Powstanie hercegowińskie, wybuchłe na wiosnę 1875 r., z powodu niedołęstwa rządów wielkiego wezyra Mahmuda Nedima paszy, coraz silniéj się rozszerzało i ogarnęło Bośniję. Powstanie to, pomimo urzędowych zapewnień neutralności, tajemnie wspierane i podniecane było przez Czarnogórze i Serbiję. Gdy narzucona T., z inicyjatywy posła rossyjskiego Ignatiewa, komisyja konsularna dla przywrócenia pokoju oraz późniejsze pośrednictwo Andrassego nie doprowadziły do żadnych rezultatów, postanowiła Porta działać samodzielnie. Przez oszańcowane obozy utrzymywała Serbiję w szachu i odcięła powstańców od Czarnogórza, czem ograniczyła insurekcyję do okolic górzystych. Wtedy Ignatiew energicznie zaprotestował przeciwko przyjętym środkom i zażądał usunięcia obozu z granicy Czarnogórza. Zamordowanie konsulów francuskiego i niemieckiego w Salonice (6 Maja 1876 r.) przez sfanatyzowane tłumy, pogorszyło jeszcze położenie Turcyi i odosobniło ją od Europy. Położenie to zręcznie wyzyskała Rossyja i skłoniła dwory berliński i wiedeński do przyjęcia przedstawionego przez Gorczakowa memorandum (t. z. *memorandum berlińskie*), które w następstwie przyjętem zostało i przez inne państwa, z wyjątkiem Anglii. Na wieść o przyjęciu przez sułtana warunków podanych przez Rossyję, wybuchło 11 maja zaburzenie w Konstantynopolu, wzniecone przez softów, którzy zażądali usunięcia znienawidzonego Mahmuda, wydalenia Ignatiewa i wojny z Czarnogórzem. Napróżno Abd-ul-Azis starał się zażegnać wzburzenie umysłów przez powołanie popularnego Mehemeda Ruszdi na wielkiego wezyra. Ten bowiem 29 maja, porozumiawszy się z ministrem wojny Hussejnem Awni i Midhatem Paszą, zdetronizował Abd-ul-Azisa i wyniósł na tron Murada V, najstarszego syna Abd-ul-Medżida. Zdetronizowany sułtan 4 Czerwca odebrał sobie życie. Nowy rząd zaraz w początkach zachwiany był przez zamordowanie (15 czerwca) trzech ministrów, w téj liczbie energicznego i zdolnego Hussejna Awni, w pałacu Midhata, przez sfanatyzowanego oficera czerkieskiego. Wkrótce potem wybuchło w wielu miejscowościach Bułgaryi groźne powstanie, przygotowane przez emisaryjuszów jednego z państw europejskich. Jednocześnie prawie Serbija, ukończywszy uzbrojenia, przekroczyła granicę, ażeby, jak zapowiadał manifest Milana z 2 lipca, przywrócić pokój w prowincyjach sąsiednich. Nieuważając na znakomitą pomoc Rossyi w pieniądzach, broni, amunicyi a przedewszystkiem w ludziach, nie powiodło się Serbii i 29 sierpnia zmuszoną była prosić Europy o pośrednictwo co do zawieszenia broni, które złamała po zreorganizowaniu sił swoich do dalszéj walki. Nowe jednak zwycięstwa otworzyły T. pod koniec października drogę do Belgradu. Dalszy wszakże postęp zwycięzkich wojsk tureckich wstrzymał telegram cesarza Aleksandra II z 30 października, grożący zerwaniem stosunków dyplomatycznych w razie niewstrzymania bezzwłocznie działań wojennych. Podczas tych wypadków Murad V dostał pomieszania zmysłów i 31 sierpnia objął tron brat jego Abd ul Hamid II. W nadziei, że rozbroi Rossyię ustępstwami, zgodził się on 31 paździer. na zawieszenie broni, odwołał swą armiję i podpisał 1 marca 1877 pokój z Serbiją na warunkach *status quo ante*. Zaraz po upływie zawieszenia broni pomiędzy T. i Serbiją, Anglija, pragnąc w jakikolwiekbądź sposób przeszkodzić wojnie T. z Rossyją, zaproponowała zwołanie konferencyi, na któréj, przy zachowaniu całości państwa otomańskiego, miała być zapewnioną administracyjna autonomija dla prowincyj słowiańskich. Rossyja z powodu nieukończenia przygotowań wojennych zgodziła się na zebranie konferencyi w Konstantynopolu. Przy rozpoczęciu narad przedstawił Midhat pasza (wielki wezyr od 19 grudnia 1876) projekt konstytucyi ogólnéj dla całego państwa, która 23 grudnia została ogłoszoną i na mocy któréj wszyscy mieszkańcy, bez różnicy

wyznań, zostali równouprawnieni. Konferencyja nie doprowadziła jednak do żadnych rezultatów. Przedstawione bowiem przez nią żądania zostały jednomyślnie odrzucone przez nadzwyczajną radę, zwołaną przez Midhata, złożoną z 300 notablów, w téj liczbie 60 chrześcijan. Wkrótce potem konferencyje zostały zamknięte (20 stycznia 1877), poczem Ignatiew w okólniku do dworów europejskich z 31 stycznia zwalił na T. winę zakłócenia spokoju ogólnego. W marcu t. r. Ignatiew objechał dwory europejskie, dla zaproponowania jednomyślnego protokułu, przedstawiającego żądania Europy i upoważniającego niejako Rossyję do wprowadzenia go w życie. Protokuł ten był przez T. odrzucony, jakkolwiek w lutym, w skutek intrygi pałacowéj, Midhat był usunięty i wygnany a na miejsce jego w. wezyrem został Edhem Pasza. 24 kwietnia wydał cesarz Aleksander manifest wojenny, poczem niebawem rozpoczęte zostały kroki wojenne. 29 kwietnia wojska rossyjskie przekroczyły Prut i jednocześnie weszły do Armenii, T. początkowo ograniczyła się na defensywie. Głównodowodzący armiją turecką w Bułgaryi Abd ul Kerim nie wzbronił wojskom rossyjskim przeprawić się przez Dunaj i wkroczyć przez Bałkany do Rumelii; po jego odwołaniu Sulejman pasza wyparł Rossyjan z Rumelii, Osman pasza odparł ataki na Plewnę w lipcu, sierpniu i wrześniu, Muktar pasza odzyskał w lipcu utraconą poprzednio Armeniję, Rossyjanie jednak, po otrzymaniu znacznych posiłków, odnieśli 15 października zwycięstwo w Armenii, zajęli 18 listopada Kars, 10 grudnia Plewnę a w styczniu 1878 przeszli powtórnie za Bałkany, tak że T. zmuszoną była prosić o zawieszenie broni i 31 stycznia podpisała w Adryjanopolu twarde warunki przedugodne, podyktowane jéj przez Rossyję. Co do bliższych szczegółów wojny por. art. *Rossyjsko-turecka wojna* (w Supl.). Nieszczęśliwy rezultat walki spowodował ogólny zamęt w Konstantynopolu. Ministrowie byli zmieniani stosownie do samowoli sułtana i jego ulubieńców. Izby w lutym rozpuszczono do domu i zamknięto tę komedyję konstytucyi otomańskiéj. Abd-ul-Hamid cierpiał prawie chroniczną obawę o spiski na korzyść Murada; w maju 1878 miał rzeczywiście miejsce wybuch, lecz z łatwością krwawo został przytłumionym. 1 czerwca Mehemed Ruszdi powołanym został znowu do steru i za jego powodem rzuciła się T. wreszcie w ręce Anglii, zawarła bowiem z nią 4 czerwca tajemną umowę, mocą któréj Anglija obejmowała opiekę nad posiadłościami tureckiemi w Azyi Mniejszéj, w zamian czego zajęła Cypr, 8 czerwca Mehemed Ruszdi ustąpił na korzyść Sewfeta Paszy, który kierował polityką T. na kongresie berlińskim (od 13 czerwca do 13 lipca 1878), na którym przedstawicielami T. byli Karatheodori pasza, Mehemed Ali i Saadullah Bey. Kongres ten złagodził nieco warunki pokoju San-Stefanowskiego i był ratyfikowany przez T. Nie spieszono się jednak z wypełnieniem jego warunków. Między innemi nie zgodzono się na zawarowaną konwencyję z Austryją co do zajęcia Bośnii i Hercegowiny. Pomimo to jednak Austryja 29 lipca przekroczyła granicę i po przytłumieniu powstania zajęła Bośniję i Hercegowinę, z wyjątkiem wijaletu nowobazarskiego. Zresztą zewsząd objawiały się oznaki niezadowolenia z nowego porządku rzeczy, zarówno ze strony mahometan jak i chrześcijan, tak np. powstanie w Macedonii (październik 1878), powstanie Pomaków w górach Rodopskich, utworzenie w Albanii groźnéj ligi przeciwko ustąpieniu terytoryjum albańskiego Czarnogórcom i Grecyi, a wysłany do uspokojenia Albanii Mehemed Ali został zamordowanym. Wszystkie te oznaki doprowadzają do wniosku, że zmiany terytoryjalne, zakreślone kongresem berlińskim, nie są prawdopodobnie stanowczemi. Trudności finansowe, wraz z intrygami stronniczemi i osobistemi, utrudniają trwałość gabinetów, lubo obecny wielki wezyr, Chejreddin-pasza, zdołał zyskać zaufanie mocarstw. Minister wojny wszakże, Osman pasza, głośno oskarzany jest o nadużycia finansowe i utracił wiele ze swego uroku bohatera Plewny. Znaczenie polityczne T., jako mocarstwa europejskiego, zaginęło bezpowrotnie. Porów. jeszcze: Schmeidlera „*Geschichte der osmanischen Reichs im letzten Jahrzehnt*“ (1875 r.); Blochwitza „*Die Türken, kurzer Abriss ihrer Geschichte*“ (1877).

Turczyński (Julijusz), spółczesny pisarz, osiadły w Galicyi, wydał: „*Kiejstut*“, dramat wierszem (1861); „*Tragedyja życia*“ (1867); „*Powieść o Czarnobrewcu*“ (t. r.); „*Rozbiór dzieł A. Mickiewicza*“ (2 zeszyty, 1872); „*Jaskinia potępieńca*“ (1875).

Turgajski obwód, w Azyi środkowéj, pomiędzy jeziorem Aralskiém i górami Uralskiemi, liczy (r. 1876) na przestrzeni 401,274,2 w. kw. przeszło 628,700 m.—Pod względem administracyjnym rozdzielony jest na 4 powiaty.

Turgeniew (Jan), powieściopisarz rossyjski, wydał jeszcze powieść „*Now*“ (1877; przekład polski w *Dzienniku poznańskim*). W lutym 1879 r. obchodzony był z wielką uroczystością, w Moskwie i Petersburgu, jubileusz 35 letniéj działalności T.

Turkestan. T. wschodni 1877 r. dostał się napowrót pod władzę Chin; ob. art. *Chiny* w Supl.

Turkestańskie generał-gubernatorstwo, w Azyi środkowéj, powiększone zostało 1871 przez zawojowanie Kuldży, 1873 r. krainy na prawym brzegu Amu Daryi i 1875—76 reszty chanatu kokańskiego i obejmuje w ogóle 968,979 w. kw. i około 3,237,000 m. Stanowi ono wygodną podstawę operacyjną do dalszych działań w Azyi środkowéj. Pod względem administracyjnym dzieli się na prowincyje (*obłasti*): kuldżyńską (62,576 w. kw. i przeszło 114,300 m.), fergańską (63,825 w. kw. i 960,000 miesz.), semireczeńską (353,423 w. kw. i przeszło 539,500 m.), amudaryjską (90,978,3 w. kw. i 220,000 m.) i syrdaryjską (353,423 w. kw. i ok. 1,239,700 m.) oraz okrąg zarawszański (44,753,8 w. kw. i około 163,200 m.). Porów. opisy Petzholdta (1874 i 1877); Trockiego „*Russkij Turkestan*“ (1872); Majewa „*Materiały dla statistiki Turkestanskago kraja*“ (1874).

Turr (Stefan), patryjota węgierski, podczas wojny prusko-austryjackiéj 1866 pracował nad przy-

gotowaniem powstania w Węgrzech przeciwko Austryi, 1867 powrócił do kraju rodzinnego, gdzie przebywa dotychczas, zajmując się rozmaitemi przedsiębierstwami przemysłowemi; nadto bierze udział w wyższéj polityce, zwłaszcza zaś w poufnych rokowaniach pomiędzy Austryją, Włochami i Francyją. Porów. Schwarza „*Stephan T.*“ (2 t., 1868).

Turyn, prowincyja włoska, liczy (1876) przeszło 1,008,600 m.

Twer, m. gub. w Rossyi, liczy przeszło 38,000 m.

Twesten (August Detlew Chrystyjan), teolog protestancki, † 1876 jako starszy radca konsystoryjalny i członek ewangielickiéj najwyższéj rady kościelnéj.

Twiss (Sir Travers), prawnik angielski, ur. 1810 w Westminster, studyjował w Oxfordzie, był tamże 1842—47 profesorem ekonomii politycznéj, powołany 1852 na profesora prawa międzynarodowego do Londynu, został 1855 profesorem prawa cywilnego w Oxfordzie; od 1858 kanclerz dyjecezyi londyńskiéj, został 1867 adwokatem generalnym. Z pomiędzy jego pism politycznych, historycznych i prawnych celniejsze: „*Epitome of Niebuhr's history of Rome*“ (2 t., 1837); „*The Oregon question examined*“ (1846); „*View of the progress of political economy in Europe cince the XVI century*“ (1847); „*Relation of Schleswig and Holstein to Denmark*“ (1848 r.); „*The Pope's letters-apostolic considered*“ (1851); „*Lectures on the science of international law*“ (1856); „*Law of nations considered as independent communities*“ (1864); „*Law of nation in time of war*“ (1863; 2 wyd. 1875) i in.

Tymkowski (Jerzy), sinolog rossyjski, ur. 1790 r. w Petersburgu, † 1875 tamże, był urzędnikiem w ministeryjum spraw zagranicznych; w latach 1820—21 wysłany z poselstwem do Chin, za powrotem wydał opis tego kraju, najdokładniejszy wówczas w Europie i tłumaczony na wszystkie niemal języki (przekład polski Kochańskiego, 2 t., Lwów 1828).

Tyrol, kraj koronny cesarstwa austryjackiego. Ludność zamieszkuje w 999 gminach, liczących 2,475 miejscowości (w téj liczbie 22 miasta). Z całéj przestrzeni 7,37% zajętych jest pod rolę, 0,47% pod uprawę wina, 14,51% pod łąki, 29,59% pod pastwiska i 48,06% pod lasy. Hodowla drzew owocowych stoi na dość wysokim stopniu i rocznie otrzymuje się ok. 90,000 cent. metr. (po 50 kilogr.) owoców ziarnistych, 40,000 cent. metr. owoców pestkowych, 14,000 cent. metr. orzechów i migdałów i 14,500 cent. metr. kasztanów. 1876 otrzymano 320,000 hektol., 1875 r. zaś 576,000 hektol. wina. Podług obrachunku z 1869 liczono w T. łącznie z Vorarlbergiem: 15,743 koni, 4,442 osłów i mułów, 461,439 sztuk bydła rogatego, 327,412 owiec, 137,698 kóz, 59,932 świń i 69,106 ulów pszczół. Hodowla jedwabników daje rocznie około 13,500 cent. metr. Górnictwo znacznie upadło; obecnie wydobywa się rocznie około 16,900 cent. m. rudy ołowianéj, 37,700 cent. m. rudy żelaznéj, 974 cent. m. rudy ołowianéj, 26,820 cent. m. rudy cynkowéj, 180,000 cent. m. asfaltu i węgli brunatnych. Huty wyprodukowały 1876: 32,491 cent. metr. żelaza, 1,360 kilogr. srebra, 2,011 cent. m. miedzi, 131 ołowiu, 1,703 cynku i 1862 glejty. Z kopalni w Hull wydobyto t. r. soli za 1,346,000 fl. Oprócz zakładów naukowych wyższych znajduje się w T. 1,320 szkół ludowych, do których uczęszcza 103,812 dzieci (z liczby 114,187 dzieci w wieku szkolnym). Sejm prowincyjonalny tyrolski składa się z 68 deputowanych; do rady państwa wysyła T. 18 posłów. — Porów. jeszcze: Schnellera „*Landeskunde von Tyrol*“ (1872); Zingerle „*Sitten, Bräuche und Meinungen des Tiroler Volks*“ (2 wyd., 1871); Hörmanna „*Tiroler Volkstypen*“ (1877); Eggera „*Geschichte Tirols*“ (1870 i następ.).

Tyszkiewicz (Michał), podróżnik, ordynat birżański, ur. 1828; ob. dz. gł.

Tyszyński (Aleksander) ogłosił jeszcze: „*Wizerunki polskie, zbiór szkiców literackich*“ (Warszawa 1875), zawierające następujące szkice: „*Wincenty Kadłubek, jako pisarz*“; „*Marcin Bielski, najdawniejszy prozaik polski*“; „*Wizerunek. Poemat z r. 1558 Mikołaja Reja*“; „*Szymonowicz i jego sielanki*“; „*Szymon Starowolski*“; „*Elżbieta Drużbacka*“; „*Komedyja polska w wieku XVIII*“; „*Ludwik Kondratowicz*“; „*Wincenty Pol*“. T. przemieszkuje obecnie w rodzinnéj wsi Miassocie; od r. 1878 jest członkiem akad. umiej. krakowskiéj.

U.

Uchatius (baron von), wojskowy austryjacki, ur. 1811 w Theresienfeld w Austryi niższéj, po ukończeniu gimnazyjum wstąpił 1829 jako kadet do artyleryi, otrzymał specyjalne wykształcenie w szkole bombardyjerów, następnie był przez lat 2 laborantem w zakładzie chemiczno-fizycznym, poczem był przez lat 4 adjunktem profesora; 1841 został fajerwerkierem a w następnym roku oficerem, 1861 awansował na majora i został komendantem fabryki materyjałów artyleryjskich, 1867 został pułkownikiem a 1874 gen. majorem. Położył zasługi pracami nad materyjałami wybuchowemi oraz nad wytrzy-

małością brązów, wynalazł t. z. brąz stalowy, który posłużył do konstrukcyi dział, zaprowadzonych w armii austryjackiéj (dział Uchatiusa). 1875 wynalazł granaty pierścieniowe, zaprowadzone także w artyleryi niemieckiéj. Za położone zasługi nagrodzony został godnością barona oraz wybrany na członka akademii umiejętności.

Udine, prowincyja włoska, liczy (1876) przeszło 500,000 m., miasto zaś około 28,800 m.

Udvarhelski komitat, w Siedmiogrodzie, utworzony 1876 z byłéj stolicy U. oraz niektórych gmin pogranicznych, ma na przestrzeni 62,1 m. kwadr. (3,418 kilm. kw.) przeszło 105,000 m.

Ueberweg (Fryderyk), filozof niemiecki, ur. 1826 w Leichlingen w prow. nadreńskiéj, studyjował w Göttingen i Berlinie, od 1851 nauczyciel w Elberfeld, został następnie docentem w Bonn a w końcu profesorem w Królewcu. O jego pracach ob. dz. głów.

Uechtritz (Fryderyk von), pisarz niemiecki, † r. 1875 w Zgorzelicach (Görlitz).

Ujejski (Kornel), wybrany posłem do rady państwa, przyłączył się do grupy secesyjonistów (ob. Galicyja w supl.).

Ulbach (Ludwik), literat francuski, wydał jeszcze między innemi: *„Aventures de trois grandes dames de la cour de Vienne"* (2 t., 1876); *„Le baron américain"* (1877); *„Les mémoires d'un assassin"* (1877); *„Madame Gosselin"* (1877 r.); *„Monsieur Paupe"* (1878).

Ule (Edward Otto Wincenty), niemiecki popularyzator nauk przyrodzonych, † 1876 r. w Halli; oprócz wymienionych wydał jeszcze: *„Warum und weil"* (4 wyd., 1877); *„Die Erde und die Erscheinungen ihrer Oberfläche"* (podług Reclus'a, 2 tomy, 1873—77) i in.

Ulm, m. w Niemczech (w Wirtembergskiém), liczy przeszło 30,000 m.; porów. jeszcze Pressela *„U. und sein Münster"* (1877).

Ulrich (Leon), spółczesny pisarz polski, ur. 1811 w Urzędowie, w Lubelskiém, po ukończeniu szkół w Opolu i Lublinie, studyjował w uniwersytecie warszawskim; 1831 służył w artyleryi, następnie wyszedł do Francyi, poczem przez lat cztery przebywał w Anglii, zajmując się nauczycielstwem; od 1849—51 mieszkał w Krakowie, jako spółpracownik czasopisma *Jutrzenka*. Po powrocie do Francyi, osiadł w Bordeaux, gdzie dotychczas przebywa. Przełożył wzorowo wszystkie dramaty Shakespeare'a, z których część zamieszczono w *„Dziełach dramatycznych Shakespeare'a"*, wydanych pod redakcyją J. I. Kraszewskiego (3 t., 1875—77). Właścicielką wszystkich jego przekładów jest spółka księgarzy warszawskich i ma je ogłosić w oddzielném wydaniu. W rękopisie posiada, oprócz innych, przekład *„Żywotów sławnych mężów"* Plutarcha.

Unger (Józef), mąż stanu austryjacki, ur. 1828 r. w Wiedniu, od 1853 profesor w Pradze, od 1857 w Wiedniu, został 1869 członkiem izby panów, w Listopadzie 1871 ministrem bez teki. Z prac jego najważniejsze: *„System des österreichischen allgemeinen Privatrechts"* (6 t., 1856—71)

Unghvár, m. w Węgrzech liczy przeszło 11,000 m.—*Unghvarski komitat*, liczy przeszło 130,000 m.

Unruh (Jerzy Wiktor von), technik i deputowany niemiecki, ur. 1806 w Tylży, od 1839 r. radca rządowy i budowlany w Gumbinie, od 1843 r. w Potsdamie, kierował od 1844 budową drogi żelaznéj potsdamsko-magdeburgskiéj, następnie magdeburgsko-wittenbergskiéj, 1848 r. wybrany do zgromadzenia narodowego pruskiego, zasiadał na prawym środku; w Październiku prezes takowego, był 1849 r. członkiem 2 izby; następnie dyrektor rozmaitych zakładów przemysłowych, od 1863 r. członek izby poselskiéj, od 1868 do 1867 wiceprezes téjże. Jest jednym z twórców stronnictwa postępowego, następnie zaś partyi narodowo-liberalnéj. Wybierany był również do sejmu północno-niemieckiego oraz w następstwie do niemieckiego.

Urlichs (Ludwik), filolog niemiecki, ur. 1813 r. w Osnabrück, od 1844 profesor w Bonn, od 1847 w Greifswaldzie, od 1855 w Würzburgu. Wydał: *„Vindiciae Plinianae"* (2 t., 1853—66); *„Charlotte v. Schiller und ihre Freunde"* (2 tomy, 1860—62); *„Skopas Leben und Werke"* (1863); *„Die Anfänge der griechischen Künstlergeschichte"* (1871) i in.

Uruguay, rzeczpospolita w Ameryce południowéj, liczy na przestrzeni 180,865 kilm. kw. około 445,000 m. (52% emigrantów, przeważnie Włochów); wartość przywozu (1875) wynosiła 16,92 m. rub., wywozu zaś 15,99 m. rubli; wydatki 1876 r. obliczone były na 5,736,000 rubli, dochody na 6,017,000; dług państwowy 1877 wynosił 56,7 mil. r. Armija stała 1877 liczyła 4,080 ludzi, gwardyja narodowa około 20,000; długość dróg żelaznych wynosi 375½, kilm., linij zaś telegraficznych 1542 kilm.—Walki pomiędzy kolorowymi i białymi (Colorados i Blancos) miały miejsce i w czasie późniejszym i koniec położyło im dopiero 1876 obranie na prezydenta pułkownika Latorre, z władzą dyktatoryjalną. — Porów. jeszcze: Franchenberga *„Darstellung der politischen Verhältnisse der Republik U."* (1866) i Mulhalla *„Handbook of the River Plate Republics"* (1874).

Uruski (Seweryn, hr.), ur. 1814; ob. dz. gł.

Uslar (Piotr, baron), generał i lingwista rossyjski, † 1875 we wsi Kurowo (gub. twerskiéj).

Ustyjanowicz, poeta rusiński, w dz. gł. opuszczono imię: *Mikołaj*; wydał jeszcze: *„Pyśma"* (Cz. 1, 1875).

Uszinski (Konstanty), spółczesny pedagog i filozof rossyjski, dzieła którego są nadzwyczajnie popularne i rozchodzą się w wielkiéj liczbie (około 50,000 egzemplarzy). Wydał między innemi: *„O kameralnom obrazowanii"* (1848); *„Dietskij mir"* (2 t., 1865, do 1873 14 wydań); *„Rodnoje słowo"* (1865, do 1873 21 wydań); *„Czełowiek kak predmiet wospitanija"* (2 t., 1868; 3 wydania) i in.

Utah, terytoryjum Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnéj, liczy na przestrzeni 218,814 kilm. kw. około 87,000 m.

Uteszenowicz (Ognjosław), spółczesny pisarz serb-

wacki, piszący pod pseudonimem *Ostrożyński*, ur. 1818, był sekretarzem ministeryjum spraw wewnętrznych w Wiedniu. Oprócz utworów pomieszczanych w czasopismach i przekładu *„Słowo o pułku Igora“* (1852), wydał zbiór poezyj p. t. *„Vila“* (1845 r.) i obszerne dzieło prozą *„Die Hauskommunionen bei den Südslaven“* (1859).

Uwarow (Aleksy, hr.), jest prezesem towarzystwa archeologicznego, członkiem akademii umiejętności w Krakowie i w. in.; oprócz wymienionych w gł. dz. wydał jeszcze: *„Trudy pierwago archeologicz. sjezda w Moskwie“* (2 t., 1871); *„Merjanie i ich byt po kurhannym raskopam“* (1872).

V.

Vahlen (Jan), filolog, ur. 1830 w Bonn, od 1856 profesor w Wrocławiu, od 1858 w Wiedniu, od r. 1874 w Berlinie, członek akademii tamże. Wydał: *„Analecta Noniana“* (1860); *„Der Rhetor Alkidamas“* (1864); *„Lorenzo Valla“* (2 wyd., 1870); *„Ennianae poesis reliquiae“* (1864); *„Beiträge zu Aristoteles Poetik“* (4 t., 1865—67); *„Aristotelische Aufsätze“* (3 t., 1872—74) i in.

Valparaiso, prowincyja w Chili, liczy przeszło 178,500 m., miasto zaś przeszło 97,700 m.

Vambéry (Herman), podróżnik węgierski, wydał jeszcze: *„Der Islam im 19 Jahrh.“* (1875; przekład polski Wł. Bogusławskiego, 1876); *„Sittenbilder aus dem Morgenlande“* (1876 r.); *„Etymologisches Wörterbuch der turkotarischen Sprache“* (1877) i in.

Vannucci (Atto), historyk włoski, ur. 1808 w Tobbiano, przeznaczony do stanu duchownego, opuścił następnie seminaryjum i poświęcił się studyjom historycznym, poczem został profesorem humaniorów i historyi w kolegijum Cicognini w Prato. Wziąwszy czynny udział w ruchach 1848—9, przebywał przez czas dłuższy, jako wychodziec, we Francyi, Anglii, Belgii i Szwajcaryi; wróciwszy r. 1856 do Florencyi, został biblijotekarzem bibl. Magliabecchiana, dalej profesorem literatury rzymskiej w Istituto di studj superiori i w końcu senatorem. Z dzieł jego ważniejsze: *„Storia dell' Italia antica“* (4 t., 1846—55; 3 wyd. 1872 i następ.); *„I primi tempi della libertà fiorentina“* (1856; 3 wyd. 1871); *„I martiri della libertà italiana“* (6 wyd. 1877); *„Studj storici e morali sulla letteratura latina“* (1854; 3 wyd. 1871); *„Ricordi della vita e delle opere di G. B. Niccolini“* (2 t., 1866) i w. in.

Vapereau (Ludwik Gustaw), literat francuski, jest od 1877 inspektorem głównym szkół początkowych; oprócz wymienionych w gł. dziele, wydał jeszcze: *„Dictionnaire universel des littératures“* (1876—77) oraz w latach 1859—70 redagował *„L'année littéraire et dramatique“*.

Varnhagen (Adolf von, wicehrabia Portoseguro), mąż stanu i uczony brazylijski, ur. 1818 w Sorocaba w Brazylii, syn Fryderyka Ludwika Wilhelma von V., brazylijskiego generała inżynieryi i dyrektora zakładów górniczych, pochodzącego z téjże rodziny co i pisarz niemiecki V. von Ense. Po ukończeniu studyjów historycznych, poświęcił się służbie dyplomatycznéj, był członkiem akademii brazylijskiéj, pełnomocnikiem w Madrycie, w końcu od 1871 posłem w Wiedniu, gdzie † 1878. Wydał: *„Martin Alfonso de Souza“* (1839); *„Historia general de Brasil“* (1855); *„Examen de quelques points de l'histoire géographique du Brézil“* (1858); *„Amerigo Vespucci; son caractère, ses écrits, sa vie et ses navigations“* (1865); *„Nouvelles recherches sur les derniers voyages du navigateur florentin“* (1869); *„Ainda A. Vespucci: novos estudos“* (1874) i in.

Veit (Filip), malarz niemiecki, był w końcu dyrektorem galeryi obrazów w Moguncyi, gdzie † 1877 r.

Vela (Wincenty), rzeźbiarz włoski, ur. 1822 w Ligornetto, przebywa w Turynie. Z prac jego celniejsze: *Spartakus*, *Francyja i Włochy*, *Ostatnie chwile Napoleona I*, *Kolumb w Ameryce*, oraz posągi: Donizetti'ego, Balbi'ego i in.

Venaesectio, ob. upust krwi.

Venezuela, rzeczpospolita w Ameryce południowéj, ma na przestrzeni 1.137,615 kilm. kw. przeszło 1,784,000 m. (w téj liczbie 21,000 cudzoziemców); wartość wywozu 1875 r. wynosiła 19,2 mil., przywozu zaś 18 mil. rubli; dochody 1874—5 były obliczone na 8,042,497, wydatki zaś na 7,871,759 rubli; dług państwowy 1876 wynosił 19,9 mil. rub. Armija liczy 5,494 ludzi; koleje żelazne mają 113 kilm. długości. Rewizyja konstytucyi nastąpiła 27 Maja 1874.—Prezydentem w 1877 r. obrany został generał Alcantara. Porów. jeszcze opisy: Tejera (2 t., 1877); Spencera (2 t., 1877); Appuna (1870) oraz historyję Diaza (1851).

Vera (August), filozof włoski, ur. 1813 (nie zaś 1818, jak podano w gł. dziele) w Amelii w Umbrji, studyjował w Rzymie, następnie 1833—5 w Paryżu, jest od r. 1861 profesorem filozofii w Neapolu. Oprócz wymienionych w głównem dziele, wydał jeszcze: *„Problema dell' assoluto“* (t. 1 i 2 1872—7);

„*Lezioni sulla filosofia della storia*“ (1869); „*Amore e filosofia*“ (1861); „*La pena di morte*“; „*Strauss et l'ancienne et la nouvelle foi*“ (1873); „*Cavour et l'Église libre dans l'État libre*“ (1874) i in.

Veracruz, stan w Meksyku, liczy około 505,000 mieszk.

Verlat (Karol), malarz, ur. 1828 w Antwerpii, od 1869 dyrektor szkoły sztuk pięknych w Weimarze, odznaczył się jako malarz historyczny; cenione są zwłaszcza jego obrazy z dziejów świętych.

Verne (Julijusz), pisarz francuski, ur. 1828 r. w Nantes; ob. dzieło główne. Z prac jego w polskim przekładzie wyszły: „*Chancellor*“ (1876); „*Dzieci kapitana Granta*“ (3 t., 1877); „*Fantazyja D-ra Ox*“ (1876); „*Miasto pływające*“ (1876); „*20,000 mil podmorskiéj żeglugi około świata*“ (2 t., 1870—1; 2 wyd. 1877); „*Pięciotygodniowa podróż balonem nad Afryką*“ (1873); „*Podróż na około świata w 80 dniach*“ (3 t., 1873—74); „*Podróż na około księżyca*“ (1870); „*Podróż do bieguna północnego*“ (2 t., 1876); „*Podróż do środka ziemi*“ (1874); „*Tajemnicza wyspa*“ (3 t., 1875—6).

Verneuil (Filip Edward Poulletier de), geolog, ur. 1805 r. w Paryżu, był początkowo adwokatem, następnie attaché przy ministeryjum sprawiedliwości; od 1854 członek akademii, † 1873 w Paryżu. Oprócz licznych artykułów, pomieszczanych w *Bulletin de la Société géologique de France*, wydał: „*Mémoire géologique sur la Crimée*“ (1837); „*Mémoire sur les fossiles des bords du Rhin*“ (1842) i „*Geology of Russia*“ (spólnie z Murchisonem i Keyserlingem, 1845).

Verona, prowincyja włoska, liczy (1876) przeszło 383,000 m., miasto zaś 66,000 m.

Versailles (Wersal), m. we Francyi, liczy około 50,000 m.

Vértesi (Arnold), nowelista madziarski, ur. 1836 w Erlau, uczył się w Miskolczu, 1849 r., mając lat 13, walczył w szeregach honwedów, następnie udał się do Pesztu i w końcu poświęcił się wyłącznie literaturze. Pisarz nadzwyczaj płodny, wydał od r. 1867 kilka zbiorów nowel, a niektóre z nich stanowią prawdziwą ozdobę literatury madziarskiéj; nadto 1877 ogłosił dwa romanse: „*Stracone życie*“ i „*Szkoła nędzy*“.

Veuillot (Ludwik), publicysta francuski, wydał jeszcze: „*Jésus-Christ*“ (1875; przekład polski ks. Nowodworskiego, 1877); „*Paris pendant les deux siéges*“ (1876) i in. † 1878.

Vizenza, prowincyja włoska, liczy (1876) przeszło 385,000 m., miasto zaś 37,000 m.

Victoria, angielska osada w Australii, liczy (1875 r.) przeszło 823,000 m. (1638 krajowców); wartość przywozu 1875 wynosiła 16,686,000, wywozu zaś 14,767,000 f. szt.; dochody t. r.: 4,236,423, wydatki 4,318,121, dług 13,995,093; drogi żelazne miały (oprócz 576 kilm. będących w budowie) 993 kil., linije zaś telegraficzne 4,261 kilm. długości. Porów. Harcusa „*South Australie*“ (1876 r.) i Labillière'a „*Early history of the colony of V.*“ (2 t., 1878).

Viebahn (Jerzy Wilhelm Jan von), statystyk, ur. 1802 w Soest w Westfalii, wstąpił 1824 do służby rządowéj pruskiéj, od 1832 r. radca regencyjny w Düsseldorfie, od 1839 w Arnsbergu, od 1842 radca ministeryjum finansów, był przedstawicielem związku celnego na wystawach powszechnych w Londynie (sprawozdanie urzędowe, 3 t., 1852—3) i w Paryżu (sprawozdanie 1856), w końcu prezesem regencyjny w Opolu, † tamże 1871. Wydał: „*Statistik und Topographie des Regierungsbeziks Düsseldorf*“ (2 t., 1836); „*Statistik des zollvereinten und nördlichen Deutschland*“ (3 t., 1858—68).

Viehoff (Henryk), historyk literatury, ur. 1804 w Büttgen pod Neuss, od 1850 do 1875 dyrektor gimnazyjum realnego w Trierze. Wydał: „*Goethe's Leben*“ (4 wyd., 1877); „*Goethe's Gedichte erläutert*“ (8 wyd., 2 t., 1876); „*Schillers Gedichte erläutert*“ (5 wyd., 3 t., 1876); „*Handbuch der deutschen Nationalliteratur*“ (4 i 9 wyd., 3 t., 1875) i in. Nadto przełożył tragedyje Racina (4 t., 1869—70).

Vieweg (Edward), księgarz niemiecki, † 1870.— Syn jego *Henryk* ur. 1826.

Vigenère (Błażéj), pisarz francuski, ur. 1523 w Saint Pourçain, † 1596 w Paryżu; ob. dz. gł.

Vigny (Alfred de). Dramat *Czatterton* przełożony jest na język polski przez Apollona Korzeniowskiego (Kijów 1857).

Villari (Paskal), historyk włoski, ur. 1827 r. w Neapolu, od 1859 r. profesor w Pizie, od 1866 we Florencyi. Wydał: „*La storia di Girol. Savonarola*“ (2 t., 1859—61); „*La leggenda che illustrano la Divina commedia*“ (1865); „*Macchiavelli*“ (1877) i inne.

Vincke (Karol Fryderyk Ludwik, baron von), poseł pruski, ur. 1800 w Minden, służył w wojsku pruskiém, 1837 udał się z Moltkem do Turcyi dla zreorganizowania armii, 1843 wystąpił z wojska w stopniu majora, od 1858 r. członek izby poselskiéj pruskiéj, 1866 i 1867 członek sejmu konstytucyjnego i prawodawczego związku północno-niemieckiego; należał do stronnictwa staroliberalnego; † 1869 w Berlinie. Wydał: „*Die Reorganisation des preuss. Heerwesens*“ (1864).

Vincke (Ernest Fryderyk Jerzy, baron von), pruski mąż stanu, ur. 1811 w Busch, wstąpił 1832 do służby rządowéj pruskiéj, od 1837—48 landrat okręgu Hagen, członek połączonego sejmu 1847, następnie, jako członek zgromadzenia narodowego niemieckiego, jeden z celniejszych przedstawicieli stronnictwa konstytucyjnego cesarskiego, na sejmach 1850—55 i 1858—63 przywódca stronnictwa liberalnego, 1866—67 członek izby poselskiéj pruskiéj, 1867 członek sejmu północno-niemieckiego, † 1875; odznaczył się jako znakomity mówca parlamentarny. — **Vincke** (Karol Fryderyk Gisbert), brat poprzedzającego, ur. 1813, od 1842 do 1860 znajdował się w służbie rządowéj pruskiéj, obecnie przebywa w Freiburgu w Bryzgowii. Wydał: „*Rose und Distel*“, zbiór poezyj (2 wyd., 1865); „*Gedichte*“ (2 wyd., 1862); „*Lustspiele*“ (1869); „*A B C für Haus und Welt*“ (2 wyd., 1875); „*Im Bann der Jungfrau*“, nowele (2 wyd., 3 t., 1873) i in.

Viollet-Leduc (Eugenijusz Emanuel), architekt francuski, wydał jeszcze: „*Habitations modernes*“

t., 1875); „*Histoire de l'habitation humaine*" (r. 1875); „*Mémoire sur la défense de Paris*" (1872) i in.

Virey (Julijusz Józef), naturalista i lekarz francuski, ur. 1776 w depart. Wyższéj Marny, † 1847; był inspektorem szpitalów wojskowych, członkiem akademii i deputowanym. Wydał: „*Historyja obyczajów i instynktu zwierząt*" (przekład polski Kośmińskiego, 2 t., 1828; przekład Wagi, 2 t., 1844—45); „*Historyja naturalna rodu ludzkiego*" (przekład Leśniewskiego, 4 t., 1842—43; 2 wyd., 2 t., 1857); „*O kobiecie pod względem fizyjologicznym, moralnym i literackim*" (1843; 2 wyd. 1857); „*Fizyjologija i jéj stosunek do psychologii*" (przekład W. Przybylskiego, 1852); „*Histoire naturelle des médicaments*" (1820); „*De la puissance vitale*" (1823) i in.

Vischer (Fryderyk Teodor), estetyk niemiecki, wydał jeszcze: „*Der deutsche Krieg 1870—71, ein Heldengedicht*" (4 wyd., 1874); „*Auch Einer; eine Reisebekanntschaft*" (1878); „*Mode und Cynismus*" (1878).

Vischer (Wilhelm), filolog niemiecki, ur. 1808 w Bazylei, od 1835 profesor tamże, od 1868 r. prezes kolegijum wychowawczego, † 1874. Wydał: „*Kimon*" (1847); „*Erinnerungen und Eindrücke aus Griechenland*" (2 wyd., 1873); „*Geschichte der Universität Basel*" (1860); „*Antike Schleudergeschosse*" (1866); „*Kleine Schriften*" (2 t., 1877—78).

Visconti-Venosta (Emil), mąż stanu włoski, był do 1876 ministrem spraw wewnętrznych, poczem wystąpiwszy z gabinetu, był t. r. wybrany do izby i wielokrotnie interpelował rząd w kwestyjach polityki zagranicznéj, zwłaszcza zaś co do stanowiska gabinetu włoskiego w kwestyi wschodniéj.

Viterbo, m. włoskie, ma (1876) około 20,800 m.

Vogel, znakomity rysownik i akwarelista, w dz. gł. opuszczono imię: *Zygmunt*.

Vogelsang (Hermann), geolog niemiecki, ur. 1838 w Minden, od 1858—61 studyjował w Bonn; odbył podróż naukową po Francyi południowéj, Włoszech i Korsyce, od 1865 profesor politechniki w Delft, gdzie † 1874. Poświęcał się głównie mikroskopii mineralogicznéj i geologicznéj, na rozwój któréj znakomicie wpłynął. Oprócz badań mikroskopijnych, rezultaty których pomieszczał przeważnie w *Archives neerlandaisses*, wydał: „*Ueber die mikroskopische Struktur der Schlacken und Beziehungen zur Genesis der krystallinischen Gesteine*" (1864); „*Die Vulcane der Eifel, in ihrer Bildungsweise erklärt*" (1864); „*Philosophie der Geologie und mikroskopische Gesteinsstudien*" (1867); „*Ueber die natürlichen Ultramarinverbindungen*" (1873); „*Die Krystalliten*" (1874).

Vogt (Karol), naturalista niemiecki; w polskim przekładzie Dr. Dobrskiego wyszły: *Listy o fizyjologii* (1877).

Voguë (Karol Jan Melchijor, hr.), archeolog francuski, ur. 1825, poświęcił się studyjom historyi religii i sztuki wschodniéj, odbył w tym celu 1853—54 podróż do Syryi i Palestyny; 1868 został członkiem akademii napisów; od 1871—76 attaché poselstwa francuskiego w Konstantynopolu. Z prac jego celniejsze: „*Les églises de la Terre-Sainte*" (r. 1859); „*Le temple de Jérusalem*" (1864—1865); „*L'architecture civile et religieuse du I au VI siècle dans la Syrie centrale*" (2 t., 1865—67); „*Mélanges d'archéologie orientale*" (1869); „*Inscriptions sémitiques*" (1869—77) i in.

Voigtel (Valeska), z domu Müller, literatka niemiecka, znana pod pseudonimem *Artur Stahl*, córka wyższego oficera pruskiego, przebyła młodość w Westfalii, poczem wyszła za mąż za prawnika i deputowanego pruskiego V., po śmierci którego (1868 r.) przebywała głównie w willi swojéj Isola Bella nad Lago Maggiore; † 1877 w Medyjolanie. Z prac jéj celniejsze: „*Ein Prinz von Gottes Gnaden*" (1863); „*Ein weiblicher Arzt*" (2 t., 1863); „*Novellen und Skizzen*" (3 t., 1867); „*Spanien*" (2 wyd., 2 t., 1868); „*Im Lande der Pharaonen*" (r. 1869); „*Die Tochter der Alhambra*" (3 t., 1869); „*Historische Bilder aus der Alten Welt*" (1870 r.); „*Aus guter alter Zeit*" (1873) i in.

Voigts-Rhetz (Konstanty Bernard), generał pruski, ur. 1809 w Seesen w Brunświckiém, wstąpił do wojska 1827, walczył jako major sztabu generalnego 1848 przeciw powstaniu w Poznańskim, i wyprawę tę opisał w dziele: „*Aktenmässige Darstellung der polnischen Insurrektion im Jahre 1848*" (r. 1848); 1855 r. awansował na pułkownika, 1863 na generała i został dowódcą garnizonu związkowego w Frankfurcie nad Menem, 1866 w wojnie z Austryją szef sztabu generalnego 1 armii, następnie gubernator Hanoweru, 1868 generał piechoty, w wojnie francusko-niemieckiéj 1870—71 dowodził 10 korpusem pod Vionville, Orleanem, Beaune la Rolànde i Le Mans; 1873 z powodu słabości uwolniony ze służby, † 1877 w Wiesbaden. Wydał jeszcze: „*Die strategische Bedeutung des Grossherzogthums Posen bei einem Kriege Russlands gegen Preussen und Deutschland*" (1848).

Voit (Karol), fizyjolog spółczesny niemiecki, ur. 1831 w Ambergu w Bawaryi, od 1860 profesor fizyjologii w Monachijum. Wydał: „*Wirkung des Kochzalzes Kaffees, und der Muskelbewegungen auf den Stoffwechsel*" (1860); „*Gesetze der Ernährung der Fleischfresser*" (1860); „*Ueber die Theorie der Ernährung*" (1868) i in. Nadto wraz z Buhl'em i Pettenkoferem założył czasopismo „*Zeitschrift für Biologie*".

Volkmann (Alfred Wilhelm), fizyjolog, † 1877 w Halli.

Volkmann (Wilhelm Frydolin von), psycholog ze szkoły Herbarta, ur. 1821 r. w Pradze, studyjował tamże prawo i filozofiję, 1846 r. został docentem estetyki a 1856 r. profesorem filozofii w Pradze, † 1877. Wydał: „*Elemente der Psychologie*" (1850); „*Grundriss der Psychologie vom Standpunkt des philosophischen Realismus*" (1856; 2 wyd., 2 t., 1876); „*Grundzüge der Aristotelischen Psychologie*" (1858); „*Die Lehre des Sokrates*" (1861).

Vossberg (Fryderyk August), numizmatyk i archeolog, † 1869.

Vullers (Jan August), oryjentalista niemiecki, ur. 1808 w Bonn, studyjował od 1822—27 tamże teologiję i języki wschodnie, następnie do 1830 w

Paryżu języki: arabski, perski, syryjski, turecki i chiński, poczem w Berlinie sanskryt; od 1838 r. profesor języków wschodnich w Giessen. Z prac jego ważniejsze: „*Harethi Moallaca cum scholiis Zuzenii*" (1827); „*Tarafae moallaca cum Zuzenii scholiis*" (1829); „*Fragmente über die Religion des Zoroaster*" (1831); „*Grammaticae arabicae elementa*" (1832); „*Chrestomathia Shahnamiana*" (1833); „*Vitae poetarum persicorum ex Dauletschahi historia poetarum excerptae*" (2 zesz., 1839—68); „*Institutiones linguae persicae cum sanscrita et zendica lingua comparatae*" (1840; 2 wyd. 1870); „*Syntaxis et ars metrica Persarum*" (1850); „*Lexicon persico-latinum etymologicum*" (1855—64; suplement 1868); „*Firdusii liber regum Schahname*" (1876).

W.

Waadt, kanton w Szwajcaryi, liczy (1876) około 242,500 m.; podług budżetu na 1868 dochody wynosiły 4,144,167, wydatki zaś 4,072,079 franków.

Wachenhusen (Hans), pisarz niemiecki, ur. 1827 w Trierze, wcześnie poświęcił się literaturze, odbył podróże po Norwegii, Laponii i Islandyi, i oprócz przekładów z duńskiego, wydał „*Märchen*" (1853). Napisał szereg romansów, silnie obrachowanych na efekt, jak: „*Die bleiche Gräfin*" (1862; 4 wyd. 1871); „*Die Gräfin von der Nadel*" (1863; 6 wyd. 1877); „*Rouge et noir*" (1864; 3 wyd. 1875); „*Um schnödes Geld*" (4 t., 1872; 2 wyd. 1877); „*Die Diamanten des Grafen d'Artois*" (2 t., 1873); „*Säbel und Skapulier*" (3 t., 1875); „*Des Herzens Golgatha*" (1873; 2 wyd. 1876); „*Im Bann der Nacht*" (1876); „*Eine Geborne*" (1876); „*Schlag zwölf Uhr*" (2 t., 2 wyd. 1878). Głównie jednakże odznaczył się W. jako korespondent do rozmaitych dzienników z pola bitwy i t. d. W czasie wojny wschodniéj 1854—56 towarzyszył armii tureckiéj nad Dunaj, poczem udał się do Paryża a ztamtąd do Hiszpanii i Afryki. 1859 znajdował się jako korespondent w głównéj kwaterze austryjackiéj; 1860 odbył z Garibaldi'm kampaniję neapolitańską; 1864 udał się z armiją pruską do Szlezwigu a 1866 do Czech; po r. 1866 przebywał w Paryżu; 1869 uczestniczył przy otwarciu kanału sueskiego, przyczem odbył podróż po Egipcie; podczas wojny 1870—71 znajdował się na polu boju jako korespondent *Kölnische Zeitung*. Od 1871 r. przebywa znowu w Paryżu. Przygody i spostrzeżenia swoje, oprócz w korespondencyjach, opisał w licznych dziełach, jak: „*Von Widdin nach Stambul*" (1855); „*Ein Besuch im türkischen Lager*" (t. r.); „*Das neue Paris*" (t. r.); „*Paris und die Pariser*" (t. r.); „*Die Frauen des Kaiserreichs*" (1858; 7 wyd. 1872); „*Rom und Sahara*" (1858; 4 wyd. 1871); „*Tagebuch vom italienischen Kriegsschauplatz*" (1859); „*Freischaren und Royalisten*" (1860; 3 wyd. 1867); „*Vor der Düppler Schanzen*" (1864); „*Tagebuch vom österreichischen Kriegschauplatz*" (1866; 4 wyd. 1867); „*Pariser Photographien*" (1868); „*Vom armen ägyptischen Mann*" (2 tomy 1871); „*Tagebuch vom französischen Kriegsschauplatz 1870—71*" (2 t., 1871) i in.

Wächter (Karol Jerzy von), prawnik niemiecki, wydał jeszcze: „*Die bona fides insbesondere bei der Ersitzung des Eigenthums*" (1871); „*Die Busse bei Beleidigungen*" (1874). Syn jego **Wächter** (Oskar), jest od 1849 adwokatem w Stuttgardzie; wydał jeszcze: „*Das Autorrecht*" (1875); „*Das Urheberrecht*" (1877) i in.

Wackernagel (K. E. Filip), pisarz niemiecki, † 1877 w Dreźnie; dzieła jego „*Das deutsche Kirchenlied bis zum 17 Jahrh.*" wyszło 5 tomów (1862—1877).

Wadai, państwo murzyńskie w Środkowéj Afryce (Nigrycy); liczy na przestrzeni 319,365 kilm. kw. około 2,600,000 m.; gł. m Abesze. Bliżéj zbadane przez Nachtigala (1873). Porów. dz. głów.

Waddington (William Henryk), uczony i mąż stanu francuski, ur. 1826 w Paryżu z rodziny pochodzenia angielskiego, studyja uniwersyteckie odbył w Cambridge, p czem poświęcił się badaniom epigraficznym i numizmatycznym, i w tym celu odbył liczne podróże a mianowicie 1850 i 1862 do Azyi Mniejszéj jak również po Anglii i Niemczech. Od 1865 członek akademii napisów i nauk pięknych. 1871 wybrany do zgromadzenia narodowego, zasiadał pierwotnie na prawicy środkowéj, następnie przechylił się ku umiarkowanéj republice, był członkiem rozmaitych komisyj, 19 maja 1873 mianowany ministrem oświecenia, usunął się 24 t. m. wraz z Thiersem. Przy głosowania 1876 wybrany senatorem, otrzymał w gabinecie 10 marca 1876 r. tekę oświaty i takową złożył 17 maja 1877; od 13 Grudnia 1877 minister spraw zagranicznych, po usunięciu się (1879) Dufaura został prezesem ministrów. Wydał: „*Voyage en Asie Mineure au point de vue numismatique*" (1852); „*Mélanges de numismatique et de philologie*" (1861); „*Edit de Dioclétien*" (1864) i in.

Wagner (Ładysław von), pisarz z zakresu gospo-

darstwa wiejskiego i technologii, ur. 1841 w Budapeszcie, studyjował tamże na politechnice oraz w akademii rolniczéj w Altenburgu (Magyar Owar), poczem odbywszy podróż naukową, został 1868 r. profesorem agronomii w szkole technicznéj w Budapeszcie. Oprócz dzieł w języku madziarskim w przedmiocie rolnictwa i technologii rolniczéj, wydał: „*Handbuch der Tabackfabrikation*“ (3 wyd., 1871); „*Landwirtschaftliche Pflanzenproduktionslehre*“ (1874); „*Handbuch für Stärkefabrikation*“ (1876); „*Die Stärkefabrikation in Verbindung mit der Dextrin- und Traubenzuckerfabrikation*“ (1876); „*Handbuch der Bierbrauerei*“ (5 wyd., 1877) i in.

Wagner (Rudolf Jan), technolog, ogłosił jeszcze: „*Die Chemie*“ (5 wyd., 1873); „*Theorie und Praxis der Gewerbe*“ (5 t., 1857—64); „*Die chemische Fabrikindustrie*“ (2 wyd., 1869) i in. Nadto od 1856 wydaje „*Jahresbericht über chemische Technologie*“ Dzieło W. „*Die chemische Technologie*“ wyszło w przekładzie polsk. Jul. Grabowskiego (2 t., 1877—9).

Wagner (Ryszard), kompozytor muzyczny; trylogija jego „*Der Ring der Nibelungen*“, złożona z prologu „*Das Rheingold*“ oraz 3 części: „*Die Walküre*“, „*Siegfried*“ i *Götterdämmerung*“ po raz pierwszy przedstawioną została 1876 r. w umyślnie na ten cel zbudowanym teatrze w Baireuth. Życiorys W. napisał Glasenapp (2 t., 1877); porów. jeszcze Kleczyńskiego w *Ateneum* (1876).

Wagner (Ernest Leberecht), patolog i anatom, ur. 1829 w Deklitz pod Weissenfels, od 1863 profesor ogólnéj patologii w Lipsku; wraz z Uhle'm wydał „*Handbuch der allgemeinen Pathologie*“ (7 wyd., 1876; polski przekład Łuczkiewicza w „*Biblijotece umiejętności lekarskich*“, 1874) i in. Nadto od 1860 redaguje *Archiv der Heilkunde.*

Wagner (Adolf), ekonomista, ur. 1835 w Erlangen, od 1858 profesor w Wiedniu, 1865 w Dorpacie, 1868 w Freiburgu, od 1870 profesor nauk państwowych w Berlinie. Główny przedstawiciel i gorliwy obrońca tak zwanego socyjalizmu z katedry. Wydał: *Beiträge zur Lehre von den Banken*“ (r. 1857); „*Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen*“ (1864); „*System der deutschen Zettelbankgesetzgebung*“ (2 wyd., 1875); „*Elsass und Lothringen*“ (6 wyd., 1870) i in.

Waitz (Jerzy), historyk, jest od 1875 członkiem akademii berlińskiéj i głównym redaktorem (dyrektorem) wydawnictwa „*Monumenta Germaniae historica*“; dzieła jego „*Deutsche Verfassungsgeschichte*“ wyszedł t. 4—7 (do 1875).

Waitz (Teodor), filozof i etnograf niemiecki, ur. 1821 w Gotha, od 1848 r. profesor w Marburgu, † 1860 tamże. Wydał: „*Grundlegung der Psychologie als Naturwissenschaft*“ (1849); „*Allgemeine Pädagogik*“ (2 wyd., 1875); „*Anthropologie der Naturvölker*“ (4 t., 1860—64; t. 5 i 6 przez Gerlanda; 2 wyd. 1876 i następ.); „*Die Indianer Nordamerika's*“ (1865).

Waldeck, księstwo niemieckie, liczy 54,700 m.; podług budżetu na 1877 dochody równoważyły wydatki i wynosiły 937,903 marek; dług 1878 r.; 2,535,600 marek. — Nowy układ Prus z księciem W. zawarty został 1877. Porów. jeszcze Steinmetza „*Geschichte W.'s bis zu Ende des 16 Jahrh*“ (1874).

Waldensowie, sekta religijna; o dziejach ich pisali jeszcze: Christoffel (1873) i Preger (1875).

Walewski (Antoni), pisarz historyczny, † 1876 w Krakowie; porów. *Tyg. ilustr.* N. 69 z 1877 r.

Walewski (Julijusz), spółczesny prawnik, urodz. 1837 r. we wsi Zuszycach pod Lwowem, ukończył szkoły i uniwersytet w Krakowie i tamże za rozprawę „*De executione circa bona immobilia secundum jus polonicum*“ otrzymał stopień doktora prawa. 1865 słuchał wykładu prawa w szkole głównéj warszawskiéj, 1867 patron trybunału, 1873 obrońca senatu, obecnie adwokat przysięgły. Wydał: „*O stosunku prawnym wyłączności majątkowéj między małżonkami*“ (1871); „*Kodeks cywilny kr. polskiego objaśniony motywami do prawa i jurysprudencyją*“ (1872).

Walgerz albo *Walter*, hrabia na Tyńcu, porów. jeszcze T. Liebrechta „*Zur slavischen Waltariussage*“ (w Pfeiffera „*Germania*“, XI).

Walicki (Alfons), pisarz polski, ur. 1800.—**Walicki** (Aleksander), spółczesny literat, wydał jeszcze: „*Błędy nasze w mowie i piśmie*“ (1876).

Wallace (Alfred Russel), podróżnik i naturalista angielski, ur. 1823 w Ush, od 1844 nauczyciel w Leicester a od 1846 w Wales; od 1848 odbywał podróże. Oprócz wymienionych w gł. dziele, wydał: „*Travels on the Amazon and Rio Negro*“ (1853; nowe wyd. 1870 r.); „*Palm Trees of the Amazon*“ (1853); „*Geographical contribution to the theory of the natural selection*“ (2 t., 1876) i in.

Wallis, kanton w Szwajcaryi, liczy (1876) około 100,500 m.; podług budżetu na 1868 dochody wynosiły 945,258, wydatki 866,072 fr.; majątek kantonu 2,426,072 fr.

Wallon (Henryk Aleksander), historyk francuski, przeprowadził 25 Lutego 1875 prawo konstytucyjne, poczem w gabinecie 10 marca 1875 objął tekę oświecenia, którą zawiadywał do 10 marca 1876 i na stanowisku tem postępował w duchu klerykalnym; od 1876 senator. Oprócz wymienionych wydał jeszcze: „*La terreur, études critiques sur la Révolution française*“ (2 t., 1872); „*Saint Louis et son temps*“ (1875) i in.

Walter-Cook (Marta), poetka amerykańska, ur. 1807 w Northumberland, † 1874, żona gen. Cook; z zamiłowania w muzyce Szopena starała się poznać język i literaturę polską, rezultatem czego był przekład *Irydijona* i *Nieboskiéj komedyi* Krasińskiego. Nadto przełożyła życiorys Szopena napisany przez Liszta. Życiorys w *Tyg. ilustr.* N. 53 z 1876 r.

Wapno, majątek w w. ks. poznańskiém, w regencyi bydgoskiéj, w pow. węgrowickim; w Czerwcu 1872 odkryto tu bogaty pokład soli kuchennéj, w głębokości 165 metrów.

Warmija, w dzisiejszych powiatach olsztyńskim i reselskim po dziś dzień zaludniona jest jeszcze przeważnie ludnością polską, w większéj liczbie parafij kazania odbywają się po polsku. Według Grunenberga „*Geschichte und Statistik des Kreises*

Allenstein" jest w powiecie olsztyńskim na 48,000 ludności 36,000 Polaków; podobny stosunek jest i w powiecie resielskim.

Warna, na mocy traktatu berlińskiego 13 Lipca 1878 przyłączoną została do ks. bułgarskiego; fortyfikacyje mają być zniesione.

Warnka (Stanisław), spółczesny geograf polski, ur. 1845 r. w Łabiszynie w w. ks. poznańskiém, uczęszczał do gimnazyjum Maryi Magdaleny w Poznaniu a 1864—69 na uniwersytety wrocławski i berliński, gdzie się przeważnie studyjom historycznym oddawał. W r. 1868 w uniwersytecie berlińskim otrzymał stopień doktora filozofii, a 1869—75 był nauczycielem w gimnazyjum Maryi Magdaleny w Poznaniu. Zwróciwszy się następnie do studyjów geograficznych, przeniósł się do Lipska w nadziei znalezienia tam więcéj sposobności do studyjowania nauk przyrodzonych; w Lipsku jest on także od r. 1875 nauczycielem w publicznéj szkole handlowéj. Oprócz wielu mniejszych artykułów w pismach czasowych (*Dziennik Liter.*, *Gazeta lwowska*, *Tygodnik ilustr.*, *Aus allen Welttheilen*) ogłosił następujące rozprawy: „*O buncie Michała Glińskiego*" (w *Dzien. liter.*); „*Wyprawa angielska do bieguna północnego*" (*Przewodnik lit. i nauk.*, 1876); „*Morze w Saharze*" (*Ateneum*, 1876); „*Koleje azyjatyckie i afrykańskie*" (*Ateneum*, 1876); „*Kanał pomiędzy oceanem Atlantyckiem i Spokojnym*" (*Aten.*, 1877); „*Przewalskiego podróż po Mongolii*" (*Aten.*, 1877 r.), wreszcie wydał osobno „*Joachima Lelewela zasługi na polu geografii*" (Pozn. 1878).

Warren (Samuel), romansopisarz i prawnik angielski, † 1877.

Warszawa. Według danych urzędowych *ludność* W. wynosiła 1 Stycznia 1879 r. 336,708 m., w téj liczbie mieszkańców stałych: mężczyzn 103,963, kobiet 111,926, niestałych (bez wojska) mężczyzn 57,314, kob. 63,500. Pod względem wyznań było katolików: męż. 93,463, kob. 104,960, prawosławnych męż. 5,361, kob. 8,650, protestantów męż. 8,088, kob. 8,650, żydów męż. 54,288, kob. 57,196, ormiano-gregoryjan 30, roskolników 67, mahometan 29. Przyrost ludności w 1878 wynosił 21,505 m. *Dochody* miejskie wynosiły w 1878 rs. 2,185,635 kop. 86. — Dochody 26 zakładów dobroczynnych W. (głównie szpitali) wynosiły rs. 760,295 kop. 29, z zakładów tych korzystało 39,174 osób.—*Szkół* w 1878 r. było 194, w téj liczbie uniwersytet (z 693 studentami), sześć gimnazyjów męzkich (2,641 uczniów), szkoła realna (399), dwa progimnazyja (417), szkoła miejska trzyklasowa (156), instytut maryjski (254 panien), cztery gimnazyja i jedno progimnazyjum żeńskie (1,417 panien), seminaryjum nauczycieli elementarnych (42 ucz.), szkoła weterynaryi (125), szkoła rysunkowa (255), instytut ociemniałych i głuchoniemych (244), szkoła niedzielno-handlowa (516) i szkoły niedzielno-rzemieślnicze (4,325). — Szkoły jednak rządowe nie mogą pomieścić znacznéj liczby uczącéj się młodzieży, która się zbiega do szkół prywatnych, z których ważniejsze—szkoła handlowa wyższa (160 ucz.), kilka szkół realnych sześcioklasowych, znaczna liczba pensyj żeńskich sześcioklasowych, szkoła techniczna przy drodze żelaznéj war.-wiedeńskiéj. W ogóle uczących się było 1878 r. 22,681, w téj liczbie 14,587 chłopców i 8,094 dziewcząt.—*Przemysł.* Fabryk i zakładów przemysłowych sprawozdanie za r. 1878 podaje 258, produkujących na sumę 24,181,994 rs., w których pracowało 12,831 rob.—w téj liczbie produkcya fabryk tytuniu czyni 3,240,336 rs., dystylarń 2,677,395 rs., browarów 1,563,075, młynów parowych 1,563,075 rs., fabryk narzędzi rolniczych i maszyn parowych 4,769,715 rs. (w r. 1877—3,085,220 rs.), garbarń 4,156,895 rs., wyrobów metalowych 956,824 rs., wyrobów srebrnych 478,730 rs., fabryk świec i mydła 531,010 rs., gazu oświetlającego 435,000 rs., wyrobów chemicznych 350,000 rs., powozów 268,178 rs., wyrobów stolarskich 251,200 rs., piekarń parowych 140,000 rs., fortepianów 135,000 rs., czekolady 111,510 rs., wyrobów ciesielskich 106,800 rs., lamp 200,000 rs., wyrobów stalowych i instrumentów chirurgicznych 153,505 rs., kamieni młyńskich 119,500 rs., maszyn do szycia i żniwiarek 115,000 rs. Liczby te wszakże niewątpliwie są znacznie mniejsze od rzeczywistych.—Produkcyja rzemieślnicza wynosiła 17,845,970 rs., w téj liczbie wyroby szewców męzkich 1,710,000 rs., damskich 625,800 rs., krawców 1,034,000 rs., fryzyjerów 653,000 rs. Również szybko wzrasta znaczenie handlowe W. jako punktu środkowego między Europą zachodnią a Rossyją. To zapewne głównie tłumaczy wzrost miasta, pomimo, że ze zniesieniem władz centralnych królestwa polskiego W. utraciła urzędowe znaczenie stolicy.—Na upiększenie miasta wpłynęło otworzenie ulicy Nowo-Zielnéj, między Królewską a Zielną, otoczonéj wspaniałemi domami, zabudowanie placów należących do pałacu Brylowskiego, ukończenie hotelu europejskiego i t. d. Z nowych gmachów ważniejsze: kończący się kościół W. Świętych na Grzybowie, wspaniała synagoga na Tłumackiém, kościół kalwiński z wysoką wieżą na Lesznie, gmach giełdy na ulicy Królewskiéj, domy na placach pobrylowskich i t. d.—Projekt kanalizacyi W. i zaopatrzenia jéj w dostateczną ilość wody oczekuje urzeczywistnienia, również jak i zapowiedziana linija tramwajów. Na porządku dziennym są również prace nad polepszeniem warunków hygienicznych miasta.

Wasilewska (Felicyja), spółczesna autorka polska, przełożona wyższego zakładu naukowego dla dziewcząt we Lwowie; wydała: „*Historyję literatury polskiéj dla uczących się Polek*" (tom 1, 1870); „*Klementyna z Tańskich Hoffmanowa*" (odczyt publiczny, 1871); nadto przełożyła z Beckera „*Oblężenie Troi*".

Wasilewski (Tadeusz Chochlik z Wasilewa), znany ze swoich zasług obywatelskich, ur. 1795 r. w Artasowie we wschodniéj Galicyi. Gimnazyjum kończył we Lwowie a uniwersytet w Berlinie; wykształcony w humanitarnych naukach i posiadający zdolności literackie, skłaniał się do obrania sobie profesorskiego zawodu, oświecony jednak przez swoich starszych krewnych, że dla dobra Galicyi

potrzebnem było, aby krajowa młodzież posady urzędowe zajmowała, został bezpłatnym konsylijarzem w t. z. guberninm. Niedługo potem wszedł do ówczesnych stanów galicyjskich jako deputat, i na tem stanowisku wyjednał u rządu pozwolenie na założenie towarzystwa agronomicznego i towarzystwa kredytowego i przez staranie i zabiegi swoje wpłynął na utworzenie kassy oszczędności we Lwowie. W r. 1840 na sejmie (postulatowym) podał wniosek, aby zanieść do rządu prośbę o zniesienie pańszczyzny, i wypracował memoryjał, w jaki sposób dałoby się to najlepiéj uskutecznić. Z Wiednia nie dano odpowiedzi, na sejmie myśl ta późniéj osłabła, ale W. choć prywatnie pracował nad nią daléj. W 1848 należał do założycieli Rady Narodowéj, w skutek czego oskarżony przez gubernatora Stadyona, złożył swoje urzędy i godności (był mianowany przez rząd marszałkiem koronnym) i zrzekł się przywiązanych do nich pensyj, choć osobisty jego majątek bardzo wówczas był nadwerężony. Dręczony smutnemi wypadkami politycznemi owych czasów umarł wcześnie r. 1850. W rękopiśmie zostawił wiele rozpraw i powieści mniejszych, tudzież obszerną historyją włościan i powieść „*Pan Szymon Brzeski*“ (w rodzaju *Pana Podstolego*), których liczne inne zajęcia nie pozwoliły mu dokończyć.

Wasiliew (Bazyli), spółczesny sinolog rossyjski, ur. 1818 w Niżnim Nowogrodzie; po ukończeniu uniwersytetu kazańskiego przebywał od 1840—50 w Pekinie, poczem został profesorem uniwersytetu kazańskiego a od 1855 r. petersburgskiego, gdzie wykłada język i literaturę chińską i mandżurską. Oprócz wielu rozpraw odnoszących się do Chin, wydał: „*Buddizm, jego dogmaty, istoria i literatura*“ (3 t., 1857—69; tłum. na język niemiecki i francuski); „*Mandżurskaja chrestomatija*“ (1862); „*Mandżursko-ruskij słowar*“ (1866); „*Kitajsko-ruskij słowar*“ (1867); „*Kitajskaja chrestomatija*“ (1868 r.); „*Religii Wostoka*“ (1873) i in.

Wasiljewicz (Alimpii), spółczesny pisarz serbski, ur. 1832 r. we wsi Wiszewcach, nauki pobierał w Belgradzie i w akademii duchownéj w Kijowie, doskonalił się w Niemczech i Francyi, po powrocie był profesorem w seminaryjum i gimnazyjum, od 1862 r. wykłada filozofiję w liceum belgradzkiém, Oprócz artykułów, pomieszczanych w czasopismach, wydał: „*Uczitelj ruskog jezyka*“ (2 wyd., 1862); „*Istorija narodnog obrazowanija kad Srba*“ (1867); „*Psihologija*“ (1870); „*Logika*“ (1871 r.); „*O razwitku ustawne swesti u Srbu*“ (1871) i in. W. uważany jest za najcelniejszego krytyka serbskiego.

Wattenbach (Wilhelm), historyk niemiecki, od r. 1872 jest profesorem w Berlinie; oprócz wymienionych, wydał jeszcze: „*Geschichte des römischen Papstthums*“ (1876) i in.

Wauters (Emil), słynny malarz spółczesny, urod. 1846 w Brukseli, kształcił się tamże oraz w Paryżu, poczem odbył podróż po Włoszech i Niemczech. Zwróciwszy na siebie uwagę obrazem *Edyta, znajdująca zwłoki Haralda na polu bitwy pod Hastings*, wysłany był przez rząd na otwarcie kanału suezkiego. Rezultatem téj podróży były liczne szkice i obrazy rodzajowe. Z późniejszych jego prac celniejsze: *Maryja Burgundzka, błagająca o życie Hugoneta i d'Hinbercourta* (w gal. brukselskiéj), *La folie de Hugo van der Goes* (tamże), *Maryja Burgundzka, składająca przysięgę na przywileje miasta Brukseli* (w ratuszu brukselskim) i in.

Wawra (Wincenty), tłumacz i dziennikarz czeski, piszący pod pseudonimem *Hasztalsky*, ur. 1824 w Pradze, † 1877 tamże, studyjował prawo, poczem zajął się literaturą, pisywał krytyki teatralne i literackie oraz przekładał z rossyjskiego i polskiego. Czynny w ruchach 1847—49, w skutek tego ukarany więzieniem, miał sobie do 1860 wzbronionem zajmowanie się literaturą. Następnie wydawał wielce rozpowszechnione kalendarze oraz był spółredaktorem czasopisma *Hlas* a w końcu *Narodni listy*. Oprócz wielu tłumaczeń, wydał „*Struczny obrys literatury czeske*“ (1856).

Wawrzecki (Tomasz), generał polski, ur. 1753 na Litwie, † 1816 w Warszawie (nie zaś 1818 na Litwie, jak podano w gł. dziele).

Weber (Ernest Henryk), fizyjolog, † 1878 r. — Brat jego **Weber** (Edward Fryderyk), także fizyjolog, † 1871 w Lipsku, gdzie od r. 1835 był profesorem.

Weber (Jerzy), historyk, ur. 1808 (nie zaś 1708, jak podano w gł. dziele), był do 1872 dyrektorem wyższéj szkoły miejskiéj w Heidelbergu; wydał jeszcze: „*Zur Geschichte des Reformationszeitalters*“ (1874); „*Fr. Christ. Schlosser*“ (1876) i in. Dzieła jego „*Allgemeine Weltgeschichte*“ wyszedł jeszcze t. 12 i 13 (do 1877).

Weber (Albrech Fryderyk), oryjentalista, wydał jeszcze 11 do 14 t. „*Indische Studien*“ (do 1876).

Weber (Filip Chrystyjan Maks Maryja von), syn sławnego kompozytora, jest od 1869 członkiem ministeryjum robót publicznych w Wiedniu. Wydał, oprócz życiorysu ojca (ob. dz. gł.), jeszcze między innemi: „*Rolands Graalfahrt*“ (1852 r.); „*Ausflug nach Nordafrika*“ (1855); „*Werke und Tage*“ (r. 1869); „*Schauen und Schaffen*“ (1877); „*Die Schule des Eisenbahnwesens*“ (3 wyd., 1873) i w. in.

Weddel (Hugh Alfernon), botanik, ur. 1819 r. w Dorchester w południowéj Anglii, † 1874; przeniósł się z familiją do Francyi, studyjował w Paryżu medycynę, zajmując się przytem z zamiłowaniem botaniką; 1843 udał się, jako lekarz i botanik z ekspedycyją hr. Costelnau do Brazylii, wkrótce się od takowéj odłączył i pośród wielu niebezpieczeństw dotarł do zachodnich granic Brazylii, gdzie poświęcił się badaniu drzew chinowych. Przybywszy 1847 do Arequipa na brzegach oceanu Spokojnego, wrócił się przez Kordylijery w głąb kraju, przyczem odkrył *Cinchona Calisaya*. 1848 powrócił do Paryża i w r. następnym wydał cenną monografiją „*Histoire naturelle des quinquines*“. Następnie zatrudnionym został przy muzeum paryskiém. Rezultaty swéj podróży opisał w dziele „*Chloris andina*“ (2 t., 1855—57). 1856 r. zwiedził Pireneje, w celu zbadania tamtejszych mchów.

W wojnie francusko-niemieckiéj brał udział jako lekarz i żołnierz, 1872 r. został członkiem akademii paryskiéj. Oprócz wymienionych wydał jeszcze: „*Notes sur les quinquines*“ (1870).

Wehl (Feodor), właściwie *F. zu Wehlen*, pisarz niemiecki, ur. 1821 r. w Kunzendorf na Szlązku, przez czas dłuższy był redaktorem w Hamburgu i Dreźnie, od 1869 dyrektor a od 1874 generalny intendent teatru dworskiego w Stuttgardzie. Wydał: komedyje (jak „*Alter schützt vor Thorheit nicht*“), dramaty („*Dramen*“, 5 t., 1864—69); poezyje liryczne „*Vom Herzen zum Herzen*“ (1867 r.) oraz nowele: „*Herzensgeschichten*“ (1857); „*Allerweltgeschichten*“ (1861); „*Unheimliche Geschichten*“ (1862); „*Am sausenden Webstuhl der Zeit*“ (2 t., 1869) i in.

Wehrenpfennig (Wilhelm), publicysta, ur. 1829 w Blankenburgu w Harzu, początkowo nauczyciel gimnazyjalny, od 1859—62 dyrektor biura literackiego w ministeryjum stanu, od 1863 r. redaktor czasopisma *Preussische Jahrbücher*, w latach 1872—73 zarazem i *Spener'sche Zeitung*, od 1868 członek izby deputowanych, 1869 członek sejmu, należy do stronnictwa narodowo liberalnego, od 1877 radca i członek ministeryjum handlu.

Weigand (Fryderyk Ludwik Karol), germanista, ur. 1804, † 1878; ob. dz. gł.

Weil (Gustaw), oryjentalista, wydał jeszcze: „*Einleitung in den Koran*“ (2 wyd., 1878) i in.

Weinberg (Julijan), spółczesny lekarz polski, ur. 1815 w Warszawie, po ukończeniu nauk gimnazyjalnych w mieście rodzinném i w Krakowie, studyjował medycynę w Wilnie, od 1838 praktykuje w Warszawie. Oprócz rozpraw, pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, wydał: „*Kobieta w stanie dojrzałości*“ (2 t., 1842); „*Choroba skrofuliczna*“ (1844); „*O grzybach i bedłkach jadowitych i jadalnych krajowych*“ (1852 r.); „*Cholera i jéj leczenie*“ (1854); „*Polacy w rodzinie Słowian*“ (cz. 1, 1876). — Syn poprzedn. **Weinberg** (Aleksander Maryjan), spółczesny chemik, ur. 1834 w Warszawie, po ukończeniu gimnazyjum, studyjował do 1869 nauki przyrodzone w szkole główném warszawskiéj, poczem kształcił się daléj w Monachijum; obecnie kieruje instytutem wód mineralnych w ogrodzie saskim. Oprócz artykułów pomieszczanych w rozmaitych czasopismach, wydał: „*Rozbiory piw krajowych*“ (1868); „*Der Kumys*“ (1870); „*Warszawska woda do picia pod względem sanitarnym*“ (1877).

Weinberg (Piotr), spółczesny poeta i tłumacz rossyjski, ur. 1830 w Mikołajewie, nauki pobierał w Odesie i w uniwersytecie charkowskim; od 1868 do 1873 r. był profesorem literatury rossyjskiéj w szkole główném a następnie w uniwersytecie warszawskim i zarazem redaktorem *Dziennika Warszawskiego*, poczem przeniósł się do Petersburga, gdzie zajmuje się literaturą. Oprócz przekładów poezyj Goethego i Heinego, tłumaczył niektóre tragedyje Shakespeara i utwory Bœrnego, Gutzkowa, Andersena i in., oraz wydał „*Stichotworenija*“ (1861).

Weingarten (Hermann), historyk kościelny, ur. 1834 w Berlinie, studyjował od 1853 w Jena, następnie w Berlinie, habilitował się tamże 1862 jako docent. 1868 został profesorem historyi kościelnéj w uniwersytecie berlińskim, 1873 r. przeszedł do Marburga a 1876 do Wrocławia. Wydał: „*Pascal als Apologet des Christenthums*“ (1862); „*Die Revolutionskirchen Englands*“ (1868); „*Zeittafeln zur Kirchengeschichte*“ (2 wyd., 1874); „*Der Ursprung des Mönchthums im nachkonstantinischen Zeitalter*“ (1877) i in.

Weinhold (Karol), germanista, od 1875 jest profesorem w Wrocławiu; wydał jeszcze: „*Mittelhochdeutsches Lesebuch*“ (3 wyd., 1875); „*Mittelhochdeutsche Grammatik*“ (1877) i w. in.

Weisse (Maksymilijan), astronom, ur. 1798 r. w Lodendorf w Austryi niższéj, był od 1823 asystentem obserwatorym wiedeńskiego (nie zaś wileńskiego, ják błędnie podano w dz. głów.). Z prac jego najważniejszą jest, wydany przy spółudziale Steczkowskiego, katalog gwiazd, obserwowanych przez Bessla p. t. „*Positiones mediae stellarum fixarum etc.*“ (2 t., 1846—52).

Wejnert (Aleksander) odszukał 1876 r. znaczną część „*Herbarza szlachty polskiéj*“, własnoręcznie napisanego przez Krasickiego, a uzupełniającego w wielu miejscach Niesieckiego.

Weljaminow Zernow (Włodzimierz), spółczesny oryjentalista rossyjski, jeden ze znakomitszych znawców dziejów Wschodu i jego stosunków z Rossyją, członek akademii nauk petersburgskiéj. Z prac jego ważniejsze: „*Istoriczeskija izwiestija o kokanskom chanstwie*“ (1856); „*Istoczniki dla izuczenija tarchanstwa*“ (1864); „*Materjały dla izuczenija krymskago chanstwa*“ (1864); „*Izsljedowanje o kasimowskich carjach*“ (3 t., 1863—66; przekład niem., 1867); „*Słowar dżagatajsko-tureckij*“ (1868) i inne.

Wenecyja, prowincyja włoska, liczy (1876 r.) 2,769,600 m., miasto zaś przeszło 126,000 m.

Wenjukow (Michał), spółczesny historyk i podróżnik rossyjski, pułkownik artyleryi; wydał: „*Oczerk starinnych i nowiejszych dogoworow Rossii s Kitajem*“ (1861); „*Putieszestwie po okrainam russkoj Azii*“ (1866); „*Oczerki Japonii*“ (1869); „*Obzor russkich granic w Azii*“ (1873); „*Obozrjenie Japonskago archipelaga*“ (1871); „*Oczerki sowremennago Kitaja*“ (1874).

Wereszczagin (Bazyli), spółczesny słynny malarz i podróżnik rossyjski, ur. 1842 w gub. nowogrodzkiéj, po ukończeniu korpusu morskiego służył przez czas krótki w marynarce, poczem przez lat trzy kształcił się w akademii sztuk pięknych w Petersburgu; następnie udał się na Kaukaz, dla studyjowania miejscowéj natury, ztamtąd pojechał do Paryża, odbył kurs w szkole sztuk pięknych i w pracowni Gerome'a, poczem wrócił na Kaukaz. 1867 wstąpił do wojska i jako szeregowiec odbył wyprawę turkiestańską, gorliwie przytem zbierał miejscowe widoki i sceny z życia. Wymalowane podczas téj wyprawy obrazy zyskały ogólne uznanie na wystawie paryskiéj 1868 i petersburgskiéj 1869. Wiele też rysunków jego pomieściło czaso-

pismo *La tour du monde*. Następnie podróżował po Azyi średniéj, Syberyi i na pograniczu Chin. Powróciwszy do Petersburga, urządził 1873 wystawę, złożoną z 243 obrazów i rysunków, które nabył za 92,000 rub. Tretiakow i podarował moskiewskiemu towarzystwu przyjaciół sztuki. Następnie udał się W. na Wschód, bawił w Konstantynopolu, Aleksandryi i Indyach zachodnich. Podczas wojny rossyjsko tureckiéj 1877—8, znajdował się przy sztabie głównym. Wydał: „*Putieszestwie po Zakawkaziju w 1864—65*“ z licznemi ilustracyjami (toż po francusku).

Wereszczyński (Józef), biskup kijowski, znakomity kaznodzieja i statysta polski XVI w., urod. w Zbarażu, wychowany w Krasnymstawie, gdzie następnie był bakałarzem; wstąpiwszy do stanu duchownego, był kaznodzieją przy katedrze, 1577 kanonikiem chełmskim, został wkrótce opatem sieciechowskim a 1589 biskupem kijowskim; † 1599 w Krakowie. Niejedokrotnie złożył dowody niepospolitéj w sprawach publicznych biegłości, przywiązania do kraju i wielkiéj wymowy, którą dał poznać zwłaszcza w bezkrólewiu po śmierci Stefana Batorego, zachęcając do zgody i jedności, oraz na sejmie elekcyjnym, przemawiając za wyborem Zygmunta Wazy. Czynny za jego panowania, popierał na sejmach dwa zwłaszcza pomysły: zaludnienia Ukrainy i wojny przeciwko Turcyi. Wydał wiele dzieł politycznych i statystycznych oraz moralno obyczajowych, dziś bardzo rzadkich, wyliczonych przez Estreichera w „*Bibl. XV i XVI stul.*“ (str. 207), z których część przedrukował Turowski w „*Bibl. polskiéj*“ (1860); jak również „*Kazania albo ćwiczenia chrześcijańskie*“ (1587, nowe wyd. 1845). Życiorys w *Pam. relig. moralnym* (z 1852).

Wermland, prowincyja w Szwecyi, liczy na przestrzeni 19,025 kilm. kw. przeszło 267,000 m.

Wernadski (Jan), spółczesny ekonomista rossyjski, ur. 1821 w Kijowie, po odbyciu studyjów uniwersyteckich tamże, był profesorem ekonomii politycznéj i statystyki w uniwersytecie moskiewskim. Z prac jego ważniejsze: „*Oczerk teorij potrebnostiej*“ (1857); „*Oczerk istorii politiczeskoj ekonomii*“ (1858); „*Politiczeskoje rawnowiesje i Anglija*“ (1856 r.) i in. Nadto w latach 1857—61 redagował czasopismo *Ekonomicz. Ukazatel* a 1858 *Ekonomista*.

Werner (E.), pseudonim powieściopisarki niemieckiéj *Elżbiety Bürstenbinder* (ob. w Supl.).

Werner (Reinhold), marynarz niemiecki, ur. 1825 w Weferlingen pod Magdeburgiem, wstąpił 1842 do marynarki, od 1849—52 był oficerem floty niemieckiéj, 1852 jako porucznik przeszedł do marynarki pruskiéj, jako kapitan odbył ekspedycyję do wschodnich wybrzeży Azyi, 1873 dowodził eskadrą niemiecką przy brzegach Hiszpanii, 1874 został kontradmirałem. Wydał: „*Die preuss. Expedition nach China, Japan und Siam*“ (2 wyd., 2 t., 1873); „*Das Buch von der deutschen Flotte*“ (1879 r.); „*Atlas des Seewesens*“ (1872 r.); „*Seebilder*“ (1876).

Wernic (Henryk), spółczesny pedagog polski, ur. 1829 w Warszawie, po ukończeniu szkół tamże służył w zarządzie komunikacyi lądowych i wodnych, następnie od 1851—56 był nauczycielem jęz. polskiego i geografii w szkole realnéj, poczem zajmował się guwernerką; od 1861 przebywał zagranicą, przeważnie w Niemczech i Anglii, słuchając wykładów uniwersyteckich i zarazem dając lekcye w zakładach prywatnych, ostatnio w Dreźnie, gdzie straciwszy wzrok, 1868 powrócił do Warszawy. Oprócz artykułów w czasopismach, wydał. „*Przewodnik wychowania*“ (1868); „*Nauka o rzeczach*“ (1874).

Werther (Karol, baron von), dyplomata pruski, ur. 1809 w Królewcu, był od 1842 posłem w Bernie, 1845 w Atenach, 1849 w Kopenhadze, 1854 w Petersburgu, 1859 w Wiedniu, 1869—70 w Paryżu, w końcu od 1873—77 w Konstantynopolu.

Wertowac, pisarz południowo-słowiański, w dz. gł. opuszczono imię *Michał*.

Westergaard (Niels Ludwik), oryjentalista duński, † 1878 w Kopenhadze.

Westermann (Antoni), filolog niemiecki, † 1869.

Westfalija, prowincyja pruska, ma na przestrzeni 20,199 kilm. kw. (356 m. kw.), ok. 1,905,700 m.

Weyprecht (Karol), podróżnik arktyczny niemiecki, ur. 1838 w König w Odenwaldzie, uczęszczał do gimnazyjum i szkoły rzemieślniczéj w Darmstadzie, 1856 wstąpił do marynarki austryjackiéj jako kadet morski, 1861 został oficerem. Odbył liczne podróże na Wschód, do Indyj Zachodnich, Meksyku i Ameryki północnéj. Następnie przez lat dwa krzyżował po wybrzeżach Dalmacyi, 1871 r. wraz z Jobjörnem odbył podróż do Spicbergu i Nowéj Ziemi, poczem w Czerwcu 1872 wraz z Jul. Payerem przedsięwziął podróż do bieguna północnego, z któréj powrócił 1874. Sprawozdania o téj ostatniéj podróży drukował w 35 t. „*Druckschriften*“ akademii wiedeńskiéj, w Petermanna „*Mittheilungen*“ (1875 i 76), w „*Archiv für Seewesen*“, w „*Mittheilungen der Wiener Geographischen Gesellschaft*“ i w. in. specyjalnych czasopismach. Nadto wydał popularny opis swojéj wyprawy p. t. „*Die Metamorphosen des Eises*“ (1878). Obecnie zamierza, przy spółudziale hr. Wilczka (ob. w Supl.), urządzić stacyje obserwacyjne w okolicach podbiegunowych.

Węclewski (Zygmunt), filolog polski, wydał jeszcze: „*Wiadomość o życiu i pismach G. E. Grodka*“ (1876); przekład tragedyj Sofoklesa (1877 r.) oraz opracował kronikę książąt polskich (do 3 t. *Monum. Poloniae hist.*).

Węgry, podług najnowszych pomiarów zajmują przestrzeń 322,285 kilm. kw. (5853 m. kw. austr.), z czego na właściwe W. przypada 214,514 kilm. kw. (3895,8 m. kw.). Po 1869 nie było nowego spisu ludności. Podług narodowości w całych W. znajduje się 6,176,600 (40%) Madziarów, 4,685,700 Słowian (30,4%), 2,608,000 Rumunów (16,9%), 1,898,000 Niemców (12,3%), reszta wypada na inne narodowości, z których najsilniéj są reprezentowani Cyganie (150,000). Ze Słowian najwięcéj jest Serbo-kroatów (2,381,000 t. j. 15,5%), daléj Słowaków

(1,835,300, t. j. 11,9%) w końcu Rusinów (469,400, t. j. 3%). Podług wyznania znajduje się katolików rzymskich 7,502,000, greko-katolików (unitów) 1,592,700, wyznawców kościoła wschodniego 2,579,700, ewangielików augsburgskich 1,109,000, ewangielików reformowanych 2,024,300, unitaryjuszów 54,438, żydów 552,000. Z całéj przestrzeni przypada 91,9% na ziemię produkcyjną i 8,1% na nieużytki. Z pierwszéj 36,9% znajduje się pod rolą, 14,6% pod łąkami i ogrodami, 1,3% pod winnicami, 16% pod pastwiskami i 31,2% pod lasami. Z przemysłu górniczego 1875 r. otrzymano: 1,577 kilgr. złota wartości 2,199,881 fl., 21,235 kilgr. srebra, wartości 1,911,209 fl., 10,468 cent. metr. miedzi, 17,343 c. m. ołowiu, 819 c. m. rudy antymonowéj, 2,338 c. m. niklu i kobaltu, 180 c. m. rtęci, 1,476,639 c. m. surowca, 85,700 c. m. żelaza lanego, 6,324,959 węgli kamiennych, 7955,970 c. m. węgli brunatnych, 1,105,384 c. m. soli kuchennéj.—Oprócz szkół wyższych i średnich znajduje się w W. wraz z Siedmiogrodem szkół elementarnych 15,445 (w téj liczbie 13,903 wyznaniowych), w Kroacyi i Slawonii 1054, tak że w ogóle w W. wypada 1 szkoła na 872 m. Językiem wykładowym jest w 6,991 szkołach węgierski, w 2,878 rumuński, w 2,046 słowacki, w 1,810 niemiecki, w 567 rusiński, w 350 serbski, w 73 kroacki; w 1537 szkołach wykłady są prowadzone w dwu, a w 258 szkołach w trzech językach. Ogólna liczba nauczycieli jest 21,105, uczniów zaś 1,546,482.—Pod względem administracyjnym dawny podział utrzymał się do 1873, w tym bowiem roku otrzymały gminy nową organizacyję a 1876 nastąpił nowy podział administracyjny, mianowicie zaś Siedmiogrodu. Obecnie dzielą się W. właściwe na 50 komitatów, Siedmiogród zaś na 15 komitatów, do czego doliczyć należy 7 kom. w Kroacyi i Slawonii, 6 kom. w Pograniczu; przytém miasto Fiume (Rjeka) z okręgiem stanowi 1 komitat. Sejm węgierski składa się z izby wyższéj lub magnatów (414 członków) i z izby deputowanych (liczącéj 447 posłów). Prawo wyborcze zmienione zostało 1874 i 1875 r. *Finanse*: Podług budżetu na 1879 dochody wynosiły 212,130,000 fl., wydatki zaś 236,602,000, zatem okazał się deficyt 24,472,000 fl. Dług państwowy pod koniec 1875 wynosił 1,327,497,259 fl. Z nowszych prac o geografii W. porów. Schwickera „*Statistik von Ungarn*“ (1876); Hunfalvy „*Ethnographie Ungarns*“ (1876).

Historyja. W listopadzie 1871 został Andrassy po upadku Beusta ministrem spraw zagranicznych, w jego zaś miejsce na czele gabinetu węgierskiego stanął Lonyay. Oparł się on na stronnictwie Deáka, przeprowadził reformę sądownictwa i reorganizacyję ustawy gminnéj. Stronnictwo Deáka zwyciężyło także przy wyborach 1872 r. W Listopadzie 1872 ustąpił Lonyay i prezesem ministrów został Szlávy, z powodu jednakże kłopotów finansowych, spowodowanych zwłaszcza niepomiernym wydatkiem na drogi żelazne, zmuszony był usunąć się i w Marcu 1874 zajął jego miejsce Bitto. Dla pokrycia deficytu wyjednał u sejmu przyzwolenie na pożyczkę, innych jednak projektów (o małżeństwie cywilném, reformy prawa wyborczego i t. d.) nie mógł przeprowadzić. Gdy w Lutym 1875 ministeryjum Bitto ustąpiło, Tisza utworzył nową partyję liberalną Deákistów i lewego środka, która, jako mająca większość w sejmie, objęła władzę. Na czele gabinetu stanął Wenckheim, duszą jednakże i kierownikiem stronnictwa został Tisza. Przy nowych wyborach w Lipcu 1875 stronnictwo to uzyskało przeważną większość (329 głosów), poczem 16 Października Tisza został prezesem ministrów. Śmierć Deáka (29 Stycznia 1876) zamknęła pierwszą fazę najnowszéj historyi W. Nowa era przedstawiała się w mniéj pomyślnych barwach. Nie uwzględniano interesów rozmaitych narodowości, wchodzących w skład W. i gwałtownie madziaryzowano. Tak zwany kraj saski w Siedmiogrodzie pozbawiono dawnych praw i samorządu. Przeciwko ruchowi słowiańskiemu, wywołanemu powstaniem hercegowińskiém (1875) i wojną serbsko-turecką (1876) występowano z cała surowością. Głośno wypowiadano sympatyję dla Turcyi, mianowicie przy przyjęciu deputacyi tureckiéj, która przywiozła do Pesztu szczątki biblijoteki Matyjasza Korwina, przez podróż studentów węgierskich do Konstantynopola i t. d. 1876 związano układy z Austryją, celem odnowienia porozumienia, które jednak ciągnęły się przez czas długi bez żadnego rezultatu i dopiero 28 Czerwca 1878 pomyślnie zakończone zostały. Finanse znacznie się poprawiły, zwłaszcza przez przeprowadzoną przez Szella reformę poboru podatków. Przy wyborach w sierpniu 1878 r. otrzymało ministeryjum Tiszy znowu świetne zwycięstwo, połączona bowiem opozycyja liczyła zaledwo 100 głosów. Gdy jednakże okupacyja Bośnii i Hercegowiny przerodziła się w krwawą wojnę, w któréj ucierpiały głównie pułki węgierskie, niezadowolenie z polityki dworu wiedeńskiego ciągle się wzmagało i przyszło do burzliwych demonstracyj. Ponieważ z powodu znacznych wydatków na okupacyję finanse węgierskie znacznie się pogorszyły, Szell 1 października podał się do dymisyi i gdy w jego miejsce niemożna było nikogo postawić, musiał i cały gabinet podać się do uwolnienia. Szell otrzymał żądaną dymisyję 8 października, Tisza jednak z resztą gabinetu skłonił się pozostać na stanowisku do czasu zebrania się sejmu (20 października). Ponieważ w tym czasie ukończoną została okupacyja Bośnii i Hercegowiny, a przez to armija znacznie zmniejszoną, udało się Tiszy uspokoić umysły i zapewnić w sejmie większość partyi ministeryjalnéj.

Whitney (William Dwight), lingwista amerykański, jest nadto od 1854 profesorem sanskrytu i gramatyki porównawczéj w kol. Yale w Newhaven. Oprócz wymienionych w gł. dziele, wydał jeszcze 2 seryję „*Oriental and linguistic studies*“ (1874 r.) i „*The life and growth of language*“ (1875).

Whittier (Jan Greenleaf), poeta północno-amerykański, ur. 1807 w Haverhill (w Massachusetts), od 1856 spółredaktor czasopisma *National Era* w Washingtonie; jeden z przywódców partyi abolicy-

jonistów. Wydał: „*Legends of New England*" (r. 1831); „*Moll Pitcher*" (1833); „*Mogg Megone*" (1836 r.); „*Ballady*" (1838); „*Palestina*"; „*Songs of labour*" (1850); „*National lyrics*" (2 t., 1865—66); „*Maud Muller*" (1866); „*Centennial hymn*" (1876 r.) i in. Zbiorowe wydanie jego poematów wyszło p. t. „*Poetical works*" (2 t., 1868), utworów prozaicznych p. t. „*Prose works*" (2 t., 1866).

Whymper (Edward), słynny podróżnik alpejski angielski, ur. 1840 w Londynie, kształcił się w Clarendonhouse, 1861 zwrócił na się uwagę wejściem na wierzchołek Mont Pelvoux we Francyi, uważany za najwyższy szczyt w kraju i dotychczas, pomimo wszelkich usiłowań, przez nikogo nie zwiedzony. Przyjęty w skutek tego do londyńskiego klubu alpejskiego, odbył w latach 1861—5 szereg śmiałych i szczęśliwych podróży na wierzchołki alpejskie, pomiędzy innemi na górę Matterhorn, przyczem zginęli towarzysze jego Hudson, Hadow i Douglas oraz jeden z przewodników. 1867 przedsięwziął podróż do północno-zachodniéj Grenlandyi w celu zebrania pozostałości kopalnych i zapuszczenia się o ile możności najdaléj w głąb kraju. Rezultatem téj podróży był bogaty zbiór roślin kopalnych, świadczący o bujnéj niegdyś wegetacyi w kraju. W Maju 1872 przedsięwziął drugą podróż do Grenlandyi, przyczem zwiedził tamtejsze alpy i przywiózł ciekawy zbiór okazów skamieniałego drzewa. Opis swych podróży alpejskich wydał p. t. „*Scrambles amongst the Alps in the years 1860—69*" (1871).

Wiatka, m. gub. w Rossyi, liczy przeszło 21,200 m.—*Wiacka gubernija* liczy (1875) 2,448,600 m.

Wiaziemski (Piotr, książe), poeta i krytyk rossyjski, † 1878 w Baden Baden.

Wiaźma, m. pow. gub. smoleńskiéj, liczy przeszło 13,000 m.

Wichert (Ernest Aleksander August Jerzy), powieściopisarz i dramaturg niemiecki, ur. 1831 r. w Insterburgu, radca sądu miejskiego w Królewcu. Wydał romanse: „*Aus anständiger Familie*" (3 t., 1866); „*Hinter den Coulissen*" (3 t., 1872); „*Kleine Romane*" (3 t., 1871); „*Das grüne Thor*" (3 tomy, 1875 r.) i in. oraz dramaty: „*Moritz von Sachsen*" (1873); „*Ein Schritt vom Weg*"; „*Der Narr des Glücks*" (1873); „*Die Realisten*" (1874); „*Die Frau für die Welt*" (1876).

Wickede (Julijusz von), pisarz niemiecki, urodz. 1818 w Szwerynie, był oficerem w armii austryjackiéj, poczem w legijonie zagranicznym w Algeryi, w końcu osiadł w Eisenach i był korespondentem wojskowym do rozmaitych czasopisów niemieckich. Wydał: „*Ein Soldatenleben*" (2 wyd., 3 t., 1854); „*Erzählungen eines oesterreichischen Veteranen*" (2 wyd., 3 t., 1855); „*Ein deutscher Landsknecht der neuesten Zeit*" (2 wyd., 3 t., 1869); „*Eine deutsche Bürgerfamilie*" (3 t., 1867); „*Geschichte der Kriege Frankreichs gegen Deutschland*" (2 t., 1874) i w. in.

Widmann (Józef Wiktor), poeta niemiecki, urod. 1842 w Nenowicach w Morawii, kształcił się w pedagogijum w Bazylei, poczem studyjował 1862—65 teologiję w Heidelbergu i Jena, 1866 został pomocnikiem proboszcza w Frauenfeld, od 1868 dyrektor szkoły żeńskiéj w Bernie. Wydał między innemi: „*Erasmus von Rotterdam*" (1865); „*Iphigenie in Delphi*", dramat (1865 r.); „*Der geraubte Schleier*", powiastka dramatyczna (1866); tragedyje „*Arnold von Brescia*" (1867) i „*Orgetorix*" (1867 r.); poematy epiczne: „*Buddha*" (1869 r.); „*Kalospinthechromokrene oder der Wunderbrunnen von Is*" (1873); komedyję „*Das Festgedicht*" (1873); sielanki: „*Mose und Zipora*" (1874); „*An den Menschen ein Wohlgefallen*" (2 wyd., 1877) in.

Wied (Maksymilijan Aleksander Filip, książe), podróżnik, † 1867 r. w Neuwied (nie zaś 1767, jak mylnie wydrukowano w gł. dz.).

Wiedemann (Ferdynand Jan), spółczesny filolog, ur. 1805 w Hapsaler w gub. estlandzkiéj, po ukończeniu nauk w Rewlu i na uniwersytecie dorpackim, był nauczycielem gimn. w Mitawie a następnie w Rewlu; od 1857 rzeczywisty członek akademii nauk petersburgskiéj. Wydał między innemi: „*Versuch einer Grammatik der syrjanischen Sprache*" (1847); „*Versuch einer Grammatik der tscheremisischen Sprache*" (1847); „*Grammatik der wotjakischen Sprache*" (1851); „*Livische Grammatik nebst Wörterbuch*" (1861); „*Versuch über den werro-esthnischen Dialekt*" (1864 r.); „*Grammatik der ersa mordwinischen Sprache*" (1865 r.); „*Estnisch-deutsches Wörterbuch*" (1869); „*Ueber die Nationalität und Sprache der jetzt ausgestorbenen Kreewinen in Kurland*" (1871) i in.

Wiedeń, stolica państwa austryjackiego, liczy (r. 1875) około 674,000 m., z 18 zaś przedmieściami około 1,021,000 m. Podług etatu na r. 1876 dochody zwyczajne wynosiły 18,736,081 guld., wydatki zaś 18,189,398 guld.; stan czynny pożyczek z r. 1866 i 1874: 20,415,000 guld.; majątek czynny (ruchomy i nieruchomy): 69,702,184 guld., majątek bierny: 63,289,453 guld. Porów. jeszcze: Weissa „*Topographie der Stadt Wien*" (1876); Kinka *Geschichte der Universität*" (2 t., 1854) i in.

Wieliczka. Nowe wdarcie się wody nastąpiło w lutym 1879, nie wywarło jednak wielkiego wpływu na stan kopalń, powstała jednak obawa o możność zawalenia się miasta.

Wielka Brytanija. *Ludność.* W połowie 1878 liczono bez kolonij i posiadłości zaeuropejskich w ogóle około 33,882,000 m., z czego na Angliję z Waliją przypada 24,854,400, na Szkocyję 3,594,000, na Irlandyję 5,433,600. W tymże roku liczono: 1,885,000 koni, 3,729,000 krów, 2,343,000 wołów, 3,460,000 cieląt, 32,150,000 owiec i 3,967,000 świń. Z całéj powierzchni W. B. w Europie, wynoszącéj 314,951 kilom. kw. (5719,8 m. kw.), znajduje się 40,8% pod rolą, 21,3% pod łąkami i pastwiskami i 22,9% pod lasami.—1876 wydobyto lub otrzymano: 133,344,766 ton. węgli kamiennych, 6,555,997 ton. surowca, 13,688 t. cyny, 79,252 t. miedzi, 23,613 t. cynku, 79,096 t. ołowiu, 48,809 t. siarki, 2,273,256 t. soli kuchennéj.—1875 było w ogóle zakładów tkackich (fabryk płótna, sukna, jedwabiu i t. d.) 7,288, mających 51,077,243 wrzecion, 667,821 krosien mechanicznych, i zatrudnia-

jących 1,005,704 robotników.—Ogólna wartość przywozu 1877 wynosiła: 386,166,000 f. szt., wywozu zaś 195,275,000 f. szt.; nadto przywieziono szlachetnych metali za 36,439,000 f. szt., wywieziono zaś za 39,017,000 f. szt.—Flota handlowa 1877 liczyła 25,090 statków, mających 6,336,360 ton. objętości (w téj liczbie 4,552 parowce o 2,136,381 tonach), do czego dodać należy 13,158 statków o 1,797,477 tonach w kolonijach (1,180 parowców o 156,062 tonach). 1877 wpłynęło do portów 340,318 statków, o 62,510,702 tonach, wypłynęło zaś 303,223 statków o 57,864,853 tonach; nadto w tymże roku wpłynęło statków nadbrzeżnych 274,687, o 36,889,527 tonach, wypłynęło zaś 237,895 statków, o 31,954,949 tonach.—Dochody państwowe 1876—7 wynosiły 77,270,000 f. szt., wydatki zaś 78,044,000, deficyt przeto okazał się na 774,000 funt. szterl.; dług państwowy wynosi 775,873,713 f. szt.—Armija stała 1878—79 składa się z 197,452 ludzi, z których 62,000 stoi w Indyjach i 30,338 w kolonijach (8004 na w. Malcie, 4991 w Gibraltarze, 6243 w południowéj Afryce). Nadto: milicyja liczy 134,500 ludzi, yeomanry (pospolite ruszenie szlacheckie) 14,500, ochotnicy 174,000, rezerwa 36,000, wojska krajowe w Indyjach 132,000, czyli w ogóle armija W. B. liczy przeszło 688,000 ludzi. Flota wojenna 1878 składa się 52 pancerników z 555 działami, 216 statków nieopancerzonych z 1671 działami i 310 parowców rezerwy i jest obsługiwaną przez: 34,100 marynarzy, 6,300 chłopców okrętowych, 14,000 żołnierzy marynarki. 4,300 ludzi straży nadbrzeżnéj i 1,300 marynarzy w Indyjach.—Kolonije W. B. powiększyły się przez przyłączenie Transvaalu w Afryce południowéj (296,175 kilm. kw. czyli 5979 m. kw. z 275,000 mieszkańców) i wyspy Cypru (5926 kilm. kw. czyli 173 m. kw. z 120,000 mieszkańców). Z nowszych prac por. Hughesa „*Historical geography*" (1872); Ranvaya „*Physical geology and geography*" (4 wyd., 1875) i in.

Historyja. Konserwatywny gabinet Disraeli'ego, który objął rządy 1874 r. po liberalnym gabinecie Gladstone'a, w zarządzie wewnętrznym wstępował w ślady swych poprzedników, w polityce zaś zagranicznéj wytknął sobie nowy kierunek. W celu zabezpieczenia swego stanowiska na Wschodzie zakupiła W. B. w Listopadzie 1875 r. ogromną ilość akcyj kanału Sueskiego. W związku z tém zostawała podróż do Indyj, przedsięwzięta przez ks. Walii (październik 1875). Pod koniec 1875 kwestyja wschodnia nową przybrała postać, albowiem Rossyja, Niemcy i Austryja porozumiały się co do wniosków nad reformą państwa tureckiego, zformułowanych w nocie Andrassy'ego z 30 grudnia 1875. Wprawdzie W. B. postanowiła 18 stycznia poprzeć te żądania, ale uczyniła to w taki sposób, że już teraz widocznie się okazał jéj kontrast z poglądami zwłaszcza Rossyi. Na sessyi parlamentarnéj 1876, otwartéj 8 lutego, ogłosił Disraeli oficyjalnie 9 marca bil o przyjęciu przez królowę tytułu cesarzowéj Indyj, co wywołało ożywione debaty ze strony opozycyi, w końcu jednak na posiedzeniu z 23 marca przyjęty został większością 209 przeciw 134 głósów, poczem 1 maja nastąpiło ogłoszenie nowego tytułu, nie obeszło się wszakże znowu bez oznak silnego niezadowolenia. W ogóle tytuł ten w Anglii był mało popularnym. W Indyjach dopiero 1 stycznia 1877 ogłoszono z wielką uroczystością cesarstwo. Oprócz tego sessyja parlamentarna 1876 zajmowała się przeważnie sprawami irlandzkiemi, wniesionemi na porządek dzienny przez stronnictwo *Homerule*, nie postanowiwszy jednak nic ważnego. Najgłówniejszą przeto kwestyją tegorocznego posiedzenia był bil edukacyjny, wniesiony 18 maja w imieniu rządu przez lorda Sandona i pomimo gwałtownego oporu opozycyi przyjęty przez większość. W drugiéj połowie sesyi najwybitniejsze miejsce zajęła kwestyja wschodnia, w któréj rząd wielkobrytański, przyjął widocznie nieprzyjazne stanowisko względem Rossyi i wysłaniem floty do zatoki Bezika demonstrował na korzyść Turcyi. W kraju tymczasem rozpoczęła się ożywiona agitacyja, spowodowana zawiadomieniem w *Daily News* o nadużyciach, popełnionych przez wojska tureckie przy uśmierzeniu powstania bułgarskiego. Sprawa ta 26 czerw. wniesioną była także na posiedzenie izby niższéj, w skutek czego rząd wysłał Barringa, jako specyjalnego ajenta do Bułgaryi. 12 sierpnia objął Disraeli po ustąpieniu lorda Malmesbury urząd strażnika wielkiéj pieczęci, poczem 16 t. m., nazajutrz po zamknięciu parlamentu, mianowany został przez królowę Earlem of Beaconsfield. Począwszy od września usiłowała Rossyja skłonić mocarstwa europejskie do interwencyi w sprawy tureckie; ażeby uspokoić Angliję, cesarz Aleksander objawił 2 Listopada posłowi angielskiemu lordowi Loftusowi, że nie ma zamiaru zdobycia Konstantynopolu i że co najwyżéj zajmie Bułgaryję tylko prowizorycznie. Jakkolwiek lord Derby wypowiedział najwyższe zadowolenie z powodu tego objaśnienia i zgodził się na zebranie konferencyj w Konstantynopolu, stosunki jednak z Rossyją z każdym dniem stawały się coraz bardziéj naprężone. 9 listopada lord Beaconsfield na dorocznym bankiecie w Guildhall w Londynie wypowiedział wojowniczą mowę, w odpowiedzi na co cesarz Aleksander 10 listopada na zgromadzeniu szlacheckiém w Moskwie odezwał się w takim samym tonie. 20 listopada lord Salisbury udał się przez Paryż, Berlin, Wiedeń i Rzym na konferencyje do Konstantynopola, na których Anglija wbrew powszechnemu oczekiwaniu okazała się mniéj wymagającą. Po odrzuceniu uchwał konferencyi przez Portę Anglija odwołała, podobnie jak inne mocarstwa, swego posła Sir H. Elliota, zbyt jawnie sprzyjającego Turkom, na to ażeby wkrótce w jego miejsce posłać również zręcznego, lecz ostrożniejszego H. Layarda. Tymczasem w Anglii podczas feryj parlamentarnych odbywały się liczne metingi, na których członkowie opozycyi, a zwłaszcza Gladstone z młodzieńczym ogniem i zapałem zwalczał rząd za jego postawę wojenną i sprzyjanie Turcyi. Sessyja parlamentarna 1877 r. otwartą została 8 lutego osobiście przez królowę. Za wy-

jątkiem debatów w kwestyi wschodniéj, była ona zupełnie niepłodną, do czego przyczyniło się przeważnie postępowanie niektórych deputowanych irlandzkich, starających się przeciągać bez potrzeby debaty i przeszkadzających załatwieniu wszelkich spraw. Z ważniejszych kwestyj przeszło tylko prawo o uniwersytetach. Ważne także dla polityki kolonijalnéj były debaty nad wypadkami w południowéj Afryce, mianowicie zaś nad przyłączeniem Transvaalu. Najżywotniejszą jednak kwestyję stanowiły stosunki turecko-rossyjskie. Po spełznięciu na niczem konferencyj trwały jeszcze niejaki czas porozumiewania pomiędzy mocarstwami. Generał Ignatiew odbył podróż do Berlina, Paryża, Wiednia i Londynu, rezultatem czego był protokuł londyński, podpisany przez wielkie mocarstwa 31 marca. Po odrzuceniu tego protokułu przez Turcyję (w nocie okólnikowéj z 9 kwietnia) nastąpiło 24 wypowiedzenie wojny przez Rossyję. Anglija oświadczyła neutralność, Derby jednak notą z 1 maja ogłosił postępowanie Rossyi za naruszenie traktatu z 1871 r. 7 maja Gladstone w izbie niższéj wniósł pięć rezolucyj, dotyczących kwestyi wschodniéj, które po ożywionych debatach odrzucone zostały większością 354 przeciwko 223 głosów. Rząd, pewny większości w izbie, mógł spokojnie rozwijać dotychczasową politykę. Sytuacyja znacznie się naprężyła po powodzeniach oręża rossyjskiego w jesieni 1877. Rząd W. B. zamierzył w obronie swych interesów na Wschodzie przedsięwziąć energiczne środki. Parlament na 1878 r. zwołano w niezwykłym terminie (17 stycznia). Usposobienie wojennne w kraju coraz wzrastało. Rząd zażądał od izb nadzwyczajnego kredytu 6 mil. f. szt. na koszta uzbrojenia, który 8 lutego był udzielony większością 328 przeciw 124 głosom. 24 stycznia lordowie Carnarvon i Derby zażądali dymisyi. Ostatni wprawdzie pozostał, pierwszy jednak zastąpiony był przez dotychczasowego sekretarza do spraw irlandzkich, Sir M. Hicks-Beechsa. Jednocześnie admirał Hornby, dowódca floty stojącéj w zatoce Bezika, otrzymał rozkaz wpłynięcia przez Dardanele pod Konstantynopol, co téż, pomimo protestacyi Porty, wykonał 13 lutego. Dowódcą armii mającéj działać przeciwko Rossyi mianowany został lord Napier of Magdala, szefem zaś sztabu generalnego Sir G. Wolseley. Na początku kwietnia powołano rezerwy, co dało powód do debatów w izbie, zakończonych stanowczém zwycięstwem rządu. Powołanie wojsk indyjskich do Europy spowodowało nowe debaty, również pomyślnie zakończone dla rządu 23 maja. W tym jednak czasie zaszedł zwrot pokojowy; 30 maja nastąpiło porozumienie pomiędzy hr. Szuwałowem, nadzwyczajnym posłem rossyjskim, i lordem Salisbury, następcą Derby'ego, wskutek czego 13 czerwca mógł się zebrać kongres berliński, na którym W. B. reprezentowaną była przez Beaconsfielda, Salisbury'ego i lorda Odo Russela. Podczas kongresu dowiedziała się Europa o zawartym 4 czerwca układzie pomiędzy Turcyją i Angliją, mocą którego Porta ustąpiła Anglii wyspę Cypr, W. B. zaś zagwarantowała sułtanowi władzę nad pozostałemi posiadłościami azyjatyckiemi. Po zawarciu pokoju Beaconsfield i Salisbury wynagrodzeni zostali przez królowę orderem podwiązki i przez naród z entuzyjazmem przyjęci. Na tegorocznym posiedzeniu parlamentu kwestyja wschodnia zajęła tyle czasu, że wyjąwszy prawa o fabrykach i warsztatach, o środkach ochronnych od zarazy bydlęcéj i o szkołach średnich w Irlandyi, nic ważniejszego nie uchwalono.—Nieprzyjęcie posła angielskiego przez emira afganistańskiego Szir Ali (we wrześniu 1878) dało powód do wojny z Afganistanem, zakończonéj pomyślnie dla W. B. Również pomyślnie zakończyła się i wojna z Zulusami w południowéj Afryce (1879 r.). W ogólności pod sterem Beaconsfielda władza angielska w Azyi i Afryce rozszerzoną została, a powaga jéj w Europie znacznie wzrosła. Z nowszych prac o dziejach W. B. porównaj jeszcze: Lecky *„History of England in the XVIII century“* (2 t., 1878); Bisset *„History of the struggle for Parliamentary government in England“* (2 t., 1877); Adams *„English party leaders and english parties“* (2 t., 1878) i in.

Wielonogi, ob. Krocionogi.

Wielopolski (Aleksander, hr., margrabia Gonzaga Myszkowski), mąż stanu, † 1877 r. w Dreźnie; *„Myśli i uwagi“* przedrukowano w *Kronice rodzinnéj* (1878, oraz osobno). Por. Lisickiego *„Życie A. W.“* (3 t., Kraków 1878).

Wielożeństwo, *poligamija*, ślubny związek jednego mężczyzny z kilku kobietami, powszechne jest na całym wschodzie, zwłaszcza mahometańskim, a śród cywilizacyi chrześcijańskiéj zaprowadzone u Mormonów. Jakkolwiek przez niektórych uważane ze stanowiska fizyjologicznego za stan naturalny rodu ludzkiego, jest wbrew przeciwne pojęciu rodziny i cywilizacyi. Daleko rzadszem jest *wielomęstwo* (poliandryja), napotykanę u niektórych ludów dzikich.

Wienbarg (Ludolf), pisarz niemiecki, ur. 1802 r. w Altonie, przebywał po większéj części w Hamburgu, † 1872 w Altonie; był jednym z przedstawicieli *Młodych Niemiec*. Wydał: *„Aesthet. Feldzüge“* (1834); *„Die neueste Literatur“* (2 wyd., 1838); *„Holland“* (1833); *„Tagebuch von Helgoland“* (1838 r.); *„Geschichte Schleswigs“* (2 t., 1861—62) i in.

Wiernaja lub *Wiernyj*, u Kirgizów *Ałmaty*, główne miasto i twierdza obwodu semireczeńskiego w Azyi środkowéj, na północnym stoku gór Ałatajn, nad rz. Ałmatą, około 15,500 m.; okolica bardzo żyzna, w pobliżu piękne lasy iglaste.

Wiernikowski (Jan Nepomucen), filolog i oryjentalista, ur. około 1800, † 1877 w Charkowie, gdzie był dyrektorem gimnazyjum; ob. dz. gł.

Wieruszewski (Kazimierz), kaznodzieja, † 1744 w Łęczycy.

Wiesbaden, okrąg regencyjny pruski, liczy przeszło 679,000 m.; miasto zaś około 43,700 m.—Porówn. Heyla „W. *und Umgebung*“ (5 t., 1872); Otto *„Geschichte der Stadt* W.“ (1874).

Wiese (Ludwik Adolf), pedagog, ur. 1806 w Herford w Westfalii, od 1838—52 profes. gimnazyjalny

w Berlinie, 1852—75 radca w ministeryjum wychowania publicznego, poczem, wziąwszy emeryturę, osiadł w Potsdamie. Wydał: *„A. G. Spilleke, nach seinem Leben und Wirken“* (1842); *„Die Bildung des Willens“* (3 wyd., 1872); *„Deutsche Briefe über englische Erziehung“* (3 wyd., 1876; t. 2, 1876); *„Das höhere Schulwesen in Preussen“* (3 t., 1864—73); *„Verordnungen und Gesetze für die höheren Schulen in Preussen“* (2 wyd., 1875).

Wieselgren (Piotr), historyk i kaznodzieja szwedzki, † 1877 w Goethenburgu.

Wigand (Julijusz Wilhelm Albert), botanik, ur. 1821 w Treysa w Heskiém, studyjował 1840—44 w Marburgu matematykę i nauki przyrodzone, poczem w Berlinie botanikę i zoologiję a 1846 w Jenie botanikę mikroskopijną; 1846 habilitował się w Marburgu i 1850 został profesorem botaniki a r. 1860 jednocześnie dyrektorem ogrodu botanicznego. Oprócz licznych rozpraw wydał: *„Grundlegung der Pflanzenteratologie“* (1850); *„Intercellularsubstanz und Cuticula“* (1850); *„Der Baum, Betrachtungen über Gestalt und Lebensgeschichte der Holzgewächse“* (1854 r.); *„Botanische Untersuchungen“* (1854); *„Flora von Kurhessen und Nassau“* (2 wyd., 1875); *„Lehrbuch der Pharmakognosie“* (3 wyd., 1878); *„Ueber Darwins Hypothese Pangenesis“* (r. 1870); *„Die Genealogie der Urzellen als Lösung des Descendenzproblems“* (1872); *„Die Auflösung der Arten durch natürliche Zuchtwahl“* (1872); *„Der Darwinismus und die Naturforschung Newtons und Cuviers“* (3 t., 1874—7); *„Der Darwinismus, ein Zeichen der Zeit“* (1878) i in.

Wiktor Emanuel II, król włoski, † 1878 w Rzymie; tron objął po nim ks. Humbert.

Wiktoryja I, królowa W. Brytanii i Irlandyi. Córka jéj Alicyja, żona ks. Ludwika hesskiego, † 1878.

Wilbrandt (Adolf), poeta niemiecki, ur. 1837 w Rostoku, osiadł 1858 w Monachijum, przebywa od 1871 r. w Wiedniu. Wydał: *„Novellen“* (3 zbiory, 1869—75); komedyje: *„Unerreichbar“*; *„Jugendliebe“*; *„Die Vermählten“*; *„Die Wahrheit lügt“*; *„Die Maler“*; *„Natalie“*; dramat *„Graf von Hammerstein“*; tragedyje: *„Gracchus, der Volkstribun“*; *„Arria und Messalina“*, przekład polski Kaszewskiego; *„Nero“*; *„Krienhild“* (1877 r.) i in.; daléj *„Gedichte“* (1874 r.) oraz bijografiję H. v. Kleista (1862).

Wilczek (Józef), pisarz religijny, urod. 1805 r. w Czarnym Dunaju w Sandeckiém; ob. dz. gł.

Wilczek (Jan Nepomucen, hr.), głośny ze wspierania podróży podbiegunowych, ur. 1837, jeden z najbogatszych obywateli austryjackich, posiadający rozległe dobra na Szląsku i w Morawii. 1866 odbył jako ochotnik kampaniję austryjacko-pruską; następnie zajął się wyekwipowaniem na swój koszt wyprawy Payera-Weyprechta, która 1872 wypłynęła z Bremerhafen. Z wyprawą tą spotkał się W. przy wyspach Pankratjewa i towarzyszył jéj do wysp Barentsa, gdzie urządził składy. Ogłosił *„Albumphotographischer Landschaftsbilder aus Spitzbergen, Nowaja Semlja und der Petschoramündung“* (1872). Obecnie przebywa W. w Wiedniu i zajmuje się z Weyprechtem urządzeniem stałych stacyj meteorologicznych w okolicach podbiegunowych.

Wilczyński (Alfons), humorysta polski, przemieszkuje obecnie we Lwowie. Wydał jeszcze: *„Historyja mojéj dubeltówki“* (1877 r.); *„Fotografije społeczne“* (3 t., 1878) oraz pomieszcza powiastki i humoreski w czasopismach lwowskich i warszawskich. Nowe wydanie *„Kłopotów starego komendanta“* wyszło 1878; przekład na język rossyjski ogłoszono 1857.

Wildermuth (Ottylija), autorka niemiecka, † 1877 r.; wydała jeszcze między innemi: *„Mein Liederbuch“* (1877); *„Jugendschriften“* (16 t., 1871—76). Zbiorowe wydanie pism jéj wyszło w 8 tom. (1862).

Wilkońska (Paulina), powieściopisarka polska, ur. 1815; pisma jéj wylicza Estrejcher w *„Bibliografii“* (t. V, str. 90—92). Ciekawe szczegóły pomieściła w dziełach: *„Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie“* (1871) oraz *„Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem na prowincyi w Kongresówce“* (2 t., 1875).

Wilhelm I (Fryderyk Ludwik), król pruski i cesarz niemiecki, w styczniu 1877 obchodził 70 letni jubileusz służby wojskowéj, 22 zaś marca t. r. 80 letnią rocznicę urodzin, przyczém był przedmiotem powszechnéj owacyi. Wielkie przeto zdziwienie wywołał we wszystkich warstwach ludności zamach, wykonany 11 maja 1877 przez Maksa Hödla (ścięty 16 sierpnia t. r.), z którego cesarz wyszedł szczęśliwie. Jeszcze nie minęło wrażenie tego wypadku, gdy 2 czerwca t. r. W. dość niebezpiecznie został raniony przez Karola Nobilinga († 3 września t. r., wskutek zadanéj sobie rany przy aresztowaniu). Z powodu słabości 6 czerwca złożył rządy w ręce następcy tronu, wkrótce jednak powrócił do zdrowia i objął napowrót władzę. Porów. bijografiję L. Schneidera (1869 i 1875); W. Müllera (1876 r.); L. Hahna *„Gedenkbuch Kaiser Wilhelm's 1797—1873“* (1874).

Wilhelm III (Aleksander Paweł Fryderyk Ludwik), król niderlandzki, po śmierci pierwszéj żony swéj Zofii († 17 czerwca 1877), chciał abdykować, późniéj jednak zmienił swój zamiar i 29 Sierpnia 1878 zaręczył się z księżniczką Emmą (urodz. 1858), trzecią córką panującego ks. Waldeck, Jerzego.

Williams (Sir William Fenwick), oficer angielski, został 1870 generałem i gubernatorem Gibraltaru.

Williams (Monier), znakomity sanskrytolog angielski, ur. 1819 w Bombaju w Indyjach, kształcił się w Londynie i Oxfordzie, od 1844 profesor jęz. perskiego, hindustańskiego i sanskryckiego w East India College w Haileybury w Indyjach, został r. 1860 profesorem sanskrytu w Oxfordzie. Z prac jego celniejsze: *„A practical grammar of the Sanskrit language“* (1846; 4 wyd. 1877); *„An English and Sanskrit dictionary“* (1851, 1872); *„Rudiments of Hindustani“* (1858); *„Hindustani primer“* (1859); *„Story of Nala“* (1860); *„Indian epic poetry: substance of lectures“* (1863); *„A Sanskrit manuale“* (3

wyd., 1868); „*Indian wisdom*" (3 wyd., 1876); „*Modern India and the Indians*" (2 wyd., 1878) i w. in.

Willis (Nataniel Parker), pisarz amerykański, † 1867 w New Yorku.

Wilno, miasto, liczy przeszło 83,600 m. (w téj liczbie przeszło 43,600 żydów).— *Wileńska gubernija* liczyła (1876) przeszło 1,123,000 m.

Wilson (Jan), spółczesny statystyk rossyjski, ur. 1836 w Petersburgu, po ukończeniu uniwersytetu tamże, rozpoczął 1858 służbę w komitecie statystycznym minist. spraw wewnętrznych. Pod jego redakcyją wydano ważne dzieło: „*Spiski nasel. miest*" (zawierające opis 22 gubernij (1861—65). Nadto wydał: „*Choz.-statisticz. atlas Europ. Rossii*" (1869); „*Materiały dla statistiki Rossii*" i w. in.

Windscheid (Bernard Józef Hubert), prawnik niemiecki, ur. 1817 w Düsseldorfie, od 1840 docent w Bonn, 1847 profesor w Bazylei, 1852 w Greifswald, 1857 w Monachijum, 1871 w Heidelbergu, 1874 w Lipsku. Z prac jego najcelniejsze: „*Lehrbuch des Pandektenrechts*" (4 wyd., 3 t., 1875).

Windischgrätz (Alfred, ks.) † 1876 r. w Tachau; głową rodu obecnie jest syn jego, także *Alfred*, ur. 1851.

Winnecke (Fryderyk August Teodor), astronom, ur. 1835 w Grossherre w Hanowerskiém, od 1858 do 1868 adjunkt obserwatoryjum w Pulkowie, od 1871 profesor astronomii i dyrektor obserwatoryjum w Strasburgu. Wykazał bieg peryjodyczny komety odkrytéj 1819 r. przez Ponsa w Marsylii, odkrył kilka innych komet, oznaczył drogę gwiazd podwójnych i t. d.

Winnica, m. pow. gub. podolskiéj, liczy około 18,800 m.

Winorośl, porów. Jankowskiego „*Krzew winny, jego hodowla w gruncie i budynkach*" (1877).

Winterhalter (Franciszek Ksawery), malarz, od 1871 przebywał w Karlsruhe; † 1873 w Frankfurcie nad Menem.

Winther (Rasmus Willads Chrystyjan Ferdynand), poeta duński, † 1876 w Kopenhadze.

Wirginija, stan Ameryki północnéj, porów. „*Virginia, a geographical and political summary*" (1876); historyję napisał Magill (1873).

Wirgińskie wyspy, należą w części do Hiszpanii (169 kilm. kw. i 3,300 m.), w części do Danii (359 kilm. kw. i 37,600 m., ważniejsze: św. Tomasza, św. Jana i św. Krzyża), w części zaś do W. Brytanii (165 kilm. kw. i 6,600 m., główna w. Tortola).

Wirth (Maks), ekonomista niemiecki, syn publicysty *Jana Jerzego Augusta* (ob. dz. gł.), ur. 1822 w Wrocławiu, od 1847 czynny jako publicysta, od 1865—73 dyrektor biura statystycznego szwajcarskiego w Bernie, od 1874 spółpracownik czasopisma *Neue freie Presse* w Wiedniu. Ogłosił: „*Grundzüge der Nationalökonomie*" (4 t., 1855—73; t. 1, 4 wyd., 1871 r.); „*Geschichte der Handelskrisen*" (2 wyd., 1874); „*Allgemeine Beschreibung und Statistik der Schweiz*" (3 t., 1870—75) i in.

Wisconsin, jeden ze stanów Ameryki północnéj, liczy (1875) około 1,236,600 m.

Wislicenus (Gustaw Adolf), teolog niemiecki, † 1875.

Wislicenus (Herman), malarz niemiecki, ur. 1825 w Eisenach, kształcił się w akademii drezdeńskiéj, od 1866 profesor w Weimarze, 1869 powołany do akademii düsseldorfskiéj. Z prac jego odznaczają się obrazy historyczne: *Prometeusz*, *Walka ludzi z żywiołami*, freski w pałacu cesarskim w Goslar i inne.

Wisłocki (Władysław) przedstawił 1876 r. akademii umiejętności „*Katalog rękopisów biblijoteki jagiellońskiéj*", zawierający opis 4500 rękopisów,— praca ta stanowi nader ważny materyjał dla pracujących nad dziejami Polski.

Wiśniowski (Sygurd), spółczesny podróżnik polski, ur. 1841 w Paniowcach Zielonych nad Zbruczem w Galicyi, nauki gimnazyjalne pobierał we Lwowie i Stanisławowie; 1858 przez rok przebywał w Rumunii, Rumelii i Tesalii, zajmując się nauczaniem języka francuskiego i pracując przy kompanii budującéj telegrafy tureckie. 1859 powrócił do kraju i uczęszczał do uniwersytetu lwowskiego, lecz już 1860 wydalił się powtórnie, przebył Rumuniję, Turcyję i Grecyję, w szeregach Garibaldi'ego odbył kampaniję sycylijską, należał potem do założycieli szkoły wojskowéj w Genui. 1862 odwiedził kraj, poczem udał się do Anglii a następnie do Australii, gdzie przebywał przez czas dłuższy, zajmując się w kopalniach złota, przyczem zwiedził Nową Zelandyję, wyspy Oceanii, Antyle i t. d. Przed powrotem do Europy 1872 dwukrotnie odbył podróż na około ziemi. 1873 zwiedził Szwajcaryję. W lecie t. r. wyjechał do Stanów Zjednoczonych, osiadł w stanie Minnesoty i zostawszy tamtejszym obywatelem, wybrany był 1874 do sejmu. Ciągle ruchliwy, zwiedził prawie całe Stany Zjednoczone. 1876 r. przybył do Warszawy, wkrótce jednak wyjechał znowu, był we Francyi, Anglii, obecnie przebywa znów w Ameryce. Oprócz licznych korespondencyj, obrazków i nowelli, drukowanych w rozmaitych czasopismach, wydał: „*Dziesięć lat w Australii*" (2 t., 1873); „*Dzieci królowéj Oceanii*" (1877).

Witebska gubernija, liczy około 913,000 m.

Witold, w. ks. litewski. Dr. Antoni Prohazka 1878 r. znalazł ważne materyjały do życia i rządów W. w biblijotekach i archiwach petersburgskich.

Witowski (Hipolit), spółczesny literat, ur. 1808 w Morochowie w Galicyi, nauki gimnazyjalne i uniwersyteckie pobierał we Lwowie, zwiedził Niemcy, Szwajcaryję i Włochy, poczem poświęcił się wyłącznie literaturze. Ob. dz. gł.

Witte (Karol), literat polski, † 1878.

Witwicki (Mikołaj), agronom i pszczolarz, urod. 1764 na Wołyniu, † 1853 tamże, początkowo zarządzał dobrami książąt Czartoryskich; ob. dz. gł

Władimirski-Budanow (Michał), spółczesny historyk i prawnik rossyjski, obecnie nauczyciel gimnazyjum w Jarosławiu. Wydał kilka ważnych dzieł, jak: „*Niemieckoje prawo w Polszie i Litwie*" (1868); „*Rukowodstwo k izuczeniju ruskoj ziemli*" (r. 1867); „*Chrestomatija po istorii ruskago prawa*"

(1872—74); „*Gosudarstwo i narodnoje obrazowanje w Rossii XVIII w.*" (1874).

Władykaukaz, m. głów. obwodu terskiego, liczy około 21,000 m.

Władysław II Jagiełło, porów. Maurera „*Urzędnicy kancel. W. Jagiełły*" (1878).

Włochy podług urzędowych danych liczyły pod koniec 1876 r. 5,381 m. kw. (296,305 kilm. kw.) i około 27,769,500 mieszkańców. Z całéj przestrzeni 41% zajętych jest pod rolę i winnice, 21% pod łąki i pastwiska, 23% znajduje się pod lasami. Podług obliczenia 1876 r. znajdowało się we W. 657,544 koni, 293,868 mułów, 498,766 osłów, 3,489,125 sztuk bydła rogatego, 8,674,527 owiec i kóz, 1,553,582 świń. Średnia roczna produkcyją rolną wynosi: 51,790,000 hektol. pszenicy, 31,098,300 hektol. kukurydzy, 9,818,150 ryżu, 6,697,300—żyta i jęczmienia, 7,443,600—owsa, 5,593,000 roślin strączkowych, 7,049,900 cent. metr. kartofli, 959,177 c. m. konopi, 233,300 c. m. lnu; nadto otrzymuje się rocznie 21,186,500 hektol. wina, 3,385,600 hektol. oliwy i 5,768,350 cent. metr. kasztanów. *Przemysł fabryczny*. Podług danych 1871—73 znajdowało się 10 przędzalni lnu i konopi, o 47,000 szpulek, produkujących rocznie 85,000 cent. m. przędzy. Fabryki tkackie, oprócz wykazanéj ilości przędzy krajowéj, przerabiają jeszcze około 45,000 cent. m. przędzy zagranicznéj. W ogóle przemysł lniany i konopny zatrudnia około 41,000 osób. Przędzalnie bawełniane zatrudniają około 54,000 robotników, mają przeszło 800,000 szpulek i przerabiają rocznie do 300,000 cent. m. surowéj bawełny. Fabryki wyrobów bawełnianych mają 15,000 krosien mechanicznych i zatrudniają do 80,000 robotników. Fabryki wełniane przerabiają rocznie do 15,000,000 kilgr. wełny (9 mil. krajowéj i 6 zagranicznéj), zatrudniają 50,000 robotników, mają 800,000 szpulek, 2,000 krosien mechanicznych i 6000 ręcznych. Fabryki jedwabne zatrudniają do 300,000 osób. Papiernie zatrudniają do 14,000 robotników i produkują rocznie do 360,000 cent. metr. papieru. Fabryki maszyn (110) zatrudniają przeszło 10,000 robotników i produkują rocznie za 25 mil. lirów. Przemysł ceramiczny zatrudnia około 7,000 robotników i produkuje rocznie za 10 mil. lirów. Fabryki szkła liczą ok. 6,000 rob. z roczną produkcyją do 15 mil. lirów. Ogólna wartość przywozu 1877 wynosiła 1154,3 (1876—1327,2), wywozu zaś 966,5 (1876—1216,7) mil. lirów. Flota handlowa włoska 1 stycznia 1877 liczyła 11,045 statków, mających 1,078,369 ton. objętości, w téj liczbie 142 parowców z 57,881 ton. objęt., o sile 22,104 koni; daléj 13,936 statków rybackich i do połowu korali, o 48,785 tonach i w końcu 9,043 statków nadbrzeżnych, w ogóle 34,024 statków, załoga na których wynosiła 208,631 ludzi. Długość dróg żelaznych 1 stycznia 1878 wynosiła 8,185, linij zaś telegraficznych 23,738 kilm. (80,609 kilm. drutu), a nadto 178 kilometrów linij podwodnych. Do wspierania handlu i przemysłu służy nadto 643 rozmaitych instytucyj kredytowych, rozporządzających kapitałem nominalnym 2044,9 mil. lirów, wkładowym zaś 1321,3 milijon. lirów. W 3 4 kasach oszczędności i 3,090 kasach przy urzędach pocztowych było złożonych 1877 w ogóle 700 mil. lirów.—Wychowanie publiczne wznosi się; w latach 1875–77 znajdowało się: 1,287 ochron z 147,978 dziećmi, 38,255 szkół elementarnych publicznych i 9,156 prywatnych z 1,934,069 uczniami, 514 gimnazyjow i liceów z 44,868 uczniami, 115 szkół normalnych z 6,775 ucz., 295 szkół technicznych z 19,876 uczn., 74 instytutów technicznych, 27 żeglarskich i 45 przemysłowych, w ogóle z 11969 słuchaczami, 21 uniwersytetów i innych zakładów wyższych z 14,281 słuchaczami i w końcu 25 akademij sztuk pięknych z 4,974 uczniami, czyli razem było 2,184,740 uczących się.—Podług budżetu na 1877 wynosiły dochody 1398,4, wydatki zaś 1390,6 mil. lirów, przewyżka zatem była 7,8 mil. lirów (w r. 1873 dochody wynosiły 1384,6 wydatki 1290,8, deficyt 93,8 mil. lirów). Dług państwowy pod koniec 1876 wynosił 10,769,2 mil. lirów (w 1860 tylko 2,437 mil.).—Armija stała (we wrześniu 1877) liczyła w ogóle 659,615 ludzi, milicyja czynna 260,325 ludzi, milicyja prowincyjonalna 290,543 i rezerwa oficerów 2,168 ludzi, czyli w ogóle cała siła wojenna wynosiła 1,212,620 ludzi. Flota wojenna (w marcu 1878) posiadała 70 statków o sile 77,050 koni, z 325 działami i 13,039 ludzmi załogi, w téj liczbie 17 pancerników o sile 66,280 koni, z 124 działami i 7003 ludźmi załogi. Z nowszych prac o geografii i statystyce W. najcelniejsze „*Annuario statistico italiano*"; wydane przez ministeryjum spraw wewnętrznych (1878).

Historyja. Stronnictwo staroliberalne, tak zwana *Consorteria*, jędro którego stanowili członkowie dawnego parlamentu sardyńskiego, rządziło W. od 1860—76. Po przeprowadzeniu jednak zjednoczenia W. (1870) i zaprowadzeniu równowagi w finansach (1875) zaczęło się rozpadać, tak z powodu kwestyj prowincyjonalnych, jak i politycznych oraz ekonomicznych; część przeszła do lewicy. Ważniejszą jednak była opozycyja tak zwanych Toskańczyków czyli liberalnych, którzy wraz z lewym środkiem połączyli się 1876 r. z lewicą, w skutek czego upadł gabinet Minghetti i przywódcy lewicy utworzyli w marcu nowe ministeryjum Depretisa—Nicotery. 28 marca przedstawił Depretis w izbie deputowanych i w senacie program nowego gabinetu, w którym zapowiedział zmianę prawa wyborczego, reformę podatków i t. d. Dla przeprowadzenia swych planów gabinet rozwiązał 6 października izby i na 5 listopada ogłosił nowe wybory, przy których stronnictwo ministeryjalne otrzymało 400 głosów, podczas gdy partyja staroliberalna zyskała zaledwo około 100 głosów, poczem nastąpiło otwarcie izb 20 listopada. Powszechne jednak niezadowolenie ściągnęło nadmierne sprzyjanie i wynoszenie Neapolitańczyków, tak że w końcu Nicotera musiał ustąpić (16 grudnia 1877); miejsce jego w gabinecie zajął Crispi. Kombinacyją ta była wszakże tylko czasową i nie mogła się długo utrzymać. Niespodziewana jednak śmierć

Wiktora Emanuela (9 stycznia 1878), twórcy jedności W., przerwała na chwilę walkę pomiędzy stronnictwami. Pogrzeb króla w Panteonie i złożenie przysięgi przez jego następcę Humberta okazały, jak dalece jest naród złączony z dynastyją. 7 lutego nastąpiła śmierć papieża Pijusa IX, przyczem rząd okazał, że wolność kościoła jest zabezpieczoną i uszanowaną. Po otwarciu izb 7 marca nastąpiło przesilenie ministeryjalne. Crispi wystąpił z gabinetu jeszcze podczas feryj, Depretis zaś, otrzymawszy wotum nieufności izb, podał się do dymisyi, która przez króla przyjętą została, przyczem nowowybrany prezes izby Cairoli miał sobie polecone uformowanie gabinetu. Cairoli'emu, dawnemu Garibaldczykowi i zapalonemu republikanowi z trudnością przyszło uformowanie gabinetu, dopiero 21 marca utworzył ministeryjum koalicyjne z rozmaitych żywiołów. Zarząd jego a zwłaszcza ministra spraw wewnętrznych Zanardelli'ego zyskał powszechne uznanie przez sprawiedliwość i bezstronność. W listopadzie 1878 miał miejsce w Neapolu zamach na króla Humberta, dokonany przez Passamontiego, przyczem Cairoli lekko został rannym, poczem w niektórych miejscowościach nastąpiły zaburzenia socyjalistyczne. —W polityce zagranicznéj wstąpił gabinet Depretisa w ślady poprzedników, mianowicie zaś nie zrywając stosunków przyjacielskich z Francyją, starał się znaleść poparcie w związku z Niemcami, co zwłaszcza okazało się po zwycięstwie we Francyi stronnictwa klerykalnego (17 maja 1877). W kwestyi wschodniéj przestrzegały W. polityki wyczekującéj, chociaż opinija publiczna była antiturecką. W pojedynczych kołach okazywały się dążności aneksyjne na Albaniję oraz zazdrość ku stanowisku Austryi na m. Adryjatyckiem, objawem czego były wielokrotne demonstracyje stronnictwa *Italia irredenta*, żądającego od Austryi oddania Tryjestu i Trydentu. W końcu jednak udało się rządowi uspokoić umysły, do czego przyczyniły się niepomału wielkie ofiary w ludziach i pieniądzach, jakie poświęciła Austryja przy okupacyi Bośnii i Hercegowiny.

Włocławek, m. pow. gub. warszawskiéj, ma około 20,600 m.

Wnętrzewiec (*Strongylus*), robak z gromady robaków okrągłych, z rzędu nitkowatych, ma gębę otoczoną rzęsami i opatrzoną torebką chitynową, uzbrojoną ostrzami i zębami. Żyje głównie w płucach i oskrzelach. *S. longevaginatus*, 26 milimetrów długości a 5—7 grubości, raz tylko znalezionym został w płucach człowieka. Również rzadko napotyka się u człowieka daleko większy gatunek *Eustrongylus gigas*.

Wodzicki (Stanisław, hr.), mąż stanu i botanik, ur. 1759 w Niedźwiedziu; ob. dz. gł. Z pozostałych po nim rękopisów wydano „*Wspomnienia z przeszłości od 1768—1840*" (1870), zawierające ciekawe i ważne wiadomości z czasów Stanisława Augusta.

Woelck (Aleksander Karol), lekarz polski, † 1869.

Wojcicki (Kazimierz Władysław), pisarz polski, wydał jeszcze: „*Z rodzinnéj zagrody*" (1877); „*Pokój dziadunia*" (1878); „*Społeczność Warszawy w początkach naszego stulecia, 1800 do 1830*" (1878); „*Literatura polska w zarysach dla młodzieży*" (1879 r.) i in. † 1879.

Wojciechowski (Józef), poeta polski, piszący pod pseudonimem *Józefa z Mazowsza*, ur. 1840 w Warszawie, † tamże 1879; kilka lat służył w wojsku, następnie urzędował w komisyi spraw wewnętrznych, a po jéj zniesieniu, nie chcąc oddać się dziennikarstwu, przyjął skromną posadę w magistracie warszawskim. Jako pisarz celował podniosłą tendencyją, staranną formą i dobrym językiem. Ogłosił znaczną liczbę drobnych poezyj, rozrzuconych po różnych czasopismach, pisywał tragedyje, powieści i szkice artystyczne. Z prac jego wymienimy: „*Halszka z Ostroga*", dramat histor. (w *Tyg. ill.*); „*Kobiety i mężczyźni*", powieść; „*Margraf Gero*", dramat histor., odznaczony na konkursie krak. (Warsz. 1873); „*Judyta*", poemat (w *Tyg. illustr.*); „*Królowa Maryja*", przekład z Tennysona i in. Znaczną liczbę prac niewydanych pozostawił w rękopisie.

Wojewódzki (Justyn) ogłosił jeszcze: „*Kwestyja domu zarobkowego w Warszawie tudzież zaradzenia ubóstwu w kraju*" (1877); „*Stanisław Wawrzyniec Staszic jako założyciel tow. roln. hrubieszowskiego* i t. d." (1879) i in.

Wolański (Tadeusz), ur. 1785, † 1865; ob. dz. gł.

Wolański (Franciszek) ogłosił jeszcze „*Codex diplomaticus Vielicensis*", wydany z polecenia hr. Gołuchowskiego (Lwów 1871).

Wolff (Jerzy Krzysztof, baron von Ludinghausen), statysta kurlandzki, ur. 1751, † 1807.

Wolski (Kalikst) ogłosił jeszcze pamiętnik pobytu swego w Stanach Zjednoczonych: „*Do Ameryki i w Ameryce*" (Lwów 1876).

Woltmann (Alfred), historyk sztuki, ur. 1841 r. w Charlotenburgu, od 1867 docent historyi sztuki w Berlinie, 1868 profesor politechniki w Karlsruhe, od 1874 profesor uniwersytetu w Pradze, od 1878 r. w Strasburgu. Wydał: „*Holbein und seine Zeit*" (2 wyd., 2 t., 1874—76); „*Die Baugeschichte Berlins*" (1872); „*Geschichte der deutschen Kunst in Elsass*" (1876); „*Deutsche Kunst in Prag*" (1877 r.); „*Aus vier Jahrhunderten niederländisch-deutscher Kunstgeschichte*" (1878); „*Geschichte der Malerei*" (1878 i następ.) i in.

Wolzogen (Hans Paweł, baron von), pisarz niemiecki, syn *Karola Augusta Alfreda* (ob. dz. gł.), ur. 1848 r. w Potsdamie, po ukończeniu studyjów uniwersyteckich poświęcił się wyłącznie piśmiennictwu. Przełożył: „*Boewulfa*" (1878 r.); „*Eddę*" (1876) i in. oraz wydał: „*Der Nibelungenmythus in Sage und Literatur*" (1876); „*Poetische Lautsymbolik*" (1876); „*Thematischer Leitfaden durch die Musik von R. Wagners Ring der Nibelungen*" (4 wyd., 1877); „*Erläuterungen*" (4 wyd., 1878); „*Die Tragödie in Baireuth und ihr Satyrspiel*" (1878); „*Die Sprache in R. Wagners Nibelungendrama*" (r. 1878) i in.

Wołkow (Maciéj), ekonomista rossyjski, urodz.

1802 w Porchowie, † 1875 w Paryżu; kształcił się w korpusie komunikacyi lądowych, w którym następnie był profesorem; brał przytem czynny udział przy budowie dróg żelaznych i kanałów za panowania cesarza Mikołaja. Uwolniony ze służby 1853 w stopniu pułkownika inżynieryi, wyjechał za granicę i osiadł w Paryżu. Oprócz rozpraw, pomieszczanych w *Journal des économistes*, wydał: „*Des reconaissances statistiques dans les travaux relatifs à la redactions des projets d'utilité publique*" (1839); „*Piśma o fiziologii czełowiecz. mozga*" (r. 1849); „*Premisses philosophiques de l'économie nouvelle des sociétés*" (1849 r.); „*Opuscule sur la rente foncière*" (1854); „*Le solaire naturelle*" (1857 r.); „*Lectures d'économie politique*" (1862); „*Precis d'économie politique*" (1872); „*Razjasnienie racionalnych osnowanij politiczeskoj ekonomii*" (1872).

Wołkow (Adryjan), utalentowany malarz rodzajowy rossyjski, ur. 1829 w Niżnym Nowogrodzie. † 1873 w Petersburgu; kształcił się w tamecznéj akademii, początkowo malował obrazy historyczne, jak *Zgon Susanina*, *Cela mnicha Pimena* i in., potem wyłącznie rodzajowe, z których celniejsze: *Damianowa ucha*, *Pożar na wsi*, *Zerwane zaręczyny*, oraz akwarele, karykatury i rysunki humorystyczne.

Wołowski (Ludwik Franciszek Michał Rajmund), ekonomista, † 1876 w Gisors; 1875 został prezesem centralnego towarzystwa rolniczego we Francyi. Akademija umiejętności moralnych i politycznych ogłosiła na 31 grudnia 1879 konkurs o jego życiu i pracach.

Wołowski (Bronisław), spółczesny publicysta, bratanek *Jana Kantego* W. (ob. dz. głów.), wydał: *Dombrowski et Versailles*" (7 wyd., 1871); „*Polacy w rewolucyi paryskiéj*" (2 wyd., 1871); „*Z pamiętnika tułacza*" (1873 r.). Następnie osiadł w Wiedniu i wydawał czasopismo poświęcone sprawom wschodnim *Messager du Vienne*; podczas wystawy paryskiéj redagował pismo, poświęcone opisowi takowéj i przez komitet wystawowy uznane za organ urzędowy.

Wołyński (Artur), spółczesny historyk polski, ur. 1844 w Warszawie, kształcił się na uniwersytetach francuskich i włoskich, 1867 za rozprawę o Oryginesie otrzymał stopień doktora filozofii, od 1870 osiadł we Florencyi. Podał myśl i przyprowadził do skutku założenie muzeum Kopernika przy uniwersytecie w Rzymie. Wydał wiele nieznanych szczegółów do życia Kopernika oraz ogłosił cenne źródła do stosunków Galileusza z Polską. Z prac jego, oprócz licznych artykułów w czasopismach warszawskich, krakowskich, poznańskich, lwowskich oraz włoskich, ważniejsze: „*De Sibyllis seu ethnicorum pro christiana religione testimonium*" (1870); „*Lettere inedite a Galileo Galilei*" (1872); „*Lenni biografici di Nicolo Coperuico*" (1873); „*Kopernik w Italii*" (2 cz., t. r.); „*Relazioni di Galileo Galilei colla Polonia*" (t. r.); „*La diplomazia toscana e Galileo Galilei*" (1874) i w. in.

Weed (Eliza Henryka), z domu *Price*, romansopisarka angielska, ur. 1820 r., wcześnie wyszła za mąż za kupca *Henryka* W. Wystąpiła na pole literackie w czasopismach *New Monthly Magazine* i *Bentley's Miscellany*. Wydała szereg romansów, odznaczających się wyborném i subtelném przeprowadzenie charakterów, jak: „*Danebury House*" (r. 1860); „*East Lynne*" (1861 r.); „*William Allair*" (1863); „*Oswald Cray*"; „*Trevlyn Hold*" (1864 r.); „*Mildred Arkell*" (1865); „*Tajemnica życia*" (1867); „*Roland York*" (1869); „*Testament Jerzego Canterbury*" (1870); „*Bessy Rane*" (t. r.); „*Dene Hollow*" (1871); „*W labiryncie*" (1871) i w. in. Nadto redaguje przegląd miesięczny *The Argosy*.

Woolwich, m. w Anglii, liczy przeszło 73,000 m.

Woronicz (Jan Paweł). Poemat „*Assarmot*" przełożonym został na język czeski (*Świetozor* 1876).

Wraca, m. w Bułgaryi, na północnym stoku Bałkanów, 385 metrów nad poziomem morza, w malowniczéj okolicy, ma 7 kościołów, 4 meczety, szkołę bułgarską i około 12,000 m., przeważnie Bułgarów; w pobliżu znajdują się ruiny starorzymskie.

Wrangel (Fryderyk Henryk Ernest, hr.), generał pruski, † 1877 r. w Berlinie. Życiorys wydał Meerheimb (1877).

Wróblewski (Waleryjan), historyk polski, † 1877 w Piłkach na Wołyniu.

Wróblewski (Zygmunt), spółczesny fizyk, urodz. 1845 r. w Grodnie, docent fizyki w uniwersytecie strasburgskim, dał się poznać jako zdolny eksperymentator i teoretyk przez swoje prace nad dyfuzyją gazów, pomieszczane w specyjalnych pismach zagranicznych i w *Kosmosie* lwowskim. Oddzielnie wydał: „*Ueber die Diffusion der Gase durch absorbirende Substanzen*" (1876); „*O prawach, podług których gazy rozchodzą się w ciałach ciekłych, nawpół stałych i stałych*" (w *Rocznikach* Poggendorffa 1877 i *Kosmosie* lwowskim 1878); „*O ilości stałéj rozchodzenia się bezwodnika kwasu węglowego w czystéj wodzie*" (tam. 1878); „*O fonografie*" (*Kosm.* 1879) i in.

Wroński Hoene, filozof, mistyk i matematyk; przybrana córka i sekretarka jego panna Conseillant 1877 r. podjęła myśl wydania wszystkich dzieł W., do czego znalazła poparcie we Francyi i w. ks. poznańskiém. Porów. jeszcze Landura „*Exposition abrégé de la philosophie absolute de Hoene* W." (1857).

Wrotnowski (Feliks), pisarz polski, ur. 1805, † 1871; ob. dz. gł.

Wulkan, nazwa planety dotąd hypotetycznéj, bliższéj słońca aniżeli Merkury; zawikłania w ruchu Merkurego i inne względy astronomiczne skłaniały astronomów do przyjęcia istnienia W., a nawet Leverrier obliczył jego drogę, podobnie jak Neptuna (ob.). Ponieważ tonie w promieniach słońca, dostrzedz go można tylko w czasie zaćmienia całkowitego słońca, albo gdy jako ciemny punkt przesuwa się przed tarczą słoneczną. W czasie zaćmienia 1878 r. miał go dostrzedz astronom amerykański Watson, rzecz ta wymaga jednak dalszych potwierdzeń.

Wüllerstorf-Urbair (Bernard, baron von), marynarz austryjacki, ur. 1816 r. w Tryjeście, wstąpił 1833 r. jako kadet do marynarki, studyjował pod

Littrowem astronomiję i został 1839 profesorem akademii morskiéj w Wenecyi a 1848 dyrektorem tegoż zakładu; od 1849 kapitań korwety, awansował do 1857 do stopnia komandora. W tym czasie brał udział w reorganizacyi marynarki austryjackiéj. 1857 dowodził wyprawą naukową na okręcie Novara; 1863 został admirałem portu Wenecyi, w następnym roku dowodził połączonemi siłami morskiemi Austryi i Prus na morzu Północném. Od jesieni 1865 do wiosny 1867 był ministrem handlu i zawarł traktat handlowy z Angliją. Od 1867 dożywotni członek izby panów. Oprócz licznych artykułów, pomieszczanych w czasopismach towarzystw uczonych, których jest członkiem, wydał: „*Ueber das Verhalten und die Vertheilung der Winde auf der Oberfläche der Erde*“ (1860); „*Bemerkungen über die physikalischen Verhältnisse des Adriatischen Meers*“ (1863); „*Zur wissenschaftlichen Verwerthung des Aneroids*“ (1871).

Wunderlich (Karol August), lekarz niemiecki, † 1877 r.; oprócz wymienionych w gł. dz. wydał jeszcze: „*Das Verhalten der Eigenwärme in Krankheiten*“ (2 wyd., 1870).

Wundt (Wilhelm), słynny fizyjolog spółczesny, ur. 1832 r. w Neckarau w Badeńskiém, studyjował medycynę w Heidelbergu, Tübingen i Berlinie, habilitował się 1857 jako docent fizyjologii w Heidelbergu, 1865 został tamże profesorem, 1874 przeszedł na tęż katedrę do Zürichu a 1875 do Lipska. Z prac jego celniejsze: „*Lehre von der Muskelbewegung*“ (1858); „*Beiträge zur Theorie der Sinneswahrnehmung*“ (1862); „*Lehrbuch der Physiologie des Menschen*“ (1865; 4 wyd. 1878; przekład polski Stockmanna, 1871); „*Vorlesungen über die Menschen- und Thierseele*“ (2 t., 1863; przekład polski Masłowskiego, 2 t., 1874—5); „*Untersuchungen zur Mechanik der Nerven und Nervencentren*“ (2 cz., 1871—6); „*Die physikalischen Axiome und ihre Beziehung zum Kausalprinzip*“ (1866 r.); „*Handbuch der medicinischen Physik*“ (1867); „*Grundzüge der physiologischen Psychologie*“ (1874 r.); „*Ueber die Aufgabe der Philosophie in der Gegenwart*“ (1875); „*Ueber den Einfluss der Philosophie auf die Erfahrungswissenschaften*“ (1876) i in.

Würtemberg, podług obliczenia z 1875 r. liczy 1,881,500 m. (w dz. głów. mylnie wydrukowano 31,818,600 zm. 1,818,600), t. j. 5311 na 1 milę kw.; w téj liczbie znajdowało się 1,296,650 protestantów, 567,570 katolików, 4,160 chrześcijan innych wyznań i 12,880 żydów. Z całéj przestrzeni 47,6% znajduje się pod rolą, 17% pod łąkami i pastwiskami, 30,6% pod lasami. Wina otrzymuje się rocznie przecięciowo 435,418 hektol., wartości 8,237,169 marek; owoców ziarnistych około 1 miljona hektol., pestkowych zaś 180,000 hektol. Podług obrachunku 1873 r. znajdowało się: 96,970 koni, 946,228 sztuk bydła rogatego, 577,290 owiec, 267,350 świń, 38,305 kóz i 106,359 ulów pszczół. Pod koniec 1875 r. w fabrykach pracowało około 290,000 ludzi. 1874 wydobyto 1,448,170 cent. soli i 565,682 cent. rudy żelaznéj, z któréj otrzymano 216.328 cent. surowca, wartości 1,722,072 marek. Drogi żelazne 1877 r. miały 1304 kilm. długości. Podług etatu na 1877—78 r. wynosiły dochody 47,669,412 marek, wydatki zaś 47,669,411 marek; dług państwowy w d. 1 Lipca 1878 r. wynosił 333,214,761 marek, w téj liczbie 287,734,850 marek długu na koleje żelazne. Porów. jeszcze: Pleibela „*Handbuch der Vaterlandskunde*“ (2 wyd., 1877); Vischera „*Die industrielle Entwickelung im Königreich Würtemberg*“ (1875 r.); Staigera „*Geschichte Würtembergs*“ (1875).

Würtemberg (Wilhelm, książe), generał austryjacki, ur. 1828 r. w Karlsruhe na Szląsku, syn ks. Eugenijusza (ob. w dz. głów.), wstąpił 1847 do armii austryjackiéj, odznaczył się w wojnie włoskiéj 1848—9 pod Radeckim, awansował na kapitana, pod Nawarą ciężko był rannym; 1859 walczył pod Magenta i Solferino jako pułkownik; dowodził 1864 jako generał-major brygadą w wojnie z Daniją; 1866 walczył na czele brygady 2 korpusu w Czechach; 1869 został feldmarszałkiem porucznikiem i dowódcą 7 dywizyi, na czele któréj wkroczył r. 1878 do Bośnii, odniósł zwycięztwo pod Jaicze i awansował na feldzajgmajstra i dowódcę 13 korpusu; 18 Listopada mianowany został głównym dowódcą wojsk okupacyjnych i naczelnikiem zarządu Bośnii i Hercegowiny.

Wurzbach (Konstanty von), biblijograf i poeta niemiecki; dzieła jego „*Bibliographischer Lexicon des österr. Kaiserstaats*“ wyszło 35 t. (1855—77) do wyrazu Sonnenthal. Wykaz życiorysów odnoszących się do Galicyi i w ogóle do Polski podał Estreicher w „*Biblijografii*“ (t. 5-ty, str. 178—181).

Würzburg, m. w Bawaryi, liczy około 45,000 m.

Wuttke (Henryk), historyk niemiecki, † 1876; oprócz wymienionych w gł. dz. wydał jeszcze „*Die Entstehung der Schrift*“ (1872; rysunki 1873).

Wyatt (Sir Matthew Digby), architekt angielski, † 1877.

Wyborg, m. główne gub. wybrogskiéj, liczy około 13,000 m. — *Wyborgska gubernija* ma (1876 r.) około 289,000 m.

Wypiłowanie (*resectio*), operacyja chirurgiczna, polegająca na wypiłowaniu pewnéj części kości na jéj rozciągłości lub też końca stawowego, w celu wydalenia części choréj (rany, próchnienie, zgorzel) a także jako sposób leczenia ankylosis (ob.).

Wyprostowanie, *rektyfikacyja*, w matematyce dochodzenie długości linii krzywéj. Nie każdą liniję krzywą można zamienić na liniję prostą równéj jéj długości, jak np. okrąg koła, lubo długość jego można obliczyć z dowolném przybliżeniem. Łuk cykloidy daje się natomiast zupełnie wyprostować. Długość łuku paraboli wyraża się przez logarytmy, natomiast W. elipsy prowadzi do funkcyj bardzo zawiłych, zwanych eliptycznemi. Długość linij krzywych wynajduje się przez sumowanie niesłychanie drobnych ich cząstek, które mogą być uważane za linije proste; zatem W. jest zadaniem rachunku całkowego.

Wyprysk (*Herpes*), choroba skórna niezaraźliwa, ostra, występuje w postaci pęcherzyków rozmieszczonych grupami, z towarzyszeniem gorączki

i mocnego palenia. Zależnie od miejsca i kształtu wysypki rozróżniają następujące formy: W. *wargowy (H. labialis)* towarzyszy chorobom gorączkowym, występuje na granicy skóry i błony śluzowéj warg; W. *napletkowy* (*H. praepubialis*) na częściach płciowych męzkich i kobiecych. W. *półpasiec (H. Zotter)* zjawia się z jednéj strony ciała w kierunku nerwów skórnych na piersiach, brzuchu, udzie, ramieniu, twarzy, szyi, głowie lub kroczu. Rozróżniają jeszcze formy *H. iris* i *circinnatus*. Leczenie zasadza się na oszczędzaniu pęcherzyków i unikaniu ich rozdarcia za pomocą posypywania mączką i t. p.

Wysocki (Piotr) † 1877.

Wzrokowy nerw (*nervus opticus*), druga para nerwów (ob.) czaszkowych, powstaje z wzgórka czworaczego i wzgórków wzrokowych, a skrzyżowawszy się z nerwem drugostronnym, idzie rozbieżnie do oczodołu (ob.), gdzie otoczony tłuszczem, między mięśniami oka przebija twardówkę i naczyniówkę gałki ocznéj i rozpościera się w siatkówce. Z chorób W. n. najważniejszy jest jego zanik, powodujący ślepotę.

X.

Xantus *z Csiktapolcza* (Jan), naturalista i podróżnik węgierski, ur. 1825 w Csokonya, studyjował w Pięciukościołach i Rabie; po powstaniu, w czasie którego służył w honwedach, udał się do Ameryki, od 1853—62 był członkiem rozmaitych ekspedycyj naukowych, które opisał w *Proceedings* akademii filadelfijskiéj; 1862 został konsulem amerykańskim w Meksyku, opuścił to stanowisko po zajęciu tego kraju przez wojska francuskie i powrócił do ojczyzny, przyczem przywiózł bogate zbiory zoologiczne, 1869 wziął udział w ekspedycyi, wysłanéj przez rząd węgierski do Wschodniéj Azyi, od któréj odłączył się po dwu latach, zwiedził wyspy Filipińskie, Borneo, Sumatrę, Jawę i powrócił pod koniec 1871 r. z bogatemi zbiorami botanicznemi, zoologicznemi i etnograficznemi. Od 1859 członek akademii węgierskiéj. Oprócz licznych artykułów w językach angielskim, hiszpańskim i niemieckim, wydał w jęz. węgierskim: „*Listy z Ameryki północnéj*“ (1856); „*Podróż po Południowéj Kalifornii*“ (1858); „*O geografii fizycznéj morza*“ (1862); „*Opis wyspy Ceylon*“ i in.

Y.

Yarriba (*Yoruba*, *Joruba*), kraina w środkowéj Wyższéj Gwinei, na wschód od Dahomeyu, 2,250 m. kw. i około 3 mil. mieszkańców. Na początku bieżącego stulecia Y. uorganizowała się w wielkie państwo, ze stolicą Oyo, zburzoną przez króla Dahomeyu. Obecnie m. gł. jest Abbeokuta.

York, hrabstwo w Anglii, liczy około 2,436,400 m.; liczne fabryki żelazne (w r. 1876 było czynnych 46 hut z 1,224 piecami pudlingowemi i 142 walcowni) oraz bogate kopalnie węgla kamiennego (1875 r. wydobyto 15,860,008 ton).—Miasto stołeczne *York* liczy około 43,800.

Young (Brigham), apostoł mormoński, † 1877 w Salt Lake City; pozostawił 2 mil. dolarów majątku, 17 żon i 44 dzieci. Porów. art. *Mormoni*, w dz. gł. i w Supl.

Yriarte (Karol), literat francuski, ur. 1833 w Paryżu, był urzędnikiem w ministeryjum stanu, następnie inspektorem ochron, potem inspektorem opery. Jako korespondent rozmaitych czasopisów, głównie zaś *Monde illustré*, znajdował się 1859 r. przy wyprawie marokańskiéj, następnie 1860 przy Garibaldim w Sycylii, po powrocie naczelny redaktor *Monde illustré*. W czasie wojny francusko-niemieckiéj brał udział w działaniach armii ardeńskiéj, następnie przyłączony do sztabu gen. Vinoy, uczestniczył zarazem w operacyjach tegoż przeciwko komunistom. 1875 zwiedził Bośnię i Hercego-

winę. Oprócz licznych artykułów i przekładów z hiszpańskiego, wydał: „*La société espagnole*“ (1861 r.); „*Souvenirs du Maroc*“ (1863); „*Les cercles de Paris*“ (1864); „*Paris grotesque*“ (t. r.); „*Les portraits parisiens*“ (1865); „*Nouveaux portraits parisiens*“ (1870); „*Les princes d'Orléans*“ (1871 r.); „*Les Prussiens à Paris et le 18 mars*“ (1871—72); „*La Bosnie et l'Herzégowine*“ (1876) i in. Nadto w rozmaitych czasopismach ilustrowanych pomieszczał szkice i rysunki.

Yucatan, stan rzeczypospolitéj meksykańskiéj, liczy na przestrzeni 76,560 kilm. kw. ok. 422,300 m.

Z.

Zachariä (Karol Edward von Lingenthal), prawnik niemiecki, syn *Karola Salomona* (ob. dz. gł.), ur. 1812 w Heidelbergu, od 1842 profesor tamże, 1852, 1853 i 1866—70 członek izby poselskiéj pruskiéj. Wydał: „*Jus Graeco-Romanum*“ (6 t., 1856—70); „*Geschichte des griechisch-römischen Rechts*“ (2 wyd., 1877) i in. W dz. gł. mylnie podany jest jako syn Karola Salomona: **Zachariä** (Henryk Albert), również znakomity prawnik, urod. 1806 r. w Hersleben w ks. Gotha, od 1835 profesor w Göttingen, 1848 r. członek parlamentu i zgromadzenia narodowego niemieckiego, od 1867 deputowany do sejmu północno niemieckiego i dożywotni członek pruskiéj izby panów, † 1875 w Tübingen. Oprócz licznych rozpraw z dziedziny prawa i polityki wydał: „*Lehre vom Versuch der Verbrechen*“ (2 tomy, 1836—39); „*Die Gebrechen und die Reform des deutschen Strafverfahrens*“ (1846); „*Handbuch des deutschen Strafprocesses*“ (2 t., 1861—68); „*Deutsche Staats- und Bundesrecht*“ (3 wyd., 2 t., 1865—67).

Zacharyjasiewicz (Jan Chryzostom), powieściopisarz polski, wydał jeszcze między innemi „*Omanka*“ (1876); „*Prawo bezprawia*“ (1877); „*Zły interes*“ (1876); „*Królewskie krzesło*“ (1878); „*Tajemnica Stefanii*“ (w *Tyg. ilustr.*, 1878—79) i in. Komedyja jego „*Oboje*“ przedstawioną była na scenie lwowskiéj 1877.

Zahn (Jan Karol Wilhelm), architekt, malarz i historyk sztuki, ur. 1800 w Rodenburgu, kształcił się w Kassel i w Paryżu, od 1829 profesor akademii sztuk pięknych w Berlinie, od 1824—27 r. i powtórnie od 1830 do 1842 przebywał we Włoszech, gdzie kierował poszukiwaniami archeologicznemi; † 1871 w Berlinie. Był głębokim znawcą sztuki starożytnéj. Wydał: „*Neu entdeckte Wandgemälde in Pompeji*“ (1828); „*Die schönsten Ornamente und merkwürdigsten Gemälde aus Pompeji, Herculaneum und Stabiä*“ (3 zeszyty, 1828—59); „*Ornamenten aller klassischen Kunstepochen*“ (20 zesz., 1832—48; 3 wyd., 1869—71); „*Auserlesene Verzierungen aus dem Gesammtgebiet der bildenden Kunst*“ (5 zesz., 1842—44).

Zajączkowski (Władysław Wojciech), matematyk, wydał jeszcze „*Całkowanie równań różniczkowych*“ (1877).

Zakaspijski oddział, w Azyi środkowéj, pomiędzy m. Kaspijskiém a Aralskiém, utworzony 1874, liczy na przestrzeni 287,401,3 w. kw. (5939,91 mil kw.) ok. 275,000 m.; główne miasto Krasnowodzk.

Zakażenie krwi, ob. skażenie krwi.

Zakrzewski (Kamil), ur. 1808 r. w Poznańskiém; ob. dz. gł.

Zakrzewski (Ignacy), spółczesny historyk polski, rodem z Poznania, był pułkownikiem w wojsku pruskiém; wziąwszy uwolnienie, zajął się zebraniem i wydaniem „*Kodeksu dyplomatycznego Wielkopolski*“ (dotychczas 2 tomy, całość obliczona na 4 tomy).

Zaleski (Bronisław), spółczesny pisarz polski, ur. 1820 w Raczkiewicach na Litwie, zamieszkały w Paryżu, gdzie jest sekretarzem towarzystwa historyczno literackiego; w latach 1866—72 redagował *Roczniki* tegoż towarzystwa, w których pomieścił wiele swoich rozpraw. Oddzielnie wydał między innemi „*La vie des steppes Kirghizes*“ (1865); „*Chefs-d'oeuvres de Ruys-Dael*“ (1867); „*General Zamojski, nekrolog*“ (1869); „*Zniesienie poddaństwa na Litwie*“ (1868 r.); „*Rzym jako stolica królestwa włoskiego*“ (1871); „*Korespondencyja krajowa Stanisława Augusta*“ (1872); „*Ludwik Orpiszewski*“ (1875); „*Z życia Litwinki*“ (1876) i in.

Zaleski (Marcin), malarz, ur. 1796 r. w Krakowie, † 1877 w Warszawie. Za młodu przybył do Warszawy, kształcił się w sztuce tamże i w Paryżu, od 1848 do 63 profesor szkoły sztuk pięknych. Celował zwłaszcza w obrazach perspektywicznych. Z prac jego celniejsze: *Widok kościoła Maryjackiego w Krakowie*; *Wnętrze kościoła św. Jana w Warszawie*; *Wnętrze kościoła św. Krzyża*; *Plac i kościół Sakramentek podczas procesyi Bożego Ciała*; *Widok kościoła Paulinów z ulicy Gołębiéj*; *Widok Ostréj Bramy w Wilnie*; *Wnętrze korytarza klasztoru Dominikańskiego w Wilnie* i w. in.

Zalewski (Kazimierz), spółczesny pisarz dramatyczny i publicysta, ur. 1848 w Płocku, nauki po-

bierał tamże i w uniwersytecie warszawskim, od r. 1875 redaktor i właściciel dziennika *Wiek*. Napisał wiele utworów dramatycznych, z powodzeniem grywanych na scenach polskich i drukowanych po czasopismach lub oddzielnie, jak: „*Bez posagu*“ (1860); „*Wycieczka za granicę*“ (1872); „*Bez stanu*“; „*Z postępem*“ (1873); „*Przed ślubem*“ (1876; przekł. na język niemiecki i czeski); „*Złe ziarno*“ (1877); „*Marco Foscarini*“ (t. r., przekład rossyjski, t. r.); „*Spudłowali*“ (1878); „*Artykuł 264*“ (t. r.); „*Dama treflowa*“ (1879) i in.

Załęski (Stanisław), spółczesny historyk kościelny, ksiądz ze zgromadzenia jezuitów, spółpracownik *Przeglądu lwowskiego* i *Chaty*, wydał między innemi: „*Czy Jezuici zgubili Polskę*“ (1872; 2 wyd.; 1874); „*Historyja zniesienia zakonu Jezuitów i jego zachowania na Białéj Rusi*“ (2 t., 1874—75); „*Psychologija samobójstwa*“ (1877).

Załuski (Józef), generał, † 1866; ob. dz. gł. Wydał między innemi: „*La Pologne et les Polonais défendus contre les erreurs et les injustices des écrivains français M. M. Thiers, Ségur, Lamartine*“ (1855; 2 wyd., 1856); „*Wspomnienia w skróceniu z r. 1831*“ (1860); „*Wspomnienia o pułku lekkokonnym polskim gwardyi Napoleona I*“ (1862; drukowane poprzednio w *Dodatku miesięcznym do Czasu*, 1856—60) i in.

Zamojski (Andrzéj). Życiorys ogłosił Ludwik Górski (*Niwa*, 1879).

Zapuszczański trakt, w dz. gł. mylnie wydrukowano *Z. traktat*.

Zara, m. główne Dalmacyi, liczy: właściwe miasto bez wojska 8,000 m., z okręgiem zaś około 22,000 m.

Zarański (Stanisław), pisarz pedagogiczny, ur. 1817; jest członkiem akademii umiejętności i towarzystwa przyjaciół nauk poznańskiego. Oprócz wymienionych w gł. dziele, wydał: „*Geograficzne imiona słowiańskie, zestawione alfabetycznie według nazwisk ich niemieckich, włoskich, rumuńskich, węgierskich i tureckich*“ (1878).

Zarębski (Julijan), spółczesny fortepijanista i kompozytor muzyczny, ur. 1854 r. w Żytomierzu, chodził do szkół tamże, kształcił się w muzyce w Wiedniu, Petersburgu i w Peszcie u Liszta, którego był ulubionym uczniem i w części przejął jego sposób gry, oraz we Włoszech, gdzie następnie występował publicznie z wielkiém powodzeniem, w Rzymie i Wenecyi. 1877 r. bawił w Warszawie, zadziwiając niezrównaną mechaniką w wykonaniu. Również wzbudził podziw grając następnie w Paryżu. Napisał kilka utworów muzycznych, koncertów, etiudów i t. d.

Zastrow (Henryk Adolf von), generał pruski, † 1875.

Zathey (Hugon), pisarz polski, ogłosił ważne studyjum „*Uwagi nad Panem Tadeuszem Mickiewicza*“ (Poz. 1873), oraz przekład poezyj Gœthego (1879).

Zaterski (Franciszek), wierszopis, ur. 1800; ob. dz. gł.

Zaterski (Maksymilijan), spółczesny prawnik, ur. 1835 r. w Samborze, nauki gimnazyjalne pobierał tamże, prawo studyjował we Lwowie; obecnie profesor prawa cywilnego austryjackiego w Krakowie, członek komisyi egzaminacyjnéj i członek akademii umiejętności. 1869 redagował czasopismo poświęcone prawu i umiejętnościom politycznym. Wydał: „*O kontrakcie kupna zawartym w drodze licytacyi*“ (1868); „*Powszechna księga ustaw cywilnych dla krajów dziedzicznych niemieckich monarchii austryjackiéj*“ (spólnie z prof. Kasparkiem, r. 1875).

Zawadzki (Władysław), spółczesny literat, wydał jeszcze: „*Z teki literackiéj*“ (1870 r.); „*Literatura w Galicyi (1772—48)*“ (1878); „*Dziennikarstwo w Galicyi w r. 1848*“ (1878) i in. Nadto redagował wraz z żoną swą Anielą z Zimmermanów czasopismo *Przyjaciel dzieci* (1861—66).—Brat poprzedzającego **Zawadzki** (Bronisław), wydał studyjum „*Mikołaj Rej z Nagłowic*“ (1875), przełożył Lemckego „*Estetykę*“ (2 t., 1875) oraz redagował czasopisma *Ruch literacki* i *Świt*.

Zawiałow (Teodor), malarz rossyjski, ur. 1800 w Petersburgu.

Zawilski (Julijan), doktor medycyny, asystent przy katedrze fizyjologii a następnie docent uniwersytetu jagiellońskiego, † 1877; wydał: „*O prężności gazów w ciele podczas chorób*“; „*O trawieniu wodników węgla*“ (1874); „*O wpływie wody na wydzielanie żółci*“ (1877).

Zawisza (Jan), spółczesny archeolog, zamieszkały w Warszawie, gdzie posiada znakomite zbiory starożytności przedhistorycznych. Zajmuje się gorliwie poszukiwaniami archeologicznemi i położył zwłaszcza zasługi rozkopaniem kilku jaskiń, o czem czytywał sprawozdania na rozmaitych kongresach archeologicznych. Oprócz rozpraw w czasopismach, wydał oddzielnie: „*Kongres antropologii i archeologii przedhistorycznéj w Brukseli*“ (1873); „*Jaskinia Mamuta w Ojcowie*“ (1874 r.; toż po francusku); „*Dalsze poszukiwania archeologiczne w Polsce*“ (r. 1876) i in.

Zbigniew, pseudonim Maryi *Sadowskiéj* (ob. w Supl.).

Zeissberg (Henryk), historyk, wydał jeszcze: „*Joannes Łaski, Erzbischof von Gnesen, und sein Testament*“ (1874); „*Kleinere Geschichtsquellen Polens im Mittelalter*“ (1877). Dzieło jego „*Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters*“ wyszło w przekładzie polskim pod redakcyją prof. Pawińskiego (2 t., 1876).

Zeller (Edward), filozof niemiecki, od 1862 był profesorem filozofii w Heidelbergu, od 1872 w Berlinie; oprócz wymienionych w gł. dziele, wydał: „*Vorträge und Abhandlungen*“ (2 wyd., 1875; zbiór 2-gi 1877); „*Geschichte der deutschen Philosophie seit Leibnitz*“ (2 wyd., 1873 r.); „*D. Fr. Strauss*“ (1875) i in.

Zenger (Maksymilijan), kompozytor muzyczny, ur. 1837 w Monachijum, studyjował pod L. Starkem i od 1850—60 w Lipsku, poczem był dyrektorem muzyki w Regensburgu i Monachijum, następnie kapelmistrzem w Karlsruhe, obecnie przebywa jako nauczyciel muzyki w Genewie. Prace

jego, mianowicie opery: „*Ruy Blas*“; „*Die beiden Foscari*“ i „*Wieland, der Schmied*“, oraz oratoryjum „*Kain*“, zyskały uznanie w świecie muzycznym.

Zieleniewski (Michał), balneolog, ur. 1821 r. w Krakowie; oprócz wymienionych w gł. dz. wydał jeszcze między innemi „*Rys balneologii powszechnéj*“ (1878) i w. in.

Zieliński (Ludwik), pisarz i wydawca, † 1878 we Lwowie.

Ziemba (Teofil Zygmunt), spółczesny filozof, wydał jeszcze: „*Locke und seine Werke*“ (1869 r.); „*Psychologija*“ (1877) i in.

Ziemniakowy chrząszczyk (*Chrysomela* czyli *Doryphora decemlineata*), owad z rzędu tęgopokrywych z rodziny chrząszczów liściastych, o ciele jajowatém i czułkach nitkowatych, żył w górach Skalistych w Ameryce na gatunku psianki *Solanum rostratum*, zkąd w ostatnich latach przeszedł na ziemniaki i posuwając się ku wschodowi spowodował wielkie szkody w Ameryce aż do wybrzeży oceanu Atlantyckiego. W r. 1877 ukazał się w Niemczech, w ogóle wszakże w Europie nie rozprzestrzenił się dotąd.

Zieńkiewicz (Romuald), wierszopis i starożytnik, ur. 1811 w pow. święciańskim (gub. wileńskiéj), po ukończeniu uniwersytetu wileńskiego poświęcił się nauczycielstwu w domach prywatnych; ob. dz. gł. Życiorys w *Tyg. ilustr.* N. 103 z 1869 r.

Zienkowicz (Leon), publicysta, ur. 1808 w Warszawie. ob. dz. gł.

Zienowicz (Stefan), naturalista, ur. 1768 na Litwie; ob. dz. gł.

Zimmermann (Albert), malarz krajobrazowy, był od 1859 do 1872 profesorem akademii sztuk pięknych w Wiedniu.—Brat jego *Ryszard* † 1875 r. w Monachijum.

Zimmermann (Karol), założyciel instytutu Gustawa Adolfa, † 1877.

Zimmermann (Baltazar Fryderyk Wilhelm), poeta i historyk niemiecki, ur. 1807 r. w Stuttgardzie, do 1850 profesor politechniki tamże, 1864 r. proboszcz w Schnaitheim, † 1878. Z prac jego ważniejsze: „*Geschichte des grossen Bauernkriegs*“ (r. 1843; nowe wyd. 1856—57); „*Gedichte*“ (3 wyd., 1854); „*Geschichte der Hohenstaufen*“ (2 wyd., 1865 r.); „*Illustrirte Geschichte des deutschen Volks*“ (3 t., 1871—77).

Zimmermann (Robert), estetyk i filozof ze szkoły Herbarta, ur. 1824 r. w Pradze, docent filozofii w Wiedniu, od 1850 profesor w Ołomuńcu, 1852 r. w Pradze, 1861 w Wiedniu, od 1869 członek akademii umiejętności tamże. Z pism jego celniejsze: „*Leibnitz und Herbart*“ (1849); „*Philosophische Propädeutik*“ (3 wyd., 1867); „*Geschichte der Aesthetik*“ (1858); „*Aesthetik als Formwissenschaft*“ (1865 r.); „*Studien und Kritiken*“ (2 t., 1870).

Zingerle (Ignacy Wincenty), poeta niemiecki, ur. 1825 r. w Meran, od 1859 profesor literatury niemieckiéj w Innsbrucku. Wydał: „*Frühlingszeitlosen*“ (1848); „*Von den Alpen*“ (1850); „*Gedichte*“ (1853); „*Tirols Volksdichtungen und Volksgebräuche*“ (2 t., 1852—54); „*Sitten, Bräuche und Meinungen der Tiroler Volks*“ (2 wyd., 1871); „*Die deutschen Sprichwörter im Mittelalter*“ (1864); „*Die tirolischen Weisthümer*“ (1875 i nast.) i in.

Zirkel (Ferdynand), mineralog niemiecki, urodz. 1838 w Bonn, studyjował tamże, odbył 1860 podróż w celach geologicznych do Islandyi, zajmował się następnie przez lat dwa przy gabinecie mineralogicznym w Wiedniu, został 1863 profesorem uniwersytetu lwowskiego, przeszedł 1868 do Kiel a 1870 do Lipska. Odbył nadto podróże naukowe po Szkocyi, w Pirenejach i po Ameryce Północnéj. Położył zwłaszcza zasługi nad mikroskopijnym badaniem ciał kopalnych. Wydał: „*Reise nach Island im Sommer 1860*“ (1862); „*Lehrbuch der Petrographie*“ (2 t., 1866); „*Die mikroskopische Struktur und Zusammensetzung der Basaltgesteine*“ (1869); „*Die mikroskopische Beschaffenheit der Mineralien und Gesteine*“ (1873); „*Microscopical petrography*“ w „*Report of the U. S. geological exploration of the fortieth parallel*“, (1876) i in.

Zjednoczone Stany Północnéj Ameryki liczą (1876 r.) około 45,316,000 ludności osiadłéj na przestrzeni 169,509 m. kw. (9,333,655 kilm. kw.). Napływ emigracyjny w ostatnich latach znacznie się zmniejszył; w latach 1871—1876 przybyło w ogóle 1,245,242 cudzoziemców, czyli średnio rocznie 207,561 (1876 r. tylko 157,440). Z całéj ludności przeszło 5,922,000 poświęca się rolnictwu, 2,707,000 —przemysłowi i górnictwu, 1,191,000 handlowi i około 2,685,000 usłudze. Ogólny wydatek żniw za 1874—75 wynosił 34,774,771 ton. (w téj liczbie 21,594,802 ton. kukurydzy i 8,412,400 ton. pszenicy), z czego wywieziono za granicę 2,585,823 ton.; produkcyja bawełny znowu się wznosi i r. 1876 wynosiła 2,177 mil. funtów. Hodowla zwierząt domowych stoi na wysokim stopniu, w 1875 liczono: 9,520,476 koni, 1,392,824 osłów i mułów, 10,916,406 krów, 16,220,00 wołów, 33,598,818 owiec i 26,083,419 świń, ogólnéj wartości 1,611,655,158 dolarów. *Górnictwo.* Wartość wydobytych drogich metali obliczono 1877 na 98 mil. dolarów (50,7 mil. dol. złota i 47,3 mil. dol. srebra); 1875 wydobyto 17,857 wiel. ton. miedzi, 58,253 wiel. ton. ołowiu; wyprodukowano 2,266,581 ton. surowca. 1872 r. wydobyto 44 mil. ton. węgli kamiennych; 1873 otrzymano 11,975,500 hektol. nafty. W ogóle w r. 1870 liczono 7,974 kopalni i łomów kamieni, zatrudniających 154,328 robotników, ogólna wartość produkcyi których wynosiła 152,598,994 dolarów. *Przemysł.* 1870 r. liczono 252,148 zakładów przemysłowych, zatrudniających 2,053,996 robotników, z kapitałem zakładowym 2,118,208,760 dolarów, przerabiających rocznie surowych materyjałów za 2,488,427,243 dolarów, wartość produkcyi których wynosiła 4,232,325,442 dolarów.—*Handel.* Ogólna wartość przywozu 1877 wynosiła 438,510,996, wywozu zaś 539,669,460 dolarów. Flota handlowa 1876 liczyła 28,072 statków, mających 4,243,192 ton. objętości, w téj liczbie 4,208 parowców, o 1,115,441 tonach. 1877 długość dróg żelaznych wynosiła 126,580 kilom., linij zaś telegraficznych 177,000

kilm. 1874 liczono 2,028 tak zwanych banków narodowych, mających 492,765,121 dol. kapitału akcyjnego i 669,068,996 dol. depozytów.—Pod względem oświaty wiele zrobiono. 1870 liczono w ogóle 141,629 zakładów naukowych, z 221,042 nauczycielami i 7,209,938 uczniami, utrzymanie których kosztowało 95 mil. dolarów. 1873 liczba nauczycieli wzrosła do 246,932, uczniów zaś do 8,723.945. Pomimo to około 20% (5,658,144) całéj ludności nie umiało pisać, mianowicie: 4,880,271 urodzonych Amerykanów i 777,873 cudzoziemców, podług zaś razy: 2,851,911 białych, 2,789,689 kolorowych, 7,195 Chińczyków i 9,345 Indyjan. 1875 wychodziło 8,848 czasopisów, w téj liczbie 724 codziennych. *Finanse*. Podług etatu na r. 1877—8 dochody wynosiły 270,050,000 dol., wydatki zaś 243,350,704 dol. Ogólna suma długów wszystkich stanów unii wynosiła 1 Lipca 1876 r. 2,081,770,975 dolarów. Flota wojena 1877 liczyła: 24 pancerników (o 72 działach i 23,754 tonach objętości), 2 statki torpedowe (749 ton.), 68 statków parowych (788 dział) i 22 statki żaglowe; załoga składała się w ogóle z 747 oficerów i 7,500 majtków oraz żołnierzy morskich. Z nowszych prac porów. jeszcze: Beckera „*Die hundertjährige Republik*“ (1876); Bancrofta „*Native races of the Pacific States*“ (5 t, 1876); Simonina „*Le monde americain*“ (1876); Walkera „*Statistical atlas of the United States*“ (1876) i w. in.

Historyja. Jakkolwiek świetnym był rozwój Unii przy końcu pierwszego stulecia jéj istnienia, jednakże stan rzeczy w 1876 nie w zbyt pomyślnych przedstawiał się barwach. Stojące dotychczas u steru stronnictwo republikańskie, w skutek nepotyzmu i nadużyć w administracyi, utraciło wiele z dawnego znaczenia i dla tego przy wyborach na prezydenta w Listopadzie 1876 r. zawrzała zacięta walka pomiędzy republikanami, przedstawiającymi kandydaturę Ruthesforda Hayesa, i demokratami, głosującymi za gubernatorem New Yorku Tildenem. Pierwszy zwyciężył w 18 stanach 166 głosami, drugi w 17 stanach 184 głosami; w Południowéj Karolinie, Luizyjanie i Texas wybory były sporne. W styczniu 1877 w trzech ostatnich stanach miały miejsce powtórne wybory, przyczem w Luizyjanie przyszło do gwałtownego starcia pomiędzy stronnictwami. W końcu jednakże Hayes 2 marca ogłoszony został prezydentem. 5 marca wstąpił w urzędowanie i w orędziu swojém zapowiedział politykę pojednawczą i usunięcie nadużyć z administracyi. Utworzył ministeryjum koalicyjne, złożone z umiarkowanych republikanów, reformistów (Schurz został sekretarzem stanu do spraw wewnętrznych) i demokratów, i w ogóle starał się załagodzić namiętności stronnictw. 1878 r. kongres pomimo opozycyi Hayesa przyjął walutę srebrną. 21 lipca 1877 w wielu stanach zawiązało się bezrobocie pomiędzy robotnikami przy drogach żelaznych, które trwało do 1 sierpnia i zwłaszcza w Pittsburgu, Reading i Chicago doprowadziło do krwawego starcia. Przytem ciągły zastój w handlu spowodował wzrost stronnictwa socyjalno-demokratycznego, które przy prawie powszechnego głosowania może doprowadzić do groźnych rezultatów. Z nowszych prac o dziejach Z. St. porów. jeszcze Kappa „*Aus und über Amerika*“ (2 t., 1876); Holsta „*Verfassung und Demokratie der Vereinigten Staaten von Amerika*“ (1873); tegoż „*Verfassungsgeschichte der Vereinigten Staaten von Amerika seit der Administration Jacksons*“ (t. 1, 1878); Staudnitza „*Die nordamerikanische Arbeiterverhältnisse*“ (1878). Dzieje wojny domowéj opisali: Sander (2 wyd., 2 t., 1876); Draper (przekład niemiecki, 3 t., 1877) i hr. Paryża (3 t., 1875).

Zola (Emil), powieściopisarz francuski, ur. 1840 w Paryżu, kształcił się w liceum św. Ludwika, bawił późniéj jakiś czas w Prowancyi, gdzie ojciec jego, inżynier włoski, zajęty był budową kanału, następnie pracował w księgarni Hachette'a w Paryżu, zajmując się jednocześnie w chwilach wolnych literaturą, któréj w końcu wyłącznie się poświęcił. Oprócz artykułów, pomieszczanych w rozmaitych czasopismach (w ostatnich latach pisuje do miesięcznika „*Wiestnik Jewropy*“) wydał znaczną liczbę romansów i powieści, odznaczających się znakomitym darem obserwacyjnym i wyborną analizą uczuć, z drugiéj zaś strony grzeszących częstokroć najskrajniejszym realizmem w wyszukiwaniu ciemnych a niekiedy wstrętnych sytucyj. Z powieści jego celniejsze: „*Contes à Ninon*“ (2 t., 1864 r.); „*La confession de Claude*“ (1865 r.); „*La voeu d'une morte*“ (1866); „*Les mystères de Marseille*“ (1867); „*Thérèse Raquin*“ (t. r.); „*Manet*“ (t. r.); „*Madeleine Férat*“ (1868); „*Les Rougon-Macquart, histoire naturelle et sociale d'une famille sous le second Empire*“, szereg powieści i nowel, obliczony na 20 tomów, w którym przedsięwziął skreślić życie polityczne i socyjalne oraz stopniowy upadek moralny stronników zamachu stanu i drugiego cesarstwa. Ze zbioru tego wyszło dotychczas 7 tomów: „*Les Rougon-Macquart*“; „*La fortune de Rougon*“; „*La curée*“; „*Le ventre de Paris*“; „*La faute de l'abbé Mouret*“; „*Son Excellence Eugène Rougon*“ i „*L'assommoir*“ (1874—1877). Nadto napisał kilka komedyj, jak „*Club*“; „*Le bouton de rose*“ (1878), które nie miały jednak powodzenia. Z powieści Z. wiele jest przełożonych na język polski i pomieszczonych w rozmaitych czasopismach, przeważnie w *Przeglądzie Tygodniowym*; oddzielnie wyszły „*Rodzina Rougon Macquart. I. Wzniesienie się Rougonów*“ (1876) i „*Wnętrze Paryża*“ (t. r.).

Zoll (Fryderyk), spółczesny prawoznawca polski, ur. 1834 we wsi Dolnéj w Galicyi, po ukończeniu studyjów prawnych w uniwersytecie wiedeńskim, został profesorem prawa rzymskiego w uniwersytecie jagiellońskim, jest przytem członkiem komisyi egzaminacyjnéj i członkiem akademii umiejętności; był wybierany na dziekana wydziału prawnego i rektora uniwersytetu. Oprócz rozpraw w czasopismach polskich i niemieckich, wydał: „*O skardze przeczącéj w prawie rzymskiem*“ (1862); „*O krytycznych badaniach tekstu zbiorów Justyniańskich*“ (1872); „*Ueber die verbindliche Kraft des Gewohn-*

heitsrechts im Justinianischen Recht" (1874); „*O pojęciu zobowiązania*" (1874) i in.

Zöllner (Jan Karol Fryderyk), fizyk i astronom, oprócz wymienionych w głów. dz. wydał jeszcze: „*Prinzipien einer elektrodynamischen Theorie der Materie*" (1876); „*Wissenschaftliche Abhandlungen*" (1878) i in.

Zöpfl (Henryk Mateusz), prawnik niemiecki, † 1877.

Zubowski (Kacper), publicysta, † 1878 w Krakowie.

Zumpt (August Wilhelm), filolog niemiecki, † r. 1877.

Zurych, kanton Szwajcaryi, liczy (1876 r.) około 295,000 m., miasto przeszło 21,000 m.; z przedmieściami zaś około 58,000 m.

Zwickau, okrąg w Saksonii, liczy około 1,082,000 m., miasto zaś około 31,500 m.

Zyryjanie. Język zyryjański opracowali gramatycznie: Sjögren „*Ueber den grammatischen Bau der syrjänischen Sprache*" (1832), Gabelentz (1841), Castren (1844) i Wiedemann (1847).

Ż.

Żaba (August, mylnie nazywany Aleksander), spółczesny oryjentalista, ur. 1801 r. w królestwie polskiém, 1824 wstąpił w Petersburgu do departamentu komunikacyi, po roku wziął uwolnienie i poświęcił się nauce języków wschodnich, od 1828 r. drogoman przy konsulacie rossyjskim w Jaffie, pełnił te obowiązki następnie w Salonice i Smyrnie, od 1848—66 konsul w Erzerum, po wzięciu emerytury osiadł w Smyrnie. Porów. dz. gł. Słownik jego *Kurdyjski i francuski* przełożył na język niemiecki i wydał pod swoim nazwiskiem *Justi*. Ż. posiadał jeden z najbogatszych zbiorów monet wschodnich.—Brat jego **Żaba** (Napoleon Feliks), urodz. 1803; był profesorem i rektorem uniwersytetu w Buenos Ayres, poczem odbywał podróże na około ziemi. Porów. dz. gł.

Żebrzyca, *Koprownik (Seseli)*, rodzaj roślin z rodziny baldaszkowatych, cechujący się płatkami odwrotnie jajowatemi i owocem owalnym lub podłużnym, obejmuje zioła trwałe w Europie, Azyi i Ameryce. Gorzko-korzenne owoce *S. tortuosum* w Eur. płd. były słynne jako środek moczopędny.

Żeleński (Władysław), kompozytor muzyczny, ur. 1837 w Grotkowicach (nie w Grotkowie, jak podano w dz. gł.), wydał wraz z Roguskim „*Naukę harmonii i pierwszych zasad kompozycyi*" (1877).

Żemczużnikow (Aleksy), spółczesny poeta satyryczny i dramaturg rossyjski, ur. 1822 w Petersburgu, po ukończeniu szkoły prawa tamże służył dość długo w senacie, potem był pomocnikiem sekretarza stanu w radzie państwa i gubernatorem pskowskim; po wzięciu uwolnienia przebywa za granicą. Pisał pod pseudonimem Kuźmy Prutkowa. Z utworów jego celniejsze: aforyzmy satyryczne, bajki i poezyje humorystyczne, drukowane po rozmaitych czasopismach, a także komedyje i dramaty, z których wielkie miały powodzenie komedyje: „*Strannaja nocz*" (1850) i „*Sumasszedszyje*" (1852). Oddzielnie wydał poemat „*Sny*" (r. 1868) i in. Zbiór jego poezyj wyszedł staraniem Herbla (1873).

Żmichowska (Narcyza), autorka polska, ur. 1819 w Warszawie, † 1876 tamże; po ukończeniu nauk była nauczycielką w domu Ordynatów Zamojskich, z którymi podróżowała za granicą, następnie czas jakiś mieszkała z bratem w Paryżu, potem znów zajmowała się nauczycielstwem, w końcu wyłącznie poświęciła się piśmiennictwu. Oprócz wymienionych w gł. dziele wydano po jéj śmierci powieść, rodzaj pamiętnika, p. t. „*Czy to powieść*" (1877). Życiorys w N. 54 i 55 z 1877 *Tyg. ilustr.*

Żmurko (Wawrzyniec), matematyk, wydał jeszcze: „*Theorie der relativen Maxima und Minima bestimmter Integrale*" (1876); „*O ważności i zastosowaniu funkcyi oskulacyjnéj w rachunku przemienności*" (1876).

Żuliński (Tadeusz), spółczesny pisarz polski, ur. 1839 w Krakowie, po ukończeniu gimnazyjum realnego w Warszawie, studyjował medycynę tamże, w Kijowie oraz w Pradze Czeskiéj, poczem doktoryzował się w Krakowie i następnie przebywał w Paryżu, poczem 1871 osiadł we Lwowie, gdzie jest chemikiem szpitala powszechnego. Wydał: „*Antropologija, czyli nauka o człowieku*" (1872); „*Wychowanie i oświata*" (t. r.); „*O antropologii w stosunku do dziejów*" (1873); „*O obecnym stanie fizyjologii i jéj przyszłości*" (1873); „*Nasi pozytywiści*" (1872); „*Nasi uczeni*" (1874); „*O trzech sferach życia ludzkiego*" (1873); „*Wiara i wiedza*" (1875); „*Zasady teoryi jestestw organicznych Jędrzeja Śniadeckiego*" (1874); „*Nowe studyjum nad Syrokomlą przez W. Spasowicza, oraz romantyzm i jego skutki przez F. K., rozebrał i ocenił*" (1877) i in. — Brat poprzedniego **Żuliński** (Józef), pisarz, urodz. 1851 w Krakowie, po ukończeniu gimnazyjum w Warszawie, studyjował tamże medycynę a następ-

pnie w Kijowie i Pradze czeskiéj nauki przyrodzone, poczem doktoryzował się w uniwersytecie jagiellońskim. Po krótkim pobycie w Krakowie, udał się do Paryża, gdzie był adjunktem w szkole górniczéj, w końcu od 1871 r. osiadł we Lwowie, gdzie jest nauczycielem seminaryjum żeńskiego. Wydał: „*Polskie mineralogiczno-geologiczne muzeum w Krakowie*“ (1872); „*O znaczeniu astronomii w wychowaniu*“ (1874); „*Przyczynek do mineralogicznego znakowania*“ (1876); „*O nauczaniu historyi naturalnéj w szkołach ludowych*“ (1876); „*O działaniu kafeiny i teiny, jako też kawy i herbaty na ustrój ludzki i zwierzęcy*“ (1877); „*Kalendarz dla nauczycieli*“ (1877).

Żychliński (**Teodor**), spółczesny pisarz, samieszkały w w. ks. poznańskiém, wydał: „*Kalendarz poznański*“ (1865 r.); „*Żywot Tadeusza Kościuszki*“ (1876); „*Kronika żałobna rodzin wielkopolskich od 1862—76*“ (1877); „*Złota księga szlachty polskiéj*“ (1879) i in.

Żywiec, *Babie zęby*, *ząbek* (*Dentaria*), rodzaj roślin z rodziny krzyżowych, cechujący się kielichem zamkniętym i łuszczyną wązką, lancetowatą, o korzeniu mięsistym, łuskowato-zębiastym. *D. bulbifera*, roślina trwała w lasach Europy i Azyi mniejszéj, ma kwiaty białawe lub różowawe; korzeń jéj smaku ostrego używany był w medycynie przeciw chorobom żołądkowym, zwłaszcza u dzieci. Korzeń *D. dyphilla* w Amer. płn. używa się w miejsce gorczycy.

KONIEC.

ENCYKLOPEDYJA

POWSZECHNA.

SUPLEMENT II.

ENCYKLOPEDYJA
POWSZECHNA
S. ORGELBRANDA.

Nowe Stereotypowe odbicie.

SUPLEMENT.
II.

WARSZAWA.
NAKŁAD, DRUK I WŁASNOŚĆ S. ORGELBRANDA SYNÓW,
ulica Bednarska № 20.

1884.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 2 Августа 1884 года.

A.

Aarifi-Pasza po upadku Chejreddina był od lipca do grudnia 1875 prezesem ministerstwa w Turcyi.

Abakanowicz (Abdank Bruno), fizyk spółczesny polski, ur. 1850 w Warszawie, był prof. akademii technicznéj we Lwowie, następnie osiadł w Paryżu, gdzie oddał się elekrotechnice. Wynalazł integrator, przyrząd służący do obliczania wartości liczebnéj całek metodą graficzną; dzwonek elektryczny, wprawiany w ruch działaniem prądów magneto-elektrycznych, zatém bez pomocy stosów; oraz lampę elektryczną własnego systemu. Znaczną liczbę prac ogłosił w różnych czasopismach polskich.

Abd-del-Kader, słynny preciwnik Francuzów w Algierze, † 1883 w Damaszku.

Abd-ur-Rahman, emir Afganistanu, syn Afzul-Chana, wnuk Dost-Mohameda, ur. 1830, walczył szczęśliwie przeciw emirowi Szir-Alemu i zdobył 1866 Kabul. Wygnany w 1868 udał się pod opiekę Rosyi i przebywał w Samarkandzie, gdzie pobierał 25,000 rs. pensyi. Po śmierci Szir-Alego i strąceniu Jakóba-Chana powołany został na emira i przyjął władzę z rąk Anglików, którym pozostał wierny w walce z Ejub-Chanem.

Abissynija. Chciwość i okrucieństwo króla Jana wywołały 1880 powstanie książąt i władców jemu podległych, które wszakże wkrótce uśmierzoném zostało, a Jan przyjął tytuł cesarza A., właściwie *negus negesti*, t. j. króla królów. Co do stosunków zewnętrznych, to trwają ciągłe spory z Egiptem o Bogos i Menza zajęte przez Egipt, nadto A. żąda ustąpienia pasa przybrzeżnego, któryby jéj dał dostęp do morza czerwonego. Władca Szoa, Manelek, popierany przez Francyę, dąży do odzyskania niepodległości od A. Ważniejsze podróże po A. w ostatnich czasach są Matteucciego (1880) i Rohlfsa (1883).

Achal-Teke, część turkmeńskiego plemienia Tekińców, zamieszkujących oazę A., gdy druga ich część zajmuje oazę Merw. Pierwsi posiadają około 40,000, drudzy 48,000 kibitek, oazy ich są żyzne i bogate, na płd-zach. pustyni Karakum, ciągnącéj się na wschód morza Kaspijskiego. Oaza ta po zwycięztwach gen. Skobelewa zajętą została przez Rosyę i włączoną do posiadłości środkowo-azyatyckich, które utworzyły *kraj Zakaspijski.* Podobnemuż losowi uległ Merw w 1884. Posiadłości rosyjskie sięgają więc bezpośrednie do Afganistanu.

Adam (Edmund), literatka francuzka, ob. Lamber.

Adamkiewicz (Albert), medyk polski, syn lekarza *Adolfa* A., ur. 1850 w Żerkowie w W. Ks. Poznańskiém, nauki gimnazyalne pobierał w Bydgoszczy, medycynę studyjował w Królewcu, Wrocławiu i Würzburgu. W r. 1873 objął asysenturę w instytucie fizyjologicznym w Królewcu, następnie przy klinice chorób wewnętrznych, a zarazem został docentem diagnostyki fizyjologicznéj, następnie był docentem w Berlinie. W r. 1879 objął katedrę patologii ogólnéj i doświadczalnéj w uniwersytecie jagiellońskim. Rozprawy jego mieszczą się w różnych pismach lekarskich niemieckich i polskich jak „*Studien über tierische Wärme*“ (1876—7), „*O peptonie* (1881) „*O naczyniach rdzenia kręgowego u człowieka*“ (1881) i w. i.

Adamowicz (Adam Ferdynand), doktór medycyny, † 10 maja 1881 w Wilnie.

Aër, pseudonim Adama Rzążewskiego (ob.).

Afganistan. Wyprawa angielska skończyła się zupełną klęską Szir Alego, który w lutym 1879 umarł na granicy. Następca jego Jakub Chan dopiero po dalszych klęskach zawarł z Angliją pokój, wskutek którego do posiadłości angielskich w Indyjach przyłączony został obszar nieznaczny wprawdzie, ale obejmujący wszystkie drogi do A. Nadto Anglija objęła kierunek spraw zagranicznych A. Posłem angielskim w A. został major Cavagnari. Wkrótce jednak tłum zburzył gmach poselstwa i mieszkańców jego wymordował. Nowe siły angielskie wkroczyły do A. i 12 października zajęły Kabul, a Jakub Chan uprowadzony został do niewoli w Indyach. Stronnicy jego jednak schronili się do Ghazni, gdzie pięcioletni syn jego Muza-Chan ogłoszony został emirem pod regencyą Mo-

hamed-Dżana w kwietniu 1880. Po uporczywéj walce pod Ghazni opór ich jednak złamany został, a władza Anglików ustaliła się w A. Anglija zamierzyła od A. oddzielić prowincyę Kandaharu i naznaczyła nawet walim czyli księciem dotychczasowego jéj gubernatora Szir-Alego. Podział ten kraju wywołał niezadowolenie mieszkańców. Tymczasem od północy z wojskiem złożoném z Turkomanów wystąpił nowy pretendent Abd-ur-Rahman (ob.), brat stryjeczny Jakuba Chana, który zyskał wielu stronników; oświadczenia jego złożone posłom okazały się zadawalniające i Anglija zdecydowała się tego dawnego swego nieprzyjaciela uznać emirem w lipcu 1880. Wojna jednak na tém się nie ukończyła; walkę przeciw Anglikom i Abd-ur-Rahmanowi podjął tym razem Ejub-chan, brat Jakuba-chana, dotychczas gubernator Heratu. Zapełniwszy kasę swą złupionemi pieniędzmi mieszkańców miasta i zebrawszy dosyć liczne wojsko, posunął się na Kandahar, pobił generała angielskiego Burrowa 22 lipca 1880 pod Maiwand i obległ Kandahar, gdzie dowodził generał Primrose. Na pomoc pośpieszył jednak gen. Roberts z Kabulu i pobił 1 września Ejuba, który uszedł do Heratu. Nowy książe Kandaharu okazał się nieudolnym i Anglija zwlekała z postanowieniem co do losu téj prowincyi. Zarówno Abd-ur-Rahman, władca Kabulu, jak i Ejub-Chan, faktyczny władca Heratu, który tam znów się zbroił, nadsyłali posłów o ustąpienie im Kandaharu. Ostatecznie Anglija zdecydowała się utrzymać całość A., i w kwietniu 1881 Kandahar zajęły wojska Abd-ur-Rahmana, gubernator jego jednak nieprzychylnie został przez ludność przyjęty. Korzystając z tego Ejub wystąpił przeciw Abd-ur-Rahmanowi, zdobył Kandahar 26 lipca, dla braku wszakże pieniędzy i wojska utrzymać się w nim niezdołał; pobity 22 wrześ. uszedł do Persyi, a Abd-ur-Rahman pozostał władcą całego A., co Anglija przyjęła jako pomyślny dla siebie rezultat uciążliwéj wojny.

Akumulatory, czyli *stosy wtórne*, przyrządy służące niejako do nagromadzania czyli zaoszczędzania elektryczności galwanicznej, tak że zebraną w nich energiję elektryczną można przechowywać, przewozić i w danéj chwili do żądanego celu stosować. Polegają one na tejże zasadzie co stos gazowy Grovego (ob. polaryzacyjny prąd), — zasadę tę praktycznie zastosował Planté. A. Plantégo składają się z dwóch płyt ołowianych, spiralnie skręconych i zanurzonych w rozcieńczonym kwasie siarczanym; końce płyt połączone są z prętami metalowemi, które sterczą nad pokrywą naczynia i tworzą bieguny stosu. Jeżeli przez A. ten przepuścimy prąd elek., przez połączenie biegunów jego ze zwykłym stosem lub machiną dynamoelektryczną, to ciecz jego ulega rozkładowi, tlen nagromadza się na jednéj z płyt ołowianych, łączy z ołowiem i tworzy nadtlenek ołowiu. Pomiędzy obiema płytami powstaje więc różnica elektryczna, a jeżeli następnie połączymy je drutem, płynąć po nim będzie prąd elek. Tak naładowane A. mogą być przez czas długi przechowywane, ale wydają one tylko 60—80 na sto siły prądu użytego do ich naładowania. A. używać można do oświetlania np. na kolejach, do poruszania wozów, łodzi i t. d., stanowią one bowiem przenośne źródło prądów galwanicznych. Zmiany i ulepszenia w konstrukcyi A. zaprowadzili Faure, Sellon, Volkmar, Kabath i i., — dotąd wszakże nie odpowiedziały zupełnie pokładanym w nich nadziejom.

Albanija. Traktat berliński przyznał niektóre terytorya albańskie Czarnogórzu, Albańczycy jednak 1880 zbrojnie wystąpili z ich obroną, stawiając opór nawet władzom tureckim, które im wszakże potajemnie sprzyjały. Dopiero wmięszanie się mocarstw zmusiło do oddania Czarnogórzu przyznanego mu Dulcigno. Spokój w A. zwolna dopiero przywrócony został (ob. Czarnogórze).

Albedyński (Piotr) był generał gubernatorem wileńskim od r. 1874, w r. 1880 przeniesiony został na podobne stanowisko w Warszawie, gdzie † 1882 r. Żoną jego była ks. Aleksandra Dołgorukow.

Aleko-Pasza (Książe Alexander Bogorides), mąż stanu turecki, ur. 1825 z rodziny bułgarskiéj, kształcił się na Zachodzie, następnie wstąpił do służby dyplomatycznéj tureckiéj i ostatnio był posłem w Wiedniu. W r. 1877 za rządów wielkiego wezyra Edhema-Paszy popadł w niełaskę i przebywał w Paryżu do r. 1879, w którym przez sułtana mianowany został naczelnym gubernatorem Rumelii Wschodniéj. Na dalsze pięciolecie, od r. 1884, obiór jego jest wątpliwy z powodu oporu Rossyi.

Aleksander II, *Mikołajewicz*, Cesarz wszech Rossyj. Zbrodnicza ręka spiskowców niejednokrotnie (16 kwietnia 1866, 16 września 1867, 14 kwietnia 1879, 1 grudnia 1879, 17 lutego 1880) targała się na życie monarchy i nakoniec dopięła strasznego swego celu 13 marca 1881. Bomba, w któréj znajdowała się kula szklana napełniona nitrogliceryną, rzucona ręką Rysakowa, uderzyła powóz, w którym monarcha przejeżdżał przez ulicę obok kanału Jekaterynowskiego. Powóz został rozbity, Cesarz jednak wyszedł bez szwanku i rozpytywał się o los rannych w około osób, gdy druga bomba pękła tuż u nóg jego, a straszliwie poraniony cesarz A., odwieziony saniami do pałacu zimowego, w kilka godzin późniéj życie zakończył. Królobójcy, należący do sprzysiężenia nihilistów, Żelabow, Kibalczyc, Rysakow, Mihajłow, Perowska, ponieśli karę śmierci przez powieszenie. Helfmann, jako będąca w ciąży, pozostawioną została w więzieniu. Cesarz A. zakończył życie po 26-letniém panowaniu, upamiętnioném licznemi reformami. Cesarzowa Marya Aleksandrówna † 31 lipca 1880.

Alexander III, Alexandrowicz, panujący cesarz wszech Rossyj, król polski, wielki książe finlandzki, ur. 10 marca 1845, drugi syn cesarza Alexandra II, po śmierci starszego brata, wielkiego księcia Mikołaja Alexandrowicza, 24 kwietnia 1865, został Następcą Tronu, 9 listopada 1866 r. wszedł w związki małżeńskie z księżniczką Dagmarą, córką króla duńskiego, cesarzówną Maryą Teodorówną. Mianowany atamanem wszystkich wojsk ko-

sackich, dowodził w wojnie rossyjsko-tureckiéj lewém skrzydłem armii dunajskiéj (korpusem 11, 12 i 13). Na tron wstąpił 18 marca 1881, a 27 maja 1883 wraz z dostojną małżonką koronował się uroczyście w Moskwie.

Alexander I, książe bulgarski, ur. 1857 r., drugi syn księcia Aleksandra Hesko—Darmsztadzkiego, brata wielkiego księcia Ludwika III; matką jego jest księżna Julija, córka ministra wojny król. polskiego, generała Maurycego Haukego, która przy wstąpieniu w związki małżeńskie otrzymała tytuł księżnéj Battenberg, a tenże tytuł otrzymali jéj synowie (starszy jego brat jest oficerem marynarki wielkobrytańskiéj). Służył pierwotnie w pułku dragonów heskich, następnie miał udział w wojnie turecko-rossyjskiéj, poczém służył w korpusie gwardyi pruskiéj. Służba jego w armii rossyjskiéj, oraz bliskie pokrewieństwo z Dworem Cesarsko-Rosyjskim spowodowały wybór jego na księcia nowo utworzonego państwa bulgarskiego, w kwietniu 1879 r. W Liwadyi, gdzie przez cesarza Alexandra II mianowany został generał-majorem, przyjął deputacyę bulgarską, a odbywszy podróż po stolicach europejskich i przedstawiwszy się sułtanowi, przybył w lipcu do Warny. W Tyrnowie złożył przysięgę na wierność konstytucyi (ob. Bulgarya).

Alexandrewicz (Adolf) farmaceuta, † 1875 w Krakowie.

Alexandrowicz (Benedykt), pisarz polski z zakresu ekonomii, † 1881.

Alfons XII, król hiszpański, ożenił się powtóre z arcyksiężniczką austryacką Maryą Krystyną, córką arcyksięcia Karola Ferdynanda w 1879 r. 30 grudnia t. r. wystrzelił do niego z pistoletu Gonzalez Otero, 19-o letni cukiernik z Galicyi. Sprawca zamachu ścięty został w Madrycie. W jesieni 1883 odbył podróż do Austryi i Niemiec, a mianowany przez cesarza niemieckiego szefem pułku ułanów, w powrocie przez Paryż został przyjęty obelżywemi okrzykami przez ludność, jako pułkownik niemiecki. Wywołało to chwilowe nieporozumienie między Francyą a Hiszpaniją.

Algieryja. W r. 1879 gen. Chanzy odwołany został ze stanowiska generał-gubernatora, a miejsce jego zajął brat prezydenta rzeczypospolitéj, Albert Grévy. Pod zarządem cywilnym jednak rozpoczęły się częściowe powstania Arabów, mianowicie téż w prowincyi Oranu pod dowództwem Bu-Amemy, który zniszczył wiele kolonij europejskich, zwłaszcza hiszpańskich, i odniósł nawet zwycięztwo nad pułkownikiem Innocenti w czerwcu 1881 r. Środki wojenne dopiero przedsięwzięte przez generała Saussiera, wysłanego przez rząd do A., zmusiły Bu-Amemę do ustąpienia na terytoryum marokańskie. W listopadzie 1881 r. miejsce Grévego zajął Tirman, z władzą jednak ograniczoną, sprawy bowiem wojenne oddane zostały gen. Saussier. Bu-Amema ostatecznie pokonany został dopiero w kwietniu 1882 r.

Alma Tadema (Lourens), słynny malarz ur. 1836 w Dronryp we Fryzyi w Holandyi, kształcił się w akademii antwerpskiéj i zyskał rozgłos obrazem „*Wychowanie synów Klotyldy*“ 1861 r. Słynniejsze jego obrazy są: *Tarkwinijusz pyszny*, *Taniec pyryjski*, *Cesarz Klaudyusz* i i. Od r. 1870 mieszka stale w Londynie. Obrazy jego zalecają się nietylko indywidualnością artystyczną swego twórcy, ale i wiernością archeologiczną.

Anam v. **Annam.** Francya, widząc, że posiadanie Kochinchiny istotnych korzyści jéj nie przynosi, zapragnęła zawładnąć Tonkinem, północną prowincyą A., gdzie leży ujście Sangkoi czyli rzeki Czerwonéj; w 1873 r. zajęła stolicę prowincyi Hanoi i zawarła z A. traktat handlowy. Z powodu napadów rozbójniczych, dokonywanych z Chin, Francya w 1883 r. podjęła wyprawę na Tonkin, zajęła Hue i osiągnęła zwierzchnią władzę nad A., co doprowadziło do zawikłań z Chinami, dotąd niezałatwionych. (Ob. Tonkin.)

Anczyc (Władysław Ludwik), zasłużony pisarz polski, † 28 lipca 1883 r. w Krakowie.

Andersen (Rasmus B.), pisarz płn. amerykański, ur. 1846 r. w Albionie w Stanie Wisconsin, jest profesorem języków skandynawskich uniwersytetu w Wisconsin, gdzie zebrał słynną bibliotekę skandynawską *Mimers library*. Ogłosił „*Den norske Maalsug*“, dzieło obejmujące historyczny rozwój języka norwegskiego, „*Norse mythology*“ (1875), „*Violins and violinmakers*“ i w. i.

Andrassy (Julijusz). Położenie jego w obec krwawych wypadków w Bośnii, oraz w obec nowego ministeryum cislejtańskiego pod prezydencyą Taafego, które okazało się przychylném narodowościom sławiańskim, utrudniało coraz bardziéj stanowisko A. W sierpniu 1879 otrzymał urlop, ale jeszcze we wrześniu przeprowadził z Bismarkiem ścisły związek między Austryą a Niemcami. 8 października otrzymał żądane uwolnienie i udał się do Węgier, gdzie przyłączył się do klubu liberalnego w sejmie. Por. Kakay Aranyos „*Ein Buch von Grafen* A.“ (Lipsk, 1879).

Andrews (Tomasz), fizyk spółczesny, ur. 1813 r. w Belfast, gdzie jest profesorem chemii i wiceprezydentem Queen's-College. Prace jego odnoszą się przeważnie do tego działu nauki, który przypada na granicy między fizyką a chemiją. Najważniejsze z nich są badania tyczące się skraplania gazów, które go doprowadziły do odkrycia tak zwanéj *temperatury krytycznéj*, t. j. do okazania, że gazy powyżéj pewnéj, dla każdego gazu właściwéj temperatury, nawet pod najwyższém ciśnieniem w stan płynny przeprowadzić się nie dadzą, zkąd wynika, że dla skroplenia gazu nie dosyć poddawać go ciśnieniu, ale należy zarazem i silnie go oziębiać. Zasada ta A. doprowadziła następnie do skroplenia gazów, uważanych dotąd za trwałe, jak tlenu, wodoru, azotu.

Andrieux (Ludwik). mąż stanu francuzki, urodz. 1840 w Trévoux (Ain), był adwokatem w Lyonie, za obrazę cesarza skazany został na trzy miesiące więzienia. Po upadku cesarstwa został prokuratorem republiki w Lyonie, po upadku Thiersa wziął dymisyą. W r. 1876 obrany do parlamentu,

w r. 1879 został prefektem policyi w Paryżu, na tém jednak stanowisku ściągnął na siebie nienawiść radykalistów i w 1881 stanowisko to opuścił. Jako sprawozdawca komisyi co do kwestyi wyboru z listy, przyczynił się głównie do upadku ministerstwa Gambetty w styczniu 1882. W tymże roku był krótko posłem w Madrycie.

Andriolli (Michał Elviro) przebywa w Paryżu, gdzie wykonywa ilustracye do licznych dzieł francuskich i angielskich, jak do *Nôtre Dame de Paris* i *La légende des siècles*" Wiktora Hugo, do *Joanny d'Arc*, do dzieł Szekspira i i.

Angström (Anders Jöns), fizyk szwedzki, † 1874 w Upsali, gdzie od 1858 r. był prof. fizyki. Najsłynniejszą jego pracą jest: „*Recherches sur le spectre solaire*" (1869).

Antinori (Horacy), zoolog i podróżnik, † 1882 w Szoa w Afryce.

Apte (Markus), lekarz, ur. 1826 w Warszawie, gdzie ukończył gimnazyum realne; medycynę studyjował w Petersburgu, poczém osiadł w mieście rodzinném jako lekarz praktykujący. W *Tygodniku lekarskim* i w *Pamiętniku Tow. Lek.* zamieścił znaczną ilość rozpraw, mianowicie z kazuistyki pediatrycznéj i gynekologicznéj.

Arabi-Pasza (*Achmet Arabi*), generał egipski i dowódca powstania 1882 r., syn fellaha, wzięty jako rekrut do wojska, został wkrótce oficerem. Rozgniewawszy raz na siebie wice-króla, ukarany został bastonadą i wydalony z armii; wtedy w akademii religijnéj w Kairze nabrał nieco wykształcenia i po powtórném wstąpieniu do wojska zyskał uznanie jako człowiek pobożny. Ożeniwszy się z niewolnicą pałacową, doszedł do dobrobytu. W 1876 wszedł do sprzysiężenia, zawiązanego przez Ali-Paszę-el-Rubi, które miało na celu strącenie Izmaela-Paszy i wypędzenie Turków z Egiptu; w lutym 1879 miał udział w rewolucyi, która strąciła Nubara-Paszę. Za Tewfika-Paszy został dowódcą pułku i stanął wtedy na czele agitacyi, która miała na celu „obudzenie ducha narodowego". Wraz z dwoma innymi pułkownikami wystąpił groźnym listem do ministra wojny o polepszenie losu armii; wskutek tego chwilowo aresztowany, został wkrótce członkiem komisyi do ułożenia nowych praw wojskowych. Gdy jednak zwlekano z ich ogłoszeniem, strącił ministeryum Riaza-Paszy, a następnie Szeryfa-Paszy, i na godność pierwszego ministra wyniósł przyjaciela swego Mahmuda-Paszę-Sami, sam zaś objął tekę wojny. Wobec słabości Kedywa, rządził Egiptem samowładnie, powiększył wojsko, odmówił wezwaniu komisarzy sułtańskich udania się do Konstantynopola, o mocarstwa zachodnie nie dbał, nie wierząc w możliwość interwencyi. Ośmielony powodzeniem, a przez stronników uznany niemal za proroka, zapragnął nawet zawładnąć tronem egipskim. Gdy wskutek zaburzeń w Aleksandryi i morderstw dokonanych na Europejczykach, Anglija przysłała flotę i zażądała zawieszenia robót fortyfikacyjnych w Aleksandryi, A. oparł się temu, a podczas bombardowania miasta przeszedł do Kairu, gdzie Tewfik-Pasza przez ulemów z tronu złożony został. Następnie zajął obronne stanowisko na granicach pustyni w Tel-el-Kebir, zkąd 9 września 1882 probował bezskutecznéj wycieczki przeciw Anglikom. Gdy 13 wrz. szańce Tel-el-Kebir wpadły w ręce Anglików, uszedł do Kairu, poddał się Anglikom i przez nich wydany został kedywowi. Przez sąd wojenny skazany na śmierć 3 grudnia, został ułaskawiony i wraz z towarzyszami przewieziony na wyspę Ceylon.

Arago (Emanuel) został w 1880 r. posłem francuskim w Szwajcaryi.

Arèse (A—*Visconti*, Franciszek hr.), † 1881 we Florencyi. Do śmierci zarządzał posiadłościami Napoleona.

Argentińska rzeczpospolita. Gdy okres prezydentury Avellanedy dobiegał do końca, w r. 1880 rozpoczęły się agitacye wyborcze, które doprowadziły do walk domowych między kandydatami Tejedor, podtrzymywanym przez prowincye Buenos-Ayres i Corrientes, a generałem Roca, który miał stronników w pozostałéj części kraju, niechętnie znoszącéj przewagę stolicy. Krwawe walki skończyły się zwycięztwem gen. Roca, który urząd prezydenta objął 12 paźdz. 1880 r. Pokonane Buenos-Ayros pozostało stolicą, ale zostało sfederalizowane, t. j. oddane bezpośrednio rządowi rzeczypospolitéj; natomiast stolicę stanu Buenos-Ayres przeniesiono do nowo założonego miasta La Plata obok portu Ensenada. Traktat z rzecząpospolitą Chilijską 1881 r. ustalił sporne granice w Patagonii. W 1882 w Buenos Ayres otwarto wystawę powszechną a przemysł i oświata szybko teraz wzrastają.

Armija zbawienia, *Salvation army*, sekta wytworzona w Anglii z łona metodystów weslejańskich, założona 1865 przez Williama Bootha (ur. 1829), a w 1878 r. uorganizowana wojskowo. Booth sam przyjął tytuł generała, otoczył się sztabem generalnym z 44 oficerów, a na czele 231 korpusów czyli stacyj ustanowił 337 oficerów mężczyzn i kobiet. Sekta liczy około 1200[illegible] wyznawców, dotychczasowe kościoły uznaje za nieudolne do podniesienia moralnego i materyalnego bytu klass biednych i stara się cele swe osiągać przez publiczne modły, śpiewy i kazania, procesyje odbywają się w szyku bojowym. Członkowie sekty unikają napojów wyskokowych i książek światowych.

Arnim (Harry) † 1881 w Nizzy, ciężko odpokutowawszy ochotę strącenia Bismarka. A. *Boitzenburg* (Adolf) obrany został 1880 r. prezydentem parlamentu, w r. 1881 jednak ponownego wyboru nie przyjął.

Arnould (Artur), pisarz i polityk francuski, ur. 1833 w Dieuze, kształcił się w Paryżu, oddał się piśmiennictwu i jako radykalista często ulegał karom za przekroczenia prasowe. W 1870 założył z Rochefortem „*La Marseillaise*". W 1871 był członkiem komuny, a po jéj upadku opuścił Francyę. Ogłosił: „*Histoire de l'inquisition*" (1869), „*Histoire populaire et parlamentaire de la Commune de Paris*" (Bruk. 1878, t. 1—3). Pod pseudoni-

mem Mattney ogłosił romanse socyalistyczne: „*La revanche de Clodion*“ „*La Brésilienne*“ i i.

Arthur (Chester A.), prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki półn., ur. 1830 w Troy (w Stanie New-York) studyował prawo i został adwokatem w New-Yorku. Przyjąwszy udział w polityce, przyłączył się do republikanów, a jako inżynier jeneralny stanu New-York w czasie wojny domowéj oddawał wojsku usługi staraniem o żywność i odzież, za co 1871 r. otrzymał korzystne miejsce kolektora portowego w New-Yorku. Jako prezes komitetu republikańskiego zyskał znaczny wpływ i w lipcu 1880 obrany został wiceprezydentem Unii, chociaż podejrzywany był, że na urzędzie swoim nielegalnemi środkami zdobył majątek. Po śmierci Garfielda 19 września 1881 objął urząd prezydenta.

Aschbach (Józef), historyk niemiecki, † 1882 w Wiedniu.

Asnyk (Adam) ogłosił jeszcze „*Przyjaciele Hioba*“, komedyę w 2 aktach, graną na scenie warszawskiéj 1880 r. Objął redakcyę dziennika „*Reforma*“ założonego w Krakowie przez Dr. Czerwińskiego, a po ustąpieniu z niéj wskutek nieporozumień z właścicielem, stanął na czele „*Nowéj Reformy*“, mającéj podobnie zresztą jak i dawna Reforma kierunek liberalny.

Assing (Ludmiła), † 1880 we Florencyi; na kilka lat przed śmiercią rozeszła się z małżonkiem swoim kawalerem Grimelli.

Atszin. Wojna ukończyła się dopiero 1879 r., A. poddał się zupełnie władzy Holendrów.

Audiffret Pasquier, po stanowczém zwycięztwie republinów przy wyborach do senatu 5 stycznia 1879 nie został już obrany prezesem; zastąpił go Martel; natomiast zdołał przeprowadzić kandydaturę swą do akademii francuskiéj.

Audouard (Olimpija Felicité) autorka francuska, ur. 1839 w Paryżu. Po zerwaniu nieszczęśliwego małżeństwa odbywała długie podróże, owocem których były dzieła „*North-America*“, „*L'Orient*“, „*Les mystères du Sérail et des harems turcs*“, „*Voyage au pays des Boyards*“ i i. Głównie zasłynęła z pism socyalnych „*Le luxe effréné des hommes*“, „*Le luxe effrené des femmes*“ i i., w których broni praw kobiety i żąda prawa rozwodu.

Audyfon, przyrząd do wzmocnienia słuchu głuchych, wynaleziony przez Graydona, składa się z mikrofonu, z którym za pomocą sznurka połączony jest kawałem drzewa. Osoba przytępionego słuchu trzyma drzewo w zębach, mówiący zaś głos swój zwraca do mikrofonu.

Auerbach (Bertold), powieściopisarz niemiecki, † 1882.

Auersperg (Karol, książe), w r. 1879 opuścił stanowisko prezesa Izby panów.—A. (Adolf). Wobec osłabienia partyi niemieckiej położenie jego stawało się coraz trudniejszém i w lutym 1879 otrzymał uwolnienie z prezesostwa ministeryum. Mianowany został prezydentem najwyższéj izby obrachunkowéj.

Austryacko-węgierska monarchija. Zajęcie Bośnii i Hercogowiny wywołało silną opozycyę stronnictw, głównie niemieckiego, co doprowadziło do upadku ministeryum cislejtańskie Auersperga; w lutym 1879 utworzony został gabinet Taafego, z dążnością równouprawnienia narodowości. W kwietniu Andrassy zawarł konwencyę z Turcyą co do nowozajętych prowincyj, władza zwierzchnia przyznaną została Turcyi, faktycznie jednak prowincye przyłączone zostały do A. Wybory do rady państwa 1879 wydały większość federalistyczną, która utworzyła grupę prawicy, złożoną z Polaków i Czechów, z któremi téż połączyła się partya feudalna. We wrześniu zajęty został sandżak Nowy-Bazar, a w paźdz. Andrassy otrzymał uwolnienie ze stanowiska ministra spraw zagranicznych, zawarłszy poprzednio ścisłe przymierze z Niemcami, które utrzymać starał się i następca jego Haymerle. Po otwarciu sejmu stronnictwo niemieckie okazało się słabem, i Taafe musiał bardziéj zbliżyć się do prawicy, co wywołało w 1880 r. częściową zmianę gabinetu, a ważną tekę finansów otrzymał Dunajewski, który zdołał w finansach austryackich większy ład zaprowadzić; wzrastające znaczenie prawicy okazało się wyborem Smolki na prezesa rady państwa, w marcu 1881. Znaczną wrzawę wywołał wniosek Lienbachera o zmniejszenie liczby lat obowiązkowego uczęszczania dzieci do szkoły, oraz projekt podziału uniwersytetu pragskiego na czeski i niemiecki; oba te jednak wnioski przeprowadzone zostały. Po nagłéj śmierci Haymerle-go, ministerstwo spraw zagranicznych objął Kalnoky, który się okazał stronnikiem zbliżenia do Rossyi. Wprowadzenie poboru wojskowego do Bośnii, Hercegowiny i Dalmacyi wywołało w jesieni 1881 ruchy powstańcze w tych prowincyach, uśmierzone przez generała Jovanovicza. Posiedzenia sejmowe 1882 r. okazały silniejsze jeszcze rozdrażnienie Niemców przeciwko narodowościom słowiańskim, co się objawiło zwlaszcza z powodu założenia szkoły czeskiéj w Wiedniu i przy projekcie reformy wyborczéj; nowo utworzone stronnictwo ludowe niemieckie przyjęło postawę zgodniejszą, która wszakże do istotnego rezultatu nie doprowadziła. Posiedzenią sejmowe 1883 roku upamiętnione zostały rządowym projektem nowego prawa szkolnego, będącego ważném ustępstwem dla stronnictwa klerykalnego i feudalnego, a którego artykuł stanowiący, że przewodnik szkoły ma być wyznania tego, do którego większość uczniów należy, wywołał najsilniejszy opór stronnictwa liberalnego, które w przepisie tym widziało zapowiedź powrotu do szkół wyznaniowych; prawo to przeszło ostatecznie słabą większością w kwietniu 1883 r. Do Galicyi nie ma się ono stosować, a to silniej jeszcze podsyciło nieporozumienia narodowościowe; objawem tych waśni było, że rada miejska wiedeńska nie dopuściła uroczystego obchodu 200-letniej rocznicy oswobodzenia Wiednia przez Jana III-go Sobieskiego; natomiast Kraków pamiątkę tę obchodził uroczyście we wrześniu. Jakoby dla uchronienia zagrożonéj

niemczyzny w państwie austryackiem, wniósł Wurmbrand w końcu 1883 r. projekt do prawa o uznaniu języka niemieckiego za państwowy, i po długich dopiero debatach izba nad wnioskiem tym przeszła do porządku dziennego 1-go lutego 1884. Rozdrażnienie stronnictwa centralistycznego doszło do tego stopnia, że z poduszczenia deputowanego Schönerera rozwija się agitacyja o zupełne wystąpienie tej partyi z sejmu; położenie Smolki, jako prezesa izby deputowanych, jest nieraz bardzo trudne. Nie mniej ciężkie kłopoty sprawiają rządowi agitacyje socyjalistyczne, a dla zwalczania ich rząd przeprowadził w izbie w lutym 1884 r. częściowe ograniczenie swobód osobistych, zawarowanych konstytucyją. Co się tyczy polityki zagranicznéj, to nadaje jej ton przymierze z Niemcami, do którego przyłączyły się Włochy, a, jak się zdaje, w r. 1884 i Rossyja.

B.

Bachmann (Gottlob Ludwik) filolog, † 1880 w Rostocku.

Bader (Józef), historyk, † 1883 w Freibergu.

Bakteryja ob. Bacterium.

Balfour (Franciszek Maitland), zoolog, ur. 1851 w Haddingtonshire, kształcił się w Harrow i Cambridge, następnie pracował w stacyi zoologicznéj w Neapolu, gdzie zbadał historyję rozwoju ryb chrząstkowatych, w r. 1875 rozpoczął wykład morfologii zwierząt w Cambridge, † 1881 skutkiem spadku z Aiguille de la Belle Etoile, na południowéj stronie Mont-Blanc. Pomimo krótkiego życia, należy B. do najznakomitszych biologów, mianowicie niesłychanie wiele zawdzięcza mu embryologija. Pracował nad rozwojem kurcząt, ryb, jaszczurek, pająków, a największą sławę zyskał wielkiém dziełem o embryologii porównawczéj: „*A treatise on Comparative Embryology*“ (2 t., 1880—81).

Bałucki (Michał) ogłosił jeszcze „*Typy i obrazki krakowskie*“ (Wilno 1880),—oraz komedye „*Krewniaki*“ (w 4 aktach, grana na scenie warsz. 1880), „*Sąsiedzi*“ (w 4 akt.), „*Dom otwarty*“ (w 3 akt.), „*Gęsi i gąski*“ (na scenie war. 1884)—„*Dom otwarty*“ przedstawiony na scenie warsz. 1883 r. miał niesłychane powodzenie.

Barak (Józef), publicysta czeski, ur. 1833 w Pradze, † 1881. Kształcił się w mieście rodzinném a w czasie pobytu w uniwersytecie drukował pierwsze swe utwory w piśmie zbiorowém „*Maj*“ i pracował gorliwie nad zawiązywaniem towarzystw czyli biesed w celu rozbudzania życia narodowego, wskutek czego na czas pewen uległ uwięzieniu. Wróciwszy 1860 r. do Pragi pracował w gazetach „*Czas*“ i „*Hlas*“, a następnie w „*Narodnich listach*“, gdy to ostatnie pismo zlało się z *Hlasem*. W czasie wypadków w Polsce 1863, wskutek niezgody z Riegrem i Palackim, B. założył pismo „*Narod*“, wrócił jednak potém znowu do *Narodnich listów*, gdy przyjęły stronę młodych. W 1864 B. był więziony w Krakowie. Następnie był sekretarzem teatru, i oprócz *Narodnich listów* redagował téż pisma „*Svoboda*“ i „*Delnicke listy*“. Pisywał także poezyje.

Baraniecki (Maryan), matematyk, ur. 1847 w Warszawie, kształcił się w Szkole Główném Warszawskiéj, oraz za granicą, jest obecnie docentem matematyki w uniwersytecie warszawskim. Ogłosił „*Wykład wyznaczników* (*determinantów*, Paryż, nakład Biblioteki Kurnickiéj 1879). Z zapomogi kassy Mianowskiego wydaje w Warszawie „*Bibliotekę matematyczno-fizyczną*“, mającą objąć podręczniki z zakresu tych nauk, zarówno dla szkół niższych jak i wyższych. W skład téj biblijoteki wchodzi jego „*Arytmetyka*“ (1884).

Baranowski (Jan), astronom, † 1879 w Lublinie, gdzie przepędził ostatnie lata przy bracie swoim Walentym B., † tamże 1880 r.

Baranowski (Antoni), sufragan żmujdzki, ur. 1834 w gub. Kowieńskiej, kształcił się w seminaryum w Worniach i akademii duchownej w Petersburgu do 1859. Następnie został inspektorem seminaryjum w Kownie; jest współpracownikiem słownika litewskiego, wydawanego przez akademiję petersburską. W r. 1884 został sufraganem płockim z tytułem biskupa Tempa.

Barącz (Sadok), dominikanin, † 1879 r. we Lwowie.

Barbier (Henryk August) poeta franc., † 1882 w Nizzy.

Barcewicz (Stanisław), skrzypek polski, ur. 1858 w Warszawie, kształcił się w konserwatoryum warszaw. i moskiewskiém, gdzie nauczycielem jego był

Laub. Siła, pewność i biegłość nadają mu wybitne stanowisko między wirtuozami współczesnymi. W r. 1878 wystąpił w sali Trocadero w Paryżu, odtąd następnie zbierał tryumfy w różnych stolicach europejskich.

Barjatyński (Aleksander, książe), feldmarszałek rossyjski, † w Genewie 1879.

Barrande (Joachim), geolog, † 1883 r. w Frohsdorf.

Barthélémy-Saint-Hilaire (Julijusz) za gabinetu Ferrego był ministrem spraw zagranicznych 1880—1.

Bastide (Julijusz), mąż stanu francuzki, † 1879 w Paryżu.

Battenberg (Alexander) ks., ob. Alexander I, książe bulgarski.

Bauer (Bruno), filozof, † 1882 w Rixdorf pod Berlinem.

Baum (Józef baron), poseł galicyjski, ur. 1820 w Bochni, † 1883 w Wiedniu, kształcił się w gimnazyjum w Sączu i w akademii wojskowéj w Wiedniu, a po opuszczeniu służby wojskowéj zajął się gospodarstwem w majątku swym w Wądowicach. Od początku życia konstytucyjnego w Galicyi był stałę członkiem sejmu. W r. 1863 więziony był jakiś czas we Lwowie. Od r. 1867 zasiadał w radzie państwa, od 1873 był wicemarszałkiem koła polskiego, w różnych komisyjach często brał udział.

Beck (Jan Tobijasz), teolog, † 1878 w Tubindze.

Beck (Karol), poeta, † 1879 w Währing pod Wiedniem.

Begos (Oskar), malarz † 1883 w Berlinie.

Beilstein (Fryderyk Konrad), chemik, ur. 1838 w Petersburgu, uczęszczał do tamecznéj szkoły niemieckiéj, następnie kształcił się w Heidelbergu i Paryżu. 1859 został asystentem Wöhlera i docentem w Getyndze, w 1866 prof. chemii w instytucie technologicznym w Petersburgu, oraz w akademii inżynierów wojskowych. Prace jego tyczą się głównie grupy ciał aromatycznych, podał téż różne nowe metody analityczne. Ogłosił, oprócz rozpraw, „*Handbuch der organischen Chemie*“ (Lipsk 1881—2).

Belgija. Ministeryum liberalne pod kierunkiem Frère-Orbana staczać musiało uciążliwą walkę ze stronnictwem klerykalném, biskupi rzucili 1879 klątwę na szkoły świeckie i wszystkich, którzy w nich jakikolwiek udział przyjmują, a gdy kurya rzymska przeciw temu stanowczo nie wystąpiła, doprowadziło to do zatargów, wskutek których rząd zniósł poselstwo swoje w Rzymie. Pomimo usiłowań klerykałów przy wyborach do parlamentu 1882 liberalni odnieśli zwycięstwo; z łona tego ostatniego stronnictwa wynurzyła się partya liberalna, dążąca do reformy wyborczéj. Agitacya klerykalna w ostatnich czasach nieco przycichła, do czego przyczyniła się skandaliczna sprawa kanonika z Teurnay Bernarda, oskarżonego o pochwycenie 5 mil. franków, będących własnością biskupstwa. W r. 1880 B. ochodziła uroczyście 50-letnią rocznicę swego istnienia państwowego;—wystawa z tego powodu urządzona wykazała, jak daleko w naukach, sztuce, przemyśle i handlu zajść może wolny, pracowity i postępowy naród pod kierunkiem mądrego rządu.

Bełcikowski (Adam), ogłosił jeszcze „*Bolesław Śmiały*“, dramat w 5 akt.

Benedek (Ludwik), gen. austr. † 1881 w Grasz. Ostatnie lata życia przepędził w zupełném osamotnieniu. W testamencie swoim wyraził się między innemi: „Przyrzekłem arcyksięciu Albrechtowi milczeć i uwagi swoje zabieram ze sobą do grobu“. Polecił się pochować w odzieży cywilnéj.

Beneveni (Feliks), autor kilku podręczników matematycznych polskich, † 1879 w Warszawie w wieku lat 45.

Bennigsen (Rudolf), przy wyborze prezydenta w nowoobranym parlamencie nie przeszedł,—miejsce jego zajął konserwatysta Köller; w r. 1883 wskutek nieporozumień z Bismarkiem i własném swém stronnictwem złożył mandat zarówno do parlamentu niemieckiego jak i pruskiego.

Bentzen (Teresa), powieściopisarka franc., właściwie Marya Teresa *Blanc*, z domu *de Solms*, ur. 1840 w Seine Port (Seine et Marne), początkowo ogłaszała studya nad literaturą ang. i niem., następnie ogłosiła romanse: „*La vocation de Louise*“ (1878), „*L'obstacle*“ (1879) *Georgette* (1880) i i. W r. 1879 otrzymała jednę z głównych nagród akad. franc., nagrodę Vitet. Romanse jéj okazują głębokie uczucie i jasny umysł.

Bereśniewicz (Aleksander), biskup teleszewski, z pochodzenia żmujdzin, wyższe studyja odbywał w akademii duchownej w Petersburgu. Prekonizowany na biskupa maksymilijanopolitańskiego w r. 1873 zamieszkał w Mitawie, ztąd w r. 1876 przeniósł się do Kowna, gdzie objął zarząd dyjecezyi po ks. Wołonczewskim, a biskupem teleszewskim został 1883. W najtrudniejszych dla dyjecezyi czasach umiał pozyskać szacunek duchowieństwa i dyjecezyjan.

Bergk (Teodor), filolog niem., † 1881 w Ragaz.

Bernhard (Sara), słynna aktorka francuzka, ur. 1846 w Havre, wychowała się w klasztorze Grand-Champs w Paryżu, a w 15 roku życia wstąpiła do konserwatoryum paryskiego. Pierwsze jéj występy nie miały powodzenia, zwróciła na siebie uwagę dopiero 1867 w teatrze Odéon; w czasie wojny 1870—71 oddała się pielęgnowaniu rannych. Po zawarciu pokoju wystąpiła w roli królowéj w tragedyi Wiktora Hugo Ruy-Blas i odtąd uważaną jest za pierwszą artystkę w rolach tragicznych we Francyi. Stara się uchodzić za malarkę i rzeźbiarkę, w ogóle odznacza się dziwactwem; występowała téż i w innych miastach w Europie i Ameryce.

Bert (Paweł). Jako sprawozdawca w izbie projektu praw szkolnych Ferrego żądał zupełnego wykluczenia nauki religii ze szkoły. W gabinecie Gambetty objął tekę oświaty publicznéj i wydał natychmiast ostre dekrety przeciw duchowieństwu, ale wraz z Gambettą ustąpił już w styczniu 1882.

Bertall, rysownik i pisarz humorystyczny franc., ur. 1820 w Paryżu, † 1882 w majątku swoim pod Soyons (Ardèche), nazywał się właściwie *Karol*

Albert d'Arnaux. Początkowo kształcił się w szkole politechnicznéj, ale następnie oddał się rysunkowi. Jako studya obyczajowe rysunki B. stanowią istotny materyał. Z prac jego wymienimy: „*Djabeł w Paryżu*, *Drobne nędze życia małżeńskiego*, *Paryż w roku 3,000*, i w. i. W 1871 wydawał humorystyczne pismo ilustrowane *Grelot*, skierowane przeciw komunie. Dzieło jego „*La vie hors chez soi*" jest satyrą pobytu u wód, w któréj wykazuje oznaki słabości obu płci.

Berwiński (Ryszard), poeta, † 1879.

Bescherelle (Ludwik Mikołaj), lingwista franc., † 1883 w Paryżu.

Beust (Fryderyk Ferdynand) został 1878 ambasądorem w Paryżu, a w 1882 otrzymał dymisyę, jak się zdaje z powodu nieostrożnych wynurzeń, które kompromitować mogły przymierze niemiecko-austryjackie.

Biard (Franciszek August), malarz franc., † 1882 w Paryżu.

Bièfve (Edward), malarz belg., † 1882 w Brukselli.

Bierzyński (Roman), pisarz polski, †1879 w Warszawie, w wieku lat 81.

Biesiadecki (Alfred), protomedyk Galicyi, w 1879 uczestniczył w komisyi lekarskiéj zagranicznéj wyprawionéj do Rossyi w celu zbadania wybuchłéj tam zarazy i w *Pam. tow. lekar. warsz.* zamieścił „*Sprawozdanie o dżumie wschodniéj w zimie 1878—79*" (1880—1).

Biesiekierski (Adolf), agronom, † w Warszawie 1882. Pisywał artykuły do pism rolniczych i w kwestyjach społecznych. Osobno wydał dzieło „*O hodowli koni u nas*".

Biliński (Leon) ogłosił jeszcze „*System ekonomii politycznéj*" (Lwów 1880) „*System ekonomii społecznéj*" (Lwów 1881).

Birma. Traktat handlowy z Angliją 1867 z powodu artykułów dodatkowych, wprowadzonych przez króla, utracił znaczenie. Nowy król Thibau rozpoczął panowanie 1878 od wymordowania wszystkich swoich krewnych, a że domagał się nadto, aby poseł angielski stanął przed nim, jak wazal jego, bez obuwia, rząd anglo-indyjski odwołał posła swego z B. 1879 i nie wpuścił w granice swych posiadłości poselstwa birmańskiego, a lubo drugie poselstwo 1882 przyjęte zostało, nie doprowadziło jednak do żadnego układu, gdyż król od monopolu handlowego odstąpić nie chce.

Bischoff (Teodor Ludwik Wilhelm), † 1882 w Monachijum.

Bissing (Henryka), powieściopisarka niemiecka, † 1879 w Anklam.

Blanc (Jan Józef Ludwik), historyk i polityk francuski, † 1882 w Cannes; pochowany został kosztem państwa. Z ostatnich jego dzieł wymienić należy: „*Dix ans d'histoire d'Angleterre*" (10 t.,—1879—81).

Blanco (Guzman), prezydent rzeczypospolitéj Wenezueli, syn statystyka Leokadyjusza Guzmana B., w młodym już wieku odznaczył się liberalnemi artykułami w czasopismach; podczas wojny domowéj 1866—7 walczył przy boku gen. Falcona, a gdy Wenezuela znowu popadła w anarchiję, urządził tak zwaną rewolucyę kwietniową, po uspokojeniu zaś kraju został obrany prezydentem. Rządy jego stanowią najszczęśliwszy okres dziejów Wenezueli od czasu oderwania jéj od Hiszpanii. Następca jego Alcantara nie zdołał go zastąpić, wybuchła rewolucya i B. obwołany został prezydentem tymczasowym. Bawił wtedy w Paryżu, a przybywszy do kraju w krótkim czasie porządek przywrócił.

Blanqui (Ludwik August), † 1881 w Paryżu.

Bliziński (Józef), ogłosił jeszcze komedye: „*Mośkowe swaty*" (1881) „*Rozbitki*" (w 4 akt 1881).

Bloomfield (John Artur Duglas), dyplomata angielski, † 1879.

Blum (Jan Reinhard), mineralog, † 1883 w Heidelbergu.

Bluntschli (Jan Kacper), † 1881 w Karlsruhe.

Bobrowicz (Jan Nepomucen), księgarz, † 1881 w Lipsku.

Bobrzyński (Michał) ogłosił w drugiém wydaniu znacznie powiększone „*Dzieje Polski w Zarysie*" (2 t., 1882).

Boczyliński (Ignacy), literat i pedagog, † 1883 w Warszawie.

Bode (Wilhelm), estetyk niem., ur. 1845 w Kalvörde w Brunświku, porzuciwszy pierwotny zawód prawniczy, zajął się studyjami nad archeologiją i historyą sztuki i dał się poznać jako krytyk rozprawą „*Franz Hals und seine Schule*" (1870); jako asystent muzeum królewskiego, zbogacił oddział plastyki chrześcijańskiéj; w 1880 został dyrektorem tego oddziału. Ogłosił „*Studien zur Geschichte der holländischen Malerei*" (1883) i i.

Bogdan (Jan), kaznodzieja, † 1882 r. w Warszawie.

Boguski (Józef Jerzy), przyrodnik współczesny, ur. 1853 w Warszawie, kształcił się w gimnazyum realném i w uniwersytecie warsz., następnie pracował w laboratoryum chemiczném uniwersytetu petersburskiego, gdzie wespół z prof. Mendelejewem sprawdzał prawo Mariotta pod wysokiemi ciśnieniami. Osiadłszy w Warszawie, zajmuje się nauczycielstwem prywatném. Podczas pobytu w uniw. napisał rozprawę: „*O budowie związków aromatycznych*", nagrodzoną złotym medalem. Następnie ogłosił: „*O szybkości, z jaką zachodzą przemiany chemiczne*" (w Kosmosie 1876), „*O wpływie wagi cząstki kwasów na szybkość reakcyj chemicznych*" (tamże 1876), też same prace powtórzone były i w językach obcych. „*O dwubrom-dwubenzykletonie*" (w zbiorze prac uniw. war). „*Najnowsze odkrycia w dziedzinie fizyki*" (War 1879); „*Z dziejów nauki*" (odczyt) i i. Przełożył wespół ze Znatowiczem: „*Wykład chemii organicznéj*" Schorlemmera (War. 1877), i ważne dzieło Everetta „*O jednostkach fizycznych*", obecnie (1884) się drukujące.

Bogusławski (Gustaw), astronom, † 1884. Najważniejszém jego dziełem jest „*Oceanographie*".

Bojarski (Aleksander), † 1884 w Krakowie, gdzie był prof. prawa karnego w uniwersytecie

jagiellońskim, oraz członkiem akad. umiejętności.

Boliwija. W lutym 1879 wybuchła wojna między B. a Chili, z powodu, że B. obłożyła podatkami miejscowości na wybrzeżu swojém położone, a należące do Chili. Peru zawiązało z B. przymierze, ale szczupłe wojsko B. okazało zupełne niedołęztwo; prezydent Daza złożony został z urzędu i z zaoszczędzonemi pieniądzmi uszedł za granicę. Prezydentem ogłoszony został 1880 gen. Campero, ale zwalczać musiał dwóch innych pretendentów. B. zgnębiona walkami domowemi, warunki pokoju pozostawiła zupełnie układom między Chili a Peru.

Bonaparte (Piotr), trzeci syn Lucyjana, słynny z zabójstwa dziennikarza Wiktora Noir, † 1881 w Wersalu.

Bontoux (Eugenijusz), finansista franc., ur. 1824, kształcił się w szkole politechnicznéj, pracował przy kilku drogach żelaznych i został dyrektorem kolei południowéj w Wiedniu. Przytém spekulował pieniędzmi Rothschilda, a straciwszy własny majątek i poróżniwszy się z Rothschildem, założył 1880 funduszami legitymistów i klerykałów w Paryżu „*Union générale*“, która z początku robiła świetne interesa, i związał się z Länderbankiem w Wiedniu. W walce z Rothschildem naraził go na liczne straty, druga jednak kontrmina 1882 r. nie udała mu się, *Union générale* padła, a B. skazany został 1883 r. na więzienie.

Borowski (Kacper), doktór teologii, z dyecezyi łucko-żytomierskiej przeniesiony został 1868 do kamienieckiej po ks. Cieciszewskim, następnie długo przebywał w Permie, a w r. 1883 został biskupem płockim. Oprócz wymienionych ogłosił „*Pismo do Dyogenesa.*“

Borrow (Jerzy), pisarz ang., † 1881 r.

Bournonville (August), kompozytor baletów, † 1880 w Kopenhadze.

Bośnija. Układ między Austryą a Turcyą zawarty 1879 r. zastrzega monarsze prawa sułtana, pozostał jednak czczém słowem, a zarząd objął książe Wilhelm Wirtemberski; w r. 1881 zastąpił go feldmarszałek-porucznik Dahlen-Orlaburg. Wskutek wprowadzenia prawa wojskowego austryackiego w zimie 1881—2 wybuchło powstanie, w którem udział przyjęli głównie mieszkańcy wyznania grecko-katolickiego, wkrótce wszakże uśmierzoném zostało. Rząd austryacki wskutek tego jednak zaprowadził liczne reformy w administracyi, na czele któréj stanął generał Appel z pomocnikiem do spraw cywilnych — baronem Nikoliczem.

Boué (Ami), geolog, † 1881 r. w Wiedniu.

Bouvier (Alexis), pisarz francuski, ur. 1836 r. w Paryżu, początkowo rzemieślnik, nabrał wyższego wykształcenia, porzucił zawód swój 1863 r., a zachęcony powodzeniem jako autor piosnek i wodewilów, oddał się wyłącznie piśmiennictwu. Napisał libretta do licznych operetek, oraz romanse: „*Les pauvres*“ (1870), „*Le mariage d'un forçat*“ (1878) i i., malujące spółczesne stosunki Paryża. Z piosnek jego najwięcéj miała powodzenia: „*La canaille*“ dążności radykalnéj.

Bradlaugh (Karol), polityk angielski i agitator radykalny, ur. 1833 w Londynie, własną pracą nabrał wykształcenia i został nauczycielem szkoły niedzielnéj. W 17 roku życia, wskutek odczytów Savage'a, przeszedł do obozu republikanów i ateistów. Straciwszy wskutek tego posadę, pomimo nędzy, w jakiéj pozostawał, kształcił się daléj i często przemawiał na zgromadzeniach publicznych. Z nędzy zaciągnął się nawet do wojska i dopiéro szczupły spadek pozwolił mu służbę tę opuścić 1853 r. Następnie był dependentem u adwokata i pod pseudonimem *Iconoclast* ogłaszał liczne broszury, a od 18-go wydawał pismo „*The national reformer*“. Został prezydentem ligi wolnomyślicieli, podróżował po Anglii i Ameryce, w czasie komuny udał się do Paryża, ale przez rząd został wydalony. Założył księgarnię i drukarnię dla szerzenia pism radykalnych i stanął na czele dwóch stowarzyszeń *National Secural Society* i *Land Law Reform League*, szeroko rozgałęzionych. W r. 1880 obrany został w Nottingham do parlamentu, ale odmówił złożenia przysięgi, co wywołało głośne sceny gorszące; na wniosek Gladstone'a zaledwo zgodziła się izba na zastąpienie przysięgi przyrzeczeniem, na skutek wyroku sądowego musiał jednak stanowisko swe opuścić, a lubo potém chciał przysięgę złożyć, izba na to się nie zgodziła. Wywołało to długą agitacyę w kraju, która skończy się zapewne usunięciem obowiązku przysięgi od członków parlamentu. Zbiory pism jego wyszły p. t. „*Political essays*“ i „*Theological essays*“; między niemi są rozprawy p. t. „*Czy człowiek ma duszę?*“, „*O moralności i korzyściach herezyi*“, „*Oskarżenie domu brunświckiego*“—przeciw panującéj dynastyi i i.

Brandes (Edward), brat Jerzego B., pisarz duński, ur. 1847 w Kopenhadze, poświęcił się filologii porównawczéj i ogłosił kilka przekładów z Sanskrytu. Z bratem wydaje miesięcznik literacko-krytyczny „*Det nittende Aarhundrede*“. Podziela kierunek realistyczny swego brata. Ogłosił téż kilka komedyj dobrze na scenie przyjętych. We wrześniu 1880 obrany został do sejmu i przyłączył się do lewicy.

Brazylija. Ministeryum konserwatywne ustąpiło miejsca liberalnemu w r. 1878, które kilkakrotnie sie zmieniało. Po wielu walkach przeszła reforma wyborcza, nadająca prawa polityczne niekatolikom, cudzoziemcom naturalizowanym i negrom. Budżet okazuje znaczny niedobór.

Brazza (*Savorgnan de*, hrabia), oficer marynarki franc., z pochodzenia Włoch, podróżnik afrykański, w r. 1876—8 po części w towarzystwie Marche'a i Ballay'a zbadał okolice rzeki Ogowe i dotarł do źródeł rzeki Mima i Likona, wpadających do Kongo. Obecnie przebywa téż w tamtych okolicach, starając się tam utrwalić wpływ francuski.

Bréguet (Ludwik), mechanik, † 1883 w Paryżu.

Breslauer (Krystyn), malarz polski, † 1882 r. w Warszawie.

Brestel (Rudolf), minister skarbu austryacki 1868—1871, † 1881 w Wiedniu.

Brisson (Eugeniiusz Henryk), polityk francuzki, ur. 1835 w Bourges, syn adwokata, studyował prawo w Paryżu i wstąpił do tamecznéj palestry 1859, zajmując się zarazem dziennikarstwem. Po upadku cesarstwa został adjunktem mera Paryża. Wybrany z tego miasta 1871 do zgromadzenia narodowego zasiadł na skrajnéj lewicy. Od r. 1876 członek izby deputowanych, przyłączył się do *Union republicaine* i został obrany jéj prezesem. W 1879 został wiceprezydentem izby, następnie przewodniczącym w komissyi budżetowéj, a w listopadzie 1881 na miejsce Gambety prezesem izby.

Broca (Piotr Paweł) antropolog, † 1880 w Paryżu.

Bronikowski (Antoni), helenista polski, † 1882 w Ostrowie.

Brosig (Maurycy), znakomity kompozytor na polu muzyki kościelnéj, ur. 1815 w Fuchswinkel pod Nissą na Szlązku, kształcił się w Wrocławiu, gdzie następnie został pierwszym organistą katedry i docentem muzyki na uniwersytecie. Ogłosił liczne kompozycye, jak siedm mszy z towarzyszeniem orkiestry, dwie z towarzyszeniem organów, pieśni i t.d., oraz naukę harmonii.

Brożik (Wacław), znakomity malarz historyczny czeski, ur. 1852 w Trzemesznie pod Pilznem, kształcił się w akademii malarstwa w Pradze, następnie w Dreznie. Od r. 1876 mieszka w Paryżu, który już w r. 1874 zwiedził wraz z Andriollim. Z obrazów jego wymienimy: „*Wykonanie wyroku na Białéj Górze*“, „*Zaślubiny księżniczki czeskiéj Dagmary z Waldemarem II duńskim*“, „*Poselstwo Władysława Pogrobowca na dwór Henryka VII*“ i i.

Bruhns (Karol Krystyjan), astronom, † 1881 w Lipsku.

Brunner (Mikołaj Ludwik), medyk polski, syn lekarza *Ignacego* B. (ur. 1813 † 1878), ur. 1840 w Warszawie, kształcił się w gimnazyjum realném i w akad. med.-chir. w Warszawie oraz w Berlinie, następnie założył pierwszy w Warszawie instytut leczniczy chorób nerwowych. Na wystawie powszechnéj w Wiedniu przedstawił swego pomysłu aparat elektroterapeutyczny. Zamieścił w różnych pismach lekarskich znaczną ilość rozpraw, zwłaszcza z zakresu elektroterapii, oraz rozprawę „*O t. z. magnetyzmie zwierzęcym czyli o hypnotyzmie*“ (1882).

Bruns (Wiktor), chirurg, † 1883 w Tubindze.

Bryk (Antoni), chirurg polski, ur. 1819 w Dobiecku, † 1881 w Krakowie; medycynę studjował w Wiedniu, od r. 1852 był prof. w Krakowie medycyny sądowéj, następnie chirurgii. Ogłosił „*Galwanokaustyka w zastosowaniu do chirurgii*“ (1862) i inne rozprawy, głównie w „*Przeglądzie lek.*“ i w pismach wiedeńskich.

Burzyński (Piotr), prof. prawa, † 1879 w Krakowie.

Buisson (Ferdynand Edward), pedagog franc., ur. 1841 w Paryżu, i kształcił się w filologii i pedagogice. Od 1866—70 był prof. akademii w Lozannie, po r. 1870 przybył do Paryża, gdzie przy pomocy członków stronnictwa liberalnego założył dom sierot niezależny od duchowieństwa. Wskutek nacisku biskupa Dupanloup, złożony został z posady inspektora szkół ludowych, jaką zajmował za ministerstwa Simona. Od 1879 jest dyrektorem wydziału szkół ludowych, w ministerstwie oświecenia. Oprócz sprawozdań z kilku wystaw pedagogicznych ogłosił: „*Le christianisme liberal*“ (1864); „*Principe du christianisme liberal*“ (1869) i i. Od 1878 wydaje dykcyonarz pedagogiczny w 2 t.

Bulgaryja. Pierwsze zgromadzenie narodowe otworzył w Tirnowie książe Dondukow i przedstawił projekt konstytucyi przyjęty bez istotnéj zmiany. Herbem jest złoty lew na ciemno-brunatnéj tarczy. Po oświadczeniu Dondukowa, że cesarz Alexander nie życzy sobie na tronie księstwa poddanego rossyjskiego, obranym został książę Battenberg, który przyjął imię *Alexandra I.* (ob.). Pierwsze *sobranje* obrało na prezydenta jednego z głównych agitatorów stronnictwa radykalnego, Karawelowa, i w pierwszym adresie wyraziło skargę na niekonstytucyjne postępowanie ministeryjum (Bałabanow—Burow), które zastąpione zostało inném, również konserwatywném. Wybory 1880 wydały silną większość radykalną, a nowe ministeryum Zankow — Karawelow okazywało również kierunek radykalny. Mieszkańcy mahometańscy byli narażeni na prześladowania, a agitacya wielkobulgarska, dążąca do połączenia B. z Rumeliją, popierana przez komitet sławiański w Moskwie, rozszerzyła się po całym kraju i wzmogła się jeszcze, gdy Zankow, wskutek dwuznacznego postępowania względem Austryi i Rumunii w komisyi dunajskiéj, otrzymał dymisyę, a Karawelow objął prezydencyę gabinetu. Wskutek tego książe Alexander, zapewniwszy sobie zgodę Rossyi i Austryi, proklamacyą 9 maja 1881 zawiesił konstytucyę na 7 lat, a utworzenie nowego gabinetu powierzył generałowi rosyjskiemu Ehrenrothowi. Pod zagrożeniem sądów wojennych wybory do zgromadzenia narodowego, zwołanego jedynie dla wysłuchania projektów rządowych, wypadły w duchu rządowym. Książę przyrzekł corocznie zwoływać zgromadzenie dla uchwalania budżetu i sam objął prezydencyę gabinetu, a nadto ustanowioną została rada stanu. Dymisya udzielona pułkownikowi rosyjskiemu Remlingenowi ze stanowiska ministra spraw wewnętrznych wywołała—w kwietniu 1882—nieporozumienia księcia z konsulem generalnym rosyjskim Hitrowo, co spowodowało podróż księcia do Petersburga, odwołanie Hitrowa i wydelegowanie do Bulgaryi generałów ross. Sobolewa i barona Kaulbarsa, z których pierwszy został ministrem spraw wewn. i prezesem gabinetu, drugi ministrem wojny, a wskutek nowego rozporządzenia oficerem bulgarskim zostać może ten tylko, kto dwa lata przesłużył w armii rossyjskiéj; miejsce Hitrowa zajął pułkownik Jonin. Nieporozumienie między gen. Sobolewem a ministrem spraw zagranicznych

Vulkowiczem sprowadziło dalsze zawikłania 1883, które o mało nie zakończyły się abdykacyą księcia. Skończyło się na tém, że książę zgodził się na przywrócenie pierwotnéj konstytucyi z pewnemi zmianami, a ministeryum pod prezydencyą Zankowa złożyło się z żywiołów liberalnych i konserwatywnych. Wskutek układów z rządem rosyjskim minister wojny ma być nadal mianowany na zasadzie porozumienia obu rządów, a w grudniu 1883 stanowisko to zajął generał-major rossyjski Kantakuzen.

Bulwer (Lady Lytton), romansistka ang., wdowa po słynnym romansopisarzu Edwardzie B., † 1882.

Bulwer Lytten (Edward Robert), opuścił w r. 1880 stanowisko wicekróla Indyj i wyniesiony został do godności hrabiowskiej.

Burg (Adam) matematyk, technolog, † 1882 w Wiedniu.

Burnside (Ambrosius, Everett), gen. amerykański † 1881.

Burzyński (Piotr), prawoznawca polski, † 1879 w Krakowie.

Buschmann (Jan Karol Edward), lingwista niem., † 1880 w Berlinie.

Butlerow (Aleksander), chemik rossyjski, ur. 1828 w Czystopolu w gub. Kazańskiéj, kształcił się w Kazaniu, i w 23 roku życia rozpoczął tam wykłady chemii. W 1854 został prof. w Moskwie, w r. 1857—8 pracował w Paryżu, w 1868 został prof. chemii organicznéj w Petersburgu. Prace B. tyczą się głównie węglowodorów i alkoholów, ważném jest zwłaszcza odkrycie trimetylkarbinolu. Ogłosił *Wykład chemii organicznéj* i i. Jest on stronnikiem spirytyzmu.

C.

Carmen Sylva, pseudonim królowéj rumuńskiéj Elżbiety, poetki niemieckiéj. Ur. 1843 w Wied, przebywała na dworze pruskim i rossyjskim; w r. 1869 wyszła za księcia rumuńskiego Karola i z nim razem przybrała tytuł królewski. Ogłosiła liczne utwory poetyczne, jak „*Stürme*“ (1881), „*Jehovah*“ (1882), „*Rumänische Dichtungen*“ (1881), „*Peleschmärchen aus Carmen Sylvas Königreich*“ (1882) i i. Poezye jéj okazują śmiałą fantazyę i nieraz skłonność do pesymistycznego na świat poglądu.

Caro (Jakób) historyk, jest od r. 1866 prof. historyi w uniwersytecie wrocławskim. Rozpoczętą przez Reppla „*Geschichte Polens*“ prowadził dalej od r. 1300 do 1455. Oprócz tego ogłosił: „*Joannes Longinus*“ i „*Liber cancellarius Jani Olbrachti*“. Do prac tych rozpatrywał źródła w biblijotekach i archiwach w Warszawie, Krakowie, Poznaniu, Gdańsku, Rzymie, Petersburgu, oraz korzystał z rękopisów znajdujących się w zbiorach Działyńskich.

Caro (Elme Marie), filozof franc., ur. 1826 r. w Poitiers, gdzie ojciec jego był prof. filozofii; w 1858 został prof. w szkole normalnéj w Paryżu, w 1869 członkiem akademii. Ogłosił: „*Études morales sur le temps présent*“ (4 wyd. 1879), „*L'idée de Dieu dans la critique contemporaine*“ (5 wyd. 1872) „*Le pessimisme au XIX siècle*“ (1878) i i.

Carlyle (Tomasz), pisarz ang., † 1881 w Londynie.

Cavallotti (Feliks Karol Emanuel), poeta włoski, ur. 1842 w Medyolanie, już na ławce szkolnéj pisał pieśni przeciw Niemcom, miał udział w wojnie z Austryą, a następnie w różnych pismach występował z opozycyą przeciw rządowi i nieraz z tego powodu był aresztowany. Ogłosił téż dramaty: „*Guido*“, „*Alcibiade*“, „*Manzoni*“ i i. Zbiór jego pieśni wyszedł p. t. „*Anticaglie*“ (1879). Wybrany do izby 1873, został wezwany przez prawicę do odwołania proklamacyi zamieszczonéj w dziennikach, co wywołało burzę i ściągnęło nań liczne pojedynki.

Cech (*Czech* Świętopełk), znakomity poeta czeski epiczny, ur. 1846 w Ostrzedeku. Najważniejsze jego utwory są: „*Adamité*“ — przedmiot obrany z czasów wojen husyckich; „*Evropa*“, nazwa okrętu, uwożącego wygnańców z Europy; „*Cerkes*“— opis wydarzenia na Kaukazie, który C. zwiedził 1876 r.; „*Ve stinu lipy*“ — idylle ze wsi ojczystéj: „*Vaclav z Michalovic*“ — obraz najbardziéj tragicznego okresu dziejów czeskich. Oprócz tego ogłosił zbiór opowiadań prozą. Z Hellerem redaguje miesięcznik „*Kvety*“.

Centnerschwer (Jakób), matematyk, † 1880 r. w Warszawie.

Chabas (Franciszek Józef), egiptolog, † 1882 w Wers

ıałubiński (Tytus), znakomity lekarz warszaw- ogłosił jeszcze rozprawę „*O mchach tatrzań- i*“ (w *Pamiętniku fizyograficznym*, 1882). Mchy ›ierał sam w czasie wycieczek w Tatry z Za- ınego, gdzie corocznie lato przepędza.

ıałupczyński (Adam), lekarz, ur. w Piotrkowie ?, był początkowo farmaceutą, następnie ukoń- wydział lekarski w Moskwie. Lata 1850—3 r. pędził w twierdzy w Zamościu. W r. 1876 ił w Włocławku. Oprócz wymien. w Enc. sił: „*O niektórych błędach w teoryi Darwina*“ ır. 1880).

ıam (Amadeusz de Noe), † 1879 w Paryżu.

ıambers (Wilhelm), księgarz angielski, † 3 r.

ıambord (Henryk, hr.), † 1883 w Frohsdorf. ıim wygasła starsza linija Burbonów.

ıanzy (Antoni Eugenijusz Alfred—nie August), ołany 1879 z gubernatorstwa w Algieryi, był em w Petersburgu do 1881; † 1883 w Châ- ı.

ıądzyński (Jan), medyk polski, ur. 1824 w Ko- ›rzeniósł się z rodzicami po r. 1831 do Fran- medycynę studyjował w Paryżu, gdzie do 1857 lekarzem w szpitalu wojskowym, w r. 1858 ıniósł się do Galicyi, obecnie jest prymaryuszem zpitalu powszechnym we Lwowie w oddziale ·ób kiłowych i skórnych. Oprócz wielu rozpraw sił: „*Cholera, jéj etymologija* i t. d.“ (Lwów 5, wyd. 2-gie 1873).

hcau (Jan Karol), naturalista, † 1879 w Pa- ı.

hevalier (Michał), ekonomista franc., † 1879 [ontpellier.

hili. Wskutek sporu tyczącego się posiadłości ijskich na wybrzeżu Atacama wszczęła się 9 wojna między C. a Boliwiją, zkąd wywiązała daléj wojna z Peru, które zawiązało przymie- z Boliwiją, a z C. pozostawało w nieporozu- niu z powodu wzajemnych utrudnień w stosun- h handlowych. Wojna początkowo toczyła się morzu i Peruwianie mieli przewagę dopóki cernik ich Huascar nie został zdobyty przez ; chilijską 8 paźdz. 1879. Odtąd powodzenie ›szło na stronę C., które zajęło w listop. pro- ›yę peruwiańską Tarapaca, a flota zapanowała całém wybrzeżem zachodniém Ameryki połud. ›wodu bezrządu w Peru i Boliwii pokój zawar- nie został, a wojna trwała daléj w r. 1880. ijczycy odnieśli świetne zwycięstwo pod Tacna ıaja, zdobyli Arica 7 czer., zbombardowali Callao ıierp. i nakoniec po zaciętym oporze zajęli ę i Callao 17 stycz. 1881. W czasie całéj wojny, ıjącéj 21 miesięcy, Chilijczycy stracili w zabi- ı 3276, peruwijanie 9672, a Boliwijanie 920,— ıica ta tłomaczy się silną artyleryą, jaką pierw- ›zporządzali. W lipcu 1881 obrany został pre- ›ntem C. gen. Domingo Santa Maria, który r pośrednictwie Stanów Zjednoczonych zawarł ıd z rzecząpospolitą argentyńską, którym za- ›zył się dawny spór graniczny. Stany Zjedno- ıe pośredniczyły także w układach o pokój między C. a Peru, ale z powodu wygórowanych żądań zwycięzców i nieustalonego rządu w Peru pokój zawarty został ostatecznie dopiero w październiku 1883 z prezydentem peruwiańskim Iglesiasem. Peru odstąpiło prowincyę Tarapaca na zawsze, obwody Tacna i Arica na lat 10, po upływie których ludność plebiscytem wybierze między C. a Peru, dochody zaś guana mają być dzielone między C. a wierzycieli rzeczypospolitéj peruwiańskiéj. Chilijczycy opuścili Limę 23 paźdz., ale jeszcze generał Montero w stronach południowych kraju stawiał opór, pokonany jednak ustąpił, a Chilijczycy ustanowili władzę Iglesiasa w całym kraju. Z Boliwiją pokój ostatecznie zawartym jeszcze nie został. Niezależnie od powyższych zdobyczy, C. bez oporu zajęło jeszcze Araukaniję.

Chiny. W roku 1879 wywiązało się nieporozumienie między C. a Japoniją, z powodu, że ta ostatnia przyłączyła stanowczo do swych posiadłości wyspy Liu-Kiu i owładnęła handlem Korei; C. poprzestały jednak na wyjaśnieniach złożonych przez rząd japoński, niebezpieczniejsze bowiem zawikłanie groziło ze strony Rossyi, a to z powodu sporu o posiadanie Kuldży. Nadzwyczajny poseł chiński Czung-Han przeprowadził układ z Rossyą, mocą którego C. otrzymały znaczną część Kuldży, Rossya jednak zachowała żyzną dolinę Teke, oraz wszystkie przejścia przez góry Tian-Szan, nadto C. zobowiązały się wypłacić 5 miljionów rubli, a kupcom rossyjskim przyznały prawo handlu na wszystkich targach chińskich. Rząd chiński nie potwierdził jednak tych układów i polecił zawiązać je na nowo posłowi swemu w Paryżu margrabiemu Tseng, który doprowadził je do celu. Rząd rossyjski zezwolił na przywrócenie władzy C. w obszarze Ili, który był czasowo zajęty przez wojska rossyjskie, zachodnia jednak część tego obszaru pozostaje przy Rossyi; za koszta administracyi C. wypłaciły Rossyi 9 mil. rubli i uczyniły ważne ustępstwa handlowe. W ogóle C. przez ustanowienie poselstw przy różnych rządach weszły w bliższe stosunki z innemi krajami; bliższego porozumienia wymagają mianowicie dwie sprawy—jurysdykcya poddanych obcych państw, przebywających w C., oraz kwestya tak zwanych cła *likin*, t. j. cła pobieranego przy przewozie towarów wewnątrz kraju. Poparcie, jakie Anam znajduje w C. w wojnie z Francyą, grozi w początkach 1884 wojną z tém ostatniém państwem.

Chios dotkniętą została 3 kwietnia 1881 r. strasznem trzęsieniem ziemi; trzecia część wyspy została zupełnie spustoszoną i zginęło około 70000 ludzi. W r. 1883 wypadki podobne powtórzyły się 26 września i 16 października.

Chlebowski (Bronisław), badacz współczesny dziejów literatury ojczystéj, ur. 1846 r. w Warszawie, nauki odbywał w gimnazyum realném w Warszawie od 1857, następnie w szkole przygotowawczéj, a od 1864 do 1868 w szkole głównéj na wydziale histor.-filolog., gdzie za rozprawę „*Rozbiór Monumentum Ostroroga*“ otrzymał stopień magistra. Już jako student Sz. Gł. napisał

rozprawę: „*O życiu i pismach Samuela ze Skrzypny Twardowskiego*“ na konkurs ogłoszony 1866 z funduszów ks. Ad. Jakubowskiego; praca ta uwieńczona nagrodą była częściowo drukowana w Tyg. Ilustr. 1873 r. Poświęciwszy się wyłącznie badaniom literatury narodowéj, ogłosił cały szereg prac, świadczących zarówno o talencie pisarskim, jak i gruntownéj znajomości przedmiotu. C. nie idzie drogą utartą, ale pracuje źródłowo, samodzielnie i niejednokrotnie w robotach swych zdradza poglądy oryginalne. Zajmuje go przeważnie wiek XVII, najmniéj dotąd stosunkowo poznany. Oto spis prac jego: „*Jan Chryzostom Pasek i jego Pamiętniki*“ (Tyg. Ilust. 1879). „*Wacław Potocki jako autor Wojny Chocimskiéj*“ (Ateneum 1882) „*Daphnis Samuela Twardowskiego*“ (Tyg. Ilustr. 1882). „*Feliks Bentkowski*“ (Przegląd Pedagogiczny 1882). „*Pamiętniki husarza*“ (Samuel Maszkiewicz, Ateneum 1883) „*Irydyjon i Niebioska*“ (Ateneum 1884). „*Jan Kochanowski w świetle własnych utworów*“ (Gaz. Polska 1883 — osobno Warsz. 1884), studyjum napisane z okazyi 300 rocznicy śmierci poety, uderzające nowością poglądów, niekiedy jednak zbyt może hipotetycznych. Prace drobniejsze pomieszcza nadto w Tyg. Ilustr., Bluszczu, Przegl. Pedagogicznym. Był współpracownikiem Encykl. Orgelbranda (mniejszéj) a obecnie jest spółredaktorem „Słownika geograficznego“.

Chlebowski (Stanisław), malarz, † 1884 w w. ks. poznańskiém. W Konstantynopolu przebywał do r. 1873, następnie zaś odbywał częste podróże, przepędzając zimę w Kairze, w r. 1876 osiadł w Paryżu, gdzie skutkiem nadmiernej pracy popadł w obłąkanie. Z ostatnich czasów słynniejsze jego utwory są: „*Dziewica orleańska w więzieniu*“ i „*Tamerlan i Bajazet*“; „*Sprzedaż niewolnicy*“ i i. Utwory jego po większej części sprzedane zostały do Ameryki.

Chłapowski (Dezyderyjusz), agronom i generał polski, † 1879 w majątku swym w Poznańskiém.

Chłapowski (Franciszek hrabia), lekarz ur. 1847 roku w Czerwonéj Wsi, w Poznańskiém, kształcił się w Metzu i Poznaniu, medycynę studyował w Berlinie i Heidelbergu. Czas jakiś był lekarzem w Hucie Królewskiéj na Szląsku, gdzie występował w obronie ludu polskiego. Od 1877 jest członkiem izby panów w Berlinie, obecnie mieszka w Wrocławiu. Ogłosił „*O wydzielaniu śliny*“ (w *Archiv. Pflügera* 1873), „*O wykładach popularnych*“ (Poznań, 1872), „*O stosunku nauk przyrodniczych do innych nauk*“ (1873) i i. Nadto na Szląsku wygłosił szereg odczytów dotyczących hygijeny ludowéj.

Chmielowski (Piotr) był mianowany prof. literatury polskiéj w uniwersytecie warszawskim, z powodu jednak kwestyi co do języka wykładowego katedry téj ostatecznie nie przyjął; obecznie redaguje miesięcznik *Ateneum*. Ogłosił jeszcze: „*O literaturze polskiej w ostatnich latach dwudziestu*“ (1880), która to praca wywołała silną wrzawę. „*Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi*“ (Wilno 1882), i i. „*Kobiety Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego*“ wyszły w drugiém wydaniu (1881).

Chodźko (Ignacy). Nowe wydanie pism jego wyszło w Wilnie 1881 w 3 t.

Chodźko (Józef), zasłużony badacz topografii Kaukazu, † 1881 w Tyflisie.

Choiński (Tymoteusz), leśnik, głowa rodziny wielkopolskiéj tego nazwiska, pisanego także *Chojeński*, autor dzieła fachowego p. t. „*Urządzenie lasów, podręcznik dla obywateli ziemskich*“ (Warszawa 1873), przebywa od r. 1874 w Ameryce, gdzie założył w stanie Arkanzas miejscowość „*Warren-Chojna*“, którą zaludnił wychodźcami polskimi. **Choiński** (Antoni), językoznawca, ksiądz licencyat św. teologii, członek „towarzystwa azyatyckiego“ w Paryżu, napisał traktat naukowy p. t. „*Słówko o języku polskim*“, (Poznań, 1874). **Choiński** (Teodor Jeske), powieściopisarz i historyk literatury, ur. w r. 1854, odbył nauki przygotowawcze w pruskiem gimnazyum klasycznem, następnie poświęcał się przez lat kilka studyom technicznym, które porzucił dla literatury; odtąd kształcił się wyłącznie do zawodu pisarskiego, słuchając od r. 1877 do 1882 w uniwersytetach—wrocławskim, pragskim i wiedeńskim—filozofii, estetyki, literatury i filologii germańskiej. Podczas studyów uniwersyteckich w Wrocławiu pomagał Karolowi Miarce na Górnym Szląsku, popularyzując działalność tego znakomitego agitatora w licznych korespondencyach, a w Pradze Czeskiej był w r. 1881 prezesem „Koła Polskiego“, i założył tamże stowarzyszenie dla Polaków „*Ognisko Polskie*“, którego jest kuratorem dożywotnim. W r. 1880 zaślubił śpiewaczkę i kompozytorkę, Ludwikę z Mikorskich. Jako student napisał kilka powieści: „*Cztery fantazye*“ (Poznań, 1877); „*Karmazyn*“ (Poznań, 1877); „*Kossak i Kuczna*“ (Lipsk, 1877). „*Pierwsza miłość*“ (Lwów, 1878). „*Powieści serbskie*“ (dwa tomy przeróbka z oryginału czeskiego, Poznań, 1878); „*Syn burmistrza*“ (Lwów, 1879); „*Straceniec*“. (Lwów, 1880). „*Za winy ojców*“ (Warszawa, 1881) i kilka drobniejszych obrazków. Właściwą swą działalność literacką rozpoczął C. dopiero w Warszawie, gdzie się osiedlił po ukończeniu studyów uniwersyteckich w r. 1882. W r. 1883 wydrukował w „Kłosach“ powieść dwutomową p. t. „*Przednia straż*“, w „Niwie“ „*Dwa obrazki*“, „*Rycerze z Blaniku*“, „*Proletaryusz*“ i studyum literackie „*Źródło i pochód naturalizmu w belletrystyce francuzkiej*“. W r. 1884 wydał trzy prace historyczno-literackie: „*Epopeja rycerska niemców*“ 2) *Dramat niemiecki XIX w.*“ 3) *Henryk Heine, portret literacki*“, studyum historyczno-społeczne „*Żydzi na tułactwie*“ i powieść: „*Z miłości, ballada jakich wiele*“. Oprócz tego napisał od r. 1882—1884 znaczną liczbę artykułów drobniejszych, jako to: wstępnych, krytyk, recenzyj, przeglądów, felietonów i t. d. pomieszczonych w „Niwie“, „Wieku“, „Roli“, „Kłosach“, „Echu“ i „Kuryerze Warszawskim“.

Chomętowski (Stanisław), lekarz, † 1881 w Warszawie.

Choński (Kazimierz), lekarz, † 1882.

Chotomski (Ferdynand), lekarz i pisarz polski, † w majętności syna, Gulczewie pod Płockiem 1880 r. (nie 1861, jak błędnie podano w enc.)

Chraszczewska Helena, artystka dramatyczna polska, występująca pod nazwiskiem *Marcello*, urodzona 1860 w Perigeux w okolicach Bordeaux we Francyi, córka Marcellego C., przybyła w trzecim roku życia do Warszawy i tu się kształciła. Zamiłowanie sceny objawiło się w niéj wcześnie, a mając lat 14, wystąpiła po raz pierwszy w Częstochowie, w „*Doktorze Robin*". W r. 1876 weszła w skład trupy krakowskiéj, w 1878 przez pół roku czynną była na scenie poznańskiéj. W r. 1879 zaangażowana na scenę warszawską, zajmuje na niéj stanowisko pierwszéj artystki-bohaterki, podtrzymując repertuar komedyi poważnéj i dramatu. Grę jéj cechuje temperament żywy, zapał, przy sumiennem opracowaniu ról; każda nowa rola świadczy o coraz bardziéj rozwijającym się talencie artystki.

Chwat (Ludwik), chirurg polski, ur. 1831 w Warszawie, medycynę studyował w Charkowie, jest ordynatorem szpitala starozakonnych w Warszawie. *W pam. tow. lekar. warszaw.* pomieścił liczne rozprawy z kazuistyki chirurgicznéj.

Chwiećkowski (Józef), lekarz, ur. 1821 w Przesławce w Białostockiém, medycynę studyjował w Moskwie, praktykował jako lekarz w Lipowcu i Białymstoku, lata od 1863—7 przepędził w Tomsku, po powrocie do kraju osiadł w Warszawie. † 1880 w Méran; majątek wynoszący około 60.000 rs. zapisał na cele dobroczynne i naukowe. Ogłosił: „*Siła i materyja, czyli stopniowy rozwój pojęć o tych przedmiotach*" (2 t., War. 1877).

Cissey (Ernest Ludwik Oktawijusz *Courtet* de), gen, fran., † 1882.

Clairville (Ludwik Franciszek), autor dramatyczny franc., † 1879 w Paryżu.

Claretie (Julijusz Arnaud Arsène), pisarz franc., ur. 1840 w Limoges, kształcił się w liceum Bonaparté, następnie pisywał do różnych dzienników, miał udział w walkach w czasie oblężenia Paryża, kandydatura jego jednak do ciała prawodawczego upadła i oddał się wyłącznie piśmiennictwu. Ogłosił: „*Les victimes des Paris*", (1864), „*L'assassin*" (1866), „*Les muscadins*" (1874), „*La guerre nationale 1870—71*" (1871), „*Histoire de la révolution 1870—71*" (2 t. 1872) „*L'Alsace et la Lorraine dèpuis l'annexion*" (1876) i i.

Clémenceau (Eugenijusz), polityk fran., ur. 1841, w Mouilleron en Pareds (Wandea), studyował medycynę i osiadł w Paryżu jako lekarz. Przyłączył się do radykalistów i po upadku cesarstwa został merem okręgu Montmartre, w trudnych jednak okolicznościach nie umiał kierować wzburzonym tym okręgiem i złożył mandat. W 1867 wybrany do izby deputowanych przyłączył się do skrajnéj lewicy i zyskał rozgłos jako przeciwnik polityki oportunistycznéj Gambetty.

Clésinger (Jan Chrzciciel August), † 1883 w Paryżu.

Cochery (Ludwik Adolf), minister franc, ur 1820 w Paryżu, gdzie został adwokatem. W 1869 wybrany do ciała prawodawczego zasiadł po lewicy. W r. 1870 był komisarzem rządu obrony narodowéj w depart. Loiret. Towarzyszył Thiersowi przy układach jego o pokój w Wersalu i stał się gorliwym jego stronnikiem. W zgromadzeniu narodowém i ciele prawodawczém był czynnym w różnych komisyach, w 1879 objął tekę poczt i telegrafów, a działalność swoję rozpoczął od zniżenia opłaty za listy.

Colenso (Jan William), arcybiskup anglikański, † 1883.

Cellier (Jan Payne), literat i krytyk ang., † 1883 w Maidenhead.

Conscience (Henryk), pisarz flamandzki, † 1883 w Brukselli.

Coquelin (Benoit Constant), znakomity aktor franc., ur. 1841 w Boulogne, przeznaczony był do zawodu swego ojca, piekarza, wstąpił jednak do konserwatoryum paryskiego; w 1860 wystąpił w teatrze francuskim, w 1863 przyjęty został w poczet stowarzyszonych. Występuje głównie w rolach charakterystycznych i komicznych. Brat jego C. (Aleksander), ur. 1848 w Boulogne, również jest wziętym aktorem.

Coronini - Cronberg (Franciszek, hrabia), mąż stanu austryacki, ur. 1833, wraz z Taafem został wychowany z cesarzem Franciszkiem Józefem, studyował prawo i filozofiję, potem służył w wojsku, w 1871 wybrany do rady państwa, należał do klubu lewicy, następnie do klubu postępowego, od którego się odłączył jako stronnik anneksyi Bośnii. W r. 1879 obrany prezesem izby deputowanych,—w obec większości jednak autonomicznéj złożył tę godność 1881; następcą jego został Smolka.

Cossa (Piotr), poeta włoski, † 1881 w Livorno.

Cotta (Bernard), geolog, † 1879, w Freibergu.

Couture (Tomasz), malarz franc., † 1879 w zamku swoim Villiers le Bel.

Cremer (Jakób Jan), nowelista holenderski, † 1880 w Haadze.

Crémieux (Izaak Adolf), senator franc., † 1880.

Crookes (William), fizyk i chemik, ur. 1832 w Londynie, kształcił się w College of chemistry, gdzie był asystentem Hofmanna, w 1855 został nauczycielem chemii w Chester, od 1864 wydaje „*Quarterly Review of Sciences*". W 1864 odkrył pierwiastek tal. Jako fizyk pracował głównie nad analizą spektralną, a od 1872 zajmuje się odpychającém działaniem promieni światła, co go doprowadziło do badań nad przechodzeniem elektryczności przez puste przestrzenie i do teoryi czwartego stanu materyi, tak zwanéj *materyi promienistéj* 1879 r.; teorya ta jednak napotkała silną krytykę.—C. należy do stronników spirytyzmu.

Cumberland (Ernest August), książę Wielkiéj Brytanii, książę brunświcki i luneburski, ur. 1845

w Hanowerze, syn króla hanowerskiego Jerzego V, zdetronizowanego przez Prusy. Służył w wojsku austryackiém jako pułkownik, po śmierci ojca 1878 wystąpił jako pretendent, wskutek czego rząd pruski zatrzymał daléj fundusze Welfów. W r. 1878 ożenił się z córką króla Duńskiego Chrystyana IX.

Czarnogórze. W 1877 utworzone zostało pierwsze odpowiedzialne konstytucyjnie ministeryum pod prezydencyą wojewody Bożo Petrowica. Co do ziem przyznanych C. traktatem berlińskim stawiała Turcya trudności względem ustąpienia obszaru Gusinję i Plava, z powodu oporu mieszkańców albańskich; a nawet na przygotowaną w celu wkroczenia tam armiję czarnogórską napadli Albańczycy w grudniu 1879. Przy pośrednictwie mocarstw zgodziło się C. na zastąpienie terytoryjum tego krajem położonym na północ Zemu, z ważną miejscowością Tusi. Gdy wszakże Czarnogórcy tam wkroczyli w kwietniu 1880, zastali stanowiska opuszczone przez Turków zajęte przez powstańców albańskich i po krwawych potyczkach ustąpić musieli. Mocarstwa tedy zaproponowały Turcyi ustąpienie w miejsce Tusi obszaru Dulcigno nad morzem Adryjatyckiém. I tu jednak ludność na to przystać nie chciała, a 8000 Albańczyków zajęło Dulcigno i okolicę. I dopiéro za namową mocarstw sułtan ustąpił ostatecznie Dulcigno w listopadzie 1880. Mahometanie po większej części opuścili prowincyje do C. przyłączone, lubo proklamacyja księcia z r. 1881 zapewnia im znaczne swobody. Ostatecznie za pośrednictwem Rossyi nastąpiło zbliżenie C. do Turcyi, a książe złożył sułtanowi wizytę w sierpniu 1883. Z Serbiją stosunki są naprężone, choćby z powodu małżeństwa zawarteco przez córkę księcia Daniła księżniczkę Zorkę z pretendentem serbskim Piotrem Karageorgewiczem. Księżniczka została uposażoną przez Cesarza Rossyjskiego rentą 200,000 franków.

Czech ob. Cech.

Czeskie królestwo. Za ministeryum hr. Taafego nastąpiło zbliżenie Czechów do rządu. W skład gabinetu wszedł Czech Prażak, a hr. Taafe przyrzekł przeprowadzić zmianę ordynacyi wyborczéj do sejmu krajowego na korzyść Czechów, wskutek tegó posłowie czescy zasiedli w parlamencie 1879 W r. 1880 rozporządzeniem ministeryalném polecono władzom administracyjnym i sądowym na podania w języku czeskim wnoszone w tymże języku odpowiadać, co wywołało niezadowolenie Niemców, urzędnikom bowiem niemieckim niezbędną jest znajomość języka czeskiego, ale sejm czeski, w którym Niemcy mieli większość, projekt ordynacyi wyborczéj odrzucił. Wzajemna nienawiść obu narodowości wywołała drobne zaburzenia w Pradze 1 lipca 1881, które wszakże łatwo uspokoił nowy namiestnik feldmarszałek-porucznik Kraus. Po wielu usiłowaniach zdołali Czesi przeprowadzić podział uniwersytetu pragskiego na czeski i niemiecki 1882, ale niesnaski narodowościowe jeszcze silniéj wystąpiły tegoż roku na sejmie krajowym, który wreszcie rozwiązany został w maju 1883. Nowe wybory wydały większość czeską, na projekty zgody jednak ze strony czeskiéj przedstawiane Niemcy odpowiadają żądaniem podziału administracyi kraju na czeską i niemiecką, a waśń coraz bardziéj się zaostrza. Przez spalenie nowego teatru w Pradze 1880 ponieśli wprawdzie Czesi dotkliwą stratę, szybkie jednak jego odbudowanie okazało wyraźnie, jak silnie rozbudzone jest poczucie narodowości, która potężniéj jeszcze objawia się w rozwoju piśmiennictwa.

Czerwiakowski (Ignacy Rafał), † 1882 w Krakowie.

D.

Dalmacyja. Wskutek poboru wojskowego wybuchło w paźdz. 1881 powstanie, które rozszerzyło się na Bośnije (ob.), ale już w początkach 1882 przytłumione zostało.

Dalwigk (Karol Fryd. Reinhardt), mąż stanu niemiecki, † 1880 w Darmstadzie.

Dana (Ryszard Henryk), pisarz amerykański, † 1879. D. (Ryszard Henryk), syn, † 1882 w Rzymie.

Daniczyc (Jerzy), filolog serbski, † 1882 w Zagrzebiu.

Danija. Ministeryum, pozostając w ciągłéj walce z Folkethingiem, skorzystało z nietaktownego postępku opozycyi, która odmówiła pożyczki na korzyść plantatorów wyspy S-te Croix, dotkniętych powstaniem negrów 1878, i tém opiniję publiczną przeciwko sobie zwróciła. Wybory nie wydały większości rządowéj, ministeryum jednak utrzymało się, jakkolwiek znosić musiało pociski z powodu stosunków z Prusami. Najmłodsza mianowicie córka króla, księżniczka Thyra, wyszła w końcu 1878 za pretendenta hanowerskiego, ks. Cumberland (ob.), a przy téj okoliczności deputacya stronnictwa Welfów z Hanoweru ostentacyjnie przez króla przyjętą została, na co znów Prusy odpowiedziały ogłoszeniem układu z Austryą, 11 paźdz. 1878, mocą którego zniesiony został art. 5 pokoju pragskiego, który nakładał na Prussy obowiązek powołania ludności Szlezwigu do głosowania za przyłączeniem się do D. Nowy ten układ z Austryą usuwa nadzieje D. co do odzyskania utraconéj prowincyi. Posiedzenia sejmowe

79—80 zajęte były projektami reorganizacyi ojska i marynarki, nieporozumienie z rządem 'buchło silniéj w kadencyi 1880—81 w kwestyi dżetu, co doprowadziło do zamknięcia Folkeingu 7 maja 1881 r., a nowowybrany uległ nuż samemu losowi 6 lipca. I tym razem do hwalenia budżetu nie przyszło, ministeryum przestało wszakże tylko na odroczeniu posieeń, rządząc dalej na zasadzie tymczasowéj hwały co do budżetu. Opór Folkethingu dla tego nisteryum pokonać nie zdołał, że to ostatnie ı za sobą stolicę i inteligencyę, liberalni zaś icą na sile, będąc podzieleni na trzy grupy — eralnych, radykalnych i ultraradykalnych. Głóie źródło nieporozumienia jest tu raczéj teoreczne aniżeli istotne, Folkething bowiem odmawia ie wyższéj t. j. Landsthingowi równego sobie zczenia przy uchwalaniu budżetu. Posiedzenia piero 1882 r. po gwałtownych mowach, w któch dotykano nawet władzy królewskiéj, doprodziły wprawdzie do uchwały budżetu, ale ogólgo położenia zgoła nie poprawiły, a projekty forikacyi przedstawione przez rząd zostały odrzuie 1883 r. Długoletni więc spór między Folkeigiem a rządem, a raczéj między klasami zamoemi i przemysłowemi a ludnością rolniczą, coraz bardziéj zaostrza, a w ostatnich czasach ujawnił nawet w licznych demonstracyach, w których ział biorą głównie włościanie, domagający się unięcia znienawidzonego ministeryum Estrupa. wszakże nie ustępuję, a na sesyi 1883—4 zystkie jego wnioski prawodawcze przepadają komisyach Folkethingu.

Danilewskij (Jerzy Piotrowicz), pisarz rossyjski, . 1829 w Daniłowce w gub. Charkowskiéj, ztałcił się na pensyi szlacheckiéj w Moskwie, stępnie studyował prawo w uniwertytecie pesburskim. Do roku 1857 był urzędnikiem ministerstwie oświaty, następnie przebywał swoich dobrach, a od 1869 znowu przebywa Petersburgu. Ogłosił liczne romanse i powieści, z *„Dziewiąta fala“* (1874), *„Mirowicz“* (1879) ., nadto materyały do historyi Ukrainy (1866).

Danz (August), prawnik niem. † 1881 w Jenie.

Darwin (Karol), genijalny naturalista. † 1882. okładny życiorys jego zamieścił prof. Wrześnioi w „Wszechświecie“ 1882. Zbiorowe wydanie ieł jego w przekładzie polskim wychodzi Warszawie nakładem redakcyi „Przeglądu Tygodniowego“.

Daumier (Henryk), karykaturzysta francuski, 1879 w Valmondois.

David (Hijeronim Fryderyk Paweł), mąż stanu anc. † 1882 w zamku swoim Langon (Zyronda).

Dawid (Wincenty), w r. 1882 redagował Warszawie tygodnik *„Wędrowiec“*. Syn jego D. Władysław) dał się poznać jado pisarz w zakre- pedagogiki i krytyki.

Daza (Hilarion), prezydent rzeczypospolitéj boijskiéj, ur. 1840 w Sucre, właściwie Grozolé, zyjął nazwisko matki. W 18 roku życia w cza- rewolucyi wstąpił do armii stronnictwa liberalnego, poczém szybko awansował i doszedł stopnia generała. Po śmierci Bolliviana ubiegał się o prezydenturę i przemocą pochwycił władzę 1876, którą zdołał utrzymać bezwzględną tyraniją. W r. 1879 wypowiedział wojnę rzeczypospolitéj Chili i z wojskiem boliwijskiém połączył się z Peruwianami, wskutek nieudolności wszakże wywołał przeciwko sobie powstanie wojska i uszedł za granicę 1879.

Decaisne (Józef), botanik, † 1882 w Paryżu.

Dechamps (Wiktor), arcybiskup Malines, † 1883 r.

Dembiński (Bolesław), kompozytor polski i wybitny fortepianista, ur. 1833 w Poznaniu, kształcił się w gimnazyjum Ś. Maryi Magdaleny w mieście rodzinném, a nad muzyką pracował pod kierunkiem ojca; w r. 1853 objął stanowisko dyrektora muzyki w archikatedrze i w r. 1854 wystąpił z pierwszą większą kompozycyją *„msza D moll“* na sola, chóry i orkiestrę. Kiedy zatarg religijny zniósł chór kościelny 1876, D. objął podobne obowiązki w chórze kościoła farnego poznańskiego. Założył kilka towarzystw śpiewackich i muzycznych polskich, oraz instytut organistów, któremu przewodniczy. Ogłosił znaczną liczbę utworów na fortepian, orkiestrę, organy i do śpiewu, z tych ostatnich mianowicie *kwartety* na głosy męzkie doznają znacznego powodzenia. Najcelniejszym utworem jego jest kantata *„Pieśń o ziemi naszej“* do słów Wincentego Pola (1879). W pismach polskich i niemieckich ogłosił kilka rozpraw z dziedziny estetyki, prozodyi i harmonii.

Dembowski (Leon), kasztelan. Pamiętniki jego ogłoszone zostały przez Aëra w *Ateneum* 1883 r.

Deryng (Marya), art. dram., porzuciła scenę w r. 1882, wstąpiwszy w związek małżeński.

De Sanctis (Franciszek), był ministrem oświaty we Włoszech do 1880 r., † 1883 w Neapolu.

Deser (Edward), geolog, † 1882 w Nicei.

Devaux (Paweł Ludwik Izydor), mąż stanu belg. † 1880.

Devrient (Doryda *Böhler)*, aktorka niem., † 1882 r.

Dickstein (Samuel), matematyk i pedagog polski, ur 1851 w Warszawie, kształcił się w Szkole Głównéj, do r. 1882 był nauczycielem gimnazyalnym w Warszawie, od 1878 jest przełożonym szkoły prywatnéj tamże. Ogłosił: *„Teoryja liczb złożonych i ich funkcyj“* (w *Pam. tow. nauk ścisłych* t. VII) *„Ein Satz aus der Theorie der formalen Operationen“* (w *Archiv* Grunerta); *„Ueber die Theilbarkeit der Zahlen“* (*Zeitsch. für den math. Unterricht*); *„Początkowa nauka geom. w zadaniach“* (1882.) Przełożył Maxwella *„Materya i ruch“* (1880) i tom I *„Fizyki“* Reisa. Wydaje *„Rocznik pedagogiczny“* (War. t. I. 1882, t. II 1884). Oprócz tego zamieścił znaczną liczbę prac w różnych czasopismach warszawskich, a w berlińskim *„Jahrbuch über die Fortschritte der Mathematik“* zamieszcza sprawozdania o pracach matematycznych polskich.

D'Izraeli (Benjamin, earl of Beaconsfield). Gdy wybory do parlamentu 1880 wypadły na korzyść

stronnictwa liberalnego, D. w kwietniu złożył urząd prezesa gabinetu, nie usunął się jednak do życia prywatnego, ale stanął na czele opozycyi. W początkach 1881 r. zachorował i po kilku tygodniach umarł w Londynie. Pochowany został w majątku swym Hughenden Manor; parlament postanowił wznieść mu pomnik w opactwie westminsterskiém. Tytuł hrabiego Beaconsfield wygasł na nim; spadkobiercą majątku został synowiec jego Ralph Coningsby D.

Dindorf (Wilhelm), filolog, † 1883 w Lipsku.

Dingelstedt (Franciszek), poeta niem., † 1881 w Wiednin.

Dixon (William Hepworth), pisarz ang., † 1879 w Londynie.

Dobrzański (Stanisław), komedyopisarz i artysta dramatyczny polski, syn Jana D. (ob), redaktora „Gazety Narodowéj", ur. 1847, uczęszczał do szkół we Lwowie, wykształcenie jednak swoje winien własnéj, nieustannéj pracy. Skierowane ono było głównie do sztuki dramatycznéj. Bardzo wcześnie już próbował swych sił w pismach humorystycznych: *Sowizdrzał* i *Bąk*. Pierwsze kroki, jako aktor, rozpoczął na prowincyi, gdzie odrazu okazał talent w rolach charakterystycznych. Późniéj występował w Krakowie, a w r. 1872 przeniósł się do Lwowa, gdzie stał się ulubieńcem publiczności i objął w części kierunek artystyczny; w roku zaś 1874, po objęciu przedsiębiorstwa teatru lwowskiego przez ojca jego w spółce z Tańskim, a po śmierci tego ostatniego w r. 1876, tylko przez ojca,—był ciągle dyrektorem artystycznym i podniósł scenę lwowską, gromadząc w koło siebie najlepsze siły artystyczne, których talent umiał zużytkować dla sztuki. Wszystkie nowości oryginalne, jak również wyborowe obce, pojawiały się natychmiast na scenie w staranném wypracowaniu i z wystawą, na stosunki lwowskie nawet kosztowną. Scena lwowska pod jego kierunkiem dosięgła możliwéj doskonałości. Dbał również o operę, którą w miarę koniecznéj potrzeby zasilał włoskimi artystami. Jako komedyopisarz pozostawił następujące prace: „*Kajcio*", kom. w 1 ak.; „*Podejrzana osoba*" kom., w 1 akcie; „*Onufry*", kom. w 1 ak.; „*Żołnierz królowéj Madagaskaru*", farsa w 3 ak.; „*Złoty cielec*" kom. w 1 ak.; „*Wujaszek Alfonsa*" kom. w 1 ak. Komedye te na wszystkich scenach polskich znajdują znaczne powodzenie. Tłumaczył wiele, a tłómaczenia te częstokroć lepsze są od oryginałów. W rękopisach pozostały dwie niedokończone większego zakroju sztuki. † na chorobę sercową 1880 r.

Dobrzycki (Henryk), medyk, ur. 1843 w Kaliszu, gdzie ukończył szkołę realną, medycynę studyował w akademii medyko-chir. w Warszawie, oraz w Wrocławiu. W r. 1867 został lekarzem szpitala w Mieni, gdzie za jego staraniem w r. 1878 założono pierwszy w kraju zakład leczniczy specyjalnie dla chorób piersiowych; następnie osiadł w Warszawie. Ulepszył narzędzia inhalacyjne i o rzeczy téj ogłosił: „*Kilka słów w przedmiocie techniki inhalacyj stosowanych jako sposób bezpośredniego działania na miąższ płucny*" (1882). Z licznych innych prac wymienimy: „*O kołtunie*" (1877), „*Zasady badania przyczyn chorób w ogólności*" (1881).

Dobszewicz (Tomasz Jerzy Eitwid), ksiądz rzym kat., prof. uniw. kijowskiego, ur. 1807 † 1881 w Żytomierzu. Po ukończeniu szkół w Rosieniach, w r. 1825 wstąpił do seminaryjum żmudzkiego w Worniach, po roku do semin. wileńskiego, gdzie też uczęszczał na uniwersytet. W r. 1831 został kapłanem i 20 lat wykładał teologiję w uniw. kijowskim. Napisał „*Rozbiór dzieła Zemajczių Wiskupiste*" (Tyg. Petersb.) i „*Życie ks. M. Kamińskiego*" (Pam. re ig. moral.) oraz „*Wspomnienia Żmudzi*" (Przegląd polski 1882. I).

Dogiel (Jan), medyk, ur. 1830 w Zalesiu w powiecie siebieżskim; nauki gimnazyalne kończył w Poniewieżu i Kownie, medycynę studyował w Petersburgu, Heidelbergu i Lipsku, w r. 1869 został prof. farmakologii w Kazaniu. Ogłosił liczne rozprawy w pismach polskich, rossyjskich i niemieckich, jak: „*O nerwach moczowodu*," „*Drogi, iakiemi dostaje się do ustroju ludzkiego zaraza*"; „*Nowe badania nad inerwacyją serca*" i w. i.

Domański (Stanisław), lekarz, ur. 1844 w Krakowie, gdzie kształcił się w uniwersytecie jagiellońskim, w r. 1870 został tamże prof. patologii i terapii chorób nerwowych, był kilkakrotnie prezesem tamecznego tow. lekarskiego. Oprócz wielu rozpraw ogłosił: „*Wykład elektroterapii do użytku lekarzy praktycznych zastosowany*". (Warsz. 1876).

Doré (Gustaw), malarz i rysownik, † 1883 w Paryżu.

Dostojewski (Teodor), powieściopisarz rossyjski, † 1881 w Petersburgu.

Douay (Feliks Karol), generał francuski, † 1879

Dove (Henryk Wilhelm), słynny meteorolog, † 1879 w Berlinie.

Dowiakowska (Bronisława, zamężna *Klimowicz*), śpiewaczka polska, wystąpiła po raz pierwszy na scenie warszawskiej w r. 1858, a gdy wkrótce potem Paulina Rivoli straciła głos w skutek choroby, D. przez długi czas podtrzymywała cały ciężar repertoaru opery warszawskiej, tak że ogółem występowała w 76 operach. Przez tak nadmierne studya głos utracił na czas pewien swój dźwięk, ale zyskał na sile, później zaś nabrał miękkości i w niektórych rolach, jak np. Violetty lub królowéj w Hugonotach, D. odnosiła prawdziwy tryumf.

Dozy (Reinier), oryjentalista, † 1883 w Lejdzie.

Drake (Fryderyk), rzeźbiarz, † 1882 w Berlinie.

Draper (Henryk), fizyolog ameryk., † 1882 w New-Yorku. Jego „*Historya konfliktu między religiją a umiejętnością*" wyszła w przekładzie polskim Karłowicza p. t. „*Dzieje stosunku wiary do rozumu*" (War. wyd. 1, 1880, wyd. 2, 1882 r.)

Dropsy (Józef), lekarz, † 1876 w Zasławiu.

Drzewiecki (Karol), pisarz polski, † 1879 w Kuncach, w powiecie hajsyńskim.

Dubs (Jakób), mąż stanu szwajc., † 1879 w Lozannie.

Ducret (August Aleksander—nie Stefan), generał franc. † 1882 w Wersalu.

Dudrewicz (Leon), antropolog, syn Jana D. lekarza warszawskiego, ur. 1884, w Warszawie, kształcił się w gimn. realném, następnie studyował medycynę w Moskwie, poczém osiadł jako lekarz w mieście rodzinném. Oprócz rozpraw tyczących się chorób dzieci, ogłosił: *„Cmentarzysko nad Świdrem“* (*Wiad. arch.* t. IV). *„Pomiary antropologiczne dzieci warszawskich“* (Krak. 1881), *„O czaszkach ludzkich z cmentarzyska w Marienhauzie“* (Pam. fizyjogr. t. 1) i i.

Dufaure (Juliusz Armand Stanisław), mąż stanu franc., † 1881 w Paryżu.

Dumas (Jan Chrzciciel), chemik, † 1884 w Paryżu.

Dumont (Augustyn Aleksander) † 1884 w Paryżu.

Dunajewski, Julijan, od r. 1878 członek rady państwa; należąc do wielu komissyj parlamentarnych dał się poznać, jako znawca spraw ekonomicznych, a gdy hr. Taafe coraz bardziéj szukać musiał podpory w stronnictwach prawicy, powołał D., jako jednego z przywódzców klubu polskiego, na ministra finansów. Na stanowisku tém zdołał znacznie poprawić stan finansów austryackich i jest jedną z najsilniejszych podpór gabinetu Taafego.

Dunajewski (Albin), biskup krakowski, starszy brat pop., ur. w r. 1817 w Nowym Sączu, nauki gimnazyalne ukończył we Lwowie i wstąpił na wydział prawny. Zamieszany w zaburzenia krajowe, musiał przerwać nauki i dopiero w 1856 poświęcił się zawodowi kapłańskiemu; w r. 1862 powołany do Warszawy, przez krótki czas spełniał obowiązek przełożonego seminaryum św. Jana, w rok później powrócił do Krakowa i przyjął obowiązki kapelana w klasztorze pp. wizytek; ze skromnego tego stanowiska dopiero w czerwcu 1879 powołany został na stolicę biskupów krakowskich, a po śmierci księdza Wierzchlejskiego (ob.) jest kandydatem na arcybiskupstwo lwowskie.

Dunin (Teodor), lekarz, brat Karola D. (ob.) ur. w Wyganowie w Kieleckiém, gimnazyjum ukończył w Pinczowie, medycynę studyował w Warszawie, gdzie jest obecnie ordynatorem Szpitala Dzieciątka Jezus. Ogłosił *„Poszukiwania patologiczne nad zapaleniem nerek“* (1881) i znaczną liczbę rozpraw w pismach lekarskich.

Dupré (Jan), rzeźbiarz włoski, † 1882 w Florencyi.

Dutkiewicz (Walenty), uczony prawnik polski, † 1882 w Warszawie.

Duvergier de Hauranne (Prosper), publicysta franc., † 1881 w Paryżu.

Duvernois (Klemens), publicysta franc., † 1879.

Dvorak (*Dworzak* Antoni), znakomity kompozytor czeski, ur. 1841 w powiecie pragskim, syn oberżysty, był przeznaczony do zawodu rzeźniczego, od nauczyciela wiejskiego jednak nauczył się gry na skrzypcach i śpiewu i udał się do Pragi, gdzie jako skrzypek wstąpił do orkiestry i zarazem do tamecznéj szkoły organistów. Po jéj ukończeniu został przyjęty do orkiestry teatru narodowego, zarazem pracując jako organista w różnych kościołach. Pierwsza jego kompozycya, hymn z chórem i orkiestrą, wykonana 1873 w Pradze, przyjętą została z zapałem, a wsparty kilkoletniém stypendyum państwowém, oddał się wyłącznie kompozycyi. W utworach swoich zużytkowuje artystycznie rytm sławiański. Z licznych jego kompozycyj wymienimy: *„Tańce sławiańskie“*, *„Dźwięki z Morawii“*, *„Dumka“*—elegija na fortepian, *„Rapsody sławiańskie“* i w. i.

Dybek (Włodzimierz Aleksander), uczony lekarz polski, † 1883 w Topoli pod Łęczycą, gdzie w osamotnieniu przepędził ostatnie lata życia.

Dybowski (Benedykt) przebywał na Kamczatce do r. 1883; następnie przeniósł się do Lwowa, dokąd powołanym został na katedrę zoologii. Sprowadził bogate zbiory zoo-i etnologiczne, których wystawa urządzoną była w Warszawie w końcu 1882.

Dygasiński (Adolf), pisarz polski współczesny, ur. 1839 w Niegołowicach w Miechowskiém, nauki gimnazyalne pobierał w Pińczowie i Kielcach i rozpoczął kształcenie się na budowniczego, po otwarciu jednak szkoły głównej w Warszawie oddał się w niej studyjom filologicznym i filozoficznym. Przeniósłszy się 1871 do Krakowa, przebywał tam do 1871 i prowadził pensyonat, a następnie księgarnię; przejął wydawnictwo dzieł tanich i pożytecznych Trzecieskiego i wydął znaczną liczbę dzieł ważnych, jak Tyndalla *„Ciepło“*, Wierzbickiego *„Geometryję wykreślną“*, Heissiga *„Przewodnik do rysunków“*, Maxa Müllera *„Wykłady o nauce języka“*, tegoż autora *„Religija jako przedmiot umiejętności porównawczej“* (1883) i i. Ostatnie dwa dzieła sam tłomaczył, a po zwinięciu księgarni, przeniósłszy się następnie do Warszawy, oddał się pracy literackiej i pedagogicznej. Jako pedagog zasłużył się zwracaniem uwagi powszechnej na metodę poglądową, którą propagował w licznych artykułach i odczytach, i w tymże przedmiocie wydał oddzielnie: *„Nauczanie pierwsze w domu i rodzinie“*, *„Nauczanie bez książki“* i i. Do prac jego pedagogicznych należą dalej *„Wypisy polskie“* (cz. 1 i 2), *„Katalog dzieł dla dzieci“*. Nadto przełożył Smilesa *„O obowiązku“*, Dittesa *„Pedagogikę“*, streścił *„Loikę“* Milla, przełożył Wittneya *„Życie i wzrost języka“* i metodę jego zastosował do wykładu języka polskiego. W *Przeglądzie Tygodniowym*, *Ateneum*, *Przeglądzie pedagogicznym*, *Roczniku pedagogicznym*, *Wędrowcu* i innych pismach zamieścił znaczną liczbę prac pedagogicznych, filozoficznych i krytycznych. W ostatnich czasach wystąpił także na polu beletrystyczném, a pierwszy zbiór jego *„Nowel“* wyszedł oddzielnie 1884 r. Zalecają się one oryginalnością, przedmiot czerpią z życia zarówno ludzkiego jak i zwierzęcego i ujawniają paralelę tak odrębnych

warunków życia, jak np. w nowellach „*Wilk, psy i ludzie*“, „*W gniazdach*“ i i. Prace te zalecają się też wiernem obrazowaniem przyrody.

Dynamoelektryczne maszyny ob. Magneto-i dynamoelektryczne maszyny.

Działyński (Jan), † 1880 w Kurniku. Popieraniem piśmiennictwa naukowego polskiego położył dla rozwoju nauki w kraju ważne usługi. Nie zostawił potomka, na nim przeto wygasł zasłużony ród D.

Dzieduszycki (Włodzimierz hrabia, ur. 1825 r. w Jaryszowie na Podolu), bogate swe muzeum ofiarował krajowi, uposażywszy je funduszem na utrzymanie. W r. 1880—81 sprawował obowiązki marszałka krajowego.

E.

Eckert (Karol), kompozytor muzyczny, † 1879 w Berlinie.

Edlund (Eryk), fizyk, ur. 1819 w prow. Nerike w Szwecyi, kształcił się w Upsali, 1850 został prof. fizyki w akademii sztokholmskiéj. Położył ważne usługi dla meteorologii w Szwecyi, pod jego kierunkiem zaprowadzono w kraju sieć obserwatoryów meteorologicznych. Badania jego nad prądem elektrycznym doprowadziły go do nowéj teoryi elektryczności, według któréj prądy elek. są objawem przepływu eteru, i teoryę tę, wyłożoną w „*Théorie des phénomènes electriques*“ i i., zastosował szczęśliwie do wyjaśnienia ogółu tych zjawisk. Ważne są téż prace jego w dziedzinie nauki o cieple.

Egan (Pierce), nowelista ang., † 1880 w Londynie.

Egipt. Gdy w r. 1878 chedyw zmuszony był uregulowanie finansów E. powierzyć Angli i Francyi, w skład ministeryjum Nubara paszy wszedł Anglik Wilson i Francuz Vliguières, a na ich żądanie chedyw na zaspokojenie długu państwowego musiał ustąpić posiadłości swoje, dotąd uważane za prywatne. Gdy wszakże ministrowie ci, w widokach oszczędności, uwolnili znaczną liczbę oficerów i żołnierzy bez wypłacenia żołdu, wywołało to w lutym 1879 zaburzenia i upadek ministeryum Nubara. Chedyw usunął nawet ministrów europejskich i, powierzywszy rządy Szeryfowi-paszy, który był jego służalczém narzędziem, znowu wydatki państwa i swoje własne znacznie podniósł, co skłoniło ostatecznie mocarstwa europejskie do żądania abdykacyi Izmaela paszy, na co chętnie przystał sułtan, chcąc tym sposobem okazać zwierzchnią swą władzę nad E. W czerwcu 1879 władzę objął Tewfik-pasza, syn Izmaela, a ten ostatni, mając zapewnioną listę cywilną 50,000 funt. szter., osiadł w Neapolu. Prezesostwo gabinetu objął energiczny i sumienny Riaz pasza, a generalna kontrola finansów powierzona Francyi i Anglii. Reformy jednak wprowadzane w organizacyi wojska wywoływały niezadowolenie, a w styczniu 1881 trzéj pułkownicy oskarżyli ministra wojny, czerkiesa, o sprzyjanie swym rodakom z krzywdą krajowców. Wszyscy trzéj zostali aresztowani, ale żołnierze, wdarłszy się do gmachu ministeryalnego, oswobodzili ich przemocą, a na czele wzrastającéj rewolucyi stanął jeden z powyższych trzech pułkowników, Arabi-bej (ob.); we wrześniu 1881 chedyw zmuszony był na miejsce Riaza powołać znowu Szeryfa, a w styczniu 1882 Arabi-bej nawet został ministrem wojny. Silniejsze jeszcze wzburzenie spowodowała groźna nota Francyi i Anglii, zapowiadająca ministrom, że mocarstwa te nie ścierpią uwłaczania władzy chedywa. Za podnietą partyi wojskowéj izba notablów przedstawiła chedywowi w lutym 1882 projekt nowéj ustawy; chedyw zgodził się na wszystko i powierzył przedstawionemu przez izbę notablów Mahmudowi Barudi utworzenie nowego gabinetu, którego duszą został Arabi, w marcu podniesiony do godności paszy. Dla usunięcia niechętnych sobie żywiołów z armii, oskarżył on 40 oficerów czerskieskich o spisek, a sąd wojenny ich potępił. Gdy jednak chedyw wyroku tego nie potwierdził, wywołało to nieporozumienie między nim a ministrami, którzy zwołali bez jego wiedzy zgromadzenie notablów, mając zamiar detronizacyi Tewfika i powierzenie władzy Arabiemu. Notable wszakże nie zebrali się, a na żądanie konsulów mocarstw zachodnich, Maleta i Sienkiewicza, którzy obawiali się rzezi europejczyków, chedyw w maju pogodził się chwilowo z ministrami. Skoro wszakże pod Aleksandryą stanęła eskadra angielsko-francuzka, konsulowie złożyli chedywowi ultimatum, domagające się usunięcia ministeryum; Tewfik zastosował się do tego żądania, ale w kilka dni póżniéj uległ groźnéj postawie ulemów i oficerów i Arabiemu przywrócił ministerstwo wojny

je tém dowód zupełnéj swéj słabości wobec
atyzowanéj ludności. Dla zapewnienia bezpieczeństwa europejczyków w E. mocarstwa widły się zmuszone żądać od sułtana interwencyi
., który korzystając z tego zwycięstwa dyplomatycznego, wysłał do Kairu Derwisza-paszę dla
godzenia sporu między chedywem a Arabim.
wisz wszakże nic nie wskórał, a tymczasem
czerwca w Aleksandryi ludność rzuciła się na
opejczyków, których tego dnia zginęło około 50.
dyw i Derwisz zjawili się w Aleksandryi, oko-
00 Arabów aresztowano jako sprawców zamai złożył się nowy gabinet, zawsze z Arabim,
ry rozporządzał niemal władzą dyktatorską;
cił on fortyfikacyę Aleksandryi, wezwaniu zaś
ana do Konstantynopola zręcznie odmówił.
czerwcu zebrała się w Konstantynopolu konferya mocarstw, ale nie zapowiadała ona zgoła
kiego załatwienia spraw egipskich, które stay się coraz burzliwsze. W czerwcu około
000 europejczyków opuściło E., a gdy rozeszły
pogłoski, że Arabi zamierzą zatopionemi okręi zamknąć wejście do portów Aleksandryi i kau Sueskiego, admirał ang. Seymour zdecydował
na energiczne działanie, wezwał gubernatora
ksandryi o zniesienie fortyfikacyj, a gdy ten
nówił, przystąpił do bombardowania miasta,
órego konsulowie europejscy w ostatniéj chwili
oddalili, a flota franc. odpłynęła do Port-Said.
nbardowanie rozpoczęto 11 lipca rano, działa
pskie odpowiadały słabo i znaczna część pięgo miasta została zniszczoną. Arabi kazał wysić białą chorągie w 12lip. w południe, ale gdy
ła angielskie ucichły, skorzystał z tego i z całą
iją opuścił Aleksandryę, a pozostałe tłumy
warły zemstę na Europejczykach, których zgio do 500. Bombardowanie to i związane z niém
padki, w całéj Europie, a nawet w Anglii wyały oburzenie. Korzystając z obecności wojang., Tewfik przebywający w Aleksandryi, wyodezwę usuwającą Arabiego od ministerstwa
ny, zwołano jednak przez tego ostatniego zgromadzenie narodowe złożyło w ręce jego najwyższą
dzę. Dla przywrócenia pokoju w E. Anglija
ądała pmocy mocarstw europejskich, napotła tu jednak odmowę, nawet ze strony Francyi,
ie izba odmówiła kredytu na wyprawę do E.,
spowodowało upadek gabinetu Freycineta. Gdy
kłady z Turcyją, wskutek zwykłéj jéj chwiejności do niczego nie doprowadziły, Anglija wystąpiła
odzielnie. Uzyskała od chedywa prawo wyméj policyi w kanale Sueskim, co wywołało
test twórcy tego kanału Lessepsa, a do E. wyła wojsko pod dowództwem gen. Wolseleya, któu jako naczelnik sztabu generalnego dodany
ał gen. Adye. Proklamacya ang. jako cel inwencyi wskazywała przywrócenie władzy chea. Pierwsza potyczka bez stanowczego rezultstoczoną została 5 sierp. pod Kafred Dauar,
nglicy za podstawę działań wojennych obrali
ał Sueski. na który wpłynęły ich okręty woe. Arabi z armiją złożoną z 20,000 wojska regularnego, 60 armat, 2,500 konnicy i 6,000 beduinów oszańcował się pod Tel-el-Kebir. Istotna wszakżę działalność wojenna rozpoczęła się dopiero we wrześniu; Arabi uderzył 9 września na Anglików, chcąc ich zaskoczyć, zanim się skoncentrują, pod przewagą wszakże piechoty i artyleryi angielskiéj cofnąć się musiał; 13 wrześ. rano Wolseley przypuścił atak na stanowiska Arabiego, skoro zaś szańce zdobyte zostały, cała armija popadła w rozsypkę, a wszystkie działa dostały się w ręce zwycięzców. Ledwie Arabi jako zbieg wrócił do Kairu, usposobienie mieszkańców zwróciło się przeciw niemu, a deputacja notablów udała się do chedywa w Aleksandryi z wyrażeniem uczuć wierności. Arabi poddał się 14 września. Chedyw wrócił do Kairu, ukonstytuowało się nowe ministeryum z Szeryfem i Riazem-paszą, a dla przywrócenia ładu w E. przybył lord Dufferin, poseł ang. w Konstantynopolu; na czele nowo zorganizowanéj armii egipskiéj stanął generał ang. sir Evelyn Wood; Arabi i pięciu innych dowódców ulegli karze śmierci co im wszakże zmieniono na wygnanie, a Anglija udzieliła im schronienie na wyspie Cejlon. Anglija stała się faktycznie władczynią E., wspólna kontrola finansowa ang.-franc. została zniesioną, a miejsce jéj zajął tylko finansowy doradca chedywa z ramienia Anglii. Nowa konstytucya, ułożona przez lorda Dufferina, stanowi dwie izby, radę prawodawczą złożoną z 14, i izbę notablów z 46 członków. Posiedzenia rozpoczęły się w listop. 1883, a wojska ang. w znacznéj części opuściły E., władza jednak pozostała w rękach agentów ang. Podniesieniu się kraju po tylu klęskach stanęła na przeszkodzie i cholera, która zabrała około 30,000 ofiar. Jakkolwiek ustanowioną została komisya likwidacyjna, celem wynagrodzenia strat przez europejczyków poniesionych, i wysokość ich ustanowiła na 2 milijony funtów szter., to wypłata dokonywa się nader słabo. Ledwo jednak kraj uspakajać się zaczął, rozwinęło się znów gwałtowne powstanie w Sudanie egipskim. W czasie jeszcze powstania Arabiego zjawił się w Sudanie fałszywy prorok (Mahdi) Mohammed Achmed, który zyskał licznych stronników, i w styczniu 1883 zajął stolicę Kordofanu El-Obeid. We wrześniu na odzyskanie tego miasta posunęła się 11,000-czna armija egipska pod dowództwem gen. Hicks-paszy i w pobliżu tego miasta została otoczoną przez zastępy Mahdiego liczące do 100,000 ludzi. Wojsko egipskie, wyczerpane trudami i brakiem wody, po trzydniowéj walce 3—5 list. 1883 uległo przemocy. Wszyscy oficerowie europejscy ponieśli śmierć, głowy ich zatknięto nad bramami El-Obeid. Niewielu tylko Egipcyan pozostało przy życiu. Współcześnie wojska egipskie, które z Suakim przywrócić chciały komunikacyę z Berberem, pobite zostały przez Beduinów. Egipcyanie opuścili ostatecznie wszystkie stanowiska w Sudanie z wyjątkiem Chartum, Suakim i kilku innych miejsc nad morzem Czerwoném. Generał Gordon, dawniejszy gubernator Sudanu, który umiał zjednać sobie przychylność

mieszkańców, wysłany został przed rząd angielski z misyą pokojową, układy jego z powstańcami wszakże do rezultatu żadnego nie doprowadziły, otoczony przez wojska powstańcze, pozostaje w Suakim w położeniu nader krytyczném. Położenie rzeczy w Sudanie stanowi dla Anglii dotkliwą klęskę jéj polityki w E.

Elektryczna łódź ob. akumulatory.

Elektryczne koleje stanowią zastosowanie zasady przenoszenia siły przy pomocy machin magneto-elektrycznych (ob. magneto i dynamo-elektryczne maszyny). Jedna taka maszyna działa tu jako generator elektryczności, zamienia pracę motora parowego w prądy elektryczne i przesyła je po drutach drugiéj podobnéj maszynie, która działa jako maszyna robocza, t. j. prądy te przaobraża znów w pracę, wywołuje ruch. Otóż w E. k. druga ta maszyna na osi swéj opatrzona jest kołami i umieszczona na szynach; obrót więc maszyny wywołuje obrót kół, które tedy toczą się po szynach, a maszyna biedz po nich będzie, nawet wtedy, gdy do niéj uczepimy wagon, byleby prądy były dostatecznie silne. Prąd dopływa po szynach, albo też za pomocą drutów rozprowadzonych wzdłuż drogi; w tym ostatnim razie po drutach toczy się stosowny wózek, połączony drutem z biegnącą maszyną. Pierwszą E. k. urządził Siemens w Berlinie 1879; obecnie są już zaprowadzone w niektórych miejscach na przestrzeniach niewielkich, dochodzących kilku kilometrów. Przenoszenie elektryczności przy E. k. powoduje wprawdzie znaczną stratę siły wyłożonéj, ale ważną ich zaletą jest to, że nie potrzebują one ciężkiéj lokomotywy, jak w kolejach poruszanych parą, biedz więc mogą po pochyłościach znaczniejszych; nadto nie wydają dymu, mogą więc być korzystnie stosowane w tunelach i miastach. Aby wszakże więcéj rozpowszechnić się mogły, wymagają jeszcze znacznych ulepszeń.

Elektryczne światło wciągu ostatnich kilku lat, pod wpływem udoskonalonych metod otrzymywania prądów galwanicznych (ob. magneto i dynamo-elektryczne maszyny) zyskało znaczenie praktyczne i wystąpiło do rywalizacyi z gazem, nad którym w przyszłości niedalekiéj odnieść może zupełne zwycięstwo. Do lamp dawnego systemu (ob. Galwaniczne światło w gł. dziele i Elektryczne światło w supl. I) przybyły lampy zupełnie odmiennego systemu, których wynalazek zawdzięczamy Edisonowi (ob. supl. I). Lampy systemu dawniejszego, ponieważ polegają na zastosowaniu łuku Volty, nazwano *lampami łukowemi*. Różni wynalazcy nadali im urządzenie o wiele lepsze, dążące do zapewnienia jednostajnego światła przy mechanizmie prostszym, aniżeli np. w dawnéj lampie Foucaulta; liczne rodzaje tych lamp polegają na dosyć różnych zasadach i każda prawie przedstawia pewne zalety, tak że zwycięstwo nie przechyla się stanowczo na żadną. Głośniejsze są lampy Reyniera, Westermana, Solignaca, Broughama, Haucka, Brockie'go, Bürgina, Brusha, Serrina, Westona, Abakanowicza, zwłaszcza też tak zwane lampy różnicowe Siemensa i Halskego czyli Hefner-Altenecka, Schuckerta, Zipernowskiego i w. i. Oddzielny typ stanowią Jabłoczkowa świece elektryczne (ob. w supl. I). Wymienić tu też należy *lampę słoneczną*, któréj światło pochodzi z rozpalonéj do białości, pod wpływem łuku woltaicznego, bryły marmurowéj,—lampa ta więc przypomina poniekąd Drumondowe światło (ob.). Lampy łukowe wydają w ogóle światło nader silne, wyrównywające od 200 do 150,000 świec normalnych, nadają się więc wyłącznie do oświetlania placów i ulic, do mieszkań są zgoła nieodpowiednie. Do tego celu służą właśnie lampy systemu Edisona. Polegają one na téj zasadzie, że cienkie druty metalowe rozżarzają się pod wpływem przebiegającego przez nie prądu galwanicznego. Druty metalowe wszakże stapiają się prędko, Edison tedy wpadł na szczęśliwy pomysł zastąpienia ich włókienkami węglowemi. Gdyby jednak węgiel rozżarzał się na powietrzu, spłonąłby bardzo szybko, trzeba więc włókienka te umieszczać w kulach szklanych, szczelnie zamkniętych i pozbawionych powietrza. Skoro przez włókienko takie przepuścimy prąd, otrzymujemy światło, którego natężenie łatwo zmieniać można, tak iż może ono być nawet słabszém, aniżeli płomień gazowy. W obieg jednego prądu daje się wtrącić mnóstwo lampek, które rozmieścić można w różnych punktach mieszkania, jedna maszyna dynamo-elektryczna może obsługiwać ich tysiące. Lampy takie, ponieważ wydają światło przez rozżarzenie, nazywamy *żarzącemi* (*żarowemi*, *jarzącemi*). Można im nadawać postać lamp stołowych lub zawieszać w żyrandolach; nie grożą niebezpieczeństwem pożaru, światło bowiem otoczone jest szczelnie kulą szklanną, a gdy kula ulegnie stłuczeniu, powietrze wpada, węgielek spala się natychmiast i światło gaśnie. Węgielki wyrabiają się z włókienek bambusowych, z papieru, ze sznurków konopnych i t. p.; w lampach Edisona zwinięte są w podkowę; nieco zmienione urządzenie przedstawiają lampy Maxime'a, w których węgielki mają postać głoski M, inaczéj znów skręcone są u Lane-Fox'a, u Böhma i i.—Co do ceny, lampy żarzące wypadają dotąd nieco drożéj niż gaz, cena ich wszakże staje się tém niższą, im na większą skalę oświetlenie jest zaprowadzone; światło łukowe już teraz jest tańsze od gazowego.

Emerson (Ralf Waldo), filozof płn. amer., † 1882 w Concord (Massachusetts).

Erk (Ludwik), nauczyciel muzyki, † 1883 w Berlinie.

Erlicki (Alfons), lekarz, syn autora dzieła „*O szkołach rolniczych w król. polskiém*,“ († 1883) ur. 1846 w Warszawie, gdzie kształcił się w gimn. realném i Szkole Głównéj. W r. 1877 przeniósł się do Petersburga, gdzie oddał się badaniu chorób nerwowych i od 1882 jest docentem w akademii lekarskiéj tamże. Ogłosił: „*Kilka uwag o prawie przyrody*“, (1876) „*Zmiany w rdzeniu kręgowym amputowanych psów*“ (1870), „*O budowie pnia nerwu słuchowego*“ (1882) i i.

Escher (Jan Henryk Alfred), mąż stanu szwajc., † 1882 w Zurichu.

Estreicher (Karol), ogłosił jeszcze: „*Wawrzyniec Putt kamer*“; „*Przechadzka po biblijotece jagiellońskiéj*“ (1882); „*Tomasz Kajetan Węgierski*“ (1883).

Estrup (Jakób Brönnum Scavenius), mąż stanu duński, ur. 1825, jako właściciel znacznego majątku zajmował się gospodarstwem. W 1856 wybrany został do sejmu, ale z powodu słabości musiał się usunąć, tak że działalność jego polityczna datuje dopiero od 1864. Od 1865—1869 był ministrem spraw wewn., a od r. 1875 stoi na czele gabinetu, pomimo ciągłego oporu Folkethingu (ob Danija).

Etienne (Michał), publicysta niemiecki, † 1879 w Wiedniu.

Eulenburg (Fryderyk Albert hr.), † 1881 w Schönebergu pod Berlinem. E. (Botho, hr.) złożył w r. 1881 tekę spraw wewn., nie mogąc bezględnie ustępować żądaniom Bismarcka. Został nadprezydentem prowincyi Hessen-Nassau.

F.

Fadiejew (Rościsław), pisarz rossyjski, † 1884 w Odessie.

Fahne (Antoni), historyk niem., † 1883.

Falb (Rudolf), przyrodnik, ur. 1838 w Obdach w Styryi, studyował matematykę i astronomiję i w 1868 założył popularne pismo astronomiczne „*Sirius*“. Zyskał rozgłos teoryą trzęsień ziemi, opartą na przypuszczeniu, że płynna lawa wewnątrz ziemi ulega podobnym ruchom pod wpływem przyciągania słońca i księżyca, co ocean; przepowiednie jego trzęsień po części się sprawdzały, lecz teorya nie znalazła ogólnego uznania. Wyłożył ją w dziełach: „*Grundzüge zur Theorie der Erdbeben und Vulkanausbrüche*“ (Graz 1871), „*Von den Umwälzungen im Weltall*“ (1881).

Falk (Adalbert), wskutek zbliżenia się Bismarka do stronnictwa katolickiego złożył tekę oświaty w lipcu 1879.

Falke (Ernest Ludwik), weterynarz, † 1880 r. w Jena.

Fanfani (Piotr), filolog włoski, † 1879.

Fankidejski (Jakób, ksiądz), ur. 1843, † 1883 w Pelplinie w Prusiech zachodnich, skrzętny badacz dziejów Prus królewskich, ogłosił: „*Utracone kościoły w dawnéj dyecezyi chełmińskiéj*“, i „*Miejsca cudami słynące w dawnéj dyecezyi chełmińskiéj*“. W „Słowniku geograficznym polskim“ zamieścił znaczną liczbę monografij miejscowości zachodnio — i wschodniopruskich.

Faulmann (Karol), pisarz niem., ur. 1835 r. w Halli, był zecerem, wykształcił się w językach wschodnich i stenografii, pracował w drukarni cesarskiéj w Wiedniu i przygotował nowe czcionki stenograficzne. Wynalazł *fonografiję*, stanowiącą nowy system stenografi, któréj zasady wyłożył w dziele: „*System der deutschen Stenographie auf phonetischer Grundlage*“ (1879). Oprócz licznych innych prac stenograficznych, ogłosił: *Illustrirte Geschichte der Schrift aller Völker der Erde*“ (1879) i „*Illustrirte Kulturgeschichte* (1880—82).

Favre (Julijusz Klaudyusz Gabryjel), mąż stanu franc., † 1880 w Paryżu.

Feldmann (Leopold), komedyjopisarz niem., † 1882 w Wiedniu.

Ferry (Julijusz), przyjął 1870 r. w gabinecie Waddingtona tekę oświaty i rozwinął silną działalność w celu oswobodzenia szkoły od wpływu duchowieństwa, a po usunięciu się Freycineta objął znowu wydział oświaty w styczniu 1882 i opuścił go z upadkiem ministeryum 29 lipca. W lutym 1883 stanął znów na czele gabinetu złożonego z gambettystów, w którym objął wydział oświaty. Umiał się utrzymać mimo licznych trudności, a gdy w listopadzie t. r. Challemel-Lacour opuścił ministerstwo spraw zagr., F. objął tę tekę, a wydział oświaty ustąpił Fallière-s'owi.

Fibich (Zdeńko), kompozytor czeski, ur. 1850 w Seborzycach, kształcił się w Wiedniu, Pradze i Lipsku, i już w 14 roku życia skomponował symfoniję na orkiestrę. Po krótkim pobycie w Wilnie wrócił do Pragi i od 1876 jest drugim kapelmistrzem w teatrze narodowym. Ogłosił symfonije: „*Otello*“, „*Zabój i Sławój*“, „*Toman i nimfa*“, operę „*Blanik*“ i i.

Fichte (Emanuel Herman), filozof, † 1879 r w Sztutgarcie.

Ficker (Adolf), statystyk, † 1880 w Wiedniu.

Figueras (Stanisław), dawny prezydent rzeczypospolitéj hiszpańskiéj, † 1882 w Madrycie.

Figuier (Julija), powieściopisarka franc., † 1879 r.

Fijałkowski (Antoni), arcybiskup mohilewski, † 1883 w Petersburgu.

Flaubert (Gustaw) powieściopisarz franc.), † 1880 w posiadłości swéj Croisset pod Rouen.

Flotow (Fryderyk), kompozytor niem., † 1883 w Darmsztadzie.

Fegiel (Longin), lekarz, urodz. w Błudnikach w obwodzie stanisławowskim w Galicyi, nauki gimnazyalne kończył we Lwowie, za udział w wypadkach 1863 był przez rok więziony, następnie studyował medycynę w Krakowie. W 1873 osiadł we Lwowie, gdzie od r. 1878 wykłada medycynę sądową dla słuchaczy wydziału prawnego. Oprócz wielu rozpraw ogłosił: „*Podręcznik medycyny sądowéj*“ (Lwów, 1883) i „*Kazuistyka rzadkich wypadków chorobnych*“ (Krak. 1878).

Forster (Karol), pisarz polski, † 1879 w Berlinie.

Förster (Henryk), biskup wrocławski, † 1881.

Fortlage (Karol), filozof, † 1881 w Jena.

Fosforescencyja. Wyrób sztucznych fosforów, czyli ciał świecących w ciemności, stał się w ostatnich czasach przedmiotem fabrykacyi,—metody otrzymywania takich ciał podali Forster, Seelhorst, Becquerel i Thomson; są to po większéj części związki baru, strontu i wapnia z siarką. Po sproszkowaniu i pomięszaniu z werniksem materyały takie mogą być używane jako farby, służące do pokrywania rozmaitych przedmiotów, jak np. pudełek do zapałek, tarcz zegarów i t. d. Co do wyjaśnienia tego zjawiska ob. Enc. (t. 4.) Najsłynniejsze są farby świecące Balmaina, światło pochłonięte przez nie we dnie wystarcza do nadania im własności świecenia przez całą noc. Proponowano zastosowanie ich do celów praktycznych, np. do powlekania okrętów, coby mogło uchronić od częstych wypadków spotykania się statków na morzu. Wogóle wszakże światło to jest zbyt słabe, by istotne korzyści z niego osiągać się dały.—Co do F. ciał organicznych, martwych, jak n p. gnijących drzew lub ryb, albo żywych, jak robaczka świętojańskiego lub różnych zwierząt morskich, powodujących tak zwane świecenie morza, to je wyjaśnił w ostatnich czasach Radziszewski (ob. Supl. I.). Wykazał on najpierw na lofinie, a potém na innych substancyach, że świecą one bardzo żywo, gdy utleniają się zwolna przy oddziaływaniu alkaliczném; utlenianie to zachodzi pod wpływem rozwijającego się w takich warunkach ozonu. Świecenie zwierząt żyjących tłomaczy się tém, że wydzielają one substancyje ulegające podobnemu powolnemu utlenianiu.

Fotofon, przyrząd wynaleziony przez Bella 1880, służący do przenoszenia głosu przy pomocy promieni światła. Polega on na własnościach elektrycznych selenu, który jest złym przewodnikiem elektryczności, a oświetlony przeprowadza ją o wiele lepiej. Otóż Bell stosownie przygotowaną komórkę selenową wtrąca w obieg prądu, z którym połączony jest telefon; gdy komórka oświetlaną jest w sposób przerywany, w czasach szybko po sobie następujących, to natężenie prądu, wskutek zmiany przewodnictwa selenu, ulega też szybkim zmianom, co w dalszym ciągu wpływa na siłę magnesu w telefonie i wywołuje ruchy tafelki telefonowej. Jeżeli np. promień światła w ciągu sekundy ulega 500-krotnemu przerywaniu, to tafelka ulega tyluż drganiom i wydaje ton odpowiedni. Dla przysyłania głosu Bell i Tainter używają zwierciadełka, od którego odbite promienie słoneczne (lub elektryczne i t. p.) padają na komórkę selenową; osoba mówiąca zwraca swój głos ku tylnej stronie zwierciadełka, które w skutek tego przechodzi w drgania, a zależnie od tego promienie światła ulegają drżeniu, oświetlają więc selen w sposób przerywany, a w telefonie umieszczonym na drugiej stacyi odtwarza się głos, który wywołał drżenie zwierciadełka. Przy dalszych badaniach poznał nawet Bell, że selen i prąd elektryczny są tu zbyteczne. Jeżeli mianowicie promienie światła, odbite od drgającego zwierciadełka padają na tafelkę ebonitu, czyli gumy stwardniałéj, tafelka ta przechodzi w drgania, i jeżeli jest trzymaną przy uchu wydaje ton. Podobną własność oprócz ebonitu posiada i wiele innych ciał. Zwierciadło nie stanowi tu istoty rzeczy, idzie tylko o to, aby promień na cienką tafelkę jakiegokolwiek ciała padał w sposób przerywany, np. przez otworki umieszczone na brzegach szybko obracającéj się tafelki. Wysokość tonu odpowiada szybkości, z jaką światło ulega przerywaniu. Przyrząd taki, zastosowany do przesyłania głosu ludzkiego, urządził Mercadier pod nazwą *radiofonu*; ponieważ zaś działanie to najsilniej wywierają promienie czerwone i pozaczerwone, czyli cieplikowe promienie widma dla tego przyrząd ten nazwano téż *termofonem*, gdy dla pierwotnego przyrządu Bella zachowuje się nazwę *fotofonu*, na selen bowiem najsilniéj działają promienie świetlne. Czy F. nabierze praktycznego znaczenia, przyszłość dopiero nauczyć może.

Francya. Wybory październikowe 1877 r. i wytworzone przez nie ministeryum republikańskie Dufaure'a znamionują stanowcze zwycięztwo rzeczypospolitéj nad stronnictwami monarchicznemi, a wystawa 1878 wykazała znakomity rozwój F. na polu przemysłu. W początkach 1879 nastąpiły wybory uzupełniające do senatu w miejsce trzeciéj części członków losem usuniętych, i one wypadły w duchu stanowczo republikańskim. Mając zapewnioną większość w obu izbach, republikanie wystąpili śmieléj, podjęli myśl oddania pod sąd członków poprzédnich, antykonstytucyjnych ministeryów, czém byłby dotknięty i Mac Mahon, i zażądali usunięcia od dowództwa generałów, mających przekonania bonapartystowskie, jak Douai i Bourbaki. W obec tych żądań, Mac Mahon, złamany już od 1877, nie uważał za możliwe dalsze sprawowanie prezydentury i podał się do dymisyi w końcu stycznia 1879. Obie izby, zebrane natychmiast w kongres, przystąpiły do wyboru prezydenta; 563 głosami przeciw 99, które padły na Chanzego, wybrany

został Grévy, przywódca republikanów umiarkowanych, dotychczasowy prezydent izby deputowanych. Na to ostatnie stanowisko obrany został Gambetta, gdy prezydentem senatu już od 15 stycznia był również republikanin Martel. Dufaure, przewidując teraz silne dążności antyklerykalne izby, usunął się, a Grévy polecił utworzenie nowego gabinetu Waddingtonowi, który objął tekę spraw zagr.; Freycinet — roboty publiczne i Ferry — oświata byli wybitniejszymi członkami tego gabinetu. Nowy rząd rozpoczął działalność swoję od amnestyi dla skazanych za udział w komunie; uchwalono przeniesienie izb z Wersalu do Paryża od listopada 1879. Silną burzę wywołało nowe prawo Ferrego, usuwające lub ograniczające udział duchowieństwa w nauczaniu publiczném. Podnieciło to intrygi stronnictw monarchicznych, a gdy przez śmierć księcia cesarskiego, syna Napoleona III, partya bonapartystowska została niemal zniweczoną, tém wyraźniéj na widownię wystąpili ks. Chambord i Orleaniści. I w łonie republikanów zgody zupełnéj nie było, unija republikańska, na czele któréj stali Gambetta i Brisson, domagała się oczyszczenia stanu sędziowskiego od żywiołów monarchicznych radykaliści, których przywódcą był Clémenceau, żądali amnestyi powszechnéj, od któréj prawo poprzednie wyłączyło 880 komunardów. Zatarg, te skłoniły Waddingtona do usunięcia się 21 grudnia 1879. W skład nowego gabinetu pod prezydencyą Freycineta, który objął sprawy zagr., weszli Lepére — sprawy wewn., Jauréguiberry — marynarka, Ferry — oświata, Tirard — handel, Cochery — poczta, Cazot — sprawiedliwość, Farre — wojna, Magnin — skarb, Varroy — roboty publiczne. Pod wpływem Gambetty przeszło nakoniec prawo o zupełnéj amnestyi w Czerwcu 1880, poprzednio zaś, w marcu, uchwalone zostało prawo znoszące kongregacye nieupoważnione, a w szczególności jezuitów. 14 lipca urządzono w Paryżu obchód uroczysty, mający uświęcić tryumf republiki, przy czém rząd umiał okazać staranie swe o wojsko i marynarkę. Gdy gambetyści domagali się bezwzględnego przeprowadzenia praw marcowych przeciw zakonom, Freycinet we wrześniu ustąpił; nowy gabinet utworzył się pod Ferrym, a wydział spraw zagr. objął Barthélemy Saint-Hilaire; miał on być rękojmią pokojowych dążności rządu, który czynności swe rozpoczął od zamknięcia klasztorów, przyczém urzędnicy nieraz napotykali opór; wywołało to po otwarciu izby ze strony rojalistowsko-klerykalnéj taką wrzawę, że kilku deputowanych przemocą zostało z sali posiedzeń wydalonych i osadzonych w więzieniu izby. Na pierwsze zaraz posiedzenia wziętą została pod obrady w izbie deputowanych sprawa oczyszczenia magistratury od żywiołów nieprzychylnych rzeczypospolitéj, prawo nieusuwalności sędziów zostało na rok zawieszone, a nieusuwalność prezydenta sądu apelacyjnego stanowczo zniesioną. Następnie przeszło prawo o nauczaniu elementarném, wprowadzające przymus szkolny dla dzieci od 6 do 13 roku życia i pozostawiające wykład religii uznaniu i staraniu samych rodziców. Oba te jednak prawa napotkały opór w senacie. Na rok 1881 prezesem izby obrany został Gambetta, a najważniejszą sprawą, która pod obrady przyszła była kwestya głosowania z list, wniesiona przez byłego ministra Bardoux, a gorąco popierana przez Gambettę. Sposób ten wyborów polega na tém, że nie dokonywają się one okręgami, ale całymi departamentami, t. j. każdy wyborca oddaje listę z tylu nazwiskami, ilu deputowanych przypada na cały departament. Metoda ta wyborów usuwa oddziaływanie wpływów lokalnych, pozwala silniéj rozwinąć agitacyę stronnictw, a przywódca stronnictwa, wybrany w licznych departamentach, łatwo jako dyktator wystąpić może. Dla tego właśnie dążył do głosowania z list Gambetta, chcąc się wyemancypować od dotychczasowego swego okręgu wyborczego w Belleville, gdzie przeciw niemu wystąpili radykaliści, odkąd się zwrócił do polityki oportunistycznéj. Prawo to przeszło w izbie, a Gambetta w podróży podjętéj potém do Cahors występował już jako dyktator; to wszakże właśnie zraziło senat, który téż projekt ten odrzucił. W sprawach zagranicznych uwaga rządu zwróconą była głównie do rozwoju potęgi kolonijalnéj: w r. 1880 przyłączone zostały do F. wyspy Towarzyskie czyli Tahiti, w r. 1881 wyspy Mangareva na Oceanie Południowym; dla powiększenia kolonii Kochinchiny postanowiono zająć prowincyę anamitańską Tonkin (ob.), a napady rozbójnicze plemienia tunetańskiego Krumir na granicy Algieryi spowodowały wyprawę do Tunisu (ob.) w maju 1881, która, rychło ukończona, oddała Tunis zupełnie pod przewagę F. W lipcu jednak wybuchły tam zaburzenia, które wymagały nowéj wyprawy wojennéj. Tymczasem w sierpniu miały miejsce wybory do izby deputowanych, które wypadły na korzyść republiki postępowéj; monarchiści zyskali tylko 88, radykalni czyli intrasygenci 47 głosów. Interpelacya w sprawie tunetańskiéj spowodowała upadek gabinetu zaraz po otwarciu izby, w list. 1881. Teraz sam Gambetta stanął na czele gabinetu, który z góry przychylna mu prasa nazwała „*grand ministère*“, ale który zgoła szumnym tym zapowiedziom nie odpowiedział. Do wybitniejszych członków jego należał minister oświaty, Paweł Bert, znany z ateizmu i nienawiści kościoła. Sprawy wewn. objął Waldeck-Rousseau, bardzo młody deputowany. Projekta Gambetty rewizyi konstytucyi, głosowania z list, oraz polityka zagraniczna, mająca cechy awanturniczości, wszystko to odstręczało od niego większość, tak dalece, że już po 10 tygodniach ministeryjum podało się do dymissyi, 26 stycznia 1882. Nowe ministeryum Freycineta, wskład którego weszli Say — finanse i Ferry — oświata, odłożywszy na czas późniejszy rewizyę konstytucyi, zamierzyło rozwinąć autonomiję prowincyonalną, a w sprawie egipskiéj, wbrew zamiarom Gambetty, połączyć się z ostrożną polityką angielską. Przymus szkolny został przeprowadzony w senacie w marcu, a w izbie przeszło kilka innych

projektów antyklerykalnych, mimo oporu ministrów, którzy tedy dostatecznéj siły w izbie nie mieli, a gdy rozwój wypadków w Egipcie skłonił Freycineta do czynniejszego udziału, izba odmówiła żądanego na ten cel kredytu w lipcu 1882, wskutek czego gabinet podał się do dymissyi; po wielu dopiero trudach złożył się nowy gabinet Duclerc'a, przeważnie z gambetystów. Uwaga zwrócona była jednak głównie na sprawy kolonijalne w Tonkinie (ob.), Madagaskarze (ob.) w Tunisie, z którym zawarty został traktat w lip. 1882, znaczący niemal aneksyę. Na dalszy rozwój wypadków we F. wywarła wpływ niespodziana śmierć Gambetty (ob.) 31 grud. 1882. Ośmieleni tém bonapartyści i orleaniści wichrzyć zaczęli, postawiono projekt wydalenia członków rodzin monarchicznych z F., co znów wywołało zmianę gabinetu, na czele którego stanął teraz Fallières w styczniu 1883, ale ustąpił już w miesiąc późniéj. Trwalszym dopiero okazał się gabinet Ferrego, który pierwotnie objął wydział oświaty, a po usunięciu się w listop. Chalemel-Lacoura, tekę spraw zagranicznych., oświatę zaś ustąpił Fallières'owi. Inne wydziały zajęli: Waldeck-Rousseau sprawy wew., Martin Feuillé sprawiedliwość, Tirard skarb, Thibaudin, następnie Campenon — wojna, Méline rolnictwo, Hérisson handel, Cochery poczta, Raynal roboty publ., Brun marynarka. Książętom orleańskim pozostawiono tytuły wojskowe, ale odebrano stanowiska. W sprawie reformy sądownictwa uchwalono zawieszenie nieusuwalności sędziów na 3 miesiące, co pozwoliło rządowi przeprowadzić zmianę osób. Niemniejsze powodzenie osiągnął gabinet w sprawie tonkińskiéj. Po zajęciu stolicy Hue, F. zawarła traktat w sierp. 1883, którym Anam przyjął protektorjat francuzki, na protesty i groźby Chin uwagi nie zwrócono. Natomiast niemiłym wypadkiem dla rządu i dla samego Grévego było zajście z królem hiszpańskim (ob. Alfons XII). Ministeryjum Ferry kieruje szczęśliwie sprawami wewnętrznemi, nie będąc narażone na spory z izbą, a niepomyślny dla Anglii w 1884 r. obrót spraw w Egipcie (ob.) pozwala wnosić, że Francyja tam jeszcze zupełnie wpływu swego nie utraciła.

Franzos (Karol Emil), powieściopisarz niem., słynny ze szkalowania stosunków galicyjskich i polskich w ogólności, ur. 1848 na Podolu, młodość przepędził w Czortkowie, kształcił się w gimnazyum niemieckiém w Czerniowcach, następnie w Grac i Wiedniu, i po podróży po Europie osiadł w tém ostatniém mieście. Kierunek jego prac wybija się już w tytułach: „*Aus Halbasien. Kulturbilder aus Galizien, der Bukowina, Südrussland und Rumänien*" (1876). „*Vom Don zur Donau, neue Bilder aus Halbasien*" (1878). „*Die Juden von Barnow*" (1877) i i.

Frauenstädt (Krystyjan Marcin Julijusz), filozof niem., † 1879 w Berlinie.

Frączkiewicz (Augustyn), matematyk, † w końcu 1883. Po zamianie szkoły głównéj na uniwersytet katedrę swą opuścił.

Fredro (Jan Aleksander, hr.), ogłosił jeszcze komedye: „*Alfons*" (w 2 akt.), „*Ubogi czy bogaty*" (krotochwila w 1 akcie).

Freycinet (Karol Ludwik), po ustąpieniu Waddingtona objął w grudniu 1879 prezesostwo gabinetu i ministerstwo spraw zagranicznych; w skutek usiłowań o zawiązanie układów z Watykanem w przedmiocie wykonywania dekretów przeciw kongregacyom stanowisko swe musiał opuścić we wrześniu 1880. Po upadku Gambetty stanął znowu na czelu rządu 30 stycznia 1882 r. jako minister spraw zagr. Gdy wszakże izba odmówiła kredytu na koszta obrony kanału Suezkiego, podał się do dymisyi 29 lipca 1882. W tymże roku wybrany został do akademii.

Freyer (August), organista, † 1883.

Frida (Emil Bohusław), ob. *Vrchlicki Jarosław*.

Friedrich (Mikołaj), lekarz niem., † 1882 r. w Heidelbergu.

Fries (Bernard), malarz, † 1879 w Monachijum.

Fritzsche (Gustaw), lekarz, ur. w Warszawie ok. 1840 r., medycynę studyjował w Warszawie i Heidelbergu, jako lekarz mieszka w Warszawie. Od r. 1880 redaguje tygodnik „*Medycynę*", w którym pomieścił znaczną liczbę prac. Jest téż bardzo czynny jako popularyzator nauk lekarskich w pismach warszawskich.

Fryderyk Franciszek II, wielki książe meklenburg-szweryński, † 1883; na tron wstąpił po nim najstarszy syn jego, *Fryderyk Franciszek III.*, ur. 1851.

Fryderyk (Wilhelm Karol), książe niderlandzki, † 1881 w Hadze.

Fryxell (Jędrzéj), historyk szwedzki, † 1881 r. w Sztokholmie.

Funke (Otto), fizyjolog, † 1879 w Freibergu.

G.

Gagern (Henryk Wilhelm August), † 1880.

Galasiewicz (Jan, właściwie Galos), artysta dramatyczny i autor sztuk ludowych, ur. 1849 we wsi Przegini Duchownéj w Krakowskiém, uczęszczał do szkół w Krakowie, a w 1869 wstąpił do teatru poznańskiego za dyrekcyi Lecha No-

wakowskiego i pozostawał tam do r. 1875; do 1880 pracował na scenie krakowskiéj, a od tego czasu występuje na scenie warszawskiéj, gdzie jest obecnie głównym przedstawicielem typów ludowych. Utwory jego dramatyczne zalecają się dokładną znajomością ludu i zręcznością sceniczną. Jego „*Czartowska ława*" wystawiona po raz pierwszy w Krakowie 1880, następnie w Warszawie w teatrze Alhambra, gdzie graną była przeszło 60 razy z rzędu, we Lwowie i na innych scenach, doznała wszędzie zupełnego powodzenia. W przekładzie graną była na scenie rusińskiéj we Lwowie. W r. 1882 wystawił na scenie warsz. dramat 4-aktowy „*Wspólne winy*". W *Wędrowcu* drukuje szkice z Krakowskiego p. t. „*Wiejski światek*".

Galicya. Od czasu zaprowadzenia wyborów bezpośrednich do rady państwa środek ciężkości ustawodawstwa przeniósł się do Wiednia,a sejm lwowski zeszedł do roli zupełnie podrzędnej. Pozostawiono mu głównie administracyę funduszów krajowych i budżet galicyjski. Ustała również dawna łączność działania pomiędzy delegacyą i sejmem, a nawet wyrodził się pewien antogonizm pomiędzy temi dwiema reprezentacyami kraju. Z objęciem steru rządu Austryi przez hr. Taafe'go i teki ministerstwa skarbu przez Dunajewskiego (w czerwcu 1880), który już od pierwszej chwili ukazania się w radzie państwa stał się duszą autonomistów i ogólną zwrócił na siebie uwagę jako znakomity ekonomista i jeden z najlepszych mówców parlamentarnych, większość parlamentarna przechodzi na stronę autonomistów, mianowicie też, kiedy Czesi weszli do Rady państwa. Delegacya galicyjska, związana silnym sojuszem z Czechami i reprezentantami innych słowian austryackich, mając w łonie rządu dwóch ministrów rodaków, zajmuje w parlamencie austryackim stanowisko wpływowe i wybitne. D. 1 sierpnia 1880 przybywa cesarz Franciszek Józef do Krakowa, witany oznakami najserdeczniejszego przywiązania. Otoczony strażą honorową obywatelską, zwiedza wszystkie pamiątki wielkiej przeszłości narodowej; zamiast paradom wojskowym, przypatruje się manewrom banderyj utworzonych z ludu na prędce, podziwia dziarskich jeźdźców w kierezyach; na dożynkach i weselu krakowskiem przyjmuje serdeczne powitanie ludu i jego podarki; zwiedza pracownię Matejki. Uderzony wspaniałością budowli na Wawelu i ich profanacyą przez zamienienie na koszary, przyrzeka odrestaurować swoim kosztem komnaty królewskie i zamienić je na rezydencyą swoją czasową. Ztąd cesarz udaje się do Lwowa witany wszędzie po drodze przez zgromadzone tłumy ludności. We Lwowie z równym przyjęty zostaje zapałem i otoczony opieką tylko obywatelską. Pobyt cesarza upamiętnia hr. Dzieduszycki ofiarowaniem na rzecz kraju swego wspaniałego muzeum, które uposaża zapisem trzech wiosek na własność, a adwokat Makowski ofiarowuje 100,000 zł. austr. na rzecz oświaty i cele pomocy naukowej. Odwiedziny te związały węzłem jeszcze ściślejszym ludność Galicyi z monarchą. Dr. Dunajewski, objąwszy tekę ministra skarbu, postanowił przedewszystkiem wyemancypować się z pod przewagi Rotszyldów, którzy zaciążyli nad finansami Austryi. W tym celu udziela koncessyę na założenie banku dla krajów koronnych (*Länderbank*), kapitałem głównie francuzkim, a gubernatorem tegoż banku mianuje hr. Wodzickiego, dotychczasowego marszałka sejmu galicyjskiego. Korzystny skutek tej operacyi objawił się już przy najbliższej pożyczce rządowej, którą zrealizował pod znacznie lepszemi niż wszystkie poprzednie warunkami, i wartość waluty austryackiej podniósł bardzo prędko. Wkrótce Dunajewski zapanował nad sytuacyą w kraju i rząd spoczął w ręku Taaffe-Dunajewski. Następnie Smolka (1881) wybrany zostaje prezydentem rady państwa, którą to godność sprawuje dotąd z wielkim taktem. Mimo tak przyjazne położenie, sejm co roku na parę tygodni zwoływany, zaledwie może zająć się drobniejszemi sprawami administracyjnemi i uchwałami budżetów krajowych. Zyblikiewicz, jeden z najsprężystszych i najzdolniejszych mężów w Galicyi, zostaje marszałkiem sejmu galicyjskiego z inicyatywy samego cesarza po złożeniu tej godności przez Włodz. hr. Dzieduszyckiego (1881 r.). Kraj z ufnością wita go na tem stanowisku, ale i on nie wiele zrobić jest w stanie—tem bardziej, że jako homo novus, nie bardzo jest mile widziany na tej posadzie przez arystokracyę galicyjską. W radzie zaś państwa delegacya, uprawiając wielką politykę państwa, nie umie wyzyskać swego położenia korzystnego dla kraju i obarcza go coraz nowym balastem, co dało powód prof. Zacharjasiewiczowi (1884) do złożenia mandatu. Przeprowadzenie nowego wymiaru podatku gruntowego, podwyższenie opłaty od nafty, nowa ustawa gorzelniana i inne, obciążyły kraj nowemi podatkami a w zamian za to zaledwie tylko bardzo nieznaczne zdołał on uzyskać korzyści. Pewna odrębność dla Galicyi w ustawie o nauczaniu elementarnem, budowa kolei Transwersalnej, udzielenie koncesyi na koleje wicynalne, założenie szkoły weterynaryi we Lwowie, szczupłe dotacye dla niektórych szkół przemysłowych, rzemieślniczych i gospodarczych, oto zdaje się, całe plus. Natomiast najważniejsze sprawy leżą odłogiem, jak: regulacya brzegów rzek, których wylew corocznie klęskę na kraj sprowadza; uporządkowanie kwestyi indemnizacyjnej, przeniesienie zarządów kolei żelaznych galicyjskich z Wiednia do kraju, zaprowadzenie fakultetu medycznego na uniwersytecie lwowskim, zniesienie stempla dziennikarskiego. Dzięki stronnictwu konserwatywnemu w sejmie dotąd nie przeprowadzono jeszcze połączenia gminy dominikalnej z włościańską i nie zorganizowano gmin zbiorowych. Szczupłe bardzo są rezultaty pracy władz autonomicznych i te ograniczają się głównie do organizacyi i pomnożenia szkół ludowych, rzemieślniczych, przemysłowych i rolniczych. Na 847,265 dzieci w r. 1880 obowiązanych przymusowo uczęszczać do szkoły, zapisano zaledwie 384,921 do 3034 szkół początkowych,

w których wykładało 5119 nauczycieli i nauczycielek. Szkół początkowych z wykładem w języku polskim (1880) było 1158, a z wykładem ruskim 1645. Niemałą klęskę sprowadził, przeważnie na ludność włościańską, od kilku lat już przewidywany upadek banku włościańskiego, którego statut stanowi istne curiosum z czasów austr. Bürgerministerium. Instytucya wielkiej doniosłości, zakład drohowyzki fundacyi hr. Skarbka, mający za cel kształcenie 600 sierot na pożytecznych rzemieślników i zaopatrzenie 400 starców, z przyczyny złej administracyi bardzo mało dotąd pożytku przynosi krajowi. Partya stańczykowska tamuje wszelki śmielszy ruch postępowy. Stronnictwo zaś postępowe, choć liczebnie silne, zamało ma ludzi zdolnych, którzyby mogli wziąść ster w swoje ręce. Waśń narodowościową podtrzymują różne okoliczności. Nakoniec liczna ludność żydowska składa się głównie ze starowierców, a chociaż istnieją przepisy co do przymusowego nauczania, niema ich komu wykonywać, a chedery, jak dawniej, szerzą ciągle przesądy i ciemnotę, postępowi zaś żydzi narażają się od swych współwyznawców na prześladowanie za to, że chcą im bielmo zdjąć z oczu. Założona staraniem I. J. Kraszewskiego *Macierz polska* rozwija swą działalność wydawniczą i szerzy oświatę między ludem, w czem jej dopomagają liczne stowarzyszenia oświaty ludowej. W tymże samym duchu działa żydowskie stowarzyszenie *Agudas Achim* pomiędzy ludnością izraelską. W Krakowie otwarte *muzeum narodowe* gromadzi ciągle zabytki sztuki i pamiątek historyczno-norodowych. Akademija umiejętności z mrówczą pracowitością gromadzi materyały do skarbnicy wiedzy. Zjazd literatów i dziennikarzy (1883) odbyty w Krakowie dał inicyatywę do związku literackiego i zabezpieczenia praw autorskich. Namiestnikiem Galicyi, po ustąpieniu Alfreda hr. Potockiego, mianowany został (1883) Filip Zaleski, syn Wacława z Oleska, niegdyś także namiestnika Galicyi w pamiętnym r. 1848. *Ludność* Galicyi według spisu z r. 1880 wynosi: płci męzkiej 2.920.816, żeńskiej 3.021.138 czyli razem 5.951 954, przeciętnie na jeden kil. kwad. 79 mieszkańców. Stypendyów różnych fundacyj dla uczniów (1883) było 725, prócz tego jeszcze kilkanaś ie fundacyj nie weszło w życie. W 17 kasach oszczędności z d. 1 stycznia 1883 znajdowało się ogółem 85.095.675 zł. austr. Towarzystw gospodarczych, zarobkowych i kas zaliczkowych z dniem 1 stycznia 1883 było w Galicyi czynnych 145, które miały członków 82,023. Udziały ich wynosiły 3.704.428 zł. austryac.— fundusz rezerwowy wszystkich wynosił 896 190 zł. austr. a ogólny w ciągu r. 1882 ruch kasowy 55.831.175 złotych austryackich. Najpoważniejsza instytucya finansowa, krakowskie stow. wzajemnych ubezpieczeń, według sprawozdania z d 31 marca 1883 posiada fundusz rezerwowy w dziale ubezpieczeń od ognia 1.567.465, od gradu 203.066 zł., fundusz zaś gwarancyjny w dziale ubezpieczeń życiowych wynosił 1.522.180 zł.

Gambetta (Leon) obrany został w r. 1879 prezesem izby deputowanych, a przyjąwszy politykę umiarkowaną, jak ją nazwano oportunistyczną, umiał utrzymywać się w obec licznych trudności i stał się głową wszystkich stronnictw republikańskich tak dalece, że od niego zależał los ministrów, którym organ jego *République française* wskazówki postępowania dawał. Dla silniejszego jeszcze ustalenia stanowiska swego zapragnął przeprowadzić głosowanie z list (ob. Francyja), ale gdy w podróży do miejsca swego rodzinnego w Cahors, w maju 1880, występował niemal jako tryumfator, senat udzielił mu napomnienie, odrzucając żądaną przez niego metodę wyborów, a na zgromadzeniu wyborczém w radykalnym okręgu Belleville przyjęty został świstem i krzykiem, jako odstępca. Gdy wszakże wybory wydały silną większość republikańską, G. przyjął 14 stycz. 1882 prezesostwo gabinetu, który jednak zdołał się utrzymać tylko przez 10 tygodni (ob. Francyja). Na stanowisko prezesa izby wrócić już nie mógł, zajęte bowiem było przez Brissona, obrany jednak został przewodniczącym komisyi wojennéj. W końcu listop. zachorował w willi swéj d'Avray pod Sèvres. Choroba ta była następstwem strzału z rewolweru,—okoliczność ta pozostała zagadkową, a według pogłosek, G. chcąc przeszkodzić samobójstwu pewnéj damy, przypadkowo ranił się w rękę. Okazało się, że G. od wielu lat miał stosunki z panią Leoniją Léon, któréj po śmierci jéj męża zaślubić nie chciał, a młody człowiek, którego pod nazwiskiem Massabie wychowywał w Lipsku i Dreźnie, był synem jego i pani Léon. Do rany przyłączyły się inne choroby i G. † 31 grudnia 1882. Śmierć ta, niemal niespodziana, wywarła niesłychane wrażenie; zapomniano o ostatnich jego niepowodzeniach pamiętano tylko o działalności jego patryotycznéj w czasie wojny z Niemcami i o usługach, jakie położył koło utrwalenia rzeczypospolitéj. Pogrzeb jego 6 stycz. 1883 odbył się kosztem państwa z pałacu Bourbon (gdzie się mieści izba deputowanych) na cmentarze Père Lachaise, zkąd na żądanie ojca zwłoki przewiezione zostały do Nicei.

Garaszanin (Milutin), mąż stanu serbski, syn Elijasza G. (ob.), kształcił się w szkole wojskowéj w St. Cyr, po powrocie do kraju zajmował się naukami społecznemi. W 1874 wybrany do skupczyny, odznaczył się wymową i zręcznością polityczną i stanął na czele opozycyi przeciw Risticzowi. W r. 1876 jako major artyleryi walczył przeciw Turcyi i był ciężko ranny, w 1880 został min. spraw wewn. w gabinecie Piroczanaca.

Garfield (James Abraham), prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnéj, ur. 1831 w hrabstwie Cuyahoga, otrzymał wychowanie bardzo skromne, był woźnicą, potém przewoźnikiem na kanale Ohio. W 1849 wstąpił do szkoły publicznéj, a w r. 1850 już był nauczycielem. W r. 1854—56 kształcił się w William's College. Potém był nauczycielem języków w instytucie w Hiram i adwo-

katem; podczas wojny domowéj był pułkownikiem i doszedł stopnia generał-majora. W 1862 wybrany został w Ohio do kongresu i stał się przywódzcą stronnictwa republikańskiego. W czerwcu 1880 ogłoszony został jako kandydat tego stronnictwa na prezydenta i przeszedł na wyborach w grudniu 1880, a 4 marca 1881 objął urzędowanie. Dążnością jego było pogodzenie ras, zaprowadzenie ładu w finansach, a przedewszystkiém usunięcie nadużyć urzędników. To spowodowało jego zgubę,—bo 9 lipca 1881 na stacyi w Waszyngtonie został śmiertelnie raniony z pistoletu i † 19 września t. r. Morderca nazwiskiem Guiteau popełnił zbrodnię z zemsty, że G. odmówił mu posady konsula,—Guiteau, po długim procesie skazany na śmierć, został powieszony dopiero w czerwcu 1882. Śmierć G. wywołała powszechną żałobę, zjednał sobie bowiem przywiązanie narodu. Suskrypcyja publiczna na rzecz żony i dzieci wydała w krótkim czasie 350,000 dolarów.

Garibaldi (Józef), † 1882 na Caprerze. Izba uchwaliła żałobę dwumiesięczną, pogrzeb odbył się kosztem państwa.

Garnier (Józef), ekonomista, † 1881 w Paryżu.

Gazy. Dalsze doświadczenia nad skraplaniem gazów przeprowadzili bardzo szczęśliwie profesorowie uniwersytetu krakowskiego, Wróblewski i Olszewski 1883—84, pracujący z początku razem, następnie oddzielnie. Używali oni metod Cailleteta, ale poddawali ciśnieniu gazy zawarte w rurach szklannych, tak że mogli istotnie dostrzedz gazy skroplone, gdy poprzednio używano do tego celu rur metalowych. Uczeni ci mogli tedy poznać bliżej własności skroplonych gazów i określić warunki ich skraplania. Badania te dotąd ukończone nie zostały.

Geefs (Wilhelm), rzeźbiarz, † 1883 w Brukselli.

Geissler (Henryk), mechanik, ur. 1814 w Igelshieb (Meiningen), † 1879 w Bonn; zasób technicznych wiadomości rozwinął w różnych uniwersytetach niem., przez 8 lat przebywał w Holandyi, a od r. 1854 rozwinął swą działalność w Bonn pod kierunkiem Plückera. Przyrządy jego fizyczne zasłynęły daleko, zwłaszcza termometry i barometry normalne. Wyroby jego ze szkła (ob. Geisslera rury) przyczyniły się do rozwoju nauki o elektryczności i powiodły do wynalazku pompy powietrznéj t. z. rtęciowéj, za pomocą któréj otrzymać można niemal zupełną próżnię.

Gendron (August), malarz franc., † 1881 w Paryżu.

Gepner (Bolesław), okulista, ur. 1835 w Warszawie, gdzie kończył gimnazyjum, medycynę studjował w Petersburgu, w latach 1865—7 pracował w klinice okulistycznéj Graefego w Berlinie. W r. 1882 był wiceprezesem tow. lekarskiego, od r. 1878 jest lekarzem instytutu oftalm. warszaw. Oprócz rozpraw przełożył Dondersa „*Anomalije refrakcyi i akomodacyi*“ (1876).

Geppert (Karol Edward), filolog, † 1881 w Berlinie.

Gherardi del Testa (Tomasz), komedyjopisarz włoski, † 1881 w Rzymie.

Giacometti (Paweł), pisarz dramatyczny włoski, † 1882 w Rzymie.

Giebel (Chr. Adolf Andrzej), zoolog, † 1881 w Halli.

Giers (N.), mąż stanu rossyjski, urodzony około 1820, rozpoczął służbę jako sekretarz konsulątu w Jassach, następnie był konsulem generalnym w Bukareszcie, sekretarzem poselstwa w Konstantynopolu, posłem w Teheranie, Bernie, od 1872 w Sztokholmie. Po śmierci towarzysza ministra spraw zagr. Westmanna 1875 zajął to stanowisko przy boku księcia Gorczakowa, z którego siostrzenicą księżniczką Kantakuzenos się ożenił. W kwietniu 1882 został ministrem spraw zagr. i na tém stanowisku nadaje polityce rossyjskiéj kierunek pokojowy.

Gintowt (Aleksander Kazimierz), arcybiskup metropolita mohylewski, ur. 1821 we wsi Wojszkanach w gub. kowieńskiej, nauki gimnazyalne pobierał w Kiejdanach, następnie 1839—1845 kształcił się w seminaryjum wileńskiém, a wyświęcony na księdza został wikaryuszem wiłkomirskim i w miejscowej szkole powiatowej pełnił obowiązki prefekta; w r. 1849 otrzymał probostwo w Janiszkach, w r. 1855 przeniesiony został do Grodna, gdzie jako dziekan i archidyjakon białostocki przebywał do r. 1872. W tym czasie, wyświęcony w Petersburgu na biskupa helenopolitańskiego, objął zarząd dyjecezyi płockiej, skąd dla pełnienia zastępczo obowiązków biskupich często przybywał do Warszawy. W r. 1883 mianowany został arcybiskupem metropolitą mohylewskim. Wymowny kaznodzieja, znany też jest jako miłośnik sztuki. Prace literackie zamieszczał w „*Kronice rodzinnej*“ i wydawał oddzielnie pod pseudoninem „Druha Prawdy“.

Girardin (Emil), publicysta franc., † 1881 w Paryżu.

Giskra (Karol), mąż stanu austryjacki, † 1879 w willi swéj Baden pod Wiedniem.

Gladstone (William Edward), po rozwiązaniu parlamentu 1880 rozwinął silną agitacyą i został wybrany do parlamentu w dwóch okręgach, co w Anglii stanowi wypadek rzadki, a po usunięciu się Beaconsfielda powołany został znów do steru rządu w kwiet. 1880, objąwszy sam wydział skarbu. Ostatni ten urząd w r. 1882 ustąpił Childersowi, zatrzymawszy tylko przewodnictwo gabinetu.

Gliszczyński (Adam), lekarz, ur. 1830 w Pomorzanowicach, w w. ks. poznańskiém, medycynę studyjował w Wrocławiu, od r. 1861—69 wykładał w Szkole Główném Warszawskiéj położnictwo, najpierw jako docent, następnie profesor. W przedmiocie téj nauki ogłosił w pismach lekarsk. warsz. znaczną ilość rozpraw.

Głowacki (Aleksander), *Prus Bolesław*, redagował w r. 1882 „*Nowiny*,“ a rezultatem téj pracy jest „*Szkic programu w warunkach obecnego rozwoju społeczeństwa.*“ (War. 1883).

Goeben (August Karol), gen. pruski, † 1880 w Koblencyi.

Gomulicki (Wiktor), ogłosił jeszcze „*Poezyje*" (tomik II „*Liry polskiéj*", Warsz. 1882) „*Obrazki prawdziwe*" (Warsz. 1884); pomieszczał nadto: poezyje, nowelle, szkice z podróży, studyja estetyczne i t. p. w różnych czasopismach warszawskich.

Gondinet (Edmund), komedyjopisarz franc. ur. 1829 w Laurières (Haute Vienne), porzucił zawód urzędniczy, gdy pierwsze komedye jego zyskały powodzenie. Do głośniejszych jego komedyj należą: „*Gavaud, Minard et Cie*" (1869), „*Christiane*" (1872) „*Libres*" dramat patryjotyczny, „*Les grands enfants*" (1880) i w. i.

Gonzalez (Manuel), prezydent rzeczyp. meksykańskiéj, ur. 1833 w Metamoros, syn zamożnego rolnika, który stracił majątek w walkach stronniczych. W młodym wieku osierocony, poświęcił się handlowi, wstąpił do gwardyi narodowéj, a następnie do armii; pod Pueblą wzięty do niewoli, ratował się ucieczką i odznaczył w licznych bitwach. W r. 1860 za zdobycie pozycyj pułkownika Meija został pułkownikiem, ale był przytém ciężko ranny. Po ukończeniu wojny domowéj oddał się na usługi Juareza i porzucił stronnictwo francuskie, walczył z wojskiem franc., został gen. brygady, a skutkiem rany w bitwie pod Puebla trzeba mu było odjąć rękę. W 1871 został obrany do kongresu, miał udział w rewolucyi 1876, a po jéj zwycięstwie został gubernatorem stanu Michoacan, gdzie wprowadził ulepszenia w administracyi i szkolnictwie; w r. 1878 został ministrem wojny i marynarki, a 1880 został obrany prezydentem rzeczypospolitéj na czterolecie od 1 grudnia 1880—84.

Gorczakow (Aleksander Michałowicz książe), z powodu choroby usunął się 1880 od spraw i przebywał najwięcéj w Baden-Baden; w r. 1882 otrzymał uwolnienie od obowiązków, † 1883 w Baden-Baden.

Gordon (Karol Jerzy), G. *pasza*, oficer ang., był czynny w wojnie krymskiéj i chińskiéj 1860, poczém wstąpił do służby chińskiéj, uśmierzył tam powstanie Taipingów, a po powrocie do Anglii został konsulem w delcie Dunaju. W r. 1873 przeszedł do służby egipskiéj, dowodził wyprawą nad górnym Nilem i w 1877 został paszą i gubernatorem Sudanu egipskiego, gdzie położył zasługi koło zniesienia handlu niewolnikami. W r. 1880 opuścił służbę egip. i udał się znów do Chin, gdzie chciano mu powierzyć dowództwo w grożącéj wojnie z Rossyją, G. jednak doradził układy pokojowe. W styczniu 1884 otrzymał od rządu angielskiego polecenie uspokojenia powstania w Sudanie, udał się do Chartum, gdzie starał się z Arabami przeprowadzić układy, ale otoczony przez wojska Mahdiego (ob. Egipt), opuszczony przez swój rząd, znajduje się w niebezpiecznéj położeniu.

Górski (Władysław), skrzypek i kompozytor polski, ur. 1846 w Warszawie, kształcił się w konserwatoryjum warsz., które ukończył w 1867 r., na skrzypcach pod kierunkiem Ap. Kątskiego, a w kompozycyi u Augusta Freyera i Stanisława Moniuszki. Dalsze studyja kompozytorskie odbywał w Berlinie u Fryderyka Kiela. Po śmierci Kątskiego zajął po nim posadę nauczyciela wyższéj klasy skrzypcowéj w kons. warsz., którą dotąd prowadzi. Gra jego, pełna siły i uczucia, zjednała mu uznanie w kraju i zagranicą. Kompozycyje swe ogłasza głównie w Berlinie, „*Suita*" na skrzypce wydaną téż została w Warszawie, nakładem Hösicka. Wyrazem działalności jego pedagogicznéj jest „*Szkoła na skrzypce*" (3 części, Warsz.)

Gottlieb (Maurycy), malarz polski, ur. 1856 w Drohobyżu, † 1879 we Lwowie; kształcił się w akademii malarskiéj w Wiedniu, następnie w Krakowie pod Matejką i w Monachijum. Przebywał téż w Rzymie, gdzie zawiązał stosunki przyjazne z Siemiradzkim. Pierwsze swe utwory wystawił we Lwowie 1877 i pomimo nader wczesnej śmierci pozostawił kilka wielkich obrazów, któremi nazwisko swe upamiętnił w dziejach sztuki, mianowicie: „*Chrystus przed sądem*"; „*Chrystus nauczający w Kafarnaum*"; „*Żydzi w synagodze*", „*Arab*", „*Uriel Acosta*", „*Szyllok Jessyka*", głównie z tematów wschodnich.

Gould (Jan), ornitolog, † 1881 w Londynie.

Grabowski (Julijan), chemik. † 1882 w Krakowie.

Grabowski (Bronisław), ogłosił jeszcze: „*Syn Margrafa*" tragedya z X wieku w 5 ak. (1880), „*Królewicz Marko*", dramat w 5 akt. (1880) i i.

Grabowski (Edward), pisarz polski, ur. 1849 r., gimnazyum ukończył w Wilnie, od 1867 studyjował nauki filolologiczne w szkole głównéj. a następnie w uniwersytecie warszawskim. Pracuje głównie nad historyją literatury i w przedmiocie tym, oprócz rozpraw w *Tygodniku illustrowanym*, ogłosił w *Ateneum*: „*Z współczesnéj literatury włoskiéj*"; „*Kamoens*", „*Molijer w świetle najnowszéj krytyki*". Jako współpracownik „*Dziejów literatury powszechnéj*" wydawanych przez Lewenthala, rozpoczął tam druk „*Średniowiecznéj literatury narodów zachodnio-europejskich*", a nadto wespół z Piotrem Chmielowskim tłomaczył Hetnera „*Historyję literatury angielskiéj*" i Taine'a „*Francyję przedrewolucyjną*".

Gramont (Antoni Alfred Agenor książe), mąż stanu franc., † 1880 w Paryżu.

Granier de Cassagnac (Bernard Adolf), publicysta franc., † 1880 w Paryżu.

Granville (Jerzy Leveson Gover, hrabia) nie przyjął proponowanéj mu po upadku ministeryum Beaconsfielda prezydentury gabinetu i został w gabinecie Gladstone'a min. spraw zagr.

Grecyja. W końcu dopiero 1878 r. mocarstwa skłoniły Turcyę do rozpoczęcia z G. układów w przedmiocie ustalenia nowych granic na zasadzie traktatu berlińskiego, który G. przyznał południową część Tessalii i Epiru (Albanii) z Janiną. Turcyja pragnęła wszakże ustąpić tylko Tessaliję, powołując się na niechęć ludności albańskiéj do połączenia się z G. i układy zostały zerwane w marcu 1879.

Spowodowało to nieporozumienia izby deputowanych z ministeryjum, na czele którego stał Komunduros, a gdy niepodobna było złożyć nowego gabinetu, król rozwiązał izbę; nowe wybory w list. 1879 wydały słabą większość rządową. Układy jednak z Turcyją znowu zostały zerwane, G. poczęła się zbroić, a nowy gabinet Trikupisa (od marca 1880) wezwał pośrednictwa mocarstw. Stronę G. trzymała Francyja, po upadku gabinetu Beaconsfielda, i Anglija. Konferencya w sprawie greckiéj zebrała się w Berlinie w czerw. 1880 i ustanowiła nową liniję graniczną, według którój G. przypadła wielka część Albanii z Prewezą, Janiną i Mecowo, oraz Tessalija z Laryssą. Turcyja jednak uznała za niemożliwe ustąpienie Janiny, Mecowa i Laryssy, częścią ze względów strategicznych, częścią z powodu ludności mahometańskiéj, a mocarstwa nie myślały zbrojnie popierać G., która tedy własnemi siłami musiała pokonać opór armii tureckiéj, a raczéj tureckiéj ludności Albanii. G. przeto, pozostawiona sama sobie, pomimo kłopotów finansowych, które zmusiły Trikupisa do ustąpienia rządów Komundurosowi w paźd. 1880, postanowiła wystawić armiję 80,000-czną. Dla utrzymania pokoju europejskiego mocarstwa raz jeszcze sprawę tę poddały konferencyi w Konstantynopolu w marcu 1881, i Turcyja zdecydowała się nakoniec ustąpić prawie całą Tessaliję i obwód Arta w Epirze, ale bez Janiny, Mecowa i Prewezy. G. opierała się temu układowi, widząc jednak, że w razie wojny na żadną pomoc liczyć nie może, układ ten przyjęła w maju 1881,—granicę ustanowiła komisyja zesłana na miejsce. G. przypadł obszar 240 mil kw. z ludnością około 360,000. Komunduros rozpisał nowe wybory, ale w obec nowéj izby, która okazała wyraźną niechęć królowi, utrzymać się nie mógł, prezesostwo gabinetu objął Trikupis w marcu 1882, a śmierć Komundurosa w marcu 1883 wzmocniła jego stanowisko u steru rządu.

Greguss (August), estetyk węgierski, † 1882 w Peszcie.

Grévy (Julijusz) po ustąpieniu Mac-Mahona (ob. Francyja) przez izbę deputowanych i senat, połączone w kongres, obrany został większością 563 przeciw 99 głosów prezydentem rzeczypospolitéj na lat siedm. Na stanowisku tém zachował skromny swój sposób życia; wierny pojęciom republikańskim i zasadom konstytucyjnym, rządy pozostawia ministrom. Raz tylko, wystąpił czynnie, aby skłonić senat do odrzucenia projektu głosowania z list, uważając w wystąpieniu Gambetty (ob.) niebezpieczeństwo dla rzeczypospolitej.

Grévy (Albert) mianowany został w 1870 gubernatorem generalnym Algieryi; nie sprostał jednak trudnościom admistracyi téj kolonii, i słabości jego zarządu przypisano wybuch zaburzeń na wiosnę 1881; w listopadzie t. r. podał się do dymisyi. Od 1880 r. jest członkiem senatu.

Grisebach (August), botanik, † 1879 w Getyndze.

Greer (Franciszek), chirurg, ur. 1806 w Nurze, † 1876 w Warsz., studjował medycynę w Warszawie i Wilnie, kierował od r. 1843 oddziałem chirurgicznym szpitala starozakonnych w Warsz., a od 1858 szpitalem św. Ducha tamże. W piśmiennictwie lekarskiém brał żywy udział.

Grudziński (Stanisław), poeta, z powodu choroby opuścił 1881 redakcyę *Tygodnika Powszechnego* i czas jakiś przebywał na Ukrainie. Po powrocie do Warszawy † 1884. Pisywał pod pseudonimem Kaz. Grzymały. Ogłosił jeszcze „*Pod szczęśliwą gwiazdą*“ powieść, „*Meteory*“ dramat w 5 aktach (1880), „*Wbrew opinii*“ szkic obyczajowy (1880) ii. Zbiór jego poezyj wyszedł 1883.

Grundtvig (Svend Hersleb), filolog, † 1883 w Kopenhadze.

Gruner (Wilhelm Henryk Ludwik), miedziorytnik, † 1882 w Dreźnie.

Gryglewski (Aleksander), malarz architektonicszny, † 1879 w Gdańsku.

Grzymała Kazimierz, pseudonim Stanisława Grudzińskiego (ob.).

Gudin (Teodor), malarz franc., † 1880 w Boulogne nad Sekwaną.

Gurlt (Ernest Fryderyk), weterynarz, † 1882 w Berlinie.

Guthrie (Fryderyk), chemik i fizyk, ur. 1833 w Londynie, kształcił się w Anglii i w Niemczech pod Kolbem, 1861—69 był prof. w Royal-College na wyspie Ś. Mauryego, po powrocie do Londynu został prof. fizyki w szkole górniczéj i w *School of sciences*. Badał powstawanie alkoholi z ich rodników, zjawiska włoskowatości, ruchu falowego, przewodnictwa ciepła w cieczach, ważne zwłaszcza są jego prace nad kryohydratami. Ogłosił: „*Magnetism and electricity*“ (1875), „*Practical physics*“ (1878). Pod pseudonimem *Fryderyk Corny* ogłosił kilka utworów poetycznych.

H.

Hagen (Ernest August), estetyk niem., † 1880 w Królewcu.

Hagen (Gotthilf Henryk Ludwik), hydraulik, † 1884 w Berlinie.

Hahn-Hahn (Ida, hr.), literatka niem., † 1880 w Moguncyi.

Halévy (Leon), literat franc., † 1883 w St. Germain en Laye.

Hall (Anna Maryja), literatka ang., † 1881 r. w Devon Lodge.

Halm (Karol), filolog, † 1882 w Monachijum.

Hamm (Wilhelm), pisarz w zakresie rolnictwa, † 1880 w Wiedniu.

Harkort, przemysłowiec i deputowany pruski, † 1880.

Harless (Gottlib Krysztof Adolf), teolog, † 1879 w Monachijum.

Hartzenbusch (Juan Eugenio), poeta hiszpański, † 1880.

Hausner (Otto), poseł galicyjski do rady państwa, zwrócił jeszcze na siebie powszechną uwagę dwiema mowami, wypowiedzianemi w listopadzie 1878 i w styczniu 1879, przeciw zajęciu Bośnii. Również wielki rozgłos miała broszura jego: „*Deutschthum und deutsches Reich*“ (1882).

Haussenville (Józef Othenin Bernard de Cleron, hr.), publicysta i historyk franc., † 1884 r.

Hayes (Izaak Izrael), podróżnik amerykański, † 1881 w New-Yorku.

Haymerle (Henryk Karol, baron), mąż stanu austr., ur. 1828w Wiedniu, kształcił się w akademii wschodniéj tamże, w 1848 miał udział w walkach z wojskiem i za wstawieniem ledwo Hübnera uszedł kary śmierci. W 1850 został tłomaczem w ambasadzie w Konstantynopolu, w 1857 sekretarzem poselstwa w Atenach, później w Dreźnie i Frankfurcie. W grudniu 1864 wysłany został do Kopenhagi dla zawiązania na nowo stosunków z Daniją, a 1866 miał udział przy zawieraniu pokoju pragskiego. W 1869 został posłem w Atenach, w 1872 w Hadze, w 1877 w Rzymie, w 1878 był jednym z przedstawicieli Austryi na kongresie berlińskim, w 1879 objął tekę spraw zagr. po Andrassym, którego politykę daléj prowadził; † nagle 1881 w Wiedniu.

Hayti. Rządy słabego i niewykształconego prezydenta Boisrond-Canal, następcy Domingue'a, nie były szczęśliwe, do administracyi zakradł się nieład; w czerwcu 1879 w ciele prawodawczém stoczyła się krwawa walka między stronnictwem liberalném i narodowém, która przeniosła się na ulicę i skończyła zwycięztwem narodowców, a prezydentem został Salomon. W marcu 1883 wybuchła inna rewolucyja, wywołana przez pretendenta Bazelais; podczas zaburzeń w stolicy w czerwcu zginęło mnóstwo ludzi i 800 domów zgorzało. Rewolucyja pokonaną została dopiero w grudniu 1883.

Hebra (Ferdynand), dermatolog, † 1880.

Hecker (Fryderyk), rewolucyonista niem., † 1881 w St. Louis.

Heer (Oswald), botanik, † 1883 w Lozannie.

Heffter (August Wilhelm), prawnik, † 1880 w Berlinie.

Hefner-Alteneck (Fryderyk von), inżynier, syn historyka Jakóba Henryka H. (ob.), ur. 1845 w Aszafenburgu, kształcił się w szkole polit. w Monachijum, następnie w Zurichu. Od r. 1867 pracuje jako inżynier sławnéj firmy elektro-technicznéj Siemens i Halske w Berlinie, a wynalazki jego znacznie się przyczyniły do rozwoju elektrotechniki; wymienić tu mianowicie należy: induktor bębnowy, będący podstawą maszyn dynamo-elektrycznych Siemensa, lampę elektryczną różnicową, która pierwsza rozwiązała zadanie rozdziału światła elektrycznego, dynamometr do oceny pracy machin dynamo-elektrycznych i t.

Heim (Albert), geolog, ur. 1849 w Zurich, kształcił się tamże i w Berlinie, w 1871 został docentem w politechnice, 1873 profes. tamże, a 1875 zarazem prof. uniwersytetu. Oprócz wielu mniejszych rozpraw, ogłosił „*Die Erdbeben und deren Beobachtung*“ (1880), „*Untersuchungen über den Mechanismus der Gebirgsbildung*“ (2 t. 1878), w pracy téj wyłożył teoryę powstawania gór.

Helbich (Adam Bogumił) medyk polski, † 1881.

Held (Adolf), ekonomista, od 1879 prof. ekonomii w Berlinie, utonął 1880 przy przejażdżce łódką po jeziorze Thuńskiém.

Heppe (Henryk), teolog ewang., † 1879 w Marburgu.

Hering (Teodor), lekarz, ur. w Warsz., 1847, medycynę studyjował w mieście rodzinném, gdzie następnie osiadł, jako laryngolog, i w przedmiocie tym ogłosił: „*O nowych sposobach badania i leczenia chorób jam nosowych*“ (1880), „*O stosunku gruźlicy do zapalenia*“ (1873), oraz liczne inne badania nad gruźlicą i t.

Hermann (Karol Henryk), malarz, † 1880 w Berlinie.

Hertwig (Oskar), zoolog, ur. 1849 w Friedbergu pod Frankfurtem nad Menem, studyował medycynę w Jena, Zurichu i Bonn, zwrócił się do anatomii porównawczéj i od r. 1881 jest prof. anatomii w Jena. **Hertwig** (Ryszard), brat pop., ur. 1850, kształcił się razem z bratem, był od 1874 docentem, od 1878 prof. zoologii w Jena, od 1881 w Królewcu. Obaj bracia odbyli wspólnie kilka wycieczek naukowych, a prace ich znacznie się przyczyniły do znajomości niższych zwierząt, tak np. zbadali ustrój nerwowy zwierząt jamochłonnych. Najważniejsza ich praca tyczy się rozwoju jajka zwierzęcego, mianowicie téż znaczenia środkowego listka zarodkowego. Teoryę tę wyłożyli w rozprawach: „*Studien zur Blättertheorie*“ (1879—81).

Hertz (Karol), matematyk i pisarz polski w zakresie nauk ścisłych, ur. 1843 w Warszawie, kształcił się w szkole głównéj i jest nauczycielem gimnazyalnym w Warszawie. Założył i redagował pierwotnie tygodnik „*Przyroda i Przemysł*“. Oprócz rozpraw zamieszczonych w Pamięt. tow nauk ścisłych, w Ateneum i Przeglądzie tygodniowym, ogłosił kilka podręczników, jak „*Kosmografiję*“ (1881), „*Kurs geometryji*“ (2 cz., 1882) i i.

Hesse (Aleksander), malarz franc., † 1879 w Paryżu.

Hettner (Herman), historyk sztuki i literatury, † 1882 w Dreźnie.

Heusinger (Karol Fryderyk), medyk, † 1883 w Magdeburgu.

Heyduk (Adolf), poeta czeski, ur. 1835, kształcił się w szkole politechnicznéj w Pradze, poczém odbywał podróże po Włoszech, Węgrzech i Niemczech. Ogłosił liczne utwory, zarówno liryczne jak epiczne, „*Melodye cygańskie*“, „*Kwiaty leśne*, „*Drwal*“ „*Dźwięki z Włoch*“, „*Miłota*“, „*Mahomet*“ i i.

Hill (Rowland sir), administrator ang., † 1879 w Londynie.

Himly (Ernest August Wilhelm), medyk, † 1881 w Getyndze.

Hirsch (Teodor), historyk, † 1881 w Greifswald.

Hiszpanija. Umiarkowanie liberalny gabinet Canovas'a ustąpił w r. 1879 miejsca pacyfikatorowi Kuby Martinezowi Campos, co było tryjumfem militaryzmu, ale już w grudniu t. r. Canovas wrócił do władzy; napotkał jednak tym razem silny opór różnych stronnictw, mianowicie téż partyi wojskowéj, na czele któréj stanął Martinez Campos. Aby zapewnić stanowisko swoje na czas dłuższy przedstawił królowi w lutym 1881 projekt uporządkowania finansów państwowych z warunkiem, że dla przeprowadzenia téj operacyi rząd powinien przez 1½ roku pozostawać w jednych rękach, a gdy król na to się nie zgodził, podał się do dymisyi. Król przeto odwołał się do stronnictwa nazywającego się opozycyją dynastyczną, i złożonego zresztą z różnych odłamów; Sagasta objął prezydencyę, Martinez Campos ministerstwo wojny. Nowy gabinet ogłosił program liberalny, a naród zwrot ten chętnie przyjął. Nowe wybory w sierpniu 1881, jak to zresztą zawsze bywa w Hiszpanii, wydały większość rządową. Nadzieje stronnictwa liberalnego wszakże się nie ziściły, Sagasta bowiem ustąpić musiał ze swych przekonań żądaniom konserwatnych członków gabinetu. W grudniu 1882 r. marszałek Serrano, który od upadku swego 1875 r. trzymał się na uboczu, wystąpił w senacie z propozycyą powrotu do liberalnej konstytucyi 1869 r., którą według niego może się z monarchizmem pogodzić; przeciw projektowi temu oparła się i izba i Sagasta, który wszakże w r. 1883 więcej się zbliżył do lewicy i przeprowadził częściową zmianę gabinetu w duchu liberalniejszym. Niespodziany jednak wybuch rewolucyjny w początkach Sierpnia 1883 wykazał, że Alfons XII w armii nie ma dostatecznéj podpory. Spisek był w wojsku silnie rozgałęziony i zapewne kierowany przez Ruiza Zorillę, przebywającego we Francyi południowéj. Załoga w Badajoz aresztowała generała i kilku wyższych oficerów i ogłosiła rzeczpospolitą, — inne zaburzenia wybuchły w Barcelonie, w Najera, Haro, Santo Domingo i w twierdzy pogranicznéj Seo d'Urgel, jednakowoż 12 Sierpnia powstanie wpędzie już było uśmierzone, kilku oficerów i podoficerów poniosło karę śmierci. W polityce zagranicznej zaznaczyć należy pewne rozdrażnienie stosunków z Francyą. Gdy mianowicie H. zażądała od Francyi wynagrodzenia strat poniesionych przez kolonistów hiszpańskich w Algieryi wskutek napadu Bu-Amemy (ob. Algieryja), otrzymała w odpowiedzi, że najpierw należy wynagrodzić straty Francuzów poniesione w powstaniu karlistowskiem i na Kubie. Rozdrażnienie to wzmogło powodzenie Francyi w Tunisie, wskutek czego znów Hiszpanija zajęła port Santa Cruz de Mar Pequena, ustąpiony jéj jeszcze w 1860 r. Podróż króla do Niemiec (ob. Alfons XII) i rewizyta następcy tronu niemieckiego (w Listop. 1883) wywołały silniejsze jeszcze ochłodzenie stosunków z Francyją, do bliższych jednak układów z Niemcami nie doprowadziły. Pewne nieporozumienie w łonie gabinetu w kwestyi żądania od rządu francuzkiego satysfakcyi za obrazę króla, oraz życzenie króla, aby w gabinecie reprezentowani byli i członkowie lewego odłamu monarchistów liberalnych, na czele których stał Serrano, doprowadziły do zmiany ministeryjum w paź. 1883. Kierownictwo nowego gabinetu objął Posada Herrera, stronnik Sagasty, sprawy zagraniczne Ruiz Gomez, wewnętrzne Moret, wojskowość Lopez Dominguez. Ministeryjum to do programu swego przyjęło wprowadzenie głosowania powszechnego, czemu opierał się gwałtownie Sagasta; doprowadziło to do nieporozumień w łonie stronnictwa liberalnego i utrudniło położenie gabinetu Herrery. Ponieważ zaś król obawiał się rozwiązać izbę, aby nowe wybory nie wypadły na korzyść stronnictwa republikańskiego pod Castellarem, przyjął dymisyję gabinetu i powierzył konserwatystom utworzenie nowego ministeryjum, na czele którego, w styczniu 1884 roku, stanął Canovas del Castillo. W kwietniu izba została rozwiązaną.

Hitzig (Fryderyk), budowniczy † 1881 w Berlinie.

Hoefer (Edmund), nowelista niem., † 1882 w Kannstadt.

Hoffmann (Franciszek), filozof, † 1881 w Würzburgu.

Hollak (Józef), biskup sufragan sejneński, ur. 1832 na Litwie, na księdza wyświęcony został 1856 r. Przez długi czas był proboszczem w Warszawie, gdzie położył zasługi około budowy kościoła Wszystkich Świętych. Jako nauczyciel instytutu głuchoniemych pracował wraz z ks. Jagodzińskim nad ułożeniem słownika mimicznego. Biskupem sejneńskim został 1883. Ogłosił „*Naukę religii*“.

Holtei (Karol), poeta niem., † 1880 w Wrocławiu.

Holub (Emil), słynny podróżnik afrykański, ur. 1847 w Holicach w Czechach; jako lekarz udał się do Afryki płd., gdzie dochody otrzymane w okręgach dyjamentowych łożył na wyprawy, podejmowane głównie w celach etnograficznych, a rezultaty tych podróży ogłosił w dziele „*Siedm lat podróży w Afryce płd.*“ (Wiedeń 1880). Żaden inny podróżnik tak bogatych zbiorów z Afryki nie sprowadził. Po powrocie osiadł w Pradze.

Hooker (Józef), generał płn.-amerykański, † 1879 w New-Jorku.

Horain (Julijan) wrócił 1880 r. do kraju, zamieszkał we Lwowie, następnie w Krakowie, gdzie † 1883.

Hórnik (Michał), ksiądz, autor serbsko-łużycki, ur. 1833 w Łużycach górnych, kształcił się w Pradze; wyświęcony na księdza 1856, osiadł w Budyszynie, a w r. 1870 został proboszczem przy kościele serbskim tamże. Jako sekretarz maticy serbskiej prowadził redakcyę jej *Czasopisma*, a zarazem redagował *Katholski Posol*. Jest gorliwym współpracownikiem Smolera (ob.) w podtrzymywaniu narodowości serbsko-łużyckiej, i wraz z nim w r. 1881 zwiedził Warszawę.

Horvatovic (Jerzy), pułkownik serbski, ur. 1832 w Gradisce w dawném Pograniczu Wojskowém, służył początkowo w armii austryjackiéj a po klęskach włoskich przeszedł do armii serbskiéj. W wojnie 1876 bronił Kniażewacza, obronił pozycyę pod Aleksinaczem, a także i w drugiéj wojnie 1877—8 zdolności swe wykazał. W r. 1881 mianowany został posłem w Petersburgu.

Hewitt (Wilhelm), pisarz ang., † 1879.

Hryniewiecki (Karol Boromeusz), biskup wileński, uzyskał stopień magistra teologii w akademii duchownej w Petersburgu, gdzie pełnił obowiązki profesora, następnie był rektorem seminaryum mohylewskiego, a póżniej wileńskiego; biskupem wileńskim został 1883 i w krótkim czasie rozwinął silną energiję, potrzebną do uregulowania spraw w dyecezyi, którą objął po smutnych rządach poprzednich. Pisał o kalendarzu rzymskim.

Hube (Karol), prawnik polski, † 1881 w Warszawie. Oprócz wymienionych napisał „*O ustawie stemplowéj*"; tłomaczył „*Kodeks Napoleona*", objaśniony co do zmian, zaprowadzonych w ustawodawstwie krajowém.

Hube (Romuald), ogłosił jeszcze „*Prawo polskie z XIV wieku*", ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego (Warsz. 1881).

Huber (Jan), filozof niem., † 1879.

Hübner (Rudolf Julijusz Benno), malarz, † 1882 w Dreźnie.

Hueter (Karol), chirurg, † 1882 w Berlinie.

Hughes (Dawid Edwin), wynalazca telegrafu drukującego, ur. 1831 w Londynie, wraz z ojcem przeniósł się do Wirginii i został prof. muzyki w uniwersytecie w Barndstown (Kentucky), zarazem jednak zajmował się naukami przyrodniczemi i wykładał je w tymże uniwersytecie. Usunąwszy się od tych obowiązków, zajął się wyłącznie budową telegrafu drukującego czcionkami, który od r. 1860 wszędzie się rozpowszechnił. Osiadł nareszcie w Londynie, a badania nad telefonem doprowadziły go do wynalazku mikrofonu.

Hurko (Józef Włodzimierzowicz), generał rosyjski, po ukończeniu wojny tureckiéj został generał adjutantem i gen. kawaleryi, a w kwietniu 1879 gen. gubernatorem okręgu petersburskiego, poddanego stanowi oblężenia, i pełnił te obowiązki do lutego 1880 r. W r. 1882 został naczelnikiem wojennym w Odessie, a w r. 1883 generał gubernatorem warszawskim.

Hypnotyzm, t. j. stan senny, nazwa przyjęta w ostatnich czasach na oznaczenie objawów magnetyzmu zwierzęcego, na który uwagę zwróciły na nowo od r. 1879 przedstawienia magnetyzera duńskiego Hansena i innych. Badania wykazały, że nie stanowią one szarlataneryi, ale też nauczyły, że nic cudownego upatrywać w nich nie należy. Warunki powodzenia tych doświadczeń, jak to wykazali Heidenhain, Charcot i i., polegają na pewném usposobieniu systemu nerwowego. Pewne wrażenia jednostajne, jak wpatrywanie się w przedmiot świecący lub pociąganie ręką magnetyzera, spowodowuje pewne uśpienie niektórych części centralnego organu nerwowego, następuje wtedy częściowa utrata samowiedzy i rozwagi. Nie wszystkie zresztą okoliczności są wyjaśnione i cała ta rzecz wymaga jeszcze wielu badań. Doświadczeniami hypnotycznemi u nas zajmował się najwięcéj Ochorowicz, teorya jego wszakże o wpływie magnesów na organizm ludzki przyjętą nie została.

I.

Idźkowski (Adam), budowniczy, † 1879 w Litynie na Podolu. Pozostawił 380 tablic rozmaitych planów, oraz dzieło „*Domy wiejskie*" z 54 tablicami.

Ignatijew (Mikołaj Pawłowicz) mianowany został w r. 1879 czasowym generał — gubernatorem Niżniego Nowgorodu. W kwietniu 1881 został ministrem dóbr państwa, a w maju t. r. po ustąpieniu Loris-Melikowa min. spraw. wewnętrznych i sprawował te obowiązki do czerwca 1882 r.

Indyje przednie. Stanowisko wicekróla po lordzie Lytton zajął od 1880 r. margrabia of Ripon. Wojna z Afganistanem (ob) ukończyła się 1880 r.

Irlandyja ob. Wielka Brytanija.

Izmail-pasza, wicekról Egiptu, gdy przez ustanowienie służalczego ministerstwa w kwietniu 1879 i nowe szalone wydatki naruszył traktaty z mocarstwami i prawa wierzycieli (ob. Egipt), został przez sułtana z tronu złożony 25 czerw. 1879, a nie mogąc liczyć na poparcie kraju, wyrokowi temu poddał się bez oporu. Gdy sułtan nie dozwolił mu zamieszkać w Konstantynopolu, ani Francyja w Algierze, osiadł w Neapolu z dwoma synami i haremem. Rząd egipski wyznaczył mu listę cywilną 50,000 funtów szter. Tak dalece ściągnął na siebie pogardę Europy i nienawiść poddanych, że upadku jego nikt nie żałował.

J.

Jacobini (Ludwik), kardynał i sekretarz stanu papiezki, ur. 1830 r. w Genzano, wychowany był w Rzymie, gdzie stryj jego był ministrem robót publicznych. W młodym wieku został sekretarzem kongregacyi *pro propaganda fide*, a w 1874 arcybiskupem tesalonickim i jako pronuncyusz wysłany został do Wiednia. Zręczność, jaką na stanowisku tém wykazał, spowodowała papieża Leona XIII do poruczenia mu układów z Prusami, w 1879 został kardynałem, w 1880 sekretarzem stanu kuryi papiezkiej.

Jacobs (Jakób), malarz belg., † 1879.

Jäger (Gustaw), słynny zoolog, ur. 1832 w Börg w Würtembergii, syn proboszcza Karola J., autora kilku dzieł historycznych, kształcił się w seminaryum ewangielickiem w Urach, oraz w uniwersytecie w tubingskim i wiedeńskim, był docentem w Wiedniu, gdzie założył ogród zoologiczny, od r. 1866 jest prof. w Sztutgardzie. Należy do najgorliwszych przedstawicieli i popularyzatorów teoryi Darwina. W tym kierunku ogłosił „*Zoologische Briefe*" (1864—76), „*Die Darwinsche Theorie und ihre Stellung zur Moral und Religion*" (1868); „*Lehrbuch der Zoologie*" (2 t. 1871—77) i i. Pod tytułem „*Entdeckung der Seele*" (1879) ogłosił rozprawę, w której starał się wykazać, że właściwe substancyje wonne w wyziewach zwierząt są przyczyną afektów, popędów i instynktów zwierzęcych. Wywody jego często są zbyt fantastyczne. Wraz z Casparim i Krausem wydaje pismo Kosmos.

Jagielski (Ludwik), publicysta polski, † 1884 w Poznaniu.

Jakubowski (Adam), pijar, † 1882 w Warszawie.

Jakubowski (Maciej Leon), medyk, bratanek *Józefa* J. (ob.), ur. w Krakowie 1837, po ukończeniu nauk w uniw, jagiellońskim oddał się chorobom dziecięcym i w r. 1863 został docentem, a w 1873 prof. tego przedmiotu w Krakowie. Staraniem jego założony został w tém mieście szpital dziecięcy; jest członkiem nadzwyczajnym akad. umiejętności. Ogłosił „*O niestrawności u niemowląt*" (1864), „*Rzut na dzieje piśmiennictwa i zakłady pediatryczne*" (1865) i i. Pod jego kierunkiem dokonany został przekład Steinera.

Janczewski (Kazimierz Glinka), † 1880 w Olszowie w Rawskiém.

Janikowski (Stanisław), medyk polski, † 1881 w Krakowie. Redagował „*Przegląd lekarski*" i „*Dwutygodnik hygieny publicznéj i sądowéj*." Ogłosił jeszcze „*Słowniczek wyrazów psychiatrycznych*" (1880).

Japonija. Wyspy Liu-Kiu, które dotąd zostawały tylko pod zwierzchnicią władzą J., zostały do niéj faktycznie w r. 1879 przyłączone. Jakkolwiek rząd nie stawia tamy rozprzestrzenianiu się chrześcijaństwa, to wszakże dotąd wyznawców różnych kościołów chrześcijańskich liczyć można w J. ledwie 25,000. Dla szkół średnich i wyższych rząd czyni bardzo wiele. Uniwersytet w Tokio liczy wielu słuchaczy, wykłady odbywają się po większéj części dotąd w językach europejskich.

Jarecki (Henryk), kompozytor, napisał jeszcze operę „*Mindowe*" do słów Słowackiego, przedstawioną na scenie lwowskiéj.

Jarochowski (Kazimierz), ogłosił jeszcze: „*Oblężenie Poznania przez Patkula 1709*" (1879); „*Literatura poznańska*" (Krak. 1880, pod pseudonimem Seweryna Przerowy) „*Jesienna kampanija Karola XII i Augusta II z r. 1704*" (1881). „*Nowe opowiadania i studya historyczne*" (Krak. 1882).

Jaśkowski (Jan Nepomucen), poeta polski, † 1882 w majątku swoim Chociwiu, w Rawskiém.

Jastrzębowski (Wojciech), naturalista, † 1882 w Warszawie.

Jeleński (Jan), redaguje od r. 1882 w Warszawie tygodnik „*Rola*", skierowany wyłącznie przeciw żydom.

Jeràbek (*Jerzabek* Franciszek), pisarz czeski, ur. 1836 w Sobotce, prof. w wyższéj szkole panien w Pradze, okazał talent liryczny w poezyjach zamieszczanych w *Lumirze*. Przedewszystkiém wszakże odznaczył się jako poeta dramatycznym w utworach: „*Służebník svého pàna*", „*Veselohra*", „*Cesty veřejneho mineni*". Miał téż udział w redakcyi *Pokroka* i jest posłem na sejm krajowy i do rady państwa.

Jerichau (Jens Adolf), rzeźbiarz, † 1883 w Kopenhadze. Żona jego *Elżbieta* J., malarka, † tamże 1881. Syn ich *Herald Adolf Mikołaj* J. jest malarzem krajobrazowym.

Jezierski (Michał) ogłosił jeszcze „*Pani Podkomorzyna*" opowiadanie historyczne (1881), „*Z dziejów dawnéj Polski*" studyjum histor. (1882).

Jeż (Tomasz Teodor), ob. Miłkowski Zygmunt.

Jędrzejewicz (Jan), astronom i lekarz, ur. 1835 w Warszawie, gdzie uczył się w gimn. realném, następnie kształcił się w medycynie w Moskwie. Od r. 1862 osiadł w Płońsku, gdzie własném staraniem założył obserwatoryjum prywatne, w którem dokonywa ważnych obserwacyj. Spostrzeżenia tyczące się planety Jowisza, komet i gwiązd podwójnych ogłasza w „*Astronomische Nachrichten*", oraz „*Vierteljahrschrift der astron. Gesellschaft*" rezultaty obserwacyj meteorologicznych w „*Pamiętniku fizyjograficznym*"; ogłosił téż znaczną liczbę prac astronomicznych w *Wszechświecie*, oraz lekarskich. Znany także jest jako prelegent z licznych odczytów. mianych w Warszawie.

Jolly (Filip Gustaw *von*), fizyk, ur. 1809 w Mannheim, był od 1832 docentem, od 1847 prof. w Heidelbergu, od 1854 jest prof. fizyki w Monachijum. Prace jego zalecają się ścisłością i dokładnością, najważniejsze z nich tyczą się endosmozy i rozszerzalności gazów. Udoskonalił znacznie budowę wag, i przy pomocy wagi oznaczył gęstość ziemi

Oprócz rozpraw ogłosił: „*Physik und Molekularkräfte*“ (1857) i i.

Jeanne (Adolf), literat franc., † 1881 w Paryżu.

Jordan (Henryk), ur. 1842 w Przemyślu, medycynę studyjował w Krakowie, gdzie od r. 1881 wykłada akuszeryę; w latach 1881—2 był prezesem tow. lekarskiego tamże. Ogłosił „*Naukę położnictwa*“ (1881) i i.

Jovanowicz (Stefan, baron), generał austryjacki, ur. 1828 w Pazaristach w Pograniczu wojskowém, wstąpił 1845 do wojska jako kadet i po ukończeniu wojny włoskiéj 1849 został przeniesiony do sztabu generalnego. W 1861—5 był konsulem generalnym w Bośnii i poznał tameczne stosunki. W 1865 wrócił do armii jako pułkownik, w 1869 dowodził brygadą w czasie powstania w Bocche di Cattaro, w 1876 został feldmarszałkiem porucznikiem. Przeprowadził zajęcie Hercegowiny, w 1882 uśmierzył powstanie w Krivoscie i został namiestnikiem Dalmacyi.

Jurasz (Antoni), laryngolog, ur. 1847 w Spławiach pod Poznaniem, studyjował medycynę w Gryfii i Würzburgu. W r. 1877 został docentem, a 1881 prof. nadzwyczajnym chorób krtani i nosa w uniwersytecie heidelberskim. Oprócz wielu rozpraw w pismach polskich i niemieckich, ogłosił „*Laryngoskopija i choroby krtani*“ (Kraków 1878).

Jurczicz (Józef), powieściopisarz i publicysta słoweński, ur. w r. 1844 † w Lublanie 1881. Powieści jego na tle ludowem, mianowicie „*Deveti sin*“, należą do najlepszych w literaturze słoweńskiéj. Redagował pismo *Slovenski narod*, w którem walczył o prawa narodu.

Juszyński (Józef Michał), biskup sandomierski, ur. 1793 w województwie krakowskiém, † 1880, był prefektem w Sandomierzu, potem nauczycielem łaciny w szkole wydziałowej w Sandomierzu; w 1859 został administratorem dyecezyi, a 1859 prekonizowany na biskupa.

K.

Kaczorowski (Teofil), spółczesny lekarz poznański, ur. 1830 w okolicach Torunia, studyjował medycynę w Gryfii, Królewcu i Berlinie; jest bardzo czynny na polu piśmiennictwa lekarskiego. Z licznych jego rozpraw przytoczymy: „*O leczeniu zapalenia płuc ostrego pierwotnego*“ (1872); „*O zastosowaniu terapii do teoryi pasożytniczéj*“ . (1875) i „*Przyczynek do rękoczynnego leczenia suchot płucnych*“ (1882).

Kadyi (Henryk), anatom, ur. 1851 w Przemyślu, kształcił się w Krakowie i Wiedniu, od r. 1878 wykładał w Krakowie jako docent anatomiję ludzką i porównawczą, od r. 1881 jest prof. anatomii w lwowskiéj szkole weterynaryi. Ogłosił: „*O oku kreta pospolitego*“ (1878), „*O gruczołach tarczykowych dodatkowych w okolicy gnykowéj*“ (1879 r.) i i.

Kalinka (Waleryjan) ogłosił jeszcze „*Historyję sejmu czteroletniego*“. (Kraków, 1880).

Kallay (Benjamin), mąż stanu austryacki, ur. 1839, poznał języki sławiańskie i podróżował po ziemiach sławiańskich. Do r. 1875 był konsulem generalnym w Belgradzie i w tym czasie wydał po węgiersku „*Historyję Serbów*“ (1877). Gdy Haymerle objął zarząd spraw zagr., K. został pierwszym naczelnikiem sekcyi w tém ministerstwie. W r. 1882 został min. skarbu austro-węgier., a głównem jego zadaniem jest przeprowadzenie reform w Bośnii i Hercogowinie.

Kalnoky (Gustaw Zygmunt), mąż stanu austryacki, ur. 1832 w Letowicach w Morawii, służył w wojsku, w 1854 przeszedł do dyplomacyi, w 1860 został sekretarzem ambasady w Londynie, 1874 posłem w Kopenhadze, 1880 w Petersburgu. W r. 1881 po śmierci Haymerlego został ministrem spraw zagr., a nominacyja jego przyjętą była jako zapowiedź zbliżenia się do Rossyi.

Kamecka (Eugenija z Maternickich), literatka polska, zajmowała się przekładami z franc. i włoskiego; oryginalne jéj poezyje drukowały Kłosy i Tyg. illustr. W rękopisie pozostawiła oryg. pracę: „*Pamiętniki z podróży odbytej 1867 po Europie połud.*“ † w Łodzi 1880.

Kanada. Margrabiego of Lorne na stanowisku gubernatora zastąpił margrabia of Lansdowne.

Kandyja. W lipcu 1878 wskutek przyrzeczonych ustępstw udało się Muktarowi-paszy wyspę uspokoić; gubernatorem jeneralnym został Photiades-bej. Pragnienie otrzymania większéj odrębności wywołało w r. 1883 w niektórych miejscowościach zaburzenia.

Kantecki (Klemens), ogłosił jeszcze „*Stanisław Poniatowski, kasztelan krakowski, ojciec Stanisława Augusta* (2 t. 1880), „*F. M. Ossoliński*“ (wyd. 2-ie. Lwów, 1880), „*Sumy Neapolitańskie*“ (Warsz. 1881), „*Szkice i opowiadania*“ (Warsz. i Poznań, 1883).

Kapper (Siegfried), poeta i pisarz niem., † 1879 w Pizie.

Karadżjordżiewicz, *Karageorgewicz.* Książe *Aleksander* K. wmięszany był w r. 1868 w sprawę o morderstwo księcia Milana Obrenowicza i odtąd w zupełném osamotnieniu żyje w Temeswarze. Na czele rodziny, jako pretendent do tronu serbskiego, stanął syn jego *Piotr* K., ur. 1864 r. W r. 1870 walczył jako kapitan w armii franc.; w r. 1883 ożenił się z córką księcia czarnogórkiego, księżniczką Żorką, która od rządu rossyjskiego otrzymała 200.000 fr. renty rocznéj. Ks. Piotr K. mięszka w Paryżu.

Karłowicz (Jan), pisarz polski, przebywa obecnie w Heidelbergu; oprócz wielu rozpraw ogłosił jeszcze przekład Drapera „*Dzieje wiary w stosunku do rozumu*" (Warsz. 1880, wyd. 2 1882), oraz Spencera „*Etyka*" (1884).

Karmarsch (Karol), technolog, † 1879 w Hanowerze.

Karol, książę Rumunii, został postanowieniem izby 26 marca 1881 wyniesiony do godności królewskiéj, pod imieniem Karola I. Ponieważ małżeństwo jego jest bezdzietném, następstwo przyznały izby jednemu z synów jego brata, księcia Leopolda.

Karol, *don Carlos,* pretendent hiszpański, wydalony z Francyi 1881 roku, osiadł w Meksyku.

Karol II, książę parmeński, † 1883 r w Nicei.

Karpiński (Franciszek), poeta polski. W Kołomyi wzniesiono mu pomnik ze składek publicznych; odsłonięto go 16 września 1882 r.

Karpiński (Wincenty), farmaceuta warszawski i chemik, ur. 1829 w Wiszenkach w Lubelskiem, jest właścicielem pierwszorzędnéj apteki w Warszawie; ogłosił znaczną liczbę rozbiorów chemicznych i innych prac, jak: „*Piwo... rozbiory piwa bawarskiego z browarów warszawskich*" (1856); „*Rozbiór wody żelaznéj sławinkowskiéj*" (1857); „*Rozbiór wód studziennych Warszawy*" (1876).

Kaufmann (Konstanty), generał ross., † 1882.

Kątski (Apolinary), skrzypek, † 1879 w Warszawie.

Keczewajo. (ob. Zulusi).

Keller (Adalbert), germanista i romanista, † 1883 w Tubindze.

Kern (Konrad), mąż stanu szwajcarski, † 1883 w Lenzburgu.

Kerner (Antoni), botanik, ur. 1831 w Mautern w Austryji Niższéj studyjował medycynę w Wiedniu, w 1855 porzucił praktykę lekarską i został prof. botaniki w instytucie technicznym w Budzie, zkąd w licznych wycieczkach badał Alpy i Karpaty. W 1860 został prof. w uniwersytecie w Innsbruku, i podniósł wysoko tameczny ogród botaniczny; od 1878 jest prof. w Wiedniu. Ogłosił: „*Die botanischen Gärten*" i mnóstwo rozpraw tyczących się roślin alpejskich.

Khereddin-pasza, mąż stanu turecki, ur. 1824 na Kaukazie z rodziców tureckich, sprzedany do niewoli dostał się do wysokiego urzędnika tunetańskiego, dzięki któremu otrzymał należyte wychowanie i wolność. Wstąpił do służby wojskowéj tunetańskiéj, 1852—5 był przedstawicielem beja w Paryżu, w 1873 został pierwszym ministrem tunetańskim i na tém stanowisku sumiennie przeprowadził ważne reformy, ale poróżniwszy się wskutek tego z bejem, otrzymał uwolnienie 1877. W 1878 powołany został do Konstantynopola dla przeprowadzenia reform, mianowicie finansowych, i został wielkim wezyrem, z powodu jednak oporu dygnitarzy i słabości sułtana nie zdołał przeprowadzić swego planu reform i 1879 złożył te obowiązki.

Kinkel (Jan Gotfryd), poeta niem. † 1882 w Zurichu. W r. 1869 miał przemowę przy założeniu muzeum narodowego polskiego w Rapperswylu.

Klein (Henryk Józef), przyrodnik niem., ur. 1842 w Kolonii, pierwotnie pracował w księgarni, następnie zajął się matematyką i astronomiją, i założył w Kolonii obserwatoryjum prywatne, gdzie głównie badał topografiję księżyca. Ogłosił: „*Handbuch der allgemeinen Himmelbeschreibung*" (2. t. 1872), „*Entwickelungsgeschichte des Kosmos*" (1874) i i. Wydaje pismo przyrodnicze „*Gaea*" i rocznik „*Revue der Naturwissenschaften*".

Kliepera Jan, powieściopisarz czeski, ur. 1846, † w Pradze 1881. Z prac jego odznaczają się dwie historyczne powieści: „*Czescy wygnańcy*" i „*Bitwa pod Liponami*".

Klink (Edward), syfilodolog warszawski, urodz. 1850 w Warsz., kształcił się w szkole głównéj, od r. 1875 jest lekarzem w szpitalu św. Łazarza w Warsz. Bardzo czynny w piśmiennictwie lekarskiém. Oprócz wielu rozpraw ogłosił: „*Życiorys i ocena stanowiska naukowego W. Oczki*" (w wydaniu jubileuszowym dzieł Oczki 1880).

Klinkerfues (Ernest Fryderyk Wilhelm), astronom, † 1883 w Getyndze.

Kloss (Karol), rzeźbiarz i dramaturg polski, ur. w Warszawie r. 1849, † 1881 r. Otrzymawszy początki nauk w mieście rodzinnem, kształcił się jako rzeźbiarz w Berlinie. Celniejsze jego rzeźby są: „*Wisła*" nagrodzona na konkursie warsz., „*Chrystus zmartwychwstający*", „*Chrystus rozmnażający chleb*", „*Kordecki*", „*Tarpea*" i inne. Napisał także kilka utworów dramatycznych, jak. „*Cajus Grachus*" tragedya, „*Sempronia*" kom. hist.; „*Mieszko i Oda*" dramat, „*Pojedynkarze*" komed., „*Kurjer warszawski*" dram., „*Spazmy*" komedyja.

Klugier (Władysław), inżynier, po powrocie z Peru przebywał w Krakowie, † 1884 w San Remo, dokąd wyjechał dla poratowania zdrowia.

Kobell (Franciszek), mineralog i poeta, † 1882 r.

Koch (Karol), naturalista i podróżnik, † 1879 w Berlinie.

Kochanowski (Jan). Z powodu trzechsetletniéj rocznicy zgonu poety, przypadającéj w roku 1884 (w enc. błędnie podano rok śmierci 1580), przygotowano w Warszawie dwa wydania jubileuszowe, większe w 4 t. i mniejsze w 2-ch tom.

Większe obejmie dokładny życiorys K., rozprawy o języku jego i rozbiory szczegółowe wszystkich prac. Oprócz tego ukazały się wydania dzieł K. Bartoszewicza w Krakowie (4 t.) i Altenberga we Lwowie (2 t.). Dla upamiętnienia tejże rocznicy zwołany został do Krakowa na czerwiec 1884 r. zjazd historyczno-literacki.

Kochańska Sembrich (Marcelina), znakomita śpiewaczka polska, ur. we Lwowie w r. 1858, w 6-tym roku życia zaczęła się od ojca uczyć na fortepianie, w 12-tym wystąpiła z koncertem, kształcąc się u Stengla prof. konserw. Wkrótce potém objawił się w niéj talent do skrzypców i uczył ją Bruckmann, a po 4-ch latach wystąpiła z koncertem na fortep. i skrzypcach. W 17-tym r. życia objawił się talent śpiewaczki—zajął się nią Rokitański Wiktor, a następnie Lamperti młodszy w Medyjolanie. Po roku nauki wystąpiła już w teatrze *La Scala*, co jéj otwarło już karyjerę artystyczną. Następnie kształciła się w Wiedniu u Ryszarda Lewy. Po 8 miesiącach zaangażowaną została do Drezna jako primadonna. Z tamtąd przyjechała do Warszawy. Odtąd zwiedza wszystkie pierwszorzędne stolice i zalicza się do pierwszych europejskich śpiewaczek.

Koehler (Ludwik), zasłużony lekarz warszawski, ur. 1799 w warsz., † tamże 1871; studyjował medycynę w Warszawie i Berlinie, od r. 1838 zarządzał szpitalem starozakonnych w Warsz., od 1848 domem zdrowia na Ordynackiém. Księgozbiór swój zapisał tow. lekarkiemu. Od r. 1828 do 1865 był jednym z najczynniejszych pisarzy w literaturze lekarskiéj polskiéj.

Kohl (Jan Jerzy), podróżnik, † 1878 r. w Bremie.

Kohlrausch (Fryderyk), fizyk, ur. 1840 w Rinteln, syn Rudolfa K. (ob.), kształcił się w Erlangen i Getyndze, gdzie 1862 r. został docentem, a od 1875 jest prof. fizyki w Würzburgu. Prace jego tyczą się głównie prądów galwanicznych, mianowicie ważne są metody jego oznaczania przewodnictwa cieczy, oraz badania nad sprężystością ciał. Dzieło jego: „*Leitfaden der praktischen Physik*“ stanowi wyborny podręcznik robót w pracowniach fizycznych.

Kohn (Albin), agronom i literat polski, † 1879 r.

Kolankowski (Antoni), poeta, ur. 1825, † 1881, w Suwałkach. Poezye jego odznaczały prostotą uczucia i przywiązaniem do wszystkiego co swojskie. Ogłosił „*Łzy i uciechy*“ (Warszawa, 1870) i „*Ostatnie akordy*“ (Suwałki, 1875), zamieszczał nadto swoje prace w Tyg. illustr. i Bluszczu.

Kolumbija, dawniejsza *Nowa Granada*, jest ciągłą widownią walki stronnictw; niesnaski w łonie partyi liberalnéj, która 1860 owładnęła sterem rządu, podniecały do powstania klerykalnych, mianowicie téż w r. 1877. W r. 1879 za prezydenta Nunez duchowieństwo osiągnęło wpływ silniejszy, a oddzielne stany samoistność większą. Anarchija uniemożebnia rozwój materyalny kraju. Od kwietnia 1883 prezydentem jest Otalora.

Komarnicki (Zygmunt), historyk polski, urodz. 1812, † 1883 w Warszawie. Pozostawił w rękopisie przekład „*Kroniki Bogufała*“.

Komunduros (Kumunduros Aleksander), mąż stanu grecki, ur. 1814 w Messenii, † 1883 w Atenach; kształcił się w Atenach, z powodu ubóstwa jednak studya uniwersyteckie przerwać musiał. W roku 1841 miał udział w powstaniu na Krecie, w r. 1845 osiadł w Katamata jako adwokat; 1851 wybrany do sejmu, zajął tam wybitne stanowisko, 1855 został prezesem izby, 1856 ministrem finansów. Następnie jako przewódca stronnictwa konserwatywnego kilkakrotnie był prezesem gabinetu. Jako ścisły konstytucyonista dążył do stopniowego rozwoju systemu parlamentarnego, a za ostatnich jego rządów Grecya powiększoną została Tessaliją i częścią Epiru. W kraju cieszył się znaczną popularnością.

Kondratowicz (Stanisław), medyk, ur. 1850 w Warszawie, kształcił się w témże mieście, gdzie następnie osiadł, jako lekarz praktyczny. Od r. 1881 jest wydawcą *Gazety lekarskiéj*. Ogłosił: „*Przyczynek do histologii ciężarnéj macicy*“ (Warsz. 1875) i i., przełożył Barnesa „*Odczyty o operacyach akuszeryjnych*“ (1875).

Konitz (Leon), wzięty lekarz warszawski, ur. 1822 w Warszawie, medycynę studyjował w Berlinie. Ogłosił znaczną liczbę rozpraw z dziedziny akuszeryi w *Tyg. lek.*, *Pamięt. tow. lek.* i niektórych pismach niemieckich w latach 1847—71.

Konopnicka (Maryja z *Wasiłowskich*), poetka polska, zamieszkała w Warszawie. Pierwsze jéj utwory poetyczne zaczęły się ukazywać w pismach warszawskich po r. 1870 i wkrótce zwróciły uwagę na autorkę, która potrafiła odczuć i wyrazić w nich prądy bieżącéj chwili. „*Poezye*“ jéj wyszły w dwóch zbiorach,—*serya pierwsza* (wyd. 2 1883) i *serya druga* (1883). Są to wogóle utwory drobne, do większych należą: „*Tarcza Scypiona*“, „*Klaudya*“. W wierszach „*Do młodéj braci*“, „*Credo*“ i i. wypowiedziała swe przekonania. „*Przed sądem*“, „*Wolny najmita*“, „*Bez dachu*“, „*Sobotni wieczór*“, „*Z szopką*“, „*Na dnie przepaści*“ „*Chłopskie serce*“, są to jaskrawe nieraz obrazy nędzy społecznéj. „*Z łąk i pól*“, „*Łzy i pieśni*“, „*Zdaleka*“, „*W górach*“ są to tytuły zbiorów drobniejszych utworów. Oprócz powyższych dwóch seryj „*Poezyj*“ K. ogłosiła jeszcze: „*Fragmenty dramatyczne*“ i „*Wrażenia z podróży*“ (1883). Od 1884 redaguje pismo dla kobiet: „*Świt*“.

Kopernicki (Izydor), antropolog, od r. 1878 jest docentem na uniwersytecie jagielońskim. Pod jego kierunkiem wychodzi od r. 1881 „*Przegląd akademicki*“, organ młodzieży akademickiéj. Badania swe ogłasza p. t. „*Przyczynków do antropologii przedhistorycznéj ziem polskich*“.

Korczyński (Sas Edmund Jan), profesor patologii i terapii w uniw. jagiellońskim, ur. 1844-tym w Dobromilu w ziemi Sanockiéj, kształcił się w Krakowie. W 1869 został asystentem kliniki lekarskiéj przy prof. Gilewskim (ob.), w 1871 prymaryuszem w oddziale chorób wewnętrznych

pitala św. Łazarza w Krakowie, po śmierci Gilewskiego objął katedrę patologii i terapii szczegółowéj wraz z kliniką, w r. 1879—80 był dziekanem wydziału lekarskiego, w r. 1875—6 prezesem tow. lekarskiego krakowskiego, w r. 1875 zawiązał stowarzyszenie do wydawnictwa dzieł lekarskich polskich, w latach 1875—81 był członkiem rady miejskiéj krak. Prace jego mieszczą się w *Przeg. lek.*, w *Pam. tow. lek. warsz.*, *Wiener Med. Presse* i i., oraz w oddzielnie wydawanym zbiorze p. t. „*Z kliniki lekarskiéj D-ra K.*“ (Zesz. 1—8, 1875—83).

Korzon (Tadeusz), ogłosił jeszcze nakładem akademii Umiejętności „*Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta 1764—94*“ obejmujące badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego.

Kościelski (Józef) ogłosił zbiór swoich „*Poezyj 1861—62*“. (Serya I, Krak. 1883). W r. 1884 przedstawiono na scenie warszawskiéj dramat jego „*Dwie miłości*“ w 5 aktach.

Kosiński (Wincenty), zasłużony górnik i geolog polski, ur. 1835 w Kosinach w Mławskiém, † 1883; kształcił się w gimn. płockiém, następnie studyjował matematykę i nauki przyrodnicze na uniwersytecie petersburskim; r. 1855 został nauczycielem w Łowiczu, następnie w Kielcach. W r. 1858 opuścił zawód nauczycielski i kosztem wydziału górnictwa w król. pol. wysłany został dla kształcenia się w górnictwie do akademii w Frejbergu. Po powrocie w r. 1860 został zawiadowcą hut cynkowych, a następnie prowadził daléj rozpoczętą przez Hempla mapę geologiczną okręgu wschodniego górniczego król. pol., któréj „opis“ złożył w 1863 wydziałowi górnictwa. Od r. 1869 był zawiadowcą kopalń galmanu i rud żelaznych. W r. 1872 zbadał pod względem geologicznym okolice pomiędzy Ciechocinkiem i Inowrocławiem i wyniósł ztąd przekonanie, że sól w król. pol. znaleźć się powinna. W r. 1878 przedstawił rządowi projekt osuszenia kopalń olkuskich i pod jego kierunkiem w r. 1880—83 poprowadzony został kanał dla odprowadzenia wody. Z prac jego ogłoszonych drukiem wymienimy: „*Kilka uwag o najnowszych badaniach geognostycznych w płd.-zach. okolicach król pol., oraz na Szlązku i w Galicyji*“ (Bibl. warsz. 1869), *Kopalnie olkuskie, ich przeszłość i przyszłość*“, wraz z kartą geol. okolic Olkusza (w Pam. fizyjograf. t. II. 1862); „*O badaniach i mapach geolog. król. pol.*“ wraz z mapą geol. (w Enc. roln.), „*Kopalnie*“ (tamże), oraz przekład Gurlta „*Krótki wykład historycznego i tecznicznego rozwoju górnictwa i hutnictwa*“ (Warsz. 1883).

Kośmiński (Stanisław), okulista i zasłużony pisarz, ur. 1837 w Warszawie, † tamże 1883; medycynę studyjował w Moskwie. W r. 1863—4 niósł pomoc rannym w szpitalach czasowych, w roku 1867—8 doskonalił się w okulistyce pod Graefem w Berlinie. Jako biblijotekarz tow. lekarskiego warsz. sprowadził księgozbior tameczny do porządku i sporządził katalog. Oprócz wielu rozpraw przełożył Meyera „*Wykład chorób oczu*“ (War. 1875). Nadto ogłosił nader pożyteczny „*Wykaz rzeczy zawartych w 72 tomach Pam. Tow. Lek. Warsz. z lat 1837—76*“ (1877), oraz rozpoczął wydawnictwo „*Słownika lekarzy polskich*“ (2 zesz. 1883), którego śmierć przedwczesna dokończyć mu nie dozwoliła.

Kossak (Ernest), feljetonista niem, † 1880 r. w Berlinie.

Kossowski (Henryk), ksiądz, biskup sufragan płocki, ur. 1828, nauki gimnazyalne pobierał w Lesznie, następnie studyjował prawo w Berlinie, w 25 roku życia postanowił oddać się stanowi duchownemu, do którego kształcił się w seminaryjum kamienieckiem i akademii duchownéj w Petersburgu. Wyświęcony na księdza w 1857 r., przez czas pewien wykładał w seminaryum w Płocku, poczém osiadł w Dorpacie, jako katecheta, gdzie dał się poznać z nauki i wymowy. Przez arcybiskupa Felińskiego wezwany na rektora akademii warszawskiéj, zarządzał tym zakładem aż do jego zamknięcia. Od 1870 zarządzał parafiją na Lesznie w Warszawie, w r 1884 został sufraganem płockim z tytułem biskupa Serves. Znaczną liczbę prac ogłosił po polsku i niemiecku; w „*Encyklopedyi kościelnéj*“ mieszczą się jego artykułu historyczne.

Kotzebue (Paweł), był generał-gubernatorem warszawskim do roku 1880, † 1880 w Rydze.

Kowalewski (A.), znakomity embryolog, syn Józefa Szczepana K. (ob.), jest obecnie prof. w Odessie. Prace jego nad rozwojem ascidiów i amfioxusa wykazały związek między zwierzętami kręgowemi i bezkręgowemi. Niemniéj ważne są badania jego nad robakami i stawonogiemi (1871), nad rozwojem ramienionogów (1874), jamochłonnych (1874) i i.

Kowalski (Maryjan), astronom, † 1884 r w Kazaniu.

Koziebrodzki (Władysław hr.), ogłosił jeszcze kom. w 3-ch aktach „*System p. Macieja*“ (1880 roku).

Kozłowski (Szymon), biskup łucko-żytomierski, ur. 1820 w gub. wileńskiéj, wyświęcony został na księdza 1845 r., stopień doktora teologii uzyskał w akademii petersburskiéj, a po śmierci ks. Stacewicza był jéj rektorem; biskupem łucko-żytomirskim został 1883 r. W piśmiennictwie kościelnem był bardzo czynnym, zwłaszcza w przedmiocie egzegezy biblijnéj. Ogłosił téż kilka podręczników używanych w zakładach naukowych dla duchownych, kazań i katechizmów, komentarzy do biblii, oraz książek do nabożeństwa. Jako pedagog, zasłużył na wdzięczność alumnów akademii petersburskiéj.

Kozubowski (Antoni), prof. anatomii i fizyjologii w uniw. jagiel., † 1880 w 75 roku życia. Ostatnie lata życia poświęcił sprawie podniesienia jedwabnictwa, pszczelnictwa i sadownictwa w kraju.

Kraiński (Wincenty), wierszopis polski, † 1882 w Wrocławiu.

Krakatoa (*Krakatau*, *Pulu Rakata*), drobna wysepka wulkaniczna w zachodniéj części cieśniny Sundzkiéj, oddalona o 40 kilometrów od brzegów Jawy, była środkowém punktem trzęsienia ziemi 26 Sierpnia 1883, jednego z najstraszniejszych w czasach historycznych. Na K. drobne wybuchy wulkaniczne zachodziły już od maja, a początek wybuchu 26 sierpnia zaznaczył się niezmierną ilością wyrzuconego popiołu, który rozbiegł się na przestrzeni kilkuset kilometrów. Północna część K. znikła, a rumowiska jéj utworzyły na dnie morza nasyp wysokości średniéj 50 metrów na przestrzeni 250 kilometrów kwadratowych; nadto w cieśninie powstało kilka nowych drobnych wysepek, a raczéj skał wulkanicznych. Fala wodna wywołana wybuchem dała się uczuć 27 sierpnia w Afryce południowéj i w dalszych jeszcze stronach, a na brzegach cieśniny Sundzkiéj spowodowała ona straszne spustoszenia, wskutek których zginęło z górą 30.000 ludzi. W listopadzie i grudniu 1883 oraz w Styczniu 1884 po zachodzie i przed wschodem słońca łuny czerwone rozjaśniały niebo wieczorne na całéj niemal ziemi; różni badacze przyczynę tego zjawiska przypisywali właśnie popiołom wyrzuconym przez wulkan K., które w górnych warstwach atmosfery utrzymywały się przez czas długi, a oświetlone promieniami zachodzącego lub wschodzącego słońca nadawały niebu to osobliwe, czerwone zabarwienie. Tłomaczenie to wszakże nie zostało powszechnie przyjętém; prawdopodobniejszém jest to przypuszczenie, że spowodowane ono zostało przez parę wodną, z nieznanych zresztą przyczyn w epoce téj nadmiernie w powietrzu nagromadzonéj.

Kraków podług spisu z r. 1880 posiada 59.828 mieszkańców. Muzeum narodowe założone w r. 1879, do czego dał początek Siemiradzki ofiarą swoich *Pochodni Nerona*, mieści się w górnych salach Sukiennic.

Kraków (Paulina z Radziejowskich), autorka, † 1882 r. w Warszawie. Ogłosiła jeszcze: „*Powieści historyczne*“ z dziejów polskich, dla młodzieży. (Warsz. 1881).

Kramsztyk (Julijan), medyk, ur. 1850 w Warszawie, kształcił się w mieście rodzinném. Od r. 1876 jest laborantem przy katedrze chemii lekarskiéj i ordynatorem szpitala dla dzieci. Ogłosił: „*O stosunku zachodzącym między wydzielaniem kwasu fosforowego i azotu w moczu*“ (1876); „*Życie i działalność naukowa Hermana Fudakowskiego*“ (1879); „*O nowych środkach sztucznego żywienia niemowląt*“ (1881). „*O zawartości tłuszczu w wypróżnieniach dzieci w pierwszym roku życia*“. (1884) i i.

Krapf (Ludwik), podróżnik, † 1881 w Kornthal pod Sztutgartem.

Krasiński (Humbert, hrabia), medyk, ur. 1833 w Reimentarzówce na Ukrainie, nauki gimnazyalne pobierał w Krakowie, medycyny słuchał w Petersburgu. W pracach „*Kwestyja sanitarna Warszawy*“ (1880), „*Pogadanki naukowe o wodzie warsz.*“ (1879) wskazywał środki polepszenia warunków hygienicznych miasta. Oprócz tego ogłosił: „*Udział Czechów w rozwoju oświaty i nauki lekarskiéj w Polsce*“ (1882), oraz w różnych pismach polskich, a zachodnio- i południowo słowiańskich zamieścił wiele artykułów w kwestyjach społecznych i politycznych.

Kraszewski (Józef Ignacy). Jubileusz 50-letniéj działalności K. odbył się w Krakowie, we wrześniu 1880 r.; liczny orszak deputatyj z całego kraju i mnóstwo przyniesionych darów były wyrazem hołdu złożonego przez społeczeństwo dla zasłużonego pisarza. Po jubileuszu K. wrócił na stały pobyt do Drezna, gdzie daléj niezmordowaną swą działalność literacką prowadził. W czerwcu r. 1883 wieść niespodziana przeraziła kraj cały; K. w przejeździe przez Berlin, w powrocie z Pau, został aresztowany, jako oskarżony o zdradę stanu; po ukończeniu badania śledczego uwolniony został w sierpniu za kaucyją 30.000 marek, a sprawa wytoczoną została przed sąd państwowy w Lipsku dopiero w maju 1884 r. K. oskarżony został o dostarczanie rządowi francuskiemu, tajnych dokumentów, tyczących się sił zbrojnych niemieckich. Dokumenta te otrzymywać miał K. od byłego kapitana pruskiego Hentscha, za pośrednictwem niejakiego Adlera; ten ostatni, nie mogąc wyłudzać od K. datków za przechowanie tajemnicy, złożył denuncyjacyję za pośrednictwem ambasady niemieckiéj w Wiedniu, poczém się ukrył. Właściwie oskarżenie, o ile tyczyło się K., odnosiło się tylko do jednego dokumentu, obejmującego wykaz mobilizacyi czyli marszu wojsk niemieckich do granicy francuzkiéj; pracę tę, jak to zeznał K. przesłać miał Bronisławowi Zaleskiemu (ob.) w Paryżu, który miał je dostarczyć jakiemuś pismu wojskowemu w Paryżu; K. podjął się tego na prośbę Z., pozostającego w krytycznem położeniu, aby mu przyjść z pomocą. Zresztą badania sądowe nie wykazały nawet dokładnie, iżby wiadomości te miały być tajne, w znacznéj bowiem części zostały wyjęte przez Hentscha z książek drukowanych, lubo nie znajdujących się w obiegu księgarskim. Na szali jednak sądowéj ciężko zaważył list Bismarka pisany do ministra wojny i nadesłany sądowi w toku posiedzenia. W liście tym *B.* przedstawiał K. jako ajenta istniejącego jakoby w Paryżu stowarzyszenia wojskowego polskiego, złożonego z trzydziestu dawnych emigrantów, a mającego na celu dostarczanie rządowi francuskiemu wiadomości o stosunkach wojskowych Niemiec i innych krajów europejskich. List ten oskarżał niejako nietylko K., ale całe społeczeństwo polskie o działanie na szkodę Niemiec i o wichrzenie Europy, i na téj téż zasadzie prokurator wygłosił oskarżającą swą mowę. Wbrew wszelkiemu oczekiwaniu K., pomimo okoliczności łagodzących, za które sąd uznał życie bez skazy i to, że nie działał w widokach zysku, skazany został na lat trzy i sześć miesięcy zamknięcia w twierdzy. Prześladowanie silnéj ręki ujawniło się wyraźnie i w tém, że wbrew prośbie K. o osadzenie go w Königsteinie, przeznaczono mu twierdzę

w Magdeburgu, gdzie klimat niezdrowy nader dla niego być może szkodliwym. K. wyrzekł się podania do łaski i w końcu maja 1884 do twierdzy téj przewieziony został, przy niepomyślném stanie zdrowia. Sprawa K. wywołała w całéj Europie silne zajęcie i współczucie, a nasz kraj dotknęła boleśnie i oddziałała nań przygnębiająco. Dary otrzymane na uroczystości jubileuszowéj ofiarował K. Towarzystwu Przyjaciół Nauk w Poznaniu. Pomimo ciężkich takich przejść zadziwiająca działalność K. zgoła nie osłabła. W dalszym ciągu szeregu powieści historycznych wyszły: IX. „*Waligóra*“ (3 t. z czasów Leszka Białego), X. „*Syn Jazdona*“ (3 t. z czasów Bolesława Wstydliwego i Leszka Czarnego), XI. „*Pogrobek*“ (2 t. z czasów Przemysławowskich), XII. „*Kraków za Łoktka*“ (2 t.), XIII „*Jelita*“, legenda herbowa z r. 1331 (2 t.), XIV „*Król Chłopów*“ (4 t.), XV. „*Biały Książę*“ (3 t. z czasów Ludwika Węgieskiego), XVI „*Semko*“ (3 t., czasy bezkrólewia po Ludwiku), XVII „*Matka Królów*“ (2 t., czasy Jagiełłowe), XVIII „*Strzemieńczyk*“ (3 t., czasy Władysława Warneńczyka), XIX. „*Jaszka, Orfanem zwanego żywota i spraw pamiętnik* (4 t. Jagiełłowie do Zygmunta), XX „*Dwie Królowe*“ (Bona i Elżbieta, 3 t.). Z innych powieści ogłoszonych od r. 1880 wymienimy: „*Grzechy Hetmańskie*“ (Warsz. 1880), „*Pod blachą*“ (powieść historyczna, 3 t., Warsz. 1880), „*Zadora*“ (Lwów, 1880), „*Chore dusze*“ (2 t. 1881), „*Półkownikówna*“ (2 t., Warsz. 1882), „*Dwa Bogi*“ (pow. współczesna, Mińsk, 1881), „*Pan z Panów*“ (Lwów, 1881), „*Przygody pana Marka Hińczy*“ (Warsz., 1881), „*Sama jedna*“ (2 t. Warsz., 1881), „*Rodzina*“ (dramat, wraz z Kaz. Zaleskim, 1882), „*Szalona*“ (Warsz., 1882), „*Było ich dwoje*“ (1882), „*Chore dusze*“ (2 t., 1882), „*Rąmułtowie*“ (1882), „*Raptularz pana Marka Jasienieckiego*“ (1882) „*Krzyżacy 1410*“ (188.), „*Na tułactwie*“ (3 t., 1882), „*Kunigas*“ (z podań litewskich, 1883), „*Zamek Bielski*“ (1883), „*Klasztor*“ (1883), „*Bez serca*“ (1884), „*W pocie czoła, z dziennika dorobkiewicza*“ (1884), „*Wilczek i Wilczkowa*“ z XVIII w. 1884). Oprócz tego mnóstwo korespondencyj i innych artykółów w różnych czasopismach polskich. Dokładny obraz działalności literackiéj K. i rozbiór jego prac do r. 1880 podaje „*Książka Jubileuszowa*“. Po niemiecku ogłosił Bohdanowicz: „K. *in seinem Wirken und in seinem Werken*“.

Kraszewski (Kajetan) ogłosił jeszcze: „*Ze szkolnéj ławy*“ (opowiadanie, Warsz. 1880), „*Pod wyrokiem*“ (opowiadanie z lat 1706—13, 1884) i i.

Krause (Ernest Ludwik), pisarz niem., znany pod anagramem *Carus Sterne*, ur. 1839 w Zielenzig w Neumark, początkowo farmaceuta, oddał się następnie piśmiennictwu i zyskał rozgłos pracami, w których rozwija pogląd oparty na zasadach darwinistycznych. Prace te zamieszcza głównie w piśmie *Kosmos*. Ważne téż są prace jego z dziedziny archeologii i czasów przedhistorycznych. Ogłosił „*Naturgeschichte der Gespenster*“ (1863), „*Werden und Vergehen*“ (2 wyd. 1880).

Kraushar (Aleksander) ogłosił jeszcze: „*Olbracht Łaski, wojewoda Sieradzki*“ wizerunek histor. (2 t., Kraków 1882).

Kremer (Aleksander), medyk, † 1880 r. w Krakowie.

Krestowski (Ws.), powieściopisarka, rossyjska, kryjąca się pod tym pseudonimem, nazywa się właściwie: *Nadieżda Dmitrjewna Zajączkowska*, ur. 1825, w gub. Rjazańskiéj.

Kreyssig (Fryderyk), historyk literatury, † 1879 w Frankfurcie nad Menem.

Kroacyja. Przyłączenie Bośnii i Hercogowiny do Austryi pobudziły silniéj nadzieje panillliryjskie czyli wielkokroackie; okazało się jednak, że rząd zgoła prowincyj tych za kroackie uważać nie myśli. Ban Mazuranicz, dążnościom tym sprzyjający, zastąpiony został w r. 1880 przez Pejacsevicha. W lipcu 1881 r. nastąpiło stanowcze wcielenie Pogranicza Wojskowego do K., pozostał wszakże spór co do miasta Fiume, do którego prawo roszczą zarówno Madziarzy i Kroaci. Spór między temi narodowościami zaognił się silniéj 1883 r. Władza finansowa w Zagrzebiu na gmachu swoim wywiesiła nowe znaki urzędowe z herbem węgierskim i węgierskimi napisami; wywołało to 14-go sierpnia zbiegowisko, rozproszone przez wojsko, następnego dnia jednak tłum zerwał znaki i podeptał herby. Wkrótce wybuchły zaburzenia i na prowincyi, zwłaszcza w Zagorzu, gdzie wielu włościan zginęło w walce z wojskiem. Na wspólnéj naradzie ministrów austryackich i węgierskich postanowiono przywrócenie herbów z napisami w obu językach, ban Pejaczewicz na własne żądanie otrzymał uwolnienie, a dla ustalenia porządku wysłany został jako komisarz królewski generał Ramberg; herby zawieszone zostały 7-go września. Stronnictwo narodowe, jakkolwiek nominacyję Ramberga uznało za niekonstytucyjne, ustąpiło jednak żądaniu większości przywrócenia porozumienia drogą konstytucyjną. Za naruszenie herbów 80 osób ukarano więzieniem. W październiku sejm węgierski przystał na wniosek Tiszy usunięcia napisów w obu językach i zamieszczenia na gmachach władz centralnych herbów bez napisów, co téż dokonano 16 paźdz. Nadto naczelnicy zarządów w K. mają być nadal odpowiedzialni przed sejmem kroackim, ban zaś ma być usunięty od sporów stronnictw i przedstawiać męża zaufania korony; na stanowisko to w grudniu powołany został hrabia Khuen-Hedervary. Zgromadzenia sejmowe otwarte 17 grudnia zostały zakłócone wrzawą, wywołaną przez przewódcę stronnictwa narodowego Starcewicza, który tym sposobem chciał doprowadzić do rozwiązania sejmu i nowych wyborów. Starcewicz wykluczony z izby, gdy pomimo to 16 stycznia 1884 chciał na posiedzenie wejść, został przemocą przez żandarmów usunięty. Sejm, jeszcze przed ukończeniem rozpraw nad adresem, został odroczony 20 stycznia na 9 miesięcy. Nawet umiarkowane stronnictwo kroackie nie może dojść do porozumienia z rządem węgierskim, który K. uważać chce tylko za

autonomiczną prowincyję państwa węgierskiego, gdy Kroaci uznają kraj swój za równouprawnioną część państwa korony św. Stefana.

Krówczyński (Żegota), syfilidolog, ur. we Lwowie 1848, medycyny słuchał w Krakowie, od r. 1874 jest lekarzem w oddziale chorób wenerycznych i skórnych w szpitalu powszechnym we Lwowie, od r. 1879 członkiem krajowéj rady zdrowia. Ogłosił „*Syfilidologiję*" (Krak. 1883), i znaczną liczbę rozpraw w pismach polskich i niemieckich.

Krytyczny punkt ob. gazy (w Supl. I).

Krzeczunowicz (Kornel), mąż stanu, urodzony 1818, † 1881 r. Studyja prawnicze ukończył w r. 1838 we Lwowie, dwa lata urzędował w prokuratoryi skarbu, po tém podróżował po Włoszech, Florencyi, Angliji i Niemczech, gdzie badał prawodawstwo, administracyję, system fiskalny i stosunki ekonomiczne. Z takim zasobem wiedzy powrócił do kraju i z prawdziwém zaparciem poświęcił się służbie kraju. Już w r. 1844 zasiadł na sejmie stanów galicyjskich, gdzie śmiało upominał się o poprawę stosunków wewnętrznych — on téż pierwszy na posiedzeniu stanów galicyjskich podniósł potrzebę zniesienia pańszczyzny. Od czasu otwarcia sejmu galicyjskiego był jego najczynniejszym członkiem, jego niezmordowanym staraniom, badaniom zawdzięcza Galicyja dokonanie nowych pomiarów katastralnych i racyjonalniejszego wymiaru podatku w r. 1869 i następnych. Nikt nad niego lepiéj nie znał stosunków kraju i nikt gorliwszym nie był ich obrońcą. Nazywano go „Katastrowiczem". Śmierć zaskoczyła go nad wypracowaniem materyjału w sprawie podatkowéj do Rady państwa w Wiedniu. Pisma jego wymienione w Supl. I.

Krziżek (Wacław), historyk i pedagog czeski, ur. 1834, † w Taborze 1881. Z prac jego najcenniejsze: *Synchronistyczny przegląd dziejów słowiańskich* i *Antologija południowo słowiańska*.

Krzyżanowski (Stanisław), archeolog, † w Warszawie 1881 r.

Kubala (Ludwik), ogłosił jeszcze: „*Szkice historyczne*", seryja I i II (Lwów 1876—80), „*Jerzy Ossoliński*" (2 t., Lwów 1883).

Kücken (Fryderyk Wilhelm), kompozytor, † 1882 w Szwerynie.

Kuhn (Wojciech), mytolog i badacz języków, † 1881 w Berlinie.

Kühne (Gustaw), pisarz niemiecki (pseudonim *Johannes van Devall*) † 1883 w Wiesbaden.

Kuldża (ob. Chiny).

Kuliński (Tomasz), biskup kielecki, ur. 1823, na księdza wyświęcony został 1849 r. Kształcił się daléj w akademii duchownéj w Warszawie, następnie był profesorem teologii dogmatycznéj w seminaryjum kieleckiém; w r. 1872 prekonizowany został na biskupa sataleńskiego, a w 1883 został biskupem kieleckim, którą to dyjecezyją zarządzał już od lat dwudziestu. Jako biskup, nie zaprzestał wykładów w seminaryjum.

Kullag (Teodor), fortepianista, † 1882 w Berlinie.

Kunasiewicz (Stanisław), archeolog, † 1879 we Lwowie, w wieku 87 lat.

Kundt (August), fizyk, ur. 1838 w Szwerynie, od 1871 prof. w Strasburgu. Prace jego tyczą się różnych działów fizyki. Zbadał drganie powietrza w rurach zamkniętych, co umożebniło oznaczenie szybkości głosu w różnych gazach. Daléj ważne są jego prace nad anomalném rozszczepianiem światła, nad przewodnictwem ciepła w gazach i i.

Kürnberger (Ferdynad), powieściopisarz niem., † 1879 w Wiedniu.

Kutschker (Jan Chrzciciel), arcybiskup wiedeński, † 1881 r.

Kwaśnicki (August). medyk, ur. 1839 w Toporach na Ukrainie, gimnazyjum kończył w Żytomierzu, następnie słuchał medycyny w Kijowie, ale nie dokończywszy rozpoczętych egzaminów w r. 1862 wyjechał za granicę. W r. 1864 został lekarzem pułku dragonów gwardyi sułtańskiéj w Konstantynopolu, w r. 1870 lekarzem wilajetu Adryjanopolskiego. W r. 1874 osiadł w Krakowie, gdzie jest lekarzem w szpitalu dla dzieci i we wszystkich sprawach lekarskich czynny przyjmuje udział. **K.** (Jan), brat pop., słuchał medycyny w akademii med. chir. w Warszawie, jako lekarz praktyczny osiadł w Żytomierzu. Zamieścił od r. 1865 do 1872 znaczną liczbę rozpraw w przedmiocie chirurgii w pismach lek. warsz., i wraz ze Stankiewiczem i Wszeborem ogłosił „*Chirurgiję operacyjną*" (t. 1, 1868).

L.

Labitzki (Józef), kompozytor, † 1881 w Karlsbadzie.

Laboulaye (Edward Rene Lefebvre), prawnik i publicysta franc., † 1883 w Paryżu.

La Cécilia (Napoleon), generał komuny paryskiéj, nie zastrzelił się w forcie Vincennes, jakto mniemano, ale po pokonaniu komuny uszedł za granicę, i † 1878 w Kairze.

Lachowicz (Ludwik), słynny chirurg wileński, ur. 1811 † 1880; kształcił się w uniwersytecie, następnie w akademii medyko-chir. w Wilnie, poczém osiadł w Wilnie. Zbudował stół operacyjny własnego pomysłu oraz przyrząd do wprawiania zwichnień ramienia. Majątek swój zapisał na stypendyja i cele dobroczynne.—L. (Antoni), również lekarz, ur. 1831 w Tarnowie, † 1882 w Jaworowie; kształcił się w Krakowie, praktykował w Berdyczowie, czas jakiś w Warszawie. Majątek swój również na cele dobroczynne zapisał. Kilka jego rozpraw mieści się w „*Przeglądzie lekarskim*".

Lafayette (Oskar, margrabia), mąż stanu franc., † 1881 w Paryżu.

Lam (Jan), pisarz polski, ogłosił jeszcze powieść „*Dziwne karyery*" (1881).

Lamber (Julija), literatka franc., ur. w 1836 r. w Verberie (Oix); w pierwszém małżeństwie była żoną lekarza *La Messine*, w drugiem *Edmunda Adam*, który podczas oblężenia Paryża był prefektem policyi i † 1877 jako senator. Po śmierci męża, posiadłszy znaczny majątek, otworzyła słynny salon w Paryżu i założyła miesięcznik „*Nouvelle Revue*", w którym popiera dążności demokratyczne i odwetowe względem Niemców. Romanse jéj, jak „*Blanche de Coucy*", „*Grecque*" (1878) „*Laide*" (1879), przeładowane są erudycyą.

Lamont (Jan), astronom † 1879 w Monachijum.

Landseer (Karol), malarz ang., † 1879 w Londynie.

Langer (Antoni), poeta ludowy wiedeński, † 1879.

Langiewicz (Maryan), dowódca powstania 1863, † w końcu grudnia 1881 w szpitalu miejskim w Lille, gdzie osiadł po opuszczeniu Turcyi.

Lanza (Jan), mąż stanu włoski, † 1882 w Rzymie.

Laprade (Wiktor), poeta franc., † 1883 w Paryżu.

Larcy (Karol Paulin Roger *de Saubert*), mąż stanu franc, † 1882.

Lasaulx (Arnold Konstanty Piotr Franciszek), mineralog i geolog, ur. 1839 w Kastelnau w obwodzie koblenckim, kształcił się w Bonn i Berlinie, był profesorem w Wrocławiu, od 1880 w Bonn. Oprócz licznych rozpraw, w których opisał szereg nowych gatunków mineralogicznych, ogłosił „*Petrographische Studien an den vulkanischen Gesteinen der Auvergne*". (1868—71); „*Elemente der Petrographie*" (1875) i i.

Lasker (Edward), polityk pruski, † 1883 w Ameryce, dokąd na czas pewien wyjechał. W ostatnich latach, zrażony przeciwnościami, słaby brał już udział w życiu politycznéın. Izba deputowanych Stanów Zjednoczonych przesłała parlamentowi niemieckiemu wyrażenie swego żalu z powodu śmierci L.; pismo to wręczył poseł amerykański Bismarckowi, ten nie oddał go parlamentowi, ale odesłał do Waszyngtonu.

Laskiewicz (Alfred. Ignacy *de Friedensfeld*), lekarz, syn *Adolfa Franciszka Ignacego* L., również lekarza (ur. 1816 † 1870), ur. 1852 w Oranienbaumie, gdzie ojciec jego podówczas praktykował, studyował medycynę w Wiedniu, został tam demonstratorem w pracowni fizyologicznéj i wykonał kilka tysięcy wytwornych preparatów mikroskopowych, które służyły wielu uczonym do nowych badań. Od r. 1878 jest lekarzem szpitala obłąkanych w Kulparkowie w Galicyi. Ogłosił znaczną liczbę rozpraw, *w Przegl. lek.* i w pismach niemieckich.

Lassell (William), astronom, ur. 1799, † 1880; z powołania browar, zwrócił się do astronomii 1820 i zajął się sam, podobnie jak Herschell, wyrabianiem teleskopów i polerowaniem szkieł, i przy pomocy przez siebie zbudowanego teleskopu odkrył w 1846 księżyc Neptuna, a w 1851 dwa księżyce Urana; oprócz tego około 600 mgławic. Udoskonalił nadto maszynę do polerowania szkieł.

Lasser von Zollheim (Józef, baron), mąż stanu austryjacki, † 1879 w Wiedniu.

Lasteyrie Dusaillant (Ferdynand Karol Leon, hrabia), archeolog franc., † 1879. **L. D.** (Adryjan Julijusz), polityk franc., † 1883.

La Roncière le Noury (Kamil Wojciech), admirał franc., † 1881 w Paryżu.

Latour (Antoni), pisarz franc., † 1881 roku w Sceaux.

Lavalette (Jan Marya Karol Feliks, margrabia), mąż stanu franc., † 1881 w Paryżu.

Lavergne (Ludwik Gabryel), pisarz i mąż stanu franc., † 1880 w Paryżu.

Lawrence (John Mair), mąż stanu ang., † 1879.

Lefranc (Edward Edmund Wiktor Stefan), mąż stanu franc., † 1883 w Paryżu

Le Brun (Tomasz), literat polski, † 1884 w Warszawie.

Lelewel (Prot Adam Jacek), brat znakomitego historyka, † 1884 w Woli Cygowskiéj pod Warszawą.

Lemcke (Karol), estetyk, ur. 1831 w Szwerynie, kształcił się w Getyndze, Monachijum i Heidelbergu, od r. 1862 był docentem estetyki i historyi literatury niem. w Heidelbergu, od 1873 r prof. estetyki i historyi sztuki w Amsterdamie, od 1876 w akademii techniczn.ej w Akwizgranie. Oprócz znacznéj liczby monografij ogłosił „*Populäre Aestetik*" (Lipsk 1865, 5 wyd. 1879,—przekład polski Zawadzkiego Lwów 1878).

Lenartowicz (Teofil), poeta polski, ogłosił jeszcze idyllę „*Jagoda mazowieckich lasów*" (1880).

Leonhard (Gustaw), mineralog, † 1878 w Heidelbergu.

Lesser (Aleksander), malarz historyczny polski, † 1884 w Warszawie.

Lesser (Władysław Leon, baron), synowiec pop., chirurg, ur. 1846 w Warszawie, studyował medycynę w Berlinie, w r. 1872—3 był docentem i asystentem kliniki chirurgicznéj w Gryfii, w 1877 został docentem chirurgii w Lipsku. W r. 1882 ubiegał się o katedrę chirurgii w Krakowie. Ogłosił „*Transfusion und Autotransfusion*" (1884) i liczne inne rozprawy.

Lessing (Karol Fryderyk), malarz niem., † 1880 w Karlsruhe.

Leszjanin (Milojko), generał serbski, ur. 1833, kształcił się w akademii wojskowéj w Belgradzie, następnie w Berlinie i Paryżu, został prof. i dyrektorem akad. belgradzkiéj i 1873 ministrem wojny. W 1876 był dowódcą dywizyi i odznaczył się w bitwie pod Zajczą, w 1878 wysłany był w misyi dyplomatycznéj do San-Stefano i Petersburga, w 1880 objął znów tekę wojny.

Levitteux (Henryk), lekarz i filozof polski, † 1879.

Lewandowski (Jakób Henryk), weterynarz, † 1882.

Lewicki (Anatol), historyk polski, ogłosił jeszcze „*Obrazki z najdawniejszych dziejów Przemyśla*" (Przemyśl 1881).

Lewis (Estella Anna), poetka amerykańska, † 1880.

Lienbacher (Jerzy), polityk austryjacki, ur. w księstwie Salzburskiém, studyjował prawo w Wiedniu i następnie sprawował różne urzędy w ministerstwie sprawiedliwości. W r. 1873 wybrany do rady państwa, przyłączył się do stronnictwa środkowego; gdy wszakże nie chciał się zgodzić na połączenie tego klubu ze stronnictwem polskiém i czeskiém, i gdy mianowicie wniosek jego, mający na celu poddanie szkoły kościołowi, znalazł opór w kole polskiém, z klubu tego wystąpił 1882.

Ligne (Eugenijusz Lamora książe), mąż stanu belgijski, † 1880.

Li-Hung-Tszang, mąż stanu chiński, ur. około 1825 w prowincyi Ngunhei, syn ubogiego uczonego, po złożeniu egzaminów dostał się 1848 do akademii Hanlin. W czasie powstania Taipingów 1863 L. wyparł powstańców z rodzinnéj swéj prowincyi, za co generał-gubernator Kiangu, Tseng-Kuo-Fan (ojciec obecnego posła w Europie Tsenga) mianował go swym sekretarzem, a następnie gubernatorem prowincyi Kiangsu. Za dalsze odznaczenie się w walce z powstańcami został generał-gubernatorem King. L. jest obecnie jednym z najpotężniejszych ludzi w Chinach, ma główne dowództwo nad wojskiem w prowincyjach przyległych Tonkinowi i kierował układami z Francyją.

Liouville (Józef), matematyk franc., † 1882.

Lipiński (Stanisław), rzeźbiarz polski, synowiec historyka Tymoteusza L., ur. 1840 w Olizarowie na Wołyniu, † 1881 w Krakowie; kształcił się w szkole sztuk pięknych w Warszawie, w 1861 udał się do Francyi, ale wkrótce wrócił do kraju, a następnie lat kilka przebywał w Rossyi. W 1869 osiadł w Krakowie, zkąd odbywał wycieczki w celach artystycznych do Włoch. Ważniejsze jego utwory są: „*Opuszczona*", wynagrodzona medalem w Wiedniu, „*Tęsknota*", „*Niepokalanie Poczęta*" „*Madonna*", „*Kalina*", wykonał téż liczne portrety, jak Stanisława Tarnowskiego. Jego dłuta są wreszcie płaskorzeźby na gmachu Rady Państwa w Wiedniu, przedstawiające postać Galicyi i Niższéj Austryi.

Lipiński (Hipolit), malarz polski, ur. 1846 w Nowym Targu, † 1884 w Krakowie; pierwotnie kształcił się w krakowskiéj szkole sztuk pięknych, następnie w Monachijum, a po powrocie do Krakowa pracował pod kierunkiem Matejki. Talent jego celował głównie w wyborném odtwarzaniu typów ludowych, wiejskich i miejskich, — przekupek, parobków, tanecznic, dzieci wiejskich i t. p. Uwagę zwrócił na siebie „*Targiem na Kleparzu*"; z późniejszych wymienimy „*Targ na Szczepańskim placu*", „*Scena z niedźwiedziem*", „*Przed procesyją Bożego Ciała*". Na zlecenie rady powiatowéj krakowskiéj wykonał obraz przedstawiający cesarza austryjackiego na okrężném krakowskiém 1880, i ofiarowany temu monarsze. Ostatnią, niedokończoną pracą L. jest „*Konik zwierzyniecki*", nad którym lat kilka pracował gorliwie.

Lisch (Jerzy Chrystyan Fryderyk), historyk niem., † 1883 w Szwerynie.

Liske (Ksawery), historyk polski. Wydawanego przez niego zbioru aktów grodzkich i ziemskich wyszło dotąd 8 tomów. W obcych językach, oprócz licznych rozpraw niemieckich, zamieszczanych w „*Sybels historisches Zeitschrift*", „*Deutsche Forschungen*", „*Archiv für österreichische Geschichte*" i „*Russische Revue*", ogłosił w języku szwedzkim: „*Ofversigt of den polska litteraturen med särskildt afseende pa den svenska historien*" (Sztokholm), w duńskim „*Af Fyrst Albrecht Stanislaus Radzivills Memoirer*" (Kopenhaga), w hiszpańskim „*Viajes de extranjeros por Espana y Portugal*" (Madryt).

Littré (Maksymilijan Piotr Emil), filozof i filolog franc., † 1881. W ostatnich czasach ogłosił jeszcze „*De l'établissement de la troisième republique* (1880).

Lobe (Jan Chrystyjan), kompozytor i pisarz muzyczny, † 1881 w Lipsku.

Loebenstein (Paweł), literat, lekarz z powołania, † 1882 w Brzeżanach w Galicyi; przełożył znaczną liczbę dzieł polskich na język niemiecki.

Longfellow (Henryk Wadsworth), słynny poeta amerykański, † 1882.

Loris Melikow (Michał hrabia), został w 1879 generał-gubernatorem charkowskim, a w lutym 1880 naczelnikiem nowo ustanowionéj najwyższéj komisyi egzekucyjnéj, któréj poddane zostały inne władze państwowe. Odezwa L. do mieszkańców Petersburga zapowiadała wprawdzie środki najsurowsze przeciw czynom występnym, ale zarazem opiekę ludzi dobrze myślących. 8 marca dokonany został na L. zamach, a sprawca jego, Hipolit Młodecki, już 5 marca uległ karze śmierci. Pomimo to L. polecił rozejrzenie akt osób skazanych i zesłanych, co spowodowało znaczną liczbę ułaskawień, a wielu studentów wydalonych z uniwersytetów otrzymało pozwolenie wstąpienia na nowo do zakładów naukowych. W sierpniu został na miejscu Makowa ministrem spraw wewn. Po wstąpieniu na tron Cesarza Alexandra III zachował swe stanowisko do maja 1881, a po otrzymaniu uwolnienia udał się za granicę.

Lotze (Rudolf Herman), filozof niem., † 1881 w Berlinie.

Lubański (Henryk), lekarz, † 1876 w Nizzy.

Lubomirski (Władysław książe), konchiolog, ur. w r. 1824; po ukończeniu szkół we Lwowie, studyował za granicą rolnictwo i nauki przyrodnicze. Osiadłszy w majątku dziedzicznym Stanisławowie na Białorusi, odznaczał się obywatelskiemi przymiotami i dobroczynnością — i długo piastował godność marszałka szlachty. Ostatnie chwile przepędził w Warszawie. Zbiorami swemi zasilił znacznie gabinet zoologiczny warszawski. Pisywał po angielsku do „*Procedings of the Zoological Society*“ jak również do pism specyalnych francuskich, gdzie zamieszczał wyprawy o muszlach. Najcenniejszą jego pracą jest „*Notices sur quelques coquilles de Perou.*“ † 1882 w Warszawie, pozostawiając cenny zbiór muszli, zielników i bogatą bibljotekę.

Lubowidzki (Cyryl), biskup sufragan łucko-żytomierski, ur. 1823 w Druchowie w pow. rowieńskim, kształcił się w seminaryjum w Łucku i w akademii duchownéj w Petersburgu, poczém został prof. teologii dogmatycznéj w seminaryjum żytomierskiém. W 1855 został kanonikiem, od 1856—74 był inspektorem seminaryjum, następnie wizytatorem klasztorów i proboszczem winnickim. Gdy ks. Kruszyński opuścił dyecezyą, ks. L. zarządzał nią od 1878 do 1883 i został sufraganem jéj w r. 1884. Jest przytém tytularnym biskupem Dukny.

Lubowski (Edward) wystawił jeszcze komedye: „*Sąd honorowy*“ (w 5 akt. 1880), oraz „*Jacuś*“ (w 4 akt. 1883). Ogłosił nadto powieści „*Cichy Janek i głupi Franek*“ (2 t. 1882); „*Krok daléj*“ (1884), oraz „*O ludzkich przywarach, studjum według dzieł obcych*“ (1882).

Lucas (Stanisław), historyk polski, † 1882 we Lwowie. Do ważniejszych prac jego należą: „*Erazm Ciołek, dyplomata polski XVI w.*“, „*Przyłączenie Mazowsza do korony polskiéj*“, „*Rozbiór podługoszowéj części kroniki Bernarda Wapowskiego*“ (Krak. 1880). W rękopisie pozostawił „*Materyjały do historyi polskiéj z czasów Michała Wiśniowieckiego i Jana III, zwłaszcza do r. 1683*“.

Lucas (Edward), pomolog † 1882 w Rentlingen.

Lütke (Teodor, admirał rossyjski, † 1882 w Petersburgu.

Lwów, podług spisu z r. 1880 ma 110,250 ludności—obrz. rz. kat. 55.973, gr. kat. 14,868, żydowskiego 30,418, ewang.-augs. 1,641, gr. wsch. 219, orm. 181, helweckiego 64, anglik. 27, innych wyznań 31.

Ł.

Łebiński (Władysław), pisarz polski, ur. 1840 we wsi Wstążkach w powiecie świeckim, kształcił się w gimnazyjum w Chełmie, następnie na uniwersytecie wrocławskim. W r. 1867 wstąpił do redakcyi *Gazety Toruńskiéj*, w r. 1871 przeniósł się do Poznania, gdzie nabywszy drukarnię, założoną przez J. I. Kraszewskiego, znacznie ją rozwinął i bierze czynny udział w życiu społecznem Wielkopolski. W zarządzie tow. przyjaciół nauk w Poznaniu przez lat siedm pełnił urząd skarbnika. Jest redaktorem w dyrekcyi tow. czytelń ludowych i członkiem rady miejskiéj poznańskiéj. Ogłosił rozprawę o posłach ziemskich: „*De nuntiorum terrestrium origine, conditione, rebus gestis*“ (1868), „*Podstawy przemysłu*“ i i.

Łobanow (Aleksy książe) został 1879 posłem w Londynie, a w 1882 w Wiedniu.

Łowicki (Maciej), lekarz, ur. 1817 w Waśkach w gub. grodzieńskiéj, studyjował medycynę w Wilnie; zesłany do Syberyi, przebywał tam lat 17 w różnych miejscowościach. Po powrocie do kraju, praktykował w Kownie i w Białymstoku, następnie osiadł na wsi w powiecie brzeskim. Ogłosił „*Zarysy Syberyi*“ (w „*Pam. nauk.*“ 1844), oraz znaczną liczbę rozpraw lekarskich.

M.

Mac-Carthy (Justyn), pisarz angielski, ur. 1830 w Cork, † 1882; wcześnie oddał się dziennikarstwu, 1864—8 był redaktorem „*Morning Star*“, od 1868—71 podróżował po Ameryce, ostatnio mieszkał w Londynie. W r. 1879 wybrany został do parlamentu i należał do stronnictwa irlandzkiego. Oprócz licznych powieści ogłosił „*History of our own times*“ (4 t., 1879—80), obejmujące najnowsze dzieje angielskie od wstąpienia na tron Wiktoryi do 1880. W krótkim czasie dzieło to ukazało się w 18 wydaniach.

Macdonald (Aleksander), książe Tarentu, † 1881.

Mach (Ernest), fizyk, ur. 1838 w Turas w Morawii, w 1861 został docentem w Wiedniu, 1864 r. prof. w Grazu, 1867 w Pradze i jako rektor 1879—1880 występował przeciw nadaniu charakteru czeskiego uniwersytetowi pragskiemu. Ogłosił znaczną liczbę rozpraw, mianowicie z dziedziny akustyki, oraz wyborne dzieło „*Mechanik in ihrer geschichtlicher Entwickelung*“ (1884).

Machwic (Justyna), śpiewaczka polska, ur. w Warszawie, wychowała się na Litwie, kształciła w konserwatoryjum petersburskiém, następnie we Włoszech u Lampertiego. Wystąpiła po raz pierwszy w Tryjeście w operze Gustaw Waza, w 1873 występowała w Londynie, 1874 we Włoszech i Hiszpanii, w r. 1878 i 1880 w Warszawie. Głos ma miękki i dźwięczny, zalecający się obszernością skali.

Maciejowski (Wacław Aleksander), znakomity prawoznawca i historyk polski, † 1883 w Warszawie.

Maciejowski (pseudonim *Sewer*), ogłosił jeszcze „*Szkice z Anglii* (w *Ateneum* 1880—81). „*Pogadanki społeczne ze stosunków Galicyi*“ (w *Tyg. Pow.* 1881), komedyję, *Świetne Partye*“ (1882), powieść „*Walka o byt*“ (2 t. Lwów 1882) oraz nowelle „*Przybłędy*“ (1881), „*Dola*“ i i.

Madagaskar stał się przedmiotem pożądliwości Francuzów, odkąd zapragnęli wzmódz swoję politykę kolonijalną, zwłaszcza że od czasów Richelieu'go przywykli uważać go za swą własność. Gdy tedy rząd Howasów wzdragał się sprzedać ziemię cudzoziemcom, 53 poddanych francuzkich w Tananarywie podało skargę do prezydenta rzeczypospolitéj, w skutek czego rząd francuzki wysłał kilka okrętów na brzegi M. pod admirałem Le Timbre. Howasowie w odpowiedzi wysłali poselstwo do Paryża i Londynu. W Londynie znaleźli zachętę do oporu przeciw Francyi i zawarli w lutym 1883 z rządem brytańskim układ, nadający Anglikom prawa najwięcéj uprzywilejowanych narodów; podobny układ zawarli Howasowie ze Stanami Zjednoczonemi i Niemcami, co zresztą na Francyję wpływu wywrzeć nie mogło. W lutym 1883 Francuzi zbombardowali miejsca nadbrzeżne M. i przesłali władzom Howasów ultimatum, ci jednak odrzucili je, dopóki Francya nie uzna władzy królowéj nad całym M., poczem Francuzi w Czerwcu zajęli nadbrzezne miasto Tamatawe, i owładnęli całém wybrzeżem. Rozkaz wydany przez admirała franc. konsulowi angielskiemu opuszczenia Tamatawy i aresztowanie sekretarza konsulatu wywołało nieporozumienie z Angliją, rychło jednak załatwione; admirał Pierre zastąpiony został przez Galibera. W Lipcu umarła królowa Ranawalona, ale nowa królowa Razafindaheti, panująca pod nazwą Ranawalony, III zachowała nieprzyjazne dla Francyi usposobienie, a Sakalawowie uznali jéj władzę, tak że jest władczynią całéj wyspy, lubo na wybrzeżu panują Francuzi.

Madurowicz (Maurycy), medyk, ur. 1831 w Kołomyi, był asystentem kliniki akuszeryjnéj w Wiedniu, następnie objął katedrę położnictwa w Krakowie. Liczne jego rozprawy mieszczą się w „*Przeglądzie lekarskim*“, oraz w pismach lekarskich wiedeńskich.

Magneto-i dynamo-elektryczne maszyny ze skromnych początkowych maszyn *magneto-indukcyjnych* (ob. enc.) zostały w ostatnich czasach tak daleco udoskonalone, że na nich polega obecnie cały rozwój elektrotechniki, i w najgłówniejszych zastosowaniach, jak przy oświetleniu elektryczném, robotach galwanoplastycznych, na kolejach elektrycznych i t d. wyrugowały stosy. Zasada ich polega na indukcyi magnetycznéj (ob. indukcyja w enc.). Ilekroć w pobliżu biegunów magnesu, bądź trwałego, bądź elektromagnesu (ob.), t. j. w polu magnetyczném, poruszamy ciało będące przewodnikiem elektryczności, np. drut miedziany, to po drucie tym przebiega prąd elektryczny. Natężenie tych prądów zależy od natężenia pola magnetycznego, od szybkości obrotu, i wreszcie od kierunku, w jakim się dokonywa ruch drutu; prądy są w ogóle tém silniejsze, im więcéj kierunek tego ruchu jest prostopadły względem linij wskazujących kierunek działania magnesów i zwanych linijami sił magnetycznych. Na podobnéj zasadzie już od r. 1830 urządzano systemy drutu miedzianego i magnesów lub elektromagnesów, stanowiące machiny do wytwarzania prądów (ob. magneto-indukcyjne machiny); ale dopiero po ulepszeniach wprowadzonych przez Siemensa i Gramme'a machiny elektryczne nabrały znaczenia praktycznego. Jeżeli zwój drutu spiralny obraca się między biegunami dwóch magnesów, powstają w nim prądy przebiegające naprzemian w jedną i drugą stronę, — kombinacyja taka wydaje tedy *machinę magneto-elektryczną o prądach przemiennych*; prądy trwają bardzo krótko i są zmiennego natężenia, ale następują po sobie szybko,—machiny te używane być mogą tam, gdzie ciągła zmiana kierunku prądu nie przeszka-

dza jego działaniu, jak np. przy świetle łukowém (ob. elektryczne światło, el. oświetlenie); można wszakże prądom tym nadać kierunek jednostajny, przez osadzenie na osi machiny przyrządu dodatkowego, zwanego *komutatorem* t. j. zmieniaczem.— Machina taka wydawać tedy będzie prądy zwrócone w jednę stronę o natężeniach peryodycznie się zmieniających. Drugą grupę machin elektrycznych stanowią *machiny dające prądy zwrócone bez pomocy komutatora*; polegają one na użyciu *pierścienia Gramme'a* (zwanego téż *pierścieniem Pacinottiego*). Jestto pierścień żelazny otoczony zwojem drutu, obracający się między przeciwnemi biegunami dwóch magnesów; w dwóch punktach dotykają drutu tego szczoteczki odprowadzające na zewnątrz wzbudzone prądy, które biegną w jednym kierunku i są niemal jednostajnego natężenia. Pierwszą taką machinę zbudował Gramme 1871 r. i rozpoczął nią nowy peryjod w konstrukcyi tych machin i w ogóle w historyi rozwoju elektro-techniki. Dla orzymywania silnych prądów trzeba potężnych magnesów, których wymiary muszą być znaczne, a to uniemożliwiało budowę silnych machin, a przynajmniéj zmuszało do nadawania im wymiarów kolosalnych. Znakomity wszakże fizyk i technik Siemens wykazał możność uniknięcia tych trudności. Skoro żelazo pod wpływem obiegającego je prądu było choćby raz magnesem (ob. elektro-magnetyzm w enc.), zachowuje ono zawsze pewien ślad działalności magnetycznéj, resztkę magnetyczną, a resztka ta w obracającym się zwoju drutu wzbudza już prądy elektryczne, jakkolwiek słabe. Część tego prądu można wszakże oprowadzić dokoła zarodkowego magnesu i magnetyzm jego wzmocnić; a wskutek tego wzmaga się znowu prąd wzbudzony, przyczyna więc i skutek wzmagają się wzajemnie, a maszyna wywiera działalność potężną, jakiéj dawniéj nie przewidywano zgoła. W ten sposób wytwarzamy prądy elektryczne, zgoła bez udziału trwałych magnesów, a przez ruch jedynie. Prądy są tu więc wytworzone bezpośrednio przez pracę mechaniczną i dla tego machiny tego rodzaju nazwano *dynamo-elektrycznémi* (*dynamis*—siła). I na tém téż polega ich znaczenie; w stosach galwanicznych wytwarzanie prądów następuje kosztem zużywania się cynku; zaś ruch wywołuje się za pomocą machin parowych, kosztem tańszego węgla, albo, co ważniejsza, kosztem bezpłatnych sił przyrody, jak spadku wody, siły wiatru i t. d. Niemniéj ważną okolicznością jest to, że dynamoelektryczną machinę można odwrócić, t. j. tak jak przez ruch wywołują się w niéj prądy, tak nawzajem, jeżeli po jéj zwojach przepuścimy prąd, prąd ten wywoła obrót machiny, wytworzy ruch, który zastosować w dalszym ciągu można do poruszania machin; na téj zasadzie polega *przenoszenie siły* przy pomocy elektryczności. Machina dynamoelektryczna, ustawiona nad wodospadem np., siłę spadku wody przetwarza w prądy, które przeprowadzone do drugiéj podobnéj machiny, ustawionéj choćby w znacznéj odległości, wywołują znów ruch, pracę. Następuje wprawdzie przytém znaczna strata pierwotnie użytéj siły, doświadczenia jednak dotąd prowadzone wydały rezultat dosyć pomyślny i wykazały, że do przenoszenia prądu służyć mogą i zwykłe druty telegraficzne. *Elektryczne koleje* (ob.) polegają na téj saméj zasadzie. M. i machiny są różnych bardzo konstrukcyj i coraz bardziéj się doskonalą. Ważniejsze są: I *Machiny magnetoelektryczne o prądach zmiennych*: Stöhrera, Wildego, maszyna Alliance, Meritensa, Lontina, Siemensa i i., — niektóre z nich posiadają komulatory wydają zatém prądy zwrócone w jednę stronę. II *Machiny dynamoelektryczne* (lub krótko *dynamo machiny*) *o prądach zmiennych*. Siemensa, Brusha i i. III *Machiny dynamo-elektryczne o prądach zmiennych w jedną stronę*: Graume'a i różne jéj modyfikacyje—Schuckerta, Feina, Schwerda, Gülchera, Jürgensena, Bürgina i i.—Znaczną odmianę wprowadził Hefner Alteneck przez zastąpienie pierścienia zwojem nawiniętym na pewien rodzaj *bębna*, — należą tu machiny Siemensa — Halskego, Westona i i., oraz nieco odmiennie zbudowana machina Edisona.

Magnin (Józef), mąż stanu franc., ur. 1824 r. w Dijon, odziedziczył po ojcu znaczne fabryki żelazne, a wybrany w r. 1868 do ciała prawodawczego, przyłączył się do opozycyi. W 1870 w rządzie obrony narodowéj objął ministerstwo handlu, w r. 1876 został senatorem, a w gabinecie Freycineta 1879 i następnie Ferrego zajmował znowu wydział handlu. W r. 1881 został gubernatorem banku francuskiego.

Mahdi (t. j. prorok) tytuł, jaki przybrał dowódca powstania 1881 w Sudanie egipskim; nazywać się cn ma Mohammed-Achmed czy téż Achmed Sulejman; wykształcił się w Kairze i został urzędnikiem finansowym w Sudanie. Porzuciwszy służbę wskutek nieporozumienia z gubernatorem, zajął się handlem niewolników, stanął na czele tych handlarzy i zwolna zyskał liczny tłum zwolenników, którzy go uznali za M. Arabi Pasza zawiązał z nim stosunki, a zwycięztwa Anglików sprowadziły mu nowych sprzymierzeńców i w styczniu 1883 owładnął stolicą Kordofanu, El-Obeid. Wojsko wysłane przeciw niemu pod dowództwem Hicks-Paszy zostało w pobliżu El-Obeid pod Kaszgil wycięte. Nowy gubernator Sudanu uznał go w lutym 1884 sułtanem Kordofanu, ale to do układów nie doprowadziło. Pisma oceniają armiję M. na 300.000, w czém zapewne jest znaczna przesada.

Mahmud Nedim Pasza, mąż stanu turecki, odzyskał znaczenie i był ostatnio ministrem spraw wewn., † 1883 w Konstantynopolu.

Mahmut Damat pasza odzyskał w r. 1880 łaskę sułtana, ale w r. 1881 wplątany został w proces o zabójstwo sułtana Abd-ul-Azisa i podobnie jak szwagier jego *Nuri pasza* skazany został na śmierć, ułaskawiony jednak na dożywotnie zesłanie do Taif w Arabii. Małżeństwo jego z siostrą sułtana Abd-ul-Hamida zostało rozwiązane.

Majer (Józef), prezes akademii umiejętności w Krakowie, w r. 1877, po 44 letniéj profesurze, z powodu ukończenia 70 lat wieku, usunął się od obowiązków nauczycielskich, nie przestał atoli pracować dla dobra kraju i nauki; od r. 1880 jest członkiem dożywotnim izby panów. W r. 1869 i 1881 w Krakowie, oraz 1875 we Lwowie przewodniczył zjazdom lekarzy i przyrodników polskich. Ogłosił jeszcze znaczną liczbę rozpraw antropologicznych, jak „*Charakterystyka fizyczna ludności galicyjskiéj*“ (1876) „*Roczny przyrost ciała u ludności galicyjskiéj*“, „*O stuletniem życiu w krajach polskich w porównaniu z trwaniem życia prawidłowego*“ (1881) i i.

Malcz (Ludwik Mieczysław), medyk, synowiec Wilhelma M., ur. 1837 w Warszawie, studjował medycynę w Moskwie, w r. 1863—4 niósł pomoc rannym w Lubelskiém; zbudowany przez niego aparat inhalacyjny został nagrodzony na wystawie lekarsko-przyrodniczéj w Krakowie 1881. Ogłosił „*Cholera jéj istota i leczenie*“ (1865) i znaczną liczbę rozpraw w pismach lekarskich.

Malinowski (Franciszek Ksawery) znakomity badacz języka polskiego † 31 stycznia 1881. Dokończenie jego dzieła „*Gramatyka sanskrytu i t.d.*“ wyszło w r. 1880. Pozostawił nadto w rękopismach „*Gramatyka języka starosławiańskiego, Gramatyka języka litewskiego, Gramatyka języka rusińskiego*, oraz według wskazówek W. Korotyńskiego, miały jeszcze pozostać w rękopiśmie prace: „*Gramatyka języka ormiańskiego, Słownik języka litewskiego, Źródłosłowy języków słowiańskich i Mała praktyczna gramatyka polska.*“

Malström (Karol Gustaw), historyk szwedzki, ur. 1822, został w 1849 docentem historyi ojczystéj w Upsali. Zwiedziwszy archiwa w Paryżu, Londynie i Kopenhadze, rozpoczął pracę nad wielkiém swojém dziełem „*Sveriges politiska historia fran Carl XII*“ (6 t. do 1877). Ogłosił téż mniejszy podręcznik „*Sveriges statkunskop i k rt sammandra,*“ (4 wyd. 1876). W 1877 został prof. historyi w Upsali, w 1878 naczelnikiem departamentu wyznań.

Mandel (Edward) rytownik, † 1882 w Berlinie.

Manteuffel (Karol Roch Edwin) został w 1879 namiestnikiem Alzacyi i Lotaryngii.

Marassé (Mieczysław), ekonomista polski, † 1880, ostatnio był starostą w Krośnie.

Marciszewski (Antoni), powieściopisarz i krytyk (piszący téż pod pseudonimami *Albert Gryf* i *Antoni Nowosielski*), ur. 1828 we wsi Mostyszczach w pow. Kijowskim, † 1880 w Kijowie; nauki gimnazyalne pobierał w Kijowie i w tamecznym uniwersytecie czas jakiś słuchał wykładów na wydziale filologicznym. Pierwsze prace literackie zamieszczał w „*Gwieździe*“. Oprócz dzieł wymienionych w enc. ogłosił jeszcze „*Ideały i karykatury*“ „*Dwie siostry*“, „*Pisma krytyczno-filozoficzne*“ (1863). Pozostawił nadto w rękopisie: dwa dalsze tomy „*Ludu Ukraińskiego*“, „*Mitologię porównawczą sławiańską*“ i *Historyę bajek ludowych.*“ Był współpracownikiem licznych pism warszawskich.

Marczewski (Bronisław), inżynier, ur. 1828 w Modlinie, † 1882 w Warszawie, był inżynierem w zarządzie komunikacyj król. polskiego, a potem inżynierem cywilnym. Przełożył Morina „*Przewodnik dla inżynierów i mechaników*“ i wraz z bratem *Witoldem* M. redagował „*Dziennik politechniczny*“.

Marggraff (Rudolf), pisarz niem., † 1880.

Mariette (August Edward), egiptolog, † 1881 w Bulak pod Kairem, gdzie pod nazwiskiem M-bej był dyrektorem muzeum egipskiego.

Maris (Józef, markiz de Candia), śpiewak, † 1883 w Rzymie.

Marlborough (John Winston Spencer Churchill), książę † 1883; następcą jego w tytule książęcym jest jego najstarszy syn *Jerzy Karol Spencer Churchill*, ur. 1844, przekonań polityczno - radykalnych.

Marokko. W 1879 wybuchło powstanie dążące do złożenia z tronu sułtana Mulej Hassana, za usiłowania jego wprowadzenia cywilizacyi europejskiéj, zostało jednak już w jesieni poskromione.

Mars. W r. 1877—8 planeta ta zbadaną została dokładnie przez Schiaparellego; zdołał on nakreślić dokładną jéj kartę, obejmującą większą część jéj półkuli południowéj, oraz północną do 40° szerokości. Z karty téj wypada, że powierzchnia M. nie przedstawia wielkich lądów i rozległych oceanów, jak ziemia, ale utworzoną jest przeważnie z wysp oddzielnych więcéj lub mniéj szerokiemi kanałami. M. jest jedyném, oprócz księżyca, ciałem niebieskiém, którego kartę posiadamy.

Martel (Ludwik Józef), mąż stanu francuski, † 1882. Ostatnio był prezesem senatu.

Martensen (Hans Lassen), teolog duński, † 1884 w Kopenhadze.

Martin (Bon Ludwik Henryk), historyk franc., † 1883 w Paryżu.

Martin (Konrad), biskup paderborski, † 1879 na wygnaniu, w Mont St. Guibert pod Nivelles w Belgii.

Martinez Campos (Arsenijusz), generał i mąż stanu hiszp., ur. 1834, syn generała, po ukończeniu szkoły sztabu generalnego wstąpił do wojska i w 1864 wysłanym został na Kubę w stopniu pułkownika. Po powrocie walczył przeciw karlistom, po ogłoszeniu rzeczypospolitéj był aresztowany, następnie jednak został dowódcą dywizyi, oswobodził Bilbao, a walecznością zdobył taką popularność w armii, że w r. 1874 mógł księcia Alfonsa ogłosić królem. Zwycięztwem pod Pena de Plata 1876 pokonał stanowczo powstanie karlistowskie i mianowany został generał - kapitanem armii. W 1877 objął dowództwo na Kubie, ale powstanie zdołał uśmierzyć jedynie przez przyrzeczenie znacznych tam reform. Gdy na ustępstwa te minister Canovas de Castillo zgodzić się nie chciał, M. sam stanął na czele gabinetu 1879, nie zdoławszy jednak przemódz oporu Kortezów, stanowisko to opuścił i w późniejszym gabinecie Sagasty zajmował wydział wojny. Tękę tę złożył w październiku 1883.

Martynowski (Franciszek Ksawery), pisarz polski, zwłaszcza w zakresie historyi sztuki, ur. 1848 w Babczowie pod Radomskiem, kształcił się w gimnazyjum Piotrkowskiém (1862—9), następnie na wydziale filozoficznym uniwersytetu jagiellońskiego, od 1874—80 przebywał we Lwowie, poczém osiadł w Warszawie. W 1872—3 był współpracownikiem „*Strzechy*"; w Krakowie redagował dwa pisma ludowe: „*Włościanin*" i „*Zagroda*". Po wydaleniu z Austryi Agatona Gillera objął po nim redakcyę „*Ruchu literackiego*", tygodnika walczącego ze stronnictwem stańczykowskiém, a po zamknięciu tego pisma i po śmierci Hipolita Stupnickiego objął znów redakcyę „*Przyjaciela domowego*" i „*Gazety wiejskiéj*". W grudniu 1879 zawiązał we Lwowie stowarzyszenie „*Spójnię*", mające na celu ochronę gospodarstwa krajowego od przewagi cudzoziemskiéj, przyczém redagował organ tegoż towarzystwa, również p. t. „*Spójnia*". W Warszawie w 1881—2 redagował „*Przegląd biblijograficzno-archeologiczny*" wydawany przez Cezarego Wilanowskiego. — Ogłosił: „*Z domu i świątyni, szkice i obrazy o przeszłości Polski*" (Lwów 1880), „*Na przełomie sztuki polskiéj*" (Warsz. 1882), „*O karczmie*" (1883), „*Ratujmy się, póki czas*" (1883). W różnych zaś pismach zamieścił: „*Wykopaliska w Sieniawszczyźnie*" „*Lwów wobec sztuki*" (*Przewodnik nauk. i liter.* 1874—5—7). „*Poranek sztuki w Polsce* (*Ruch literacki* 1875), „*Z dziejów polskiego malarstwa XVI wieku*" (*Ateneum* 1884) i i. Przygotował do druku „*Zarysy dziejów sztuki w Polsce*".

Marx (Karol), przywódca międzynarodowego towarzystwa robotników (*Internationale*) † 1883 w Londynie.

Matecki (Teodor Teofil) jest wiceprezesem tow. naukowego poznańskiego, w którego rocznikach ogłosił jeszcze „*Popularny wykład o przejściu Wenery przez tarczę słońca*" (1876) i i.

Matejko (Jan), wykończył jeszcze znakomite obrazy: „*Konrad odwiedzający Grzymisławę w więzieniu*", „*Rzeczpospolitą Babińską*", „*Hołd Pruski*", „*Jan III pod Wiedniem*". Ten ostatni złożył w darze Papieżowi; obraz zawieziony do Rzymu przez deputacyę, złożoną z przedstawicieli arystokracyi polskiéj, umieszczony został w jednéj z sal Watykanu. Obecnie zajęty jest wykończeniem obrazu z dziejów Francyi „*Joanna d'Arc*".

Maupassant (Henryk René Albert *Guy de*), pisarz franc., ur. 1850 w zamku Miromesnil w Normandyi, po ukończeniu szkół miał udział w wojnie 1870—71; przez Gustawa Flauberta zachęcony został do literatury, przyłączył się do szkoły naturalistycznéj i w zbiorze wydanych p. t. *Soirées de Médan* zamieścił nowelę „*Boule de suif*". Wybitniéj okazał się jego talent w zbiorze poezyj p. t. „*Des Vers*" (1880), którym zajął wybitne stanowisko w rzędzie nowszéj szkoły lirycznéj francuzkiéj, między tak zwanymi *Parnassiens*. Jest felijetonistą *Gaulois* i kilku pism niepolitycznych.

Maxwell (James Clark), znakomity fizyk angielski, † 1879. Działalność jego naukowa tyczy się przedewszystkiem elektryczności, a prace jego na tém polu wiążą się bezpośrednio z badaniami Faradaya, którym nadał podstawy matematyczne. Pod tym względem mianowicie ważne są jego prace: „*O linijach sił magnetycznych*", „*Teoryja dynamiczna pola magnetycznego*", „*Metoda bezpośredniego porównywania siły elektrycznéj z elektro-magnetyczną.*" Oprócz wielkiego jego dzieła o elektyczności wyszło téż mniejsze opracowanie w zakresie elementarnym. Był to niewątpliwie jeden z najgłębszych w fizyce teoretyków. Na język polski przełożył Dickstein popularny jego traktat „*Materyja i siła*". (1879).

Mayzel (Wacław), histolog, ur. w Kunowie w Opatowskiem, nauki gimnazyalne pobierał w Krakowie, medycynę studyjował w Warszawie; od 1870 jest asystentem przy katedrze histologii w uniwersytecie warsz. Ważniejsze jego badania tyczą się powstawania ropy (1869), dzielenia się jąder w komórkach nabłonkowych (1875), dzielenia się jąder komórkowych (1876), pierwszych zmian w jajkach zapłodnionych (1878), segmentacyi jajek robaków i ślimaków (1879); oprócz tego zajmował się mikroskopowém poszukiwaniem wód studziennych warszawskich i i. Piśmiennictwu polskiemu przysłużył się téż przekładem znacznéj liczby dzieł naukowych.

Mecherzyński (Karol), historyk literatury polskiéj, † 1881 w Krakowie.

Medakowicz (Daniło), historyk i publicysta serbski, ur. w Dalmacyi 1819, † w Zagrzebiu 1881, napisał „*Dzieje Serbskie*" i wydawał pisma czasowe, w których wytrwale bronił praw narodowości serbskiéj.

Mehemed Ruszdi Pasza, mąż stanu turecki, † 1882 w majątku swoim Magnezyi pod Smyrną.

Mehlis (Chrystyjan), archeolog, urodz. 1850 w Herschberg w Palatynacie, wnuk archeologa M., który pierwszy opisywał zabytki archeologiczne okolic nadreńskich, jest nauczycielem gimnazyjalnym w Dürkheim i rozwinął znaczną działalność literacką. Z licznych dzieł jego wymienimy: „*Studien zur ältesten Geschichte der Rheinlande*" (4 cz. 1875—9); „*Der Rhein und der Strom der Kultur*" (3 cz, 1876—9). Wespół z Albinem Kohnem (ob.) wydawał: „*Materialien zur Vorgeschichte der Menschen im östlichen Europa*" (2 t. Jena 1878—9), dające dokładny obraz badań archeologicznych w Polsce.

Meksyk. Rządy prezydenta Diaza przeszły dosyć spokojnie, lubo upadek materyjalny kraju był źródłem niezadowolenia, a nowe powstania wybuchły w r. 1879. W r. 1880 prezydentem obrany został generał Manuel Gonzalez (ob.), dążący podobnie jak Diaz, do polepszenia stosunków wewnętrznych. Diaz objął ministerstwo robót publicznych dla rozwinięcia budowy dróg żelaznych, dzięki téż zwłaszcza usiłowaniom tego ostatniego

mógł nowy prezydent przedstawić kongresowi 1881 pomyślniejszy obraz stanu kraju. Do tego przyczynił się silny napływ emigracyi ze Stanów Zjednoczonych, co wszakże grozi pochłonięciem M. przez tę potężną rzeczpospolitą.

Mellerowa (Zofija) ogłosiła jeszcze: „*Poranek muzyczny*" (krotochwila w 2 akt., przedstawiona na scenie warsz. w r. 1881); „*Straduję*" (kom. w 1 akcie) i i.

Mermillod (Kacper), biskup Lozanny, ur. 1824 w Carouge, w kantonie genewskim, został księdzem w 1847. Jako wikaryjusz w Genewie dał się poznać ze zdolności kaznodziejskich i założył pismo polityczne „*L'observateur catholique*" i naukowe „*Annales catholiques*". Nazwisko jego stało się głośném, gdy jako biskup Hebronu, otrzymał polecenie od biskupa Lozanny i Genewy Marilley'a sprawowania władzy biskupiéj w Genewie, w stolicy kalwinizmu, wskutek czego rada kantonalna genewska usunęła go ze stanowiska proboszcza 1872. W styczniu 1873 kuryja rzymska mianowała go wikaryjuszem apostolskim w Genewie, rada jednak związkowa szwajcarska uznała nominacyję tę za nieważną i wydaliła go ze Szwajcaryi. M. przebywał we Francyi, a po śmierci biskupa lozańskiego Cosandey'a 1883 objął biskupstwo lozańskie; tym sposobem upadł wikaryjat genewski, a rada związkowa zniosła dekret wygnania, zabroniła mu jednak pełnienia obowiązków biskupich w Genewie. Odtąd ksiądz M. stara się o złagodzenie zaostrzonych stosunków.

Merw, oaza plemienia Tekińców (ob. Achal Teke) została w początku 1884 przyłączoną do posiadłości rossyjskich.

Mestenhauser (Karol), ur. 1831 w Warszawie, pobierał nauki w gimnazyjum realném tamże i następnie kształcił się w zawodzie litograficznym; w r. 1855 wstąpił do szkoły dramatycznéj w Warsz. i występował głównie na scenie kowieńskiéj. Ogłosił: „*Sto figur i zasady mazura*" (1879, 2 wyd. 1881), „*Kontredans i lansyjer*" (1881) oraz przygotował do druku „*Szkołę tańca*" w 3-ch częściach.

Metternich (Klemens). Oddawna oczekiwane pamiętniki M. zaczęły wychodzić w r. 1879, zawiodły jednak pokładane w nich nadzieje M. miał w nich raczéj na celu przedstawienie się w jak najkorzystniejszym blasku, aniżeli rozświetlenie prawdy. Obszerne o nich sprawozdanie podał Jarochowski w *Ateneum* (1882—3).

Meyer (Julijusz Lothar), chemik, ur. 1830 w Varel nad Jadą, studyjował medycynę w Zürichu i Würzburgu, następnie nad fizyką i chemiją pracował w Heidelbergu, zajmując się oraz fizyką matematyczną. W 1868 został prof. chemii w politechnice w Karlsruhe, w 1876 w uniwersytecie tubindzkim. Pierwsze jego badania tyczyły się fizyjologii krwi, mianowicie działania na nią gazów, następnie zajął się podobnie jak Mendelejew własnościami pierwiastków i zdołał własności te przedstawić jako funkcyje peryjodyczne ciężarów atomowych. Ważne te pomysły wyłożył w dziele „*Moderne Theorien der Chemie*."

Meyerheim (Edward), malarz niemiecki, † 1879 w Berlinie. Brat jego, M. (Wilhelm), † 1882 również w Berlinie.

Mianowski (Józef). Dla uczczenia pamięci jego, jako rektora Szkoły Głównéj, założoną została w Warszawie w r. 1881 z ofiar publicznych „*Kassa pomocy dla osób pracujących na polu naukowém*". Rozporządzanie funduszami zostaje w rękach zarządu złożonego z 12 osób, tak, że po trzech przedstawicieli przypada na każdy z czterech wydziałów Szkoły Głównéj. Działalność „Kassy" skierowaną jest głównie do wydawnictwa dzieł naukowych.

Miarka (Karol), pisarz polski na Szląsku, † 1882 w Cieszynie.

Michel (Luiza), słynna agitatorka kommunistyczna, ur. 1830 w zamku Vroncourt (Haute Marne), jako córka właściciela tego zamku i służącéj, otrzymała staranne wychowanie i dała się poznać ze zdolności muzycznych i poetycznych; poezyje jéj, zamieszczane w piśmie prowincyjonalnym „*Echo*" już samemi tytułami „*Notre Dame de Vroncourt*", „*Occidentales*" i t. p. okazują wpływ Wiktora Hugo. Po śmierci ojca udała się z matką do Audeloncourt, gdzie złożyła egzamen nauczycielski, a następnie osiadła w Paryżu i założyła szkołę w Montmartre. Po wybuchu komuny zyskała rozgłos mowami radykalnemi; w walkach komuny przyjęła udział jako markietanka i pielęgnicielka chorych; po zdobyciu Paryża, wzięta do niewoli, skazaną została 16 grudnia 1871 na dożywotnie zesłanie do Numei w Nowéj Kaledonii, gdzie rozpoczęła znów swą działalność pedagogiczną. Po amnestyi wróciła do Paryża i znów występować zaczęła na zgromadzeniach ludowych, a artykuły zamieszczać w „*Révolution sociale*". Ta jéj działalność w r. 1883 zaprowadziła ją znowu do więzienia.

Mickiewicz (Adam). W r. 1884 umieszczono w Sorbonie paryskiéj popiersie M. wraz popiersiami Micheleta i Quineta, jako znakomitych profesorów tego zakładu. Nowe wydanie dzieł M. wyszło we Lwowie u Gubrynowicza.

Midat Pasza, jako gubernator Syryi nie korzystał należycie ze stanowiska swego dla przeprowadzenia reform, a dążył przedewszystkiém do rozszerzenia zakresu swéj władzy; gdy zaś w skutek zmiany gabinetu w Anglii, sułtan mniéj zaczął zwracać uwagi na opiekę, jaką Anglija otaczała M., został on przeniesiony z Damaszku na walego w Smyrnie w 1880. Oskarżony o udział w zamordowaniu sułtana Abdul-Azisa (4 czerwca 1876) został 1881 w Smyrnie aresztowany, gdy konsulat francuski, dokąd się schronił odmówił mu przytułku. W procesie M. oskarżenie uznał za nędzne oszczerstwo, skazany wszakże został na śmierć; sułtan jednak nie śmiał wykonać wyroku i ułaskawił go zesłaniem do Taif w Arabii, gdzie † 1884. Był to jeden z niewielu ludzi, którzy mogli przyczynić się do zreformowania i podniesienia Turcyi.

Miecznikow (Elijasz), zoolog, ur. 1845, w gubernii charkowskiéj, kształcił się w Charkowie, następnie w Niemczech. W 1868 został docentem w Petersburgu, a 1870 prof. w Odessie. Odbył kilka podróży w celach antropologicznych, najważniejsze jednak prace jego tyczą się historyi rozwoju zwierząt bezkręgowych, jak jeżowców (1869), meduz (1870), raków i krocionogów (1871) oraz gąbek, co go doprowadziło do sporu z Haecklem.

Mierzejewski (Jan Lucyjan), psychijatra, ur. 1839 w Krakowskiém, nauki gimnazyjalne kończył w Lublinie, medycynę studyjował w Petersburgu, pracował téż w wielu klinikach zagranicznych. W r. 1876 po ustąpieniu prof. Balińskiego został docentem, a w 1877 prof. chorób umysłowych i nerwowych oraz dyrektorem kliniki psychijatrycznéj w akademii lekarskiéj w Petersburgu. W pismach lekarskich polskich, rossyjskich i niemieckich zamieścił znaczną liczbę rozpraw z dziedziny psychijatryi i anatomii patologicznéj.

Mierzwiński (Władysław), śpiewak polski, ur. w Warszawie, kształcił się tamże, pod kierunkiem Dobrskiego i Rożnieckiego, następnie we Włoszech, posiada głos tenorowy wyjątkowéj siły i rozległą skalę. Po raz pierwszy wystąpił w Paryżu, a w Londynie 1880—81 zyskał olbrzymie uznanie i rozgłos europejski. Występował w Warszawie 1881, w Petersburgu, Wiedniu i na innych scenach.

Mijatowicz (Czedomil), mąż stanu serbski, ur. około 1840, kształcił się w Monachijum i Lipsku, w 1866 objął katedrę ekonomii w uniwersytecie belgradzkim i ogłosił kilka ważnych rozpraw z historyi serbskiéj. W 1873 został ministrem skarbu; od 1874 jest stanowczym przeciwnikiem Risticza, w gabinecie Piroczanaca objął znów tekę finansów i spraw zagr., tę ostatnią jednak wkrótce złożył. Przeprowadził układ handlowy z Austryją i umowy z finansistami zagranicznymi o budowę dróg żelaznych. We wrześniu wraz z całym gabinetem otrzymał uwolnienie i został posłem serbskim w Londynie.

Mikłucho-Makłaj (Mikołaj), podróżnik rossyjski, ur. 1846, studyjował w Petersburgu i w Niemczech medycynę i nauki przyrodzone, w 1866 udał się z Häcklem na Maderę, 1867 na wyspy Kanaryjskie, 1869 do Marokko. Następnie przez Amerykę połud. udał się do Nowéj Gwinei, poczém w r. 1874—5 zwiedził Indochiny i Malakkę, a w 1876—8 był znowo w nowéj Gwinei, gdzie z wielu plemionami zawiązał stosunki przyjazne. Czas jakiś przepędził w Sydnej, a w 1879 wrócił do Nowéj Gwinei i zwiedził wiele wysp Oceanu Spokojnego. Liczne sprawozdania ogłosił w pismach rossyjskich i niemieckich.

Milienkovics (Stefan), poeta niemiecki, pochodzący z rodziny serbskiéj, ur. 1836 w Orsowie, służył początkowo w wojsku i pracował w instytucie geograficzno-wojennym w Wiedniu; w 1870 wystąpił z wojska i osiadł na wsi w Styryi. Poezyje jego zalecają się piękną formą i nastrojem elegicznym: „*Gedichte*“ (1865); „*Ein Lied von der Menschheit*“ (1869) i i.; oprócz tego napisał kilka nowel, oraz tragedję „*König Erich*“ (1880).

Miller (Orest Fedorowicz), historyk literatury ross., ur. 1833 w Rewalu, kształcił się w Petersburgu, w 1864 został docentem, następnie prof. literatury rossyjskiéj w uniwesytęcie petersburskim. Najważniejszą jego pracą są badania nad epopeją Ilija Murowiec (1870). Oprócz tego ogłosił: „*Łomonosow i reforma Piotra W.*“ (1866); „*Kwestyja sławiańska w życiu i nauce*“ (1865); „*Odczyty o literaturze rossyjskiéj po Gogolu*“ (2 wyd 1878) i i.

Milutin (Dymitr, hr.) otrzymał w maju 1881 uwolnienie ze stanowiska ministra wojny.

Miłkowski (Zygmunt), *Teodor Tomasz Jeż*, po kilkoletnim pobycie w Paryżu przeniósł się znowu do Szwajcaryi, osiadłszy tym razem w Genewie W r. 1882 obchodzony był dwudziestopięcioletni jubileusz jego działalności piśmienniczéj; pisarze warszawscy, należący do stronnictwa wolnomyślnego, na cześć Jeża złożyli szereg prac, wydany pod tytułem „*Ognisko*“; pisma konserwatywne przeciw dziełu temu i całemu obchodowi jubileuszowemu, który sie odbył we Lwowie, dokąd zjechał zaproszony Jeż, zachowały się dosyć wyraźnie nienawistnie; Jeż w odezwie do młodzieży silnie zaznaczył stanowisko swe wolnomyślne, demokratyczne i patryjotyczne. Oprócz licznych korespondencyj i wielu drobniejszych powieści, ogłosił w ostatnich czasach „*Z ciężkich dni*“ (powieść (2 t. Lwów, 1881); „*Wnuk chorążego*“ (2 t. 1882); „*Z burzliwéj chwili*“ (powieść historyczna 3 t., War. 1882).

Minié (Klaudyjusz Stefan), wynalazca ulepszonéj broni, † 1879 w Paryżu.

Minkowiecki (Edward), bibliograf, ur. 1824 w Rawie, nauki gimnazyalne pobierał w Warszawie, w r. 1842 wszedł do służby rządowéj, w któréj dotąd pozostaje jako urzędnik magistratu warszawskiego. Ogłosił: „*Wykaz pseudonimów autorów polskich*“ (Warsz. 1881, zamieszczony téż w czeskim „*Vestniku bibliografyckym*“ i rossyjskim „*Warszawskim Dniewniku*“) i „*Spis kryptonimów*“ (*w Przeglądzie bibl.-archeolog.* 1881); „*Spis bibliograficzny pamiętników do historyi polskiéj*“ (Krak. 1882). Z Zygmuntem Komarnickim ułożył „*Skorowidz chronologiczny do bibliografii XIX wieku K. Estreichera*, drukujący się obecnie w Krakowie nakładem akad. umiejętności.

Mirecourt (Eugęnijusz), † 1880 na wyspie Hayti, dokąd się udał w missyi religijnéj.

Młocki (Alfred), zasłużony obywatel, ur. 1804 w Warszawie, † 1879 we Lwowie; nauki gimnazyalne i uniwersyteckie pobierał w Warszawie, po roku 1831 osiadł w Krakowie, gdzie żył w niedostatku, następnie jednak, otrzymawszy znaczny spadek, przeniósł się do Lwowa, gdzie rozwinął różnostronną i użyteczną działalność; stał na czele różnych instytucyj pulicznych, a przez długi czas był członkiem rady miejskiéj i posłem na sejm krajowy; z chwilą nastania ery konstytucyjnéj w Austryi, od r. 1860, dom M. stał się ogniskiem

stronnictwa postępowego i liberalnego. Gorliwy orędownik oświaty ludowéj, M. podtrzymywał pismo „*Rękodzielnik*“; w r. 1872 stanął na czele zbierania składek na oświatę publiczną, własnemi funduszami prowadził nader pożyteczne *wydawnictwo książek ludowych*. Pisywał artykuły polityczne pod pseudonimem *Prawdzica z Kosarzewa* i pod tymże pseudonimem ogłosił dzieło „*Walka zasad w Europie*“, obejmujące przebieg historyczny walki między zasadą monarchiczną a demokratyczno-republikańską, któréj był surowym zwolennikiem.

Modrzejewska (Helena) występowała w r. 1880 — 82 w Londynie i większych miastach Anglii, w r. 1882 odwiedziła Warszawę, gdzie występowała, podobnież Kraków, a w końcu 1883 puściła się z własném towarzystwem i na własne ryzyko w podróż artystyczną po Ameryce.

Mohammed es Sadyk *pasza*, bej i władca Tunisu, ur. 1813, syn beja Sidi Ahsina, objął rządy po bracie swoim Mohammed-beju 1859. Początkowe jego rządy budziły wielkie nadzieje, nadał on krajowi rodzaj konstytucyi, podwyższenie jednak podatków w r. 1864 wywołało takie wzburzenie, że M. utrzymał się przy władzy jedynie pomocą mocarstw europejskich, odtąd wszakże M. popadł w zależność finansową od Europy, a nakoniec Tunis przeszedł pod zwierzchniczą władzę Francyi. † 1882. Na tron wstąpił brat jego *Ali Bej*.

Mohr (Karol Fryderyk), chemik, † 1879.

Molitor (Wilhelm), pisarz niem., † 1880.

Montalivet (Marta Kamil Bachasson), mąż stanu franc., † 1880 w Paryżu.

Montegazza (Paweł), fizyjolog i antropolog włoski, ur. 1831 w Monza, studyjował medycynę we Włoszech, odbył podróż po Europie i w r. 1854 ogłosił pierwsze swe dzieło „*La fisiologia del piacere*“ (dotąd 8 wyd.); do r. 1858 przebywał jako lekarz w Ameryce płd., po powrocie został prof. patologii w Pawii, a następnie profesorem antropologii we Florencyi, gdzie założył muzeum i towarzystwo antropologiczne. Ogłosił jeszcze: „*Igiene dell'amore*“ (3 wyd. 1868); „*Sulla generatione spontanea*“ (1879) i i. Wydaje nadto pismo i rocznik hygiieniczny i ogłosił kilka romansów.

Montifaud (Marc de) pseudonim autorki francuskiéj *Maryi Emilii Chartrouse*, ur. 1850 w Paryżu. Jest ona córką lekarza i młodo wyszła za hrabiego hiszpańskiego *Quivogne*, który był sekretarzem Arsenijusza Houssaye. Już w 13 roku życia napisała romans, a po wyjściu za mąż ogłosiła szereg powieści, w których uwidocznia się znaczna jéj erudycyja, ale zarazem rozigrana fantazyja, która się nie cofa przed obrazami najbardziéj drastycznemi. Dla tego dzieła jéj, jak „*Les courtisanes de l'antiquité*“, „*Marie Magdelaine, vie de l'amante de Jesus*“, „*Les vestales de l'église*“, „*Contes drolatiques*“ i i. ściągają ją często przed kratki sądu poprawczego, który ją skazuje na kary pieniężne lub areszt. W życiu prywatném, jako hrabina Quivogne, jest poważana i zachowuje stosunki arystokratyczne.

Morawski (Teodor), mąż stanu i historyk polski, † 1879 w Paryżu.

Morzkowska (Waleryja *Marrené*), w r. 1883 obchodziła 25-letni jubileusz pracy swéj literackiéj; w ostatnich czasach wygłosiła kilka odczytów w Warszawie i oprócz mniejszych utworów wydała „*Zaklęte siły*“ (powieść, War. 1882).

Morzycki (Antoni), pisarz polski, † 1882 we wsi Runkowie, w powiecie nieszawskim.

Most (Jan Józef), wydalony z Niemiec, założył w Londynie pismo socyjalistyczne „*Die Freiheit*“, w którém po śmierci cesarza Aleksandra II napisał artykuł skierowany wprost przeciw cesarzowi Wilhelmowi, za co skazany został na 18 miesięcy więzienia, a po odsiedzeniu kary udał się do Ameryki, gdzie daléj pismo to wydaje.

Moszkowski (Maurycy), kompozytor i fortepianista, ur. 1854 w Wrocławiu, dokąd ojciec jego przeniósł się z Pilicy, kształcił się w konserwatoryjum berlińskiém, gdzie następnie przez czas jakiś był nauczycielem. Z koncertem wystąpił po raz pierwszy w Berlinie 1873, następnie w Paryżu i Warszawie. Z kompozycyj jego słynniejsze są „*Tańce hiszpańskie*“, symfonija „*Joanna d'Arc*“, pieśni i i. M. (Aleksander), starszy brat pop. ur. 1851 w Pilicy, wszedłszy przez brata w stosunki z muzykami, oddał się badaniom teoretycznym nad muzyką i w kilku pismach zamieszcza krytyki. Ogłosił téż niektóre utwory humorystyczne.

Muir (John), sanskrytolog, † 1882.

Mulder (Gerard Jan), chemik, † 1880 w Utrechcie.

Müller (Fryderyk Maks), oryjentalista, rozpoczął w r. 1879 ważne wydawnictwo „*Sacred books of the East*“, mające stanowić zbiór wszystkich ksiąg świętych bramanizmu, buddyzmu, islamu, parsyzmu, oraz wyznania Laotsego i Konfucyusza; dotąd wyszło 18 tomów. M. przełożył na język sanskrycki hymn angielski *God save the Queen*.

Musset (Paweł), pisarz francuski, † 1880 w Paryżu.

Müllenhoff (Karol Wiktor), germanista, † 1884 w Berlinie.

Müller (Fryderyk Konrad), poeta niemiecki, zwany M. *von der Werra*, † 1881 w Lipsku.

Mun (Albert, hrabia), agitator klerykalny we Francyi, ur. 1841 w Lemigny (dep. Sekwany i Marny), służył w wojsku, w r. 1877 wystąpił z niego, jako kapitan kirasyjerów, i oddał się zupełnie sprawie kościoła, starając się o rozpowszechnienie tak zwanych „*Cercles catholiques d'ouvriers*“. Od r. 1876 jest członkiem izby deputowanych.

Murad Effendi (Fraciszek Werner), poeta niem. † 1881 w Hadze.

N.

Napoleon. Syn Napoleona III, *Napoleon Eugenijusz*, książę cesarski, nazwany przez stronników N. IV, wziął udział w wojnie Anglików z Zulusami, raczéj dla tego, aby na jakiś czas usunąć się od uciążliwéj roli pretendenta, aniżeli dla chwały wojennéj. 1 czerwca 1879 wysłany został z kapitanem Carey i słabą eskortą dla wyszukania miejsca na nowy obóz. Gdy słaby ten oddział odpoczywał wśród wysokiéj trawy, niespodzianie napadnięty został przez Zulusów; wszyscy szybko dosiedli koni, koń księcia jednak wystraszył się strzałami tak, że N. uciekać musiał pieszo, a dognany przez Zulusów zamordowany został ciosami assagajów. Zwłoki jego, następnego dnia znalezione, sprowadzone zostały do Anglii i złożone w Chislehurst, obok zwłok N. III. Ze śmiercią księcia cesarskiego stronnictwo bonapartystowskie doznało ostatecznego ciosu.

Napoleon (Józef Karol Paweł Bonaparte, książe Hijeronim) po śmierci księcia cesarskiego uznany został przez niewielką tylko część stronnictwa bonapartystowskiego za dziedzica tronu napoleońskiego i 15-go stycznia 1883, po śmierci Gambetty, wystąpił niespodzianie z manifestem, ogłoszonym w *Figaro* i rozlepionym po ulicach, w którym rząd republikański poddał ostrej krytyce i przyzwał naród francuski do powierzenia władzy następcy N. I i III. Książę N. został aresztowany, ale wkrótce uwolniony; manifest ten jednak spowodował kroki przeciw pretendentom, co może było jego celem, by nie dopuścić do prezydentury którego z książąt orleańskich. Ks. N. został przez wdowę N. III Eugenię uznany za głowę domu. W ostatnich czasach powstały nieporozumiania między N. a jego starszym synem *Wiktorem*, który podobno więcéj niż ojciec liczy stronników.

Natanson (Ludwik), medyk, jest od r. 1870 prezesem zarządu gminy żydowskiéj w Warszawie. Ogłosił jeszcze „*Teoryję jestestw indyjodynamicznych*“, w któréj dąży do wytłomaczenia zjawisk psychologicznych. **Natanson** (Józef), przyrodnik, synowiec pop., ur. 1854 w Warszawie, kształcił się w mieście rodzinném. Ogłosił „*Przyczynek do historyi rozwoju glist okrągłych pasorzytnych*“ (1879), i znaczną liczbę mniejszych prac w „Wszechświecie“. Od r. 1883 przebywa w gub. wołogodzkiéj.

Nathusius (Herman), pisarz niem., † 1879 w Berlinie.

Newcomb (Szymon), astronom w *Naval observatory* w Waszyngtonie, ur. 1835 w Wallace w Nowéj Szkocyi, zasłużył się pracami nad ruchami planet, mianowicie nad teoryją biegu Neptuna, Urana, księżyca, przeprowadził téż liczne obserwacyje tyczące się gwiazd stałych i ogłosił wyborną „*Popular astronomy*“ (1878), tłomaczoną na różne języki.

Ney (Edgar, książę Moskwy), gen. franc., † 1882 w Paryżu.

Niderlandy. Z powodu niezgód w łonie stronnictwa liberalnego położenie gabinetu Kappeyne (od 1877) było bardzo trudne i w 1879 ustąpił on gabinetowi złożonemu z przedstawicieli różnych stronnictw pod prezydencyją van Lyndena. Kwestyja szkolna wywołała nowe zatargi sejmowe w 1880, gdy stronnictwo klerykalne, zarówno katolickie jak i protestanckie, chciało obalić prawo poprzednio już uchwalone; pomimo to zostało ono wprowadzone w życie od 1881. Przedmiotem agitacyj stała się kwestyja rewizyi konstytucyi, a zwłaszcza prawa wyborczego, dotąd w N. bardzo ograniczonego; projekt rządowy, wniesiony w 1882, przez obniżenie stopnia podatkowego wyborców, powiększał ich liczbę o 22.000; zanim jednak prawo to przeszło, nastąpiło nowe przesilenie ministeryjalne, z powodu, że rząd przedłużył na lat 35 koncesyję towarzystwa kopalń cyny na wyspie Biliton w Indyjach Wsch., którego znaczna część akcyj znajduje się w posiadaniu króla. Ministeryjum liberalne tym razem złożyć się nie dało i ster rządu objął gabinet konserwatywny pod prezydencyją Heemskerka, w kwietniu 1883. Kwestyja jednak reformy prawa wyborczego jest wciąż kwestyją palącą, a komisyja sejmowa złożyła w tym przedmiocie raport swój w marcu 1884, który ma przejść pod obrady izby. W stosunkach zagranicznych wzajemne w ostatnich czasach odwiedziny królewskie wskazują zbliżenie N. do Belgii.

Niemcy. Posiedzenia parlamentu 1879 otworzył ks. Bismarck mową, w któréj wyraźnie zaznaczył ostateczny cel zamierzonéj swéj reformy finansowéj,— zupełne niemal zastąpienie podatków bezpośrednich pośredniemi: walka parlamentu z temi dążnościami kanclerza wypełnia przeważnie dzieje wewnętrzne państwa niemieckiego w ciągu lat ostatnich. Doprowadziło to przedewszystkiem do zerwania zupełnego rządu ze stronnictwem liberalném, a kanclerz za przyrzeczone ustępstwa zyskał na czas pewien poparcie stronnictw konserwatywnego i środka (katolików); w ten sposób przeszło podwyższenie cła od niektórych ważnych artykułów. Przymierze kanclerza z zachowawcami sprowadziło wystąpienie z gabinetu ministrów Hobrechta, Falka i Friedenthala, pomimo wszakże, że Bismark odniósł zwycięztwo w głównych punktach swéj polityki celnéj, stronnictwo katolickie korzyści żadnych wymódz nie zdołało. Koalicyja kon-

serwatywno-klerykalna utrzymała się i w r. 1880 i przeprowadziła na prezydenta parlamentu wybór hr. Arnim-Boitzenburg. W marcu 1880 przeszło prawo o podwyższeniu sił zbrojnych na stopie pokojowéj, umotywowane przez rząd zbrojeniem się Francyi i Rossyi; prawa przeciw socyjalistom przedłużono do września 1884. Projekty podwyższenia podatku od piwa i zaprowadzenia monopolu tytuniowego napotkały silny opór, a rozdrażnienie kanclerza przeciw liberałom objawiło się wybitnie podczas dyskusyi o poddanie Hamburga pod ogólne prawa celne państwa niemieckiego, co mimo oporu ostatecznie dokonaném zostało. Niedługo wszakże trwało pozorne zbliżenie rządu do stronnictwa katolickiego, a wskutek braku poparcia wszelkich stronnictw w r. 1881 rząd nie zdołał żadnego niemal z swych projektów przeprowadzić, mianowicie zaś projektu uchwalania etatu na okres dwuletni, zamierzeń podatkowych, urządzenia kassy pomocy dla inwalidów pracy robotniczéj, a zwłaszcza zaś prawa o ubezpieczeniu państwowém robotników, którzyby znajdywali pomoc w razie wypadków nieszczęśnych; w ten sposób nie powiódł się pierwszy krok rządu na drodze ujęcia sprawy socyjalnéj w swe ręce. W październiku 1881 odbyły się wybory do parlamentu na nowy okres czteroletni, poprzedzone silną agitacyją pism urzędowych i półurzędowych przeciw wszystkim stronnictwom nieprzyjaznym Bismarkowi i rządowi. Nowy parlament rozpadł się na trzy główne grupy — środek, konserwatystów i liberalnych; Polacy zyskali dwa głosy, tak, że liczba posłów polskich wynosi 16. Przy obiorze prezydenta izby odnieśli tryumf konserwatyści, przeprowadziwszy swego kandydata Levetzowa. Postępowcom rzucił wprost Bismarck oskarżenie, że mają dążności republikańskie, a oświadczenie ministra Puttkamera, że urzędnicy, którzy się starali zwalczać wybór liberałów zasłużyli się dobrze nie tylko rządowi, ale i cesarskiemu swemu panu, wytworzyło głębszą jeszcze przepaść między stronnictwem liberalném a rządem. W styczniu 1882 przeszedł wniosek o uchyleniu prawa z 4 maja 1874, tyczącego się internowania lub wydalania z kraju duchownych skazanych wyrokami sądowemi lub nieposłusznych, które to prawo zresztą żadnego już w tym czasie znaczenia nie miało. Dotkliwy bardzo cios poniósł rząd przy projekcie monopolu tytuniowego, który po długich debatach odrzucony został znaczną większością w czerwcu 1882. — Posiedzenia 1883 r. zaznaczyły się gwałtownem wystąpieniem przywódcy partyi postępowéj Richtera przeciw zarządowi wojennemu i uwzględnianiu szlachty w wojsku, wskutek tego minister wojny Kamecke i szef admiralicyi Stosch, z powodu że jakoby zbyt słabo bronili armii, otrzymali dymisyje, a miejsce ich zajęli generałowie Bronsart von Schellendorf i Caprivi. Pomimo oporu liberalnych przeprowadził rząd prawo o zajęciach przemysłowych, które rozszerza atrybucyje policyi co do udzielania pozwoleń na różne rodzaje drobnego przemysłu. Prawdziwie zdumiony został parlament niezwykłym aktem rządowym, mianowicie orędziem cesarskiém, 14 kwietnia 1883, w którym monarcha osobiście stanął w obronie projektów socyjalnych Bismarka, mianowicie praw o kasach dla chorych i o ubezpieczeniu robotników, a wskutek tego pierwsze przynajmniéj z tych praw przeszło już w maju. W ten sposób Bismark przeprowadza stopniowo swój zamiar ujęcia wszelkiéj działalności społecznéj w ręce centralnych władz państwa. Co do polityki zagranicznéj, to przymierze z Austryją, zawiązane pod wpływem wspólnych interesów na Wschodzie, utrzymuje się statecznie; w przymierzu tém mają udział i Włochy. Stosunki z Rosyją niejednokrotnie przybierały pozór ostry z powodu walki dziennikarskiéj, mianowicie w r. 1879 i 1882. Pokojowa wszakże polityka rossyjskiego ministra spraw zagranicznych Giersa doprowadziła ostatecznie do zupełnego porozumienia 1884. Odwiedziny króla hiszpańskiego w Berlinie 1883 (ob. Alfons XII.) ujawniły rozdrażnienie stosunków niemiecko-francuzkich i spowodowały ostentacyjną rewizytę następcy tronu niemieckiego w Madrycie w listopadzie 1883. Za manifestacyję orężnéj gotowości Niemiec uważać należy uroczyste odsłonięcie pomnika na Niederwaldzie 28 września 1883 na pamiątkę zwycięztw w wojnie 1870.

Niepokojczycki (Artur), generał rossyjski, † 1881 w Petersburgu.

Niewęgłowski (Henryk), matematyk polski, † 1881 w Paryżu. Ostatnie lata pracowitego życia przepędził na obczyźnie w nędzy. Oprócz wymienionych ogłosił jeszcze: „*Algebrę*“ (Paryż 1879) i pozostawił wykończoną „*Geometryję analityczną*“.

Niewiarowska (Waleryja z *Łapińskich*), artystka dramatyczna polska, urodzona w Warszawie 1835 roku, gdzie w sztuce dramatycznéj kształciła się pod kierunkiem Królikowskiego. Po raz pierwszy wystąpiła na scenie warszawskiej w roli Klemencyi w dramacie „*Niemowa*“. Inne ważniejsze jéj role są: Maryi w *Doktorze Robin*, Królowéj w *Dzieciach Edwarda*, Lady Malborough w *Szklance wody*, pani Pompadour w *Narcyzie*, baronowéj w *Helenie de la Seiglière*, Milady w *Muszkieterach*, Ciotki w *Walce kobiet*, pani Desnaremus w *Cudzoziemcu*, Sylwiny w *Krytykach*. Jest ona jedną z wybitniejszych przedstawicielek ról żeńskich na scenie warszawskiéj.

Nikutowski (Jan Artur Seweryn), malarz, ur. 1830, kształcił się w Królewcu i Düsseldorfie, gdzie osiadł. Obrazy jego mają za przedmiot głównie życie żołnierskie i bitwy, jak „*Przejście Berezyny*“ (1858), „*Straż pograniczna rossyjska ściągająca przemytników*“ (1861), „*Przeprawa przez Elstrę*“ (1863), „*Epizod z powstania polskiego*“ „*Pogrzeb powstańca polskiego*“ (1872) i i.

Nilsson (Swen), naturalista i starożytnik szwedzki, † 1883 w Lund.

Nina (Wawrzyniec), kardynał, złożył w październiku 1880 urząd sekretarza stanu, który po nim

objął kardynał Jacobini. N. zatrzymał tylko urząd prefekta pałaców apostolskich.

Nitzsch (Karol Wilhelm), historyk, † 1880 w Berlinie.

Noback (Fryderyk), pisarz niem. w przedmiocie handlu, † 1883 w Berlinie.

Noiré (Ludwik), filozof niem., ur. 1829 w Alzey w Hessyi, kształcił się w Giessen i został nauczycielem w Moguncyi. W pismach swoich ma na celu ustalenie monizmu, odpowiadającego dzisiejszemu naukowemu sposobowi myślenia; mianowicie w dziełach: „*Grundlegung einer zeitgemässen Philosophie*" (1875); „*Der monistische Gedanke*" (1875) „*Der Ursprung der Sprache*" (1877) i i.

Noorden (Karol), historyk niem., † 1883 w Lipsku.

Nordau (Maks Szymon), pisarz niem., ur. 1849 w Peszcie, syn uczonego żydowskiego, studyjował medycynę i 1872 został lekarzem. W piśmiennictwie wystąpił wcześnie, ale zasłynął dopiero opisami swych podróży: „*Aus dem wahren Milliardenland. Pariser Skizen und Bilder*" (2 t. 1878); „*Vom Kreml zu Alhambra, Kulturstudien*" (2 t. 1879); „*Paris unter der dritten Republik*". W 1878 osiadł jako lekarz w Peszcie, ale w r. 1880 przeniósł się do Paryża.

Nordenskjöld (Nils Adolf Eryk), oswobodzony z lodów w lipcu 1879, posunął się dalej przez cieśninę beryngską i na wiosnę 1880 wrócił do Europy. W ten sposób doprowadził on do celu oddawna poszukiwane „*przejście północno-wschodnie*" między oceanem Atlantyckim a Wielkii Opis téj podróży, ogłoszony w kilku językach, stanowi ważny przyczynek do znajomości okolic biegunowych.

Norwegija. Nieporozumienie storthingu z rządem stawało się coraz drażliwszém; większość, przeważnie z posłów wiejskich złożona, okazuje dążności wyraźnie republikańskie i radaby zerwać zupełnie unije ze Szwecyją. W 1879 konflikt zaostrzył się z powodu żądania storthingu, aby radcy stanu, t. j. ministrowie, obowiązani byli znajdować się na posiedzeniach storthingu; stronnictwo więc radykalne zmieniło swą taktykę, poprzednio bowiem odmawiało ministrom prawa uczestniczenia w obradach. Według konstytucyi prawo trzykrotnie uchwalone przez storthing staje się obowiązującém, nawet bez zatwierdzenia królewskiego; rząd jednak sądzi, że zasada ta nie stosuje się do praw, dotyczących zmian w konstytucyi, gdy storthing pod regułę tę wszystkie podciągnąć chce prawa. Minister stanu Stang podał się do dymisyi w październiku 1880, następca jego Selmer pozostał daléj w zgodzie z królem a w nieporozumieniu z sejmem. W sprawie *veto* królewskiego wydział prawny uniwersytetu w Chrystyjanii oświadczył się za królem, a nowe niesnaski wywołały projekt zmiany urządzeń wojskowych, gdy storthing zapragnął 1882 służbę wojskową uwzorować według urządzeń szwajcarskich, czemu znowu król stanowczo się oparł. Zaostrzenie stosunków ujawniło się zmniejszeniem płacy byłemu ministrowi stanu Stangowi, odmową podwyższenia apanażu następcy tronu, który się właśnie ożenił, oraz zastąpieniem zwykłéj formy adresu „najłaskawszy królu", po prostu wyrazami „do króla". Dla podwyższenia liczby wyborców radykalnych właściciele rozległych nieużytków, zwanych *myra* (torfowiska), rozparcelowali je i rozdzielili między swych robotników, którzy wskutek tego stali się wyborcami, a rezultatem tego manewru było, że wybory 1882 wydały 83 członków lewicy na 31 tylko konserwatystów. Izba tak złożona oddała pod sąd ministra stanu Selmera i dziesięciu innych członków rady stanu za naruszenie konstytucyi. Sąd państwowy rozpoczął posiedzenia swe w maju 1883, wyrok jednak na Selmera wydany został dopiero w lutym 1884: usunięty on został z urzędu i skazany na zapłacenie kosztów procesu w wysokości 18225 koron, z czego 15000 dla trzech oskarżycieli przez izbę wyznaczonych. Prosesy przeciw innym ministrom trwają w dalszym ciągu.

Norwid (Cypryjan Kamil), poeta polski, † 1883 w Paryżu; ostatnie lata życia przepędził w ciężkich warunkach materyjalnych. Brat jego **Norwid** (Ludwik), † 1882.

Noskowski (Władysław), agronom, publicysta i literat, ur. 1841 w Warszawie, † 1881 we Lwowie. Po odbyciu studyjów na politechnice w Zürichu przez pewien czas był profes. szkoły rolniczéj w Dublanach. Napisał dzieło nagrodzone na konkursie „*O uprawie lnu*". Przełożył „*Bajki Lafontena*", napisał wspólnie z Z. Sarneckim libretto do opery „*Konrad Wallenrod*" dla Żeleńskiego, pisał humorystyczne wiersze pod pseudonymem *Nostradamusa* do *Echa*. Był stałym współpracownikiem *Echa* i *Wieku* i redagował *Kolce*. Napisał także oryginalną humorystyczną powiastkę „*Wyprawa do Miłokarpia*".

Noskowski (Zygmunt), brat pop., muzyk polski, ur. 1846 w Warszawie, w dzieciństwie już okazywał pamięć muzykalną, początkowe lekcyje muzyki pobierał u Horntziela, a będąc jeszcze uczniem gimnazyjalnym, komponował pieśni do słów Kochanowskiego i Syrokomli. Od 1864—67 kształcił się w instytucie muzycznym w Warszawie, a następnie został nauczycielem śpiewu i muzyki w instytucie ociemniałych tamże. Uzyskawszy stypendyjum tow. muzycznego w Warszawie, wyjechał 1873 do Berlina, gdzie się kształcił daléj u Kiela. W r. 1875 powołany został na dyrektora tow. muzycznego w Konstancyi, gdzie zorganizowaniem chórów okazał wybitny talent dyrektorski, w 1881 powołany został na podobneż stanowisko do Warszawy. Z kompozycyj jego wymienimy: „*Kolęda*" (pieśń z towarzyszeniem fortepianu 1865); „*Pieśń o Sławoju*" (1867); „*Cztéry pieśni*" (*Sen*, *Pożegnanie*, *Nad kołyską* i *Do fijołka*), muzyka do „*Bajek*" Krasickiego (Op. 1), Krakowiaki (Op. 2, 5, 7), Uwertura „*Morskie oko*" (Op. 14), *Chór męzki* (Op. 4), *utwory na wiolonczellę* (Op. 3), *na fortepian* (Op. 15), muzyka do dramatu ludowego Staszczyka: „*Wiara, nadzieja i miłość*" (Op. 13) i i.

Nothomb (Jan Chrzciciel), mąż stanu belgijski, † 1881 w Berlinie, gdzie był posłem.

Nowakowski (Franciszek), pisarz pedagogiczny polski, † 1881 w Suchéj pod Wadowicami, gdzie pełnił obowiązki bibliotekarza. Oprócz wymienionych ogłosił. „*O sposobie uczenia dzieci*“ i o „*elementarzu*“ (w *Encyklopedyi wychowawczéj*).

Nowakowski (Janusz Ferdynand), lekarz i literat polski, † 1883 w Warszawię.

Nowikow (Eugenijusz), dyplomata rossyjski, przeszedł z ambasady wiedeńskiéj na podobneż stanowisko do Konstantynopola w r. 1880, na miejsce księcia Łobanowa Rostowskiego.

Nubar Pasza, mąż stanu egipski, jako prezes gabinetu, dążąc do ograniczenia wydatków chedywa, ściągnął na siebie jego nienawiść, i z jego podniety przez tłum żołnierzy uwolnionych z wojska został znieważony na ulicy w lutym 1879, poczém zażądał uwolnienia i wyjechał do Francyi. W styczniu 1884 objął znowu prezydencyję gabinetu, wraz z ministerstwem spraw zagr. i sprawiedliwości.

Nunez (Rafael), prezydent rzeczypospolitéj kolumbijskiéj, ur. w 1825 w Kartagenie, studyjował prawo w mieście rodzinném, poczém rozpoczął zawód administracyjny. Przez kilka lat był konsulem w Liwerpolu, zkąd przesyłał korespondencyje wskazujące, że głęboko badał stosunki europejskie. Już w r. 1874 był kandydatem do prezydentury, osiągnął ją dopiéro w 1880, i na tém stanowisku dąży przez zaprowadzenie reform do podniesienia swego kraju.

O.

Oberdank (Wilhelm), z pochodzenia tryjesteńczyk, dezertował z wojska austryjackiego, we Włoszech przyłączył się do stronnictwa irredenty, i w sierpniu 1882 aresztowany został na granicy, gdy przybywał do Austryi w celu spełnienia zamachu na cesarza. W grudniu t. r. poniósł karę śmierci przez powieszenie, co dało powód do licznych demonstracyj przeciwaustryjackich we Włoszech.

Oberdieck (Jan Jerzy Konrad), pomolog, † 1880 w Herzbergu w Harzu.

Ochorowicz (Julijan), w 1881 porzucił docenturę we Lwowie i przeniósł się do Paryża, gdzie zwrócił się do elektrotechniki i obmyślił nowe urządzenie mikrofonu. Przeważnie jednak zajął się badaniami hypnotycznemi (ob. hypnotyzm) i doświadczenia swe przedstawiał na zjeździe przyrodników i lekarzy polskich w Krakowie 1881. Dostrzegł on, że magnes wywiera wpływ na ludzi, którzy ulegają wpływom hypnotycznym i w r. 1884 ogłosił w „*Revue Scientifique*“ i innych pismach spostrzeżenia swe w tym przedmiocie. Ogłosił nadto „*O chorobach woli*“ (w Ateneum 1884) i i.

Odograf, przyrząd zbudowany przez Mareya, służący do badania chodu ludzkiego. Składa się on z walca, wprawianego w obrót maszyneryją zegarową, na którym ołówek wciąż kreśli ruchy chodzącego człowieka; w tym celu ołówek za pomocą stosownéj kombinacyi drążków łączy się z pęcherzykiem gumowym, napełnionym powietrzem, a umieszczonym pod stopą człowieka. W ten sposób na walcu kreśli się linija krzywa ujawniająca szybkość i szczegóły chodu ludzkiego Podobny przyrząd zastosował Marey i do zbadania różnych rodzajów biegu konia.

O'Donovan Rossa, agitator irlandzki, ur. 1833 w pobliżu miasteczka Skibbereen, syn ubogiego dzierżawcy, w młodym wieku stracił rodziców i od 16 roku życia we wiosce swéj zajmował się kramarstwem. W 1853 założył większy handel w Skibbereen, gdzie przyłączył się do związku Fenijanów. W r. 1859 został, na krótko wprawdzie, aresztowany, ale handel jego uległ zupełnemu zrujnowaniu. Wtedy **O.** oddał się całkowicie agitacyjom politycznym i stał się najzawziętszym przeciwnikiem władzy angielskiéj w Irlandyi. Od r. 1863 wydawał gwałtowne pismo „*Irish People*“, w którego redakcyi zbiegały się nici ruchu rewolucyjnego. W 1865 skazany został do ciężkich robót, a uwolniony w r. 1870 obrany został do parlamentu, wybór ten wszakże izba skasowała. **O.** wyemigrował do Ameryki i stanął tam na czele najskrajniejszéj partyi Fenijanów. Organ jego „*Irish World*“ popiera walkę dynamitową przeciw Anglii, a **O.** gromadzi znaczne fundusze na cele téj walki, która w Anglii ciągły budzi niepokój.

Oetker (Fryderyk), publicysta i polityk niem., † 1881 w Berlinie.

Oettingen (Aleksander), statystyk, ur. 1827 w Liflandyi, studyjował teologiję i filozofiję w Dorpacie i w Niemczech. W r. 1854 został do-

centem, w 1856 prof. na wydziale teologicznym w Dorpacie. Głównym jego dziełem jest: „*Die Moralstatistik und die christliche Sittenlehre*“ (2 cz. 1874), którego zasadniczą myśl wyłożył też w dziełku „*Antiultramontana*“ (1876).

Offenbach (Jakób), słynny kompozytor operetek, † 1880 w Paryżu.

Okolski (Antoni), prawnik polski, ogłosił jeszcze „*Wykład prawa administracyjnego obowiązującego w król. pol.*“ (1881).

Olszewski (Karol), chemik polski, w ostatnich latach zajął się doświadczeniami odnoszącemi się do skraplania gazów (ob. gazy); początkowo pracował z Wróblewskim, a następnie oddzielnie i oznaczył warunki, w których dokonywa się skroplenie gazów uważanych za najtrwalsze, jak tlenu, azotu, wodoru.

Oppenheim (Henryk Bernard), pisarz niemiecki, † 1880 w Berlinie.

Orda (Napoleon), literat i rysownik, † 1883. Oprócz wymienionych ogłosił jeszcze „*Album widoków polskich*“, do którego materyjały zbierał na wycieczkach po różnych stronach kraju. Zeszyt 8-my wyszedł już po śmierci autora.

Orleańscy książęta. W r. 1882 korzystając z ciągłych przesileń w rządzie rzeczypospolitéj, a zwłaszcza ze śmierci Gambetty, O. k. wystąpili śmieléj jako pretendenci. Podzielili się oni na dwie grupy; jedna, złożona z hrabiego Paryża i księcia Némours, dążyła do fuzyi z Burbonami; druga, liczniejsza i poważniejsza pod kierunkiem księcia d'Aumale, trzymała się zasady prawowitości monarchii lipcowéj i kładzie większy nacisk na popularność swych zasad konstytucyjnych, aniżeli na prawa dynastyczne; stronnictwo to miało na myśli przeprowadzenie wyboru księcia d'Aumale na prezydenta, a w stosownéj chwili ogłoszenie królem hrabiego Paryża, wnuka Ludwika Filipa. Usunięcie, wskutek manifestu księcia Napoleona (ob.), książąt ze stanowisk wojskowych zamysły te w znacznéj części zwichnęło. Gdy w r. 1883 książe Chambord zachorował, hrabia Paryża z kilku innymi książętami orleańskimi przybył do Frohsdorf, a po jego śmierci uznany został przez obecnych legitymistów za głowę „*Maison de France*“. Wdowa hrabiego Chambord chciała wprawdzie, pod wpływem skrajnych klerykałów, na czele domu Burbońskiego postawić don Carlosa, pomysł ten jednak śród rojalistów uznania nie znalazł. Zresztą hrabia Chambord urzędowo zgoła jako pretendent nie wystąpił.

Orłow (Mikołaj, książe), dyplomata rossyjski, z Paryża przeszedł na stanowisko poselskie do Berlina w roku 1884, co przyjęto jako dowód przywrócenia dobrych stosunków między Niemcami a Rossyją, ponieważ O. zostaje w przyjaznych stosunkach z Bismarkiem.

Orzeszkowa (Eliza), znakomita powieściopisarka polska, nie poprzestając na pracy literackiéj, dla podniesienia ruchu wydawniczego założyła księgarnię w Wilnie, którą wszakże w 1882 zmuszona była zamknąć. W ciągu krótkiego czasu, oprócz własnych prac, wydała tam znaczną liczbę dzieł ważnych i pożytecznych. Z nowszych jéj utworów zwróciły na siebie zwłaszcza uwagę nowelle: „*Widma*“ (w *Kłosach* 1881), „*Sylwek cmentarnik*“, „*Zygmunt Ławicz i jego koledzy*“ (obie w *Ateneum*), dające wyborny obraz stosunków społecznych w Wilnie. Oprócz tego ogłosiła: „*Z różnych sfer*“, (serya nowa, Lwów 1882); zbiór ten obejmuje powieści: „*Sielanka nieróżowa*“, „*Daj kwiatek*“, „*Złota nitka*“, „*Zefirek*“. Do najnowszych jéj utworów należą „*Pierwotni*“ (Warsz. 1883). Umie ona nietylko za pośrednictwem powieści dotykać spraw społecznych, czego dowodem jest jéj rozprawa „*O żydach i kwestyi żydowskiéj*“ (Wilno 1882).

Osenbrüggen (Edward), prawnik niem., † 1879 w Zürichu.

Osman Pasza, „*lew Plewny*“, stanowisko swe ministra wojny zużytkował jedynie na gromadzenie zysków najrozmaitszemi drogami, tak np. otrzymał bogaty dar od Chedywa Izmaela, lubo za to nic dlań nie zrobił; nie myślał ani o przeprowadzeniu reform w armii ani o losie żołnierzy i rodzin pozostałych po poległych. Wkrótce został powszechnie znienawidzony, w r. 1879 sułtan usunął go od dowództwa gwardyi, a w 1880 utracił i stanowisko seraskiera czyli ministrą wojny, pozostał tylko marszałkiem pałacowym; sułtan jednak wpływowi jego ulega i w r. 1881 ministerstwo to mu przywrócił.

Osten-Sacken (Dymitr, hrabia), generał ross., † 1881 w majątku swoim w gubernii chersońskiéj.

Ostrowski (Krystyn Józef), pisarz polski i francuski, syn kasztelana Antoniego Jana O., † 1882 w Paryżu (nie 1873, jak podano w enc.)

Ostrowski (Adolf), artysta dramatyczny polski, ur. 1837 w Warszawie, gdzie kształcił się w szkole dramatycznéj pod kierunkiem Jasińskiego, wystąpił po raz pierwszy na scenie warszawskiéj w r. 1858 w roli kawalera de la Rapinière w *Pamiętnikach szatana*, a następnie w roli Kapki w *Odludkach i poecie*. W rolach polskich odtwarza wybornie typ rubasznéj szlachty polskiéj; niemniéj wyborne są figury jego Fromentala w *Sofandułach* i Chapelarda w *Serafinie*. Do r. 1883, w ciągu 25-letniéj pracy na scenie warszawskiéj, odtworzył 221 rol, z tych 88 w sztukach oryginalnych, grywając po 130 razy przeciętnie w ciągu roku. Po r. 1872 przez długi czas był reżyserem komedyi. Żona jego **Ostrowska** (ze *Świderskich*) jest również zasłużoną artystką sceny warszawskiéj.

Otahejti, wraz z sąsiednią wyspą Eimeo w r. 1879 została formalnie do Francyi przyłączoną; król Pomare V zachował swój tytuł i otrzymał płacę roczną.

Otto (Leopold), teolog ewangielicki polski, wróciwszy w r. 1875 z Cieszyna do Warszawy, objął znowu obowiązki pastora zboru warszawskiego i przeniósł na nowo do Warszawy wydawnictwo „*Zwiastuna ewangelicznego*“. † 1882. Oprócz wymienionych ogłosił jeszcze „*Historyę zboru ewangielicko-augs-*

burskiego warszawskiego“ (1882), doprowadzoną do r. 1881, t. j. do czasu wystawienia kościoła ewangielickiego w Warszawie.

Oubril (Paweł), dyplomata rossyjski, w r. 1879 z poselstwa w Berlinia przeszedł na podobneż stanowisko do Wiednia, gdzie prowadził układy z nuncyjuszem papiezkim Jacobinim. W r. 1882 został z Wiednia odwołany.

P.

Paderewski (Ignacy Jan), kompozytor i fortepianista polski współczesny, ur. 1859 na Podolu. Kształcił się w konserwatoryjum warszawskiém, które ukończył 1877 i bezpośrednio potém objął kierunek niższéj, a następnie wyższéj klasy fortepianowéj. Dla wyższego wszakże wykształcenia się w kompozycyi opuścił to stanowisko pedagogiczne i podążył do Berlina, gdzie pracował daléj pod kierunkiem Kiela i Urbana nad zgłębianiem tajników kompozycyi i instrumentacyi. Że ta praca nie była bezowocną, świadczą liczne jego utwory, wydawane przez nakładców zagranicznych i grywane przez pierwszorzędnych wirtuozów. P. jest najzdolniejszym z młodszych naszych kompozytorów; posiada niespopolitą wiedzę obok bogactwa fantazyi i szczerości uczucia. Pomysły jego mimo kunsztowności posiadają wiele prostoty i szczerego uczucia, w którém zawsze przebija się umiłowanie rodzinnego kraju i rodzinnych melodyj.

Pagenstecher (Aleksander), okulista, ur. 1828 † 1879, kształcił się w Giessen, Heidelbergu i Würzburgu, następnie pod Gräfem wykształcił się w okulistyce, poczém osiadł w Wiesbadenie, gdzie w r. 1857 założył słynny zakład okulistyczny. Zasłużył się zwłaszcza metodą wyłuszczania soczewki; operacyj wykonał przeszło 2000.

Pailleron (Edward), poeta franc., ur. 1834 w Paryżu, studyjował prawo i w 1860 ogłosił satyrę „*Les Parasites*“, a wkrótce potém pod podobnym tytułem wystawił w Odeonie sztukę „*Le Parasite*“. Odtąd oddał się przeważnie poezyi dramatycznéj, w któréj szczęśliwa forma pomaga mu do przeprowadzenia niezawsze psychologicznie uzasadnionéj treści. Na scenie warszawskiéj przedstawiono komedyje jego: „*Świat nudów*“ i „*Niby małżeństwa*“. Ogłosił téż zbiory poezyj p. t. „*Amour et haines*“ (2 t. 1870). Jako zięć Buloza, założyciela „*Revue des deux mondes*“, zamieścił w tém piśmie znaczną liczbę swoich utworów.

Palleske (Emil), pisarz niem., † 1880 w Thal pod Eisenach.

Pallulon (Mieczysław), biskup żmujdzki, urodził się na Żmujdzi, seminaryjum kończył w Worniach, studyja akademickie odbywał w Petersburgu, gdzie przebywał do 1860, następnie w Kownie zyskał sławę z wymowy kaznodziejskiéj, biskupstwo żmujdzkie objął 1883 r.

Palmieri (Ludwik), meteorolog, ur. 1807 w Faicchio, był profesorem matematyki w różnych liceach a 1847 został prof. w uniwersytecie neapolitańskim. Od 1854 jest dyrektorem obserwatoryjum na Wezuwijuszu i gorliwie zajmuje się badaniem zjawisk wulkanicznych. Podczas wybuchu 1872 ledwo ocalił życie. Zbudował kilka narzędzi meteorologicznych, jak elekrometr do badania zjawisk atmosferycznych, seismometr i i. Ogłosił „*Incendo Vesuviano del 26 avril 1872*“ i wydaje „*Annali dell' observatorio meteorologico Vesuviano*“.

Paludan-Müller (Kacper Piotr), historyk duński, † 1882 w Kopenhadze.

Panizzi (Antoni), biblijotekarz muzeum brytańskiego, † 1879 w Londynie.

Paragwaj. Obrany prezydentem w r. 1878 Bareiro zaprowadził w kraju ład pewien, za rządów jego po krwawych walkach domowych, spokój chwilowo tylko zakłócony został w maju 1879, gdy będący na wygnaniu Godoy usiłował wzniecić powstanie. Bareiro wszakże otruty został 1880, a przywódca sprzysiężenia gen. Caballero stanął na czele rządu.

Parker (Jan Henryk), historyk sztuki, † 1884 w Oksfordzie.

Parnell (Karol Stewart), agitator irlandzki, ur. 1846 w Avondale w majątku ojca, kształcił się w Cambridge, a 1875 obrany został do parlarmentu z South-Meath. Przyłączył się do stronnictwa Home-Rule i występował zawsze z nienawiścią ku Anglikom, tak, że wkrótce, jako członek grupy obstrukcyjonistów, starającéj się utrudniać przeprowadzenie spraw w parlamencie, zyskał znaczną popularność w Irlandyi. W r. 1880 udał się do Ameryki w celu zbierania składek na rzecz Irlandczyków dotkniętych klęską głodową, gdzie starał się ożywić agitacyję między Fenijanami, a po powrocie został przywódcą partyi Homerulerów, przez co przyjęła ona kierunek radykalny. Pod

jego też przedwodnictwem rozwinęła się *landliga*, utrzymująca całą Irlandyję w wzburzeniu.

Parsons (Teofil), prawnik amerykański, † 1882 w Cambridge.

Paryż według spisu ludności 18 grudnia 1881 ma mieszkańców 2,225,910. Od czasu poprzedniego spisu 1876 liczba mieszkańców podniosła się o 237,104.

Pauli (Jerzy Reinhold), historyk, † 1882 w Bremie.

Pawiński (Adolf), historyk, gorliwie prowadzi dalej wydawnictwo „*Źródeł dziejowych*“, których wyszło dotąd tomów 16 (ob. Polska—historyja). Oprócz tego ogłosił „*Hiszpanija*“, *listy z podróży*“ (2 t. Warsz. 1881). W r. 1883 był współredaktorem *Tyg. illustrowanego*.

Pawiński (Józef), medyk, brat pop., ur. w Zgierzu, gimnazyum ukończył w Warszawie i tamże studyjował medycynę; następnie był asystentem w klinice prof. Baranowskiego, i przez trzy lata kształcił się dalej w kilku uniwersytetach zagranicznych. Po powrocie został lekarzem szpitala Dzieciątka Jezus i oddał się głównie badaniu chorób serca. W 1883 otrzymał stopień doktora medycyny po obronie rozprawy „*Badania kliniczne nad arytmiją serca w ogóle, a w szczególności przy wadach zastawek serca*“ (Pamięt. tow. lek. 1883). Oprócz tego ogłosił „*O tak zwanym połowicznym skurczu serca*“ (Gaz. lek. 1882). „*O zmęczu i wyczerpaniu mięśni serca przy wadach zastawek*“ (tamże 1882); „*Zwężenie i zatkanie tętnic wieńcowych serca*“ (tamże 1883); „*O szmerach serca słyszalnych z pewnéj odległości od chorego* (tamże 1884); oraz przełożył „*Chirurgiję ogólną*“ Billrotha (1876).

Peel (Jonatan), dawny minister wojny w Anglii, † 1879.

Peirce (Benijamin), matematyk, ur. 1809 w Salem w Massachusetts, † 1880; był od 1833 prof. matematyki i filozofii natury, a od 1842 prof. astronomii w Harvard-College w Cambridge. Od 1867 był kierownikiem pomiarów wybrzeży amerykańskich. Z różnych jego dzieł matematycznych najważniejszém jest „*System of analytic mechanics*“ (1857). Obliczył tablice księżyca (1853) i przeprowadził badania nad Neptunem i pierścieniami Saturna.

Pepoli (Joachim, margrabia), mąż stanu włoski, † 1881 w Rzymie.

Persano (Karol, hrabia *Pellion di*), admirał włoski, † 1883 w Turynie.

Persyja. Traktatem z grudnia 1881 ustaloną została granica między prowincyją perską Chorazan a posiadłościami Turkomanów, zajętemi przez Rossyję.

Peru. Pardo, były prezydent rzeczypospolitéj, niedługo zajmował stanowisko prezydenta senatu, w listopadzie bowiem 1878 zastrzelony został przez mordercę, nastawionego przez partyję reakcyjną; prezydent wszakże Prado zmuszony był zbliżyć się do partyi liberalnéj, któréj przy wyborach pokonać nie zdołał. Ledwo jednak ustalony został pokój wewnętrzny, P. wplątane zostało w wojnę Boliwii z Chili (ob.). Los wojny, przynajmniéj na morzu, gdzie działał pancernik Huascar, sprzyjał Peruwijanom, w październiku jednak 1879 szczęście się odwróciło a Chilijczycy zajęli porty peruwiańskie i miasto Iquique. W tak trudném położeniu prezydent Prado pod pozorem zakupu pancerników, opuścił kraj ze swemi oszczędnościami, pozostawiwszy rządy wice-prezydentowi La Puerta. Skorzystał z tego przywódca konserwatystów i klerykałów Mikołaj Pierola i przeciągnąwszy na swą stronę część armii, uchwycił władzę dyktatorską z tytułem najwyższego naczelnika rzeczypospolitéj, w grudniu 1879. Nowy dyktator uchylił swobodę prasy i wyznań, a zarazem powołał pod broń wszystkich mieszkańców zdatnych do oręża i przedsięwziął liczne środki finansowe; pomimo to ażio od srebra doszło w czerwcu 1880 do 740 procentów, a klęski wojenne doprowadzały ludność do rozpaczy. W kwietniu flota chilijska stanęła pod Callao i rozciągnęła blokadę; armija peruwiańska poniosła w końcu maja klęskę pod Tacna, a Chilijczycy zajęli miasto Arica. Pomimo to układy o pokój nie mogły dojść do celu, zwycięzcy bowiem stawiali warunki zbyt ciężkie, a Pierola czuł to dobrze, że władza jego nie będzie mogła przeżyć upokarzającego pokoju. W listopadzie 1880 r. 30,000 armija chilijska ze stu armatami wylądowała w Pisco, a w początkach 1881 armija peruwijańska poniosła zupełną klęskę (ob. Chili), Chilijczycy zajęli Callao i Limę, Pierola uciekł, a w Limie zapanowała zupełna anarchija; jeszcze przed jéj zajęciem przez nieprzyjaciela tłum dopuścił się rabunku, który uczynił szkody na 6 milijonów dolarów. Pod wpływem chilijskim ustanowiony został w marcu rząd tymczasowy, którego prezydencyję objął Garcia Calderon. Uspokojeniu jednak kraju stały na zawadzie agitacyje upadłego dyktatora, który zaprzeczał prawowitości władzy Calderona, na północy zaś wystąpił nowy pretendent admirał Montero. Kongres peruwiański, który zdołał się zebrać dopiero w lipcu, zatwierdził Calderona na stanowisku prezydenta rzeczypospolitéj i upoważnił go do zawarcia pokoju, ale pod warunkiem utrzymania całości terytoryjum. Pierola tymczasem zwołał zgromadzenie narodowe do Ayacucho, a bandy rozbójnicze, pod pozorem przywrócenia jego władzy, plądrowały kraj, — dopiero w paźdz. Pierola uszedł za granicę, wskutek odezwy posła Stanów Zjednoczonych, gen. Hurlbuta, w któréj przyrzekł silne poparcie swego rządu, jeżeli wszyscy Peruwianie połączą się z Calderonem. Dowódca wojsk chilijskich jednak, gen. Lynch, odrzucił pośrednictwo Hurlbuta, a w listop. 1881 aresztował Calderona i ministra spraw zagranicznych Galveza i odesłał ich do Santiago. Rząd Stanów Zjednoczonych odwołał Hurlbuta, który przekroczył swe instrukcyje. Naczelnikiem rządu peruwiańskiego uznany został admirał Montero, wobec jednak oficerów chilijskich żadnéj nie posiadał władzy; kraj cały oddany został na pastwę żołdactwa, które w okoli-

cach niezajętych przez wojska chilijskie dopuszczało się rabunków, a Chilijczycy gospodarowali jak w kraju stanowiącym bezbronny łup zwycięzców. Tak np. w styczniu 1882 pijana tłuszcza partyzancka pułkownika Mas wymordowała kilkuset mieszkańców miasteczka portowego Pisco. W lipcu partyzanci peruwiańscy napadli i wytępili 9 lipca oddział wojsk chilijskich, za co w odwet gen. chilijski del Canto rozkazał wymordować wszystkich mieszkańców miasta. Układy z prezydentem Calderonem, internowanym w Chili, nie mogły dojść do celu, nie chciał się on bowiem zgodzić na ustąpienie obszarów Tacna i Arica, dla tego przedstawiciel chilijski Novoa zawiązał rokowania z Iglesiasem; ludność znękana klęskami, pragnęła pokoju za jakąkolwiek cenę, dla tego protest, wniesiony przez Montera w orędziu do zwołanego przezeń kongresu w Arequipa, pozostał bez znaczenia. Prowincyje północne i środkowe uznały Iglesiasa prezydentem, a generał Caceres, który w porozumieniu z Monterem zgromadził 4,000 żołnierzy, został pobity przez Chilijczyków w lipcu 1883, w siepniu zaś wojska Iglesiasa pobiły stronników Montery. We wrześniu Iglesias mógł utworzyć ministeryjum, a pokój podpisany został 20 października 1883 w Ancon (ob. Chili). W trzy dni późniéj Chilijczycy opuścili Limę i Iglesias jako „*presidente regenerado*" odbył wjazd tryjumfalny do stolicy. Przy pomocy korpusu chilijskiego został Montero wyrugowany z Arequipy, a zgromadzenie narodowe zatwierdziło warunki pokoju 8 marca 1884.

Peters (Wilhelm Karol Hartwig), zoolog, † 1883 w Berlinie.

Peters (Chrystyjan Henryk Fryderyk), astronom, † 1880 w Kiel.

Petrow (Aleksandra Wasilejewna), ur. 1816, † 1883 w Warszawie; była żoną urzędnika, za jéj inicyjatywą i pod jéj redakcyją wychodziło w Warszawie pismo ludowe p. t. „*Czytelnia niedzielna*" od r. 1855 do 1864.

Pettigrew (James Bell), fizyjolog, ur. 1834 w Rothill w Lanarkshire, kształcił się w Edymburgu i Glasgowie, został prof. medycyny i anatomii w uniwersytecie edymburskim. P. należy do najznakomitszych anatomów i fizyjologów zwierzęcych, zbadał nerwy i mięśnie serca, ust, pęchęrza i macicy; oraz podał teoryję lotu ptaków, nietoperzy i owadów. Dzieło jego „*Animal locomotion*" (Londyn 1873) wyszło w polskim przekładzie Nawrockiego p. t. „*Ruch zwierzęcy*" (1876).

Pfaff (Fryderyk), geolog, ur. 1825 w Erlangen, studyjował medycynę i mineralogiję w Erlangen, Pradze i Berlinie, i w 1849 został docentem, a w 1855 prof. mineralogii i geologii w Erlangen. Należy on jeszcze do téj szkoły geologów, która usiłuje badania geologiczne pogodzić z tradycyją biblijną i dla tego w szeregu pism i odczytów starał się zwalczyć darwinizm. Z większych jego dzieł ważniejsze: „*Grundgriss der mathematischen Verhältnisse der Krystalle*" (1853); *Grundgriss der Mineralogie*" (1860); „*Grundgriss der Geologie*" (1876); „*Schöpfungsgeschichte*" (2 wyd. 1877); „*Das Wasser*" (2 wyd. 1878) i i.

Pferdten (Ludwik Karol Henryk *von der*), mąż stanu bawarski, † 1880 w Monachijum.

Piaggia (Karol), podróżnik włoski, † 1882 w drodze z Chartum do Jadussi.

Piekarski (Teodor), pisarz polski, był urzędnikiem w Smoleńsku, następnie w Warszawie, † 1880 skutkiem samobójstwa. Pisywał pod pseudonimem *Roli* i *Bożydara Pasiecznika*. Ogłosił: „*Ziarnka mądrości*" (1876), zbiór zdań różnych autorów polskich, oraz dziełka ludowe jak: „*Pogadanki o mądrych ludziach*"; „*Pogadanki o poszanowaniu stworzeń bożych*" i i. Przełożył Emersona „*Roboty i dnie*".

Pierola (Mikołaj), dyktator peruwiański, ur. 1839, syn przyrodnika i byłego ministra finansóww Peru, przeznaczony był do zawodu duchownego, następnie jednak oddał się prawu, został adwokatem w Limie i wydawał gazety konserwatywno-klerykalne. W 1869 został ministrem finansów, ale niedołężnym ich zarządem doprowadził je do ruiny, pamiętając wszakże o własnych zyskach. Gdy w 1872 opiekun jego, prezydent Balta, został zamordowany, musiał uciekać. W 1876 probował wzniecić powstanie, to mu się jednak nie udało. W r. 1869 po ucieczce Prada owładnął dyktaturą, dopomógł klerykałom do osiągnięcia władzy i szumnemi odezwami chciał daléj prowadzić wojnę z Chili. Po zajęciu Limy uszedł w głąb' kraju; rewolucyja wojskowa zmusiła go do ucieczki do Europy.

Pietraszek (Jan), inżynier, † 1880 w Warszawie.

Pietruski (Oktaw), zastępca marszałka krajowego Galicyi, ur. 1820 w Brukselli, syn kapitana wojsk polskich, kształcił się w gimnazyjum w Stanisławowie i w Teresianum w Wiedniu, w r. 1842 wstąpił do urzędowania w sądzie szlacheckim we Lwowie; w hijerarchii urzędniczéj nie posuwał się wszakże wyżéj dla tego, że w 1848 był oficerem gwardyi narodowéj, należał jednak do komisyi wysłanéj za granicę dla zbadania prawodawstw Niemiec i Francyi. W r. 1867 został radcą sądu krajowego i na tém stanowisku silnie się przyczynił do rozwoju autonomii Galicyi; w 1868 przedstawił sprawozdanie, będące historyją prześladowań języka polskiego w Galicyi i wygotował projekt normujący na przyszłość prawa języków krajowych, który zyskał sankcyę cesarską. Staraniem P. głównie wystawiony został gmach sejmowy we Lwowie. P. jest téż członkiem rady szkolnéj i jest wytrawnym mówcą sejmowym.

Piroczanac (Milan), mąż stanu serbski, ur. 1835, kształcił się w Paryżu i w 1867 wstąpił do administracyi, jako naczelnik sekcyi w ministeryum spraw zagranicznych. Za czasów rejencyi prześladowany przez Risticza za swe przekonania polityczne, przyjął mandat do skupczyny 1873, następnie został członkiem sądu najwyższego, a w r. 1874 przyjął tekę spraw zagr. w gabinecie Zumicza. Po jego ustąpieniu należał do przywódców opo-

zycyi tak zwanéj młodo-konserwatywnéj, a gdy Risticz na żądanie Austryi otrzymał dymisyję, stanął na czele gabinetu 1880. Zawarł z Austryją traktat handlowy i układ o budowę dróg żelaznych, a w skutek rezultatu wyborów we wrześniu 1883 zmuszony był prezydencyję gabinetu złożyć.

Pirogow (Mikołaj), znakomity chirurg rossyjski, † 1879.

Pisarew (Dymitr Iwanowicz), pisarz rossyjski, utonął 1868 w kąpielach morskich w Dubbeln.

Pisemski (Aleksy), powieściopisarz rossyjski, † 1881 w Moskwie, gdzie przebywał od r. 1862.

Planety. Liczba znanych drobnych planet (planetoid, asteroid) w końcu 1883 r. wynosiła 235. Z nich najbliższą słońca jest Meduza, w odległości 2.13 promieni drogi ziemskiéj, najdalszą Hilda, w odległości 3.95 takich promieni. Co do planet większych najrozleglejsze badania w ostatnich czasach przeprowadzone zostały nad Marsem (ob.). Co do kwestyi istnienia planety bliższéj słońca aniżeli Merkury, to spostrzeżenie Watsona (ob. planety w Supl. I) okazało się błędném, a większość astronomów przyjmuje, że podobna planeta nie istnieje.

Plantamour (Emil), astromom, † 1882 w Genewie.

Podbielski (Eugenijusz Antoni Teofil), generał pruski, † 1879 w Berlinie.

Pollner (Karol), biskup sufragan kaliski, ur. w okolicach Rawy 1825, ukończył seminaryum w Włcclawku, teologiję zaś studyjował w uniwersytecie wrocławskim, poczém pełnił rożne urzędy duchowne w dyjecezyi kujawsko-kaliskiéj, w któréj 1884 został sufraganem, wraz z tytułem biskupa w Troi.

Polska. Podajemy tu wykaz materyjałów do historyi polskiéj ogłoszonych w latach 1879—84. A) *Źródła*. W Krakowie: *Pomniki dziejowe wieków średnich* (*Monumenta medii aevi*): t. V i VII *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa* 1257—1506, wyd. Piekosińskiego (1879—82), t. VI *Codex epistolaris Vitoldi*, 1376—1430, wyd. Prochaski (1882). *Starodawne prawa polskiego pomniki* t. VI i VII, wyd. Bobrzyńskiego (Acta expeditionum bellicalium, 1497—1498; materyjały do historyi procesu sądowego w XVI i XVII stuleciu, i t. p.). *Monumenta comitiorum Regni Poloniae*: Dyaryusze sejmów warszawskich z r. 1672, 1673, 1674, wyd. Kluczyckiego (1880—81). *Acta Joannis Sobieski* wyd. Kluczyckiego i Waliszewskiego. *Pisarze dziejów polskich* (*Scriptores rerum polonicarum*): t. V Archiwum komisyi historycznéj (Listy Zbaraskiego, dyaryusze i t. p.); t. VI Pamiętnik zjazdu historycznego im. Długosza; t. VII. Wielewickiego: Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów w Krakowie. *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce* t. II i III (1882 — 84). *Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce* t. I i II (1879—84); *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału hist. filozoficznego Akademii umiejętności t. X — XVII* (1879—84).

W Warszawie: Staraniem A. Pawińskiego *Źródła dziejowe*: t. IX Księgi podskarbińskie z czasów Stefana Batorego; t. X. Akta metryki koronnéj z czasów Batorego; t. XII i XIII Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. *Krzysztofa Warszewickiego niewydane pisma, listy etc.* wyd. Wierzbowskiego (1883). *Materyały do dziejów farmacyi w dawnéj Polsce*, wyd. Świeżawskiego i Wendy (1882 — 83). *Jakóba Sobieskiego królewicza dyaryusz wyprawy wiedeńskiéj 1683 r.* Józefa de la Vegi: *Tryumfy orła i zaćmienia księżyca*, wyd. Bersona, w przekładzie Święcickiego. Parczewski: *Rejestr poborowy* 1618—20. —

W Poznaniu: *Codex diplomaticus Majoris Poloniae* (t. I—IV), wyd. Zakrzewskiego. Jana Łaskiego arc. gnieźnieńskiego *Liber beneficiorum archidyecezyi gnieźnieńskiéj*, wyd. ks. Łukowskiego z objaśnieniami ks. Korytkowskiego.

We Lwowie: *Momenta Poloniae historica* t. IV (pod prasą).

B) *Opracowania*: I) *Całkowite dzieje narodu, stanu, dynastyi, rodu, kraju lub cząstki jego.* Szujski: *Historyi polskiéj treściwie opowiedzianéj ksiąg dwanaście* (1880). Roeppel: *Dzieje Polski do IX stulecia*, w przekładzię K. Przyborowskiego. Bartoszewicz: *Historya pierwotna Polski* t. III i IV. Tenże: *Szkic dziejów Kościoła ruskiego w Polsce.* Szaraniewicz: *Patryarchat wschodni wobec Kościoła ruskiego i rzeczypospolitéj polskiéj.* Kętrzyński: *O ludności polskiéj w Prusiech niegdyś krzyżackich* (1882). Smoleński: *Szlachta w świetle własnych opinij* (1880); Smolka: *Gniazdo Tęczyńskich.* Zielińscy: *Wiadomość historyczna o rodzie Świnków Zielińskich* (1881—83). Szujski: *Kraków aż do początków XV w.* Dubiecki: *Kudak, twierdza kresowa* (1879). Borucki: *Ziemia kujawska* (niedokończone). Piekosiński: *O sądach wyższych prawa niemieckiego w Polsce wieków średnich* (1884).

II. *Monografije.* α) *Słowiańszczyzna i Piastowie do XIII w.* Sieniawski: *Pogląd na dzieje Słowian zachodnio-północnych* (1881); Bobrzyński *Geneza społeczeństwa polskiego na podstawie kroniki Galla*; Smolka: *Uwagi o pierwotnym ustroju społecznym Polski.* Piekosiński: *O powstaniu społeczeństwa polskiego w wiekach średnich* (Rozprawy i sprawozdania t. XIV i XVI).

β) *Dzieje do końca XV w.* Smolka: *Mieszko stary i jego wiek* (1881); Ulanowski: *Kilka słów o małżonkach Przemysława II;* Tenże: *O współudziale templaryuszów w bitwie pod Lignicą*; Tenże. *Przyczynek do dziejów Pawła z Przemankowa*; Hube: *Prawodawstwo Kazimierza W.* (1881); Szujski: *Opowiadania i roztrząsania historyczne* (Charakterystyka Kazimierza W. Maćko Borkowicz. Warunki traktatu kaliskiego r. 1343. Ludwik węgierski i bezkrólewie po jego śmierci). Smolka: *Szkice historyczne* (Witold pod Grunwaldem. Unia z Czechami). Prochaska: *Ostatnie lata Wi-*

tolda (1882). **Sutowicz**: *Stosunek Władysława Jagiełły do husytów czeskich* (Bibl. warsz. 1879). **Caro**: *Jan Ostroróg i klasy niższe społeczeństwa polskiego w XV w.* (Ateneum 1884.)

γ) *Dzieje do drugiéj połowy XVIII w.* Szujski: *Odrodzenie i reformacya w Polsce* (1881); Bukowski: *Dzieje reformacyi w Polsce* (t. I); Chotkowski: *Przyczyny i początki reformacyi w Polsce*; Liubowicz: *Istorja rieformacii w Polszie* (1883); Gorkiewicz: *Bunt gdański w r. 1525* (1881); Dylewski A. F. *Modrzewskij, polskij politiczeskij pisatiel* (1884); Hirschberg: *Przymierze z Francyą z r. 1524* (1882). Kraushar: *Olbracht Łaski wojewoda sieradzki* (1882). Zakrzewski: *Rodzina Łaskich w XIV w.* (Ateneum). Pawiński: *Skarbowość w Polsce i jéj dzieje za Stefana Batorego* (t. VIII Źródeł dziejowych). Sokołowski A.: *Przed rokoszem*. Kantecki: *Sumy neapolitańskie* (1881). Kubala: *Jerzy Ossoliński* (1883); Jarochowski: *Nowe opowiadania i studyja historyczne* (1882). Kantecki: *Fr. Maksymiljan Ossoliński, podskarbi w. kor.* (Bibl. warsz. 1879). Tenże: *Stanisław Poniatowski kasztelan krakowski* (1880). Chomętowski: *Rodzina hetmana Jabłonowskiego* (Bibl. warsz. 1880). Smoleński: *Cezar Pyrrhys de Varille* (Nowiny 1880).

δ) *Panowanie Poniatowskiego i czasy porozbiorowe.* Korzon: *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta* (dotychczas 2 tomy). Kalinka: *Sejm czteroletni*; Tenże: *Sprawa ruska na sejmie czteroletnim.* Rembowski: *Sejm czteroletni Kalinki*; Smoleński: *Szlachta w świetle opinij wieku XVIII.* Tenże: *Kuźnica Kołłątajowska* (Ateneum 1884) Barzykowski: *Historyja powstania listopadowego.* Lisicki: *Le marquis Wielopolski, sa vie et son temps.* Spasowicz: *Żiźń i politika markiza Wielopolskawo.* Limanowski: *Historyja ruchu narodowego od 1861 do 1864 r.*

Popiel (Teofil Wincenty), arcybiskup metropolita warszawski, ur. 1825 w Krakowskiém, uczęszczał pierwotnie na kursa prawne w Warszawie, w r. 1846 wstąpił do seminaryjum w Kielcach, a w trzy lata późniéj przyjął święcenie kapłańskie. Następnie kształcił się jeszcze w akademii rzymskiéj *Sapientia*, gdzie uzyskał stopień doktora teologii. Był kolejno kanonikiem krakowskim, profesorem i wice-regensem seminaryum kieleckiego, a w r. 1862 powołany został na rektora akademii duchownéj. W r. 1863 zamianowany został biskupem w Płocku i doprowadził tam w krótkim czasie do ładu od dawna nieuregulowane sprawy téj dyjecezyi. Od r. 1869 do 1875 przebywał w Nowogrodzie, zkąd wrócił jako biskup kujawsko-kaliski do Włocławka. W r. 1883 zamianowany został arcybiskupem metropolitą warszawskim. Drukiem ogłosił „*Żywot Chrystusa*".

Popiel (Romana, *Święcka*), artystka dramatyczna polska, córka słynnego tancerza teatru warszawskiego († 1878), ur. w Warszawie, występowała pierwotnie na scenie lwowskiéj, następnie przeniosła się na scenę warszawską, na któréj pracowała do wyjścia za mąż w r. 1881. Odznaczyła się przedewszystkiem w rolach naiwnych dziewcząteк w komedyach: „*Zbudziło się w niéj serce*", „*Wiosna*", „*Miłość młodzieńcza*", „*Pan Damazy*", „*Iskierka*" i i.; celowała także w przedstawieniu temperamentów żywych i charakterów stanowczych, jak w „*Ślubach panieńskich*", „*Mężu pieszczonym*", a niekiedy wkraczała i w dziedzinę dramatu, jak w „*Cudzoziemce*" Dumasa. Role jéj były sumiennie opracowane, cechowały się werwą, ożywieniem, subtelnością dyalogu. Ustąpienie jéj było dotkliwą stratą dla sceny warszawskiéj.

Popławski (Artur) pedagog, ur. 1838 w Warszawie, † tamże 1879; kształcił się w gimnazyum realném w Warszawie, dla braku wyższych instytucyj naukowych w kraju nie mógł korzystać ze studyjów uniwersyteckich i dalsze wykształcenie własnéj zawdzięczał pracy. Był nauczycielem nauk przyrodzonych w gimn. warsz., a po ostatniéj reorganizacyi szkół poprzestać musiał na lekcyach prywatnych. Ogłosił kilka podręczników, z których zwłaszcza „*Zoologija*" długo używaną była w szkołach i miała kilka wydań. Żona jego *Maryja z Łozińskich* była autorką kilku dzieł ludowych.

Portugalija. Od r. 1879 do marca 1881 rządziło ministeryum liberalne pod prezydencyją Braamcampa, które stanowisko swe zaznaczyło rozporządzeniem, wzbraniającém osiedlania się w kraju jezuitom wydalonym z Francyi. Ministeryjum to upadło wskutek oporu radykalistów przeciw układom z Angliją, o dozwolenie jéj przeprowadzenia kolei w Afryce nad zatoką Delagoa do Transwalu, co nawet doprowadziło do demonstracyi floty angielskiéj u ujść Tagu. Po krótkich rządach gabinetu Sempaio w listop. 1881 utworzyło się nowe ministeryjum ściśle konserwatywne de Fontes Pereira de Mello; w 1883 zawarło ono traktat z Angliją, która uznała prawa P. do posiadłości afrykańskich, za co znów ta ostatnia dozwoliła Anglii swobodę handlu i przyrzekła podjęcie środków przeciw handlowi niewolników. Na zawarcie tego traktatu wpłynęło zagrożenie posiadłości P. nad Kongo ze strony Francyi; na stosunki afrykańskie w ogóle P. baczniejszą zwraca uwagę od czasu podróży majora Serpa Pinto od wybrzeży zachodnich do rzeczypospolitéj Oranje 1878. — Częściowa zmiana gabinetu w duchu liberalnym zapowiada zmianę prawa wyborczego w kierunku głosowania powszechnego, zapowiedzianą w mowie tronowéj w styczniu 1884. Stosunki przyjazne z Hiszpaniją wzmocniły się wizytą, złożoną przez parę królewską portugalską w Madrycie w maju 1883.

Pothuau (Ludwik Piotr Aleksy), mąż stanu franc., † 1882 w Paryżu.

Potocki (Alfred, hrabia), w jesieni 1883 otrzymał uwolnienie ze stanowiska namiestnika Galicyi.

Poujoulat (Jan Józef Franciszek), pisarz franc., † 1880.

Powalky (Karol Rudolf), rachmistrz astronomiczny, † 1881 w Waszyngtonie, gdzie od r. 1873 pracował przy obserwatoryjum marynarki.

Pracki (Józef), literat, ur. 1828, † 1882. Kształcił się w Warszawie, z przyczyny nieprzyjaznych okoliczności nie mógł ukończyć gimnazyjum, natomiast własną usilną pracą zdobywał wiedzę. Pracował przez czas dość długi w *Gazecie codziennéj*, następnie pisywał artykuły wstępne, polityczne i sprawozdania literackie do pism warszawskich—był także współpracownikiem *Tygod. Powsz.* i *Tyg. mód.* Przełożył na język polski znaczną liczbę dzieł belletrystycznych.

Prado (Mariana Ignacy), prezydent rzeczypospolitéj peruwiańskiéj, ur. 1826 w Huanuco, wstąpił do armii, miał udział w powstaniu przeciw konserwatywnemu rządowi generała Echenique (1854), został pułkownikiem i prefektem Arequipa. W r. 1865 stanął na czele powstania przeciw prezydentowi Pezetowi i ogłoszony został dyktatorem. Odniósłszy zwycięztwo nad flotą hiszpańską pod Callao, obrany został 1867 prezydentem na sześć lat, ale już 1867 pobity przez Baltę ogłoszonego dyktatorem na południu, uszedł do Chili, gdzie został generałem. Po upadku Balty prezydent Pardo mianował go posłem w Chili. W 1876 znowu obrany został na lat cztery prezydentem; w r. 1879 w przymierzu z Boliwiją rozpoczął wojnę z Chili, sam objął dowództwo nad armiją w południowych stronach kraju, zamiast jednak działać energicznie, gromadził tylko pieniądze, a po klęskach, które poniósł w listop. 1879, ściągnął na siebie oburzenie ludności i z nagromadzonemi pieniądzmi, pod pozorem zakupu pancerników, uszedł do Paryża.

Prażak (Aloizy), minister austryjacki, ur. 1820 w Hradyszczach w Morawii, studyjował prawo w Ołomuńcu; w 1848 obrany do sejmu morawskiego był sprawozdawcą komisyi do ograniczenia podatków, co uczyniło go w kraju popularnym; w parlamencie państwowym należał do prawicy sławiańskiéj. W 1849 osiadł jako adwokat w Bernie, a w życiu publicznem przyjął znowu udział w 1861 jako poseł do sejmu krajowego, w 1863 do rady państwa. Jako przywódca umiarkowanego stronnictwa czeskiego w gabinecie Taafego objął stanowisko ministra bez teki, a w 1881 został ministrem sprawiedliwości.

Prusy. Przewidywana zmiana ministeryalna nastąpiła w drugiéj połowie 1879 r.: główny przedstawiciel walki kulturalnéj Falck zastąpiony został przez Puttkamera, a po dalszych jeszcze zmianach skład gabinetu przedstawił się w sposób następujący: prezes gabinetu—Bismarck, wiceprezes—Stolberg, sprawiedliwość — Friedberg, wojna — Kameke, sprawy zagran.—Bülow, sprawy wewn.—Eulenburg, roboty publiczne—Maybach, finanse—Bitter, handel i przemysł— Hoffmann, oświata—Puttkamer, rolnictwo—Lucius. Członkowie gabinetu tego należą do różnych stronnictw i przekonań politycznych, oczywiście tedy nie może się on zdobyć na jednolity program polityczny; ministrowie zresztą są tylko pomocnikami Bismarcka, którego zamiary każdy w swym wydziale wykonać jak najśpieszniéj usiłuje. Wybory 1879 wypadły dla stronnictw liberalnych niepomyślnie, tak, że straciły one większość w parlamencie; konserwatyści i ultramontanie także tylko w połączeniu tworzyć mogli większość. Nowemu parlamentowi przedstawił minister Maybach wielki projekt zakupu na rzecz państwa kilku dróg żelaznych prywatnych, co po czterodniowych debatach izba przyjęła w grudniu 1879, przez co państwo stało się właścicielem rozległéj sieci dróg żelaznych, następnemi zakupami bardziéj jeszcze powiększanéj. Oprócz tego przedmiotem obrad była reforma administracyi. Najwalniejszą jednak sprawą była kwestyja kościelna, gdzie trzeba było usunąć zamęt sprowadzony przez walkę kulturalną: wszystkie biskupstwa z wyjątkiem trzech były opróżnione i administrowane po większéj części przez urzędników państwowych; probostw około 1000 było nieosadzonych, wydziały teologiczne opustoszałe, a w skutek prawa o zatrzymywaniu płacy księży z budżetu wynoszącego 2850000 marek wypłacono tylko 700000. Układy między rządem pruskim a kuryją rzymską prowadzone były 1879—80 w Wiedniu przez nuncyjusza tamecznego Jacobiniego i przedstawiciela ministerstwa pruskiego Hüblera, nie doprowadziły jednak do żadnego rezultatu; rząd pruski postanowił tedy kwestyję kościelną rozwiązać na gruncie prawodawstwa krajowego, zwłaszcza, że pomimo widoków zgody, które zapowiadało breve papieskie do arcybiskupa kolońskiego Melchersa, dalsza korespondencyja rządu pruskiego z kardynałem Niną wykazała zbyt silne różnice w zapatrywaniu się obu stron. Otóż, niezależnie od tych układów w maju 1880 Puttkamer przedstawił wniosek rządowy łagodzący znacznie prawa majowe 1873. — Według projektu tego np. rząd ma prawo zatrzymywać płacę księży, ale nie może ich usuwać od pełnienia obowiązków. Jakkolwiek Puttkamer zapewniał, że prawo to wtedy tylko w wykonanie wejdzie, gdy i kościół objawi chętność do ustępstw, to wszakże projekt rządowy napotkał silny opór ze strony postępowców i liberałów; mianowicie téż wywołał ich reklamacye art. 4, według którego biskup, który z wyroku sądowego urząd swój utracił, może doń wrócić postanowieniem królewskiem; z drugiéj strony stronnictwo katolickie również żądało wielu poprawek. W komisyi projekt uległ znacznym modyfikacyjom i sprowadzony został jedynie do znaczenia postanowień łagodzących surowość praw majowych, i w téj postaci przyjęty został w lipcu 1880. W styczniu 1881 okazało się jawnie, jak dalece ministrowie w P. są jedynie wykonawcami woli kanclerza. Rząd przedstawił projekt administracyi gminnéj, według którego zwierzchni jéj nadzór należeć miał do landrata i prezydenta prowincyi, parlament zaś wprowadził poprawkę zastępującą ten nadzór urzędniczy nadzorem sądowym; dla złagodzenia punktów spornych minister Eulenburg przemówił za tą poprawką, a ledwo mowę swą ukończył, zjawił się u stołu minister ryjalnego urzędnik, który odczytał oświadczenie kanclerza ostro sprzeczne z mową ministra. Zajście to skłoniło Eulenburga do podania się do dymisyi, ministrem spraw wewn. został Puttka-

mer, tekę zaś oświaty po nim objął Gossler. W październiku usunął się wiceprezes gabinetu Stolberg, i to stanowisko dostało się Puttkamerowi. Zerwanie Bismarcka ze stronnictwami liberalnemi było zupełne, pragnął tedy znaleźć oparcie na stronnictwie środkowém, do czego pchały go téż i wpływy dworskie, dążące do pojednania z kościołem. Wskutek tego większa część biskupów otrzymała pozwolenie powrotu do swych dyecezyj; pomimo to i teraz układy prowadzone w Rzymie przez posła niemieckiego w Waszyngtonie Kurta Schlözera okazały tylko pojednawcze usposobienie papieża, ale do celu nie powiodły; żądaniom posłów katolickich, wyrażonym przy uchwale budżetu w marcu 1882 rząd nie myślał zadosyć uczynić. W obec takiego braku poparcia w parlamencie Bismarck projekty swe finansowo-społeczne w części zaledwie przeprowadzić może. Część summ przypadających na P. wskutek reformy podatków państwowych (ob. Niemcy) zamierzył rząd obrócić na zupełne uwolnienie od ciężarów ludności, należącéj do czterech najniższych klas podatkowych, debaty jednak nad tą rzeczą izba odroczyła. Rząd tymczasem podniósł znów kwestyję kościelną, przedstawiwszy projekt, który miał być dalszym rozwojem prawa z lipca 1880; projekt ten znowu nie podobał się liberałom ze względu na artykuł o biskupach, który odrzucony został z projektu rządowego 1880, katolicy zaś usunąć chcieli obowiązek przedstawiania rządowi przez biskupów kandydatów do posad duchownych (*Anzeigepflicht*), stanowiący zawsze szkopuł najcięższy do porozumienia. Tymczasem katolicy znaleźli poparcie konserwatystów i projekt przeszedł z poprawkami dla stronnictwa tego korzystnemi, zwłaszcza po oświadczeniu ze strony rządu, że o zachowanie władzy dyskrecyjonalnej nad duchowieństwem idzie mu głównie w prowincyjach polskich. Prawo tak przyjęte zatwierdzone zostało przez króla w końcu maja 1882. Gdy wszakże stronnictwo katolickie w parlamencie niemieckim wystąpiło przeciw projektowi rządowemu monopolu tytuniowego (ob. Niemcy), rząd znowu zmienił stanowisko swe w kwestyi kościelnéj. Nowomianowany poseł pruski (nie niemiecki) przy stolicy apostolskiéj, Schlözer, doniósł, że o istotném porozumieniu nie może być mowy, a prasa rządowa pruska oświadczyła, że ułaskawienie biskupów Melchersa (kolońskiego) i Ledóchowskiego jest niemożliwe, Schlözer zaś otrzymał urlop. — W październiku 1882 miały miejsce nowe wybory do parlamentu pruskiego, rezultat był dla konserwatystów i katolików korzystny, liberalni stracili 17 głosów, Polacy utrzymali dotychczasową liczbę posłów (18). W mowie tronowéj, otwierającéj posiedzenia izb w listop. 1883, cesarz oświadczył, że jego osobistém życzeniem jest uwolnienie od ciężarów czterech najniższych klas podatkowych, dla wyrównania zaś spowodowanych przez to ubytków skarbu podniesiony miał być podatek od rozprzedaży tytuniu i zbożą. Gdy wszakże podwyższenie to izba odrzuciła, dla tego téż oswobodzenie od podatków przeszło tylko dla dwóch najniższych klas podatkowych, to jest dla ludności, któréj dochody roczne nie przewyższają 900 marek, gdy czwarta klasa sięga 1200 m. dochodu. Tym razem parlament zajęty był przeważnie sprawą kościelną. Windhorst wznowił dawniejszy swój wniosek o usunięcie kary za czytanie mszy i udzielanie Sakramentów; ze swéj strony rząd przedstawił nowy projekt praw kościelnych, który w części odpowiadał żądaniom Windhorsta, w części podwyższał prawa rządu do mięszania się w sprawy duchowne. Prawo to miało być stanowcze, gdy prawa 1880 i 1882 mają charakter tylko czasowy. Projekt ten przeszedł w lipcu 1883, lubo katolicy słusznie domagali się zupełnéj rewizyi praw majowych, a liberalni pytali, dokąd zamierza iść rząd w swéj niejasnéj polityce kościelnéj. W r. 1883 r. biskupi skorzystali z prawa 1882, według którego żądać mogą uwolnienia od egzaminu państwowego dla kandydatów do posad duchownych, którzy ukończyli gimnazyja w Niemczech, a w czasie studyjów teologicznych pilnie słuchali filozofii, historyi i języka niemieckiego; tak, że z wyjątkiem prowincyj polskich ustala się w kraju powierzchowny ład kościelny. Na okres parlamentarny 1883 rząd przedstawił projekty o ulżeniu podatków dalszych dwóch klas podatkowych, a natomiast o wprowadzeniu podatku od renty, oraz o zakupieniu kilku nowych dróg żelaznych. Układy z kuryją rzymską są w zawieszeniu, a wizyta, jaką następca tronu pruskiego z okazyi podróży swéj do Rzymu złożył papieżowi, rezultatów widocznych nie wydała żadnych. Na przywrócenie arcybiskupów Melchersa i Ledóchowskiego rząd zgodzić się nie chce. Aby ułatwić porozumienie arcybiskup Ledóchowski, jak głoszą pisma, zamierza ze stanowiska swego rezygnować, zapewne wszakże i ta nawet rezygnacyja nie ułatwi bytu duchowieństwa w w. ks. poznańskiém, rząd widocznie chciałby na posadzie téj mieć biskupa niemieckiego. Wyjątkowe położenie ks. poznańskiego uwidocznia się i w tém, że rząd nie chce tam zaprowadzić nowéj ordynacyi prowincyjonalnéj, z któréj korzysta reszta kraju, a nienawiść Bismarcka do Polaków znalazła wyraz swój w sprawie Kraszewskiego (ob.).

Przecławski (Józef), publicysta polski, † 1880 w Twerze w wieku lat 79.

Przyborowski (Józef), biblijograf i archeolog, ogłosił jeszcze: „*Wycieczki archeologiczne po prawym brzegu Wisły*“ (1874); „*Pieśń o potopie Jana Kochanowskiego*“ (w *Ateneum* 1878); „*W sprawie gregoryjańskiego kalendarza*“ (*Bibl. warsz.* 1878); „*O psałterzu puławskim*“ (*Bibl. warsz.* 1880); „*Przyczynek do numizmatyki Piastów*“ (1881); „*Baltazara Opecia: Żywot Pana Jezusa w pięciu wydaniach wieku XVI*“ (1883) i i., nadto objął przewodnictwo w komitecie jubileuszowego wydania dzieł Kochanowskiego (1884).

Przyborowski (Walery), powieściopisarz polski, redagował dziennik Echo, aż do czasu zawieszenia jego wydawnictwa 1882. Ogłosił nadto: „*Bies ko-*

zacki" (powieść 1880); „*Niewieście ideały poetów polskich*" (szkice literackie 1881); „*Bitwa pod Raszynem*" (powieść historyczna dla młodzieży 1881) i i.

Przyborowski (Karol Sulima), lekarz, ur. 1824 w Chojnikach na Podolu, † 1879; medycynę studyjował w Moskwie, następnie jako lekarz praktyczny osiadł w Kamieńcu Podolskim, gdzie zjednał sobie powszechne uznanie. Oprócz prac lekarskich, zamieszczonych w różnych czasopismach, zajmował się téż historyją polską i ogłosił przekład Roepla „*Dzieje Polski do XIV stulecia*" (Lwów 1879); w rękopisie pozostawił przekład tegoż autora „*Polen um die Mitte des 18 Jahrhunderts*" oraz dwóch tomów historyi polskiéj Caro.

Ptomainy, alkaloidy rozwijające się w trupach, stały się w ostatnich czasach przedmiotem licznych badań. One to zapewne w znacznéj części są przyczyną otrucia, którego ofiarą padają lekarze przy sekcyjach. P. powstają zapewne z rozkładu białka, a lubo skład ich chemiczny zbadany dotąd nie został, okazują one znaczne podobieństwo do alkoloidów roślinnych, jak chininy (chinoidyna zwierzęca), koniiny, morfiny, kodeiny, delfininy.

Puchewicz (Alfons), autor podręczników matematycznych, † 1882.

Puffke (E. z *Kurowskich*) literatka polska, ur. 1818 w Poznaniu, gdzie się kształciła; następnie założyła pensyjonat w Kościanie, który pod zdolném jéj kierownictwem znakomicie się rowijał i wykształcił kilkaset panien, skoro wszakże wybuchła „walka kulturalna" w Prusiech, zwinięto go jako zbyt polski i katolicki. W kilka lat późniéj, straciwszy męża, zamieszkała u syna swego na wsi w Kościańskiém, oddając się działalności piśmienniczéj, którą rozpoczęła w r. 1862 ogłoszeniem całkowitego przekładu „*Dzieł kanonika Schmidta* (Leszno u Günthera) i kilku oryginalnych powieści dla ludu, z których „*Dwaj bracia różnego wychowania*" uwieńczoną została nagrodą Tow. przyjaciół nauk w Poznaniu. Następnie wydawała w Lesznie pismo „*Światełko*", poświęcone matkom i dzieciom, którego wyszło 6 tomów. Równocześnie była współpracowniczką „*Gwiazdki cieszyńskiéj*". „*Nadwiślanina*", a późniéj „*Tygodnika wielkopolskiego*", w którém to piśmie umieszczała powieści i studyja literackie. Od r. 1876—83 napisała kilkanaście powieści przeważnie ludowych, zamieszczonych w „*Gońcu Wielkopolskim*", „*Orędowniku*", „*Kuryerze poznańskim*" i i. Kiedy wydawnictwo ks. Bażyńskiego rozpisało konkurs na fizykę popularną, przyjęła udział w konkursie i praca jéj uwieńczoną została pierwszą nagrodą. Prócz tego jest stałą współpracowniczką „*Dwutygodnika dla kobiet*".

Pundyci, rodowici Azyaci, po większéj części Indusowie, przez Anglików wykształceni na geodetów, którzy odbyli ważne podróże po Tybecie i innych miejscowościach, dla Europejczyków niedostępnych Z powodu niechęci krajowców ku obcym, a zwłaszcza ku podróżnikom mającym cele badawcze, nazwiska P. trzymane są po większéj części w tajemnicy.

Pusey (Edward Bouverie), teolog angielski, † 1882.

Puttkamer (Robert Wiktor, von), mąż stanu pruski, jako deputowany przyłączył się do partyi niemiecko-konserwatywnéj i dał się poznać z przekonań ściśle konserwatywnych, a pokrewieństwo z księżną Bismarck ułatwiło mu karyjerę. W r. 1877 został nadprezydentem na Szląsku, a w 1879, gdy rząd pruski przechylił się silniéj na stronę reakcyi, po ustąpieniu Falcka został ministrem oświecenia i na tém stanowisku sprzyjał wpływowi duchowieństwa na szkołę — oczywiście w prowincyjach niemieckich tylko, a nie w polskich—i usuwał szkoły współwyznaniowe (*Simultanschulen*). W czerwcu 1881 objął ministerstwo spraw wewn. i przeprowadził prawo przeciw socyalistom. Z pomiędzy wszystkich ministrów P. posiada najwyższe zaufanie Bismarcka, co okazuje powierzenie mu wiceprezydentury w ministerstwie pruskiém po ustąpieniu Stolberga w paźdz. 1881.

Pypin (Alexander) pisarz rossyjski, ogłosił jeszcze rozprawy „*O panslawizmie*" (1878); „*Najdawniejszy okres literatury rossyjskiéj*" (1877); „*Kwestyja polska w piśmiennictwie rossyjskiém*" (1880).

Pyat (Feliks), rewolucyjonista franc., po ogólnéj amnestyi 1881 wrócił do Paryża i założył dziennik radykalny „*La commune*"; za wysławianie królobójstwa skazany na dwa lata więzienia uszedł za granicę.

Q.

Quicherat (Julijusz Stefan Józef), archeolog franc., † 1882 w Paryżu.

Quincke (Jerzy Herman), fizyk, ur. 1834 w Frankfurcie nad Odrą, został 1859 docentem w Berlinie a zarazem nauczycielem fizyki w instytucie przemysłowym, 1872 przeszedł na katedrę fizyki do Würzburga, w 1875 do Heidelberga. Pracował nad włoskowatością i okazał, że zachodzące przytém siły cząsteczkowe działają w odległościach dosyć znacznych, by je wymierzyć można. Zajmował się odbijaniem światła od powierzchni metali i ciał przezroczystych. Okazał daléj, że przy przeciskaniu cieczy przez przegrody dziurkowate powstają prądy, i że pod wpływem prądu ciecze przesuwają się przez rurki włoskowate. W ostatnich czasach zajmował się zmianą objętości, którym ciała ulegają pod wpływem prądu i wykazał, że zmiany te mają wpływ na własności optyczne ciał. Rozprawy jego mieszczą się w „*Annalach*“ Poggendorffa.

R.

Radiofon ob. fotofon.

Radliński (Ignacy), oryentalista, ur. 1839. Po ukończeniu uniwersytetu kijowskiego — z dwoma medalami, srebrnym za rozprawę „*O kierunkach filozoficznych w XVIII stuleciu*“ i złotym za rozbiór krytyczny „*Liber Agricolae,*“— udał się do Krakowa, gdzie słuchał wykładów Kremera i Brandowskiego. Od końca 1868 zamieszkał w Warszawie, gdzie jest nauczycielem gimnazyalnym. Rezultatem studyów jego nad językami semickiemi i historyją Wschodu są liczne rozprawy: „*Król Assur-banipal i jego biblijoteka*“ (Bibl. War. 1877); „*Napis pamiątkowy króla moabskiego Messy*“ (Ateneum 1877); „*Poezya dydaktyczna hebrajska*“(tamże 1877); „*Abecadło*“ (w Enc. Wychow.); „*Język assyryjski w rodzinie języków semickich*“ (War. 1880); „*Pomniki piśmiennictwa babilońsko-assyryjskiego*“ (Ateneum 1881—82), „*Zdobycie Babilonu przez Cyrusa,*“ według nowo odkrytéj kroniki babilońskiéj współczesnéj wypadkom (Bib. War. 1881), „*Nowo odkryty napis w Jerozolimie*“ (Aten. 1881), „*Próbki nowéj historyozofii*“ (Prawda 1882), „*Pierwsza karta historyi religii*“ (w *Ognisku*, dziele zbiorowém dla uczczenia Jeża), „*Początki Chrystyanizmu*“ (Aten. 1882—83—84). W „*Historyi literatury powszechnéj*“ (wydawnictwo Lewentala) opracował *Literaturę babilońsko-assyryjską,hebrajską* i *perską*, oraz *Początki nowéj ery.*

Radziwiłł (Leon, książę), gen. rossyjski, † 1882.

Rakiewiczowa (Aleksandra), artystka dramatyczna polska, córka artysty krakowskiego Aleksandra Ładnowskiego i Rozalji z Brzozowskich, również artystki, wystąpiła na scenę po raz pierwszy w Krakowie 1858 w młodym bardzo wieku, następnie przyłączyła się do trupy Pfeiffra, a po wyjściu za mąż za architekta R., przeniosła się na scenę warszawską 1858 r. i wystąpiła w roli Emilii w „*Lektorce.*“ Uzdolniona głównie do ról tragicznych, mało przy ówczesnych warunkach znajdowała możności rozwoju i tylko w czasie wycieczek do Krakowa i Lwowa odtwarzała bohaterki Szekspira, Szyllera, Słowackiego, jako: Maryja Sztuart, Drahomira, Lady Macbeth, Barbara Radziwiłłówna i i. Gdy i na scenie warszawskiéj dramat i tragedyja weszły na repertoar, R. stała się jego podporą, zwłaszcza w rolach matek dramatycznych. Głos jéj brzmiący i głęboki silne zawsze na słuchaczach wywierał wrażenie.

Ranawalona II, królowa Madagaskaru, † 1883 r. w Tananariwo; po niéj nastąpiła na tron R. III (ob. Madagaskar).

Ranc (Artur), publicysta franc., otrzymał w 1879 amnestyę i wrócił do Paryża, gdzie wstąpił do redakcyi „*République française.*“ W r. 1881 obrany został do izby deputowanych.

Rapacki (Wincenty), pisarz dramatyczny, ogłosił jeszcze dramaty: „*Acernus*“ (1879), „*Pro honore domus*“ (w 5 akt. 1880) i i.

Raynal (Dawid), mąż stanu franc., ur. 1840 w Paryżu, był początkowo kupcem wina w Bordeaux, zkąd w r. 1879 wybrany został do parlamentu, gdzie przyłączył się do lewicy, stał się gorliwym stronni-

kiem Gambetty, w 1880 został podsekretarzem stanu w min. robót publicznych, a w gabinecie Ferrego 1883 objął zarząd tegoż ministerstwa.

Reichenbach (Henryk Bogumił Ludwik), zasłużony naturalista, † 1879 w Dreznie.

Reichert (Karol Bogusław), anatom, † 1883 w Berlinie.

Reid (Mayne), pisarz angielski, † 1883 w Londynie.

Reifferscheid (Karol Wilhelm August), filolog, ur. 1835 w Bonn, gdzie kształcił się w gimnazyum i uniwersytecie; w 1860 został docentem tamże, w 1868 prof. i współdyrektorem seminaryjum pedagogicznego w Wrocławiu i rozwinął tam znaczną działalność. Ogłosił „*Suetonii praeter Caesarum libros reliquiae*“ (1860), „*Bibliotheca patrum latinorum italica*“ (2 t., 1865—82) i znaczną liczbę rozpraw archeologicznych, krytycznych i i.

Rejchman (Bronisław), pisarz polski, ogłosił jeszcze „*Z dalekiego wschodu*,“ wrażenia, obrazki i opisy z podróży po Syberyi (Warszawa, 1881), „*Teorya Darwina w stosunku do nauki i życia*“ (Warsz. 1882) i i.

Rénault (Leon Karol), polityk franc., ur. 1839 w Alfort (dep. Sekwany), był od 1861 r. adwokatem w Paryżu i sekretarzem Héberta. Jako stronnik partyi republikańskiéj mianowany został w 1870 sekretarzem jeneralnym prefektury policyi w Paryżu, po wybuchu powstania komuny obowiązki te porzucił i został prefektem w Loiret. Thiers powierzył mu 1872 stanowisko prefekta policyi i trudny ten zarząd spełniał z wielką zręcznością. W r. 1876 wziął dymisyję i wybrany do izby deputowanych, objął 1878 przewodnictwo lewego środka. Ogłosił: „*De l'influence de la philosophie du XVIII siècle pur les reformes de la procedure criminnelle*“ (1862).

Reszke (Józefa), znakomita śpiewaczka polska, ur. w Warszawie ok. 1857, z rodziny zamożnéj, uposażonéj talentem muzycznym, początkowe studyja odbywała u słynnéj nauczycielki konserwatoryum petersburskiego Nissen-Salomon; w 16 roku życia wystąpiła w „*Fauście*“ w teatrze Malibran w Wenecyi, a w 1875 r. przeniosła się do Wielkiéj Opery w Paryżu i tu zyskała odrazu powodzenie w roli Ofelii, od r. 1879 jest prymadonną opery madryckiéj. W r. 1883 wystąpiła kilkanaście razy w Warszawie, przeznaczając cały dochód na cele użyteczności powszechnéj, czém zaznaczyła swe stanowisko obywatelskie; w podobnym celu występowała w Krakowie i Poznaniu. — Dwaj jéj bracia są również cenionymi śpiewakami scen zagranicznych.

Reybaud (Maryja Roch Ludwik), literat i ekonomista franc., † 1879 w Paryżu.

Ricasoli (Bettino), baron, mąż stanu włoski, † 1880 w Rzymie.

Richter (Ernest Fryderyk Edward), kompozytor, † 1879 w Lipsku.

Riedel (August), malarz niemiecki, † 1883 w Rzymie.

Riess (Piotr Teofil), fizyk, ur. w 1805 w Berlinie, gdzie przebywał, nie zajmując żadnéj posady profesorskiéj; oddawszy się wyłącznie badaniom nad elektrycznością wzbudzaną przez tarcie, znacznie rozwinął ten dział nauki i ogłosił najbardziéj o nim wyczerpujący traktat „*Die Lehre von der Reibungselektricität*“ (2 t. 1853) i późniejsze do niego dodatki „*Abhandlungen zu der Lehre von der Reibungselektricität*“ (2 t. 1867, 1878). † 1883 w Berlinie.

Ripon (Jerzy Fryderyk Samuel Robinson, margrabia), w maju 1880, po przejściu władzy w ręce stronnictwa liberalnego, został wicekrólem Indyj. Ponieważ w r. 1874 przeszedł na katolicyzm, nominacya ta w niektórych kołach ściśle protestanckich wywołała silne niezadowolenie.

Ritchie (Anna Izabella), powieściopisarka ang., córka humorysty Thackeraya, ur. 1837, młodość przepędziła we Francyi i w r. 1863 ogłosiła „*The story of Elizabeth*,“—utwór ten dobrze został przyjęty, a za nim poszły: „*The village on the cliff*,“ „*Old Kensington*,“ „*Bluebards keys*,“ „*Miss Angel*“ (1875), „*Anne Evans*,“ „*Poems and music*“ (1881) i i. Przypomina ojca siłą i humorem, oraz obrazowaniem przyrody. W r. 1877 wyszła za Richmonda Ritchie i mieszka w Hampstead pod Londynem.

Rivière (Henryk Wawrzyniec), marynarz i powieściopisarz franc., ur. 1827 w Paryżu, kształcił się w szkole żeglarskiéj i w 1879 osiągnął stopień kapitana okrętu za śmiałe uśmierzenie powstania krajowców. Wysłany na czele pierwszego oddziału wojska, który 1883 wysłany został do Tonkinu, okazał tam wybitną działalność i męztwo, zginął podczas wycieczki garnizonu francuzkiego z Hanoi w maju 1883. Odznaczył się jako powieściopisarz i dramaturg. W r. 1860 ogłosił dwie nowelle „*Cain*“ i „*Pierrot*,“ po których poszły romanse „*La main coupée*,“ (1862), „*Le cacique*“ (1866), „*Le combat de la vie*“ i w. i., oraz komedyje „*La parvenne*,“ „*Berthe d'Eprée*“ i „*M. Margerce*.“ Oprócz tego ogłosił pracę specyalną „*Marine française sous Louis XV*“ (1859).

Rivoli (Paulina), znakomita śpiewaczka polska, † 1881 w Warszawie.

Roca (Julijusz), prezydent rzeczypospolitéj argentyńskiéj, ur. 1843 w Tucuman, wstąpił do wojska i w 1873 na polu bitwy Santa-Rosa został generałem, następnie gubernatorem generalnym kilku prowincyj pogranicznych, w 1879 ministrem wojny. Gdy Tejedor, gubernator prowincyi Buenos-Ayres, kandydaturę swą cofnął, R. obrany został prezydentem na lat sześć.

Rochefort (Wiktor Henryk), po amnestyi 1880 wrócił do Paryża, gdzie połączył się z komunistami i intrasigentami i dokąd przeniósł wydawnictwo swéj „*Latarni*.“

Roebuck (Jan Artur), polityk ang., † 1879.

Roger (Gustaw Hipolit), śpiewak franc., † 1879 w Paryżu.

Rogoziński (Stefan Szolc), podróżnik afrykański, ur. około 1850 r. w Kaliszu, syn i wnuk zamożnych fabrykantów Szolców, niemieckiego pochodzenia, którzy wespół z Repphanami przyczynili się do podniesienia w naszym kraju przemysłu sukienni-

czego, uczył się w Kaliszu i Potersburgu, gdzie ukończył akademję marynarską i jako miczman floty rossyjskiéj odbył w latach 1879—80 podróż na statku *General Admiral* do Indyj Wschodnich. Wracając z Kalkutty, zatrzymał się przez czas dłuższy, skutkiem potrzeby naprawienia uszkodzonego statku, w Neapolu, gdzie z Włochami Bianchim i Licatą ułożył projekt wyprawy na zachodni brzeg Afryki, dla zbadania okolicy tajemniczych jezior Liba, w pobliżu gór Kameruńskich. Jednocześnie, pragnąc téj wyprawie nadać cechę polską, ogłosił w *Wędrowcu* odezwę do rodaków o udział w ekspedycyi i do nazwy ojca „Szolc" przybrał nazwę swéj matki, z domu Rogozińskiéj, żeby samo brzmienie jego nazwiska charakteryzowało przedsięwzięcie, które, jak mniemał, okryje sławą nie tylko uczestników, lecz cały naród. Wyprawa miała być czysto geograficzną, eksploracyjną, bez żadnych celów handlowych; naukowa zaś tylko o tyle, o ile-by w niéj przyjęli udział specyaliści. Po paru latach przygotowań, w ciągu których Włosi się wycofali z udziału, R. wybrał z pomiędzy stu kilkudziesięciu zgłaszających się kandydatów, pięciu członków i d. 13 grudnia 1882 r. wyruszył z Hawru na Lizbonę, Madeirę (tu go hr. Tyszkiewicz hojnie obdarzył i ugościł) i Fernando-Po do Kamerunu, gdzie w maju 1883 r. stanął i odtąd podróżuje w okolicach gór tamtejszych z dwoma towarzyszami, którzy mu pozostali wierni w doli i niedoli, t. j. Klemensem Tomczekiem (geologiem z Freiburga, szlązakiem) i z Leopoldem Janikowskim. Szczegóły ze swoich pierwotnych wycieczek po rzece Mungo, do krajów Bakundu i Mokonja, nadsyła do pism naszych jako luźne dotąd listy, a także zamieszcza je w czasopiśmie *Petermann's Mittheilungen*. Wrażenia z podróży morskiéj do Afryki i inne artykuły treści geograficznéj drukowały *Tyg. illustr.* i *Wędrowiec*. Odpowiednie przygotowanie umysłowe, zdrowie fizyczne i niezwykły zapał do przedmiotu wróżą Rogozińskiemu pomyślną przyszłość jako podróżnikowi, i powinny mu zjednać sympatyą społeczeństwa z którego wyszedł, by służyć sprawie ludzkości.

Rolle (Antoni),— pseudonym Dr. A. J., medyk i historyk polski, ogłosił jeszcze „*Trzy opowiadania*" (Lwów 1880), obejmujące *Iwan Podkowa*, — pogląd na tworzenie się kozaczyzny; *Wielka prywata*,— dzieje Wasyla Konstantego Ostrogskiego i *Semen Nalewajko*; „*Księga pamiętnicza majora A. Ptaszyńskiego 1769—1793*" (Kraków 1881). Oprócz tego w różnych czasopismach zamieścił znaczną liczbę mniejszych rozpraw, jak „*Gospodarstwo naszych prababek*," „*Macosza dola*" i i. „*Zameczki podolskie na kresach multańskich*" wyszły w 2 wydaniu (Kraków 1880).

Romanowski (Mieczysław), poeta polski. Zbiorowe wydanie utworów jego, ułożone przez Jana Amborskiego wyszło we Lwowie 1883 w 3 tomach.

Römer (Robert), prawnik i polityk wirtemberski, † 1879 w Sztutgarcie.

Rosenkranz (Jan Karol Fryderyk), filozof niem., † 1879 w Królewcu.

Rossetti (Dante Gabryel), poeta i rysownik angielski, † 1882 w Bérchington pod Margate.

Rossetti (Konstanty), poeta i patryjota rumuński, ur. 1816 w Bukareszcie, służył 1834—37 w wojsku, następnie oddał się piśmiennictwu. Przekładał utwory Byrona, Woltera i Lamartina, w 1840 ogłosił tom poezyj oryginalnych, w 1846 założył księgarnię. Jako członek komitetu rewolucyjnego aresztowany w 1846, oswobodzonym został przez lud. Następnie był naczelnikiem policyi w Bukareszcie, a potém ministrem spraw wewnętrznych. W tymże czasie wydawał gazetę demokratyczną. Jako członek poselstwa, które przyniosło Fuadowi paszy znany protest, został aresztowany. Oswobodzony dzięki usiłowaniom swéj żony, po zwycięztwie reakcyi 1860 uszedł do Paryża, gdzie na polu publicystyki bronił spraw swego stronnictwa. Po powrocie 1861 był ministrem oświaty w Jassach, następnie prezydentem izby deputowanych. W r. 1881—82 był ministrem spraw wewn. w gabinecie Bratianu.

Rossyja. Sprawca zamachu 3-go kwietnia 1879, Sołowiew, poniósł karę śmierci przez powieszenie 9-go czerwca. Częste pożary w Orenburgu, Irbicie, Rybińsku, Saratowie, Permie, były zapewne sprawą nihilistów w celu zatrwożenia kraju, ale ściągnęły tylko na nich samych oburzenie społeczeństwa. Nie poprzestali oni na tém; a gdy cesarz Alexander II-gi 1-go grudnia 1879 wracał z Liwadyi do Moskwy, drugi pociąg, w którym jechała służba i pakunki, uszkodzony został wybuchem dynamitowym, do którego druty przeprowadzone były z sąsiedniego domu. W styczniu 1880 prezesem rady ministrów został Wałujew, dotychczasowy minister dóbr państwa, to ostatnie zaś stanowisko zajął książę Liven. W tymże czasie pochwyciła policyja dwie tajne drukarnie w Petersburgu. 17-go lutego nastąpił wybuch dynamitowy w piwnicach Zimowego Dworca, który uszkodził znajdujący się nad piwnicą odwach,— 10 żołnierzy zostało zabitych, 50 rannych. 24-go lutego ustanowiona została nowa władza państwowa „Najwyższa komissyja egzekucyjna," któréj naczelnikiem został generał Loris-Melikow, dotychczasowy jenerał-gubernator charkowski. 3-go marca dokonany został zamach na generała Loris-Melikowa, sprawca zamachu, Młodecki, schwytany i powieszony 4-go marca. W maju ministerstwo oświaty, którém dotychczas zarządzał hr. Tołstoj, objął kurator okręgu dorpackiego Saburow,—wielu studentów wydalonych z uniwersytetów, którzy wyrazili żal za poprzednie przestępstwa, otrzymało pozwolenie powrotu do zakładów naukowych. W sierpniu zniesiony został trzeci oddział kancelaryi cesarskiéj; sprawy przez nią załatwiane przeszły do departamentu policyi państwowéj przy ministerstwie spraw wewnętrznych, które objął jenerał Loris-Melikow, a dotychczasowy minister Makow został ministrem poczt i telegrafów. Ministrem sprawiedliwości w miejsce Nabokowa został Kowalewskij. W listopadzie ministrem finansów po Greighu został Abaza, który przeprowadził od r. 1881 znie-

sienie podatku od soli, a natomiast podwyższenie ceł. — Z powodu choroby kanclerza księcia Gorczakowa, ministerstwem spraw zewnętrznych zarządzał towarzysz ministra Giers. W początkach roku 1881, po zwycięztwach generała Skobelewa w Geoktepe, przyłączony został do R. obszar Achał-Teke (ob.), zamieszkały przez Tekińców. Ale wkrótce potém dotknęła R. największa klęska, wichrzyciele dopięli strasznego swego celu, a cesarz Alexander II-gi padł ofiarą ich zbrodni 13 marca (ob. Alexander II-gi). Na tron wstąpił cesarz Alexander III-ci. Sprawcy zamachu zostali schwytani i w liczbie czterech—Rysakow, Michajłow, Kibalczyc, Perowskaja—ponieśli karę śmierci przez powieszenie 15 kwietnia. — Jessa Helfmann, będąca w ciąży, zatrzymaną została w więzieniu. W maju nastąpiła zmiana ministeryalna; ministrem spraw wewn. został generał Ignatijew, finansów professor Bunge, wojny generał Wannowski, oświaty baron Nicolai, a następnie sekretarz stanu Deljanow. Prezesem komitetu ministrów został dawniejszy minister finansów Reutern. Ustanowione zostały liczne komissyje dla reform administracyjnych, a w wydatkach państwowych zaprowadzono znaczne oszczędności, w różne zaś strony cesarstwa udali się senatorowie dla zbadania administracyi prowincyjonalnéj. Zamachy nihilistów stały się rzadsze, tylko w marcu 1882 zamordowany został w Kijowie prokurator sądu wojennego gen. Strelnikow.— Rozruchy przeciw żydom w różnych miastach skierowane wywołały rozporządzenia czasowe względem żydów i ustanowienie komissyi do rozejrzenia praw im przysługujących. W czerwcu 1882 otrzymał uwolnienie na własne żądanie generał Ignatijew, a ministrem spraw wewn. został dawniejszy minister oświecenia hrabia Tołstoj. 27 Maja 1883 odbyła się z tradycyjną wspaniałością koronacyja cesarza Alexandra III i cesarzowej Maryi Teodorówny w Moskwie, a manifest koronacyjny sprowadził ulgi dla przestępców. Pomimo uspokojenia kraju, w grudniu 1883 zamordowany został dyrektor policyi w Petersburgu Sudiejkin,— sprawca zamachu, lubo znany z nazwiska, zdołał się ukryć.—Potęga R. w Azyi wzrosła przez dobrowolne przyłączenie się do niéj Merwu (ob.) w styczniu 1884. Zresztą polityka jéj, prowadzona przez Giersa, który po śmierci księcia Gorczakowa objął ministerstwo spraw zagranicznych, jest zupełnie pokojowa, czego objaw stanowi wyraźne w 1884 r. zbliżenie się do Niemiec i Austryi.

Rothschild (Lionel, baron), naczelnik domu bankowego w Londynie, † 1879.

Rottmann (Leopold), pejzażysta, † 1881 w Monachijum.

Rouher (Eugenijusz), mąż stanu francuski, po śmierci księcia cesarskiego, syna Napoleona III, usunął się do życia prywatnego i † 1884.

Roustan, dyplomata franc., ur. 1836 w La Ciotat (dep. Ujść Rodanu), wcześnie wstąpił do służby dyplomatycznéj i pełnił obowiązki w różnych miastach Wschodu, gdzie dał się poznać z energji i zręczności. W r. 1874 przybył jako konsul generalny do Tunisu, zjednał sobie względy beja i występował z taką bezwzględnością, jakby był jedynym władcą Tunisu, a wszelkie usiłowania współzawodnika jego, konsula włoskiego, Maccio, nie mogły podkopać stanowiska R. Układ między Francyją a Tunisem uczynił go istotnym rządcą tego kraju i na tem stanowisku przyczynił się silnie do wzmożenia władzy Francyi na wybrzeżu afrykańskiem morza Śródziemnego. W skutek napaści, które nań miotał Rochefort w dzienniku „*Intrasigeant*,“ wystąpił przeciw niemu sądownie, proces jednak skończył się zwycięztwem Rocheforta. W skutek niepopularności wojny tunetańskiéj, w 1882 mianowany został posłem w Waszyngtonie.

Rubinstein (Mikołaj), fortepianista i kompozytor, dyrektor konserwatoryjum moskiewskiego, † 1881 w Paryżu.

Ruchonnet (Ludwik), prezydent rzeczypospolitéj szwajcarskiéj 1883, ur. 1834, gdzie ojciec jego, obywatel szwajcarski, czasowo przebywał, wrócił z rodziną do Lozanny, oddał się prawu i został adwokatem w swoim kantonie. W 1863 wybrany do wielkiéj rady kantonu Waadt, został uznany przywódcą stronnictwa radykalno-demokratycznego, w 1873 był prezydentem rady kantonalnéj. Przyczynił się do reformy szkół i założył znaczną liczbę instytucyj pożytecznych. Od 1866 należał do rady narodowéj szwajcarskiéj i dwukrotnie 1869 i 1875 był jéj prezydentem. W 1881 powołany został do rady związkowéj, w któréj objął wydział handlu, a następnie sprawiedliwości i policyi, w 1881 obrany został wice-prezydentem, a w grudniu 1882 prezydentem Związku Szwajcarskiego. Jest on stronnikiem systemu federacyjnego, t. j. przeciwnikiem rewizyi konstytucyi w duchu centralistycznym.

Rudolf (Franciszek Karol Józef), arcyksiążę i następca tronu austryjackiego, ur. 1858, jedyny syn cesarza Franciszka Józefa, otrzymał staranne wychowanie, włada wszystkiemi prawie językami narodowości austryjackich i gorliwie zajmuje się zwłaszcza wojskowością i historyją naturalną. Namiętny myśliwy, jest též dobrym obserwatorem i umiał dobrze skreślić obrazy świata zwierzęcego. W stowarzyszeniach oficerskich miewał odczyty o wojskowości. W 1880 r. został generał-majorem i komendantem 9-téj dywizyi piechoty w Pradze. W 1881 ożenił się z arcyksiężniczką Stefaniją (ur. 1864), córką króla belgijskiego Leopolda II-go. W końcu 1882 został feldmarszałkiem-porucznikiem i vice-admirałem *extra statum*, a następnie komendantem 25 dywizyi w Wiedniu. W 1883 urodziła mu się córka, Elżbieta.

Ruge (Arnold), publicysta niemiecki, † 1880 w Brighton. Od r. 1877 pobierał od rządu niemieckiego 3,000 marek rocznéj płacy, jako wynagrodzenie za straty, które poniósł w skutek zamknięcia jego gazety „*Reform*“ i konfiskaty drukarni. Rząd niemiecki tym sposobem wynagrodził go za działalność literacką na rzecz jedności niemieckiéj.

Rumelija wschodnia. W końcu lipca 1879 ostatnie oddziały wojsk rossyjskich opuściły R. Agitacyja wielko-bulgarska, dążąca do połączenia R.

z Bulgaryą była z początku bardzo żywa, a gubernator Aleko-pasza tamy jéj nie stawiał, sekretarze zaś stanu czyli ministrowie należeli wszyscy do stronnictwa wielko-bulgarskiego. Pierwsze jednak *sobranje* narodowe otwarte w listopadzie 1879 okazywało usposobienia umiarkowane, a nowo mianowany dowódca milicyi, generał turecki Strecker, zaprowadził w niéj karność, co poprawiło nieco położenie prześladowanych przez nią mahometan. W maju 1880 r. odbył się w Śliwnie tajny zjazd przywódzców ruchu bulgarskiego z R. i Bulgaryi, którzy myśleli o wywołaniu ruchów zbrojnych nawet w Macedonii, a Aleko-pasza, w poczuciu swéj bezsilności, zażądał już w Konstantynopolu uwolnienia. Załagodzenie wszakże sporów turecko-czarnogórskich (ob. Czarnogórze) ochłodziło namiętności polityczne Bulgarów, a zgromadzenie narodowe, zwołane w październiku 1880, zajmowało się jedynie sprawami wewnętrznemi, okazało jednak wyraźnie niechęć Aleko-paszy, który wówczas energiczniéj przeciw agitacyi występować zaczął. Odwołanie przedstawiciela rossyjskiego gen. Czeretlewa pozwalało się domyślać, że rząd rossyjski nie pochwalał mięszania się jego do spraw wewn. R.; zastąpił go konsul jeneralny Krebel, z którym jednak Aleko-pasza w listopadzie 1882 r. zerwał stosunki osobiste. Usposobienie ludności względem Aleko-paszy w ostatnich czasach było o wielę lepsze, a większa część mocarstw chciała go na stanowisku gubernatora utrzymać na dalsze pięciolecie, kandydatura jego jednak upadła w skutek oporu Rossyi, a miejsce gubernatora zajął Krestowicz, dotychczasowy wice-gubernator.— Z Turcyją R. zostaje w zawikłaniach finansowych, nie płaci jéj bowiem haraczu, wynoszącego rocznie 240,000 funtów tureckich i pragnie go zredukować do 180,000 funtów. — Ludność R. według ostatnich danych wynosi 816,000, zmniejsza się jednak w skutek emigracyi mieszkańców mahometańskich, których w ciągu drugiego półrocza 1883 r. opuściło kraj 80,000, a i pozostała jeszcze 100,000-na ludność turecka zamierza pójść za tymże przykładem.

Rumunija. Dla zadosyćuczynienia warunkowi kongresu berlińskiego, żądającemu równouprawnienia żydów w R., przedstawił minister Rossetti wniosek nadający prawo obywatelstwa żydom, którzy służyli w wojsku, lub inne usługi krajowi oddali; komissyja izby wniosek ten wszakże odrzuciła, co sprowadziło rozwiązanie się gabinetu Bratianu. Nowy gabinet złożył się pod kierunkiem tegoż męża stanu z przedstawicieli różnych stronnictw, dla skłonienia ich co do porozumienia się w sprawie żydowskiéj, a izba wreszcie załatwiła ją na podstawie poprzedniego wniosku Rossettiego; rozwiązanie takie mocarstwa przyjęły, a ministerstwo koalicyjne ustąpiło miejsca w kwietniu 1880 gabinetowi jednolitemu, liberalnemu, znów pod kierunkiem Bratianu. W 1881 spełniło się dawne marzenie Rumunów:— jako uwieńczenie osiągniętéj niepodległości zyskała tytuł królestwa, — przemiana ta nastąpiła po prostu na skutek wniosku parlamentarnego, postawionego przez generała Lucca; książę Karol I został ogłoszony królem R., a następca tronu, którym jest synowiec króla, książę Ferdynand, otrzymał tytuł księcia królewskiego. Tymczasem rywalizacyja stronnictw skłoniła Bratiana do porzucenia stanowiska prezesa gabinetu, a nowe ministeryjum ukonstytuowało się pod jego bratem Dymitrem Bratiano w kwietniu 1881. Koronacyja króla odbyła się 22 maja, — korony parze królewskiéj wręczyli przed kościołem po nabożeństwie (Karol I-szy jest bowiem katolikiem) prezydenci obu izb,— korona króla jest ze stali, z armaty zdobytéj pod Plewną. Dymitr Bratiano nie zdołał wszakże wzbudzić zaufania izby, i już w czerwcu prezydencyja przeszła znowu do Jana Bratiano, w którego gabinecie Rossetti objął tekę spraw wewnętrznych. Polityka zagraniczna R. obracała się głównie około kwestyi dunajskiéj. Obok komissyi międzynarodowéj europejskiéj zasiadającéj w téj sprawie w Galaczu, utworzyła się podkomissya z przedstawicieli Austryi, R., Serbii i Bulgaryi, w któréj przewodnictwo zastrzegła sobie Austryja, co dumę narodową R. zraziło tak dalece, że król dał temu wyraz w mowie tronowéj w listop. 1881. Doprowadziło to nawet do chwilowego zerwania stosunków z Austryją. Silniéj jeszcze uczuła się dotkniętą R. postanowieniem konferencyi, zebranéj w tejże kwestyi w Londynie, która R. dopuściła jedynie z głosem doradczym, na co rząd w porozumieniu się z izbą oświadczył, że postanowień konferencyi zgoła za obowiązujące R. uważać nie będzie. — W maju 1883 odbyły się wybory, w czasie których silną agitacyję rozwinęła opozycyja, zostająca pod kierunkiem stronnika rossyjskiego Cogolniceano, jednakowoż nie zdobyła nawet czwartéj części głosów. Jakkolwiek z Austryją porozumienie w sprawie dunajskiéj dotąd nie nastąpiło, R. uważała za właściwe zbliżyć się do Austryi i Niemiec, gdyż, jak oświadczył Bratiano w izbie w listopadzie 1883, rząd małego państwa nie może prowadzić samodzielnéj polityki międzynarodowéj, ale strzedz bacznie swéj niezależności; podróż króla do Berlina i Wiednia stosunki te wzmocniła. — W sprawach wewnętrznych na porządku dziennym jest kwestyja reformy prawa wyborczego; większość izby przeciwną jest wprowadzeniu głosowania powszechnego, w skutek czego, główny stronnik téj zasady, Rossetti, który po złożeniu teki spraw wewn. był prezydentem izby, godność tę złożył, aby poglądów swych bronić.

Ruszkiewicz (Kazimierz), ksiądz, biskup sufragan warszawski, ur. 1836 w Dzięciołówce w Augustowskiém, początkowe nauki otrzymał w Maryampolu, od r. 1852—54 kształcił się w seminaryjum w Sejnach, a 1854—58 w akademii duchownéj w Warszawie. W 1859 został wikaryjuszem w Augustowie, w 1860 w Suwałkach, w 1862 otrzymał urząd w konsystorzu w Warszawie, wkrótce jednak wyjechał do Rzymu, gdzie w akademii Sapientia uzyskał stopień doktora teologii. W 1865 został wice-regensem, w 1867 regensem seminary-

jum, w 1881 objął probostwo świętokrzyzkie po śmierci ks. Jakubowskiego, w 1884 mianowany został biskupem suffraganem warszawskim i biskupem tytularnym Berissy. Prace jego mieszczą się w „*Przeglądzie katolickim*", i „*Encyklopodyi kościelnéj.*"

Rydzowski (Andrzéj). prawnik i polityk polski, ur. 1829 w Ciężkowicach, nauki gimnazyjalne pobierał w Nowym-Sączu i Tarnowie, prawo studyjował w Krakowie i Lwowie, następnie pracował w prokuratoryi skarbowéj, w r. 1864 otworzył kancelaryję adwokacką w Krakowie, a współcześnie jako docent wykładał w uniwersytecie jagiellońskim filozofiję prawa i prawo międzynarodowe. Do sejmu wybrany został w 1865 z okręgu gorlicko-bieckiego, od 1870 zasiadał w radzie państwa, w któréj od 1874 reprezentował Kraków; przytém należał i do rady miejskiéj krakowskiéj. Poselskie zasługi R. są liczne—oswobodzenie fundacyi skarbkowskiéj we Lwowie od ciężaru utrzymywania teatru niemieckiego; instytucyja ksiąg gruntowych dla Galicyi, rozdzielona na okręgi sądów obwodowych, a zwłaszcza wypracowanie i przeprowadzenie ustawy przeciw lichwie w Galicyi. † 1881 na anewryzm serca, w przeddzień obrad nad projektowaną podobnąż ustawą dla całéj Austryi. Dom swój zapisał gminie miasta Krakowa, przeznaczając go na mieszkanie dla burmistrza krakowskiego.

Rzążewski (Adam) przebywa obecnie w Paryżu, gdzie pod pseudonymem *Aër* rozwija znaczną literacką działalność, jako korespondent i współpracownik różnych pism polskich. Większych rozmiarów dzieło jego „*Pierwszy romantyk*" (Kraków, 1882) przedstawia obraz życia Kniaźnina w czasach podziału kraju.—W *Ateneum* zamieścił uporządkowane przez siebie „*Pamiętniki kasztelana Dembińskiego*" z pierwszych dziesiątków lat bieżącego stulecia. Daléj ogłosił: „*Le panslavisme, son developpement, son état present*" („*Le Contemporain*" 1882, marzec, maj, czerwiec), „*Ostatni krzyżowcy*" (w „*Przegl. polskim*" 1884), nowelle w „*Nowéj Reformie*" i „*Gazecie polskiéj*" i i.

Rzyszczewski (Leon, hr.), † 1882 w Krakowie. Oprócz podanych prac napisał: „*Szczegół do życia Zbig. Oleśnickiego i pieśni o bitwie Grunwaldzkiéj*," „*O źródłach do dziejów polskich M. Grabowskiego i A. Przezdzieckiego*," oraz broszurę: „*Lettre d l'Empereur Napoleon III sur la question d'Orient.*"—Pozostawił w rękopiśmie „*Rejestra dyplomatów polskich*" i rozpoczęty przekład na język francuski dzieła Szajnochy „*Jadwiga i Jagiełło.*"

S.

Sabine (Edward), fizyk i matematyk, † 1883 w Richmond.

Sadowski (Aleksander), zasłużony obywatel podolski, ur. 1820, † 1882 w Krasnostowcach. W młodości służył w wojsku, następnie osiadł w dobrach swoich w okolicach Kamieńca. W r. 1859 obrany został marszałkiem powiatowym kamienieckim, a wkrótce potém gubernijalnym i obowiązki te pełnił aż do śmierci, z przerwą 1862 — 65, kiedy był internowany w Rydze. W pierwszych czasach swego urzędowania przewodniczył gorliwie komitetowi, który się zawiązał w celu przyjścia z pomocą wygnańcom z Syberyi oraz emigrantom, wracającym za amnestyją do kraju; dzięki pracy jego i nakładom teatr kamieniecki w ostatnich czasach swego bytu znacznie się podniósł. Po powrocie w r. 1865 wśród zmienionych warunków bytu rozwinął energiczną działalność dla uchronienia współobywateli od bankructwa przy likwidacyjach majątków, pośredniczył między wierzycielemi a dłużnikami i wielu właścicieli ocalił od wywłaszczenia. W ostatnich czasach życia był delegatem od szlachty do banku handlowego, członkiem komissyi do kwestyi żydowskiéj, członkiem zarządu towarzystwa opieki nad uczącą się młodzieżą i t. d. Dla uczczenia jego pamięci ziemianie podolscy ustanowili przy gimnazyjum kamienieckiém stypendyjum jego imienia.

Safwet-Pasza, mąż stanu turecki, † 1883 w Konstantynopolu.

Sagasta (Don Ppaxedes Matteo), mąż stanu hiszpański, od lutego 1881 do października 1883 był prezydentem gabinetu, w grudniu 1883 obrany został prezydentem kortezów.

Said-Pasza (Mehemed), z przydomkiem *Kucyk* t. j. mały, mąż stanu turecki, otrzymał w r. 1860 urząd wicegubernatora Syryi, gdzie przyczynił się do uspokojenia zaburzeń, za co otrzymał godność paszy. Potém był gubernatorem Cypru, a podczas wojny turecko-rossyjskiéj, lubo porzednio nie służył w wojsku, objął dowództwo korpusu pod Osmanbazarem i jakiś czas dobrze się trzymał. Po wojnie został sekretarzem gabinetowym sułtana, a w czerwcu 1879 pierwszym ministrem, załatwił kwestyę graniczną z Grecyą i Czarnogó-

rzem i oswobodził się od rywalizacyi Midhata Paszy przez proces zabójców sułtana Abd-ul-Aziza. Chcąc usunąć bezpośrednie mięszanie się sułtana do rządów popadł w niełaskę, ale w 1882 wrócił do urzędów i został wielkim wezyrem. Jest on nieprzyjacielem Anglików.—Nie należy go mięszać z tak zwanym *Saidem grubym* (*Sziszman* S.), od 1883 posłem w Berlinie, i innym S., który był marszałkiem pałacowym do 1879, a strącony przez Osmana Paszę, został gubernatorem w Konia. Ten ostatni jest gorącym stronnikiem Anglików.

Saint-Victor, pisarz francuzki, † 1881 w Paryżu.

Sainte Claire Deville (Henryk Stefan), chemik, † 1881 w Paryżu.

Sandeau (Leonard Sylwan Julijusz), powieściopisarz franc., † 1883 w Paryżu.

Sanguszko (Roman, książę), zasłużony obywatel, † 1881 w Sławucie.

Santa Maria (Domingo), prezydent rzeczypospolitéj chilijskiéj, ur. 1825, pochodzi z rodziny arystokratycznéj i po ukończeniu nauk w instytucie narodowym w Santiago, został 1847 podsekretarzem stanu w departamencie sprawiedliwości a potém prefektem jednéj ze środkowych prowincyj. Prąd reakcyjny 1848 zmusił go do opuszczenia kraju, do 1852 przebywał w Limie, a po powrocie był adwokatem, dał się poznać zarazem z prac historycznych i mianowany został członkiem fakultetu prawnego. Po przytłumieniu ruchu politycznego 1858 udał się do Europy, w r. 1861 wrócił znów do Chili, a 1863 został ministrem finansów. Gdy Hiszpanija 1865 wypowiedziała wojnę rzeczompospolitym Ameryki płd., S. zawiązał układy z sąsiedniemi państwami, co nadało mu w kraju znaczną popularność. W 1880 został ministrem spraw zagranicznych i gdy minister wojny udał się na pole bitwy, S. gorliwie zajął się organizacyją wojsk przeciw Peru, i we wrześniu obrany został prezydentem na pięciolecie 1881-86.

Santos (Maximo), prezydent rzeczypospolitéj urugwajskiéj, ur. w Montewideo, w 17 roku życia wstąpił do wojska i na polu bitwy tak się odznaczył, że gen. Juarez mianował go swym adjutantem. Uśmierzył kilka powstań, uorganizował oddział strzelców, po upadku prezydenta Varela wysłany został dla uspokojenia kilku departamentów, przeszkodził ogłoszeniu Latorre'a dyktatorem, został ministrem wojny a w marcu 1882 objął prezydenturę. Zasłużył się krajowi poprawą dróg, szkół i poczt.

Sarcey (Franciszek), pisarz franc., ur. 1827 w Dourdan, kształcił się w szkole normalnéj w Paryżu, a artykułami filozoficznemi ściągnął na siebie taką niechęć duchowieństwa, że musiał porzucić zawód nauczycielski, oddał się wyłącznie piśmiennictwu i zyskał rozgłos zwłaszcza jako krytyk teatralny „*Gaulois*“, a następnie „*Temps*“. Artykuły polemiczne ściągnęły nań kilka pojedynków. Ogłosił: „*Le nouveau seigneur du village*“, „*Le siège de Paris*“ (1871), „*Le piano de Jeanne*“ (1876) i i.

Sarnecki (Zygmunt), opuściwszy redakcyję *Echa*, przeniósł się do Krakowa. Ogłosił jeszcze obrazek sceniczny „*Nad ranem*“, przedstawiony na scenie warszawskiéj 1881 r.

Say (Jan Chrzciciel Leon), złożył wraz z upadkiem gabinetu Waddingtona tekę finansów; w maju 1880 został mianowany posłem w Paryżu, ale w tymże jeszcze miesiącu obrany został prezydentem senatu, a od stycznia do lipca 1882 w gabinecie Freycineta był ministrem finansów.

Schaefer (Jan Wilhelm), historyk niemiecki, † 1880 w Bremie.

Schiefner (Franciszek Antoni), językoznawca, † 1879 w Petersburgu.

Schimper (Wilhelm), naturalista, † 1878 w Adoa w Abisynii.

Schimper (Wilhelm Filip), naturalista, † 1880 w Strassburgu.

Schlagintweit (Herman), słynny podróżnik, † 1882 w Monachijum.

Schleiden (Mateusz Jakób), botanik, † 1881 w Frankfurcie nad Menem.

Schmid (Herman), powieściopisarz niem., † 1880 w Monachijum.

Schmidt (Jan Fryderyk Julijusz), astronom, † 1884 w Atenach.

Schmitt (Henryk), zasłużony historyk polski, † 1883 we Lwowie.

Schneider (Antoni), starożytnik polski, † wskutek samobójstwa 1880 we Lwowie. Bogate jego zbiory, odnoszące do krajoznawstwa i dziejów Galicyi, przeszły na własność zakładu imienia Ossolińskich.

Schober (Feliks), pisarz dramatyczny polski, † 1879 w Warszawie.

Schömann (Jerzy Fryderyk), filolog i badacz starożytności, † 1879 w Greiswald.

Schönerer (Jerzy, von) deputowany austryjacki, ur. 1842 w Wiedniu, z powołania rolnik, wybrany został do rady państwa 1873, wystąpił w r. 1878, w sprawie zajęcia Bośnii, jako gwałtowny przeciwnik państwa austryjackiego i wezwał otwarcie ludność niemiecką Austryi do połączenia się z państwem niemieckiém,— wywołało to liczne protesty jego wyborców, podczas wyborów 1879 wszakże znowu wszedł do rady państwa.

Schramm (Jan Paweł), gen. francuzki, † 1884 w Paryżu.

Schücking (Krysztof Bernard Lewin), romansopisarz niemiecki, † 1883 w Pyrmoncie.

Schulze-Delitzsch, ekonomista niemiecki, † 1883 w Potsdamie.

Schwann (Teodor), znakomity fizyjolog, † 1882 w Kolonii.

Schwetscke (Karol Gustaw), księgarz i pisarz niem., † 1881 w Halli.

Scioptikon, udoskonalona łatarnia czarnoksięska służąca do rzucania na ekran obrazów powiększonych, np. drobnych zwierząt, rysunków astrono,

micznych i t. p. Przyrząd ten w szkołach i na wykładach publicznych bardzo jest użyteczny; do użytku szkolnego wystarcza oświetlenie lampą naftową, w salach wielkich wymaga oświetlenia tlenowodornego lub elektrycznego.

Sella (Quintino), mąż stanu włoski, † 1884 w Biella. Izba deputowanych uchwaliła wystawienie mu pomnika przed gmachem ministerstwa finansów w Rzymie.

Selvatico (Piotr), historyk sztuki, † 1879 w Piacenza.

Serbija. Obszar przyłączony do S. postanowieniem kongresu berlińskiego, wynosi 11,097 kilometrów kwadr. z 300,000 mieszkańców, a w skutek tego powiększenia cała S. obejmuje 53,410 km. kw. z ludnością 1,660,000.—Stosunki S. z sąsiednią Bułgaryją od samego początku przyjęły stosunek nieprzyjazny; Serbowie mianowicie rościli pretensyje do obwodów Trn i Breznik, zajętych przez nich w styczniu 1878, pomimo to kongres berliński przyznał je Bułgarom; gdy zaś Serbowie zwlekali z ich odstąpieniem, wkroczyły tam w czerwcu 1879 wojska rossyjskie, przed któremi oddziały serbskie ustąpić musiały. W skutek zajęcia Bośnii przez Austryję, S. została prawie zupełnie otoczoną przez jéj posiadłości i tém samém uledz musiała jéj wpływowi; zanim jednak rozpoczęły się układy z rządem austryjackim, minister robót publicznych Alimpicz zawarł w Wiedniu konwencyję o połączeniu dróg austro-węgierskich z serbskiemi w lipcu 1879; Risticz jednak, prezes gabinetu od października 1878, znany przeciwnik Austryi, umowy téj nie zatwierdził pod pozorem, że najpierwéj zabezpieczone być winny południowe przedłużenia tych dróg w Bułgaryi i Macedonii. Risticz bowiem obawiał się, że w braku tych ostatnich koleje serbskie staną się tylko dopełnieniem dróg austryjackich, a S. w tém większą zależność od Austryi popadnie; pod naciskiem wszakże tego mocarstwa skupczyna przyjęła konwencyję nieco zmienioną w maju 1880, a wkrótce potém nastąpiła częściowa zmiana gabinetu, która stanowisko Risticza wzmocniła. Gdy jednak zwlekał z zawarciem traktatu handlowego, któryby Austryję stawiał na równi z najbardziéj uprzywilejowanemi państwami, wystąpiła ona z groźną notą w październiku, co spowodowało upadek Risticza, a nowy gabinet utworzony został pod przewodnictwem Piroczanaca, który w nim objął wydział sprawiedliwości, gdy sprawy wewn. dostały się Garaszaninowi, a zagraniczne Mijakowiczowi. Nowe ministeryjum przyjęło kierunek przyjazny Austryi i zawarło z nią ostatecznie traktat handlowy, zatwierdzony przez skupczynę w maju 1881. Budowę dróg serbskich oddał rząd bankowi paryskiemu *Union Générale*, prowadzonemu przez Bontoux. Tenże sam bank zawiązał i inne stosunki finansowe z S., zkąd bankructwo Bontoux (ob.) mogło być groźném dla S., jednak zdołała ona uniknąć klęski finansowéj, a budowę jéj dróg żelaznych objęło kilka instytucyj finansowych wiedeńskich. Dla utrwalenia stanowiska swego ogłosiło ministeryjum 6 marca 1882 wyniesienie S. do godności królestwa. a książę przybrał tytuł króla Milana I. W skupczynie wyrobiły się dwa stronnictwa — ministeryalne, czyli postępowe, i radykalne; obok nich pozostało niewielu stronników Risticza, którzy, związawszy się z radykalistami, starali się położenie gabinetu utrudniać, a gdy minister finansów odmówił odpowiedzi na interpellacyję w kwestyj bankructwa Bontoux, złożyli swe mandaty, aby tym sposobem skupczynę, dla braku wymaganéj konstytucyją liczby członków, uczynić do obrad nieudolną; pomimo to zatwierdziła ona wnioski finansowe gabinetu. Stanowisko przyjazne rządu serbskiego względem Austryi ujawniło się zwłaszcza zupełną neutralnością podczas powstania w Bośnii, ale téż wzmogło niechęć radykalistów i stronników Risticza, którzy myśleli nawet o usunięciu z tronu Milana na rzecz Karageorgiewicza. Zamach jednak, dokonany na króla w październiku 1882 przez Helenę Markowiczową, nie miał znaczenia politycznego, był tylko objawem zemsty kobiety, któréj mąż, pułkownik M., rozstrzelany został jeszcze w 1878 r., jako oskarżony o udział w spisku na rzecz Karageorgiewicza. Objawem walki stronnictw w S. była także i waśń kościelna, datująca od r. 1881. Metropolita Michał mianowicie, wychowaniec klasztoru rossyjskiego, oparł się postanowieniu rządowemu, wprowadzającemu opłatę stemplową od wszelkich nominacyj duchownych, w skutek czego postanowieniem książęcém złożony został z urzędu w październiku 1881. Pozostali czteréj biskupi, stanowiący synod, nie chcieli wszakże przystąpić do wyboru nowego metropolity, a w odpowiedzi na to uchwalone zostało w styczniu 1883 nowe prawo kościelne, na zasadzie którego oprócz biskupów w skład synodu weszło 5 protopopów, 2 archimandrytów, 5 członków skupczyny, prezes ministrów, minister oświecenia, oraz prezesi senatu i sądu kassacyjnego, a synod tak powiększony bez udziału biskupów obrał metropolitą archimandrytę Teodozego Mraowicza, poświęcenia zaś dokonał patryjarcha z Karlowca. Exmetropolita Michał udał się na pielgrzymkę do Jerozolimy, a opat i mnisi klasztoru serbskiego w Moskwie, którzy przyjęli do modlitw imię nowego metropolity, zostali z Moskwy wydaleni. We wrześniu 1883 wypadły nowe wybory do skupczyny, które wbrew wszelkim widokom wypadły w duchu przeciwrządowym. Gabinet Piroczanaca podał się do dymisyi, którą mu król udzielił wraz z podziękowaniem za patryjotyczną jego działalność, radykaliści jednak nie posiadali w swém gronie osobistości wybitnych, a nie mogli dojść do porozumienia między sobą ani z Risticzem, dla tego téż nie zdołali ująć w swe ręce władzy, a utworzenie gabinetu powierzoném zostało wiceprezesowi senatu, Christiczowi, który był już prezesem gabinetu w 1868 i znany był, jako człowiek energiczny i przekonań absolutystycznych. Złożył on gabinet z ludzi tychże samych za-

sad, po większéj części urzędników, a skupczyna została rozwiązana 4 października 1883. Radykaliści nie poddali się jednak dobrowolnie, a korzystając z wprowadzenia nowego prawa wojskowego, które w miejsce milicyi narodowéj ustanawiało służbę powszechną, zdołali uorganizować powstanie zbrojne. W czerwcu już minister wojny wydał rozporządzenie o odebraniu broni milicyjom: niektóre gminy wiejskie nad Timokiem górnym postanowieniu temu stawiły opór, a to dało hasło do powstania w S. wschodniéj, między Morawą a Timokiem, mianowicie w okręgach Zajczar, Boljewacz, Banja i Kniażewacz. Swoboda prasy i zebrań została ograniczoną, powstańcy zostali pobici pod Czestobradicą i Bratarnicą, stracili 300 ludzi, reszta bądź dostała się do niewoli, bądź téż przeszła do Bułgaryi, a powstanie w ciągu 10 dni zostało stłumione, 18 ujętych przywódców poniosło karę śmierci, członkowie komitetu rewolucyjnego, wraz z naczelnikiem swym Teodorowiczem, skazani na śmierć, zostali ułaskawieni na 10-letnie więzienie, Paszycz uszedł za granicę. Wybory do skupczyny w lutym 1884 wydały znaczną większość rządową i postępową. Christicz podał się do dymisyi a nowy gabinet złożył się z żywiołów postępowych, pod przewodnictwem Garaszanina, który objął ministerstwo spraw zagranicznych, sprawy zaś wewnętrzne dostały się Nowakowiczowi, a w S. ustalił się spokój. Z Bułgaryją wszakże stosunki są znów bardzo naprężone, a w czerwcu 1884, z powodu wychodźców serbskich z ostatniego powstania, którzy osiedli w kilku miejscowościach pogranicznych, doszło nawet do zerwania stosunków dyplomatycznych, które zapewne zdoła usunąć interwencyja Rossyi i Austryi.

Serpa Pinto, podróżnik afrykański, z pochodzenia Portugalczyk, w dzieciństwie przepędził czas pewien nad rzeką Zambezi, następnie w armii portugalskiéj dosłużył się stopnia majora; w r. 1877 został zaliczony do wyprawy wysłanéj przez rząd portugalski do Afryki zachodniéj. W St. Bihé wyprawa rozdzieliła się na dwie części, Brito Capello i Ivens udali się na północ nad rzekę Quango, S. zaś na wschód i przeszedł cały ląd afrykański; zbadał przebieg Zambezi i odkrył osobliwy lud koczujący o białéj cerze i włosach wełnistych, —zwany *Cassequere*. Pomimo niesłychanych przeszkód przywiózł wszystkie swe dzienniki i karty.

Sewer, pseudonim powieściopisarza Maciejowskiego (ob.).

Seymour (Sir Jerzy Hamilton), dyplomata angielski, † 1880.

Shaw (Robert Barkley), podróżnik angielski, mianowany został 1877 rezydentem angielskim przy dworze birmańskim, gdzie energicznie występował przeciw rzeziom ludzkim, nakazanym po wstąpieniu na tron króla Thibau, † 1869 w Mandalai.

Siarkowski (Władysław ksiądz), badacz historyczny, ogłosił jeszcze „*Materyały do etnografii ludu polskiego z okolic Kielc* (Krak. 1880).

Sibiriakow (Aleksander), mecenas podróży podbiegunowych, syn bogatego właściciela kopalń, kształcił się w technologii w Zurichu, a po powrocie popierał w Syberyi rozwój fabryk i robót kanalizacyjnych. Gdy w r. 1875 dowiedział się o zamiarach Nordenskjölda dotarcia do ujść Jenisseju, oddał do jego rozporządzenia 25,000 rubli i dopomagał mu i w późniejszych podróżach. W lecie 1880 sam przedsięwziął wyprawę z Malmö, zatrzymany jednak lodami, musiał na saniach wrócić do Tobolska.

Sieńkiewicz (Henryk), powieściopisarz polski, po powrocie z Ameryki był znowu współpracownikiem „*Gazety polskiéj*“ i „*Niwy*“, od r. 1882 objął redakcyję nowo założonéj gazety „*Słowo*“. Ogłosił jeszcze nowelle: „*Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*" (1880),—dola dziecka zmuszonego uczyć się w obcym mu języku niemieckim; „*Latarnik*“, obraz emigranta w Ameryce, który, otrzymawszy książkę polską, zapomina o swych obowiązkach i traci posadę; „*Bartek zwycięzca*“, smutne losy chłopa w wojsku pruskiem; „*Za chlebem*“, „*Czyja wina*“ i i. Zbiorowe wydanie jego nowell wyszło w Warszawie (t. 1—5, 1882—3). Dramat jego „*Na jedną kartę*“ w 5 aktach, grany z powodzeniem w Warszawie 1881 r., obraca się około walki demokracyi i arystokracyi, przedstawiciel wszakże idei demokratycznéj okazuje się egoistą i posługuje się stronnikami swymi dla osiągnięcia własnych, ambitnych celów. Największą wszakże pracą S. jest powieść „*Ogniem i Mieczem*“ (w 4 t.), drukowana współcześnie w „*Słowie*“ i „*Czasie*“ (1883), następnie oddzielnie (1884); zyskała ona niesłychany rozgłos.

Sigurdson (Jon), uczony irlandczyk, † 1879 w Kopenhadze.

Sikorski (Teofil), pedagog, ur. 1827 w w. ks. poznańskiém, † 1882 w Łowiczu; gimnazyjum kończył w Trzemesznie, następnie studyjował prawo w Wrocławiu i rozpoczął służbę sądową. W r. 1860 przeniósł się do Królestwa i został nauczycielem języka niemieckiego, najpierw w szkole realnéj w Warszawie, następnie w Łowiczu. Ogłosił kilka podręczników do nauki języka niemieckiego, jak: „*Dokładna gramatyka języka niem.*“ (Warsz. 1867). „*Katechismus der deutschen Prosa*“ (1869); „*Gram. niem. porównawczą*“ (1879). Zamieszczał téż prace w „*Conservationslexikon*“ Brockhausa.

Siemens (Wilhelm), fizyk i inżynier, † 1883 w Londynie.

Simon (Julijusz), mąż stanu francuski, w ostatnich czasach zaprzeczył zasadom swym republikańskim, połączywszy się z prawicą klerykalną; w r. 1879 wystąpił przeciw projektom edukacyjnym Ferrego, dążącym do usunięcia szkół jezuickich. Przyczyną tego zwrotu w pojęciach S. była nienawiść jego do Gambetty, z którym poróżnił się jeszcze w 1871 r., oraz zemsta za to, że w r. 1879 nie został obrany prezesem senatu, o co się ubiegał.

Simonyi (Ernest), historyk i polityk węgierski, † 1882 w Fiume.

Skarszewski (Żuk Marcelli), ur. w r. 1815, † 1882 roku. Gimnazyjum ukończył w N. Sączu,

wydział prawny w Pradze. Poświęcał się rolnictwu i służbie obywatelskiéj, w r. 1846 więziony, w r. 1848 był prezesem rady centralnéj sandeckiéj, delegatem rady centralnéj we Lwowie i członkiem wydziału kierującego w tejże radzie. Zasilał pracami swojemi *Czas* i *Słownik geogr.* artykułami podpisanemi *M. Ż. S.*

Skimborowicz (Hipolit), literat, † w Wilanowie 1880. Oprócz prac już podanych, napisał: „*Rzecz krótka o życiu i dziełach Szyllera*" (1859), „*Żywot, zgon i nauka Jakóba Józefa Franka*" (1866), „*Magdalena Łuszczewska i jéj salon*" (1869), „*O Mikołaju Koperniku*" (1873). Jego pióra był opis historyczny w *Albumie widoków, obrazów i pamiątek Wilanowa* (1876 i 1877, nakład S. Orgelbranda) Redagował „*Księgę świata*" od r. 1879—1883, był współpracownikiem *Gazety Warszawskiéj*, *Gazety Polskiéj*, w końcu pisywał wiele do *Kuryjera Codziennego*. Pracował także nad *Słownikiem współczesnych pisarzy i artystów* i *Historyją wolnomularstwa w Polsce*, prace te zapewne nie wykończone zostały w rękopiśmie.

Skobelew (Michał Dymitryjewicz), gen. rossyjski, otrzymał w r. 1880 dowództwo wyprawy przeciw Tekińcom i po przezwyciężeniu silnego oporu, zdobył twierdzę ich Geoktepe w styczniu 1881, czém Turkmenowie tekińscy ostatecznie pokonani zostali. W końcu 1881 mianowany został gubernatorem mińskim; w początkach 1882 r. na uroczystości w rocznicę zdobycia Geoktepe wypowiedział gwałtowną mowę przeciw Niemcom w duchu silnie panslawistycznym. Wyjechawszy za urlopem do Paryża, porozumiewał się z Gambettą i w licznych mowach objawiał nienawiść ku Niemcom, a zarazem wykazywał pożytek przymierza Rossyi z Francyją. Mowy te wywarły silne wrażenie w Europie i S. został przez rząd wezwany do powrotu. † nagle na apopleksyję w Moskwie 1882, w wieku zaledwie 38 lat.

Skoda (Józef), znakomity medyk czeski, † 1881 w Wiedniu.

Skraplanie gazów ob. gazy.

Skrzyński (Ludwik), ekonomista i polityk polski, ur. 1816 we Lwowie, † 1881 w Wiedniu. Ukończył gimnazyjum we Lwowie, studyja uniwersyteckie odbył w Berlinie. Jako poseł do sejmu lwowskiego i wiedeńskiéj rady państwa, odznaczał się postępowemi zasadami i niezawisłością przekonań. Za jego inicyjatywą powstała szkoła rolnicza w Dublanach i kilka instytucyj finansowych we Lwowie. S. należał do gorliwych krzewicieli oświaty ludowéj w Galicyi.

Sladkowski (Karol), publicysta i agitator czeski, † 1880.

Ślosarski (Antoni), zoolog, ur. 1843 w Wieluńskiem, nauki gimnazyjalne odbył w szkole realnéj w Kielcach, następnie wstąpił na wydział budownictwa szkoły sztuk pięknych w Warsz., a po otwarciu szkoły głównéj studyjował w niéj nauki przyrodzone do r. 1867. W r. 1869 mianowany został asystentem przy katedrze anatomii porównawczéj uniwersytetu warsz. Ogłosił: „*Materyjał do fauny malakologicznéj król. polskiego*" (Warsz 1872, 1876 oraz w *Pamięt. fizyjogr.* t. III., 1883); „*O sposobie zbierania i przechowywania mięczaków*" (*Pam. fiz.* t. I 1881), „*Ślimaki nagie*" (*Pam. fiz.* t. I), „*Helix Lubomirskii*" nowy gatunek ślimaka z gór Sto-Krzyzkich (*Pam. fiz.* t. I), „*Materyjały do fauny wijów krajowych*" (*Pam. fiz.* t III 1883); „*O głowach tura znalezionych w król. polskiem*" (Warsz. 1881), „*Zwierzęta zaginione*" (*dyluwialne, Pam. fiz.* t. II 1882), „*Dinomys Branickii* czyli *prosię ziemne*" (w *Wędrowcu*), „*Kilka słów o rozwoju pozarodkowym skójki*" (w *Kosmosie* 1882), „*Przyczynek do anatomii i systematyki Hypodertes columbae*" (w pracach zjazdu przyrodników rossyjskich w Warsz. 1877). W *Encyklopedyi rolniczéj* zamieścił artykuły: „*Jajko*" i „*Pszczoła*". Oprócz tego liczne jego artykuły mieszczą się w pismach przyrodniczych „*Zdrowie*", „*Wszechświat*", i „*Ogrodnik polski*", a oceny dzieł przyrodniczych w „*Roczniku pedagogicznym*", „*Opiekunie domowym*", „*Niwie*" i „*Ateneum*".

Słońce. Przejście Wenery przez tarczę słoneczną 9 grudnia 1874 i 6 grudnia 1882 dało możność dokładniejszego zmierzenia paralaksy słonecznéj; liczne wyprawy astronomiczne dla obserwacyi tego rzadkiego zjawiska udały się w różne okolice ziemi, a lubo obliczenia dotąd ukończone nie zostały, to przyjąć już teraz można, że paralaksa słoneczna zawiera się między granicami 8",79 a 8"83; granicom tym odpowiadają odległości ziemi od słońca 149.650.000 i 148.970.000 kilometrów czyli 20.167.000 i 20.076.000 mil geograficznych. Niepewność tedy nie przechodzi pół miljona kilometrów (Por. S. Kramsztyka „*Przejście Wenery i wyznaczanie paralaksy słońca*", *Wszechświat* 1883 N. 9—13).—Obserwacyje dokonywane w czasie ostatnich zaćmień S. wykazały, że w świetle korony występuje znaczna ilość odbitego światła słonecznego, przyjąć tedy należy, że w skrajnéj téj powłoce słonecznéj znajduje się materyja kosmiczna utworzona z cząstek stałych. Co się tyczy zreszt téj korony, to zagadkowa jéj natura niewątpliwi wkrótce lepiéj poznaną zostanie; dotąd bowiem można ją było obserwować jedynie w czasie zaćmień całkowitych, w r. 1883 wszakże udało się Hugginsowi otrzymać fotografiję korony przy pełnym blasku słonecznym, można więc będzie śledzić bezustannie przeobrażenia, jakim ona ulega. Metoda Hugginsa polega na przepuszczeniu promieni słonecznych na płytę fotograficzną przez szkła barwne.

Słowacki (Julijusz). Nowe wydanie wszystkich pism S., oprócz pośmiertnych, wyszło u Gubrynowicza we Lwowie pod redakcyją Małeckiego w 4 tomach.

Smetana (Fryderyk), znakomity kompozytor czeski, wskutek nadmiernéj pracy popadł w obłąkanie i † 1884. Oprócz prac wymienionych ogłosił jeszcze opery: „*Brandeburczycy w Czechach*", „*Prodana newesta*", „*Dalibor*", „*Dwie wdowy*"; symfonije: „*Ojczyzna*", „*Trzech jeźdźców*", „*Czeskie tańce*" i w. i.

Smolar (Jan Ernest), patryjota i pisarz serbsko-łużycki, ur. 1816 w Łużycach górnych, studyja uniwersyteckie odbył w Wrocławiu, a osiadłszy następnie w Budyszynie, redagował „*Tyždeńskie nowiny*", i „*Serbskie nowiny*" i wyjednał u rządu saskiego dozwolenie Serbom łużyckim używania języka narodowego w kościele i szkole. W r. 1841 i 1849 wydał pieśni i podania ludowe i przyczynił się do założenia *Maticy serbskiéj*. W języku niemieckim wydawał „*Centralblatt für Slavische Literatur und Bibliographie*", „*Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft*" (od 1852 do 1858); „*Slavisches Centralblatt*" (od 1865). W r. 1881 wraz z Hórnikiem zwiedził Warszawę w celu zbierania składek na cele szerzenia oświaty narodowéj śród Serbów łużyckich. † 1884 w Budziszynie.

Smoleński (Władysław), napisał jeszcze następujące studyja historyczne: „*Cezar Pyrrhys de Varille*" (*Nowiny* z r. 1880), „*Szlachta w świetle własnych opinij*" (*Ateneum* z r. 1880), „*Szlachta w świetle opinij XVIII wieku*" (*Ateneum* z r. 1881); „*Czasy St. Augusta w powieściach J. I. Kraszewskiego*" (Książka jubileuszowa), „*Wiara w życiu społeczeństwa polskiego w epoce jezuickiéj*" (*Ognisko*); „*Kuźnica Kołłątajowska*" (*Ateneum* z r. 1884). W tygodniku *Prawda* zamieszcza artykuły krytyczne z historyi polskiéj.

Smoleński (Stanisław), lekarz, brat pop., ur. 1853 r. w Ciechanowskiém, we wsi Grabienicach Małych; kształcił się w Pelplinie i w Chełmie, skończył wydział lekarski w Krakowie, obecnie kieruje zakładem hydropatycznym w Jaworzu, na Szląsku austryjackim. Napisał: „*Doświadczenia nad działaniem chlorku pilokarpinu* (Warsz. 1879); „*Hydroterapija a suchoty płucne*" (Kraków 1881), „*Inhalacyje rozpylonych płynów jako sposób wprowadzenia leków do miąższu płucnego*" (Kraków 1880); „*Trzy przypadki następstw ograniczonego przewłocznego zapalenia otrzewny i tkanki podotrzewnéj*" (War. 1880); „*Hidroterapija*" (Kraków 1884).

Smolka (Franciszek), obrany został 14 paźdz. 1879 pierwszym wiceprezydentem, a 14 marca 1881 w miejsce Coroniniego prezydentem rady państwa austryjackiéj.

Smolka (Stanisław), objął po śmierci Szujskiego katedrę historyi polskiéj w uniwersytecie jagiellońskim. Ogłosił jeszcze: „*Mieszko Stary i jego wiek*" (1881), dzieło nagrodzone przez tow. historyczne w Paryżu, i i.

Sołowjew (Sergijusz), historyk rossyjski, † 1879 w Moskwie.

Sollogub (Włodzimierz), powieściopisarz rossyjski, † 1882 w Bad Homburg.

Sonklar (Karol, von *Innstätten*), geograf, ur. 1816 w Weisskirchen w Pograniczu Wojskowém, ukończył szkołę wojskową w Karansebes i jako oficer, przebywając w Grazu, skorzystał z tego pobytu dla udoskonalenia się w matematyce i chemii, następnie odbywał wycieczki po Alpach. Od 1848—57 był nauczycielem arcyksięcia Karola Wiktora, a następnie do 1872 prof. akademii wojskowéj w Wiener Neustadt i opuścił służbę ze stopniem generał-majora. Początkowo występował jako pisarz wojkowy, następnie oddał się geografii, mianowicie zaś orografii. W przedmiocie tym ogłosił: „*Reiseskizzen aus den Alpen und Karpaten*" (1857) „*Die Gebirgsgruppe der hohen Tauern*" 1866) i i., najważniejszém zaś jego dziełem jest „*Allgemeine Orographie oder Lehre von den Reliefformen der Erdoberfläche* (1873).

Sonnenschein (Franciszek Leopold) chemik, ur. 1817 w Kolonii, † w 1879 w Berlinie; pierwotnie aptekarz, zajmował się przygotowywaniem w Berlinie aptekarzy do egzaminu państwowego, zarazem jednak sam się kształcił, złożył egzamin gimnazyjalny, następnie odbył studyja na uniwersytecie berlińskim, został docentem, a potém profesorem chemii. Zajmował się przeważnie rozbiorami chemicznemi i metody analityczne znacznie ulepszył. Jako chemik praktyczny miał niesłychaną wziętość i rozbiorami swemi zapewnił powodzenie różnym przedsiębiorstwom technicznym. Ogłosił: „*Anleitung zur chemischen Analyse*" (1882, 3 wyd. 1858); „*Handbuch der analitischen Chemie*" (2 t. 1870—71) i i.

Sotkiewicz (Antoni), biskup sandomierski, ur. 1826 w Sandomierskiém, na księdza wyświęcony został 1849, studyja akademickie odbywał w akademii duchownéj warszawskiéj, w któréj następnie był profesorem prawa aż do jéj zamknięcia. Po śmierci ks. Zwolińskiego był administratorem archidyjecezyi warszawskiéj aż do r. 1883., w którym prekanonizowany został na biskupa sandomierskiego. Jako pedagog przyczynił się do podniesienia nauk w seminaryjum warszawskiém, czynny udział przyjmował w „*Encyklopedyi kościelnéj*", a do r. 1867 redagował „*Przegląd katolicki*"

Sowiński (Wojciech), muzyk, kompozytor i pisarz, † w Paryżu 1880. Pozostawił po sobie pamiętnik w kształcie dziennika, który pisał regularnie do wyjazdu zagranicę aż do zgonu.

Spach (Ludwik Adolf), pisarz franc., † 1879 w Strasburgu.

Spasowicz (Włodzimierz), obrany został prezesem izby adwokackiéj w Petersburgu. Jego „*Dzieje literatury polskiéj*" wyszły w przekładzie polskim S. Czarnowskiego i A. G. Bema (Petersburg 1882). W Warszawie wypowiedział jeszcze odczyty „*O Hamlecie*" (druk. w *Ateneum* 1881) i „*O Byronie*" (tamże 1884).

Spektrofon, ob. radiofon.

Spencer (Herbert), filozof angielski. W polskim przekładzie wyszły jeszcze „*Szkice filozoficzne*" (War. 1883, wydane na cześć 25-letniego jubileuszu Jeża), oraz „*Etyka*" (przekład Karłowicza, War. 1884).

Spottiswoode (William), matematyk i fizyk, ur. 1825 w Londynie, † 1883, kształcił się w Oksfordzie, potém był dyrektorem drukarni królewskiéj, przyczém zajmował się pracą naukową i ogłosił:

„*Elementhary theorems relating to determinants*“ (1851); podróżował po Rossyi wschodniéj i po Węgrzech i podróże te opisał. Jako prezydent *British association* otworzył zebranie 1878 słynną mową o stosunku matematyki do innych nauk. Pracował téż nad optyką i eletrycznością. Od 1879 piastował najwyższą godność naukową w Anglii, prezydenta *Royal Society*.

Stadnicki (Kazimierz), historyk polski, ogłosił jeszcze: „*O tronie elekcyjnym domu Jagiellonów w Polsce*“ (Lwów 1880). Dzieło „*Synowie Gedymina*“ ukazało się w drugim przerobionem wydaniu (Lwów 1881).

Stanisławski (Antoni), przeniósł się w r. 1879 do Warszawy i w 1880 wystąpił z trzema odczytami „*O Boskiéj Komedyi*,“ na rzecz osad rolnych. † 1883 w Białéj-Cerkwi, dokąd chwilowo wyjechał.

Stanley (Henryk), podróżnik afrykański, w 1879 znowu udał się do Zanzibaru, zkąd ze zwerbowanymi ludźmi przez kanał Sueski, morze Śródziemne i ocean Atlantycki udał się do ujść Kongo i z polecenia króla belgijskiego na nadesłanych statkach popłynął w górę rzeki dla założenia tam dwóch stacyj.

Stanley (Artur Penrhyn), uczony angielski, ur. 1815, † 1881 w Londynie; studyjował teologiję w Oxfordzie, był tam następnie fellowem i kaznodzieją, od r. 1851 kanonikiem w Canterbury, od 1857 prof. historyi kościelnéj w Oxfordzie, a 1863 został dziekanem Westminsteru, w 1875 lordem rektorem uniwersytetu St. Andrews. Działalność jego literacka rozpoczęła się od biografii jego nauczyciela Tomasza Arnolda (2 t., 1844, 10 wydanie 1877), następnie ogłosił: „*Historical memorial of Canterbury*“ (6 wyd., 1872), „*Sinai and Palestine*“ (2 wyd., 1872), „*Lectures of the Jewish Church*“ (3 t., 7 wyd., 1876) i w. i.

Starck (Karol Bernard), archeolog, † 1879.

Steczkowski (Jan Kanty), matematyk, prof. uniw. jagiell., † w Krakowie 1881. Ostatniem jego dziełem były „*Pogadanki nauczyciela wiejskiéj szkółki*“ (1872).

Steinhäuser (Karol), rzeźbiarz † 1879 w Karlsruhe.

Stephens (Aleksander Hamilton), mąż stanu płn.-amerykański, † 1883; w ostatnich czasach był gubernatorem Georgii. Ogłosił kilka dzieł, jak „*Speeches and lettres*“ (1867), „*History of the war between the states.*“

Sterne (Carus), ob. Krause.

Stewart (Balfour), fizyk, ur. 1828 w Edymburgu, kształcił się w tamecznym uniwersytecie, w r. 1859 został dyrektorem obserwatoryjum w Kew. w 1870 prof. fizyki w *Owen College* w Manchester, Pracował nad teoryją wysyłania i pochłaniania promieni światła, nad fizyką słońca, magnetyzmem i i., oraz ogłosił „*Elementary treatise on heat*“ (3 wyd., 1876), „*Lessons in elementary physics*“ (1871), „*Physics*“ (7 wyd., 1878), „*O zachowaniu energji*“ (1874, przekład polski Kwietniewskiego, Warsz. 1878).

Stillfried Rattonitz (Rudolf Maryja Bernard br.), badacz historyczny pruski, † 1882 w majątku swoim na Szlązku.

Stintzing (Roderyk), prawnik niem., † 1883.

Stöcker (Adolf), pastor pruski, ur. 1835 w Halberstadt, gdzie ojciec jego był inspektorem więzień, odbył studyja teologiczne w Halli i Berlinie, był nauczycielem domowym i proboszczem w różnych miejscowościach, w 1871 kapelanem dywizyjnym w Metz, a w 1874 został kaznodzieją dworu pruskiego. Aby przeciwdziałać demokracyi socyjalnéj zawiązał 1877 stronnictwo chrześcijańsko-socyjalistyczne, które wszakże nie zyskało wielu uczestników. W 1879 wybrany do parlamentu z pewnego okręgu westfalskiego, odznaczył się gwałtownemi mowami przeciw stronnictwom liberalnym, klasom majętnym, a najwięcéj przeciw żydom.

Stokes (Jerzy Gabryjel), matematyk i fizyk angielski, ur. 1819 w Skreen w Irlandyi, kształcił się w Cambridge i w 1819 został prof. matematyki tamże; od r. 1854 jest sekretarzem *Royal Society*. Badania jego teoretyczne odnoszą się do hydrodynamiki, teoryi głosu i światła, badania doświadczalne przeważnie do światła, a mianowicie do fluorescencyi, czém uzasadnił też należytą teoryję pochłaniania światła. W ostatnich czasach badał pozafijolektową część widma. Rozprawy jego mieszczą się w różnych pismach angielskich.

Storch (Ludwik), pisarz niem., † 1881 w Kreuzwertheim nad Menem.

Stosy wtórne, ob. akumulatory.

Stratford de Redcliff, dyplomata angielski, † 1880.

Strodtmann (Adolf), poeta niemiecki, † 1879 w Steglitz pod Berlinem.

Streganow (Grzegorz, hrabia), † 1879.

Streganow (Sergijusz, hrabia), gen. rossyjski, † 1882 w Petersburgu.

Strousberg (Bethel Henryk), przemysłowiec, † 1884 w Berlinie, nie odzyskawszy już utraconego majątku.

Strzelecki (Feliks), fizyk, prof. akademii technicznéj we Lwowie, † tamże 1883.

Sudan, ob. Egipt.

Sulicki (Edward), literat polski, ur. 1833, † 1884 w Warszawie; po ukończeniu gimnazyjum w Warszawie przebywał na Syberyi do 1857, po powrocie wstąpił do *Gazety Codziennéj*, która następnie przyjęła nazwę *Gazety Polskiéj*, i w któréj do śmierci prowadził dział polityczny. Przełożył na język polski znaczną liczbę powieści, między innemi „*Nędzników*“ Wiktora Hugo (1862). Ogłosił też oryginalną powieść „*Oryginały*“ (1859).

Sulimierski (Filip), od 1879 prowadzi ważne wydawnictwo „*Słownika geograficznego ziem polskich*“ (dotąd 6 tomów do głoski *L*.). Redakcyję *Wędrowca* złożył w r. 1882.

Sully-Prudhomme (Réné Franciszek Armand *Prudhomme*, zwany S. P.), poeta fran., ur. 1839 w Paryżu, do nazwiska swego P. dodał nazwisko *Sully* swego wuja, który go wychował po wczesnéj śmierci ojca; porzucił zawód rejenta i oddał się literaturze. Pierwsze już jego poezyje „*Stances et poèmes*“ (1865) zyskały pochwałę Saint-Beuve'a,—potem ukazały się: „*Les Epreuves*“ (1866), „*Les destins*“ (1872) i i., wydane razem, jako „*Oeuvres*

complètes" (4 t., 1882). We wszystkich utworach pozostał wierny ideałowi swojéj młodości, zaleca je głębokość uczucia i podniosłość myśli. Od 1881 jest członkiem akademii francuskiéj.

Sułkowski (August Antoni, książę), ordynat rydzyński, † 1882 w Poznaniu.

Supiński (Józef), ekonomista polski, obchodził w 1877 r. 50-letni jubileusz zawodu literacko-naukowego. Zbiorowe wydanie dzieł S. wyszło w 5 t. w Warsz. 1882.

Suworow (Aleksander, hrabia), generał i dyplomata rossyjski, † 1882 w Petersburgu.

Svanberg (Gustaw), astronom szwedzki, † 1882 w Upsali.

Świecące farby, ob. Fosforescencyja.

Świeżawski (Ernest Sulimczyk), ogłosił jeszcze: „*Epopea ludowa o Chrobrym i jego szczerbcu*" (War. 1880) i i.

Święcicki (Julijan Adolf), ogłosił jeszcze komedyję w 4 akt. „*O własnéj sile*," graną w Warszawie w 1883 r.

Swiętochowski (Aleksander), założył w r. 1880 tygodnik *Prawdę*, w którym gorliwie propaguje idee postępowe, w piśmie tém prowadzi feljeton „*Liberum veto*" pod pseudonymem *Posła prawdy*. Zbiorowe wydanie drobniejszych jego dramatów ukazało się w Warszawie 1879, — trzy powiastki: „*Karol Krug*," „*Chawa Rubin* i „*Damijan Capenko*" wyszły pod wspólnym tytułem: „*O życie*" (1879). Nadto ogłosił nowellę „*Klemens Boruta*" (1880), oraz dramat w 5 akt. „*Piękna*," przedstawiony na scenie warszawskiéj 1882.

Symbioza. Liczne organizmy, zarówno zwierzęta jak i rośliny, zostają między sobą w najrozmaitszych stosunkach, a niekiedy przechodzą w zupełną między sobą zależność, tak, że utrzymuje się między niemi jakby wspólne życie, *współżycie*, t. j. S. Objawami S. są więc *parazytyzm* (ob. pasożyty), *kommensalizm* (ob.), ale oprócz tego S. występować może w rozlicznych innych formach. Tak np. poznano, że cała gromada porostów (ob.) powstaje ze stowarzyszenia się grzybów z wodorostami. Liczne rodzaje zwierząt, należące do wymoczków, gąbek, polipów, korzenionogów i t. p., zawierają w ciele swojém komórki zielone lub żółte, komórki te są właściwie wodorostami, mamy tu więc ciekawy przykład S. zwierząt i roślin. Korzyść jest tu wzajemna,— mączka bowiem, wytwarzająca się w komórkach roślinnych, przechodzi w formy rozpuszczalne i służy do żywienia zwierzęcia, gdy znów to ostatnie dostarcza roślinie kwasu węglowego i odpadków azotowych. W ostatnich czasach zebrano mnóstwo innych ciekawych przykładów S.

Syrewicz (Bolesław), rzeźbiarz polski, ur. 1835 w Warszawie, początkową naukę rysunków pobierał u F. Piwarskiego, następnie kształcił się w szkole sztuk pięknych w Warszawie, a po r. 1857 w Berlinie u Fischera, w Monachijum u Widmana, oraz w Rzymie w akademii Św. Łukasza: w r. 1867 wrócił do kraju, objął pracownię po Wł. Oleszczyńskim w b. Zamku królewskim i odtąd przebywa w Warszawie, zkąd wielokrotnie w celach artystycznych dokonywał wycieczki za granicę. Do najdawniejszych jego prac należą: grupa Św. Walentego ustawiona przed szpitalem w Kutnie, oraz płaskorzeźba przedstawiająca Chrzest Chrystusa, znajdująca się w katedrze św. Jana w Warszawie, nagrodzona medalem srebrnym papiezkim. Ze znacznéj liczby wykonanych przez S. biustów wymienimy: biust Steinkellera w resursie kupieckiéj, Leopolda Kronenberga, hr. Józefa Zamojskiego, Dominika Zielińskiego w towarzystwie kredytowém m. Warszawy, Fryderyka Szopena w konserwatoryjum muzycznem i i. Statua Wenus z lusterkiem znajduje się w Łazienkach królewskich w Warszawie. Na cmentarzach warszawskich oraz w kościele św. Krzyża i innych świątyniach mieszczą się liczne jego pomniki grobowe.

Syrski (Szymon), zoolog, † 1882; katedrę zoologii we Lwowie objął po nim Dybowski.

Szabrański (Antoni Józef), pisarz polski, † 1882. W estatnich latach życia ogłosił „*Rys historyi literatury niemieckiéj do połowy XVIII-go w.*" (War. 1876), oraz przekład „*Pieśni o Nibelungach*" (w *Bibliotece najceln. utworów*, 1881).

Szaraniewicz (Izydor), historyk, ogłosił jeszcze „*Trzy opisy historyczne staroksiążęcego grodu Halicza*" (z 4 tablicami rysunków, Lwów, 1883).

Szczeniowski (Tytus), pisarz polski, pseudonym *Izasław Blepiński*, † 1880 w Winnicy.

Szczygielski (Józefat, ksiądz), pedagog, ur. 1804 w Kobylinach na Podlasiu, oddał się zawodowi duchownemu, zachęcony przez księdza Falkowskiego został nauczycielem instytutu głuchoniemych, a w r. 1837 objął po ks. Falkowskim urząd rektora; jego staraniom zawdzięcza początek swój oddział dla ociemniałych. Po wysłużeniu emerytury ks. S. został kanonikiem przy katedrze św. Jana w Warszawie, przez lat kilka przebywał w Cesarstwie, osiadł w Stoczku pod Serockiem, gdzie † 1883. W „*Pamiętniku inst. głuch.*" mieści się jego praca „*Praktyczna metoda ćwiczenia głuchoniemych języka polskiego.*"

Széchényi (Bela, hrabia), słynny podróżnik. ur. 1837 w Peszcie, studyjował nauki państwowe w Berlinie i Wiedniu, następnie podróżował po Europie, Azyi Mniejszéj i Afryce północnéj, a w 1877 udał się z Tryjestu, w towarzystwie pułkownika Kreitnera i geologa Loczy, w podróż po Azyi. Przeszedł Indyje, Japoniję, Jawę, Borneo, i znaczną część Chin, zkąd przez Junnau dostał się do Indyj Zagangesowych. Zwiedził zatém obszary, w których żaden jeszcze Europejczyk nie był. Po powrocie osiadł w Peszcie i kilkakrotnie był posłem sejmowym. Opis jego podróży ogłosił Kreitner.

Szegedin został w nocy z 11-go na 12-ty marca 1879 prawie zupełnie zniszczony strasznym wylewem Cisy. Odbudował się jednak szybko.

Szembera (Aloizy Wojciech), uczony i pisarz czeski, † 1882.

Szenoa (August), powieściopisarz i publicysta chorwacki, ur. 1839 z rodziny mieszczańskiéj pochodzenia czeskiego, która niegdyś nosiła nazwę Szajnochów. Po ukończeniu studyjów prawnych

w Zagrzebiu i Pradze, redagował pismo chorwackie *Glasonosz* i niemieckie *Slavische Blätter*—następnie przyjął współpracownictwo w dzienniku chorw. *Pozor*. W r. 1871 został urzędnikiem w mgistracie zagrzebskim. W r. 1874 przyjął udział w czynnościach *Maticy*, jako wice-prezes, a od r. 1873 prowadził redakcyję pisma *Vienac*. Pisał poezyje, przyswoił na język chorwacki „*Jana Bieleckiego*“ Jul. Słowackiego, odznaczył się jednak głównie jako powieściopisarz. Najlepsze jego powieści są: „*Żyd wieczny tułacz w Zagrzebiu*,“ „*Król pruski*,“ „*Żebrak Łukasz*,“ „*Gwoździk z grobu poety*.“ Daléj powieści historyczne: „*Seńska ręka*“ (przekład polski w *Biesiadzie Literackiéj*), „*Bunt chłopski*,“ „*Diogenes*.“ † 1881 w Zagrzebiu.

Szeryf-pasza, mąż stanu egipski, ur. w 1819, pochodzi z rodziny tureckiéj, wykształcenie odebrał we Francyi i ożenił się z Francuzką, zkąd otrzymał przydomek „*El Francansi*“. W 1844 wrócił do Egiptu, został oficerem i szybko doszedł godności paszy. W 1857 przeszedł do administracyi i wielokrotnie był ministrem, a w 1865, 67 i 68 w czasie nieobecności Izmaela-paszy regentem państwa. Przez nowego chedywa usunięty, wskutek rewolucyi wojskowéj 1881 znowu objął prezydencyję gabinetu.

Szmitt (Henryk), historyk polski, ob. Schmitt.

Szajski (Józef), znakomity historyk i dramatopisarz polski, † 1883 w Krakowie. Od czasu założenia akademii umiejętności był do śmierci jéj stałym sekretarzem; w ostatnich czasach mianowany został członkiem izby panów w Wiedniu.

Szulc (Kazimierz), ogłosił jeszcze: „*Mityczna historyja polska i mitologija słowiańska*“ (Poznań 1880).

Szuwałow (Piotr), mąż stanu rossyjski, otrzymał 1879 na własne żądanie uwolnienie z ambasady londyńskiéj.

Szwajcaryja. Wybory 1878 r. wprowadziły do rady narodowéj większą niż poprzednio liczbę konserwatystów i ultramontanów, tak że odtąd liberaliści tylko w połączeniu z radykalistami większość tworzyć mogli. Na r. 1879 prezydentem związku obrany został Hammer, na 1880 Welti, na 1881 Anderwert, który się wszakże przed objęciem jeszcze urzędu zastrzelił, a miejsce jego zajął wiceprezydent Droz. Rada narodowa w ciągu tego czasu uchwaliła znaczną liczbę praw finansowych i ekonomicznych, w niektórych kantonach przywrócono karę śmierci. Wybory do rad związkowych 1881 wypadły na korzyść radykalistów, prezydentura na rok 1882 przypadła Bavierowi. W tym czasie peryjodycznie wracająca kwestyja emigrantów w S. zdawała się grozić poważnném zawikłaniem; pisma rossyjskie i niektóre niemieckie starały się wykazać, że S. nadużywa prawa schronienia, osłaniając niém królobójców, rzecz ta wszakże nie przeszła granic walki gazeciarskiéj. Jakkolwiek jednak opinija publiczna w S. oświadczyła się stanowczo przeciw ograniczeniom prawa schronienia, to również silnie wystąpiła przeciw socyjalistom zagranicznym, obierającym S. za miejsce swych zebrań; dlatego też, gdy na wrzesień 1881, zwołany został kongres powszechny socyjalistów do Zurichu, zawiązał się natychmiast komitet liberalno-konserwatywny, który wezwał obywateli Genewy do podpisania petycyi do rządu o zabronienie zjazdu tego na terrytoryjum zurychskiém; w ciągu kilkunastu dni zebrano z górą 30000 podpisów. Rada rządowa wyrzekła rzeczywiście ten zakaz, uznając, że nie jest on wcale uchybieniem konstytucyi, swoboda bowiem zebrań nie rozciąga się do cudzoziemców, w kraju nie mieszkających. Socyjaliści wszakże po cichu zebrali się na kongres w Chur. Rada związkowa zażądała od rządów kantonalnych wykazu cudzoziemców, odegrywających rolę polityczną, i na téj zasadzie zabroniła dalszego pobytu na ziemi szwajcarskiéj emigrantowi rossyjskiemu, księciu Krapotkinowi, który urządził zebranie, wysławiające królobójstwo, a w piśmie swojém *Révolté* głosił bezustanną rewolucyję słowem i pismem, sztyletem, bronią i dynamitem. W r. 1882 rząd, dla ściślejszego wykonania artykułu konstytucyi, oddającego pod wyłączny kierunek rządów kantonowych oświatę elementarną, zamierzył w każdym kantonie zaprowadzić urząd sekretarza szkolnego, a wszystkie stowarzyszenia i władze kościelne miały być usunięte od wszelkiego udziału w kierowaniu szkołą, wszakże zamiar ten rządu unicestwiony został głosowaniem ludowém, które się przeciw niemu niesłychaną większością oświadczyło. Mianowanie księdza Mermilloda przez kuryję rzymską biskupem genewskim w marcu 1883 zdawało się grozić nowém starciem, stosunki jednak dosyć się łatwo ułożyły (ob. Mermillod). Przykre wrażenie wywarło w S. nagromadzenie wojsk francuskich w zneutralizowanym pasie Sabaudyi, pozwalało to bowiem wnosić, że wrazie wojny neutralność Chablais i Faucigny szanowaną przez Francyję nie będzie, rząd francuski jednak oświadczył, że nie myśli o ufortyfikowaniu Mont Vuache i że traktaty szanować będzie. Prezydentem w r. 1883 był Ruchonnet, wiceprezydentem Welti.

Szwecyja. Już posiedzenia sejmowe 1878 wykazały wyraźnie niemożność porozumienia się rządu, popieranego przez izbę pierwszą, z izbą drugą, w któréj większość miało stronnictwo chłopskie, dla tego też ministeryjum Geera przeżyć nie mogło projektu nowego urządzenia służby wojskowéj, z którego uczyniło kwestyję gabinetową. Wniosek rządowy, wprowadzający w miejsce dotychczasowego systematu, uciążliwego i przestarzałego, obowiązek ogólnéj służby wojskowéj dla wszystkich Szwedów, od 21 do 40 lat życia, odrzucony został w kwietniu 1880. Nowy gabinet zawiązał się pod przewodnictwem hrabiego Arwida Posse, prezydenta drugiéj izby, który poprzednio był przywódcą stronnictwa chłopskiego, następnie jednak od niego się usunął. I nowe to ministeryjum główną uwagę swą zwróciło na sprawę wojskową; ustanowione jednak trzy komisyje, jedna do obmyślenia

stosowniejszego rozkładu podatków, druga do kwestyi organizacyi wojska, a trzecia do spraw marynarki i obrony granic długo zwlekały z wygotowaniem projektów, tymczasem wybory we wrześniu 1881 wprowadziły do izby drugiéj większą jeszcze liczbę przedstawicieli partyi chłopskiéj, nie zdołała ona jednak zyskać większego wpływu w izbie pierwszéj, do któréj wybory odbyły się we wrześniu 1882. Projekt reform wojskowych przedstawiony został izbom w r. 1883; według niego armija na stopie pokojowéj składać się miała z linii (25000) i pospolitego ruszenia; w czasie wojny przybywają jeszcze wojska zapasowe i rezerwa; każdy Szwed obowiązany jest do służby wojskowéj od 22 do 40 roku życia. Obrona granic polegać ma na minach morskich oraz na kilku większych i mniejszych kanonijerkach opancerzonych. Obrady nad temi projektami rozpoczęły się w sejmie w maju 1883, po odrzuceniu, jako niegodnych narodu, wniosków wniesionych w obu izbach o zneutralizowanie S. w rodzaju Belgii Szwajcaryi; rząd wszakże nie zdołał wniosków swych przeprowadzić; izba druga wprawdzie zgodziła się na projektowany system poboru, ale zmniejszyła projektowaną siłę wojska, natomiast izba pierwsza odrzuciła i sam system poboru, tak, że z całego projektu nic nie ocalało. Minister stanu Posse zażądał natychmiast dymisyi; prezydencyję gabinetu, złożonego zresztą z poprzednich członków, objął najpiérw Thyselius, a po ustąpieniu jego w listopadzie 1883 Krusenstierna. Na nową kadencyję sejmową ministeryjum nie przygotowało zmienionych projektów reformy wojskowéj, ma bowiem widoki, że poglądy sejmu ulegną zmianie i że on ostatecznie uzna potrzebę projektowanéj organizacyi armii.

Szymanowski (Wacław), obchodził w 1876 r. 25-letnią rocznicę zawodu dziennikarskiego. Na scenie warszawskiéj w r. 1880 przedstawione zostały jeszcze jego utwory „*Ostatnia próba*" (obrazek dram. w 1 akcie); „*Posąg*" (dramat w 3 akt.). Zbiorowe wydanie jego dzieł ukazało się p. t. „*Poezyje i dramata*" (5 t. War. 1883)

T.

Taczanowski (Władysław), zoolog, ogłosił jeszcze, oprócz wielu rozpraw: „*Ptaki krajowe*" (Kraków, t. I, 1882, t. II, 1883, nakład akademii umiejętności).

Taglioni (Amalija, z domu Galster), tancerka, † 1881 w Berlinie; mąż jej T. (Paweł), dyrektor baletu, † tamże 1884.

Tahiti, ob. Otahejti.

Taillandier (Saint-Réné), pisarz francuzki, † 1879.

Taine (Hipolit Adolf). W przekładzie polskim Chmielowskiego i Grabowskiego, wyszła: „*Francyja przed rewolucyą*" (Warsz. 1881).

Tamatawe, miasto na Madagaskarze (ob.).

Tatomir (Lucyjan), ogłosił jeszcze: „*Obrazek z dziejów apostolstwa niemieckiego u Słowian nadłabskich w X wieku*" (Lwów 1883); *Ślady króla Jana III w kraju naszym* (t. 1883); „*Król i marszałek, trzy chwile z życia Jana Sobieskiego* (Warsz. 1883). Wraz z K. Benonim napisał: „*Krótki rys geografii do użytku szkolnego*" (Lwów 1881).

Taylor (Izydor Seweryn Justyn, baron), podróżnik i literat francuzki, † 1879 w Paryżu.

Tazymetr, toż co *mikrotazymetr* (ob. Supl. I).

Tekińcy, *Turkomanowie z plemienia Teke*, ob. Achal-Teke.

Tel-el-Kebir, osada i stacya kolei żelaznéj w Egipcie, przy ujściu doliny Wadi Tumilat do Delty, gdzie w r. 1882 zajęli ufortyfikowane stanowisko powstańcy egipscy pod Arabim paszą i 13 września ponieśli zupełną klęskę, która była zakończeniem powstania.

Telefon. Jakkolwiek wielu wynalazców urządziło liczne T., trudno w nich jednak dopatrzeć istotnéj różnicy od pierwotnego systemu Bella. Ader wprowadził w T. naprzeciwko magnesu, z drugiéj strony płyty żelaznéj, pierścień żelazny, który wzmaga działalność magnesu i podwyższa ruchliwość płytki; pewne ulepszenie w T. Adera, zaprowadził jeszcze d'Arsonval. T. Machalskiego ze Lwowa wydaje głos dosyć silny, który tedy można słyszeć i w pewnéj od niego odległości. Podobnie działa i T. Protaszewicza. *Mikrotelefon* Ochorowicza, od mikrofonu (ob. supl I), różni się tém, że miejsce pałeczki węglowéj zastępuje rurka wypełniona proszkiem węglowym.—Żaden wynalazek

nie rozpowszechnił się tak szybko, jak T. W początku 1884 r. 319 miast korzystało już z urządzeń telefonicznych; z tego na Europę przypada miast 176, na Amerykę 127, na Azyję 7, na Australiję 5 i na Afrykę 4.

Telegraf. W ostatnich czasach telegrafija zbogaciła się wprawdzie mnóztwem nowych przyrządów, aparaty jednak zbyt skomplikowane z trudnością torują sobie drogę i najwięcéj zawsze używane są T. *drukujące* Morse'a i Hughes'a, z których drugi odtłacza telegramy zwykłemi głoskami drukowanemi. Przy pomocy T. Morse'a wprawny telegrafista wysłać lub odebrać może w ciągu godziny 20 telegramów 20 wyrazowych; szybkość ta jednak w wielu okolicznościach jest już dziś zbyt powolna, postarano się tedy o zastąpienie pracy ręcznéj maszynową przy pomocy przyrządów dodatkowych, działających automatycznie. Najsłynniejszym z nich jest aparat Wheatstone'a, który działalność T. Morse'a wzmógł 10-krotnie, lubo depesza wysyłana automatycznie musi być najpierw w stosowny sposób na papierze wytłoczona. Aparat Hughes'a działa wprawdzie dwa razy prędzéj aniżeli Morse'a, ale okupuje to większą zawiłością i trudniejszą manipulacyją; w Ameryce północnéj używa się przyrządu Phelpsa, który drukuje również głoskami zwykłemi i przesyła do 100 telegramów 20-wyrazowych w ciągu godziny, ale wymaga znacznéj wprawy telegrafisty.—Do T. *piszących*, odtwarzających dokładnie pismo i każdy rysunek, przybyły przyrządy Meyera, Cowpera i i., nie weszły jednak dotąd w praktyczne zastosowanie.—Nader ważny postęp w téj dziedzinie stanowi *telegrafija wielokrotna*, dająca możność spółczesnego przesyłania kilku depesz w jednę i drugą stronę po tym samym drucie; osiągnięto cel ten kilkoma różnemi metodami. Edison z Prescottem obmyślili system telegrafii poczwórnéj, Bauer zbudował przyrząd, umożebniający przesyłanie 8 depesz po jednym drucie. W Anglii i Ameryce uwielokratniające te przyrządy są już dosyć używane.—*Telegrafija podmorska* posługiwać się musi prądami elektrycznemi bardzo słabemi, które nie byłyby w stanie wprawiać w ruch zwykłych przyrządów telegraficznych; trzeba było więc obmyślić aparaty zupełnie odrębne, a najwięcéj rozpowszechnionym z nich jest *rekorder* (t. j. pisarz) *syfonowy* Thomsona.

Teliga (Karol), teolog, † 1884 w Krakowie, w wieku lat 75.

Temme (Jodocus Donatus Hubertus), prawoznawca i powieściopisarz niem., † 1881 w Zurichu.

Tergukasow (Arzas), gen. rossyjski † 1881 w Tyflisie.

Termochemija, dział chemii fizykalnéj, który się zajmuje objawami cieplikowemi, zachodzącemi przy działaniach chemicznych. Według pojęć dzisiejszych ciepło jest objawem ruchu drgającego cząsteczek ciał, gdy więc w skutek działań chemicznych następuje jakakolwiek zmiana w ruchu cząsteczek, stan cieplikowy ciała także zmianie uledz musi. W ogólności przy łączeniu się atomów następuje wywiązywanie ciepła, tém silniejsze, im łączenie to odbywa się energiczniéj, może być tedy poniekąd miarą siły powinowactwa chemicznego. Z tego względu T., jakkolwiek stanowi zupełnie nową gałąź nauki, ma bardzo ważne znaczenie teoretyczne i otwiera badaniom chemicznym nowe drogi. Rozwój swój T. zawdzięcza głównie Bertholletowi i Naumannowi. Najdokładniejszy jéj traktat jest Naumanna: *„Lehr-und Handbuch der Thermochemie“* (1883).

Termofon, ob. Radiofon.

Tewfik-Pasza (właściwie *Taufik*, Mahommed), chedyw egipski, ur. 1852, najstarszy syn Izmaela-paszy, otrzymał dosyć dobre wychowanie i w 1866 został przez sułtana mianowany następcą tronu na żądanie ojca, chociaż ten ostatni mało go cenił. W r. 1873 ożenił się z księżniczką Emineh, haremu nigdy nie utrzymywał. W marcu 1879 był prezesem ministrów, a w czerwcu t. r. mianował go sułtan chedywem w miejsce złożonego z tronu Izmaela (ob. Egipt).

Thackeray (Anna Izabella), ob. Ritschie.

Thibaudin, gen. francuzki, ur. 1827 w Moulins en Gilbert, w r. 1870 jako pułkownik dowodził 67 pułkiem linijowym, ranny pod Vionville, dostał się do niewoli, został internowany w Moguncyi, zkąd, mimo danego słowa, uszedł i oddał się do rozporządzenia ministra wojny. Pod nazwą swéj matki Commagny objął w armii Bourbakiego dowództwo dywizyi, następnie korpusu, z którym 1 lutego 1871 przeszedł do Szwajcaryi. Pod Belfort był powtórnie ranny. Po wojnie, na reklamacyję Niemiec, został przeniesiony w stan bezczynności, ale w 1872 r. zrehabilitowany, jako gorliwy republikanin, szybko awansował na generała dywizyi. Gdy w r. 1883, po wydaniu praw przeciw pretendentom, wielu generałów nie chciało praw tych przeprowadzić przeciw książętom orleańskim służącym w armii, T. podjął się tegó zadania, został ministrem wojny i wydalił książąt z armii. Utrzymywał stale przyjazne stosunki z partyją radykalną, a podczas wizyty króla hiszpańskiego 1883 usunął się od udziału w przyjęciu go; w skutek tego na żądanie Ferrego podał się do dymisyi w październiku 1883.

Thomson (Karol Wyville), naturalista angielski † 1882 w Edymburgu.

Thomson (sir William), jeden z najznakomitszych spółczesnych fizyków, ur. 1824 w Belfast, kształcił się w Glasgowie, gdzie ojciec jego był prof. matematyki, następnie w Cambridge i w Paryżu w pracowni Regnaulta; od 1846 jest prof. fizyki w Glasgowie. Liczne jego prace z dziedziny elektryczności zebrane zostały p. t. *„Reprint of papers on electricity aud magnetism“* (1872). T. jest przeważnie teoretykiem, zarazem jednak jest dzielnym eksperymentatorem; mianowicie też jego elektrometry umożebniają dokładne mierzenie sił elektrycznych. Niemniéj ważne są badania T. nad teoryą mechaniczną ciepła i zastosowanie jéj do

innych działów fizyki. Pod względem praktycznym ważne są wprowadzone przez niego ulepszenia w telegrafii podmorskiéj. Oprócz tego T. pracował nad kwestyją postaci ziemi, oraz budowy jéj wnętrza i in. Wraz z Taitem napisał podręcznik fizyki teoretycznéj.

Tigri (Józef), pisarz włoski, † 1882 w Pistoi.

Tirard (Piotr Emanuel), mąż stanu franc., ur. 1827 w Genewie, gdzie się uczył złotnictwa, w 1846 r. udał się do Paryża i otrzymał urząd w zarządzie dróg i mostów. W 1861 wziął dymisyję i założył ajenturę wywozu wyrobów jubilerskich, brał też żywy udział w polityce, jako stronnik partyi radykalnéj. Po upadku cesarstwa 1870 został merem szóstego okręgu Paryża, należał krótko do komuny, a potém starał się pośredniczyć między nią a Wersalem. W 1871 r. wybrany zosał z Paryża do zgromadzenia narodowego i zabierał często głos w sprawach handlowych. W r. 1879 w gabinecie Waddingtona został ministrem handlu i zachował to stanowisko i późniéj do 1881; w styczniu 1883 objął znowu toż samo ministerstwo. Pierwotnie stronnik wolnego handlu, zaczął się późniéj więcéj zwracać do zasady ceł opiekuńczych. W gabinecie Duclerca 1882, a następnie Ferrego objął ministerstwo finansów.

Tissandier (Gaston), uczony francuzki, ur. 1843 w Paryżu, poświęcił się chemii i od roku 1864—1874 kierował pracownią chemiczną *Union nationale.* Współcześnie zajmował się meterologiją, w tym celu od 1860 przedsiębrał liczne wyprawy balonowe,—w 1870 wydostał się balonem z oblężonego Paryża, a w 1875, na wysokości 8,600 metrów, dwaj jego towarzysze, Croce-Spinelli i Sivel, zmarli w balonie, T. jednak zdołał wrócić na ziemię. Jest on wice-prezesem francuzkiego towarzystwa aeronautycznego i prof. stowarzyszenia politechnicznego. Od r. 1873 wydaje pismo popularne „*La Nature*“ i ogłosił znaczną liczbę dzieł popularnych, jak: „*Traité éleméntaire de chimie*“ (1868) „*L'eau*“ (4 wyd. 1878) „*La houille*“ (1869) „*Merveilles de la photographie*“ (1874) „*Les martyrs de la science*“ (1879) i w. i.

Tisserand (Franciszek Feliks), astronom, ur. 1845, kształcił się w szkole normalnéj, następnie został adjunktem obserwatoryjum, a w r. 1873 dyrektorem obserwatoryjum i prof. astronomii w Tuluzie;—od r. 1878 jest członkiem akademii i biura długości. Brał udział w wielu wyprawach w celu obserwacyj astronomicznych. Ogłosił „*Sur le mouvement des planètes autour du soleil d'aprés la loi électrodynamique de Weber*“ (1872) „*Sur les étoiles filantes*“ (1873) i i.

Tisza Eszlar, miasto nad Cisą w komitacie węgierskim Szaboles. 1 kwietnia 1882 zginęła tu bez śladu 14-letnia dziewczyna Estera Solymossy; w kilka dni późniéj znaleziono w rzece zwłoki kobiece w odzieży Estery, ale kilku świadków uznało je za zwłoki innéj osoby. Wtedy podejrzenie o morderstwo rzucono na służbę synagogalną i kilku członków gminy żydowskiéj, i widziano w tém morderstwo, dokonane w celach rytualnych. Oskarżeni zostali aresztowani i śledztwo sądowe przeciw nim rozpoczęło się w Nyiregyhaza 29 lipca 1882. Głównym świadkiem przeciw oskarżonym był małoletni syn sługi synagogalnego, Maurycy Scharf; sprawa przeciągnęła się długo i wywołała silne wzburzenie w Węgrzech i zajęcie w całéj Europie, ostatecznie okazało się, że oskarżenie było zgoła nieuzasadnione, a świadkowie występowali pod naciskiem. W sierpniu dopiero 1883 wszyscy oskarżeni zostali uniewinnieni.

Todleben (Franciszek Edward), przeszedł w r. 1880 z Odessy na posadę generał-gubernatora do Wilna; z powodu choroby otrzymał urlop za granicę, a obowiązki gen.-gubernatora wileńskiego powierzone zostały gen. Kochanowowi, poprzednio gubernatorowi piotrkowskiemu. † 1884 w Soden.

Tołstoj (Dymitry, hrabia), był ministrem oświaty do roku 1880; w r. 1882 został prezydentem akademii nauk, a w krótce potém, w czerwcu t. r., na miejsce Ignatijewa ministrem spraw wewnętrznych.

Tonkin (*Tongkin*, *Tonking*), prowincyja cesarstwa anamskiego w Indyjach Zagangesowych, urodzajna i zaludniona przez 8 milijonów dosyć ukształconych mieszkańców, była państwem niezależném, pod władzą anamską doznawała ucisku podatkowego i wystawioną była na napady rozbójników chińskich. W 1870 r. Francuz Dupuis, który zamieszkał w Hanoi, stolicy Tonkinu, zwrócił uwagę swego rządu na rzekę Songka (Hongkiang, rzeka Czerwona), która stanowi wyborną drogę wodną do Chin. Dla rozejrzenia téj rzeczy udał się tam kapitan okrętowy Garnier, a z powodu nieporozumienia z mandarynami przy pomocy Dupuis zdobył Hanoi, ale w grudniu 1873 zabity został przez piratów czarnéj flagi. Cesarz anamski Tu-Duk zawarł z Francyją traktat, pozwalający im zajmować twierdzę Hanoi i otwierający im porty T., Piraci jednak chińscy utrudniali handel, a że rząd anamitański poskromić ich nie umiał lub nie chciał, wywołało to nieporozumienie Francyi z Anamem 1882. Rząd francuzki wysłał w marcu 1882 do T. majora Rivière (ob.), który zajął twierdzę Hanoi, daléj jednak posunąć się nie mógł. Anamitanom bowiem pomagały zbrojne oddziały chińskie, złożone z powstańców, którzy opuścili Chiny i osiadłszy w T. nadali sobie silną organizacyę, pod nazwą Whangki i Hakki (żółte i czarne flagi). Cesarz Tu-duk zostawał z nimi w tajném porozumieniu i zażądał pomocy Chin, które wysłały do T. 10,000 wojska. Współcześnie poseł chiński w Paryżu, margrabia Tseng, wystąpił z protestem przeciw postępowaniu Francuzów. Rząd francuzki nie życzył sobie wojny z Chinami i dla tego poseł francuzki w Pekinie, Bourré, otrzymał polecenie przeprowadzenia układów pokojowych. Francyja miała uznać zwierzchnictwo Chin nad Anamem, Chiny natomast miały przyznać Francyi władzę opiekuńczą w delcie Czerwonéj Rzeki i prowincyję Jun-nan otworzyć dla handlu. W łonie ówcze-

snego gabinetu we Francyi jedynie tylko admirał Jauréguiberry domagał się kroków stanowczych, a umiarkowanie rządu francuzkiego ośmielało coraz bardziéj cesarza Tu-duka, tak dalece, że poseł francuzki w Hue uważał za właściwę odjechać do Saigon. Tymczasem we Francyi nastąpiła zmiana gabinetu, a Ferry i Challemel—Lacour sprawę tonkińską zapragnęli prowadzić energiczniéj, układ Bourrégo nie został zatwierdzony, a autor jego odwołany ze stanowiska poselskiego. Komendant Rivière otrzymał nieznaczne posiłki w lutym 1883, ale Hanoi zostało oblężone przez liczne tłumy chińskie i anamitańskie; Rivière przedsięwziął 19 maja wycieczkę z twierdzy z 500 żołnierzami, wpadł jednak w zasadzkę nieprzyjaciela ukrytego w zaroślach bambusowych i zginął wraz z 3 innemi oficerami i 29 żołnierzami. Teraz rząd francuzki wystąpić musiał energiczniéj, dowództwo nad wojskiem w T. otrzymał gen. Bouët, a komisarzem cywilnym został konsul generalny w Bangkok, Harmand. Poseł francuzki w Japonii, Tricou, wysłany został do Chin dla zawarcia nowego traktatu, według którego Chiny miały się zrzec zwierzchnictwa nad Anamem i żadnych wojsk tam nie wysyłać. Minister Li-Hung-Tszang odrzucił ten projekt, a zarazem i Tseng w Paryżu zaczął grozić wojną.—Tymczasem w Hue umarł cesarz Tu-Duk, a po krótkich zawikłaniach tron objął brat jego Wan-Lan, pod nazwą Hiep-Hoa (t. j. zgoda i pokój), przyjaciel Francuzów. Korzystając z tego, Harmand, Bouët i admirał Courbet, którym rząd oddał kierunek spraw anamitańskich, postanowili uchwycić władzę w Anamie, a Courbet ze swą eskadrą z Saigonu udał się do portu Hue i 18, 19 i 20 sierpnia 1883 zbombardował fortyfikacyje stolicy. Anamitanie poddali się, uznali zwierzchnictwo Francyi, która odtąd załatwiać miała wszelkie stosunki Anamu z obcemi państwami, nie wyłączając Chin; prowincyja Bin-thaun zostaje włączoną do Kochinchiny, Francyja zaś obejmuje opiekę nad T. i poręcza całość jéj posiadłości. Rezydentem francuzkim w Hue, został Champeaux. W T. miała jednak Francya do zwalczenia opór flag czarnych, zajmujących jeszcze niektóre drobne twierdze. W październiku 1883 dowództwo naczelne objął admirał Courbet i po silnym oporze zdobył w grudniu twierdzę Son-tai.—W Hue tymczasem znowu nastąpiła zmiana tronu, cesarz Hiep-Hoa, zmuszony został przez partyę nieprzyjazną Francuzom do wypicia trucizny, a tron objął 15-letni siostrzeniec Tu-Duka, Kien-Fuk (t. j. najwyższa szczęśliwość); w Anamie wybuchły zaburzenia w styczniu 1884 skierowane przeciw katolikom, których tam jest do półmilijona, z Francyją jednak układ poprzednio zawarty zerwany nie został. W lutym nakoniec wojsko francuzkie pod dowództwem gen. Millota, wyruszyło przeciw ostatniéj twierdzy, zostającéj w rękach nieprzyjaciela, Bakninh, która uległa w połowie marca. W ten sposób cała delta Czerwonéj Rzeki, dostała się w posiadanie Francyi, Chiny z takim stanem rzeczy pogodzić się muszą, a groźby wojenne Tsenga ucichły.

Totalizator, nazwa nadana rozpowszechnionemu w ostatnich czasach systemowi zakładów przy wyścigach konnych. Każdy uczestnik stawia oznaczoną kwotę na obranego przez siebie konia, a wysokość sumy wygranéj może być oznaczoną dopiero wtedy, gdy zwycięzca jest znany. Tak np., jeżeli na pięć koni stawiono po 3 ruble ogółem 360 rs., a na konia wygrywającego było stawek 20, to każdy uczestnik za stawione przez siebie 3 rs. otrzymuje 18 rs. Poprzednio jednak dyrekcya wyścigów konnych, pod któréj zarządem zostaje T., ściąga na rzecz swoję oznaczony procent, jeżeli wynosi on np. 5%, to do tego podziału przypada tylko 342 rs.—Zwolennicy T. na korzyść jego przytaczają, że budzi on powszechniejsze zajęcie dla wyścigów, że przynosi im dochód i grających strzeże od oszustwa. Z drugiéj jednak strony rozwija on zamiłowanie do gry hazardownéj i dla tego w Niemczech 1881 zabroniony został.—Jako przyrząd T. stanowi maszynę rachunkową, która przyśpiesza dodawanie wkładów i dzielenie wygranéj.

Toth (Koloman), poeta madziarski, † 1881 w Peszcie.

Transvaalska rzeczpospolita. Boerowie zgodzić się nie chcieli na przyłączenie kraju swego do posiadłości wielkobrytańskich, a gdy rząd angielski odmówił prośbie ich o przywrócenie niepodległości rzeczypospolitéj, postanowili orężem jéj bronić i skorzystali z wojny, którą Anglicy prowadzili w końcu 1880 z plemieniem Basuto. W grudniu 5000 Boerów opanowało miasto Heidelberg i ogłosiło rzeczpospolitę, na któréj czele stanęli Krüger, Joubert i Pretorius. Sprawa T. znalazła sympatyję w Europie, a nawet niektórzy członkowie parlamentu za nią się oświadczyli, pomimo to rząd angielski zarządził kroki wojenne przeciw Boerom, którzy w styczniu 1881 przeszli granicę Natalu. Gubernator Natalu, gen. Colley, licząc na wyższość broni i organizacyi wojskowéj angielskiéj, wysłał przeciw nim słabe siły, któremi rozporządzał, około 1300 żołnieży. Boerowie w sile 3—4000 zbrojnych pod dowództwem Jouberta zajęli stanowisko pod Laings-Nek; nie mieli oni wprawdzie armat, ale przy pomocy wybornych swoich strzelb odparli 28 stycznia atak Anglików, którzy stracili większą część oficerów i 250 żołnierzy. Generał Colley zajął pozycyję na Mount-Prospect, obawiając się jednak odcięcia od Newcastle, opuścił obóz swój z 400 ludźmi i 4 armatami i przeszedł rzekę Ingogo, ale przyjęty ogniem Boerów stracił 8 oficerów i 150 żołnierzy, wrócił na Mount-Prospect i dopiero po otrzymaniu posiłków w lutym mógł się odważyć na dalsze kroki wojenne. W nocy 26—27 lutego wyruszył z 20 oficerami, 650 żołnierzami i jedną armatą dla zajęcia góry Majuba, panującéj nad stanowiskiem Boerów. Boerowie, dostrzegłszy rano Anglików na górze, udali, że zabierają się do opuszczenia obozu, tymczasem wdarłszy się po stroméj ścieżynie na wyżynę zajętą przez Anglików, zadali im zupełną klę-

skę i ścigali ich aż do wałów, wzniesionych koło Mount-Prospect. Colley śmiercią okupił swe błędy. Wtedy dopiero rząd angielski przystał na układy z Boerami i 3 sierpnia zawarty został pokój w Pretoryi. Boerowie uznali zwierzchnią władzę (*suzerainty*) królowéj angielskiéj, otrzymali natomiast zupełny samorząd, ale przyjęli na siebie 385000 f. sz. długu. Rada narodowa jednak układu tego nie potwierdziła, gdyż nie została wyrzeczoną zupełna niepodległość T., a dług nałożony na rzeczpospolitą przechodził jéj możność. Dla tego we wrześniu 1883 rząd T. wysłał do Londynu deputacyję złożoną z prezydenta Krügera, Toita i Smitta; rząd angielski okazał się chętnym do ustępstw, zniżył dług do 200.000 f. szt., dozwolił na rozszerzenie granic T. w kierunku płd.-zach., nałożył tylko na rzeczpospolitę pewne warunki co do zachowania się względem ludności murzyńskiéj, a w stosunkach jéj z innemi krajami zastrzegł sobie prawo veto. T. wreszcie otrzymała tytuł *rzeczypospolitéj południowo afrykańskiéj*, co z tego względu ma znaczenie, że Anglija przez to uznanie zrzekła się zamiaru idei związku państw południowo-afrykańskich pod swojém zwierzchnictwem. Poselstwo udało się następnie do Niderlandów w celu zaciągnięcia pożyczki na budowę kolei z Pretoryi do zatoki Delagoa.

Triplin (Teodor), powieściopisarz polski, † w Warsz. 1881 r.

Trollope (Antoni), powieściopisarz angielski, † 1882 w Londynie.

Troschel (Franciszek Herman), zoolog, † 1882 w Bonn.

Trybulski (Wincenty), pedagog polski, ur. 1842 w Pinczowie, † 1882 w Warszawie. Nauki gimnazyjalne pobierał w Piotrkowie, następnie studyjował matematykę w uniwersytecie petersburskim, a od 1862 w szkole główněj w Warszawie; okoliczności jednak nie dozwoliły mu kursu nauk ukończyć, a od 1867 do 1870 przebywał w Tomsku. Po powrocie był w Warszawie nauczycielem prywatnym, ostatnio szkoły technicznéj przy drodze żelaznéj warsz.-wied. Ogłosił wzorowy elementarz p. t. „*Stopniowa droga do książki*“. W *Encyklopedyi wychowawczéj* zamieścił obszerną rozprawę „*Arytmetyka*“, obejmującą szczegółowe dzieje rozwoju téj nauki, w szczególności zaś historyję jéj w Polsce. W rękopiśmie pozostawił „*Słownik angielsko-polski*“.

Tseng (Y-Yong, margrabia), dyplomata chiński, ur. 1839 w prowincyi Honan, pochodzi ze staréj rodziny chińskiéj, przodek jego bowiem Tseng-Tzu był jednym z czterech uczniów Konfucyjusza. Ojciec jego Tseng-Kuo-Fan był gubernatorem obu prowincyj Kiang, a za odznaczenie się w wojnie z Taipingami otrzymał tytuł *Hoa*, co dopowiada margrabiemu. Jako syn urzędnika pierwszéj klasy, T. uczył się w szkole cesarskiéj Kwocuchien. Towarzyszył ojcu w walkach z Taipingami, a przez czas 5-letniéj żałoby po śmierci ojca (1872) i matki (1874) żył zdala od Pekinu. Dopiero w 40 roku życia otrzymał wybitne stanowisko, w r. 1879 został posłem w Petersburgu dla przeprowadzenia zmiany traktatu zawartego z Rossyją co do Kuldży i udało mu się rzeczywiście otrzymać od Rossyi zwrot prowincyi Ili. Następnie mianowany posłem w Londynie i Paryżu, prowadził układy z Francyją co do spraw Tonkinu (ob.); okazał przy tém pewną zreczność, występował jednak bardziéj wyzywająco, aniżeli go do tego upoważnić mogły siły wojskowe Chin.

Tu-Duk (*Tiu-Diuk*), cesarz (*Hoangti*, t. j. rządca ziemi) Anamu, ur. 1830, drugi syn cesarza Thieutry, wstąpił po nim na tron 1847. Z początku przyjaciel chrześcijan, zaczął ich prześladować, gdy biskup francuski Lefèvre oświadczył się za jego bratem, trzymanym w ścisłym więzieniu. Gdy T. nie chciał przyjąć posła francuskiego, który wiózł pismo swego rządu w przedmiocie tych prześladowań, Francuzi zajęli twierdzę Turan 1856, opuścili ją jednak 1857. Gdy wszakże prześladowanie chrześcijan trwało daléj, a biskup hiszpański Diaz został ścięty, eskadra francusko-hiszpańska znowu zajęła Turan, a 1859 Saigon, który w 1862 został Francyi ustąpiony. Późniejszym traktatem 1874 T. otworzyć musiał Francyi porty Anamu, a w czasie nowego sporu z Francyją † w lipcu 1882 (ob. Tonkin).

Tunis. W skutek różnych spraw kolejowych i finansowych zaszły 1880 r. nieporozumienia pomiędzy Francyją a Włochami co do T. Wpływ Francyi stawał się jednak coraz silniejszym, aż nakoniec pochwyciła sposobność zupełnego owładnięcia tym krajem. Sposobność tę nastręczyło zakupienie przez *Société Marseillaise* obszernéj posiadłości *Enfida* od byłego ministra Chejreddina; z prawami do niéj zgłosił się wszakże pewien poddany angielski, którego popierał rząd tunetański Dla ochrony interesów tego towarzystwa rząd francuski wysłał do T. statek pancerny. Gdy nadto w marcu 1881 pograniczne plemię Krumirów dopuściło się napadu rozbójniczego na terytoryjum algierskie, ściągnięte zostały wojska francuskie na granicy, a rezydent francuski Roustan zażądał od beja współdziałania w poskromieniu Krumirów. Na propozycyję tę bej jednak nie przystał i współcześnie przesłał monarstwom europejskim protest przeciw postępowaniu Francuzów. Anglija jednak związana była przyrzeczeniem daném Waddingtonowi przez lorda Salisburego, podczas zajęcia Cypru 1878, że Anglija pozostawi Francyi swobodną rękę w T.; bez poparcia angielskiego Włochy były bezsilne, jedynie przeto tylko Turcyja przesłała rządowi francuskiemu pismo, w którém powoływała się na swą zwierzchnią władzę nad T. Francyja jednak poprzestała na oświadczeniu, że władzy téj Turcyi nigdy nie uznała. Wojska francuskie wkroczyły do T., 26 kwietnia flotylla zbombardowała ufortyfikowaną wysepkę Tabarka, naprzeciw kraju Krumirów; 1-go maja zajęty został ważny port Biserta, zkąd wojska francuskie wyruszyły ku stolicy, dokąd się usunęła armija tunetańska. 12 maja gen. Bréard, nadzwyczajny pełnomocnik rzeczypospolitéj, przedstawił do podpisania traktat

bejowi, który pod groźbą utraty tronu na wszystko się zgodził. Według tego traktatu Francyi przysługuje prawo obsadzenia granic T., Francyja przejmuje przedstawicielstwo T. u państw obcych, a nadzór nad wewnętrznemi sprawami kraju obejmuje minister rezydent francuski; ostatnie to stanowisko pozostawiono Roustanowi. Układ ten oddał T. zupełnie pod władzę Francyi, a minister spraw zagranicznych, Barthélemy St. Hilaire, w okólniku do mocarstw przedstawił korzyści jego dla cywilizacyi i dla bezpieczeństwa finansów europejskich w T.. Dla Włoch, podobnie jak i dla Turcyi, która traktat ten uznała za nieważny, T. był stracony. Francyja jednak zbyt się pospieszyła z wycofaniem wojsk z T., bezwłocznie bowiem potém, 27 czerwca, wybuchło powstanie ludności mahometańskiéj w Sfaks pod dowództwem Ali-Szeryfa. Trzeba było znaczniejsze jeszcze siły do T. wyprawić, Sfaks został zbombardowany, a wojska francuskie dopuściły się przytém okrucieństw, ale powstanie rozpostarło się po całym kraju. Wojska francuskie cierpiały z powodu klimatu, a niedołęztwo intendentury wykazało się podobnie, jak w r. 1870. We Francyi powstało ztąd niezadowolenie z rządu, które wzmogło się jeszcze bardziéj, gdy Rochefort w dzienniku swym *Intransigeant* wykrył pierwszą przyczynę zawikłań tunetańskich, miał to być mianowicie plan uknuty przez Roustana i Gambettę, którzy nader tanio kupili obligacyje długu tunetańskiego i wywołali ekspedycyję, aby pod protektoratem francuskim wartość papierów tych podnieść. Gambetta wprawdzie nie miał w operacyi téj udziału, zakup jednak papierów rzeczywiście miał miejsce przez spółkę, do któréj należeli i niektórzy politycy. W T. tymczasem dowództwo objął gen. Saussier, a do wojsk francuskich przyłączyły się i tunetańskie pod dowództwem Ali-beja, brata beja. W walkach z powstańcami 24—26 września Ali-bej został zupełnie pobity, ale Francuzi, zająwszy miasto T. 10 paźdz., trzema kolumnami ruszyli w sile 18000 wojska na święte dla Arabów miasto Kuhiruan i zajęli je 27 paźdź., a 11 list. Gades. Liczne plemiona poddały się, cała północna część kraju była w rękach Francuzów, ścigać zaś powstańców do granic południowych zgoła nie mieli zamiaru. Pomimo to, opinija we Francyi nie uspokoiła się jeszcze, lubo izba zatwierdziła traktat 12 maja, gabinet zmuszony był podać się do dymisyi, a Gambetta, po objęciu prezydentury gabinetu, jako cel polityki swéj w Tunisie, przyjął takie stanowisko Francyi w tym kraju, jakie Anglija zajmuje w Indyjach. Skarga, wniesiona przez Roustana przeciw Rochefortowi o oszczerstwo, została przez sąd odrzuconą, co nadało poparcie oświadczeniom tego ostatniego, Roustan przeto odwołany został z T., a miejsce jego zajął Cambon w marcu 1882. W kwietniu różne gałęzie zarządu w T. oddane zostały pod kierunek odpowiednich ministerstw francuskich, a w ministerstwie spraw zagr. ustanowiono oddzielny wydział do spraw tunetańskich. Bejowi przyznaną została lista cywilna 1,200,000 franków, T. faktycznie do Francyi przyłączony został. Mohamed es Sądok umarł w paźdz. 1882, tron otrzymał brat jego Sidi-Ali z rąk rezydenta francuskiego, który o zmianie tronu uwiadomił mocarstwa. Nowy bej zniósł ministerstwa wojny i marynarki a dowództwo wojsk powierzył gen. francuskiemu Forgemol. W początkach 1884 mocarstwa, nawet Włochy, zgodziły się na zniesienie kapitulacyj, a sądownictwo przyznane zostało sądom francuskim.

Turcyja. Zamęt wewnętrznych stosunków państwa, sprowadzony nieszczęśliwym obrotem wojny rossyjskiéj, nie został usunięty i po zawarciu pokoju; sułtan w ciągłéj obawie o swoje życie zmieniał ustawicznie ludzi i systemy rządów, a bieda finansowa wzmagała niepewność położenia. Działalność tedy reformatorska wielkiego wezyra Chejreddyna paszy, od września 1878, z góry była zwichniętą, jakkolwiek gubernatorami prowincyj mianowani zostali dzielni ludzie, jak Midhat w Syryi, Reuf w Adryjanopolu, Muktar w Albanii. Ostateczne podpisanie pokoju z Rossyją nastąpiło 8 lutego 1879, wynagrodzenie kosztów wojennych, nałożonych na Turcyję, ustanowiono na 802 i pół milijona franków. W kwietniu minister spraw zagr. Karatheodori - pasza zawarł ostatecznie z Austryją układ co do zajęcia przez nią Bośnii i Hercogowiny, oraz sandżaku Nowybazar, według którego prawa monarsze sułtana formalnie zastrzeżone zostały. Współcześnie też ukończone zostały układy mocarstw co do organizacyi Rumelii wschodniéj, a generalnym jéj gubernatorem mianowany został Aleko-pasza. Sprawa wszakże ustąpienia terrytoryjów przyznanych Grecyi i Czarnogórzu długo się jeszcze przeciągnęła (ob. Grecyja i Czarnogórze). Z powodu wmięszania się mocarstw zachodnich w sprawy Egiptu, T. starała się ochronić zwierzchnią swą władzę nad tym krajem, co jéj wszakże w części się tylko udało (ob. Egipt). Opór, jaki w działalności swéj napotykał Chejreddin-pasza ze strony efendych, Osmana-paszy, a zwłaszcza samego sułtana, który odwołał z wygnania stanowczych jego przeciwników, jak Mahmuda-Nedima i Mahmuda-Damata, zmusił go nakoniec do postawienia stanowczych żądań, aby sułtan nie mięszał się zgoła do do spraw, zależących od wielkiego wezyra, i aby Osman-Pasza i Riza-bej usunięci zostali. Wskutek tego Chejreddyn opuścił swe stanowisko w lip. 1879, urząd wiekiego wezyra uległ zniesieniu, pierwszym ministrem został Aarifi pasza, ministrem spraw zagr. Sawfet-pasza, Osman-pasza utrzymał się przy ministerstwie wojny, a Riza-pasza został prefektem Konstantynopola. W paźdz. już wszakże nastąpiła nowa zmiana gabinetu, Said-pasza został pierwszym ministrem, Sawas-pasza min. spraw zagr., a stronnik Rossyi, Mahmud-Nedim pasza min. spraw wewn. Na skutek energicznych wystąpień ambasadora angielskiego Layarda gabinet Saida zmuszony był znowu ująć w rękę próbę reform administracyjnych i finansowych, a nacisk angielski stał się jeszcze silniejszym, gdy władzę objął Gladstone, a miejsce

Layarda zajął Goschen. Dla ułagodzenia Anglii w czerwcu 1880 pierwszym ministrem został Kadri-pasza, sprawy zagr. objął Abbedin-pasza; późniéj usunięty nawet został Osman-pasza, którego chciwość i rozrzutność stały na zawadzie reformom finasowym; ministrem wojny został Hussejn Husni-pasza, nadto do zarządu finansowego powołano kilku cudzoziemców, jak Wettendorfa z Koblencyi. Despotyzm jednak, tamujący wszelkie polepszenie stosunków wewnętrznych, ujawnił się wyraźniéj jeszcze w r. 1881. W styczniu aresztowani zostali nagle naczelnik sztabu jeneralnego Ali Nizam pasza i minister wojny Hussejn Husni pasza, jako podejrzani o udział w spisku w celu sprowadzenia ze Smyrny wygnanego Midhata paszy. Podejrzenie to okazało się nieuzasadnionêm, rozdraźnienie jednak i obawa Abd-ul-Hamida zaszły tak daleko, że nie tylko znienawidzonemu Midhatowi, ale i szwagrom swoim Mahmudowi i Nuremu paszy kazał wytoczyć proces o udział w zamordowaniu sułtana Abd-ul-Azisa, a sąd skazał ich na śmierć. Wyroku tego nie odważył się wprawdzie wykonać i ułaskawił skazanych na dożywotnie zesłanie do Taife w Arabii. — Said-pasza starał się gorliwie o zaprowadzenie ładu w finansach, o spełnienie warunków traktatu berlińskiego i utorowanie reform, ale, że nie mógł zgodzić się na ciągłe wikłanie działalności swéj przez sułtana, został usunięty w maju 1882 r.; pierwszym ministrem został Abd-ur-Rahman pasza, a ministrem spraw zagr. Said II, dotychczasowy minister reform; jednak w lipcu strącony Said-pasza otrzymał znowu przewodnictwo gabinetu i w paźdź. przedstawił sultanowi projekt reform, — wszystkie te wszakże prace przerwane zostały w sposób czysto turecki. Stronnictwo reakcyjne, w obawie utraty wszelkiego znaczenia przy przeprowadzeniu reform, zdołało przedstawić sultanowi min. spraw zagr. Saida II jako kreaturę angielską i wzbudzić w nim podejrzenie co do wielu stronników reformy, mianowicie zaś co do Fuada i innych oficerów, jako obwinionych o spisek na jego życie; 200 czerkiesów z gwardyi sułtańskiéj odwieziono do Azyi mniejszéj. Pierwszym ministrem w grudniu 1882 został Achmed Wefik, a sprawy zagr. objął Sawfet; ale już w grudniu Said wrócił znów do władzy jako wielki wezyr, — tytuł ten zatém znowu przywrócony został. Sprawy finansowe stanowią wciąż najcięższy szkopuł administracyi tureckiéj; w maju 1883 monopol tytuniowy oddany został spółce bankierskiéj, która wnosić ma ztąd 750.000 funtów do zarządu długu skonsolidowanego. Nieznaczne wszakże reformy w finansach zaprowadzone wychodzą tylko na korzyść kapitalistów, śród ludu szerzy się nędza coraz cięższa, co têm bardziéj przyczynia się do zupełnéj w kraju niepopularności sułtana.

Tupy (Eugenijusz), poeta czeski, piszący pod pseudonymem *Bolesława Jabłońskiego*, † 1881 w Zwierzyńcu pod Krakowem.

Turgeniew (Jan), powieściopisarz rossyjski, † 1883 w Bougival pod Paryżem. Zwłoki jego sprowadzone zostały do Rossyi.

Tuszyński (Aleksander), krytyk i literat, † 1880 w Miassocie. Zwłoki jego spoczywają w miasteczku Radoszkowicach.

Tyzenhaus (Rejnold, hr.) syn ornitologa Konstantego T., ur. 1830, † 1880 w Hejdejbergu. Położył zasługi na polu przemysłu, usiłując wprowadzić żeglugę parową na Litwie; wspaniały gabinet ornitologiczny ojca ofiarował muzeum starożytności w Wilnie. Pisał także rozprawy: „*Co daje powód do istnienia stanu duchownego*“ (Lipsk 1873). „*Odpowiedzi dzieci na zapytania, dlaczego i jak muzyki uczyć je potrzeba*“. (Lipsk 1873). „*Odpowiedzi dzieci na własne zapytania, czém mają się zająć po skończeniu nauk*“ (Lipsk 1873). „*Odpowiedzi rodziców na własne zapytania, jak wychowywać dzieci*“ (Lipsk 1873). W majątku swoim Postawach, w pow. dziśnieńskim, zebrał piękną bibliotekę i wzorowo urządził archiwum domowe. Na nim wygasł zasłużony ród Tyzenhauzów.

U.

Uchatius (Franciszek, baron), gen. austryjacki, wynalazca brązu stalowego, zastrzelił się 1881 r. w Wiedniu.

Uganda, potężne państwo murzyńskie w Afryce środkowéj, na płn.. i płn.-zach. jeziora Ukerewe (Victoria Nyanza), liczy 775.000, a wraz z państwami hołdowniczemi 2.000.000 mieszkańców. Władcą, noszącym tytuł cesarza czyli *Kabaka*, jest od r. 1860 Mteza, często odwiedzany przez podróżników. U. posiada swoje dzieje od 13 lub 14 wieku, stąpowi przeto wyjątek śród państw afrykańskich, które zwykle mają tylko przechodnie istnienie.

Ulrici (Herman), filozof i estetyk, † 1884 r w Halli.

Uruguay. Pod energicznemi rządami dyktatora,

a od 1879 prezydenta, Latorre, rzeczpospolita zaczęła się pomyślniéj rozwijać a awanturnicy polityczni ucichli. Niespodzianie jednak w marcu 1880 Latorre złożył rządy i potajemnie uszedł z kraju, a jak się pokazało ściągnął znaczne sumy z kas publicznych, nawet fundusze dobroczynne. Prezydentem został Vidal, wszakże nominalnie tylko, władzę bowiem zupełną pochwycił minister wojny Santos, człowiek chciwy i srogi, który usunął z ministeryjum wszystkich ludzi uczciwych i niezależnych, a w marcu 1882 strącił Vidala i zmusił kongres do obrania go prezydentem.

V.

Vacquerie (August), pisarz franc., ur. 1818 r. w Normandyi; przez brata swego, który był zięciem Wiktora Hugo, zbliżył się do poety i stał się jego wielbicielem i apostołem. Pierwsze swe poezyje ogłosił 1840; w r. 1848 wystawił w teatrze St. Martin komedyję „*Tragaldabas*“ w stylu ultraromantycznym, która upadła po jednokrotném, nader burzliwém przedstawieniu; ogłoszona jednak drukiem 1878 wywołała znaczne pochwały. Inne jego komedyje, jak „*Jean Baudry*“ (1863), „*Le fils*“ (1866) utrzymały się na scenie. Oprócz tego ogłosił utwory liryczne, oraz szkice, jak „*Les miettes de l'histoire*“ (4 wyd., 1864). Wraz z W. Hugo był 1848 bonapartystą, a od 1851 republikaninem radykalnym. W tym duchu od. r. 1869 redaguje „*Rappel*“, który założył wraz z Meurice'm.

Valentin (Gabryjel Gustaw), fizyjolog, † 1888 w Bernie.

Vanucci (Otto), historyk włoski, † 1883 r. w Rzymie.

Venezuela. Prezydent Alcantara umarł 1878, po nim objął władzę gen. Valera. Ponieważ ten należał do partyi konserwatystów (unitarystów), przeto federaliści powstali przeciw niemu, a na czele państwa stanął znów, od lutego 1879, Guzman Blanco.

Verboeckhoven (Eugenijusz Józef), malarz belgijski, † 1880.

Viardot (Ludwik), literat francuski, † 1883 r. w Paryżu.

Vieuxtemps (Henryk), skrzypek, † 1881 w Algieryi.

Villemessant (Jan Hipolit *de Cartier*, zwany *de* V.), dziennikarz franc., ur. 1812 w Rouen, syn naturalny pułkownika de Cartier i Augustyny de V., któréj nazwisko przyjął, był z początku kupcem, w r. 1839 przeniósł się do Paryża i oddał dziennikarstwu. Założył dziennik mód „*La Sylphide*“, a zarazem połączył się z legitymistami i w ich sprawie występował w różnych pismach. W r. 1854 założył dziennik *Figaro*, który, jako pismo skandaliczne, zyskał wziętość; bez stałych zasad, dziennik ten był wiernym obrazem drugiego cesarstwa. Losy swoje opowiedział V. w „*Mémoires d'un journaliste*“ (6 t. 1867—78). † 1878. Był to jeden z najbardziéj znienawidzonych we Francyi ludzi, dla wywołania efektu nie było dlań środków zbyt nikczemnych, chwalono jednak dobroczynność jego dla biednych kolegów.

Vinoy (Józef), generał francuski, † 1880 r. w Paryżu.

Viollet Leduc (Eugenijusz Emanuel), † 1879.

Vogel (Herman), ur. 1834, był z początku kupcem, od 1852 studyjował fizykę i chemiję w akademii przemysłowéj w Berlinie, w 1860 został asystentem muzeum mineralogicznego. Poszukiwania nad kryształami srebra doprowadziły go do badań nad wpływem światła na związki srebra, a w dalszym ciągu do fotografii. W 1863 założył w Berlinie towarzystwo fotograficzne i objął katedrę fotochemii w akademii przemysłowéj; od 1872 jest prezydentem stowarzyszenia, mającego na celu popieranie sztuki w przemyśle. Prace jego są bardzo liczne; odkrył, że przez dodanie pewnych substancyj sole srebra stają się czułe na żółte i czerwone promienie światła, sztukę fotografii znacznie udoskonalił od 1873 zajmował się głównie analizą spektralną i miał udział w licznych wyprawach dla obserwacyj zaćmień słońca. Ogłosił „*Lehrbuch der Photographie*“ (3 wyd., 1878), „*Lichtbilder nach der Natur*“ (1879) i w. i.

Vogorides (Aleksander, książę), ob. Aleko-pasza.

Volger (Wilhelm Fryderyk), pedagog, † 1879.

Volkmann (Robert), kompozytor, † 1883 roku w Peszcie.

Vrchlicky (Jarosław), właściwie *Emil Frida*, poeta czeski, ur. 1853 w Lounach w Czechach północnych, gdzie ojciec jego był kupcem. Gimnazyjum kończył w Pradze i Klatovach; z zachęty opiekuna swego, proboszcza wiejskiego, wstąpił do seminaryjum, lecz wkrótce je porzucił i zapisał się na wydział filozoficzny uniwersytetu pragskiego.

W r. 1876 bawił we Włoszech, jako guwerner w domu prywatnym; po powrocie był nauczycielem w szkole rządowéj, a od r. 1878 jest sekretarzem szkoły politechnicznéj. W r. 1882 bawił w Paryżu, gdzie zbliżył się do tamecznych Polaków. W r. 1883 objął redakcyję *Svetozora*. Pierwszy zbiorek jego poezyj wyszedł p. t. „*Z hlubin*" (1875); już te utwory młodzieńcze zalecają się piękną formą i bogactwem fantazyi; odtąd działalność jego literacka jest bardzo znaczną. Do utworów lirycznych należą: „*Sny o sztiesti*" (1876), treści głównie erotycznéj, zwrócone do przyszłéj jego żony Ludmiły, córki Zofii Podlipskiéj, autorki czeskiéj. „*Co život dal*" (1882); „*Sfinx*" 1883) „*Duch a swiet*" (1878) jest właściwie poematem filozoficznym, w duchu wolnomyślnym; do téj katogoryi należy téż utwór „*Staré zviesti*" (1882). Do utworów epicznych należą jego romanse i ballady, zawarte w dziełach: „*Mythy*" (2 t.); „*Baśnie epickie*" i i. Nadto ogłosił trzy utwory dramatyczne — tragedyje „*Drahomira*" i „*Smrt Odyssea*", oraz komedyję: „*V sudie Diogena*" (przekład polski Miriama, 1883). Oprócz tego V. tłomaczył na język czeski utwory Dantego, Hugona, Leopardiego i i. Różne polskie pisma zamieściły znaczną liczbę przekładów poezyj V.

Vullers (Jan August), oryjentalista, † 1880 w Giessen.

W.

Wächter (Karol Jerzy), prawnik niemiecki, † 1880.

Waddington (William Henryk), jako min. spraw zagr. i prezes gabinetu zyskał zaufanie zagranicy, nie umiał jednak wytworzyć przychylnéj sobie większości i wziął dymisyję w grudniu 1879 r. W lipcu 1883 został ambasadorem w Londynie.

Wagner (Rudolf Jan), technolog, † 1880 r. w Würzburgu.

Wagner (Ryszard), słynny kompozytor, † 1883 w Wenecyi, pochowany został z wielką uroczystością w willi swéj w Beireuth.

Wagner (Stanisław), pisarz polski, ur. 1855 w Poznaniu; nauki gimnazyjalne odbył w mieście rodzinném, uniwersyteckie w Lipsku. W r. 1877 osiadł w Poznaniu i rozpoczął tam wydawnictwo „*Tygodnika powieści*", będąc zarazem współpracownikiem różnych pism polskich. Ogłosił: „*Złote myśli z dzieł J. I. Kraszewskiego*" (1879). „*Michał Glinka i jego utwory muzyczne*". „*Władybój, pan na Inowrocławiu*" (powieść historyczna dla ludu, 1883); „*Iwan Turgeniew i jego dzieła*" studyjum literackie (1883); „*Anna Memorata i Jan Głoskowski, nieznani poeci polsko-łacińscy z XVI w.*" (w *Ruchu liter.* lwowskim); „*Relikwije po Antonim Malczewskim*" (tamże); „*Skarby rozumu i serca*", myśli i zdania wyjęte z dzieł pisarzy polskich (1884); „*Józef Struś, lekarz poznański*"—obrazek historyczny z XVI wieku (1884). Oprócz tego przełożył kilka dzieł z języków obcych. W r. 1880—81 wydawał „*Wykłady popularno naukowe*" (7 poszytów). Od r. 1883 jest redaktorem „*Wielkopolanina*".

Waldeck Rousseau (Piotr Maryja), mąż stanu franc., ur. 1846 w Rennes, syn dawniejszego deputowanego i adwokata w Nantes, został również adwokatem i w r. 1879 obrany był do izby deputowanych, przyłączył się do związku republikańskiego i zwrócił na siebie uwagę jako sprawozdawca projektu do prawa o reformie magistratury, przyczém wystąpił stanowczo za usuwalnością sędziów. Gdy Gambetta w listopadzie 1881 stanął na czele gabinetu, powierzył mu tekę spraw wewn.; w lutym 1883 W. R. objął ją znowu w gabinecie Ferrego.

Walter (Ferdynand), prawnik, † 1879 w Bonn.

Warnka (Stanisław), geograf polski, † 1882 w Poznaniu.

Warszawa. Pierwszy spis jednodniowy w W. odbył się 9 lutego 1882 roku, główne jego rezultaty są: W. posiada domów frontowych 4.554, oficyn 7.321, lokalów zwyczajnych 77.513, lokalów wspólnych 2.058. Liczba mieszkańców wynosi 383.973, a mianowicie 172.853 mężczyzn i 201.120 kobiet, nie licząc 19000 wojska.

Watson (James Craig), astronom, ur. 1838 w Elgin County w Kanadzie zachodniéj, studyjował astronomiję w Ann Arbor pod Brünnowem i po nim objął dyrekcyję tamecznego obserwatoryjum. Odkrył 23 drobnych planet i w czasie zaćmienia 1878 dostrzegł w pobliżu słońca dwie gwiazdki, które uważał za planety intramerkuryjalne, co się wszakże nie potwierdziło. Ogłosił téż podręcznik „*Theoretical astronomy*" (1876). † 1880.

Wazelina, *tłuszcz z oleju skalnego (adeps petrolei)*, substancyja tłusta, bezbarwna i bezwonna, otrzymuje się przy dystylacyi oleju skalnego, albo téż z oleju parafinowego lub wosku ziemnego. Po raz pierwszy zjawiła się na wystawie przemysłowéj w Filadelfii 1876 i znalazła szybkie rozpowszechnienie, na powietrzu bowiem się nie zmienia

i nigdy nie jełczeje. Używa się w farmacyi do różnych maści, do środków kosmetycznych, na pomady, na smary do maszyn i t. d. W. jest mięszaniną różnych ciał, należących do grupy węglowodorów; różne jéj gatunki w składzie swoim okazują znaczne różnice.

Weber (Karol, von), historyk niem., † 1879 w Dreźnie.

Weber (Maks Maryja), technik, † 1881 w Berlinie.

Weigel (Ferdynand), prezydent miasta Krakowa, ur. w Krakowie, studyja uniwersyteckie odbył we Lwowie, poczém jako adwokat osiadł w mieście rodzinném. Habilitował się dla objęcia docentury w uniwersytecie jagielońskim, następnie był sekretarzem izby handlowéj. W 1867 obrany został do rady miejskiéj, w 1869 do sejmu, w 1876 izba handlowa krakowska wysłała go do rady państwa. W r. 1881, gdy Zybiikiewicz objął stanowisko marszałka krajowego, objął po nim prezydenturę Krakowa.

Weitzmann (Karol Fryderyk), teoretyk muzyczny, † 1880 w Berlinie.

Wejnert (Aleksander), archeolog, † 1879 r. w Warszawie.

Welti (Emil), prezydent związku szwajcarskiego, ur. 1825 w Zurzach w Aargowii, studyjował prawo w Berlinie i Jenie, w 1847 osiadł jako adwokat w swoim kantonie, w 1856 został prezydentem sądu w Zurzach, następnie członkiem rady kantonalnéj, w 1866 obrany został do rady związkowéj, a w latach 1869, 1872, 1876 i 1880 był prezydentem związku szwajcarskiego. Nowa organizacyja wojskowa szwajcarska 1874 jego głównie była dziełem.

Weyprecht (Karol), podróżnik podbiegunowy, † 1881 w Michelstadt pod Odenwald.

Węgry. Gabinet Tiszy częściowo zmieniony został w końcu 1878 r., ministerstwo finansów objął Szapary. Opozycyja stawiała wciąż trudności gabinetowi, który dużo utracił na znaczeniu moralném, w ciągu bowiem 1879—80 r. wykryły się liczne nadużycia pieniężne, dokonywane przez wyższych urzędników, co dało powód do wielu pojedynków. W początkach r. 1880 doszło nawet do zaburzeń ulicznych z powodu ciężkiéj rany, jaką poniósł redaktor Verhovay w pojedynku z jednym magnatem, który go wyzwał za artykuł, obwiniający o brudne sprawy pieniężne hr. Festeticsa, szwagra ministra Szaparego. W marcu 1879 wylew Cisy sprowadził na W. ciężką klęskę i zniszczył miasto Szegedin (ob.). Stanowisko swoje starał się podtrzymywać Tisza z jednéj strony ściślém oparciem się o dwór wiedeński i rząd wspólny monarchii, z drugiéj zaś przez schlebianie szowinizmowi madziarskiemu, co prowadzić musiało koniecznie do ucisku narodowości słowiańskich Węgier. Nowe wybory do sejmu miały miejsce w czerwcu 1881. Rząd wszelkiemi siłami starał się pokonać skrajną lewicę, co udało mu się dla tego, że stronnictwo to, jako dążące do oderwania od Austryi i posuwające do skrajności szowinizm mad iarski, nie może znaleźć poparcia u innych narodowości. W r. 1882 sejm zajmował się kilkakrotnie sprawą żydowską, do czego mianowicie powód dała sprawa w Tisza-Eszlar (ob.), a uwolnienie podsądnych wywołało nawet w Peszcie i kilku innych miastach zaburzenia antysemickie, które musiały być siłą zbrojną poskramiane. W 1883 silną agitacyję wywołał projekt do prawa, wniesiony przez ministra oświecenia Treforta, o szkołach średnich i o kwalifikacyi nauczycieli, mający na celu z jednéj strony usunięcie wpływu duchowieństwa na szkołę, a z drugiéj zupełne jéj zmadziaryzowanie, — projekt ten w obu izbach przyjęty został pomimo oporu zwłaszcza ze strony Sasów (Niemców) siedmiogrodzkich.—Inny projekt rządowy, w tymże samym czasie przyjęty, miał na celu wzmożenie znaczenia armii honwedów, przez to, że część ochotników jednorocznych do téj armii ma być włączaną, i że dozwoloném zostało przechodzenie do korpusu oficerów honwedów wychowańców akademii wojennéj. W sierpniu 1883 rząd węgierski bezwzględnością swoją wywołał groźne zaburzenia w Kroacyi (ob.), które mu wskazały, że w prześladowaniu narodowości niemadziarskich zadaleko się posunął. W końcu roku 1883 pod obrady sejmowe przyszedł oddawna agitujący się projekt małżeństw cywilnych; przewidując jednak zbyt silną w tym względzie opozycyję, rząd ograniczył się tylko na wniesieniu projektu do prawa o małżeństwach mięszanych między chrześcijanami a żydami. Projekt ten przeszedł w izbie niższéj, wywołał jednak niesłychaną agitacyję w łonie duchowieństwa i arystokracyi, a aby go niedopuścić w izbie wyższéj, sprowadzono do Pesztu członków arystokracyi austryjackiéj, posiadających indygenat węgierski, i projekt ten odrzucony został słabą większością 12 stycznia 1884. Przebieg téj sprawy wywołał niesnaski między izbą niższą a wyższą, a Tisza oświadczył się za potrzebą zreformowania téj ostatniéj. Budżety węgierskie cierpią wciąż na deficyt, wynoszący około 20 milijonów zł. austr., dla zaradzenia któremu rząd znajduje drogę jedynie w podnoszeniu podatków; zapowiadana reforma administracyi wciąż się odwleka.

Wheatstone (Si Karol), fizyk, ur. 1802 w Gloucester, był w młodości fabrykantem narzędzi muzycznych i pierwsze jego prace fizyczne tyczyły się akustyki; w 1832 został prof. fizyki w Kings-college, wkrótce jednak stanowisko to porzucił i jako człowiek prywatny mieszkał w Londynie. † 1875 w Paryżu. W r. 1831 przedstawił przyrząd do wykazania przechodzenia tonów muzycznych przez ciała stałe. W. pierwszy zdołał zmierzyć szybkość rozchodzenia się elektryczności po drutach i podał metody oceny zdolności przewodnictwa elektrycznego różnych ciał. Wynalazł stereoskop i zbudował 1837 telegraf igiełkowy.

Wichern (Jan Henryk), pisarz niem., † 1881 w Hamburgu.

Wieczorkowski (Józef), prawnik, ur. 1803 na

Podlasiu, † 1883 w Warszawie; po ukończeniu studyjów prawnych w uniwertytecie warszawskim rozpoczął służbę sądową w Białéj i dał się wkrótce poznać z energii. W r. 1844 został sędzią do szczególnych poruczeń przy komisyi rządowéj sprawiedliwości i delegowanym był często dla kontroli służby; następnie został prezesem sądu kryminalnego warszawskiego, a nakoniec prezesem sądu apelacyjnego — i na téj posadzie pozostał aż do czasu zniesienia sądownictwa królestwa polskiego. W. w dziejach sądownictwa polskiego ostatnich czasów odegrywał wybitną rolę ze zdolności śledczych i jako wybitny wróg wszelkiego przekupstwa. W. był głównym inicyatorem osad rolnych w król. polskiém i pierwszym prezesem téj instytucyi od r. 1869. Był on ojcem Władysława W (ob.).

Wiedemann (Gustaw Henryk), fizyk, ur. 1826 w Berlinie, kończył tam swe nauki i w 1851 został docentem fizyki, w 1854 prof. fizyki w Bazylei, w 1866 w szkole polit. w Karlsruhe, a od 1871 jest prof. chemii w Lipsku. Prace jego tyczą się głównie elektryczności i magnetyzmu; zasłużył się zwłaszcza obszerném dziełem: „*Die Lehre vom Galvanismus und Elektromagnetismus*" (2 t., 2 wyd. 1873 — 5). Po śmierci Poggendorffa objął redakcyję „*Annalen der Physik und Chemie*".

Wielka Brytanija. Gdy w drugiéj połowie 1879 polityka zagraniczna Beaconsfielda rozwijała się pomyślnie, wewnątrz kraju ujawniały się oznaki opozycyi coraz silniejszéj. Z powodu nieurodzaju ziemniaków w Irlandyi zapowiadała się nędza, co stronnictwo homerulerów umiało zręcznie wyzyskać. Irlandzcy członkowie parlamentu, O'Donnor, Power i Parnell, występowali na zgromadzeniach ludowych z mowami gwałtownemi, zawiązaną została *landliga* irlandzka, ludność zaczęła się dopuszczać morderstw agrarnych, a Parnell wyjechał do Ameryki, dla szukania pomocy u tamecznych Irlandczyków. Współcześnie i przywódcy opozycyi, Bright, Gladstone i i., rozpoczęli gwałtowną walkę przeciw polityce zagranicznéj gabinetu, do czego sposobność dawała zwłaszcza sprawa afganistańska (ob.). Obrady parlamentu w początkach 1880 przyjęły jednak obrót dla gabinetu korzystny, a Beaconsfield uważał chwilę tę za właściwą do rozwiązania parlamentu, chociaż termin jego upływał dopiero w r. 1881. Wbrew jednak wszelkim oczekiwaniom wybory skończyły się zupełną klęską gabinetu, — liberalni otrzymali przeszło 350, konserwatyści 230, homerulerzy około 60 głosów. Do zwycięztwa liberałów przyczyniła się ich energiczna agitacyja, przerzucenie się na ich stronę lorda Derby, wreszcie niezadowolenie ze złego stanu handlu i przemysłu. Beaconsfield nie czekał zebrania s ę parlamentu i wręczył 19 kwietnia 1880 królowéj dymisyję gabinetu, a gdy Hartington i Granville nie chcieli się podjąć przewodnictwa gabinetu, królowa powołała do steru rządu Gladstone'a, jakkolwiek nie budził on w niéj zgoła sympatyi. Nowy gabinet złożył się 28 kwietnia, Gladstone sam objął wydział skarbu, Hartington został ministrem dla Indyj, Granville spraw zagran., Spencer prezydentem tajnéj rady, książę Argyll strażnikiem pieczęci, Forster sekretarzem stanu dla Irlandyi, Harcourt min. spraw wewn., Northbrook marynarki, Childers wojny, John Bright kanclerzem Lankastru, Chamberlain prezydentem urzędu handlowego. Margrabia Ripon został generalnym gubernatorem Indyj, a Cowper wicekrólem Irlandyi, znany zaś z przekonań niemal republikańskich Dilke podsekretarzem stanu w wydziale spraw zagr. W ten sposób w skład gabinetu weszli przedstawiciele różnych odłamów stronnictwa liberalnego, od początku tedy brakło mu jedności. Kłopoty zresztą napotkały go na samym początku: w czasie agitacyi wyborczéj Gladstone dotkliwie uraził rząd, a nawet cesarza austryjackiego, — wyrażenia te zmuszony był teraz odwołać. Innego rodzaju trudności spowodowała sprawa Bradlaugha (ob.), kwestyja Transvaalu i inne. Niektóre projekty wniesione przez Gladstone'a napotkały silny opór, mianowicie zaś wniosek o obronie dzierżawców irlandzkich przeciw samowolnemu eksmitowaniu ich przez właścicieli, — przeszedł on wprawdzie w izbie gmin po długich debatach, ale odrzucony został w izbie wyższéj. Sprawy zagraniczne, mianowicie w Turcyi (ob.), gdzie w poselstwie Layarda zastąpił Goschen, przyjmowały obrót niekorzystny, uwaga jednak kraju zwróconą była wyłącznie na Irlandyję, gdzie położenie z każdym dniem stawało się cięższém, a bezpieczeństwo publiczne w niektórych okolicach zatonęło zupełnie w zaburzeniach i morderstwach agrarnych. Program landligi streszczał się w tak zwanych „trzech *F.*" t. j. *fixity of tenure* (trwałość dzierżawy), *fair rent* (tania dzierżawa) i *free sale* (swobodne wypowiadanie przez drzierżawcę praw z kontraktu mu służących); rzeczywiście jednak dążyła ona do zniesienia prawa własności gruntów (*landlordyzmu*) i rozdzielenia ich między dzierżawców. Morderstwa przerażały całą Europę; gdy dzierżawca płacił czynsz wyższy, aniżeli przez ligę ustanowiony, tępiono bydło jego na łące. Przeciw właścicielom opierającym się rozkazom ligi obmyślono system *boycott'owania*, tak nazwany dla tego, że zastosowano go po raz pierwszy przeciw kapitanowi Boycott w hrabstwie Mayo: byli oni uważani za potępionych, nikomu nie wolno było przyjmować u nich jakiejkolwiek pracy, listonoszom nawet niepodobna było oddawać im listów. Ministeryjum nie mogło się zdobyć na kroki energiczne, — poleciło tylko aresztować 14 przywódców ligi, między nimi członków parlamentu Parnella, Dillona, Sullivana i in., sąd jednak przysięgłych w Dublinie zupełnie ich uniewinnił. Po otwarciu parlamentu w styczniu 1881 rząd przedstawił bill o ochronie życia i własności w Irlandyi, nadający wicekrólowi prawo aresztowania bez sądu ludzi podejrzanych o występne czyny i rozciągania w niespokojnych okręgach stanu oblężenia. Posłowie irlandzcy starali

się uniemożebnić doprowadzanie obrad do końca przez ich ciągłe przedłużanie, czyli przez tak zwaną *obstrukcyię*, co zmusiło prezesa czyli mówcę izby do istnego w parlamentaryzmie angielskim zamachu stanu,—2 lutego, po 41 godzinném posiedzeniu izby, na własną odpowiedzialność zamknął obrady i wnioski rządowe oddał pod głosowanie; prawo to jednak dopiero w końcu marca zyskało moc obowiązującą. Jedyną pociechą rządu było to, że przedstawić mógł stan budżetu pomyślniejszy, aniżeli za rządów Beaconsfielda, ale w kwestyjach polityki zagranicznéj, mianowicie w sprawie Afganistanu (ob.) i Afryki południowéj (ob. Transvaal), nie mógł uzyskać uznania takiego, jak rząd poprzedni. Siła rządu osłabła téż przez wystąpienie z gabinetu księcia Argyle, niezadowolonego z projektów Gladstone'a, co do ustępstw dla dzierżawców irlandzkich,—miejsce jego zajął lord Carlingford. Ale i konserwatyści ponieśli dotkliwą stratę przez śmierć Beaconsfielda w kwietniu 1881,—przewodnictwo stronnictwa przypadło margrabiemu Salisbury. W tymże czasie Gladstone przedstawił izbie bill rolny irlandzki, według którego ustanowioną być miała komisyja królewska z trzech członków dla łagodzenia sporów między właścicielami a dzierżawcami; miała ona w razie nieporozumień ustanawiać wysokość opłaty na lat 15, a zarazem rozporządzać środkami, któreby ułatwiały dzierżawcom nabywanie uprawianych przez nich gruntów.—Ustępstwa te przeto w znacznéj części urzeczywistniały program „*trzech F*,“ bill jednak napotkał silny opór, zarówno ze strony partyi konserwatywnéj, która w nim widziała uwłoczenie prawu własności, jak i ze strony irlandzkich członków parlamentu, którzy oświadczyli, że „*landlordyzm*“ nie może być ograniczonym, ale winien być zupełnie usuniętym. Izba gmin prawo to uchwaliła dopiero w końcu lipca, izbą lordów jednak chciała wprowadzić poprawki takie, któreby zniweczyły wszelką doniosłość prawa i cofnęła się jedynie przed obawą groźnego konfliktu z izbą gmin, a landbill z podrzędnemi tylko zmianami przeszedł ostatecznie w końcu sierpnia. W Irlandyi wszakże, pomimo prawa o bezpieczeństwie publiczném i pomimo licznych aresztowań, ruch w kraju zgoła się nie uśmierzył,—w ciągu maja spełniono 337 przestępstw agrarnych, a w téj liczbie trzy morderstwa. Odezwali się i Fenijanie amerykańscy i wytoczyli Anglii istną wojnę pod przewodnictwem O'Donovana Rossa (ob.), a jako środek téj walki wystąpił dynamit, jak to się okazało przy usiłowaniach wysadzenia arsenału w Salford (15 stycznia), ratusza w Londynie (16 marca), koszar w Chester (5 maja). Kierownicy landligi, a zarazem przywodcy stronnictwa homerule, po ustaleniu landbilu oświadczali głośno, że w działalności téj nie ustaną, dopóki dzierżawcy nie uzyskają własności uprawianych przez nich gruntów i dopóki przywróconym nie będzie odrębny dla Irlandyi parlament. Komisyja wszakże rozpoczęła tymczasem swe czynności i obniżyła czynsze licznym dzierżawcom, a z drugiéj strony rząd przez aresztowanie Parnella i innych członków parlamentu starał się rozbić organizacyję landligi. W październiku 1881 dekretem wicekróla została ona uznaną za nielegalną, a zebrania jéj zabronione,—zastąpiły ją wszakże groźniejsze jeszcze stowarzyszenia tajne, które umiały groźbą podtrzymywać wydany przez ligę tak zwany „*no-rent*“ — manifest, zabraniający dzierżawcom opłaty czynszu, a liczba zbrodni i przestępstw agrarnych wciąż wzrastała, tak, że w grudniu doszła liczby 547. Właściciele znów dóbr, niezadowoleni z działalności komisyi, zniżającéj wciąż czynsze dzierżawne, zaprotestowali przeciw niéj na meetingu w Dublinie, w którym przyjęło udział 4,000 uczestników, w styczniu 1882. W lutym rozpoczęły się obrady parlamentu, dla których przygotowane były projekty o reformie administracyi prowincyonalnéj i zarządu miasta Londynu, o środkach przeciw przekupstwu przy wyborach i in., przedewszystkiém jednak Gladstone chciał przeprowadzić reformę porządku parlamentarnego, aby zniweczyć przeszkody stawiane przez obstrukcyjonistów,—postawił tedy wniosek, aby, podobnie jak w innych parlamentach, na żądanie większości obrady mogły być przerywane.—wniosku tego wszakże nie zdołał przeprowadzić aż do feryj wielkanocnych; odniósł tylko zwycięztwo nad konserwatystami w izbie lordów, którzy zażądali ustanowienia komisyi do zbadania wyników praw rolnych, dla Irlandyi uchwalonych,—na żądanie Gladstone'a wniosek ten odrzucony został.—Aby wszakże wybrnąć z nieznośnego stanu rzeczy w Irlandyi rząd za pośrednictwem ministra handlu Chamberlaina rozpoczął układy z przywódcami agitacyi, którzy ostatecznie przyrzekli cofnięcie *no-rent*—manifestu za zwolnienie więźniów i dalsze reformy agrarne,—w maju tedy Parnell i jego towarzysze oswobodzeni zostali. Wice-król irlandzki, lord Cowper, i sekretarz naczelny spraw irlandzkich, Forster, z obrotu tego niezadowoleni, zażądali dymisyi, a miejsce ich w maju zajęli lord Spencer i lord F. Cavendish, brat Hartingtona. Ledwo jednak przybyli do Dublinu, dla objęcia swych urzędów, gdy następnego dnia lord Cavendish wraz z podsekretarzem stanu Burkem zamordowani zostali w parku pałacu wice króla, morderców zaś nie schwytano. Sekretarzem spraw irlandzkich został Trevelyan. Parnell i inni przywódcy ogłosili potępienie téj zbrodni, rząd jednak przedstawił nowe środki prawodawcze dla uśmierzenia agitacyi, między innemi prawo, według którego ludność całego okręgu ma być obowiązaną do wynagrodzenia szkód, gdy sprawcy ich nie będą odkryci. Okoliczności te zerwały wszelkie drogi porozumienia się, a parneliści na nowo rozwinęli silną agitacyję. Pomimo to rząd, dotrzymując przyrzeczenia swego, przedstawił projekt dalszych ulg dla dzierżawców,—w razie mianowicie, gdy dzierżawca jest w możności uiścić zaległość za rok, państwo ma zań wnieść zapłatę za część pozostałéj jeszcze należności z funduszów

kościelnych irlandzkich, resztę zaś straty ponieść ma właściciel,—ze względu na położenie rzeczy w Irlandyi konserwatywni członkowie izby lordów oporu stawiać nie chcieli i bill ten przeszedł w sierpniu 1882. W tymże czasie obrót rzeczy w Egipcie (ob.), zbombardowanie Aleksandryi i dalsza energiczna polityka rządu podniosła znaczenie jego i w kraju, ustępstwa rządu dla dzierżawców przyjęte zostały przychylnie, a dzięki prawom energicznym przeciw przestępstwom, liczba ich zaczęła maleć (w październiku 1882 wynosiła 111), schwytani zaś przestępcy ulegali karom. Zarazem umiarkowane stronnictwo irlandzkie, pod dowództwem Parnella i historyka Mac Carthy'ego, zaczęło się oddzielać od partyi skrajnéj i zawiązało się w *„ligę narodową irlandzką,“* która za program swój przyjęła wykupienie przy pomocy państwa na rzecz dzierżawców uprawianych przez nich gruntów, oraz zaprowadzenie parlamentu irlandzkiego dla spraw miejscowych.—W listopadzie przeszła reforma obrad parlamentarnych przez Gladstone'a żądana, rok więc ten w ogóle zakończył się dlań pomyślnie. W końcu 1882 zaszły zmiany w gabinecie. Gladstone poprzestał na urzędzie pierwszego ministra, finanse zaś oddał Childersowi, po którym wydział wojny objął lord Hartington; zajmowane przez niego ministeryjum Indyj dostało się Kimberleyowi, którego znów w ministerstwie kolonij zastąpił lord Derby. Bright wystąpił zupełnie z gabinetu, kanclerstwo Lankastru po nim objął Dodson, a dotychczasowy jego urząd prezesa zarządów lokalnych *(local governement board)* dostał się Dilkemu,—przy nominacyach tych uwzględniony tedy został zarówno arystokratyczny jak i radykalny odłam stronictwa liberalnego. W końcu także 1882 w Irlandyi rząd wpadł na trop głównych przestępców. W list. schwytany został Delaunay w chwili zamachu na znienawidzonego przez rewolucyjonistów sędziego Lawsona, dla wyjednania sobie łaski został „świadkiem korony“, a według udzielonych przez niego wskazówek udało się ująć kilku najniebezpieczniejszych działaczy, mianowicie morderców lorda Cavendisha. Jeden ze spiskowców biorących w sprawie téj udział, James Carey, za przyrzeczoną mu bezkarność, również został „świadkiem korony,“ odkrył przywódców i organizacyję tak zwanych „niezwyciężonych irlandzkich“. W marcu 1883 straszny wybuch dynamitowy w Londynie w pobliżu parlamentu zburzył jeden gmach ministeryjalny, maszynę piekielną znaleziono w drukarni *„Times'a“*, w Glasgowie nastąpił wybuch w zakładach gazowych, a w wielu miejscach odkryto obfite zapasy dynamitu. Wymagało to najenergiczniejszych środków policyjnych, wydano prawo przeciw fabrykacyi i sprzedaży materyjałów wybuchowych, za udział w morderstwie Cavendisha pięciu przestępców poniosło karę śmierci w maju. Co do spraw wewnętrznych rząd przeprowadził kilka ważnych wniosków, jak budowę nowych dróg w Irlandyi, nowe środki przeciw przekupstwu przy wyborach i t., ale w sprawach zagranicznych polityka rządu znowu okazała się niejasną i chwiejną. Skoro Anglija uważać się już mogła za władczynię Egiptu, uciążliwe okazały się dla niéj stosunki co do kanału suezkiego, który w skutek przywilejów udzielonych Lessepsowi zostawał wyłącznie pod kierunkiem francuskim; dla tego rząd zawiązał układy z Lessepsem, na zasadzie których przy pomocy kapitałów angielskich miał on się podjąć budowy drugiego kanału i wykończyć go na rok 1888, izba jednak uznała ustępstwa dla Lessepsa posunięte zbyt daleko i układu tego nie zatwierdziła, sprawa więc kanału nie posunęła się naprzód, a Lesseps w list. przybył sam do Londynu, aby co do budowy drugiego kanału porozumieć się z przedstawicielami handlu angielskiego. Sprawa ta wszakże doprowadziła do pewnego ochłodzenia stosunków Anglii z Francyją, co się ujawniło i w tém, że komisyja parlamentarna do rozebrania projektu tunelu pod kanałem Brytańskim w lipcu 1888 projekt ten, jako niebezpieczny dla W. B., odrzuciła; sprawy afrykańskie—Egipt, Tunis (ob.), Madagaskar (ob.) do oziębienia stosunków tych najbardziéj się przyczyniły. W obec tego stanu rzeczy powszechne zdumienie wywołała podróż Gladstone'a, we wrześ. 1883, podjęta niby dla wypoczynku, do Kopenhagi, gdzie podówczas bawił cesarz rossyjski,—podróż tę uważano jako wynik chwiejnéj polityki Gladstone'a. Dla usunięcia pomocy, jaką agitatorzy irlandzcy otrzymują z Ameryki, napróżno rząd angielski odwoływał się do Stanów Zjednoczonych, o ograniczenie tam agitacyi O'Donovana Rossa i jego wspólników; skuteczniejsze było odwołanie się o pomoc do kuryi rzymskiéj, która wydała okólnik do prałatów irlandzkich, nakazujący im wstrzymywanie się od udziału w składce na dar narodowy dla Parnella,—w odpowiedzi na to meeting ligi narodowéj w Dublinie w maju 1883 oświadczył, że papieżem politycznym Irlandyi jest Parnell,—a fundusz dla niego zebrany przeszedł summę 20000 fun. szt.—Rząd angielski nie zdołał nawet otoczyć opieką swych „świadków korony“. Carey, uchodząc do Afryki, pod przybraném nazwiskiem, został zabity na okręcie przez O'Donnella, który sam się oddał w ręce policyi. Pomimo prawa o środkach wybuchowych w paźdz. nastąpiły dwa wybuchy na kolei podziemnéj londyńskiéj. w łonie stronnictwa liberalnego okazuje się sprzeczność między radykałami, pod przywództwem Chamberlaina, a żywiołami bardziéj umiarkowanemi. Położenie więc gabinetu z końcem r. 1883 nie było zgoła korzystne, zwłaszcza w obec powstania w Sudanie, rujnującego dotychczasowe powodzenia w Egipcie. W parlamencie, po otwarciu posiedzeń w lutym 1884, polityka egipska gabinetu była silnie potępianą, izba gmin jednak uchyliła wotum nagany, które przyjęła izba lordów.

Wieniawski (Henryk), skrzypek polski, † 1880 w Moskwie.

Wierzchlejski (Franciszek), arcybiskup i metropolita lwowski, ur. 1803, † 1884. W roku 1826

przyjął święcenie kapłańskie, w r. 1846 został biskupem przemyskim; podobnie jak biskup tarnowski Wojtarowicz listem pasterskim w czasie rzezi galicyjskiéj rzucił klątwę na biorących udział w grabieży i tych, którzy się jakimkolwiek sposobem do zbrodni przyczynili; w r. 1852 jednak pod presyą rządu list ten odwołał; w r. 1860 został arcybiskupem lwowskim. W czasie soboru watykańskiego wraz z biskupami Dupanloupem i Strossmajerem stał na czele przeciwników nieomylności papiezkiéj i pozyskał sławę znakomitego teologa. Dążył stale do utrzymania zgody między duchowieństwem katolickiém i unickiém.

Wilczyński (Alfons) ogłosił jeszcze humoreski i powieści: „*Missyja familijna*“ (1880), „*Dla dobra dzieci*“ studyjum z natury 1880), „*Wspomnienia obywatelskie*“ (1880), „*Sielanki szlacheckie*“ (1881), „*Dochód z morga*“ (188:), „*Świetne interesa*“ (1882), „*Woły robocze*“, obrazki z życia poczciwców (1882) i in.

Wild (Henryk), meteorolog, ur. 1833 w Uster w kantonie zurychskim, kształcił się w Królewcu, w 1858 r. został docentem fizyki w Zurichu, a wkrótce potem prof. i dyrektorem obserwatoryjum w Bernie. Tam zawiązał sieć obserwatoryów meteorologicznych szwajcarskich; w 1868 powołany został do Petersburga na dyrektora centralnego obserwatoryjum meteorologicznego; rozwinął służbę meteorologiczną w Rossyi i założył w Pawłowsku obserwatoryjum meteorologiczno-magnetyczne. Prace jego tyczą się optyki, metrologii, meteorologii i magnetyzmu; rozprawy jego mieszczą się w „Rocznikach obserwatoryjum fizykalnego w Rossyi“ i wydawaném przez niego „*Neues Repertorium der Meteorologie.*“

Wilhelm III, król niderlandzki. W roku 1879 umarł najstarszy syn jego książę Wilhelm Orleański w Paryżu, gdzie mieszkał od czasu, gdy się z ojcem poróżnił. Następstwo tronu przeszło na drugiego syna, księcia Aleksandra, ale i ten umarł 1884.

Wilkes (Karol), admirał amerykański, † 1877 r.

Williams (Sir William Fenwick), generał angielski, † 1883 w Londynie.

Willisen (Wilhelm), generał pruski, † 1879 w Dessau.

Wilson (Daniel), polityk franc., ur. 1840 w Paryżu z bogatéj rodziny protestanckiéj, w r. 1869 obrany do ciała prawodawczego należał do opozycyi umiarkowanéj; w 1871 wysłany do zgromadzenia narodowego przyłączył się do Grévego, w izbie deputowanych należał zwykle do komisyi budżetowéj, a w gabinecie Ferrego 1879 był podsekretarzem stanu w ministerstwie finansów. Ożeniwszy się w 1881 z panną Alicyją Grévy, jedyną córką prezydenta, uchodził odtąd za przeciwnika Gambetty. W r. 1882 obrany został na wpływowe stanowisko prezesa komissyi budżetowéj.

Wimpffen (Emanuel Feliks de), generał franc., † 1884 w Paryżu.

Wislicenus (Jan), chemik, ur. 1838, najstarszy syn Gustawa Adolfa W. (ob.), studyjował matematykę i nauki przyrodzone, a zwłaszcza chemiję, wraz z rodzicami przeniósł się do Stanów Zjednoczonych, gdzie był asystentem chemii w uniwersytecie Harvarda w Cambridge, w 1856 wrócił z rodziną do Europy, w 1860 został docentem a wkrótce potém profesorem w Zurichu, w 1871 dyrektorem tameczněj szkoły politechnicznéj, następnie jednak przeniósł się do Würzburga na katedrę chemii. W. przyczynił się do rozwoju chemii teoretycznéj, pracował mianowicie nad teoryją typów mieszanych, nad glikolami, kwasami dwuatomowemi, nad pochodnemi eteru kwasu octowego i i. Ogłosił téż nowe opracowanie Regnaulta i Streckera „*Lehrbuch der Chemie*“.

Wisłocki (Feliks Teofil), medyk i pisarz polski, † 1881. Oprócz wymienionych, ogłosił jeszcze uzupełniony przekład „*Medycyny sądowéj*“ Caspara i Limana (War. 1876).

Witte (Karol), uczony i pisarz niemiecki, † 1883 w Halli.

Witzleben (Gebhard August von), pisarz wojskowy, † 1880 w Berlinie.

Włochy. Gabinet Cairolego, kierujący sprawami państwa od marca 1878 przyjął do programu swego spełnienie dwóch dawnych żądań lewicy—usunięcie podatku od mlewa i rozszerzenie prawa wyborczego. Przedstawił tedy izbie projekt zupełnego zniesienia podatku od mlewa pośledniejszych gatunków zboża, mianowicie kukurydzy, stopniowe zaś zmniejszanie tego podatku od pszenicy, senat jednak odroczył obrady nad tym wnioskiem, przyjętym już przez izbę. Tymczasem demonstracye stronnictwa *Italia irredenta*, skierowane przeciw Austryi, oraz agitacyje anarchiczne, które się ujawniły zamachem na króla 17 listop. 1879 w Neapolu, jakotéż rzuceniem bomb Orsiniego we Florencyi, Pizie i Rzymie, uniemożebniły dalszy byt gabinetu, który też podał się do dymisyi w grudniu. Ponieważ prawica była w znacznéj w izbie mniejszości, nowy gabinet musiał być znowu złożony z członków lewicy, a na czele jego stanął tym razem Depretis, ale i on zdołał się utrzymać tylko do lipca 1880, gdy senat zgodził się chciał na zniesienia podatku od mlewa jedynie pośledniejszych gatunków zboża. Po wielu zaledwie mozołach udało się Cairolemu złożyć gabinet z mniéj wybitnych członków parlamentu, który zdołał przetrwać znów tylko do listopada, a Depretis porozumiał się z Cairolim co do utworzenia ministeryjum, które posiadało silniejszą żywotność,—Cairoli objął prezydenturę i sprawy zagr., Depretis sprawy wewn. Lewica z początku cała trzymała stronę gabinetu, senat jednak nie okazał dlań ustępstwa i sprawę podatku od mlewa odroczył, a gdy przywódcy różnych odłamów lewicy, Crispi, Nicotera i Zanardelli, urażeni

tém, że tek ministeryalnych nie otrzymali, połączyli się w wspólnym ataku na gabinet, król za radą Depretisa rozwiązał izbę 2 maja 1880. Nowe wybory wydały 218 stronników gabinetu, 126 dysydentów (opozycyjonistów z lewicy) i 164 konstytucyjonistów. Zniesienie podatku od mlewa zostało nakoniec przeprowadzoném w duchu projektów dawniejszych, a po przeprowadzeniu prawa finansowego, mającego na celu usunięcie nadmiaru monety papierowéj, izby przystąpiły nakoniec w marcu 1881 do obrad nad reformą wyborczą, gdy tymczasem nowe przesilenie gabinetowe sprowadziła sprawa tunetańska (ob. Tunis). Cairoli, łudząc do ostatka izbę, że wyprawa francuska ma jedynie na celu poskromienie plemion rozbójniczych, stał się niemożliwym, a Włosi boleśnie uczuli stratę nadziei co do podciągnięcia Tunisu pod swój wyłączny wpływ. Na czele gabinetu w maju 1881 stanął Depretis, który zatrzymał sprawy wewn., a z wybitniejszych członków lewicy weszli do rządu Mancini—sprawy zagr., i Zanardelli—sprawiedliwość. Nowy gabinet postanowił doprowadzić do końca reformę wyborczą, a zarazem wykazał konieczność podniesienia budżetu wojennego i wzmożenia sił obronnych kraju. Prawo wyborcze przyjęte zostało przez izbę 29 czerwca, przez senat wszakże zatwierdzone dopiero w grudniu,— wyborcą jest każdy Włoch, umiejący czytać i pisać i płacący podatków bezpośrednich nie mniéj nad 19 lirów 80 cent., — w skutek tego prawa liczba wyborców podniosła się naraz z 632,000 do 2,600,000.—Prawo to uzupełnione zostało w lutym 1882 metodą głosowania z list, t. j. że stosownie do rozległości okręgu każdy wyborca podaje listę 3 do 5 kandydatów,—tym sposobem, przez połączenie dawniejszych drobnych obwodów w większe okręgi wyborcze przedstawiciele narodu stawali się bardziéj niezależni od wpływów osobistych i lokalnych.—23 maja otwartą została koléj Ś. Gotarda, stanowiąca ważną drogę komunikacyjną ze Szwajcaryją i Niemcami, donioślejsze jeszcze znaczenie miało ogłoszenie zatoki Assab morza Czerwonego koloniją włoską. Pomyślne przytém położenie finansowe wzmocniło stanowisko gabinetu Depretisa, a wybory w październiku 1882, przeprowadzone na zasadzie nowego prawa, wypadły stanowczo w duchu rządowym, — ściśli stronnicy władzy papiezkiéj i teraz wstrzymali się od głosowania. W ogóle stosunki z Watykanem zgoła się nie polepszają, co ujawniło się w r. 1881 nieprzyjaznemi manifestacyjami podczas przewiezienia zwłok Piusa IX z dotychczasowego grobu w kościele św. Piotra do bazyliki św. Wawrzyńca, a wyraźniéj jeszcze w r. 1882, gdy sąd apelacyjny rzymski uznał się kompetentnym do rozstrzygnięcia skargi budowniczego Martinucciego przeciw urzędowi dworskiemu papiezkiemu. Ze względu na Austryję zgotowali rządowi kłopot irredentyści demonstracyjami, wywołanemi karą śmierci wyrzeczoną na Oberdanka (ob.) w Tryjeście. Ministeryjum Depretisa zyskało nawet poparcie prawicy, jak to wyraźnie oświadczył przywódca jéj Minghetti w maju 1883, co znów wywołało ze strony kilku główniejszych członków lewicy zarzut, że ministeryjum przeniewierza się zasadom liberalnym. Wybuchłe ztąd przesilenie ministeryjalne skończyło się wystąpieniem z gabinetu Baccariniego i Zanardellego, a miejsce ich zajęli członkowie umiarkowanéj lewicy Genala—roboty publiczne i Gianuzzi-Savelli — sprawiedliwość. Pięciu przywódców partyi dysydentów lewicy, stanowiący tak zwaną pentarchiję —Cairoli, Crispi, Nicotera, Zanardelli i Baccardini, pragnęli uorganizować silniejszą przeciw gabinetowi opozycyję, to im się wszakże nie powiodło. W końcu 1883 r. następca tronu pruskiego, w powrocie z Hiszpanii, złożył wizytę królowi w Rzymie, która być może uważaną za wyraz dobrych stosunków Włoch z Niemcami, a tém samém i Austryją. Za manifestacyję znów dokonanéj jedności W. i przywiązania do domu królewskiego służyć mogła olbrzymia pielgrzymka do grobu Wiktora Emanuela ze wszystkich stron kraju w styczniu 1884. Z Watykanem stosunki pogorszyły się jeszcze przez przejęcie w administracyję państwową majątku kongregacyi rzymskiéj, od którego wszakże procenty zobowiązał się rząd wypłacać.

Wnorowski (Kazimierz), biskup lubelski. urodz. 1818, kształcił się w Krakowie i w akademii duchownéj w Warszawie; dał się poznać jako nauczyciel i kaznodzieja, a w r. 1883 został biskupem lubelskim. Ogłosił drukiem mowy pogrzebowe i prace egzegetyczne.

Wöhler (Fryderyk), słynny chemik, † 1882 r. w Getyndze.

Wolff (Bolesław Maurycy), księgarz, † 1883 w Petersburgu. Brat jego W. (Edward), kompozytor, † 1880 w Paryżu.

Wolff (Emil), rzeźbiarz, † 1879 w Rzymie.

Wolseley (sir Garnet, teraz lord W. *of Cairo*), gen. angielski, ur. 1833 w Golden Bridgehouse w hrabstwie Dublin, pochodzi ze staréj rodziny żołnierskiéj; w 1852 wstąpił do wojska jako chorąży do pułku piechoty i udał się z nim razem do Birmy, był tam ciężko ranny i zaawansował na porucznika; w wojnie krymskiéj znowu ranny, posunął się 1854 na kapitana. W 1857 walczył w Indyjach, w 1860 w Chinach, w 1861 i 1867 z Indyjanami w Kanadzie. W 1873 otrzymał dowództwo w wojnie z Aszantami, których stolicę Kumassi zburzył 1874; po zawarciu pokoju otrzymał stopień generał-majora i dotacyję 25.000 funt. szt. W 1875 został gubernatorem Natalu, po kongresie berlińskim 1878 r. gubernatorem Cypru, ale w 1879 znowu wysłany został do Afryki, jako gubernator Natalu i Transwalii, gdzie ukończył wojnę z Zulusami i wziął do niewoli Cetewaja. W 1880 wrócił do Anglii jako kwatermistrz generalny armii. W lipcu 1882 objął dowództwo wyprawy egipskiéj i w ciągu kilku tygodni ukończył wojnę zwycięztwem pod Tel-el-Kebir (ob. Egipt); po powrocie otrzymał godność para i tytuł *lorda of Cairo*. Ogłosił téż znaczną liczbę rozpraw wojskowych, między innemi kilka żywo napisanych arty-

kułów przeciw przekopaniu tunelu pod kanałem, daléj podręcznik: „*The soldier's pocket-book for field servise*" (2 wyd. 1871); romans „*Marley Castle*" i i.

Wolski (Włodzimierz), poeta i powieściopisarz polski, † 1882 w Brukselli.

Woltmann (Alfred), historyk sztuki, † 1881 r. w Mentonie.

Wolzogen (Karol August Alfred, baron), pisarz niem., † 1883 w San Remo.

Woycke (August), tłomacz dzieł polskich na język niemiecki, ur. 1821 w Gdańsku, † 1882 w Warszawie; nauki gimnazyjalne odbywał w mieście rodzinném, uniwersyteckie w Berlinie. W r. 1849 przybył do Warszawy i do 1853 był nauczycielem prywatnym, następnie był nauczycielem języków niemieckiego, łacińskiego i greckiego w szkole wyższéj realnéj w Kaliszu, a późniéj w gimnazyjach warszawskich. — Ogłosił: „*Proben neuerer polnischer Lyrik und Epik*" (poematy Mickiewicza, Lenartowicza, Kraszewskiego, Berlin, 1860); „*Sitten und Charakterbilder aus Polen und Litthauen*" (Berlin 1862). W rękopiśmie pozostawił przekłady licznych utworów: Odyńca, Słowackiego, Pola, Korzeniowskiego, Skarbka.

Wright (Tomasz), uczony ang., † 1877.

Wróblewski (Zygmunt), fizyk, objął w r. 1882 po Kuczyńskim katedrę fizyki doświadczalnéj w uniwersytecie jagiellońskim. Tu rozpoczął szereg doświadczeń nad skraplaniem gazów i udało mu się w stanie płynnym otrzymać tlen, azot, a podobno i wodór, w warunkach do obserwacyi dogodniejszych, aniżeli zdołał to osiągnąć Cailletet (ob. gazy).

Wrześniowski (August), zoolog, ogłosił jeszcze studyjum etnograficzne „*Tatry i Podhalanie*" (Krak. 1882), oraz znaczną liczbę rozpraw w „*Pamiętniku fizyjograficznym*", „*Wszechświecie*" i i.

Wüllerstorf Urbair (Bernard, baron), marynarz austryjacki, † 1883 w Bozen.

Wüllner (Adolf), fizyk, ur. 1836 w Düsseldorff, zawód swój akademicki rozpoczął jako docent w Marburgu 1858, a od 1869 jest prof. fizyki w akademii technicznéj w Akwizgranie. Ważniejsze prace jego tyczą się prężności par roztworów solnych i mięszanin cieczy, ciepła właściwego cieczy i gazów; daléj widm gazów, przyczém okazał przyczynę różnicy widm smugowych i linijnych, i i. Jego „*Lehrbuch der Experimentalphysik*" (4 t., 3 wyd. 1874—5) stanowi wyborny podręcznik fizyki.

Wurtz (Karol Adolf), zasłużony chemik, ur. 1817 w Strasburgu, † 1884 w Paryżu; studyjował medycynę w mieście rodzinném, następnie oddał się chemii, w 1845 został preparatorem w Sorbonnie, 1851 profes. chemii w Instytucie rolniczym w Wersalu, w 1854 w fakultecie lekarskim, w 1866 dziekanem tego fakultetu. Członkiem akademii nauk został w 1867.—Liczne jego prace przyczyniły się silnie do rozwoju chemii teoretycznéj, jak np. odkrycie amonijaków złożonych, rodników alkoholowych mięszanych, otrzymanie drogą syntetyczną wielu węglowodorów aromatycznych, odkrycie glikolów, tlenku etylenu, wodanu amylenu. Był to zarazem znakomity profesor i pisarz, i oprócz licznych rozpraw ogłosił: „*Leçons de philosophie chimique*" (1864); „*Traité élémentaire de chimie médicale*" (2 t., 2 wyd. 1868); „*Leçons élémentaire de chimie moderne*" (2 wyd. 1871); „*Dictionnaire de chimie pure et appliquée*" (2 t., 1868—76) i i.

Z.

Zaccone (Piotr), powieściopisarz franc., ur. 1817 w Douais, gdzie jako syn oficera wychowany został z dziećmi żołnierskiemi, został urzędnikiem pocztowym w Bretanii potém w Paryżu. Za pośrednictwem Pawła Févala dostał się do feljetonów pism ludowych i ogłosił w nich mnóstwo powieści, przejmujących zgrozą, ale wolnych od zarzutu niemoralności, jak: „*Le dernier rendez-vous*" (1852); „*Les mystères du vieux Paris*" (1854); „*Les mystères de Bicêtre*"; „*Les mémoires d'un commissaire de police*" (1873) i w. i. Z. jest sekretarzem stowarzyszenia autorów w Paryżu.

Zacharjasiewicz (Jan Chryzostom), powieściopisarz polski, ogłosił jeszcze: „*Romans pana Michała*" (2 t. Warsz. 1880); „*Teoryja pana Filipa*" (Lwów, 1881) i i.

Zajączkowski (Władysław Wojciech) ogłosił jeszcze: „*O zamianie funkcyi całkowitéj i jednorodnéj stopnia 2-go na sumę kwadratów*" (1883) i inne rozprawy, oraz podręczniki „*Geometryi analitycznéj*" (Warsz. 1884) i „*Zasady algebry wyższéj*" (Lwów 1884).

Zaleski (Józef Bohdan), poeta.—Nowe wydanie dzieł jego wyszło u Gubrynowicza we Lwowie.

Zaleski-Falkenhagen (Piotr), ekonomista, † 1883 w Krakowie.

Zaleski (Bronisław), pisarz polski, † 1880 w Mentonie. Do podanych o nim szczegółów (ob. supl. I) dodać jeszcze należy: Syn porucznika armii napoleońskiéj, odbył studyja prawne w Dorpacie i Charkowie a potém urzędował w komisyi lustracyjnéj dóbr państwa w gubernii wileńskiéj,

Od r. 1848 do 1855 służył w wojsku w Orenburgu, Chiwie i Turkestanie. Po powrocie w 1858 został członkiem komisyi włościańskiéj. Zamieszkawszy w Paryżu, został sekretarzem i biblijotekarzem tow. historyczno-literackiego, oraz redaktorem jego roczników. Oprócz wymienionych ogłosił: „*Michał Bakunin i odezwa* i t. d." (1862); „*Lettres d'un étudiant lithuanien*" (1861); „*Ksiądz Hipolit Kajsiewicz*". W rękopisie pozostawił „*Żywot Adama Czartoryskiego*". Jako rysownik dał się poznać w „*Albumie stepów kirgizkich*" (po polsku i francusku.) — Po śmierci nazwisko jego stało się głośnem z powodu sprawy Kraszewskiego (ob.).

Zalewski (Kazimierz), wystawił jeszcze komedyję „*Pani Podkomorzyna*" (w 4 akt. 1881). Wraz z Kraszewskim ogłosił dramat „*Rodzina*".

Załęski (Anzelm, ksiądz), filolog, † 1879 r. w Warszawie.

Zankow (Dragan), polityk bulgarski, ur. 1828 w Sistowie, kształcił się w uniwersytecie kijowskim, następnie w Wiedniu ogłosił gramatykę bułgarską dla Niemców i agitował na rzecz oswobodzenia swéj ojczyzny od władzy Fanara greckiego i rządów tureckich. Dla zyskania pomocy Napoleona III przyrzekał nawet przejście Bułgarów na katolicyzm. Wstąpił potém do służby administracyjnéj przy paszy warneńskim, a następnie ruszczuckim. Po utworzeniu księztwa bulgarskiego, jako liberał, nie został dopuszczony do rządu, dopiero w r. 1880 został prezesem gabinetu i ministrem spraw zagranicznych, a następnie był min. spraw wewn. do grudnia t. r., po zamachu stanu ze strony księcia został uwięziony. Dopiero we wrześniu 1883 r. stanął znów na czele gabinetu, w którym objął sprawy wewn. (ob. Bułgaryja).

Zarzycki (Aleksander), fortepianista i kompozytor polski, ur. 1834 we Lwowie, pierwsze koncerty dawał wraz z Biernackim w Krakowie, Poznaniu i Jassach w 1856, następnie udał się do Paryża, gdzie się kształcił u Rebera i w 1860 dał koncert w Paryżu, od 1862 koncertował w różnych miastach niemieckich. Osiadłszy w Warszawie, był najpierw dyrektorem tow. muzycznego, po śmierci Kątskiego został dyrektorem instytutu muzycznego. Ogłosił znaczną liczbę kompozycyj, głównie wszakże działalność jego kompozytorska odnosi się do pieśni; wydał kilka śpiewników.

Zawadzki (Bronisław), literat, osiadł w Warszawie, gdzie jest współpracownikiem kilku pism, mianowicie „Kuryjera warszawskiego", w którym prowadzi dział polityczny. Przełożył i uzupełnił „*Historyję literatury powszechnéj*" Scherra (1880). Od r. 1883 redaguje „*Echo muzyczne*".

Zdzitowiecki (Józef Seweryn), chemik, † 1879 w Warszawie.

Zeyer (Juljusz), poeta i powieściopisarz czeski współczesny, ur. 1841 r. Skończywszy szkołę realną, został cieślą, poczém podróżował do Szwajcaryi i Niemczech, pracując jako robotnik. Powróciwszy do Pragi, rozpoczął studyja nad językiem greckim, łacińskim i hebrajskim. W 1878 jako nauczyciel prywatny pracował półtora roku w Petersburgu u ministra Wałujewa. Poczém powrócił do kraju i poświęcił się zupełnie literaturze. „*Andrzej Czernyszew*", romans z czasów Katarzyny II, powszechną nań zwrócił uwagę; następnie romans „*Amis i Amil*" wyjednał mu ogólne uznanie.

Zgliński (Daniel), właściwie D. *Freudenson*, pisarz pol., ur. w końcu 1847 w Warsz. Tamże do szkół średnich uczęszczał i zamierzał przejść na wydział filolog. ówczesnéj szkoły głównéj. Znęcił go jednak zawód sceniczny i w tym celu udał się do Krakowa, gdzie przebywszy czas krótki, scenę porzucił, poczém kształcił się na uniwersytetach w Monachijum i Lipsku. Zawód literacki rozpoczął w „*Wędrowcu*" drukiem przekładu tragedyi T. Körnera „*Przejednanie*"; jednocześnie drukował w Przegl. Tyg., Bluszczu i Tyg. Illustr. poezyje. Pierwszą swoją tragedyję p. t. „*Ricardo*" drukował w *Niwie*, wydał następnie tragedyję „*Tomasz Valle*". Za kierownictwa przez A. Głowackiego *Nowin* redagował w tymże piśmie feljeton, jednocześnie wydał studyjum estetyczne p t. „*Humor w Panu Tadeuszu*", nadto wydrukował komedyję: „*U wspólnego stołu*" w *Bibl. Rom. i Pow.* i djalog p. t. „*Poezyja i prawda*" w *Echu teatr. i muz.*

Zieliński (Gustaw), poeta, † 1881 w majętności swéj Skępem, w Płockiém.

Zielonacki (Józefat), prawoznawca polski, † 1884 w w. ks. poznańskiém.

Ziemiałkowski (Floryjan), nie był nigdy prezydentem miasta Krakowa, jak to w enc. błędnie podano. W ministeryjum Auersperga był ministrem bez teki i stanowisko to zatrzymał i w gabinecie Taafego.

Zimmermann (Maksymilijan), malarz, † 1878 w Monachijum.

Zitek (Józef), budowniczy czeski, ur. 1832 w Pradze, gdzie odbył studyja techniczne, poczém podróżował po Włoszech i Niemczech. W 1863 wystawił muzeum w Wejmarze, w 1864 został budowniczym miejskim w Wiedniu, a wkrótce potém prof. w szkole politechnicznéj w Pradze. On to wystawił słynny teatr narodowy czeski, kolumnadę w Karlsbadzie oraz gmach muzeum w Pradze.

Zjednoczone Stany Północnéj Ameryki. Położenie ekonomiczne kraju poprawiło się znacznie, żniwa w r. 1878 były pomyślne, podobnie jak i w r. 1879, a wzrost handlu i przemysłu był dowodem, że niebezpieczne przesilenie lat ostatnich ustąpiło. Pomimo, że republikanie zwyciężyli przy wyborze prezydenta, demokraci mieli większość w izbie, ale ministrowie przy otwarciu 46 kongresu w końcu 1879 r. powołać się mogli na pomyślny stan kraju, na przyrost imigracyi, powiększenie dochodów i uśmierzenie powstania Indyjan Ute w Colorado. Egoizm i zawiść polityków amerykańskich okazały się w projektach o obmyślenie środków przeciw imigracyi chińskiéj, i w protestach przeciw projektowi Lessepsa przekopania kanału Panama, co uważano za mięszanie się Europy do spraw amerykańskich.—Od początku 1880 uwaga ogółu zaprzątniętą była sprawą nowego obioru

prezydenta. Konwencyja republikańska co do ustanowienia kandydata odbyła się w lipcu w Chicago,—głosy ważyły się między Grantem a Blaine'm, ale ostatecznie przyjęto innego kandydata, generała Garfielda (ob.), skoro za nim oświadczył się przywódca stronników Granta, Conkling, którego wynagrodzono tém, że kandydatem republikańskim na wiceprezydenta został przyjaciel jego generał Chester Arthur. Stronnictwo demokratyczne na zebraniu w Cincinati na kandydata swego obrało generała Hancocka.—Sprawozdanie prezydenta za r. 1880 również wykazało pomyślny stan kraju, w kwestyi tylko waluty prawodawstwo kongresu przeprowadzić się nie dało, dolar bowiem srebrny obok złotego utrzymać się nie zdołał. Z Kolumbiją zawarto układ co do zapewnienia neutralności kanału panamskiego, a z Chinami o ograniczenie imigracyi, za co Amerykanie zrzekli się handlu opium z Chinami. Wybory prezydenta w grudniu 1880 wypadły na korzyść republikanów, prezydentem więc został Garfield, wiceprezydentem Arthur, i urzędowanie swe objęli 4-go marca 1881. Nowy prezydent wykazał w mowie inauguracyjnéj konieczność podniesienia bytu Negrów; w kwestyi waluty zaznaczył potrzebę wynalezienia takiego stosunku wartości złota i srebra, aby umożebnił obieg obu metali. W kwestyi kanału panamskiego wypowiedział znowu, że Z. S. przypada prawo i obowiązek nadzoru nad nim. Nakoniec przyrzekł przeprowadzenie środków dla usunięcia nadużyć ze służby cywilnéj. Ministrowie, mianowani przez Garfielda, należeli do partyi republikańskiéj, najwybitniejszą między nimi osobistością był Blaine, min. spraw zagr.—Znaczna liczba urzędów dostała się wszakże kreaturom Conklinga, senatora nowo-jorskiego, przywódcy skrajnych republikanów, na którym ciążyły liczne nadużycia z czasów Granta; zupełnie jednak zadowolić go nie można było, powstały więc waśnie między dwoma odłamami partyi republikanów. Minister tylko poczt, James, zaraz w pierwszych czasach swych rządów zdołał poskromić liczne nadużycia i wydatki na pocztę zmniejszyć o kilkaset tysięcy dolarów rocznie. Od spraw politycznych wszakże uwaga powszechna odwróconą została przez zamach, dokonany na osobę prezydenta Garfielda przez niejakiego Guiteau;—morderca, którego umysł w skutek sekciarstwa religijnego widocznie był częściowo obłąkany, za powód swéj zbrodni podał, że mu Garfield odmówił urzędu. O podnietę do téj zbrodni podejrzywano senatora Conklinga a nawet wice-prezydenta Arthura,—można jednak dopatrywać tylko moralnego współudziału tych ludzi, pielęgnowali bowiem i osłaniali pogoń za urzędami i bezwzględny egoizm. Po długich cierpieniach Garfield umarł z ran w kąpielach morskich Long-Branch, opłakiwany przez ludność, jako człowiek, który własną pracą zdobył swe stanowisko i nieposzlakowanéj prawości. Wiceprezydent Arthur, człowiek niezupełnie czystéj przeszłości gdy pełnił urząd naczelnika komory nowojorkskiéj, na zasadzie konstytucyi objął stanowisko prezydenta i zapowiedział trzymanie się zasad swego poprzednika, usuwanie nadużyć i baczenie na oszczędność wydatków państwowych. Morderca Guiteau po długim procesie powieszony został dopiero w styczniu 1882. Pomiędzy ministrami, którzy urzędy swe złożyli, był i Blaine,—na stanowisku swojém był bowiem niemożliwy po nieudatnych usiłowaniach interwenijowania w wojnie chilijsko-peruwiańskiéj (ob. Chili). W r. 1882 kongres obradował nad projektami do praw przeciw mormonom i Chińczykom. Według pierwszego wszyscy żyjący w wielożeństwie ulegają utracie praw politycznych, według drugiego imigracyja chińska zabrania się na ciąg lat 20, — przeciwko temu drugiemu prawu, jako niedemokratycznemu i sprzecznemu z traktatami, prezydent chciał założyć swe veto, napływ jednak gromadny Chińczyków sprowadzał tyle kłopotów, że prezydent prawo to zatwierdził, ograniczywszy jednak termin powyższy do lat 10. W ciągu tegoż roku kongres wyznaczył znaczne fundusze na uregulowanie rzek, budowę portów i gmachów rządowych i t. p.,—rozrzutność ta jednak wychodziła wciąż na korzyść pojedyńczych osobistości, a partyja republikańska traciła uznanie, dla tego wybory do kongresu 1883 wypadły na korzyść demokratów. Dla poprawy służby cywilnéj kraju, na zasadzie prawa uchwalonego w stycz. 1883, ustanowioną ma być przy boku prezydenta komisyja z trzech członków złożona, z których najwyżéj dwóch do jednego stronnictwa należéć może, a od któréj zależéć mają nominacyje na urzędy; kandydaci podlegać będą egzaminom państwowym, a awanse udzielane za zasługi. W stycz. téż uchwalono zniesienie ceł wewnętrznych (*internal revenues*) i zniżono cła od żelaza i cukru. Wybory w grudniu 1883 wypadły również korzystnie dla demokratów, a w mowie, otwierającéj posiedzenia 48-go kongresu, 4 grudnia 1883, prezydent zaproponował użycie nadwyżki budżetowéj na powiększenie floty wojennéj. W styczniu 1884 izba reprezentantów przyjęła rezolucyję na cześć zmarłego Laskera (ob.) i przesłała ją izbie berlińskiéj drogą dyplomatyczną za pośrednictwem Bismarka, który ją wszakże odesłał rządowi amerykańskiemu. Okoliczność ta o mało nie doprowadziła do nieporozumienia z Niemcami, władze jednak Z. S. i większość izby uznały okoliczność tę za sprawę wewnętrzną niemiecką.

Zöllner (Jan Karol Fryderyk), fizyk i astronom, † 1882 w Lipsku. W ostatnich latach życia był zwolennikiem spirytyzmu.

Zulu, *wojna z Zulusami*. Odkąd Anglicy zajęli Natal, starali się zawsze utrzymywać dobre stosunki z najpotężniejszém plemieniem Kaffrów (ob.), *Zulusami*, którzy byli zaciętymi wrogami Boerów i bezustanną prowadzili wojnę z rzecząpospolitą Transvaalską. Gdy po śmierci króla Panda 1858 syn jego Cetawajo (Keczewajo) na tron wstąpił, rząd kolonii Przylądkowéj dopomógł mu do załatwienia sporów z zawistnymi naczelnikami. Kiedy jednak Anglija zajęła rzeczpospolitą Transvaalską (ob.), przypadło jéj zadanie poskromienia Z. Orga-

zmacyja ich wszakże pod despotyczno-wojennym rządem Cetewaja była bardzo silną, tak, że stanowili oni armiję 40.000 bitnego żołnierza. Przeciwko nim gubernator kolonii Przylądkowéj, sir Bartle Frere, i dowódca wojsk angielskich, Chelmsford, wystawić mogli 16.000 wojska, a w téj liczbie tylko 6.300 europejczyków. Siły te rozdzielił Chelmsford na 5 oddziałów, aby z różnych stron podążyć do kraalu Cetewaja Ulundi, leżącego w środku jego kraju. Jednakowoż w styczniu i marcu 1879 oddziały te poniosły zupełną klęskę, lub zostały odcięte, a nawet Natalowi groziło niebezpieczeństwo. Cetewajo jednak nie wyzyskał zwycięztwa, a tymczasem rząd angielski nadesłał znaczne posiłki i utworzyły się trzy silne dywizyje dla wyruszenia na Ulundi, które marsz rozpoczęły w maju. Podczas jednéj z wycieczek, podjętéj dla zrekognoskowania nieprzyjaciela, zginął książe Napoleon 1-go czerwca. W początku lipca został Cetewajo pobity przez Chelmsforda pod Ulundi, — główna zasługa zwycięztwa przypada konnicy angielskiéj; Ulundi zostało spalone. Wielu naczelników poddało się, Cetewajo uciekł w głąb kraju, w sierpniu jednak ujęty został w kraalu w lesie Ngome i sprowadzony do Kapstadt. W listopadzie gen. Wolseley, który objął dowództwo po Chelmfordzie, pokonał Sekokuniego, jednego z wybitniejszych naczelników Z. Kraj Z. podzielony został między 13 naczelników, zabroniono im przywozu broni i prowadzenia wojny bez pozwolenia angielskiego; dla uniknięcia zaś dalszych zawikłań zabroniono białym nabywać posiadłości w kraju Z. Naczelnicy jednak oddzielnych królestw Z. pozostawali w ciągłych sporach, a Cetewajo otrzymał w lecie 1882 pozwolenie przyjazdu do Anglii, gdzie osiągnął zwrót części swego państwa, z warunkiem zniesienia organizacyi wojennéj i uległości dla rezydenta angielskiego. Cetawajo przybył do Afryki, nie mógł się jednak utrzymać wobec niechętnych mu naczelników, w lipcu 1883 pobity został pod Ulundi przez naczelnika Uzibepu, a plemię Abakuluzi, które stronę jego przyjęło, zostało niemal wytępione. Cetewajo uszedł na terytoryjum angielskie i umarł tam w lutym 1884. Śmierć jego wybawiła rząd angielski od potrzeby wystąpienia w jego obronie.

Zyblikiewicz (Mikołaj), marszałek krajowy Galicyi, ur. 1825 w Nowém Mieście z rodziny mieszczańskiéj, wyznania greko-katol. Nauki gimnazyjalne pobierał w Samborze i Lwowie i w tém ostatnim mieście wstąpił na wydział prawny. Następnie był nauczycielem gimnazyjalnym, nie mogąc jednak pogodzić się z ówczesnym systemem edukacyjnym, porzucił zawód nauczycielski, dokończył studyjów prawnych w Krakowie i otworzył kancelaryję adwokacką. Od początku epoki konstytucyjnéj w Austryi, wybierany do sejmu lwowskiego, zajął w nim wybitne stanowisko, mianowicie jako członek komisyi budżetowéj. Z sejmu wysłany do Rady Państwa, odznaczył się wystąpieniami przeciw centralistom. W r. 1872 został prezydentem miasta Krakowa i przyczynił się bardzo do jego rozwoju, a niektóremi uroczystościami, jak jubileuszem Kraszewskiego, przyjęciem monarchy austryjackiego, umiał podnieść znaczenie miasta. W r. 1870 otrzymał wysokie w Galicyi stanowisko marszałka krajowego.

Ż

Żebrawski (Teofil), budowniczy i archeolog, ogłosił jeszcze: *„Słownik wyrazów technicznych tyczących się budownictwa“* (Krak. Nakład akad. umiejęt. 1883).

Żupański (Jan Konstanty), zasłużony księgarz polski, pochodzący z rodziny greckiéj *Zupanos*, ur. 1801, † 1883 w Poznaniu; kształcił się w gimnazyjum ś. Maryi Magdaleny w Poznaniu, następnie studyjował prawo w Berlinie; przez jakiś czas pracował przy sądzie krajowym w Berlinie, a po powrocie do kraju rzucił się na pole publicystyki jako korespondent kilku pism niemieckich i przełożył na język niemiecki Hubego *„O prawach ludów.“* W r. 1838 za namową Seweryna Mielżyńskiego założył księgarnię w Poznaniu i wydał długi szereg dzieł, tyczących się zwłaszcza dziejów ojczystych, jak *„Tablice synchronistyczne do historyi polskiéj“*, — dzieła Lelewela, Morawskiego, Skarbka, Koźmiana, Barzykowskiego, daléj Pola, Lenartowicza, Mickiewicza, Kraszewskiego i i. Księgarnia Ż. była niewątpliwie jedném z głównych ognisk wydawniczych polskich.

KONIEC.

